8/37h01

TRÓCSÁNYI ZSOLT

ERDÉLYI KORMÁNYHATÓSÁGI LEVÉLTÁRAK

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

TRÓCSÁNYI ZSOLT

ERDÉLYI KORMÁNYHATÓSÁGI LEVÉLTÁRAK

A Magyar Országos Levéltár kiadványai

I.

Levéltári leltárak 5.

A kötet a Magyar Országos Levéltár két szekciójáról, az Erdélyi Kancelláriai Levéltárról és az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakról ad tájékoztatást. Az ismertető leltár műfaji követelményeinek megfelelően szerves összefüggésükben ismerteti az anyag nagyobb egységeit: az egyes hatóságok vagy egymást jogutódként váltó több szerv levéltárait, az egyes szervek fondjait, s ezeken belül az egyes állagokat. Az ismertetésben a szerző az adott kormányhatóság hatáskörének, működésének általános rajzából indul ki, így világítja meg az iratanyag tárgyát. Az anyag tematikus elemzésére csak ott kerül sor, ahol a hatásköri ismertetés nem mond eleget.

A munka jelentőségét kiemeli az a tény, hogy a benne ismertetett két levéltári szekció közül eddig csak az erdélyi udvari kancellária levéltáráról jelent meg — jó 20 éve — sokszorosított s csak könyvtárakban hozzáférhető alapleltár. Így a kötet rendkívüli segítséget nyújt az 1526 és 1867 közötti erdélyi történelem kutatói számára.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI

I.

LEVÉLTÁRI LELTÁRAK

5.

ERDÉLYI KORMÁNYHATÓSÁGI LEVÉLTÁRAK

Írta

TRÓCSÁNYI ZSOLT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1973

8/37401

TROCSÁNYI ZSOLT

ERDÉLYI KORMÁNYHATÓSÁGI LEVÉLTÁRAK

Kovách Gézának
szíves barátsággal
Trócsányi

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1973

Lektor
SASHEGYI OSZKÁR

Szerkesztő
EMBER GYŐZŐ

MAGYAR ORS[illegible]ÉLTÁR
KÖZPONTI [illegible]RA
75357/290.5.

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1973 • Trócsányi Zsolt

Printed in Hungary

BEVEZETÉS

AZ ISMERTETÉSRE KERÜLŐ LEVÉLTÁRAK

Ebben a kötetben a Magyar Országos Levéltár két szekcióját, az Erdélyi Kancelláriai Levéltárat (B szekció) és az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakat (F szekció) ismertetjük.

Munkamódszerünket a Magyar Országos Levéltárban az 1950-es években kialakult leltározási gyakorlat határozta meg. Az ismertető leltár elmond minden olyan lényeges dolgot az anyagról, amire a kutatásnak szüksége van. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a lehetőséghez képest felsoroljuk mindazokat a tárgyköröket, amelyekre vonatkozólag az anyagban érdemleges kutatás folytatható. Ilyen felsorolásra nincs mindig módunk. Egy olyan kormányhatóság fondjának ismertetésénél, amelynek hatáskörébe egy egész ország közigazgatásának irányítása tartozott, ez a felsorolás reménytelenül hosszú vagy egészen sablonos lenne — s mindenképpen az esetlegesség benyomását keltené. Magának az anyag tárgyának az ismertetésénél is többféle módszerrel lehet és kell dolgoznunk: a tárgykörök felsorolása mellett ilyen módszer a hatóság hatáskörének általános ismertetése, gyűjtemény ismertetésénél a gyűjtő szempontjainak leírása stb. Írásba kell foglalni azt is, hogy milyen részekből tevődik össze az ismertetett fond vagy állag. Ahhoz, hogy a kutató minden vonatkozásban értse az elébe kerülő iratot, meg kell magyaráznunk keletkezése körülményeit is. Természetesen arra nézve is fel kell világosítanunk a kutatót, hogy az általa keresett iratanyagot hogy találja meg egy néha ugyancsak bonyolult jellegű levéltári fondban vagy állagban. Az ismertetések azonban bizonyos határok közt mozognak. Így pl. csak egyes, kivételesen fontos iratok említhetők meg külön a leltárakban; a levéltáros ezekben az ismertetésekben nem dolgozza fel a kezén átment forrásanyagot, csak vázlatosan felhívja rájuk a figyelmet. Ugyanígy nem ír részletes igazgatástörténetet sem.

A két szekció közül az első, az Erdélyi Kancelláriai Levéltár kevésbé összetett; nem szorosan a Kancellária fondjába tartozó anyaga kevés van: udvari ágensek iratai, tisztviselők irathagyatéka és két királyi biztos (Vlasits és Estei Ferdinánd) iratai. A másik, az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak több évszázados hatósági iratanyagának komplexuma. Ide tartozik a független erdélyi fejedelemség korának két országos levéltára: a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára és a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára,[1] továbbá — egyes felsorolandó kivételektől eltekintve — az erdélyi *országos* hatóságok[2] levéltárai a Habsburg-kormányszervek 1691 utáni megalakulásától Erdély igazgatási különállása megszűnéséig (lényegében 1872-ig). Csak néhány hatóság iratanyaga került az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakba, amelyek nem tekinthetők országos hatóságoknak. Ilyen a II. József által létrehozott három kerületi biztosság, s néhány egyéb, kisebb jelentőségű szerv. Másrészt azonban nem *minden* erdélyi országos

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KÖZPONTI KÉNYVTÁRA

kormányhatóság iratanyaga található meg az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakban. Egyrészt: ezen országos hatóságok fondjainak egy része elpusztult, vagy sorsa ma még ismeretlen. Nemcsak a független fejedelemség korának országos hatóságaival állunk így, hanem a Diploma Leopoldinum utáni időszakéival is. A különálló Erdély korának bánya- és pénzverési országos hatóságai levéltárának itt csak elenyésző töredéke maradt meg.[3] Egyes erdélyi országos hatóságok fondja a Magyar Országos Levéltár más levéltárrészlegeibe került. Az erdélyi országos hatóságnak számító marosvásárhelyi királyi tábla levéltárának megmaradt töredékét a Bírósági Levéltárakban találjuk, Vay Miklós 1848-i erdélyi királyi biztosságáét az 1848-i minisztériumi levéltárban. (A Bírósági Levéltárak őrizték az abszolutizmuskori erdélyi bírósági szervek iratanyagát is; ez — töredéktől eltekintve — az 1956-i tűzvésznek esett áldozatul.) Az erdélyi országos katonai hatóságok levéltára nincs a Magyar Országos Levéltár őrizetében.

Ez az országos kormányhatósági anyag csak egy része az egész megmaradt erdélyi hatósági iratanyagnak. Nem foglalja magában (a fentebb említetteken kívül) az 1849 és 1860 közti birodalmi minisztériumok Erdélyre vonatkozó anyagát, az 1860-ban visszaállított Erdélyi Udvari Kancellária anyagát s természetesen a nemcsak Erdélyben hatáskört gyakorló birodalmi, ill. 1848/49-i és 1867 utáni magyar kormányhatóságokét. Nem tartoznak az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakba az erdélyi magánlevéltárak és gyűjtemények sem. (Ilyen természetű anyag a Magyar Országos Levéltárban is található.)

ERDÉLY KORMÁNYZATA 1526—1872

Ahhoz, hogy a két szekció anyagáról általános ismertetést adhassunk, ismertetnünk kell (arra az időszakra nézve, amelyre nézve a levéltárak anyagot tartalmaznak) azt az igazgatási szervezetet, amelynek működése során az iratanyag létrejött.[4]

1526—1690

Egyetlen korszakra nézve kell — bizonyos tekintetben — kivételt tennünk ez alól: az önálló erdélyi fejedelemség időszakára nézve. E korból csak *országos levéltáraink* maradtak; részben ezek, részben később keletkezett hatósági fondok tartalmazzák a fejedelmi korszak iratanyagát. A fejedelmi korszak *országos hatóságainak registraturái* nem maradtak meg (bár tudjuk, hogy pl. a kincstári hatóságoknak volt ilyen *külön* levéltára).[5]

A két megmaradt országos levéltár a Gyulafehérvári Káptalan Levéltára és a Kolozsmonostori Konvent Levéltára. A gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent 1556 előtt egyházi testület volt, amely hiteleshelyi működést is végzett. Ez a működés (iratanyaguk tanúsága szerint) elsősorban Erdélyre terjedt ki. Lényegében 1557-ben, az egyházi birtokok szekularizációját követően, a két levéltár is az uralkodó kezére került: a hiteleshelyi levéltárak elsősorban jogbiztosító iratokat tartalmaztak, amelyeknek megfelelő védelmét ettől kezdve állami szervek végezték. Az egyházi személyek helyét világi requisitorok vették át.

A két levéltár közül elsősorban a gyulafehérvári káptalané emelkedett fontosságra. A fejedelmi székhely a korszak nagyobb részében Gyulafehérvár volt — bár

a fejedelmek még békeidőben sem tartózkodtak itt állandóan. Ide került a fejedelmi hatóságok egy részének iratanyaga — vagy legalább bizonyos része —, a fejedelmek levelezésének egyes részei. Erdélyben azonban nem szilárdult meg állandó fejedelmi dinasztia, s ez a körülmény a fejedelmi levéltáron is nyomot hagyott. Ha a fejedelmet más családbeli követte a trónon, a meghalt fejedelem családja magához vette a levéltárból a volt fejedelmet illető iratanyag egy részét. Ez aztán a legkülönbözőbb helyeken maradhatott fenn: a volt fejedelmi család saját fondjában (esetleg a család különböző fondjaiban), később létesített kormányhatósági archivumokban stb. Emellett a gyulafehérvári káptalan továbbra is folytatta — világi requisitoraival — hiteleshelyi működését. A kolozsmonostori konvent működése szerényebb volt: majdnem kizárólag hiteleshelyi. Országos hatósági jellegű anyaga kevés van. A két hatóság az Erdély függetlensége megszűnése utáni időben visszaváltozott egyházivá. Tekintettel azonban iratanyaguk egy részének országos jellegű voltára (s a magánjellegűnél is a protestáns rendek érdekeire), mindkettő mellett világi requisitorok maradtak az egyházi conservator mellett.

A két levéltár anyagát az évszázadok nem kímélték. Nem beszélünk most az 1526 előtti hányattatásokról.[6] A fejedelmi korszakban is jó néhány dúlást ért meg mindkét város; az a levéltár sem volt már teljes, amelynek 1658-ban csak kis részét menekítették Gyulafehérvárról Szebenbe. S amit nem pusztítottak el a hadak, annak nem kis részével végeztek azok a selejtezők, akik az iratok jogbiztosító volta alapján tartottak meg vagy selejteztek ki iratokat. E két levéltár az 1882: XXIII. tc. alapján került a Magyar Országos Levéltárba (kizárólag egyházi vonatkozású, s korábban máshová került vagy az átadáskor hányódó anyagok kivételével).

1691—1714

1685 elején (korábbi tárgyalások után) Antidius Dunod jezsuita atya I. Lipót plenipotentialisával Erdélybe indult. A törökellenes felszabadító háború sikeréhez elengedhetetlenül szükséges volt a fejedelemség elszakítása a Török Birodalomtól. A jezsuita nem bizonyult rossz diplomatának; azt is tudta, hogy mikor kell az asztalra csapni. „Akár akarjátok, akár nem, császár őfelsége atyailag védelmez benneteket" — vágta oda az erdélyi uraknak, akik a felszabadító háború e döntő szakaszában úgy hitték: legalább részben meg tudják őrizni az ország szuverénitását és a fejedelmi hatalmat (saját jogaikat azonban teljes egészükben, területileg pedig még nyernek is a felszabadító hadjáraton). A Habsburg-birodalom a felszabadító háború győzelmei közt nem tartotta magát korábbi megállapodásaihoz. Mire öt esztendő tárgyalásai után végre megszületett Erdély birodalmon belüli helyzetének szabályozása, a szuverénitásnak árnyéka sem maradt. Az ország Badeni Lajos és a török által támogatott Thököly csatatere volt, s Thököly húzta a rövidebbet. A Diploma Leopoldinum nem szerződés, hanem a Habsburg-birodalom egy — igazgatásilag különálló — részének adott „alkotmánylevél".

A Diploma Leopoldinum — amelyet végleges alakjában 1691. december 4-én adtak ki az erdélyieknek — az alapja Erdély igazgatási szervezetének 1691-től 1848-ig és 1861 és 1869 közt. Ez, valamint az egyes hatóságok vezetőinek, ill. főtisztviselőinek kiadott instructiók jelölték ki az új hatóságok hatáskörét, szervezetét, működésének módját. A már csak kormányzatilag különálló Erdély igazga-

tása a kormányzótanács (Gubernium) kezébe tevődött le. A Gubernium hatásköre megalakulásakor a feudális polgári kormányzatnak mindhárom ágára: a közigazgatásra, bíráskodásra és pénzügyigazgatásra egyaránt kiterjedt. Részben (de még úgy is inkább csak elvben) még a katonaira is: a nemesi insurrectio parancsnokságát erdélyi úr látta el. Az országban állomásozó sorkatonaság parancsnoka azonban extraneus; emellett a felszabadító háború alatt a császári főhadiparancsnok szava a polgári igazgatás terén is döntő súllyal bírt — ha ti. egyáltalán beleavatkozott a polgári igazgatás dolgaiba. Ilyenre azonban viszonylag ritkán került sor (bár, ha megtörtént, éppen a legfontosabb ügyekben történt). Az udvarnak szüksége volt az erdélyi birtokos nemesség támogatására: nem tehette ki a birodalom legkeletibb őrállását olyan bonyodalmaknak, amilyeneket Thököly 1690-i betörése okozott; ennek viszont az volt a feltétele, hogy kesztyűs kézzel bánjék az erdélyi rendek alkotmánylevélben biztosított jogaival, s hagyja rájuk a helyi fontosságú kormányzati ügyek intézését. A birodalom könnyű szívvel hozta meg ezt az áldozatot, sőt — 1699-ig — még azt a nagyobbat is, hogy az erdélyi kincstári jövedelmeket koncul dobta az erdélyi uraknak.

A Gubernium élén a gubernator állt, a hatóság működésének tulajdonképpeni irányítója a kancellár volt. A főtisztek közé tartozott még az ország generálisa (az insurrectio parancsnoka) s végül a thesaurarius. Mellettük további nyolc tanácsúr vett részt az ügyek intézésében. Tévedés volna ebben a testületben valami kifejlett abszolutisztikus szervezetet látni. A Gubernium rendszertelenül működő kormányzótanács volt, amely csak rövidebb-hosszabb ülésszakokra gyűlt egybe, hol saját iniciatívájából, hol az országgyűlés alkalmával, hol mert a főhadiparancsnok magához rendelte őket. (Ha ti. egyáltalán egybegyűlt.) Székhelyéül ugyan Gyulafehérvárt jelölték, de az ülésszakok helye éppúgy lehetett Szeben is (a főhadiparancsnok székhelye) vagy valamelyik más erdélyi város (ahová éppen az országgyűlést hirdették, vagy ahová a tanácsurak a legkönnyebben jöttek össze birtokaikról), vagy Bonchida (Bánffy György gubernator birtokainak központja). A tanács ülésszakai közt Gyulafehérvárott csak egy ún. Substitutum Gubernium maradt, amelynek meglehetősen nívótlan működését Bethlen Miklós örökítette meg önéletírásában.[7] A Gubernium ekkori szerény hivatali apparátusában néhány titkár és az alsóbb irodai személyzet vitte az ügyeket. A Thesaurariatus (kincstartóság) még ennyire sem jutott; vezetője, a thesaurarius, főtisztként ugyan, de a Guberniumnak volt tanácsosa; a hivatali személyzet rajta kívül egy titkárból és egy-két írnokból állt.

Ez az igazgatási apparátus nem felelhetett meg az udvarnak. Mindjárt az erdélyi kormányhatóságok megszervezésekor[8] kísérletet tett arra, hogy megerősítse ellenőrzését az erdélyi közigazgatás és bíráskodás felett. Megindult a harc az Erdélyi Udvari Kancellária felállítása körül — s bár az erdélyi urak csak egy kezén-lábán megkötött udvari ügyvivőség létrehozásába akartak beleegyezni, az udvar keveset adott az országgyűlés állásfoglalására; 1695-ben végül is maga szabályozta a Kancellária feladatkörét és működését. Az Erdélyi Udvari Kancellária kezdett a Gubernium felettes hatóságává átalakulni — ha ez az átalakulás nem haladt is gyorsan. A Gubernium ugyanis csak bizonyos, a császár döntése alá tartozó ügyeket terjesztett fel az udvarhoz (pl. nemesítések); emellett időnként hosszabb összefoglaló tájékoztatót küldött a Kancelláriának Erdély állapotáról s azokról az ügyekről, amelyeket udvari szerveknél az Erdélyi Udvari Kancellária útján el akart intéztetni. Az udvar pedig nem erőltette az Erdélyi Udvari Kancellária ellenőrző szerepének kiépülését. Az erdélyi rendek — a Diploma Leopoldinum biztosította

jogaik védelmében — nem jelentettek veszélyes ellenzéket. Thököly 1690-es híveinek legnagyobb része már régen visszatért az országba, s az erdélyi rendek belső ügyeikkel voltak elfoglalva — a Guberniumban és az országgyűlésen éles összecsapások történtek az udvartól az erdélyi uraknak egy időre átengedett kincstári jövedelmek körül és helyi hatalmi stb. kérdésekben; folyt a szász natio harca a két másik natio ellen az adó dolgában.

A kincstári igazgatás területén a birodalom kormánya erélyesebb volt: itt elsősorban Erdély bányajövedelmei forogtak kockán. Arra azonban, hogy a kincstári igazgatást saját kezébe vegye, csak 1699-ben, a karlovici béke után gondolhatott. 1699 nyarán indította el Erdélybe Thavonathot, a szepesi kamara praefectusát, nagy tudásáról ismert kamarai szakembert. Thavonathot és társait „kincstári bizottságként" (Cameratica Commissio) küldte az udvar, kettős utasítással. 1699. június 30-i utasításuk csak a bánya- és pénzverési igazgatás ellenőrzésének terheit rótta rájuk; rá egy hónapra, július 30-án a szepesi kamara praefectusának titkos jellegű utasítás volt a kezében, amely már az erdélyi kincstári igazgatás egészének megvizsgálásáról beszélt: a jövedelmek számbavételét tette kötelességévé, s azt is, hogy jelölje meg: hogyan lehetne ezeket a jövedelmeket fokozni. A biztosok alapos munkát végeztek, terjedelmes memorandumok és rendeletek járták az utat Erdély és Bécs között. A rendelet, amit I. Lipót 1700. január 15-én küldött a biztosoknak, mutatja a néhány havi munka eredményét. A császár lehetségesnek tartotta Erdély kincstári igazgatásának kivételét az erdélyiek kezéből. A thesaurarius a bizottság erdélyi tartózkodása idején extra trita et ordinaria semmit sem tehetett azok nélkül; az udvar eltörölte a felesleges erdélyi kincstári tisztségeket, s a megmaradtakat alkalmas erdélyiekkel töltötte ugyan be, de úgy, hogy mindegyikük mellé német vagy más extraneus ellenőrt vagy felügyelőt állíttatott azzal, hogy az erdélyi tiszt az ellenőr nélkül egy lépést sem tehet, az azonban az erdélyi akarata ellenére vagy beleegyezése nélkül is működhet, és kell is hogy működjék. A tervezet visszahatást szült: az erdélyi rendek felháborodása nem csekély volt. Az udvar erre a *fogalmazáson* változtatott, a lényegen nem. Az erdélyi kincstári igazgatás lényegében örökös tartománybeli tisztek kezébe ment át. (Az egyetlen Köleséry volt erdélyi a főbb tisztek közül.) 1702 nyarán megkezdődtek a productiók is; a tárgyalásokon ketten elnököltek: Seeau, a Cameratica Commisio vezetője és Bánffy György gubernator. S a biztosok tevékenysége nem korlátozódott a kincstári igazgatás teendőire. Az udvar őket küldte királyi biztosként az adó, a katonai terhek, az erdélyi kereskedelem ügyei körüli vitákkal terhes országgyűlésre; tudomással bírtak, s tájékoztatták az udvart a fontosabb erdélyi politikai eseményekről.

A hol egészen laza, hol erősebb török függésből felszabadított ország kormányzatának kiépítése tehát többé-kevésbé befejeződött akkorra, amikor a kihunyóban levő tűzhányó megszilárdult tetejére rakott építményt néhány évi előzetes fortyogás után a levegőbe röpítette a Rákóczi-szabadságharc vulkánkitörése. Az a rendszer ugyanis, amelyet Bécs 1691-től kiépített Erdélyben, kettős jellegű volt: részben a felszabadító háború szükségleteit szolgálta, részben a Habsburg-gyarmatosítását. 1699-ig ez a gyarmatosító politika majdnem a katonai igazgatás területére korlátozódott (a közigazgatáshoz s még inkább a bíráskodáshoz, ahol a legérzékenyebben sértette volna az erdélyi rendek féltve őrzött jogait, lényegében alig nyúlt). Csak 1699 után indult támadásba az udvar a kincstári igazgatás területén is. A kincstári jövedelmek kivitele az országból, a rendkívül magas adó, a császári kato-

naság tartása és húzás-vonásai, az erődítési munkák, az erdélyi kereskedelem korlátozásai, a kikényszerített vallási unió — mindez elég okot szolgáltathatott 1703 nyarának-őszének vulkánkitörésére. S ez a rendszer nem volt ellenállóképes. Az erdélyi rendek kormányzata (a közigazgatás és bíráskodás az ő kezükben volt) nívótlanabb volt, mint I. Apafi Mihályé. Képtelenek voltak kormányozni, s kormányzatukat nem támogatta senki. Még az erdélyi birtokos nemesség is fel-felszisszent, mikor a Habsburgok gyapjúnyíró ollója néha a húsba vágott — a többi osztály és réteg közt pedig még kevésbé leltek támaszra. A császári katonai és kincstári igazgatás sem számíthatott egyébre, mint saját katonai erejére. Az erdélyi Habsburg-kormányzat összeroppant. Szeben bástyafalai mögött bújt meg a szabadságharc alatt. Közben sorban haltak el a Gubernium tanácsosai — ki hóhérbárd alatt (mint Johannes Sachs von Harteneck szász comes), ki természetes halállal; Bethlen Miklós 1704 nyara óta börtönben várta a császár döntését. Mikor 1708-ban Bánffy György is meghalt, a Guberniumnak egy magyar és két szász tanácsosa maradt. A thesaurariusi tisztet Apor leköszönése után ténylegesen nem töltötték be; a volt kincstartó az ország generálisának tisztét vette át. 1704-ben halt meg, s ez az utóbbi tisztség is üresen maradt. A Cameratica Commissio — Szeben falai közé szorult az is — megmaradt.

1704 és 1708 közt ezek a kormányhatóságok csak nagyritkán merészkedtek ki Szebenből, vagy próbáltak hatalmat gyakorolni az ország felett: azokban a nem túl hosszú időszakokban, amikor az ország a császári seregek kezében volt. A Gubernium (ez az egész időszakra érvényes) lényegében két dologgal foglalkozott: továbbította a törvényhatóságokhoz a főhadiparancsnok rendeleteit (ha módjában állt), és hosszú tájékoztatókban számolt be az Erdélyi Udvari Kancelláriának s rajta keresztül a felsőbb udvari hatóságoknak Erdély állapotáról (benne, kíméletlenül, a német katonaság viselt dolgairól). Rákóczi Erdélyből való végleges kivonulása (1709 eleje) után azonban újra ezek a kormányszervek léptek működésbe. A Guberniumot nem azonnal állították helyre; előbb egy Deputatio lépett örökébe (amely Gubernium et Deputatio-nak is nevezte magát), s csak Szatmár után jött újra létre a korábbi kormányzótanács. A Cameratica Commissio kamarai igazgatósággá alakult át.

1714—1746

A Gubernium újjászervezése után két évtizeden át nem látható lényeges változás az erdélyi közigazgatás és bíráskodás területén. Lassú érdeklődés, szilárdulás folyik. A hatóságok munkája rendszeresebbé válik. Nagy eseménynek számított az, hogy Wesselényi István guberniumi elnök halála (1732) után Haller János gubernator beiktatásáig (1734) Wallis főhadiparancsnok mint director kezébe került ennek a két igazgatási ágnak az irányítása is. A másik, a Gubernium fennállásának egész időszakára kiható esemény a római katolikus püspökség visszaállítása és a püspök guberniumi első tanácsossága volt. Az udvar korábban meglehetősen csínján bánt az erdélyi rendek vallási érzékenységével; a rendek nagy többsége protestáns volt — s református és unitárius urak meg evangélikus szász polgárok sem voltak ellenzékibbek a katolikusoknál. Bánffy György gubernator református volt, s a katolikus Apor Istvánnal a kincstárnak éppúgy (tán még jobban) meggyűlt a baja, mihelyst a kincstári jövedelmek dolga napirendre került. A lassú rekatolizáció azonban folyt — ha ez soha nem öltött is olyan méreteket, mint

Magyarországon. Az udvar mindenesetre arról igyekezett gondoskodni, hogy a gubernatori tisztséget katolikus viselje.

Az erdélyi katolikus püspök első tanácsurasága majd egy és egynegyed százados viharnak lett okozója. Az első tanácsos a gubernatort helyettesítette, ha az akadályozva volt, vagy a gubernatori tiszt üresedőben volt. Guberniumi alelnökök kinevezésére csak II. József idejétől került sor (akkor sem rendszeresen, s ha megtörtént is, az alelnök nem minden esetben bírt hatáskörrel a Gubernium mindkét fórumában). Így valóban találunk erdélyi püspököket a Gubernium elnökségében. Ennek az őrállásnak országgyűlési szónoklatok, tiltakozások és egyéb megnyilvánulások számtalan viharát kellett kiállnia (ugyanúgy, mint a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent országgyűlési képviseletének). Az udvar azonban — egészen II. József koráig — nem engedett. A katolikus püspök első tanácsosságán kívül még egy guberniumi tanácsosság adott okot sok országgyűlési vitára: a szász comes guberniumi tanácsossága. A szász comes, a szász önkormányzat vezető tisztviselője, szintén helyet kapott a tanácsban, amelynek összetételénél ügyelni kellett Erdély feudális alkotmányának egyik alapjára: a három nemzet uniójának megtartására. A Gubernium tanácsosait azonban az országgyűlés kandidálta — a szász comest viszont nem ő választotta. A comes volt a püspök mellett a második tanácsúr, aki nem választás útján került a Guberniumba. A másik két natio azonban hiába tiltakozott: az udvar itt sem engedett.

A kincstári igazgatás területén a kincstári igazgatóság megalakulása jelentette a változást; ez lépett a Cameratica Commissio és Haan Ignácnak azt felváltó biztossága örökébe. Ugyanúgy nem országgyűlés választotta szerv, mint elődje; vezetője az örökös tartományokból való éppúgy, mint a kincstári igazgatás (különösen a bányaigazgatás) főtisztviselőinek jelentős része. Hatásköre 1717-től kiterjedt Olténia (Havasalföldnek az Olttól nyugatra eső része) kincstári igazgatására is mindaddig, míg a Habsburg-birodalom tehetetlen hadvezérei el nem vesztették ezt a területet. Az ő vezetésével a fiscalis director (a kincstári ügyész, egyben a királyi táblán a vád hivatalos képviselője), a sóügyi igazgató, az ércbányászat és pénzverés felügyelője, a harmincadfelügyelő, a tizedbérlet-felügyelő és a fisco-Apafiana jószágok felügyelője intézték az ügyeket. Felügyelőségek hálózata volt ez — utóda a fejedelmi korszak felügyelői rendszerének. Kincstári *tanácsnak* mint állandóan működő felsőbb hatóságnak még nincs nyoma.

1735-től az igazgatás szervezete változik, 1742—1743 tájt egymás után jöttek létre az új *kormányszervek:* az Exactoratus Provincialis, a Supremus Commissariatus Provincialis, a Thesaurariatus, amely rövidesen kettéválik Thesaurariatus in Cameralibusra és Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariisra. Lényegében véve egyik sem igazán új, előzmények nélküli. Nemcsak arra gondolunk, hogy 1691-ben az országgyűlés még thesaurariust választott magának, de a tisztség kis híján négy évtizedig betöltetlenül állt, hanem arra is, hogy a többi olyan igazgatási ágban is, amelynek vezetését most az új kormányszervek vették át, szervezett hivatali munka folyt korábban is. Az igaz, hogy pl. a főbiztosság élén az 1680-as évek végén és az 1690-es évek elején sűrűn váltogatták egymást a személyek, s az apparátus egész személyzete sem volt állandó, s a törvényhatósági szervezetre épült — de a főbiztosságot már ezekben az években szabályozták, központi apparátusában a személycserék már az 1690-es évek során ritkultak. 1714-től pedig Kornis István viseli ezt a főbiztosi tisztséget évtizedeken át. A számvétel munkájára körülbelül ugyanaz áll, ami a főbiztosságéra. S végül a Thesaurariatus felállí-

tása sem jelentett nagyobb átalakulást abban az értelemben, hogy az ügyintézés módja változott volna meg. A felügyelőségek rendszere megmaradt, s utasítása nem sok hatáskört hagyott a kincstartónak. Az udvar itt érvényesítette az I. Lipót 1700. január 15-i rendeletében leírt ellenőrzési rendszert: a kincstartó mellé odaállította a bancalis repraesentanst, aki nélkül egy lépést sem tehetett. A végbement személyi változásoknak sem szabad a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítanunk. A Thesaurariatus élére erdélyi nagybirtokos került, de volt-e jelentős szerepe ennek a személynek, az előbbiekben vázolt okokon kívül még amiatt is, hogy a kincstári igazgatás szakértelmet kívánt, s ezzel az erdélyi úr aligha rendelkezett? A számvevőség esetében hasonló volt a helyzet: az a gyakorlat alakult ki, hogy a hatóság élére elnökként egy guberniumi tanácsos került, a munka tulajdonképpeni irányítását pedig a számvevő látta el. Nem történt lényeges változás az igazgatás személyzetében sem. A kincstári igazgatásban (különösen a bányaigazgatásban) megmaradtak az örökös tartományokból jött tisztek; az országos számvevőség hivatalnokapparátusa általában ugyancsak nem erdélyiekből került ki. Az országos főbiztosság személyzete pedig korábban is erdélyiekből állt.

A változás abban állt, hogy ezeket a hatóságokat országgyűlésen szervezték meg, s így alkotmányos jellegre tettek szert. Az 1690-es évek eleji választott hatóságok helyét jó időre az udvartól kiküldött biztosok, igazgatók stb. foglalták el; az 1735 és 1744 közt eltelt időszakban mindezek helyére alkotmányosan létrehozott hatóságok kerültek, erdélyi személyekkel élükön. Hogy ezeknek maguknak sem sok beleszólásuk volt az ügyekbe, hogy az országgyűlés továbbra sem rendelkezhetett az ország kincstári jövedelmeivel, hogy a kincstári apparátus legfontosabb posztjain nem erdélyiek álltak, ez más lapra tartozott. A Habsburgok látszatengedményeket tettek az erdélyi rendeknek, s megszilárdították igazgatási apparátusukat. Hogy erre miért volt szükség, ahhoz elég a Birodalom külső helyzetére és Erdély állapotaira gondolnunk. A Birodalom külső helyzete éppen az 1735 és 1746 közti időszakban rendkívül nehéz volt, s a török határszél bástyájának fenyegetettsége Olténia elvesztésével csak nőtt. Bent pedig: az erdélyi parasztok ez idő táji mozgalmairól ma még vajmi keveset tudunk, de ezeknek az ismereteknek alapján sem csodálkozhatunk azon, hogy az udvar nem tartotta szükségesnek még a lojális erdélyi rendeket is maga ellen hangolni; a román nemzetiségi kérdés felszínre kerülése s Rákóczi József kiindulása idején Erdélyből figyelmeztetőt kapott arra, hogy ezen a lojalitáson is vannak azért rések.

1746—1770

1746 tájt befejeződött a jó évtizedes szervezési időszak. A korszak elkésett terméke volt az 1753—1755-i országgyűlés II. tc.-e, amely törvénybe iktatta a Gubernium bíráskodási hatáskörét. (A Gubernium bírói hatásköre létével egyidős. Hiába tiltakoztak ellene az erdélyi rendek, a királyi táblától fellebbezett perek a Guberniumhoz kerültek, s csak onnan az udvarhoz. A törvénycikk csak egy meglevő helyzetet törvényesített. Ettől kezdve a Gubernium a magyarországi hétszemélyes táblához hasonló szerepet töltött be az erdélyi bírósági szervezetben.)

Mindjárt utána, kb. 1750-nel kezdődőleg az udvar egymásba kapcsolódó nehéz feladatok egész sorával került szembe Erdélyben. Sorrendben először az adórendszer átalakításának ügye kerül napirendre. Az eredmény a Bethlen-féle adórendszer

(Systhema Bethlenianum): a birtokos nemesség kivételével Erdély egész népességének megadóztatása,[9] kettős (fej- és facultas-) adó — s viharok az adórendszer körül. (Az adórendszer jó másfél évtized alatt még két jelentősebb változáson ment át: 1762-ben — Systhema Buccowianum — és 1769-ben — Systhema Bruckenthalianum —, hogy aztán — az örökös jobbágyság eltörléséből következő változtatásoktól és kisebb módosításoktól eltekintve — változatlan maradjon 1848-ig.) A következő lépés a szász városok és székek gazdálkodásának rendbeszedése volt. A szász városok patrícius vezetőinek kezén vesztek el a városi jövedelmek. Az udvar előbb biztosokat küldött rájuk, majd 1758-ban felállította a szász gazdasági igazgatóságot (Directio Oeconomica Saxonica), hogy 1761-ben feloszlassa, és az néhány évi utóélet után végleg megszűnjék.

Az események sodra azonban egyre újabb és újabb problémákat vetett fel: az időrendben következőt a parasztkérdés területéről. Vallási formában — az unió körüli harcokról van szó (a Sofronie vezette mozgalomról). A megmozdulás nemcsak a parasztokat ragadja magával, hanem a bányászokat, egyházi nemeseket is. Az udvar bizottságot küldött ki, s végül látszatengedményhez folyamodott: püspököt adott a görög nem egyesülteknek, de alaposan ellenőriztette Novákovics Dénest. A mozgalom letörésével egyszerre történtek az első kísérletek a határőrség megszervezésére. Az udvar — amelynek a hétéves háború alatt kínosan kellett tapasztalnia a hosszú határok kényelmetlenségét — biztosítani akarta a délkeleti bástyát, s a háromnegyed százados erdélyi uralom tapasztalatai (legutóbb a a Sofronie-mozgalom) meggyőzték arról, hogy az ország belbékéjéhez komoly fegyveres erők kellenek. A határőrség felállítása azonban olyan zavart okozott, amelynek teljes analízisével még adósok vagyunk ugyan, de annyit már tudunk, hogy az erdélyi társadalomnak úgyszólván valamennyi osztályát és rétegét mozgásba hozta. Az erdélyi birtokos nemességet is. Ennek is volt köszönhető, hogy Bécs félretolta a magyar nagybirtokos gubernatort, s a főhadiparancsnokot, Buccowot állította (királyi biztosként) a Gubernium élére. Ez 1762-ben történt, s e gyakorlat Buccow halála után is megmaradt; csak 1771-ben, Auersperg gubernator kinevezésével került újra polgári személy a Gubernium élére.[10] Vegyük hozzá ehhez azt, hogy az 1768-ban országos hatóság — dicasterium — rangjára emelt Thesaurariatus élére 1770-ben Thesaurariatus officii administratorként egy nem erdélyi (Clary) került, s megállapíthatjuk: 1770 táján Erdélyben egyetlen fontos igazgatási pozíció sem volt erdélyiek kezén. S kicsúszott az erdélyi birtokos nemesség kezéből az Erdélyi Udvari Kancellária is. 1765 végén Bethlen Gábor távozott a Kancellária éléről; helyét egyelőre nem töltötték be, a kancellár által aláírandó expeditiókra előbb Breuner, a legfőbb bíróság elnöke neve kerül, majd Blümegené; Reischach már megkapta a kancellári tisztséget is. A Kancellária munkájának tényleges irányítója 1765 és 1774 közt Bruckenthal Sámuel volt, erdélyi ugyan, de szász patríciusszármazék; az udvari hatóság tanácsosai közt is alig maradt erdélyi, s a fontos hatáskörök közül csak a Juridica maradt a kezükön.

Magán a Guberniumon belül ebben az időszakban indult meg a fejlődés a szakosított hivatal felé. Az 1750-es évek végén kezdett rendszeresen működni az egyházügyi bizottság (Commissio in Ecclesiasticis vagy in Publico-Ecclesiasticis), majd a következő évtizedben az adóügyi (Contributionalis), kommerciális (Commercialis), amellett az iskolaügyi, cenzúrabizottság stb. Ezek közül némelyik megmaradt 1848-ig, mások néhány év után megszűntek. Valamennyi közt az egyházügyi bizottság emelkedett a legnagyobb jelentőségre; vezetője — ha a gubernator

római katolikus volt — maga a gubernator volt, egyébként pedig a katolikus püspök.

A kincstári igazgatás területén — a bányaigazgatásban — még 1746-tól folyt a mozgás; az átszervezések sorozatosan követték egymást. (Részletes elemzésüket l. az Erdélyi Kincstári Levéltár leltárának bevezetőjében.) 1768-ban találkozunk először a Thesaurariatus tanácsával.

1770—1780

Mária Terézia évtizedeinek utolsó átfogó igazgatási reformját Erdélyben az 1770-es években a kormányhatóságoknál végbement nagy ügyintézési reform jelenti. A lánc első szeme a Thesaurariatus működésének 1770-i újraszabályozása volt. Jelentősebb novuma: a kincstartóság tanácsának hetente (szükség esetén többször is) kellett üléseznie (a kincstartóság vezetője szükség esetén a tanács határozatával ellenkező értelemben is intézkedhetett). Az utasítás magáról az ügyintézés menetéről még nem tartalmaz lényeges rendelkezéseket; annál többet a kincstári személyzet kiválogatásának kérdéséről (megüresedő tisztségekre csak római katolikusok vagy görög egyesültek, lehetőleg erdélyiek — de németül tudók — alkalmazandók, a magasabb rangú tisztviselőket a kincstartó javaslata alapján az Udvari Kamara nevezi ki, az alsóbb tiszteket a kincstartó és a tanács; a kincstartó szükség esetén felfüggeszthet tisztviselőket). A Gubernium 1771-i szabályozása már elsősorban ügyintézési reform volt. Pontosan meghatározta az ügyirat útját az elnök által végzett postabontáson, a referensnek való kiosztáson, iktatáson, kivonatoláson, szerelésen, a referens által való érdemi feldolgozáson, tanácsülési tárgyaláson, az elintézés fogalmazványának elkészítésén és elküldésén át az ügydarab irattárba kerüléséig: foglalkozott az egyes ügyviteli irattári segédletek szerkesztésének módjával. Az ügyintézési reformot néhány hét múlva követte a Gubernium referencia-beosztásának első teljes szabályozása. 1772-ben a Commissariatus nyert új szabályzatot: ott is létrejött bizonyos kollegiális ügyintézés (legalább hetente ülések, a főbiztosság három beosztott főtisztviselője referensi feladatkört kap). A sort a Kancellária 1775-i nagy ügyintézési reformja zárta le; ez a Gubernium 1771-i ügyintézési és ügykörszabályozási reformjához hasonló, intézkedései azonban még annál is jóval kidolgozottabbak.

1780—1790

II. József évtizede az erdélyi kormányzat struktúráját illetően is alapos változásokat hozott, előbb a Kancelláriánál. A császár már az 1770-es években uniformizálni akarta a Magyar és az Erdélyi Udvari Kancelláriát; 1781 tavaszán már felvetette a két szerv egyesítésének gondolatát. Akkor a Staatsrat ellenkezése még megakasztotta a dolgot; 1782 tavaszán azonban II. József előbb az erdélyi (és magyar) cameraliát utalta a Magyar Udvari Kancellária hatáskörébe, majd elvi döntést hozott a két Kancellária egyesítéséről. A döntés végrehajtását még több hónapos elkeseredett vita előzte meg; a két kancellária azonban 1782 nyarának végén mégis egyesült, Esterházy korábbi magyar udvari kancellár vezetése alatt. Az egyesülés egyelőre nem volt teljes; külön volt magyar és erdélyi alkancellár, az erdélyi ügyeket külön üléseken tárgyalták, külön maradt az erdélyi expeditura és irattár is. Csak 1784 áprilisában szűnt meg a félig-különállás; csak annyi nyoma

marad, hogy az erdélyi ügyeket külön személyek referálták (közülük csak egy volt erdélyi).

Magában Erdélyben az első nagy igazgatási változások ott estek, ahová egyetlen korábbi Habsburg sem mert nyúlni: a törvényhatósági rendszer területén. Az erdélyi megyék területe nyugat — keleti irányban szelte keskeny csíkokra az ország területének nagyobb részét; Felső-Fehér megye pedig — az egykori Fehér megye felső járása — a szász és székely székek közé szeszélyesen szétszórt, néhány faluból álló foltokból tevődött össze. A megyék közül — az egy Hunyadot kivéve — csak azoknak volt tömörebb alakjuk, amelyek az eredeti megyék szétválása után jöttek létre. S mellettük ott volt a székely székek konglomerátuma (csak Marosszék és Aranyosszék nem volt összetett, a többi három-négy székből és fiúszékből állt) s a tizenegy szász szék és vidék (némelyik egyetlen folyócska völgyének egy szakasza). Ezt a lehetetlen, de a három nemzet jogaitól védett beosztást szüntette meg II. József; a törvényhatóságok kétszer kaptak új területi beosztást (amelynek során a császár magyar megyét és vidéket, székely széket, szász széket és vidéket különösebb aggályok nélkül hozott közös fedél alá), s végül az új megyékből alakult ki a három kerület, mindegyik élén egy-egy kerületi biztossal, aki az illető terület egyik megyéjének főispánja, a többinek pedig adminisztrátora volt.

Az országos kormányhatóságok területén a nagy változások 1786-ban következtek be. A császár a Thesaurariatus in Cameralibust[11] beleolvasztotta a Guberniumba; az ettől fogva a Gubernium Transylvanicum in Politicis et Cameralibus nevet viselte. Személyi állományt a kincstári ügyek intézésére a megszűnt Thesaurariatus in Cameralibustól vett át. A Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis sem élte túl sokkal társszervét — azzal a különbséggel, hogy ennek hatáskörét egy bányafelügyelőség vette át, amely a sóbányák felett is ellenőrzést gyakorolt, s közvetlenül az Udvari Kamara alá tartozott. A kincstári igazgatásban így három felügyelőség, ill. igazgatóság maradt: a bányafelügyelőség, a harmincadigazgatóság és végül a kamarai felügyelőség (amely mindazokat az igazgatási ügyeket intézte, amelyek nem tartoztak az előbbi kettő hatáskörébe). A Gubernium ugyancsak 1786-ban két fórumra vált szét: bíráskodási funkcióját külön üléseken s személyzettel látta el, Gubernium in Judicialibus néven. Vezetője azonban ennek is a gubernator maradt.[12] Az országos főbiztosságot megszüntették, hogy aztán — változott formában — újra létrehozzák. Az átszervezés művének mintegy lezárása volt Bruckenthal menesztése és Bánffy Györgynek gubernatorul Erdélybe küldése. Bruckenthal nyugalmazása korára való hivatkozással történt; a valódi ok azonban bizonnyal az volt, hogy Erdély kormányzatának élére rugalmasabb, jozefinista személyt kellett állítani.

1790—1848

A sokat emlegetett tollvonás, amely a közfelfogás szerint II. József intézkedéseinek — néhány kivétellel — halálát jelentette, az igazgatás területén egyáltalán nem hatott azonnal. Naivitás volna azt hinni, hogy 1790 tavaszán a semmiből előugrott az 1780-i régi igazgatási rendszer. A kormányzat vezető tisztviselői közt a Restitutionsedikt után pánik tört ki: öt és fél évvel a Horia-felkelés leverése után, a parasztok gyanús mozgolódása és a nemesség kétélű fegyverkezése közepette hirtelen nekivágni az igazgatási szervek átalakításának, egyik napról a másikra — ez azt jelentette volna, hogy az erdélyi Habsburg-kormányszervek elvesztik az

uralmat az ország felett. Félelmükben volt túlzás, de alapja is volt. A kedélyek azonban lecsillapodtak; a régi törvényhatósági rendszert visszaállították, az országos kormányhatóságok szervezetében pedig lassan következtek be a változások. A Gubernium in Judicialibus szervezetében nem történt változás. A Gubernium in Politicis et Cameralibusból a kincstári igazgatás különválasztására 1790 májusában történt meg az első lépés: a Gubernium kebelében kamarai bizottság (Commissio Cameralis) alakult, amely átvette a Thesaurariatus in Cameralibus teendőit, majd 1791 őszén felvette annak nevét is. Végleges különválása a Guberniumtól azonban csak 1797-ben történt meg. A kamarai felügyelőség és a harmincadigazgatóság is túlélte néhány évvel a Restitutionsediktet. A Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariist 1796-ban állították helyre.

A II. József halála utáni néhány esztendőben alakult ki az erdélyi kormányhatóságok székhelyének az a rendszere, amely aztán 1848-ig fennállott. A Gubernium 17. század végi ad hoc székhelyei és 18. századi költözései után a 18. század közepén Szebenben talált állandóbb székhelyet; a kincstári igazgatóság, majd a Thesaurariatus kezdettől Szebenben székelt; a királyi tábla 1754-ben Medgyesről költözött Marosvásárhelyre. 1790-ben az erdélyi magyar birtokos nemesség diadalral költöztette át Kolozsvárra a Guberniumot (a kolozsvári polgárok kérésére), a Thesaurariatus azonban később visszaköltözött Szebenbe. Így három fővárosa volt az országnak.

Ezzel az igazgatási rendszer struktúrája meg is merevedett. 1835-ig (ügyintézési reformoktól és jórészt a francia háborúk követelte hatáskör-módosításoktól eltekintve) mindössze annyi változás történt, hogy 1811-ben — az udvari kamarai szervekben végbement változás következtében — a Thesaurariatus két fórumát egybeolvasztották, hogy 1835-ben ismét szétválasszák őket. Az apparátust fenntartotta az, hogy szerkezetében, személyzetének összetételében — 1790 után minden nagy kormányhatóság élén erdélyiek álltak (magyarok és székelyek; csak az országos főbiztosságnak voltak szász vezetői), a kincstári igazgatás és a provinciális számvétel szaktudást igénylő funkcióiban pedig nagy többségükben örökös tartománybeliek —, működésében megfelelt a Habsburg-uralom és az erdélyi rendek többsége szükségleteinek. Ez az államapparátus már a kifejlett abszolutizmus jellegével bírt: rendszeresen ellenőrizte az alsó hatóságok munkáját. Időszaki jelentéseket követelt meg tőlük a legkülönbözőbb ügyekről stb. Erejét nem utolsósorban személyi összetétele adta, amíg adta. A Bánffy Györgyök, Teleki Sámuelek és társaik az 1760-as—1770-es években tanultak bele az igazgatási munkába, abban az időszakban, mikor a Habsburg-abszolutizmus fejlődésének legmagasabb foka felé haladt, s éppen ennek a fejlődésnek a csúcsán, II. József tíz esztendejében kezdték meg munkájukat a kormányszervek vezető funkcióiban. Ők még meg tudták őrizni az apparátus gördülékenységét. Utódaiknál ennek már kevés nyomát találjuk. A rések azonban már az ő életükben is mutatkoztak a rendszerben. A napóleoni háborúk megviselték Erdélyt. Nemcsak a rendes és rendkívüli adókról, a katonaság tartásának megnövekedett költségeiről, a tömeges passzív és helyenként aktív ellenállást kiváltó sűrű katonaszedésről van szó. Az erdélyi birtokos nemesség szintén gazdagodott a napóleoni konjunktúrán, parasztjai rovására. Ez a kettős, rendkívüli megterhelés tette lehetővé aztán, hogy néhány, természeti csapásokat hozó esztendő szörnyű éhínséget és a feudalizmus korának utolsó nagy vándormozgalmát váltsa ki Erdélyben. Mikor I. Ferenc 1817-ben végigutazva birodalmát Erdélyen is

átkocsizott, az igazgatási apparátus romlásának megdöbbentő képe tárult elébe. Felül látszólag semmi baj nem volt: Bánffy fél évszázados kormányzati gyakorlata (a gubernatori székben éppen harminc éve ült) elegendő volt a kormányzat zavartalansága látszatának fenntartásához. A megyei igazgatásban uralkodó züllöttségről szóló feljelentések s az, amit Bánffyék nem tudtak eltakarni: a Kolozsvárt ellepő ínséges sereg mindenesetre gondolkodóba ejtették a császárt és környezetét. Gondolataik azonban nem voltak termékenyek.

Ez az apparátus, persze, tudott gyorsan és eredményesen is működni. Csak vegyünk ki két iratot a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) óriási ügyiratsorozatából: egy parasztfolyamodványt a császárhoz 1817-ből és egy jelentést, mondjuk 1820-ból egy helyi parasztmozgalomról. Az elsőnél egy évbe telt, míg az Erdélyi Udvari Kancellária leküldte a Guberniumhoz, újabb félesztendőbe, ha nem többe, míg a Gubernium továbbította, információt kérve, a törvényhatósághoz; onnan jó esztendő múlva került vissza, s esetleg négy-öt évig feküdt tárgyalatlanul valamelyik guberniumi tanácsos vagy titkár íróasztalfiókjában, míg végre a tanács meghozta az elutasító döntést, s azt egy-két hónap múlva megküldték a parasztoknak. Persze, sok ilyen kérvény dolgában a Gubernium nem is hozott határozatot — ha egyáltalán az irat visszakerült a törvényhatóságtól. — A másodiknál a stafétával küldött jelentés még érkezése napján a Gubernium elé került, hogy aztán a határozatból született három-négy elintézésfogalmazvány — az Erdélyi Udvari Kancelláriához, a főhadiparancsnokhoz, az országos főbiztossághoz, a megyéhez — titkár vagy tanácsos, országos kancellár, gubernator ellenőrzése, leíratás, összeolvasás, aláíratások után még aznap elhagyja a kiadót. A rendszer ilyen esetekben még össze tudta szedni erőit.

1825 tájt azonban Erdélyben is megindult a nemesi ellenzéki mozgalom, s huszonhároméves szünet után 1834-ben az udvarnak össze kellett hívnia az országgyűlést. 1835. február 6-án kergette szét, nem bírván másképp az ellenzékkel. Estei Ferdinánd főherceg másnap királyi biztosként átvette a Gubernium vezetését. Magyarországon az udvar már 1790-től a főherceg-nádor megoldásra szorult. Erdélyben erre 1790-ben nem volt szükség. Bánffy György gubernatorsága elegendő volt. Csak 1835-ben erősödött odáig az erdélyi rendek egy részének elégedetlensége, hogy az udvar már ne bízzék meg a többiekben sem. Akkor azonban már nem számíthatott arra sem, hogy ezt a megoldást a rendek támogatásával létesítse. A főherceg kormányzata pedig nem lehetett tartós. Nem személyi tulajdonságai miatt. A nemesi ellenzéki mozgalom (amelynek vezetői közül Wesselényit perbe fogták, Szász Károlyt esztendőkön át fenyegette ez a veszély, s másokat is értek támadások) visszavonult, de nem szűnt meg. Kompromisszumra azonban volt mód — és ez volt az egyetlen modus vivendi is. Az 1837—1838-i országgyűlésen a nemesi ellenzék elég erős és ügyes volt ahhoz, hogy megakadályozza Estei Ferdinánd bekerülését a gubernatori hármas candidatióba (ekkor hangzott el Bethlen János híres mondása: „Inkább megválasztom Erdély gubernatorának a szebeni hóhért, mint Estei Ferdinánd főherceget"), s a rendek általában követelték az országos kormányhatóságok tisztségeinek választással való betöltését, az udvar azonban legalább az udvari kancellári és gubernatori tisztségbe aulikusokat ültetett, s ami számára a legfőbb volt: Erdély s Magyarország uniójának ügye nem került napirendre. A „törvényes" kormányzat helyreállt, az udvar pedig keveset vesztett. Mire a nemesi ellenzéki mozgalom újra nekilendült, addigra az udvar a hirtelen elhalt Kornis gubernator helyébe újat

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KÖZPONTI KÖNYVTÁRA

állíthatott; egy európai látókörű, jó taktikus aulikust: Teleki Józsefet, a Magyar Tudományos Akadémia elnökét.

Így érte meg ez az igazgatási rendszer 1848 márciusát.

1848—1849 eleje

Erdély igazgatási különállása korántsem zárult le azzal, hogy a pozsonyi országgyűlés megszavazta és V. Ferdinánd szentesítette az uniótörvényt. Az erdélyi március gyengébb és sokszerűbb volt, mint a magyarországi; az országgyűlést csak május 29-ére hívták össze, addig az unió létesítéséről szó sem volt. Amikor pedig az országgyűlés végre döntött az unió ügyében, a magyar kormány nem érezte magát elég erősnek arra, hogy maga vágjon neki Erdély igazgatásának. Az Erdélyi Udvari Kancelláriát megszüntette ugyan, de az *országos* kormányhatóságokat nem. Tartott a különálló Erdély igazgatásának megszüntetése által okozandó nehézségektől, s nem számolt azzal, hogy az erdélyi kormányhatóságok nem vagy csak lagymatagon képviselik politikáját. Amellett királyi biztosul a korábbi aulikus Vay Miklóst küldte Erdélybe (ami további bajoknak lett forrása).

Így Erdélyben a következő helyzet alakult ki: az országrész kormányzását felső fokon a magyar minisztérium intézte, amelyhez közvetlenül is lehetett fordulni. Megmaradtak azonban a korábbi kormányhatóságok is, s az ügyek nagy részét — köztük éppen a legfontosabbakat, minthogy ezekben gyors intézkedésekre volt szükség — ezek látták el. (Intézkedéseikről utólag vagy egyidejűleg jelentést tehettek a minisztériumoknak, azok azonban így már kész helyzet elé voltak állítva.) S végül — zömmel politikai fontosságú ügyekben — Vayhoz fordultak az erdélyiek. Közben Teleki Pestre távozott az unióbizottságba, s a Gubernium elnökletét a kincstartó, Mikó Imre vette át (megtartva kincstartói tisztét, de a Thesaurariatus alelnökének, Béldi Györgynek adva át a Thesaurariatus tényleges vezetését). Az igazgatás alsó szerveiben nem történt változás. A törvényhatóságok vezető tisztviselőinek egy része még márciusban-áprilisban lemondott; egy másik csoportjuk júniusban; jó részük azonban a helyén maradt. Az újak a liberális nemesség képviselői voltak.

Szeptemberben Erdélyben is megindult a császári reakció fegyveres támadása a magyar forradalom ellen. Mire az Országos Honvédelmi Bizottmány észbekapott, és Kossuth elrendelte az erdélyi kormányszervek feloszlatását, már késő volt. Puchner október 18-án átvette az országrész feletti teljhatalmat, Vay pedig — aki előzőleg, Mikóra hagyva a királyi biztosságot, Bécs miniszterelnök-jelöltjeként Pestre sietett, hogy aztán a megígért Lamberg-sors elől Kolozsvárra meneküljön, és hiába próbáljon valamiféle „alkotmányos konszolidációt" létrehozni — még a Gubernium feloszlatását sem hajtotta végre, amit az Országos Honvédelmi Bizottmány (Kossuth távollétében) helyeslőleg tudomásul is vett. Mikor a magyar csapatok kiszorultak Erdélyből, a Gubernium Kolozsvárott maradt. Fennállásának utolsó másfél hónapját a katonai hatóságoktól ért megaláztatások és a főhadiparancsnoksággal (meg a román Komitéval) vívott hatalmi harcok közt töltötte el. 1848 végén Kolozsvárott felszabadulását még megérte, s titokban még utána is levelezett Puchnerrel. Az új év azonban már rosszul köszöntött rá: 1849-i egyetlen ténykedése az volt, hogy tudomásul vette Beöthy feloszlató rendelkezését. (Közben pedig, 1848 végén, Habsburg részről is elrendelték feloszlatását.)

Az Országos Honvédelmi Bizottmány levonta a tanulságokat az erdélyi kormányhatóságok viselkedéséből; Vay Miklóséból is. Erdélybe teljhatalmú országos biztost küldött. Az egymást váltó országos biztosok aztán — erejükhöz képest — érvényt is szereztek a kormány politikájának; az első kettő — Beöthy Ödön és főleg Csányi László — a szabadságharc vezetői „második vonalának" legtiszteletreméltóbb alakjai közé tartozik. Az országos biztosok kezébe futottak össze az igazgatás szálai, de hamarosan létrejöttek azok az ideiglenes szervek is, amelyek az átmenetet kellett volna hogy képezzék Erdélynek a magyar igazgatási hálózatba való teljes bevonása felé: az erdélyi fellebbviteli törvényszék és Debreczeni Márton biztossága (alsóbb pénzügyigazgatási szerveivel); kormánybiztosságok épültek ki egy vagy több törvényhatóságra kiterjedő hatáskörrel; feléledt a törvényhatóságok működése.

(Az országos biztosság és a kormánybiztosságok léte természetesen nem jelentette azt, hogy a törvényhatóságok ne fordulhattak volna közvetlenül a minisztériumhoz.)

Ez a szervezet intézte Erdély ügyeit — néhány nappal túlélve a magyar kormányt, míg az ellenséges seregek el nem érték Kolozsvárt.

1849—1867

Amikor 1849 nyarán a császári és cári seregek túlereje elől Bem kiszorult Erdélyből, a győztes reakciót teljes igazgatási tabula rasa várta. Az 1848 előtti kormányhatóságokat az Országos Honvédelmi Bizottmány feloszlatta (a Guberniumot ráadásul még a császár is), és a forradalmi hatóságok működése természetesen megszűnt. A katonai és polgári kormányzóság, amely a császári és cári seregek erdélyi térhódításával egyidejűleg kezdte meg működését, kezdetben a kormányzat *valamennyi* ágát kezében tartotta: a közigazgatás mellett a bíráskodást is; ellenőrzést gyakorolt a szintén még 1849 nyarán újra felállított kincstartóság felett, s — amire pedig 1691 óta nem volt példa — országos fokon intézte a katonai ügyeket is. Ez az igazgatás egészét felölelő szerv azonban — akárcsak 1691 után — fokról fokra adta át hatáskörét más kormányszerveknek. A Thesaurariatus felett gyakorolt ellenőrző tevékenysége már 1849 végére viszonylag jelentéktelenné zsugorodott össze. Másrészt azonban — ideiglenesen már 1849 októberétől, Ferro miniszteri biztos kiküldetésétől, véglegesen a kolozsvári bánya-, erdő- és sóigazgatóság felállításától (az 1852. május 6-i császári elhatározás következtében hozták létre) — hatáskörébe került a bányaigazgatás (érc- és sóbányáké egyaránt). A bíráskodás elkülönülése a kormányzóság hatásköréből lényegében 1850. július 4-ével kezdődött, az új erdélyi bírósági szervezet felépítésének alapelveit jóváhagyó császári elhatározással. 1850. október 18-ával megkezdte működését az erdélyi főtörvényszéki bizottság, s a kormányzóság bíráskodási hatásköre ezzel gyakorlatilag megszűnt. (A közigazgatás és bíráskodás végleges szétválására csak 1854-ben került sor.) Az 1849 nyarán újra működni kezdett országos főbiztosság lassú elhalása során az adóigazgatás is kivált a Militär- und Civilgouvernement feladatai közül.

Ami már most a kormányzóság feladatkörének szabályozását illeti, erre normatív rendeletek hosszú sora szolgált. Ismertetésükkel eléggé részletesen fogunk foglalkozni az abszolutizmuskori erdélyi országos közigazgatási levéltárak leltárainak

bevezetőjében; itt csak azt kívánjuk kiemelni, hogy a szabályozás a legrészletesebben és legsokoldalúbban a rendészeti ügyeket illette; a rendőrállam megfelelő gondot fordított erre a feladatkörre. Ez a gyakorlat élt tovább az erdélyi helytartóságnál is. A kormányzóságot ti. — az 1853. január 19-i nagy közigazgatási rendezés, az ún. definitivum 1854-i életbe léptetésével — ez a hatóság váltotta fel az ügyek intézésében. Működése 1861-ig tartott.

Az októberi diploma kiadása után néhány hónappal ti., 1860 decemberében sor került az Erdélyi Udvari Kancellária visszaállítására is. Az intézkedés másnapján megkezdődött a Főkormányszék újjászervezése, s a visszaállított hatóság 1861. április 24-én megkezdte munkáját. (Két fóruma, a közigazgatási és bírósági közül csak az elsőé található az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakban.) Az 1848 előtt neki alárendelt országos hatóságok közül újból működni kezdett az országos számvevőség és az országos főbiztosság is.

Amit még általában meg kell jegyzenünk az 1849 utáni erdélyi országos közigazgatási hatóságokról, az működésük méreteit illeti. A kormányzóság, a helytartóság és a visszaállított Főkormányszék közigazgatási fóruma ügyforgalma kb. a kétszerese az 1840 táji Gubernium Transylvanicum in Politicisének; a Bach-féle igazgatás időszaki jelentések stb. tömegét követelte meg az alsóbb hatóságoktól, s — a rendőrállamra jellemző rettegéssel — mindenen rajta tartatta alantasai szemét, ami „veszélyesnek" mutatkozhatott.

A pénzügyigazgatás, mint említettük, 1849 végére lényegében már kikerült a Militär- und Civilgouvernement ellenőrzése alól. 1850. szeptember 8-án uralkodói elhatározás oszlatja fel a Thesaurariatust, s hívta helyébe életre a Finanzlandesdirection in Siebenbürgent. Az új hatóság 1851. július 1-én kezdte meg munkáját. A Thesaurariatus hatásköréből megtartotta a kincstári birtokok (s az alapítványiak) igazgatását s a pénzügyigazgatási vonatkozású pénztári ügyek intézését; elnyerte amellett a közvetett adók igazgatásának és a pénzügyőrség irányításának hatáskörét. (A pénzügyigazgatási szervek 1852 utáni ügyiratanyagából csak jelentéktelen töredék kerülvén az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakba, a hatóság további történetének ismertetésével itt nem látjuk feladatunknak foglalkozni.)

1867—1872

A különálló erdélyi igazgatás történetét az a kb. ötéves időszak zárja le, amely a dualizmus magyar kormányának volt szükséges ahhoz, hogy Erdélyt beleolvassza az egységes magyar igazgatási rendszerbe. Andrássy mindjárt a kiegyezés után királyi biztost küldött Erdélybe, ahol nem alaptalanul lehetett tartani a helyzet kiéleződésétől. A román egyesülési törekvések mind a már egységes Romániát alkotó volt dunai fejedelemségekben, mind Erdélyben erősödtek. A szászok pedig autonómiájuk és igazgatási beosztásuk makacs védelmére készültek fel. A biztos főfeladata így az unió megerősítése volt; megbízatása legalább annyira volt politikai, mint egyszerűen igazgatási. A személy kijelölésénél a kormány választása Péchy Manó Abaúj megyei főispánra esett.

Péchynek nem volt feladata az, hogy mindjárt feloszlassa a Főkormányszéket és az alá tartozó országos hatóságokat. A Főkormányszék elnökletét kellett átvennie. A biztos azonban nem szándékozott feladni abaúji főispánságát sem (a kormány hozzá is járult ahhoz, hogy megtartsa). Kolozsvárott nem sokat tartózkodott; a

Gubernium elnökletét az alelnök vitte, ő maga pedig csak a bizalmas, politikailag fontosnak tartott ügyekről tájékoztatta magát. Biztosi hivatala 1869-ig rajta kívül titkárából (és valószínűleg egy-két irodai segédszemélyből) állt. 1869-ben azonban a Főkormányszék feloszlott. Erdélynek Magyarországba való igazgatási bevonása pedig még nem zárult le. Így a biztosi hivatal alaposan kibővült: a Főkormányszék tisztviselőiből új hatóság alakult az ügyek ideiglenes vitelére. Még három évig állt fenn a biztosság; hatásköre közben egyre szűkült abban az ütemben, ahogy a magyar minisztériumok közvetlenül vették át Erdély igazgatásának intézését. 1872-ben szűnt meg.[13] 1872-t kell Erdély különállása végének tekinteni. Ez után az időpont után az egykori kormányhatóságok közül csak a kormányhatósági levéltárak fejtettek ki rövidebb-hosszabb hivatali működést.

AZ ERDÉLYI KORMÁNYHATÓSÁGI LEVÉLTÁRAK TÖRTÉNETE

Ezeknek a hatóságoknak működése fondok és állagok tömegét hozta létre. Míg azonban ezek az iratok a Magyar Országos Levéltárba eljutottak, hosszú hányattatáson kellett átmenniök. Röviden összefoglaljuk az Erdélyi Kancelláriai Levéltár és az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak alkotórészeinek történetét.

Az Erdélyi Kancelláriai Levéltár a többi ismertetendő levéltárakhoz képest viszonylag szerencsés sorsú volt. A megalakulását követő első évtizedekben a Kancellária irattározásában sem mutatható ki nagyobb rend, mint az országos kormányhatóságokéban. Amikor 1765 végén—1766 elején Mária Terézia megvizsgáltatta az irattárat, kiderült, hogy az iratok csak részben vannak lajstromozva, nagyszámú irat hányódik, a lajstromokat nem vezetik egységesen (ha egyáltalán vezetik), a tanácsülési jegyzőkönyvek sorozata is hiányos. A vizsgálat kapcsán ezt az iratanyagot rendbe szedték, rendelkezések születtek a további bajok elhárítására, s egyben az iratanyag egy részét (fogalmazványokat, duplumokat, magánfeljegyzéseket) kiselejtezték. Megindult a lajstromozatlan anyag regisztrálása. Az 1775-i nagy ügyintézési reform tovább szigorította az irattár rendjét (részben magával az iktatás bevezetésével, részben külön rendszabályokkal), ugyanakkor ez is lehetőséget adott a selejtezésre. Végeredményképpen a Kancellária levéltárának sorsa némileg a Guberniuméhoz lesz hasonló: az iktatás bevezetése előtti anyagot erősen selejtezték az utólagos lajstromozás során, később azonban nem érte károsodás; az iktatás bevezetése utáni anyag viszont teljesnek tekinthető.

A két hiteleshely működésének és levéltáraik életének kezdetei a mondák ködébe vesznek; mindenesetre a 13. századból már a gyulafehérvári archivum feldúlatásairól vannak híreink. Először a tatárok pusztították el a püspöki székhelyet; 1277-ben a szászok dúlták fel a levéltárat. 1308-ban ismét a szászok a pusztítók. A fejedelmi korból részletesebb ismereteink vannak az anyag gyarapodásáról: a török elől ide menekítették az aradi és csanádi hiteleshelyi levéltárak iratait. A legfontosabb módja azonban az anyag mennyiségi növekedésének a fejedelmek és hatóságaik iratanyagának a Gyulafehérvári Káptalan Levéltárába kerülése. Emellett magánszemélyek és családok levéltára is juthatott a hiteleshely archivumába. Végül került ide ajándékozás stb. révén is iratanyag. A pusztulások főbb dátumai: 1601 (Rácz György katonáinak gyulafehérvári prédálása) és általában a 16. század végi—17. század eleji uralmi válság időszaka és 1658 (a fejedelmi székhelynek

török és tatár hadak általi feldúlatása). A Habsburg-korszakban a hiteleshelyi anyag gyarapodása, a törvénycikkeknek a levéltárba kerülése és a Majláth György királyi biztos kerületébe tartozó helységek 1819—1820-i úrbéri összeírásainak itt elhelyezése jelenti az anyag növekedését, s a nem jogbiztosító jellegű anyagnak eléggé barbár kezelése az előbbit többszörösen meghaladó fogyását. A kolozsmonostori konventi levéltár története részleteiben még tisztázatlan, de lényegében a gyulafehérvári káptalanéval mutat paralel vonásokat.

A Gubernium önálló levéltárának már a 17. század végén van nyoma: 1698. április 4-i császári rendelet már az archivum Transylvanicumról beszél. Ennek inkább archivum-jellege volt, mint hivatali irattárszerű vonásai (az udvari kancellárián kelt donatiók és hasonló expeditiók, a királyi könyvek és egyéb közönséges érdekű iratok — acta publica — voltak benne elhelyezendők). A registrator már ebben az időben feltűnt a Gubernium tisztviselői közt. A későbbi évtizedekben kevés a változás; csak 1771 után került sor az anyag általános rendezésére, jelzetekkel való ellátására és mutatózására. Ez a munka feltehetően selejtezéssel is járt együtt (az ülésjegyzőkönyvek jóval több iratról tudnak, mint amennyivel ma rendelkezünk; amellett maradt néhány csomónyi olyan iratanyagunk az 1760-as évek végéről, amely jellegében semmiben sem különbözik a Gubernium akkori jelzetes irataitól, de nem került be a jelzetes sorozatba; ilyen felírást is találunk rajtuk: „acta conservanda", ami szintén selejtezésre utal stb.). Az iktatás kezdete óta a Gubernium azóta keletkezett általános irataiban nincs selejtezés (egyik fórumáéban sem). Az országos főbiztosság és az országos főszámvevőség 1848 előtti anyagának már szerencsétlenebb sors jutott. Az országos főbiztosság 1780 előtti iratanyagából ülésjegyzőkönyveken, számadáskönyveken stb. kívül töredékes iratanyag maradt meg. Az országos számvevőség 1833 előtti anyagából is csak egy töredék maradt (a számvevőség ún. archivuma) és az Exactoratus Pupillaris, majd Departamentum Pupillare 1833 előtti anyaga. Ezt az utolsót megkímélte a selejtezés, az országos számvevőség többi anyagát elpusztította. (Már a hatóság megszűnése után, 1872 tájt végzett egy selejtezés az országos főszámvevőségnek talán legértékesebb forrásanyagával: az adótabellákkal.)

A kincstári hatóságok iratanyaga még ennél is rosszabbul járt. A bányafőhatóságok iratai egyáltalán nem kerültek be a Magyar Országos Levéltárba (ez alól csak azok a bányaügyi iratok képeztek kivételt, amelyeket — a többivel ellentétben — nem válogattak ki azoknak a kincstári főhatóságoknak iratai közül, amelyek kamarai és bányaügyeket egyaránt intéztek, valamint két állagtöredék a kincstári hatóságok elnöki levéltárában s végül az Erdélyi Fiscalis Levéltár bányaügyi iratai). A kincstári hatóságok megmaradt iratainak levéltári kezelése bizonnyal a fejedelmi praefectura conservatoriuma gyakorlatának folytatása. Apor István kincstartó korában maga is rendelkezett hivatali archivummal, amelyet halála után vettek lajstromba szállásán. A Cameratica Commissiónál kezdettől megvannak az iratőrzés jelei. Hogy azonban az őrzés módja hogy fejlődött tovább, az ma igen nehezen volna megállapítható. Az iratanyag nagyobb felét kitevő 1845 előtti résznek legalább 90%-át pusztította el a selejtezés. A selejtezés a Thesaurariatus tárgyi sorozatait (az ún. Acta Nr. X. sorozatot) és az elnöki iratokat is érintette; a II. József által létrehozott igazgatóságok irataiban végzett pusztítások közül a harmincadigazgatósági selejtezés még az 1790-es években folyt le, a kamarai felügyelőség selejtezésének időpontja ismeretlen. A kincstári hatóságok iratanyagának pusztulása annál tragikusabb, mert ülésjegyzőkönyveik (töredék-

anyagtól eltekintve) és iktatókönyveik csak 1783-tól kezdve maradtak meg, a korábbi évekből pedig csak szűkszavú mutatókönyvek (és az Acta Nr. X. esetében lajstromok) őrzik az iratanyag emlékét. Az Erdélyi Fiscalis Levéltár tulajdonképpeni működése 1769-ben kezdődött. A kincstár össze kívánta gyűjteni a jogait biztosító iratokat. Erre a célra az újonnan létesített archivumot széles gyűjtőkörrel ruházta fel: nemcsak az erdélyi kormányhatósági, ill. országos levéltárakból, magánlevéltárakból, hanem magyarországi hatósági és magánlevéltárakból is összegyűjthette az ilyen természetű iratokat. A gyűjtés valóban nagyarányú volt, s a feldolgozás mai szemmel nézve talán némileg nehézkes, de mindenképpen rendszeres és alapos. Ezt a levéltárat megkímélte a selejtezés. A Fiscalis Directoratus fondját annál kevésbé. Ennek a hatóságnak tetemes ügyirattömegéből néhány csomó maradt az 1872-i szörnyű selejtezés után; a csonkból s a directoratus más hatóságokhoz került kiadványaiból az iratok ügyiratszerű kezelése megállapítható. A kamarai számvevőség iratanyaga feltehetőleg rendezetten került a Magyar Országos Levéltárba; hányattatásai során azonban ez a rend megbomlott, s nagyobb arányú rendező munka volt szükséges helyreállításához. Az alapítványi számvevőség (Exactoratus Fundationalis), az építési igazgatóság (Directio Aedilis) és a II. József által létrehozott három kerületi biztosság iratanyaga többé-kevésbé épen került a Magyar Országos Levéltárba.

Az 1849. évi erdélyi kormányhatóságok közül csak néhánynak maradtak meg iratai. Ezek közül is a teljhatalmú országos biztosok működése iratanyagának legértékesebb része: a biztosi hivatal Csányi László alatti működésének iratai csaknem egészükben az aradi Kultúrpalota Múzeumába s onnan később a Román Akadémia bukaresti kézirattárába kerültek.

Az 1849 és 1869 közti időszak iratai sem mentesültek a veszedelmektől. A Militär- und Civilgouvernement és a Statthalterei in Siebenbürgen fondjából — a visszaállított Főkormányszéknek való átadásuk előtt — az átadók kiemelték a katonai vonatkozású iratokat s a politikai rendészetét. Az Exactoratus Provincialis helyébe lépő államszámvevőség (Staatsbuchhaltung) iratanyagából csak egy töredék került a Magyar Országos Levéltár anyagába; a főbiztossági szervek anyaga épebb. Az 1849 utáni kincstári igazgatási szervek iratanyaga csak 1852-ig bezárólag került a Magyar Országos Levéltárba. A többit az erdélyi kincstári hatóságok levéltárának átvételekor (selejtezés után) visszaküldték a nagyszebeni pénzügyigazgatóságnak, hogy ezzel el is veszítsük a nyomát. Az Erdélyi Királyi Biztosság fondja láthatólag ép.

A Magyar Országos Levéltárban ezekből a levéltárakból alakult ki az erdélyi osztály. Ez azonban nem máról holnapra történt. Az osztály első vezetője, Jakab Elek — akiről alább részletesen emlékezünk meg — még közvetlen igazgatási gyakorlatából ismerte az iratoknak egy részét. Az országos főszámvevőségek levéltára azonban számára is ismeretlen terület volt: a Budapestre felszállítás után a földön rakták halomba ezt az anyagot. Ez mentette meg a selejtezéstől is (Pauler selejteztetni akarván az anyagot, Jakab Elek azt jelentette neki, hogy ezeket az iratokat ő soha senkitől nem vette át leltár mellett, nem tudja, hogy mi van bennük, s így nem vállalhatja a selejtezést). Mire az erdélyi osztály anyagának rendezése nagyjából befejeződött, már folyt az első világháború. A háború után csak 1939-ben került sor arra, hogy az anyagot újból felállítsák. A második világháború után 1950 nyarán került sor új felállítására. Végleges rendje több nagy rendezési munka s a leltározás eredményeképp alakult ki.

Néhány szóban még emlékezzünk meg az egykori erdélyi kormányhatósági levéltárak levéltárnokairól. Ezeknek a levéltáraknak, sajnos, nem adatott meg eléggé az, hogy gondozóik történeti érdeklődésű emberek legyenek. A Gyulafehérvári Káptalan Levéltára és a Kolozsmonostori Konvent Levéltára fejedelmi korszakbeli requisitorai közt még akad nagy történész (Szamosközi) és krónikás (Szalárdi János), de utódai közt csak a sor végén álló Beke Antal, a levéltár utolsó egyházi őre rendelkezett történeti érdeklődéssel anyaga iránt. (Ő a Gyulafehérvári Káptalan Levéltára kincseinek egyik első kiadója.) A többi levéltár közül is csak a Guberniuménál találkozunk két ilyen levéltárossal: Mike Sándorral és vejével, Jakab Elekkel. Az első a marosvásárhelyi királyi táblán volt kancellista — kb. 1821-től —, majd ugyanilyen funkcióban a Guberniumban találjuk; az 1830-as évek második felében kerül regestranskénta a Gubernium levéltárába; aligazgatóságig emelkedett. 1849-ben is a Gubernium levéltárát gondozta levéltárnokként. A szabadságharc bukása után is a megszűnt Gubernium levéltára mellett maradt, s a visszaállított Főkormányszék levéltárnoka lett. 1821-től foglalkozott iratok gyűjtésével; guberniumi és főkormányszéki működése alatt gyűjtemények és különleges mutatók egész sorát hozta létre (szabályrendelet-, iratminta-gyűjtemények, történeti értékű — vagy néha annak vélt — iratok gyűjteményei, mutató ilyen iratokhoz stb.). Történeti érdeklődése nem volt nagy koncepciójú. Az erdélyi nemesi ellenzék hívei közé tartozott, s amit gyűjtendőnek talált, az — a kormányzat- és hivataltörténeti vonatkozások mellett — elsősorban a Habsburg-uralom és az ellene vitt rendi harc politikai tényeit dokumentáló iratanyag volt, nem mindig a legerősebb kritikával válogatva. Gyűjteményei, mutatói azonban ma is jelentős segítői a kutatásnak, elsősorban igazgatástörténeti vonatkozásban. A leltár szerzője igen jelentős mértékben támaszkodhatott munkája során ilyen irányú gyűjtésére.

Mike maga nem volt történetíró; veje és utóda, Jakab Elek viszont jelentős. 1848 előtt a Thesaurariatusnál volt gyakornok, 1848-ban Kossuth-huszár, majd a háromszéki ellenállás egyik hőse; a visszaállított Főkormányszék levéltárában lépett újból szolgálatba, s Mike örökébe lép a főkormányszéki levéltár vezetőjeként. Akár Kőváry, ő is publicista és történész; Wesselényi Miklós perének és politikai pályája egyéb mozzanatainak kutatója; vastag könyvben írta meg elsősorban saját emlékeit a forradalomról és szabadságharcról, levéltári anyag alapján írt kétkötetes vitairatot a kiegyezés után kiváltságaiért bulldogként küzdő szász arisztokrácia ellen, megírta Kolozsvár történetét stb. A Magyar Országos Levéltár erdélyi osztályának első vezetője volt; mint levéltárelméleti író is jelentős.

AZ ANYAG TAGOLÓDÁSA

Az Erdélyi Kancelláriai Levéltár kilenc részre tagolódik. Ezek: az általános iratok, a hozzájuk csatlakozó másolati könyvek és segédkönyvek, leveleskönyvek, Liber Regius- és Normalia-anyag, némi országgyűlési és kétféle vegyes iratanyag. Több állagból álló állagcsoport az elnöki iratoké. Külön-külön kisebb részek a Commissio Studiorum iratai, a segédhivatalok anyaga, az új rendezés során kialakult Miscellanea nova, tisztviselők és udvari ágensek irathagyatéka. Két kevésbé szorosan idetartozó fond zárja az anyagot: Vlasits királyi biztos, ill. Estei Ferdinánd főherceg királyi biztos iratai.

A Gyulafehérvári Káptalan Levéltáráról és a Kolozsmonostori Konvent Levéltáráról már szó esett.

Az 1691 utáni kormányhatóságok közül első helyen a Guberniumot kell említenünk. A Gubernium Transylvanicum levéltára öt nagyobb részre tagolódik. Az első az elnöki fond. Külön kezelt iratai már az első Bánffy Györgynek maradtak; a nagy elnöki állag kezdete azonban 1787, a második Bánffy György hivatalátvétele. Emellett számos kisebb állag (titkos kezelésű iratok stb.) tartozik az elnöki fondba. A másodiknak törzsét az 1786 előtti egységes Guberniumnak, az 1786 és 1791 közti Gubernium in Politicis et Cameralibusnak és az 1791 utáni Gubernium in Politicisnek ülésjegyzőkönyvei, leveleskönyve és általános iratai alkotják. Az állagok nem tagolódnak a hatóság szervezeti változásai szerint; így Gubernium Transylvanicum (in Politicis) — Protocolla Sessionalia stb. névvel szoktuk őket jelölni, a névvel azt igyekezvén kifejezni, hogy nem kizárólag az 1791 utáni Gubernium in Politicis (erről a hatóságról ti. csak ettől az évtől kezdve lehet beszélni) iratairól van szó. Ez az irattömeg az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltáraknak több mint egyharmadát teszi ki. Az általános iratokhoz kapcsolódnak (mellékletként, az egyéb fajta mellékletek között) az országos összeírások iratai. Külön csoportot képeznek a bizottságok iratai. A harmadik nagy rész a Gubernium in Judicialibus működésének termékeit tartalmazza: ülésjegyzőkönyveket, általános iratokat és mellékleteiket, az ún. Dictatura irataít, néhány más állagot s végül a Gubernium mellett működő ügyvédeknek a Gubernium in Judicialibus levéltárába került iratait.

Külön fond az Országos Kancellária (Cancellaria Provincialis) anyaga.

Az ötödik rész a Gubernium archivuma, az ún. Cista Diplomatica. Az archivumba azok az iratok kerültek, amelyeknél bármilyen oknál fogva különleges őrzést tartottak szükségesnek.

Külön levéltára van a Gubernium alá rendelt két országos hatóságnak, az országos főbiztosságnak és az országos főszámvevőségnek. Ennek nevében a „Provincialis" szó kettősen is „országos"-t jelent: részben a hatóság *országos* voltát jelöli, részben pedig elhatárolja a hatóságot a kamarai számvevőségtől (Exactoratus Cameralis).

Az 1691 és 1848 közti kincstári hatóságok levéltára a következő nagy részekre bomlik:

I. Irattári jellegű anyag:

1. Az egész időszak elnöki iratai. Az elnöki fond a kincstári hatóságnál is II. József uralkodásával kezdődik, 1795 előtti része azonban nagyon csekély. Bethlen József thesaurariusságától kezdve válik rendszeressé az elnöki kancellária munkája.
2. A Cameratica Commissio iratai.
3. Az 1691 és 1848 közti kincstári hatóságok ülésjegyzőkönyvei és általános iratai.
4. Liber regius-ok, Normaliák.
5. Különböző olyan állagok, amelyeket, bár nem az országos kincstári hatóságok működésének voltak a termékei, azok levéltárában helyeztek el.

II. Az Erdélyi Fiscalis Levéltár. Ez a hatalmas gyűjtemény az erdélyi kincstári hatóságok archivuma.

III. A Fiscalis Directoratus fondja.

IV. A kamarai számvevőség (Exactoratus Cameralis) fondja.

Mind a Gubernium, mind a kincstári országos hatóságok felügyeletet gyakoroltak az alapítványi számvevőség — Exactoratus Fundationalis — felett, amelynek fondja szintén az Erdélyi Kincstári Levéltárban található.

Ezeken a levéltárakon kívül még a következő 1848 előtti hatóságok fondjai tartoznak az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakba: az országos építési igazgatóság (Directio Aedilis) fondja, a II. József által létrehozott három kerületi biztosság levéltára.

Az 1849. évi magyar hatóságok levéltára terjedelmét illetően jelentéktelen a Diploma Leopoldinum korszakának óriási irattömegével szemben. A teljhatalmú országos biztosok iratain kívül két kormánybiztosi fond (Berde Mózes szebenvidéki és Dósa Elek brassóvidéki kormánybiztosé), Debreceni Márton miniszteri biztos iratai, az álladalmi javak igazgatóságának fondja és egyéb kincstári szervek iratai, végül az erdélyi fellebbviteli törvényszék (vagy feltörvényszék) iratanyaga teszik az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltáraknak ezt a részét.

Az 1848 és 1861 közti iratanyag már kevésbé tagolt. A Militär- und Civilgouvernement és a Statthalterei in Siebenbürgen fondja elnöki iratokból, általános iratok hatalmas (legnagyobb részben erős tárgyi tagolású) állagából, szabályrendelet-gyűjteményből és néhány kis állagból tevődik össze. A visszaállított Főkormányszék közigazgatási osztályának anyaga a következőkből áll: elnöki és titkos elnöki iratok, az ülésjegyzőkönyveket pótló phylerae referadales (elkülönítésének szokását a Guberniumtól vette át a hatóság, de az első év, 1861 végével felhagytak vele), általános iratok, királyi könyvek, szabályrendeletek, útlevéliratok.

Az 1849 és 1861 közti országos számvevőségi anyag az alapok számadásaitól eltekintve — amelyekben 1848/49 nem jelent cezúrát — két állagból tevődik össze. Az 1861 utáni számvevőségi anyag zömét a visszaállított főszámvevőség osztályonként tagolódó levéltára teszi; emellett itt találjuk a belügyminisztériumi számvevőségi kirendeltségnek s az országos számvevőségek levéltári hivatalának iratait.

Az 1849 utáni kincstári hatóságok iratanyaga szintén töredék: a visszaállított Thesaurariatus és az országos pénzügyigazgatóság iratai csak az 1852. évig bezárólag maradtak meg. Ezek mellett még néhány kis állag képviseli ennek az időszaknak pénzügyigazgatási levéltárát.

Az országos kormányhatóságok levéltárai mellett ebből az időszakból is itt találjuk az építési igazgatóság — Baudirection in Siebenbürgen — anyagát.

A Péchy-féle erdélyi királyi biztosság fondja általános, elnöki, titkos elnöki és útlevéliratokból áll.

Az anyag egy részét végül levéltárat nem alkotó fondok és állagok teszik.

Mielőtt még levéltáranként, fondonként s állagok szerint ismertetnénk az erdélyi kormányhatóságok levéltárait, szükséges a két szekciót alkotó levéltárak (ill. a levéltárat nem alkotó fondok és állagok összessége) évhatárait és mennyiségét közölni.

Erdélyi Kancelláriai Levéltár (1686—1867) = 483.54 fm
Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak:
Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára (1505—1868)= 24.86 fm

Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára (1438—1868)= 17.70 fm
Gubernium Transylvanicum Levéltára (1435—1870-es évek) = 1974.94 fm
Erdélyi Főbiztossági Levéltár (1696—1868) = 161.84 fm
Erdélyi Országos Főszámvevőségi Levéltár (1699—1872) = 194.38 fm
Erdélyi Kincstári Levéltár (1527—1870-es évek) =412.42 fm
1849-i erdélyi magyar hatóságok levéltára (1849) = 2.89 fm
Az abszolutizmus és egyesítés korának erdélyi közigazgatási levéltára (1849—1872) = 638.13 fm
A II. József-kori kerületi biztosságok levéltára (1786—1790) = 15.40 fm
Levéltárat nem alkotó fondok és állagok (14—19. sz.) = 20.45 fm
Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak összesen = 3298.03 fm
Az ismertetett anyag összesen = 3781.57 fm

A rakszámoknak az ismertetésben való feltüntetése a sorozatszerkesztő kifejezett rendelkezésére történt.

JEGYZETEK

[1] Országos levéltár jellegüket — változott funkcióval — a független erdélyi fejedelemség megszűntével is megtartották.

[2] Az erdélyi igazgatásról beszélve, *országos* hatóságon általában olyan hatóságot értünk, amelynek hatásköre az igazgatás egészében vagy annak valamely ágában egy ország egész területére kiterjedt. Ezeket a hatóságokat megkülönböztetjük azoktól az *udvari* hatóságoktól, amelyeknek hatásköre ugyancsak erre a területre terjedt ki, de az előbbieknek felettes hatóságai voltak, és Bécsben működtek. Az egykorú hivatali nyelvhasználat az országos (provincialis) jelzőt még a közigazgatási és bírói hatóságoknak a kincstári és a katonai szervektől való megkülönböztetésére is használta (ezt a terminust ott, ahol félreértés veszélye nincs, mi is átvesszük).

[3] Ebben az esetben nem selejtezés okozta pusztításról van szó.

[4] Van az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakban gyűjtemény jellegű anyag is. Ez azonban vagy hatóságok iratanyagát tartalmazza, vagy személy révén van kapcsolata a kormányhatósági anyaggal (pl. gyűjtője valamelyik hatóság levéltárnoka volt. Egykori levéltárnokoknak más jellegű iratanyaga is maradt az Erdélyi Levéltárakban: a visszaállított Főkormányszék utolsó levéltárnoka és az Országos Levéltárban az erdélyi osztály első vezetője, Jakab Elek után az erdélyi kölcsönös jég- és tűzkárbiztosító társulat bizonyos hivatalos iratanyaga stb.).

[5] Az erdélyi sóbányák és sókamarák kamarásainak 1664—1666-i és 1689-i instructiói említik a „Praefecturan való Conservatorium"-ot, ahová a bányáról és a kamaraházról készített inventariumnak másolatát be kellett küldeniök. (F 234. XVI: I. Fasc. 7. Nr. 62: 2. és 7.)

[6] Mint a Magyar Országos Levéltár 1526 előtti anyaga általában, ezeknek a levéltáraknak 1526 előtti anyaga is a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményében található.

[7] Bethlen Miklós Önéletírása. II. 188—189. o.

[8] 1693-ban; az erdélyi főtisztek instructióit ebben az évben adták ki.

[9] A szabad székelyekre és az egyházi nemesekre nem ekkor vetnek először adót; ezt — Apafi Mihály fejedelemségének idejére való hivatkozással — már az 1713—1714-i országgyűlés megtette.

[10] A főhadiparancsnok-kormányzók idején Bajtay római katolikus püspök huzamosabb ideig viselte — helyetteskénti — a Gubernium elnöki tisztét.

[11] A Thesaurariatus in Cameralibus hatáskörébe a bánya- és pénzverési ügyek kivételével az összes kincstári ügy országos kormányhatósági fokon való intézése tartozott.

A bánya- és pénzverési ügyek intézését a Thesaurariatus másik fóruma a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis látta el.

[12] A Gubernium in Judicialibus és a királyi tábla mellett még két országos jellegű bíróság működött Erdélyben: a Forum Productionale és a Forum Mixtum Superrevisorium; ezek mindegyike azonban különleges ügyeket intézett: az első a productiókat, a második a polgári személyek és a határőr-katonaság közti peres ügyek felülvizsgálatát. Az egész 1691 és 1848 közti korszakban fennmaradt az országgyűlés bírói hatósága.

[13] Megjegyzendő: a királyi biztos nemcsak igazgatási funkciót töltött be Erdélyben; pártja megbízottja is volt. A belügyminiszterek rajta keresztül intéztették a kormánypárt választási ügyeit (nem utolsósorban azok pénzügyi részét).

ELSŐ RÉSZ

AZ ERDÉLYI KANCELLÁRIAI LEVÉLTÁR

(B SZEKCIÓ)

BEVEZETÉS

A most ismertetésre kerülő levéltárat (egyes különleges természetű részeitől eltekintve) az Erdélyi Udvari Kancellária tevékenysége hozta létre.

Ez a hatóság a Diploma Leopoldinum korának kormányszerve volt; a Diploma kiadása s a Kancellária tényleges létrehozása közti idő jó részét a hatóság megalakulását illető tárgyalások töltötték ki, s megszűnése a Diploma Leopoldinum korának végével esett egybe: 1848 júniusában oszlatták fel; működésének kezdeti szakaszától, valamint bizonyos, még tisztázatlan történetű periódusoktól eltekintve az Erdély közigazgatásának és bíráskodásának ügyeit legfelsőbb fokon intéző *önálló* kormányszerv.[1]

Levéltárának ismertetését a hatóság történetének rövid vázlatával kell kezdenünk.

1690—1698

A Diploma Leopoldinum, Erdély közjogának jó másfél évszázadra legfontosabb szabályozója, még nem tud külön erdélyi udvari kormányszervről. A kis ország ügyeit egységes országos kormányhatóság, a Gubernium volt hivatva intézni. De a Diploma még ünnepélyes formájában sem „végleges". Az 1684-et követő esztendőkben diadalmasan délkeletnek nyomuló Habsburg-hatalom nem feltétlenül tartja magát előzőleg adott szavához. Alkotmánylevélnek szánt megállapodások semmibevétele miatti panaszok hallatára a birodalom ügyeinek legfőbb intézői vállukat rándítják: a körülmények közben teljesen megváltoztak, a török lépésről lépésre kénytelen volt visszavonulni (s néha nem is csak lépésről lépésre); a hatalmi viszonyok mások. A Diploma Leopoldinum ígéreteit is hónapokon belül kikezdte az idő.

Erdélyt csak Erdélyből kormányozni (a Gubernium és az udvar közti laza levelezési viszonyt tekintve az egyetlen kapcsolatnak a birodalom új részével): ez az udvar számára érthetően tarthatatlan álláspont volt. A közbülső szerv létrehozásának terve már 1692-ben felmerült, s Alvinczi Péternek az udvarba indításakor konkrét formát is öltött. Ez a forma természetesen olyan, amilyet az erdélyi rendek kívántak adni neki (feltételezhetően bécsi követelésre): residens vagy referendarius kerülne Erdélyből az udvarba (némileg Erdély egykori portai ügyvivőihez hasonlóan). Hatásköre (Alvinczi particularis instructiója szerint) eléggé szerényre szabott: a gubernator adományozási jogán felüli birtokok és tisztségek donatiója, elzálogosítása stb. ügyében benyújtott kérvények „penes recommendationem gubernii Transsylvanici" az udvarba jutván, ő terjessze őket a király elé, s pozitív döntés esetén ismét visszaküldendők voltak Erdélybe. Az expeditiót az Erdélyben székelő Kancelláriának kellett elkészítenie; aláíratásra ismét a referen-

darius nyújtotta volna be az uralkodóhoz, s az így ellátott okmányt azután a Kancellária adta volna át a supplicansnak. Az Erdélyből királyi döntés alá bocsátott pereket szintén a referendariuson át kellett felterjeszteni.[2] Referendariusnak „Szentkereszti András secretariusunkat" szánták, akit Alvinczi vitt magával Bécsbe, s dolgait végezvén azután ott kellett hagynia „jó dispositioval".[3] A particularis instructio még egy dolgot tartott szükségesnek hangsúlyozni: az erdélyi Kancellária ne legyen semmiféle függésben a magyartól, se alája ne legyen rendelve, se melléje.[4]

Alvinczi még csak közepe táján járt hosszú bécsi tartózkodásának, amikor az erdélyi rendek újabb hátráló lépésre kényszerültek eredeti álláspontjukról. Az 1692. december 10—24-i marosvásárhelyi országgyűlés ti. már nemcsak residensről beszél; lényegében hatóság szervezésére hoz döntést. A referendarius (súlyát azzal is növelik, hogy kimondják: a főnemességből vagy a tábla ülnökeiből választandó) mellé három személy került volna a három natióból s egy titkár. (Az első négy személy megválasztásánál egyben a négy recepta religióra is tekintettel kellett lenni.) Egy évre nyerték volna megbízatásukat (az országgyűlés választása alá tartoztak volna, s tőle kapták volna instructiójukat; esküt kellett volna tenniök az erdélyi törvények és szabadságok megtartására). Mindenesetre az országgyűlés meg kívánta kötni kezüket: hallani sem akart a referendarius alkancellárságáról, tisztében állandósításáról s a peres ügyek felülvizsgálatába való bocsátkozásáról; nem volt hajlandó egy ember kényének-kedvének kitenni az országot. (A perek és egyáltalán az Erdélyből az udvarba érkezett felterjesztések vitatásában a Bécsbe delegált személyek együttesen sem elegyedhettek; csak referálni lett volna joguk ezeket.) Egyben újra leszögezte: a bécsi „ügyvivőség" ne legyen magyar hatóságok alá rendelve (sem a nádor, sem az országbíró, sem a magyar kancellária alá).[5]

Az a megoldás, amit Alvinczi hozott magával Bécsből (az erdélyi kancellár, a többi kardinális tisztség viselőivel s a Gubernium egyéb tanácsosaival együtt, jó két héttel az Alvinczíana Resolutio kiadása előtt, 1693. április 29-én kapta instructióját), jóval túlment a ren diálláspontban foglaltakon. A kancellárra kettős feladatot rótt: egyrészt ő a Gubernium ügyintézési rendjének legfőbb őre, másrészt a bécsi „ügyvivőségen" valóban felügyeleti jogkört gyakorolt a Gubernium munkája felett. Így aztán kézenfekvő, hogy vagy a kancellárnak, vagy az alkancellárnak (az elnevezés, a rendi tiltakozás ellenére, mégis belekerül az utasításba) Bécsben kellett tartózkodnia; ott működött a Kancellária személyzete is: két referendarius (ezek vele együtt a Kancellária tanácsát alkotják), három írnok, egy registrator és egy taxator. Az alkancellárt s a referendariusokat a *Gubernium meghallgatása után* (az országgyűlésnek tehát nincs módja beleszólnia a dologba) a király nevezte ki. A Kancellária tanácsát már nem szánták egyszerű postázó szervnek; a király elé terjesztendő ügyeket vitatták itt, s a többségi határozat alapján referálták az uralkodónak. Sovány vigaszt jelenthetett az egy ember hatalmától tartó erdélyi rendeknek az instructiónak az a rendelkezése, amely szerint a tanács votumaiban a honi törvényekhez és a „consuetudines approbatae"-hez kellett tartania magát; s az instructio e mondatának második fele, a rendelkezés indokolása nyíltan beszélt a Kancellária ellenőrző tevékenységéről: „. . .ne quid his contrarium a nostro Regio Gubernio statuatur". S ráadásul még az utasítás a kancellár és alkancellár feladatává tette a királyi (és guberniumi) rendeletek végrehajtása feletti őrködést.[6] Az udvar egyben elejtette az erdélyi udvari képviseletnek a Magyar Kancellária alá rendelése tervét.[7]

A Kancellária létrehozásának következő fázisa az instructio körüli harc udvar és rendek, ill. protestáns és katolikus rendek közt. Az imént idézett 1693. május 20-i rescriptum ti. elrendelte: a Gubernium terjessze fel véleményét az iránt, hogy mi legyen a bécsi „expeditio" személyi összetétele, s milyen utasítást nyerjenek tisztviselői.[8] Az első instructiótervet a kolozsvári országgyűlés dolgozta ki (1694. április 3-i keletet visel). A rendeknek tudomásul kellett venniük a bécsi „residens" alkancellári rangját s mellette hatóság szervezését; mindenesetre megpróbálták legalább az alkancellár személyének állandósulását meggátolni, s úgy-ahogy megkötni az új hatóság tiszviselőinek kezét. Az utasítás értelmében az alkancellár tisztét a három ítélőmester egyike töltse be (a tisztség évente váltakozik köztük); Erdélybe hazatérésekor „csak az ítélő mesteri titulussal és nevezettel és functióval is éljen". Mellette két referendarius és egy titkár kellett volna hogy működjék (az utóbbinak egyben a registratori vagy conservatori tisztet is be kellett volna töltenie); az alkancellárnak velük egyetértésben kellett eljárnia. Az új hatóság feladatai közt elsősorban a perekkel kapcsolatos teendőket szabályozták a rendek. Azokat a pereket, amelyek nem a szabályos fellebbviteli úton s a Gubernium ajánlásával érkeztek hozzájuk, nem volt szabad elfogadniok, s egyáltalán meg kellett akadályozniok peres ügyeknek szabálytalan módokon a király döntése alá jutását. A hivatalos úton felterjesztett perek megvizsgálásába vagy eldöntésébe pedig éppen nem elegyedhettek; ezeket csak az uralkodó elé kellett volna terjeszteniök. Panaszos supplicatióknak a király elé jutását nem akadályozhatták (ha azonban ez a Gubernium vagy személyek ellen irányult, azon kellett munkálkodniok, hogy a király ne döntsön az ügyben addig, míg a másik félnek nem adatott mód a védekezésre). Jószágokat vagy tisztségeket kérelmezők közül csak azokat támogathatták, akik a Gubernium ajánlásával rendelkeztek; a többieket meg kellett akadályozniok kívánságuk elérésében. Különös gonddal kötötte ki az utasítás: ha az országgyűlés vallásügyi „controversiát" terjeszt az udvar elé, „sem vicecancellárius úr, sem mellette lévő szolgatársai az olyan causákat ventilatióra magok között ne vegyék, ahhoz semmit ne tegyenek, sem abból semmit el ne vegyenek, sem sub nomine cancellariae censurát a referádán ne tégyenek", hanem adják be az udvarhoz, s sürgessék a resolutiót. „Isten mindazonáltal oltalmazzon bennünket afféle gyakor casusoktól."[9]

A kolozsvári országgyűlésen került sor a vicecancellarius megválasztására is: Kálnoki Sámuel nyerte el elsőnek ezt a tisztséget, az instructióban foglalt feltételekkel.[10] Tisztében 1694. december 4-én erősítették meg.[11]

A rendi utasítástervezetet nem az udvar felől érte az első (kimutatható) támadás, hanem belülről, a katolikus urak részéről. Nincs itt módunk a harc e részleteinek ismertetésére; csak az e szakaszt lezáró új rendi utasításra kell bővebben kitérnünk. Ez az 1695. február 26 — március 28-i kolozsvári országgyűlés terméke (az 1695. március 21-i keletet viseli). Elsősorban a Kancelláriа személyzetét határozza meg: az alkancellár mellett két referendarius és két titkár működjék (az utóbbiak közül az egyik egyben registrator, a másik taxator is). Ötük közül az alkancellár s egy referendarius ugyanabból a felekezetből legyen (ez az adott időpontban a katolikusoknak tett engedmény volt, hiszen maga Kálnoki is felekezetükhöz tartozott), a többi három a másik háromból. Ők alkották a Kancelláriа tanácsát (valamennyiöknek csak egy szavazata volt); az utasítás azonban újból hangsúlyozta: Erdélyből küldött felterjesztések érdemi vitájába ne elegyedjenek. Megújította az instructio az 1694-i rendi utasításnak azt a intézkedését is, hogy az

alkancellári tisztség betöltői évente változzanak. Maga az utasítás (ami ti. az ügyek intézését illeti) lényegében az 1694-i megismétlése; egyetlen érdemi újdonságot tartalmaz: az alkancellár két protocollumot vezessen: egy protocollum expeditionumot (ezen bizonnyal leveleskönyvet értettek, a hatóság expeditióinak leveleskönyvekbe másolása a Guberniumnál még hosszú évtizedekkel később is gyakorlat volt) s egy protocollum actorumot (ezt ülésjegyzőkönyv-félének kell gondolnunk), s ezekből havonta vagy alkalomadtán tájékoztatni tartozott a Kancelláriát s rajta keresztül a Guberniumot. Külön említendő még, hogy az országgyűlés fenntartotta jogát az utasítás megváltoztatására, „praesupposito semper Benignissimo Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis consensu".[12]

A rendi instructiókon talán igénytelenségük s megalkotóik arányérzékhiánya a legmeghökkentőbb. A rendek nem mérték fel most sem a hatalmi viszonyokat. Elképzelhető volt-e, hogy az udvar belemenjen a kancellár olyan rendi függésébe, amilyet az évenkénti változtatás jelentene, s a Kancellária ellenőrzési feladatkörének az instructiókban foglalt megkötéseibe!? S a szomorúbb az, hogy a rendek képtelenek hatóságként elképzelni új, legfelsőbb kormányszervüket.

Az udvar 1695 őszén hozta létre az Erdélyi Udvari Kancelláriát mint ténylegesen működő hatóságot. 1695. szeptember 24-én ment először Kálnoki audienciára a királyhoz,[13] s 1695. október 1-i dátummal adta ki I. Lipót a Kancellária most már véglegesnek tekinthető utasítását. A Kancellária vezetője továbbra is alkancellári rangot visel; mellette két referendarius, egy registrator és egy taxator működik (ezek alkotják vele együtt a Kancellária tanácsát), s három cancellista. A hatóság székhelye az udvarban van. A személyzetet (az alkancellár kivételével) a király nevezi ki („percepto nostro Gubernio Regio" — azaz az országgyűlésnek nincs joga a referendariusok stb. jelölésére, ha ugyan a későbbi években gyakran került sor erre is, s — miután az udvar az 1760-as években, nem tartván diétákat a kis országban, újból a kizárólagos kinevezés gyakorlásához tért vissza —, a rendek hosszasan sérelmezik is az usus fenn nem tartását).

Az ügyintézés rendjét illetőleg a következőkben rendelkezik az 1695-i utasítás: a felségelőterjesztések a tanácsban vitatandók meg, s a többségi határozatot terjesztik fel. Elsőnek a referens szavaz; szavazategyenlőség esetén az alkancellár votuma dönt. A referálás rendje (mindez természetesen nemcsak a felségelőterjesztések intézésére vonatkozik, ha az utasítás nem beszél is erről kifejezetten) ügykörökhöz igazodik: első helyen azok az ügyek tárgyalandók, amelyek Erdély közigazgatását és bíráskodását általában illetik; ezt a fiscalia megvitatása kövesse, azután a communitasok ügyeié, majd az özvegyeké és árváké s végül — érkezésük rendjében — a többi ügyek.

A segédhivatali jellegű munkát a registratornak kellett irányítania. Ő osztotta ki tisztázásra a fogalmazványokat az írnokok közt, feljegyzési könyvet vezetve erről. A tisztázás az ügyek időrendjében történt, kivéve az általános érdekű vagy az uralkodót illető, vagy hivatalból küldendő, vagy egyházi személyeket, rabokat, özvegyeket, árvákat, más szerencsétlen személyeket illető, vagy végül az alkancellár által előresorolt kiadmányokat. Az expeditiókat előbb az alkancellárnak kellett aláírnia; ezek után terjesztették fel a királyhoz aláírásra (ez a többi kancelláriánál szokásos gyakorlat szerint történt). Arra nézve, hogy az expeditiókat a felek kezébe kell-e átadni, vagy hivatalból juttatandók helyükre, a registratornak a referenstől kellett tájékozódnia. A registratornak gondoskodnia kellett az iratok rendben tartásáról; inventariumot vagy repertoriumot vezetett róluk. Emel-

lett külön könyvekbe vezette a jogbiztosító okleveleket s más királyi concessiókat, általános rendelkezéseket s más megőrzésre méltó iratokat; ezekhez mutatókat vagy repertoriumokat készített. Ismét külön típusú könyv volt az expeditiók általános másolati könyve.[14] Feljegyzési könyvet vezetett a királyhoz aláírásra felterjesztettekről; arról pedig, ami ezekből aláíratlanul maradt az uralkodónál, köteles volt jelentést tenni az alkancellárnak. Összeállítást készített a kincstárra háramló birtokokról. Az iratanyagból havonta fasciculusokat formált; ezek az év végén kerültek irattárba. Iratokat az alkancellár engedélye nélkül csak a referendariusoknak[15] adhatott ki; a kölcsönzésről feljegyzést kellett vezetnie, s egy hónapon belül vissza kellett kérnie a kiadott darabot. Hivatalos másolatot is csak az alkancellár, ill. a referendariusok[16] engedélyével adhatott ki. A jegyzőkönyvből[17] csak azzal közölhetett valamit, akit illetett, vagy azzal, aki számára az alkancellár engedélyezte.[18]

Ez a sok tekintetben hézagos instructio (amelyről különben is erősen vitatható, hogy mennyiben tartották meg) *hivatalt, hatóságot* hozott létre, szemben a rendi utasításokkal, amelyek erről a hivataljellegről úgyszólván semmit sem mondtak.

A hatóság gyakorlati kialakítása az utasítás kiadását követő másfél hónapban történt. 1695. október 3-án Kálnoki újból audienciára jelentkezett I. Lipótnál, „admittaltatván etiam reliqua nobiliora et principaliora Cancellariae Membra, ad Augustissima oscula". 1695. október 31-én történt meg a Kancellária installatiója; ez év november 12-én tette le az alkancellár és a két referendarius Dietrichstein hercegnél az esküt (a többiek 14-én).[19]

Az instructio körüli harc ezzel lényegében lezárult; Csáky László 1696-i bécsi követjárása már csak utójátéka volt a történteknek, s egyben jelentősebb állomása annak az újabb harcnak, amely a Gubernium s új felettese közt bontakozott ki. A Gubernium ti. (e tekintetben, féltékenységi okokból is, az erdélyi rendi álláspont kifejezője) nem nyugodott bele alárendeltségébe. Egyenesen a tőle való függésre kívánta utasítani a Kancelláriát;[20] figyelmeztette, hogy utasítása nem ellenkezhet az erdélyi főkancelláréval, ha „józanon és rendesen conferáltatik". Továbbra is fenn akarta tartani az alkancellári tisztség évenkénti váltakozását (az installatiótól számítva Kálnoki egy esztendejét). Azt követelte, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária által kiadott jogbiztosító oklevelek[21] bécsi aláíratásuk és regisztrálásuk után Erdélyben is aláírandók és lajstromozandók legyenek az ottani kancellár vagy alkancellár által, s csak azután adják ki őket a feleknek. Igényt támasztott arra, hogy a királytól az Erdélyi Udvari Kancelláriához leküldött memorialékat az ne referálja a Gubernium véleményének előzetes megkérdezése nélkül, hanem ezeket (írásos opinióját mellékelve) haladéktalanul küldje a Guberniumhoz, s majd attól kapja vissza referálásra. Ha pedig ily esetben a két vélemény eltér egymástól, újból forduljon a Guberniumhoz, végső esetben pedig referáltassa külön a két álláspontot. S végül utasította Csákyt: kérje az uralkodótól a fiscusra háramló jószágok registrálásáról szóló pontnak az utasításból való törlését.[22]

Nincs nyoma annak (legalábbis a hatóság gyakorlatában nincs), hogy Csáky követségjárása bármilyen eredményre vezetett volna. A Gubernium által kért ügyintézési változások keresztülvihetetlenségét nem kell részletesebben fejtegetni; a vezető évenkénti váltogatása pedig teljességgel elképzelhetetlen volt egy abszolutisztikus jellegű hatóságnál. Kálnoki állandósult tisztében (azokat a hónapokat kivéve, amikor — 1697—1698-ban, bécsi tartózkodása idején — Bethlen Miklós mint főkancellár irányította a hatóság munkáját), s ez utódaira is áll.

A kialakulás korszakának még egy mozzanatára kell felhívnunk a figyelmet. 1697-től kezdődően az erdélyi adóügy legfelsőbb intézése a birodalmi Deputation alá tartozott.[23]

1699—1764

A kialakulás éveit követő majdnem félszázados időszak az Erdélyi Udvari Kancellária történetének legismeretlenebb periódusa. Szervezeti, hatásköri változásoknak nincs közvetlenül megállapítható nyoma; alá- és fölérendeltségi viszonyának változásairól is inkább csak általánosságban beszélhetünk (a Guberniummal szembeni fölérendeltsége erősödött — az ti. a kialakulást követő években s még a nagy kuruc szabadságharc idején is hajlott arra, hogy csak postázó szervnek vagy agenturának tekintse felettesét, s bizonnyal csak lépésről lépésre engedett e téren —; felette viszont a Neoacquistica Commissio gyakorolt felügyeletet).

Annál mozgalmasabb azután az 1740-es évekkel kezdődő időszak. Első helyen a Kancellária és a Gubernium (pontosabban a bécsi és az Erdélyben székelő kancellár) egymáshoz való viszonyának tisztázódását kell ismertetnünk. Mint elmondottuk: az 1695-i királyi instructio is csak alkancellárról beszél, s a „főkancellárnak", Bethlen Miklósnak bécsi tartózkodásakor jogában áll átvenni a Kancellária vezetését. Az Erdélyben székelő kancellár tisztét azonban Bethlen Miklós bukása után évtizedekig nem töltötték be. Végül is az 1735 utáni nagy erdélyi kormányhatósági reform során rendeződött ez a kérdés is: az Erdélyben működő kancellár „Cancellarius provincialis" címet nyert, s egyben — 1742. december 19-i utasítása értelmében — mintegy a Gubernium irodaigazgatójáénak megfelelő szerepkört (amellett mint a Gubernium tanácsosa, különböző referensi feladatokat is). Arról azonban most már formailag sincs szó, hogy az Erdélyben tartózkodó kancellár felettese lenne az udvarinak. Az Erdélyi Udvari Kancellária főssége a Gubernium felett mintegy közjogi formát is kapott.

A második (sok tekintetben még felderítetlen) problémakör az Erdélyi Udvari Kancellária alárendeltségéé. Ebben a vonatkozásban a Mária Terézia uralkodása alatti nagy kormányzati reformok kavargása a Kancelláriát is kellett hogy érintse. Sorrendben az első, még tulajdonképpen nem a nagy reformsorozatba tartozó intézkedés a főudvarmesteri bíróság erdélyi perek revideálásában végzett munkájának szabályozása. Az 1742. december 24-i királynői elhatározás értelmében a bíróságot az egyes érintett kancelláriák erre kinevezett tagjai teszik; ha erdélyi ügy kerül oda, erdélyi kancelláriai tanácsost kell bevonni munkájába.[24]

Az érdemi átalakítás munkája azonban csak 1745-tel indult meg. Az év július 24-én Mária Terézia feloszlatta a Neoacquistica Commissio-t, s helyébe egy csak a királynőtől függő, „mithin so mehrers autorisirte hofcommission"-t állít: a Hofcommission in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricist, Ferdinand Kolowrat elnökletével. Az 1745. december 12-i királynői kézirat értelmében az új udvari hatóság elnyerte a Neoacquistica Commissio erdélyi hatáskörét is: az Oeconomicát, Cameralét s az Udvari Kamara egyéb erdélyi hatásköreit, a bíráskodási ügykört (beleértve a fiscalis pereket is), az adóügyet, a Commercialiát, a szorosabban vett közigazgatást s a vallásügyet; az Erdélyi Udvari Kancelláriát azonban be kellett vonni munkájába. Az Erdélyi Udvari Kancellária tehát ugyanúgy befolyással bírt a bizottságnál tárgyalt erdélyi ügyek intézésére, mint más udvari hatóságok annak más hatásköreire. E ponton még egy dolgot kell megjegyeznünk: a magyar-

országi és erdélyi románok vallási és nemzeti ügyei a bizottság Illyrica-hatáskörébe tartoztak; ennek a későbbiek szempontjából lesz jelentősége.

Az elkövetkező néhány év e hatóság tekintélyének emelkedése jegyében telt el: 1747-ben elnyerte az „Independentes Hoffmittel" rangját; neve ekkortól „Hofdeputation in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricis". 1749-től saját segédhivatalai vannak és saját számvevősége.[25] Néhány év múlva a Hofdeputation majdnem teljesen eltűnt az erdélyi ügyek legfelsőbb irányításából. 1751-ben meghalt Kolowrat; a Hofdeputation elnökletét Karl Königsegg-Erps, az ötvenes években egyszerre egész sor udvari hatóság feje vette át. Rövid néhány hónappal a személyi változás után a Deputation erdélyi hatásköre majdnem teljesen megszűnik: Mária Terézia jelezte Königseggnek, hogy (az erdélyi Cameraliának a Bergkolleg — a birodalom bánya- és pénzverésügyeit irányító udvari hatóság — hatáskörébe utalása mellett) szívesen látná, ha az erdélyi Provincialia intézése a Hofdeputationtól az Erdélyi Udvari Kancelláriához kerülne át. Ez ti. a Kancellária rangjának emelését és a Hofdeputationtól való függésének lazítását jelentené, és ezzel eleget lehetne tenni az erdélyi rendek követeléseinek. Königsegg 1751. augusztus 22-én felségelőterjesztésben válaszolt a királynőnek. Lényegében egyetértett javaslataival: a Transylvanica váljon ki a Hofdeputation hatásköréből, s a Provincialiát vegye át az Erdélyi Udvari Kancellária (a Cameralia a Bergkolleg hatáskörébe került). Az erdélyi vallás- és országgyűlési ügyeket, a Kancellária fontosabb tisztségeit illetően a királynői döntés előtt még a Ministerialkonferenz is foglaljon állást az ügyben. A Hofdeputation (amely ettől kezdve a Hofdeputation in Bannaticis et Illyricis nevet kellett hogy viselje) területi illetékessége in Illyricis ne változzék. (Már rámutattunk: mit jelentett ez erdélyi vonatkozásban.) Részben ugyanezeket ismételte el Königsegg 1751. szeptember 12-i felségelőterjesztése. A döntést az 1751. szeptember 13-án Königseggheż intézett királynői kézirat jelentette; ez teljesen a Hofdeputation elnökének javaslatát tette magáévá.[26]

A Hofdeputationnak az erdélyi románokat illető hatásköre változatlan maradt a szerv hatáskörének további csökkentésekor is (1755-ben ti. a Bannaticát is kiveszik hatásköréből).[27] Itt említendő meg, hogy Königsegg személy szerint továbbra is befolyással bírt az erdélyi ügyek intézésére: 1751 és 1757 közt ő referálta a Ministerialkonferenznél megtárgyalt erdélyi ügyeket. Lemondása után Uhlfeld főudvarmester vette át az „erdélyi miniszter" tisztét; az ő 1761-i leköszönése utáni kor e szempontból eléggé felderítetlen. Bizonytalan, hogy más minisztert megbíztak-e Erdély ügyeinek intézésével. (Egy ideig láthatólag Kaunitznak volt befolyása erre.)[28]

Külön kérdést képez az erdélyi Commercialia legfelsőbb fokú intézése. A birodalom Commercialia-ügyeit legfelsőbb fokon intéző Universalcommerciendirectorium felállításakor (az 1746. április 6-i kézirattal történt) még nincs szó Erdély képviseletéről a hatóságnál (a Magyar Udvari Kancellária részéről Fekete tanácsos vett részt az üléseken; feltehető, hogy erdélyi ügyeket is ő referált);[29] 1762-ben Pelzer (később az Erdélyi Udvari Kancellária tanácsosa) képviselte a Kancelláriát erdélyi ügyek commerciendirectoriumi tárgyalásán.[30]

Ugyancsak hatott Erdély kormányzatának alakulására a Sanitätshofdeputation létrehozása 1753 januárjában. A korábbi alsó-ausztriai Sanitätskommission most birodalmi Hofdeputationná, a Birodalom egészségügyeinek legfőbb intézőjévé lépett elő.

Az 1751-i változás az Erdélyi Udvari Kancellária belső életében is éreztette hatását. Az első lépés e téren a hatóság irattára rendjének megszilárdítása volt; ez Mária Terézia 1752. augusztus 3-i kéziratához és Gyulaffi kancellárnak erre válaszoló keltezetlen felségelőterjesztéséhez fűződik. A királynő úgy intézkedett, hogy a registratornak (aki egyben a taxator tisztét is betöltötte) szigorúan el kell rendelni, hogy a kancelláriai levéltárba tartozó konferenciai jegyzőkönyveket stb. gyűjtse össze, rendezze és senkinek (magának a kancellárnak se) adja ki őrjegy nélkül. Gyulaffi javaslata még szigorúbb volt: a levéltárból csak ügyintézési célokra lehessen kiadni iratokat; puszta kíváncsiságból és szórakozásból senkinek ne legyen szabad az iratokat vizsgálnia s szükségtelenül „pro lubitu" kivennie, sem a kellőnél hosszabb ideig magánál tartania. A királynő egyszerű „placet"-jével zárta le az ügyet.[31]

Az irattár rendjének megszigorításával majdnem egyidejűleg került sor egy ügyintézési részreformra. A dolog Mária Terézia egy resolutiójával indult: a királynő úgy rendelkezett, hogy mint más udvari dicasteriumoknál is, az Erdélyi Udvari Kancellária minden tanácsosa legyen egyben referens is. Gyulaffi erre tanulmányozásra fogta más udvari szervek, elsősorban a Magyar Udvari Kancellária rendjét. Ezeknél — írta 1752. szeptember 17-i felségelőterjesztésében — a tanácsosok megkülönböztetés nélkül fogalmazzák a felségelőterjesztéseket; ezeket a hatóság vezetője írja alá, s rájuk jegyzik a referens nevét is. A rescriptumokat a titkárok fogalmazzák, s a hatóság részéről az elnök s ők írják alá. Ezt a gyakorlatot (további intézkedésig) az Erdélyi Udvari Kancelláriánál is bevezette azzal, hogy az elintézésfogalmazványokat a titkárok készítsék; a kérvényeket, peres ügyeket stb. illetőleg azután az elnök és az illetékes titkár, a más udvari dicasteriumokhoz intézett jegyzékeket pedig csak a titkár írja alá. A nagyobb fontosságú kiadmányokat (ti. a kegyelmi tényeket illetőket — jogbiztosító oklevelek, kardinális tisztségek, guberniumi tanácsosság, törvényhatósági főtisztségek collatiói s más „Specialem gratiam Caesareo Regiam" illető ügyekre vonatkozó rendelkezések —, országgyűlési ügyekkel és a királyhoz fellebbezett perek eldöntésével kapcsolatosakat) az elnök mellett az expeditiót szerkesztő tanácsos lássa el aláírásával. A döntés ismét csak „placet" volt.[32]

Az 1750-es években került sor az Erdélyi Udvari Kancellária bíráskodási hatáskörének szabályozására. Az 1753—1755-i országgyűlés II. tc.-e megjelöli azokat a pereket, amelyeket a Gubernium, az országgyűlés és a Forum Productionale az udvarhoz kell hogy felterjesszen. A dologi ügyek közül azok kerültek e kategóriába, amelyeknek tárgya legalább 3000 arany értékű ingó vagy ingatlan jószág volt; a személyiek közül a felségsértési, hűtlenségi, hazaárulási s a közrendet illető ügyek. A recursus útja azonban (bizonyos előírások megtartásával) mindenki számára nyitva állott.[33]

Az 1765 előtti időszakból még egy ügyintézési változtatásról kell beszámolnunk: az Erdélyi Udvari Kancellária által kibocsátott rendelkezések aláírásának szabályozásáról. A rendezést Mária Teréziának 1763. október 10-én Bethlen Gábor kancellárhoz intézett kézirata indította el. Az aláírások számának növekedése — írta a királynő — egyre terhesebbé teszi számára ezt a feladatot; az Erdélyi Udvari Kancellária tehát tegyen felterjesztést arra nézve, hogy hol szükséges a királynő aláírása, mi bocsátandó ki a király nevében, de aláírása nélkül, s mi intézendő egyszerűen a Kancellária rendeletével stb. Az Erdélyi Udvari Kancellária 1763. október 14-én felségelőterjesztésben válaszolt. A három kategó-

riába a következőket sorolta: 1. királyi aláírással a méltóság-, tisztség- és rangadományozások, birtokadományok, zálogosítások, consensusok, fontosabb ügyek végleges eldöntését tárgyazó rendeletek, peres ügyekben hozott döntések látandók el; 2. a király nevében, de csak a kancellár és a titkár aláírásával bocsátandók ki a kisebb fontosságú, a kancellária tanácsában egyhangúan eldöntött ügyeket (puszta jelentés- vagy kimutatássürgetések, elutasítások, egyes iratok közlése országos hatóságokkal) illető rendelkezések; hogy az uralkodónak tudomása legyen az ily módon elintézett ügyekről is, ezeket nemcsak a tanácsülési jegyzőkönyvekbe kell bevezetni, hanem a kiadmányok jegyzéke mellett ezeké is felterjesztendő a királynőhöz; 3. még jelentéktelenebb ügyekben (mint korábban is) az Erdélyi Udvari Kancellária levélben intézkedett a Guberniumhoz. — Külön foglalkozott a felségelőterjesztés az aláírások módjának egy részletkérdésével. A korábbi gyakorlat szerint a kiadmányokon a referens neve szerepelt. Ez azután személyes gyűlölségek stb. tömegére adott okot, hisz a félnek tudomására jutott: ki volt ügyintézője. Ezen a gyakorlaton királyi rendelkezés nélkül nem volt mód változtatni. A Kancellária azt javasolta, hogy (más udvari hatóságok módján) a titkárok készítsék el az elintézés fogalmazványát. Ezt azután a referensek revideálják, s azután a kancellár hagyja jóvá. A tisztázatot a referens helyett a titkár szignálja (üresedés, betegség stb. esetén egy másik tanácsos vagy egy fogalmazó).

Mária Terézia keltezetlen döntése részben a Kancellária álláspontját tette magáévá. Jóváhagyta a rescriptummal, ill. decretummal intézendő ügyek közt vont határt; a decretumokat illetően úgy intézkedett, hogy ezeket a kancellár és egy *tanácsos* írja alá (az utóbbiak hetenként váltakozva); az így ellátott ügyekről heti jegyzéket kellett felterjeszteni a királynőhöz. Ügyeknek magánlevélben való intézését különös ok és saját előzetes tudomása nélkül nem engedélyezte; az irat ez esetben is lajstromozandó volt (még ha a benne foglalt ügy titkos is lett volna). Ez a régi gyakorlat megszűntét jelentette (amelynél ti. a Kancellária még kissé az 1690-es évek módján levelezett a Guberniummal), s egyben némileg a későbbi elnöki ügyintézés első jelének tartható.[34]

1765—1773

Az 1765-i esztendő külsőleg csak személyi változást jelentett az Erdélyi Udvari Kancellária életében. Az év végére esik Bethlen Gábor kancellár lemondása; Erdély leghatalmasabb birtokos ura (pár éve szerezte meg a fisco-Apafiana uradalmakat, hogy aztán egy részükről rövidesen le is mondjon), az első igazi erdélyi udvari ember (1765-ben még elkísérte a gyászával Tirolba visszavonuló királynőt Innsbruckba)[35] láthatólag a Bruckenthal Sámuellel vívott személyi harcban maradt alul, hogy aztán fényt igen, de hatalmat nem jelentő udvari méltóságok birtokosaként s diplomataként élje le élete hátralevő néhány esztendejét. Helye „egyelőre" betöltetlen maradt; azokat a kiadmányokat, amelyeken szükséges volt a kancellár aláírása, Breuner, a legfőbb bíróság alelnöke írta alá (a személyi változásról a Guberniumot az 1765. december 6-i rescriptum értesítette).[36]

A változás azonban lényegesen több volt, mint személyi. Az erdélyi *közigazgatási és bíráskodási* ügyek legfelsőbb eldöntése és intézése (mint már több ízben említettük) amúgy is különböző bizottságok, ill. a Deputation, a Ministerialkonferenz, a Staatsrat kezében volt; de a Kancellária időnként (gondoljuk az 1751-i reformra) mégiscsak több önállóságot nyert; s ami mégsem egyszerűen formai

kérdés: kialakulásától egészen 1765-ig erdélyiek vezették. Ekkor azonban ez is megszűnik; Erdélynek 1765-től 1791-ig nem volt *erdélyi* udvari kancellárja. Breunert Blümegen követte (vele egyező feladatkörrel), azután Reischachot találjuk a Kancellária élén, s az ő távozása s a Magyar Udvari Kancelláriával való egyesülés közt eltelt pár hónapban nem töltötték be a kancellár tisztségét. A dolog más szempontból sem formai. Breuner, Blümegen erdélyi kancelláriai feladatkörét csak mintegy „mellékfoglalkozásképpen" látta el, elsődleges funkciója mellett. Az Erdélyi Udvari Kancellária formai önállósága e vonatkozásban megszűnt; csak apparátusa volt (a tanácsosokig menően) különálló. S a változás (néhány év különbséggel) többé-kevésbé egyidőben történt az országos kormányhatóságoknál végbemenőkkel. Buccow 1761-től teljhatalmú biztos Erdélyben, s Kemény László gubernator lemondása után ő lett a Gubernium formai vezetője is. Utódai főhadiparancsnok-gubernatorok, majd a karintiai Auersperg s aztán Bruckenthal, akinek külön szerepe volt az egész játszmában. (Ráadásul még az erdélyi kincstári igazgatás sem kerülhette el az ilyen jellegű intézkedéseket. Bornemissza Ignác kincstartó mellett amúgy is örökös tartományokbeli „assistens" vagy „tanácsadó" működött; a kincstartó halála után, az 1770-es instructióval is jelzett nagy rendezés végrehajtására egy Clary-Aldringent küldenek Erdélybe a kincstári igazgatás élére. Vegyesen követték erdélyiek és az örökös tartományokból valók.) A Diploma Leopoldinum korszakának közepére Erdély közjogi különállásából semmi érdemi nem marad. Ügyeit legfelsőbb fokon a Birodalom egésze felett hatáskört gyakorló szervek intézték (s, mint látni fogjuk, ezek alatt még bizottságok is), udvari kancelláriáját „mellékfoglalkozásként" más, aránytalanul hatalmasabb udvari szervek vezetői irányították, országos kormányhatóságai élén idegenek álltak (egyrészt nem is alkotmányos úton kijelöltek, másrészt olyanok, akik egyben a katonai igazgatás országos irányítói is voltak).

Mint mondottuk, Bruckenthal Sámuelnek külön szerep jutott a játszmában. A kicsiny szász szék királybírájának fiából az 50-es évektől kezdve öröklött rangjához képest szokatlan gyorsasággal politikai hatalommá emelkedő szász államférfi (natiójából a legnagyobb a Diploma Leopoldinum korában) már Bethlen bukása előtt is nagyobb súllyal bírt egy egyszerű kancelláriai tanácsosnál. 1765-ben már elnöke annak a Commission in Transylvanicisnak,[37] amely — nevéből s az ilyen udvari bizottságok analógiáiból ítélve — lényegében felettes szerve lehetett az Erdélyi Udvari Kancelláriának, s ezt az elnöki tisztét a későbbiekben is betöltötte. Közben pedig vezette az Erdélyi Udvari Kancellária ügyintéző munkáját is (Breuner és Blümegen mellett).

Itt térjünk ki (mielőtt még a Kancellária ügyintézés-történetének részleteivel foglalkozunk) az erdélyi közigazgatási és bíráskodási ügyek legfelső szinten való intézésével kapcsolatban elmondandókra. A Commercialia vonatkozásában az első változást a Cseh—Osztrák Udvari Kancellária és a Kommerzienrat 1765-i egyesítése hozta. A két szerv 1771 decemberéig marad egyesítve; az 1771. december 17-i kézirat utalásával a Commercialia az Udvari Kamara hatáskörébe került; ott ezzel külön departamentum foglalkozott.[38] Egyelőre tisztázatlan még annak az „in Publicis angeordnete Commission"-nak a feladatköre s befolyása az erdélyi ügyekre, amelynek ülésein 1765 tájt a kancellár vagy távollétében egy tanácsos volt hivatva részt venni.[39]

Visszatérve a Kancellária belső életének kérdéseire, a korszak legjelentősebb eseménye volt az Erdélyi Udvari Kancellária irattára rendezésének megindítása.

A munkálatok Bruckenthal Sámuel mint Commissions-Praeses felségelőterjesztésével kezdődtek, Mária Terézia erre Joseph van der Marck erdélyi udvari kancelláriai tanácsost (a Kancellária tisztviselői karába is számos nem erdélyi került be ebben az időszakban) bízta meg az irattár felülvizsgálatának irányításával. A bizottság útmutatása az volt, hogy az 1730 előtti iratoknál, amelyeket amúgy is ritkán használtak, ne időzzön; az 1730 utáni iratokat vizsgáltassa át. Itt a figyelmet arra fordítsa, hogy vannak-e megfelelő repertóriumok az anyaghoz, s az ezekben foglalt iratok, év- és hórendben, valóban az irattárban találhatók-e; megvannak-e a felségelőterjesztések, Concertations Protocollumok, a motu proprio adott döntések, a Libri Resolutionum. A munka 1765. december 11. és 1766 január 31. közt folyt le; eredményét Van der Marck részletes, mellékletekkel gazdagon ellátott jelentése foglalja össze.

A tanácsos első helyen arról számolt be, hogy nagyszámú irat hányódik errearra. Egy részük jelzettel ellátott, repertorizált, de használat után nem reponálták; másokon sem jelzet nem szerepel, sem a repertóriumokba nem vezették be őket; ismét mások fragmentumoknak tekintendők (feljegyzések, másolatok, Bethlen kancellár felségelőterjesztései). Külön tárgyi fasciculusok találhatók az iratok közt (ezek hosszú, részletes jegyzékeit is mellékelte); az év- és hórendbe szedett anyag szekrényeiben pedig alul transmissionalisok, guberniumi jegyzőkönyvek s más „weitschichtige Acten" is hevernek. A repertóriumok vezetése terén is bajokat talált a vizsgálat: 1760—1762-ből egyáltalán nem állt rendelkezésre ilyen; a további évek lajstromai eléggé rendezetlenek, eltérő szempontok szerint készültek (jelzik az exhibitumot, s az expeditumot csak mint mellékletet; exhibitum és expeditum más-más szám alá került; a reinsinuatumot az insinuatum előtt lajstromozták). A repertóriumok és iratok egybevetése hiányokat mutatott ki az utóbbiaknál (iratok teljes vagy részleges hiányát). A tanácsülési jegyzőkönyvek egy része hiányzik; más köteteknek csak fogalmazványai találhatók az irattárban.

Az ezeket illetőleg végzett munkáról a következőkben számolt be a tanácsos: a rendetlenül heverő iratanyagot részben reponáltatta, részben — a szám nélküli darabokat — elláttatta számmal, s az illető hó végére helyeztette őket (bejegyeztetve a repertóriumokba is); a fragmentumokból az érdemibbeket egy külön Miscellanea-csomóba gyűjtötte össze. A többieket (fogalmazványokat, magánfeljegyzéseket, duplikátumokat) kiselejtezte. A tárgyi fasciculusok iratait elláttatta hátirati kivonatokkal s számokkal; s minthogy ezek a főrepertóriumban nem foglaltatnak, külön consignatiót készített róluk. A transmissionalisokat, guberniumi jegyzőkönyveket stb. jegyzékbe foglaltatta. A hiányzó repertóriumok pótlólag volnának elkészítendők. A rendetlenül vezetett korábbi repertóriumokon nem volt mód változtatni. Ami a hiányokat illeti: az iratokat sohasem adták át megfelelően az új registratoroknak; 1765-ig nem vezettek kölcsönzőkönyvet; a szerelésnél nem hagytak őrjegyeket a kiemelt iratok helyén. Van der Marck most jegyzéket vett fel a hiányokról s az 1765-ben kikölcsönzött s még vissza nem érkezett iratokról.

A tanácsos azzal a javaslattal zárta jelentését, hogy az irattár átadandó a registratornak; annak feladatává kell tenni a hiányzó repertóriumok elkészítését. Utasítani kell, hogy őrjegy nélkül ne adjon ki iratokat, s gondoskodjék a visszaérkező anyag reponálásáról. Vissza kell szerezni a referenseknél levő iratokat, ill. fel kell kutatni a hiányzókat. A Guberniumtól másolatokat kell felkérni a hiányzó, de ott meglevő kancelláriai rendeletekről és guberniumi jelentésekről.

Bruckenthal a jelentés vétele után előbb igazolásra szólította fel a két korábbi registratort (Horváth erdélyi udvari kancelláriai tanácsost és Rimayn[40] titkárt), mint akik szintén felelősnek látszottak az irattár rendetlenségéért. Horváth (1761—1762-ben majd másfél évig viselte a registratori tisztséget) azzal kezdte védekezését, hogy belépésekor 1756-tól kezdődőleg nem talált repertóriumokat az irattárban; az iratokról hiányoztak a lajstromozáshoz szükséges hátirati kivonatok is. Az iratokat az expediturán tartották. Saját felelősségére, jegyzék nélkül nem vehette át az irattárat. A dologról sietett jelentést tenni Bethlen Gábor kancellárnak; az arra utasította, hogy készítse el 1756-tól kezdve pótlólag a repertóriumokat és indorsatumokat, s aztán helyeztesse át az iratokat az expediturára a registraturára, az expeditura pedig a továbbiakban minden év végén adja át az irattárnak a nála levő iratokat. A munka elkezdődött, bár egyéb hivatali elfoglaltságai akadályozták benne; 1760-ig elkészültek az indorsatumok és a repertóriumok. Rendezte a régebbi iratanyagot is (kivéve a gyakrabban használtakat); iratokat csak kölcsönkönyvi bejegyzés ellenében adott ki. Rimayn igazolása szintén azzal kezdődött, hogy neki sem adták át soha formálisan, repertóriummal az irattárat. A kölcsönzésekről feljegyzéseket vezetett, az iratokat azonban évekig nem kapta vissza; tudta nélkül mellékelték azokat előterjesztésekhez, s továbbadták más kancelláriai tiszviselőknek, akik sokszor hiányosan adták vissza. (Ez utóbbiaknál várakozott a reponálással, hogy a teljes iratot helyezhesse vissza.)

Bruckenthal ezek után 1766. április 24-én felségelőterjesztésben tett jelentést a királynőnek a vizsgálat eredményéről. Vázolta a vizsgálat megállapításait; részben elfogadhatónak tartotta a két korábbi registrator védekezését. Javaslatai is jórészt Van der Marckéit ismételték el. Havonta kívánt jelentést tenni a munka előrehaladásáról. A resolutio helyeslőleg vette tudomásul az intézkedéseket, a munka körét azonban bővíteni akarta. Az 1730 előtti iratokat is registrálandóknak ítélte; különösen a kincstári jogokat illető iratokról vezettetett feljegyzéseket, amelyekről negyedévenként kért jelentést. A donatiókról, zálogosításokról másolati könyv vezetését tartotta szükségesnek; ezekről időről időre jelentést kért. A Teleki—Nádasdy-per irataira külön felhívta a figyelmet (átnézendőknek tartotta őket abból a szempontból, hogy nincsenek-e bennük a fiscus jogait illető darabok); ugyanígy a moldvai határt illető iratokra is (annak megállapítására, hogy megfelelő helyen van-e a határ). Rendelkezett az iránt is, hogy a törvényhatóságok, a szász natio és egyes helységek adósságainak megkezdett kimutatását befejezzék és felterjesszék. Mária Terézia egyben rendelkezett az Udvari Kamara elnökéhez: utasítsa Carqui udvari kamarai tanácsost, hogy tekintse meg az irattárat, s adjon útmutatást Van der Marcknak és a registratornak.

A levéltár rendezését illető döntést 1766. május 30-án olvasták fel Carqui tanácsos, Van der Marck és Rimayn jelenlétében.[41]

1774—1782

A Kancellária életének következő korszaka az ügyintézés 1775-i átfogó, nagy rendezése és a Magyar és az Erdélyi Udvari Kancellária 1782 nyarán történt egyesítése közötti idő. Mielőtt azonban a nagy rendezés ismertetésére rátérnénk, előbb a birodalmi igazgatásnak az erdélyi közigazgatási és bíráskodási ügyek intézését illető változásait szeretnők áttekinteni. Az 1776. esztendő két változást hozott e téren: a magyar és az erdélyi Commercialia az Udvari Kamara hatásköréből a Magyar

Udvari Kancelláriáéba kerül,[42] a Sanitätsdeputation feloszlatásával pedig erdélyi hatásköre (a török határ veszteglőintézeteinek felügyeletét kivéve[43]) az Erdélyi Udvari Kancelláriáéba. 1777 pedig az egykor oly nagy hatalmú Hofdeputation in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricis hosszúra nyúlt életű maradványának, a Hofdeputation in Illyricisnek megszüntetését hozza.[44]

Az ügyintézési reformra a közvetlen indítóokot a registratori tisztség betöltése adta. Kornis (ügyintézési feljegyzésekből ítélve ő volt Bruckenthal utóda az Erdélyi Udvari Kancellária helyettesként való vezetésében) 1774. november 3-án tett felségelőterjesztést e tárgyban. A resolutio jóváhagyta a személyi javaslatot; arra azonban kötelezte az új lajtsromozót, hogy a Magyar Udvari Kancelláriánál tanulmányozza a levéltár és irattár rendjét, s annak nyomán alakítsa ki az Erdélyi Udvari Kancellária levéltáráét is. Kornis erre a magyar kancellárhoz fordult, s attól azt a tanácsot kapta, hogy az év elejével vezesse be az új rendet. Erre azonban nem került sor; egyelőre csak egy tervezetet dolgoztak ki (a magyar kancelláriai gyakorlat leírása szolgált alapjául, s figyelembe vették azt is: hogyan alkalmazható ez az Erdélyi Udvari Kancelláriánál).

A tervezet hallgatólagosan a hatóság elnökének jogává tette a postabontást és a szervhez érkezett iratok praesentálását. Tőle kerültek az iratok a protocollistához (címe: protocollista consilii et exhibitorum; nemcsak a tulajdonképpeni iktatási munka irányítója, hanem a tanácsülési jegyzőkönyv elkészítése terén is voltak teendői). Az exhibitumokra rájegyezte az iktatószámot (ez évente újra kezdődik). Ezzel indult meg a szám szerinti iktatás az Erdélyi Udvari Kancelláriánál. A protocollista jelezte az iraton azt is: hány melléklet tartozik hozzá (ezekre is rávezetve az iktatószámot). Ezek után rövid tárgyi kivonatot készített az iratról (ügyelve arra, hogy lényeges elem ne maradjon ki belőle); ez az iktatókönyvbe került, amelyet az év végéig az iktatóhivatalban őriztek, s utána adták át az irattárnak. Ezt a kivonatot azután egy jegyzékbe is bevezették (két példányban; egyiküket az elnökhöz továbbították, a másikat az irattári hivatalnak).

Ezek után kerültek az iratok a protocollistatus officiumban dolgozó fogalmazókhoz, akik a referensek részére bővebb kivonatokat készítettek. Az utasítás ezeknek is lelkére kötötte: az exhibitum egyetlen lényeges elemét se hagyják említetlenül; amellett az irat mellékleteit is át kellett nézniök az extractushoz. Minden egyes concipista köteles volt rávezetni nevét az általa készített kivonatra (így ellenőrizték szorgalmukat, s — ami fontosabb volt — jelezték a referensnek, hogy ki készítette a kivonatot; ez azután változtatás szüksége esetén, vagy amennyiben valamire figyelmeztetni kívánta a fogalmazót — esetleg éppen súlyosabb hibát akarva rajta számon kérni —, innen értesült róla, hogy ki készítette az extractust). A kivonatokat vagy a kiosztás napján, vagy legkésőbb másnap kellett elkészíteniök (csak a terjedelmes exhibitumok készülhettek hosszabb ideig). Az extractusok készítésével kapcsolatban az utasítás külön kitért egy részletkérdésre. Ha a hatósághoz érkezett iratban foglalt ügyben expeditio volt szükséges, ezt külön ívre kellett vezetni; ha csak tudomásul szolgált vagy ad acta volt teendő (ezt a protocollistának kellett megítélnie), több kivonat is kerülhetett ugyanazon ívre. A protocollista betűsoros jegyzéket vezetett a további jelentésig stb. határozat nélkül félretett iratokról, s ezt minden ülésen bemutatta az elnöknek.

Az iratok útja (s velük együtt a csatolmányoké és a fogalmazók által készített kivonatoké) a registraturára[45] vezetett tovább. A protocollista rávezette az egyes darabokra az odaküldés keltét, s nyugta ellenében adta át az iratokat. A regi-

strator azonnal mutatóba[46] vezette őket (jelezve az előiratot is), s aztán a referenshez küldte tovább (ennek tényét s keltét is az irat hátára jegyezve).

A referens írásbeli votumot készített (ebben az anteacta historica deductiója foglaltatott — ha erre szükség volt —, s javaslata, indokolásával együtt). Ez került a tanácsülés elé.

A tanács „napirendjét" olyképpen alakították ki, hogy kedden délben lezárták az a heti ülés tárgyalási anyagát; a kedd délután és szerdán a protocollistatus officiumba érkező iratok csak a következő héten kerültek már sorra. A tanácsi tárgyalás alapjául a referens votuma szolgált; ennek ugyanúgy tartalmaznia kellett a kérdés minden lényeges elemét, mint a fogalmazók által készített extractusnak az exhibituméit. A referens (a protocollista és az expediens titkár könnyebbségére) előbb az irat iktatószámát jelezte, s azután ismertette az ügyet. A vitás kérdések úgy voltak referálandók, hogy előadásuk alapján megoldhatók legyenek. Ha a votumon változtatás történt, ezt a tanácsülésen kellett megejteni, s azonnal be kellett mutatni (hacsak ez nem kívánt hosszabb munkát; ez esetben ti. aznap délután vagy másnap reggel körözni kellett az iratot a többi tanácsosoknál és elnöknél. Ha az új határozatterv szavazattöbbséget kapott, az elnök a szokásos módon a Protocollum Exhibitorumnak küldte meg; ha nem, a következő tanácsülésen újra tárgyalni kellett.) Ha valamely tanácsosnak egy ügyet illetően különvéleménye volt, joga és kötelessége volt indokolt ellenvéleményét kifejteni, ezt kívánatára a jegyzőkönyvbe s az esedékes felségelőterjesztésbe is be kellett venni. Ugyanez volt a teendő akkor is, ha votum separatumát akarta csatoltatni (ezt azonban köröztetnie kellett, vagy — ha készen volt — a tanácsülésen kellett benyújtania). Külön kitért a tervezet a sürgős ügyek tárgyalásának egy esetére, amelynél ti. az iratot még iktatás előtt referálni kellett. Ilyenkor a titkár az ülés alatt vette magához az iratot, s kért rá iktatószámot a Protocollum Exhibitorumtól.

A tanácsos a referálás után előadóívének hátára rájegyezte az előadás napját („Relatum die ... anno ..."). Ezek után az irat (exhibitum, mellékletei, előiratok és a kivonat) ismét az iktatóhoz került. Ez kitöltötte az iktatókönyvnek a határozathozatal keltére s a conclusum érdemére vonatkozó rovatait, s rájegyezte az extractusra ezt a tényt, a referens mellé beosztott titkárhoz való küldés keltét („Improtocollatum, et missum ad D. Secretarium die ... Anno ..."). Az átküldésnek még a tanácsülés napja délutánján meg kellett történnie. A titkárok elsődleges feladata az elintézésfogalmazvány elkészítése volt, belefoglalva az exhibitum lényegét és keltét; ha korábbi rendelkezésekre volt szükséges a hivatkozás, akkor a rendelet kelte és száma jelzésével együtt történt (hogy ezzel a registraturát és a címzetteket megkíméljék a felesleges iratkereséstől s a hatóságot az alaptalan hivatkozás esetén felmerülő „prostitutio"-tól). A fogalmazványokban a referens ductusa szerint kellett eljárniok. Nem volt joguk változtatni rajta. Ha azonban az előiratokból s az exhibitumból olyan momentumra figyeltek fel, amelyet a referens vagy a tanácsos nem mérlegelt, s a tanácsi határozatot is megváltoztatná, erről jelentést kellett tenniök a referensnek, s az elnöknek is. (A határozatot ilyenkor korrigálták, vagy újból tanácsülés elé vitték az ügyet.) Megkívánták, hogy a fogalmazvány stílusa csiszolt, világos és egyértelmű legyen.

A titkároknak munkájukat úgy kellett ellátniok, hogy az elintézésfogalmazványok két ülés közt expediálhatók legyenek. A fogalmazványokra rávezették az iktatószámot, a tanácsi határozat keltét s a címzett megjelölését. Végül aláírták

akár ők maguk, akár a mellékük beosztott fogalmazók készítették. Ha maga a referens tanácsos fogalmazta az elintézést — felségelőterjesztés —, akkor az ő neve került a conceptusra. Az így elkészített fogalmazványt (az exhibitummal, mellékletekkel, előirattal s extractusszal együtt) a tanácsoshoz terjesztették fel revízióra. Az átnézés után rájegyezte „vidit"-jét („Vidit N.N. die. . ."), s továbbította őket az elnökhöz, aki kiadmányozta az iratot.

Az elnöktől az iratok a protocollistához kerültek vissza, aki a fogalmazványokat jegyzék mellett átadta a kiadó vezetőjének (az expeditornak), rájuk jegyezve az expediturára küldés keltét. Az expeditorán történt az iratok tisztázása. Nem volt szabad törölni vagy javítani stb.; a szöveg tiszta, helyes, olvasható leírását kellett nyújtani. Csatolni kellett hozzá a szükséges mellékleteket. Semmit sem volt szabad úgy kiadniok, hogy másolatban ne maradt légyen a levéltárban; ennek hátán jelezni kellett: az eredetit ide s ide tették át, vagy visszaküldték a supplicansnak. Ha a tisztázott irat fogalmazványán nem szerepelt a „Missum ad expedituram die . . .Anno. . ." jelzés, tisztázás után vissza kellett küldeni az iktatóba (ez a körülmény ti. arra utalt, hogy ott még nem volt az irat). Legalisatio nélküli iratokat nem expediáltathatott a kiadó; ezeket azonnal vissza kellett juttatni az elnökhöz, tőle várva további utasítást.

A sürgősebb vagy a referensek által csillaggal jelzett iratokat soron kívül kellett tisztáztatni. A tisztázatokat össze kellett olvasni a fogalmazvánnyal; az expeditor elsősorban a felségelőterjesztéseket maga olvasta össze; az összeolvasók nevét (csakúgy, mint a másolókét) jelezni kellett az iraton. Az így elkészített tisztázatok újból az iktatóhivatalba kerültek, s onnan aláírásra, majd vagy elküldésre, vagy előbb még a taxatoratushoz az illeték megállapítására s lerovatására. A visszamaradó iratokat pedig (az exhibitum mellékletei, az előadóív és az elintézésfogalmazvány — ennek hátlapjára a kiadóban rövid tárgykivonatot jegyeztek s az expeditio keltét —) feljegyzési könyvbe vették, s hetenként átadták a registraturának, amelynek vezetője a feljegyzési könyvben aláírásával nyugtázta az átvételt.

Külön kell itt beszélnünk az ülésjegyzőkönyvek vezetéséről. A protocollista részt vett a tanácsüléseken; ott feljegyezte a megtárgyalt exhibitumok számát (ezt, mint említettük, a tanácsosoknak mindig jelezni kellett). Az ülés végeztével az előadóíveket az exhibitumokkal és anteactákkal együtt visszavette a referensektől; a referálás napját mindjárt jelezte az iktatókönyvben. Az előadóíveket pedig még az ülés napjának délutánján kiosztatta az expeditorral a kancellistáknak tisztázásra; azoknak még aznap vagy másnap végezniök kellett e munkával. Ezek a tisztázatok képezték az ülésjegyzőkönyveket. Az ülésjegyzőkönyvek bejegyzéseinek rendje a referensekéhez igazodott, azon belül feltehetőleg a referáláséhoz. A protocollumba (a korábbi gyakorlattal ellentétben) be kellett vezetni az egyes tárgyalt ügyek iktatószámait is. Az így elkészült jegyzőkönyveket pecsét alatt áttették a referensekhez revideálásra. Azok megvizsgálták, rávezették „vidit"-jüket, s az elnökhöz továbbították felülvizsgálatra. Tőle ismét a protocollistához kerültek; az átfutotta őket abból a szempontból, hogy a revízió során történt-e rajtuk változtatás. Ha igen, ezt közölte az expediens titkárral, hogy az e szerint készítse el az elintézésfogalmazványt; ha nem, az expeditorhoz tette át tisztázásra a jegyzőkönyveket. A tisztázatok havonta felterjesztendők voltak az udvarhoz; „impura vero seu originalia" havonta bekötendők voltak, s az év végén, vény ellenében, a registraturára kellett áttenni őket.

Az irattári hivatalban iratborító lapok (palliumok) közé helyezték az odakerült, egy iktatószám alá tartozó iratokat. A palliumra rávezették az irat iktatószámát, a registraturára jutása keltét, az exhibitum kivonatát, a mellékletek számát s a kiadmányok jelzését.[47] Az iratokról betűsoros mutató készült. Az anyag azután, iktatószámai rendjében, 100—100 iratot tartalmazó fasciculusokba került. A registraturán történt a kétfajta királyi könyv vezetése is. Az elsőbe királyi resolutiók, decisiók, szabályrendeletek, az Erdélyi Udvari Kancellária döntéssel ellátott felségelőterjesztései kerültek; a másodikba a gyökeres jogbiztosító oklevelek (donatiók, privilégiumok, armalisok stb.), tisztségadományozások. A könyvekhez mutató volt készítendő. Hosszasan szabályozta az instructiótervezet (több helyütt is) az iratoknak a registraturáról kikölcsönzése módját. Minthogy a királynő kívánsága az volt, hogy a korábbi iratanyag is a most bevezetendő rendbe kerüljön, az utasításterv külön feladatává tette a registratornak, hogy gondoskodjék a hiányzó iratok lehető pótlásáról. Másrészt viszont arra is felszólította, hogy amennyiben a régebbi iratanyagban „ob inutilitatem" kiselejtezendőket talál, ezek jegyzékét (mutatózásuk előtt) juttassa el az elnökhöz; a tanács volt azután hivatva dönteni kiselejtezésük tárgyában.

Az elsoroltak mellett az utasításterv még számos olyan részintézkedést tartalmazott, amelyek nem illették oly szorosan az iratok útját, mint az ismertetettek. Ilyen intézkedés volt a segédhivatalok koordinációját illető. A protocollista minden hó végén megbeszélést tartott az expeditorral és registratorral annak ellenőrzésére, hogy az egyes segédhivatalok rendben átadták-e egymásnak az iratokat. Az elsőnek (aki, minthogy az iratok többször is átmentek kezén, mintegy „kulcsembere" volt az ügyintézésnek, s némileg az irodaigazgató tisztét töltötte be) jelentést kellett tennie az elnöknek minden ügyintézési szabálytalanságról. Amellett köteles volt havi és évi kimutatásokat készíteni az ügyintézésről. Ilyen rendelkezés volt a titkárokat illetően az, hogy bizottságokban actuariusokként működjenek (ha az elnök nem rendelkezett külön e tárgyban, a bizottság referens tanácsosa mellé beosztott titkár látta el e feladatkört). Ha a secretariust előléptették, vagy más hatósághoz helyezték át, új munkakörének átvétele előtt el kellett látnia az összes neki kiosztott fogalmazványt, s át kellett küldenie a referenshez. Az expeditura évi jelentésekre volt kötelezve a kiadmányokról (ezt az elnökhöz kellett felküldenie). A registraturát és a referenseket egyaránt érintették azok a rendelkezések, amelyek szerint a referensnek külön-külön kellett őriznie hivatalos és magániratait (hogy elhalálozása esetén az utóbbiakat ne kelljen átvizsgálni). Ha az előadó szabadságra ment, vagy hivatalból volt távol, visszaadta az irattárnak a nála levő iratokat (különválasztva a még szükségeseket a reponálhatóktól; az előbbieket visszatéréséig cumulusban a levéltárban őrizték). Általános rendelkezések voltak végül azok, amelyek kötelezték a Kancellária tisztviselői karát a hivatali titok megtartására, tilalmazták iratoknak az elnök engedélye nélküli másolását, kivonatolását, felekkel, ágensekkel ügyintézőjük személyének közlését, a tisztviselők lelkére kötötték a hivatalos idő megtartását, egyes kategóriáknál kifejezetten előírták: a hivatal helyiségében dolgozzanak.

Az ügyintézési reform másik főrésze az Erdélyi Udvari Kancellária referenciabeosztásának szabályozása volt. Ez annál is inkább jelentős, mert a korábbi, ismertetett szabályozások keveset mondanak a Kancellária *hatásköréről*. Ez a hatáskör, mint az *általános* hatáskörrel bíró, nem szakjellegű s szakágazatként

nem tagolt hatóságoké általában, eléggé nehezen megfogható — s ráadásul a Guberniumról ugyanez mondható.

A *Militaria*-referencia előadója *Van der Marck* tanácsos volt.[48] Ebbe az ügykörbe a következő ügycsoportok tartoznak: 1. a határőr-katonaság ügyei általában; 2. a határőrség és a provincialisták közti viták (kivéve a peres ügyeket, amelyek transmissionalisokkal jutottak fel az udvarhoz); 3. személyeknek a határőrséghez való felvétele ügyei; 4. a határőrök és provincialisták elválasztásának, a székelyek közt elzálogosított javak visszaváltásának és az adósságok felszámolásának ügyei; 5. a sorezredek, tábornokok és törzskar el- és áthelyezésének ügyei; 6. újoncozás, katonaszökevények elfogatása és büntetése; 7. a Commissio Militaris jegyzőkönyveinek felülvizsgálása.

A *Cameralia*-ügykör referense *Horváth* tanácsos volt. Ide az alábbi ügycsoportok számítottak: 1. sószállítás, sóhajósok és sóvágók állítása; 2. tizedtermékek szállítása és adminisztrációja (kivéve az ez ügyekben felküldött transmissionalisokat); 3. harmincadügyek általában, amellett a ki- és beviteli tilalmak, ill. engedélyek ügyei; 4. postaállomások, postai személyzet ügyei; 5. a Szamos-hajózás ügye;[49] 6. ércbányászati és pénzverési ügyek[50] (munkáslétszám biztosítása, fa és élelem fuvarozása a tisztviselők vagy bányászok részére, pénz kivonása a forgalomból, arany- és ezüsthamisítási ügyek stb.); 7. A Gubernium és Thesaurariatus közt a kamarai igazgatást illetően hatásköri, ügyintézési stb. kérdésekben felmerült ellentétek; 8. az Udvari Kamara és az Erdélyi Udvari Kancellária közti érintkezésben előforduló egyéb ügyek általában; 9. a Kancellária és a Gubernium taxatoratusának jelentései, ill. az Udvari Kamara e tárgyban kelt megkeresései.

A *Commercialia*-referátumot *Reichman* tanácsos látta el. Ezt az ügykört az alábbiak alkották: 1. a guberniumi Commissio in Commercialibus jegyzőkönyveinek felülvizsgálata; 2. a Guberniumnak a manufaktúrákat, a kézművességet és kereskedelmet illető jelentései; 3. mezőgazdasági termelés növelésére, tökéletesítésére, termékei kivitelének fejlesztésére a Gubernium, más hatóságok vagy magánszemélyek által tett javaslatok; 4. a céhügyek[51] (felvétel, céh-articulusok magyarázata, abususok megszüntetése); 5. kereskedők egymás közti vagy külföldi személyekkel szemben fennálló követelései; 6. csalárd adósok és vesztegetők (decoctorok) ügyei; 7. a Guberniumnak kereskedők osztályozását, a kézművesek számának korlátozását, ill. növelését, kereskedelmi könyvek szabályszerű vezetését, vásárügyeket illető jelentései; 8. új gyárosok (Fabricantes) befogadásának, meglévők támogatásának ügyei; 9. a mezőgazdaság és ipar melioratiója általában; 10. egyéb, az előbbiekben nem érintett Commercialia-ügyek.

A *Juridica*-referátum előadója *Cserei* tanácsos volt; az alábbi ügyeket kellett ellátnia: 1. a fiscus, magánosok vagy communitasok által recursusszal felküldött perek (a Gubernium s a Forum Productionale előtt tárgyaltak egyaránt); 2. a Guberniumnak nemességi productiókat illetőleg tett jelentései; 3. apostaták perei; 4. büntetőperekben az ítélet enyhítése iránt tett recursusok vagy guberniumi jelentések; 5. a rabok negyedévi jegyzékei s ellátásuk ügyei; 6. a fiscus által a köz elleni erőszaktétel miatt emelt,[52] s vagy inquisitio formájában, vagy a Gubernium egyszerű információja mellett felküldött perek; 7. pereknek a királyi táblánál soron kívül való felvételét illető kérelmek; 8. a késedelmes vagy elmulasztott igazságszolgáltatás miatti sérelmek, továbbá a transmissionalisok felülvizsgálatának meggyorsítását illető kérések; 9. a királyi tábla jegyzőkönyvei s az annak tevékenységét illető összes egyéb ügyek.

A *Contributionalia* ismét *Van der Marck* referátuma volt. Ide a következő ügycsoportok tartoztak: 1. a Commissio Contributionalis jegyzőkönyvei; 2. a Guberniumnak az adóbegyűjtés nehézségeit, a taxák változásait, egész helység vagy csak néhány személy adója elengedését illető jelentései; 3. a Consilium Bellicum, az Udvari Kamara vagy magánszemélyek által az adó kivetését vagy pontatlan kezelését illetően tett panaszok; 4. perceptorok elbocsátásának és újak állításának ügyei; 5. perceptorok recursusai restanciaügyekben; pénztárhiány miatt likvidált pénztárnokok folyamodványai, a Gubernium jelentései hasonló ügyekben; 6. a perceptorok, rectificatorius vagy stationalis commissariusok ügyei; 7. pontatlan adókezelést vagy pénztárhiányokat illető vizsgálatok ügyei.

Az *Urbarialia*-referátum előadója *Cserei* tanácsos. Az ügykör a következőképpen tagolódik: 1. a tervbe vett úrbérrendezést illető felsőbb rendeletek vagy guberniumi jelentések; 2. jobbágyok mértéktelen (excessiva) robot vagy más illetéktelen szolgáltatások miatti panaszai; 3. földesurak vagy gazdatisztek kegyetlenségei miatti panaszok; 4. jobbágyok és földesurak alsóbb bíróságok előtt folyt pereivel kapcsolatos jelentések; 5. az elvesztett szabadság visszaszerzése, ill. a manumissio ügyei; 6. a szász universitas vagy egyes székek jószágai igazgatásának ügyei.

A *Commissariatica* ügykörét *Van der Marck* referálta. Az idetartozó ügycsoportok: 1. a katonaság tartása általában (a Commissariatus Provincialis és Bellicus közt e tárgyban esetleg felmerülő nézeteltérések ügyei); 2. a kéthavi helyi és a félévi szebeni computusokat illető ügyek; 3. katonai táborozások és menetelések ügyei; 4. az adózók által szolgáltatott naturaliák adójukba való beszámításának ügyei; 5. a perceptori pénztárak visitatiói; 6. az adjunctus commissariusok és a Commissariatus alsóbb személyzete kinevezése; 7. az 1772-i szállásügyi szabályzat kapcsán felmerülő ügyek.

A *számvételi* ügyeket ismét csak *Van der Marck* látta el. Az alábbiak tartoznak ide: 1. a Gubernium jelentései commissariatusi vagy perceptori számadások felülvizsgálatáról; 2. perceptorok folyamodványai indokolatlan liquidatiók miatt vagy felmentvény (absolutorium) tárgyában; 3. az adó teljes összegét illető extractus summariusok s az ezzel összefüggő ügyek; 4. az Exactoratusnak az adótabellák adjustatiójával, tűz-, jég- vagy árvízkárosultak adóügyeivel kapcsolatos munkálatai; 5. az Exactoratus havi kivonatos jelentései és a perceptori naplók (diaria) ügyei; 6. az Exactoratus személyzeti és illetményügyei; 7. a Hofrechenkammer egyéb tárgyú átirataiban foglaltak; 8. az allodiális pénztárak állománya, a szász natio számvételi ügyei; 9. falvak, városok, más, nem nemesi jogon bírók allodiális adminisztrációjának ügyei.

A *Cassa Provincialis* ügyeit szintén *Van der Marck* referálta; e téren az alábbiakkal kellett foglalkoznia: 1. az országos pénztár jelentései, a félévenként felterjesztendő extractus computualisok, a negyedévi kivonatok, a Hofrechenkammer erre vonatkozó észrevételei s a Commissariatus vagy Exactoratus által e tárgyban adandó felvilágosítások ügyei; 2. a Guberniumnak a hatáskörébe tartozó személyzeti és illetményügyekben tett jelentései; 3. illetményemelési kérelmek általában; 4. katonai kvártélyok építése vagy helyreállítása, egyes városok régi salgamalis követeléseinek kielégítése, törvényhatósági székházak helyreállítása vagy építése; 5. alapokat vagy aktív hátralékokat illető jelentések.

A *transmigransok* (az örökös tartományokból elsősorban apostasia miatt Erdélybe telepítettek), *más külföldi betelepedők* és a *határőrség felállítása során lakhelyükről elmozdítottak* ügyei *Horváth* tanácsoshoz tartoztak. Az ügykör csoportjai:

1. a Cseh—Osztrák Kancelláriának a transmigransok Erdélybe irányításával kapcsolatos átiratai; 2. a transmigransok örökösödési ügyei, eladott ingóságaik árának kezükbe juttatása; 3. a transmigransok ügyeit általában illető egyéb megkeresések, jelentések stb.; 4. az 1770 óta a Német-római Birodalomból Erdélybe költözöttek vagy költözendők ügyei; 5. a határőrvidék felállítása során lakhelyükről elmozdítottak letelepítési vagy kártalanítási ügyei.

Az *iskolaügyek* előadója a már sokszor említett *Van der Marck* tanácsos. E kategóriába az alábbi ügycsoportok tartoznak: 1. a Gubernium vagy az erdélyi római katolikus püspök jelentései a tanulmányi rend szabályozását, tanárok alkalmazását, a tanulmányi alap hovafordítását illetőleg; 2. az elemi iskolák (scholae normales) ügyei általában; 3. tanítók alkalmazása és javadalmazása, iskolák építése és felszerelése; 4. kamarai és közigazgatási tanulmányokat végzett személyek[53] ösztöndíjügyei; 5. az udvari tanulmányi bizottság átirataiban foglaltak általában; 6. a cenzúrabizottság jegyzőkönyvei; 7. a tiltott könyvek jegyzékei (ezt a Cseh—Osztrák Kancellária szokta megküldeni az Erdélyi Udvari Kancelláriának) s az ezzel összefüggő ügyek.

Ugyancsak *Van der Marck* volt az előadója az *erdélyi kegyes alapítványok* ügyeinek. Ez az ügykör a következőképpen tagolódik: 1. alapítványok (római katolikusok és akatolikusok egyaránt) rendeltetése, hovafordítása, bővítése; 2. ösztöndíjasok felvétele a convictus nobiliumba, szemináriumokba, árvaházakba stb.; 3. a vallásalap felhasználása (kongrua-ügyek, új parókiák létesítése stb.); 4. a római katolikus püspök és a gyulafehérvári káptalan javadalmazását és jószágait, továbbá a Nagyszombatban, Egerben és Bécsben tanuló papok tartását illető ügyek; 5. a balázsfalvi unitus szeminárium s a római kollégiumba vagy a Pazmaneumba küldött unitus papok ügyei.

A *Religiosa in genere* ügykört (a különböző felekezetek egymás közti viszonylataival kapcsolatos ügyeket volt szokás idesorolni) *Cserei* referálta. Az alábbi ügycsoportok tartoztak ide: 1. reformátusok, evangélikusok és schismaticusok templomépítési engedélyei; 2. az unitus papság vagy nép anyagi (segély-) ügyei; 3. az unitusok panaszai az őket disunitusok vagy mások részéről ért sérelmek miatt; 4. az unio terjesztésének ügyei; 5. a disunitus papság ügyei, viszályaik más felekezetekkel; 6. a recepta religiók panaszai jogaik, kiváltságaik sérelme vagy vallásgyakorlatuk megakadályozása miatt; 7. a római katolikus vallás terjesztésének ügyei; 8. convertiták vagy nem katolikusokkal vegyesen lakó katolikusok sérelmei hatóságok vagy magánszemélyek részéről.

Az *egészségügyi* referátum *Reichman* tanácsoshoz tartozott. E téren a következő ügyekkel foglalkozott a Kancellária; 1. törvényhatósági orvosok, sebészek, bábák kinevezésének vagy változtatásának ügyei; 2. járványok, marhavész s az ellenük való védekezés; 3. az egészségügyi záron törvénytelenül áthatolók elleni eljárás; 4. a vesztegzárállomások igazgatásának, élelmiszer-ellátásának, épületeik karbantartásának ügyei; 5. a Sanitätsdeputation átiratai és a Gubernium egészségügyi jelentései általában.

Az *általános közigazgatási ügyek* (Publico-Politica generalia) referense szintén *Reichman* volt. Az alábbi ügyek intézése tartozik e téren hozzá: 1. törvényhatósági tisztek ellen szabálytalanságok miatt emelt általános panaszok; 2. községek kihelyezett tőkéinek és adósságainak jegyzékei, az allodialis alapok állapota s általában a városok, mezővárosok és székek gazdasági ügyei; 3. profugusok negyedévi jegyzékei, jelentések profugusok vagy csábítóik büntetéséről vagy a vissza-

térőknek adandó amnesztiáról; 4. utak, hidak javításának ügyei; 5. magánrévek és -vámok létesítését illető kérelmek és jelentések; 6. a Cseh—Osztrák Kancelláriá átiratai tűzkárosult helységek részére Erdélyben rendezendő gyűjtést illetően; 7. magánszemélyek panaszai tisztviselők ellen általában; tisztviselők egymás elleni panaszai hivatalos ügyekben; 8. törvényhatóságok vagy helységek panaszai jogsérelmeik miatt.

Ugyancsak *Reichman* intézte a *rendészeti* ügyeket is (Res Politiae, seu Politica stricte talia); ezek a következő csoportokat alkotják: 1. élelmiszerek, tüzelő és gabona megfelelő mennyiségben és áron való forgalmának biztosítása; 2. piaci rendtartás; 3. városszépítés, -tisztaság; 4. dologházak, fegyházak ügyei; 5. tűzoltó-rendtartás; 6. termésjelentések; 7. havi gabonaár-kimutatások; 8. a városi igazgatás alá vetett céhek ügyei; 9. városok és nagyobb helységek egyéb rendészeti ügyei.

A *Dicasterialia* ügykör előadója *Horváth* tanácsos. E téren az alábbi ügyekkel kellett foglalkoznia: 1. megüresedett állások betöltése az Erdélyi Udvari Kancelláriánál, a Guberniumnál, a királyi táblánál, a tabula continuáknál (ha új állás létesítéséről van szó, ez a Cassa Provincialis referenséhez tartozik); 2. a kormányhatóságok ügyvitelének javítására tett javaslatok (kivéve a királyi táblát, az Exactoratus Provincialist és a Commissariatus Provincialist); 3. a törvényhatósági officia ambulatoriára való jelölések; 4. a tabula continuák jegyzőkönyveinek felülvizsgálata.

Ugyancsak *Horváth* tanácsos referálta a *Gratialia*-ügykört is. Ide az alábbi ügycsoportok számítottak: 1. vásárkiváltság és ehhez hasonló ügyek (serfőző-, kocsmaengedély stb.); 2. főnemesek belső államtanácsosi vagy kamarási rang elnyerése iránti kérelmei; 3. nemesítési vagy armalisügyek; 4. a Guberniumnak nem katolikusok házassági dispensatióját illető jelentései; 5. külföldi tanulmányút engedélyezése iránti kérelmek; 6. külföldi egyetemekről visszatérők legitimatiói; 7. tisztviselők özvegyeinek nyugdíj iránti kérelmei; 8. magánosok vagy communitasok segély, tisztség stb. iránti kérései.

A *Publico-Ecclesiastica* referátumot *Cserei* látta el; ide az 1773. április 18-i rescriptum értelmében a Gubernium és az erdélyi római katolikus püspök által felküldendő jelentések tartoztak, továbbá a Cseh—Osztrák Kancelláriától áttett ügyek. Az ügykör az alábbi csoportokra bomlott: 1. a szerzetesrendek személyi állományának és jövedelmének ügyei; 2. noviciusok felvétele és esküjük; 3. szerzetesrendek birtokszerzéseinek megszorítása; 4. confraternitások (meglevők vagy létesítendők) ügyei; 5. körmenetek vagy más egyházi szertertások ügyei; 6. kolduló rendek ügyei; 7. szerzetes vagy világi papság végrendeletekkel kapcsolatos ténykedésének ügyei; 8. a világi papság hagyatéki ügyei.

Végül a *Currentia* kategóriába (amelynek referense *Horváth* tanácsos volt) a hivatali gyakorlatban újonnan felmerülő ügyfajták tartoztak, továbbá a felsorolt ügykörök egyikébe sem sorolhatók.[54]

Ezt a tervezetet vitatták meg 1775 elején az Erdélyi Udvari Kancellárián. A vita részleteinek ismertetésére itt nincs módunk kitérni; csak Kornis érdemi javaslatait ismertetjük a reform előkészítésének menetét összefoglaló felterjesztésből. Az Erdélyi Udvari Kancelláriá helyettes vezetője arra kért jogot az uralkodótól, hogy évente változtassa a referatumokat az egyes tanácsosok közt, ezáltal érendő el, hogy 1. a referensek ismerjék a hivatal összes ügytípusait; 2. az előadót zökkenő nélkül lehessen helyettesíteni, s szolgálatból kilépése esetén feladatkörének átvé-

tele ne jelenthessen nehézségeket; 3. a feleknek s ágenseknek ne legyen módjuk a referens lekötelezésére. Amellett javasolta, hogy amennyiben a referens votuma korrigálásra szorul, a fontosabb eseteknél otthon tehesse meg ezt, aztán a javított előterjesztés kerüljön körözésre, s csak akkor vigyék újra tanácsülés elé, ha az elnök sem tudja másképp megszüntetni a nézeteltéréseket.

A döntést a corregens hozta az ügyben. II. József az elnök ítéletére bízta a referátumok változtatását azzal, hogy e téren legyen tekintettel a szolgálat érdekeire, valamint a tanácsosok képességeire és tudására. Ugyancsak az elnök döntésére hagyta, hogy mely ügyek intézésénél végez „eine förmliche Umfrage" (azzal a megkötéssel, hogy jelentéktelen ügyekben ne tegye ezt). A titkároknak nem adott votum informativumot (más udvari hatóságoknál sem kaptak). Eltiltotta feleknek vagy ágenseknek a registraturára vagy expediturára való belépését; úgy rendelkezett, hogy külön helyiségben kell átvenniök a kiadványokat. Egyebekben (néhány, a lényeget nem illető részintézkedéstől eltekintve) jóváhagyta a tervezetben foglaltakat.[55]

A nagy ügyintézési reform (az Erdélyi Udvari Kancellária életének egyik legjelentősebb mozzanata) *jellegéről* még néhány dolgot szükséges elmondani. Az ügymenettervezet, mint mondottuk, a Magyar Udvari Kancellária gyakorlatát vette alapul. Ez kézenfekvő volt, hisz az erdélyi udvari kormányszerv működésének nyilván inkább kellett a magyar korona első számú országa hasonló hatóságához igazodni, mint az örökös tartományok udvari dicasteriumaiéhoz. A dolog magyarázatát II. József 1773. április 27-én anyjához intézett előterjesztésében kell keresni, amely szerint a magyar és az erdélyi kancelláriának lehetőleg teljesen egyező formát kell adni.[56]

A másik dolog a referencia-elosztás ügye. Ha most referensek szerint csoportosítjuk az ügykörök ellátását, a következő sokatmondó összeállítást nyerjük:

Van der Marck: Militaria, Contributionalia, Commissariatica, számvételi ügyek, Cassa Provincialis, iskolaügyek, kegyes alapítványi ügyek;

Reichman: Commercialia, egészségügy, Publico-Politica generalia, rendészeti ügyek;

Horváth: Cameralia, transmigransok, beköltözők, bonificandusok ügyei, Dicasterialia, Gratialia, Currentia;

Cserei: Juridica, Urbarialia, Religiosa in genere, Publico-Ecclesiastica.

Lényegében tehát az összes közigazgatási vonatkozású pénzügyek (adó, katonaság tartása, országos pénztár, számvétel, alapítványi ügyek — a Cameralia-ügykör, mint láttuk, nem jelent kincstári jövedelmek feletti diszpozíciós jogkört —) intézése Van der Marck kezében volt; emellett ő látta el még két további kényes ügykör, a Militaria és az iskolaügyek referálását is. Reichman viszont a döntő közigazgatási ügykörökben referált: a Publico-Politica in genere, a rendészet tartozott hozzá; ő látta el az annyira fontos Commercialiát is (egészségügyi feladatköre már jelentéktelenebb). S mi marad a két erdélyi tanácsosnak? (Van der Marck az örökös tartományok igazgatásából kerül a Kancelláriára, s Reichmannál is inkább ez feltételezhető.) Cserei látta el a Juridicát (ezt olyan személyre kellett bízni, aki jártas volt az erdélyi jogban), az egyházi ügyeket (itt szintén tanácsos volt olyan személyt szerepeltetni, aki megfelelően tudta mérlegelni a Birodalom keretén belül szokatlannak számító erdélyi helyzetet: a protestáns rendek nagy túlsúlyát) és az Urbarialiát (az úrbér kérdése azonban ekkor még nem volt Erdélyben olyan stádiumban, hogy az ügykör nagyobb jelentőségű lett volna;

másrészt ide is erdélyi jogi szakértő volt szükséges). Horváthnak még ennél is kevesebb jutott: csupa jelentéktelen feladatkör. Pro et contra a szakismeretek indokolnák ezt a megoszlást? Van der Marck pénzügyi szakismeretei — és Cserei jogi tudása? Persze, erről is szó van. De végeredményben az Erdélyi Udvari Kancellárián már a tanácsosok szintjén sem az erdélyiek szava volt a döntő. Gondoljunk csak a korábban, a Kancellária 1765 utáni vezetésével kapcsolatban elmondottakra, s tegyük hozzá: nemcsak a Kancellária vezetőjének személye jelzi (e szervnél) Erdély közjogi különállásának gyakorlati megszűnését. A referenciák évenkénti változtatására pedig aligha került sor; II. József döntése, említettük, hangsúlyozta, hogy e téren tekintettel kell lenni a szolgálat érdekeire, a tanácsosok képességére és tudására — ami akkor is kibúvókra nyújtott volna lehetőséget, ha történetesen nem támogatta volna a realitás is.

Az 1775 és az 1782 közt eltelt évek még egy sor részintézkedést hoznak az Erdélyi Udvari Kancellária hatáskörét és ügyintézését illetően. Az 1772. december 31-i decretum a Gubernium jegyzőkönyveinek hetenkénti felküldését rendelte el amannak.[57] 1778-ban a Kancellária hatásköre bővült bizonyos vonatkozásban. Az év november 4-én a kancellár (ekkor Reischach) felségelőterjesztésben kérte az uralkodót: ahogy — korábbi királyi elhatározás értelmében — nem kell legfelsőbb döntés elé terjeszteni törvényhatósági ambulatorium officiumokban való megerősítések és nem katolikus teológusok külföldi tanulmányainak engedélyezése ügyeit, ha a Gubernium és a Kancellária véleménye egyező az ügyben, ugyanúgy ne kelljen a jövőben felterjeszteni a nem katolikus superintendensek, a szász papok megerősítésének javaslatait, a profugusok és jövevények negyedévi kimutatásait, különböző erdélyi felekezetek templom- és oratóriumépítési vagy helyreállítási kérelmeit. A resolutio helyeselte a javaslatokat, azonban félévi összefoglaló kimutatásokra kötelezte a Kancelláriát.[58] Az 1781. december 24-i uralkodói kézirat az ülésjegyzőkönyvek készítését illetően tartalmaz néhány újabb rendelkezést: a protocollumban tüntessék fel az irat praesentálásának keltét; vegyék fel bele (indokolt esetben) a separatum votumokat; a királyi döntéseket egészükben másolják be a jegyzőkönyvbe. (Ez az utóbbi rendelkezés nem vonatkozott a Kancelláriához intézett különösen titkos rendeletekre, amelyek nem kerültek a protocollumokba.) Szintén a tanácsülési jegyzőkönyvekbe kellett vezetni különös fontosságú kiadmányok szövegét; ha azonban a rendeleteket „lediglich ad Instruendum" intézték az alsóbb hatóságokhoz, ezeknél nem volt szükség erre. A jegyzőkönyv és az expeditum keltének egyeznie kellett. (Emellett az uralkodói kézirat az országos hatóságoktól felküldött jegyzőkönyvek kellő ellenőrzésére is figyelmeztette a Kancelláriát.)[59] S néhány hónappal az egyesítés előtt, 1782 januárjában tette II. József a Gubernium kötelességévé azt, hogy (jegyzőkönyveinek felterjesztése mellett) háromhavonta tegyen jelentést a királyi resolutiókban foglaltak teljesítéséről.[60]

1782—1790

II. József nagy kormányzat-átszervező intézkedései 1782 nyarán értek el az Erdélyi Udvari Kancelláriáig. Az egyesítés előzményei azonban jóval messzebbre nyúlnak vissza. A császár már anyja életében foglalkozott a Magyar és az Erdélyi Udvari Kancellária bizonyos átalakításával. Az egyesítés terve még nem ért meg benne; mindenesetre azonban — mint már rámutattunk — uniformizálni akarta a két hatóságot; emellett ki akarta venni hatáskörünkből a Cameraliát, Commer-

cialiát és Montanisticát.[61] Az eredmény akkor, mint láttuk, az 1775-i nagy ügyintézési reform. Amikor a császár mindjárt uralkodása elején (1781 tavaszán készült „betrachtungen"-jában) újból foglalkozott az Erdélyi Udvari Kancellária helyzetével a birodalmi igazgatásban, tervei már messzemenőbbek. Már nem venné ki a kancelláriai hatáskörből a Cameraliát, Montanisticát; a Magyar Udvari Kancellária venné kezébe a köz- és kincstári igazgatás legfőbb intézését (a bíráskodás terén a hétszemélyes tábla lenne a legfelső fórum). Az Erdélyi Udvari Kancellária ebbe az amúgy is megnövekedett hatáskörű szervbe olvadna bele. (A birodalom különböző részeinek kancelláriái mellett egy közös pénzügyminiszter működnék.) Már ebben a tervezetben szó volt a Gubernium és Thesaurariatus (a valóságban 1786-ban bekövetkezett) összevonásáról is. A Staatsrat ellenkezése azonban még oly erős volt, hogy a császár felfüggesztette a terv végrehajtását.[62] A „felfüggesztés" időtartama azonban eléggé rövid volt.

A terv végrehajtásának első lépése mindenesetre nem maga az egyesítés. Előbb a magyar és *erdélyi* kincstári igazgatás legfőbb irányítása kerül át az Udvari Kamarától a *Magyar* Udvari Kancellária hatáskörébe. 1782. április 2-án uralkodói kézirat közli, hogy a magyar kincstári ügyeket a Magyar Udvari Kancellária veszi át; az Udvari Kamara csak „a szükséges tájékoztatást" kellett hogy megkapja, s „kapcsolatban" kellett maradnia a Kancelláriával a pénztárügyet és a kincstári jövedelmek állását és hozamát illetőleg. A Magyar Udvari Kancellária erre az év április 16-i felségelőterjesztésében többek közt az erdélyi Cameraliának és harmincadügyi igazgatásnak („tarifwesen") hatáskörébe áttételét is kérte. Az átszervezés kérdései körül éles vita alakult ki az udvari kincstári igazgatási szervek és Esterházy Ferenc magyar udvari kancellár közt; az utolsó szót az 1782. május 7-i resolutio mondta ki. A magyar és erdélyi Cameralia intézése kiválik az Udvari Kamara hatásköréből, s a Magyar Udvari Kancelláriához kerül; a Kancellária szava dönt hitelügyekben is; az ő intézése alá jut a Magyar Korona országainak posta- és lottóügye, továbbá a magyar bányaügy is; a magyar—erdélyi számvevőség önállósul. A Kancellária azonban a Cameralia vonatkozású számadások felülvizsgálatát illetően alá van vetve a birodalmi főszámvevőségnek. Az új rend 1782. május 24-én volt életbe lépendő.[63]

Néhány napra rá, 1782. május 27-én hozta meg II. József elvi döntését a Magyar és az Erdélyi Udvari Kancellária egyesítésére. Az unió gyakorlati megvalósításáig azonban még több hónapos vitára, tárgyalásokra került sor, amelyek csak részben követhetők nyomon a rendelkezésünkre álló iratanyagban. Az első problémát Reischachnak (az Erdélyi Udvari Kancellária vezetőjének) államminiszteri kinevezése okozta. Megüresedvén ezzel az erdélyi udvari kancellár tiszte, a Gubernium (országgyűlés nem létében) élni kívánt a tisztséget illetően az erdélyi rendeknek biztosított jelölési joggal.[64] Bánffy György erdélyi udvari kancelláriai tanácsos — ekkor a Kancellária ideiglenes elnöke; 1787-től három és fél évtizeden át Erdély gubernatora — épp akkor kereste fel ez ügyben Esterházy magyar kancellárt, amikor az II. József rendelete értelmében Bruckenthal Sámuelt kívánta megkeresni az egyesítés ügyében. A magyar kancellár erre felségelőterjesztésben jelezte a császárnak, hogy ezek után nem tartja szükségesnek a Bruckenthalnak írandó levelet, s további rendelkezést kért. A resolutio viszont a kancellár véleményét várta el az iránt, hogy megvárandó volna-e a Gubernium felterjesztése a kancellári tisztségre, vagy minden további nélkül végrehajtandó-e az egyesítés.

A császár óvatosságának hátterében a Staatsrat ellenállását kell gyanítanunk.

A birodalom legfőbb kormányzótestülete ti. ellenezte a két kancellária összevonását; amennyiben az Erdélyi Udvari Kancellária különállása megszűnnék, annyiban inkább a Cseh—Osztrák Kancellária alá volna rendelendő — ez volt az államtanács álláspontja.[65] Esterházy szintén taktikus 1782. július 10-i előterjesztésében azt javasolta, hogy a Gubernium értesítendő: a Kancellária egyelőre megmarad; vezetését pedig Esterházy *mint miniszter* (s nem mint magyar kancellár) látja el. II. József azután ilyen értelmű kéziratot is intézett az Erdélyi Udvari Kancelláriához.[66]

Közben azonban a Gubernium felterjesztése még az Erdélyi Udvari Kancelláriát is ellenállásra tüzelte a készülő intézkedéssel szemben. A Kancellária 1782. július 17-i felségelőterjesztésében foglalkozott a Főkormányszék kérésével. Megállapította ugyan, hogy a dolog az 1782. május 27-i döntéssel érdemben már elintézést nyert; egyben azonban mégis szükségesnek tartotta, hogy álláspontját kifejtse az egyesítésről. Az unió előnyeinek ismertetése után hosszasan foglalkozott annak akadályaival. Első helyen a közjogiakkal: Erdély békés úton, szerződésekkel került a Habsburg-ház uralma alá. E megegyezések egyik alapvető pontja volt külön kancellária felállítása. Hivatkozott az 1693-i utasításra, valamint arra, hogy I. Lipót egyesíteni kívánta a Magyar és az Erdélyi Udvari Kancelláriát, de az erdélyi rendek kérésére az Alvinciana Resolutio-ban elállt ettől; hivatkozott későbbi rescriptumokra is. Álláspontja szerint az egyesítés is csak az ország előzetes tudomásával, törvényes úton történhetnék meg. Utalt az erdélyi nemességet a kancelláriák uniójával érendő sérelemre: elvesztené bizonyos tisztségek javadalmait, s a vagyonosabb magyar nemesség kiszorítaná pozícióiból. Az erdélyi vallásokra nézve is sérelmes lehetne ez az intézkedés: Magyarországon más a felekezetek kezelése, mint Erdélyben. Figyelmeztetett arra, hogy Erdély távoli határtartomány, részeinek különbségei óvatosságot követelnek; ezért is külön udvari hatóság szükséges ügyeinek intézéséhez. S végül az Erdélyi Udvari Kancellária bizalmat élvez az országban; ez sikeres ügyvitelének magyarázata is. Egy új szervnél erre nem lehetne számítani. Mindezek alapján a felségelőterjesztés azzal a kéréssel járult az uralkodó elé, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária korábbi formájában volna meghagyandó. Ami pedig a kancellár jelölését illeti, ez az országgyűlésre tartozik. Reischach személyénél tértek el először ettől a gyakorlattól.[67] Az országnak azonban az esetben, ha fő kívánságát teljesítik, közömbös, hogy jelöléssel vagy egyszerű kinevezéssel töltik-e be a megüresedett tisztséget.

Bánffy György maga (ugyancsak 1782. július 17-i felségelőterjesztésében) középutat javasolt a császár egyesítési terve és az Erdélyi Udvari Kancellária álláspontja közt. A Kancellária kerüljön a magyar kancellár legfőbb vezetése alá, de külön erdélyi alkancellár kerüljön mellé; az erdélyi ügyeket külön tanácsban intézzék („vielleicht einschlüssig mit den Cameralibus Transylvanicis"); külön registraturája legyen. Arra az esetre nézve, ha II. József jóváhagyná javaslatát, kérte, hogy a Guberniumot is szólítsák fel véleménynyilvánításra az ügyben.

A két felségelőterjesztést azután Esterházy 1782. július 31-én terjesztette tovább az uralkodóhoz. Egyetértett Bánffy javaslatával: erdélyi alkancellári tisztség létesítendő, az erdélyi ügyek (a Magyar Udvari Kancellária hatáskörébe utalt erdélyi Cameraliát is ideértve) külön tanácsban tárgyalandók (a magyar kancellár főfelügyelete alatt); az erdélyi registratura külön marad. A magyar udvari kancellárnak vagy helyettesének azonban joga legyen az erdélyi tanácsüléseken elnökölni,

s tetszés szerinti számú magyar udvari kancelláriai tanácsost bevonni az ülés munkájába.

II. József resolutiója csak az egyesítés kérdésében volt határozott: ez már nem vita tárgya. A hatóság neve Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária legyen. Azt azonban Esterházy tetszésére bízta, hogy külön vagy egy tanácsban tárgyaltatja-e a magyar és erdélyi ügyeket; s ha együtt, akkor előbb az erdélyieket referáltatja-e s aztán a magyarokat vagy fordítva, s az erdélyi Cameraliát a magyar Cameralia-referenseknek osztja-e ki. (Mint a későbbiekből kiderül: 1784-ig az erdélyi ügyeket külön üléseken tárgyalták, a mindkét országot illetőket közösen. Külön maradt az erdélyi expeditura és registratura is.) Javaslatot várt Esterházytól: hány főt kíván megtartani az Erdélyi Udvari Kancellária személyzetéből. A császár leszögezte: a Kancellária grémiumában erdélyiek is szolgáljanak „promiscue", mindig legyen belőlük bizonyos számú; protestáns személyzet is beállítandó. Esterházy tegyen javaslatot alkancellárra.[68]

Esterházy 1782. augusztus 7-i újabb felségelőterjesztése s az erre adott resolutio azután — egyelőre — lezárta a még nyitva maradt kérdéseket is. A kancellár (nem kívánta elfogadni a főkancellári címet, azzal, hogy ez a magyar törvények értelmében a prímást illeti) Pálffy Károlyt javasolta magyar s Bánffy Györgyöt erdélyi alkancellárul. A hatóság elnevezéséül a Magyar Udvari Kancellária nevet ajánlotta. Kérdést intézett II. Józsefhez az iránt, hogy azonnal vagy üresedéskor kívánja-e protestáns személyek alkalmazását a Kancellárián. A császár hozzájárult ahhoz, hogy Esterházy ne vegye fel a főkancellári címet, valamint Bánffy György másodalkancellárságához is. A Kancellária nevét illetőleg azonban korábbi álláspontjához tartotta magát: a hatóság neve Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária legyen. (Az egyes országokba menő kiadmányok azonban a megfelelő Kancelláriák nevében menjenek ki; Erdélybe tehát továbbra is az Erdélyi Udvari Kancellária nevében.) A protestánsok kancelláriai alkalmazását illetőleg úgy döntött, hogy az első üresedéstől kezdve tekintettel kell lenni erre az elvre.[69]

Az egyesítés azonban távolról sem jelentette a végét a most már Magyar—Erdélyi Udvari Kancelláriát érintő reformsorozatnak. Első helyen itt olyan intézkedésekről kell megemlékeznünk, amelyek részben az egyesítéssel egyidejűleg történtek: bizonyos, erdélyi hatáskörrel is rendelkező udvari bizottságok létrehozásáról, ill. ilyen hatáskörnyerésükről. 1782-ben állították fel a birodalmi egyházügyi bizottságot (ugyanezen év június 15-i, végleges formájában a július 22-i kézirattal). A hatóság a cseh—osztrák és a magyar—erdélyi kancellár alá tartozott, elnöke Kressel államtanácsos.[70] A Zensur- und Studienhofkommission lassan terjeszti ki felügyeletét az erdélyi ügyekre; a Magyar és az Erdélyi Kancelláriát már 1781 júliusában kötelezték arra, hogy cenzúraügyekben az örökös tartományokéhoz hasonló rendet vezessen be. 1782. május 28-án a császár utasította a Magyar Udvari Kancelláriát: rendeljen ki egy vagy két tanácsost a bizottsághoz. A magyar és erdélyi cenzúra- és tanulmányi ügyek *intézése* azonban a Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária feladata maradt. A folyamatot II. József 1783. december 3-i resolutiója zárta le: a császár jónak látta az egész magyar s erdélyi iskolaügyet a Van Swieten vezetése alatt álló udvari bizottság alá rendelni (ahogy a vallásügy a birodalmi egyházügyi bizottság felügyelete alá került).[71] Az alapítványügy intézésére II. József 1784 áprilisában hozott létre az egész Birodalom alapítványi ügyeit intéző Stiftungshofkommissiont.

Nagyobb súlyúak ennél az intézkedésnél a Kancellária ügyintézésének reformjai. Az első nagy reformra a császár galíciai útja szolgáltatott alkalmat. Személyesen vizsgálta meg a kormányzóság ügyintézését, s aztán (1783. június 27-én) kemény hangú kéziratban utasította Brigido kormányzót a tapasztalt bajok orvoslására.[72] A kézirat elemzése itt nem feladatunk; csak annyiban tartozik tárgyunkhoz, hogy Esterházy kancellár az alája tartozó hatóság munkájának megvizsgálása után az ebben foglalt irányelvek alapján dolgozta ki átfogó javaslatát a Kancellária ügyintézésének átalakítására. 1784. április 3-i felségelőterjesztése első helyen a magát a grémiumot illető rendszabályokkal foglalkozott. Részletes kimutatást terjesztett fel azokról az ügyekről, amelyekkel a Kancellária „eddig haszontalanul foglalkozott", s amelyek így alsóbb hatóságok hatáskörébe volnának utalandók. Az alábbi ügyeket sorolta ide:

1. úrbéri, városi, vallás-, bíráskodási ügyeket illető, hivatalok elnyerését célzó „és más effajta" kérvények (hacsak benyújtóik nem igazolták, hogy már próbálkoztak velük az illetékes alsóbb hatóságoknál, de onnan nem kaptak döntést);

2. úrbéri ügyek közül csak azok terjesztendők fel, amelyekben a fennálló rendelkezések nem adnak kellő útmutatást;

3. ugyanez áll a városi ügyekre nézve is;

(Az összeállítás 4. pontja fiumei ügyek intézését illeti.)

5. a vecturákról mind az országos közigazgatási hatóságokhoz, mind a Kancelláriához felterjeszteni szokott táblázatok; ezeket csak az országos szervhez kelljen benyújtani, s a Kancelláriához csak háromhavonként (pro statu notitiae) küldendők fel;

(A 6. pont nem érintett erdélyi ügyeket.)

7. a városi tisztújításokat illető jelentéseket ne közvetlenül a Kancelláriához küldjék, hanem az országos kormányhatóságokhoz, s onnan kerüljenek aztán fel; városok decretum restauratoriumok iránti recursusait ne fogadja el az iktatóhivatal;

8. ugyanígy nem volnának egyenként felküldendők a félévi iskolaügy-kimutatások (különösen nem az egyes intézményeket illetők); az országos kormányhatóságok félévi jelentésekre lennének kötelezendők ezirányt;

9. az országos kormányhatóságnál történt alkalmazás esetén az érdekeltek illetményei ügyében az *országos* kincstári szervvel kelljen érintkezésbe lépni az alkalmazónak; erről mindkét kormányszerv negyedévente tegyen jelentést;

10. olyan esetekben, amelyekben különleges szempontok nem szólnak a dolog ellen, az országos kormányhatóságnak legyen joga engedélyezni a törvényhatóságok egymás közti levelezését (anélkül, hogy az ügyet a Kancellária döntése alá bocsátaná).

A kancellár egyben fenntartotta jogát a lista bővítésére.

Ami a segédhivatalok működését illeti, a protocollistatus munkája Esterházy felségelőterjesztése szerint már átalakult, a Brigidóhoz intézett kéziratban foglaltaknak megfelelően. (A kézirat erre nézve a következőket tartalmazta: a postabontást az iktatóhivatal vezetője végezze; átfutván az iratokat, a nem titkos jellegűeket adja át a kivonatolóknak, a titkosakat pedig extractus nélkül terjessze a hatóság vezetőjéhez. Az iratok palliumba helyezendők; erre kivonat és iktatószám kerül. Az előiratokat is a protocollista emeltesse ki, s aztán minden nap déli 12 órakor adassa át az így ellátott iratokat a referenseknek. Az iratokról készült kivonatok napjában kétszer felküldendők az elnökhöz; az határozza meg a taná-

csi tárgyalás időpontját.) Emellett még az alábbi változtatásokat látta szükségesnek:

a) az előiratok szerelése eddig a registraturán történt. Minthogy ez (kellő ismeretek híján) nem mindig történt megfelelően, a referensek mellé beosztott fogalmazók is ellenőrizzék (az exhibitum kivonatolása során), hogy minden előiratot csatoltak-e. A pótlásokat azután ők végezzék el;

b) az előiratokról jegyzék vezetendő; mikor az irat az expeditio vagy másfajta elintézés után visszaérkezik az iktatóba, a jegyzék alapján ellenőrizni kell meglétüket, s ezután kerülhetnek a registraturára. Hiány esetén ezt jelezni kellett a referensnek, s ha az irat annál sem volt található, az elnöknek is;

c) előjegyzési könyvek voltak vezetendők arról, hogy mely exhibitumokat intéztek el „ad notam"-vétellel, ill. melyekben várandó (s még nem érkezett) jelentés a taxatoratustól, exactoratustól vagy az alárendelt hatóságoktól. Ezekről havonta kellett felterjesztéseket juttatni az illetékes referensekhez, hogy azok megsürgethessék a választ.[73]

A registratura munkáját illetően Esterházy elsősorban az 1782. május 31-én Bisztriczey magyar udvari kancelláriai másodregistratorhoz intézett rendeletben mint a munka legújabb szabályzatában foglaltakról tett említést. Ez az alábbiakat rendelte el:

1. a registraturán öt személy foglalkozzék az index generalis pontos vezetésével. Ezek előbb külön mutatót készítsenek a nekik kiosztott iratokról; ezek egyesítése jelentette aztán az év végén az index generalist;

2. a Liber regiusok készítésével egy cancellista és egy accessista volt megbízva. Munkájukat Bisztriczey ellenőrizte;

3. a Normalia egy corpusba volt sorolandó; indexet kellett készíteni hozzá. (Egy cancellista s egy accessista dolgozott ezen a munkán);

4. az anteacta kiemelése, feljegyzése, referálása négy személy feladata lett: két exquirensé, egy reponensé és egy praenotansé. Az utolsó vezette az iratokról a jegyzékeket, ő készítette az őrjegyeket; referálásuknál ő deleálta ezeket. Ha nem egészükben érkeztek vissza, jegyzékkel sürgette meg őket. Ha elveszésükre lehetett gyanakodni, időszakonként felsőbbségükhöz terjesztette jegyzéküket.

(Külön intézkedett a rendelet a Cameralia-levéltárak iránt. Ezek a magyar és az erdélyi Cameraliának a Magyar Udvari Kancelláriához való áttétele folytán kerültek kancelláriai kezelésbe.)

A registratura tényleges munkáját illette az a deductio is, amelyet Esterházy szintén felterjesztéséhez csatolt. Ennek lényegesebb novumai az ügyintézés szempontjából a következők:

az iratok palliumára az egyesített Kancellária gyakorlata szerint nemcsak évés iktatószámuk s kivonatuk volt feljegyzendő, hanem az exhibitum kelte s a referens neve is, továbbá az index generalis címszavai (nevek, helynevek, tárgy; lehetőleg minél többféle). Rá kellett vezetni a palliumra a conceptusokban jelentkező újabb tárgyakat is. Itt találkozunk először a kétfajta (I. és II. osztályú) Liber regius világos szétválasztásával. Az előbbibe donatiók, consensusok, főrang- és nemességadományozások „ac similes majoris momenti expeditiones" kerültek (tehát a gyökeres jogokat biztosító oklevelek); a másikba egyházi beneficiumok, főispáni tisztségek, consiliariusi rangok, általában az impetrans halálával megszűnő *(nem gyökeres)* jogok adományozásai. (Külön feladata volt még

a registraturának a Liber Rollaris vezetése az ún. rollákból, a király által aláírt jogbiztosító oklevelekről.)

Egészen külön foglalkozott a felségelőterjesztés azokkal az intézkedésekkel, amelyeket a kancellár a Brigidóhoz intézett kézirat elvei alapján, az ügyintézés általános rendezése előtt jónak látott foganatosítani. Az ideiglenes intézkedés három csoportba sorolta a hatóság ügyforgalmában megforduló ügyeket. Ezek:

1. a hatóságnál a jövőben el nem fogadandóké (vagy amelyeket illetően a levelezés csökkentendő volt), ezek jegyzékét a kancellár az uralkodó elé terjesztette döntésre (l. az előbbiekben elmondottakat);

2. a currens ügyeké. Ide az alábbiak tartoztak: az ideiglenesen tudomásul szolgáló ügyek; a tudomásul szolgálók; az ad notam veendők; az ad Cumulum teendők; az ad Acta teendők; a félreteendő ügyek;[74] olyan ügyek, amelyekben véleményt kértek; olyan ügyek, amelyekben tájékoztatást kértek vagy sürgetnek; az „expediatur in conformitate Resolutionis" ügyek (a resolutio azonban felolvasandó a Kancellária plenáris ülésén); ügyek más kormányhatóságokkal való közlése (ahol ti. előzetes döntésre nincs szükség); a számvevőségi szervekhez áttett ügyek; az udvari cenzúrabizottsághoz rövid úton áttett ügyek; az udvari építésügyi bizottsághoz áttett ügyek.

Ezek az ügyek nem kerültek tanácsülési tárgyalásra. Irataikra (s azokéra, amelyeket az elnökség ob periculum in mora tanácsülésen kívül intéztetett) rá kellett vezetni a „currens" jelzést; az elintézés revideálását az alkancellár látta el. Ha azonban az elnökség valamely ilyen ügyet tanácsülés elé kívánt utaltatni, erre joga volt (ez esetben az iratra rákerült az „ad Consilium" jelzése);

3. ezt a csoportot a tanácsülésen tárgyalandó ügyek képezték.

Ami az ügyintézés rendjének további ideiglenes változásait illeti: az elintézésfogalmazványokat a tanácsüléstől számított két napon belül el kellett készíteni. Revíziójuk a hét első két napján történt; utána kerültek az expediturára. A currens ügyekről vezetett protocollumokat szerdán és csütörtökön tisztázták, s pénteken felterjesztették őket az uralkodóhoz. Az iktatóhivatal szerdán és csütörtökön jegyzéket készített a referált, ill. restans anyagról; az expeditor ugyanígy a kiadottról, ill. ki nem adottról. A jegyzékek pénteken az elnökséghez voltak felterjesztendők.

Említette végül az ideiglenes intézkedések ismertetése a számvevőséghez átteendő ügyek kérdését is. Ezek két kategóriába voltak sorolhatók: *a)* a kincstár (Aerarium Publico-Camerale) és az ahhoz tartozó alapok jövedelmeinek növekedését és fogyását illető ügyek (ezek iratait a Kancellária véleményének közlésével vagy tudomásulvétel végett küldték meg a számvevőségnek); *b)* a számvételeket, ill. calculi adjustatio-kat illető ügyekben is ki kellett előzetesen kérni a számvevőhivatal véleményét.

A resolutio viszonylag kevés változtatást tartalmazott a felterjesztésben foglaltakkal szemben. Jóváhagyta a kancellár által javasoltaknak az országos hatóságokhoz való utasítását; csak a császár által szignált kérvények intézése történt a korábbi módon. Az ügyintézést illetően úgy rendelkezett, hogy minden irat (a királyi kéziratok, döntések és más, különös fontosságú darabok kivételével) kerüljön az iktatóhivatalba (a felsoroltakat ti. a kancellárnak kellett átadni). A protocollistatus igazgatójául a Kancellária egy ügyes titkára jelölendő ki. A protocollum exhibitorum sohasem zárandó le; a császár az elnök és a referens megítélésére bízta, hogy a több munkát követelő ügyek (ahol a periculum in mora esete nem forgott fenn) mikor kerültek referálásra. Két tanácsülési napot azon-

ban egymás után nem volt szabad tartani, hogy a legfontosabb kiadmányok hetente két ízben, a tanácsülés másnapján kiindulhassanak. A resolutio elvileg az iratselejtezés szükségessége mellett döntött.

Ami azonban számunkra a legfontosabb: a császár ekkor szüntette meg a külön Erdélyi Udvari Kancellária utolsó nyomait is a kancelláriai ügyintézésben. Úgy rendelkezett, hogy az erdélyi ügyek a magyarországiakkal közös üléseken tárgyalandók. A külön erdélyi registratura és expeditura megszüntetendő.

Érthető, hogy Esterházy nem hagyhatta szó nélkül a döntés e részét. A Kancellária ügyintézésének *ilyen*, némileg közjogi természetű változtatásai nem követhették egymást úgyszólván évente, a korábbi gyakorlat felborításával — legalábbis a kormányzat iránti bizalom rontása nélkül nem. 1784. április 15-i felségelőterjesztésében meg is kísérelte eltéríteni a császárt elhatározásától. Hivatkozott arra, hogy (mint ismeretes) az 1782-i egyesítéskor II. József az ő tetszésére bízta, hogy külön vagy ugyanazon az ülésen akarja-e tárgyaltatni a magyar és az erdélyi ügyeket. A gyakorlat helyesnek mutatta a kancellár által választott megoldást: a külön üléseket. Ha most közösen üléseznének, ez nem hajtana érdemi hasznot; a tanácsosokat túlterhelnék vele. A registraturát és expediturát illetően pedig 1782-ben a császár nevében tettek ígéretet arra, hogy ezek külön maradnak.[75] Ezek után nem volna tanácsos ilyen hamar változtatni a dolgon (különösen minthogy ez technikailag is, helyproblémák miatt nehezen volna keresztülvihető). Az összevonással ugyan együtt járna a létszám csökkenése, de a Kancelláriára háruló feladatok teljesítése szenvedne kárt. Mindezek alapján a korábbi gyakorlat fenntartását kérte. Előre kellett azonban látnia, hogy eredménytelenül. A császár igen ritkán adta fel egyszer már meghozott döntéseit. Most is az egyesítés végrehajtására utasította Esterházyt azzal, hogy a teljes unió előtti erdélyi registratura és levéltár anyaga külön tartandó; új anyaga azonban együtt kezelendő.[76]

Ha a külön erdélyi consessus létére pontot tett is a két resolutio, az erdélyi ügyek némi különtartását mégis csak megőrizte a referátum-beosztás. Egy 1791 februárjából származó elaborátum szerint[77] az erdélyi egyházi, Cameralia-, só-, bánya-, Commercialia-, alapítványi és Commissariatica-ügyeket Redl tanácsos referálta — szerepe egy kissé párhuzamos Van der Marckéval —; a Juridica előadója Donáth tanácsos volt — az egyetlen erdélyi az erdélyi ügyek referensei közt, a kényes jogi ügykör ellátását jobbnak látták az erdélyi joggal közvetlenebbül ismerős személyre bízni —; az összes többi erdélyi ügyek Semsey tanácsoshoz tartoztak. Az erdélyi vonatkozású exhibitumokat 1784. szeptember 1-től együtt iktatták a magyarországiakkal.

Ezzel azonban a Kancellária ügyintézésének kérdése még távolról sem jutott nyugvópontra. 1785 újabb nagy ügyintézésreformot hozott magával. Ez esetben arról volt szó, hogy a Kancelláriát az örökös tartományok kancelláriai manipulatiójához igazítsák.[78] Az ügyintézés menete szerint haladva tárgyalásunkban, az új rend szerint a kérvények átvétele az iktatóhivatal előszobájában történt. Csak az előírásosan készített és a hatóság illetékességi körébe tartozó kérvények voltak átveendők. További megkötés volt az is, hogy csak a Magyar—Erdélyi Udvari Kancelláriánál akkreditált ágensek által aláírt vagy az udvartól szignáltan leérkezett kérvények veendők át. Az udvartól szignálás nélkül leküldöttek külön voltak kezelendők, s ha a fél jelentkezett értük, egyszerűen ki kellett adni neki, közölve az el nem fogadás okát. Az ágensek által aláírt kér-

vényeket is meg kellett vizsgálni: megkereste-e (s eredménytelenül-e) a benyújtó az alsóbb hatóságokat. Iktatatlan iratok (a titkosakat kivéve) nem voltak elintézhetők a hatóság által. Az exhibitumok kivonatai az iratnak a hatósághoz érkezése napján voltak elkészítendők (hacsak nem túl későn kerültek a fogalmazóhoz, vagy nem voltak nagyon terjedelmesek). A félreteendő s így currens iratoknál nem tartották szükségesnek kivonatok készítését. A kész kivonatokat mindjárt az ülésjegyzőkönyvbe kellett vezetni, s a jegyzőkönyvet az ülés előtt el kellett juttatni az elnökség tagjaihoz, átolvasásra. Magukat a kivonatokat pedig napjában három ízben a referensekhez kellett áttenni. (A titkos ügydarabokat az elnökség küldte meg utasításokkal a referensekhez, s ezeket az elnöki iroda jegyezte fel.) Végül megjegyzendő az iktató működésével kapcsolatban, hogy a hivatalnak állandó ügyeletet kellett tartania (az ún. Journalistok délután 2 órától este 9-ig s másnap reggel 8-tól délután 2-ig voltak szolgálatban. Ugyanezt a gyakorlatot vezették be a többi segédhivataloknál is.) Vasár- és ünnepnap szintén ügyelet volt az iktatóhivatalban.

A referens tanácsosok munkáját illetően a lényeges novumok az alábbiak: a fontosabb előterjesztésekhez (Haupt Vortrag) minden referens maga készítette a kivonatokat. Tanácsülésre csak érdemi döntés alá tartozó ügyeket kellett vinni; ez azokra a királyi döntésekre is állt, amelyekkel kapcsolatban nem volt megvitatnivaló. Az egyes ülések jegyzőkönyvének lezárását most így szabályozták: a csütörtöki ülésre azok kerültek, amelyek hétfő estig beérkeztek; a hétfői ülésen tárgyalandóknak csütörtökig kellett megérkezniök. A referens a tanácsülés napján jegyzéket nyújtott át az elnöknek, feltüntetve benne azt is, hogy mit expediáltak már az ülés előtt mint currens ügyet. Jegyzéket kellett készítenie a tanácsülésről későbbre maradt ügyekről is. Havonta jelentést kellett tennie az elnöknek a restans válaszokról. A referálás (tekintettel az ügyforgalom arányaira) rövid volt, nem kellett felolvasni a teljes kivonatot. A pénztárügyeket illető iratokra rá kellett jegyezni: „Videat Cassa referent". Jelezni kellett az iratokon a Normaliajelleget, továbbá az exhibitumokon azt, hogy hová történt az expeditio az ügyben, a kiadmányon pedig azt, hogy melyik ülésen kelt („ex sessione de . . . "). A félretett iratok jegyzékét a registrator köteles volt a hó utolsó tanácsülésére felterjeszteni; a további félretételre szántakat újból jegyzékbe kellett vennie. A registratura munkájában kevés érdemi változás történt. Csak az iratok kölcsönzésének határidejét szorították meg, egy hónapra korlátozva.[79]

Ugyancsak az 1785. év hozta meg hosszú érlelődés gyümölcseként — gondoljunk csak a nem iktatandó iratokra vonatkozó korábbi felterjesztésekre — a külön elnöki iroda létrehozását (az 1785. december 29-i döntés rendelkezett így).[80]

A józsefi ügyintézés végső formáját azután egy, az 1787. évből származó, közelebbi kelettel el nem látott elaboratum foglalja össze. Mint az előbbiekben, ennek is csak új elemeit ismertetjük. Az iktatóhivatal köteles volt naponta tabelláris kimutatásokat készíteni az aznap extrahálásra kiadott, ill. másnapra hagyott iratokról, s ezeket az elnökhöz terjesztette fel. Az elnökség által (látható jellel ellátva) a protocollum exhibitorumba küldött iratok azonnal, de mindenképpen még aznap a referenshez kerültek (még ha az iktatókönyv már le volt is zárva). Az egyházi, tanulmányi és alapítványi bizottság (az utolsót 1784-ben hozták létre) külön is iktatta iratait a központi iktatás mellett. Az egyházi bizottság ügyforgalmában megfordult darabokon ezt vörös szám jelezte; a tanulmányinál fekete szám és

„F" betű. (Irataikat azonban nem kezelték külön.) Az irat további útján nem történt változás. Csak a registraturán ment végbe némi szakosodás: a registratiót végző személyeket referensekhez, ill. referátumokhoz osztották be.[81]

1790—1791

A II. József Restitutionsediktjét és halálát követő restitúciós rohamnak az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancelláriát is el kellett érnie. Mindenesetre *külsőleg* eléggé meglepő módon s indokolással érte el. Csak így következhetett, a dolgok logikájából. A Restitutionsediktet közvetlenül követő időszakban ti. sem az udvar, sem az erdélyi rendek nem kívántak hozzányúlni a Kancellária egységéhez. Ismeretes, hogy az erdélyi magyar rendek hangulata erősen unionista volt; a kormányszerv egyesítettsége még kapóra is jön nekik. (Arról ugyan nehéz beszélni, amit Walter, a Mária Terézia- és II. József-kori birodalmi igazgatás történetírója igyekszik bizonyítani, hogy ti. a császár egyenesen a magyar koronához tartozó országrészek uniójára tört volna. De hogy intézkedései *gyakorlatilag* olyan helyzetet hoztak létre, amely alkalmas volt egy ilyen közjogi program keresztülvitelére, hiszen bizonyos vonatkozásokban már de facto létrehozták annak követelményeit, azt elvitatni volna nehéz.) Az udvar pedig egyelőre nem folytatott határozott politikát. Engedni ott, ahol a rendek nagyon erősen támadnak, s nem sietni a restitutióval ott, ahol erről nincs szó (különösen ha ez amúgy is nehéz kormányzati feladatokat jelentene, s csak növelné a *politikai* rendszer szétesésével járó zűrzavart): ez volt a legfőbb bölcsesség.

Így érthető az is, hogy a „tollvonást" közvetlenül követő intézkedések lényegében véve érintetlenül hagyták a Magyar—Erdélyi Udvari Kancelláriát. Bánffy György gubernator a Restitutionsedikt másolatát postázó elnöki rendeletben kapott megbízást Pálffy kancellártól, egykori alkancellártársától: tegyen előterjesztést a visszaállítást célzó rendelkezésekre. 1790. március 5-én terjedelmes elnöki felterjesztésben tájékoztatta Pálffyt a történtekről és elképzeléseiről. A Kancelláriát illetően óvatos volt. Az egyesítés 1782-ben történt — írja —; így a Restitutionsedikt alapján az Erdélyi Udvari Kancellária minden további nélkül visszaállítható lenne. Ezt azonban nem tartotta most aktuálisnak: nem valószínűtlen ti., hogy az egyesítés „den Siebenbürgischen Landesständen nunmehr ganz angenehm seyn dürfte"; másrészt a szétválasztás (tekintettel az iratok s általában az ügyek olyannyira erős keveredésére s épület hiányára) komoly nehézségekkel járna. Minthogy a rendeknek megígérték országgyűlés tartását, meg kell várni annak összeülését. Azon mutatkozik meg majd, hogy követelnek-e a rendek e tárgyban még továbbit, és ha igen, akkor mit. A Kancellária (1790. március 18-i felségelőterjesztésében) egyetértett Bánffynak az egyesítés fenntartására tett javaslatával; II. Lipót döntése és az 1790. március 26-i rescriptum szintén.[82] S a Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária hatásköre egyelőre csak bővült. 1790 áprilisában a magyar és erdélyi ügyek intézését kivonták az egyházi, tanulmányi és alapítványügyi udvari bizottságok hatásköréből.[83] Ugyanez idő tájt került át a magyar—erdélyi számvevőségek feletti felügyelet a Hofrechenkammertől a Kancelláriához.[84]

Az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária azonban csak egy jó esztendővel élte túl a Restitutionsediktet. Nincs e helyt mód arra, hogy a két ország uniójának terve körül lezajlott harcokat részletesen ábrázoljuk. Annyit szögezzünk

le, hogy az udvar 1791 elejére már lényegében magához tért az 1790. tavaszi nagy ijedtségből, s most már nem kívánta államigazgatás-szervező politikáját a rendek igényeihez igazítani. Álláspontját az öreg, mindent s mindenkit túlélő Kaunitz fogalmazta meg a legvilágosabban: a Magyarország, Erdély és az illir natio egyesítésére való törekvésekkel szemben a divide et impera elvéhez kell nyúlni.[85] II. Lipót 1791 elején állítólag szintén nyilatkozott már az Erdélyi Udvari Kancellária különválasztásáról s külön illir udvari hatóság létrehozásáról.[86] A döntés maga 1791. február 20-án született meg, válaszul az egyesített Kancellária 1791. február 7-i felségelőterjesztésére. A szolgálat érdeke és Erdély java — szól a resolutio — úgy kívánja, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária különválasztassék. A hatóság az unió előtti állapotába helyezendő vissza. Ezt azzal kell közölni az erdélyi országgyűléssel, hogy terjessze fel jelölését a kancellár tisztére. II. Lipót a jelölés megtörténtéig Teleki Sámuelt nevezte ki a különválasztandó Erdélyi Udvari Kancellária elnökévé.[87]

Az ügy azonban ezzel még távolról sem zárult le. A resolutio másnapján érkezett a Kancelláriához az országgyűlés 1791. február 15-i felségelőterjesztése, amely élesen állást foglalt a Kancellária egységének fenntartása mellett. Minthogy Magyarország és Erdély uniójának terve már kidolgozás alatt állt, arra kérte a királyt: az unió módozatainak kidolgozásáig hagyja egyesített állapotában a két kancelláriát.[88] A Gubernium a felségelőterjesztéssel együtt küldött kísérőlevél jellegű iratában maga is ajánlotta a kancelláriák együtthagyását. A Kancellária azonban nem kívánt szembehelyezkedni az uralkodó döntésével. Votumában az 1791. február 20-i döntésre hivatkozott: az ügy azzal már rendezést nyert. A külön Erdélyi Udvari Kancellária léte egyébként is az erdélyi alkotmányból következik. A resolutio szintén nem hagyott helyet további vitának az 1791. február 20-i döntés körül.[89]

A visszaállítás következő lépése már a szétválasztás gyakorlati teendőinek ügyében történt. A király által Pálffy magyar kancellárnak és Teleki Sámuelnek adott megbízás értelmében Majláth magyar alkancellár, Teleki és „einige Hofräthe" 1791. február 25-én megbeszélést tartottak a szétválasztás ügyében. A tanácskozás elaboratuma — a személyi kérdések után[90] — a magyar és az erdélyi ügyek intézésének szétválasztásával foglalkozott a főhelyen. Azt javasolta, hogy ideiglenesen az addigi gyakorlat szerint erdélyi ügyekben referens három tanácsos (Semsey, Redl és Donáth) vihetné tovább az ügyeket. A szétválasztás előtt érkezett iratokat még az egyesített Kancellária expediáltassa, a később érkezőket vagy az ad reproducendum félretetteket már az Erdélyi Udvari Kancellária. (A számvevőség szétválasztása nem okozott gondot: az erdélyi ügyeket az egyesítés alatt is külön departamentum intézte.) Az iktatóhivatal 1791. március 1-ével kezdjen külön erdélyi iktatást. Az iratanyag szétválasztása már nehezebb kérdés volt. Az egyesítés előtti iratok minden további nélkül átadandók voltak a visszaállított Erdélyi Udvari Kancelláriának. Az egyesítés óta keletkezett iratok közül a pusztán Erdélyt illetők minden nehézség nélkül különválaszthatók voltak. A mixta jellegű iratanyagot illetően az elaboratum azt javasolta, hogy amennyiben ezekből az iratokból az Erdélyi Udvari Kancelláriának valamire szüksége lesz, ezt rövid úton kérje a Magyar Udvari Kancelláriától, s az másolatban adja át neki a darabot. Egyben, minthogy a feloszlatott vámigazgatóság iratanyagából folyt a magyar és erdélyi érdekű iratok kiválogatása, az értekezlet javasolta, hogy az erdélyieket mindjárt külön csoportba gyűjtsék. A király

(a személyi ügyeket illető, már említett pontot kivéve) jóváhagyta az elaboratumban foglaltakat.[91]

Mielőtt azonban a különválasztás ügye (Teleki Sámuel kancellári kinevezésével) lezárult volna, a visszaállított Kancellária több vonatkozásban szenvedett hatásköri veszteséget. Már 1791. február 20-án, a két kancellária szétválasztása napján úgy rendelkezett az uralkodó, hogy a korábban egyesített Kancellária Cameralia-hatásköre az Udvari Kamarának adandó át.[92] 1791. április 23-án pedig egyrészt az erdélyi (és magyar) Montanisticát utalták a Hofkammer hatáskörébe, másrészt a Commercialiát illetőleg utasították a Kancelláriát az Udvari Kamarával való egyetértésre.[93]

Végül 1791. augusztus 20-án került sor a korábban tapintatosan csak az Erdélyi Udvari Kancellária elnökletével megbízott Teleki Sámuel kancellári kinevezésére. Minthogy II. Lipót már értesült arról, hogy a tisztségre való jelölésnél ő nyerte a legtöbb szavazatot, a formális választási irat megvárása nélkül kinevezte valóságos udvari kancellárrá.[94]

1792—1799

Az 1791 utáni időszak Kancelláriájának története már kevésbé mozgalmas, mint az előző néhány évtizedé. Nagy ügyintézési reformok helyett a József-kori ügyintézési rend felbomlását hátráltatni igyekvő rendelkezések, a francia háborúk által szükségessé tett ideiglenes rendszabályok: a kormányzat színvonalának általános visszaeséséről van szó. Elsősorban a nagy hatásköri átcsoportosítások jelentenek eseményeket a hátralevő évtizedekben. A korszak nehezebben is tagolható, mint a korábbi időszak; határkövekül az 1799—1800-i hatásköri szabályozás és az 1815-ben életbe lépett új instructio tekinthetők.

Az első (1799-ig terjedő) időszak ismertetésénél ismét csak a Kancelláriának más udvari hatóságokhoz való viszonyát, a birodalmi igazgatásban elfoglalt helyzetét kell elsősorban vizsgálnunk.[95] Az Erdélyi Udvari Kancelláriának az államtanács munkájában való részvételét illette az 1796. junius 12-i királyi kézirat. E szerint a kancellár Kolowrat első államminiszter meghívására a megfelelő referenssel együtt részt tartozik venni az államtanácsi bizottságok ülésein.[96] 1798. november 10-én újabb kézirat közölte Teleki Sámuellel a Konferenz megszervezését a legfontosabb birodalmi belügyek megvitatására (különösen azokéra, amelyek több udvari hatóságot érintenek, s ezek véleménye eltérő). Ha az Erdélyi Udvari Kancellária gyakorlatában ilyen természetű ügy merült fel, a kancellárnak felségelőterjesztésben kellett jelentenie a konferenciai tárgyalást illető kívánságát a királynak (csatolva egyben az ügyet tárgyazó előterjesztést is). Az ügy iratai ilyenkor az érdekelt más udvari hatóságoknak is megküldendők voltak. Olyan esetekben pedig, amelyekben az Erdélyi Udvari Kancellária hatáskörét illető ügyek kerültek tárgyalásra, Kolowrat „dirigierender staatsminister" előzetesen meghívja majd a kancellárt a tárgyalásra. (Ilyenkor az egy tanácsost is maga mellé vehetett.)[97]

Ami a hatóság *ügyintézését* illeti, első helyen II. Lipótnak a kérvények intézése tárgyában kiadott 1791. október 25-i kézirata említendő. A kabinettől a Kancelláriához leküldött kérvényeket az tartozott megvizsgálni, s amennyiben a bennük foglaltak jogosaknak bizonyultak, jelentést kellett hogy tegyen az ügyről az uralkodónak. (A többi kérvényt a hatóság maga tartozott intézni, a megállapított

rend szerint.)[98] 1791. november 24-én újabb királyi kézirat rendelkezett a körözött vagy votum separatum készítésére kiadott ügydarabok ellátását illetően. Ezeket azonnal el kellett intézni, s rájuk kellett vezetni az átvétel és a továbbítás keltét.[99]

Jelentősebb arányú rendezést jelentenek ennél az 1792. január 1-i kéziratban foglalt intézkedések; nemcsak (bizonyos tekintetben) átfogó voltuknál fogva, hanem mert jól megállapítható belőlük az igazgatási színvonal rohamos esése. II. József még az apparátus nívójára is épített, amikor csak az érdemi ügyeket vitette tanácsülés elé, s a hivatalok működésének gondos ellenőrzését hozta létre, de a lehetőségig kerülte a felesleges gyanakvást. Kormányszerveinek vezetőit pedig valóban bizalmas embereiként kívánta kezelni. II. Lipót viszont úgy rendelkezett a kéziratban, hogy a currens ügyeken kívül (amelyekre nézve azután az év január 11-i kéziratban intézkedett, alaposan megszorítva körüket[100]) minden ügy a tanácsülés elé kell hogy kerüljön. Az elnöki ügyintézés azért megmaradt, de szintén megszorítva: elnökileg csak akkor lehetett ellátni egy ügyet, ha a király külön jelezte, hogy csak az elnök véleményét kéri, vagy ahol a legtitkosabb ügyintézésre volt szükség. A felségelőterjesztések szövegét fel kellett olvasni a tanácsülésen (a tanácsosok és az elnök csatolhatták különvéleményüket). Azt a korábbi rendszabályt, amely szerint az egyes referensek által előadott ügyekről jegyzékek készültek, azzal egészítette ki a kézirat, hogy ezek aláírandók a tanácsosok által, s az ülés után két nappal felterjesztendők az udvarhoz. Ebben kellett feljegyezni (alsóbb hatóságokhoz küldött rendelkezések esetében) a jelentéstételre kiszabott határidőt is. A Kancellária (ez ismét csak a józsefi ügyintézési rend lazulására utal) 1792. január 4-i felségelőterjesztésében csak a határidők megszabásával, ill. a feltüntetésükre vonatkozó rendelkezéssel szemben emelt szót. Az elenchusoknak két nappal a tanácsülés utáni felküldését megnehezítette az, hogy a taxaköteles iratok csak akkor voltak expediálhatók, amikor a fél jelentkezett értük a taxatoratuson. A határidő jelzésével kapcsolatban pedig azt kérte, hogy ez ne legyen minden esetben szükséges; az alárendelt hatóságok is túl vannak terhelve munkával stb. Korábban is szokás volt a (kisebb jelentőségű) restans ügyek időszaki sürgetése. II. Lipót azonban végül is csak a taxaköteles iratok kérdésében volt hajlandó engedni.[101]

Egy újabb kézirat (1792. január 25-én) a királyi kéziratok, más írásos királyi rendeletek, döntések jegyzőkönyvezésével foglalkozott. Ezeket per extensum és szó szerint kellett bevezetni az ülésjegyzőkönyv első füzetébe. A többi referátumfüzetekben csak utalni kellett rájuk.[102]

A Kancellária *hatáskörét* illetően csak néhány rendelkezésről szükséges itt beszámolnunk. II. Lipót 1791. december 10-én, egy konkrét ügy kapcsán, kegyelmezési jogkört biztosít a Kancelláriának. A hatóságnak joga van a halálbüntetést szavazattöbbséggel, további rendelkezés várása nélkül, poena extraordinariára változtatni. Háromhavonta jegyzéket kellett felterjesztenie az uralkodóhoz a megkegyelmezettekről (nevük, a terhükre rótt bűncselekmény, az új büntetés s indokolása feltüntetésével).[103] Az Erdélyi Udvari Kancellária bíráskodási teendőit illette az az 1798. március 2-i resolutio is, amelynek értelmében perek tárgyalásánál az elnökön kívül négy tanácsosnak kellett jelen lennie az ülésen, s ha valamelyik tanácsos, rokoni kapcsolatban lévén a felek valamelyikével, nem vehetett részt az ügy megvizsgálásában, a Magyar Udvari Kancellária tanácsosaiból kellett pótolni a létszámot.[104] Egyszerűsödött a nemességi perek ellenőrzése. 1795-től a Gubernium mentesült a nemesi productiókról készítendő

havi elenchusok felküldésétől; e helyett az Erdélyi Udvari Kancellária félévi felterjesztésekre volt köteles az uralkodóhoz a hozzá felküldött s elintézett, ill. elintézetlenül maradt perekről.[105]

1799—1816

Az 1799—1816 közti időszak két határpontja, mint említettük, két nagy rendezés: a hatásköri szabályozás és az új instructio. A közbeeső időszak is több lényegeset hozott, mint az 1791 utáni majd egy évtized. Mindez azonban már nem az 1750-es és 1780-as évek előretörése. A változásokat közvetve vagy közvetlenül a nagy megpróbáltatás, a háborúskodás hozta magával; s ez a gyürkőzés a bajokkal nem a Haugwitzoké, Kaunitzoké, II. Józsefé. Itt nem belsőleg, a belső igazgatás tökéletesedése szempontjából diadalmasan kerülnek ki a bajból. A menthető mentéséről van szó.

Az 1799—1800-as nagy hatásköri szabályozást az 1799. december 26-i kézirat indította el. I. Ferenc az udvari és országos hatóságok hatáskörének általános növelését tartotta szükségesnek. Felszólította tehát Telekit: az Erdélyi Udvari Kancellária mielőbb határozza meg, hogy mi engedhető át az ő döntésére, s e tárgyban tegyen felségelőterjesztést. A Kancellária 1800. január 4-én terjedelmes felségelőterjesztésben válaszolt. *Esterházy* tanácsos referatumai közül a *Militaria*-nál csak az 1000 Ft-on aluli építkezések (törzsszállások, továbbá azon utak, hidak és vesztegzárépületek, amelyek fenntartása részben vagy egészben a Fundus Provincialisra tartozott) ügyeinek végső intézését (az országos és udvari számvevőséggel s szükség esetén a Finanzhofstellével való egyetértésben) tartotta szükségesnek magára ruházni. Az *adóügyek* területén csak a colonicaturák törvényellenes allodizálása miatti panaszok s az adóhátralékok felhalmozódása miatti vizsgálatok végső ellátását kívánta a király hatásköréből a sajátjába utalni. A *pénztárügyet* illetően a Kancellária feleslegesnek látta az uralkodó elé terjeszteni a Gubernium, az Exactoratus Provincialis és a Staatshauptbuchhaltung által egyhangúan behajthatatlannak elismert adóhátralékok, továbbá a perceptori liquidatiók ügyét. A liquidatiók határidejének meghosszabbítását illető kérdéseket a Gubernium javaslatára olyaténképpen kellene intézni, hogy a Gubernium felügyeljen a liquidatiókra s a perceptorok ügyintézésére. A Kancelláriára kell bízni plájásoknak a Gubernium javaslatára (az országos pénzalap terhére) való alkalmazását. Ugyancsak szükségtelennek tartotta a Kancellária a hátralékok félévi kimutatásai ügyében teendő felségelőterjesztéseket. Az *úrbéri* referátum területén a Kancellária elsősorban azoknak a korábbi rendelkezéseknek a megtartását látta szükségesnek, amelyek szerint csak olyan úrbéri panaszokkal lehetett hozzáfordulni, amelyeket illetően az igazgatási apparátus alsóbb fokain már döntés született. A *határőr-katonaság* ügyeit illetően a Kancellária a kérdés várt rendezéséig nem kívánt változtatni a kialakult gyakorlaton.

Cronenthal tanácsos referatumai közül a *büntetőperes ügyeket* illetően a Kancellária a korábbi gyakorlat fenntartását vélte jónak (e szerint csak olyan perek voltak a király elé terjesztendők, amelyekben a Kancellária is egyetértett az alsóbb fokok halálos ítéletével). A *protestánsok házassági diszpenzációinak* ügyeit a felterjesztés szükségtelennek látta a király elé juttatni; ezekben a Kancellária (a fennálló rendelkezéseket véve alapul) maga is dönthetett. A *rendőri* ügyeket illetőleg a Kancellária nem tudott konkrét határt vonni az uralkodó döntése alá

tartozó, ill. saját maga által intézhető ügyek közt. Csak azt hangsúlyozta, hogy a király elé csak a fontosabb ilyen ügyek tartoznak.

A *Redl* tanácsos által előadott tárgyak közül az *egyházi, tanulmányi és alapítványügyekben* az uralkodóéból a Kancellária hatáskörébe volt utalható a kongruák engedélyezése, továbbá az évi 150 Ft-nál nem magasabb fizetéssel járó tanítói állások szervezése. Az iskola- és tanulmányi, továbbá az országos és vallásalap (ilyen vonatkozású) építkezéseit illetően már egy 1799. októberi resolutio az Erdélyi Udvari Kancellária hatáskörébe utalta az 1000 Ft-os értékhatáron aluli tatarozások engedélyezését; a Kancellária most e rendelkezés hatályának az ilyen természetű új építkezésekre való kiterjesztését is kérte. A kabinet további tehermentesítését célozta az a javaslat, amely szerint a Kancellária jogot nyert volna az alapítványi pénztárak behajthatatlan adósságainak 1000 Ft-ig való törlésére. (Szükség esetében a Staatshauptbuchhaltunggal, ill. az Oberste Staatskontrolle-val való egyetértésben kellett eljárnia.) A *nyugdíjügyeket* illetően a Kancellária nem tartotta szükségesnek az általa engedélyezett, évi 500 Ft-ot meg nem haladó nyugdíjak havi jegyzékének a királyhoz való felküldését. A *kebli ügyek* terén feleslegesnek tartotta a kancellisták, ill. ugyanilyen kategóriájú más alsóbb tisztviselők alkalmazását illető havi tabellának a királyhoz való felterjesztését. A Guberniumnak az Erdélyi Udvari Kancelláriánál elintézetlenül fekvő jelentéseiről a gubernator volt köteles negyedévente jegyzéket felküldeni az uralkodónak; a Kancellária most félévi jegyzékeket is elégségesnek látott.

Benyovszki tanácsos referátumai közül a *céhügyeket* illetően a jó másfél éve, 1798 júliusától húzódó céhszabályozás megtörténtéig a Kancellária nem tudott érdemben nyilatkozni. A *szász allodiális pénztárügyek* intézésének végleges kialakításában ismét csak a folyamatban levő szabályozás akadályozta a Kancelláriát. Ennek befejezéséig is bevezethetőnek tartotta azonban azt a rendszabályt, amely szerint a városok számadás terhe alatt jogosultak legyenek 50 Ft-ot meg nem haladó kifizetésekre, az annál nagyobbak ügyében pedig a Gubernium döntsön (az Exactoratus Provincialis megkérdezésével). A *szász törvényhatósági tisztek választásával* kapcsolatban a Kancelláriának nem voltak saját hatáskörét illető konkrét javaslatai. Ugyanez mondható a *transmigransok* vagy *áttelepülők* ügyeiről; ezeket illetőleg ti. amúgy is ritkán, a legfontosabb esetekben került sor felségelőterjesztésre. A *postaügyek* pedig egyáltalán nem jutottak a kabinethez.

A *Fábián* tanácsos által intézett ügykörök közül első helyen a *Judicialiával* foglalkozik a felségelőterjesztés. A tanács úgy vélte, hogy a továbbiakban csak a következő ügyek volnának a király döntése alá bocsátandók: *a)* a kincstári jogokat illető azon perek, amelyekben a Kancellária nem jutott egyetértésre az Udvari Kamarával; *b)* az országgyűlésen tárgyalt perek; *c)* olyan perek, amelyekben a Kancellária tanácsa nem jutott egyetértésre. A *nemességi perek* végleges eldöntését a Kancellária változatlanul az uralkodó jogkörének tekintette. A *tisztségek betöltését* illetően a felségelőterjesztés úgy vélekedett, hogy csak azon tisztségek ügye kerüljön az uralkodó elé, amelyekben külön diplomával erősítették meg a kinevezettet. A többi, a Kancelláriához felterjesztett ilyen természetű ügyekben maga a Kancellária dönthessen. A *Gratialia in Juridicis* ügykörben a Kancellária bizonyos nemesi jogokat nem illető ügyeket és csődbe jutott kereskedőknek moratórium adását vélte saját hatáskörében, felségelőterjesztés nélkül intézhetőnek.

Külön foglalkozott a felterjesztés a *vegyes tárgyú kérelmek* ügyével. Ezeket is saját hatáskörébe kívánta utalni. Ami végül a Gubernium hatáskörének kiterjesztését illette, az Erdélyi Udvari Kancellária a gubernatorhoz kívánt rendeletet küldeni az iránt, hogy terjessze fel ezt illető véleményét.[106]

A királyi döntés több ponton módosította az Erdélyi Udvari Kancellária elképzelését. Félévenkénti kimutatásra kötelezte a Kancelláriát a colonicaturák allodizációját illető kérvényekről. Minden év végén kimutatást követelt a befolyt adó mennyiségéről s a hátralékról (javaslattal arra nézve, hogy ez hogy volna behajtható). Ugyanígy összeállításokkal tartozott a Kancellária az alapítványi alap behajthatatlannak nyilvánított s így elengedett hátralékairól; ezekben az elengedés oka is feltüntetendő volt. A kebli tisztségek betöltése terén némileg növelte is az Erdélyi Udvari Kancellária hatáskörét, a fogalmazók kinevezését is hozzá utalván; a Kancelláriának azonban negyedévente indokolásokkal ellátott jegyzéket kellett felterjesztenie az általa alkalmazott személyekről. A korábban királyi megerősítés alá tartozott egyéb tisztségek betöltésének ügyét azonban egyelőre függőben hagyta. A kérvények intézésének kérdését úgy szabályozta, hogy a Kancelláriának joga legyen engedélyezni helységeknek az udvarhoz való követküldését, de ne utasíthasson el ilyen kéréseket a király hozzájárulása nélkül. A gubernatorhoz való rendeletküldést szükségtelennek tartotta; Bánffy felszólítása már közvetlenül, kézirattal megtörtént. Egyebekben jóváhagyta a Kancellária felterjesztésében foglaltakat.[107]

A nagy rendezés után 1806-ig nem is történt jelentősebb változás. Csak a Judicialia intézésénél volt néhány rendelkezés: I. Ferenc döntése, melyet a Kancellária 1800. augusztus 26-i felségelőterjesztésére s az államtanács javaslatára eszközölt, úgy intézkedett, hogy a jövőben negyedévi jegyzékek terjesztendők fel arról: hány per érkezett a Kancelláriához, mikor, kinek osztották ki referálásra, hányat s mikor intéztek el belőlük.[108] Egy újabb államtanácsi javaslatra kelt döntés (az Erdélyi Udvari Kancellária 1800. október 9-i felségelőterjesztése kapcsán) úgy rendelkezett, hogy a Kancellária a lehetőség szerint tehermentesítse az in Judicialibus referens tanácsosokat.[109] Végül itt említendő I. Ferencnek a Kancellária 1804. március 22-i felterjesztésére tett döntése. Az uralkodó (a konkrét eseteket illetően készített felterjesztés kapcsán) úgy rendelkezett, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária a jövőben uralkodói döntés kikérése nélkül is megváltoztathat halálos ítéleteket.[110]

Az 1806-i rendezés (az ugyanazon év december 30-i kéziratban és mellékleteiben foglaltak) már némileg, ha nem is közvetlenül szembeötlően, a Birodalom helyzetének megváltozásából eredő következtetések levonása. A megszűnt Német-római Birodalomból közjogilag is kiváló Habsburg-monarchia rendet próbált teremteni az amúgy is szétesőben levő, s ráadásul a háborúk által is szétzilált igazgatásban. A rendezés kettős volt: ügyintézési és hatásköri.

Az ügyintézési rendezés érdemi része a következőkben ismertethető: a referens még az exhibitumok kivonatolása előtt tekintsen beléjük annak megállapítására, hogy az extrahálás milyen sorrendben történjék. A rendelkezések megfelelő számú tanácsülés tartását írták elő. Ha hetente csak egy rendes ülésre került volna sor, egy további napon kellett intézni a sürgősebb ügyeket. A elnökségnek jogában állt rendkívüli üléseket is tartani (szervezési és más fontosabb ügyekben); ezekre nem a Kancellária grémiumához vagy alárendelt szerveihez tartozó személyek is behívhatók voltak. (Ezt különösen tanulmányi és nevelési ügyekben

tartotta fontosnak a norma manipulationis.) A tanácsülések időtartama ne legyen több négy óránál. Az ülésen csak az exhibitum kivonatát volt szabad emlékezetből ismertetni; a votumot (ennek lehetőleg úgy kellett készülnie, hogy egyúttal mindjárt kiadmányul is szolgálhasson) szó szerint fel kellett olvasni. Fontosabb ügyek tárgyalásánál legalább a tanácsülés néhány tagja írásban kellett hogy benyújtsa véleményét a referens votumáról. Amennyiben a referálásban titkár helyettesítette a tanácsost, szavazati joggal bírt. Az elnök utoljára adta le szavazatát. Ha a referens votumát részben vagy egészében elvetették, valamelyik titkárnak kellett elvégeznie a javítást. Ezt fel kellett olvasni az ülésen, s a szavazatokat név szerint fel kellett tüntetni az előadóíven (ki szavazott a referens, s ki az elfogadott határozat mellett). Ha a votum nem készült el az ülésen, a következőn kellett erre sort keríteni. Ha a revisiónál merült fel lényeges változtatás szüksége, az elnöknek ezt meg kellett beszélnie a referenssel; csak akkor lehetett végrehajtani a korrekciót, ha az egyetértett a javaslatokkal, ellenkező esetben tanácsülés elé kellett vinni az ügyet. Ha az alelnök talált változtatnivalót, az elnöknek kellett jelentenie a dolgot. Ez a lényege azoknak az igen terjedelmes elaboratumoknak, amelyeket a kézirattal együtt küldtek meg a Kancelláriának. A rengeteg s többnyire elég lapos általánosság közt igen kevés a konkrét intézkedés; s ezek is részben maguktól értetődő dolgokat szabályoztak, vagy éppen szabályoztak túl. (Gondoljunk a revisióval kapcsolatban mondottakra!) Az igazgatás lassúvá vált, elveszítette rugalmasságát. Ami még az ügyintézés kérdését illeti: az uralkodó arra kötelezte a Kancelláriát, hogy hat-nyolc hónapon belül terjessze fel új instructiójának tervezetét.

A hatásköri szabályozás (ezt az „Activitas Cancellariae" című elaboratum tartalmazta) az alábbi ügyeket utalta az Erdélyi Udvari Kancellária döntése alá: a periculum in mora esetekben[111] a Kancellária (mint korábban is) saját felelősségére járhatott el. Ilyenkor azonban az elintézést utólag fel kellett terjeszteni az uralkodóhoz. A Kancellária intézhette azon tisztviselők nyugdíja megszabásának és juttatásának ügyét, akik a rendelkezése alá tartozó alapokból és pénztárakból voltak kielégítendők, s szolgálatképtelenségük, ill. nyugdíjjogosultságuk nem volt vitatható. Erről a továbbiakban nem kellett jegyzékeket felterjeszteni. Nem kellett felsőbb döntést kérnie olyan személyeknek ugyanezen alapokból és pénztárakból történő jutalmazása ügyében, akik tűzvész, árvíz vagy más természeti csapások elleni védekezésnél „oder bey andern Gelegenheiten" vagy hasznos találmányokkal, ill. fontos felfedezésekkel (az „Entdeckung" szó itt többféleképpen is értelmezhető) tüntették ki magukat, ha a jutalom összege nem haladta meg a 200 Ft-ot. (Magasabb összeg is kifizethető volt, ha ezt már hosszabb gyakorlat szabályozta így.) Joga volt önállóan törölni kétes vagy behajthatatlan adósságokat az illetékességi körébe tartozó területeken. Számadásoknál elengedhetett 500 Ft-on aluli hiányokat. Felsőbb engedély nélkül emelhette a Kancellária szolga- és általában nem tisztviselői személyzetének illetményét és napszámát (ezt a rendelkezést a háborús infláció is indokolta); ezeknek 50—80 Ft-os időszaki segélyeket juttathatott. Segélyeket utalhatott ki kolostoroknak, asztalpénzeket engedélyezhetett a vallásalapból (szem előtt tartva az alap teherbírását). Kongruát juttathatott a szükséges esetekben. Intézkedhetett középületek tatarozása vagy tűz, ill. más csapás következtében elpusztultak újraépítése iránt (ha ti. ezek az ügyek illetékességi körébe tartoztak). Új épületek emelését 10 000 Ft-os értékhatáron belül rendelhette el. Elad-

hatott kisebb, a közigazgatási szervek tulajdonába tartozó épületeket (12 000 Ft-os értékhatárig). Hatáskörébe tartozott alapítványi jószágok bérleti szerződéseinek jóváhagyása; engedélyezhette 500 Ft-on aluli bérösszegek törlését. Engedélyezhette külföldi papok bevándorlását és naturalisatiójukat. Rendelkezett az összes ösztöndíjak és alapítványi helyek felett (a Theresianum és a bécsi convictus kivételével). Ő hagyta jóvá tanítók, gimnáziumi és líceumi tanárok kinevezését. Ügyintézési előírásokat s egyéb szabályozásokat készíthetett az alsóbb hatóságok számára; joga volt az (ilyen természetű) rendelkezések magyarázatára s (amennyiben ezek nem az uralkodótól eredtek, ill. nem az ő jóváhagyásával kocsátották ki őket) megváltoztatásukra. Heti- és országos vásár-kiváltságokat adhatott ki. Növelhette a törvényhatósági szolgaszemélyzet létszámát (amennyiben ennek szüksége mutatkozott). Az Udvari Kamarával egyetértésben ugyanezt tehette a városi tisztviselők, szolgaszemélyzet és a városi őrség esetében (ha a város erre megfelelő anyagi alappal rendelkezett). Joga volt nem jelentősebb városi tisztújítási ügyek végleges ellátására. Alkalmazási jogköre saját grémiumán belül a fogalmazókig, a törvényhatósági bíróságoknál a jegyzőkig (ill. mindkét kategóriában a velük egyenrangúakig) s az országos főbiztosság kerületi biztosaiig (substituirte Provincialkommissäre) terjedt. Az állások betöltéséről azonban negyedévi kimutatásokat kellett felterjesztenie. Nyugdíjazhatott olyan tisztviselőket, akiknél ezt csak koruk vagy egészségi állapotuk tette indokolttá (amennyiben nem olyan tisztségeket töltöttek be, amelyeknél a király ezt magának tartotta fenn). Eleget tehetett tisztségről való önkéntes lemondási kérelmeknek (a tanácsosi és magasabb állások kivételével). Elbocsáthatott általa kinevezett tisztviselőket, amennyiben a tanács egyhangúan így foglalt állást. Ellenkező esetben az intézkedés foganatosításával meg kellett várnia az ülésjegyzőkönyveknek a kabinetből való visszaérkezését. Engedélyezhette (a szolgálati érdekek kellő megfontolásával, s őrizkedve attól, hogy ezáltal harmadik személyt érjen sérelem) a szolgálati helyek cseréjét. Végül szabadságengedélyeket adhatott tisztviselőknek négy-hat heti külföldi útra (a Birodalom határaitól nem távollevő területekre; hosszabb útra és távolibb országokba csupán nem a tanácshoz, ill. a fogalmazói karhoz tartozó személyeknek); belföldi szabadságolási jogköre három hónapra terjedt. A rendelkezés végül kötelezte a referenseket, hogy hat héten belül tegyenek javaslatot: mi adandó át referatumából az alsóbb hatóságok hatáskörébe.[112]

Még látni fogjuk: mi lett a nagy rendezéskor megszabott hatheti, hat-nyolc havi határidők sorsa, s mi a kért operátumoké. Előbb azonban még a század első évtizedének néhány más változásával kell foglalkoznunk. 1808. április 29-én I. Ferenc kéziratban szabályozta a felségelőterjesztések ügyét. Úgy intézkedett, hogy a továbbiakban csak olyan ügyek terjesztendők elébe, amelyeket érvényes előírások és törvények nem szabályoznak (kivéve a kegyelmi ügyeket, valamint olyan tisztség- és egyházi javadalom-betöltéseket, amelyeket a király magának tartott fenn).[113]

Az 1809-es év előbb egy, a háború által szükségessé tett intézkedést hozott. Minthogy a császár vagy maga kívánta átvenni a sereg parancsnokságát, vagy legalábbis annak közelében kívánt tartózkodni, Rainer főherceget jelölte ki polgári ügyekben helyettesévé (mint ezt 1809. március 30-i kéziratában közölte Teleki Sámuellel). Mellé delegált bizottságot jelölt ki. Ez a Bécsben visszamaradó államminiszterekből és államtanácsosokból állt; a főhercegnek joga volt a szük-

séghez képest az udvari hatóságok vezetőit és tanácsosait is meghívni az ülésekre. A bizottság hatásköre az újoncozásra, a sereg élelmezésére s az esetleges háborúval kapcsolatos pénzügyi és egyéb teendők ellátására terjedt ki.[114]

Még az év őszén a király (október 25-én Tatán kibocsátott kézirata mellékletében) újra szabályozta az Erdélyi Udvari Kancellária hatáskörének felfelé való elhatárolását. A király döntésére az alábbi ügyek maradtak fenntartva: 1. a kancellár, a Kancellária tanácsosai és titkárai, a guberniumi tanácsosok, a törvényhatóságok vezető tisztviselői,[115] továbbá a királyi tábla ülnökei kinevezése; 2. egyházi területen a (római katolikus) püspök, az apátok és kanonokok kinevezése. 3. Nem volt szükséges havi listákat felterjeszteni a nyugdíjügyekről és a behajthatatlan hátralékok elengedésének ügyeiről. Az 500 Ft-on aluli nyugdíjak ügye teljesen a Kancelláriára maradt; hátralékok törlését illetően csak a 6000 Ft-nál magasabb összegek esetében[116] volt köteles felségelőterjesztést tenni. 4. Ha udvari hatóságok nem tudtak megegyezésre jutni valamely ügyet illetően, előbb közös értekezleten kellett megkísérelni az álláspontok egyeztetését, s csak ha ez nem járt sikerrel, volt szabad az értekezlet jegyzőkönyvét a király elé terjeszteni. 5. Az uralkodótól szignálva a Kancelláriához érkező kérvényeket az intézze. Csak olyan esetekben volt szükség felségelőterjesztésekre, amelyekben az alsóbb hatóságokra törvénytelenség bizonyult rá, s a Kancellária jónak látta legfelsőbb helyről való megintetésüket, vagy ha az ügy elintézése túllépte hatáskörét, vagy végül a panasz saját maga ellen irányult. 6. Minden olyan gazdasági jellegű beruházás, amelynek költségeit illetően a számvevőség és a Kancellária (valamint a szövegből feltehetően az Udvari Kamara) egyetértett, a Kancellária döntése alá tartozott. 7. Új építkezéseket illetően a Kancellária 25 000 Ft-os értékhatárig hozhatott döntés.[117] 8. Gyárak és más „hasznos intézmények" támogatását a Kancellária 10 000 Ft-os értékhatárig láthatta el saját hatáskörében.

A Kancellária válasza rövid volt az ügyet illetően: hivatkozott arra, hogy nemcsak 1807 eleji, az 1806. december 30-i kézirat mellékleteiben megkövetelt, hatáskörének szabályozását illető felterjesztése hever elintézetlenül, hanem még egy 1801-i e tárgyban tett felségelőterjesztése is.[118]

Az 1799—1800-i és az 1806—1807-i rendezés végleges lezárására azonban lényegében csak a napóleoni háborúk végén kerül sor. 1814-ben kezdett a Birodalom újra lélegzethez jutni, s az évek vagy másfél évtized óta függőben levő kérdések végre megoldást nyertek. Az 1807. szeptember 26-án legfelsőbb jóváhagyásra felterjesztett instructiókat 1814. február 26-án Chaumont-ban hagyta jóvá I. Ferenc (lényeges változtatás nélkül).[119] Előrelátható volt azonban, hogy az új utasítások életbe léptetésére csak egy év után, 1815 februárjában kerül sor. A csonkán ránk maradt utasítás[120] viszonylag kevés újat tartalmaz, különösen az 1806-i Norma Manipulationishoz képest. Inkább csak részletkérdések szabályozásáról van szó. A referens nagyobb méretű (több melléklettel ellátott stb.) exhibitumok feldolgozása előtt nézze át az iratot: nem hiányos-e. Ha a referátumot titkára készítette el, a tanácsos felülvizsgálhatja azt, s megváltoztathatja. (Az ilyen referátumot mind a tanácsos, mind a titkár tartozott aláírni.) Ha az ülésen a titkár helyettesíti a távollevő vagy beteg tanácsost, activum votummal rendelkezett (a bíráskodási ügyeket kivéve), s egyáltalán a megfelelő referada vezetésében is a tanácsossal egyenlő jogokkal bírt. A votumban hivatkozni kellett a megfelelő törvényekre és rendeletekre. A referálásnál a votumot az

előadóívről kellett felolvasni. Amennyiben az előadó javaslatát elvetették, ő azonban megmarad álláspontján, az új votumot valamelyik, az elnök által kijelölt titkár dolgozza ki. (Ezt a feladatot azzal is el lehetett végeztetni, akinek véleményéhez a többség csatlakozott.) Emellett az utasítás egy sor, az ügyintézés érdemi részével kevésbé szoros kapcsolatban álló egyéb feladatot is rótt a tanácsosokra és a segédhivatalokra. A referenseknek minden hó végén jelentést kellett tenniök az elnöknek: hány ügy maradt náluk az előző hónapról, hány érkezett újonnan referádájukra, hányat intéztek el közülök, hány maradt (s miért) elintézetlenül. Ezekből az áttekintésekből negyedévi összefoglalásokat is kellett készíteniök az elnök részére. Az év végén kiki általános conspectust állított össze referádájáról, megemlékezve benne arról is, hogy milyen új rendszabályokat vezetett be a gyorsabb és pontosabb ügyintézés érdekében. Félévenként minősítési táblázatot terjesztett fel beosztottjairól.[121] Gondosan ellenőrizni volt köteles az alsóbb hatóságok felterjesztett protocollumait abból a szempontból, hogy végrehajtották-e a felsőbb rendelkezéseket, s fel kellett tárnia a közigazgatás hibáit és hiányosságait. Sürgetnie kellett a lejárt határidejű jelentéseket, s a hó végén jelentést kellett tennie a meg nem érkezett határidős jelentésekről stb. Az expedituránál egyetlen dolog említendő: itt Generalis Titulaturae Libert kellett vezetni, ebbe — a tanács utasításai szerint — az új méltóságok adományozásai kerültek. (A levéltár vezetőjére tulajdonképpeni feladata mellett számos pénzügyi, irodaszer-ellátási stb. munka is hárult; ezek ismertetése azonban nem feladatunk.)[122]

Időben már a Kancellária következő, utolsó korszakába nyúlik, de szervesen még idetartozik a Gubernium és a Kancellária hatáskörének 1816-i elhatárolása. A dologra ti. még az 1799. december 26-i kézirat adott okot, amelyről már az 1799—1800-i rendezésnél említést tettünk. I. Ferenc, mint mondottuk, felszólította Bánffy gubernatort: tegyen javaslatot arra nézve, hogy mely ügyek volnának a Gubernium hatáskörébe utalandók.

Bánffy javaslata (az 1800. április 18-i keletet viseli) az alábbiakat tartalmazza: a *tisztségek betöltése* körüli teendőket illetően azokban az esetekben, ahol törvény szabályozza ennek módját, nem javasolhatott változást. A Gubernium (tanácsosokon aluli), a Supremus Commissariatus, az Exactoratus és a Cassa Provincialis, az Exactoratus Pupillaris, a Directio Aedilis és a királyi tábla személyzete, valamint a magyar és székely törvényhatóságok vezető tisztviselői és a szász comes esetében a II. József-kori állapot helyreállítása mellett foglalt állást: az új állások betöltése a guberniumi titkároknál alacsonyabb rangú tisztek esetében a Guberniumra tartozzék (az 1780 előtti és 1790-ben visszaállított gyakorlat szerint a guberniumi fogalmazókat és a velük egyenrangúakat is fel kellett terjeszteni megerősítésre az udvarhoz). Az ambulatoria officia (megyei főbírák, alispánok, vidéki alkapitányok, a székely székek alkirálybírái, a szász főkirálybírák, székbírák, polgármesterek, villicusok, oratorok, a magyar városok főbírái és nemesi hadnagyai, a magyar és székely törvényhatóságok perceptorai és jegyzői) esetében kétévenként javasolt választást a tisztség betöltésére; megerősítésük azonban továbbra is a király joga maradt volna. A többi törvényhatósági tisztségeket illetően csak azt jegyezte meg, hogy a szász városi tisztségek betöltésénél el kell tekinteni az évi választások korábbi gyakorlatától. A *közbiztonsági* ügyeket illetően a gubernator ismét a józsefi gyakorlat visszaállítását javasolta: meg kell állapítani, hogy mely összeg felhasználását illető ügyekben intézkedhet a Guber-

nium önállóan. (Ez járvány esetére nem vonatkozott.) A közbiztonság veszélyeztetése esetén pedig a kormányszéknek saját hatáskörében lehessen intézkednie (a katonai karhatalom kivezénylését is ideértve), s csak utólagos jelentéstétellel tartozzék az udvarnak. *Középületek, utak, hidak karbantartását* a Gubernium — a javaslat szerint — saját hatáskörében kell hogy intézze, ha ezek a munkálatok nem haladják meg a költségvetési kereteket. Új építkezések esetében csak a 100 Ft-nál nagyobb összeget igénylő munkáknál kellett előzetesen kikérni az udvar döntését. A *céhügyeket* illetően Bánffy arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Kancellária ne fogadjon el ilyen tárgyú panaszokat. Ugyanezt javasolta azokat az *úrbéri* panaszokat illetően is, amelyeket a Gubernium megkerülésével terjesztettek fel az udvarhoz. Az *egyházi* ügyek terén a gubernator feleslegesnek tartotta az ortodox egyházi főtanács jegyzőkönyveinek felküldését (vagy legalábbis bizonyos különleges vallási ügyekben való jelentéstételt). Az ortodox egyházközségek számának szabályozása, számukra új templom építésének engedélyezése szintén a Guberniumra hárult volna. A *nemesi productionalis perek* közül Bánffy csak azokat tartotta felterjesztendőknek, amelyekben a Gubernium a producens nemességének elismerése mellett döntött.

A *pénztárak és a számvétel* területén számos feleslegesnek ítélhető jelentésre és kimutatásra stb. bukkant a gubernator. Ilyeneknek tartotta az allodizált colonicaturákat illetőket, a behajthatatlan adóhátralékok törlésére vonatkozókat, a félévi számadások iratait (az összesítő tabellák kivételével), a quantum militare befizetéséről beszámoló havi jelentéseket (a félévi tabellákat kivéve), a régi liquidatiók relaxatióját illetőket, az új (1764 utáni) liquidatiók jegyzőkönyveit (elégségesnek látta volna, ha a Gubernium félévente tesz jelentést ez ügyeket illetően), a liquidatióknál történt eladásokat rögzítő szerződések felterjesztését, a Cassa Provincialis havi diariumainak felküldését. Az allodialis cassák ügyei közül a gubernator csak az elvi jelentőségű rendszabályok hozatalát tekintette a Kancellária feladatának. Ami az Exactoraliát illeti, Bánffy feleslegesnek tartotta az Exactoratus Provincialis negyedévi conspectusainak felterjesztését; elégségesnek vélte ezt évente egy ízben megtenni. Ugyancsak nem látta szükségét az Exactoratus egyes tisztviselői által végzett munkákat ismertető kimutatásoknak sem. A törvényhatósági tisztek változásairól is elég lenne (az addigi havi jelentések helyett) évente egyszer összefoglaló tájékoztatót felküldeni. A terményárak táblázatait is elégségesnek látta évente egyszer felküldeni (a korábbi félévenkénti felterjesztés helyett).

Külön foglalkozott a gubernator az Erdélyi Udvari Kancellária bíráskodási teendői csökkentésének kérdésével. Javasolta: a király per modum delegationis adja meg a Gubernium Judiciale-nak a halálbüntetés megváltoztatásának jogát. Eszerint csak azokat az ügyeket kellene felterjeszteni a Kancelláriához, amelyekben a Gubernium sem kívánja megváltoztatni a halálos ítéletet. A szászok polgári pereit illetően az 1753—1755-i értékhatár visszaállítását javasolta. Jónak látta volna, ha a puszta királyi kegytől függő annuentialis recursusokat az 1779-ben ezt illetően kiadott rescriptumban felsorolt esetekre korlátozná az udvar. Ha a felek közvetlenül az udvarhoz fordulnak kérésükkel, a Kancellária tájékozódjék a Főkormányszéktől is. Azt is javasolta a gubernator, hogy per közben recursus csak a denegata justitia és a jus ligatum esetében engedtessék meg, s ily esetben is mellékelni kelljen a Guberniumnak az ügyet illető határozatát. Utasítsák egyben a recurrenseket a recursus módját illető rendszabályok meg-

tartására. Végül a királyi tábla jegyzőkönyvei felterjesztésének és a börtönök állapotát illető negyedévi jelentéseknek elengedését kérte.

A Commissio in Ecclesiasticis, Litterariis et Fundationalibus hatáskörébe tartozó ügykörök közül a felterjesztés szintén jó néhányat ki kívánt venni a Kancellária hatásköréből. Az építési ügyek közül csak az új épületek emelésének s az évi költségvetés keretében el nem végezhető tatarozásoknak engedélyezését hagyta volna neki. A kisebb assignatiókat, a behajthatatlan kölcsönök relaxatióját a bizottság saját hatáskörében intézhette volna. A Gubernium feladata maradt volna alumnusok kijelölése a Theresianumba és a Goldberg-alapítványhoz. Az alapítványokat illető perek intézése a bizottság feladata lett volna. Az iskolák működéséről Bánffy elégségesnek tartotta évi összegezések felküldését. Végül javasolta az Exactoratus Fundationalis kettős (guberniális és thesaurariális) felügyeletének megszüntetését s csak az Exactoratus Provincialis, ill. ez és a Commissio alá rendelését. Az alapítványi birtokok igazgatása a Gubernium alá tartozott volna.[123]

A válasz, mint említettük, jó tizenhat évet váratott magára: az 1816. augusztus 30-i rescriptum foglalkozik Bánffy előterjesztéseivel. A közbiztonságot illető javaslatokkal egyetértett; azt azonban szükségesnek látta, hogy a Gubernium veszély esetén azonnal tegyen jelentést a Kancelláriának is. Építkezési ügyekben 600 Ft-ban állapította meg a Gubernium által (a költségvetési kereteken belül) elvégeztethető új építkezések és tatarozások értékhatárát. A céhügyeket illetően elnapolta a pozitív választ; az egyházügyben lényegében fenntartotta a korábbi gyakorlatot; az ortodox új templomépítési kérelmek közül azokat utalta a Gubernium hatáskörébe, amelyekben 100 családfőnél kevesebbet számláló faluról volt szó. A nemességi perek felterjesztendők voltak (kivéve azokat az eseteket, amelyekben a producenst további bizonyítékok benyújtására szólították fel). A pénztárakat és a számvételt illető tizenhét félévi táblázatból nyolcat feleslegesnek tartott. Továbbra is szükségesnek látta a Supremus Commissariatus Provincialis protocollumainak és a Cassa Provincialis diariumainak beküldését, továbbá a quantum militare befizetéséről szóló jelentéseket. Az Allodialiát illető kérdésre negatív választ adott; az Exactoralia terén csak annyi könnyítést engedélyezett, hogy az Exactoratus Provincialisnak csak évenként kelljen conspectust felküldenie. A bíráskodási ügyeket illetően teljesítette Bánffynak a halálbüntetésekkel kapcsolatos kérését (hozzáfűzve azonban, hogy az életfogytiglani rabságra szóló ítéletek szintén felterjesztendők a Kancelláriához). A szászok polgári pereit illető javaslatot elutasította. A recursusok kérdésében felújította az 1779. április 28-i rescriptum rendelkezéseit, némi módosításokkal (törölte a halálbüntetéssel végződő pereket azon ügyek sorából, amelyekben birtokon belül lehetett felfolyamodással élni, s helyettük a kincstár jogait illető fiscalis pereket vette fel; ide sorolta a jobbágyok földesurak elleni panaszait; megengedte a recursust olyan férj ellen, aki magtalanul elhalt feleségének jószágait nem akarta kiadni osztályos társainak; fel nem folyamodható ügynek tekintette az egyszerű kifogásokat, viszont engedélyezte a recursust közönséges gonosztevők, tettenértek ügyeiben s olyan perekben, amelyeket az uralkodó végrehajtásra küldött meg, ill. amelyekben bírságot szabtak ki, s a denegata justitia esetében). Továbbra is fenn kívánta tartani azt a gyakorlatot, amely szerint a felfolyamodott per iratait szükség esetén felkéri a Guberniumtól; az alsóbb bíróságok és fellebbviteli forumok ítéleteit mindenképpen fel kellett

terjeszteni. Jelezte, hogy a recurrálóktól szigorúan megköveteli az előírások megtartását. A börtönügyre és a királyi tábla ülésjegyzőkönyveire vonatkozó kéréseknek nem tett eleget. A Commissio in Ecclesiasticis, Litterariis et Fundationalibust illetőleg az udvar az építési ügyekben csökkentette a maga hatáskörét; a kisebb assignatiók intézését is a Guberniumhoz utalta.[124]

1817—1848

Az 1814—1816-i rendezések jelentik az utolsó érdemi változást a Kancellária életében. A hátralevő jó három évtized apró, jelentéktelen hatásköri változásai már éppúgy nem érdemesek ismertetésre, mint az 1831-i[125] levéltári instructio (ez csak néhány újabb elővigyázatossági rendszabályt tartalmazott a korábbiakhoz képest — a levéltár nyitása és zárása mindig egy tisztviselő jelenlétében történjék; az eredeti diplomák, Liber regiusok, eredeti peres iratok zárral ellátott szekrényekben tartandók stb. —, egyebekben azok ismétlése) vagy az olyan státusbeli változások, mint guberniumi tanácsosi jelleggel bíró személyeknek néhány éven át (1828—1834) referensként szerepeltetése stb. A Mária Terézia- és II. József-kori kezdeményező kedvnek nyoma sincs már, s a birodalom megtépve, megcsökkent tekintéllyel ugyan, de mégis átvészelte a francia háborúk megpróbáltatását. A gépezet működött, ha ugyan egyre kevésbé tudott is megbirkózni a felmerülő problémákkal. A *kezdeményezés* — a Szatmár utáni majd nyolc évtizedben úgyszólván töretlenül a Habsburg-szervek privilégiuma — ellenfeleik kezébe került, s az államszervezet nem talál ez ellen megfelelő védekezési módot.

Az Erdélyi Udvari Kancellária 1848-ban, Erdélynek Magyarországgal való uniója kapcsán fejezte be működését. István nádor királyi helytartó 1848. június 19-én rendeletben közölte Apor Lázárral (aki, miután Jósika Sámuel lemondott a kancellár tisztéről s Mikó Imre nem vállalta ezt a megbízatást, helyettes elnökként vezette a Kancellária munkáját), hogy a szentesített uniótörvény 3. §-a értelmében az Erdélyi Udvari Kancellária megszűnik. A hatóság azonnal szüntesse be munkáját a befejezett ügyeket sürgősen expediálja, a be nem fejezetteket pedig tegye át az illetékes magyar minisztériumokhoz. A rendelet végrehajtásával Pulszky Ferenc államtitkárt bízta meg.[126]

*

A levéltár első ismertetése Tagányi Károlytól származik („Az erdélyi udvari kancelláriai levéltár". Bp. 1898). Munkája csak a jelen század közepén talált folytatásra; az Országos Levéltár részlegeinek alapleltározása során Wellmann Imre készített rendkívül magas színvonalú, az anyag rendjének s a kutatás lehetőségeinek leírásában nehezen felülmúlható alaposságú leltárat az Erdélyi Udvari Kancellária Levéltáráról. („Az Erdélyi Kancellária Levéltára." Levéltári alapleltárak, I. Országos Levéltár 3. Budapest, 1952). Leltárát mi is igen gyakran használtuk fel munkánkban, bár az ismertető leltárnak az alapleltártól eltérő természete folytán e leltár érdemi részének, a kormányzat- és hivataltörténeti tárgyú szakaszoknak, ill. a más típusú tárgyi elemzésnek kérdéseit teljesen saját erőnkből kellett megoldanunk. Munkánk így elsősorban *ismertető leltár-jellege* révén tér el Wellmann alapleltárától. Minthogy, mint említettük, az

anyag rendjének s a kutatási lehetőségeknek leírása minden igényt kielégítően megtalálható az alapleltárban, s ezt a majdan kiadandó áttekintő raktári jegyzék is tartalmazni fogja, e kérdéseket röviden tárgyaltuk, igyekezve annál bővebben foglalkozni az anyag tárgyi vonatkozásaival. Amellett az alapleltározás óta a levéltár állaga megváltozott. A Wellmann-féle alapleltárban 27—29. sz. alatt szereplő három kis gubernatori levéltár átkerült az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak állagába; ismertető leltárukat is az Országos Levéltár e részlegének leírása tartalmazza. Végül az állagok ismertetésének sorrendjében némileg eltértünk a Wellmann által követettől. A levéltár anyagát a létrehozó szervek, ill. működés szerint tagoltuk (a Kancellária általános ügyintézésének, elnöksége munkájának termékei, a tanulmányi bizottság, a segédhivatalok működéséből keletkezett iratok, tisztviselők, udvari ágensek irathagyatékai, két erdélyi királyi biztos, Vlasits Ferenc és Estei Ferdinánd főherceg itt őrzött levéltárai s végül vegyes gyűjteményes anyag). Ezeken a csoportokon belül is gyakorta megváltoztattuk az alapleltárban használt rendet (az általános ügyintézés termékeit típusok szerint tagoltuk tovább — iratok, általános másolati könyvek, általános és szaksegédkönyvek, leveleskönyvek, királyi könyvek, szabályrendeletek és szabályrendelet-másolatok, vegyes másolati könyvek, vegyes iratok — stb.). Ismertetésünk rendje némileg eltér az 1959-ben megjelent fond- és állagjegyzékétől. E jegyzék összeállítására még 1957-ben került sor, a jelen ismertető leltár elkészülte előtt (s ráadásul az alapleltár készítője se folyt bele); az ismertető leltár készítése során nyert tapasztalataink nyomán kialakított rendet helyesebbnek kell tartanunk.

A továbbiakban egyenként ismertetjük a levéltár állagait (az egyes lapokon vagy részbevezetőkben mondva el azt, amit még szükséges tudni a levéltárat kialakító szervek történetéből).

JEGYZETEK

[1] Hangsúlyoznunk kell: csak mint *önálló* kormányszerv jelenti (a már említett megszorításokkal) a legfelsőbb fokot. Felette még különböző udvari hatóságok álltak a hierarchiában. (Bizonyos időközökben több is.) Bevezetőnk, lehetőségeihez képest, a Kancellária hozzájuk való viszonyáról is képet próbál majd adni.

[2] A particularis instructio erre vonatkozó részét l. Sz: S 269—272. o.

[3] Alvinczi Péter első instructiójában (kelte azonos a particularis instructióéval — 1692. július 21.). L. Sz: S 262. o.

[4] Alvinczi particularis instructiójában (Sz: S 271. o.).

[5] L. erre nézve az Erdélyi Udvari Kancelláriának 1695. március 21-én a Gubernium és az országgyűlés által adott instructio bevezetését. (B 2. 1695:25)

[6] Az instructiót l. Sz: S 425—431. o.

[7] A Guberniumhoz 1693. május 20-án intézett rescriptumban (Sz:S 377. o.).

[8] Uo.

[9] Az utasítást l. EOE XXI.184—188. o.

[10] Az 1694. február 25—április 6-i kolozsvári országgyűlés XIX. tc.-e (EOE XXI: 201. o.).

[11] B 2. 1694:9.

[12] Az utasítást l. B 2. 1695:25.

[13] Keltezetlen, aláíratlan feljegyzés, részben Kálnoki halála utánról (B 2. 1695:23).

[14] Minthogy az utasítás szövege nem eléggé rendszerező, s a kétfajta könyv leírása sok vonatkozásban egyezik, bizonytalan, hogy nem ugyanannak a másolati könyvnek kétszeri említéséről van-e szó. A kérdés azonban meglehetősen akadémikus; egyrészt

bizonytalan, hogy egyáltalán vezettek-e ilyen könyveket, s másrészt ha ez meg is történt, az 1765 utáni nagy levéltárrendezés eltüntette az iratanyag korábbi rendjét, s vele együtt feltehetően a szükségtelennek vagy nem megfelelően készítettnek talált iratanyagot is.

[15] Az utasítás szövege itt mellettük a titkárokat is említi. Minthogy ez a tisztség a személyzet felsorolásánál nem szerepel, vitatható, hogy itt a rendi instructióban egyben titkárként is szereplő registratorról és taxatorról van-e szó, vagy a „titkárok" kifejezés egyszerű tollhibából (az instructio elkészítéséhez alapul szolgáló utasításban lehetett szó róluk) került-e a szövegbe.

[16] Szövegünk itt is említi a titkárokat (l. az előző jegyzetet).

[17] Minthogy ülésjegyzőkönyvről az utasítás nem beszél, ezen feltehetően a leveleskönyv értendő.

[18] Az instructiót l. B 2. 1695:12 1/2.

[19] B 2. 1695:23. (A már említett aláíratlan és keltezetlen feljegyzésben.)

[20] „Declarálja ő kegyelme" — így szól a Csáky Lászlónak (mint a Gubernium követének) küldője részéről 1696. július 7-én adott utasítás 3. pontja —, „hogy a guberniumnak nem kicsiny kedvetlenségére esett az, a mint azt értette, hogy Kálnoki Sámuel uram ő kegyelme láttatik azon munkálódni, hogy az Aulico Transylvanica cancellaria az erdélyi gubernium és cancellariával intra meros tantum aliqualis superficiariae correspondentiae terminos absque reali observantia et dependentia legyen, az mely minthogy ő felségének sincsen intentiójába, azonban ennek a hazának, mind guberniumának, mind jó rendinek törvényeinek és egy szóval egész megmaradásának nagy praeiudiciumára vagyon; hogy azért ő kegyelme az olyan szándékától és munkájától supersedeáljon, a gubernium szeretettel kéri, inti és kénszeriti ő kegyelmét és a cancellária több membrumit."

[21] Az utasítás szövegének egy másik variánsa (B 2. 1695:15) egyenesen „omnes expeditiones"-t mond.

[22] Az instructiót l. EOE XXI:444—448. o.

[23] ÖZV I/1/1:60—61. o.

[24] ÖZV I/3:495. o.

[25] Az elmondottakra l. ÖZV II/1/1:62., 87—89. o.

[26] ÖZV II/1/1:231—233. o.

[27] ÖZV II/1/1:235. o.

[28] ÖZV II/1/1:233., 235. o.

[29] L. erre ÖZV I/3:522—524. o.

[30] ÖZV II/1/1:339. o.

[31] B 2. 1752:202. Az intézkedésnek mindenesetre nem lehetett sok foganatja; az 1765 végi—1766 eleji levéltári vizsgálat nyújtotta képből legalábbis erre lehet következtetni.

[32] B 2. 1752:230.

[33] CJ:ET 444—445. o.

[34] B 2. 1763:563.

[35] Az udvar innsbrucki tartózkodása néhány (rövidlélegzetű) ügyintézési változást is magával hozott. Mária Terézia 1765. május 23-án kéziratban értesítette Bethlent: a hatóságok távollétében a korábbi módon működnek; ahol azonban a periculum in mora esete forog fenn, s az udvari szervek nem mernek saját felelősségükre intézkedni, ott a legfőbb bíróság elnöke (Breuner) döntsön az általa szükségesnek tartott tanácsosok bevonásával. Az ilyen rendelkezésekről utólagos jelentést vár (B 2. 1765:289). Az év június 20-i újabb kézirata lényegében ugyanezt az intézkedést ismételte meg. Mikor azután Bethlen is vette a királynő rendeletét, hogy kísérje az udvarral Innsbruckba, 1765. június 2-án ő fordult felségelőterjesztéssel a királynőhöz: távollétében a rescriptumok oda terjesztendők; a decretumokat azonban csak egy tanácsos írja alá. A királynő jóváhagyta a javaslatot. (Uo.)

[36] Breuner megbízatására l. B 2. 1765:476.

[37] Bruckenthal commissioni elnökségére l. B 2. 1765:212, 488.

[38] ÖZV II/1/1:469 skk. o.

[39] L. erre nézve Mária Terézia 1765-i resolutióját egy közelebbről nem ismert felségelőterjesztésre (B 2. 1765:289).

[40] Neve több alakban is előfordul (Rimayn, Rimayr stb.).

[41] A munkálatot illető összes ismertetett iratokat l. B 2. 1766:212.

[42] A dolog II. József javaslatára s Kolowrat kamarai elnök ellenzésével történt így; az utóbbi továbbra is az Udvari Kamaránál kívánta tartani ezt a hatáskört.
[43] ÖZV II/1/1:218. o. (Az 1776. január 2-i kézirat.) A török határ veszteglőintézeteinek felügyelete az Udvari Haditanács hatáskörébe került.
[44] Ezt az év december 2-i főudvarmesteri jegyzékek közlik a királynő döntéseként. (ÖZV II/1/1:236. o.)
[45] Az utasítás egy s ugyanazon mondatban nevezi ezt a hivatalt registraturának és archivumnak.
[46] Az utasítás a mutatózás tényét illetően nem teljesen világos. Lehetséges, hogy ez a mutató, amelybe az iratok első registraturai átfutásukkor kerültek, csak valami ideiglenes feljegyzési könyvnek tekintendő.
[47] Ezeket az előírásokat az Erdélyi Udvari Kancellárián nem valósították meg, a palliumon általában csak az év- és iktatószám s az iratok darabszáma szerepel.
[48] Neve von der Marck alakban is előfordul.
[49] Ez a kérdés ez idő tájt került erősebben az érdeklődés homlokterébe.
[50] Montanistica et Monetaria; a sóbányászat ti. a Cameralia-igazgatáshoz tartozik.
[51] A szöveg „cehas commerciales"-t mond; feltehető az is, hogy tollhiba történt, és itt valójában céhek és kereskedőtestületek egyaránt értendők.
[52] „. . . Causae in quibus Procuratores Fisci ad Satisfactionem publico per Actus potentiarios laeso praestandam agunt."
[53] „. . . Auditores Studii Cameralis, et Politicae."
[54] A későbbi hivatali gyakorlat mást ért currens ügyeken.
[55] Az ügyintézési reform egész érdemi iratanyagát a B 2. 1775:102. sz. irat tartalmazza.
[56] ÖZV II/1/1:453. o. A felterjesztésnek az Erdélyi Udvari Kancelláriát illető egyéb vonatkozásaival alább foglalkozunk.
[57] B 2. 1777:2028
[58] B 2. 1778:1472
[59] A kéziratot l. B 2. 1781:2056.
[60] B 2. 1782:65
[61] Az 1773. április 27-i felterjesztésben. ÖZV II/1/1:153. o.
[62] „Bleibt einstweilen bies auf weitere allerhöchste veranlassung in suspenso" — jegyezte rá az ügy irataira az államtanács kancelláriája. (A tervre l. ÖZV II/1/2:1:1:8—9. o.)
[63] ÖZV II/1/2:1:17 skk. o.
[64] 1782. június 20-i felségelőterjesztésében (l. erre B 2. 1782:1448).
[65] A Staatstrat állásfoglalására az ügyben l. ÖZV II/1/2:1:23. o.
[66] A 39. 1782:5264.
[67] Ez *formailag* így is igaz; a Kancelláriának Reischach előtti utolsó olyan vezetője, aki formailag is erdélyi udvari kancellár volt, Bethlen Gábor, valóban az országgyűlés kandidációja alapján került tisztébe.
[68] A döntés emellett két olyan rendelkezést is tartalmazott, amelyeknek megvalósulására csak jóval később került sor. Az első: a Gubernium és a Thesaurariatus egyesítése 1786 elején ment végbe; a második, amely szerint az erdélyi Juridica a jövőben nem terjesztendő fel, hanem az országos hatóságoknál intézendő, a Guberniumnak Forum Superrevisorium rangjára emelésével vált valóra.
[69] Az egyesítésnek az Esterházy 1782. július 10-i felségelőterjesztésére adott döntés utáni szakaszára l. B 2. 1782:1480.
[70] ÖZV II/1/2:33—39. o.
[71] ÖZV II/1/2:46. o.
[72] Az uralkodói kézirat másolatát l. B 2. 1784:848.
[73] A kancellár jelezte, hogy javaslatainak jóváhagyása esetén a mellékelt „Sciagrapha" alapján kíván új instrukciótervezetet benyújtani. Ez a melléklet azonban hiányzik az iratból.
[74] Ez a kategória olyan kérelmekből állt, amelyek már korábban félretett kérvények tartalmát ismételték, vagy csak a jövőben megtörténendő sérelmeket stb. panaszoltak, vagy olyan homályosak voltak, hogy célzatuk nem volt kivehető, vagy végül nyilvánvalóan ellentétben álltak vitathatatlan szabályrendeletekbe foglaltakkal.
[75] „. . . in Gemässheit eines allergnädigst begnehmigten Vorschlags in Eurer Maie-

stät geheiligten Nahmen die Verheissung gemacht worden . . . " Másutt is hasonlóan éles a felségelőterjesztés hangneme.

[76] Az 1784-i ügyintézési reform egész ismertetett iratanyagát l. B 2. 1784:8481.

[77] L. B 2. 1791:3061.

[78] A reform előkészítése akként történt, hogy a Magyar-Erdélyi Udvari Kancelláriának megküldték egy, valamelyik örökös tartománybeli udvari kancellária érvényben levő utasításait. A Magyar-Erdélyi Udvari Kancellária azután pontonként reflektált az utasításokra: mi van belőlük nála is érvényben, mi nem vezethető be speciális körülmények miatt, s mi bevezetendő.

[79] Az 1785-i ügyintézési reform iratanyaga csonka; a Kancellária felterjesztésére tett döntés hiányzik az általunk használt példányokból. Így csak az ügyintézés egészét leíró s az alábbiakban ismertetendő 1787-i összefoglalásból állapítható meg: mi került bevezetésre a javaslatokból.

Az iratokat l. B 2. 1785:12799, ill. A 39. 1785:12799.

[80] L. erre nézve: A 39. 1787:9495. (Az „Errichtung eigener Dikasterial Häuser" c. elaboratumban.)

[81] Az összefoglalást l. A 39. 1787:9495. E szám alatt találunk utalást arra is, hogy a Kancellária a koronát és a királyt közvetlenül illető okmányokat át kellett hogy adja a Geheimes Hausarchivnak. (A rendelkezés közelebbi kelte ismeretlen.)

[82] Az 1790. március 26-i rescriptum első szövegét nem expediálták. A másodikat csak az év augusztus 19-én adták át a Bécsben tartózkodó Bánffy gubernátornak. Az Erdélyi Udvari Kancelláriát illető (13.) pontjának *érdemi* része mindkét szövegben szó szerint egyező. A Gubernium pedig (Bánffy György útján) azonnal értesülést nyert az 1790. március 26-i döntésről. L. erre nézve a Gubernium 1790. április 17-i felségelőterjesztését (F 46. 1790:2406.), Bánffy 1790. március 5-i felterjesztését, a Kancellária votumát és a döntést (B 2. 1790:3695).

[83] ÖZV II/1/2:1:76. o.

[84] ÖZV II/1/2:1:76—77. o. (Közelebbi időpont megjelölése nélkül.)

[85] ÖZV II/1/2:1:82. o.

[86] Uo.

[87] A felségelőterjesztést és a döntést l. B 2. 1791:2749.

[88] A repraesentatiónak az alkancellári és kancelláriai tanácsosi tisztségekre való jelölést illető részére nem térünk ki; a tanácsosjelölési jog hosszadalmas közjogi vita tárgya volt, a Kancellária belső életét azonban semmiképpen sem befolyásolta.

[89] Az elmondottakra l. B 2. 1791:2751, 3059.

[90] Az ezeket illető javaslatokról nem ad képet a tanácskozásra vonatkozó iratanyag. Az elaboratum egy mellékletre hivatkozik mint az ügy érdemét illetőre; ez azonban nincs az irat mellett. Az ügyre adott királyi döntés pedig nem foglalkozik ezzel a kérdéssel.

[91] Az elaboratumot, Teleki Sámuel 1791. február 27-i felségelőterjesztését — ezzel került a munkálat II. Lipót elé — és a döntést l. B 2. 1791:3061.

[92] ÖZV II/1/2:1:80. o.

[93] ÖZV II/1/2:1:80—81. o.

[94] Az 1791. augusztus 20-i kéziratot l. B 2. 1791:5541.

[95] Az Erdélyi Udvari Kancellária *közjogi* helyzete további vonatkozásban is megvilágítható volna; a kancelláriai tanácsosok választásának, ill. kinevezésének jogára gondolunk. Erre a nagy vitákra okot adott kérdésre azonban ehelyt ugyanúgy nem térünk ki, mint a korábbiakban, mindez ti. nem érinti a Kancellária belső életét.

[96] B 2. 1796:1792.

[97] A kéziratot l. B 2. 1798:3518.

[98] B 2. 1791:6295.

[99] B 2. 1791:6760.

[100] Az 1792. január 11-i rendelet szerint a currentia továbbra is a már bevezetett rend szerint intézendő; ilyennek azonban csak az ad acta teendő iratok, a megjegyzés nélkül a küldőhöz visszajuttatandók, az alsóbb hatóságokhoz jelentéstétel végett megküldöttek tekintendők. (A rendeletet l. B 11. IV. köt. 139—140. o., B 2. 1792:181.)

[101] Az 1797. január 1-i kéziratot és a Kancellária 1792. január 4-i felségelőterjesztését l. B 2. 1792:41. A döntés: B 2. 1792:240.

[102] B 2. 1792:401.

[103] B 2. 1791:7218.
[104] B 11. IV. köt. 732—733. o.
[105] B 11. IV. köt. 518—519. o.
[106] A kéziratot és a felségelőterjesztés fogalmazványát l. B 2. 1799:4039.
[107] A gubernator másfél évtizedig elintézetlenül hevert felségelőterjesztésével a későbbiekben a kronologikus tárgyalásnak megfelelő helyen fogunk foglalkozni. A döntést l. B 11. IV. köt. 844—847. o. (B 2. 1800:806).
[108] L. B 11. IV. köt. 859. o.
[109] L. B 11. V. köt. 908—909. o.
[110] B 2. 1805:498.
[111] A rendelkezés nem mondja ugyan, hogy ez mindenféle természetű ügyre vonatkozik, de ez magától értetődő.
[112] A rendezés iratanyagát l. B 2. 1807:17.
[113] B 11. V. köt. 1412—1413. o. (EK:AG 1808:1063)
[114] B 11. VI. köt. 107—114. o.
[115] Erre az utóbbi kategóriára vonatkozhat a rendelkezés következő kitétele: „in den Fällen wo die Landes und Hofstellen über das zu ernennende Individuum nicht einverstanden sind".
[116] Az összeg nagyságának mérlegelésénél figyelembe kell venni az ekkor már jelentős méretű háborús inflációt is.
[117] L. az előző jegyzetet.
[118] A rendezési kísérletre l. B 2. 1809:2078.
[119] B 2. 1814:710.
[120] Az iktatóhivatal instrukciója hiányzik az Erdélyi Udvari Kancellária Acta Generalia állagában található példányból.
[121] Erre a titkárok és a segédhivatalok vezetői is kötelezve voltak.
[122] Az instructiókat l. B 2. 1815:444.
[123] A felterjesztés fogalmazványát l. F 46. 1800:3902.
[124] Keltezése némileg bizonytalan. Saját dátuma nincs; egy 1831-i (nem kancelláriai) jelzet szerepel rajta.
[125] Erdélyi Kancelláriai Levéltár: az irattári hivatalt érintő iratok és iratjegyzékek (B 29.).
[126] B 2. 1848:3345.

Általános iratok, általános másolati könyvek, általános és szaksegédkönyvek

B 2. ACTA GENERALIA

(1000–) 1694–1848

3281 csomó, 2 doboz, 206 kötet

3480—3485.	Székelly Márton erdélyi udvari kancelláriai tanácsos ügyviteli jegyzőkönyvei	1777—1782	6 kötet
1—3103.	Iratok	1000—1848	3112 csomó
3104—3274.	Acclusa	1701—1848	169 csomó 2 doboz
3275—3364.	Iktatókönyvek	1791—1848	90 kötet
3365—3451.	Lajstrom- és mutatókönyvek	1694—1831	87 kötet
3452—3468.	Mutatókönyvek	1832—1848	17 kötet
3469—3470.	Számkonkordancia-könyvek (Apocalipsis)	1847—1848	2 kötet
3471.	Repertorium protocollorum ministerialium conferentiarum, et diaetalium actorum	1696—1759	1 kötet
3472.	Index in Diaetalibus	1600-as évek—1740	1 kötet
3473.	Repertorium judicialium expeditionum	1000—1784	1 kötet
3475.	Ordinationes in rebus studiorum aulicae	1738—1834	1 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária általános iratait tartalmazza: mindazokat az iratokat, amelyek *a Kancellária általános* (nem elnöki) ügyintézése során keletkeztek, s nem kerültek külön állagokba. Az állag fő részét az ügyiratsorozat és szorosabban vett segédkönyvei teszik. Ezek tárgyi ismertetését a bevezető szükségtelenné teszi. Minthogy az alapleltárban igen részletesen kifejtve megtalálható az ügyiratok s segédkönyveik rendjének ismertetése, valamint a kutatás technikai módozatainak leírása (ide értve az állagnak az Erdélyi Udvari Kancellária más állagaival való összefüggéséről elmondottakat), az anyag rendjét és a kutatás módját is csak röviden ismertetjük.

*

Székelly Márton erdélyi udvari kancelláriai tanácsos ügyviteli jegyzőkönyvei az általa referált ügyek protocollumai. (A Kancellária ülésjegyzőkönyveiből csak ez a töredék maradt meg.) Az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján vezették őket: a hatósághoz érkezett irat iktatószámát és tartalmi kivonatát, majd az elintézésre tett javaslatot tartalmazzák (s 1782-ben helyenként láttamozást s a hatóság

vezetőjének kiadmányozását). A kötetek végén jegyzékek találhatók a Székellynek referálásra kiosztott ügyekről; ezek az iktatószám mellett a tárgy rövid megjelölését tartalmazzák.

Az *iratanyag* formailag az 1000. évvel kezdődik; érdemi része azonban csak az 1680-as évekkel, Erdélynek fokozatosan Habsburg-uralom alá kerülésével. Ügyirat-jellege nem egyszerre alakult ki; még a Kancellária tényleges felállítása után is jó ideig gyakori jelenség az, hogy csak az exhibitum vagy az elintézésfogalmazvány maradt meg az iratokból; az előadó- vagy véleményív pedig csak az 1775-i nagy ügyintézési reformmal tűnik fel. A dolog okát a bevezetőben már ismertetett körülményben kell keresnünk: az iktatás bevezetése előtti iratanyag nem egykori registratura-rendjében maradt meg, hanem az 1765. év végén megindult nagy rendezés során alakították ki jelenlegi formáját; a rendezők azonban nem mindenütt találtak együtt (vagy tudtak összepárosítani) a hatósághoz érkezett iratot és elintézésfogalmazványt (s a korai időszakban amúgy is ritkán használták az utóbbit). A rendezés során ugyan többnyire az ügy intézésének egy fázisát (a hatósághoz érkezett megkeresés, jelentés stb. s az erre adott válasz) tekintették egy irategységnek, de nem volt ritka az az eset sem, amelynél egy-egy sorszám alá egész convolutumok kerültek: számos exhibitum s elintézésfogalmazvány, az ügy teljes (vagy egy évből teljes) iratanyaga. Az iktatás bevezetésétől kezdődőleg (amikor, mint említettük, a hatósághoz érkezett irat kivonatát — uralkodói kéziratok és döntések esetén teljes szövegüket — s az elintézési javaslatot tartalmazó előadó- vagy véleményív is bekerül az iratok közé) az ügyiratok már *általában* az ügy egy fázisát foglalják magukban (e szabály alól is vannak azonban kivételek). Az iratokat borítólapok (palliumok) fogják egybe. (A két kancellária egyesítése korszakának iratanyagát illetőleg l. az alapleltárban, ill. a bevezetőben elmondottakat.) A külön kezelt mellékletek az egyes csoportokon belül általában év- és számrendben követik egymást.

Segédkönyvül iktató-, lajstrom- és mutatókönyvek állanak rendelkezésre az állaghoz. (Részletes ismertetésüket l. az alapleltár 8—12. oldalán.)

A kutatás elsősorban a mutatók alapján történhet. (Erre nézve részletesebb tájékoztatást ad az alapleltár 12—13. oldala.) A kérőlapon az állag neve mellett az irat év- és sorszámát kell feltüntetni.

Az *Index in Diaetalibus* mutató az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának bizonyos fontosnak ítélt irataihoz. A kötetben feljegyzett darabok tárgya rendkívül eltérő. (Egy részük valóban országgyűlési vonatkozású. A mutató címét azonban, nem kizárólag országgyűlési iratokról lévén szó, mégis megtévesztőnek kell tartanunk.) Az itt szereplő ügyek legnagyobb csoportja az erdélyi udvari és országos kormányhatóságok létével és működésével kapcsolatos (az Erdélyi Udvari Kancellária életének főbb mozzanatait rögzítő iratok; a Gubernium székhelye, összetétele, jelölés tisztségeire; hasonló iratok a Thesaurariatus működésének első éveit illetően; a királyi tábla tisztségeinek betöltései, illetményei, elnöki tisztének elválasztása a statuum praeses-ségtől; mindezen hatóságok instructiói; a főhadiparancsnok személyének változásai). A kötetben szereplő par excellence országgyűlési iratok a diéták kihirdetését tárgyazó, ill. a hozzájuk intézett rescriptumok, az országgyűlések felterjesztései (a legkülönbözőbb tárgyakat illetően), törvénycikkeik, jegyzőkönyveik, indigenatus-ügyek iratai stb. Ide sorolandók a különböző natiók egymás közti ügyei (accordáik), az országgyűlés felirata örményeknek való jószágadományozás tárgyában.

A kötet többi bejegyzései az alábbi nagyobb ügykörökbe tagolhatók: közjogi tényeket rögzítenek az uralkodóváltozások iratai. A fontos adóügyet illetik (a natiók közti, már említett egyezségeken kívül) az adó évi összegének megállapítása, repartitiójának és behajtásának ügyei, különleges jogi helyzetű népcsoportok (görögök, örmények) adózása. Ezzel az ügykörrel a legszorosabb kapcsolatban állnak a katonaság tartásának ügyei általában; a polgári hatóságokat is érintő katonai ügyek közül (a már korábban említetteken kívül) találhatók még itt erőd- és kaszárnyaépítkezésekre vonatkozó megjegyzések. Az egyházak ügyeit római katolikus ágens instructiója, az erdélyi római katolikus és görög egyesült püspök jogállását, a szerzetes- és apácarendeket, a román vallási uniót illető iratok stb. képviselik. A kincstári ügyek fiscalis birtokok bérbeadásának, visszakövetelésének, jövedelmének ügyei, tizedügyek. A peres ügyek csoportjába a per folyamára, forumok illetékességére, a bíráskodási gyakorlat egyes részletkérdéseire vonatkozó iratok tartoznak. Külön említendők egyrészt az 1686—1693. évek közjogi okmányait illető bejegyzések, másrészt a nagy kuruc szabadságharcra vonatkozók (ez utóbbiak manifesztumok, protestatiók, rescriptumok, jegyzékek erdélyi kuruc mágnásokról, historica deductiók, a szatmári békét vagy a nagy kuruc szabadságharc eseménytörténetének egyéb mozzanatait illetők stb.), valamint a Partium ügyeivel kapcsolatosak (adójának, tizedének iratai, a reapplicatiójának kérdését, Magyarország és Erdély ez ügyben folytatott vitáit tárgyazók). A mutatóban szereplő iratok egy része végül egyedi jellegű.

A kötet készítője (egy első szövegoldalán szereplő bejegyzés szerint) Kontz János erdélyi udvari kancelláriai viceregistrator; neve mellett az 1835. március 9-i dátum szerepel. A kötet betűsoros mutató. Az egyes címszavaknál az esetek legnagyobb részében az irat tárgyának rövid kivonatát és jelzetét közli; számos esetben azonban csak a jelzet szerepel a címszónál. Kutatás esetén az állag és a kötet nevét kell feltüntetni a kérőlapon. (Megjegyzendő: a kötet a Wellmann-féle alapleltárban Index Generalis néven szerepel.)

A Repertorium protocollorum ministerialium conferentiarum, et diaetalum actorum elenchus az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának bizonyos fontosnak ítélt irataihoz. Az iratok egy részét a Ministerial-Konferenznek, ill. a Ministerial-Deputationnak az uralkodóhoz tett (s általában döntéssel ellátott) felségelőterjesztései teszik. Más részük az Erdélyi Udvari Kancellária (részben szintén resolvált) felségelőterjesztése. További nagy csoportjuk rescriptumok fogalmazványai (az országgyűléshez és annak királyi biztosához, a Guberniumhoz). Más iratok udvari bizottság jegyzőkönyvei, vagy egyéb jellegű hivatalos tevékenység során keletkeztek. Tárgyi szempontból az iratok legnagyobb része az országgyűlésekkel kapcsolatos (a diéta meghirdetése, királyi biztos kinevezése, királyi propositiók, az országgyűlés felterjesztései, sérelmi iratai, törvénycikkek revisiója és becikkelyezése, az országgyűlések folyamával kapcsolatos egyéb iratok). A bejegyzések tárgyát tovább részletezve mind az országgyűlési, mind az egyéb iratoknál az alábbi fontosabb csoportokat állapíthatjuk meg: tisztségekre állítások ügyei (erdélyi udvari kancelláriai, guberniumi tisztségek — alsóbb, irodai státusok is —, királyi táblai ülnökségek, fiscalis directorság, törvényhatóságok vezető tisztségei); a Gubernium működését, elnökletét stb. illető rendelkezések; az Exactoratus Provincialis, ill. a Commissariatus Provincialis restauratiója és a közigazgatási szervezettel kapcsolatos egyéb ügyek; fontosabb közjogi vonatkozású ügyek (a Pragmatica Sanctio becikkelyezése, a Habsburg-ház

örökös fejedelemsége, kiváltságok megerősítései). Állandóan szereplő fontos ügycsoport az adóügyeké (országgyűlési megajánlása; az adóösszeírás ügye), a katonaság tartásáé. Nagyobb csoportot képeznek a különböző egyházak ügyei (a római katolikusoknál a püspök javadalmazása, kanonoki stallumok betöltése, templom helyreállítása, visszaadása, szerzetesrendek ügyei, a katolikusokat ért sérelmek megtorlása; az örmény püspökség ügye; a görög egyesült püspökség javadalmazása, székhelye, vacantia idején tisztének ideiglenes betöltése, helye az országgyűlésen, kérvényei — ezek nemcsak egyházi vonatkozásúak—; evangélikus papok confirmatiója; az unitárius püspök megerősítése tisztében). A többi ügyek már inkább egyediek, s részben csak egyes személyeket illetők; az Apafianajószágok ügyei, az Erdélyből Magyarországra és a Bánátba profugiált személyek restitutiója, idegen pénzfajták átváltási árfolyama, útlevél adása tanulmányutakra, indigenatusok, birtok- és nemességadományok, audiencia kieszközlését illető kérelmek stb. A kötet elenchus. Évrendben halad; a benne kivonatosan szereplő iratoknak az Erdélyi Kancellária Levéltár Acta Generalia állagában viselt sorszámát, az irat keltét, tárgyának kivonatát és (a felterjesztések többségénél) a döntések teljes szövegét tartalmazza. (Az egyes éveken belül is időrendet tart; ez nem mindenütt azonos a sorszámok rendjével.) A bejegyzések 1696-tal kezdődnek; a második bejegyzés azonban már 1715. évi iratról készült, s csak innen kezdve folyamatos a kötet anyaga. Az elenchushoz betűsoros mutató készült. Címszavai személy-, hely-, hatóságnevek, ritkábban tárgyi megjelölések; ezeknél az irat kivonatát, keltét és számát adja. (Az elenchus pontatlanságait illetően l. a Wellmann-féle alapleltárat, 17. old.) A kötetbe iratjegyzéket helyeztek 1705—1781. évi országgyűlési iratokról. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

A *Repertorium judicialium expeditionum* lajstrom az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának bizonyos irataihoz. (A lajstrom elnevezése megtévesztő; bejegyzéseinek legnagyobb részét nem Judiciale jellegű kiadványok teszik ki.) Az itt szerepeltetett iratok legnagyobb része tisztségekre való alkalmaztatás [országos kormányhatósági (Gubernium, Exactoratus Provincialis, Commissariatus Provincialis, királyi tábla) helyekre, törvényhatóságok vezető tisztségeire, egyházi tisztségekre], méltóság- (udvari méltóságok), rang- (főrangok; királyi tanácsosság), indigenatus-, előnév-adományozás, nemesítés; birtok-, tized-adományok, jószágok adásvételének, cseréjének megerősítése, városi, vám-, vásár-, céh- vagy általános kiváltságok, adómentességek, protectionalisok, assecuratioriák. Emellett számos bejegyzés (különösen a koraiak közt) egyedi jellegű (közjogi jelentőségű iratok — az 1686 és 1693 közötti időszak utasításai, egyezményei, döntései —, a fejedelmi Forum Productionale nyomtatott határozatai, uralkodó végrendeletének másolata stb.). Kisszámú az iratok közt a normatív rendelkezés, elvi jelentőségű királyi döntés. Judicialis kiadványnak voltaképpen csak az elítéltek megkegyelmezését illető királyi rendelkezések tekintendők a feljegyzett iratok közül. A lajstrom az iratok év- és iktatószámát és tárgyuk kivonatát közli. Mutató nem készült hozzá. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni. (A kötetből kiírt jelzetek azután az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagából kérhetők ki.)

Az *Ordinationes in rebus studiorum aulicae* elenchusszerű feljegyzési könyv az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának (elsősorban s majdnem kivétel nélkül) tanügyi vonatkozású irataihoz. Az iratok legnagyobbrészt a

Gubernium Transylvanicum jelentései, rescriptumok és decretumok; szerepelnek azonban köztük más (egyházi és világi) hatóságok felterjesztései is.

Az iratok tárgyát tekintve, legfontosabb csoportjaik: *a)* az iskolaszervezet ügyeit illetők: iskolatípusok vagy egyes intézmények — a kolozsvári akadémia, a szebeni Theresianum-árvaház stb. — létrehozása vagy bővítése, statusaik kiépítése, taneszközökkel való ellátásuk, a tanszemélyzet alkalmaztatási, illetmény-, nyugdíj- stb. ügyei; *b)* az iskolák működésével kapcsolatosak: a tanulmányi rendet általában véve vagy egyes esetekben — professzoroknak adott utasítások, szabályozó rendeletek; összefoglaló jelentések az iskolák állapotáról, tanulmányi előmenetelről; *c)* az alapítványi és ösztöndíjügyekre vonatkozók: alapítványok létrehozása, átszervezéseik, igazgatásuk, felvétel alapítványi helyekre, ösztöndíjak, alapítványi helyek juttatásának feltételei; külön kiemelendők itt a Pazmaneum, a Goldberg-alapítvány és a kolozsvári convictus nobilium ügyeit illető iratok; *d)* az iskolaszervezet feletti felügyelet ügyei: a Gubernium Transylvanicum, Commissio in Publico-Ecclesiasticis ügyei; iskolák alsóbb fokú világi felügyelete stb.; *e)* külön említendők még a protestánsok iskolaügyeit illető iratok: a protestánsok iskolaügyei felett a kormányhatóságok általában — ismeretes okokból — lazább felügyeletet gyakoroltak, mint a római katolikusoké és görög egyesülteké felett; az itt szereplő ügyek a református consistorium tiltakozásai a Studienhofkommission hatáskörének a református iskolákra kiterjesztése, a katolikus tanulmányi rendnek ezen iskolákban való bevezetése ellen, összefoglaló jelentései iskolái állapotáról stb., másrészt katolikus ifjak protestáns iskolákban tanulásának tilalmai; elsősorban a protestánsokat illetik a külföldi tanulással kapcsolatos rendelkezések is; *f)* szintén külön említést érdemelnek a jezsuita rend feloszlatásával kapcsolatos intézkedések. A többi itt szereplő iskolaügy már jórészt egyedi természetű. Megemlítendők közülük a különleges szakképzési ügyek (ösztöndíjjuttatás kamarai-közigazgatási tanulmányokat végző erdélyi ifjaknak, mérnökképzés, más szakiskolák ügyei), a kolozsvári egyetemi könyvtárat és botanikus kertet illetők, a német nyelvtanítás ügye, iskolai végzettség követelése alkalmaztatásoknál stb. Nem szorosan iskolaügyi jellegűek a kötet bejegyzései közül a nyomdákra vonatkozók (nyomdaengedélyek stb.), továbbá az orvosi, sebészi és bábahálózat szervezését illetők. A jegyzék az iratok iktató- és évszámát, tárgyuk részletes kivonatát (ez az irat keltét is feltünteti) tartalmazza. A lap szélén a bejegyzések indexszavait is kivetették. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

B 1. INSTANTIAE

1739–1776

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag részben az uralkodóhoz, részben az Erdélyi Udvari Kancelláriához vagy az erdélyi udvari kancellárhoz, részben (elvétve) más hatóságokhoz (a Guberniumhoz, egy — közelebbről ismeretlen — udvari bizottsághoz) intézett kérvényeket tartalmaz. Tárgyi szempontból legnagyobb kategóriája az alkalmaztatási (s velük együtt a nyugdíj-, kegydíj- stb.) ügyek; a kérelmezők erdélyi udvari kancelláriai tisztségektől lefelé a legkülönbözőbb posztokra való állítá-

sukat kérik. A többi csoport közül a peres ügyeket illetőké a legnagyobb; ezek recursusok, vegyes egyéb, a perrel kapcsolatos folyamodványok, iratkerestető parancsok; ide számítható a büntetés elengedése iránti kérelem is. További nagyobb csoport a nemességi ügyeké. Kisebb számmal vannak képviselve, de jelentősebbek ezeknél: *a)* egész erdélyi natio sérelmi irata (szászok adóügyei); *b)* egy vagy több törvényhatóság panaszirata, kérelme (az igazgatás zavarai stb. miatt, adómentességi ügyekben); *c)* egyes helységek panaszai, kérelmei (zaklattatásuk, kiváltságaik elvesztése vagy azok gyakorlásában való meggátlásuk miatt, határperes ügyeikben); *d)* céh felterjesztése statutumai ügyében, *e)* egyházak felterjesztései (sérelmi feliratok: reformátusok templomainak stb. elvétele a római katolikusok részéről, iskoláik zaklatása, a görög egyesült klérus helyzete, unitáriusok panaszai; kérelmek ösztöndíjakat, nagyobb arányú iskolai stb. célokat szolgáló anyagi juttatásokat illetően; a kérelmező vagy maga a püspök, vagy a püspök és klérusa, vagy az illető egyház consistoriuma, vagy egy-egy szerzetesrend megfelelő szervezeti egysége). Egyes személyeknek az eddigiekben fel nem sorolt típusú kérelmei vagy adóügyeik (mentesség stb. iránti kérések), vagy taxa elengedését célzók, vagy iskolaügyiek (diákok külföldi tanulmányai), elvétve egyéb tárgyúak. Került az iratok közé magánjellegű megkeresés is Bethlen Gábor erdélyi udvari kancellárhoz.

A kérvényeket általában udvari ágensek útján, azok szignálásával nyújtották be. Szerepel rajtuk az elfogadó hatóság lectumának jelzése (lectum in Consilio vagy in Commissione stb. és a dátum); elvétve praesentatum-jelzés is. Más ügyintézési feljegyzéseknek nagyritkán találni nyomát (indorsatum vagy annak jelzése, hogy válaszoltak a kérvényezőnek).

Segédeszköze nincs. A kutatás így az iratok átforgatásával történik. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

B 12. ALTISSIMAE RESOLUTIONES ET MANUALES

1780. november—1784. augusztus

3 kötet

1—3. 3 kötet

E kötetekbe vezették be (ülésjegyzőkönyvszerűen) a Kancelláriához intézett uralkodói kéziratokat, a kancelláriai felségelőterjesztésekre adott resolutiókat, a Cseh—Osztrák Udvari Kancellária (s elvétve más udvari hatóságok) által az Erdélyi Udvari Kancelláriával közölt királyi elhatározásokat, a Guberniumnak királyi rendelkezések hatályának Erdélyre való kiterjesztését illető felterjesztéseit, egyszóval minden, uralkodói rendelkezésekkel kapcsolatban az Erdélyi Udvari Kancelláriához érkezett iratot (kivonatosan vagy teljes szövegében) s a Kancellária tanácsában ezekkel kapcsolatban született határozatokat (amennyiben az ügyben rescriptum volt kibocsátandó, annak teljes szövegét). A bejegyzések tárgya az uralkodó döntésére fenntartott ügyek, ill. amelyekben a király maga élt iniciatívával.

A kötetek tartalmukban és vezetésük módjában azonosak. A tanácsülések rendjében vezették őket; az ülés napját jelezték az aznapi bejegyzések élén. Kéthasábosan készültek; a bal oldali hasábba a Kancelláriához érkezett irat kivonata került (a királyi kéziratok teljes szövege, a resolutiók esetén a döntés

alá került ügy rövid kivonata — vagy csak utalás rá — s a királyi döntés szövege, más esetekben az exhibitum kivonata), a jobb oldaliba a határozat, ill. a rescriptum fogalmazványa. Az egyes bejegyzéseknél feltüntették az ügyiratnak az Erdélyi Udvari Kancellária általános iktatásában kapott számát.

Külön segédeszköz nincs a kötetekhez; az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának iktató- és mutatókönyvei könnyítik meg a bennük való tájékozódást.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

B 13. LIBRI RESOLUTIONUM

1791—1848

57 kötet

1—57. 57 kötet

Ez az állag másolati, ill. kivonatkötetekből áll; részben az erdélyi udvari kancellárhoz intézett királyi kéziratokat, részben a Kancellária felségelőterjesztéseinek kivonatát és a velük kapcsolatban hozott döntések teljes szövegét, az uralkodóhoz felterjesztett kancelláriai ülésjegyzőkönyveket és currens protocollumokat s végül a kabinetirodához érkezett s onnan királyi kézjeggyel az Erdélyi Udvari Kancelláriához leküldött kérvényeket tartalmazza. Minthogy tárgyilag a Kancellária egész körét felölelik, tárgyuk részletes elemzése ehelyt szükségtelen.

A kötetbe kéthasábosan, általában iktatószámaik rendjében vezették be az iratokat. (Rendjüknek a legkisebb részletekig menő elemzését l. az alapleltár 59—66. oldalán.) Segédeszközül az egyes kötetek végén található betűsoros mutatók szolgálnak az állaghoz (az 1801—1810. és 1847—1848. évi köteteknek nincs indexe).

A kutatás a mutatók alapján történhet az állagban; ahol ez nem áll rendelkezésre, ott átforgatással. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

B 21. INDEX GENERALIS FAMILIARUM NOBILIUM TRANSYLVANARUM

1686—1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet 1858-ban a birodalmi belügyminisztérium rendeletére készült mutató az 1686. és 1848. évek közt Erdélyben főrangot, nemességet, primipilatust, boeronatust, indigenatust, előnevet nyert (ill. ezekben vagy ezek használatában megerősített) családokról. (A felsoroltak mellett — ritkán — kerültek ide feljegyzések birtok-, tized- stb. adományokról, inscriptiókról, névváltoztatásról, nativitatis legitimatióról stb.) A kötetet készítője, Bod Péter minisztériumi tisztviselő, az Erdélyi Kancelláriai Levéltárban őrzött Liber regiusok alapján állította össze.

A mutató betűsoros; a családi nevek szigorú (legalább három betűig menő) rendjében halad. (Egy-egy családon belül azonban már nem a keresztnevek betűrendje, hanem az időrend a mérvadó.) A nemességet stb. nyerő személy neve (és előneve) mellett az általa nyert oklevelet, az iktató- és évszámot és az irat keltét adja meg.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Leveleskönyvek

B 14. LIBER EXPEDITIONUM ET CORRESPONDENTIARUM

1695. augusztus—1700. december

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária leveleskönyveinek egyike. Elsősorban (s majdnem kizárólag) a Kancellária által expediált megkeresések, tájékoztatók stb. szövegét másolták bele; elvétve került ide a Kancelláriához érkezett irat másolata, expeditum kivonata vagy a hatóságnak (a kiadmányokkal kapcsolatos) működését illető más feljegyzés. Az expeditiók legnagyobb része a Gubernium hoz történt; emellett szerepelnek a címzettek közt a gubernator, Bethlen Miklós kancellár, a kincstartó (külön-külön vagy hármuk közül kettő együtt), az országos főbiztos, az Udvari Kamara vagy annak egyes tisztviselői, a Commercium Salinare Transylvanico-Palatinale administratorai stb. Tárgyi szempontból tekintve, a bejegyzések az Erdélyi Udvari Kancellária egész ügykörét felölelik. Megjegyzendő itt, hogy bár a bejegyzések csak egészen elvétve tartalmaznak exhibitumokat, a kötet mégis teljesebb képet ad a korai Kancellária munkájáról, mint az Acta Generalia állag. A bejegyzések kis részénél ti. jelezve van az *eredeti* fogalmazvány száma az Acta Generaliában; az ide bevezetett kiadványok legnagyobb része azonban csak itt maradt fenn, az Acta Generaliából kiselejtezték vagy elkallódott. [A leveleskönyv és az Acta Generalia állag egymáshoz való viszonya így a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratsorozatának és a Libri Regii Hungarici et Latini-nak viszonyával azonos.] A kötet kötése kottatöredékekből áll.

Az iratokat (néhány kivételtől eltekintve) időrendben, teljes szövegükben másolták a kötetekbe (tehát címzésüket, a záróformulát, keltüket s az összes aláírásokat is). Az egyes darabok előtt tüntették fel az irat címzettjét.

Segédeszköz nem készült az irathoz; így kutatása átforgatással kell hogy történjék. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

B 15. LIBER DECRETORUM ET POLITICARUM EXPEDITIONUM

1698—1705

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag a Liber Expeditionum et Correspondentiarumhoz némileg hasonló leveleskönyv. Részben az Erdélyi Udvari Kancellária bizonyos kiadványait jegyezték fel ide, részben az expeditio előzményéül szolgáló megkeresést, memorialét, átiratot, a Deputation határozatát (s ezek esetleges mellékleteit). A másik említett leveleskönyvtől (az évhatárok mellett) elsősorban ebben tér el (az csak elvétve közli exhibitumok másolatát); amellett itt az expeditumok nagy része királyi aláírással ellátott rendelet. A megkeresők, ill. címzettek udvari hatóságok (a Deputation, az Udvari Kamara, a Consilium Bellicum), erdélyi rendek, natiók vagy magánfelek. Míg tehát a többször említett másik leveleskönyv az Erdélyi Udvari Kancelláriának mintegy a Gubernium agenturájaként vitt levelezését

tartalmazza az erdélyi kormánytanáccsal, itt a hatóság mint az uralkodó kancelláriája működésének írásbeli termékeivel találkozunk. Tárgyi szempontból ez esetben sincs értelme az állag elemzésének; a kötet iratai azonban általában megtalálhatók az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagában (ennek sorszámait utólag bevezették a kötetbe).

Az iratokat időrendben másolták a kötetekbe; a rescriptumoknál rövidítve jegyezték be a kezdő- és záróformulákat, egyébként a teljes szöveg a kötetbe került. Az egyes iratok előtt rövid regesta található (a küldő vagy címzett neve, az irat tárgya és kelte).

Segédeszközül a kötet végén elhelyezett mutató szolgál az állaghoz. Ez betűsoros; az irat tárgyának kivonatát és a bejegyzés lapszámát közli. Címszavai azonban, néhány utólagos bejegyzés kivételével iratfajták (decretum, mandatum, resolutio stb.); így a kisszámú címszó mindegyikéhez igen heterogén tárgyú anyag bejegyzése került, s ez a mutató használhatóságát is nagyban csökkenti.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Királyi könyvek

B 17. LIBRI REGII GRATIONALIUM

1684–1714

4 kötet

1—4. 4 kötet

Ez az állag erdélyi udvari kancelláriai iratok másolati könyve. Tárgyukat illetően elsősorban olyan királyi rendeletek kerültek ide, amilyenek (mint fejedelmi oklevelek) a fejedelmi korszaknak a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárában, ill. a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltárában elhelyezett királyi könyveiben, valamint a Kancellária későbbi első osztályú Liber regiusaiban találhatók: birtok- és egyéb jogbiztosító oklevelek (donatiók, collatiók, inscriptiók, consensusok birtokátruházásokhoz, mandatum statutoriumok; amellett kiváltságlevelek — városi, vásárkiváltságok, a lakosság különleges jogi helyzetű rétegeinek privilégiumai, céharticulusok megerősítése, Felvinczi György kiváltsága színműírásra s színielőadások tartására —, armalisok és megerősítések, főrang-adományozások és az ezeket kihirdető rendeletek, salvus conductusok, kegyelmezések, grationalis protectiók birtokügyben). Ide kerültek továbbá a tisztségek adományozását illető rendeletek másolatai is. Ezek mellett azonban a kötetekbe vezettek különböző egyéb fontosnak ítélt iratokat is: nagy közjogi súlyú dokumentumokat (az 1687-i balázsfalvi szerződés, a badeni őrgróf tractatusa az erdélyi rendekkel, a Diploma Leopoldinum, az Alvinciana Resolutio, a Csáky Lászlónak mint a Gubernium és az erdélyi rendek követének adott resolutio, a Gubernium protestatiója a Partium ügyében, felekezetek egymás közti tractatusa), valamint hivatali levelezés jellegű iratokat (királyi rendeletek a Guberniumhoz annak rangrendjét, országos főtisztségek betöltését, az Erdélyi Udvari Kancellária illetményeit, birtokügyeket, címek publicatióját stb. illetően, kancelláriai határozat peres ügyben, a Gubernium tájékoztatásai, véleményei, kancelláriai opiniók, Bethlen Miklós terve a katonaság ellátását illetően, memo-

rialisok — a Gubernium székhelye és illetményei, a szász natio ügyei, a postaügy, címadományozás, tutoratus kapcsán, bírói parancs nyerése végett —, instantiák, hatósági instructiók, az Erdélyi Udvari Kancellária és más udvari hatóságok hivatali levelezése). Végül ide kerültek perekkel kapcsolatos oklevelek (compulsoria, contradictio, praeceptoria, requisitoria, procuratoria constitutio, plenipotentialisok) másolatai is, s vegyes egyéb oklevelek.

A kötetekbe időrendben vezették be az iratokat, sztereotip részleteik elhagyásával. Jó részüknél utólag bejegyezték annak az erdélyi kancelláriai ügyiratnak számát is, amelyben az irat eredetije található. Segédeszközül az első három kötethez betűsoros mutató áll rendelkezésre, ez címszavainál a kötet lapszámára utal. Az utolsó kötetnek nincs segédlete.

A kutatás részben a mutatók alapján történhet, részben átforgatással. A kérőlapon az állag neve mellett az évszámot vagy a kötetnek az alapleltárból megállapított sorszámát kell feltüntetni.

B 18. LIBRI REGII PRIMAE CLASSIS

1687–1848 (–1867)

17 kötet

1—16.	Libri regii	1687—1848	16 kötet
17.	Index ad Libros regios	1687—1867	1 kötet

Ez az állag olyan, az Erdélyi Udvari Kancellárián kibocsátott királyi rendeletek másolataiból áll, amelyek a kegyelmi tényeket (elsősorban, s 1790-től kizárólag, gyökeres jogok adományozását) tartalmazták. Tárgyi szempontból a legnagyobb csoport a nemesítéseké s az e körbe tartozó egyéb rendelkezéseké (armalis adományozása, birtokos, ill. lege immunis nemessé nyilvánítás, nemesi ház adományozása). Ehhez áll közel a főrang-, előnév-adományozás, címerbővítés, honfiúsítás. A másik csoport a birtokjogi vonatkozású iratoké (birtok adományozása, nova donatió rá, elzálogosítása, fassiók megerősítése, tized vagy tizedbérlet collatiója stb.). Személyeket illetnek még a kegyelmezések, törvényesítések s a személyeknek vagy családoknak szóló vásár- és vámkiváltságok, tisztségek adományozásai (1790-ig), házassági felmentések (1842-ig), sörfőzésre, gyógyszertár létesítésére, zálogház alapítására, könyvkiadásra adott engedélyek, szabadalomlevelek. Kerültek azután itt feljegyzésre céharticulusok megerősítései, helységeknek vagy különleges társadalmi helyzetű rétegeknek (görögök, örmények) adott kiváltságok, ill. a számukra adott protectionalis megerősítése; alapítványok, ill. megerősítésük; itt találjuk a Diploma Leopoldinum későbbi megerősítéseit is. A kötetbe vezették bizonyos, nem kegyelmi tényekkel kapcsolatos, de a király nevében kiadott igazságszolgáltatási vonatkozású erdélyi udvari kancelláriai kiadványok (retractatio) másolatát is.

A kötetekbe általában évrendben s azon belül sor-, ill. iktatószámok rendjében másolták be az iratokat (a királyi címet rövidítetten közölve); az egyes másolatok végére hitelesítési záradék került. Segédeszközül elsősorban az egyes kötetek végén található mutatók szolgálnak az állaghoz; ezek címszavaiknál az egyes iratok tárgyának jelzését s a kötet megfelelő lapszámát jelzik. Az egész állaghoz

szolgál segédeszközül az „Index ad Libros Regios" elnevezésű kötet. Ez betűsoros mutató; elsősorban a nemességi, főrang- és előnév-adományozási, címerbővítési, honfiúsítási, birtokjogi és kiváltságokat illető bejegyzésekhez használható, de kisebb mértékben más területekre is kiterjed. Egy-egy betűn belül bejegyzései kötetenként újrakezdődnek. (Az egyes köteteknél általában szoros betűrendben haladnak.) Címszavainál az iratok tárgyának jelzését, az irat eredetijének az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagában viselt sor-, ill. iktatószámát, az évszámot s az irat keltét tartalmazza. (További segédeszközül tekinthető az állaghoz Illéssy János — Pettkó Béla „A királyi könyvek." Budapest, 1895 c. kiadvány, továbbá Illéssy két más publikációja: „Községi kiváltságlevelek jegyzéke." Budapest, 1898 és „Vásárszabadalmak jegyzéke." Budapest, 1900. Ezek segédeszközül használata módját illetőleg l. az alapleltár 74—75. oldalán foglaltakat.)

Az állag kutatása az ismertetett mutatók, ill. egyéb segédeszközök alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot (az „Index ad Libros Regios" használata esetén az állag neve mellett ezt a címet) kell feltüntetni.

B 20. LIBRI REGII SECUNDAE CLASSIS

1790—1867

3 kötet

1—3. **3 kötet**

Ez az állag olyan, az Erdélyi Udvari Kancellárián kiadott királyi rendeletek másolati könyve, amelyek személyre szóló (nem gyökeres) kegyelmi tényeket foglalnak magukban: egyházi és világi tisztség- és címadományozásokat. A világi tisztségek közül a Guberniuméi (gubernator, guberniumi tanácsosok — beleértve a thesaurariust, az országos kancellárt, az országos főbiztost, az országos főszámvevőségi elnököt és a szász comest is —, titkárok, számfeletti titkárok, fogalmazók, tiszteletbeli fogalmazók), az országos főbiztosságéi (a főbiztos vagy főbiztossági elnök mellett az adjunctus commissarius provincialisok, számfeletti adjunctus commissariusok, assistensek, fogalmazók), az országos főszámvevőségéi (az elnök mellett az exactor provincialisé), a Cassa Provincialiséi (generalis perceptor és contrarotularius), a királyi tábláéi (elnök, ítélőmesterek, fiscalis directorok és vicedirectorok, ülnökök, számfeletti ülnökök, protocollista) vannak itt képviselve, továbbá a törvényhatósági főtisztek (főispánok, főkirálybírók, főkapitányok) s végül a postahálózat vezetői. Emellett ide kerültek az udvari főpostamester kinevezését illető rendeletek, továbbá belső titkos tanácsosi és királyi tanácsosi címadományozások is.

Egyházi tisztségekkel kapcsolatosak a különböző felekezetek püspökeinek, ill. superintendenseinek kinevezései, ill. megerősítései, a római katolikus, ill. görög egyesült székeskáptalanok prépostjainak és kanonokjainak kinevezései, apáti kinevezések, ill. címadományozások. Elvétve került a kötetekbe néhány gyökeres jogot biztosító oklevél is (vásárkiváltság stb.).

Az okleveleket a királyi cím sztereotip részének elhagyásával, egyébként azonban teljes szövegükben másolták a kötetekbe, az évek s iktatószámaik rendjében. Az állaghoz mutatók készültek, amelyek az egyes kötetek végén

találhatók. Ezek címszavaiknál az első két esetben csak a kötet megfelelő lapszámára utalnak, a harmadik kötetnél emellett közlik a rendelet év- és iktatószámát is.

Kutatásuk e mutatók alapján történhet. A kérőlapon az állag neve mellett az évszámot kell feltüntetni.

B 19. LIBER REGIUS MATRIMONIO-DISPENSATIONALIUM

1842–1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária által adott házassági felmentésekről készült másolati könyv. (Korábban az ilyen jellegű rescriptumokat mint kegyelmi tényeket rögzítő iratokat a Libri Regii I. Classis tartalmazta.) A kötet litografált formulákból áll, amelyekbe a dispensatiót kérők nevét, továbbá azt a körülményt vezették be kézzel, ami miatt felmentésre volt szükségük (első- vagy másodfokú vérrokonság). A levéltár igazgatója vagy egy regestrans látta el őket hitelesítéssel. A bejegyzések iktatószámaik rendjében követik egymást.

Segédeszköz nincs a kötethez; átforgatással kutatható. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Szabályrendeletek és szabályrendelet-mutatók

B 11. LIBRI NORMALIUM RESOLUTIONUM

1784–1848

8 kötet

1—8. 8 kötet

Ez az állag az egyesített Magyar—Erdélyi, ill. az Erdélyi Udvari Kancellária (valamint a neki alárendelt erdélyi igazgatási szervek) ügyködését szabályozó normatív rendeletek másolati könyve. Minthogy ez esetben nem speciális tárgyú gyűjteményről van szó, az állag tárgyi elemzésével nem szükséges külön foglalkoznunk.

Az állag a rendeletek és esetleges mellékleteik másolataiból (ritkán ezek nyomtatott példányaiból) áll; ezeket, az 1786—1787. évi bejegyzések egy részétől s az 1788. évitől eltekintve, iktatószámaik rendjében vezették, ill. kötötték be a kötetekbe. A külön említett éveknél a bejegyzések tárgyilag tagolódnak, s csak ezen a tárgyi tagoláson belül érvényesül az iktatószámok rendje. (A kötetek rendjének részletes leírását l. az alapleltár 55—56. oldalán.) Segédeszközül az egyes kötetek végén található betűsoros mutató szolgál az állaghoz. Ez címszavainál az irat tárgyának rövid jelzését s a kötet lapszámát adja.

Az állag kutatása e mutatók alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét s az évszámot kell feltüntetni.

B 9. INDEX GENERALIS NORMALIUM

1000–1848

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának bizonyos irataihoz készített mutatókönyv; Laskai Károly erdélyi udvari kancelláriai irat- és levéltárigazgató munkája. Az 1866. évszámot viseli. Összeállítója nemcsak a kifejezett szabályrendeleteket jegyezte fel a kötetben, hanem minden más olyan iratot is, amelyet kormányzati elvi szempontból fontosnak vélt; emellett bizonyos vonatkozásokban (külföldi akadémiákon tanulmányaikat folytatók, állásokra alkalmazottak, nemesítettek stb.) egyes személyeket illető rendelkezések is ide kerültek. A bejegyzések az iratoknak tárgyilag oly teljes körét ölelik fel, hogy a kötet részletes tárgyi elemzése szükségtelen. Megjegyzendő, hogy az Acta Generalia állaghoz készült számos különleges mutató közül ez nyújtja a legjobban válogatott, leggazdagabb s legteljesebb anyagot.

A mutató betűsoros, az első két betű rendjében közli címszavait. A feljegyzett iratok tárgyának pár szavas kivonatát, iktató- és évszámukat adja.

Kutatás esetén az állag nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

B 10. INDEX NORMALIUM ORDINATIONUM

1686–kb. 1845

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez az állag két, különböző időben készült mutatókönyvből áll. Mindkettőjüket az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagához készítették; a betűsor mindegyikükben újonnan kezdődik. A kötetek címszavai jórészt összefoglaló jellegű tárgyi címszavak; kisebb részben hely-, hatóság- s ritkán személynevek. A feljegyzett iratok nagy többsége valóban szabályrendelet; bejegyzeztek azonban ide más jellegű közjogi vagy történeti szempontból fontosnak ítélt iratokat, sőt magánszemélyek jogait illető rendelkezéseket is. Tárgyi szempontból a bejegyzések (az Index Generalis Normaliumhoz hasonlóan) oly sokoldalúak, hogy az állag tárgyi ismertetése szükségtelen. A válogatás igénye nem éri el az említett Laskai-féle összeállítását.

A mutatók betűsorosak; címszavaiknál az iratok tárgyának rövid kivonatát, iktató- és évszámukat adják.

Kutatás esetén az állag nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

Vegyes másolati könyvek

B 16. LIBER MANDATORUM JURIDICORUM

1695–1710-es évek

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag iratmásolati könyv (címétől eltérően nem csak bírósági vonatkozású rendeleteké). Részben az Erdélyi Udvari Kancelláriához birtokjogi, közjogi és egyéb ügyekben hatóságok, rendi szervek vagy magánszemélyek részéről

küldött megkereséseket, részben az ezeket illetően kibocsátott jogbiztosító okleveleket, valamint egyéb rendeleteket, tájékoztatókat stb. vezették bele. A megkeresők közt első helyen a Gubernium említendő; de található itt hivatali levelezés az Udvari Kamarával, a Deputationnal és más hatóságokkal, ill. szervekkel is; olyan iratok másolatai is, amelyek eredetileg nem erdélyi udvari kancelláriai provenienciájúak. Az iratokat részben teljes szövegükben, részben a sztereotip kezdő- és záróformulák elhagyásával másolták a kötetbe.

Tárgyi szempontból legnagyobb részük birtokjog-biztosító oklevél (adománylevelek, fassiók, divisionale mandatumok, birtokperekkel és átruházásokkal kapcsolatos iratok — plenipotentialisok, statutiók, protestatoria contradictiók stb. —, consensusok végrendeletekhez), ill. az ezek kiadásával kapcsolatos egyéb irat (memorialisok, hivatali levelezés). A jogbiztosító oklevelek más kategóriái a tisztség-, címadományozások, nemesítések, armalis-adományok, kegyelmezések; házassági perekben hozott decretumok is kerültek ide; közjogi vonatkozású iratok is (sérelmi iratok, az erdélyi császárhű rendek contradictiója Rákóczi fejedelemségének stb.). Külön említendők a manumissiók, valamint a vásár-, céhkiváltságok, adómentességek iratai. (Az itt elsorolt iratfajták által tartalmazott ügyekben is érkeztek kérelmek stb. a Kancelláriához, s folyt hivatali levelezés.) Végül az iratok kis része nem jogbiztosító jellegű hivatali levelezés (a Gubernium illetményeivel, a katonaság tartásával kapcsolatban). Külön említendők Johannes Sachs von Harteneck perének a kötet jó 1/9-ét kitevő iratai.

A kötetnek csak egy részében találunk időrendet; segédkönyvül a végén található mutató szolgál az iratokhoz. Ez betűsoros; címszavainál az irat tárgyának rövid kivonatát és a kötet lapszámát adja. Címszavai azonban kevés kivétellel az iratfajták elnevezései; így a mutató kezelése némileg nehézkes.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

B 53. INDEX MANUALIS IN JURIDICIS

1752—1827

1 kötet

1. 1 kötet

E kötet tárgymutató elsősorban a királyi tábla elvi döntéseiről. A táblai döntések jelzése mellett a bejegyzéseknél szerepel annak feltüntetése is, hogy az ügyben a Gubernium és az Erdélyi Udvari Kancellária is döntést hozott. Összeállítása olyképpen történt, hogy az egyes (a dolog természete folytán általános jellegű) címszavaknál sorszámozott kivonatokat vezettek be az egyes döntésekről. Ezek tárgya széles körű: elsősorban birtokjogi (donatio, fassio, az acquisitio típusai, contractus, cambium, divisio, pignus stb. esetében döntések stb.; itt említendők a házassági és örökösödési jogra vonatkozók is) és perjogi (a per legkülönbözőbb fázisaival kapcsolatos döntésekről van szó, a per indításától egészen az executióig; megemlékeznek ezek az elvi határozmányok a perek egyes különleges fajtáiról is). További bejegyzések bűncselekmények körülírását, büntetésekkel kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaznak. A kötet többi bejegyzései már nem alkotnak ilyen csoportokat. Részben nemességi és indigenatusügyekről szólnak, részben oklevelek őrzéséről, kiadásáról és transsumálásáról. Külön említendők a kiváltságokat (educillatio, nundinarum privilegium), a neme-

sek fémbányáit, a sóskutak használatát, a tizedet, ismét külön a közföldek felosztását s végül egyes intézmények jogait illető döntések. Az állagnak az ad különös jelentőséget, hogy az erdélyi királyi tábla iratai az 1945-i tűzvészben elégtek.

A kötet betűsoros tárgymutató; bejegyzései az egyes címszavaknál sorszámozottak. Ezek a kivonatok a döntés valamennyi elvi jelentőségű részletét tartalmazzák, mellettük évszámát és érdemi udvari kancelláriai iktatószámát, ill. a királyi tábla jegyzőkönyvének számát és lapszámát.

Kutatása esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Elnöki iratok

B 6. TELEKI SÁMUEL ERDÉLYI UDVARI KANCELLÁR ELNÖKI IRATAI

1791—1822

14 csomó, 1 téka, 2 kötet

1—14.	Iratok	1791—1822	14 csomó
15.	Ügyviteli jegyzőkönyvek	1816—1822	1 téka
16.	Lajstrom	1791—1822	1 kötet
17.	Mutató	1791—1822	1 kötet

A külön elnöki ügyintézés az Erdélyi Udvari Kancellárián 1791-gyel, a Kancellária különválasztásával kezdődik. Általánosságban véve a bizalmasabb ügyeket látták el így.

Egyenként véve az egyes elnöki ügyköröket, első helyen az uralkodóval kapcsolatos ügyeket említjük (címének változásai, udvari ünnepségek, a nemesi testőrség ügyei, a király és a királynő adományai stb.). Jóval nagyobb súllyal szerepelnek az iratanyagban az igazgatási szervezettel kapcsolatos intézkedések: a Birodalom központi kormányszerveiben beállott változások, tisztségek betöltése az Erdélyi Udvari Kancelláriánál, az erdélyi országos kormányhatóságoknál és törvényhatóságokban, a Kancellária működését illető rendelkezések stb. (a hatóság szervezeti változásait, hatáskörét, ügyintézését illető rendelkezések; az egyes natiók és felekezetek tagjainak megfelelő arányokban alkalmaztatásának ügyei; összegező jelentések, összeállítások a Kancellária munkájáról, az elnöki jegyzőkönyvek felterjesztése az udvarhoz; személyzeti ügyek — a már említett alkalmaztatási ügyek mellett illetmény-, szabadság-, fegyelmi, szolgálati lakásügyek; az Erdélyi Udvari Kancellária tisztviselőinek a provinciális tisztviselőkkel folytatott levelezése stb.), a Gubernium hatáskörének, székhelyének, személyzetének ügyei, törvényhatóságokkal kapcsolatos iratok (marchalis gyűléseik jegyzőkönyveinek felterjesztése, vezető tisztjeinek jelentései, panaszok főtisztjeik ellen, igazgatásuk fogyatékosságait illető vizsgálatok iratai stb.).

Szintén nagyobb ügycsoport az országgyűlési ügyeké: előkészítésük és összehívásuk ügyei, a királyi biztosok jelentései, általános tájékoztatók az országgyűlés menetéről, az ellenzékről, az országülés időtartamának ügyei, a rendek felségelőterjesztései, az udvarban a diétát illetően tartott concursus iratai, egyes nagyobb fontosságú ügyekkel (koronázási ajándék, hadi subsidium, a Partium

reincorporatiója, a Supplex Libellus Valachorum, az országgyűlési választás alá eső tisztségekre való jelölések, röpiratok terjesztése a diétán) kapcsolatos iratok.

Az ügyek egy további csoportja a natiók és felekezetek ügyeié. A tisztségek betöltésével kapcsolatos, már korábban említett ügyeik mellett az előbbieknél helyi igazgatásukét s a szász regulatióét kell említenünk, az utóbbiaknál az egyházi tisztségek betöltéséét, a szemináriumaikba való felvételét, a protestánsoknál diákjaik külföldi iskoláztatását s házassági vagy válási ügyeiket.

Arányaiban valamennyi eddig említettet felülmúló ügycsoport a rendészeti ügyeké. Első helyen a szorosan vett közbiztonsági ügyeket kell itt említenünk. Ide tartoznak a gyanús személyek, levelezések figyeltetése, a „lázító" iratokkal kapcsolatos felterjesztések stb., a gyanús vagy államellenesnek minősülő szervezkedések ügyei, toloncügyek, külföldiek, ill. külföldi emisszáriusok, kémek figyeltetése, a franciaországi eseményekkel kapcsolatos röpiratok ügyei, intézkedések ellenséges betörés vagy ennek veszélye esetére, a Török Birodalom belső eseményeivel (Pasvan Oglu, Molla pasa lázadása) kapcsolatos jelentések stb., a Tudor Vlădimirescu felkelését illető jelentések, rendelkezések, carbonarik jegyzékei. Külön említendők még e helyt a cenzúraügyek, továbbá az útlevél, ill. külföldi utazás engedélyezése iránti kérések (kormányhatósági tisztviselőnél).

Az ügyek további csoportjai már elsősorban jelentőségükre nézve különböznek az általános ügyintézésben megtárgyaltaktól. Az adóügyet az adójövedelmek és -hátralékok kimutatásai, elaborátumok, rendkívüli subsidiumok ügyei és egyes nagy fontosságú egyedi ügyek iratai képviselik; a katonai ügyeket az újoncozáséi, a katonai építkezésekéi, az insurrectióéi (tervezete, a hozzá szükséges anyagi eszközök előteremtése, megszervezése), a francia háborúk alatt szervezett szabadcsapatokéi, a határőrökéi; az úrbéri ügyeket az 1819-cel kezdődő úrbérrendezési kísérlet iratai képviselik; a pénzügyeket a költségvetési ügyek, az infláció alatti áremelkedési ügyek és a devalvációval kapcsolatos rendelkezések. A kincstári ügyek sorában a sóügyek (ára; sóutak építése), harmincadügyek, a fiscus birtokigényeinek ügyei említendők. Alapítványi ügyek, nyomdák ügyei (felszerelésük beszerzése, ennek eladásának és kivitelének megszorítása; nyomdászsegédek kivándorlási tilalma), egészségügyi vonatkozású rendelkezések stb. (járványokat, contumaciákat illetően), az 1813—1817-i éhínséggel kapcsolatos ügyek, statisztikai adatszolgáltatást tárgyazó rendeletek stb. szintén kerültek az elnöki ügyintézésbe. Nagyobb jelentőségű perek iratait csakúgy megtaláljuk itt, mint a házassági jogi ügyekéit vagy az új bíráskodási rendtartáséit. Ezek mellett az ügycsoportok mellett kerültek az elnöki ügyintézésbe vegyes egyéb ügyek is (névtelen feljelentések stb.).

Az iratanyag tárgyi rendbe tagolódik (fasciculusokba), amelyeket az ábécé egy vagy több nagybetűjével jelöltek meg. Ez nem jelenti azt, hogy egy-egy tárgykör anyaga egyetlen fasciculusba került (a tárgykörök iratainak megoszlásáról az egyes fasciculusokban az alapleltár 32. oldalán található összeállítás tájékoztat). A fasciculusokon belül számmal jelölték az egyes iratokat; ezek részben már 1791-től kezdődőleg, rendszeresen azonban csak az 1810-es évektől ügyirat jellegűek (ti. együtt tartalmazzák az elnökséghez érkezett iratot és elintézésfogalmazványt). Egy csomó irat (szám nélküli megkeresések fogalmazványai) későbbi rendezés. Segédkönyvül az ügyviteli jegyzőkönyvek, a lajstrom és a mutató szolgálnak az iratokhoz. Az ügyviteli jegyzőkönyvek vezetése 1798-cal kezdődik, de csak 1816-tól alkotnak külön sorozatot. Ezek az évszám és a

hónap feltüntetése mellett az iratok havonta kezdődő sorszámát (ez nem került az iratokra) és kivonatukat (a bal hasábban az exhibitumét, a jobb hasábban elintézését) közlik. A lajstrom a fasciculusok és numerusok rendjében közli az iratok tárgyi kivonatát. A mutató betűsoros; címszavainál az iratok rövid tárgykivonatát s jelzetüket közli. (A segédkönyvek részletes leírását l. az alapleltár 31—32. oldalán.)

A kutatás e segédeszközök (elsősorban a mutató) alapján történhet az állagban; a később rendezett iratokat darabonként kell átnézni. A kérőlapon az állag nevét, a fasciculus betűjelzését és az irat számát kell feltüntetni; a később rendezett iratoknál ennek megjelölését (ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését is).

B 7. ELNÖKI IRATOK

1822–1848

29 csomó, 3 téka, 4 kötet

1—27.	Iratok	1822—1848	27 csomó
28—29.	Acclusa	1829—1840	2 csomó
30—32.	Ügyviteli jegyzőkönyvek	1822—1840	3 téka
33—36.	Mutatók	1822—1848	4 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária elnökileg intézett iratait tartalmazza a Teleki Sámuel halála s az Erdélyi Udvari Kancellária feloszlatása közti időközből. Ami az iratok tárgyát illeti, *lényegében* nincs változás Teleki Sámuel korával szemben. Az elnöki ügykör nem bővül jelentősebb új vonatkozásokkal; csak az iratok mennyisége nő meg, a bizalmasnak minősülő ügyek határa kerül némileg alább, s az egyedi ügyek száma emelkedik. (Emellett természetesen — mint Teleki Sámuel idején is — ide kerülnek egyes nagyobb fontosságú események — orosz—török háború, kolera stb. — iratai.)

Az iratanyag ügyirat jellegű; egysége, az egyes ügyirat, az elnökséghez érkezett iratból s az elintézés fogalmazványából áll. Az ügyviteli jegyzőkönyvek vezetése ugyanúgy történt, mint Teleki Sámuel idején. A mutatók betűsorosak; címszavaik mellett az irat tárgyának kivonatát és a sorszámot tartalmazzák. (Az anyag rendjének részletes leírását l. az alapleltár 36—38. oldalán.)

A kutatás a mutatók alapján történhet az állagban. A kérőlapon az állag nevét s az irat év- és sorszámát kell feltüntetni. (Az Acclusába került mellékletekre az egyes ügyiratokon vannak — nem feltétlenül helytálló — utalások; ezek alapján lehet őket a sorozatból kérni s ott megtalálni.)

B 8. PROPOSITIONES NON RESOLUTAE

1830–1848

1 csomó

1.			1 csomó

Ez az állag három, jellegében eltérő részre tagolódik. Az első ezek közül (Fasc. I.) az Erdélyi Udvari Kancellária 1848-i feloszlatásáig királyi resolutiót nem nyert (s 1851-ben a birodalmi belügyminisztérium által 1851 : 3809. számmal a Kancellária levéltárának leküldött) elnöki felségelőterjesztésekből áll. Tárgyu-

kat illetően ezek legnagyobbrészt az 1841—1843-i országgyűlés nyelvtörvényével kapcsolatosak (vagy általában illetik a nyelvtörvény ügyét, vagy a szász törvényhatóságoknak nem egymás közt használt hivatalos nyelvének kérdésére vonatkoznak). A Fasc. II. tartalmát az 1846—1847-i országgyűlést illető elnöki felterjesztések teszik; ezekből Jósika Sámuel az országgyűlés királyi biztosának, Puchnernek jelentéseit továbbította az uralkodóhoz (az országgyűlés nagyobb — választások, az országgyűlés megnyitása, elnapolása stb. — vagy napi eseményeiről). Az anyag harmadik része vegyes. Két kabinetiratból (az armalisták és egyházi nemesek adózását illetően), egy királyi kéziratból (személyi kérés kapcsán), Estei Ferdinánd erdélyi királyi biztos egy felségelőterjesztéséből (székely határőrök és provincialisták közti örökösödési ügyek) és Jósika János mint az 1841—1843-i országgyűlés királyi biztosa egy felterjesztéséből (nemesítési kérelem tárgyában) áll.

A három csoport a csomóban is elkülönül egymástól; a két fasciculus anyaga együtt található (az egyes fasciculusokon belül év- és számrendben fekszenek az iratok), a vegyes iratok a két rendezett rész közé ékelődnek. Segédkönyv nincs az iratokhoz (a két fasciculus élén egyszerű iratjegyzék tünteti fel a bennük foglaltakat).

Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét s ismétlődő kutatás esetén a darab közelebbi megjelölését (fasciculus-, év- és iktatószám) kell feltüntetni.

A Commissio Studiorum iratai

B 57. PROTOCOLLA COMMISSIONIS STUDIORUM

1816—1831

3 kötet

1—3. 3 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária tanügyi bizottságának vagy osztályának (Commissio Studiorum, K. siebenbürgische Hofkanzlei in Studienangelegenheiten) iktatókönyveit tartalmazza a jelzett időszakból. A szerv megalakulásának előzményei 1808-ig mennek vissza: a Studienhofkommission létrehozásáig. Az új hatóság 1808. június 25-én kezdte meg működését. L. erre nézve Ugarte cseh—osztrák főkancellár 1808. június 20-i jegyzékét az Erdélyi Udvari Kancelláriához (B 2. 1808 : 1564). A Studienhofkommission életre hívását 1808-ban még csak tudomásulvétel végett közölték a Kancelláriával; évek kellettek hozzá, hogy az erdélyi tanulmányi ügyek legfelső irányításának kérdése újból napirendre kerüljön, s I. Ferenc Handbilletben szólítsa fel az Erdélyi Udvari Kancelláriát: lépjen érintkezésbe Ugarte állam- és konferenciaminiszterrel, három hónapon belül terjessze fel az erdélyi tanulmányi ügyeknek a Studienhofkommission alá rendelését illető tárgyalás jegyzőkönyvét. A Kancellária 1814. március 4-én felségelőterjesztésben tárta álláspontját az uralkodó elé. A kérdés előtörténetének (a II. József-kori tanulmányi igazgatás) ismertetése után tért rá ellenvetéseire a Studienhofkommission hatáskörének ilyen kiterjesztésével szemben. Erdélyben — írta — az iskolák felügyelete, igazgatása, tanulmányi irányítása ismeretes módon az iskolák curatorainak és professzorainak feladata; ezek

felett a consistoriumok, a Commissio in Ecclesiasticis és végül maga a Gubernium gyakorol felügyeletet az iskolaügyre. Ez ügykörnek a korábbi királyi biztosítás ellenére újra udvari bizottság alá rendelése visszatetszést szülne az országban, s bizalmatlanságot keltene, ha a korábban erdélyi tanácsosok által az Erdélyi Udvari Kancellária plénumán tárgyalt ügyeket a bizottság egy referendariusának ítéletére bíznák. Hatékonyabb, biztonságosabb és törvényesebb volna ezért a bizottságot arra utasítani, hogy adja az Erdélyi Udvari Kancellária tudtára rendelkezéseit; az majd gondoskodni fog ezek lehető bevezetéséről Erdélyben, s felségelőterjesztésekben számol majd be az eredményről. (Az Erdélyi Udvari Kancellária felségelőterjesztését l. B 2. 1816 : 1979. Az 1816. július 18-i resolutio: „Superatur per Manuales meas de hodierna die".) A kérdést az 1816. július 18-i királyi kézirat rendezte. Formailag nem rendelték az erdélyi tanulmányi ügyeket a Studienhofkommission alá; az Erdélyi Udvari Kancellárián belül jött létre tanulmányi osztály vagy bizottság (az első bekezdésben említett néven), a kancellár elnökletével; két erdélyi udvari kancelláriai tanácsost osztottak be mellé; a szervnek azonban tagja lett a Studienhofkommission valamennyi tanácsosa is — s minthogy ez hét személyt jelentett, vitás kérdésekben eleve a Hofkommission álláspontjának érvényesülésére lehetett számítani. Az osztály activitasa egyébként a Kancelláriáéval egyezett; Gestions-Protocolljait az uralkodóhoz volt köteles terjeszteni, az erdélyi tanulmányi ügyeket illető időszakos Hauptrevisionjai során megállapítottakat, valamint a hatáskörét túllépő ügyeket szintén. Kiadmányait a kancellár vagy helyettese s az egyik beosztott erdélyi udvari kancelláriai tanácsos írta alá. (A kéziratot l. B 2. 1816 : 1880. A Studienhofkommission tanácsosaira uo. 1816 : 3348.)

A bizottság működése során keletkezett anyag nem túlságosan sokrétű. A Studienhofkommissionnal kapcsolatos anyag annak személyi változásairól számol be; az udvari bizottság megküldte a Kancelláriának a tanulmányi ügyeket illető normatív rendelkezéseket is. A Kancellária bizottsága a királyhoz terjesztette fel jegyzőkönyveit, s tőle nyert ezekre resolutiókat. A hivatali levelezés legnagyobb részét azonban a Guberniummal való érintkezés tette. A Főkormányszék felterjesztette Commissio in objectis Litterariisának jegyzőkönyveit; általános jelentéseket tett az erdélyi iskolahálózat állapotáról, a tanulmányi eredményekről, az ösztöndíjas helyek betöltéséről. Más iratok tárgya a tanszemélyzet illetményügyei, iskolák szervezése, építkezései, felszerelésük ügye. Különös súllyal szerepelnek a kolozsvári akadémia ügyei: állások betöltése, a tanulmányi rend, a könyvtár ügyei, botanikus kertjének létrehozása stb. Megemlítendők még a kolozsmonostori uradalom ide került ügyei is. (Ezek mellett természetesen más hatóságokkal s egyes személyekkel is kapcsolatban állott a bizottság, az egyedi ügyek számos fajtája is megfordult ügyintézésében.)

A szervnek csak iktatókönyvei képeznek külön állagot. A nála tárgyalt iratokat ti. előbb az Erdélyi Udvari Kancellária általános iratai közt iktatták, s a bennük tárgyalt ügyek elintézése után a levéltár Acta Generalia állagában nyertek elhelyezést. Az iktatókönyv rovatai: iktatószám (itt a bizottságnál nyert számot az általános iktatásban nyerttel törve találjuk), az irat kelte, praesentatuma, referensének neve, tárgyának kivonata (a királyi kéziratokat és döntéseket teljes egészükben bemásolták a protocollumba), a tárgyalás kelte, az elintézés (több-kevesebb részletességgel), az expediturára vagy registraturára adás napja.

A kötetek az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagához szolgálnak különleges segédeszközül. Kutatásuk esetén az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni a kérőlapon.

Segédhivatalok iratai

B 23. NORMALES ORDINATIONES PRO INCLYTO OFFICIO EXHIBITORUM PROTOCOLLI TRANSYLVANICO-AULICI

1787—1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet az Erdélyi Udvari Kancellária iktatóhivatala működését szabályozó rendeletekhez készült mutató. A rendeletek köre a hivatal egész működésére kiterjed: a tisztségek betöltésének, a tisztviselők kötelességeinek, a hivatali fegyelemnek, illetményeiknek ügyeire; találhatók itt instructiókra, formularékra, az ügyintézésre s ennek ellenőrzését, az iratkezelést illető rendeletekre való utalások. Más rendeletek az irodaszerek beszerzését, a hivatal berendezését tárgyazzák; ismét mások a felekkel és agenseikkel stb. való érintkezést. A kötet utalásai az Erdélyi Udvari Kancellária levéltára Acta Generalia állagára történnek.

A mutató betűsoros; címszavainál az irat rövid kivonatát s az irat év- és iktatószámát közli.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

B 22. LIBRI JURAMENTORUM

1742—1867

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária tisztviselőinek és szolgaszemélyzetének (az udvari kancellártól az ajtónállóig és irodaszolgáig), valamint a magyarországi és erdélyi örökös főpostamesternek, az udvari ágenseknek, a szegények ügyvédjének esküminták és az indigenatus-eskü formuláját tartalmazza. A két kötet közt 1801 az időhatár; mindkét kötet (nagyjában és egészében) az összes tisztségviselők esküminták tartalmazza. Egy-egy tisztségnél több esküformula is szerepel. Az esetek nagy többségében rávezették ezekre, hogy kik tették le s mikor e szerint az esküt, úgyhogy a kötetek így a jelzett korszak tisztviselő-stb. listáit is pótolják némileg. (A nevezettek szolgálatának megszűntét természetesen nem jelzik.)

Az esküminták nagyjában és egészében a tisztségviselők rangrendjében kerültek a kötetbe. Segédeszköze nincs az állagnak. A második kötetnél a lapszélre alkalmazott pergamenjelzők mutatják: hol helyezkednek el az egyes kategóriák esküminták; ez megkönnyíti a kötetben való tájékozódást.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

B 27. PERCEPTIO ET DIVISIO TAXARUM

1714–1731

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet az Erdélyi Udvari Kancellárián kiállított taxaköteles oklevelek illetékeinek összegéről s ezek hovafordításáról vezetett feljegyzési könyv. Három részre tagolódik. Az első a taxaköteles iratok jegyzéke (az 1714—1728. évekből). Ez az irat keltét, jellegét, az impetrans nevét s a taxa összegét tünteti fel. Ezek után az adatok után betűjelzés utal a szétosztást illető feljegyzés tételeire (ahol ti. azt jelzik, hogy mikor s hogy történt az összeg felosztása). Ez a rész időrendben halad. A második rész az irodai szükségletekre tett kiadásokat közli (az 1714—1728. évekből). A harmadik a taxa szétosztását ismerteti (1716—1731); az elszámolások időpontjai szerint tagolódik. Előbb a bevételeket sorolja fel (röviden azt, hogy milyen címen történtek ezek, s az összeget), azután az irodai szükségletekre egyrészt kifizetett, másrészt tartalékul hagyott summát, s végül ismerteti a szétosztás módját (kinek mennyi jutott a bevételből).

Segédeszköz nincs a kötethez; kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

B 24. STYLIONARIA

18. század eleje–1814

3 kötet

1—3. 3 kötet

Ez az állag három, különböző időben keletkezett s típusukban is eltérő kötetből áll; mindhárom iratminták gyűjteménye. A bennük közölt minták részben címek és címzések (uralkodói címek, egyes hatóságoknak, tisztségviselőknek, különböző rangú személyeknek hivatali levelezésben kijáró megszólítások), részben oklevelek egyes sztereotip részei, részben (s ez teszi ki a bejegyzések legnagyobb részét) irattípusok teljes szövegei. Az iratminták jórészt birtokjog-biztosító oklevelek, ill. a peres és egyéb birtokjogi eljárás során keletkező egyéb iratok nyomán készültek. Amellett más jogbiztosító oklevelek mintái is ide kerültek (nemesség-, primipilatus-adományozás, manumissio, tisztségek adományozása, kiváltságlevelek, útlevél, salvus conductus, pátens szökött jobbágyok kergetésére, protectionalis stb.). Az anyag másik részét a hivatali levelezés irattípusai teszik (supplex libellus, átiratok udvari hatóságokhoz stb.).

A három kötet közül a „Stylus pro diversis Expeditionibus" címfeliratú az előbbiekben felsorolt összes típusokból tartalmaz mintákat. Ez betűsoros mutatóval ellátott, amely a kötet végére került; a mutató a kötet lapszámaira utal. (Megjegyzendő azonban, hogy a kötet élén néhány számozatlan oldal is található.) A második főleg a hivatali levelezés formuláit tartalmazza (nemcsak a különböző hatóságokkal folytatottéit, hanem ezen belül külön-külön az egyes ügytípusokéit is). E kötet iratmásolatainál (a másik kettőtől eltérően, amelyeknél a neveket és helyneveket N. N. stb. jelölések pótolják) az eredeti nevek stb. szerepelnek az iratokban. A harmadik kötetet Kósa Zsigmond erdélyi udvari kancelláriai járulnok adományozta 1814-ben az Erdélyi Udvari Kancelláriának. E kötet-

ben találhatók meg a leggazdagabban a peres eljárással kapcsolatos oklevelek mintái. Emellett más típusú birtok- és egyéb jogbiztosító okleveleket is tartalmaz. A két utolsó kötetnek nincs segédeszköze.

Az állag kutatása a I. kötet esetében a mutató segítségével, egyébként átforgatással történhet. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét és a kötet esetleges közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

B 25. TITULARIA

1780-as évek (–19. század)

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez az állag elsősorban címmutató; kisebb részét iratminták töltik ki. A címek hatóságokéi, ill. személyekéi (egyházi méltóságokéi, udvari, országos és törvényhatósági főtisztviselőkéi, katonai parancsnokokéi; szerepelnek magánszemélyek is a kötetekben — főrangú erdélyi családok tagjai). A kötetek alapját egy 1784—1786 tájt készült összeállítás teszi; a bejegyzések kis része későbbi betoldás. A címek nyelvének többsége latin; találhatók azonban itt francia és német nyelvűek is. Egyes neveknél több nyelven is közlik a címet.

A kötetek betűsoros mutatók; a nevek betűrendjében haladnak. Az iratmintákat általában szintén a megfelelő betűknél jegyezték be (a protocollumokat a P-nél stb.). Beléjük téve, külön lapokon is található néhány iratminta. A két kötet azonos módon készült, ugyanazon idő tájt (alapanyaguk ugyanazon kéz írása); bejegyzéseikben azonban vannak eltérések.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

B 29. AZ IRATTÁRI (LEVÉLTÁRI) HIVATALT ILLETŐ IRATOK ÉS IRATJEGYZÉKEK

1690-es—1860-as évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária irattárát érintő vegyes iratokat tartalmazza. Itt található a levéltár 1831-i instructiója, amellett a levéltári hivatal vegyes hivatali levelezése, megkeresések hozzá kölcsönzési ügyekben, az Erdélyi Udvari Kancellária személyzeti kimutatásai. Az anyag nagy részét iratjegyzékek teszik, kiselejtezett, megtartott, reponálandó, külön tartott iratok listái, jegyzékek más hatóságnak meg- vagy a feleknek visszaküldött iratokról, a birodalmi belügyminisztériumnak áttett hivatalos lap- és schematismus-példányokról s különböző speciális kérdéseket illető iratokról. Itt őrizték meg egyes Normalia- és Liber regius-kötetek mutatóinak fogalmazványát. Ide került egy jegyzék a levéltár berendezéséről, valamint egy magyar—latin hivatali terminológiai szójegyzék. Végül az állagban található néhány vegyes tárgyú s jellegű irat is, amelyek ismeretlen körülmények között jutottak ide (külön említendő közülök egy jegyzék aranymosó cigányokról 1805-ből).

Az anyag kb. az Erdélyi Kancelláriai Levéltárnak a Magyar Országos Levéltárba kerülése idején bizonyos rendszerezésen ment át; ennek során egyes (egyéb-

ként heterogén) részeit palliumokkal látták el, s ezekre rávezették tartalmukat. Az anyagnak ez a rendje azonban nem következetes. Segédkönyve nincs az állagnak.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét (s ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

B 28. IRATJEGYZÉKEK

(1691–1865)

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag iratjegyzékekből (s a velük kapcsolatos hivatali levelezésből, továbbá két őrjegyből) áll. A jegyzékek zömét azoknak az iratoknak jegyzékei teszik, amelyek 1848-ban az Erdélyi Udvari Kancellária feloszlatása után érkeztek a hatósághoz, s a megszűnt Kancellária iktatóhivatala küldte aztán őket tovább a magyar külügyminisztériumhoz, ill. a többi szakminisztériumhoz. Ezekhez kapcsolódnak jellegükben a Kancelláriának feloszlatása után válasz nélkül visszakapott felségelőterjesztései, a Magyar—Erdélyi Udvari Számvevőségtől ugyanakkor vélemény nélkül visszaküldött iratok. (Ezekkel az 1848. évi jegyzékekkel kapcsolatos az említett hivatali levelezés — a Kancellária iktatóhivatalának elintézésfogalmazványai.) Más jegyzékek productionális és egyéb perekéi stb.; nagyobb jegyzék tartalmazza a birodalmi Kultuszminisztérium részére az Erdélyi Kancelláriai Levéltárból kikölcsönzött iratok jelzeteit; 1860-ban a Helytartótanács levéltári hivatala küldött meg egy jegyzéket a levéltárában található erdélyi udvari kancelláriai provenienciájú iratokról. Végül az állagba került két őrjegy is az Erdélyi Kancelláriai Levéltár egyes iratairól.

Segédeszköz nincs hozzájuk.

Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, ismétlődő kutatásnál a szükséges irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

B 30. KÖLCSÖNKÖNYVEK

1829–1867

8 kötet

1—8. 8 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária registraturájáról a hatóság tisztviselőinek, ill. más hatóságoknak vagy azok tisztviselőinek kikölcsönzött iratokról vezetett feljegyzési könyvekből áll. 1849-et megelőzően referensekként, ill. referatumokként vezettek külön-külön kölcsönkönyveket a kiadott iratokról; akkortól egységes feljegyzési könyv szolgált e célra. Általában az iratok kiadásának keltét, év- és iktatószámát, darabszámát, az átvevő nevét, annak az iratnak számát, amelyhez a tisztviselőnek szüksége volt az irat kikölcsönzésére s végül az irat visszavételét tüntették fel.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag (és a referens) nevét kell feltüntetni.

B 54. MISCELLANEA NOVA ARCHIVI CANCELLARIAE AULICAE TRANSYLVANICAE

18–19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancellária más állagokba nem sorozható vegyes iratait tartalmazza.

Az iratoknak nincs segédlete; darabonkénti átnézéssel kutathatók. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Vegyes iratok

B 56. TILTOTT ÉS MEGENGEDETT KÖNYVEK JEGYZÉKEI ÉS EGYÉB KÖNYVJEGYZÉKEK

(1799–1846) 1847 (–1848)

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a csomó többféle jegyzékből áll. A csomó elején található jegyzékek egyszerű számlisták olyan cenzúrajegyzékekről, amelyek „irodalomtörténeti, közművelődési és más tekinteteknél fogva »külön« tételre s könyvalakban megtartásra . . . ajánltattak". Az ezekben szereplő iratok közül azonban csak az 1847. évi jegyzékek (s velük együtt legnagyobbrészt azoknak a rendeleteknek fogalmazványai is, amelyekkel a Guberniumnak küldték őket) maradtak a csomóban. Ezek részben nyomtatottak, s rendszerezve közlik a cenzúrázott anyagot (a központilag megvizsgált művek — részben megjelenésük helye, részben műfajuk szerint csoportosítva —, majd az egyes országos hatóságok által elbíráltak; valamennyiöknél közlik a bibliográfiai adatokat s azt, hogy a könyvet milyen minősítéssel engedélyezték: „transeat", „admittitur" stb.), részben kőnyomatosak (engedélyezett külföldi irodalmi lapok, eltiltott művek jegyzékei). Az 1847. évi jegyzékek s kísérőirataik fogalmazványai teszik az állag legnagyobb részét. Emellett a csomóban található egy lista az 1836. év első felében Erdélyben nyomtatott s a Gubernium által az Erdélyi Udvari Kancelláriának felküldött művekről, továbbá több jegyzék az 1838 és 1847 közt az erdélyi nyomdákból hivatali úton a bécsi cs. kir. udvari könyvtár számára felterjesztett munkákról. Külön említendő az erdélyi római katolikus püspöknek (a Gubernium könyvvizsgáló hivatala elnökének) egy jelentése az erdélyi udvari kancellárhoz (ez az 1847-i nyomtatott, ill. litografált jegyzékek közt foglal helyet).

A csomó elején a számlisták állnak; ezeket az 1847-i jegyzékek és kísérőirataik fogalmazványai követik, számaik rendjében. (Az 1847. évi jegyzékről készült lista mintegy segédeszközül is szolgál ezekhez.) A csomó végén, az előbbiekben jelzett rendben találhatók a többi jegyzékek. Külön segédkönyve nincs az állagnak; az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának segédeszközei s (részben) az említett számjegyzék alapján kutatható. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét és a jegyzék számát vagy más közelebbi megjelölést kell feltüntetni.

B 26. CONSIGNATIO STATISTICO TOPOGRAPHICA SINGULORUM IN MAGNO PRINCIPATU TRANSYLVANIAE LOCORUM

1831

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a Exactoratus Provincialis által 1831. december 31-i kelettel hivatali célra készült összeállítás litografált példánya. Táblázatos; rovatai: a helységek magyar, latin, német és román neve, a bennük található római katolikus, református, evangélikus, unitárius, görög egyesült és nem egyesült egyházközségek és zsidó hitközségek száma, a helységek lélekszáma (ez láthatólag csak az adózó rendű népességé), annak a törvényhatóságnak jelzése, amelyben a helység található, a törvényhatóság székhelyének neve s végül a helység qualificatiója (város, mezőváros, falu vagy praedium-e). Az egyházakra, ill. a lélekszámra vonatkozó adatok helyenként hiányzanak (az ilyen esetek egy részénél jelezték, hogy a helység locus militaris, azaz egészében határőrhely).

Az összeállítás a helységek magyar nevének szigorú (négy betűig is elmenő) betűrendjében halad. Segédeszköz nem készült hozzá.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

B 3. DEPOSITA

1817—1849

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag bizonyos külön kezelt iratokból áll. Az iratok egy része udvari ágensek kinevezésével kapcsolatos; mások ágensek és egyéb személyek végrendeletét és hagyatéki ügyeit illetik. Maradtak itt egyéb anyagi követelésekre vonatkozó iratok is. Külön említendők a Csányi László 1849-i (erdélyi teljhatalmú országos biztossága és minisztersége idejéből származó) apróbb magánjellegű kiadásaival kapcsolatos nyugták stb. és a számára készült orvosi receptek. Itt találhatók végül a Kancellária levéltárában őrzött letéteknek a magyar külügyminisztérium számára való átadása iratai.

Az egyes ügyek iratai külön-külön papírcsomagokba kerültek; a csomag külsejére feljegyezték tartalmát. Az ilyen „depositum"-okat sorszámokkal látták el; ezek rendjében helyezték el az állagban. Segédeszköz nincs az iratokhoz.

Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a állag nevét (s ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

B 5. PASSUALES

kb. 1780—1848

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag (kivételektől eltekintve) útleveleket, ill. annak szerzéséhez szükséges egyéb iratokat tartalmaz. Az útlevelek egy részét az Erdélyi Udvari Kancellária adta ki; másokat a Gubernium, erdélyi törvényhatóságok, városok, sőt községek is; ismét másokat magyarországi szervek vagy a birodalom más hatóságai

(prágai városkapitányság és rendőrigazgatóság stb.), ill. külképviseletei; találhatók itt más ország illetékes szervei által kiadott útlevelek is. Az útlevélnyerők legnagyobbrészt erdélyiek; mások csak erdélyi származásúak; ismét mások nem erdélyiek, csak Erdélybe utaznak vagy onnan el; s végül kerültek ide olyan útlevelek is, amelyeket nem erdélyi hatóságok nem erdélyieknek, s nem Erdélybe való utazásra adtak ki. Az útlevelek idekerültét, a rajtuk szereplő ügyintézési feljegyzésekből következtetve, feltehetően az indokolja, hogy lejáratukkor benyújtották őket az Erdélyi Udvari Kancelláriánál, s az ennek alapján állított ki nekik újabbat. (Ez lehet a magyarázata az egyébként egyáltalán nem erdélyi vonatkozású iratok idekerültének.) Az útlevelek adatszolgáltatása: a személy neve, kora, személyleírása, útjának célja (nem mindenütt), útitársainak neve, a magával vitt lovak stb. száma s az utazás időpontja. Az útlevelek mellett helyenként az állagban találhatók a megszerzésükhöz szükséges iratok: ajánlások, igazolások stb.

Az iratok tulajdonosuk neve kezdőbetűjének rendjében sorakoznak. Az állag végén található a vegyes iratanyag. Segédkönyvük nincs. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

KANCELLÁRIAI TISZTVISELŐK IRATAI

B 44. *Miscellanea praesidialia cancellarii aulici Noptsa*

(16. század) – kb. 1819–1840-es évek

3 csomó

1—3. 3 csomó

Ez a fond (más, tisztviselők után maradt iratokhoz hasonlóan) ún. „íróasztalmaradék"; a Noptsa Elek után, hivatali működésének különböző szakaszaiból maradt s hatósági registraturákba nem került (vagy — elvétve — onnan kiemelt) iratokat egyesítették benne. Noptsa Elek hosszú hivatali pályafutásának a következő szakaszai vannak (kimutathatóan) képviselve itt: Hunyad megyei főispánsága, erdélyi udvari kancelláriai tanácsossága, királyi táblai elnöksége, országgyűlési elnöksége (a statuum praeses a Gubernium tanácsosa is volt, a világi tanácsosok közül rangban általában a második a kincstartó után, s a Gubernium Judiciale alelnöki rangban tényleges vezetője; a Jósika János lemondása, ill. az 1835. február 7. után előállt helyzetben pedig — a gubernatori, ill. guberniumi elnöki tiszt nem lévén betöltve, s Kornis János alelnöki rangban vezetvén a Gubernium ügyeit, 1835. február 7-től Estei Ferdinánd irányítása alatt — Noptsa Kornis akadályoztatása esetén az egész Gubernium vezetését is el kellett hogy lássa) és erdélyi udvari kancellársága.

Hunyad megyei tevékenységének nyomát csak néhány irat őrzi: beszéde az úrbérrendezés ügyében (1819-ben vagy 1820-ban), búcsúja a megye rendeitől tisztségétől megváláskor. Erdélyi udvari kancelláriai tanácsosságának is viszonylag kevés kimutatható nyoma van: elsősorban referatum-beosztások (s a tisztviselők referatumok szerinti csoportosítása) a Kancellárián. Annál gazdagabb királyi táblai elnökségének iratanyaga. Itt elsősorban a tábla személyzeti (ítélőmesteri, ülnöki — ideértve a számfelettieket is — kinevezések, ülnökök szabadság-,

útlevélügyei, guberniumi tanácsosságra kinevezett királyi táblai ülnök további részvételének ügye a tábla ülésein, a táblai kancellisták panaszainak, az általuk a marosvásárhelyi polgároknak okozott károknak stb. ügyei és egyéb vegyes személyzeti ügyek), illetmény-, működési (jelentések a királyi táblán tárgyalt perekről, a levéltárnok számadási ügyei stb.) ügyei, királyi, táblai ügyvéd irathagyatékának ügye, a táblát illető politikai ügyek (a táblai ifjúság részvétele politikai egyesületekben), az ítélőmesterek és táblai ülnökök országgyűlési részvételével kapcsolatos ügyek említendők. Az anyag e részével tárgyilag sokban egybefonódik Noptsa statuum praesesi tevékenységének itt őrzött iratanyaga. Itt első helyen magát az országgyűlési vonatkozású anyagot kell említenünk. Noptsa két országgyűlésen látta el az elnök tisztét (az 1834—1835-in és az 1837—1838-in, az előbbinek második, az utóbbinak első felében). Követi utasítások (s az Erdélyi Udvari Kancelláriának ezekkel kapcsolatos felségelőterjesztései), a statuum praeses által az országgyűlés megnyitásakor (tiszte révén) mondott beszédek (felelete az országgyűlésnek és a Guberniumnak, üdvözlő beszéde Estei Ferdinándhoz — a főherceg válasza is az állagban található —), az országgyűlésnek az udvarba küldött követének (Kemény József) jelentése a diétának, királyi kéziratok országgyűlési ügyekben Noptsához és válasz-felségelőterjesztései, az országgyűléshez intézendő rescriptum tervezete, az országgyűlés elnapolását és bezárását illető iratok teszik az anyagnak ezt a részét. A statuum praeses egyéb iratai hivatali levelezés jellegűek (Estei Ferdinánd királyi biztossal, a főhadiparancsnoksággal, alsóbb hatóságokkal — törvényhatósági, városi főtisztek jelentései úrbéri panaszok, kolerajárvány, gyilkosság, a városban mutatkozó „rendeletlenség" stb. ügyében —, Noptsa felterjesztései az ügymenetet illetően, személyzeti ügyek, kérvények, feljelentések, a református consistorium 1833 előtti formájára való visszaállításának ügye stb.).

Végül a kifejezetten erdélyi udvari kancellári anyag zömét Noptsa elnöki felségelőterjesztéseinek fogalmazványai teszik (nagyobb fontosságú per — Wesselényié — és vizsgálat — Szász Károly ellen — ügyében, donatiók, tisztségek betöltése, peres ügyek intézése s a Kancellária egyéb személyzeti és működési ügyei tárgyában); amellett itt találhatók a Magyar Udvari Kancelláriával, birodalmi központi kormányzószervekkel stb. folytatott levelezés egyes darabjai is.

Az iratanyag jó része azonban nem kapcsolatos Noptsa Elek hivatali működésének egyik vagy másik szakaszával. Ezek között az iratok közt első helyen Noptsa feljegyzéseit, összeállításait kell említenünk. Tárgyuk rendkívül sokrétű; Erdély és Magyarország közjogi kapcsolata, a Magyar és az Erdélyi Udvari Kancellária egyesítése, az „Erdélyi belső igazgatás törvényes activitasa", a diéta helyének s tárgyalásainak ügye, az újoncozás kérdése, nagy fontosságú vizsgálatok csakúgy szerepelnek köztük, mint jogi problémák, a görög nem egyesültek ügye (a 15. századtól kezdődően), tisztségekre jelölések és választások, guberniumi tanácsosi eskü, a harmincadügy általában s apróbb egyedi ügyek. Részben egyszerű jegyzetek ezek, részben historica deductio-szerű összeállítások; jó részük Noptsa saját kezeírása. Ehhez a típushoz áll közel a jegyzékeké (magyar királyok és erdélyi fejedelmek szerződéseiről, az erdélyi országgyűlések királyi biztosairól, országgyűléshez benyújtott kérelmekről stb.). Ismétcsak nem Noptsa működésének egyetlen szakaszához kapcsolódó anyag a peres iratoké (evocatoria, facti species, táblai transsumptum, instantiák, a fiscalis director, ill. a törvényhatósági főtiszt jelentése pert illetően, rendelet s a hozzá csatlakozó elintézésfogal-

mazvány fiscalis perben). Számos kivonat is maradt Noptsa hagyatékában: a thesaurarius tisztét illető törvénycikkeké; 16—17. századi erdélyi törvényeké, a Gubernium királyi könyveié, országgyűlések, a Forum Productionale, a Hofcommission in Justiz Gesetzsachen jegyzőkönyveié stb. További csoportja az iratoknak a másolatoké. Nagyobb közjogi vagy egyéb természetű politikai fontosságú iratokról másolatokat szerzett Noptsa; így kerültek ide: 17. századi erdélyi törvénycikk másolata, Alvinczi Péter követségét, Bethlen Miklós fogságát illető iratok, országgyűlési sérelmi irat és az erre adott 1742-i rescriptum, a census Sancti Martini-t illető fiscalis per iratai, más rescriptumok, rendeletek másolatai, a szász natio egy memorialéja a tisztségek betöltésénél való figyelembevétel iránt, az „Egy alkotmányos szózat . . . " (1832) egy másolati példánya, V. Ferdinánd 1840-i amnesztiarendelete; Bihar megye 1840. június 22-én kezdődött közgyűlésének jegyzőkönyve. Az iratok egy része végül egészen vegyes jellegű: tiltott könyvek jegyzéke, nyomtatott útiterv Ferenc Károly főherceg galíciai útjára, bécsi Lotterie-Plan, nyomtatott normatív rendelkezések stb.

Az anyag ún. „íróasztalmaradék"; nem registratura jellegű. Jórészt nem is hivatali levelezés terméke. Egyes darabjai ügyiratszerűek (ahol egy ügyet exhibitum és elintézésfogalmazvány képvisel, ezek általában együtt találhatók).

A fond nagyjából Noptsa hivatali funkciói szerint rendezett. Segédeszköz nincs az iratokhoz; kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhetik. Kutatás esetén a kérőlapon a fond nevét (ismétlődő kutatásnál emellett a fasciculus számát és az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

B 31. *Pivolusz Pál erdélyi udvari kancelláriai titkár irathagyatéka*

1780-as—1810-es évek

1 csomó

1. **1 csomó**

Ez a fond két alkotórészből tevődik össze: magának Pivolusz Pálnak irathagyatékából és Salat József kancelláriai ágens bizonyos irataiból. (Az utóbbiak idekerültét az magyarázza, hogy Pivolusz Pál Salat hagyatéki gondnokaként is működött.) A két anyagrész között Salaté a korábbi. Ezt az ágensi tevékenységével kapcsolatos iratok teszik: ágensi constitutio, periratok, folyamodványok stb. pereket illetően, több causae deductio, vizsgálatok perekben, ítéletlevelek, vegyes jegyzetek a perekhez, permellékletek (bizonyítványok, térképvázlat stb.). Külön említést érdemel az itt szereplő perek közül az id. Wesselényi Miklósé; Salat ti. a sértett fél, Haller János ágense volt. Találhatók itt egyéb folyamodványok (Háromszék megye rendeinek 1786-i kérvénye jogaiban való megtartása iránt, az erzsébetvárosiak folyamodása a tizedbérlet elengedését illetően), nyugták, több charta bianca, levelezések pereket illetően és magánlevelek. Külön említendő két kimutatás Abrudbánya és Verespatak 1784-i veszedelmével kapcsolatban: egyikük azt tünteti fel, hogy a két helyet megtámadó parasztsereg mely falvakból toborzódott, a másik a helységek lakosainak kárait (részletesen).

Pivolusz iratai közt első helyen a szolgálatával szoros kapcsolatban levők említendők (kérvényei előléptetési ügyekben s felterjesztés ez iránt, uralkodói elismerés tudtul adása neki, a fogalmazók instructiójának hivatalos megküldése részére, vázlatai elintézésfogalmazványokhoz stb.; ide sorolandók azok a hivatali jellegű iratok is, amelyek nem állnak ilyen kapcsolatban személyével: királyi kéziratok másolatai, jegyzőkönyvi kivonatok, Fábián erdélyi udvari kancelláriai tanácsos referatumának scontro-könyve, szabadalomlevelek, nyomtatott vámtarifa, a devalváció-pátens nyomtatott példánya, statisztikai tabella a Habsburg-birodalomról, tájékoztató a himlőoltásról). Más iratok hagyatéki gondnokságával kapcsolatosak (felterjesztései, ill. rendeletek hozzá e minőségben; levelezése peres ügyekben). Van végül néhány (jórészt irodalmi vonatkozású) irat az állagban, amelyről inkább csak feltételezhető, koruk alapján, hogy Salat — és nem Pivolusz — hagyatékából került ide. Ezek: két nyomtatott füzetből álló röpirat („Freymaurerbegebenheiten in Prag"), kéziratos irodalmi karikatúra („A' Fűzfa Poétának az Árkádiai borostyán koszorus vers írok czéhja Atya mesterének munkáji"), óda 1801-ből Károly főherceghez, keltezetlen, latin nyelvű verses levél. Ugyanilyen bizonytalan provenienciájú egy 1793-as beszédszöveg.

Az iratokat nagyjából tárgyilag csoportosították. Segédletük nincs. A fond kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

B 32. *Kászoni Dénes iratai*

kb. 1792–1802

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond Kászoni Dénes — marosújvári sóhivatali és thesaurariatusi gyakornok, marosújvári salis ponderator, majd az Exactoratus Pupillaris és a Gubernium Transylvanicum cancellistája, az Erdélyi Udvari Kancellária accessistája s végül fogalmazója — bizonyos iratait tartalmazza. (Kászoni hivatali szolgálatának a későbbi években nem találjuk nyomát; feltehető, hogy az iratok elhalálozása kapcsán kerültek a Kancellária levéltárába.) Egészükben személyi jellegűek: családi iratok (egy atyját érintő vizsgálat kivonata, atyja hagyatéka özvegyének jutó harmadának jegyzéke, anyja végrendeletei, levelezése anyjával s más családtagjaival), iskolai és szolgálati bizonyítványai (ide kerültek bátyja, Kászoni László szolgálati bizonyítványai is), kinevezési okmányai, kérvényei a hivatali szolgálatát illető kisebb ügyekben, magánlevelezése és néhány nyugta.

Az iratanyag három fasciculusra oszlik. Kisebb egységei a numerusok; ezek fajtájuk, ill. a levelezés esetén küldőik szerint fogják össze az iratokat. A numerusok az egész állagon egységesen futnak végig, nem kezdődnek újra fasciculusonként. Az egyes numerusokat átkötő papírszalagokon röviden feltüntették a bennük foglalt iratok tárgyát, ill. jellegét.

Segédeszköz nincs az iratokhoz. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történik. A kérőlapon a fond nevét s (ismétlődő kutatásnál) a fasciculus és numerus megjelölését kell feltüntetni.

B 34. *Izdenczy József államtanácsos irathagyatéka*

1767–1802

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond az Izdenczy József államtanácsos halála után 1811. május 1-én hagyatékából az Erdélyi Kancelláriai Levéltárnak átadott iratokból áll. Ide juttatásukat némileg indokolja az a körülmény, hogy Izdenczy az erdélyi ügyek referenseként is működött a Staatsratnál. A kis fond tárgyilag teljesen heterogén. Találunk itt országgyűlési vonatkozású iratokat (a szász natio reflexiói törvényjavaslatokra, rescriptumok törvénycikkek megerősítése, ill. meg nem erősítése tárgyában); ide került az 1795-i szász Regulativ Puncte egy másolati példánya. A szász natióval, ill. egy szász törvényhatósággal (Szászsebes) kapcsolatos más iratok is találhatók a fondban: a szász natio jószágai incameratiójának s a rajtuk fekvő terhek liquidatiójának, Szászsebes város birtokainak, ezekből eredő jövedelmeinek és a szék adósságának ügye, a város és egyes székbeli helységek, ill. magánszemély vitája Staatsrat-beli tárgyalásának iratai, kimutatás a szebeni polgárjog megszerzésének költségeiről, keltezetlen resolutio a szász tizedeket illetően. Néhány irat kapcsolatos az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária hatáskörével, a dicasterialis tisztviselők illetményével, az igazságszolgáltatással; egy-két további a profugiummal és az erdélyi román nép „tumultuatio"-jával (a „tumultuatio"-t illető irat keltezetlen). Kisebb gyűjteményt képeznek az 1769—1773. évekből való elvi rendelkezések a nemesi productiót illetőleg. Végül két irat nem osztható ezekbe a csoportokba: a Staatsrat votuma az erdélyi nemesség 1787-i memorandumát illetően és egy magánszemély ide került kérvénye.

Az iratok részben az államtanácsi tárgyalás termékei (Izdenczy votuma, majd az államtanács többi tagjainak javaslatai és az uralkodó döntése), részben másolatok, feljegyzések vagy fogalmazványok. Két fasciculusba soroltak; betűkkel megjelöltek. Mindegyikükhöz külön iratjegyzék szolgál. (Az iratjegyzékeken feltüntették azt is, hogy az anyag egy részét később, feltehetően hivatali használatra, kiemelték a fondból.)

A fond kutatása az iratjegyzékek alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét, a fasciculus számát s az irat betűjelzetét kell feltüntetni.

B 33. *Blosz József guberniumi kancellista iratai*

kb. 1753–1809

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond Blosz József guberniumi kancellistának Salat udvari ügyvivőnél letétbe helyezett (s bizonnyal Salat működésének megszűntével az Erdélyi Kancelláriai Levéltárba került) iratait tartalmazza. A csomó három per irataiból áll: Blosz két saját peréből (Kolozsvár határában levő ingatlant illetően) és osztályos perből.

Az iratanyag kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

UDVARI ÜGYVIVŐK IRATAI

1782–1862

E helyen (a Wellmann-féle alapleltár tagozódásának is megfelelően) több fondot tárgyalunk együttesen, minthogy ezek lényegében véve hasonló jellegűek. Valamennyi fond udvari ágensek irathagyatéka, amelyet az ügyvivők működésének megszűntével a Kancellária levéltárába helyeztek el.

Az udvari ágensek feladata lényegében a Gubernium és az erdélyi királyi tábla mellett működő ügyvédekéhez volt hasonló. Feladatkörüket, működésük feltételeit és módját a legrészletesebben 1798. december 21-i instructiójuk írta körül (az ágensi intézmény már évtizedekkel korábban is ismeretes volt). Az instructio az ágensek feladatát elsősorban az Erdélyi Udvari Kancelláriához forduló feleknek nyújtandó ügyvédi segítségben jelölte meg. Nem foglalkozhattak azonban tisztségek elnyerésére irányuló kérelmekkel; ezeket a supplicansoknak személyesen kellett benyújtani a megfelelő dicasteriumnál vagy a királynál. Vállalhattak gyámságot vagy gondnokságot; joguk volt tanácsadásra az Erdélyi Udvari Kancelláriá elé nem viendő ügyekben is; egyáltalán foglalkozhattak a mindenkinek megengedett magánügyletekkel. A hozzájuk forduló vagy a dicasteriumok által hozzájuk utasított szegénynek ingyenes jogsegéllyel tartoztak.

Az instructio hatósági védelmet helyezett kilátásba számukra a zugírászokkal szemben. Az agentura feltételei a következők voltak: 1. indigenatus vagy a Birodalomban születés, ill. tízévi állandó ottlakás; 2. tíz évre visszamenően feddhetetlen előélet s annak igazolása, hogy sohasem volt tagja semmiféle titkos társaságnak; 3. a német, latin és az országban használatos nyelvek ismerete, jogi végzettség és a stylus curialisban való jártasság; 4. háromévi gyakorlat kormányhatóságnál vagy bíróságnál, vagy udvari ágens, ill. ügyvéd mellett sollicitatorként; 5. 4000 Ft-nyi kimutatható vagyon. A felsorolt feltételek bármelyikének hiánya elegendő volt ahhoz, hogy az ágensségre pályázót ne bocsássák vizsgára. Az exament az Erdélyi Udvari Kancellária két tanácsosa előtt kellett megállni. Ez szó- és írásbeli vizsga volt; az elsőnek tárgyai: *a)* az igazgatási szervezetnek, az egyes hatóságok hatásköreinek, ügyintézésük módjának ismerete; *b)* „spatium temporis pertractationi cujuslibet negotii commensuratum"; *c)* kérdések a hazai jog gyakorlatából és az úrbéri rendszabályokat illetően. A másodikon két témát kapott a jelölt; szerződés-, végrendelet-, supplex libellus-, panaszformulát kellett kidolgoznia. A vizsga végeztével a két tanácsos döntött annak eredményét illetően, majd felterjesztette javaslatát a Kancelláriának. Az azután *pozitív* véleményét az uralkodó elé vitte. Az ágens kinevezése kancelláriai decretummal történt; eskü letételére volt kötelezve.

Ügyködésének módját illetően az utasítás a következő előírásokat tartalmazta: csak a törvényekkel, az uralkodó iránti hűséggel és a becsülettel megegyező ügyeket szabad elvállalnia. A jogban járatlan asszonyokat, tájékozatlan kézműveseket és parasztokat fel kellett világosítania a tudatlanságukkal való visszaélési kísér-

letekről. Kiskorú, gyámság vagy gondnokság alatt levő személyek ügyeit szüleik, gondnokuk vagy gyámjuk tudta nélkül nem vállalhatta el, kivéve azt az esetet, ha jogos panaszaikról volt szó. Falvak instantiáit csak oly esetben vehette át, ha azokon szerepelt a bíró és az esküdtek aláírása, s mellékelve volt hozzájuk az alsóbb bíróságok és a Gubernium döntése. Igazolni tartozott a hatóságnál, hogy a fél reá bízta ügyét (nagyobb jelentőségűeknél plenipotentialist kellett felmutatnia; kevésbé fontosaknál a fél magánlevelét is elég volt). Másrészt, maga fedezésére, aláírással ellátott facti speciest kellett kikérnie a féltől ügyéről. Formai megkötés volt utasításában az, hogy supplex libellusokat vagy recursusokat kellett benyújtania a Kancelláriánál, s nem notákat és promemorialékat. Az általa képviselt ügyeket a hatóság vezetőjénél sürgette (szóban) vagy magánál a hatóságnál (írásban). A referensekkel, az expediturával vagy a registraturával tilos volt érintkeznie (ezt korábbi rendelkezések egész sora is így írta elő). Elintézett ügyeket felelet terhe mellett tilos volt újra elindítania.

Az ügyvivői kar feje a rangidős ágens volt; neki küldték meg az őket illető normatív rendelkezéseket, s ő gondoskodott köröztetésükről, kihirdetésükről. Az ő feladata volt minden év elején, az összes ágensek jelenlétében felolvasni az utasítást. Az ágensek iratkezeléséről viszonylag keveset tartalmazott az utasítás. Lelkükre kötötte irataik gondos őrzését, repertorizálását. Maguk igazolására liber expensarumot kellett vezetniök a munkájuk során keletkezett kiadásokról. Fogalmazványaikat megtarthatták; a náluk levő oklevelek és másolatok azonban a fél kívánságára kiadandók voltak neki. (Az instructiót l. B 2. 1799:809.) Számuk változó volt.

A kezdeti néhány ügyvivő helyén 1797 elején már tizenhatot találunk (l. erre nézve B 2. 1797:306), az 1798-i utasítás kiadása idején pedig tizennyolcat. Az instructio elő is írta, hogy számuk háromra csökkentendő, s míg ez meg nem történik, újabb személy nem vehető fel az agenturára, kivéve azt az esetet, ha született erdélyiek halnak meg; ezek helyére lehet (B 2. 1799:809). Számuk azonban csak lassan csökkent: 1804-ben még tizenöt, 1817-ben nyolc; 1831-ben azonban már csak kettő volt (ezek közül is az egyik magyar udvari kancelláriai s nádori is), 1840-ben ismét három. Az Erdélyi Kancelláriai Levéltárba került ügyvivői iratok tehát csak tört részeit teszik az egykori ágensi iratanyagnak. A többiek iratai feltehetőleg be sem kerültek a levéltárba, vagy a felek széthordták az anyagot; az itt ismertetett irathagyatékokat is erősen érinthették igényeik.

A fondok elkülönülnek egymástól. Mindegyikükhöz jegyzék készült, e szerint vannak rendezve (Finta iratait kivéve, amelyeket utólagos rendezés tárgyi csoportokba szedett; Marusy hagyatéka csak a jegyzék szerinti *csoportokba* van szétosztva, azokon belül a sorrend megbomlott).

Kutatás esetén a kérőlapon a fond (X. ügyvivő iratai) nevét és a sorszámot kell feltüntetni.

B 35. *Conrad ügyvivő irathagyatéka*

1847

3 csomó

1—3. 3 csomó

B 36. *Dienes ügyvivő irathagyatéka*

1782–1833

1 csomó

1. 1 csomó

B 37. *Enyedi ügyvivő irathagyatéka*

1816

4 csomó

1—4. 4 csomó

B 38. *Finta ügyvivő irathagyatéka*

1846

2 csomó

1—2. 2 csomó

B 39. *Marusy ügyvivő irathagyatéka*

1803

18 csomó

1—18. 18 csomó

B 40. *Salat ügyvivő irathagyatéka*

1819

6 csomó

1—6. 6 csomó

B 41. *Udvarnoky ügyvivő irathagyatéka*

1840

15 csomó

1—15. 15 csomó

B 42. *Vitéz ügyvivő irathagyatéka*

1816

1 csomó

1. 1 csomó

B 43. *Acta miscellanea agentium*

18. század második fele – 1865

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond az egykori „Acta Miscellanea" töredéke. Tisztázatlan provenienciájú ügyvivői iratokból áll. Jellege a korábban ismertetett ágensi iratokéhoz hasonló. Az iratanyagnak segédeszköze nincs. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

B 49. *Vlasits királyi biztos iratai*

1833–1834

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond a Vlasits Ferenc altábornagy, horvát bán erdélyi királyi biztosi működése során keletkezett iratokat tartalmazza. Vlasitsot az uralkodó az Erdélyben az ellenzéki mozgalom megerősödése folytán kialakult és kormányszempontból nehézzé vált politikai problémák megoldására küldte a kis országba teljhatalmú királyi biztosként. Feladatköre nem volt pontosan körvonalazva; valóban teljhatalommal rendelkezett (elég botránkozásra adott is okot az ellenzék számára a feladatkörével kapcsolatos egyik rescriptum „cuncta agas, cuncta disponas" kitétele). A politika kérdéseivel *általában* kellett foglalkoznia; rendelkezhetett a hatóságokkal is. (Emellett erdélyi tartózkodása alatt is ellátott bizonyos báni teendőket.)

Az előbbiekből következik, hogy a királyi biztos működéséből származó iratanyagnak állagunkban található része tárgyilag eléggé általános jellegű. Jó részét a biztosnak a politikai helyzet egészével s az átfogó megoldási tervekkel kapcsolatos felterjesztései teszik, továbbá hivatali levelezés a marchalisokat illetőleg (ezek repraesentatiói — mellettük a jegyzőkönyvek vagy extractusaik —, a Gubernium felterjesztései e tárgyban a biztoshoz s Vlasits reflexiói a törvényhatósági gyűlések hozzájuk jutott iratanyagára). Ettől az általános jellegű problematikától némileg elüt néhány külön ügycsoport: egyrészt guberniumi, thesaurariatusi tanácsosi tisztségek, törvényhatósági főtiszti helyek betöltése, másrészt a Vlasits személyéhez fűződő paraszti hiedelmekkel kapcsolatos ügyeké. (Erdélyszerte elterjedt a hír, hogy a biztos — egyes területeken úgy tudták: maga a király — a parasztok panaszainak kivizsgálására vagy egyenesen felszabadításukra érkezett Kolozsvárra. A Vlasitshoz ennek folytán érkezett supplicatiókat nem találjuk az iratok közt; még érdemi nyomukat sem. Megmaradt azonban annak a hivatali levelezésnek anyaga, amit Vlasits e hiedelmek eloszlatása céljából folytatott.) További ilyen csoport az ínségügyeké (az éhínség veszélye épp Vlasits megbízatása idején fennállt Erdélyben) s kiküldetésének finanszírozásáé. Horvát báni tisztéből eredő hivatali levelezés is maradt állagunkban. Az állag *nem tartalmazza Vlasits erdélyi királyi biztosi működésének teljes iratanyagát.* Az iratokat 1851-ben a kabinet adta át rövid úton a Kancelláriának. (Már az Erdélyi Kancelláriai Levéltárnak az Országos Levéltárnak való átadása után került ide más úton egyetlen darab irat.)

Az iratok, jellegüket tekintve, több csoportra oszthatók. A csomó elején Vlasits részben saját kezű felségelőterjesztéseinek fogalmazványai találhatók. Ezek sorszámot nyertek, s ma is számrendben lelhetők fel a csomóban. Utánuk már számozatlan iratok következnek: előbb a biztos felségelőterjesztéseinek purumai, rajtuk a királyi döntésekkel; köztük egy eredeti királyi kézirat, valamint többnek a másolata (Vlasitshoz és Jósika János guberniumi elnökhöz). Az anyag harmadik részét Vlasits egyéb természetű elintézésfogalmazványai és a hozzá érkezett iratok teszik (ez utóbbiak a Gubernium jelentései vagy törvényhatóságok felterjesztései). Az anyagban nincs nyoma ügyiratszerű kezelésnek. Exhibitum egyáltalán kevés maradt állagunkban, s ezek mellett sem találjuk ott a további ügyintézés iratait; az iratdarabok zöme pedig elintézésfogalmazvány. A fond (az elsőként említett, számozott csoporttól eltekintve) rendezetlen. Segédeszköz nincs az iratokhoz.

Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését — sorszám stb. —) kell feltüntetni.

Estei Ferdinánd erdélyi királyi biztos iratai

Bevezetés

Vlasits királyi biztoshoz hasonlóan az Erdélyi Udvari Kancellária levéltárába került utódának, Estei Ferdinánd főherceg erdélyi királyi biztosnak két kis állagból álló fondja is.

A főherceg kiküldetésére röviddel Vlasits megbízatásának megszűnte után került sor. Az udvar már 1833 novemberében megkezdte a mindenképpen összehívandó országgyűlés királyi biztosának keresését. Először Miksa főherceg került kombinációba (1809-ben az összehívott, de harcba nem került erdélyi insurrectio főparancsnoka volt); az azonban 1833. november 19-én sietett tagadó választ adni Metternichnek előző nap hozzá intézett puhatolódzó levelére. Erre 1833. november 29-én maga I. Ferenc közölte kéziratban Estei Ferdinánddal, Galícia katonai és polgári kormányzójával, hogy őreá esett a választás (mellékelve Miksa főhercegnek a megbízatást elhárító levelét). Metternich (akivel kapcsolatban a kézirat jelezte a főhercegnek, hogy el fogja látni a szükséges aktákkal stb., és egy szakértőt delegál mellé) másnap, 1833. november 30-án jelentkezett levélben Estei Ferdinándnál, közölve megbízatását s felkérve: Erdélybe indulása előtt utazzék Bécsbe a kiküldetésével kapcsolatos kérdések megbeszélésére stb. A főherceg 1833. december 5-én válaszolt mindkettőjüknek. A királynak katonásan: elfogadja a megbízatást; csak azt kéri, hogy legalább 1834 márciusának végéig halasszák el az erdélyi országgyűlés megnyitását, hogy mindent megfelelően elő lehessen készíteni. Metternich előtt azonban már nem csinált titkot belőle: hogyan érintette a dolog. Engedelmeskedik a rendelkezésnek — írja —, de nyíltan meg kell mondania, hogy amennyiben nem rendeletként érkezik hozzá, elhárítja. Érvei részben azonosak voltak Miksa főhercegével (az ország, törvényeinek, hivatalos nyelvének, közéleti alakjainak nem ismerése). Amellett arra is hivatkozott, hogy tizenhárom hónapja került Galíciába, s fáradságos munkával tanult bele új munkájába; most mindez kárba veszne. Egyben kéri Majláth György államtanácsos (akinek neve már Vlasits biztosságával kapcsolatban is szerepelt erdélyi vonat-

kozásban; a bán egyenesen gubernatornak javasolta) melléje való beosztását. [Az 1833. november 29-i királyi kéziratot (ehhez mellékelt Miksa főherceg 1833. november 19-i válasza Metternichnek) és Estei Ferdinánd 1833. december 5-i válaszát l. [B 50.:1. Metternich 1833. november 30-i levelét s a főherceg 1833. december 5-i válaszát l. B 50.:2.]

A főherceg Erdélybe indulása aztán még hónapokat váratott magára. Az utazás előkészítése eléggé alapos volt: a királyi biztos mellé szakértőt (Somlyai János erdélyi udvari kancelláriai tanácsost) és irodai személyzetet rendeltek; tájékozódásul megküldték neki az 1810—1811-i országgyűlés törvénycikkeit stb., az Erdélyi Udvari Kancellária korábbi felségelőterjesztéseit az országgyűlést illetőleg, diéták rendszeres bizottságainak operatumait, feljegyzéseket, összeállításokat az úrbér kérdéseivel stb. kapcsolatban, tájékoztatókat erdélyi személyekről, az ellenzéki mozgalomról, Vlasits egyes felségelőterjesztéseit, a nádor hivatali levelezésében használt formularéját stb.

Estei Ferdinánd mint az országgyűlés királyi biztosa utazott Erdélybe; feladatai azonban már kezdettől fogva némileg túlmentek a szokványos országgyűlési biztosi teendőkön. 1835 februárjáig működésének zömét ugyan a diéta ügyeivel való foglalkozás alkotta (maga az előkészítés munkája, majd az országgyűlés napi ügyei; a főherceg általános tájékoztatói az udvar részére a diéta előrehaladásáról; az országgyűlési lap dolga stb.), de már a kardinális tisztségekre való jelölésnek, az országgyűlés elnökletének stb. kérdése nem tartoztak a szorosan vett biztosi teendők sorába; az országos kormányhatóságok tisztségeinek, törvényhatóságok főtiszti állásainak betöltése pedig egyáltalán nem — a főherceg azonban ezekre is befolyással bírt. Emellett minden, nemcsak az országgyűléssel kapcsolatos nagyobb jelentőségű politikai ügy is megfordult irodáján: a Wesselényi Miklóst illető jelentések, udvari rendelkezések stb. csakúgy, mint a Jósika János nyugalmaztatására vonatkozó felterjesztések, rendeletek. Kezdettől fogva részletes tájékoztatást kért a főherceg a törvényhatóságok gyűléseiről. S amellett (ugyanúgy, ahogy Vlasitshoz) hozzá is egyre-másra fordulnak egyes személyek vagy egész helységek panaszaikkal, kérvényeikkel (segélytől, adómentességtől kezdve kiváltságaik biztosításán, közszolgálatban elhullott igásállatuk árának megítélésén át a szabadon bocsátási, kivándorlási kérelmekig a legkülönbözőbb tárgyú kérésekkel). Vlasitstól örökölte a biztos az ínségügyeket is.

Ez az országgyűlési biztosság mellett gyakorolt, bizonytalan elhatárolású igazgatási funkció (nem nevezhetjük csak közigazgatásinak, hiszen pl. a Thesaurariatus elnökletének ügye is megfordul Estei Ferdinánd ügyintézésében) az országgyűlés 1835. februári feloszlatásával vált határozottabbá és egyben jóval szélesebb körűvé. A diéta szétkergetését s az ezt követően szükséges teendőket illetőleg az udvar már 1834 októberében meghozta a szükséges döntéseket. A dolog előkészítésének leglényegesebb mozzanata a Ministerialkonferenz 1834. október 18—19-i és 23-i ülése volt. [Erre nézve l. a szerző „Wesselényi Miklós" c. munkája (Bp. 1965) 260—263. oldalán foglaltakat.]

Formális instructiót most sem nyert a főherceg; feladat- és jogköre mindenesetre pontosabban körvonalazva volt, mint korábban. (Az 1834. október 18—19-i és 23-i Ministerialkonferenz-ülés felhasznált iratanyagát l. B 50.:74.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Guberniumhoz és annak elnökségéhez (a Kormányszék munkáját Kornis János irányította, a biztosnak alárendelve; a főherceg azonban maga is erőteljesen részt vett a hatóság munkájában — tanácsülési elnöklet stb. —) való viszonya

olyaténképpen volna megfogható, mint pl. egy országos és egy udvari hatóság hatáskörének elhatárolása. A legfontosabb ügyek továbbra is a biztos irodáján nyertek elintézést. A korábbiak mellett megjelentek (vagy fokozott hangsúlyt nyertek) a tisztségekre való alkalmaztatások, rangemelések, rangsor, egyházi tisztség- stb. adományozások, nemesítések, kamarásságok ügyei, sajtó- és közrendészeti ügyek. Külön említendők azok a nagy fontosságú egyedi politikai ügyek, amelyeket a biztos szemmel tartott: Wesselényi ügye, a nagyenyedi kollégiumban (Szász Károlyt illetően külön is) folytatott vizsgálatok stb. Más peres ügyek is kerültek a biztos elé. 1836-től egyre nagyobb súlyt nyertek az új országgyűlés előkészítésének kérdései; 1837—1838-ban pedig ismét a főherceg a diéta királyi biztosa. Erdélyi tevékenysége lényegében le is zárult ezzel az országgyűléssel, ill. Kornis János gubernatori kinevezésével; mindenesetre még 1839—1841-ben is kerültek hozzá erdélyi ügyek (egyre inkább csak alkalmaztatási kérések, azok sem nagy számmal). (Megjegyzendő, hogy a főherceg erdélyi megbízatása alatt is megtartotta galíciai katonai és polgári kormányzói tisztét; a most ismertetésre kerülő levéltárban is vannak galíciai érdekű iratok.)

Ismertetett hivatali működésének terméke az a két (csonka) kis állag, amelyekről az alábbiakban adunk tájékoztatást.

B 50. TITKOS IRATOK
(1833 –) 1834 – 1840
2 csomó, 1 kötet

1—2. Iratok	2 csomó
3. Iktatókönyv	1 kötet

A királyi biztos (erdélyi vonatkozású) levéltárának ez az állaga maradt ránk épebben, s ez a fontosabb is. Ide kerültek ti. a bizalmasabban kezelt, nagyobb súlyú ügyek: a kiküldetés *tényével* kapcsolatos legfontosabb lépések (az 1833. november 29-i kézirat stb.), az Erdély helyzetét illető feljegyzések, összefoglaló felségelőterjesztések, bizalmas politikai jelentések, az országgyűlés előkészítésére s folytatására vonatkozó titkos útmutatások, jelentések fontosabb politikai eseményekről (Kendeffy Ádám temetése stb.), a főherceg összefoglalói az országgyűlés menetéről, a fontosabb erdélyi politikai személyiségekkel (elsősorban Wesselényivel) kapcsolatos jelentések stb., Reviczky magyar udvari kancellár közlései a magyar országgyűlésről, fontosabb cenzúraügyek, Jósika János lemondásának kérdése, az országgyűlés feloszlatásával kapcsolatos teendőkre vonatkozó rendelkezések stb., a David-féle összeesküvés ügye, Wesselényi pere, Bethlen János 1835. őszi memorandumának kérdése, a nagyenyedi vizsgálatok, a református consistorium helyreállításának ügyei s más bizalmas politikai ügyek, az 1837—1838-i országgyűlés előkészítése és lefolytatása (itt szereplő iratai az 1834—1835-iéhez hasonlóak), főtisztségekre való kinevezések, rangemelések, a titkosszolgálat stb. ügyei s végül az Estei Ferdinánd galíciai kormányzóságával kapcsolatos bizonyos iratok. Az elmondottakkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk: *a)* az itt szereplő ügycsoportok jó részének bizonyos iratai nem a titkos ügyintézésbe kerültek, hanem az általánosba; *b)* a titkos ügyintézésben iktatott egyes iratokat még az élő ügyintézés során áthelyezték az általános iratok közé; *c)* az állag iktatókönyve 1-től 327. sz.-ig tartalmaz bejegyzéseket. A *ténylegesen* meglevő iratok utolsója a 279. számot viseli.

Az iratanyag *általában* egyszerű ügyirat jellegű: egysége a biztoshoz érkezett irat (és mellékletei) s az ügyben kelt elintézés fogalmazványa. Nem ritka eset azonban az, hogy egy-egy fontosabb ügynél valóságos kis convolutum alakult ki: itt ti. együtt tartották az ügy *egy érdemi fázisát* illető *összes* exhibitumokat. Segédkönyvül igen részletesen vezetett iktatókönyv szolgál az állaghoz. Rovatai: az irat iktatószáma, a hatóságokhoz érkezésének napja, küldője és saját kelte, tárgya (ez nemegyszer egy-másfél oldalt is elfoglal az iktatókönyvben), az elintézés jelzése (jórészt ez is részletes), az elintézés kelte, a várható válasz előjegyzése, ill. ennek száma (a három utolsó rovat elvétve van kitöltve). Az állag kutatása ennek alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét s az iktatószámot kell feltüntetni.

B 51. AZ ÁLTALÁNOS IRATOK IKTATÓKÖNYVE

(1740–) 1834–1841

1 kötet

1. 1 kötet

A királyi biztos általános iratainak csak iktatókönyve található az Erdélyi Kancelláriai Levéltárban. Az általános ügyintézésbe került iratok tárgyát röviden úgy jellemezhetnők, hogy minden olyan ügy iratai idekerültek, amelyeket nem tartottak titkosaknak. Itt elég tehát egyrészt a bevezetőben a biztos tevékenységéről elmondottakra s a titkos ügyintézés már ismertetett körére utalnunk. Másrészt számos ügynek vagy ügycsoportnak bizonyos iratai a titkos, más iratai az általános sorozatba kerültek. A biztos Erdélybe indulásával kapcsolatban pl. a titkos sorozatba került az 1833. november 29-i kézirat, Metternich ismertetett levele, a bizalmas feljegyzések stb.; az általánosba az 1810—1811-i országgyűléssel kapcsolatos közlések, a systhematica deputatiók megküldött operatumai, marchalisokat illető több Conferential Extract, a nádori formulare, Estei Ferdinánd ínségügyi megbízatása stb., az országgyűlés megnyitása előtti időszakról a marchalisok protocollumai. Ez a vagy csak egészen általánosan, vagy csak (az előbbiekben bemutatott módon) egészen konkrétan megvonható választóvonal húzódik a kétféle ügyintézés közt. Különbözők a kétféle ügyintézés megkeresői és címzettjei is: a királyi kéziratok és felségelőterjesztések, Metternich, Sedlnitzky, Reviczky jegyzékei általában a titkos ügyintézésbe kerülnek, a Guberniummal és az Erdélyi Udvari Kancelláriával, ill. ezek vezetőivel, valamint más, alsóbb hatóságokkal és magánszemélyekkel folytatott levelezés az általánosba. (Ez az elv sem érvényesül azonban mereven.)

Az általános iratok megmaradt iktatókönyve a következő sorozatokra tagolódik: iktatószám, az irat praesentatuma, a küldő neve és az irat kelte, a tárgy (a küldő neve ebbe a rovatba is át szokott futni; a szöveg folyamatos), az elintézés jelzése (kinek küldték), kelte, az ügyben várható jelentés stb. s ennek száma. A kötet még iratok hiányában is haszonnal forgatható; tárgykivonatai ti. eléggé igényesek (ha ugyan nem haladják is meg az iktatókönyvi tárgykivonatok szokásos méreteit), s amellett az exhibitum fogalmazványa, ill. a biztosi irodán készült elintézés tisztázata az iktatókönyvi bejegyzések alapján más levéltárakban fellelhető.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Országgyűléseket tárgyazó iratok

B 46. PROTOCOLLUM SUPER ACTIS DIAETALIBUS

1790—1797

6 kötet

1—6. 6 kötet

Ez az állag az Erdélyi Udvari Kancelláriának az 1790-es években lezajlott három erdélyi országgyűléssel (1790—1791., 1792., 1794—1795.) kapcsolatos hivatali levelezésének másolati, ill. kivonati könyve. Formai szempontból az iratok nagy része az országgyűlés (vagy esetleg a diéta királyi biztosa, ill. a gubernator) felségelőterjesztése, amelyet azután a Kancellárián vitattak meg, s ez a hatóság terjesztette ezt tovább opiniójával (s a gyakori különvéleményekkel) együtt az uralkodó elé, s folytatott aztán (vagy esetleg még a felségelőterjesztés és a resolutio előtt) további hivatali levelezést az ügyben az országgyűléssel stb. Más részük az uralkodó kezdeményezése (királyi kéziratok) vagy magáé a Kancelláriáé. Az országgyűlés valamennyi fontos problémájával találkozunk itt. Az országgyűlés helye, ideje, királyi biztosa és a biztosság személyzete, a regalisták jegyzékének összeállítása, az udvar szempontjából nemkívánatos személyeknek a diétától való távol tartása, a hűségeskü letételének ügye csakúgy szerepel itt, mint az országgyűlés érdemi tárgyalásaié. Ezek között a legfontosabb helyet a törvényalkotó munka foglalja el (ennek részleteibe nem bocsátkozhatunk); ezek után említendők az ország egész közjogi helyzetét s külállamokkal való viszonyát illető ügyek (a Magyarországgal való unió, ill. a Partium reincorporatiójának ügye s a Magyarországgal való közjogi kapcsolat más kérdései, a magyar—erdélyi harmincadvonal ügye, Erdélynek a török béketárgyalásokon való képviseltetése, az Erdély és a dunai fejedelemségek, ill. Magyarország közti határvonal ügye), az ország belső igazgatásával kapcsolatosak (a gubernator választása, esküformulája, installatiója, lemondási kérelme; tisztségek visszaállítása, a két kancellária elválasztása, jelölések az országgyűlési választás alá tartozó tisztségekre; az erdélyi római katolikus püspök guberniumi tanácsosságának ügye; 1790-ben tisztükből elmozdítottak kérései), a systhematica deputatiók ügyei; egyéb nagy fontosságú politikai ügyek (a Supplex Libellus Valachorumé, az „Elé vigyázz" című röpiraté, a Hochmeister elleni vizsgálaté, Dersi ügyvédé; a bandériumok szervezésének tilalma). Emellett tárgyaltak s terjesztettek fel az országgyűlések egyéb országos fontosságú ügyeket is (alapítvány-, iskolaügyek stb.), továbbá peres ügyeket. Külön csoportot alkotnak végül a kérvények, panaszok (nemesség-, indigenatus-, tisztségkérések; birtokok visszaítélése, ill. további elzálogosítása iránti instantiák; kiváltság, ill. polgárjog iránti kérés; adósági ügyben készült vagy hitel elnyerését célzó folyamodványok; panasz katonai terhek miatt stb.).

Az iratokat nagyjából időrendben másolták a kötetekbe, de úgy, hogy az egy-egy ügyre vonatkozó levelezés folyamatosan kerüljön beléjük. A kevésbé fontos szövegek csak kivonatban kerültek ide. (Az 1794—1795-i országgyűlés iratai két példányban — két külön kötetben — szerepelnek a állagban.) A kötetek végén mutatók vannak. (A 2—3. köteté közös.) Az indexek betűsorosak; címszavaik-

nál az irat tárgyának kivonatát vagy jelzését adják, s aztán a lapszámot s az irat eredeti jelzetét, vagy csak az előbbit.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét és az országgyűlés évszámát (az 1790—1791-i kötetnél ismétlődő kutatás esetén a kötet sorszámát is) kell feltüntetni.

B 45. ACTA DIAETALIA

1790–1831

4 téka

1—4. 4 téka

Ez az állag az 1790—1791-i, 1792-i, 1794—1795-i, 1809-i és 1810—1811-i országgyűléssel kapcsolatos iratokat tartalmaz. Az iratok tárgyának s rendjének az ismertető leltár fokáig való részletes leírását l. az alapleltár 42—44. oldalán.

Segédeszközül részben a tékák elején található egykorú lajstrom szolgál az iratokhoz (ez az iratok tárgyának rövid kivonatát s darabszámát adja meg), részben az alapleltár 42—44. oldalán található összeállítás.

A kutatás ezek alapján történhet az állagban. A kérőlapon az állag nevét, a téka számát s az irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

B 47. PROTOCOLLA DIAETALIA

1741–1838

20 kötet, ill. füzet

1—20. 20 kötet, ill. füzet

Ez az állag erdélyi országgyűlések kéziratos, ill. nyomtatott jegyzőkönyveit tartalmazza az említett időszakból. A következő országgyűlések jegyzőkönyveit találjuk itt: az 1741., 1742., 1746., 1747., 1748., 1749., 1751., 1752., 1754., 1755., 1757., 1761., 1781., 1790—1791., 1792., 1794—1795., 1810—1811. és 1837—1838. évi országgyűlés.

Az egyes országgyűlések jegyzőkönyveihez (kivéve az 1749-i második füzetét, továbbá az 1781., 1790—1791. és 1792. éviét) betűrendes mutató készült; ez címszavainál a tárgyat jelöli meg, s a jegyzőkönyv lapszámát s az évszámot közli.

Kutatásuk e mutatók alapján történhet; ahol ilyenek nem állnak rendelkezésre, ott átforgatással. A kérőlapon az állag nevét s az évszámot kell feltüntetni.

B 48. ARTICULI DIAETALES

1749–1847

26 füzet (1 csomóban)

1. 1 csomó

Ez az állag erdélyi törvényeknek rendszerint királyi aláírással és pecséttel ellátott példányait tartalmazza. (A törvények részletes jegyzékét l. az alapleltár 46. oldalán.) Segédeszköz nincs az iratokhoz; az alapleltárban szereplő jegyzék ad róluk tájékoztatást.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét s a törvénycikk évszámát és számát vagy más közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

B 55. ORSZÁGGYŰLÉSI VONATKOZÁSÚ IRATOK SCONTRO-KÖNYVE

(„Humillimae propositiones")

1842—1847

1. 1 kötet

E kötet iktatókönyvszerű scontro-könyv az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagának a jelzett időszakból való országgyűlési irataihoz. Az iratok (a kötet zárójelben közölt eredeti címétől eltérően) nem felségelőterjesztések. Fajtájukat tekintve kevés kivétellel országgyűlési felterjesztések s az ezekre adott döntések; néhány országgyűlési királyi biztosi felterjesztés s egy-két erdélyi udvari kancellári felségelőterjesztés s királyi kézirat is szerepel köztük.

Tárgyukat illetően az iratok az 1841—1843-i és az 1846—1847-i országgyűlés legfontosabb mozzanatait rögzítik: az országgyűlés összehívásának ügyeit (törvényhatóságok kérése országgyűlés meghirdetése iránt, az 1841—1843-i országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottmány munkálatainak velük való közlését illetőleg, guberniumi, erdélyi udvari kancellári felterjesztések és Handbilletek az országgyűlések helyének, időpontjának meghatározása és a regalisták jegyzéke tárgyában), a diéta munkáját. Ez utóbbinak legfontosabb részét: a törvényalkotás ügyeit törvénycikkek felterjesztése, szentesítésük és becikkelyezésük teszi; egyéb munkálataikról számolnak be a tisztségekre való jelölést, az adóügyet, a katonaállítást, a vallásügyeket, a sóügyet (benne egyházi sódeputatumok ügyét), a Partium reincorporatióját, a Magyarország és Erdély közti határvitákat, a múzeum, színház és országgyűlési épület ügyét, a nemesítéseket, indigenatusügyeket, birtokigényeket, a fiscalis jószágok lajstromából való törlést, peres ügyeket tárgyazó felterjesztések. (Magától értetődően ugyanez a tárgya a királyi döntéseknek is.)

A kötet iktatókönyv jellegű (innen a Wellmann-féle alapleltárban szereplő neve is: „Protocollum exhibitorum in Diaetalibus"). Rovatai: az iratnak az Erdélyi Kancelláriai Levéltár Acta Generalia állagában bírt iktatószáma az évszámmal törve (ezt egy üresen maradt rovat követi: a praesentatumé); a küldő szerv neve; az irat tárgyának kivonata (benne kiemelt helyen az irat kelte); az elintézés módja (ahol e rovatba egyáltalán került valami, ott a felségelőterjesztés felküldésének tényét jegyezték fel) és kelte; az expeditio elküldésének kelte; a további rovatokban helyenként jelezve: „superatum sub nro X . . . " (más bejegyzés nincs ezekben).

Kutatás esetén a kötet nevét kell a kérőlapra vezetni, s végig kell forgatni.

B 52. *Patentes, instructiones et normales ordinationes*

1711—1845

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez a fond nyomtatott rendeletek gyűjteménye; legnagyobbrészt a Gubernium bocsátotta ki őket, kisebb részük az egész Birodalmat illető (két magyarországi érdekű került közéjük). Tárgyi szempontból a rendeletek eléggé alkalomszerűen válogatottak; így körük meglehetősen széles, egy-egy tárgykört azonban álta-

lában csak néhány irat (ha ugyan nem egy-egy darab) képvisel. A hatóságok *működésével* kapcsolatban megemlítendők az illetményügyek (napidíjak; adósságtörlesztés levonása az illetményekből) iratai, a közigazgatási rendellenességek kiküszöbölésére, a számvitel rendjét illetően kiadott rendelkezések; több példányban szerepel itt az udvari ágensek instructiója. A bíráskodást illetően a perfolyamokat, a recursusokat, perek országgyűlés idején tárgyalását, fellebbezését, a statárium gyakorlását tárgyazó rendelkezések érdemelnek említést. Az igazgatás további ügykörei közül képviselve vannak az iratok közt az adóügyei (egyes népességi kategóriák adózása; a cassa perceptoralisok ügyei; a rectificatio módja), a katonaságot illetőkéi (sorkatonaság, határőr-katonaság regulamentumai, megyei rendelet a forspont tárgyában, hadkiegészítési, katonai szolgálatból elbocsátási ügyek). A kötetben található a „Bizonyos Punctumok" egy nyomtatott példánya is. Az egészségügyet orvosok, sebészek, bábák instructiója, oltásról stb. beszámoló időszaki jelentések előírásai, gyógymódleírás, gyógyszerek jegyzékei, élelmiszer-hamisítás ellen kiadott rendelkezések képviselik. Egyházi és iskolai vonatkozású irat néhány van az állagban (a római katolikus vallásról áttérés módjának szabályozása, a disuniálás tilalma, evangélikus egyházszervezeti, ösztöndíjügyek iratai). Külön említendők az itt található erdő- és vadászati rendtartások. A Commercialia kategóriájába tartoznak: váltórendtartás, az uzsoraügyeket, a házalókereskedelem rendjét tárgyazó rendelkezések. Gyámügyi iratok is találhatók itt. Pénzügyi vonatkozásúak az államkölcsönöket, a pénzlábat, a devalvációt, a haszonvételek becslését, a külföldi pénzek átváltását, ezüstpénz kivitelének tilalmát, a tizedigazgatást, a lottórendtartást tárgyazó rendeletek. Külön említendők a postarendtartások. Számos más ügykört (koldulás, rokkantak ellátása stb.) egy-két irat képvisel; egyes rendeletek tárgya kifejezetten egyedi ügy (a szatmári béke okmánya, a Gubernium pátense kolozsvári zavargások tárgyában stb.). Külön említendő végül az 1845-i magyarországi főispáni instructio.

A rendeleteket két kötetbe kötötték. Mindegyikükön külön (helyenként áttört) időrend fut végig (I. köt. 1759—1826 — a kötet felirata, amely szerint itt 1825 a határ, téves —; II. köt.:1711—1845). Segédeszköz csak az első kötethez készült; ez jegyzék, amely az irat évszámát, többnyire néhány szavas kivonatát és guberniumi iktatószámát tartalmazza. Nem teljesen pontos; felvesz olyan iratokat is, amelyek nem kerültek a kötetbe; más, a kötetben szereplő iratokról viszont nem emlékezik meg.

Kutatás esetén a fond nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

MÁSODIK RÉSZ

ERDÉLYI ORSZÁGOS KORMÁNYHATÓSÁGI LEVÉLTÁRAK

(F SZEKCIÓ)

A GYULAFEHÉRVÁRI KÁPTALAN ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA
1527—1881

BEVEZETÉS

A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára kettős hangsúllyal is *országos* levéltár. Egyrészt az erdélyi római katolikus püspökség székeskáptalanjának mint *hiteleshelynek* országos jellegű iratait tartalmazza, másrészt ezen túlmenően országos levéltár annyiban is, hogy az iratanyaga által átfogott korszak jó részéből az önálló erdélyi fejedelemség uralkodói levéltárainak bizonyos megmaradt töredékét is őrzi, mindenesetre korban átfogóbban, mint bármely más, ilyen töredéket tartalmazó levéltár. Lényegében véve a most ismertetésre kerülő archivumot lehet a fejedelmi korszak központi levéltárának tekinteni.

A gyulafehérvári káptalan már a 13. században végzett hiteleshelyi tevékenységet. Területi hatásköre nem volt korlátozott. Elsősorban természetesen Erdélyből (és a szomszéd területekről) fordultak hozzá hiteles okmányok kiállítása stb. iránti kérelmekkel, rendeletekkel (Erdélynek is főleg azokból a részeiből amelyek számára a káptalan s nem a kolozsmonostori konvent volt a megközelíthetőbb). A hiteleshely működésének története a reformációig nem tartalmaz különösebb említésre méltó tényeket. 1556-ban azonban Erdélyben ténylegesen befejeződött a szekularizáció, s ez az erdélyi hiteleshelyek (a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent mellett ekkor még fennállott mint hiteleshely a váradi káptalan is) jogi helyzetét alapjában kellett hogy megváltoztassa. Az 1556. november 25 — december 7-i országgyűlés még úgy határozott ugyan, hogy „a káptalanok ügyét" a legközelebbi országgyűlésre halasztja,[1] s az 1557. február 6—15-i tordai gyűlés ismét csak annyit mondott ki a gyulafehérvári káptalanról, hogy maradjon abban az állapotában, amelyben 1551 és 1556 közt a rendek határozata értelmében volt,[2] az 1557. június 10-ére Tordára összehívott újabb országgyűlés azonban már megtette a döntő lépést a hiteleshely új szervezetének kialakítására. „Elhatároztatott" — mondja a törvény —, „ hogy négy kitűnő nemes férfiú választassék ki, akik a keresztyén hit és a becsület által kötelezte tve, Gyulafehérvárott hatalmukban bírják a szentélyben, vagyis az iratok őrzőhelyén található összes kiváltságleveleket és okleveleket, s szorgalmasan gondozzák azokat; tőlük vétessenek ki a régi szokás szerint iratok másolatai iratkerestető vagy felszólító levelekkel". (Ugyanezt rendelte el a törvény Kolozsmonostort illetőleg is.)[3] Világi levéltárosok kerültek tehát a káptalani archivum élére, s vették át mindazokat a funkciókat, amelyeket a káptalan korábban e téren végzett.[4] A requisitorok kijelölésének dolgában eleinte nem alakult ki egyértelmű gyakorlat; hol a fejedelem, hol az ország állította őket tisztükbe.[5]

A fejedelmi kor további folyamán a levéltár gondozását legalább három-három világi „jó lelkiesméretű, és azon hivatalnak megfelelésére elégséges tudományú alkalmatos ember" látta el; ezeket beállításukkor, a többi requisitorok jelenlété-

ben[6] egy ítélőmester, a kancellár vagy egy fejedelmi titkár eskette fel szolgálati kötelességeik ellátására.[7] Kiválasztásuk lehetőleg úgy történt, hogy valamennyi bevett vallás képviselve legyen a levéltár őrzésében. Feladatuk elsősorban egyes, külön megjelölt iratok gyűjtése volt. Ilyenek voltak az ún. királyi könyvek (Libri regii),[8] a hiteleshelyi jegyzőkönyvek (protocollumok),[9] a törvénycikkek,[10] adólajstromok,[11] a tizedbérletjegyzékek és tizedinstructiók,[12] a vectigal.[13] Hatóságok vagy magánszemélyek rendeletére, ill. kérésére a requisitorok tartoztak felmutatni egyes iratokat, transsumptumokat kiadni róluk. Továbbra is ellátta a káptalan mint hiteleshely a hiteles okiratok kiállítása terén volt korábbi teendőit.[14] (Az Approbatae Constitutiones kikötötte, hogy procuratoria constitutión kívül minden más fassiót két-két requisitornak kell felvennie; a pecsétet közhelyen kellett őrizni, s pecsételésnél szintén két requisitor jelenléte volt szükséges.[15]) Statutiókat és executiókat is hajthattak végre (homo regiusokkal együtt is),[16] s a levéltár iratanyaga a tanúság rá, hogy gyakorta végeztek is ilyen teendőket. A levéltár gyűjtőköre azonban — amint majd a levéltártörténeti áttekintésnél látni fogjuk — sokkal szélesebb volt az itt leírtaknál.

Erdély Habsburg-kézre kerülte után a gyulafehérvári káptalan hiteleshelyi levéltára nem vesztette el ugyan kettős értelemben vett országos jellegét, de jelentősége (a Habsburg-Erdély országos kormányhatóságai külön levéltárainak kialakulásával) nem kis mértékben csökkent. Visszakerült eredeti egyházi felügyelete alá (1729-ben); világi requisitorai azonban továbbra is megmaradtak: hivatalban levő levéltárosai folytatták működésüket, üresedés esetén pedig a káptalan volt hivatva jelölést tenni a Guberniumhoz, az pedig az udvarhoz, tekintettel lévén a különböző bevett vallásokra.[17] Hiteleshelyi működést továbbra is folytatott a káptalan — a hiteleshelyek tevékenységének megszűnéséig —, s anyagának a későbbiekben is volt országos jelentősége.[18]

*

A levéltár anyagának története jóval mozgalmasabb az előbbiekben előadottaknál. Már a 13. században volt levelestára a káptalannak, ekkor érték a levéltárat az első pusztítások is. A tatárjárás alatt teljesen elpusztult Gyulafehérvár; 1277-ben a szászok támadták meg fegyverrel a székesegyházat, a káptalan által rájuk vetett mértéktelen census miatt. A székesegyházat felégették; kincstára stb. mellett levéltárát is kifosztották. 1308-ban újra a szászok törtek rá fegyveresen a gyulafehérvári egyházra.[19]

A levéltár története a fejedelmek korában az anyaggyarapodás, ill. pusztulás szempontjából is ismertebb, mint a korábbi időszak. A gyarapodás bizonyos forrásairól már az előbbiekben beszámoltunk. Emellett azonban más módokon, másfajta iratanyag is került az archivumba. Elsőnek két hiteleshely anyagának a török elől idemenekítése említendő: az aradié és csanádié. „Aradbol és Chanadbol ide Feyervarra hoztak volt az veszedelem előt az Országh leveleit" — írták 1604. február 3-án az országgyűléshez intézett panaszos folyamodványukban a káptalani requisitorok.[20] Ezek a levéltárat ért dúlások során s az anyagnak jó ideig amúgy sem kielégítő állapotában teljesen összevegyültek a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának eredeti anyagával.

Az anyag gyarapodásának legfontosabb útja azonban a fejedelmek levéltára bizonyos részeinek idekerülése volt. A levéltárban kellett elhelyezni a királyi könyveket (a fejedelem kancelláriáján kiadott jogbiztosító oklevelekről vezetett

másolati könyveket). Ide került a fejedelmek levelezése. Ez, jellegét tekintve, sokrétű anyag volt. Szerepelt benne diplomáciai levelezés (portai követek jelentései, más külországokba küldött megbízottak, magyar közjogi méltóságok, idegen államok uralkodói — ez a kategória viszonylag kicsiny, s elsősorban a két dunai román fejedelemség uralkodóival folyt levelezés tartozik ide —, török nagyvezérek, pasák stb. levelei a fejedelmekhez s azok levélfogalmazványai ezekhez), belföldi hivatali levelezés természetű anyag (a fejedelem rendeletei kincstári szervekhez, várkapitányokhoz stb., nyílt parancsai, fontos végvárak kapitányainak jelentései, a fejedelmi katonaságot illető többrétű iratanyag: esküminták és okmányok, lajstromok, fizetéskimutatások, várinventáriumok stb.), részben hivatalos, részben magánjellegű levelezés (pl. a két Rákóczi György egymás közti levelezése). Nem jelentéktelen az udvartartás iratanyaga sem.

A fejedelmi hatóságok ide került anyagának másik nagy csoportja a kincstári szervek terméke: fiscalis uradalmak számadásanyaga, tisztjeik egymás közti és felsőbbségeikkel való levelezése, bányaszámadások, termelési kimutatásaik, fizetési jegyzékeik, harmincadnyugták, -számadások, tizedbérletügyek iratai.

A fejedelmek és hatóságaik iratanyaga azonban erősen töredékes. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára nem az egyedüli ilyen jellegű volt Erdélyben. Ha az ország központi területétől távol eső, határszéli Váradon feltehetőleg kevésbé is őrizték eszmeileg a fejedelmi levéltárba tartozó anyagot, a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltárába már kerültek ilyen iratok — ha sokkalta kisebb mennyiségben is, mint a káptalanéba. Másrészt a fejedelmek halála után (ami gyakran azt is jelentette, hogy más család kezébe került az uralkodás) családjuk magával vitte levéltáruknak azt a részét, amelyet — törvények vagy kialakult közjogi gyakorlat által kötelezve — nem kellett a levéltárban hagyniok. Így egyes fejedelmek iratai ma családi levéltárakban (esetleg azok különböző részeiben) találhatók. Olyan fejedelmeknek, akiknek működési központja egy időben Magyarország — Kassa — volt, bizonyos iratanyaga a magyarországi kamarai hatóságok levéltárába került. A két kuruc fejedelem: Thököly és II. Rákóczi Ferenc levéltárából inkább csak véletlenül jutott valami a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárába. Végül természetesen a fejedelmi levéltárak állománya is megtizedelődött a levéltár egészének 17—18. századi pusztulásai során.

További forrása volt a levéltár gyarapodásának családok vagy magánszemélyek levéltárának a káptalani archivumba kerülése. Ez többféleképpen történhetett. Juthattak családok arra a meggyőződésre, hogy — kül- vagy belháború zavarai közt — levéltáruk biztonságosabb helyen van a fejedelmi székhelyen, mint egy vidéki kúriában. Ilyenkor letétbe került a családi levéltár a hiteleshely archivumában, s esetleg végleg ott is maradt. Más ilyen természetű anyag feltehetőleg családok (vagy egyes ágaik) kihalásakor jutott ide. A levéltár méreteihez képest nagyobb anyaggal a következő családok vagy személyek szerepelnek: az Alaghy és Alvinczi család (elsősorban a két nevezetes Alvinczi Péter: Bethlen Gábor kassai prédikátora, Pázmány hitvitázó ellenfele és a 17. század végi ítélőmester és diplomata), Basire Izsák, a Cseffey, Gávai és Hatvani család, Geleji Katona István püspök, Ibrányi Mihály váradi alkapitány, Kassay István fejedelmi tanácsúr és protonotarius, Kornis Zsigmond tanácsúr, Mágochy Ferenc (Bocskai híve, Torna és később Bereg megyei főispán), Péchy Simon, Telegdy Mihály, Walkay Miklós.

Amellett a 17. század végéről jelentősebb mennyiségű elszámolás stb. került a levéltárba a katonaság tartásáról (bizonnyal amiatt, hogy ez a számvétel ekkor az országgyűlésen folyt, az pedig itt helyezte el iratanyagát, s nem adta a Gubernium őrizetébe). Végül gyarapodhatott még a levéltár fejedelmi kori anyaga részben későbbi ajándékozás folytán, részben a káptalani requisitorok levelezésének idekerültével.

Másrészt a fejedelmi korszak sem kímélte meg a levéltárat a katasztrófáktól. Ezek közt a legsúlyosabbak: az 1601-i dúlás (a goroszlói csata után Erdélybe nyomuló Basta és Vitéz Mihály keresztesmezei táborából, Rácz György vezetésével kicsapó katonák felprédálták Enyedet és Gyulafehérvárt, feltörték a levéltár ajtaját, szétszórták, karddal összevagdalták, és magukkal hurcolták a levéltár anyagának egy részét)[21] és egyáltalán a 16. század végi — 17. század eleji uralmi válság során kialakult állapotok (újból idézünk a káptalani requisitoroknak az országgyűléshez intézett, 1604. február 3-i panaszos folyamodványából: az iratanyag „Mind ot vesz a' földőn, ot rothad, az torony megh egese után, az eső viz nedvesseghe mia ... Az mi magunk keőlchygen sokszor aytayat az Seghrestenek be chynaltattuk, törtön tőrik fel, horton horgyak az leveleket, mert hogy a templomnak ninchyen aytaya... Ez előtt is sokszor, de az el mult esztendőbe főképpen nagy iszoniu kar leve a Captalanba, mert kinek kinek az őn maga hasznara leve gondya, az közönseges jo senkinek eszibe nem juta."[22]), azután az 1658-i pusztulás. A II. Rákóczi Györgynek fejedelemségétől való megfosztására Erdélybe nyomult török és tatár hadak felperzselték a fejedelmi székhelyet. A levéltár őrei előrelátók: Taraczközi Ferenc, a káptalan tudós requisitora Szebenbe menekítette az anyag legféltettebb részét, „egy darab gránát posztoja lévén, az szekereseknek avval fizetett". Gyulafehérvárott azonban a könyvtárat és a levéltárat felégették a dúló hadak; betörtek ezek elfalazott őrzőhelyére, s „a' sok munkával, kőlcséggel szereztetett sok szép könyveket, s leveleket is, és protocollumokat is, avagy fejedelmi könyveket, s valamelyeket Toroczkőzi (így Keménynél) Ferentz nevü egyik káptalan magával Szebenben elnem vihetett volna... azon könyvtarto háznak közepire rakásra hordván, ugy gyujták, s égeték meg rettenetes, és Becsülhetetlen kárral. O szánnya meg az Ur Isten! hogy annyi sok magok hasznokat kereső tisztek, praefectusok, udvar bírák közzül nem találthathatott vagy egy, ki az országnak a' levelekből, királyi könyvekből, protocollumokbol: az Ecclesiának pedig a' Bibliothékának sok szép, és nagy summa pénzben állo könyveknek romlásából való nagy kárát, megkeserülte, szánta volna, s az romlás előtt Szebenben, avagy csak azakat bé költöztette volna!" — írta a történtekről Szalárdi Siralmas krónikájában.[23]

A Habsburg-uralom kora (amelyet a 17. század végi katonai elszámolások kapcsán már érintettünk) a hiteleshelyi anyag szaporodása és a törvénycikkeknek a levéltárba kerülése mellett egyetlen vonatkozásban hozott nagyobb anyaggyarapodást a levéltárnak. I. Ferenc meghiúsult úrbérrendezési kísérletének egyik erdélyi kerületi biztosa, Majláth György, a levéltárba helyeztette el az 1819—1820-i úrbéri összeírás másodpéldányait (kerületét illetően). Ez az anyag a Conscriptio Czirákyana egész Erdélyt felölelő, de itt-ott hiányos első példányának hasznos kiegészítője. Az anyag pusztulása azonban a Habsburg-időszakban is tartott. 1755-ben commissio regnicolarist küldtek ki a két hiteleshelyi országos levéltár állapotának megvizsgálására, amely aztán rendezést (pontosabban: elhatárolást) végzett a gyulafehérvári levéltárban. Különválasztották egyrészt a csonka, töredékes s így jogbizonyításra már nem használható okleveleket, más-

részt az egyéb „haszontalan" anyagot: a fejedelmek levelezését a portával (s feltehetőleg az egyéb diplomáciai levelezésanyagot is), a „praecise oeconomica"-t: a fiscalis uradalmak urbáriumait, a fejedelmi jószágok stb. tisztjeinek utasításait, a gazdasági és egyéb vonatkozású levelezésanyagot — lényegében véve az egész mai Lymbust, s aztán külön, a tulajdonképpeni levéltári helyiségen kívül helyezték el őket.[24] A bekövetkezett pusztulás méreteinek érzékeltetésére egy adat: a Lymbus ma 4,5 fm-t tesz ki a levéltár 24,86 fm-nyi egész állagából. Még ha leszámítjuk ebből a Conscriptio Czirákyana ide került részének 4,1 fm-ét s a később készült hiteleshelyi jegyzőkönyvek kb. 1 fm-ét is, akkor is kb. 4:1 lesz a két rész közt az arány. Az egykori Lymbusnak csak töredéke maradt meg a levéltárban. Pusztulása történetének csak olyan kiugró részletei maradtak meg, mint Benkő Mihály lector-kanonok egy felelőtlen intézkedésének következménye. Benkő 1785 táján (a káptalan és a többi requisitorok tudta nélkül) átalakíttatta a levéltár berendezését, s a már korábban is mostohán kezelt Lymbust a székesegyház előcsarnokába tétette ki, ahol aztán el is tűnt belőle jócskán, míg a káptalan többi tagjai észbe kapva, a káptalan felső sekrestyéjébe záratták el ezeket az iratokat.[25] A levéltár anyagának csökkenését idézte elő az Erdélyi Fiscalis Levéltár felállítása is; gyakorlatilag 1769-től hozták létre a kincstári jogokat biztosító iratok őrzésére. (A magyar kamarai archivum megfelelője volt.) Széles gyűjtőkört nyert: a két hiteleshely országos levéltárából is kiemelhette a kincstári jogokat biztosító iratokat. Minthogy a segédkönyvekben nem jegyezték fel, hogy mi került át az új levéltárba, s ott sem rögzítették az iratok provenienciáját, pontos képünk nincs az átvett anyag mennyiségéről, de feltehető, hogy ez jelentős volt. Méretében jelentéktelenebb, de értékét illetőleg igen komoly volt az a veszteség, amely Batthyány Ignác erdélyi püspöksége alatt érte a levéltárat. A könyvtárgyűjtő püspök négy vaskos kötetre való iratot válogatott ki a Lymbusból, elsősorban a fejedelmek diplomáciai és egyéb titkos levelezését és udvartartásukat illetőleg. Ez az iratanyag azután nem került vissza a levéltárba; Kemény József közölte jegyzékét a „Notitia Historico-Diplomatica archivi et Literalium Capituli Albensis Transsilvaniae" II. kötetében.[26] Jelentős káptalani levéltári anyag jutott más magángyűjtők (elsősorban Kemény József) kezére is.

A levéltár rendjének történetében 1658 jelenti a legfontosabb határvonalat. Korábban is lehetett valamiféle rendszer az iratok őrzésében, mint erről a Lymbusban található segédkönyvtöredékek tanúskodnak; 1658 után kezdték azonban kialakítani a mai rendet, s segédkönyvekbe foglalni az iratanyagot. A rendezés lényegében csak a jogbiztosító iratokra terjedt ki. Ezeket először minden különösebb (tárgyi, területi stb.) szempont nélkül, az időrendre se lévén figyelemmel kezdték százasával csoportosítani. Egy-egy ilyen százas egységet centuriának neveztek el; az így keletkezett sorozat a mai „Centuriae". A munka folyamán azonban rá kellett jönniök a rendezőknek arra, hogy e módon az iratok kikeresése még mindig csak nagyon nehézkesen történhet. Az anyagot tehát két fő elv szerint osztották sorozatokba: azokat a jogbiztosító iratokat, amelyek nem kívánkoztak valamilyen speciális sorozatba, a területi elv szerint, törvényhatóságonként csoportosították. Kialakult hát a Cista Comitatuum anyaga: egy-egy törvényhatóság anyaga egy fasciculusba került; több fasciculus képezett egy cistát. Ha a megye, szék vagy vidék iratai nagyobb volumenűek voltak, egy vagy több cista anyagát is megtölthették. Kevésbé képviselt törvényhatóságok anyagát viszont egyetlen fasciculusba csaphatták össze. Minthogy pedig a birtokjog-biz-

tosító oklevelekben gyakran az ország legkülönbözőbb törvényhatóságaiból voltak helységek felsorolva, s így ezeket nem volt célszerű a törvényhatóságok valamelyikénél elhelyezni, ezek számára külön sorozatot alakítottak ki: a Cista Diversorum Comitatuumot. A második fő elv az iratfajták elve volt: bizonyos különleges iratfajtákat (címereslevelek, határjárások, leszármazási tabellák stb.) külön sorozatokba osztottak; így jött létre az Armales, Metales, Genealogiae stb... Az osztályozás során kiválasztódtak olyan iratok is, amelyek az említett kategóriák egyikébe sem illeszkedtek, de mégis megtartandónak vélték őket. Ezekből alakították ki a Miscellaneát és ennek pótsorozataként a Cista Appendicist; a két sorozat közjogi s egyéb, nem birtokjog-biztosító, de általában jogi fontosságú iratokból áll. Külön állagot képezett a törvénycikkek gyűjteménye. Külön állagban őrizték a Conscriptio Czirákyana ide került másodpéldányait is.

A sokáig hányódott Lymbus rendezésére feltehetőleg csak a 19. század harmadik negyedében került sor; a munka elsősorban Beke Antalnak, a levéltár utolsó egyházi őrének érdeme. A rendezés nem folyt egészen következetesen; a szempontok többszörösen keresztezték egymást (egy személynek egy sorozatba tartozó levelezése gyakran három-négy helyen volt található: az illető nevét viselő csoportnál, valamely különleges esemény irataināl, a csak időrendbe szedett iratoknál stb.). A proveniencia elvét a rendező nem alkalmazta: az egyes fejedelmek által kiadott rendeletek tisztázatai és a hozzájuk érkezett jelentések, levelek ugyanabba a sorozatba kerültek stb. Mindenesetre kialakult egy bizonyos használható rend, s minthogy ezt az anyagot (mint az önálló Erdély korának egyik legértékesebb és legkompaktabb belföldi forrását) igen sűrűn használta a kutatás, ez is némileg indokolja az anyag mai rendjének megtartását. Ez a rend tárgyi jellegű; az egyes sorozatok időrendjére csak néhol fordítottak gondot (ott is inkább csak nagyjában-egészében véve ezt az időrendet).

A levéltár önálló története 1882-ben zárult le. Hosszas előzetes tárgyalások után ebben az évben született törvény (az 1882: XXIII. tc.) a gyulafehérvári káptalani és kolozsmonostori konventi országos levéltárnak a Magyar Országos Levéltárral való egyesítésére és Budapestre szállítására. A törvény szentesítésekor (1882. június 15.) azonnal hatályba lépett; 3.§-a azonban háromhavi határidőt biztosított arra, hogy az erdélyi felekezetek alapítványi és más magánokiratait kiválogathassák a levéltárból és magukhoz vehessék, s a városok, községek, testületek, családok és egyes személyek is határozhassanak a levéltárakban levő irataik visszavétele vagy otthagyása iránt.[27] A kiválogatást egyházi részről csak az erdélyi római katolikus egyházmegye végeztette el; azok a világi szervek és személyek pedig, akik okmányaik visszanyeréséért folyamodtak, nem feleltek meg a törvény végrehajtásával megbízott belügyminisztérium rendeletében pontosan körülírt feltételeknek.[28] A levéltár átadása — igen részletes leltárral, amely azután nyomtatásban is megjelent[29] — 1882. október 20-án történt.[30] A Magyar Országos Levéltárban a káptalani levéltár 1526 előtti anyagát kiemelték, s a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményében helyezték el.

*

A továbbiakban fondonként és állagonként ismertetjük a levéltár anyagát. A birtokjog-biztosító anyagnál részletes tárgyi elemzést nem adunk, s az anyag iratfajták szerinti jellegét sem tartjuk itt szükségesnek részletesen taglalni. A levéltár segédkönyvei együtt, külön állagban vannak elhelyezve; külön is ismertetjük őket.

[1] EOE II: 65. o.
[2] EOE II: 80. o.
[3] Kemény: Notitia. 35—36. o.
[4] Ennek a világi jellegű szervezetnek a kialakítása nem történt egycsapásra. Az elkövetkező években törvények hosszú sora sürgette a világi levéltárosok (iratkeresők, requisitorok, a fejedelmi korszak magyar szóhasználatában káptalanok) kijelölését. Mindenesetre a szervezet mégis az 1557-i alapon alakult aztán ki.
Ezekben az években felmerült a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent egyesítésének terve is, de nem került megvalósításra. (L. ezekre nézve: Kemény: Notitia. 36—40. o.)
[5] A későbbiekben azután, aminthogy fizetésüket a fejedelmektől húzták, azok joga lett kiválasztásuk is, mint ez az Approbatae Constitutiones IV. rész, XVIII. cím, 1. cikkelyében kodifikálást nyert. (CJ:ET 202—203. o.)
[6] A requisitorokat ti. általában élethossziglan jelölték ki, s így nem egyszerre az egész testület cserélődött ki.
[7] CJ:ET 203. o. (AC.IV. rész XIX. cím, 1. cikkely.)
[8] Ezek bizonnyal már kezdettől a levéltárba kerültek — egynéhány jutott csak a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltárába —, beadatásukat azonban csak 1669-ben írta elő törvénycikk (az az év január 29 — március 4-i gyulafehérvári országgyűlés XXXVIII. tc-e.); ez a rendelkezés azután a Compilatae Constitutiones-ba is belekerült (IV. rész, XIII. cím, 1. cikkely).
[9] Őrzésük az első ilyen jegyzőkönyvek létrejöttétől feladata volt a levéltárnak. Ezeket azonban a fejedelmek időnként magukhoz vették. Ezért szögezte le már az 1649. januári—márciusi gyulafehérvári országgyűlés XXIV. tc.-e visszaadásukat a levéltárba. (EOE XI:55. o.) Az Approbatae Constitutiones többször idézett helyére is (IV. rész, XVIII. cím, 1. cikkely) bekerült a rendelkezés: „A protocollumok a káptalanokba béadattassanak". CJ:ET 203. o.
[10] Ezeket az Approbatae Constitutiones III. rész, XIII. cím, 1. cikkelye értelmében tisztázásuk után az országgyűlés elnöke és a két ítélőmester vette magához, s ők adtak ki róla hiteles másolatot a kincstár és törvényhatóságok megkeresésére mindaddig, amíg a törvények nyomtatásban s fejedelmi aláírással és pecséttel hitelesítve napvilágot nem láttak. Ekkor az elnöknél levő példány a gyulafehérvári káptalan, a két ítélőmesteréé pedig a kolozsmonostori konvent és — 1660-ig — a váradi káptalan levéltárába került. (CJ:ET 85. o.)
[11] Ezeknek — valamint tizedbérlet-jegyzékeknek — a káptalanokba való beadását az 1640. áprilisi—májusi gyulafehérvári országgyűlés III. tc.-e írta elő (EOE X:279. o.). A törvénynek az adólajstromokra vonatkozó rendelkezését az Approbatae Constitutiones III. rész, II. címének 9. cikkelye is megismételte. (CJ:ET 73. o.)
[12] Az előbbiekre nézve az 1640. áprilisi—májusi gyulafehérvári országgyűlés III. tc.-e is intézkedett; mindkét fajta iratnak a káptalanba kerültét (s az előbbiekről minden azt kívánó nemes ember részére másolat készítésének kötelességét) az Approbatae Constitutiones II. rész X. címének 4—5. cikkelye írta elő. (CJ:ET 56. o.)
[13] Az Approbatae Constitutiones II. rész XII. címének 2. cikkelye rendelkezik így. (CJ:ET 57—58. o.)
[14] Ez nem volt a leggyorsabban megoldható feladat. Nemes urak vidékről jött küldöncei nemegyszer három-négy napot várakoztak Gyulafehérvárott, míg hozzájutottak a transsumptumhoz. Ezért is rendelkezett a Compilatae Constitutiones IV. rész XIII. címének egyetlen cikkelye úgy, hogy „a káptalanok requiráltatván mandatummal, a leveleknek felkeresését és kiírását sub poena articulari ne procrastinalják". (CJ:ET 328. o.)
[15] IV. rész, XVIII. cím, 1. cikkely (CJ:ET 203. o.).
[16] Uo. és Approbatae Constitutiones IV. rész 1. cím, 9. cikkely (CJ:ET 171. o.).
[17] L. erre nézve: Kemény: Notitia, 57—58. o.
[18] Itt csak utalunk arra a tervre, amely a magyarországi Archivum Regni-hez hasonló rendi levéltárat kívánt kialakítani a két erdélyi hiteleshely levéltárából. A kísérlet az 1790—1791-i országgyűlésen indult meg, az országgyűlésről kiküldött jogi rendszeres bizottság is foglalkozott vele, gyakorlati következményei azonban nem lettek a dolognak.

[19] Az elmondottakra l. Kemény: Notitia. I. 20—24. o.
[20] A folyamodványt l. Kemény: Notitia. I. 46—49. o.
[21] Kemény: Notitia. I. 45. o. (Bethlen Farkas: Hist. Tom. V. pag. 32—33.-ra hivatkozva.)
[22] Uo. I. 47—48. o.
[23] Idézi Kemény: Notitia. I. 55. o.
[24] A bizottságnak 1755. augusztus 12-én a Guberniumnak tett jelentéséből. (Idézi Kemény: Notitia. I. 62. o.)
[25] Kemény: Notitia. I. 63. o.
[26] Az iratok különválasztására nézve l. Kemény: Notitia. I. 64. o. Jegyzékük a II. kötet 89—375. oldalán található.
[27] A tc.-et l. CJ: 1882—1883. évi törvénycikkek Bp. 1896, 93. o.
[28] L. erre nézve Beke Antal: A gyulafehérvári káptalani levéltárnak címjegyzéke. Bp. 1884, 3—4. o.
[29] Beke i. m. 4—34. o.
[30] Beke i. m. 34. o. Nem került átadásra bizonyos, a székesegyház sekrestyéjének emeleti részében „rozzant, gyarló ládákban" és a lépcsőházban elhelyezett, jellegében részben a Lymbushoz hasonló, részben egyházi vonatkozású rendezetlen iratanyag. (L. erre nézve Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Bp. 1889. 4. o.)

Erdélyi Fejedelmi Kancellária

F 1. *Librii regii*

(Királyi könyvek)

1581—1680

33 kötet

1.	Eredeti királyi könyvek	
3—5.		
7—15.		
17—30.		27 kötet
2.	Kéziratos másolatok	
6.		
16.		3 kötet
31—33.	Fényképmásolat (Báthory Zsigmond 1601—1602-i királyi könyvéről)	3 kötet

A királyi könyvek (Libri regii) a fejedelmi kancellárián készültek. Az ott kiadott jogbiztosító okleveleknek (adomány-, záloglevelek, kiváltságok, nemesség- vagy székely primipilatus-adományozások stb.) másolatait tartalmazzák.

A könyvek bejegyzései általában kétfélék: részben az oklevelek szövegét közlik (csak a kezdő- és záróformulákat rövidítve), részben csak feljegyzések arról, hogy egy bizonyos időpontban a fejedelem megnemesített valakit stb. (az oklevél szövegének közlése nélkül). A bejegyzések egymásutánja nagyjában az időrendnek felel meg; kisebb eltérések azonban vannak az időrendben, s ez némileg módosítja az átadási leltárnak erre vonatkozó adatait (esetleg nem az a legkésőbbi oklevélmásolat, amivel a kötet zárul stb.). Segédkönyv az eredeti kötetekhez készült. A fényképmásolati kötetnek nincs semmiféle segédeszköze.

A kutatás az eredeti köteteknél a segédkönyvek alapján történhet. Ha a mutató kerül használatra, abból előbb meg kell állapítani, hogy az elenchusok melyik oldalán található a keresett másolatra vonatkozó feljegyzés. A mutatók ti. erre utalnak, az elenchusok oldalszámát s egy betűt adva meg; az utóbbi azt jelzi, hogy az illető oldalon melyik bejegyzés vonatkozik a keresett darabra. Az elenchus a kötetek oldalszámára utal. A kutatónak ezt az adatot természetesen csak a maga számára kell feljegyezni; a kérőlapon csak a levéltár és fond nevének s a szükséges királyi könyv sorszámának kell szerepelnie. A kéziratos másolatkötetek közül csak a XIII. számúban van jelezve az eredeti kötet lapszáma; ebben tehát a segédkönyv alapján történhet a kutatás, a többi kötetekben csak átforgatással. A fényképmásolati kötetek csak átnézéssel kutathatók; itt a kérőlapra szintén a levéltár, a fond és a kötet megjelölése kell hogy kerüljön.

F 2. PROTOCOLLA

(Hiteleshelyi jegyzőkönyvek, okmánygyűjtemények és formuláskönyvek)

(1526–) 1540–1836

52 kötet, 2 köteg

1—7.	Eredeti hiteleshelyi jegyzőkönyvek		
9.			
11—13.			
15—17.			
24—26.			
30—49.			
53—54.		37 kötet,	2 köteg
8., 10.	Másolatok a fentiekről		
14., 32.			4 kötet
18—20.	Okmánygyűjtemények		
22—23.			
27—28.			7 kötet
21., 29.	Másolatok az előbbiekről		2 kötet
51—52.	Formuláskönyvek		2 kötet

Ez az állag, amelyet a levéltári gyakorlat általában „Protocolla" néven kezel, a címben említett három részből tevődik össze. Zömét a hiteleshelyi requisitorok által vezetett jegyzőkönyvek teszik; ezek a hiteleshely kiadmányainak másolatai (a hitelesség igazolására őrizték őket így). Más részük okmányok kötetbe kötött gyűjteménye (jórészt birtokjog-biztosító okleveleké). Végül két formuláskönyv is került ebbe az állagba: Szentgyörgyvölgyi Mihályé (ez a 17. század közepéről való) és egy ismeretlen személytől származó (a 17. század első feléből; ez 1951-ben vétel útján került a Magyar Országos Levéltár tulajdonába). Mindkét kötet oklevélminták gyűjteménye; hol teljes szövegükben közölnek okleveleket, hol csak a sztereotipen ismétlődő részeket.

Az egyes köteteken belül nagyjában és egészében időrend uralkodik. A sorozatnak magának azonban nincs időrendje. A levéltárban egyszerre több requisitor működött, s ezek mindegyike vezetett jegyzőkönyvet, úgyhogy a protocollumok közt párhuzamos időrend van. Az okmánygyűjteményeket is a jegyzőkönyvek rendjébe ékelték bele, s így a rendszer még zavarosabb lett. Az állaghoz — a két formuláskönyvet kivéve — segédkönyvek állanak rendelkezésre. Kutatásuk is ezek alapján történhet, a királyi könyvekéhez hasonló módon. A másolatkötetekbe — a XVII. számú kivételével — be vannak vezetve az eredeti kötetek lapszámai; így ezek a segédkönyvek alapján kutathatók; a XVII. számú kötet csak átforgatással. A kérőlapon csak a levéltár, az állag nevét és a kötet sorszámát kell feltüntetni. A formuláskönyvek kutatása átforgatásukkal történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és megjelölésüket kell feltüntetni.

F 3. CENTURIAE

1527—19. század

23 csomó

1—23. 23 csomó

Ebbe az állagba kerültek azok a birtokjog-biztosító iratok, amelyeket a levéltár mai rendje kialakításának kezdetén tárgyi, területi vagy időrendre való tekintet nélkül osztottak száz egységet tartalmazó csomókba.

A száz egységet tartalmazó centuriákat az ábécé betűivel jelölték, majd annak végére érve, kettős betűk kerültek a centuriákra. Külön alsorozatként csatlakoznak az állaghoz a centuria extraordinariák. Segédkönyve van az állagnak. A kutatás ennek alapján történhet; a kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a centuria betűjelét és az irat számát kell feltüntetni.

F 4. CISTA COMITATUUM

1527—19. század

22 csomó

1—22. 22 csomó

Ez az állag a levéltárban található s törvényhatóságok szerint rendezett birtokjog-biztosító anyagot tartalmazza.

Az iratok rendje az egyes területegységeken belül sem az időrendhez, sem másféle elvhez nem igazodik. Segédkönyvei vannak az állagnak. Ezekben a kutatás az előbbi állagoknál ismertetett módon történik. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, továbbá a cista és fasciculus megjelölését és a keresett irat számát kell feltüntetni.

F 5. CISTA DIVERSORUM COMITATUUM

1527—19. század

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ebbe az állagba azok a birtokjog-biztosító oklevelek kerültek, amelyek több törvényhatóságból való helységekre vonatkoztak, s így nem voltak beoszthatók a Cista Comitatuum egyik részébe sem.

Segédkönyvei vannak az állagnak. A kutatás ezek alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, továbbá a cista és fasciculus megjelölését és a keresett irat számát kell feltüntetni.

F 6. GENEALOGIAE

1527—19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag leszármazási táblákat és egyéb genealógiai vonatkozású iratokat tartalmaz.

Az állagnak van segédkönyve. Ennek alapján kutatható. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, továbbá a fasciculus és a keresett irat számát kell feltüntetni.

F 7. ARMALES
(Címereslevelek)
16–18. század
5 vaslemez láda

1—5. 5 láda

Az állagot címereslevelek alkotják. Egy részük jelentős iparművészeti érték. Az állag legnagyobb része sorszámokkal ellátott: a végére azonban néhány sorszámozatlan oklevél is került. Segédkönyv van (a sorszámmal ellátott) iratokhoz; kutatásuk — amennyiben nem különleges szempontú — annak alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, az irat sorszámát kell feltüntetni.

F 8. METALES
(Határjáró levelek)
16–18. század
1 csomó

1. 1 csomó

Ez a gyűjtemény a levéltárban található határjáró leveleket tartalmazza. Az iratoknak vannak segédkönyvei. Ezek alapján kutathatók. A kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a fasciculus és a keresett irat számát kell feltüntetni.

F 9. MISCELLANEA
16–18. század
6 csomó

1—6. 6 csomó

Ebbe az állagba azok a jogbiztosító iratok kerültek, amelyek *nem birtokjogi* vonatkozásúak: többnyire közjogi vonatkozású iratok.

Segédkönyvekkel ellátott. Kutatása ezek alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a cista, a fasciculus és a keresett iratok számát kell feltüntetni.

F 10. CISTA APPENDICIS
16–18. század
1 csomó

1. 1 csomó

Az állag tulajdonképpen a Miscellanea kiegészítése; jellegében azzal egyezik. Vannak segédkönyvei; kutatása ezek alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a fasciculus és a szükséges irat számát kell feltüntetni.

F 11. ARTICULI DIAETALES
(Törvények)
1505–1868
3 csomó

1—3. 3 csomó

Az állag az erdélyi törvények gyűjteményét tartalmazza (közte kevés magyarországival is).

A három nagy kötet (A—C betűkkel vannak jelezve) tartalmának részletes jegyzékét l. Kemény: Notitia, II. köt. 16—25. o. A pótlólag itt elhelyezett törvények jegyzékét l. az átadási leltárban. Az A—C kötethez levéltári segédkönyv is áll rendelkezésre. A kutatás ezek és az átadási leltár alapján történhet az állagban. A kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a szükséges kötet megjelölésének kell szerepelnie.

F 12. LYMBUS

16—18. század

30 csomó

1—30. 30 csomó

Az állag a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának azt a részét foglalja magában, amelyet az 1658-i menekítést követő rendezés és lajstromozás során jogbiztosítási célokra alkalmatlannak minősítettek. Az állag hányattatásairól és 19. századi rendezéséről a bevezetőben beszámoltunk.

Az iratanyag a proveniencia szempontjából összetett. Legfontosabb részét az uralkodók, ill. fejedelmek levelezése teszi. Már Izabella királyné és János Zsigmond levéltárának töredéke is szerepel itt; a Báthoriak is képviselve vannak. Bocskaihoz írt levelek is maradtak itt. Az ilyen természetű anyag azonban Bethlen Gábor alatt bővült, s a két Rákóczi György és I. Apafi Mihály kora van a legbővebben képviselve (az 1657 — 1662 közti fejedelmek kevésbé). Az anyag másik része a fejedelmi udvartartás, birtok-, só-, ércbánya-, tized-, adóigazgatás iratanyaga. Fontos alkotórésze a Lymbusnak fejedelmi kori méltóságok, politikai szereplők levelezése (köztük családi levéltárak, a Gávay, Cseffey, Telegdy, Walkay, Alaghy, Mágochy, Miháltz, Hatvani család levéltártöredékei); más iratok megtartását szerzőjük (vagy tárgyuk) irodalmi, tudománytörténeti érdekessége indokolta. A Lymbusba kerültek a levéltárhoz érkezett mandatum requisitoriumok, a levéltár saját irattára és más, az intézményre vonatkozó iratok. Maradt itt bizonyos bíráskodási iratanyag, 17—18. századi számadások a katonaság ellátásáról s végül bizonyos vegyes természetű iratanyag. Az iratok részletes tárgyi elemzése e helyt nem feladatunk.

A Lymbust (hosszú hányattatás után, amelynek során nagy része elpusztult, vagy magángyűjteményekbe került) Beke Antal rendezte. Munkáját láthatólag nem fejezte be a levéltárnak a Magyar Országos Levéltárnak való átadásáig (az átadási leltárban „újabb rendezés alatti irományoknak" minősítik a Lymbust). Az anyagot elsősorban kronológiailag, a fejedelmek egymásutánja szerint csoportosította. Ezt az időrendet azonban (ami a nagyobb egységekben érvényesült) áttörik beékelődő részek, újonnan előkerült anyagok hátrább kerülnek a sorban. Egy-egy korszakon belül az anyagot tárgy szerint rendezte (ez gyakran a proveniencia szerinti renddel egyezik). A tárgyi kategóriák (fejedelmek levelezése, az egyes fejedelmek alatti politikai iratok stb.) részben végigvonulnak az anyagon, részben csak egyes fejedelmeknél találhatók meg. Tovább lazítják ezt a rendet a nem szorosan politikai történeti érdekű iratok; ezek többnyire az egész korszakot átfogó egyes csoportokban ékelődnek be az időrendbe.

A Lymbus mai rendje így nem a legkönnyebben áttekinthető; megtartása mégis indokolt, minthogy a kutatás évtizedek óta ebben a rendben használja. Az anyag különleges értéke ti. méltán váltotta ki a 19. század végi történetkutatás és irat-

publikációs munka érdeklődését; a Lymbus politikai történeti anyagának jelentős részét kiadták. Az utolsó másfél évtizedben gazdaságtörténeti forrásanyagát is sokban kiaknázták.

Az anyag mai rendjét repertorium tükrözi. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét és a szükséges anyagrész közelebbi megjelölését (csomószám és a csomórész címe stb.) kell feltüntetni a kérőlapon.

F 13. AZ 1819–1820-I ÚRBÉRI ÖSSZEÍRÁS MÁSODPÉLDÁNYAI MAJLÁTH GYÖRGY BIZTOSI KERÜLETÉBŐL

32 csomó

1—32. 32 csomó

Ez az állag a címben említett úrbéri összeírás másodpéldányait tartalmazza Alsó-Fehér, Hunyad, Küküllő, Torda, Zaránd megyéből és Aranyosszékből.

Az anyag részletes (darabonkénti) leírása az átadási leltárban található. Egyéb segédeszköz nincs hozzá; kutatása így annak alapján történhet. A kérőlapon a levéltár, az állag és a helység nevét kell feltüntetni.

F 14. SEGÉDKÖNYVEK

23 kötet

1—3. Eredeti segédkönyvek 22 kötet
5—23.

4. Másolat **1 kötet**

A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárához az 1658-i menekítés után meginduló rendezés során, ill. az 1658 után keletkező anyagnál folyamatosan történt a segédkönyvek készítése. A könyvek egymásutánja és belső rendje nem egészen konzekvens; részletes felsorolásukat az átadási leltár adja.

Az állag legnagyobb része két típusba tartozik. Az elenchus (lajstrom) darabonként veszi sorra egy-egy állag iratait, az állag levéltári rendjében, s viszonylag részletes tartalmi kivonatukat adja (elsősorban a jogbiztosító okleveleknél). Közvetlenül a levéltári jelzetekre (ill. köteteknél lapszámukra) utal. Az egyes bejegyzéseket az ábécé betűivel jelölték (ez oldalanként kezdődik újra). A mutatók személy- és helynévmutatók; a legritkább esetben közölnek tárgyi címszavakat. Ezek nem magukra az állagokra, hanem elenchusukra utalnak: annak az oldalnak számát közlik, ahol a keresett iratra vonatkozó bejegyzés található, s mellette a bejegyzés betűjét. Nem személyt illető kutatásnál tehát általában érdemesebb a kutatónak az elenchusból indulni ki.

A segédkönyvek használata esetén a levéltár nevét és a kötet sorszámát kell feltüntetni a kérőlapon.

*

A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára történetének két legfontosabb forrását: Kemény, „Notitia"-ját és Beke címjegyzékét bőven idéztük az előbbiekben, ill. hivatkoztunk rájuk. A levéltárat rendkívüli mértékben használta a 19. század végi—20. század eleji történetkutatás, hiszen itt találta az erdélyi fejedelmi korszak politikai történetének leggazdagabb anyagát.

A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára

1527–1870-es évek

Bevezetés

A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára mellett a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára maradt meg s került a Magyar Országos Levéltárba az erdélyi hiteleshelyek országos levéltárai közül. Országos jellegű csakúgy, mint amaz, azonban lényegesen kevesebb anyagot őriz a fejedelmi hatóságok egykori levéltáraiba tartozott anyagból, mint a gyulafehérvári káptalané. Története annyira egyező amazéval, hogy röviden áttekinthető. Alapítása „a tiszteletre méltó régi korszak" (Beke Antal megfogalmazása) mondáinak ködében vész el; levéltára ugyanakkortájt alakulhat ki, amikor a gyulafehérvári káptalané. Sorsuk azonos a fejedelmi korban: 1557-ben az országgyűlés a konventi levéltár élére is requisitorokat állít; ami fejedelmi kori hatáskörükre, feladataikra vonatkozik, azt a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának ismertetésénél foglaltuk össze. A hiteleshely működéstörténete a Habsburg-korban is a gyulafehérvári káptalanéval párhuzamos, amely felügyeleti jogot nyert felette (a konventet mint egyházi testületet nem állították helyre), s egyik kanonokát küldte a levéltár gondozására (mellette megmaradtak a világi requisitorok is); ha kanonok nem jutott ide, valamelyik kolozsvári káplán vagy a kolozsmonostori plébános töltötte be ezt a tisztet. A 18. század közepétől aztán állandósult az a gyakorlat, hogy a kolozsvári római katolikus plébános gyakorolta egyházi részről a felügyeletet (előbb címzetes, majd a 19. század elejétől valóságos kanonoki rangban). A hiteleshely működése is 1872-vel szűnt meg. Levéltára többszöri dúlást szenvedett a századok folyamán, s minthogy állománya a 18. században még jóval nagyobb volt a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltáráénál, feltehető hogy a pusztulások is nagyobb mértékben érintették annál. Beke Antal a levéltárról írott ismertetésében (A kolozsmonostori konvent levéltára. Bp. 1897, 7. old.) időmegjelölés nélkül — csak a szöveg összefüggéseiből következtethetően a 18. sz. második felére vonatkoztatva — beszél arról, hogy a gyulafehérvári káptalani levéltár 300, a kolozsmonostori konventi 414 ládát kapott anyagának jobb tárolására.

A Levéltár rendezése feltehetőleg a gyulafehérvárival egyidőben történt. A munka alapelvei hasonlóak voltak: kialakult a törvényhatóságok szerint csoportosított birtokjog-biztosító anyag állaga (a gyulafehérvári káptalani levéltár Cista Comitatuum sorozatához hasonlóan) s a különleges csoportok (itt jóval több volt ezekből, mint a káptalani levéltárban: Manumissionales, Metales, Protestatoria, Testamentaria, Armales, Genealogiales, Mandata requisitoria), a Minuta, a Miscellanea, az Articuli Diaetales. Különleges helyet foglal el köztük a Neoregestrata elnevezésű állag; ez részben birtokjog-biztosító iratokból tevődik össze, részben különleges jellegű anyagból (Protestatoriae, Plenipotentialia, Manumissiones, Metales, Testimoniales, Nobilitationes); részben egyházi vonatkozású anyagot is tartalmazott (Litterae Abbatales). Az állagot valószínűleg az első nagy rendezés lezárta után alakították ki (amikor már nem akarták a kész sorozatokhoz csatolni az új anyagot). Erre utal neve is. Segédkönyvvel el nem látott anyaga is maradt a levéltárnak; ez a Miscellanea egyes részeiben, állagaiban s az Urbariában található. A levéltár könyvsorozatai közül az első a hiteleshelyi jegyzőkönyveké, királyi könyveké és iratmintagyűjteményeké (Protocolla, Libri regii et Stylionaria). A második állag a Fassionales: a királyi tábla elnöke és ítélőmesterei, továbbá a Gubernium

titkárai előtt (mint közhitelű pecséttel rendelkező személyek előtt) végbement jogi aktusokról készült jegyzőkönyvek. Ismét külön állag a levéltár — rendkívül bonyolult — segédkönyveié. Végül maradt a konventi levéltárnak némi vegyes iratanyaga is.

A Levéltár a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárával együtt került a Magyar Országos Levéltárba (1882 őszén, az 1882: XXIII. tc. alapján). Mint amabból, ebből is kiemelték az 1526 előtti anyagot; az az Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményébe került.

A továbbiakban az egyes állagok ismertetését adjuk. Minthogy ez esetben nem hivatkozhatunk nyomtatásban megjelent átadási leltárra, tárgyalásunknak jóval részletesebbnek kell lennie, mint a másik hiteleshely esetében.

F 15. PROTOCOLLA, LIBRI REGII ET STYLIONARIA
(Hiteleshelyi jegyzőkönyvek, királyi könyvek és iratmintagyűjtemények)

(1449–) 1529–1827

63 kötet

1.		
3—5.		
7—10.	Hiteleshelyi jegyzőkönyvek	57 kötet
13.		
15—62.		
6.		
11.		
14.	Királyi könyvek	3 kötet
2.		
12.		
63.	Iratmintagyűjtemények	3 kötet

Az állag a címben említett háromfajta könyvet tartalmazza; ezeknek tartalma és sorrendje megegyezik a gyulafehérvári káptalan hasonló köteteiével.

Rendszerük a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára hasonló jellegű köteteiével egyező. Segédkönyvekkel el vannak látva. (Minthogy a levéltár segédkönyveit — csakúgy, mint a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltáránál — külön sorozatként kezelték, s e sorozat összetétele rendkívül bonyolult, a segédkönyveket nem állagonként, hanem együttesen ismertetjük. Az egyes állagoknál mennyiségi adataik sem szerepelnek.)

Kutatásuk a segédkönyvek alapján történhet. A kérőlapon a levéltár neve mellett elégséges a kötet sorszámának feltüntetése.

F 16. PROTOCOLLUM-MÁSOLATOK

1438–1661

32 kötet

1—32.		32 kötet

Ezek a kötetek 1780., 1808. és 1836. évi guberniumi rendeletekre készített másolatok a konventi levéltár alábbi protocollum-köteteiről: c—g., i., m., aa., ab. A—I.,

L—N., 0/1—2., P—R. I—IIIII. (A kötetek egy részének eredetije a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti Gyűjteményében található.)

Bejegyzéseik sorrendje az eredeti jegyzőkönyvekének felel meg. Segédeszközük nincs. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a szükséges kötet jelzetét kell feltüntetni.

F 17. CISTA COMITATUUM

1527—19. század

15 csomó

1—15. 15 csomó

Ebbe az állagba a törvényhatóságonként tagolt bírtokjog-biztosító anyag került. A következő törvényhatóságok vannak itt képviselve:

Erdély: Aranyosszék, Belső-Szolnok megye, Csik-Gyergyó-Kászonszék, Doboka, Fehér megye, Háromszék, Hunyad, Kolozs, Közép-Szolnok, Kraszna, Küküllő megye, Marosszék, Torda, Zaránd megye.

Magyarország: Abaúj, Arad, Békés, Bereg, Bihar, Borsod, Csanád, Fejér, Gömör, Heves, Hont, Nógrád, Pest, Pozsony, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Temes, Tolna, Ugocsa, Valkó, Zemplén megye. Itt voltak találhatók az erdélyi római katolikus püspökséget és a gyulafehérvári káptalant illető iratok.

Az iratok rendje törvényhatóságok szerint igazodik az állagban. Ha valamelyik törvényhatóságra vonatkozólag nagyobb mennyiségű anyag került ide, több, betükkel jelölt csoportba osztották. A törvényhatóságokon, ill. az említett csoportokon belül sorszámmal jelölték az iratokat. Az állag el van látva segédkönyvekkel, ezek alapján kutatható. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, a törvényhatóság (és a fasciculus) megjelölését s a keresett irat sorszámát kell feltüntetni.

F 18. NEOREGESTRATA

16—19. század

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ez az állag feltehetően a levéltár első nagy rendezésének lezárulta után jött létre. Több, tárgyilag elkülönülő részből tevődik össze. Ezek: törvényhatóságonként csoportosított birtokjog-biztosító anyag, Protestatoriae, Plenipotentialia, Manumissiones, Metales, Testimoniales, Nobilitationes. (A Litterae Abbatales legnagyobb része egyházi tulajdonban maradt, az Országos Levéltárba jutott része pedig a Mohács előtti Gyűjteményben nyert elhelyezést.)

Az állag az említett tárgyi csoportokra oszlik; ezen belül az első kategóriánál még törvényhatósági tagolással is találkozunk. Az egész állag egyetlen levéltári rendszerbe tartozik: betűkkel jelzett fasciculusok, ezeken belül számozás. Ezeken a csoportokon belül a tagolás ugyanolyan, mint a Cista Comitatuumnál. Az állag segédkönyvekkel ellátott. Kutatása ezek alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a törvényhatóság, ill. a tárgyi kategória nevét s az irat betű- és számjelzését kell feltüntetni.

F 19. MANUMISSIONALES

17–18. század

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag jobbágyok manumissióját (jobbágyság alól való megváltásukat) illető iratokból áll. Az iratok az ábécé betűivel jelölt, különböző nagyságú (1—34 darabból álló) csoportokra vannak osztva. Az egyes csoportokon belül sorszámokkal jelöltek. Az állag segédkönyvekkel ellátott. Ezek alapján kutatható. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, valamint a csoport betűjelzését és a keresett irat számát kell megadni.

F 20. METALES

16–19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag határjáró leveleket tartalmaz: az ábécé betűivel jelzett, egyenlőtlen nagyságú (1—77 darabból álló) csoportokra osztott; ezeken belül az iratokat sorszám jelzi. Az iratok el vannak látva segédkönyvekkel. Kutatásuk ezek alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, továbbá a csoport betűjelét és a szükséges irat számát kell feltüntetni.

F 21. ARMALES

16–19. század

12 láda

1—12. 12 láda

Az állag címeresleveleket tartalmaz. Az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltáraknak ez a legterjedelmesebb ilyen természetű állaga; iparművészet-történeti szempontból is ez a legjelentősebb.

A címeres leveleket az ábécé betűivel ellátott eltérő nagyságú csoportokba osztották. A csoportokon belül sorszámozottak.

Az állag segédkönyvei alapján kutatható. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, a csoport betűjelzését és a keresett irat sorszámát kell feltüntetni.

F 22. PROTESTATORIA

16–19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag ellentmondások (protestatiók) írásos rögzítését tartalmazza.

Részben az ábécé betűivel jelölt, eltérő nagyságú csoportokra oszlik. Az egyes csoportok iratai sorszámozottak. Más része évrendben van elhelyezve. Segédkönyvek az iratok betűjeles csoportokba rendezett részéhez készültek. Kutatásuk egyrészt a segédkönyvek alapján, másrészt átforgatással történhet. A kérőlapon a betűjelzetű iratoknál a levéltár és az állag nevét, a csoport betűjelzését és a keresett irat számát kell feltüntetni, az időrendieknél a két utolsó adat helyett az „Időrendi iratok" megjelölést és az évszámot.

F 23. TESTAMENTARIA

16–19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag végrendeletek gyűjteménye.

Zöme az ábécé betűivel jelölt csoportokra bomlik; ezek nagysága változó. Az egyes csoportok iratai sorszámozottak. Van emellett az állagnak időrendi része is. Segédkönyvek az állag első részéhez vannak. Kutatása részben ezek alapján, részben átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, valamint a csoport betűjelzését és az irat számát kell feltüntetni; az időrendi iratok esetében pedig a két utolsó adat helyett az „Időrendi iratok" megjelölést és az évszámot.

F 24. GENEALOGIALES

16–19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag leszármazási táblákat és egyéb genealógiai érdekű iratokat tartalmaz.

Zöme az ábécé betűivel jelölt kis csoportokra oszlik; ezek nagysága különböző. Az egyes csoportokon belül az iratok sorszámokat nyertek. Az állag kis része rendezetlen. Kutatása részben a segédkönyvek alapján történhet, részben (a rendezetlen iratoknál) átforgatással. Az első esetben a levéltár és az állag nevét, továbbá a csoport betűjelét és a keresett irat számát kell feltüntetni, a másodikban a két utolsó adat helyett a „Rendezetlen iratok" megjelölést.

F 25. MISCELLANEA

1526–1866

6 csomó

1–6. 6 csomó

Ez az állag némi rokonságot mutat a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának Lymbusával, ha ugyan korántsem oly sokrétű és értékes, mint amaz, s amellett aránylag sokkal nagyobb helyet foglal el benne a jogbiztosító anyag, mint abban. A levéltárnak azok az iratai kerültek ide, amelyeket nem rendeztek, de mégis megtartásra érdemesnek ítéltek. Külön kategóriát jelent az állagon belül a konventi levéltár irattárának megmaradt töredéke. Az anyag egy részét jogbiztosító iratok teszik (donatio, végrendelet, szerződések), továbbá a peres eljárással kapcsolatos egyéb iratok (compulsoria, inquisitorio- és statutorio-relatoria stb.; ide számítható még a számos retractatio, aetatis revisio is); nem kevés ilyen iratnak csak a töredéke került ide. Más része az egykori fejedelmi levéltár ide jutott töredéke: fejedelmi rendeletek, felterjesztések, több supplicatio stb. a fejedelmekhez. Kerültek ide más országos jellegű iratok is: Habsburg-párti felterjesztés Dobóék ostromzár alá fogásáról (1556), az országgyűlés rendelete a kővári kapitánynak stb. II. Rákóczi György lemondásáról és Rhédei Ferenc fejedelemségéről (1657), Veterani grationalisa a thökölyánus erdélyieknek (1694), Mikes Kelemen elkob-

zott jószágai egy részének becslése, erdélyi helységek listája (1737, nem teljes), az ország 1784-i új közigazgatási felosztásának okmányai, királyi táblai ügyvédek lajstroma, követutasítás és megyei postulatumok (feltehetőleg országgyűlésre). Egyes iratok törvényhatósági jellegűek; a legfontosabb közülük — s a Magyar Országos Levéltárban a maga nemében egyedülálló — Doboka megye gyűléseinek jegyzőkönyve (1640—1643); amellett e kategóriába tartoznak megyékhez és városokhoz tett felterjesztések stb. Ismét más iratok kincstári vonatkozásúak: tizedjegyzék-töredék, jegyzék magyarországi fiscalis jószágokról stb. További iratok magánszemélyek levelezésének termékei (Bethlen István levelezéséből ide is került egynéhány darab) s egyéb magánjellegű irományok (pénztárnapló-féle 1526—1527-ből). Külön csoport az egyházi vonatkozású iratoké: pápai engedély egyházi bíráskodásra (1689), tanúsítvány római katolikus vallási sérelmekről (17. század vége), a Gubernium resolutiója a kolozsvári luteránusok memorialéjára (1695), Bethlen Miklósnak mint az erdélyi református egyház iskolai és egyházi vagyona főgondnokának működését illető irat, unitus zsinati törvényszék perkivonata. Külön csoportot alkot a konventi levéltár irattárának töredéke: fejedelmek, hatóságok rendeletei a levéltárhoz, magánosok megkeresései, a requisitorok felterjesztései, a két hiteleshely állapotának megvizsgálása és az újonnan felállítandó Archivum Regni-nek átadandó elenchus- és iratanyag kijelölése ügyében kiküldött bizottság zárójelentése az országgyűléshez (1754), requisitor esküimintája, segédkönyvtöredékek stb. Végül az állagba tartoznak iratjegyzékek, iratminták és vegyes egyéb iratok. Külön említendő közülük egy latin és egy magyar nyelvű verskézirat.

Az állag évek szerint rendezett. Segédeszköze csak korábban is rendezett részének volt, ez ma nem használható. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 26. MINUTA

1707—1848

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag konventi levéltári kiadványok fogalmazványaiból áll.

Az anyag évrendben van elhelyezve; segédeszköz sincs hozzá. Kutatása így átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 27. URBARIA

16—19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag urbáriumokat, birtok-inventariumokat, connumeratiókat és egyéb hasonló jellegű iratokat tartalmaz (zömmel a 17. század 30-as—40-es éveiből és második feléből). Az anyag legnagyobb része fiscalis uradalmakat illet; elsősorban Gyalu említendő itt, de kisebb-nagyobb mértékben található itt a szamosújvári,

somkeréki, kővári, nagyalmási, kolozsmonostori, görgényi, gyulafehérvári, zalatnai, balázsfalvi, dévai, porumbáki, kerci uradalomra, továbbá Élesdre, Székelyhídra és Lugosra, amellett a marosváradgyai sóportusra és az erdélyi sóbányákra, Kapnikbányára vonatkozó anyag is, s végül kisebb fiscalis jószágok összeírásai stb. Külön említendő a lengyelországi Blasova uradalom urbáriuma. Más részük magvuk szakadt stb. családok jószágainak összeírásai (gerendi, vécsi, nagyteremi stb. uradalmak és egyéb jószágok).

Az anyag időrendben van elhelyezve; segédkönyve nincs. Kutatása így átforgatással történhet. A kutató a kérőlapon a levéltár és az állag nevét adja meg.

F 28. MANDATA REQUISITORIA

1549–1862

9 csomó

1—9. 9 csomó

Ez az állag a levéltárhoz intézett iratkerestető parancsokból áll.

Az iratanyag időrendbe van sorolva. Segédkönyve nincs. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 29. ARTICULI DIAETALES

16. század–1868

3 csomó

1—3. 3 csomó

Az állag elsősorban törvényeket, amellett pedig vegyes egyéb országgyűlési anyagot tartalmaz, az alábbi megoszlásban:

1. csomó: 1538—1757; erdélyi törvények két kötetben, kéziratos vagy nyomtatott példányok, zömük hiteles. Mindkét kötet végén lajstrom van, amely az országgyűlés évét, az akkor uralkodó király vagy fejedelem nevét, a gyűlés helyét és a lapszámot közli.

2. csomó: jegyzék az 1579—1757-i törvényekről; az 1751-i, 1752-i, 1791-i, 1792-i, 1838-i és 1843-i erdélyi törvények; a magyar képviselőház házszabályai (1867 táji); 1868—1870-i törvények; 1868-i Országos Törvénytár.

3. csomó: két mutató a Tripartitumhoz, a Deputatio ad correctionem remoratae justitiae ordinata javaslata (1729, csonka), vegyes anyag (törvények másolatai, köztük államb[illegible]cseleti feljegyzések).

Az állagnak külön segédkönyve nincs. Kutatásánál a levéltár és az állag neve mellett az évszámot s a szükséges anyagrész nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 30. FASSIONALES

1792–1862

8 csomó

1—8. 8 csomó

Ez az állag az erdélyi királyi tábla elnökeinek és ítélőmestereinek, továbbá a Gubernium és a visszaállított Főkormányszék titkárainak (mint közhitelű pecséttel bíró személyeknek) jogi aktusok írásba foglalásáról vezetett protocollumait tar-

talmazza. (Ezeket az illetők ilyen természetű működésének megszűntével a konventi levéltárnak adták át.) A levéltárba az alább felsorolandó személyek protocollumai kerültek.

Királyi táblai elnökök: Bethlen Pál (1793—94) Kemény Sámuel (1812—16), Székely Mihály (1823—31), Noptsa Elek (1833—34), Rhédei Ádám (1835—37), Daniel Elek (1838—48).

Itélőmesterek: Apor Lázár (1822—24), Augustinovics Pál (1828—33), Barcsai János (1829—31), Cserei Farkas (1800—19), Csernátoni Ferenc (1792—98), Donáth Sándor (1835—45), Földvári Farkas (1832—42), Gál László (1825—28), Gál Tamás (1819—22), Horváth Antal (1793—1809), Horváth Ferenc (1833—35), Sala Mihály (1795—1813), Székely Mihály (1815—18), Szentpáli Elek (1795—1812), Túri József (1799—1800), Tűri László (1792—95), Vajna Elek (1813—28).

Guberniumi titkárok: Apor Lázár (1819—22), Balási Gergely (1826—35), Bánffy József (1811—17), Bánffy László (1822—28), Josef Bedeus (1824—26), Bertlef Mihály (1831—48), Bíró József (1832—48), Bisztray József (1799—1806), Samuel Brenner (1834—48), Csedő László (1799—1807), Degenfeld Ottó (1828—32), Enyedi László (1817—27), Fülei István (1847—48), Gebbel Károly (1835—48), Halmágyi István 1808—17), Andreas Konrad von Heydendorff (1810—17), Hollaki Antal (1816—31), Inczédi László (1813—28), Istvánffy Pál (1838—48), Kabos Dániel (1833—47), Kenderesi Mihály (1800—12), Lázár László (1818—25), Lázár Sámuel (1813—24), Mikó Antal (1810—19), Nagy Sámuel (1841—45), Némethy János (1845—48), Ocsai Sámuel (1833—46), Orosz Mihály (1799—1809), Papp Sámuel (1824—37), Rosnyai István (1806—11), Sala Mihály (1830—37), Schuster Károly (1848), Sebes Antal (1816—28), Szabó Lajos (1834—43), Szacsvai Zsigmond (1838—45), Szegedi Mihály (1834—47), Johann Theil (1827—32), Turi István (1799—1816), Vajda László (1830—34), Vajna Dávid (1799—1812), Wass Albert (1845—48), Andreas Wenner (1823—27).

Főkormányszéki titkárok: Bíró Lajos (1862), Phleps Károly (1862), Szentgyörgyi Imre (1861—62).

Az anyagban található még egy névtelen protocollum-töredék (1800—13) és vegyes fogalmazványok.

Segédkönyv nincs az állaghoz. A kutató a kérőlapon a levéltár és az állag neve mellett a csomószámot és annak a személynek nevét tüntesse fel, akinek jegyzőkönyvére szüksége van (ha az illetőnek a csomóban több protocolluma is van elhelyezve, az évszámot is).

F 31. KOLOZSVÁR VÁROSÁT ILLETŐ IRATOK

16—19. század

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a csomó heterogén iratanyagot tartalmaz. Alkotórészei közül első helyen a városi önkormányzat és hivatali szervek működéséből származó iratok említendők: a kolozsvári centumpatres 1616—1617-i határozatai, a város 1603-i statutumának töredéke, a városi tanácshoz érkezett supplicatiók, számadásra tett difficultasok stb. Az iratok jelentős része jogbiztosító jellegű. Végül az anyag egy részét olyan hivatali vagy magánlevelezés teszi ki, ami valamiképpen kapcsolatban van a város-

sal: Vass György elszámolása katonaság ellátásáról (18. század első évei), özvegyének levele az ő hivatali ügyködése tárgyában, a kolozsvári református egyház malmai malombírájának instructiója stb.

Az iratok korábbi levéltári őrzésük során nem nyertek végleges rendet. A konventi levéltár rendezett sorozataihoz hasonlóan betűkkel jelölt csoportokba osztották őket; az egyes csoportokat azonban nem számozták végig. Az idők során azonban még ez a rend is felbomlott; így az állagban évrend nyert kialakítást. Segédkönyve nincs. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és évszámot kell feltüntetni.

F 32. A LEVÉLTÁR KÖLCSÖNKÖNYVE

1768–1833

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a levéltárból kivett iratokról vezetett kölcsönzőkönyv. (Nagy része üres: összesen kb. 25 oldalnyi bejegyzés található benne.)

A bejegyzések két csoportra oszlanak. Egy részük a kötet elején foglal helyet; a másikat sok üres oldal választja el tőle. Mindkét bejegyzés-sorban időrend állapítható meg. Kutatás esetén a kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 33. A LEVÉLTÁR VEGYES IRATAI

1654–1750 és kelet nélkül

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ezen a néven a levéltárnak korábban rendezetlen, állagnak sem tekintett iratait foglaljuk össze. Az anyag legnagyobb részét jogbiztosító, ill. általában jogi aktusokkal kapcsolatos iratok teszik. (Emellett birtokügyi levelezés stb. is került az iratok közé.) Más része a fejedelmek hivatali levelezése (felterjesztések hozzájuk, rendeleteik); ki kell emelni ezek közül néhány diplomáciai vonatkozású levelet, továbbá II. Mátyás és Báthori Gábor 1610-i szerződésének az erdélyi rendek által ratifikált példányát. Állami jellegű irat emellett még egy 1644-i tábori lajstrom, az 1653-i udvarhelyszéki lustra a hadból távolmaradtakról, továbbá Kolozsvár követeinek 1603 körüli felterjesztése Rudolfhoz és a császár válasza, az 1691-i államtanács egy s a Gubernium néhány rendelete. Ezek mellett magánlevelezésanyag is található az iratok közt. A legfontosabb ezek közül Grienner Péter sóperceptor magániratainak gyűjteménye (a levelezés mellett jogbiztosító anyag is), továbbá fiának, Domokosnak a kolozsvári jezsuita kollégium igazgatójához írt levelei. Külön említendő még az a kötelezvényanyag, amely Jósika Miklós, ill. a Jósika család más tagjai nevéhez fűződik. Az 1784-i területi rendezésnek ebben az állagban is maradtak iratai. Az anyagba tartozik a levéltár néhány ma már nem használható segédlete is.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve. Segédeszközük nincs. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapokon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

1–26. 26 kötet

A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára ma megmaradt állagának legnagyobb részéhez készültek segédkönyvek. A kötetek elenchusok vagy név- és tárgymutatók.

Használatuk az alábbi összeállítás alapján történhet:

Protocolla, Libri regii et Stylionaria:

kötet	segédkönyvkötet	kötet	segédkönyvkötet
1.	5., 7.	32.	7., 10.
2.	—	33.	7., 10.
3.	1., 2., 3.	34.	7., 10.
4.	1., 2., 4.	35.	7., 10.
5.	5., 7.	36.	7., 10.
6.	1., 2., 5.	37.	—
7.	5., 7.	38.	1., 2., 4.
8.	7., 10.	39.	7., 24.
9.	7., 10.	40.	7., 24.
10.	7., 10.	41.	— (maga is segédkönyv)
11.	5., 7.		
12.	—	42.	5., 7.
13.	7., 10.	43.	5., 7., 24.
14.	—	44.	1., 2., 4.
15.	7., 10.	45.	26.
16.	7., 10.	46.	7., 24.
17.	7., 10.	47.	1., 2.
18.	7., 10.	48.	26.
19.	7., 10.	49.	26.
20.	7., 10.	50.	26.
21.	7., 10.	51.	26.
22.	1., 2., 24.	52.	26.
23.	7., 10.	53.	26.
24.	7., 10.	54.	26.
25.	5., 7.	55.	26.
26.	7., 10.	56.	26.
27.	7., 10.	57.	26.
28.	7., 10.	58.	26.
29.	7., 10.	59.	26.
30.	7., 10.	60.	26.
31.	7., 10.	61.	26.
		62.	—

Ebben az összeállításban természetesen nem szerepelnek azok a segédeszközök, amelyek az egyes könyvekben magukban találhatók.

Az iratsorozatok kutatása a 11—23. és 25. számú segédkönyvek alapján történhet.

A GUBERNIUM TRANSYLVANICUM LEVÉLTÁRA

BEVEZETÉS

A Gubernium Transylvanicum története az Erdélynek a Habsburg-birodalomban elfoglalandó közjogi helyzetét szabályozó Diploma Leopoldinummal kezdődik.

1690—1708

Itt nem térhetünk ki az udvar és az erdélyi rendek 1685—1690-i tárgyalásainak ismertetésére.[1] A végeredmény a Diploma Leopoldinum (amelyet első kibocsátása után még majd egy évtizedig toldoznak-javítgatnak, pótdiplomával, Alvinciana Resolutio-val stb.). A Diploma Leopoldinum szabályozta a kis ország kormányzatát. A fejedelemség a Habsburg-birodalom kormányzatilag különálló részévé vált. (A gyermekkorában fejedelemmé választott II. Apafi Mihály megerősítését az udvar azzal a tudattal halasztja el „nagykorúságáig", hogy addigra Erdélyben helyzete már egészen szilárd lesz. Mikor a fiatal Apafit 1696-ban Rabutin Bécsbe kísérteti, az eset nem vált ki nagyobb vihart.) Az ország élére kormányzótanács került: a Gubernium. Ez a tanács az erdélyi rendek által választott főtisztekből és tanácsurakból álló testület. Elnöke a gubernator. Ezért a tisztségért az 1691 január—februári fogarasi országgyűlésen Bánffy György és Bethlen Miklós vívott késhegyig menő harcot; a Bánffyak hatalma, családi kapcsolataik és Bethlen Miklós népszerűtlensége az első javára billentette a mérleget. Bethlen a kancellári tisztséggel „volt kénytelen megelégedni". Az ország generálisa tisztjét Bethlen Gergely foglalta el; a kincstartóság ekkor Haller Jánosnak jutott. A négy akkor megválasztott tanácsúr (Gyulafi László, Gyerőffi György, Keresztesi Sámuel és Tholdalagi János) szintén a nagybirtokosok sorából került ki. A lista a Rákóczi-szabadságharc megindulásáig még többször változott. Egyetlen valóban új ember jelent meg a tanácsban: Johannes Sachs von Harteneck (Erdélybe származott evangélikus pap fia, a szász universitas jegyzője, majd a legmagasabb szász közjogi méltóság viselője és a szász követelések rettegett előharcosa; székhelye és a Rákóczi Erdélyben portyázó hadai elől menekülő urak mentsvára piacán, vérpadon fejezte be életét 1703 végén). A tanács így majd felerészben tényleges országos főtisztségek viselőiből állt; ez a jellege később is megmaradt (ha olyan változások történnek is, hogy a római katolikus püspök, a rendek elnöke és a Guberniumnak alárendelt országos hatóságok: az Exactoratus Provincialis és a Supremus Commissariatus Provincialis vezetői is helyet foglalnak benne, az ország generálisának tisztét 1704 után nem töltik be, csak rövid időre, az 1809-i insurrectiókor, a thesaurariusé pedig évtizedekig üresen marad). A tanács tagjai, maga a gubernator is, törvényhatósági főtisztségeket is viseltek: főispánságot, főkirálybíróságot (egy-egy személy néha több törvényhatóságban is).

Ez az országtanács irányítja az ország egész polgári igazgatását: a közigazgatást, bíráskodást és kincstári igazgatást egyaránt. Ez az irányítás azonban nem volt nagyon rendszeres. A törvényhatóságok ritkán fordultak még a Guberniumhoz, s az is alig foglalkozott működésük ellenőrzésével. A bíráskodás terén még kevesebb volt a teendője. A kincstári jövedelmek pedig hol egészükben, hol részben az erdélyi urak kezén voltak; az udvar a Diploma Leopoldinum kibocsátása utáni első években még maga is törvényesítette ezt. A hatóság működése sem volt rendszeres; székhelyét is alkalomszerűen változtatta.[2]

Az országtanács hatásköre azonban kezdettől fogva zsugorodott. Sokban I. Apafi Mihály kormányzatának volt a folytatása alacsonyabb fokon. Katonai hatáskörrel kezdettől nem rendelkezett; az ország generálisának tiszte névleges volt. Az udvar a fontos és még erősen veszélyeztetett keleti hadállás védelmére képzett tábornokokat és zsoldossereget küldött.[3] A polgári hatáskör szűkítésének első mozzanata az Erdélyi Udvari Kancellária létrehozása volt. Az udvari kancellária létrehozását és működése megindulását éles harc kísérte. Bécs Bethlen Miklósnak a császárvárosba való felköltözését követelte, sikertelenül. Az udvarban egyelőre csak alkancellária alakult. Az Erdélyi Udvari Kancellária azonban az 1690-es évek végén még nem a Gubernium felettes hatósága a szónak abban az értelemében, ahogy főleg a század közepétől használjuk. A Gubernium igyekezett úgy tekinteni a bécsi „alkancelláriát", mint egyszerű ügyvivőséget, amellyel megbízásait közölte az udvarhoz felterjesztett ügyekre nézve. A Kancellária azonban mégis kezdett a Gubernium felettes hatóságává átalakulni.

Az udvar nem tekintette központi kérdésnek a Kancellária hatalmának erősítését. Azzal tisztában volt, hogy az erdélyi rendek, ha legközvetlenebb osztályérdekeikben nem érezték sértve magukat, támaszai lesznek a Habsburg-uralomnak. S Bécsnek ekkor mérsékelt igényei voltak a közigazgatás és bíráskodás területén: az egyre növekvő adót az országgyűlések több-kevesebb vita után megszavazták, a hatóságok felléptek a parasztok vagy szabad székelyek ellen, ha ellenszegültek a fosztogató, erőszakoskodó császári katonaságnak, a Gubernium erélyt tanúsított a szegénylegények üldözésében, a vallási unió-ellenes mozgalom letörésében. Egy területen azonban az udvar alaposan megtámadta Bánffyék, Aporék és társaik legszűkebb osztályérdekeit: kivette kezükből a kincstári javakat. Erre 1699-ben, a karlovici béke után jött el az alkalom. A Thavonath, majd a két Seeau által vezetett Cameratica Commissio átvette az erdélyi kincstári igazgatást; a thesaurarius hatásköre úgyszólván formálissá vált.

Alig egy évtizeddel felállítása után tehát a kormánytanács helyzete a Habsburg-birodalom hatalmas államapparátusában már nagyjában az volt, ami a későbbi másfél évszázadban kisebb-nagyobb változtatásokkal maradt. *Országos hatóság*, maga felett (ha ez az alá- és fölérendelési viszony ugyan még nem is alakult ki határozottan) az Erdélyi Udvari Kancelláriával (s azokkal az udvari szervekkel, amelyek az udvari kancellária munkáját is ellenőrizték, s Erdély ügyeinek lényegében legfőbb intézői voltak). Az önálló erdélyi fejedelemség árnyéka is eltűnt: II. Apafi Mihály lemond fejedelmi méltóságáról (a másik választott erdélyi fejedelem, Thököly pedig Törökországban él száműzetésben). A Gubernium hatásköre is megcsorbult: a katonai ügyek mellett a kincstári igazgatás is kicsúszott kezéből.

Mire azonban a Habsburgok elkészülhettek volna erdélyi berendezkedésükkel, kitört a vihar, amelynek előszele régóta érezhető volt. 1703 nyarától a Gubernium fokozatosan elvesztette hatáskörét, működési területét és személyi apparátusát is.

A hatáskör csorbulása azzal kezdődött meg, hogy Rabutin 1703 őszén magához rendelte a Gubernium két legjelentékenyebb tagját, Bethlen Miklóst és Apor Istvánt (aki akkor az ország generálisa tisztét tölti be); aztán a Gubernium Szebenbe szorultakor lényegében arra korlátozta a Gubernium szerepét, hogy a főhadiparancsnoki rendeleteket továbbítsa az éppen labanc kézen levő törvényhatóságoknak. Ez az állapot (1705 utolsó egy—másfél hónapjától és 1706 első félesztendejétől, továbbá 1707/08 telétől eltekintve, amikor a Gubernium viszonylag önállóbban mozog) csak akkor szűnt meg, amikor a kurucok végleg elvesztették Erdélyt.

A működési terület összeszorulása még korábban kezdődött. 1703 nyarán a határszéleken már mozgásban volt a parasztnép; a Partium a nyár végén már kuruc kézre került. S ha 1703 végén és 1704 elején Rákóczi még nem tudja is szilárdan kezében tartani Erdélyt, a felbolydult országban a Gubernium már kevés működési területtel rendelkezett: csak a császári katonaság által fedezett területeken (bár ott meg néhol a megyei labanc nemesség fejetlen intézkedései váltottak ki zűrzavart) gyakorolt hatalmat. A megyei tisztek maguk is a „biztos" várakba menekültek (amelyek aztán sorra adják meg magukat a kurucoknak). 1704 júniusában már közvetlenül Szeben alól, Újegyház- és Szerdahelyszékből is követek mentek a gyulafehérvári kuruc országgyűlésre. Csak Zsibó után került ismét császári kézre Erdély, 1706 nyaráig. 1707 végén és 1708 elején ismét teljes volt a labanc uralom. 1708 végén Rákóczi újra elvesztette Erdélyt, s csak az Érchegységet védelmezik még egy ideig a kuruc seregek. A portyázó hadak azután is járták az országot; egy részük még Majtényhoz sem vonult fegyverletételre (Balika 1712-ig tartotta magát a császáriak ellen).

A személyi apparátus megfogyatkozása Johannes Sachs von Harteneck bukásával indult meg. A szász comes fejét 1703. december 5-én ütötték le Szeben piacán. Fél esztendő múlva kevés híján újabb fejre került a sor, most már a legjelentősebbre: a „Noé galambja" a császári hatóságok kezére jut. A kancellár felkészülten védekezett. A hóhérbárdot elkerülte, de hosszú erdélyi raboskodás után Rabutin fogolyként vitte magával Bécsbe. A többi tanácsúr sorban elhalt: Apor István éppen hogy megéri a kancellár bukását; kiről a sorból az országos elnök, Keresztesi Sámuel; a gubernator halála után (1708 novembere) egy magyar és két szász tanácsúrból állt a tanács. Az alsó apparátus száma is megcsappant: Bánffy titkára, Csajághy János, már 1704 elején a kurucokhoz szökött, s brigadérosságig vitte; a Gubernium registratorát is Rákóczi erdélyi, majd központi kormányszerveiben látjuk viszont. A szabadságharc eseményei a Gubernium alárendeltségi viszonyát is alaposan összekeverték. Az országban a főhadiparancsnok gyakorolta a teljhatalmat; a Gubernium is jórészt csak az ő végrehajtó közege volt. Az Erdélyi Udvari Kancelláriával meglazult a kapcsolat; a posták nagy kitérővel mentek Bécsbe, ha mentek. A Gubernium részben delegátus útján vagy görög kereskedőkkel küldött jelentésekkel tartotta az érintkezést az udvarral, s a ritka alkalmakat kihasználva, kiadós és szókimondó tájékoztatásokkal látta el a Kancelláriát; a császári hadak pusztításainak döbbenetes képe rajzolódik elénk ezekből az írásokból.

1709—1732

A három tagra csökkent Gubernium helyébe 1709-ben a Deputatio lépett (a Deputatio et Gubernium elnevezést is használta). A Gubernium helyreállítására csak 1713—1714-ben került sor, a medgyesi országgyűlésen. Az új Gubernium az 1703-i

hatáskört örökölte: a közigazgatásit és a bíróit. (A kincstartói tisztet nem töltötték be, a kincstári igazgatás teljesen elvált a közigazgatástól és bíráskodástól.) Az Erdélyi Udvari Kancelláriához való viszonya azzal is világosabbá vált, hogy az Erdélyben székelő kancellár tisztsége nem került betöltésre. Az udvar azonban gondoskodott új tanácsosról, a római katolikus püspök személyében. Visszaállította az erdélyi katolikus püspökséget, különleges jogokkal ruházva fel a nagy protestáns *rendi* többségű országba küldött főpapot. 1718. december 27-én pedig császári resolutio tudatta a Guberniummal, hogy a püspök a tanácsurak sorába lép. A resolutio szerint a püspök nem egyházi tiszte révén nyerte el a tanácsosságot, hanem királyi kegyképpen,[4] de a katolikus püspök tanácsossága mégis állandósul. S mikor rövidesen kitört a rangsorvita Mártonffi püspök és Wesselényi István — a Deputatio, majd a rendek elnöke — közt, az udvar a püspök javára döntötte el a vitát: a gubernator után őt illeti az első hely a tanácsban.[5] A püspök tanácsossága egy és negyedszázadot megérő protestáns rendi sérelemre adott okot. Az 1735-ig tartó időszak még egy-két említésre méltó változást hozott a tanács összetételében. Megjelent az első guberniumi elnök — aki ti. nem nyerte el a gubernatori méltóságot — Wesselényi István személyében; őt 1732. július 19-én directori címmel a főhadiparancsnok váltotta fel.

Két évtizedbe telt, míg az udvar végre rendezte a Partium kormányzatának a felszabadító háborúk óta függőben levő problémáját. A Partium ekkor Közép-Szolnok, Kraszna, Máramaros megyéből, Kővárvidékből, délnyugaton pedig Arad és Zaránd megyéből állt. A terület közigazgatásilag és a bíráskodásban a Gubernium főhatósága alá tartozott; adóigazgatásilag azonban Magyarországhoz. Könnyű elképzelni az ebből származó bonyodalmakat. A törvényhatóságok panaszai áradtak a Guberniumhoz, hozzájuk pedig a magyarországi Helytartótanács és a Gubernium rendeletei hovatartozásuk ügyében. Az udvar 1732 utolsó napján kettévágta a Partiumot. Máramaros és Arad megye Magyarországhoz került; az így már messze Magyarországba beszögellő Zaránd megyét kettészelték; keleti része tartozik majd Erdélyhez.

1733—1747

A Guberniumot az 1735-től 1748-ig tartó nagy szervezési időszak nem érintette lényegesen. Csak néhány dolgot szükséges megemlítenünk ezeknek az éveknek történetéből. Az egyik az 1744-i közjogi vonatkozású törvénycikkek kérdése. 1743-ban történt, hogy a thesaurarius tisztét újra betöltötték — majd negyvenévi szünet után; ugyanabban az évben nevezte ki a királynő az Exactoratus Provincialis vezetőjét; 1744-ben nyer instructiót a Supremus Commissariatus Provincialis. Az udvar inkább formai engedékenységének ára volt: a Habsburgok támogatása az osztrák örökösödési háborúban és Erdély önállósága elvesztésének végleges törvénybe iktatása. Nemcsak a Török Birodalommal való kapcsolatot meghatározó törvények eltörléséről (1744: I. tc.) volt szó, hanem a libera electióéról is, amiért pedig az I. Apafi Mihály utolsó éveit betöltő tárgyalásokon a végsőkig harcoltak az erdélyi rendek, ha különösebb eredmény nélkül is.[6] A másik a Gubernium új instructiójának kérdése volt. A Diploma Leopoldinummal létrehozott kormánytanács *mint testület nem nyert* instructiót; az 1693-i utasításokat a gubernator, a kancellár, a thesaurarius, az ország generálisa és a tanácsurak részére bocsátották ki. Még ezek az utasítások is elavultak: a Habsburg-államapparátus fejlődése ekkorra már messze maga mögött hagyta a felszabadító háború ideji

fokot. Így került sor az új instructio készítésének elrendelésére (1743. május 17-i rescriptum).[7] A rescriptumban említett instructiók készítése sokáig húzódott, s végül is csak tervezet készült el (1747-re).[8] Ha a Gubernium hatáskörének rendeződésére nem került is sor, az Erdélyben tartózkodó kancellár tisztének újból való betöltése meghozta az Erdélyi Udvari Kancellária és a Gubernium korábbi viszonyának legalizálását. Bethlen Miklós utóda a cancellarius provincialis címét nyerte, megkülönböztetésül az udvari kancellártól. Feladatköre össze sem volt hasonlítható az első kancellárával.[9] A tisztség ilyen betöltése pedig egyértelmű volt az Erdélyi Udvari Kancellária annyit vitatott felsőbbsége elismerésével a Gubernium fölött.

1748—1770

Az udvar az 1750-es években kezdett erősebben érdeklődni a Gubernium működése iránt. Az első jelentősebb lépés az 1752. július 27-i rescriptum volt: az udvar kötelezte a Guberniumot, hogy saját ülésjegyzőkönyveit csakúgy, mint a királyi tábláét, terjessze föl az Erdélyi Udvari Kancelláriához, olyan gyakorlatot kezdve meg ezzel, amely a Gubernium megszűnéséig tartott, s amely a Gubernium működésének lehető teljes ellenőrzését jelentette. A Főkormányszék ugyan még 1760 táján is némi hanyagságot mutatott az ülésjegyzőkönyvek felterjesztésében, úgyhogy újból figyelmeztetni kellett erre a kötelességére.[10]

Az 1754. február 2-i királyi rescriptum a Gubernium belső ügyvitelében kísérelt meg rendet teremteni. Az 1750-es évek elejének Guberniuma még nem volt rendszeresen működő központi kormányszerv. A tanácsosok törvényszüneti időszakokban birtokaikra vonultak el, keveset gondolva a közben felmerülő fontos politikai vagy gazdasági ügyekkel. Az udvar egyelőre csak azt rendelte el, hogy a Gubernium szokásos székhelyén — amely 1747-ben állapodott meg (1790-ig) Szebenben — a törvényszünetek alatt is tartózkodjék felváltva három-négy tanácsos és egy titkár; ezek közt az elnökletet a gubernator távollétében a rangban első tanácsos lássa el. A Guberniumnak kellett intézkednie arra nézve, hogy ezekben az időszakokban, szintén váltogatva, registrator és több cancellista is tartózkodjék a tanács mellett. Ezt az ügyködést classisokban való működésnek is nevezték. Még mindig a Substitutum Gubernium-megoldás tehát — ha ugyan már csak a feriák idejére is. Az udvar megkísérelte azt is, hogy a Guberniumon belül uralkodó munkamegosztást megjavítsa, munkára fogván a tanácsurakat is. Az addigi gyakorlat ugyanis az volt, hogy az ügyek tényleges intézése, az érkezett irat feldolgozásától a referáláson át az elintézés megfogalmazásáig, a titkárokra maradt. Az 1754. február 2-i rendelet arra kötelezte a gubernatort, hogy „ad normam Dicasteriorum nostrorum aliorum Regnorum et provinciarum" a tanácsosok közt ossza ki az ügyek iratait, s a titkárokra az ügyek expeditiójának gondja maradjon. A rendelet a Gubernium bírói működésével is foglalkozott. Az a gyakorlatban kezdettől fogva folytatott bírói tevékenységet mint a legfelsőbb *országos* bírói *szerv*. Jogalapul az 1693-i instructiók szolgáltak erre, s ez a rendek támadásai sorát váltotta ki, ugyanúgy, mint az Erdélyi Udvari Kancellária bírói hatásköre, amelyet a rendek (az Erdélyi Udvari Kancelláriának felállításakor, 1694-ben adott instructiójukban) egyáltalán nem akartak elismerni. Ez azonban nem akadályozta meg a Főkormányszéket abban, hogy még a politikai és gazdasági ügyek intézését is késlekedtesse a peres ügyekkel való módfeletti foglalkozás miatt. A február 2-i rescriptum korlátozta ezt a bírói tevékenységet: a Gubernium csak azoknak a pereknek tárgyalását

vehette föl, amelyek appellatio útján vagy a felek megállapodása folytán jutottak elébe, vagy amelyek megvitatása az ország törvényei szerint az ő feladata volt, vagy amelynek intézésével az uralkodó külön rendelettel bízta meg őt, vagy végül ahol a judex pedaneusok hanyagsága folytán szükség volt a Guberniumnak mint főfelügyeleti szervnek közbelépésére.[11]

Valamivel később az 1753—1755 évi országgyűlés szabályozta a fellebbezést. Az 1753—1755-i II. tc. a Guberniumot már egy sorban emlegeti a két régi alkotmányos országos bírósággal: az országgyűléssel és a Forum Productionale-val. S a különleges feladatkörű Forum Productionale-val és a széles körű bírói tevékenységre már csak ülésezésének időtartama miatt is képtelen országgyűléssel szemben a Guberniumnak kellett hogy jusson a főszerep: a királyi táblától hozzá voltak fellebbezendők a perek. A törvénycikk megjelöli azokat a pereket is, amelyeket mind a Gubernium, mind az országgyűlés, mind végül a Forum Productionale az udvarhoz köteles fölterjeszteni. A dologi ügyek közül azok számítottak ide, amelyek legalább 3000 arany értékű ingó vagy ingatlan jószág körül forogtak; a személyiek közül a felségsértési, hűtlenségi, hazaárulási, az államot és annak „csendjét" illető ügyek. Más perekben azonban bizonyos előírások megtartásával mindenki számára nyitva állott a fellebbezés.[12]

1760. július 25-én Mária Terézia újabb rescriptumban szabályozta a Gubernium működését. Most került sor a teljes ülések időszakos voltának végleges megszüntetésére: a classisokban való működés eltörlésére. A rescriptum az ügyvitel részleteinek rendbehozatalára is lépéseket tett. A hatóság hoz érkezett iratokra a gubernatornak vagy annak a személynek, aki őt helyettesítette az elnöklésben, rá kellett vezetnie az érkezés napját, s miután az iratokat iktatták,[13] ki kellett osztania az egyes tanácsosok közt. A továbbiakban arra is gondja kellett hogy legyen, hogy az egyes ügyek ne heverjenek túlságosan hosszú ideig előadatlanul a tanácsosok íróasztalfiókjaiban. Az üléseken a gubernator vagy helyetteseként a római katolikus püspök, thesaurarius vagy a rendek elnöke látta el az elnöklést. Ha nagyobb fontosságú vagy terjedelmesebb ügyek kerültek megvitatásra, ezeket az ülés előtt körözni kellett a tanácsosok között; a döntést azonban a plenáris ülésen kellett meghozni.[14] A királyi mandatumok és guberniumi rendeletek végrehajtását biztosítani és ellenőrizni kellett.[15]

Külön szabályozta a rendelet a Gubernium bírói működését. A judiciális üléseken a gubernator, a római katolikus püspök, a thesaurarius és a rendek elnöke vett részt (az a négy főméltóság, akinek említésével az elnöklés kérdésénél már találkoztunk), s rajtuk kívül hat, név szerint megjelölt tanácsos (és végül a szász comes, ha egyéb hivatali teendői megengedték). A tíz kijelölt személy közül legalább hétnek kellett jelen lennie az üléseken. A Gubernium bírói ülésszaka Szent Márton napjától húsvétig terjedt. Azoknak a pereknek eldöntésére pedig, amelyeknél ügyvéd jelenléte volt szükséges,[16] a Szent Istvántól Szent Mihályig tartó periódust jelölte ki a rescriptum (ebben az időszakban ugyanis a királyi tábla törvényszünetet tartott).[17] Az időszak meghatározása azonban nem jelentette azt, hogy ezek a hónapok csak peres ügyek megvitatásával teljenek: a fellebbezett perekről szólva a rescriptum kifejezetten hangsúlyozta, hogy a hét két-három napját kell fordítani intézésükre. A judicialis ülések referense az országos kancellár volt. Csak ha a perek oly tömegben kerültek a Gubernium elé, hogy a kancellár magában nem tudott velük megbirkózni, osztotta ki a gubernator vagy az ideiglenes guberniumi elnök az ügyeket két másik, név szerint kijelölt tanácsosnak. Az előadó kivonatot

készített a perről, s írásba foglalta saját opinióját is, majd ezt felterjesztette a gubernatornak vagy helyettesének. Az a per összes iratait — az extractusszal és az előadó véleményével együtt — köröztette az illetékes tanácsosok között. Végül ülésen történt meg a döntés; a felek megnyugodtak az ítéletben, vagy a törvények értelmében fellebbezéssel vagy recursusszal éltek.

A rescriptum az elmondottak mellett részletesen foglalkozott *egyes tanácsosok* feladatkörével is. A katolikus püspök esetében inkább csak a guberniumi funkció újbóli leszögezéséről volt szó: a püspök *mint referens* a katolikus vallás ügyeivel foglalkozott.[18] A thesaurarius judicialis üléseken való részvétele mellett arról volt köteles gondoskodni, hogy a kincstárt és a Guberniumot egyaránt illető ügyek intézése rendben történjék.[19] Az Exactoratus Provincialis elnöke és a supremus commissarius provincialis, hogy különleges feladatkörüket el tudják látni, mentesültek a judicialis üléseken való részvétel alól; viszont mindkettő hetenként köteles volt beszámolni a Guberniumnak az általa vezetett hatóság működéséről. A szász comes referatuma a szász natio mindenféle ügyeit magában foglalta.

A királynő azonban láthatólag nem bízott a Gubernium ügybuzgalmában. A rescriptumban a Gubernium működésére vonatkozó rendelkezések hosszú sorának végén mintegy büntető záradékként áll egy kemény hangú mondat: az esetben, ha a fentieket nem tartják meg, teljhatalmú biztost lesz kénytelen Erdélybe küldeni a hatóságok munkájának megvizsgálására, rendbehozására s a bajokért felelősek büntetésére.[20]

1761-ben Buccow főhadiparancsnok mint királyi biztos valóban átvette a Gubernium elnökletét. Ezt a megoldást természetesen nem elsősorban a Gubernium gyengesége, működésének kihagyásai tették szükségessé; 1760 körül a Habsburgok jó néhány nehéz problémával találták magukat szemben Erdélyben. Sofronie mozgalma, a határőrség felállításának szükségessége — a Birodalom hosszú erdélyi határszéle jelentős számú katonaságot vont el a harcterekről — és a határőrség szervezetével járó bonyolult problémák, valamint az erdélyi gazdaságpolitika kérdései: ezek voltak a lépés elsőrendű okai. Az erős, jó[1] működő Guberniumra is ezért volt szükség; ezért foglalta el a korábban vizsgálóbiztosnak Erdélybe küldött Seeberg az országos számvevőség elnökének tisztét, csakúgy, mint a Commissio Commercialis alelnökségét. A változás — ha nem is pontosan azokban az időpontokban és abban az ütemben, mint a Guberniumnál — végbement a kincstári igazgatásban is.[21] Buccow generális főhadiparancsnok-kormányzók sorát nyitotta meg; mikor az orbánc 1764 tavaszán végzett vele, Hadik András vette át helyét. Berlin megsarcolóját O'Donnel követte a főhadiparancsnokságban és a Főkormányszék elnökségében.

1771 — 1780

Az első polgári kormányzó, Auersperg, nem erdélyi; az ő nevéhez fűződik (hosszú folyamat végeredményeképpen) a Gubernium mint hivatali apparátus működésének rendbehozatala.[22] Az ügyintézési reform (ez volt az alapja a Gubernium modern ügyvitelének) a Habsburg-birodalom egész kormányzati apparátusát átfogó nagy rendezésnek egy láncszeme volt. Utalunk arra, hogy ez idő tájt hozta rendbe az udvar a Thesaurariatus manipulatióját is. A reformtervet ismertető elnöki propositio 1771. május 23-án hangzott el a Gubernium ülésén. Az instructio az ügyvitel valamennyi fontosabb mozzanatára kitért.[23]

A Guberniumhoz érkezett hivatalos posta először magához a gubernatorhoz

(vagy távollétében helyetteséhez) került. Az rávezette a praesentatum jelzését (ez a szó rövidítéséből és a vétel keltéből szokott állni) s az előadó nevét. (Az instantiák kivételt képeztek e gyakorlat alól; ezeknek intézésével később foglalkozunk.) Ezek után jutott az irat az iktatóhivatalba.[24] Ott sorszámot nyert, majd az egyik cancellista bevezette az iktatókönyvbe. Ezek után a protocollisták kivonatot készítettek belőle az ülésjegyzőkönyv számára. Az iktatóhivatal a lajstromozóknak (registrator) küldte át az így feldolgozott iratot. Azok hozzácsatolták a tanácsülési megtárgyaláshoz szükséges előiratokat,[25] s bevezették a mutatókönyvbe, majd továbbküldték az iratot az előadónak.

A referens írásban készítette el votumát, s ezt olvasta fel az ülésen. A tanácsülés határozata után pedig — elvégezve az esetleges változtatnivalókat votumán — az elintézésre kijelölt titkárnak adta át az iratokat. Az a votum-ívet a protocollistákhoz továbbította; ezek a korábban elkészített kivonatok és a votum alapján összeállították az ülésjegyzőkönyv bejegyzésfogalmazványát, s aztán a titkárhoz juttatták vissza az ívet. A tisztázott protocollumokat az év végén a registratoroknak adták át őrzésre. A tanácsi határozat alapján készült elintézésfogalmazványt a titkár az előadó tanácsoshoz továbbította. Ez ellenőrizte a szöveget, s a gubernatorhoz (vagy távollétében helyetteséhez) terjesztette fel. Az végezte el az irat kiadmányozását (az „Expediatur" szót vezetve rá az iratra, s aláírásával is ellátva azt). Az ellenőrzésen átment és jóváhagyott elintézésfogalmazvány az iktatóba került. Ott feljegyezték az iratnak a kiadóhivatalba küldése keltét, s miután az expediálás megtörtént, az elküldés dátumát is. Az elintézésfogalmazványok azután a registraturára kerültek vissza; ott egyesítették őket az exhibitumokkal és a votum-ívekkel, s iratborító lapokba (pallium) helyezve csomókban őrizték. Az utasitás emellett foglalkozott a mutatókönyv, az ülésjegyzőkönyv, a tabella relatorum vezetésének módjával; intézkedéseket követelt annak elérésére, hogy a Guberniummal levelező hatóságok hivatkozzanak a Főkormányszéktől nyert rendeletek stb. guberniumi számaira stb. Külön kitért az instantiák praesentalásának ügyére; ezeken mindig fel kellett tüntetni az előadó nevét.[26]

Ugyancsak az 1771-es esztendő hozta meg a Gubernium első *teljes* referenciabeosztását is; korábban csak egyes tanácsosoknak vagy tanácsoscsoportoknak volt határozott szerepköre. Auersperg 1771. június 7-én terjesztette a Gubernium elé a tervezetet. *Haller* tanácsoshoz az unió és az ortodoxok ügyeinek, továbbá a helységek által nyújtott hitelek és adósságaik háromhavi kimutatásainak ellátása tartozott; *Teleki* a büntetőpereket látta el; *Nemes* az adóügyeket, a tisztségekre teendő jelöléseket, illetve történő választásokét, továbbá az apostatákét, az oroszokról és a lengyelekről való félévenkénti informatiókét, a török alattvalókról, a kártékony madarak irtásáról beszámoló jelentésekét „et alia Publico-Politica"; *Bánffy* a kétes nemességekét, a profugiumról beszámoló törvényhatósági jelentésekét, a földesurak elleni perekről negyedévente felterjeszteni szokásos repraesentatiókét, a mezőgazdasági társaságéit, az appellált perekét, magánosoknak földesurak ellen indult pereit, a panasztevők vagy szabadon bocsátásukért esedezők kérvényeit „et alia juridica"; *Möringer* a Commissariaticát és Commercialiát, a kegyes alapítványok számadásaiét, továbbá a gabona és burgonya áráról és termeléséről beszámoló időszaki jelentésekét; *Kornis* a vallásügyeket, az insurrectio-váltság ügyeit s a Bánffy-jószágok sequestratiójával kapcsolatosokat; *Kemény* a házassági dispensatiókét, a határőrökét, helységek határegyenetlenségeiét, a sószállítását „et alia cameratica",

a tizedügyeket, a szökött katonákét, a bevándorlók elhelyezéséét s a törvényhatósági jegyzőkönyvkivonatokét; *Hutternhez* a számvevőségi liquidatiók, a régi (perceptori) restantiák ügyei, az egészségügy tartoztak, „Schema item Commissionum Gubernialium"; végül *Baussnern* látta el a szászok egymás közti ügyeit. A jószágokról való productiók ügyeit a gubernator alkalmanként osztotta ki a tanácsosok közt.[27]

Auersperg 1773-ban hagyta el tisztét. 1774-ben Bruckenthal Sámuel vette át a Gubernium elnökségét (csak 1777-ben nevezték ki gubernatorrá). Az első és egyetlen szász volt a Gubernium élén.

Túlzás volna azonban azt hinni, hogy Bruckenthal guberniumi elnöksége, majd gubernatorsága valamilyen, az erdélyi magyar nagybirtokosok ellen irányuló tendenciát jelentett volna. Bruckenthal mellett ott növekedtek — egyre fontosabb állami funkciókat látva el — azok, akik egy-másfél évtized múlva megszállják majd a legfontosabb államigazgatási posztokat: Bánffy György, Teleki Sámuel és a többiek. (A bukott kancellár, Bethlen Gábor fia, Bethlen József II. József alatt szintén guberniumi tanácsos; 1795-ben került a Thesaurariatus élére.)

Az 1773-as esztendő Auersperg távozása mellett még egy jelentős változást hozott: a római katolikus püspök guberniumi elnökhelyettességének megszűnését. Mikor 1773. október 3-án Mária Terézia kinevezte a lemondott Bajtay József utódát, a guberniumi tanácsosi rangot továbbra is megadta neki, de azzal a megjegyzéssel, hogy a gubernator távollétében nem elnökölhet.[28]

Az évtized további része tervek megvitatásával, a bizottsági rendszer kiépülésével és bizottságok eltűnésével telt el; magának a Guberniumnak működését elsősorban bíráskodási tevékenységének szabályozásai illették. Az első ilyen jelentősebb szabályozás a királyi tábla 1777. augusztus 8-án kiadott instructiója volt. Az utasítás külön jelölte meg azokat az ügyeket, amelyeknek tárgyalása a Guberniumnál kezdődött. Ezek közé tartoztak azok a határper-, oculata revisio- és restitutio in integrum-ügyek, amelyekben több törvényhatósághoz, városhoz vagy mezővároshoz tartozó terület forgott szóban (ezek csak két országgyűlés közt) és az Approbatae Constitutiones II.része VIII.címének 2. cikkelye szerint quindenalis processusszal intézendő fiscalis perek. Az alsó bíróságoktól *közvetlenül* a Guberniumhoz kellett felterjeszteni a törvényhatóságok által a jobbágyaikkal kegyetlenkedő földesurak ellen indított, az egészségügyi szabályok áthágói és a tiltott ösvényeken haladók, s végül az apostaták elleni pereket (22. §). Az instructio még néhány vonatkozásban foglalkozott a Gubernium bírói hatáskörével. A 65. § (az exceptiókról szólók egyike) úgy rendelkezett, hogy a series elleni exceptio esetében a sérelmező recursusszal élhet a Guberniumhoz. A 144. § azt mondta ki, hogy a fiscus ellen novum gratiosummal indított per esetén, amennyiben a per tárgya zálogösszeg, a Gubernium a bíró, a határok kiterjesztése miatt indult perben pedig az országgyűlés, annak nemlétében ismét csak a Gubernium. A 158. § az appellatiókra nézve tartalmazott rendelkezéseket. Két esetet jelez, amelyekben csak birtokon kívül engedhető meg fellebbezés: zálog- (pignus-) ügyekben és a testvérek közti osztály esetében (ha ti. az ügy nem a család fi- és leányága közt folyt; ebben az esetben ti. birtokon belül megengedhető volt a fellebbezés).

Az 1753—1755-i országgyűlés nem szabott határt az udvarhoz való recursusoknak. Ez a lehetőség a felfolyamodások áradatát szülte. 1779. április 28-án királyi rescriptum vetett véget ennek az abususnak (hogy a rendelet kifejezését

használjuk). Három csoportra osztotta azokat a perfajtákat, amelyekben szokásos volt recursusszal élni. Birtokon belül a következő esetekben engedélyezte a felfolyamodást: 1. a burkoltan vagy kifejezetten a natiók jogait és kiváltságait érintő perek; 2. olyan ügyek, amelyek tárgya nemesi személyes praerogativa vagy közrendű, nem nemes egyének személyi szabadsága; 3. székely örökség tárgyában folyó per; 4. mind nemeseknek, mind nem nemeseknek valamennyi olyan büntetőperes ügye, amelyekben halálos ítélet hozatott (kivéve a nyilvánvaló malefactorok és a szándékos emberölésen tettenértek ügyeit); 5. azok a 3000 aranyat elérő érték körül folyó perek, amelyekben a bíróság nem adott helyet appellatiónak. Csak birtokon kívül kerülhetett sor recursusra az alábbi ügyekben: 1. a nagyobb hatalmaskodások ún. öt esete (ha az ügy egyben nem büntetőperes is), az egyéb nagyobb és kisebb hatalmaskodások, szándékos emberölés, hitbér, jegyajándék, gyámság, elzálogosított jószágok, leánynegyed, bírság kikötésével tett szerződések, kötelemvállalások, letétek, rágalmazás, hamis delatorok elleni perek, mások kezéhez került jogbiztosító oklevelek visszakövetelése, szökött jobbágyok és szolgák repetitiója; 2. az ún. articularis ügyek; 3. osztályperek, osztályok kiigazítása tárgyában indult perek, örökösödési perek; 4. re-executiók, ahol a végrehajtást szenvedőt vagy nem citálták, vagy citálták ugyan, de a végrehajtás olyan jószágokat érintett, amelyekre nem terjedt ki a bíróság ítélete; 5. számadásra kötelezett, de azt megtagadó vagy nem elégségesen adó tisztek és szolgák ellen indított perek; 6. olyan jószágok visszaszerzésére indult perek, amelyeket egyszerű hitbéres özvegyek az örökösödési vonaltól idegeneknek adtak át; 7. gyámság vagy gondnokság alatt álló személyeknek jószágaik saját kezükbe vehetése tárgyában indított perei; 8. még osztály alá eső, de elidegenített vagy megterhelt jószágok visszaszerzése végett indított perek; 9. nem országlakók kezéből birtokok visszaszerzése tárgyában folyó perek; 10. a birtokos contradictiója ellenére birtokába ültetett donatarius ellen indított perek; 11. földesurak ellen jogszolgáltatás nem teljesítése miatt indított perek; 12. széksértési perek; 13. levéltitok megsértése miatt folyó perek; 14. elbirtoklás alapján indult határperek, minden ex jure per, továbbá azok a perek, amelyekben valamely kiváltságnak vagy örökvallásnak érvényessége vagy a család fi- és leányága közti osztály forog szóban.

Sem birtokon belül, sem birtokon kívül nem adott helyet a rescriptum a recursusnak a következő esetekben: 1. a közönséges és nyilvánvaló gonosztevők ügyei; 2. olyan ügyek, amelyeket az uralkodó végrehajtásra küldött meg a feleknek, vagy amelyekben bírságot szabtak ki; 3. olyan személyek perei, akik perüket végleg (a novum gratiosumot is ideértve) elvesztették; 4. olyan ügyek, amelyekben az ítélet a kor mérlegelésétől függ; 5. a tisztítóeskü megítélésének esetén, vagy ha ezt a felek egymásra hárítják; 6. a tettenértek ellen indított perek vagy más, természettől nem appellálható ügyek (amelyek nem ítéltettek meg érdemben, vagy confessio judicialis áll fenn, vagy az ügy ítélt dologgá lett).

A rescriptum fenntartotta az uralkodónak azt a jogát, hogy peres ügyekben rendkívüli esetekben különleges bírói parancsot bocsásson ki.[29]

1781—1790

A Habsburg-államgépezet II. Józseffel elérte fejlődése csúcspontját. A változások Erdélyben 1783-mal kezdődtek meg, a bíráskodás területén.

Az 1783. július 16-i rescriptumnak — amely a Gubernium egész bírói működését szabályozta — legfontosabb részei a Gubernium bírói hatáskörére vonatkozóak. A Gubernium már korábban — az év március 12-én — elnyerte az erdélyi Supremum in Magno Principatu Transylvaniae delegatum Forum Superrevisorium rangját, s ez azzal járt együtt, hogy azokat az ügyeket, amelyeknek tárgyalása korábban nála kezdődött, a királyi tábla, a szász universitas mint bírói hatóság, végül az e célra kiküldött biztosok vették át vagy voltak átveendők. A július 16-i rescriptum a következőkben jelölte meg a Gubernium bírói hatáskörét: 1. a zálogként bírt tiszta fiscalitasok ügyében indult productionalis perek; ezek a Guberniumtól — a királyé maradván a döntés joga — fellebbezés útján az udvarhoz kerültek. 2. A királyi táblától a Guberniumhoz appellálni szokott perek. (A rescriptum itt az 1753—1755-i országgyűlésnek a korábbiakban már ismertetett II. tc.-ére utalt, amely a Guberniumhoz fellebbezhető pereket is körülhatárolta.)[30] 3. A szász universitastól mint bírói fórumtól a Guberniumhoz appellálható polgári pereket a rescriptum megkülönböztette abból a szempontból, hogy a perek ingatlanok vagy ingók körül folytak-e. Az előbbieknél nem szabott értékhatárt, az utóbbiaknál 40 Ft-ban szabta meg azt az összeget, amelynél magasabbat érintő perek már a Gubernium elé voltak vihetők. 4. A Guberniumot erdélyi Forum Superrevisoriumul kijelölő rendelet értelmében azok a perek, amelyeknek intézése korábban valamely delegatum judiciumra tartozott s onnan volt az udvarhoz fellebbezhető — így a görögök polgári és büntetőperei, a váltó- és csődperek —, szintén a Gubernium revisiója alá tartoztak; onnan aztán a korábbi módon jutottak az udvarhoz. 5. A törvényhatóságok közti határperek már előbb említett esetei. Ezeknek kivizsgálására a Gubernium küldött ki biztosokat; a bizottságtól fellebbezés útján kerültek a Guberniumhoz. 6. A perek egy csoportja, amelynek intézésmódját a rescriptum a korábbi állapotban hagyta (vitás nemességűek productionalisai, nemességet praetendáló adózók ügyei, magistratualis perek földesurak ellen jobbágyaikkal szembeni kegyetlenkedés miatt, közegészségügyi kihágások, tiltott ösvényeken való határátlépés — valamennyi ügy inkább közigazgatási, mint judicialis; tárgyalása sem bírósági formában szokott történni). 7. Egyes olyan ügyek, amelyekben a Gubernium 1775. május 23-i rendelete értelmében a Guberniumhoz lehetett — extra solitam quoque Appellationis viam — fellebbezni *(a)* casus denegatae justitiae; *b)* ha valakit idézés és kihallgatás nélkül sújtottak elmarasztaló ítélettel; *c)* büntetőperekben kegyelmi kérvény).[31]

A rescriptum szabályozta a Gubernium judicialis működése idejét is — abban az értelemben, hogy (a korábbi táblai instructiónak a periódusokra vonatkozó rendelkezéseit lényegében meghagyva) előírta: a törvénykezési periódusok idején a Guberniumnak heti egy judicialis ülést kell tartania. Ha azonban a perek nagy száma és sürgőssége úgy követelné, a Gubernium elnöke hetenkint több judicialis ülés tartására is adhatott ki rendelkezést. A rendelet hozzátette: a periódusok fogalma nem értelmezhető mereven; nemcsak ezek alatt lehetett pereket fölvenni, tárgyalni stb.

A rendelet részletesen körülírta a Gubernium bírói ügyvitelének módját is. A per útja azzal kezdődött a Főkormányszéknél, hogy a peres fél vagy ügyvédje benyújtotta a periratokat a Gubernium Judiciale iktatóhivatalában. Az iratokra rákerült a gubernator vagy guberniumi elnök praesentatum-jelzése, s bevezették az iktatókönyvbe és az általános persorjegyzékbe (generalis series causarum).

Az utóbbi alapján készült el az egy-egy törvényszakaszon tárgyalandó perek jegyzéke; maguk az iratok pedig egyelőre az irattárba kerültek. A törvényszakaszok a Guberniumnál is az országos törvénykezési gyakorlat szerint oszlottak meg. Hat ilyen periódus volt: 1. vízkereszt utáni első vasárnaptól húshagyó kedd előtti első vasárnapig; 2. húshagyó kedd utáni első vasárnaptól húsvét előtti második vasárnapig; 3. a húsvét utáni második vasárnaptól pünkösdig; 4. a pünkösd utáni első vasárnaptól Sarlós Boldogasszony napjáig; 5. Szent István-naptól Szent Mihály-napig; 6. Szent Márton-naptól karácsony előtti első vasárnapig. Az 1783. július 16-i rescriptum sem követelte meg a Guberniumtól, hogy kizárólag a törvényszakok alatt tárgyaljon peres ügyeket; elsősorban mégis ezekre az időszakokra kellett a bírói tevékenységet koncentrálni.

A Gubernium munkája egy-egy törvényszakasz előtt a perjegyzék (series causarum) összeállításával kezdődött. Ebbe foglalták a Guberniumhoz érkezett s a periódus alatt tárgyalandó ügyeket. A series két főcsoportra osztotta az ügyeket: fiscalis perekre és magánosok ügyeire. Az elsőnél a sürgősségi sorrend megállapítása a fiscalis directorra tartozott; ezért az *előző* törvényszakasz kezdetén írásban kellett bejelentenie az országos kancellárnak: mely ügyeket kíván tárgyaltatni a következő törvényszakaszon. A magánosok pereinek seriesbe foglalásánál a Gubernium a királyi tábla gyakorlatától eltérő módon járt el. Amaz ti. különbséget tett serialis és extraserialis perek közt. A Guberniumnál nem volt ilyen megoszlás; a pereket a hatósághoz érkezésük rendjében vették jegyzékbe, s ezt a rendet tartották meg a targyalásnál is. Kivételt csak olyan perek képezhettek, ahol a periculum in mora esete állt fenn. A seriesek készítését az országos kancellár irányította. Ő állította össze (felbecsülvén az egy törvényszakaszon elintézhető perek számát) a persorjegyzéket, s ezt a gubernator elé terjesztette. Az kiosztotta a pereket az egyes előadók közt, s a seriest előadatta a Gubernium ülésén; miután ott végleges alakot nyert, két héttel a folyó periódus vége előtt közzététette.

A referens ezután kivonatot (extractus) készített a perből. (A fogalmazványt magának kellett készítenie, mert teljes felelősséggel tartozott érte.) Az extractus két részből állt: az első a jog időrendi levezetése, vagy ahol ténykérdésről volt szó, a tény leírása volt. Ezt részletesen, a transmissionalisban foglalt okmányokra hivatkozva kellett végezni, lehetőleg az illető dokumentum szó szerinti idézésével. A kivonatot el kellett látni a szükséges genealógiai táblázattal is. A kivonat második részét a per leírása képezte. A perbehívást, a levatát és a litis contestatiót szó szerint, az allegatiót kivonatosan kellett felvenni az extractusba. Ezek után következett az alsóbb bíróság ítélete. A kivonatba sem az allegatiók ismertetésénél nem volt szabad olyan érveket felvenni, amelyek nem szerepeltek az alsóbb bíróság előtt, sem az újabban bemutatott okmányokra nem volt szabad kitérni benne. A peres fél ügyvédje a fellebbezés okait a transmissionalishoz csatoltatta, vagy a facti speciesszel együtt átadhatta a referensnek, esetleg más bíráknak is.

A periódus megkezdésekor a pert proklamálták. Ez egy titkárra volt bízva (a titkárok törvényszakonként felváltva látták el ezt a feladatot). A titkár a periódus első három napján végeztette el a proclamatiót a Gubernium ülésteremének bejárata előtt vagy a dictaturán. Feljegyezték a felek képviselőinek jelenlétét, s az irat visszakerült a referenshez. Ha a proclamatión egyik fél sem képviseltette magát, a pert törölték a törvényszakasz serieséből. Ha az ügy

tárgyalására sor került, a többi guberniumi bírák gondoskodtak az extractus lemásolásáról. Ezt az 1783. július 16-i rescriptum értelmében a bírák mellé beosztott tiszteletbeli cancellistáknak kellett végezniük; a leírás (annak érdekében, hogy valamennyi referens egyszerre hozzájuthasson a másolatokhoz) diktálásra történt. Az extractusok elkészítése (és lemásoltatása) után az előadóra hárult az ítéletterv kidolgozása. Hogy bírótársai is érdemben tudjanak hozzászólni az ügyhöz, rendelkezésükre kellett bocsátani a transmissionalist (ha két példány volt belőle, az egyiket; ha egy, akkor legalább a főtárgyalást megelőző nyolc napon kellett módjuknak lenni a tanulmányozásra). Külön meghatározta azonban a rescriptum, hogy a Gubernium előtt elzálogosított fiscalis jószágok tárgyában indult quindenalis productionalis pereket és a határjárások és oculata revisiók tárgyában tett kifogások megítéltetését nem extractusszal kell előadni, hanem (a gyorsabb tárgyalás érdekében) mindjárt a proclamatio és az allegatiók lezárta után fel kellett venni a Gubernium ülésében, és az allegatiók és a netalán benyújtott okmányok felolvasása mellett a legrövidebb úton döntést kellett hozni rájuk nézve. A referálás napját az elnök állapította meg. Ehhez a törvényszak kezdetét megelőző napon minden előadónak írásban kellett jelentenie neki, hogy mikorra tudja vállalni a per előadását. Ezeket a dátumokat bejegyezték a törvényszakasz seriesébe, és a periódus első napján közzétették. Az ülésen hozott határozat szolgált alapul az ítélet vagy az uralkodói döntés alá tartozó ügyekben a transmissionalis megfogalmazásához. A fogalmazványt titkárok készítették el, majd a Gubernium ülésén hagyták jóvá. Ezután került publikálásra, mégpedig mielőbb.[32]

A Gubernium bírói hatásköre 1784-ben kibővült. Az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária 1784. április 24-i rendelete a Főkormányszék felülvizsgálati jogkörét a bányaperekre is kiterjesztette.[33] A Guberniumnak azokon az ülésein, amelyeken bányaperek megtárgyalására került sor, ettől kezdve a bánya- és pénzverésügyi kincstartóság két tanácsosa is részt vett; egyikük töltötte be az ügy előadójának szerepét. Csak votum informativummal rendelkeztek; a thesaurarius pedig — hivatalból a Gubernium tanácsosa — nem vehetett részt az ilyen üléseken (minthogy ő volt az elsőfoku fellebbviteli hatóság elnöke). A Gubernium egyben felügyeleti jogot nyert a bányabíráskodás egész szervezete fölött.[34]

A közigazgatás terén igen jelentős volt a törvényhatóságok területi beosztásának gyökeres megváltoztatása. Az első lépés ebben az irányban az 1783. november 26-i rescriptum volt: ez az országnak „nullo habito nationum aut consuetudinum respectu" tíz megyére való felosztását rendelte el.[35] A végleges felosztás 1784. július 3-án született meg: a tíz megye helyett tizenegy alakult.[36]

Időben a közigazgatási beosztás átalakításával majdnem párhuzamosan került sor a Gubernium ügyintézésének első nagy józsefi reformjára. A kezdetet az Erdélyi Udvari Kancellária 1784. február 14-i rendelete jelentette. A decretum mellékleteként megküldték a Guberniumnak a Kancellárián bevezetett ügyintézési szabályzatot („Agendorum norma"), azzal az utasítással, hogy annál s alárendeltjeinél is bevezetendő. A rendelet amellett felterjesztést követelt a Guberniumtól az iránt is: miképpen csökkenthető a közte és egyrészt a Kancellária, másrészt alárendeltjei közti hivatali levelezés. A Gubernium ez év május 19-én terjedelmes felségelőterjesztésben tette meg észrevételeit és javaslatait.[37] A válasz — egyben az első ügyintézési reform lezárása — az 1784. július 24-i rescriptum volt.

Az új rend szerint a postabontás joga továbbra is a gubernatort illette; a praesentatumot azonban ő már csak az udvari rendeletekre s más fontosabb ügydarabokra vezette rá, a többinél ez az iktatóban történt meg. Ott választották külön a Fasciculariát (a terjedelmesebb, rendszerint több érkezett iratot tartalmazó darabokat) az egyéb iratanyagtól, s tették át az utóbbit (az iktatókönyvbe való bejegyzés után) a registraturára. A rendelkezés megszüntette az egyházügy körébe tartozó iratoknak (Exhibita in Publico-Ecclesiasticis) kettős (általános és külön bizottsági) iktatását, csak az általános iktatókönyvet hagyva meg. Ebben azonban jelezni kellett azt, hogy egyes exhibitumok külön bizottságok által gondozott ügykörökbe (in Ecclesiasticis, in Contributionalibus stb.) tartoznak. Végül az iktatóhivatal készítette el a referensek tabelláját az elnök használatára. A Guberniumhoz érkezett iratoknak a jegyzőkönyv számára való kivonatolásának gondját a rescriptum levette az iktatóhivatalról; ezt a fogalmazóknak kellett elvégezniük. Ők szerelték az irathoz azokat az előiratokat is, melyek a registratura tisztviselőinek figyelmét elkerülték.

Az ügyek tanácsülési megtárgyalásának terén a currens ügyek különválasztása jelentett fontos változást. Ezek ti. a továbbiakban nem kerültek okvetlenül az ülés elé, hanem a referens azonnal elintézhette őket (az országos kancellár és felső fokon a gubernator superrevisiójával). Ebbe a csoportba azon ügyek tartoztak, amelyeknek elintézése az alábbiak valamelyike volt: „ideiglenesen tudomásul", „tudomásul", „feljegyzendő", „az e tárgyban várt jelentések vagy tájékoztatók csoportjába", „irattárba", „félreteendő" (ennek a kategóriának csak vitathatatlan esetei), „vélemény kérendő", „tájékoztató kérendő vagy sürgetendő", „királyi resolutio vagy rendelet értelmében adassék ki" (ez is csak vitathatatlan esetekben történhetett így; a rendeletet azonban a Gubernium legközelebbi ülésén ilyenkor is fel kellett olvasni), „X kormányhatósággal közöltessék véleménynyilvánítás végett", „felülvizsgálat és véleménynyilvánítás végett a számvevőséghez", „rövid úton közöltessék a ... bizottsággal", „rövid úton tétessék át a ... bizottsághoz". Emellett currensként intézték azokat az ügyeket is, amelyeket a gubernator sürgősségük miatt vagy „más közszükségből" tanácsülés nélkül kívánt expediáltatni. A Gubernium vezetőjének azonban olyan esetekben, amelyek superrevisiójakor a tanácsülés döntésére tartozó momentumok merültek fel, módja volt az ügyet a sessio elé utaltatni. A currens ügyeket külön jegyzőkönyvbe (currens protocollum) vezették be.

A tanácsülési jegyzőkönyvekkel kapcsolatos teendőkben a következő változások történtek: az egyes ülésekről készült protocollumokat az ülés napjától számított nyolc napon belül fel kellett terjeszteni az udvarhoz. (Velük együtt voltak felküldendők a megfelelő időszak currens jegyzőkönyvei is.) Ezeket a Kancellária megvizsgálás után visszajuttatta a Guberniumhoz; ott a levéltárba kerültek. Minthogy azonban a tanácsi határozatok ismeretére addig is szükség lehetett, amíg a protocollum megjárta Bécset, a rescriptum úgy intézkedett, hogy az eddig — az 1771-i utasítás ellenére — a referenseknél maradt előadóíveket is a levéltárban kellett elhelyezni (az ügyirat többi részeivel együtt). Külön kérdés volt a peres ügyek tárgyalásáról felvett jegyzőkönyvi kivonatok dolga. A rendelet értelmében ezeket az ítélet kihirdetésének napjánál kellett bevezetni a protocollumokba.

Az ügy elintézésére (a tanácsülés határozata, illetve currens ügyeknél a referens véleményének elkészítése utáni teendőkre) nézve a rescriptum szintén tar-

talmazott változtatásokat a korábbi gyakorlattal szemben. A currens ügyeket természetesen haladéktalanul kellett intézni; a tanácsülés elé tartozóknál a titkároknak három napon belül kellett elkészíteniük az elintézésfogalmazványokat. (Kivételek voltak egyrészt a sürgős ügyek, másrészt a nagyobb munkát igénylők.) A szabályrendelet jellegű elintézésekre rá kellett vezetni a „Normale" szót. Az expediálás rendje a referálásával kellett hogy megegyezzék (a sürgős ügyekkel itt is kivételt kellett tenni). Az expeditiók szabályos ütemben történését a cancellarius provincialis ellenőrizte. Az iktatóhivatal nemcsak az elnöknek tett tizenötnaponként jelentést a még előadatlan ügyekről, hanem neki is (nyolcnaponként) a restans elintézésekről. Az expeditura vezetője szintén nyolcnaponként kellett hogy tájékoztassa az országos kancellárt az expediturán szükségen túl elintézetlenül heverő fogalmazványokról. Az expediturán külön protocollumot kellett vezetni az oda került iratokról. Szabályozták azon ügyek elintézését is, amelyeket a számvevőséghez volt szokás áttenni. A rescriptum általános elvnek tekintette, hogy a számvevőség teendője a kincstár és az ahhoz tartozó alapok (ideértve a kegyes alapítványokat, a tanulmányi és vallásalapot is) pénzügyeinek ellenőrzése. Ezekkel kapcsolatban a következőképpen kellett eljárni: *a)* az ezen jövedelmek növelésére vagy csökkentésére vonatkozó jelentések stb. véleménykérés vagy tudomásulvétel végett közlendők voltak a számvevőségekkel; *b)* a számadások felülvizsgálatát igénylő ügyekben az elintézés előtt meg kellett hallgatni az Exactoratust.

Az 1784. július 24-i rescriptum az ügyintézés reformja mellett még egy vonatkozásban tartalmazott fontos intézkedéseket. A Gubernium tehermentesítésére csökkentette a hozzá terjesztendő időszaki jelentések stb. számát. 1. A termény- és kenyérárakról, továbbá a taxa commercialisról a jövőben csak a szabad királyi városok és a nagyobb és forgalmasabb vásáros helyek tartoztak rendszeres jelentésekkel (az előbbieket havonta, az utóbbiakat félévente kellett felküldeni). 2. A tabula continuák és a városi tisztségek mentesültek a jegyzőkönyvkivonatok havi felterjesztése alól; csak magukat a protocollumokat kellett megküldeniük a Guberniumnak, amely azután megvizsgálás után visszajuttatta hozzájuk. 3. A helységek status activusára és passivusára vonatkozó időszakos jelentések megszüntetendők voltak; csak akkor kellett erről a Guberniumot tájékoztatni, amikor ezekben változás állt be. (Az Allodialia Saxonica-t illető rendelkezések változatlanul érvényben maradtak.) 4. Az unió tárgyában csak akkor volt szükség jelentéstételre a Guberniumhoz, ha nagyobb disuniálás vagy unióra lépés történt; a Főkormányszék aztán az udvari kancelláriának tett jelentést. 5. A rokkant katonákról, nyugalmazott katonatisztekről és özvegyeikről a törvényhatóságoktól a Guberniumhoz felterjeszteni szokott időszakos jelentések iránt a Főkormányszéknek az erdélyi főhadiparancsnoksággal — ennek céljaira történt ti. az adatszolgáltatás — kellett megállapodnia: elégséges-e ezekről félévente közös jelentésben beszámolni. 6. A transmigransokról tett rendszeres időszaki jelentéseknek nem volt már jelentőségük; így az udvar engedélyezte megszüntetésüket. 7. Csak az állami költségen létesített, illetve fenntartott utak és hidak építéséről és javításáról kellett tudósítani a továbbiakban a Guberniumot, a községek által gondozottakról nem. 8. A korábbi rendelkezésekkel a törvényhatóságok hatáskörébe utalt ügyeket illetően a Gubernium ne fogadjon el kérvényeket stb. 9. A törvényhatóságokat és a városokat utasítani kell arra, hogy a Commissariatus Provincialis, az Exactoratus Provincialis, az alsóbb katonai hatóságok

elé tartozó ügyekben, valamint a törvényhatóságok hatáskörébe vágó céhügyekben ne forduljanak a Guberniumhoz. 10. A törvényhatóságok és a Gubernium közti hivatalos levelezés csökkentése kérdésében a rescriptum végül hivatkozott az új megyerendszert illető 1784. július 3-i királyi leiratra.[38]

Összegezve: a közigazgatás területén az átalakítás az alsó hatóságokat érintette; a Gubernium korábban is az egész közigazgatást kezében tartotta. Most azonban kiiktatódott a közigazgatási országos hatóság és a törvényhatóságok közül minden olyan elem, amely a központi hatóság intencióinak ellene állhatott volna. A „nullo habito nationum aut consuetudinem respectu" szó szerint volt értendő. A szász universitas megszűnt. A megyékben pedig a rendek hatalmának a maradéka is eltűnt. A Gubernium ügyintézését alaposan megreformálták. Ez a fejlett abszolutisztikus rendszer azonban nem támaszkodhatott másra, mint az erdélyi rendekre. A közigazgatási apparátus tisztségeinek betöltése terén az udvar nem szándékozott megsérteni a rendi jogokat. Ugyanaz az 1783. november 26-i rescriptum, amely Erdélyt tíz megyére osztotta fel, azt is megkövetelte, hogy a Gubernium tegyen felterjesztést a megnemesíthető szász patrícius családokról, hogy ezek is alkalmazhatók legyenek megyei tisztségekre a törvények és a nemesi jogok sérelme nélkül. A bíráskodás terén megtörtént az egész bíráskodási rendszer egységes felügyeleti rendszerének kiépítése. A korábbi három országos fellebbviteli bíróság (a Gubernium, az országgyűlés és a Forum Productionale) közül csak az első működött tovább, átvéve a másik kettő hatáskörét is. Megszűnt a bányabíráskodás különállása, a görögök bíráskodási kiváltsága; a Gubernium hatáskörébe vonta a tőkés fejlődés egyes következményeit: a váltó- és csődpereket is. A törvényhatóságok új felosztásával megszűnvén a szász universitas, a bírósági rendszerben is létrejött az alsóbb szervek egyöntetűsége.

1784 nyarán rövid szünet állt be a szervezés munkájában. A délnyugati tűzfészekből kicsapott a láng, s ha a felkelést sikerült is elfojtani, az 1785-ös esztendőre a jobbágykérdés rendezése került előtérbe: az úrbéri rendezés terve és előmunkálatai (urbarialis conscriptio), s addig is, amíg az általános rendezés végbemenne, az örökös jobbágyság eltörlése. Közben azonban — 1785 júniusában — már folytak a Gubernium és a Thesaurariatus tárgyalásai a két országos hatóság egyesítése tárgyában. Az eredmény II. József 1786. január 16-i rescriptuma lett: az országos hatóságok teljes átcsoportosítása. A Gubernium korábban két kormányzati ágban: a közigazgatásban és a bíráskodásban töltötte be az országos kormányhatóság funkcióját. Azok a kísérletek azonban, amelyek 1760-tól kezdve a judicialis teendőket végző személyek elkülönítésére történtek, nem jártak eredménnyel.[39] A Thesaurariatus (1768-tól kezdve dicasterium ranggal rendelkezik, de vezetője *általában* továbbra is tagja a Guberniumnak) az 1786. január 16-i rendezést közvetlenül megelőzően szintén kétféle működést fejtett ki. Ennek a hatóságnak szervezetében azonban ezek élesen elkülönültek: a Thesaurariatus in Cameralibusnak és a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariisnak személyzete (az irodai személyzetet is beleértve) és iratkezelése teljesen elvált egymástól. Csak a két testület vezetője volt közös: a thesaurarius. Ha azonban ez erdélyi nagybirtokos volt, akkor szaktudás híján a bánya- és pénzverésügyekbe való mindenféle beavatkozástól tartózkodott. Mással pedig, mint erdélyi nagybirtokossal, csak akkor töltötte be az udvar ezt a tisztséget, ha az örökös tartományokból küldött valakit a kincstár élére.

Az átcsoportosítás most egy kézbe (a gubernatoréba) adta Erdély egész kormányzati apparátusa irányítását, a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariist kivéve, amely továbbra is külön testület marad. A gubernator felügyeleti köre csak annyiban terjedt ki rá, hogy aláírta, és esetleg megjegyzéseivel kísérte a bánya- és pénzverési kincstárnak az udvarhoz küldött jelentéseit és jegyzőkönyveit.[40] A Thesaurariatus in Cameralibus beolvadt a Guberniumba. A Gubernium (amely most, akárcsak legelső éveiben, valóban kormánytanács) két senatusra oszlott. Az egyik a közigazgatási és kamerális ügyeket intézte; elnevezése: Gubernium in Politicis et Cameralibus. Elnöke a gubernator volt, alelnöke a thesaurarius (majd később a Magyarországról Erdélybe került Révay Péter). A másik senatus a bíráskodási ügyek intézését vette kézbe mint (az 1783. március 12-i rendelet értelmében) Forum Superrevisorium. Elnökletét a rendek elnöke látta el. A gubernator azonban ennek a testületnek működése felett is főfelügyeletet gyakorolt; ülésein megjelenhetett és elnökölhetett.[41] A két senatus személyzete egyébként elkülönült egymástól. A Gubernium szervezetében még egy változás történt: a római katolikus püspök az első tanácsosság után magát a tanácsosi tisztet is elvesztette.

Az országos hatóságok átalakításával egyszerre történt meg az alsó igazgatási rendszer új szabályozása is. Az 1784-ben már tizenegy megyére bontott országot a rescriptum most három kerületre tagolta: a szebeni, a kolozsvári és a fogarasi kerületre. A kerületek élére biztos került; ő töltötte be három-négy megyéje egyikének főispáni, a többieknek pedig adminisztrátori tisztét. A korábbi főispánokat menesztették; a megyék igazgatásának gyakorlati irányítását az alispánok vették át. A kerületi biztosságok felállítása a Gubernium tehermentesítését is hivatva volt szolgálni. A kincstári igazgatás alsó szervezete is átalakult. Itt két olyan hatóság alakult, amely az egyes kincstári igazgatási ágak alsóbb szerveinek ellenőrzését és irányítását végezte: a harmincadigazgatóság (Tricesimarum Administratio) és a kamarai felügyelőség (Cameralis Inspectio); az utóbbinak hatáskörébe tartoztak az összes cameralis ügyek, a harmincadigazgatás kivételével. A szabályozás emellett több vonatkozásban külön is érintette a Guberniumnak az alsóbb hatóságokkal szemben gyakorolt ellenőrző tevékenységét.[42] 1786. január 23-án II. József Erdélybe indította a kerületi biztosok instructióját; 1786 folyamán a Commissariatus mint a Guberniumnak alárendelt külön országos hatóság szintén megszüntette működését. A rendszer lényegében be volt fejezve. A részletek további kidolgozása még szakadatlanul tartott, de ezek a szerkezetét már kevéssé érintették.

A nagy átszervezést jó egy esztendőre követte a Gubernium ügyintézésének második nagy józsefi reformja. Az 1787. február 22-i rescriptum egyben nagyarányú hatásköri szabályozás is volt. Az ügyintézési reform az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária ügyvitelét vezette be a Guberniumnál. Ez a következő fontosabb vonatkozásokban jelentett változást a korábbi gyakorlathoz képest: a postabontás joga továbbra is a gubernatort illette, a praesentatumot azonban az iktatóhivatal vezetője jegyezte fel az iraton. Az utóbbi feladata volt annak megítélése is, hogy melyik referenshez kerüljön az ügy. Iktatás és szerelés után (a második teendőt a registratura látta el) az exhibitum a referenshez került. Az egyházi, tanulmányi és alapítványi bizottsághoz tartozó iratoknál az új rendezés bevezette a külön iktatást (megtartva a közös iktatókönyvbe való bejegyzésüket is; ott azonban külön betűjelzéssel és — az általános iktatószám

mellett — saját sorszámmal is ellátták őket). A referensek a currens ügyek jegyzékét a tanácsülés előtt vagy annak napján közölni tartoztak az iktatóhivatallal. Azoknak az ügyeknek iratait (currenseket vagy a tanácsülés elé kerülteket), amelyeknél nem volt szükség írásos elintézésre, a votum-ívre tett feljegyzés vagy a tanácsülés után azonnal superrevisióra, illetve (tanácsülési ügyek esetén) az expediturára adták. Az iratanyag irattári kezelése terén is történt néhány fontosabb változás. Az iratokat átvételük után gondosan ellenőrizték: nem hiányzik-e közülük valami. Az iratokról a mutatókönyvi bejegyzés számára készült kivonatokat egy hosszabb hivatali gyakorlattal rendelkező és jobb képességű személy ellenőrizte, mielőtt még az indexbe kerültek. A rescriptum írta elő a Normalia-könyvek vezetését is; ezekbe a szabályrendeletek másolatai kerültek.

A hatásköri szabályozás (a 39 kéziratos oldalra terjedő rescriptumnak több mint négyötöde) az alábbi vonatkozásban érintette a Gubernium teendőit:

a meghatározott időre szóló *úrbéri* egyezségeket a továbbiakban nem kellett a Gubernium elé terjeszteni; csak az örökre szóló kötések esetében kellett a Guberniumtól a megerősítést kérni.

A *rendészet* terén jelentős könnyebbséget jelentett a Gubernium számára az az intézkedés, amely megszüntette bizonyos rendészeti vonatkozású rendszeres jelentéseknek hozzá való felterjesztését azzal az indokolással, hogy a törvényhatóságok amúgy is tájékoztatják mindenről a királyi biztosokat, azok pedig a Főkormányszéket (az utóbbit ti. arról, amit számára szükséges volt tudni). A gyanús iratokkal bíró idegenekről kötelesek voltak a megyék jelentést tenni a Guberniumnak; a közönséges csavargóknál ez nem volt szükséges. Körözött bűnözők nyomtatott személyleírását a Gubernium küldte meg a megyéknek. Ide számítható még a szerencsétlenség sújtotta helységek számára való gyűjtések engedélyezésének ügye (ez — olyan esetekben, amikor a gyűjtés csak Erdélyre terjedt ki — a Gubernium, a birodalom más részére is átható akció esetén az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária joga volt), a vásárjog-kérelmezési eljárásnál a Gubernium tehermentesítése s végül a Főkormányszéknek a világi könyvek cenzúrázása terén fennálló teendőinek szabályozása (a revisoratus csak a nem engedélyezett művek kéziratait terjesztette fel véleményével együtt a Guberniumhoz).

Az *egyházi ügyek* vonatkozásában a Guberniumnak az egyházi gazdasági ügyekben való hatáskörét szabályozták egyes kérdésekben. Az állami illetményben részesülő egyházi személyek halálozásáról jelentést kellett tenni hozzá; az egyházi személyek hagyatéki ügyeiben azonban a fiscalis director járt el, s a Főkormányszékre csak a döntés tartozott. Az intercalaris jövedelmek befolyásáról a cameralis inspector negyedévente tett jelentést a Guberniumnak. Egyházi személyek hagyatéka liquidatiójának és felosztásának ügyeiről is tájékoztatni kellett a Főkormányszéket. Királyi collatio alá eső plébániák betöltésének joga is az övé volt.

Az *iskolaügyet* illette a rescriptum 14. és 15. pontja. Az első értelmében az ún. nemzeti iskolák létesítésével kapcsolatban községekkel vagy földesurakkal kötött szerződéseket a Guberniumnak kellett jóváhagynia, csak félévi táblázatokat volt köteles erről az udvarhoz küldeni. A román nemzeti iskolák esetében azonban a szerződések jóváhagyása a Kancellária feladata volt. A második idézett szakasz a Gubernium és annak tanulmányi bizottsága viszonyát szabályozta. A bi-

zottság mentesült az őt illető ügyek felesleges guberniumi referálásától; a gubernatornak azonban joga volt szükség esetén önállóan is rendelkezni ilyen ügyekben, vagy alkalmi concursuson (a bizottság tagjainak s esetleg más guberniumi tanácsosoknak bevonásával) intézni ezeket. (Ugyanez állt az egyházügyi bizottság vonatkozásában is.)

Az *árvaügyekre* nézve a rescriptum úgy intézkedett, hogy ezeket első fokon a megyék lássák el, s a Guberniumhoz ezek tegyenek (megfelelő tájékozódás után) jelentést. Szabályozta a rescriptum a Gubernium hatáskörét a *fiscalis jogokat* illető bejelentések nyomán induló eljárásban. A feladat ellátása itt lényegében a fiscalis directorra tartozott; annak jelentést kellett tennie munkája eredményéről a Főkormányszéknek. A *büntetés-végrehajtással* foglalkozott a rendelet 28. pontja (aminek értelmében az állami büntetőintézetben eltöltendő rabságot kimondó ítéletet az illető törvényhatóságnak jelentenie kellett a Guberniumnak) és 36. pontja (e szerint a hajóvontatásra ítélt rabok büntetési helye iránt a Főkormányszék a magyarországi főhadiparancsnoksággal lépett érintkezésbe.) A *hamis pénzek* továbbra is a Guberniumhoz voltak beküldendők. *Postaügyi* sérelmek esetében a rescriptum szerint a Főkormányszék másodfokú fórum volt.

Külön nagy csoportot jelentettek azután a rendeletben a *Gubernium és az alája tartozó országos szervek viszonyát, a Főkormányszék és az alsóbb hatóságok közti kapcsolatot és a tisztviselő-apparátust* illető intézkedések. A Guberniumnak ismernie kellett a megyei és kincstári pénztárak állapotát, a kincstári szállítási költségeket; a szebeni főpénztár olyan esetekben, amelyekben sürgős rendelkezésre volt szükség, önállóan intézkedhetett, de jelentéssel tartozott a Guberniumnak. Egyszerűsítette az egyházi, tanulmányi és alapítványi bizottság jegyzőkönyveit, valamint alsóbb törvényhatósági tisztek jelentései felterjesztésének módját; gondoskodott a Guberniumnak a Commissariatica- és katonai ügyekben való lehető tehermentesítéséről, utasította az alsóbb hatóságokat, hogy csak fontos és nem szabályozott ügyekben kérjenek felvilágosítást felettes szerveiktől; a Guberniumra ruházta a kinevezése alá tartozó tisztviselők alkalmatlanság vagy hanyagság miatti elbocsátásának jogát (a bírói vizsgálat utáni cassatio esetén azonban a Kancellária elé kellett terjeszteni az ügyet), továbbá a tisztviselők háromhavi felfüggesztéséét (a guberniumi tanácsosok és alispánok esetében azonban ennek jóváhagyása az udvarra tartozott) s ideiglenesen napidíjasok, ill. szintén ideiglenes alsóbb kamarai szolgaszemélyzet beállításáét. Végül megemlítendő, hogy a rescriptum korlátozta az alsóbb hatóságok megkerülésével való kérvényezést.[43]

Egységes kormányzati rendszer alakult ki tehát, csúcsán a két senatusra oszló Guberniummal, amelyeket a gubernator személyes vezetése fogott egységbe. Mindkét testület külön alelnökkel, külön személyzettel rendelkezett. Alattuk ott a kerületi biztosságok és kincstári főhivatalok rendszere, s végül — alaposan átalakítva, az abszolút királyi hatalom engedelmes eszközeivé változtatva — az alsó hatóságok. Csak a bánya- és pénzverési ügyek igazgatása marad kívül *lényegében* ezen a hálózaton. Az apparátus személyzetében is olyan változások történtek, amelyeknek a rendszer tartós létét volt feladatuk biztosítani. A császár vetése beérett: 1787-ben Erdélybe lehetett küldeni gubernatorként Bánffy Györgyöt, akit a kortársak s a közvetlen utókor a „nagy" melléknévvel tiszteltek meg. Bánffy Erdély legnagyobb földbirtokosa volt, birtokain ipari vállalkozásokkal; osztályának kimagasló reprezentánsa. II. József szerencsésen választott. A gubernator a „tollvonás" után még jó három évtizedig tudta tartani a kormányzatnak II. József korában elért nívó-

ját, bár egyre inkább csak a felszínen. A Gubernium *személyi összetételében* egyébként II. József évtizede nem hozott nagyobb változást. A vezető tisztségekben erdélyi magyar nagybirtokosok ültek: az aulikus arisztokrácia, amely ekkor II. Józsefet szolgálta és a szabadkőművesség meg a francia felvilágosodás felé is tekintett, hogy 1790 után többnyire egy kézlegyintéssel intézze el ezeket az akkor immár becsületen esett foltnak számító kalandokat: ez akkor így volt divatban — s az ellenzéki mozgalom felé lavírozgatott, amíg ez tisztségével összefért. Egy-két „új név" tűnt fel, mint Székely Dávidé és Koszta Istváné. A Thesaurariatus in Cameralibus apparátusából a Gubernium átvette a szükséges tanácsosokat, köztük az örökös tartományokból való szakembereket is, ez azonban nem billentette meg a Gubernium egyensúlyát. (A Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis — és utóda — személyzete pedig, elsősorban a vezető tisztviselők — változatlanul az örökös tartományokból kerültek ki.) A személyzet kérdésében inkább a megyei szerveknél volt szükség változtatásra. A korábban választástól függő megyei tiszti állások közül az 1786. január 23-i resolutio el is rendelte az akkori alispánok állandósulását ezen tisztükben.

1790—1791

II. József „tollvonása" komoly nyugtalanságot idézett elő a Guberniumban és az alsóbb igazgatói szerveknél. A szervezeti változások a Horia-féle felkelés véres elfojtása után is nyugtalan Erdélyben nem voltak kockázat nélküliek. A parasztok mozgolódásáról a legvadabb hírek terjedtek el, a nemesség pedig fegyverkezett — a parasztok ellen-e, vagy a Habsburgok ellen? Nehéz elválasztani a kettőt egymástól. A régi megyék némelyike nem várta meg a hivatalos visszaállítást. A Guberniumnak minden erélyét össze kellett szednie a változtatások lebonyolítására. A II. József által kiválogatott személyzet azonban kiállta a próbát. Mire az országgyűlés — 1790. december 12-én — összeült, a nagy változások legtöbbje (ha nem is végleges helyzetet teremtve) már lezajlott. 1790 májusában létrejött a Commissio Cameralis — egyelőre még a Gubernium bizottságaként, de átvéve a Thesaurariatus in Cameralibus hatáskörét —, helyreállt a Supremus Commissariatus Provincialis. A kerületi biztosságok megszűntek, a törvényhatóságok 1783 előtti alakjukat és belső igazgatási rendjüket nyerték vissza. A Gubernium Kolozsvárra tette át székhelyét.

Az országgyűlés megnyitására már a Magyarországgal való unió körüli izgalmak is elcsitultak. Erdély közjogi helyzete *lényegében* nem változott meg; az 1791: VI. tc. kimondja ugyan, hogy Erdély a magyar koronához tartozik, és azzal azonos uralkodási és öröklési jogon kell bírni — de néhány szóval odébb hozzáteszi: Erdélynek saját alkotmánya van, semmilyen más országnak nincs alávetve, s saját törvényei és constitutiói szerint kormányozandó; ezzel már elvi alapot is (igaz, később élesen vitatott elvi alapot) szolgáltatott Erdély különállásához.[44] A kormányszervek szerkezetével, működésükkel kapcsolatban az országgyűlésnek egyelőre kevés mondanivalója akadt.[45] Azt a törvénycikket sikerült megerősíttetni, amely szerint a Diploma Leopoldinum értelmében az országgyűlés választása alá eső országos főtisztségekre valóban a rendek tegyék meg a jelölést (bevett vallásonként három-három személyt választva meg), akik közül aztán a király nevezi ki a tisztség betöltőjét.[46] A Gubernium alsóbb tisztségeinek betöltése kérdéséhez az országgyűlés nagyon óvatosan nyúlt hozzá. Csak azt kötötte ki, hogy üresedés esetében a Gubernium a négy vallásból három-három egyént terjesszen föl az udvarhoz — ha a

tisztség királyi kinevezés alá tartozott —, ill. azokban az esetekben, ahol a gubernator, a Gubernium és más főtisztek saját hatáskörükben intézhették el az ügyet, tartsák szem előtt ezt az elvet.[47] (A Guberniumot érintette a XXI. tc. is, amely szerint az Erdélyi Udvari Kancellária tanácsosai tisztségeinek betöltésénél az uralkodónak meg kellett hallgatnia a Gubernium véleményét, s különös tekintettel kellett lennie annak tanácsosaira és a három nemzet és a négy vallás jogaira.[48])

Annál részletesebben szabályozta az országgyűlés a Guberniumnak az országgyűlésekkel kapcsolatos teendőit. A gubernator és a Gubernium országgyűlési feladatai kezdettől a jogszabályalkotás érdeklődésének tárgyai. A Diploma Leopoldinum a gubernator és a tanács hatáskörébe utalta az országgyűlés kihirdetését. A gubernator instructiója már szűkebben mért: az országgyűlést csak a király parancsára vagy beleegyezésével lehetett összehívni, a propositiókat pedig előzőleg fel kellett terjeszteni jóváhagyásra az udvarhoz.[49] Az rendkívüli esetnek is számított, hogy a gubernator az udvar előzetes jóváhagyása nélkül hirdesse ki az országgyűlést. Korán kialakult a Gubernium feladatköre az országgyűlés összetételének meghatározása terén. Az erdélyi diéta ugyanis egykamarás volt; nem volt külön felsőháza. A megyék, székek, vidékek és városok követeivel szemben azonban az udvarnak biztos ellensúlyra volt szüksége, s a Gubernium meg a királyi tábla ehhez kevés volt. A feladat megoldását a regalisták meghívásának még a fejedelmi korból örökölt intézménye jelentette. A királyi hivatalosok száma nem volt szabályozva; listájukat pedig a Gubernium állította össze. Így *általában* megvolt a mód a kormánytöbbség kialakítására. A tanácsnak az országgyűlésen való részvétele szintén már a fejedelmi korban meglevő gyakorlat volt. Formái is kialakultak (a Gubernium meghívása az ülésre a rendek részéről stb.).

Az 1791: XI. tc.-nek a Guberniumra vonatkozó részei tehát inkább csak a korábban kialakult gyakorlat törvénybe iktatását jelentették, mint új szabályozást. Kimondotta a Gubernium (és a kormányzat más szervei, ill. ezek tisztviselői közül a királyi tábla és a törvényhatóságok főtisztjei) részvételét az országgyűlésen. A regalisták névsorának összeállítása továbbra is a Gubernium feladata maradt (a kijelöltek kinevezése, a korábbi gyakorlatnak megfelelően, az udvarnak tartatván fenn). Az országgyűlés összehívását királyi rendeletre a gubernator „cum consilio" végezte el; helyére nézve is a tanácsnak kellett fölterjesztést tennie. A királyi előterjesztéseket még a megnyitás előtt közölték a Guberniummal, a diétát a királyi biztos nyitotta meg. Az országgyűlés elnökletét a rendek elnöke látta el (a Gubernium tanácsosa), távollétében vagy üresedés esetén a tanács valamelyik előkelő tagját küldte ki az elnöki teendők végzésére. Az elnök a napi ülések előtt „juxta antiquum usum" megjelent a Guberniumban, közölte az országos gyűlés napirendjét. A Guberniumnak az országgyűléshez küldött üzeneteit ő adta át amazoknak. A Főkormányszék nem vett részt állandóan az országgyűlés ülésein. Ha távol volt, küldöttségek útján érintkezett a rendekkel. Megjelenése esetén a gubernator vette át az elnöklést. A tanácsnak az országgyűlési vitákban való szerepére nézve csak bizonyos általánosságok találhatók a törvénycikkben.[50] Az országgyűlések II. József előtti működése így helyreállt. Azt azonban nem lehetett komolyan várni, hogy az udvar az évi országgyűlések tartására nézve tett ígéretét[51] is megtartsa (ahogy azt sem — amit az országgyűlés egyébként is nagyon óvatosan fogalmazott meg —, hogy a jövőben nem fog edictumok vagy patensek útján kormányozni[52]). A Gubernium az országgyűléssel szemben szintén megtar-

totta korábbi hatáskörét. S az erdélyi országgyűlés meg sem kísérelte komolyabban azt, hogy az országos közigazgatási és bíráskodási kormányhatóság működésére befolyást gyakoroljon.

Ami mármost a Gubernium helyét illeti a Habsburg-birodalom 1791 utáni államigazgatásának rendszerében, az Erdélyi Udvari Kancellária 1791. február 20-án különvált a magyartól (élére Teleki Sámuel került). A Gubernium viszonya hozzá az egyesítés előtti lett. A Thesaurariatus 1791 novemberében állt helyre (a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis csak 1796-ban). A kincstartó továbbra is tagja maradt a tanácsnak; részvételét a Gubernium ülésein azonban most már az is illuzóriussá tette, hogy a Thesaurariatus visszaköltözött Szebenbe, a Gubernium pedig 1790-től Kolozsvárott maradt (hivatali apparátusával nem csekély mértékben járulva hozzá így a kolozsvári ipar és kereskedelem fejlődéséhez). Az alárendelt szervek működése is helyreállt. Újjászervezték a Supremus Commissariatus Provincialist. A kerületi biztosságok a régi törvényhatóságok újjáalakításakor megszüntetik működésüket. A változások a Gubernium személyi összetételén is megérződtek — ha ugyan korántsem abban a mértékben, ahogy a II. József halálát követő ellenzéki fellendülésről elterjedt, néha erősen túlzó nézetek alapján várni lehetett volna. Bánffy a helyén maradt, most már választott gubernatorként; a tanácsosok legnagyobb része is. Legfeljebb az történt, hogy a „felkapaszkodottra" rájárt a rúd: a kisnemes Koszta István évtizedeken át végezheti egyik kellemetlen munkát a másik után, az országos kancellári teendőket is ideértve. Az összetételben a változást inkább az jelentette, hogy újból helyet kaptak a tanácsban a római katolikus püspök[53] és a II. József által megszüntetett tisztségek viselői: a szász comes, az országos főbiztos.

1792—1848

A Habsburg-monarchiát az 1789-cel kezdődő nagy történelmi vihar felkészülten érte. Hogy a Nyugat-Európánál gazdaságilag lényegesen fejletlenebb s közjogilag, nemzetiségi szempontból heterogén birodalom a rettenetes csapások ellenére is elkerülte a szétesést, abban szerepe van annak is, ami II. József kormányzati rendszeréből megmaradt. Pedig a Habsburg-országok erői a végsőkig igénybe voltak véve — s egyik baj a másikat váltotta ki. Az erdélyi főhadiparancsnokság például az 1790-es évek első felében esztendőkön át tehetetlen volt a Hunyad megyei határőrökkel szemben, akik megtagadták a francia háborúba vonulást.[54] Az anyagi erőfeszítések — adók, katonatartás — és a birtokos nemesség nyerészkedése a napóleoni háború konjunktúráján úgy kimerítette az erdélyi parasztságot, hogy néhány természeti csapásokkal terhes esztendő szörnyű ínséget és az erdélyi feudalizmus utolsó nagy vándormozgalmát váltotta ki a kis országban. Közben a parasztság Horia óta állandóan mozgolódik, s ha az udvar egy ízben — az 1800. őszi zarándi vaklárma alkalmával — alaposan le is hordta a politikai érzékét egy pillanatra elvesztett gubernatort az utólag feleslegesnek tűnő ellenintézkedések miatt, a Gubernium általában „indokolt esetekben" védekezik, viszonylag igen nagy katonai erőkkel.

Közben a kormányszervek működése ment tovább a II. József korában kiépült vágányokon. Jelentős változás 1814-ig alig következett be: a szász regulatiókat, a Gubernium bíráskodási hatáskörének csökkentését,[55] a Gubernium referatumbeosztásának újabb szabályozását[56] és az 1800-i rendezési tervet érdemes megemlíteni (az utolsóra, jellemzően, 1816-ban kapta meg a választ a Gubernium).[57] Az

1814-es esztendő hozta meg a Gubernium utolsó nagy ügyintézési reformját. A rescriptum az 1814. április 9-i keltet viseli. A rendelet mintegy fokmérője volt a kormányzat színvonala esésének. II. József nagy államigazgatási rendeletei még egyrészt állambölcseleti írás-számba mennek (gondoljunk csak az 1784. február 13-i rescriptum fejtegetéseire a hivatali etikáról), másrészt pontosan megfogalmazott konkrét rendelkezések hosszú sorát tartalmazzák. Az elöregedőben levő államapparátus már csak meglehetősen bágyadt általánosságokat produkált az államigazgatás elvi kérdéseiről, s nem túlságosan konkrét intézkedéseket azok gyakorlatát illetően; ez az 1814. április 9-i rescriptum arculata.

A valóban konkrét intézkedések elsősorban a Gubernium elnökségére vonatkoztak. A kevéssé megfogható előírásokon (az elnök ismerjen minden tárgyalandó ügyet, beosztottjait, alkalmasságukat, munkával ellátottságukat) és korábbi rendelkezések megújításán túl a rescriptum előírta: az elnök havonta ellenőrizze a referensek munkáját: mit intéztek el, s mi maradt restans; utóbbiaknál van-e oka az ügyintézés elmaradásának vagy sem, s aztán ehhez képest tegyen rendelkezéseket. Meg kellett gyorsítania a nagyobb munkát kívánó s ezzel az ürüggyel sokszor évekig elheverő ügyek intézését. Háromhavonta összefoglalót (summarius conspectus) kellett felterjesztenie az Erdélyi Udvari Kancelláriához az ügyek menetéről (ennek elsősorban a restans ügyek számát, előadóikat, csökkenésük vagy növekedésük mértékét kellett tartalmaznia), az év végén pedig jelentést (ennek tartalma többek között: az ügyforgalom egészében, illetve az egyes referadákon belül nőtt-e vagy fogyott; a restanciákat sikerült-e felszámolni, s ha nem, mennyi maradt még; nagyobb-e vagy kisebb a restancia az előző évivel szemben; milyen fontosabb munkákat látott el az évben a Gubernium). Az elnök tartozott előterjesztést tenni a létszámcsökkentés lehetőségeiről, tisztviselők lefokozásáról, elbocsátásáról, illetve előléptetéséről. Az elnöki hatáskörrel kapcsolatban a rendelet még azt az általános rendelkezést tartalmazta, hogy a gubernator csak a titkosabb ügyeket intéztesse praesidialis úton, illetve azokat, amelyek fontosabb szolgálati érdeket érintenek.

Az ügyek tanácsülési intézése terén a rescriptum a következő változtatásokat foglalta magában: a currens ügyeknél — amelyeket, mint említettük, a referens korábban önállóan intézett, s az elintézésfogalmazvány csak superrevisióra került — az elnök most meghallgatta vagy írásban kérte a tanács néhány tagjának véleményét is. A tanácsülések reggel 9 órától du. 1 óráig kellett hogy tartsanak; a heti ülések számát a gubernator határozta meg. Fontosabb ügyek intézésére az elnök rendkívüli üléseket hívhatott egybe. Joga volt arra is, hogy külső személyeket hívjon meg szakértőként a sessióra. Az üléseken a gubernator szavazott utoljára. A referens véleményének módosítása vagy elvetése esetén egy, az elnök által kijelölendő titkár foglalta írásba az eltérő véleményeket; ezt a fogalmazványt még az ülésen (vagy a következőn) felolvasták s aztán az előadóívhez csatolták. Kitért a leirat a tanácsosok helyettesítésének kérdésére is. Ezt a titkároknak kellett ellátniuk. Ha egy secretarius erre alkalmatlannak bizonyult, a kezelés egyes szakaszainak igazgatásával azonban meg lehetett bízni, adandó alkalommal az iktató-, kiadóhivatal vagy a levéltár élére kellett állítani. Öregség vagy betegeskedés miatt feladatuk végzésére már csak részben képes titkárok mellé megfelelő fogalmazó volt beosztandó. Az esetben, ha a superrevisiókor az előadó és a gubernator közt nézeteltérés merülne fel, az elnöknek meg kellett hallgatnia a referenst. Ha nem sikerült megállapodásra jutniuk, az ügyet a tanácsülés elé kellett vinni. A

resciptum azonban hangsúlyozta, hogy az elnök revisiojoga nem csorbítható, sőt adott esetben a felülvizsgált ügyre vonatkozó iratokat is magához kérheti. Intézkedett a rescriptum az iránt is, hogy az irodaigazgató (a Guberniumnál a cancellarius provincialis látta el ezeket a teendőket) tartson gyakori és váratlan ellenőrzéseket a dicasterium segédhivatalaiban.

A rescriptum végül instructiók kidolgozását rendelte el a Gubernium működésének különböző ágait illetően.[58] Addig is azonban, míg ez megtörténnék, rögtöni gyakorlati rendszabályként a következőket közölte a Főkormányszékkel: időkímélés céljából a referensek úgy fogalmazzák meg votumaikat, hogy azok mindjárt elintézésfogalmazványul is használhatók legyenek. A referensek háromhavonta tegyenek jelentést az elnöknek a referada állapotáról. A felségelőterjesztések fogalmazványát is fel kell olvasni a Guberniumban. Az expeditióért a referens is felelős. Az ülésjegyzőkönyvek az ülés napjától számított legfeljebb négy héten belül[59] felterjesztendők az udvarhoz (ha erre valamely okból nem lenne mód, a gubernator elnöki úton jelentse ezt). Az elnöki iktatókönyvek is felküldendők (háromhavonként, jelentés kíséretében).[60]

A Gubernium az év május 27-i felségelőterjesztésében tette meg (csekély számú) észrevételét a rescriptumra.[61] Az udvar válasza 1814. szeptember 23-án kelt; a rescriptum lényegében véve annyi módosítást engedélyezett, hogy csak a fontosabb felségelőterjesztések olvasandók fel a tanácsülésen — s amellett magyarázatokat fűzött az április 9-i rendelet néhány homályos pontjához.[62]

Az 1817-ben Erdélyben utazó császárt a díszkapuk mögött a kormányzat züllésének konkrét képe fogadta: Kolozsvárott az ínség szörnyű látványa, s az országon végigutaztában az ismét csak tizenegynéhányezer kérvény közt a törvényhatóságok működése elleni panaszok (parasztok panaszos instantiáiban, felterjesztésekben stb.).[63] Még egy erőfeszítés következett az erdélyi kormányzat rendbehozására, az úrbéri rendezési kísérletekkel egyidőben. Bánffy azonban már nem vállalta ezt a feladatot: a több mint fél évszázadot állami szolgálatban (s egyharmadot a Gubernium élén) töltött aggastyán nyugalmazását sürgette. Erre nem került sor: még így is pótolhatalan volt. Az új országos főbiztos, Jósika János ugyan 1817-ben nagy erélyt tanúsított az ínség elleni védekezésben, de egyelőre csak a Gubernium Transylvanicum in Politicis alelnökségét nyerte el (a Gubernium in Judicialibus élére külön alelnök került).[64] 1822-ben kidőlt Bánffy; Jósika jutott a guberniumi elnöki székbe (a gubernatorságot később sem kapta meg). A törvényhatóságok igazgatásának rendbehozása pedig egyre csak halasztódott; a törvényhatóságok főtisztjeinek instructiója csak 1828-ban született meg,[65] a mindjárt a császárlátogatás után, a legkiáltóbb visszásságok ügyében indított vizsgálatok pedig még 1830 táján sem voltak lezárva.

Közben pedig, 1825-től, Erdélyben is gyülekeztek a láthatáron a viharfellegek. Az ellenzéki mozgalom 1833-ra oly magasra csapott, hogy az udvar királyi biztost küldött Erdélybe: Vlasits altábornagyot. Az eredmény: Vlasits maga is az országgyűlés összehívása mellett foglalt állást. Az udvar rákényszerült az 1834—1835-i országgyűlés összehívására. Az országgyűlés pedig törvénytelennek nyilvánította a Guberniumot. Mást azonban nem ért el, mint Jósika nyugalmazását, s a visszahatás Estei Ferdinánd teljhatalmú királyi biztossága lett. A Gubernium működése azonban a korábbi maradt: a főherceg mellett külön iroda létesült, amely hivatali levelezés útján érintkezett a Főkormányszékkel. Estei Ferdinánd főherceg nem is tartózkodott állandóan Erdélyben. A tanács elnökletét

többnyire az alelnök látta el. Csak az 1837—1838-i országgyűlésen került sor a gubernatori tisztség újra való betöltésére és a Gubernium tagjainak megválasztására. Egy említésre méltó momentuma van még e korból a Gubernium történetének: a Lázár László országos kancellár nevéhez fűződő részleges ügyintézési reform; ez elsősorban a levéltári hivatalnak az ügyvitellel kapcsolatos teendőit szabályozta.[66]

1848—1849

A Főkormányszék helyzete 1848 tavaszán nem volt egyszerű. A forradalmi megmozdulások Erdélyben később kezdődtek, mint Magyarországon; erejük is kisebb volt, de fokozta a magyar forradalom márciusi győzelme. Az erdélyi ellenzék programjában az unió jelentette a magyar nemzeti függetlenség kivívását. Az erdélyi forradalmi mozgalom azonban gyönge volt ahhoz, hogy márciusban kiverekedje az uniót és félrelökje az útból a Guberniumot. Pedig Magyarországon a munka nagyját elvégezték helyettük: a márciusi törvényekben benne foglaltatik Erdély uniója Magyarországgal. Ez azonban nem volt elég; Erdély külön alkotmánnyal rendelkező ország, amelynek magának is ki kellett mondania unióját. Addig pedig, míg ez meg nem történt, a Gubernium a helyén maradt. A Főkormányszék — s főképpen vezetője, Teleki József gubernator, a történetíró — ügyesen lavírozott a bonyodalmak közt. A kolozsvári nép fel-fellobbanásai, a megyegyűlések támadásai sem őt érték, hanem elsősorban a gyűlölt udvari kancellárt, Jósika Sámuelt, aki áprilisban távozott is. S az erdélyi nemesi ellenzék vezetőit az események arra az álláspontra juttatták, hogy a Gubernium szükséges rossz. Lábuk alatt megrendült a föld: az erdélyi parasztok a maguk módján kezdték értelmezni a forradalmat, s az országgyűlés, amely felszabadításukat lett volna hivatva kimondani, még nagyon távoli; talán csak ígérgetés. Március végén kezdődtek a parasztmozgalmak, s április közepétől viharos erőre kaptak. S ha a főhadiparancsnokság és a Gubernium közt április végén, az uzoni események miatt, néhány napra feszültté vált is a viszony, Puchner készséggel bocsátotta a Gubernium rendelkezésére katonaságát a parasztok ellen. Az országgyűléssel a helyzet méginkább bonyolódott. A gyűlés az unió kimondásával kezdte meg érdemi tárgyalásait, s kb. két hétre rá kezdetét vette az unió tényleges létrehozása is. A magyar kormány azonban egyelőre meghagyta a Guberniumot. Az Erdély kormányzatának átvételével járó terhek rossza helyett a még rosszabbat választotta: lényegében kiengedte a kezéből Erdélyt. Vay Miklós királyi biztossága nem volt forradalmi kormánybiztosság, amelynek feladata a kormány politikájának érvényesítése a bizonytalan álláspontú vagy reakciós helyi szervekkel szemben. Így állt elő a következő helyzet: Erdély ügyeit legfelső fokon a magyar kormány intézte. A Gubernium működése azonban a korábbi maradt; még annyira sem függött a kormánytól, mint annak előtte az udvari kancelláriától. Kettőjük között foglalt helyet a hivatali hierarchiában Vay királyi biztossága. A Gubernium élére — Teleki Józsefnek az unióbizottságba távozása után — Mikó Imre kincstartó került. Ez a helyzet nem is változott októberig. A Főkormányszék közben vajmi keveset tett annak érdekében, hogy a magyar kormány tájékozódjék Erdély helyzete felől; ha egyáltalában helyzetjelentést küldött, az sem volt valós. A magyar minisztériumokban ülő erdélyiek pedig — itt elsősorban az egykori erdélyi ellenzéki vezérről, Kemény Dénes belügyi államtitkárról van szó — a legjobb esetben csak a Komité felől fenyegető veszélyről beszéltek, a Guberniumról annál kevésbé. Közben pedig Erdélyben a Főkormányszék is kezdte elveszteni a lába alól a talajt.

Puchner nem tartotta a maga számára eléggé alkalmasnak; Urban szóba is alig állt vele. A Komité a főhadiparancsnokságnak rendelte alá magát. A másik oldalon pedig a székelyek a Gubernium ellenére Agyagfalvára vonultak nemzeti gyűlés tartására, s a kolozsvári nép, Kossuth-huszárokkal az élén, nemcsak a gyűlést eltiltó guberniumi rendeleteket vette el a Főkormányszék expeditiója vezetőjétől, hanem a Guberniumot akkor vezető Kemény Ferenc kedvét is a forradalommal való nyílt szembefordulástól.

Október 17-én az Országos Honvédelmi Bizottmány végre elhatározta magát arra, amit a kormánynak júniusban kellett volna megtennie. Kossuth kemény hangú rendeletben feloszlatta a Guberniumot és az alája rendelt országos hatóságokat.[67] A rendelet még csak útban volt Kolozsvárra, mikor Puchner nyíltan fellépett a magyar kormány ellen, s átvette a teljhatalmat. A Szebenben székelő kormányszervek feloszlatásáról nem lehetett többé szó. Vay pedig az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletére azt a választ adta, hogy az nem hajtható végre, mert Puchner kiáltványa után „egyfelől félek: az országban olyan színben fog állani a kormányszék rögtöni megszüntetése, mintha az a Puchner főhadiparancsnok fellépésének lenne következése", s a főhadiparancsnok kiáltványa folytán „az országnak felzavart állapota . . . méginkább összebonyolódott", s a teendők minden percét igénybe veszik. Amúgy is a Székelyföldre lévén indulóban, nem nélkülözheti a Guberniumot. Az Országos Honvédelmi Bizottmány október 23-i válaszában bele is egyezett a Gubernium feloszlatásának elhalasztásába.

November elején a császári seregek Marosvásárhely alatt szétverték a szétzüllött székely tábort, s Kolozsvár felé nyomultak. A kolozsvári nép még egyszer talpraállt; Vay és Baldacci — a magyar sereg parancsnoka — alig menekült meg a lámpavastól. November 17-én azonban a város mégis a császáriak kezére került. A Gubernium pedig folytatta működését azokon a kereteken belül, amelyeket a főhadiparancsnok teljhatalma engedélyezett számára. Wardener tábornok pedig, a Kolozsvárra bevonuló császári csapatok parancsnoka, még külön megaláztatásban is részesítette a tanácsot. A Főkormányszék hatásköre alig volt több a postázásnál. Mikóék azonban nem adták meg magukat. Egyszerre próbáltak meg kiszabadulni a főhadiparancsnok főhatósága alól és megszüntetni a román felkelést, vezető szerveivel együtt. Mire azonban a harc nagyobb arányokban kibontakozhatott volna, az udvar határozta el a Gubernium feloszlatását. A feloszlatást nem Puchnerék hajtották végre. Karácsonyra Bem Kolozsvárott volt. A Gubernium azonban még mindig működött — s a honvédseregek által felszabadított Kolozsvárról Puchnerrel levelezett. Közben azonban útban volt Erdélybe Beöthy Ödön teljhatalmú országos biztos, hogy 1849. január 2-án átadja a Guberniumnak újévi üdvözletét: a most már végleges feloszlatást tartalmazó rendeletet.

A levéltár története

Ha a Gubernium Transylvanicum Levéltára kevesebb veszteséggel menekült meg is a rendetlenség, kallódás, selejtezések, hányódás okozta pusztulástól, mint pl. a Thesaurariatus levéltára, mégis jelentős része pusztult el. Röviden ismertetni fogjuk tehát a levéltár történetét is. A Gubernium kezdettől rendelkezett irattárral; ez a registratura jellegű anyagot tartalmazta. Az 1698. április 4-én Bánffyhoz, Bethlen Miklóshoz és Apor Istvánhoz küldött császári rescriptum archivumot is kívánt létrehozni a Gubernium mellett.[68] Ebben az irattárban azonban az 1760-

as évekig teljes rendetlenség uralkodott — mint azt Auersperg ismert előterjesztése leírja. Az iratokat csak kb. 1760-tól lajstromozták; mutatóval ezek sincsenek ellátva. A korábbi anyag teljes összevisszaságban, segédkönyvek nélkül hevert az irattár helyiségeiben. A rendezés munkája 1768-ban indult meg, az intézkedéseknek abba a sorozatába kapcsolódva bele, amelyek az erdélyi kormányhatóságok levéltárainak rendezését célozták.[69] Nagyobb lendületet azonban csak az 1771. október 19-i rescriptum után vett.

A rescriptum az anyagnak betűsoros mutatóval való ellátását írta elő, azzal a könnyítéssel, hogy csak 1740-ig vagy 1750-ig visszamenőleg kell segédeszközöket készíteni az iratokhoz. Egyben pedig selejtezést rendelt el: kiselejtezhetőnek és elégethetőnek találta a tíz évnél régebbi ülésjegyzőkönyveket, a katonaság dislocatióját feltüntető táblázatokat, a magánosok kérvényeinek egy részét és a „régebbi" adótabellákat; a legutolsókból azonban megtartandó volt mindegyik adórendszer időszakából circulusonként egy-egy példány.[70] A selejtezés kérdésével 1771. december 11-én újabb rescriptumban foglalkozott az udvar: úgy rendelkezett, hogy ezt a munkát a registrator végezze, a kiválogatott iratokat pedig két guberniumi tanácsos nézze át, s ha ki nem selejtezhető iratokat találnak, tegyenek az ügyről jelentést a teljes tanácsülésen, amely azután döntést hoz.[71]

A selejtezés története még feltáratlan; az azonban bizonyos, hogy az iratok igen nagy százaléka esett áldozatául. Inkább tudjuk nyomon követni a rendezés történetét. A registrator — 1768-i szóbeli instructiója után — 1771. november 10-i írásos utasítást is kapott a rendezési munkákra nézve. Az egész munkát ő irányította; ő osztotta ki az iratokat kivonatolásra beosztottjainak. A kivonatok alapján készült azután a mutató. Egy személy külön a Gubernium protocollumaihoz készített indexet. Ha az iratokban hiány mutatkozott, a protocollumból kellett megállapítani: mi volt a hiányzó darab, s honnan volna pótolható. (Az elpusztult rescriptumok másolatát az Erdélyi Udvari Kancelláriától kellett kérnie.)[72]

A munkálat 1771. november 15-én indult meg. Az első lépés az ügyiratanyag évek szerint történő szétválogatása volt. (Az egyes éveken belül nem létesítettek pontosabb időrendet.) Azután mindjárt a conscriptiók rendezésére került sor; ezeket törvényhatóságok és városok szerint osztották be a fasciculusokba. Ezt nagyszámú kisebb tárgyi csoport évek szerinti szétbontása követte. Majd jegyzék készült a Cista Diplomatica anyagához. Külön gyűjtemény jött létre „Privatorum tam Litteralia, quam Resolutiones Guberniales ad Memorialia in diversis Annis datas in se continens". Azután az 1766—1767 évek mutatóinak pótlására került sor, majd a királyi rescriptumok és decretumok mutatóinak elkészítésére; ezekkel indult meg az ülésjegyzőkönyv- és iratanyag tulajdonképpeni mutatózása. Közben még egy kisebb munkálat iktatódott be a főfeladat teljesítésébe: egy kisebb családi levéltári anyag kivonatolása a Gubernium levéltára részére.[73] A munkálat II. József alatt fejeződött be.[74] 1790-ben azonban a Gubernium Kolozsvárra költözött, meglehetősen sürgősen, hogy ezzel is nyugtassa a háborgó kedélyeket. Csak tízévi registratura anyagát vitte magával; a többi Szebenben maradt. Körülbelül fél századig tartott ez az állapot: Kolozsvárott egy rendszeresen kezelt registratura-anyag, Szebenben pedig a pusztuló Archivum Vetus. Igaz, történtek kísérletek a régi levéltár megmentésére. Koszta István évekig (1801 és 1807 között) levelezett az átszállítás dolgáról. 1821-ben Straussenburg Dániel, az Exactoratus Provincialis akkori elnöke figyelt fel a levéltár sorsára. A Gubernium rendeletére Bálint György, a Supremus Commissariatus cancellistája fogott hozzá az iratok

szétválogatásához; az 1821. augusztus 9-én megindult munka azonban már az év októberében félbe is szakadt.[75]

1837. május elején végre Lázár László országos kancellár alaposabban kezdett foglalkozni az Archivum Vetus dolgával. Az iratanyagot ott találta, ahol 1790-ben hagyták: „in platea Joannis Rukker (Ebhát alatt) sub Nr. 1082.", Szeben város egykori gabonaraktárának két pincéjében. A pince domboldalba volt építve; arról nem lehetett sem szellőztetni, sem megvilágítani; szabadon maradt oldalán ajtó és két kis ablak biztosította a bejárást, a fényt és a szellőzés lehetőségét. Hogy persze szellőztetett-e ott valaki is, az kérdéses. A kancellár rothadó iratok tömegét találta a helyiségben, a nedves földre leszórva; a „levéltár" levegője fojtó volt. Lázár nem nagyon lehetett tisztában a feladat nagyságával; különben aligha adott volna olyan megbízást Mike Sándornak, a Gubernium egyik registratorának, aki az 1837—1838-i szebeni országgyűléssel kapcsolatos registraturai munkák végzésére tartózkodott a szász fővárosban, hogy az országgyűlési teendők mellett fennmaradó szabad idejében foglalkozzék a levéltár rendezésével, selejtezésével és a nyomtatott guberniumi rendeletek összeválogatásával.[76] Mike előbb egy, azután két hivatalszolgával kezdte meg a rendezést; a földön heverő iratokat össze kellett szedegetni, a helyiségeket úgy-ahogy ki kellett tisztítani. A tulajdonképpeni rendezés csak ezután kezdődhetett; a regestrans, a kapott rendelethez híven, a Gubernium 1738 és 1790 közti nyomtatott rendeleteinek rendezésével fogott munkához. Ennek befejeztével különválogatta az irattömegből azokat az iratokat, amelyekről első pillantásra meg lehetett állapítani, hogy a Supremus Commissariatus Provincialiséi, s az adótabellákat. A többi anyaggal részletesen foglalkozott (szállására hordatván őket, hogy a pince nyirkos, dohos levegőjétől megszabaduljon).

1838. március 12-én Mike már részletes tájékoztatást tudott küldeni a Guberniumnak a rendezés során rekonstruált állagokról s arról, hogy mi ebből a megtartandó, mi a kiselejtezendő és mi a Supremus Commissariatus Provincialisé, végül mi volna átadandó a római katolikus egyháznak. Az első csoportba a következőket sorolta: 1. az 1738 és 1790 közti nyomtatott guberniumi rendeletek; 2. az 1751—1752. évi országgyűlési iratok; 3. a Gubernium 1710., 1722., 1724—1726., 1728., 1732., 1734—1735., 1737—1744., 1749., 1752., 1756—1757. és 1759—1760. évi ülésjegyzőkönyveinek töredékei; 4. Militaria (a határőrezredeket illető iratok, a nemesi felkelés megváltásának iratai stb.); 5. a Moldva és Besztercevidék határvonalát, a plájásokat (határrendőrség), sóügyet és a kincstárakat illető iratok; 6. egyházi iratok (parochiák összeírásai, canonica portiók, görög egyesültek uniója és apostaták ügyei); 7. az 1700., 1713., 1721., 1722., 1723., 1724., 1727. és 1750. évi conscriptiók; 8. Acta Commercialia és a Commissio Agriculturae iratai; 9. Acta Dimensuratoria (a II. József-féle földmérő bizottságok iratai, térképmellékleteikkel együtt, amelyekből Mike több mint kétszázat talált használhatónak); 10. Miscellanea; 11. Acta Privatorum; 12. vegyes iratanyag (Protocolla rei Contributionalis, Regii Gubernii, Imperatoriorum, Correspondentiarum in Objecto Dimensurationis, Commissionis Dimensuratoriae, Protocolla Exhibitorum Gubernii, Indices, Repertoria, Diaria Expediturae, Instrumenta Homagialia, Transmissionales, Miscellanea). Ezek az iratok a jelentés időpontjában évek szerint rendezve voltak; Mike még regestratiójukat és mutatózásukat tartotta szükségesnek elvégezni.

A második csoportba, a kiselejtezendő iratok közé a következőket sorolta a regestrans: 1. Imperatoria;[77] 2. a Commissio Sanitatis és Directiva iratai, vala-

mint a tabula continuák kötetekben összegyűjtött havi jelentései. Mike azt javasolta, hogy ezeket az iratokat papírmalomnak kell átadni.

A harmadik csoportot, a Commissariatica-anyagot és az adótabellákat a regestrans nem rendezte s a pincében hagyta, azzal, hogy ezek átadandók volnának az országos főbiztosságnak.

A negyedik csoportba, a római katolikus egyházat illető iratok közé a következők tartoztak: a kolozsmonostori jószág jövedelemkimutatásai és a jezsuiták egyéb iratai, lajstromkönyv, matriculák (az 1665 és 1694 közti időből). Ezek Mike véleménye szerint a római katolikus püspöknek lettek volna átadandók.

(E mellett még számos fából készült nyomómintát talált a regestrans az iratok között — láthatólag vászonfestésre használatosakat, amelyek bizonyára az Acta Commercialia irataihoz mellékleteit tették.)[78]

A Gubernium 1838. március 20-án tárgyalta a jelentést, s a következőket rendelte el Mikének: 1. a Supremus Commissariatus Provincialis részéről kinevezendő személlyel együtt válassza szét a Commissariatica anyagát az Exactoraliatól; az adóügyi bizottságok 1756—1787. évi összes jegyzőkönyveit, valamint minden egyes adórendszer (Mike kivonata csak a Systhema Bethlenianumot, Buccowianumot és Bruckenthalianumot említi) időszakából egy-egy példányt az egyes nemzetek törvényhatóságainak és a városoknak adótabelláiból s bizonyos 1792—1793. évi számvevőségi tabellákat (ezek Straussenburg 1829. március 10-i jelentése — F 46. 1829: 2606. — szerint az Archivum Vetusban találhatók) szállíttatása Kolozsvárra. 2. A kiselejtezett iratokat a Commissariatus megbízottjával egyetértésben adja el az orláti papírmalomnak, kikötve azt, hogy az iratok kiszállítása és bezúzása az ő jelenlétükben történjék.

Mike — Herszényi Sámuel commissarialis cancellistával együtt — április 2-án látott munkához, s április 30-án már újabb jelentésben számolhatott be a Guberniumnak az előrehaladásról. A történeti érdeklődésű regestrans még egyes iratok felfedezésével is meg kívánta örvendeztetni a tanácsot, az állag forrásértékét is kiemelte. Az adótabellák tömege előtt azonban ő is visszahőkölt, s mivel a gubernium rendeletben véleménye szerint nem volt világosan kifejezve: minden egyes törvényhatóságból meg kell-e tartani egy-egy tabellát a három korszakból, vagy csak egyet-egyet az egyes nemzetek s egy negyediket a városok anyagából, kérdést intézett a Guberniumhoz ebben a tárgyban. Ő maga az első megoldásra hajlott (pedig a második még mindig nagyszámú — bár az egész tömeghez képest viszonylag igen kevés — adótabella megmentését eredményezte volna).[79] A Gubernium kikérte az ügyben az Exactoratus Provincialis véleményét. Az 1838. június 11-én válaszolt, s a következő javaslatot tette: 1. az 1748. és 1749. évi summarius extractusokból „pro curiositate" mindegyik évből négyet kell megtartani, a már többször említett elv szerint. 2. Azoknak az éveknek, amelyekben az adórendszer változott (az Exactoratus Provincialis szerint 1755., 1763—1764., 1777., 1789., 1792. és 1793. évek), egész anyaga megtartandó. 3. A többi évek mindegyikéből négy-négy táblázat tartandó meg. Az 1807 utáni egész anyag megtartandó. 4. A 2. pontban fel nem sorolt évek anyaga (a négy-négy tabella kivételével) 1792-ig bezárólag kiselejtezendő. A Gubernium magáévá tette a javaslatot, s június 28-án ilyen értelemben rendelkezett Mikéhez.[80] Ugyanaznap a Gubernium külön rendeletben utasította a regestranst, hogy az Exactoratus és a Commissariatus iratai kiválogatásánál különítse el az esetleg felbukkanó olyan iratokat, amelyek a kincstárt illetik, s küldje azokat Kolozsvárra. További feladatként azt jelölte meg

a rendelet, hogy ezeknek lajstromát a Thesaurariatusnak és a Fiscalis Directoratusnak is be kell mutatni. Egyelőre azonban megelégedett azzal, hogy elrendelte Mikének: mindjárt az iratok szétválogatása után tegyen jelentést arról, hogy talált-e egyáltalán ilyen iratokat.[81]

A regestrans 1842 novemberében részletes jelentésben számolt be a Gubernium-nak a rendezés további menetéről, pontokba foglalva a rendezés során elvégzetteket. I. Herszényi Sámuel segítségével elkülönítette a Commissariatica-iratokat az Exactoraliától. Az előbbieket átadta az országos főbiztosságnak, az utóbbiakat pedig Kolozsvárra szállíttatta s ott az országos főszámvevőséghez juttatta. II. A kiselejtezett guberniumi iratokat — 46 1/2 mázsa súlyban — mázsánként 1 Rft-os áron eladta az orláti papírmalomnak, megtartva az előírt elővigyázatossági rendszabályokat. III. A megőrzendőnek ítélt guberniumi iratokat az 1837—1838-i országgyűlés végeztével Kolozsvárra szállította át, ahol a regestraturae officium-ban helyezték el őket. Ott kezdte meg regestratiójukat. Jelentésében a következőkről számolt be: 1. a nyomtatott Normaliát még 1839 augusztusában átadta az archivum és regestratura akkori igazgatójának, Andreas Ehrenfeldnek, aki ezeket az iratokat beosztatta a Gubernium már meglevő hasonló iratsorozatába. 2. Az országgyűlési és guberniumi ügyiratok reponálásra kerültek. Az iratok egy részéből azonban Mike Sándor külön gyűjteményt hozott létre, 12 kötetben. Ezt a gyűjteményt ma „Collectio Historico-Diplomatica" néven ismerjük. 3. Külön gyűjtemény alakult ki a Gubernium levéltárában található török iratokból is. (Mike patrónusának, Gál Lászlónak, az Exactoratus Provincialis elnökének tulajdonítja a gyűjtemény rendezésének érdemét.) Ezek az iratok ma a „Történelmiek" nevű gyűjteményben találhatók. 4. A Gubernium ülésjegyzőkönyveiből azok a darabok, amelyek az ülésjegyzőkönyv-sorozatot kiegészítették, az állagba kerültek. Egy 1749-i országgyűlési jegyzőkönyvet is az 1749-i országgyűlési jegyzőkönyvek pótlására használtak fel. A duplumnak számító jegyzőkönyvek a Fasciculariába kerültek. 5. A katonai vonatkozású iratok közül a határőrség felállítását tárgyazó iratok — azoknak kivételével, amelyeket F 46. 1840:2831. sz. alatt az Erdélyi Udvari Kancelláriához terjesztettek fel — további intézkedésig külön őriztetnek; az insurrectio-váltságra vonatkozó 1771-i és 1772-i iratok a Fasciculariába kerültek. 6. Külön gyűjteményt alkottak az ország határait, a sóügyeket és a hajósokat illető iratok. 7. A radnavidéki Jád, Nagydemeter és Pintak falvak határvitáját illető iratokat Mike az ebben az ügyben működött bizottságnak adta át. 8. A plájások 1755-i iratai guberniumi jelzetükhöz kerültek. 9. A Sofronie-mozgalom alkalmával kiküldött bizottság iratait (57 fasciculust) Mike Sándor átadta Lázár László országos kancellárnak. (Ezek az iratok ma a Commissio Aulica nevű állagot alkotják.) 10. Az 1698—1700., 1713., 1720—1725., 1727., 1733., 1746—1747., 1750—1751. és 1753. évi összeírásokat — terjedelmük miatt — külön, a Fascicularia közé („ad Conservatorium Fasciculorum") helyezték el. 11. Rendezésre kerültek a Commissio Commercialis iratai. 12. A II. József-kori Commissio Dimensuratoriának csak Fehér, Szeben és Fogaras megyei iratai maradtak meg. Ezeket nem lajstromozták. Azt a 190 térképet azonban, amelyet meg lehetett menteni a rothadástól, jegyzékbe foglalták, bevezették a Repertorium Galianumba és külön őrizték. 13. Az Acta Privatorum lajstromozása részben elkészült. 14. Az adóügyi protocollumokat (Protocolla rei Contributionalis[82]) Mike a Guberniumhoz terjesztette be, további rendelkezést kérve. 15. A Protocolla Imperatoria, a guberniumi mutatók és repertoriumok, valamint a kiadóhivatali naplók (diariumok)

reponálásra kerültek. 16. A Homagialia-gyűjtemény a Cista Diplomatica-ba osztatott be. 17. A Commissio Sanitatis jegyzőkönyveit Mike a Fascicularia közt helyezte el. 18. Külön őrizte meg Mike a kolozsmonostori uradalom számadásait és a jezsuiták iratainak lajstromát. 19. A már az előbbiekben is említett 1668—1694. évi anyakönyvet Mike a római katolikus püspöknek adta át. 20. A munkálat során új mutató is keletkezett, amelyet a regestrans patrónusáról Repertorium Galianumnak nevezett el.

Fél évtized munkájával sikerült tehát megmenteni az Archivum Vetus anyagát. Az érdem Mike Sándoré. A regestrans kemény árat fizetett művéért; többszöri panasza az Archivum Vetus pincéjének nyirkos levegője miatt nem kényeskedés volt: egészsége megromlott, hallását majdnem egészen elvesztette. A jutalom aligazgatói állás lett a Gubernium levéltárában. A Habsburg-uralom alatti különálló Erdély legjelentősebb levéltárosa még majd negyedszázadig működött a levéltárban; számos gyűjtemény és hatalmas jelzetanyag őrzi emlékét. Anyaga feldolgozásához csak a kisebb-nagyobb feljegyzések, vázlatok formájában jutott el; nyomtatásban nem jelent meg belőlük semmi.

Az iratanyag további sorsa már rövidebben előadható. A Gubernium 1849. január 2-ával megszűnt; a hatalmas iratanyag kezeléséről azonban gondoskodni kellett. Mike a helyén maradt 1849-ben, a teljhatalmú kormánybiztosok idején is mint a levéltár vezetője. A szabadságharc bukása után a levéltári hivatal tovább működött; 1861 után is, mindaddig, amíg az anyag az Országos Levéltárba nem került.

Az iratanyag korával és teljességével kapcsolatban még a következőket kell megjegyeznünk: *a)* az iratanyag nem egyenletesen oszlik el a címben jelzett időszak minden egyes esztendejére. Az 1691 előtti, korábbi hatóságok stb. irataiból összeválogatott anyag összesen 0.03 fm-nyi. Az 1691 és 1771 közti időszak anyagának csak kis része maradt meg az Archivum Vetus első rendezése és ennek keretében a régi registratura-anyag mutatózása után; ez az anyag összesen 64.30 fm-t tesz ki. Még az 1770-es évek iratanyagát is érte csonkulás: az iratokat kezdetben nem kezelték rendesen, s az új registrálásnál már az eredeti anyag jórésze kihullott. Az 1760—1770-es éveknek a rendezéskor nem mutatózott, ill. később registrálatlanul maradt anyagából néhány csomónyi megmaradt. Ezek ma külön állagot képeznek. *b)* Az Archivum Vetus selejtező rendezése mellett más, későbbi selejtezés nyomai is megtalálhatók az iratanyagban. Ilyen esetekben az iratokból csak az üres pallium maradt meg, „Cass." (cassatum = kiselejteztetett) megjegyzéssel. *c)* Az iratanyagnak különösen korai részében feltűnően sok az üres pallium. A dolog magyarázata vagy abban keresendő, hogy ezek az iratok valamely, nem az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakban található gyűjteménybe kerültek, vagy az Archivum Vetus első rendezésénél követett gyakorlatban. A rendezők ti. alapos munkát igyekezvén végezni, az ügyiratanyagot egybevetették az ülésjegyzőkönyvekkel és az ún. Libri Conceptuum Regii köteteinek bejegyzéseivel. A két kötetsorozatban nagyszámú olyan bejegyzést találtak, amelynek ügyirat nem felelt meg: már annak idején sem őrizték meg, vagy később, a levéltárban uralkodó általános rendetlenségnek esett áldozatul. Ezek közül a fontosabbakat („momentosiora negotia") az ügyiratsorozatban is szerepeltetni kívánták. Így a könyvekből kivonatot készítettek, s ezt rávezették egy palliumra, amely aztán az iratokkal együtt sorszámot kapott. Az „iratra" a mutató is utalt. A kivonatot azonban feltehetőleg nem helyezték a palliumba.

A következőkben az anyag egyes részeit ismertetjük.

[1] L. erre a kötet bevezető tanulmányát.

[2] A Gubernium működésére ebben a korszakban l. a szerző „Erdély kormányzata II. Rákóczi Ferenc korában" c. tanulmánya kéziratos részét.

[3] A főhadiparancsnokok szükségtelenül nem avatkoztak bele a polgári igazgatásba; olyan ügyekben azonban, amelyek a katonaság tartását érintették, vagy ahol a Birodalom érdekeit veszélyben látták (a vallási unió elleni népi megmozdulás, a kuruc mozgalmak kezdetei), teljes erővel, főhadiparancsnoki tisztüket vagy amellett még országgyűlési királyi biztosságukat is felhasználva képviselték a Habsburgok érdekeit.

[4] F 46. 1719: 443. Ugyanazon napról kelt a püspök tanácsosi beiktatását elrendelő császári rescriptum is. (F 46. 1719:12.)

[5] 1721. március 23-i resolutio. (F 46. 1721:206.)

[6] CJ: ET 360—365. Az országgyűlés III. tc.-e pedig újból törvénybe iktatta a Pragmatica Sanctio-t (uo. 365—375. o.).

[7] F 46. 1743:342.

[8] A tervezetet l. F 127. 17.

[9] A cancellarius provincialis hatáskörére l. a „Korlátnoki iratok" leltárlapját.

[10] F 46. 1761:1314.

[11] A rescriptumot l. F 46. 1754:204.

[12] A törvényeikket l. CJ:ET 444—447.

[13] A tulajdonképpeni iktatás 1771-ben — az Auersperg-féle rendezéssel — kezdődik meg a Guberniumban. A korábbi években az iktatókönyvekkel már sok tekintetben megegyező repertoriumokat vezettek.

[14] Az ügyek „körözésének" egy formája már a 17. század végén dívott a Guberniumban, a fejedelmek kora gyakorlatának folytatásaként: a gubernator jelentősebb ügyek intézésénél írásban kérte a tanácsurak véleményét.

[15] Ez az utóbbi feladat az országos kancellárra hárult.

[16] Az appellált pereket ugyanis a tanács a felek meghallgatása nélkül vitatta meg s hozta meg határozatát.

[17] Ilyen per azonban — a productionalisokon kívül — nagyon kevés volt.

[18] A nem katolikusokra nézve a rescriptum azt követelte meg, hogy az ő vallási ügyeikben két-két tanácsossal (egy katolikussal és egy, az érdekelt felekezethez tartozó protestánssal) készíttessen referatumot, amely azután a Gubernium elé került. Kérdés, hogy ezt az eljárást egyáltalán bevezették-e; ha igen, akkor is rövid életűnek kellett lennie, mert a későbbiekben már nem találjuk nyomát.

[19] Emellett a rescriptum a thesaurariust jelölte ki a felállítandó commercialis bizottság elnökéül.

[20] A rescriptumot l. F 127. 23.

[21] L. erre szerző „Az erdélyi bányaigazgatás története 1691—1848" c. tanulmányvázlatát (Nehézipari Műszaki Egyetem magyar nyelvű közleményei, VIII. köt. és klny. Miskolc, 1962).

[22] A korábbi rendezési kísérleteket ti. a Guberniumban uralkodó rendetlenség eredménytelenségre kárhoztatta. Auersperg maga így jellemzi (abban a Guberniumnak tett propositiójában, amellyel az ügyvitelt szabályozó rendeletet a tanács elé terjesztette) a Gubernium működését: az iratokra nem került rá a guberniumi elnök praesentatuma, nem ő, hanem az iktatóhivatal vezetője osztja ki referálásra az ügyeket, számos irat nyomtalanul eltűnt az irattárból, annak rendje zavaros, nincsenek megfelelő mutatói, az alsóbb tisztviselőknek nincs instructiója stb.

[23] Az utasítás eredetije nem maradt meg a Gubernium levéltárában. Így a láthatólag teljes szöveget nyújtó előadóív alapján ismertettük.

[24] Ennek személyzetét az ülésjegyzőkönyv-vezetők és két írnok tették; vezetője a rangidős consilii protocollista volt.

[25] Az így csatolt iratokat kölcsönzőkönyvbe vezették.

[26] Az előterjesztés tárgyalásáról készített előadóívet (a Gubernium ellenvetés vagy módosítás nélkül tette magáévá a vezetője által bejelentetteket) l. F 46. 1771:946.

[27] Ez az előterjesztés gondoskodott a Gubernium titkár- és fogalmazószemélyzetének a tanácsosok mellé való szabályozott beosztásáról is. (L. F 46. 1771:1237 1/2.)

[28] F 46. 1773:658.

[29] F 46. 1779:2858.

[30] A rescriptumnak ez a pontja eltörölte Fogarasvidék, a taxás városok és a két örmény város korábbi bíráskodási kiváltságát, amelynek értelmében azok törvényszékétől a királyi tábla megkerülésével közvetlenül a Guberniumhoz vitték feljebb a pereket. Az országgyűlésre tartozó perek dolgában pedig — amelyek, országgyűlés nem tartatván, a Gubernium elé kerültek — úgy intézkedett, hogy ezek — az egyfelől magyar és székely, másfelől szász *törvényhatóságok* határperei kivételével — a királyi táblánál veendők fel.

[31] Az 1775. május 23-i körlevél emellett még két esetét említi a szokásos úton kívüli fellebbezésnek: *a)* amelyben a bíró a pert kifogási szakaszában felbocsátotta, vagy törvénytelen perorvoslást engedélyezett; *b)* ahol „ex Capite praetensae immediatae successionis" a perfolyamat ellen történt kifogás.

[32] A rescriptumot l. F 46. 1783:6237.

[33] Korábban a bányaperek az országos bányabíróságtól a Thesaurariatushoz voltak fellebbezhetők; a legfelső fellebbviteli fórum pedig a bánya- és pénzverésügyi udvari kamara volt. Ennek feladatkörét vette át a Gubernium.

[34] S. B: XVI. 310—312. o.

[35] F 290. (G.P. 1783:9876.)

[36] F 290. (G.P. 1784:7134.)

[37] Az 1784. február 14-i decretumot és a Guberniumnak ezzel kapcsolatos felségelőterjesztését l. F 127. 34.

[38] Az 1784. július 24-i rescriptumot l. F 46. 1784:8642.

[39] Az 1760-i rendezés után Mária Terézia még egy ízben, 1768. október 24-i rescriptumában szabályozta ezt a kérdést. 1760-nal szemben, amikor két külön senatusról még nincs szó, csak arról, hogy a judicialis ülések résztvevőit jelölik ki, 1768-ban az udvar ezt a szétválasztást rendeli el, de csak szükség esetére, nem állandó jelleggel, s az 1760-i rendezéssel ellentétben (amikor a rescriptum a judicialis ülések résztvevőinek nevét is megjelölte) a Gubernium elnökére bízva a tanácsosok elosztását. Az 1783. július 16-i rescriptum ismét csak heti egy, szükség esetén több judicialis ülésről beszél, nem az alkalomszerűen két senatusra bontásról.

[40] A Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis feloszlatása után utóda — a zalatnai só- és ércbánya-főfelügyelőség — felett a Gubernium „quoad publica et Politica" gyakorolta az ellenőrzést.

[41] Kivétel ez alól az az eset, amelynél az ülésen olyan kincstári pereket vitatnak meg, amelyekkel a Gubernium másik senatusa már foglalkozott.

[42] Többek között — a már említett 1784. július 24-i rescriptumhoz (F 46. 1784:8462) hasonlóan — részletesen foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy mely ügyek kezelendők currensként. (Ezeket nem volt szükséges a tanácsban megtárgyalni.)

[43] Az 1787. február 22-i rescriptumot s az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária ügyvitelének ehhez mellékelt leírását l. Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények: Kezelés. (A rendelet eredeti iktatószáma: G. P. 1787:2896.)

[44] A törvénycikket l. CJ:ET 498—501. o.

[45] Az országgyűlés *után*, a systhematica deputatiókban elhangzottak legnagyobb része pedig vagy puszta terv maradt, vagy megerősítetlen törvénycikk.

[46] XX. tc. (CJ:ET 518—519. o.) A rendelkezés a kezdeti gyakorlatot kívánta visszaállítani; azt a gyakorlatot, amelynek érvényesülésén idők során nemcsak az országgyűlési candidatiók elhanyagolása ejtett csorbát, hanem a római katolikus püspök és a szász comes tanácsossága is. A római katolikus püspök azonban, akit II. József megfosztott guberniumi tanácsosságától, rövidesen újból helyet foglalt ott; a szász comes szintén; tisztségek választással való betöltésére pedig már csak azért sem került sor, mert 1811 után 23 esztendeig nem volt országgyűlés Erdélyben.

[47] Azzal a sokkal fontosabb kérdéssel azonban nem foglalkozott az országgyűlés, hogy mely tisztségek esnek választás alá — hisz a Diploma Leopoldinum óta a hivatalos apparátus alaposan megnőtt —, melyekben kell a jelölő hatóságnak az udvarhoz fordulnia, és végül melyeknek betöltésénél járhat el önállóan egy-egy hatóság.

[48] CJ:ET 518—519. o.

[49] A gubernatori instructio 8. pontjában. (Sz:S:415. o.)

[50] Az 1791:XI. tc. vonatkozó részeit l. CJ:ET 504—507. o.

[51] 1791:X. tc.

[52] 1791:VIII. tc.

[53] Első tanácsosi rangja is megmaradt, de csak mint puszta rang. Egyetlen későbbi katolikus püspök sem játszik vezető szerepet Erdély kormányzatában.

[54] Mai ismereteink szerint a mozgalomnak nem a forradalmi Franciaország iránt érzett szimpátia volt az oka. A Hunyad megyei határőrök egy része egyházi vagy kisnemes-sorból került az ezred kötelékébe, akarata ellenére.

[55] A szászokat illetően az 1798. március 9-i és május 11-i udvari rendeletek leszállítják a szászok által fellebbezhető perek értékhatárát. A recursusok korlátozása sem tartható fenn. II. József alatt a Gubernium gyakorol főfelügyeletet az erdélyi börtönök felett; 1799. augusztus 16-tól kezdődőleg negyedévi jelentésekre kötelezett ezt illetően a Kancelláriának.

[56] Az ismertetendő beosztás 1812-ből való. E szerint az egyes referatumok a következőképpen oszlanak meg a referens tanácsosok és titkárok közt: *Bruckenthal Mihály* (a szász comes) intézte a rendészeti és commercialis ügyeket, az út- és hídépítés ügyeit, a céhügyeket és az egészségügyeket. *Koszta István* a kebli ügyeket, a nemesi testőrséget illetőket, a nemességi ügyeket, az illetékpénztár (cassa taxarum) ügyeit, az országgyűlési ügyeket és a közjogi ügyeket (Publice Regni). *Daniel Straussenburg* a kincstári pénztárak ügyeinek volt az előadója. *Bethlen Gergely* látta el a szász székek gazdálkodásának ügyeit (Allodialia Saxonica), a kincstári ügyeket (Cameralia), az úrbéri ügyeket és a szorosan vett közügyeket (Publica stricte talia). *Mikes János* a törvényhatóságok ügyeivel (Publica circulorum) és a vallási és iskolai meg irodalmi ügyekkel foglalkozott (a görög nem egyesültekét kivéve). A két referens titkár közül *Csedő László* a katonai és főbiztossági ügyeket, valamint az adóügyeket intézte. *Bánffy József* secretarius a szorosan vett postaügyeket, a görög nem egyesültek vallási, iskolai és irodalmi ügyeit és a városi ügyeket látta el. Az előadók közül Kosztának még a Gubernium in Judicialibusban is voltak teendői. A római katolikus püspöknek nem volt külön referatuma. A Gubernium titkár- és fogalmazói személyzete is e szerint a beosztás szerint oszlott meg: a nem referens titkárok és a fogalmazók a referensek mellé voltak beosztva. (Koszta mellett titkár nem működött, csak fogalmazó; Csedő elvileg az országos főbiztos, Haller Gábor mellett mint titkár látta el az ügyeket, a főbiztos ti. Szebenben tartotta székhelyét. Csedő és Bánffy József mellett természetesen csak fogalmazók voltak beállítva.)

A referatumoknak ez a csoportosítása azonban nem volt állandó; a személyekhez volt kötve. 1822-ben pl. a következő referatumokat találjuk a közigazgatás területén: commercialis, céh- és útépítési ügyek; kebelbeli és nemességi ügyek; úrbéri, posta- és kincstári ügyek; szász székek gazdálkodásának ügyei és országgyűlési ügyek; adó-, katonai és főbiztossági ügyek; magyar városok és városi gazdálkodásuk ügyei, valamint a rendészet; általános közigazgatási (Publico-Politica) és vallási ügyek.

[57] L. erre nézve az Erdélyi Kancelláriai Levéltár ismertetésénél elmondottakat.

[58] Ezeknek a kidolgozására nem került sor.

[59] II. József még nyolcnapi határidőt szabott erre.

[60] A rescriptumot l. F 127. 46. (Eredeti iktatószáma: G. P. 1814:5497.)

[61] F 46. 1814:5497.

[62] A rescriptumot l. F 46. 1814:11056.

[63] Mintegy összegezi ezeket a panaszokat egy Anonymae reflexiones néven ismeretes emlékirat (F 127. 48.).

[64] A szétválasztás az 1819. november 27-i rescriptummal történt meg. Inkább csak a II. József kora óta nagyjából külön életet élő senatusok közti határvonal időleges elmosódásának kiküszöbölésére szolgálhatott. Ami számunkra lényeges belőle, az egyrészt azoknak az ügyeknek a megjelölése, amelyeket a két senatus együtt tárgyalt meg — országgyűlési, az alkotmányt illető, a Forum Productionale-val és a hatóság működésével kapcsolatos ügyek —, másrészt a bírósági forum alelnöki tisztének létesítése. A rescriptumot l. F 46. 1819:12640.

[65] Az Erdélyi Udvari Kancellária 1828. január 12-i rendeletével küldte meg a Guberniumnak. (F 46. 1828:2817.)

[66] Az ügyintézési reform Lázárnak 1841. augusztus 17-én a Guberniumhoz tett előterjesztésével kezdődött. A javaslatot körözték a tanácsosok között. (A tervet és a consiliariusok votumait l. Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények: Kezelés.) A plénum csak 1843. május 27-én foglalkozott újra vele; elfogadandónak határozta a benne foglaltakat. (Erre nézve l. a Gubernium aznapi felségelőterjesztéseinek fogalmazványát — F 46. 1843:6094.)

[67] Ugyanez a rendelet tartalmazta a Thesaurariatus feloszlatását is.

[68] Ez a (fejedelmi kori) királyi könyveket, más közjogi fontosságú iratokat s az Erdélyi Udvari Kancellária által kiállított jogbiztosító iratok másolatait tartalmazta volna (EOE XXI:351. o.).

[69] 1763-ban rendeli el az udvar a két országos levéltár funkciót betöltő hiteleshely Liber regiusainak, protocollumainak és más birtokjog-biztosító irataínak lemásolását és a Gubernium levéltárában való elhelyezését. 1765—1766-ban került sor az Erdélyi Kancelláriai Levéltár felülvizsgálatára és részben rendezésére. 1767-tel kezdődik az Erdélyi Fiscalis Levéltár megszervezése, s 1769-ben indul meg tulajdonképpeni működése.

[70] A rendelet emellett meghatározta a rendezési munkálatban alkalmazandó létszámot és az egyes beosztottak illetményeit. (L. F 46. 1771:10146.)

[71] F 46. 1771:2906.

[72] Az instructiót l. Vegyes Normalia-gyűjtemények: Archivum Vetus. II. köt.

[73] A rendezés 1775-ig terjedő szakaszára nézve l. Horváth Kozma registrator 1775. március 31-i részletes jelentését a Guberniumnak. (F 46. 1775:2790.)

[74] 1784. április 21-én Horváth Antal guberniumi titkár már azt jelenthette a tanácsnak, hogy a nagyarányú munkából már csak a következők vannak hátra: 1. az 1703—1705. és 1710. évi iratok mutatózása; 2. az 1771. évi iratok újonnan való lajstromozásának befejezése; 3. azoknak az iratoknak ellátása, amelyek egy-egy év irataínak indikálása stb. után kerültek vissza a Gubernium levéltárába; 4. a Fasciculares (Horváth ezt az elnevezést használja) ellátása; 5. a 17. századi Liber regiusok és protocollumok mutatózása; 6. több év iratanyaga cisluláinak felirattal ellátása; 7. az Acta Privatorum egy részének mutatózása. L. F 46. 1784:3736.

[75] Koszta kísérletének iratanyagát l. Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények (F 120.): Archivum Vetus I. köt.; az 1821-i rendezésre l. Mike Sándor 1838. március 11-i jelentését.

[76] Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények (F 120.): Archivum Vetus I. köt. (eredetileg G. P. 1838:2983).

[77] Feltehető, hogy Mike azokat a kérvényeket értette, amelyeket II. Józsefnek 1773-i útja alkalmával nyújtottak át, s amelyeket az udvar a Guberniumhoz küldött le elintézésre.

[78] Mike jelentését l. Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények (F 120.): Archivum Vetus I. köt. (eredetileg G. P. 1838:2983).

[79] A Gubernium március 20-i rendeletét Mike április 30-i jelentése alapján ismertettük. A jelentés fogalmazványát l. Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények (F 120.): Archivum Vetus I. köt. [a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) irataiban 1838:5600. sz. alatt].

[80] Az Exactoratus javaslatát a Gubernium június 28-i rendelete alapján ismertettük. A rendeletet l. Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények (F 120.): Archivum Vetus I. köt. (G. P. 1838:6084.)

[81] A rendeletet l. Gubernium Transylvanicum — Cista Diplomatica — Vegyes Normalia-gyűjtemények (F 120.): Archivum Vetus I. köt. (G. P. 1838:6037.)

[82] Feltehetően a Gubernium adóügyi bizottságának jegyzőkönyvei.

F 35. BÁNFFY GYÖRGY GUBERNATOR (I.) IRATAI

1701–1708

1 csomó

1. 1 csomó

Az iratok Kálnoki Sámuel erdélyi udvari kancellárnak, Szentkereszti András kancelláriai titkárnak (s Kálnoki halála után, 1706—1708-ban az Erdélyi Udvar-Kancellária vezetőjének), Bethlen Lászlónak (a Gubernium követeként tartózi kodott a birodalom fővárosában) és végül Tartzali Zsigmondnak (Bánffy bécsi személyi ágensének — 1708-ban a Guberniumtól hivatalos megbízása is volt az udvarnál ellátandó teendőkre —) Bécsből a gubernatorhoz intézett levelei. Lényegében valamennyi jelentés, illetve beszámoló (az Erdélyi Udvari Kancellária ekkortájt még alig volt több, mint aminek az erdélyi rendek szánták; a Gubernium udvari agenturája). Részben a kancellária tisztjeinek, illetve az említett megbízottaknak az udvarban való forgolódásáról számoltak be (tárgyalások a birodalom főméltóságaival — Savoyai Jenő, Stahremberg, Harrach stb. —, az erdélyi ügyek közvetlen intézőivel stb.; ide számítanak az erdélyi ügyekben tartott miniszteri konferenciákról — Ministerialis Conferentia in Transylvanicis — küldött tájékoztatásaik is), részben a nagy kuruc szabadságharc és a spanyol örökösödési háború eseményeiről. Az anyag — egy-két korai darab kivételével — 1706-ból és 1708-ból való; így a jelentések ilyen vonatkozású szakaszaiban a fegyverszüneti tárgyalások eseményei és a diplomáciai tevékenység hírei foglalják el a főhelyet, 1708-ban pedig a pozsonyi országgyűléséi. Emellett a levélírók figyelemmel kísérték a bel- és külföldi hadieseményeket, tájékoztatják a gubernatort a birodalmi kormányszervek személyzetében, a császári hadak vezetésében beállt fontosabb változásokról. Viszonylag bővebb beszámolót kapunk az említett személyek által intézett ügyek közül az erdélyi adóéról; említést nyert Rabutin erdélyi főparancsnokságának és utódja kijelölésének ügye, Johannes Sachs von Harteneck hagyatékáé és a szász királybíróságé; az Apor-hagyatékról, Lugosi és Apor Péter dolgáról is megemlékeztek. Bánffy családi ügyeire is kitértek a levélírók (részvétüket nyilvánítják gyásza alkalmából; Tartzali a fiainak elnyerendő méltóságok dolgáról is értesíti stb.).

Az iratanyag a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárából került a Magyar Országos Levéltárba.

Az iratok Bánffyhoz intézett levelek; sehol sem találunk rajtuk vagy mellettük elintézésfeljegyzést vagy -fogalmazványt. Jó részük hátán feltüntették megírásuk időpontját; általában egy — jelenlegi rendjükben értelmetlen — ceruzasorszám (elvétve ezenkívül tintával írt numerus-jelzés is) található rajtuk. Az anyaghoz segédeszköz nem készült.

Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 36. ACTA GUBERNATORIS AUERSPERG
(Auersperg gubernator iratai)
(1750–) 1771–1774
1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag Joseph Auersperg gubernatornak külön kezelt iratait tartalmazza. Az iratanyag 1871-ben az Exactoratus Provincialis levéltárának átvételekor került elő, s az Erdélyi Kancelláriai Levéltárban őrizték 1954-ig, amikor a Gubernium elnöki levéltárának redintegrálása során az utóbbiba osztották be. Az anyag tárgyát elsősorban bizalmas hivatalszervezeti, személyzeti és egyházi ügyek teszik: az Exactoratus Provincialis újjászervezése, személyek ajánlása tisztségekre, előléptetés, szolgálati jutalom adása, nyugdíjügy, ill. kolostorépítési, papszentelési ügyek, papi helyek betöltése, rekatolizálók támogatása, a balázsfalvi nyomda ügye. Más tárgyköröket egyenként egy-két irat képvisel: céhek ügyei, kereskedelmi engedélyek, törvényhatósági tisztek kihágásai, a Gubernium és a szász natio közti vitás ügyek, a szász allodialis fundusok ügye, nemesi testőrségbe felvétel kérése, találmány bemutatása (Fridvaldszky). — Az iratanyag az 1871 utáni időszakban egy ismert csonkuláson ment át: 1898-ban Sándor János országos levéltárnok átvette az állag egykori első részét („Rescripta ad Gubernium"), s néhány kivétellel beosztotta ezeket az iratokat a Gubernium levéltárába.

Az anyag ma (az eredeti első rész — „Rescripta ad Gubernium" — korábban átadatván a Guberniumnak) két csoportra tagolódik: a Resolutiones Regiae elnevezésű rendezett iratanyagra és egy vegyes részre. Tárgyilag a kettő nem tér el egymástól; az iratfajták szempontjából sem. Az iratanyag exhibitumok; fajtájukra nézve királyi kéziratok, rescriptumok, decretumok, hivatali jelentések, magánosok kérvényei, ill. Auerspergnek resolutióval visszaérkezett felségelőterjesztései. Segédeszközül egy 1876-ban készült lajstrom szolgál az anyaghoz. Ez magában foglalja annak egykori első részét, továbbá a „Resolutiones Regiae" elnevezésű iratanyagot. Rovatai: az irat sorszáma, tárgyának megjelölése, kelte.

A kutatás az anyag első részénél e segédkönyv alapján kell hogy történjék, a vegyes iratoknál pedig darabonkénti átnézéssel. A kérőlapon az állag és a megfelelő állagrész nevét, s az első résznél az irat sorszámát kell feltüntetni.

F 37. PRAESIDIALIA
(A Gubernium Transylvanicum elnöki iratai)
1787–1848
307 csomó, 94 kötet

1—301.	Ügyiratok	1787—1848	301 csomó
302—323.	Iratjegyzékek (Series Exhibitorum Praesidialium)	1806—1831	22 kötet
324—340.	Iktatókönyvek	1832—1848	17 kötet
341—395.	Mutatókönyvek	1787—1848	55 kötet
396.	Elnöki iratok kölcsönzőkönyve (Liber praenotationum Extradatorum Actorum Praesidialium); Magyar közigazgatási műszavak szótára	1847	1 csomó
397—401.	Statistik betreffende Präsidial-Akten		5 csomó

A Guberniumnál a rendszeres elnöki iratkezelés kimutathatóan 1787-tel kezdődött. Ebben az évben vette át Bánffy György a gubernatori tisztet. Ő alakította ki a Gubernium elnökének hatáskörét is úgy, hogy utódai alatt már nem szenvedett lényeges változást. Ez a hatáskör *még nem* volt azonos a későbbi minisztériumok elnöki osztályának ügykörével. A Guberniumnak nem volt az elnöki kancelláriától is különváló titkos kabinetje vagy a minisztériumi politikai osztályoknak megfelelő szerve. (A Bánffynak és utódainak elnöki levéltárába tartozó iratanyag egy része szintén nem került a most ismertetett állagba, hanem „A Gubernium Transylvanicum iktatatlan elnöki iratai", „Bánffy György gubernator titkos iratai" „„Kornis János gubernator titkos iratai" néven külön állagokat alkot.) Másféle, tárgyilag szélesebb körű iratanyaggal van itt dolgunk, mint a minisztériumoknál. Az elnöki hatáskört sem instructio, sem a minisztériumoknál szokásos ügykörszabályozás megfelelője nem írja körül; kezdeti állapotát sem, még kevésbé a később létrejött változásokat. Így az ismertetés csak hozzávetőleges pontossággal állapíthatja meg az iratanyag tárgyát.

A Bánffy által kialakított elnöki hatáskör annyiban egyezett a minisztériumi elnöki osztályok ügykörével, hogy ennek nagyobb részét is a hatóság belső működését illető, valamint személyzeti ügyek alkották. Bánffy és utódai elnökileg intézték a kormányzat egészének, valamint a Guberniumnak szervezetét illető legfontosabb ügyeket. Az ügyintézés menetének megjavítását célzó intézkedéseket tettek. A gubernator vagy guberniumi elnök rendszeresen ellenőrizte az országos főszámvevőség (Exactoratus Provincialis) működését; heti jelentéseket követelt az országos pénztártól (Cassa Provincialis). A személyzeti ügyek is több csoportba sorolhatók: az első főcsoportba guberniumi hivatalokra való alkalmazások, előléptetések, szabadságengedélyezések, fegyelmi ügyek tartoztak, s ide tartozott a politikailag gyanús guberniumi tisztviselők figyeltetése; a másik főcsoportba a Gubernium alá rendelt országos hatóságok és a törvényhatóságok személyzeti ügyei tartoztak, azok azonban inkább csak összefoglaló jelentéseket terjesztettek fel a Gubernium elnökéhez, vagy nagyobb szabálytalanságok esetén terelődött rájuk a figyelem. A személyzeti ügyek külön csoportját alkották a tisztviselők és alkalmazottak reversalisai arról, hogy nem tagjai titkos társaságoknak, s a jövőben sem lesznek tagjai ilyeneknek.

Ami a Gubernium elnökének más irányú hatáskörét illeti, Bánffy 1792 ben kisérletet tett arra, hogy ezt legalábbis a törvényhatósági igazgatás ellenőrzését illetően szabályozza. Az év március 20-án kibocsátott instructiója havi jelentések tételére kötelezte a törvényhatóságok főtisztjeit minden nagyobb jelentőségű ügyben. Az instructio részletesen felsorolta azokat az ügycsoportokat, amelyeknek egyes eseteiről a főtisztek meg kellett hogy emlékezzenek jelentésükben. Az *adóügy* következő kérdéseiről kellett a főtiszteknek beszámolniuk: az adóalap megállapítása, az adó kivetése, begyűjtése, kezelése, elengedése, az adóhátralékok ügyében vizsgálat tartása, a perceptoralis cassa visitatiója (szükség esetén a falusi adókönyvek ellenőrzése is). A *kereskedelemügynek* Bánffy a következő csoportjait emelte ki: utak és hidak építése és karbantartása; vámok és tarifák szabályozása; termékek piacra szállítása; gyárak (fabricae) építése; folyók hajózhatóvá tétele és tisztítása; találmányok; az aktív kereskedelem előmozdítása. A *mezőgazdasági ügyek* közül a következőknek kellett szerepelni a jelentésben: ló-, juh-, selyemhernyó- és méhtenyésztés, len- és kendertermelés; a fonás javítása; gyümölcsfák, eper- és fűzfák ültetése; a mezőgazdaság fejlesztésének érdekében propagatív munka; dohányül-

tetés; erdők gondozása. Az *úrbéri ügyek* közül hármat emelt ki a gubernator: jobbágyok panaszai földesuraik s az urasági tisztek ellen; parasztok földesúri szolgálatmegtagadásai; jelentés olyan földesurakról vagy urasági tisztekről, akik a jobbágyaikkal való szelíd (mansueta) bánásmóddal tüntették ki magukat. Hosszabb volt a fontos *politikai ügyek* felsorolása: a (politikai értelemben vett) közbiztonság és nyugalom fenntartása; parasztok lefegyverzése; éjjeliőrök állítása; a parasztok ki- és elvándorlása; a „csavargók" (vagabundi) meghatározott lakhelyhez kötése; emmissariusok (külállamokból érkező, titkos és államveszélyes megbízatással rendelkező személyek) és falsus conductorok (havasalföldi és moldvai jobbágycsábítók) üldözése; rablók és tolvajok üldözése; zavargással párosult hatalmaskodások ügyei; kiadott rendeletek kihirdetése és végrehajtása; megyei tisztek elleni panaszok; megyei tiszteknek a szolgálat előrevitelében tanúsított rátermettsége és szorgalma; népmozgalmi ügyek; járványok; marhavész; terméseredmények; áremelkedések és -esések; középületek építése, karbantartása és javítása; szerencsétlenségek, ínség; gyámsági és gondnoksági ügyek; árvízkárok; városok, mezővárosok, falvak, egész communitasok vagy egyes osztályok (certae hominum classes) panaszai; közjövedelmek, -alapok és -pénzek kezeléséről számadás; communitasok adósságai; repartitiók és collecták tilalma az adózó népesség közt; árvíz-, tűz- és jégkárok; nevesebb személyek és főbb tisztek elhalálozása; jelentősebb külföldi utazóknak az országba érkezése és ott-tartózkodása; kiváló képességek, államhűség, találmányok stb. által magukat kitüntetett személyek nevének felterjesztése; mértékek, súlyok pontossága; pénzhamisítási ügyek; közterhek reparatiója; kártékony állatok és madarak irtása. Ezek mellett az ügyek mellett a főtiszteknek minden egyéb olyan ügyben is jelentést kellett tenniük a Gubernium elnökének, amelyek közfontosságúak voltak, vagy különös figyelmet érdemeltek, vagy gyors intézkedést igényeltek. A jelentésekben természetesen nem kellett mindezekre a kérdésekre kitérni; csak azokra, amelyek terén a jelentési időszakban valami említésre méltó történt. A havi jelentések mellett a főtisztek a korábbi módon tettek jelentést a Guberniumnak a halasztást nem tűrő esetekről. (Az utasítást l. Bánffy György udvarhelyszéki administratorságának iratai, 1792:82.) Ezek a jelentések csak 1798-ig folytak be rendszeresen a gubernatorhoz. Ha azonban Bánffy a rendszeresség területén nem tudta is később érvényesíteni intencióit, a szabályozás *mint ügykörmegjelölés* a Gubernium elnöke és a törvényhatóságok viszonyában lényeges vonásaiban továbbra is érvényben maradt.

Az iratanyag további ismertetésénél első helyen a politikai természetű ügyekről kell említést tenni, ideértve az összes (politikai értelemben vett) közbiztonsági ügyet is. Ide tartoznak a parasztok lefegyverzéséről, a helyi parasztmozgalmakról beszámoló jelentések és az ezt tárgyaló rendeletek csakúgy, mint a rablók (szegénylegények) elleni intézkedések. Itt kell megemlíteni az ellenzéki mozgalmakról szóló jelentéseket és az ellenük foganatosított rendszabályokat is. Viszonylag hatalmas tömegű iratanyaga van az állagban a Hunyad megyei határőrök 1791 és 1796 közti mozgalmának. Cenzúrajelentésekre is akadunk. Más jelentéseket nemzetközi titkos forradalmi szervezetek fölfedeztetése vagy nyomozása váltott ki. A közbiztonsági ügyek szereplői nemcsak erdélyiek voltak; külföldi személyekre is sűrűn terelődött a gyanú. A francia forradalom és háborúk idejében minden szegletben francia emisszáriusokat szimatoltak; nagy gondot okozott a francia hadifoglyok elhelyezése s érintkezésük az erdélyi polgári lakossággal. Az 1830-as esztendőben az Erdélybe menekült lengyelek voltak a Gubernium érdeklődésének

gyakori tárgyai (a törvényhatóságok jelentéstételre voltak kötelezve a területükön lakó lengyelekről). A másfajta emisszáriusokról és falsus conductorokról már szólottunk.

A másik kiemelve ismertetendő ügycsoport az ún. „országos" ügyeké. Ide tartoznak a gubernatornak az országgyűléssel kapcsolatos teendői: a regalisták számának megállapítása; itt találhatók az országgyűlésekkel kapcsolatos jelentések, a rendszeres bizottmányok munkálatairól beszámoló relatiók, a bizottmányok jegyzőkönyvei. Az „országos" ügyeknek további csoportját alkotják az ország területének ügyei. Határmegállapítás ügyében kiküldött bizottságok munkálataival találkozunk itt; a Partium hovatartozásával kapcsolatos iratokat is itt találjuk meg. E csoportba tartoznak azok az ügyek is, amelyek az ország constitutióját, a három nemzet és a négy vallás jogait illetik: a bevett vallások összeütközései, a románok követelései negyedik nemzetként való elismerésük iránt.

A harmadik kiemelendő ügycsoportot összefoglalva „külügyeknek" lehetne nevezni. A Gubernium elnöke a praesidialis cancellaria útján tartotta a kapcsolatot azokkal a szervekkel, amelyektől a szomszéd országok belső helyzetéről, kormányaiknak a Habsburg-birodalmat s benne Erdélyt illető szándékairól tájékozódást nyerhetett. Ilyen szervek elsősorban a Birodalom ottani ügyvivőségei voltak. A bukaresti császári ügyvivőség gonddal tájékoztatta Bánffyt és utódait minden lényeges politikai eseményről. Ám jó hírszerzőknek bizonyultak a határszéli harmincadok vezetői is. Az ilyen külpolitikai jellegű tájékoztatások nem voltak rendszeresek. Csak nagy jelentőségű események idején váltak sűrűkké (Pasvan Oglu lázadása, Tudor Vlădimirescu felkelése, az orosz — török háborúk, a Regulamentul Organicok kiadása körüli események). Ilyenkor nemcsak tájékoztatók érkeztek a külső eseményekről (különösen az erdélyi határ közelében történt csapatmozdulatokról), hanem jelentések az Erdélybe menekült román bojárokról is, akiket a Gubernium elnöke néha helyesnek tartott figyeltetni. Az elnök tájékoztatást nyert a két dunai román fejedelemségben beállott fejedelemváltozásokról is. Sokkal ritkábban ugyan, de hírt vett olyan nemzetközi ügyekről is (francia háborúk eseményei), amelyek nem érintették közvetlenül a birodalom erdélyi határainak biztonságát. Az ilyen tájékoztatások felsőbb szerveitől érkeztek. A külügyek közé tartoztak különleges elbánásban részesülő külföldi személyek erdélyi utazásai. Ezeknek az ügyeknek két típusa volt: az elsőnél magas állású vagy főrangú külföldi személyek — elsősorban diplomaták — átutazásáról volt szó; a Gubernium elnöksége ilyenkor messzemenő figyelemmel kísérte az illető személy útját az országon át (be- és kilépés, útközben rövidebb-hosszabb tartózkodás valahol). A másik esetben tudományos érdeklődéssel Erdélyben járó utazók ügyei kerülnek a gubernatorhoz vagy guberniumi elnökhöz, aki ilyenkor általában az utazó messzemenő támogatására utasította a törvényhatóságokat. A külkereskedelem ügyei közül kevesebb található az állagban: elsősorban kiviteli tilalmak ügyei és bizonyos különleges cikkek behozatalának engedélyezése. Végül a külügyek csoportjába tartoztak az elnöki kancellária által intézett útlevélügyek.

Az elnökség által intézett többi ügy még kevésbé válik el *tárgyilag* az általános iratoktól, mint az előbb említettek. Ezeknél inkább a fontosság az elválasztó kritérium.

A mezőgazdaság ügyei közül a különleges vagy Erdélyben még ismeretlen kultúrák bevezetése, szorgalmazása található itt. Elnökileg foglalkoztak a cigányok regulatiójának kérdésével, az úrbéri panaszok közül főleg azokkal, amelyek vala-

miért bizalmasan kezelendők voltak. Külön nagy csoportot alkottak az ínségügyek. Az 1813—1817. évi nagy éhínségről és az ennek következtében keletkezett vándormozgalomról a kötetben már történt említés; nem ez volt azonban az egyetlen alkalom, amikor az éhség és a földesúri meg állami terhek a szomszédos országokba kergették az erdélyi parasztokat. Az 1780-as évek végén és az 1790-es évek elején, valamint az 1830-as évek elején is folyt az elvándorlás; az erről beszámoló iratok *egy része* szintén az elnöki levéltárba került. A bevándorlók fontosabb ügyeit szintén az elnöki iroda intézte. A Gubernium elnökéhez érkeztek az állatjárványokról szóló fontosabb jelentések is. Ipari vonatkozású ügyet kevesebbet találunk az elnöki iratok közt. Ide érkeztek azok a statisztikai táblázatok, amelyeknek egy része később a „Statistik betreffende Präsidial-Akten" sorozatba került; a céhszabályozásnak és a kézművesek kivándorlásának ügyei, s végül különleges ipari ügyek (Havasalföldön manufaktúrák alapítása, a bécsi ipari kiállítás). Külön csoportot alkottak az adóügyek és katonai vonatkozású ügyek (katonaság állítása, tartása, katonalovak kiállítása, nemesi insurrectio). Különösen a francia háborúk alatt fordított nagy figyelmet ezekre a gubernator; részletes jelentéseket követelt meg az adó, a rendkívüli subsidiumok, oblatumok befolyásáról. A katonaállítás is sok gondot okozott: különösen a napóleoni háborúk utolsó éveiben nehezedett ez a parasztságra, amelynek földesúri és állami terhei épp ezekben az időkben amúgy is rendkívül megnőttek, s számos nagyarányú katonaszedést élt már át a megelőző kb. két évtizedben, annyira, hogy a legények tömegesen menekültek el a sorozók elől. A törvényhatóságok vezető tisztviselői általában rendszeresen tettek jelentést a marchalis gyűlésekről. Az elnöki kancelláriára kerültek a gyűléseken megtárgyalt perek jegyzékei is. A Gubernium elnöke jelentéseket kapott a járványok kitöréséről és lefolyásáról is. Ezek mellett még számos kisebb csoportba sorolható ügy került a Gubernium elnöke elé: nemességi ügyek, a nemesi testőrség ügyei, címadományozások, jelentősebb peres ügyek, olyan személyes ügyek, ahol szükségesnek tartották országos kormányhatóságok közbelépését, de a lehető diszkréciót is (főrangú személyek botrányos erkölcsi élete, házassági botrányai). Kevés az elnökség iratai közt az olyan kulturális vonatkozású ügy, mint pl. kulturális célú társaság ügyei, színtársulat fellépési engedélye, emlékmű állítása. Emellett minden fontosabb vizsgálatnak — bármilyen ügyet érintett is — találhatók iratai az elnöki levéltárban. Végül a gubernatorhoz vagy guberniumi elnökhöz intézett különféle tárgyú supplicatiók zárják be a sort.

Külön kell megemlékeznünk az elnökség 1848. évi iratairól. 1848 márciusától, a forradalmi mozgalmak elindulásától, a gubernator (Teleki József) és helyettesei, (Kemény Ferenc, Mikó Imre, majd újból Kemény) elnökileg intéztek majdnem minden politikailag jelentős ügyet. Ezekben az ügyekben a gubernator és helyettesei haladéktalanul kívántak eljárni, s az ügyek minél bizalmasabb kezelését tartották fontosnak. Így az ügyforgalom erősen felülmúlta a korábbi legmagasabbat [ebben az évben a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) 12 261 iktatmányával szemben az elnöki kancellária 2854 exhibitumot tartott nyilván]. Ez az iratanyag az 1848/49-i forradalom és szabadságharc 1848. évi erdélyi eseményeinek — különösen a június végéig terjedő szakasznak — egyik leggazdagabb forrása.

Az állag külön sorozatát alkotja a „Statistik betreffende Präsidial-Akten" sorozat. Ez a következőképpen alakult ki: az egyes törvényhatóságok, egyházi vagy állami szervek a Guberniumtól nekik leküldött statisztikai táblázatokat kitöltve felterjesztették a gubernatornak. Így az iratok nem a rendes, hanem az elnöki ikta-

táson mentek át. A gubernator az országos főszámvevőség egy számtisztjével megvizsgáltatta őket, s a vizsgálat után ezek a Gubernium elnöki iratai közt maradtak. Ez a gyakorlat 1833-ban megváltozott. Ekkortól kezdve a gubernator rövid úton áttette az iratokat az Exactoratus Provincialisnak. Ott iktatták őket; a velük kapcsolatos hivatali működésnek csupán annyi nyoma van (az iktatókönyvben), hogy a hivatal ma iratanyaggal képviselt osztályaitól külön kezelték őket, s így külön állagot is kellett hogy képezzenek. Az iratok általában táblázatokból és a törvényhatóságok, egyházi és állami szervek által tett jelentésekből álltak. A táblázatok közül a következőket kell kiemelnünk: *a)* A népesség foglalkozási csoportjait feltüntető táblázat. Ennek főbb adatai a házak, lakások számára, a papok, nemesek, hivatalnokok és honoratiorok, polgárok és iparosok, parasztok, egyik csoportba sem sorolhatók számára vonatkoznak. *b)* Az iparra és kereskedelemre vonatkozó adatokat feltüntető kimutatás. Ez négy részre bomlik; az első táblázat a gyárakat és manufaktúrákat, a második a kereskedelmet, a harmadik az iparosokat, a negyedik az értelmiségi és vegyes szabad foglalkozású személyeket tünteti fel. *c)* Egészségügyi intézmények kimutatásai. *d)* Felekezeti megoszlás, egyházi személyzet létszámát feltüntető kimutatások. *e)* Iskolák (nép-, közép- és főiskolák) kimutatásai. A legtöbb példányt az *a)* és *b)* alatti táblázatokból találjuk. A táblázatok adatainak értéke sokszor csekély (a helyi hatóságok pontatlanul töltötték ki a táblázatot, vagy egészen félreértették azok kitöltési módját).

Az elnöki kancellária magából a gubernatorból vagy a Gubernium elnökéből, az elnöki titkárból és alsóbb személyzetből tevődött össze. Az ügyintézés abból állt, hogy a Gubernium elnöke felbontotta a hozzá érkezett iratot, majd a titkár vagy fogalmazó, a legbizalmasabb ügyekben pedig maga az elnök elkészítette az elintézés fogalmazványát. Ezt az elnök átnézte, átjavította, majd kiadmányozta. Ezután tisztázat készült a fogalmazványról, amely aláírásra az elnökhöz került vissza, s az kiadta. Így az ügyiratok két részből állnak: érkezett iratból (és mellékleteiből), valamint elintézésfogalmazványból. Az iratsorozat egysége az egyes ügyirat. Ha egy és ugyanazon ügyben több ügyirat is érkezett az elnökséghez, ezeket nem kapcsolták együvé. Az egyes iratok évek, azokon belül pedig iktatószámok rendjében fekszenek a sorozatban.

A segédkönyvek közül első helyen a jegyzékek (series) említendők. Az első években nem készítettek ilyen jegyzékeket: csak a mutatókönyvekbe, az évi bejegyzések után vezették be az Erdélyi Udvari Kancellária elnöki rendeleteinek jegyzékét. 1794-ben jelent meg az első különálló iratjegyzék. Ez még nem alkot külön kötetet; vékony füzet, amelyet a megfelelő évek mutatókönyveibe helyeztek bele. Csak 1806-tól „önállóak" ezek az iratjegyzékek. A seriesek tartalma az irat sorszáma és az érkezett irat rövid (kezdetben néhány szavas) kivonata, néha csak a küldő megjelölése. Az iktatókönyvek részletesebbek: az iktatószám mellett közlik az irat ún. „idegen" számát is (idegen szám: az az iktatószám, amelyet a *küldő* hatóság adott az iratnak), az elnökséghez érkezése keltét, tárgyát, az elintézés módját, az elküldés keltét s végül az esetleges kapcsolatos számot. A mutatókönyvek betűsorosak. Egy-egy címszónál röviden közlik az irat tárgyának kivonatát és a sor-, ill. iktatószámot. Címszavaik inkább személy- és helynevek, mint tárgyiak. A kölcsönkönyv az irat rövid tárgymegjelölése mellett jelzi az irat év- és iktatószámát, s felvilágosítást ad arra nézve, hogy az irat érkezett irat, melléklet, fogalmazvány vagy előadmány volt-e, végül pedig jelzi: kinek vagy milyen számra történt a kölcsönzés (néha mindkettőt is). „A magyar közigazgatási műszavak szótára" kézira-

tos, házi használatra készült összeállítás; leíró részből és szótárrészből áll. A „Statistik betreffende Präsidial-Akten" táblázatai évek és iktatószámok rendjében vannak elhelyezve.

Az ügyiratokban a kutatás mutatókönyvek, seriesek vagy iktatókönyvek alapján történhet. A kérőlapon az állag neve mellett a kért irat év- és iktatószámát, ill. a kölcsönzőkönyv vagy az említett szótár nevét, a „Statistik betreffende Präsidial-Akten" esetében az állag mellett a sorozat nevét és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 564. BÁNFFY GYÖRGY GUBERNATOR 1790-I BÉCSI TARTÓZKODÁSA ALATTI IRATAI

1790

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag Bánffy György gubernator elnöki iratait tartalmazza 1790 eleji bécsi tartózkodása idejéből. A gubernator bécsi időzése alatt is ellenőrizte a hatóság munkáját: felterjesztették hozzá a Gubernium jegyzőkönyveit, s ő megtette rájuk megjegyzéseit; ugyanúgy felküldték a hatósághoz érkezett kancelláriai rendeletek jegyzékeit, a Gubernium mellett működő tanulmányi bizottság jegyzőkönyveit is. Jelentéseket kapott a Gubernium működésének egészéről, a Cassa Provincialis ügyeiről, Commissariatica-ügyekről. A felterjesztett iratok jó része alkalmaztatási kérelem, ill. (a Restitutionsedikt után) tisztségben megtartás iránti kérvény; nyugalmazás iránti kérelem is akad itt.

Az iratok ügyirat jellegűek; a Bánffyhoz érkezett iratból, mellékleteiből s az elintézés fogalmazványából állnak. Az egy ügyre vonatkozó, de eltérő időpontban érkezett iratokat nem kapcsolták egymáshoz. Az állagban számrend uralkodik. Segédeszköze nincs; kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatás esetén a sorszámot is).

F 38. ACTA GUBERNATORIS GEORGII BÁNFFY (II.)
[Bánffy György gubernator (II.) iktatatlan elnöki iratai]

1792–1821

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag tartalmát Bánffy György gubernator iktatatlan elnöki iratai teszik. Az iratok Bánffy halála után az Erdélyi Kancelláriai Levéltárba kerültek, s ott is őrizték őket 1954-ig. Legnagyobbrészt fontos politikai jellegű ügyek iratai: a Partium Magyarországhoz kapcsolása tervét (1792), Alsó-Fehér megye subsidium-megtagadását (1794), az ellenzék országgyűlési instructio-tervezetét (1794), a Diana-vadásztársaság ügyét, a kémkedés ügyeit a román fejedelemségekben (1809), a devalváció előzményeit (1810), „lázító" proklamációk terjesztését és I. Ferenc elleni állítólagos összeesküvésről tett feljelentést, az 1819—1820-i úrbérrendezést támadó pamfleteket, jelentést Brassó politikai állapotairól (1821) s e mellett egynéhány jelentősebb kormányzati ügyet (adókvantum, Koszta országos kancellári kinevezése, főispán nem megfelelő működése) tartalmaznak.

Az iratok királyi kéziratok, rescriptumok, jelentések, vizsgálati iratok (kérdőpontok, válaszok), kimutatások, valószínűleg mellékletként felterjesztett röpirat,

ill. Bánffy elintézésfogalmazványai. Ahol egy ügyet mind érkezett irat, mind elintézésfogalmazvány rögzít, ott a kettőt összekapcsolva találjuk. Az anyagon belül időrend érvényesül. Az iratok sorszámozottak. Segédkönyve nincs az állagnak.

Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag nevét (s ismétlődő kutatás esetén az irat sorszámát) kell feltüntetni.

F 39. IKTATATLAN IRATOK

1785—1848

6 csomó

1—6. 6 csomó

Az állag egyik részét azok az iratok teszik, amelyeknek létrejöttét, illetve nem a Gubernium Transylvanicum Praesidialia nevű állagába (F 37.) került Bánffy György kormányzó bécsi tartózkodása magyarázza, a másik részét pedig azok az iratok, amelyeket a Gubernium elnöke intézett, de bizonyos okoknál fogva nem iktatták őket az elnöki iratok között. Bánffy Györgyöt 1787 és 1790 közti bécsi tartózkodásai idején elnöki titkára részletesen tájékoztatta az őt mint a Gubernium elnökét illető ügyekről. Így megküldték neki a Gubernium ülésjegyzőkönyveinek rövidített kivonatát, amelyekkel kapcsolatban a kormányzó közölte észrevételeit a tanáccsal. Felterjesztették hozzá az egyesített Magyar-Erdélyi Udvari Kancellária hozzá intézett rendeleteit (ezek ma nincsenek az állagban, csak a postázó jelentések). Jegyzéket állítottak össze számára az udvari kancelláriától a Guberniumhoz intézett rendeletekről. Személyzeti ügyekben is jelentést tettek neki. Az elnöki titkár néha rövid tájékoztatót is készített az erdélyi eseményekről (török háború stb.). Az iratok közt találunk 1790-ből tájékoztatást erdélyi politikai eseményekről (az elnöki titkár jelentése mellékleteként).

Az anyag másik része teljesen heterogén. Egy részét nagyobb politikai fontosságú ügyek iratai teszik: az 1790-es évek ellenzéki mozgalmával kapcsolatos iratok, éhínség idején a kormányzóhoz intézett kérvények, a törvényhatóságok tiltakozásai az 1819—1820-i úrbéri rendezési kísérlet ellen, a rablók (szegénylegények) elleni sorozatos intézkedések, vizsgálat német ruhában járók ellen irányult tüntetés dolgában, királyi resolutio az 1834. február 11-én Kolozsvárott a katonaság és a nép közt történt összecsapás kivizsgálására bizottság kiküldésére, hadi subsidium ügye, a Tudor Vlădimirescu 1821-i havasalföldi felkelése idején Erdélybe menekülőkre vonatkozó intézkedések, az Erdélybe menekült eteristák kiutasítása (1822), az 1828—1829-i orosz—török háborúval kapcsolatos jelentések stb. Az ügyek más részének iktatatlanul maradását nem politikai fontosságuk indokolta, hanem személyi okok miatti kényes voltuk (I. Ferenc és kísérete szállásügyei a császár 1817. évi erdélyi útja során, botrányos élet miatti eljárás, tekintélyes külföldi személy anyagi ügyei, nyugat-európai utazó támogatása stb.). A már említett kérvények mellett is számos folyamodványt találunk az állagban, vegyes kérésekkel (nyomdász özvegye kéri felvételét kórházba stb.). Nagyszámú személyzeti ügy iratai maradtak iktatatlanul (tisztségekért való folyamodványok, köztük Wesselényi Miklósé 1819-ből táblai ülnökség iránt, szolgálati bizonyítványok stb.). Útlevélügyek iratai is kerültek az állagba. Emellett még számos olyan ügy iratait találjuk itt, amelyeknek intézése általában nem tartozott az elnöki hatáskörbe: színházügyek, hagyatéki ügyek (köztük Aranka György hagyatékának ügye), peres ügyek; a Kolozsvár városában megfordult idegen utazókról készített jegyzőkönyv

is ide került, a kolera elleni védekezésre kiadott instructio román fordítása kéziratának szomszédságába. Itt találjuk még a kormányzóhoz intézett gratulációkat stb.

Az iratanyag a Gubernium elnökeinek íróasztali hagyatéka. Az iratok fajták szerint is különböznek. Vannak köztük ügyiratszerűek: ezek érkezett iratból és az elintézésfogalmazványból állnak; gyakran azonban az utóbbi az irat hátára került, vagy éppen az érkezett irat nem maradt meg, csak az elintézés fogalmazványa. A felterjesztések mellékletei közt jegyzőkönyvkivonatokat, jegyzékeket találunk; más iratok Bánffynak a jegyzőkönyvkivonatokat illető észrevételeit és az érdekelt guberniumi előadónak azokra tett válaszait tartalmazzák. Kerültek az állagba vizsgálat iratai, kimutatások, szállásrendtervezetek stb.

Az állagban évrendben vannak elhelyezve az iratok. Segédkönyv nem készült hozzájuk.

Kutatásuk darabról darabra való átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és az évet tüntesse fel.

F 40. ACTA GUBERNATORIS KORNIS

(Kornis János guberniumi alelnök, majd gubernator iktatatlan elnöki iratai)

1827–1840

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag Kornis Jánosnak, a Gubernium Transylvanicum in Judicialibus alelnökének, majd Jósika János nyugdíjaztatása után alelnöki rangban a Gubernium ügyvezetőjének, 1838-tól pedig 1840. augusztus 15-én bekövetkezett haláláig gubernatornak iktatatlan elnöki iratait tartalmazza. Az iratanyag 1954-ig az Erdélyi Kancelláriai Levéltárba tartozott; akkor helyezték át az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakba (a Gubernium elnöki levéltárába).

Az anyag mind az irattári rend szempontjából, mind tárgyilag két részre tagolódik. Az elsőt kevés kivétellel Estei Ferdinánd főherceg és Kornis hivatali levelezése teszi ki, ez az 1834—1838. évekből való. A második Kornisnak különböző hatóságokkal és személyekkel folytatott hivatali levelezéséből (s néhány egyéb iratból) áll. Az első rész iratai tárgyilag jórészt a jelzett időszak legfontosabb politikai eseményeivel függnek össze: az 1834—1835-i országgyűléssel és feloszlatásával, I. Ferenc halálával, Wesselényi perével, az 1835-i nagyenyedi katonaszabadítással és a Szász Károly ellen indított vizsgálattal, a Petrichevich-Horváth Lázár által szerzett Habsburg-ellenes dal ügyével, Bölöni Farkas Sándornak a Közép-Szolnok megyei kaszinó által történt ünneplésével és könyve kinyomtatásával.

Más iratoknak a megye- és székgyűlések képezik a tárgyát (Kornis kísérőjelentésekkel felterjesztette ezek jegyzőkönyveit a főherceghez; a felterjesztések nemegyszer szolgáltattak okot további levélváltásra). A református egyházi főtanács szervezetének az 1833 előtti formára való visszaállítása, a consistorium működési ügyei, felterjesztései is nem egy hivatalos levélváltásra adtak okot. Ugyanez mondható az 1837—1838-i országgyűlésről is. Az 1834—1838. évek egyéb politikai eseményeinek is találjuk nyomát az állag e részében. Kornis minden, a Gubernium ülésein megtárgyalt fontosabb ügyről jelentésben tájékoztatta a távollevő főherceget. Az Estei Ferdinánd és Kornis János közt lefolyt hivatali levélváltás egyéb tárgykörei: a főherceg és a Gubernium közötti hivatalos érintkezés proble-

mái, a Gubernium működési ügyei, guberniumi és törvényhatósági tisztségek betöltése, egyházi, iskolai és alapítványügyek.

Az anyag második részét Kornis egyéb jellegű iktatatlan hivatali levelezése teszi. Ezek közt is találhatók az előbbiekben említett politikai tárgykörökbe tartozó iratok, de kisebb arányban, mint az előbbi részben; kevesebb a jelentőségük is. A többi iratok tárgyát adó- és katonaállítási ügyek, továbbá a Gubernium személyzeti ügyei és peres ügyek (amelyek Kornishoz mint a Gubernium Judiciale alelnökéhez kerültek) teszik. Több irat egyszerű postázása Estei Ferdinánd rendeleteinek.

Az anyag ügyirat jellegű: a Kornishoz érkezett iratból és mellékleteiből, valamint elintézésfogalmazványból áll, vagy csak ezek valamelyikéből. Ha egy ügyre vonatkozólag több irat is érkezett Kornishoz, nem kapcsolták őket együvé. Az állag mindkét részében időrend uralkodik. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. Kutatásuk darabonkénti átnézésükkel történhet. A kérőlapon az állag és az anyag szükséges része nevét kell feltüntetni.

F 565. GEBBEL-IRATOK

1837–1838

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag Gebbel István guberniumi tanácsos iratait tartalmazza. Gebbel az 1837—1838-i szebeni országgyűlés idején a Gubernium Kolozsvárott maradt személyzete főigazgatójának tisztét töltötte be. Az általa elnökileg intézett ügyek zöme személyzeti ügy (alkalmaztatási ügyek — ezekben általában csak postázta Kornis János alelnök rendeleteit —, szabadságolások, rendőrségi szabályozások megtartatása a guberniumi tisztviselőkkel). A további ügyek V. Ferdinánd születésnapjának megünneplésével, a homagiális eskü letétele kapcsán a hatóság tisztviselőinek emlékérmek kiosztásával kapcsolatosak. Több cenzúravonatkozású irat is maradt itt. Számos irat tárgya a Diploma Leopoldinum eredeti okmányának Szebenbe küldése.

Az állag ügyirat jellegű. Egysége — az egyes ügyirat — érkezett iratból, mellékleteiből és az elintézés fogalmazványából áll. Az iratok évek szerint külön számrendet alkotnak. Segédeszközük nincs. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatásnál az évet és az iktatószámot is).

Gubernium Transylvanicum (in Politicis)

F 41. PROTOCOLLA SESSIONALIA
(Ülésjegyzőkönyvek)

1692–1829. február

1384 kötet, 9 csomó

1—1380.	Ülésjegyzőkönyvek		1380 kötet
1381—1389.	Ülésjegyzőkönyv-töredékek	1754—1784	9 csomó
1390—1393.	Mutatók az ülésjegyzőkönyvekhez	1755, 1760, 1764—1765	4 kötet

A jegyzőkönyvsorozat 1692-vel kezdődik. Az első években sem rendszerében, sem terjedelmében nem egyezik a későbbi ülésjegyzőkönyvekkel. A tulajdonképpeni ülésjegyzőkönyv-rész szűkszavú; néhány szóban — s csak a legfontosabb esetekben néhány mondatban — jelezték benne a Gubernium ülésein megtárgyalt ügyek tárgyát és az elintézés módját. Ezek a bejegyzések nem fedik a Gubernium teljes ügyforgalmát. Mint Bethlen Miklós Önéletírásából ismeretes, a Gubernium rendszertelenül ülésezett, s így a supplicatióknak (s lehet, hogy más iratoknak is) százai kallódtak el megtárgyalatlanul a kancellárián. Az ülésjegyzőkönyv-anyag még így is (ez az egész 1771 előtti iratanyagra érvényes) hasonlíthatatlanul teljesebb, mint az ugyanezen évekből származó, az 1771 előtti pusztulástól és az Archivum Vetus rendezése során végzett selejtezéstől megcsonkított ügyiratanyag. Az Archivum Vetus rendezésénél az ügyiratanyagot egyeztették az ülésjegyzőkönyvekkel, s ez utóbbiakba bevezették az ügyiratnak a rendezés alkalmával nyert sorszámát. A bejegyzések foghíjassága a bizonyíték az ülésjegyzőkönyveknek sokkalta teljesebb volta mellett. Az első időszakban az ülésjegyzőkönyvekbe egyéb bejegyzések, iratok is kerültek. A jegyzőkönyv mintegy naplóul szolgált, amelyben vezetője feljegyezte a Gubernium egyes ülésszakai közti fontosabb eseményeket is; azokat az ügyeket is, amelyeket a gubernator — a tanácsot nem sikerülvén összegyűjteni — maga intézett el. Emellett eredetiben vagy másolatban bekötöttek a kötetekbe egyes fontosabbnak ítélt iratokat. Csak az 1710-es évektől válnak terjedelmesebbekké, rendszeresebbekké a jegyzőkönyvek.

Az Auersperg-féle rendezés az ülésjegyzőkönyvek vezetésére is kihatott. 1771 közepétől kb. másfél éven át a kötetek az 1829 márciusával szokásba jött ülésjegyzőkönyv-pótlóra, a phylerae referadales-kötetekre emlékeztetnek: egy-egy ívre egyetlen irat kivonata és a rá vonatkozó opinio került. 1773 februárjától újból több ügyet vontak össze egy-egy ívre. Az ülésjegyzőkönyvek vezetése az ülések időrendjének felel meg; ez egyben azt is jelenti, hogy a jegyzőkönyvekben szereplő ügyek sorrendje nem egyezik az iratok keltének, a hatósághoz érkezésének s az iktatás kezdetétől az iktatószámoknak rendjével. 1768 áprilisától az üléseken előadott egyes ügyeket előadók szerint csoportosítják a kötetben; 1768 novemberétől az egyes előadók referatumait ügykörök (objecta) szerint sorolják fel. A Guberniumban azonban nem tudott kellően megszilárdulni az ügyköri tagozódás, egy-egy előadó több ügykörben is referált, s egy-egy ügykör referatumainak ellátása is több előadóra maradt. Egy-egy ülésen az előadók rangjuk rendjében tették meg előterjesztéseiket; ezt a rangrendet az ülés jegyzőkönyvének élén álló említett felsorolás adja meg. Az ülésjegyzőkönyvek utolsó kötete 1829 februárból való; a későbbiekben a jegyzőkönyveket a Phylerae Referadales-sorozat helyettesíti. (Az állagban maradt számos duplum s némi másolat-töredékanyag.)

Az állag 1755., 1760., 1764. és 1765. évi anyagához mutatókönyvek állanak rendelkezésre. Ezek betűsorosak; címszavaik elsősorban hely- és személynevek. Egy-egy címszónál az ülésjegyzőkönyvi bejegyzés rövid kivonatát és a lapszámot találjuk (gyakran csak a nevet s a lapszámot).

Az ülésjegyzőkönyvek kutatásánál a legegyszerűbb feladatot azok az évek adják, amelyeknél mutatókönyvek állnak rendelkezésre. Az iktatás bevezetése után az iktatókönyvek szolgálnak segédeszközül. Ezek ugyanis feltüntetik, hogy egy ügyet mikor tárgyaltak a tanácsban, s azt is, hogy ki volt az ügy előadója. Ennek alapján megtalálható az ülésjegyzőkönyvi bejegyzés is. (Ez a két adat az ügyirat palliumán is megtalálható.) Az iktatás előtti korszaknak azokban az évei-

ben, amelyekben mutatókönyvek nem állnak rendelkezésre, az ügyiratok nyújtanak segítséget, részben azzal, hogy hátlapjukra vezetve található az ügy tanácsi megtárgyalásának kelte, részben azzal, hogy palliumaikra az Archivum Vetus rendezésénél (a már említett egyeztetés során) rávezették a megfelelő jegyzőkönyvi bejegyzés lapszámát (P.P. — pagina protocolli — x). Mint már említettük, az 1771 előtti üléseken megtárgyalt iratok nagyobb része elpusztult. Némi segítséget azonban nyújthatnak egy ügy tanácsi megtárgyalása keltének megállapításához a Liber Conceptuum Regiusok is, amelyek feltüntetik az elintézésfogalmazványok keltét. Ha mindez nem vezet eredményre, a jegyzőkönyveket végig kell forgatni.

A kéréseknél a következőkre kell figyelemmel lenni: 1754-ig bezárólag egy kötet egy vagy több év ülésjegyzőkönyveit tartalmazza. Onnan kezdve a kötetek több, majd egy-egy hónap anyagát foglalják magukban; 1784 novemberével kezdődően mindegyik hónapban két-két kötet ülésjegyzőkönyv jött létre. Így 1754-ig a kérőlapon elég a kutatásra kerülő évet feltüntetni; 1755-től azonban a hónap megjelölése is a kérőlapra kell hogy kerüljön, 1784 novemberétől pedig az ülés napjáé is.

F 42. PHYLERAE REFERADALES

(Kötetekbe gyűjtött előadóívek)

1829—1848

551 kötet

1—551. 551 kötet

Ez az állag az ülésjegyzőkönyvek folytatásának tekinthető. 1829 februárjával az ülésjegyzőkönyvek vezetését megszüntették, minthogy fölösleges megterhelést jelentett. Az előadóívek tartalma ugyanis teljesen azonos az ülésjegyzőkönyvekével. Így ezekből pótolták a jegyzőkönyveket olyaténképpen, hogy az ügyiratokból kiemelték az előadóíveket, s iktatószámaik sorrendjében bekötötték őket. Megjegyzendő: az előadóívek kiemelését nem végezték teljes pontossággal, úgyhogy a kötetekben helyenként hézagok mutatkoztak.

A kötetekben a kutatás az ügyiratsorozat segédkönyvei alapján történik. A kutató a kérőlapon az állag nevét, valamint a szükséges irat év- és iktatószámát tüntesse fel.

F 43. LIBRI CONCEPTUUM REGII HUNGARICI ET LATINI

1692—1767

91 kötet

1—91. 91 kötet

A Libri conceptuum regii Hungarici et Latini a Gubernium kiadványainak másolatait tartalmazza. Két típusból áll: Libri conceptuum regii Hungarici-ból és Latini-ból. Az elválasztás nem nyelvi alapon történt; a másodikba udvari és katonai hatóságokkal folytatott hivatali levelezés másolata került, az elsőbe a hivatali levelezés többi része. Bizonyos, hogy a Gubernium az udvari és katonai hatóságokkal jórészt latinul levelezett, a többiekkel pedig magyarul; de az Erdélyi Udvari Kancelláriával való levelezés nyelve az első évtizedekben magyar volt, mégis a Libri conceptuum regii Latini-ba került. A Libri conceptuum regii Hungarici köteteiben is van latin nyelvű levelezés.

A kötetek egyetlen sorozatot alkotnak. Az egyes köteteket az ábécé betűivel jelölték meg, előbb egyes, majd többszörös betűkkel. A kötetek bejegyzései időrendben haladnak. A másolatok a kezdő- és záróformulák kivételével a rendeletek, jelentések, megkeresések stb. teljes szövegét tartalmazzák. A bejegyzések egy része mellett fel van tüntetve az a szám, amely alatt az ügyiratsorozatban az eredeti fogalmazvány található (ha ti. megmaradt. Mint a levéltár történetének ismertetésénél említettük, az ilyen szám alatt az ügyiratsorozatban gyakran üres a pallium.)

Ezeknek a köteteknek kutatásánál az iratok palliumán levő utalások nyújtanak némi segítséget. Ezek megjelölik a kötetet, s utalnak a lapszámra is. Ha a keresett intézkedés időpontja ismeretes, annak alapján is megtalálható a fogalmazvány másolata. Ha ilyen támpontok nem állnak rendelkezésre, a kutatónak át kell forgatnia a köteteket.

A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni s azt az időszakot (év és hónap), amelyben a szükséges bejegyzések keresendők.

F 44. TABELLA RELATORUM
(Előadási táblázat)

1770

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet azt tünteti fel, hogy a Gubernium egyes ülésein mely ügyeket adtak elő, s hogy történt ezeknek elintézése. Az egyes üléseknél a következőket közli: a tanácsban elnöki személy, az ülésen részt vevő tanácsosok, titkárok, jegyzőkönyvvezetők és fogalmazók neve (ezt a névsort nem mindenütt találjuk meg), az ügy előadója, száma, küldője neve (a királyi leiratoknál — Rescripta Regia — és az Erdélyi Udvari Kancellária rendeleteinél — Decreta Regia — a rendelet kelte és tárgya is) és annak megjelölése, hogy az ügyben hová történt elintézés. A kötet segédkönyvül ma nem használható, mert az 1770. évi iratok az Archivum Vetus rendezésekor új számozást kaptak.

Kutatása végigforgatással történhet. A kutató a kötet nevét tüntesse fel a kérőlapon.

F 45. TABELLA MENSTRUALIS BENIGNORUM RESCRIPTORUM ET DECRETORUM AULICORUM
(A királyi leiratok és az Erdélyi Udvari Kancellária rendeletei havi táblázatai)

1771 január–május

1 füzet

1. 1 füzet

Ezek a füzetet alkotó táblázatok a Guberniumhoz érkezett királyi leiratokat és erdélyi udvari kancelláriai rendeleteket foglalták jegyzékbe, feltüntetve a rendelkezés végrehajtását is. A táblázatokban a következő adatok szerepelnek: az irat iktatószáma, a rendelet kelte, érkezésének kelte, tárgya, az ügyre vonatkozó guberniumi intézkedések, más hatóságok információi az ügyre nézve, határozat az információk tárgyában.

A kutatás a füzet átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 46. ÜGYIRATOK

(1567–) 1692–1849

8379 csomó, 976 kötet

1—8379.	Ügyiratok	1567—1849	8379 csomó
8380—8661.	Iktatókönyvek	1771—1849	282 kötet
	Mutatókönyvek:		
8662—8980.	I. sorozat	1567—1849	319 kötet
8981—9355.	II. sorozat	1787—1848	375 kötet

Ez az állag a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) ügyiratait tartalmazza. Az ügyiratsorozat 1567-tel kezdődik; az Archivum Vetus ti. részben eredetiben, részben másolatban számos iratot tartalmazott a fejedelmi korból (különösen annak végéről). Ez az anyagrész azonban csak jelentéktelen töredéke az egész hatalmas sorozatnak. A sorozat utolsó darabja Beöthy Ödön teljhatalmú országos biztos ismertetett feloszlató rendelete.

Az állag egysége az egyes ügyirat. Ez az érkezett iratból és mellékleteiből, továbbá az elintézésfogalmazványokból állt; ezekhez később az előadóív csatlakozott. Az iratokat iratborító lap (pallium) fogta össze; az 1771 előtti anyag borítólapjai az Archivum Vetus rendezése során készültek, a későbbié az iratok keletkezésével párhuzamosan. Természetesen nem mindegyik ügyirat tartalmazza mindezeket a részeket; maga az érkezett irat is gyakran hiányzik; mellékletei külön mellékletsorozatokba kerültek, a Gubernium visszaküldte őket a felterjesztő hatóságnak, vagy felterjesztette az Erdélyi Udvari Kancelláriához. Az ügyiratot gyakran mellékleteivel együtt küldték meg más hatóságnak. Az előadóívek 1829 márciusától általában hiányoznak, csak elvétve maradtak az ügyiratokban. Az elintézés fogalmazványa is sok iratból elkallódott. Pallium ritkán hiányzik; az azonban gyakori, hogy üres.

Az ügyirat egyes részei közül az érkezett irat és mellékletei a legkülönfélébbek; csak a Gubernium által készített iratrészek jellemezhetők egységesen. A véleményív vagy előadóív az érkezett irat rövid tárgyi kivonatából és az előadó elintézési javaslatából állt; ezt a javaslatot a tanácsülés elfogadta, módosította vagy elvetette és más határozatot hozott. A módosítások vagy az új határozat az előadóívre került. Az előadóíven általában feltüntették az érkezett irat keltét (ha keltezett volt), érkezése és megtárgyalása napját. Az előadóív alapján készült el az elintézés fogalmazványa. Egy ügynél több elintézésfogalmazvány is születhetett, de az esetek többségében csak egy készült. A fogalmazványokon megtaláljuk az elintézéssel kapcsolatos teendők (a fogalmazvány ellenőrzése, kiadmányozása, tisztázása, elküldése) írásos nyomait is. A palliumon általában a következő feljegyzéseket találjuk: az irat iktatószáma, az előadó neve, az iratnak a hatósághoz érkezésének és előadásának kelte, az irat tárgyának rövid kivonata, annak jelzése, hogy a Gubernium az ügy intézéseképpen kiknek tett jelentést, kiket keresett meg, vagy kikhez tett rendeletet és azoknak a címszavaknak feltüntetése, amelyek alatt az iratot bevezették a mutatókönyvekbe. Az 1771 előtti iratoknál a palliumok jó részén hivatkozást találunk arra, hogy az ügy tár-

gyalásáról beszámoló bejegyzés az ülésjegyzőkönyv mely oldalán található; 1767-ig arról is, hogy a Liber Conceptuum Regiusok hányadik oldalán található az elintézés másolata. 1787-től kezdve rávezették az iratborító lapokra az ügyben érkezett többi irat iktatószámát is, ez azonban nem történt rendszeresen, s a számsorok nem is teljesek.

Az ügyiratokhoz három segédkönyv tartozik: egy iktató- és két mutatókönyv-sorozat.

Az iktatás 1771-ben kezdődött a Guberniumban. Az iktatókönyvek következő típusait különböztetjük meg az állagnál:

1. Az 1771. évi első kötet, amely a következő adatokat tartalmazza: az irat iktatószáma, érkezése kelte, a küldő neve, az irat tárgya, az előadónak kiosztás kelte, az előadó neve, a tanácsban volt megtárgyalás kelte, a tanács határozata, a végrehajtás határideje, az expedíció áttétele a kancelláriához.

2. Az 1771. évi második kötettől 1784-ig a következő bejegyzéseket találjuk: iktatószám, az irat kelte, az érkezés kelte, az előadó neve, a tárgy kivonata, a tanácsban való megtárgyalás kelte. (Emellett két rovata van az iktatókönyvnek, amelyek elsejében egyáltalán nem, másodikában pedig csak kezdetben találunk bejegyzéseket: „Sigillum monitorium seu littera vigilans" és „numerus fasciculi, in quem expeditio reposita est".)

3. 1785-től az iktatókönyv nyomtatványa is német szövegű; a kiadásnál csak a kiadóba küldést jelezték; a kiadás jelzése után csak a „Vormerkung der belangten Auskunft" című rovat szerepel (ez azonban általában üres).

4. 1787-től a rovatok: iktatószám, az érkezett irat kelte, a hatósághoz érkezése kelte, előadója, a tárgy kivonata, a tanácsülés és elintézés napja, a tanács határozata, sürgető szám. 1829-től az utolsó rovat elmarad.

A két mutatókönyv-sorozat egyike a Gubernium működésének egész időszakát felöleli. Betűsoros; az első két betű szerint osztályozza a címszavakat. (1848-ban az első három betű szerint.) Azok közt a címszavak közt, amelyeknek első két, ill. három betűje egyezik, nem tart rendszert; legfeljebb az könnyíti meg a tájékozódást, hogy a címszavak közül a legfontosabbak és a legtöbb terjedelmet elfoglalók kerülnek előre (elsősorban a Guberniummal hivatali levelezésben volt hatóságok nevei). Egy-egy címszón belül a bejegyzések rendje a sor-, ill. iktatószámok rendjének felel meg. Ha azonban egy irat tárgyilag lényegében azonos egy korábbi beadvánnyal, iktatószámát amellé is beírhatják, tekintet nélkül arra, hogy így kisebb iktatószámok elé ékelődött be. Különleges esetek a királyi rescriptumok és az Erdélyi Udvari Kancellária egyéb rendeletei. Ezeket a „Rescripta Regia" és „Decreta Regia" címszavaknál a Guberniumnál nyert iktatószámaik rendjében, elenchusszerűen vezették be a mutatóba: rovatosan feltüntették a rendelet keltét, az Erdélyi Udvari Kancelláriánál kapott iktatószámát, tárgyának kivonatát és a guberniumi iktatószámot. Az egyes címszók inkább nevek (személy-, hely-, hatóságnevek), mint tárgymegjelölések. Az iratok tárgykivonata a palliumokon feltüntetett kivonatok alapján készült.

A második mutatókönyv-sorozat az 1787-től a Gubernium megszűnéséig tartó időszakot öleli fel. Ez az előbbitől az időhatárokon kívül csak annyiban különbözik, hogy bejegyzései általában az iktatókönyvekben található tárgykivonat alapján készültek.

A kutatás az iratokban elsősorban a mutatókönyvek alapján történhet. Az iktatókönyveket a kutatónak az évi iktatószámok magas volta miatt csak olyankor

érdemes elővennie, ha nincs támpontja arra, hogy az általa keresett iratok mely hely-, hatóság- vagy személyneveknél vannak bevezetve a mutatókönyvekbe, és emellett kutatásának köre rövidebb időszak. A kérőlapon az állag neve mellett az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 47. ARMARIUM

1772–1846

7 csomó, 6 kötet

1—13. 7 csomó
6 kötet

Ezek a mellékletek alakjuk miatt kerültek külön állagba. Mindegyikükön fel van tüntetve annak az ügyiratnak a jelzete, amelyhez tartoznak. Azokon az ügyiratokon, amelyek mellől e sorozat egyes darabjait kiemelték, hivatkozás történik az elválasztásra („vide in armario"). Az anyag évrendben van elhelyezve. Segédkönyvül egyszerű jegyzék készült az iratokhoz, amely a Fasciculare (F 48.) elenchusában van elhelyezve. Kutatásuk a jegyzék, az ügyiratsorozat segédkönyvei és az ügyiratokon levő feljegyzések alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét, az év- és iktatószámot tüntesse fel.

F 48. FASCICULARE

1685–1869

7 csomó, 1 kötet

1—8. 7 csomó
1 kötet

Ez az állag egy nagyobb mellékletsorozat maradványa. Eredetileg a Fasciculaba kerültek a terjedelmesebb mellékletek (amelyeket ti. alakjuk miatt nem az Armarium-sorozatban kellett elhelyezni), ill. az egy ügyben (körrendelet stb. nyomán) érkezett, egyetlen számra elhelyezett iratok.

Az állag még a Gubernium fennállásának idején selejtezésen ment át. A selejtezések után megmaradt iratanyag legnagyobb részét az 1940-es évek elején folyt rendező munka során visszahelyezték azok mellé az ügyiratok mellé, amelyekhez eredetileg tartoztak. Az iratok évrendben, egy-egy éven belül pedig iktatószámaik rendjében sorakoznak az állagban. Segédeszközül a „Consignatio Fasciculorum" elnevezésű elenchus szolgál. Ez az irat keltéből az évet, az irat sor-, ill. iktatószámát tünteti fel, s végül külön rovat van a megjegyzések számára. A lapok bal oldali margóján piros tintás számozás fut végig, amely a selejtezés után megmaradt iratokat veszi sorra. Ebben a kötetben egyszerű számjegyzék van azokról az iratokról, amelyek az említett reponálás után is az állagban maradtak. Ugyanitt van elhelyezve az Armarium (F 47.) számjegyzéke is.

A kutatás a consignatio és a megmaradt iratokat feltüntető jegyzék alapján történhet. További segítséget nyújtanak a kutatásnál az ügyiratok borítólapján található „vide inter Fascicularia" feljegyzések. (Ezeknek nagy része azonban a reponálások folytán értelmét vesztette.) A kérőlapon az állag nevét és az elenchusban található piros tintás sorszámot kell feltüntetni.

Összeírások

A Gubernium Transylvanicum (in Politicis) hatalmas ügyiratsorozatához mintegy mellékletanyagként csatlakoznak az erdélyi országos összeírások corpusai. A conscriptio-anyag zöme adó- és úrbéri összeírás. Az első legnagyobbrészt nagy, átfogó műveletek terméke; az 1698—1701., 1713—1714., 1720—1725. évek voltak ilyen összeírási időszakok. Külön említendő az utolsó nagy erdélyi adóösszerás, a rendkívüli értékű 1750. évi. Ezek mellett maradtak egyes törvényhatóságokra stb. vonatkozó összeírások más időszakokból is. Úrbéri összeírás kettő készült Erdélyben: az első II. József alatt, 1785—1786-ban, ennek nem teljes példánya került a levéltárba. A második azonban, a Conscriptio Czirákyana, úgyszólván teljesnek tekinthető. Emellett kerültek a levéltárba kisebb-nagyobb egyéb összeírások (insurrectionalis, házösszeírások stb.).

Az anyagot ma négy nagy állagnak tekintjük. Külön-külön állag a három nagy corpus: az 1750-i országos összeírás és a két urbarialis conscriptio; a többieket „Vegyes összeírások" név alatt közösen ismertetjük.

F 49. VEGYES CONSCRIPTIÓK
16. század második fele – 1809
26 csomó

1—26. 26 csomó

Ezen a néven foglaltuk össze az 1750. évi összeírások kivételével az összes adóösszeírásokat, valamint az insurrectionalis összeírásokat, végül a tulajdonképpeni vegyes (különleges szempontok szerint készült stb.) összeírásokat.

Az összeírások legrégibb csoportja egy külön (18.) csomóban foglal helyet: ezek a 16. század második feléből és a 17. századból származó adó- és vegyes összeírások. Az adóösszeírások rendesen egy-egy megyére vagy annak egy-egy járására terjedtek ki; gyakran csak az adózók nevét és a rájuk kivetett adó mennyiségét adták meg; helyenként a földesurak nevét közölték, s egy-egy földesúrnál azt, hogy mely helységben hány adózó jobbágy stb. volt. Az összeírások közt van néhány portális összeírás, valamint az adók befizetésére vonatkozó pénztárkönyv jellegű feljegyzés, illetve ezek töredékei. Ezeken kívül a csomóban vannak kimutatások a 17. század utolsó évtizedéből bizonyos törvényhatóságokban esett tűzkárokról, valamint egyes töredékek (köztük egy 1633. évi összeírás, amely többek között a török főméltóságoknak juttatott összegekről számol be, valamint egy, a Rákóczi-szabadságharc idejéből származó adókivetés Észak-Északkelet-Magyarországra és a Partiumra).

Az összeírásoknak az a csoportja, amelyben egy-egy évre nagyobb területről találunk összeírásokat, az 1698. évvel kezdődik. *1698-ból* a következő területekre nézve vannak összeírások: magyar megyék és vidékek: Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogarasvidék. Szász székek és vidékek: Szeben város és szék, Segesvárszék, Brassóvidék, Besztercevidék, Szászsebesszék, Szerdahelyszék, Nagysinkszék, Újegyházszék, Szászvárosszék, a hét bírák jószága. Valamennyi 1698. évi összeírás adóösszeírás. Az összeírások közül az Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Hunyad és Zaránd megyék és Fogarasvidék járásai, egy-egy járáson belül a helységek, azon belül az adózók csoportjai szerint haladva megadja az adózó állatállományát, valamint az általa fizetett adót s végül a puszta telkek

számát. A szász székek és vidékek összeírásai általában azt jelzik, hogy mi az összeírt személy jogi helyzete, helybeli-e vagy honnan való, mi igásállatainak száma, milyen, az igásállatokéval egyenértékű vagyonnal rendelkezik, s adótárgyai után mennyi készpénzt, búzát, zabot szolgáltat. Helyenként az összeírás részletesebb.

Az *1699. évből* származó összeírások (ugyancsak kivétel nélkül adóösszeírások) a következő területekre vonatkoznak: Felső-Fehér, Közép-Szolnok, Kraszna megye, Marosszék, Marosvásárhely város. Az összeírások közül a Felső-Fehér megyei csak az összeírtak ökör- és lóállományát, valamint az általuk fizetendő adó összegét adja meg rendszeresen. A Közép-Szolnok és Kraszna megyei összeírások részletezik, hogy az összeírt személy vetései milyen jogi minőségű földben vannak (jobbágyok vetése jobbágyföldön, zsellérek vetése jobbágyföldön, nemesek vetése jobbágyföldön, papok vetése jobbágyföldön, jobbágyvetés nemesi földön, vetés irtványon), és az összeírt személy állatállományát, valamint malmait, pálinka- és sörfőző üstjeit; a marosszéki összeírás közli a lakott és puszta telkek számát, az adózók állatállományát, a megművelt és megműveletlen földek terjedelmét, az adózók mezőgazdasági termékeit, pálinka- és sörfőző üstjeinek számát, malmaik jövedelmét, aktív és passzív adósságaikat. Marosvásárhely összeírása csak az adózók neveit adja meg.

Az *1700. évi* összeírások Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Doboka és Zaránd megyére, Kővárvidékre és Máramaros megyére vonatkoznak. Ezek közül Alsó-Fehér és Felső-Fehér megye egy-egy összeírása az egyes helységekről leíró összefoglalást ad. A többi összeírások a helységeken belül a személy nevét is közlik. Felső-Fehér megye másik összeírása jelzi, hogy egy-egy személynek mennyi szántója, rétje, vetésterülete van; lényegében hasonló ehhez Zaránd megye összeírása, míg Doboka megyéé ezeket az adatokat alrovatokban részletezve közli. Kővárvidék és Máramaros megye összeírása megadja az összeírtak által használt föld jogi minőségét, a földterület nagyságát, a mezőgazdasági termékeket, állatállományukat, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat.

1701-ből Vajdahunyad, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Kézdivásárhely és Bereck összeírása maradt fenn. Vajdahunyad összeírása jogi helyzetük szerint csoportonként felsorolja az adózókat, megadja telkük nagyságát, állatállományukat, kézműveseknél foglalkozásukat. A többi városok összeírása az adózók állatállományát, az általuk használt földterület nagyságát, házaik számát tartalmazza.

Az *1713. évi* összeírások a következő területekre vonatkoznak: magyar megyék: Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Küküllő, Torda, Kolozs, Belső-Szolnok (alsó járás), Hunyad megye, Fogarasvidék, Hátszeg, Hunyad, Abrudbánya, Gyulafehérvár városok, az ebesfalvi örmény kereskedőtársasághoz tartozó személyek. Székely székek: Udvarhelyszék, Marosszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék, Aranyosszék. Csíkszereda, Udvarhely, Bereck, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva városok. Szász székek és vidékek: Szebenszék, Brassóvidék, Besztercevidék, Szászsebesszék, Szerdahelyszék, Kőhalomszék, Nagysinkszék, Brassó város, Szászsebes város; ezeken kívül Újegyházszék összeírása, amelyről bizonytalan, hogy ebből az évből származik-e.

Az egyes megyékre, ill. törvényhatóságokra nézve a következő összeírások állnak rendelkezésre: Alsó-Fehér megye: *a)* az egyes adózókig részletezett összeírás; megadja az adózók által művelt föld jogi minőségét, a használt földterület nagyságát, az állatállományt, a mezőgazdasági termékeket, a sör- és pálinkafőző üstö-

ket, az aktív és passzív adósságokat; *b)* összefoglalás a megyéről (helységenként összesítő táblázat és leíró rész); közli az összeírtak csoportjaihoz tartozók, házaik, telkeik számát, mezőgazdasági termékeiket, állatállományukat, malmaik, festőműhelyeik, pálinkafőző üstjeik számát, aktív és passzív adósságaikat, az ez után fizetett kamatot (pénzben, napszámban, borban vagy gabonában); *c)* összefoglaló kimutatás az aktív és passzív adósságokról.

Felső-Fehér megye: helységenként haladó összegező összeírás, amely ugyanazokat az adatokat adja meg, mint Alsó-Fehér megyének az *a)* alatt említett összeírása.

Küküllő megye: *a)* helységenként az összeírtakat jogi helyzetük szerint csoportosítva felsoroló összeírás. Közli az összeírtak által használt földterület nagyságát, mezőgazdasági termékeiket, állatállományukat és a tartozásokra vonatkozó adatokat. *b)* Az *a)*-tól csak abban tér el, hogy az összeírtak által használt föld jogi minőségét is megadja. *c)* Összefoglaló táblázat Küküllő megye felső járása helységeiről. Megadja az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönülő csoportjait, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra, a tartozásokra vonatkozó adatokat.

Torda megye: *a)* az összeírtakat helységenként jogi helyzetük szerinti csoportosításban sorolja fel. Közli az összeírtak állatállományát, mezőgazdasági termékeiket, az általuk használt föld jogi minőségét, a népes és puszta telkek számát. *b)* Helységenkénti leírás és összegezés az egész megyére. *c)* A *b)*-ben elhelyezve: a Torda megye felső járásában lakó örmények összeírása. Helységenként, azon belül személyenként halad; megadja a quaestura értékét, tartozásaikat és állatállományuk nagyságát.

Kolozs megye: *a)* az összeírtakat helységenként jogi helyzetük szerint csoportosítva felsoroló összeírás. Az összeírtak által használt földterület nagyságát, a táblázatok egy részénél a föld jogi minőségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, annak mennyiségét, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, tartozásaikat tartalmazza. *b)* Helységenként összegező táblázatok és leíró rész. Közli az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjai létszámát, a puszta telkek számát, az összeírtak által használt földterület nagyságát, az általuk használt földterület jogi minőségét, állatállományukat, tartozásaikat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat.

Belső-Szolnok megye: *a)* alsó járás: helységenként, azon belül személyenként sorolja fel az összeírtakat; megadja mezőgazdasági termékeiket, az összeírtak által használt földterület nagyságát. *b)* Felső járás: helységenként, azon belül személyenként sorolja fel az összeírtakat; közli állatállományukat, telkeik nagyságát, conditiójukat.

Hunyad megye: helységenként összegező táblázat és leíró rész. Megadja az összeírtak jogi helyzetük szerinti elkülönített csoportjait, az általuk használt földterület nagyságát és jogi minőségét, mezőgazdasági termékeiket, állatállományukat, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatokat.

Fogarasvidék: az összeírtakat helységenként jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel. Közli az összeírtak telekszámát és állatállományukat. Az összeírtakra vonatkozó egyéb adatokat községenként a leíró rész tartalmazza.

Hátszeg: az összeírtakat jogi helyzetük szerinti csoportosításban sorolja fel; feltünteti a telkek számát, az adó alá vett terület jogi minőségét, mezőgazdasági termékeiket, állatállományukat, a mezőgazdasági iparra, tartozásaikra vonatkozó

adatokat; jelzi az ipari vagy kereskedelmi foglalkozást s az ilyen jellegű vagyont.

Vajdahunyad, Abrudbánya, Gyulafehérvár: közli az összeírtak által használt telkek jogi minőségét; feltünteti, hogy az adózó iparos vagy kereskedő-e, és hogy ebből a foglalkozásából milyen jövedelme van; megadja továbbá az összeírtak mezőgazdasági termékeit, állatállományukat és a tartozásokra vonatkozó adatokat.

Az ebesfalvi örmény kereskedőtársasághoz tartozó személyek összeírása az összeírtakat helységenként csoportjaik szerint sorolja fel. Csak nevüket és foglalkozásukat tartalmazza.

Udvarhelyszék összeírása az egész székre vonatkozó táblázatok és leírás. A táblázatok a székben lakó primipilusok és libertinusok által használt földterület nagyságát, jogi minőségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra, a tartozásokra vonatkozó adatokat közlik.

Marosszék: *a)* a szék alsó része: helységenként összesítő táblázat és leíró rész. A táblázat közli az összeírtak egyes, jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjai létszámát, telkeik számát, az általuk használt földterület mennyiségét, jogi minőségét; állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, valamint külön a tartozásokra vonatkozó adatokat is. *b)* A szék középső részéről hasonló jellegű táblázat.

Csík-Gyergyó-Kászonszék: *a)* Alcsík-, Kászonszék: 1. az adózókat helységenként jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel. Közli az összeírtak által használt föld mennyiségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatokat. 2. Községenként összesítő táblázatok és leíró rész. A leíró részben feltünteti az armalistákat, valamint az exemptusokat. *b)* Felcsík- és Gyergyószék: az *a)* 2.-hoz hasonló jellegű összeírás.

Aranyosszék: helységenként összesítő táblázat és leírás; feltünteti az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjait, az általuk használt földterület mennyiségét és jogi minőségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra, valamint tartozásokra vonatkozó adatokat.

Udvarhely, Csíkszereda, Kézdivásárhely, Bereck, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva: *a)* helységenként összesítő táblázat és leírás; megadja az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjai létszámát és a helység köztartozásait. *b)* Helységenként, személyenként haladó összeírás. (Udvarhely, Csíkszereda, Bereck.) *c)* Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva: az összeírtakat helységenként jogi helyzetük szerinti csoportosításban sorolja fel; feltünteti az összeirtak jogi helyzetét az általuk használt föld mennyiségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra, a tartozásaikra vonatkozó adatokat.

Szebenszék: helységenként összesítő táblázat és leíró rész. Az összesítő táblázat megadja az összeírtak foglalkozását, házai vagy házhelyei számát, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra, más jövedelmeikre és tartozásaikra vonatkozó adatokat.

Brassóvidék: *a)* helységenként az összeírtakat jogi helyzetük szerint csoportosítva felsoroló összeírás. Közli az összeírtak foglalkozását, az általuk használt földterület nagyságát (az irtványföldek adatait külön jelezve), állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat. *b)* Az egyes helységek összegezése: I. az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjainak összesített adatai. Egy-egy csoport állatállományát és mezőgazda-

sági termékeik mennyiségét tünteti fel. II. A helység összes összeírt lakóira vonatkozó adatok összegezése: 1. a házhelyek száma, a szántóterületek, rétek nagysága, a mezőgazdasági iparra, a tartozásokra vonatkozó adatok és a mezőgazdasági foglalkozású összeírtak substantiája pénzben kifejezve. 2. Az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjainak létszáma, az általuk használt föld jogi minősége, foglalkozásuk, jövedelmük, állatállományuk, mezőgazdasági termékeik, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatok. (Az összeírás minden egyes itt jelzett adatcsoportot több rovatban tárgyal.) *c)* A kölcsönök kimutatása. Személyenként közli a kölcsönvevő nevét, valamint azt, hogy kinek tartozik, mennyivel, és milyen kamatot fizet. *d)* Egy vizsgálóbizottság egy irománya. *e)* A törcsvári kalibások összeírása. Helységenként, azon belül személyenként halad. Megadja állatállományukat.

Besztercevidék: az összeírtakat helységenként jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel. A városnál foglalkozásukat, házaik vagy telkeik számát, vagyonukat és jövedelmeiket, az általuk használt földterület nagyságát, mezőgazdasági termékeiket, állatállományukat, a mezőgazdasági iparra, a tartozásokra vonatkozó adatokat közli; a falvaknál az összeírtak által használt földterületet és annak jogi minőségét, az állatállományt, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági ipar adatait.

Szászsebesszék összeírásának csak töredéke maradt meg. Helységenként összefoglaló táblázatot és leírást ad. A táblázatok az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjai létszámát, az általuk használt földterület mennyiségét és jogi minőségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, valamint a mezőgazdasági iparra és tartozásaikra vonatkozó adatokat tüntetik fel.

Szerdahelyszék: *a)* az összeírtakat helységenként, személyenként felsoroló táblázatok. Megadják az összeírtak jogi helyzetét, az általuk használt földterület mennyiségét és jogi minőségét, állatállományukat, a mezőgazdasági termékeket, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatokat. *b)* Helységenként összefoglaló táblázat és leírás. A táblázat ugyanazokra a kérdésekre felel, mint az *a)*-nál említett részletes összeírás.

Kőhalomszék: az összeírtakat jogi helyzetük szerint csoportosítva felsoroló összeírás. Az összeírtak által használt földterület mennyiségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, az ipari foglalkozásra vonatkozó adatokat, a tartozásokra vonatkozó adatokat (ezeket részletesen) tartalmazza.

Nagysinkszék: az összeírtakat helységenként jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel. Közli az összeírtak telkei számát, adójuk mennyiségét, a román zsellérek számát, ezek terheit, adóját, az exemptusok számát, az összeírtak által használt földek mennyiségét s jogi minőségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeik mennyiségét.

Brassó város: *a)* Brassó város személyenként haladó összeírása. Megadja az összeírtak jogi helyzetét, foglalkozásukat, az iparból származó évi jövedelmüket, az általuk használt földterület nagyságát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatokat. *b)* Brassó külvárosai összeírása helységenként, azon belül személyenként halad. Ugyanazokat az adatcsoportokat tartalmazza, mint az előbbi összeírás.

Szászsebes városnak egy összegező táblázata maradt fenn. Feltünteti az összeírtak jogi helyzetük szerint elkülönített csoportjainak létszámát, az általuk hasz-

nált földterület mennyiségét és jogi minőségét, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatokat.

Az *1714. évi* összeírás Alsó-Fehér, Küküllő, Doboka megyére és Kolozsvár városára terjed ki.

Alsó-Fehér megyénél *a)* az egész megyére vonatkozó összesítő táblázat található. Az összeírtak csoportjait, az appertinentiával rendelkező, ill. nem rendelkező telkek számát, ökreik számát, a pénzben, búzában, zabban fizetendő adó mennyiségét tartalmazza. *b)* A községenként haladó összeírás egy-egy községre vonatkozó leíró rész után a községre vonatkozó összesített adatokat adja meg (összeírtak száma, házaik, telkeik száma, az adózók által használt föld minéműsége, állatállományuk, mezőgazdasági termékeik, sör- és pálinkafőzőik, tartozásaik). Egy-egy járás adatait szintén külön táblázat összegezi.

Küküllő megyéről községenként haladó összeírás maradt fenn, mely leíró részt és a községek adatait összesítő táblázatot tartalmaz. A táblázatok az összeírtak csoportjait, telkeik számát, az általuk használt földterület mennyiségét s jogi minőségét, mezőgazdasági termékeiket, állatállományukat, egyéb jövedelmüket, tartozásaikat tüntetik fel.

Doboka megyéről *a)* összesítő táblázat áll rendelkezésre az egész megyére nézve; az összeírtak csoportjait, az egyes községekben a telkek számát, az állatállományt, a földterület mennyiségét, a mezőgazdasági termékeket, tartozásokat, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat közli. *b)* Az alsó járás összeírása összesítő táblázat, amely szolgabírói járásonként, azon belül községenként halad. Közli az egész, fél vagy harmadrész főpénzt fizető gazdák számát, az állatállományt, a mezőgazdasági termékeket; a gazdák említett csoportjaira, egy-egy marhára, ill. köblös földre kivetett adót. *c)* Itt találhatók a Doboka megye egyes községei tartozásainak tárgyában lefolytatott vizsgálat iratai.

Kolozsvár város összeírása személyenként haladva közli az összeírtak nevét, foglalkozásukat és jövedelmüket, a házak számát, az összeírtak által használt földek mennyiségét, a mezőgazdasági termékekre, állatállományra, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatokat. A táblázatok után leíró részt is ad.

1716-ból való a szebeni görög kereskedőtársaság összeírása, amely neveket és lakáscímeket ad meg.

1718-ból Doboka megye felső járásában az ínség után végzett vizsgálat jegyzőkönyve maradt fenn.

1720-ból Felső-Fehér, Küküllő, Torda, Kolozs, Doboka, Belső-Szolnok, Hunyad megyéből, Háromszék, Aranyosszék székely székekből maradt meg összeírás. Az összeírások közül az egész érintett törvényhatóságra vonatkozó összegezés van Küküllő, Torda, Kolozs, Doboka, Belső-Szolnok megyékre, Háromszék, Aranyosszék székely székekre nézve. Egyes községenként összegező (személyek szerint nem részletezett) táblázat maradt fenn Felső-Fehér, Küküllő, Hunyad megyére vonatkozóan. Az adózók személyeit is megadó összeírás Küküllő megye alsó járásáé, amely egy-egy helységen belül az adózókat jogi állásuk szerint csoportosítva közli. Az egész törvényhatóságra vonatkozó összeírások csak táblázatokat tartalmaznak, kivéve Háromszékét, amely bizonyos adatokat leírásszerűen közöl, valamint Torda megye összeírását, amely leíró jellegű. A községenként összegező összeírások táblázatot és leíró részt (minden egyes helységnél külön) tartalmaznak. A személyeket is feltüntető összeírás csak táblázatot ad. Az összeírások többsége

az adózók által használt földterület nagyságát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, valamint tartozásaikat közli. Kivétel Felső-Fehér megye összeírása, amely csak a kivetett adó mennyiségét tünteti fel; Küküllő megyének az egész megye adatait összegező táblázatai egyike az adózók számánál megadja, hogy hányad füstről adóznak, valamint hogy egy-egy füstre, marhára, ill. hold földre mennyi adó esett. Hasonló ehhez Kolozs megye felső járásának összegező táblázata. A Doboka megye felső járására vonatkozó egyik összesítő táblázat is jelzi, hogy az összeírtak hányadrész füstről adóznak; Doboka megye felső járása egy összesítő táblázata az egész, fél, harmadrész adózók, özvegyek adóját, az egy marháról, valamint a mezőgazdasági termékek után fizetett adó mennyiségét, továbbá egy-egy kalangya gabona eresztését adja meg; Hunyad megye összeírásának töredéke a füst, marha és oeconomia után fizetett pénz, búza és széna mennyiségét tünteti fel; Háromszék összeírása az összeírtak csoportján kívül csak az adósságokat, valamint (leírásszerűen) az összeírás évében betakarított termést adja meg.

1721-ből Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Doboka, Hunyad, Belső-Szolnok megyékről, Fogarasvidékről, Udvarhely- (és Bardócszék), Csík-Gyergyó-Kászonszék, Háromszék, Marosszék, Aranyosszék székely székekről, Újegyházszék és Besztercevidék szász székről, ill. vidékről maradtak fenn összeírások. Az egész megyére stb. vonatkozó összesítő táblázatok állnak rendelkezésre Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Belső-Szolnok, Hunyad megye, Fogarasvidék, Udvarhelyszék, Marosszék, Háromszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék, Aranyosszék székely székek, Újegyházszék szász szék esetében. Az adatokat egy-egy községen belül csak összegezve közlő táblázatok maradtak fenn Doboka megye alsó járására, Belső-Szolnok megyére, Háromszékre (Kézdiszék, Orbaiszék), Marosszékre vonatkozóan. A többi táblázatok járásonként, azon belül helységenként, egy-egy helységen belül az összeírtak jogi helyzete szerinti csoportosításban személyenként közlik az adatokat. Egy-egy megyére többféle összeírás is vonatkozhat: az egész megyét összegező táblázat és személyenként haladó összeírás stb. Az összeírások általában közlik az összeírtak által használt telkek számát, földterületük mennyiségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, a tartozásokat, helyenként (mint Besztercevidéken) az adó mennyiségét, másutt (Alsó-Fehér megye összesítő táblázata) egy-egy helységnek a legelőkből, malomtartásból, halászatból, fakitermelésből, makkoltatásból, bortermelésből, ércbányászatból, vaskohászatból származó jövedelmét is. Fogarasvidék összesítő táblázata az egész, fél és harmadrész adót fizető gazdák számát, az állatállományt, mezőgazdasági termékeket, az őszi és tavaszi gabona eresztését, a természeti csapásokat és károkat, végül az adó mennyiségét adja meg. Külön táblázatok tartalmazzák a Felső-Fehér megyei görög egyesült és görög nem egyesült lelkészekre vonatkozó adatokat (lényegében ugyanazokat, amelyeket az adózóknál általában). Ugyancsak külön táblázat adja meg Udvarhelyszéknél (helységenként) a papok, molnárok, harangozók és napszámosok számát. Háromszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék egyik összeírása az adózó nemesek, valamint jobbágyaik, zselléreik helységenként és személyenként haladó összeírása. Másik conscriptiója (amely a városokat is tartalmazza) az összeírtak jogi helyzetük szerinti elkülönített csoportjait, az általuk használt föld mennyiségét, állatállományukat, a mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra, a tartozásokra, az iparra és kereskedelemre vonatkozó adatokat, adójuk mennyiségét közli. Marosszék egy összeírása (bizonytalan, hogy

nem 1720-ból származik-e) összegezve adja meg az egész, fél és harmadrész adózók számát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, valamint az egy főre, marhára, ill. köblös földre eső adót.

1722-ből Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Doboka, Kolozs megyékre, Fogarasvidékre, Udvarhelyszék, Háromszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék, Marosszék székely székekre, Szeben szász székre, Szeben városra, Brassóvidékre, Szászsebesszékre, Nagysinkszékre, Szerdahelyszékre, Szászvárosszékre, Kolozsvár és Vajdahunyad városára és a hét bírák jószágaira vonatkozó összeírások maradtak fenn. Az összeírások közül Doboka és Kolozs megye, Udvarhelyszék, Marosszék, Szebenszék és Szeben város, Brassóvidék, Szászsebesszék, Nagysinkszék, Szerdahelyszék, Szászvárosszék összeírásai (valamint egy meg nem állapított területre vonatkozó töredék) községenként összegező táblázatokat és leíró részt tartalmaznak. A többi összeírások járásonként, azon belül helységenként — egy-egy helységnél az összeírtak jogi helyzete szerint csoportosítva a személyeket — haladnak. Az összeírások általában megadják az összeírtak által használt földterület nagyságát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a tartozásokat, az adó mennyiségét. Ezektől erősebben eltér Szeben város és Kolozsvár összeírása, amely az összeírtak jövedelmeit aszerint részletezi, hogy azok milyen forrásból származnak; ezenkívül a többi összeírásoknál közölt adatokat is tartalmazza. Vajdahunyad összeírásának elején másfél oldalas leíró ismertetés található. Az összeírtak csoportjai lényegében azonosak az előbbi összeírásoknál említettekkel.

1723-ból Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Küküllő, Torda, Hunyad megyére, Segesvárszék, Medgyesszék, Kőhalomszék szász székekre vonatkozó összeírások maradtak fenn. Az összeírások Segesvárszék és Medgyesszék kivételével helységenként összegezett adatokat, valamint minden helységnél leíró részt tartalmaznak; Segesvár és Medgyes székeké helységenként, az összeírtak személyeit jogi helyzetük szerinti csoportosításban közli. Megadják az összeírtak által használt földterület nagyságát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, a tartozásokat, helyenként a nem mezőgazdasági forrásból származó összjövedelmet, másutt az adó mennyiségét.

1724-ből Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Torda, Hunyad megyére, Szászsebesszékre, Szászvárosszékre, Besztercevidékre vonatkozó összeírások maradtak fenn. Az összeírások közül az egész megyére, székre, ill. vidékre vonatkozó összesítések Alsó-Fehér, Felső-Fehér megye, Szászsebesszék, Szászvárosszék, Besztercevidék összeírásai. Torda megye (felső járása) összeírása helységenként táblázatban és leíró részben összegezi a helységre vonatkozó adatokat. Torda megye (felső járása) egy másik összeírása, valamint Hunyad megye összeírása községenként, az összeírtak személyeit jogi helyzetük szerinti csoportokban felsorolva halad. Az összeírások megadják az összeírtak által használt földterület mennyiségét, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, a nem mezőgazdasági forrásból származó jövedelmeket és a tartozásokat. Az összeírtak csoportjai lényegében azonosak az előbbi összeírásoknál ismertetettekkel. (Alsó-Fehér és Felső-Fehér megyéknél a megyére vonatkozó összes adatokat ismertető szokásos táblázatokon kívül külön táblázatok összegezik a megyében élő egyházi nemesek, a popae supernumerarii és a kamarai hajósok, valamint a vagabundusok adatait.)

1725-ből Küküllő megye összeírása maradt fenn. Az összeírás az összeírtakat helységenként, jogi helyzetük szerinti csoportokban sorolja fel. Megadja az össze-

írtak által használt földterület nagyságát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, tartozásaikat, adójuk összegét.

1727-ből Hunyad megye összeírása maradt fenn. Az összeírás az összeírtakat helységenként, jogi helyzetük szerinti csoportokban sorolja fel. Feltünteti az összeírtak által használt földterület nagyságát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, nem mezőgazdasági forrásból származó jövedelmüket, tartozásaikat.

1733-ból Alsó-Fehér, Küküllő, Kolozs, Hunyad megye, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Vízakna, Abrudbánya, Marosvásárhely, Vajdahunyad, Kézdivásárhely, Csíkszereda és Hátszeg városok összeírásai maradtak fenn. Az összeírások közül külön tárgyalandók Alsó-Fehér és Küküllő megyék összeírásai. Hunyad megye összeírásainak egyike helységenként összesített adatokat és minden egyes helységnél leíró részt ad meg. A többi összeírások az összeírtak személyeit helységenként jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolják fel. Kolozs megyéé csak az állatállományt és az adó mennyiségét közli. Hunyad megye összeírásainak egyike a profugusokra nézve tartalmaz adatokat; a megye hosdáti járásának, valamint a községenkénti összegezéseket tartalmazó összeírása az összeírtak által használt földterület mennyiségét (az utóbbi a föld jogi minőségét is), állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat, a tartozásokat adja meg. A városok összeírásai személyenként haladnak. Kolozsvár egyik összeírása csak az adó mennyiségét tartalmazza. Másik összeírása megadja az összeírt foglalkozását, házainak számát, mezőgazdasági termékeit, állatállományát, a tartozásokra vonatkozó adatokat, az adó összegét, végül a beszállásolásra vonatkozó adatokat. Gyulafehérvár összeírása megadja az összeírt személy belső telke nagyságát, az általa használt földterület nagyságát, állatállományát, foglalkozását (ezen belül azt is, hogy tisztán mezőgazdasággal vagy iparral foglalkozik-e), az adó mennyiségét, tartozásokat. Vízakna összeírása a foglalkozás mellett megadja a quantum militarét, a fiscus taxáját, az összeírtak állatállományát, mezőgazdaságát, tartozásaikat, adóhátralékukat. Abrudbánya összeírása a ház(ak), zúzómalmok számát, az összeírtak által használt földterület nagyságát, állatállományukat, évi adójukat közli. Marosvásárhely összeírása személyenként halad; megadja az összeírtak jogi helyzetét, foglalkozását, kereskedelmi tevékenységükre vonatkozó adatokat, telkeik számát, az általuk használt föld mennyiségét, állatállományát, a szőlőművelésre vonatkozó adatokat, adójukat. Vajdahunyad, Kézdivásárhely, Csíkszereda és Hátszeg városok összeírása személyenként haladva megadja az összeírtak foglalkozását, az általuk használt földterület nagyságát, mezőgazdasági termékeiket, tartozásaikat és adójukat, ezenkívül Vajdahunyadnál az összeírtak taxáját, Kézdivásárhelynél a combusti és a desertae számát, Csíkszeredánál a conditiót. Hátszegnél a tartozásokra vonatkozó adatokat nem közöl. Alsó-Fehér és Küküllő megye említett összeírásai a görög egyesült és görög nem egyesült lelkészekre vonatkoznak. Helységenként megadják ezek nevét, fiaik nevét és korát, ház(aik), telkeik számát, állatállományukat, híveik számát és a lelkészek conditióját.

1734-ből Kraszna megye összeírása maradt fenn. Helységenként, azon belül — csoportosítás nélkül — személyenként sorolja fel az adózókat. Megadja az összeírtak testvéreinek és fiainak számát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, mezőgazdasági, valamint az iparra vonatkozó összeírásokat, a tartozásokat.

1734-ből egy tanúvallatás maradt itt Resinárt illetően.

1746-ból Alsó- és Felső-Fehér megye összeírása maradt fenn. Alsó-Fehér megye szentbenedeki, alvinci, nagyenyedi, kisenyedi, pókafalvi, marosújvári járásainak összeírása járásonként összesítő táblázatban adja meg az összeírtak adatait. Közli az összeírtak által használt földterület nagyságát és állatállományukat, valamint helyenként az esetleges adómentes földterületeket, másutt külön a szőlők nagyságát vagy az exemptusokra vonatkozó adatokat és leíró megjegyzéseket. Alsó-Fehér megye balázsfalvi járásának összeírása helységenként táblázatban és leíró részben összegezve adja az összeírtakra vonatkozó adatokat: a füstök számát, állatállományt, vetésterületet. Alsó-Fehér megye egy összeírásának töredéke helységenként, személyenként tünteti fel az állatállományt és a mezőgazdasági termékeket. Alsó-Fehér megye magyarigeni járásának összeírása helységenként és személyenként adja meg az összeírtak állatállományát, az általuk használt földterület mennyiségét, a mezőgazdasági iparra, valamint az exemptusokra vonatkozó adatokat. Felső-Fehér megye peselneki, bürkösi, pálosi, bolyai, réteni járásának összeírása a járásra vonatkozó adatokat (a füstök számát, az állatállományt, az összeírtak által használt földterület nagyságát, valamint az exemptusok adatait) összesítő táblázatban közli. Felső-Fehér megye réteni járásának egy másik összeírása az összeírtakat helységenként, jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel. Az állatállományra, valamint az adózók által használt földterületre nézve közöl adatokat.

1747-ből Marosszék egy összeírása maradt fenn. Járásonként, azon belül helységenként jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel az összeírtakat. Az egyes táblázatok után az egész székre vonatkozó leíró rész következik.

1749-ből Zaránd megye brádi és halmágyi járásának és Körösbánya, Riska, Cebe és Karács bányahelyeknek összeírása maradt fenn. Az összeírás helységenként sorolja fel az összeírtak személyeit: külön-külön csoportokban a helységekben lakó földesurakat, lelkészeket, egyházi nemeseket, subditusokat, inquilinusokat és a rájuk vonatkozó adatokat: a földesúrnál a gazdaságokkal bíró curiák számát, a domestica familia számát, az állatállományt, valamint az általuk elhasznált sómennyiséget; a többi csoportoknál ezek közül az adatok közül az utolsó kettő van meg, amelyekhez az utolsó három csoportnál a családtagok száma járul.

1753-ból Kolozs megye felső kerülete bikali járásának, valamint Boros Katának Bánffy Farkasra és feleségére, továbbá Vay Lászlóra és Mihályra szállott birtokainak (Somlyócsehi, Kerestelek, Somlyó, Győrtelke, Hídvég, Maladé) összeírása maradt fönn. Az előbbi a járásra vonatkozó összesítő táblázat; főleg a járást ért természeti csapásokra vonatkozó adatokat adja meg. Az utóbbi személyenként haladó, valamint összesítő táblázatokat ad.

1754-ből Resinár helység összeírása maradt fenn. Az összeírás személyenként haladva, erősen részletezve közli az összeírtak taxáját, állatállományukat és mezőgazdasági termékeiket, valamint egyéb jövedelmeiket és az adó mennyiségét.

1758—1759-ből egy Torda megyei összeírás töredéke származik.

1759-ből Kolozs megye, Kolozsvár és Szeben városok összeírása maradt fenn. Kolozs megye összeírása az újoncozással kapcsolatos. Kolozsvár összeírása a város házaira vonatkozik; ezeket városrészenként, egyenként sorolja fel, és a ház becsértékéből levezetett számításokat tartalmaz. Szeben összeírása személyenként haladva azt mutatja ki, hogy mennyivel csökkent 1755 óta az egyes adózók által fizetett adó.

1760-ból Hunyad megye összeírása található a sorozatban. Az összeírás járásonként, azon belül helységenként sorolja fel a jogi helyzetük szerint csoportosított összeírtakat; az adózásra vonatkozó speciális adatokat ad meg.

1761-ből Aranyosszék (felvinci és kövendi járás) összeírásai származnak. Mindkét járásra nézve két különböző összeírás áll rendelkezésre. Mindkettő az összeírtakat jogi helyzetük szerint csoportosítva helységenként sorolja fel. Az összeírások egyik fajtája csak az adózó nemesek és szabadok adatait tartalmazza; megadja ezek 1761., 1762. és 1763. évi adóját. Az összeírások másik fajtája az adózók összes csoportjaira kiterjed; lényegében az előbbinél szereplő adatokat adja meg.

1762-ből Jád (Besztercevidék) helység összeírása van meg. Az összeírtakat jogi helyzetük szerint csoportosítva közli fejadójukat és egyéb adóikat, taxáikat, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket.

1766-ból Radnavidék néhány helysége összeírása található az állagban. Ez birtokosonként urbáriumszerű leíró részt nyújt, valamint az illető birtokosok jobbágyainak nevét, nőtlen fiaik nevét és korát, az általuk használt földterület nagyságát és állatállományukat közli.

1770-ből Kolozsvár házai összeírása (amely a házak helyiségei számát, a rájuk kivetett taxát és census quartirialist adja meg) és egy, Kolozsvár városa adó-, katonai szállásügyeit, a városi közjövedelmeket, általában a városi gazdaságot és vegyes ügyeket tartalmazó jelentés maradt fenn.

1774-ből Jád (Besztercevidék) helység összeírása (az összeírtakat jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel, megadva az általuk használt földterület nagyságát, állatállományukat, az impossessionatusok számát és az adó mennyiségét) található a sorozatban.

1778-ból Kolozs megye felső járása, valamint Kolozsvár és Marosvásárhely összeírásai származnak. Kolozs megye felső járásának mindhárom összeírása a járásra vonatkozó összesítő táblázatot ad. Az összeírások egyike főleg a föld termékenységére, a gabona maghozamára, a gabona, bor és széna piaci értékesítési lehetőségeire és az összeírtak földesúri és községi terheire vonatkozó; másika az állattenyésztést, az állatok értékesítését, valamint ugyancsak az összeírtak földesúri és községi terheit illető; harmadika a fakitermelésre, a fa piaci értékesítésére, valamint ugyancsak az összeírtak földesúri és községi terheire vonatkozó adatokat közöl. Kolozsvár összeírásai közül kettő a város házainak összeírása. Városnegyedenként sorolják fel a házakat, megadják a tulajdonos nevét, a ház osztályozását és becsértékét. Csak az utolsóban térnek el egymástól. A harmadik Kolozsvár kertjeinek összeírása, városrészek és személyek szerint. Feltünteti, hogy a kert veteményes-, szőlős- stb. kert-e, és a termékek mennyiségét. Marosvásárhely összeírása a kolozsvári házösszeíráshoz hasonló házösszeírás.

1788-ból Sugág (Alsó-Fehér megye) helységből egy kataszteri összeírás töredéke maradt fenn; megadja a földterület mennyiségét egészében és fajták szerint.

1796-ból Kolozsvár szállásul alkalmas házainak összeírása található az állagban.

1808—1809-ből a nemesi insurrectióval kapcsolatos összeírások kerültek az állagba. Az összeírások Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Küküllő, Kolozs, Doboka, Torda, Közép-Szolnok, Kraszna, Hunyad, Zaránd megyék, Kővárvidék, Fogarasvidék, Udvarhelyszék, Marosszék, Háromszék, Csíkszék, Aranyosszék székely székek, Segesvár város és Beszterce (külvárosai) adatait tartalmazzák. Az összeírások három csoportra bonthatók. Az első a nemesség felkelésére vonatkozó adatokat (nevek,

lovon vagy gyalog vonulnak-e hadba, milyen címen maradnak távol, hogy járulnak hozzá a felkelés költségeihez; helyenként: az illető megyében stb. hány telkük van) tartalmazó összeírásokat foglalja össze. A másodikba a Segesvárszékre, ill. Beszterce külvárosaira vonatkozó, a polgárőrség és a Landwehr felállításával kapcsolatos összeírások tartoznak. A harmadik csoportba az adózókra vonatkozó összeírások kerültek. Ezek az összeírtakat két csoportba sorolják: falu és vármegye terhét hordozókra és falu rendén lakó, de vármegye és falu terhét nem hordozókra. Mindegyik alrovatai: marhás gazdák, gyalogszeresek, igavonó marháik, idegen cselédek; ezek további alrovatokra bomlanak. Ebbe a csoportba tartozik Kolozs, Doboka és Torda megyék összeírásának egy része.

*

Az összeírások egy kis része keltezetlen. Ezek az általuk megadott adatok szerint csoportosíthatók:

1. Egyes összeírások az összeírtak által használt földterületet, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a mezőgazdasági iparra és a tartozásokra vonatkozó adatokat közlik. Ebbe a csoportba tartozik Alsó-Fehér megye három összesítő táblázata, valamint két összeírás-töredéke; Kolozs megyének, Doboka megye alsó járásának, Hunyad megyének egy-egy összeírása, Marosszék három összeírása, Háromszékre vonatkozó három összeírás, Csík-Gyergyó-Kászonszékre vonatkozó hét összeírás, Aranyosszék, valamint Vízakna egy-egy összeírása.

2. Az összeírások egy másik nagyobb csoportját alkotják Gyulafehérvár, Abrudbánya, Vízakna, Hátszeg és (némi eltérésekkel) Marosvásárhely összeírásai. (Az első négy az összeírók személye egyezésének tanúsága szerint egyazon időben készült.) Ezek a (személyenként felsorolt) összeírtak háza(i) számát, az általuk használt földterület nagyságát, állatállományukat, mezőgazdasági termékeiket, a különböző ipari jövedelmeket, a foglalkozást, valamint a tartozásokat közlik.

3. A többi összeírások nem csoportosíthatók. Hunyad megyének egy Macskási Péter főispánsága idejéből származó összeírása helységenként felsorolja az exemptusokat, ezek jobbágyait és zselléreit, hitelügyleteiket és a községben esett defectusokat. Hunyad megye egy összeírásának töredéke (a 17—18. század fordulójáról) helységenként az összeírtakat jogi helyzetük szerint csoportosítva sorolja fel. Megadja állatállományukat és a pénzben és természetben fizetendő adó mennyiségét. Miklósvár és Sepsiszék egy összesítő táblázata az összeírtak jogi helyzet szerinti csoportjain kívül az általuk használt földerület nagyságát és jogi minőségét, állatállományukat és a mezőgazdasági iparra vonatkozó adatokat közli. Marosszék alsó circulusának egy összeírása (Sándor János perceptorsága idejéről) feltünteti egy-egy helység birtokosainak, ezek jobbágyainak és zselléreinek nevét. Marosvásárhely egy 18. századi összeírása a házakat és az egy-egy házban lakó személyeket sorolja fel. Zaránd megye egy 18. századi összeírása (összesítő táblázat) a következő adatokat adja meg: házas jobbágyok, özvegyek, vagyonnal rendelkező, ill. nem rendelkező zsellérek, kóborlók („Delitescentes vulgo rideg"), jobbágyok 16 évnél idősebb fiai és testvérei, valamint az állatállományukra, mezőgazdasági termékeikre, mindenféle iparra és az aranymosásra vonatkozó adatok. Torda megye felső járásából az exemptusok egy összegező összeírása maradt fenn. Kővárvidék egy összesítő táblázata helységenként összegezve arra a kérdésre ad választ, hogy a helység lakói mennyiben foglalkoznak állattenyész-

téssel, főjövedelmük-e a napszámosmunka, valamint milyenek piaci értékesítési lehetőségeik. Fennmaradt az állagban egy Küküllő, Hunyad, Torda, Zaránd, Doboka, Kraszna, Kolozs megyékre vonatkozó katonai összeírás is, valamint egyes töredékek.

*

Az összeírások közé az idők folyamán más természetű iratok is keveredtek. Ezek: 1738-ból származó kihallgatási jegyzőkönyv Resinár helységre vonatkozóan (a vizsgálat tárgya Resinárnak Szeben városának teljesítendő szolgáltatásai, ezek eredete és az ezzel kapcsolatos kérdések); Kolozs megyére vonatkozó „Resolutio ad difficultates" (helységenként leíró szöveget ad; 18—19. századi); Reflexiones Regiae Commissionis Systematicae Contributionalis in Transylvania Directivae Circa Titulos Domesticarum necessitatum in duabus Hungarica, videlicet, et Siculica Nationibus . . . (év nélkül); vizsgálati jegyzőkönyv abban az ügyben, hogy Kolozsvár városának polgárai Bács és Kolozsmonostor helységekben tartoznak-e vámot fizetni (1769. január 3-i kelettel); Kolozsvár városa adóbehajtására vonatkozó iratok (1767—1779). Az anyag nagy általánosságban időrendbe szedett. Segédeszköze nincs. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges összeírás megjelölését kell feltüntetni.

F 50. 1750-I ORSZÁGOS ADÓÖSSZEÍRÁS

1750 (—1778)

81 csomó, 1 kötet

	81 csomó
1—82.	1 kötet

Az ismertetendő állag az 1750. évi erdélyi országos adóösszeírás terméke. [Az összeírás létrejöttére l. a szerző „Erdélyi összeírások" c., „A történeti statisztika forrásai" c. tanulmánygyűjteményben (Bp. 1957) foglalt cikkét.] Az összeírás — tágabb értelemben több évtizedes, szorosabban véve 1742-ig visszanyúló előzmények után — 1750 tavasz utóljén, nyarán és őszén ment végbe, az udvarnál lefolyt tárgyalásokon kialakított egységes szempontok szerint. A felvétel helységenként több táblázatot hozott létre.

A főtáblázat a helység rövid leíró ismertetésével (descriptio frontalis) kezdődött. Ez arról számolt be, hogy a helység sík, hegyes stb. területen fekszik-e, milyen termékenységű földje, bír-e vásárjoggal, s ha nem, hová hordja piacra termékeit (esetleg azt is, hogy kereskednek-e valahová a helység lakosai, járnak-e fuvarba stb.), hányfordulós a határ, hány igásállattal szántható, szükséges-e trágyázni a földet, s amennyiben igen, megtörténik-e ez, s milyen időközökben. Részletesen közölte az összeírás az egyes mezőgazdasági termékek hozamát, a must (és bor) árát, Kitért arra is, hogy van-e a falunak erdeje, kaszálórétje, legelője. Egyes helységeknél itt tüntették fel a falu közös földjeit. A descriptio frontalisban találjuk végre annak jelzését is, hogy birtokolnak-e más helységben a község lakói, ill. vannak-e extraneusoknak adó alá eső vagyontárgyai a falvakban. (Különleges helyzetű községek, jelentősebb városok descriptio frontalisa jóval részletesebb lehetett.) A descriptio frontalist az adózók családfőnkénti összeírása követte. A táb-

lázat első rovata az adózók nevének feltüntetésére szolgált. Ebbe jogi kategóriák szerint vezették be az összeírtakat (egyházi nemesek, majd a sokfajta libertinus szabadosok, szabad személyek — primipilusok és pixidariusok, királyföldi szabad szász, román és magyar parasztok —, ezt követően a jobbágyok, appertinentiás telekkel bíró és appertinentiátlan zsellérek, kóborlók és végül a cigányok. Ez a skála természetesen szélesebb is lehetett, elsősorban a bonyolultabb jogi rétegződésű városokban.) A következő rovat a teleknagyságot volt hivatva feltüntetni. Ennek adatai azonban — amennyiben az összeírók egyáltalán kitöltötték a rubrikát — általában használhatatlanok; Erdélyben a teleknagyság fogalma ismeretlen vagy illuzórius (féltelkesnek feltüntetett jobbágy több termőterülettel rendelkezhetett, mint az összeírás szerint háromnegyed- vagy egésztelkes). Ezt a lakóházak feltüntetésére szolgáló rovat követte. A városoknál a teleknagyság jelzését tartalmazó rovat hiányzott, a lakóházakat illetőhöz pedig egy további társult a házbérjövedelmekről. Innentől ismét egységesek a városi és falusi tabellák rovatai: a kertek és gyümölcsösök jövedelmeié következett soron, majd az adózók földterületének adatai: az egész szántóterület, az őszi vetés területe (ez a rovat külön-külön alrovatban közölte az őszi búza- és rozsvetés adatait). Utánuk a tavaszi vetés adatai olvashatók a táblázatban a köles és kukorica kivételével; azokat ti. külön rovat tartalmazta, majd a köles- és kukoricaföldek hozama. A szántóterületekét a rétek adatainak feljegyzése követte, azután a szőlőké, a lisztelő-, zúzó- és fűrészmalmok évi jövedelméé. A továbbiakban részletes ismertetésre kerül az állatállomány: előbb az igásállatok (ökrök és lovak együtt; a rovat három részre bomlott a jó, közepes és gyenge minőségű állatok feltüntetésére), azután a tehenek, majd a hároméves és nagyobb csikók száma, a juhoké és kecskéké, a kétéves és nagyobb disznóké s végül a méhkasoké. Ezt a „mezőgazdasági ipar" adatai követik: a serfőzők évi jövedelme és a pálinkafőző üstöké. Mellékük az 1748—1749-i adómennyiség, ill. adóhátralék feltüntetésére szolgáló, négyes tagozódású rovat csatlakozik (1748: adó, hátralék; ugyanez 1749-ből). E rovatoknál szokás volt feltüntetni az ideiglenes (és esetleg az állandó) mentességet. Ismét több alrovatra bomló rubrikában foglalkozott az összeírás az iparosokkal és kereskedőkkel. Mindkét foglalkozási kategória adatai külön alrovatba kerültek, s ezek az összeírt személyek vagyoni ereje szerint oszlottak további részekre. Az utolsó előtti rovatban jelezték az adómentességek címét. Itt találjuk feltüntetve azt a számtalan fajta adómentességet, amelynek léte az adóügyi rendezésnek (ennek első lépése volt az összeírás) egyik kiváltó oka volt. Végül külön, cím nélküli rovatokba kerültek az esetleges megjegyzések. Itt a leggyakrabban azt említették meg, hogy valaki a falu közföldjén lakott, vagy abból bírt területet, vagy allodiaturát is használt, vagy más helységben is voltak földjei. Itt tüntették fel egyes mentes személyek (papok stb.) nevét (jószágaik szerepeltek a rovatokban, a név helye azonban üresen maradt). Végül itt jelezték azt is, hogy valaki (nincstelen öregasszonyok) varrással, szövéssel-fonással kereste kenyerét.

A főtabella összegezése után következtek a póttáblázatok. Az első a közjövedelmek feltüntetésére szolgált. A következő rovatokra oszlott: 1. A helység vámjövedelmei, 2. lisztelő-, zúzó- és fűrészmalmok jövedelme, 3. serfőzők jövedelme, 4. mészárszékek, 5. havasi és egyéb legelők bérleti díja, 6. szántók és kaszálók bérlete, 7. erdőlés bérletjövedelme, 8. makkoltatás jövedelme, 9. vásárjövedelmek, 10. egyedárusági jövedelmek, 11. kocsmajövedelmek, 12. behozott és kivitt áruk taxája, 13. egyéb taxák.

A második póttabella a községi vagy városi közadósságoké volt. A rovatok: *a)* az adósságok összege; *b)* készpénz-, termény- vagy másfajta kölcsönről van-e szó; *c)* mikor, kinek tudtával és rendelkezésére történt a kölcsönzés; *d)* milyen (készpénz-, termény- vagy napszám-) kamat és biztosíték (zálog) mellett vagy esetleges egyéb feltételek mellett nyújtották a kölcsönt; *e)* a hitelező (annak feltüntetésével, hogy Erdélyben lakik-e az illető vagy sem); *f)* fizette-e a helység rendesen a kamatot, vagy hátralékban maradt vele, s azt tőkésítették; *g)* mire fordították a kölcsön összegét; *h)* feltüntették-e az elsorolt adósságokat s törlesztésüket vagy növekedésüket a helység könyveiben; *i)* a törlesztésre gyűjtött összeg a helység főpénztárába folyik-e be, s ki annak főpénztárnoka; *k)* ki ad számot róla, hol találhatók a számadások, és ki revideálja őket; *l)* megtörténik-e ez a revisio; *m)* mennyi a fennálló adósság.

Az utolsó póttabella a puszta telkek összeírására szolgált; az alábbi módon oszlott meg: 1. hány telek maradt pusztán, s mikor költöztek el vagy haltak el a telek lakói; 2. ki foglalta el a telkeket; 3. fizeti-e a megfelelő adót a jelenlegi birtokos; 4. ha a telkek üresen maradtak, mi ennek az oka; 5. ez esetben adóznak-e a telek után és mennyit.

Megjegyzendő, hogy az állagban fekszenek olyan iratok is, melyek nem tartoznak szervesen hozzá. Ezek: *a)* Udvarhelyszék egy korai (18. század első fele) összeírása; *b)* Marosszék 1778. évi összeírása; *c)* Szeben város házainak összeírása, 1751.; *d)* Szeben város házainak összeírása, év nélkül.

Az anyag rendjéről a következők mondhatók: az egyes helységeknél az ismertetett fő- és póttabellák találhatók. Megjegyzendő, hogy a helységek egy részénél nem kerültek ide a közadósságok tabellái. Ezek azonban pótolhatók az Erdélyi Udvari Kancellária iratanyagába jutott táblázatokból. (Erre nézve l. a szerző már említett cikkét: „Erdélyi összeírások", in: A történeti statisztika forrásai. Bp. 1957.) Az összeírás anyagát többnyire járásonként (ahol az egy-egy füzetbe foglalt összeírások nem egyazon járásra vonatkoznak, ott feltehetően összeírási körzetenként) füzetekbe fogták össze. (Helyenként minden község stb. conscriptiója külön füzetet képez.) Az egyes csomókba általában több ilyen füzet került.

Az összeírások után foglal helyet a beneficiumok és maleficiumok kivonata. Ez a kötet az egyes helységek földjének termékenységére, vásárhelyeire, továbbá az arra vonatkozó adatokat foglalja össze, hogy van-e ezeknek legelője, erdeje, közjövedelme.

Segédkönyvük nincs az iratoknak. Kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a helység (vagy járás, törvényhatóság) nevét kell feltüntetni.

F 51. 1785–1786-I ÚRBÉRI ÖSSZEÍRÁS

1785–1786

47 csomó

1—47. 47 csomó

Ez az állag a II. József által végrehajtatott úrbéri összeírás terméke. Az összeírás az egész országot illetően egységes szempontok szerint vette számba a jobbágyok helyzetét. A munka helységenként haladt, s minden összeírt községben stb. két-, helyenként háromfajta összeállítást hozott létre. Az első a kilenc kérdőpontra adott válasz volt. A kérdések a következőkre irányultak. 1. Van-e urbáriuma a helységnek; ha igen, milyen és mióta. 2. Ha nincs urbáriuma, szerződés szerint

folyik-e a szolgálat; mióta van érvényben a jelenlegi szokás vagy szerződés; mi volt a korábbi állapot, s mikor történt a változás. 3. Ha nincs a helységnek urbáriuma vagy szerződése, ott mivel tartozik urának a jobbágy, s mióta ez a szolgálat rendje. 4. Mik a község beneficiumai és maleficiumai. Ez a kérdés igen sokoldalú választ követelt: milyen termékenységű a határ, mik a terméshozamok, hová hordja piacra áruját a jobbágy; van-e a községnek legelője, erdeje, makkoltatása, nádlása, itató-, kenderáztató helye, vagy készpénzben vagy az uraságnak teljesítendő napszámmal szerzik-e meg ezt. Fiscalis vagy urbarialis tized van-e a helységben. Milyen egyéb jövedelemforrásokkal rendelkeznek (háziipar, mészégetés, mezőgazdasági vagy ipari-szállítási napszámvállalás stb.). Mindezek hiánya (ill. földeknél rossz minőségük) képezte a maleficiumokat. 5. Mekkora az egész telek nagysága a helységben (erre nézve az összeírások nem adhattak reális feleletet, lévén a teleknagyság — mint már a korábbiakban is kifejtettük — illuzórius); hány szebeni vékát vetnek egy hold szántóba, s kétszer kaszálhatók-e a rétek. 6. Mi a robot mértéke, hány igással teljesítik, s a munkába menésük, ill. onnan jövésük beszámíttatik-e a napszámba. 7. Van-e kilenced, miből, s mióta; más megyebeli birtokosoknál is szokásos-e ez. Mi a készpénz- vagy terményszolgáltatások mértéke. (A 6—7. rovat általában csak megismételte az 1—3.-ban közölteket.) 8. Hány puszta telek van a községben, mióta állnak pusztán, mi volt a megürülés oka, s kik bírják ma őket. 9. Örökös jobbágyok-e az összeírtak.

A kérdőpontokra adott válasz s a hitelesítő záradék után a jobbágyföldek összeírása következett. Ez a családfő nevével kezdődött; a következő rovat a telek miniműségét (egész-, fél- stb.) tüntette fel; a harmadikba a belső telkek négyszögölekben megadott kiterjedése került. Ezt a telki állományba tartozó szántók katasztrális holdakban megadott mennyisége követte, majd a sessionalis réteké (ez három alrovatra bomlott: az elsőben a mindig kétszer kaszálhatókat tüntették fel, a másodikban azokat, amelyeknél ez ritkán volt lehetséges, s végül a harmadikban azokat, amelyeknél erre egyáltalán nem volt mód). A táblázat további részeit a praediumon bírt földek feltüntetésére szánták (külön a szántóföldekére és a rétekére, az utóbbinál a már ismertetett három alrovattal); ezek a rovatok azonban általában üresen maradtak. Külön tabella szolgált a szőlőművesek összeírására. Ez nevüket és szőlejük nagyságát közölte. Emellett az összeírás corpusába kerültek még az egyes járások összesítő táblázatai. Ezek a következő rovatokra oszlottak: 1. a helység neve; a lakosok jogállása (conditio) vagy nemzeti hovatartozása (natio); 2. melyik osztályba tartozik a helység (helyzete szerint); 3. a földesurak neve; 4. az úrbérrendezés előtt urbárium, szerződés, szokás szabályozta-e a szolgáló népek helyzetét; 5. a jobbágyok és zsellérek száma (az utóbbinál több alrovat); 6. a telkek száma; 7. a telkek és rétek mennyisége; 8. a község által bírt földterület; 9. a beneficiumok (nagyszámú alrovattal); 10—11. a maleficiumok (szintén alrovatokkal); 12. a dáciák és a robot mennyisége (számos alrovat); 13. kilenced, nyolcad, heted vagy ennek megfelelője; 14. puszta telkek; 15. megjegyzések. Végül helyenként az összeírás anyagába kerültek vegyes egyéb iratok (helységek beneficiumainak és maleficiumainak kivonatai, összegező leírások, megyegyűlési jegyzőkönyvek stb.).

Az állag a II. József által létrehozott erdélyi közigazgatási beosztás szerint tagozódik (a területi reform végleges alakját értve itt).

A kutatásnál a kérőlapon az állag neve mellett a szükséges helységét vagy járását kell feltüntetni.

F 52. CONSCRIPTIO CZIRÁKYANA

(Az 1819–1820. évi úrbéri összeírás)

(18. század–) 1819–1820

150 kötet, 1 csomó

1—148.	Összeírások	148 kötet
149.	Normalia	1 csomó
150.	Az összeírás mutatója	1 kötet
151.	Elenchus actorum urbarialium	1 kötet

Ez az állag az 1819-cel kezdődő, félbeszakadt úrbéri rendezés első szakaszának, az úrbéri összeírásnak a terméke. [A rendezési kísérlet történetére l. a szerző „Der Versuch zur Urbarialreglementierung von 1819—1822 in Siebenbürgen" c. tanulmányát. (Revue Roumaine d'Histoire 1969. 3. sz. 705—722. o.)] Az összeírás corpusa (amely, egyes helységek füzeteinek hiányától eltekintve, teljesnek mondható) kevés vonatkozásban mutat eltérést az 1785—1786-itól. Az összeírás helységenként történt, s így is foglalták külön füzetekbe. Az egyes füzetek első felét a kilenc kérdőpontra adott válaszok tették; a kérdések csak annyiban tértek el az ott ismertetettektől, hogy az utolsó részben az erdőlésre vonatkozott (a szolgáló emberek kereskedésre is hordhatnak-e fát az erdőről; élhetik-e az uraságnak a helység határán kívül fekvő erdejét), részben pedig a telkek szabad adásvételére. A fassiók után következett a falu évi szolgálatainak összegező kimutatása. Az összeírás második főrésze a jobbágyhelyek összeírása volt (ez az 1785—1786-i conscriptióéval pontosan azonos módon készült). Amellett — ahol szükség volt rá — további táblázatok is készültek (ugyanúgy nyomtatott űrlapokon, mint a jobbágyhelyek összeírása) a census fejében bírt földekről, az irtványokról és a szőlőkről. Az első rovatai: a censualisták neve, annak a helységnek megjelölése, ahol a föld fekszik, s annak jelzése, hogy helybeli vagy extraneus-e a birtokos; ezeket a censusos földek feljegyzése követte, majd az értük teljesített pénz-, munka- és terményszolgáltatások, végül a birtoklás igazolása. A második tagolódása: a név rovata, majd a szántóké és réteké. A harmadik tabellába a szőlősgazda nevét, a szőlő területét és az utána járó szolgálatot vezették be. Az összeírás végére kerültek azután a fassio-részben hivatkozott kiváltságlevelek, szerződések, záloglevelek, urbáriumok másolatai, a vitás ügyekben tartott vizsgálatok iratai stb. és a helységek beneficiumainak és maleficiumainak kivonata. Az összeírásokhoz egy szabályrendelet-gyűjtemény is csatlakozik, részben a rendezés kapcsán kiadott intézkedésekből, részben korábbi úrbéri regulatiók nyomtatványaiból. A rendezés végrehajtását irányító királyi biztosok egyike, Majláth György, a körzetéhez tartozó helységek összeírásának másodpéldányait a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárában helyezte el. Ezek ma a conscriptio most ismertetett példánya hézagainak pótlására szolgálhatnak.

Az egyes helységek összeírási anyaga füzeteket képez. Ezeket kötetekbe osztották (a törvényhatóságok nagyságához képest egy—tizenegynéhányba). Segédeszközül elsősorban a mutató szolgál a kötetekhez. Ez törvényhatóságonként tagolódik, azokon belül betűsoros. Közli, hogy az összeírás füzete az illető törvényhatóság anyagának hányadik kötetében található. Az említett elenchus a törvényhatóságok által felküldött összeírási iratok jegyzéke. Az egyes törvényhatóságoknál járásonként sorolja fel a helységeket, feltüntetve az általuk beküldött darabok

számát. Az egyes helységek neve mellé utólag odajegyezték füzetüknek az összeíráskötetekben nyert kezdő lapszámát.

A kutatás a kötetekben a mutató alapján történhet. A kérőlapon az állag és a szükséges helység nevét kell feltüntetni. A Normalia-csomóban való kutatásnál a kérőlapon az állag és a csomó neve mellett lehetőleg közelebbről is meg kell jelölni a szükséges anyagrészt.

A bizottságok iratai

A Gubernium Transylvanicum (in Politicis) levéltárába tartozik egy, terjedelmében viszonylag kicsiny, de rendkívül tagolt anyagkomplexum: a bizottságok iratai.

A levéltárak egy része guberniumi bizottságok iratanyaga. A Főkormányszéknél lényegében az 1760-as években indult meg az a fejlődés, amely Magyarországon, a Helytartótanácsnál, a bizottságokon át a departamentumok kialakulásához vezetett. Így jött létre az egyházügyi, adóügyi, gazdasági, úrbéri, allodiális bizottság, a Commissio Bonificatoria, a katonai vegyes bizottság (Commissio Militaris Mixta), a szállásbizottság, majd az egyházügyi bizottságból kiváló iskola- és alapítványügyi bizottság. (A fent említett úrbéri bizottság nem tévesztendő össze az 1819 után létrejöttekkel, amelyeknek állagában iratanyagának néhány töredéke maradt meg.) Egyikük-másikuk nem ért meg többet néhány esztendőnél; az általa intézett ügykör ellátására nem volt már szükség külön bizottságra, vagy az udvar feladta a bizottság létrehozásával kapcsolatos terveit. Arra nem került sor, hogy a Gubernium egész ügyköre a bizottságok közt oszoljék meg, vagy hogy a bizottsági fejlődés nyomán departamentális ügyintézés jöjjön létre a Gubernium kebelében. 1790-ig ezek a változások nem értek meg; II. József halála pedig lényegében pontot tett erre a fejlődésre. A restitutiót követő majd három évtizedben csak az újra egy testületté összevont egyház-, iskola- és alapítványügyi bizottság és a cenzúrabizottság működött, s az 1809—1810-i nemesi felkelés idején s néhány évig utána is a nemesi felkelési bizottság. Csak 1819-ben csatlakozott melléjük az úrbérrendezés ügyeinek intézésére kiküldött bizottság és a kolozsvári Karolina-kórház ügyeit ellátó Commissio Nosocomialis.

Az anyag másik részét ugyancsak a Guberniumhoz tartozó, általa kiküldött bizottságok iratai teszik. Ezek azonban nem egész, átfogó ügykörök ellátását nyerték feladatul, huzamosabb időre, hanem legfellebb egy-egy járvány elhárítására alakult központi bizottságok voltak, amelyeknek tevékenysége megszűnt a járvány elmúltával, vagy olyan szervek, amelyek egy-egy különleges ügy kivizsgálásával voltak megbízva, irattermelésük azonban olyan arányú volt, hogy célszerűnek látszott az anyagot külön elhelyezni, s az így keletkezett új állag aztán a bizottságok iratai közé sorolódott. (Ez utóbbi állagokat elvileg semmi sem különbözteti meg olyan, a cumulusok közt megmaradt vizsgálati iratoktól, mint pl. az 1840—1841-ben a nagyenyedi református kollégiumban lefolytatott vizsgálat iratai. Hogy irataikat a bizottságok levéltárában őrizzük, azt a hagyomány indokolja.)

Az 1760-as évektől működött összes guberniumi bizottságok nem mindegyikének maradt fenn iratanyaga. Még olyan fontos szervnek is, mint a 18. századi Commissio Urbarialis, csak töredékanyaga maradt meg más állagokban. A bizottsági iratok mennyiségi csökkenéséhez hozzájárult az a körülmény is, hogy egy

részüket az 1940-es évek első felében végbement rendezési munkák során beosztották a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratsorozatába. Kisebb-nagyobb mértékben tehát, de lényegében valamennyi esetben levéltárcsonkokkal van dolgunk. Emellett egy-egy olyan anyag, amelyet ma állagnak tekintünk, az esetek jó részében nem egy szerv működésének terméke. Egészségügyi bizottságok egész sorát tartalmazza az az állag, amelyet Commissio Sanitatis néven szokás ismerni; a Commissio Urbarialis anyagát is két hatóság iratai teszik, a töredékanyagtól eltekintve stb. Ilyen töredékanyag pedig (a legkülönbözőbb állagokból az egyes bizottságok használatára kiemelt vagy nagy állagokba nem tartozó s így tárgyi alapon valamelyik bizottság anyagához hozzácsapott iratok) az állagok jó részében akad.

F 53. COMMISSIO IN PUBLICO-ECCLESIASTICIS

(Commissio Ecclesiastica, Commissio Publico-Ecclesiastica)
(Az egyházi bizottság iratai)

1716–1802

135 csomó, 67 kötet

1—27.	Ülésjegyzőkönyvek (Protocolla Sessionalia)	1716—1786	27 kötet
171.	Előadói tabella (Tabella exhibitorum in sessionibus Commissionis in Publico-Ecclesiasticis . . . relatorum)	1778—1781	1 kötet
28—161.	Ügyiratok 1748—1749,	1775—1791	134 csomó
162.	A Gubernium rendeletei a bizottsághoz	1782—1783	1 csomó
164—170.	Iktatókönyvek (Protocolla exhibitorum)	1778—1784, 1786	7 kötet
172—202.	Mutatókönyvek (Indices)	1701—1802	32 kötet

Ez az állag az erdélyi katolikus rendek tanácskozásainak, majd a Gubernium egyházügyi bizottságainak külön állagként kezelt iratait tartalmazza. Ez a szerv a Gubernium legrégibb olyan bizottsága, amely keletkezésétől kezdve egészen a Gubernium megszűnéséig folyamatosan működött. Jelentőségét és egyben működése korlátait az ország egyházi viszonyai magyarázzák. A Diploma Leopoldinum Erdélyben protestáns uralmat talált. A leghatalmasabb családok: a Bánffyak, Bethlenek reformátusok; a szászok evangélikusok; az unitáriusok bírnak a legkevesebb hatalommal a három felekezet között. Katolikus főúr alig akadt a 17. század végi Erdélyben, s minden lépésnyi térhódításukat a protestáns rendek felháborodásának vihara kíséri. A katolikus püspökség helyreállítására is csak 1715-ben került sor. A vallási kérdés azonban nem szorítkozott a négy bevett vallás egymás közti ellentéteire. A kis ország lakosságának jó része tartozott a be nem vett keleti egyházhoz (nem is szólva most a zsidókról és egyéb felekezettöredékekről).

Az udvar mindjárt a Diploma után megindította a rekatolizációs támadást a protestáns felekezetek ellen, de nem erőltette a gyors sikereket. Erdélyben nem volt olyan elsőrendű politikai szükséglet ez, mint Magyarországon: a református Bethlen Miklós és Bánffy György csakúgy Habsburg-hű politikát folyta-

tott, mint a katolikus Apor thesaurarius. Annál fontosabbnak tartotta Bécs a keleti egyházhoz tartozó románok uniálását. Néhány év után sikereket is ért el: létrejött az unió. A görög egyesült egyház szervezete általában engedelmes eszköz volt az udvar kezében, maga az unió azonban soha nem lett a kívánt mértékben stabil. A protestáns egyházak sorában azonban lassabb a térhódítás. Ha a római katolikus egyház meg is kapott minden támogatást, az udvar mindvégig kénytelen volt tartani magát a négy vallásnak diplomákban lefektetett jogaihoz.

Ami a Gubernium korai időszakából az iratanyagban maradt, az a katolikus rendek tanácskozásainak néhány emléke: 1716-i felterjesztéseik Savoyai Jenőhöz, Trautson herceghez és Zinzendorf bíboroshoz, valamint az Erdélyi Udvari Kancelláriához a római katolikus egyház és klérusa jogi helyzetének problémáiról, ugyanilyen tárgyú felségelőterjesztés 1717-ből és egy röpirat a nem katolikusok ellen a katolikusokra nézve sérelmes tc.-k eltörlése tárgyában. 1739—1740-ből a katolikus rendek confluxusainak jegyzőkönyvei maradtak fenn. Ezekben Haller János gubernator elnökölt; tárgyuk (a megüresedett püspöki méltóságra történt 1740-i candidatio mellett) római katolikus egyházi vonatkozású kérvények intézése volt. Anyaguk 1745-tel kibővült: ezeken tárgyalták meg az unionak újra fokozottan napirendre került problémáit. Továbbra is a gubernator elnökletével folytak; részt vett rajtuk a római katolikus püspök, több guberniumi tanácsos és titkár, más katolikus nagybirtokosok s végül a görög egyesült püspök mellett ellenőrként működő theologus is. Az első megbeszélés tárgya az ismeretes 1745. március 12-i rescriptum megvitatása volt. Római katolikus egyházi ügy ettől kezdve elvétve fordult elő a tárgyalásokon. A fő kérdés az unió megerősítése volt. Országszerte unióellenes megmozdulások folytak; a görög nem egyesültek Karlovicra próbáltak támaszkodni. Az ellenszer a protectori szervezet létesítése volt, amelyet szintén ezeken az üléseken vitattak meg, amellett az unitusok anyagi segélyezése, templom és parochia juttatása számukra (a görög nem egyesült templom elvételével), panaszaik meghallgatása.

1751-től nincs nyoma az anyagban további concursusoknak. Mike szerint ettől az évtől 1767-ig egy ún. Consilium Catholicum működött. [Mike-mutatók (F 305.) C 436. o.] 1767-ben került sor a Commissio Catholica — később Commissio Ecclesiastica vagy Commissio Publico-Ecclesiastica — felállítására. A március 12-i rescriptum a bizottság elnökéül a gubernatort jelölte ki, tagjaiul pedig a római katolikus püspököt, a thesaurariust és egy guberniumi tanácsost. Az elnöklést az 1774. július 6-i rescriptum értelmében Bethlen Miklós thesaurarius vette át. Újabb változást hozott ezen a téren az 1777. december 31-i rescriptum. A bizottság vezetése ennek értelmében Kollonits László erdélyi püspök feladata lett; huzamosabb akadályoztatása esetén Teleki Károly országos kancellár volt hivatva ellátni az elnöki teendőket. (Teleki a bizottság alelnökének címét nyerte el.) A bizottság két guberniumi tanácsos tagja mellé egy időre a Thesaurariatus egy tanácsosa is csatlakozott. Az 1777. december 31-i rescriptum a bizottságot, amely korábban a Guberniumnak volt alárendelve, most a gubernator ellenőrzése alá helyezte. A Commissio a gubernatoron át terjesztette fel jegyzőkönyveit és jelentéseit az udvarhoz, ill. tette meg rendelkezéseit a törvényhatóságokhoz. Hivatali levelezését is elkülönítették a Guberniumétól: az Erdélyi Udvari Kancellária a neki küldött rendeleteken „in Publico-Ecclesiasticis" jelzést alkalmazott, s ezeket a gubernator felbontás után rögtön a bizottság elnökéhez küldte meg. A törvényhatóságoknak a bizottságnak küldött jelentésein szintén az említett különleges jelzést kellett

használni, s ezek a gubernatortól vagy a protocollistától ugyancsak közvetlenül kerültek a Commissio elnökéhez. (Az 1777. december 31-i rescriptumot l. F 46. 1778: 235.)

A bizottság hatásköre a következő ügyekre terjedt ki: *a)* a római katolikus egyház ügyei (egyházközségek létesítése, templomépítés vagy -foglalás, papi javadalmazás ügye, kolostorok építése, szerzetesrendek anyagi ügyei, a rekatolizáció ügyei); *b)* a görög egyesült egyház ügyei (mutatis mutandis kb. mint a római katolikus egyházéi); *c)* iskolaügyek (a római katolikus és a görög egyesült egyházéi. A bizottság ellenőrzése az iskolák személyzeti ügyeinek ellenőrzésére éppúgy kiterjedt, mint tanmenetükére és a tanulmányi eredményekére); *d)* alapítványi ügyek (ezeknek zömét az alapítványi helyek betöltésének kérdései tették ki); *e)* a vallásalap ügyei; *f)* a szebeni Theresianum-árvaház ügyei (felvétel, az árvaház fenntartása, a növendékek oktatása és ipari munkákon felhasználása).

II. József évtizede a Commissio működésében is a változások egész sorát hozta magával. Az első lépés az iskolaügyeknek a bizottság hatásköréből való kivétele volt. Ezt II. József 1781. május 16-i rescriptuma rendelte el. (F 46. 1781: 3977. Ismertetését l. az iskolaügyi bizottság leltárában.) Ugyanaznap egy másik rescriptum (F 46. 1781: 3976) a Commissiónak újra a Gubernium alá való rendeléséről intézkedett. 1782 végén a császár részletes szabályozást bocsátott ki a bizottság működéséről. A Commissio elnöke a római katolikus püspök maradt; mellé a Guberniumnak kellett kijelölni három katolikus tanácsost saját kebeléből. Hetenként legalább egy ülést kellett tartania. A rescriptum a kezdetihez képest meglehetősen szűkre szabta meg a Commissio hatáskörét: a nem katolikusok ügyei nem tartoztak hozzá, a nem szorosan egyházi alapítványok sem, végül az iskolaügyek sem. A hatáskört a rendelet egy melléklete („Schema Materiarum ad Agenda Commissionis Ecclesiasticae Spectantium") részletesen szabályozta. Ez a következő ügyköröket sorolta fel: 1. az egyházi legislativa potestast illető ügyek és az egyházpolitikai szabályrendeletek kidolgozása; 2. érsekségek, püspökségek felállítása, megosztása, más megfelelő szervekkel egyesítése, feloszlatása és dotatiója; 3. parochiák és districtusok elválasztása külországi egyházmegyéktől; 4. a Szentszékkel kapcsolatos ügyek; 5. egyházpolitikai tárgyú királyi rendeletek kihirdetése; 6. a Szentszék reservatióinak vagy más követeléseinek ügyei; 7. a püspök hatalma és jurisdictiója alól kivétel; 8. a klérus végrendeletei és örökösödési ügyei; 9. egyházi pénzek kivitele az országból; 10. házassági dispensatiók; 11. a patronatusi jog, az egyházközségek dotatiója és a cassa parochorum ügyei; 12. egyházi épületek ügyei; 13. egyházközségek regulatiója és dotatiója; 14. kolostorok feloszlatásának, ill. fenntartásának ügyei; 15. a koldulás megszüntetésének vagy korlátozásának ügyei; 16. recursusok placetum regium, apostoli protonotáriusi cím megerősítése stb. tárgyában; 17. materiae spirituales (felmentés fogadalom alól, visszaélések búcsúval stb.); 18. directoriumok egyeztetése; 19. a szerzetesrendek belső fegyelmét illető ügyek; 20. szabálytalanságok, felfüggesztések ügyei; pappá szentelési ügyek; 21. lelki gondozási ügyek; 22. harmadrendek és ilyen jellegű congregatiók ügyei; 23. világiakat illető egyházi cenzúra; 24. káptalanok statutumainak dijudicatiója; 25. beneficium simplexek ügyei; 26. szemináriumok ügyei; 27. a misék számának meghatározása a helységből és a szomszéd falvakból részt vevő hívek számához képest; 28. belső provinciák és rendek szabályozása; 29. recursusok püspökök és consistoriumok ellen az egyházi hatalommal való visszaélés miatt; 30. kolostorok létszáma; 31. asylum-, excommunicatio- és egyházi

cenzúraügyek; 32. szerzetesi vizsgák ügyei; 33. professio letételéhez szükséges kor megállapítása; 34. kolostori börtönök ügyei; 35. kolostorokban történt kihágások és rendetlenségek dolgában vizsgálat tartása; 36. a stóla szabályozásának ügye; 37. a feloszlatott szerzetesrendek jószágainak igazgatása; 38. a feloszlatott szerzetesrendek pensiói; 39. a feloszlatott vagy feloszlatandó kolostorok jövedelmeinek ügye.

Ezek közül a teendők közül a rescriptum a következőket jelölte meg sürgős feladatokként: *a)* az egyházközségek szabályozása terén a papok és kántortanítók congruájának, a patronusok kötelességeinek, a nem nemesek egyházi szolgáltatásainak, az egyházközségek beosztásának ügyei; *b)* a szerzetesrendekkel kapcsolatban tájékozódás a kolostorok számáról és arról, hogy az egyházi teendők ellátására hány szükséges, a kolostorok létszámáról, valamint arról, hogy a szerzetesek közül hányan állnak magánkáplánként alkalmazásban, s hányan élnek koldulásból; informálódás a kolostorok alapítványi tőkéiről és koldulásból származó jövedelmeikről; vélemény arról, hogy a koldulás megszüntetése esetén milyen összegű kártérítés volna juttatandó az érdekelteknek; *c)* a vallásalap dolgában vélemény felterjesztése az alap szabályozásáról; az alap pénztáráról havi extractusok felterjesztése; a pénztár és számvevősége személyzetének ellátása; *d)* tájékozódás a vallásalapba bevonható más alapokról. (A rescriptumot és mellékletét l. F 46. 1783:355.)

A bizottság elnökletét később Teleki Károly (a thesaurarius) vette át.

II. József egyházpolitikája a római katolikus egyház alapos ellenőrzés alá vetését jelentette. Nem ok nélkül írta Batthyány Ignác erdélyi püspök a császár halála után a Gubernium elé terjesztett memorandumában: a katolikus egyház sérelmeinek fő forrása a Commissio in Publico-Ecclesiasticis II. József alatti rendje; a bizottság úgyszólván kisajátította a püspök jogkörét. (F 46. 1790:3898.)

A bizottság későbbi működésével (1791 után ebben az állagban csak mutatókönyvei maradván fenn) nem foglalkozunk. Csak megemlítjük, hogy újból magába olvasztotta az iskola- és alapítványügyi bizottságot is. A Gubernium legnépesebb bizottsága volt: tagjai voltak a Gubernium összes római katolikus tanácsosai és titkárai; elnökletét a gubernator vagy guberniumi elnök, ha pedig az református volt, a római katolikus püspök látta el.

A bizottság iratanyagáról még meg kell jegyeznünk: az 1767 előtti iratanyag töredékes; az előzőkben felsorolt tanácskozások jegyzőkönyvei teszik, s kevés ügyiratanyag. 1767-től 1791-ig bezárólag az anyag majdnem teljesnek mondható; ettől kezdve (1802-ig) már csak a bizottság irataihoz készült mutatókönyvek maradtak ebben az állagban. A bizottság 1791 utáni ügyiratanyaga a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratsorozatában található.

Az állag rendszerét a következőkben ismertetjük: az ülésjegyzőkönyvek rendszere nem egységes. Az első kötet az 1716 és 1751 közti tanácskozásokról készült feljegyzéseket, 1751 és 1759 közti iratok kivonatait tartalmazza. Ezek közül az elsők a korábban említett felterjesztések másolatai. 1739-ből tűnnek fel az első ülésjegyzőkönyv-töredékek. Beosztásuk az ülésjegyzőkönyveknél szokásos, azzal az eltéréssel, hogy helyenként egész terjedelmükben beléjük másolták a confluxuson megvitatott beadványokat, másutt a jegyzőkönyv végén sommásan, a tárgy megjelölése nélkül tüntették fel több ügy tárgyalását. A jegyzőkönyvek közt egyaránt akad fogalmazvány és tisztázat. Sorrendjük általában megfelel az időrendnek. Az első kötet végén levő kivonatok nem tartanak időrendet. A

későbbi jegyzőkönyvek részben minden tárgyi csoportosítás nélkül adják az egyes üléseken megtárgyalt ügyekről készült feljegyzéseket, részben pedig objectumok szerint megosztva (objecta 1° orphanotrophium Regio Theresianum Cibiniense, 2° Res Catholicas, 3° Res Fundationales, 4° Res Fundi Religionis concernentia; másutt in orphanotrophialibus, in re unionis, in fundationalibus és in rebus scholaribus a beosztás). A jegyzőkönyvbe felvették olyan ügyek kivonatait is, amelyeket nem tárgyaltak üléseken, hanem per circulationem intéztek el. Az előadói tabella azt tünteti fel, hogy a bizottság egyes ülésein mely ügyeket tárgyaltak. Ülésenként tagolódik; az ügy előadójának nevét, az ülésjegyzőkönyv lapszámát, az irat küldőjének nevét adja meg, s végül azt, hogy az ügy elintézését kinek küldték meg. Az iratsorozat egysége az egyes ügyirat; ez a bizottsághoz érkezett iratból, az előadóívből és az elintézés fogalmazványából áll. Ez a sorozat rendezett. A Guberniumnak a bizottsághoz intézett rendeletei puszta exhibitumok. Időrendbe vannak beosztva (az 1782. évi iratok közé azonban 1783-iak is kerültek, amelyek keltének hónapja és napja megegyezik az 1782. évieikével, az évszám eltérése pedig elkerülte az anyag rendezőjének figyelmét).

Segédkönyvül iktató- és mutatókönyv szolgál az iratokhoz. Az iktatókönyv az irat iktatószámát közli, majd keltét és a bizottsághoz érkezésének időpontját, előadóját, tárgyát, az ügyben hozott határozat keltét és azt, hogy kihez történt az elintézés, mikor érkezett az a kancelláriára, ki tisztázta (külön tüntetve fel az expeditum és melléklete tisztázójának nevét), s mikor hagyta el az irat a kiadót. Később a tárgyrovat utáni bejegyzések csak a bizottsági és guberniumi tárgyalás keltét és azt tüntették fel az iktatókönyvben, hogy a Gubernium kihez bocsátott ki elintézést, s végül hogy az irat mikor jutott az expediturára. Az utolsó, 1786—1787-i iktatókönyvben az elintézésnél már csak egy keletbejegyzés szerepel. A mutatókönyvek betűsorosak. Címszavaiknál az irat tárgyának rövid kivonatát és az irat számát tüntetik fel (hol a bizottságnál nyertet, hol a guberniumi iktatószámot, hol mindkettőt együttesen).

A kutatás az ügyiratokban a mutatókönyvek alapján történhet. Az ülésjegyzőkönyveknél támpontot kell szerezni arra nézve, hogy a keresett ügy mikor került a bizottság elé. Ez az iktatókönyvekből vagy az ügyiratokon található feljegyzésekből állapíthatható meg. Ilyen támpont híján végig kell forgatni a köteteket. A kutató a kérőlapon az állag és sorozat nevét és ülésjegyzőkönyv kérése esetén azt az időszakot tüntesse fel, amelyben kutatásokat kíván végezni, ügyiratok esetén pedig az irat sor-, ill. iktatószámát.

F 54. COMMISSIO LITTERARIA

(Commissio Litteraria, Commissio in re litteraria, Commissio in negotio studiorum)
(A Gubernium iskolaügyi bizottságának iratai)

1781—1789

7 kötet

1—7. Ülésjegyzőkönyvek 1781—1789 7 kötet

Az iskolaügyi teendőkkel a Gubernium kebelében a bizottság felállítását megelőzően az egyházügyi bizottság foglalkozott. Annak hatásköréből vágott ki egy részt a külön iskolaügyi bizottság létrehozása, amely 1781 májusában történt. A május 16-i rescriptum (F 46. 1781: 3977) — számos más iskolaügyi rendelkezés

mellett — megszüntette a Commissio in Publico-Ecclesiasticis iskolaügyi hatáskörét, és e feladatok ellátására a Gubernium alá rendelt vegyes bizottságot hozott létre „a három vallás tagjaiból". (A négy recepta religio közül az unitáriusoknak nem volt képviselőjük az új testületben.) A bizottság elnökéül a római katolikus püspököt jelölte ki; tagjaként római katolikus részről Teleki Károly országos kancellár (egyben az elnök helyettese), a Gubernium két tanácsosa és Mártonffi József, a későbbi püspök, ekkor a népiskolák inspectora szerepelt a rendeletben. A rescriptum a Guberniumra bízta: jelöljön ki a bizottság tagjaiul egy-egy református és evangélikus tanácsost is, s e két egyházat értesítse arról, hogy a királyi rendelkezés értelmében módjukban áll a bizottságba delegálni egy-egy személyt (valamelyik gimnáziumnak „de re litteraria bene meritus" igazgatóját). Az új szerv hatáskörét a rescriptum csak általánosságban jelölte meg: „ objecta Studiorum in Centro diriget." A közép- és főiskolák vezetői rendszeres jelentéssel tartoztak neki, ő a Guberniumon át tette meg jelentéseit az udvarnak, s terjesztette fel oda jegyzőkönyveit. A rescriptum a bizottság feladatául jelölte meg az új felsőoktatási rendszer (systhema studiorum) kidolgozását is. A bizottság vezetését — Teleki Károly (akkor a rendek elnöke) egyszeri elnökletétől eltekintve — 1782. december 13. óta maga Bruckenthal gubernator vitte; összetételében is következtek be változások. 1785. október 17-től pedig Esterházy János tanácsos áll a bizottság élén.

A szerv tevékenysége az iskoláztatás egész területét felölelte. Megfordultak nála az iskolák engedélyezését kérő felterjesztések, új iskolák szervezése, részükre telek biztosítása, építkezési ügyek. Foglalkozott az iskolák felszerelésének ügyeivel is. A legkülönbözőbb személyzeti ügyeket is intézte: alkalmaztatási, illetmény-, fegyelmi ügyeket. Találunk az általa intézett ügyek közt az iskolák felszerelésére, tankönyvekkel való ellátottságra vonatkozókat is; az iskolai könyvtárakat tárgyalókat szintén. Különleges politikai vagy jogi jellegű ügyek is kerültek a bizottság elé: a protestánsok iskolaügyi sérelmei, a határőrök fiainak iskoláztatása. Az alsóbb iskolai szervek rendszeres jelentésekben tájékoztatták működésükről, s időről időre felküldték hozzá számadásaikat is. A bizottság későbbi működésével — külön iratanyaga nem maradván fenn — nem foglalkozunk, csak azt említjük meg, hogy beolvadt az egyházügyi és alapítványi bizottságba. Ügyiratanyaga a címben jelzett időszakban is a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratsorozatában foglal helyet.

A bizottságnak csak ülésjegyzőkönyvei maradtak fenn. Ezeket részben az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján vezették, részben pedig úgy, hogy minden egyes ügy tárgyalásának kivonatát előadóív-szerűen külön ívre jegyezték fel, s ezeket kötötték egybe. Mindkét esetben azonban az egyes ülésekről készült feljegyzések élén ott találjuk a résztvevők felsorolását. Az ülésjegyzőkönyvek egy része két példányban maradt fenn; az ilyen esetekben az egyes példányok vagy vezetésük módjában térnek el egymástól, vagy abban, hogy egyikük fogalmazvány, másikuk pedig tisztázat.

Külön segédkönyv nem készült az ülésjegyzőkönyvekhez. Így a kutatás a kötetek átforgatásával történhet. Ha a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) ülésjegyzőkönyveiből, ügyiratanyagából vagy segédkönyveiből már támpontunk van arra nézve, hogy mikor tárgyalt a bizottság egy keresett ügyet, ezzel is meg tudjuk könnyíteni a munkát. A kérőlapon az állag nevét és azt kell feltüntetni, hogy melyik időszak anyagára van szükség.

F 55. PROTOCOLLUM CONCERTATIONIS LITTERARIAE

(Az egységes iskolarendszer bevezetésének ügyében tartott vegyes bizottsági tárgyalások jegyzőkönyve)

Az alapítványi bizotttág (F 56.) 1784–1786. évi ülésjegyzőkönyveivel közös kötetbe kötve

Ez az állag annak a vegyes bizottságnak ülésjegyzőkönyveit tartalmazza, amely 1784 folyamán az egységes iskolarendszer bevezetésének ügyével foglalkozott. A bizottságot az 1784. április 28-i rescriptum hívta életre, s ez év július 6-án kezdte meg munkáját. A négy recepta religio megbízottaiból állt; mindegyikük négy-négy személyt küldött ki, ezeknek ketteje világi személy volt, ketteje pedig egyházi (egy unitárius lelkész kivételével az illető egyházak legjelentősebb iskoláinak tanárai és igazgatói). A concertatiókon Teleki Ádám (akkor Doboka megyei főispán) elnökölt. A megbeszéléseken sorra vették az új iskolarendszer bevezetésének problémáit. Az iskolaszervezet kiépítésével kezdték: ezt az egyes intézmények felszereléssel ellátásának ügyei követték. Majd az oktatási rendszer egységesítésére, a tanterv kérdéseire tértek rá. Megvitatták a tanítási módszert is. Az utolsó megtárgyalt kérdés a tankönyveké volt. A bizottság utolsó megmaradt ülésjegyzőkönyve az 1784. szeptember 13-i ülésről készült.

A kötet rendszere az ülésjegyzőkönyveknél szokásos. A jegyzőkönyvek részben fogalmazványok, részben tisztázatok. Segédkönyv nem készült hozzájuk. A kutatás végigforgatásukkal történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 56. COMMISSIO FUNDATIONALIS

(Commissio in negotio piarum fundationum saecularium in sustentationem verorum pauperum et miserabilium delegata, Die in weltlichen Stiftungen angeordnete Commission)

(Az alapítványügyi bizottság iratai)

(18. század –) 1784–1789 (–1870)

3 kötet, 1 csomó

1—3.	Ülésjegyzőkönyvek	1787—1789	3 kötet
4.	Iratok	1774—1790	1 csomó

Az alapítványi ügyeknek országos fokon való intézése a bizottság megalakulása előtt a Commissio in Publico-Ecclesiasticis feladata volt. Az 1782. december 16-i rescriptum (F 46. 1783: 355.) már az alapítványi ügyeknek az Ecclesiasticától való különválasztását írta elő, egy 1783. április 1-i udvari kancelláriai rendelet azonban egyelőre meghagyta ezeknek az ügyeknek intézését az egyházi bizottság hatáskörében, azzal, hogy megtárgyalásukat külön jegyzőkönyvbe kell vezetni.

A bizottság külön szervként való működésének 1783. december 24-től van nyoma az iratanyagban. Első elnöke Bánffy Farkas (a rendek elnöke, később thesaurarius), tagjai a Gubernium két tanácsosa voltak. 1786. május 22-től Esterházy János — korábban a bizottság tagja — elnökölt az üléseken. A bizottság összetétele a tárgyalt időszakban egyéb személyi változásokon is ment át. A szerv hatásköre meglehetősen élesen elkülönült a Commissio in Publico-Ecclesiasticis feladatait átvett másik két bizottság (a Commissio Ecclesiastica és a Commissio Litteraria) hatáskörétől. Az országos kórházak, árvaházak, szegényházak, a világi alapítványok ügyeivel kellett foglalkoznia. Az említett intézmények felterjesztett jelentéseiben a fenntartásukat (ide értve az építkezést, felszereléssel ellátást

is), az intézménybe való felvétel ügyeit, az árvaházaknál a korhatárt elértek letelepedését, személyzeti ügyeiket, számadásaikat és rendszeres jelentéseiket találjuk. A kolozsmonostori uradalom felterjesztett anyagának legfontosabb részét a számadási anyag tette. A bizottságot később — már az általunk tárgyalt időszak lezárulta után — újból egybeolvasztották az egyházügyi és iskolaügyi bizottsággal, amely a Gubernium feloszlatásáig végezte az egykori alapítványügyi bizottság feladatait is.

A bizottságnak csak ülésjegyzőkönyvei maradtak az állagban, s egycsomónyi vegyes iratanyag tartozik még ide. Ügyiratanyaga a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) sorozatban található. Az ülésjegyzőkönyvek a szokott módon készültek. Részben fogalmazványok, részben tisztázatok. Az egyes ülések jegyzőkönyvei időrendben követik egymást; az időrend helyenként megtört. A vegyes csomó nem tartozik szorosan a bizottság anyagába; csak bizonyos tárgyi egyezés indokolja odacsatolását. Alapítóleveleket, alapítványok ügyében folytatott hivatali levelezést tartalmaz, emellett kimutatásokat az alapítványokról, nyugtákat és nyilvántartásokat a belőlük történt kölcsönzésekről s egy elaboratumot 1790-ből, az alapítványügyi bizottságra vonatkozólag.

Segédkönyv nem készült az állaghoz. Így a kutatás a kötetek átforgatásával, ill. a csomó darabról darabra való átnézésével történhet. A jegyzőkönyvekben való kutatásnál a kutatónak könnyebbségül szolgálhat munkájánál annak ismerete — amire közvetve vagy közvetlenül a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) megfelelő iratanyaga is utal —, hogy a bizottságban mikor tárgyaltak egy ügyet. A kérőlapon az állag neve mellett annak az időszaknak megjelölését kell feltüntetni, amelynek jegyzőkönyveire a kutatónak szüksége van.

F 57. COMMISSIO URBARIALIS

(Commissio Urbarialis in objecto novae regulationis, Commissio Gremialis in urbarialibus ordinata)
(A Gubernium úrbéri bizottságának iratai)

(1770-es évek–) 1819–1848 (–1868)

30 kötet, 2 csomó

1—15. Ülésjegyzőkönyvek (Protocolla Commissionis in objecto regulationis urbarialis, Protocolla Commissionis Urbarialis)	1819—1832	15 kötet
16—30. Kötetekbe kötött előadóívek (Phylerae referadales in urbarialibus)	1832—1846	15 kötet
31—32. Vegyes iratok	1770—1868	2 csomó

Ez az állag két szervnek (az új úrbéri szabályozás ügyében kiküldött bizottságnak — Commissio Urbarialis in objecto novae Regulationis — és a kebli úrbéri bizottságnak — Commissio Gremialis in Urbarialibus ordinata —) *külön állagként kezelt* iratait tartalmazza. A két bizottság működése egymásba folyik.

A bizottságokat az 1819-cel kezdődő úrbéri rendezési kísérlet hozta létre. A rendezés az 1819. május 17-i rescriptummal indult meg; ez magában foglalta a regulatióval kapcsolatos összes elvi intézkedéseket, ide értve a rendezés technikai végrehajtásának legfőbb vonásait is. A rendezés irányítására az udvar jónak látta nem erdélyi személyeknek az országba küldését. A választás Cziráky Antalra, a

magyar udvari kamara alelnökére, Geötz László kamarai tanácsosra, Géczi István volt helytartósági tanácsosra és Majláth György Pozsony megyei alispánra esett. Emellett azonban az udvari kancellária a Guberniumon belül is külön szervet hozott létre a rendezéssel kapcsolatos ügyek intézésére, hiszen a biztosokat nem ruházhatta fel olyan közigazgatási hatáskörrel, amellyel saját működési körükön belül oldhatták volna meg az összes felmerülő kérdéseket. 1819. július 23-án kelt az Erdélyi Udvari Kancelláriának az a rendelete, amely a Commissio Urbarialis in objecto novae Regulationist létrehozta. A bizottság összetételével — azzal, amellyel 1820. február 29-én megkezdte működését — külön kell foglalkozni. Elnöke Jósika János, a Gubernium nemrég kinevezett alelnöke lett, Bánffy halála után a Gubernium elnöke. A Kancellária két guberniumi tanácsost jelölt ki a bizottság tagjaiul: Katona Zsigmondot (kővárvidéki birtokos nemes) és Noptsa Eleket, aki ekkor Hunyad megye adminisztrátorának funkcióját töltötte be (Jósika utódaként került az 1813-tól kezdve igen nehéznek számító posztra), s később az Erdélyi Udvari Kancellária élére emelkedett. (Noptsa kimutathatóan csak a bizottság 1820. szeptember 27-i ülésén vett részt.) A bizottság titkárai a Noptsát távollétében helyettesítő Sebes Antal mellett Lázár László és Apor Lázár (Lázár László a későbbi országos kancellár, Apor udvari kancelláriai tanácsos és 1848-ban, Jósika Sámuel bukása után, a Kancellária vezetője). Még a beosztott fogalmazók között is találunk későbbi tanácsost: Sala Mihályt. A Birodalom kormánya az elérhető legjobb erőket koncentrálta a feladat megoldására. S amikor 1820 nyarán Jósikát rövid ideig helyettesíteni kellett a bizottság elnöki tisztében, maga az agg Bánffy György gubernator (aki pedig az úrbéri rendezés munkájának terhét már nem volt hajlandó vállalni) vette át ezt a funkciót. Jósika guberniumi elnökségével kezdődően pedig általában a gubernator vagy guberniumi elnök látta el az idők során jócskán felduzzadt létszámú bizottság elnökletét. 1820. február 29-én, megalakulásakor, a bizottságnak — elnökén kívül — még csak két tanácsos és két titkár tagja volt, s két fogalmazó, beosztva szolgálattételre. 1823-ban a titkárok száma eggyel nőtt, s ez maradt a helyzet 1824-ben és 1825-ben is. 1826-ban a létszám hirtelen felszökött: az elnök mellett öt tanácsos, négy titkár és két fogalmazó vett részt az üléseken. 1827—1828-ban a létszám az elnökön kívül négy tanácsos, öt titkár és egy fogalmazó, 1829-ben öt tanácsos, három titkár és egy fogalmazó, 1830-ban ugyanez, de fogalmazó nélkül, 1831-ben ismét az 1829-i, 1832-ben az elnök mellett öt tanácsos, két titkár és egy fogalmazó, 1833-ban négy tanácsos és két titkár (ezzel az évvel kezdődőleg a tiszti címtárak nem közölnek adatot a fogalmazókra nézve), 1834-ben három tanácsos és egy titkár, 1835-ben négy tanácsos és egy titkár, 1836—1841-ben négy tanácsos és három titkár, 1842-ben négy tanácsos és két titkár; 1843-ban újból magasra ugrott a bizottság tagjainak száma: az elnök mellett hat tanácsos és két titkár vett részt a munkában; 1844—1845-ben öt tanácsos és két titkár, 1846—1847-ben öt tanácsos és három titkár. (Ezek a számok azonban csak az állandó állományt jelzik.)

Az 1819. július 23-i rendelet a bizottság működésének módját s a Guberniumhoz meg Czirákyhoz való viszonyát is megszabta. A bizottság működése a Commissio Ecclesiastica mintájára történjék, az úrbéri ügyeket a bizottság referensei dolgozzák fel, s aztán az üléseken érdemben vitatják meg. Az így megtárgyalt ügyeket jegyzőkönyv formájában terjesszék a Gubernium elé, s a teljes ülés határozata alapján, a királyi biztos előzetes meghallgatásával és vele egyetértésben

készüljenek el az elintézések. Ha egy ügy olyan természetű, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária útján a király elé terjesztendő, a bizottság jegyzőkönyveit is fel kell küldeni, a Gubernium és a királyi biztos egyező vagy ellentétes véleményeivel együtt. (F 46. 1819: 8025.) A bizottság működése azonban *általában* nem ezt az utat követte. Azokat az ügyeket, amelyeket a Gubernium neki tett át, önállóan intézte; határozatáról a Gubernium külön jóváhagyása nélkül készíttetett elintézést.

A Gubernium viszont nem minden úrbéri ügyet utalt a bizottság hatáskörébe. Fontos, sürgős intézést követelő ügyekben a tanács (az úrbéri referens vagy a mellé beosztott titkár opiniója alapján) maga hozta meg döntését.

Ami mármost a Commissio Urbarialis in objecto novae Regulationis működésének tárgyát illeti, az az úrbérrendezéssel kapcsolatos munkálatok (úrbéri összeírás, az összeírások feldolgozása, az egyes törvényhatóságoknál a jobbágytelek nagyságának megállapítása osztályok szerint, a helységeknek osztályokba sorolása, a munkálatokkal egyidejűleg egy sor kiáltó visszásság eltörlése és végül a kidolgozott rendszer életbe léptetése) lettek volna, ha a rendezés által kiváltott politikai viharok részben alaposan ki nem terjesztik ezt a tárgykört, részben pedig lehetetlenné nem teszik magának a rendezésnek a lebonyolítását. A Gubernium maga is ellenállást fejtett ki a rendezéssel szemben. Bánffy félrehúzódott, a Gubernium pedig csak ismételt udvari rendeletre volt hajlandó intézkedni a bizottság felállítására, s így is csak jó félév múlva került rá sor. Az erdélyi birtokos nemesség ellenállása azonban nem a Guberniumban, hanem a törvényhatóságokban központosult. A munkálatoknak marchalis gyűlés tartásával kellett kezdődniök; ezt több helyütt csak ismételt sürgetésre tartották meg. Ahol pedig sor került rá, onnan csak úgy áradtak a Guberniumhoz a tiltakozások az alkotmányellenes (ebben igazuk volt az erdélyi birtokosoknak) eljárás ellen, a Guberniumhoz felterjesztett ülésjegyzőkönyvekből csakúgy, mint a memorandumokból, felségfolyamodványokból. Ezt az ellenállást azonban a Guberniumnak (és a királyi biztosoknak) sikerült letörni. Az összeírás lefolyt; a vihar elcsitulásával az ülésjegyzőkönyvek ismét az összeírás technikai kérdéseivel (űrlapok és az összeíráshoz szükséges egyéb nyomtatványok eljuttatása a törvényhatóságokhoz, mértékek meghatározása, később a falvak osztályokba sorolása) foglalkoztak, meg-megzavarva az ország több részében fellobbanó parasztmozgalmak hírétől. A jobbágyokat ugyanis kettős okból hozta izgalomba az úrbérrendezési kísérlet. Megtörtént, hogy az urbáriumok elkészült nyomtatványai a kezükbe kerültek, s így tudomást szereztek a robot mértékének tervbe vett szabályozásáról, amit aztán mindjárt életbe is kívántak léptetni. Másrészt az összeírások egyszerre élezték ki a föld- és más jogvitákat (a földesurak által elvett szántók, rétek, legelők, erdők, az eltiltott makkoltatás, nádlás, kocsmáltatás, mészárszék ügye). A parasztok nem szándékoztak belenyugodni földjeik elvételének, jogaik csorbításának törvényesítésébe. A mozgalmak központja Doboka, Alsó-Fehér, Felső-Fehér és Küküllő megyék voltak, de más törvényhatóságok területén is mozgolódott a nép. A rendezési kísérlet befejezetlenül maradt. 1882. szeptember 10. után a Commissio Urbarialis in objecto novae Regulationis működésének nincsenek további nyomai.

Az 1821. szeptember 29-i üléstől kezdődőleg azonban a bizottság más irányú működést is fejtett ki, most már mint Commissio Gremialis in Urbarialibus ordinata (személyi összetétele ebben a minőségben ugyanaz, mint a másikban). Ez a bizottság előbb a másikkal párhuzamosan működött, 1822 szeptemberétől kez-

dődően pedig magában, a Gubernium megszűnéséig. E szerv hatáskörét nem írja körül szabályrendelet vagy instructio. Földesúr és jobbágy úrbéri viszonyában felmerülő mindenféle ügyeket intézett. Ezek legnagyobb része a jobbágyok panaszával indult. Földesuruk mértéktelenül fokozta robotjukat, különösen terhes vecturák teljesítését követelte, törvénytelen módon szedett tizedeket. Más esetekben megnyirbálta szántójukat, rétjüket, irtványukat, a községi legelőt. Nemegyszer telkéből is kivetette a parasztot, vagy költözködése esetén nem térítette meg neki az építkezések, melioratiók ellenértékét, visszatartotta a költöző jobbágy földben lévő vetésének értékét s egyéb javait, néha azonban a jobbágy költözködésének útjába is akadályt gördített. Rátette a kezét az elhalt jobbágy vagyontárgyaira. Elvette a község malmát, kocsmáját. Került a bizottság elé olyan birtokos nemes ügye is, aki jobbágyaitól vett fel kölcsönt, s a parasztok aztán hiába próbálták behajtani rajta a sokszor tekintélyes összeget. Az urasági tisztek ellen is számos esetben éltek panasszal a jobbágyok. Az ilyen ügyek részben azzal folytatódtak, hogy a Gubernium az illetékes törvényhatósághoz utasította a kérvényezőt. Ilyenkor megtörtént, hogy a parasztok az udvarhoz fordultak (nem egy falu adta össze az utiköltséget megbízottainak a bécsi utazásra, vagy küldte a kívánt összeget udvari ágensének), s a bizottság az udvari kancelláriától kapta vissza az egyszer már elintézettnek vélt ügyet. Az ügy ilyen esetekben azzal folytatódott, hogy a bizottság tájékoztatót kért az illetékes törvényhatóságtól. A közvetlenül hozzá érkezett parasztfolyamodványok egy részével is így járt el. Az információ alapján hozta meg döntését. Megtörtént, hogy a Gubernium — szövevényesebb kérdések esetében — külön biztosok útján tartandó vizsgálatot rendelt el.

A bizottság általában csak akkor döntött azonnal egy-egy panasz dolgában, ha az eset teljesen világos volt, vagy az ügy — korábbi információ vagy vizsgálat révén — ismeretes volt előtte. Az ilyen guberniumi rendeletek azonban (amelyeket a bizottság dolgozott ki) sok esetben korántsem jelentették az ügy lezárását. Ha a parasztok nem jutottak igazukhoz, akár éveken át folytatták a kérvényezést, a követjárást az udvarba. S a Commissio Gremialis in Urbarialibus ordinata működésének időszakában is sűrűn lobbantak fel a parasztok helyi mozgalmai, amelyeknek hírét sürgöny vitte a Guberniumnak. Ha az ügy az úrbéri bizottsághoz került, a jegyzőkönyvekben a mozgalom letörését célzó határozatokat találjuk, s aztán gyakran hosszadalmas utólagos investigatiókról szóló jelentéseket.

Az anyag külön részét képezi két iratcsomó. Ezek az erdélyi úrbérrendezési kísérletek egyes fontosabb iratait tartalmazzák eredetiben, másolatban vagy nyomtatott rendeletek formájában. A sort, leszámítva a magyarországi úrbérrendezés egyes ide került nyomtatványait, a „Bizonyos Punctumok" nyomtatott példányai nyitják meg; időrendben utánuk a II. József-féle rendezési kísérlet előkészítésének bizonyos iratai következnek az 1770-es évekből, majd a Hétfalu (Brassó uradalma) 1780. április 5-i urbáriuma. II. József jobbágypolitikájának intézkedései közül az 1783. augusztus 16-i rendeletet (a jobbágyok házasodásáról, mesterségtanulásáról, adásvételi jogukról, kimozdításuk tilalmáról, szolgálataiknak az úrbérrendezésig fokozásának eltiltásáról és jogvédelmük ellátásáról), az 1785. augusztus 22-i pátenst (az örökös jobbágyság eltörlése), nyomtatott úrbéri tárgyú körrendeleteket és az úrbéri rendezési kísérlet iratait találjuk a csomókban. Az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottmány működésével kapcsolatos iratokból is került néhány a Gubernium úrbéri bizottságának vegyes

anyagába: a bizottmány jelentése egy, az 1791:26. tc. eredeti szövegéből kihagyott rész kérdésében, az 1792-i országgyűlés jegyzőkönyvének kivonatai (az úrbéri viszonyokat illető 1791-i törvényekre vonatkoznak), Bánffy György gubernator reflexiói a bizottmány jegyzőkönyvére (1793. július 6.), névtelen és keltezetlen operatum az 1790-es évekből, Koszta István guberniumi referátuma a bizottmány munkálatairól (1802. április 12.). Nagyobb számú irat kapcsolatos az 1819-cel kezdődő rendezési kísérlettel: az urbárium, a rendezés dolgában kiadott instructio, esküforma az úrbéri összeírásnál tanúként kihallgatott parasztok számára, rendelkezés az eltörlendő visszaélések dolgában, a Gubernium fellépése földesúri tisztek visszaélései ellen, formulák, minták, táblázatok az összeíráshoz, utasítás a táblázatok kitöltésére, az úrbéri rendezést ellenző memorandumok, vegyes fogalmazványok, jegyzetek a rendezési kísérlettel kapcsolatban. A csomókban találjuk az 1846—1847-i országgyűlés úrbéri törvényének egy megerősített példányát. Jelentős anyaga van az úrbéri törvény végrehajtására tett intézkedéseknek: a törvény végrehajtására kirendelt bizottság instructiója, amelyet Bornemissza János guberniumi tanácsos dolgozott ki (Teleki József gubernator 1848. március 9-én elnöki rendelettel küldte meg Bornemissza operatumát és mellékleteit a Guberniumnak), az új urbárium formulája, instructio az úrbéri tábla és az úrbért behozó helyi bizottságok részére és a Gubernium különböző egyéb intézkedései a törvény végrehajtása dolgában. Az 1848-i forradalom időszakát néhány nyomtatvány képviseli: a Gubernium április 20-i körrendelete s annak melléklete, az április 3-i rescriptum (amely arra tesz ígéretet, hogy a jobbágykérdés 1849. március 31-ig megoldást nyer, a hozott intézkedések végrehajtása azonban csak azután kezdődik), az 1848-i erdélyi országgyűlés jobbágytörvényei (egyéb tc.-ekkel együtt), a Gubernium június 7-i előzetes értesítése és június 18-i körrendelete az úrbéri viszonyok megszüntetéséről. 1847—1848-ból az állagban maradt az úrbéri referadale protocollum is (iktatókönyvszerű kötet). Az 1848 utáni időszakot néhány nyomtatott körrendelet és egy nyomtatott publicisztikai mű képviseli: az 1854. január 16-i pátens a vajdasági és bánáti úrbéri kártérítésről, az úrbéri törvényszékek instructiója (1857. december 28.), a volt határőrezredek birtokviszonyainak rendezését tárgyazó 1861. augusztus 27-i rendelet, a visszaállított Főkormányszék 1866:18453 sz. rendelete és Vajda László röpirata 1868-ból az 1854. június 21-i nyílt paranccsal kapcsolatban.

Az állagot (a két, vegyes iratokat tartalmazó csomó kivételével) ülésjegyzőkönyvek, majd az ülésjegyzőkönyveket pótló phylerae referadales-kötetek teszik. Az ülésjegyzőkönyvek első bejegyzése 1819. július 26-ról való (az 1819. május 17-i rescriptum guberniumi tárgyalásának jegyzőkönyve), jóllehet a bizottság csak 1820. február 29-én kezdte meg működését; azoknak a rendezéssel kapcsolatos ügyeknek jegyzőkönyveit ugyanis, amelyeket 1819 folyamán a Gubernium teljes ülésein tárgyaltak meg, átadták a bizottságnak; mikor 1820. február legvégén az munkához látott, előbb sorra vette az úrbéri rendezéssel kapcsolatos alaprendeletet és mellékleteit, s a bizottság megalakulására vonatkozókat is. Felolvasták azokat az ülésjegyzőkönyveket is, amelyeket azoknak a rendezéssel kapcsolatos ügyeknek megtárgyalásáról vettek fel, amelyeket még a bizottság *tulajdonképpeni* munkájának megkezdése előtt a Gubernium tárgyalt. A Gubernium plénuma maga is levelezett a bizottsággal, megjegyzéseket téve annak hozzá felterjesztett jegyzőkönyveire; a bizottsághoz kerülő ügyek még akkor is a Gubernium közös iktatásába kerültek, ha a bizottság elnökéhez voltak címezve. A szerv

1821 szeptemberével mint Commissio Gremialis in Urbarialibus ordinata átvette az urbarialia ordinaria intézését is. Ennek következtében 1821-ben és 1822-ben a jegyzőkönyvkötetek két részre tagolódnak: első részüket a Commissio Urbarialis in objecto novae Regulationis jegyzőkönyvei teszik, a másodikat a Commissio Gremialis in Urbarialibus ordinata-éi. A bizottságnál valamivel tovább élt az ülésjegyzőkönyvek vezetésének szokása, mint a Gubernium Transylvanicum (in Politicis)-nál: 1832-ben még készültek jegyzőkönyvek, de az év elejétől már kötetbe gyűjtötték a bizottság által tárgyalt ügyek előadóíveit is. Az ülésjegyzőkönyvek és a phylerae referadales-kötetek vezetése, az előbb említettektől eltekintve, a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) megfelelő állagához hasonlóan történt.

A vegyes iratok első csomója egységes évrendben tartalmazza az iratokat. Az „Úrbér (Urbarium)" feliratú kötetben külön évrend uralkodik; a vegyes csomók végén keltezetlen iratok vannak elhelyezve.

Az állagnak nincs saját segédeszköze. A kutatás az ülésjegyzőkönyvekben úgy történik, hogy előbb a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) mutatókönyvéből megállapítjuk a keresett ügy iktatószámát, majd a kikért ügyiraton található jelzetből azt, hogy az ügyet a bizottság tárgyalta-e (ebben az esetben a guberniumi iktatószám az úrbéri bizottság számával — U... — tört), s az előadóívből vagy elintézésfogalmazványból azt is, hogy ez mikor történt. (Az előadóív a legtöbb esetben feleslegessé teszi az ülésjegyzőkönyvben való kutatást.) A phylerae referadales-kötetek kutatásához elég megállapítani a keresett ügy guberniumi iktatószámát. A két vegyes csomóban a kutatás végigforgatásukkal történhet. A kutató a kérőlapon az állag neve mellett azt tüntesse fel, hogy mely év ülésjegyzőkönyvét, phylerae referadales-kötetét kéri, vagy a „vegyes csomók" megjelölést és az évszámot, vagy az említett kötet jelzését vezesse rá a kérőlapra.

F 58. COMMISSIO SANITATIS

(Az egészségügyi bizottság iratai)

1718—1846

14 kötet, 6 csomó

Ülésjegyzőkönyvek:

1—2.	Az egészségügyi bizottság jegyzőkönyvei (Protocolla deren eingeschickten Berichten an die hierlandische Sanitäts Commission in Sanitäts und Contumaz Sachen nebst allen von andern Dicasterien behändigten Insinuata und communicirten Copien mit angemerckten Resolutionen, welche darauff erfolget)	1745, 1755, 1757—1767	2 kötet
3—9.	A Gubernium kórházi bizottságának ülésjegyzőkönyvei és az ülésjegyzőkönyveket pótló előadóív-kötetek (Protocolla Nosocomialia, ill. Phylerae referadales in objecto nosocomiali)	1819—1843, 1846	7 kötet

Iratok:

10—11.	Az egészségügyi bizottság iratai	1740-es évek—kb. 1783	2 csomó
12—14.	A Marosvásárhelyen és vidékén fellépett járvány elleni védekezésre kiküldött bizottság iratai	1828—1829	3 csomó
15.	A kolozsvári kolerabizottság iratai	1831—1832	1 csomó

Segédkönyvek:

16—17.	Az egészségügyi bizottság kiadói könyvei (Expedit-Protocoll über all- und jede von dieser authorisirten Kayserlichen und Königlichen Sanitaets Commission... abgegangenen Verordnungen und Expeditionen)	1760—1764 1767—1770	2 kötet
18.	Az országos egészségügyi főbizottság iktatókönyve (Protocollum exhibitorum Supremae Sanitatis Commissionis Provincialis Transylvanicae)	1831	1 kötet
19.	Iktatókönyv a Guberniumnak az 1836. évi kolerajárvánnyal kapcsolatos iratairól (Protocollum exhibitorum Regii Gubernii Transylvanici in Politicis pro Anno 1836 morbum spasticum concernentium)	1836	1 kötet
20.	Mutató a Gubernium egészségügyi tárgyú iratairól (Index objectorum ad referadam rei sanitatis pertinentium)	(18. század—) 1839—1846	1 kötet

Ez az állag különböző egészségügyi bizottságok iratanyagát tartalmazza (a Commissio Sanitatis elnevezés tehát nem pontos). A legkorábbi ilyen hatóság az a vegyes bizottság volt, amelynek az 1745 és 1771 közötti időből maradtak fenn iratai. Ez a Gubernium, a Thesaurariatus és a főhadiparancsnokság kiküldötteiből tevődött össze. Elnöke a főhadiparancsnok volt; tagjai a Gubernium egy tanácsosa és titkára, a thesaurarius és a kincstartóság egy további megbízottja, a hadi főbiztos és két orvosszakértő. Az udvari egészségügyi bizottságnak (Sanitäts Hofdeputation) volt alárendelve. A hatóság feladatköre a járványok elleni védekezés volt. Ezek többnyire kelet—délkelet felől érkeztek. A védekezés már ott elkezdődött, hogy a bizottság tájékoztatást kapott a Havasalföldön, Moldvában vagy a Habsburg-birodalom egyéb területein kitört ragályokról. Szükség esetén lezárták a járvány sújtotta országrész felé eső határt, ami azonban nem volt egyszerű feladat. A Kárpátok s az Érchegység rejtett hegyi ösvényein könnyen átcsúszott az őrvonalon a befelé igyekvő utas, esetleg magával

hozva a járvány kórokozóit is. Ha a ragály már az országban is terjedni kezdett, helyi zárlatokkal, gyógykezeléssel, fertőtlenítéssel próbálták útját állani. A bizottság ülésjegyzőkönyveiben és iratanyagában részben a járványokkal kapcsolatos jelentések találhatók, részben az egészségügyi szervezet fenntartására vonatkozó intézkedések, jelentések. A leggyakrabban a contumaciák, a határszéleken felállított veszteglőintézetek ügyei szerepelnek az anyagban. Járvány esetén természetesen az egészségügyi apparátus is felduzzadt (a legkülönbözőbb személyekkel, a különleges biztosoktól kezdve az újonnan felvett kordonőrökig). A szerv iratanyagából csak töredékek maradtak fenn.

Időrendben a következő hatóság, amelynek az állagban iratanyaga van, a Gubernium kórházügyi bizottsága. Létrehozását a kolozsvári Karolina-kórház megalapítása tette szükségessé. I. Ferenc negyedik feleségéről, Karolina Auguszta-ról nevezték el; nagyobb méretű országos kórháznak szánták. Ügyeivel a Gubernium előbb (1819. július 16-tól) külön üléseken (sessiones in objecto neoerectum Nosocomium Claudiopolitanum concernentibus celebratae) foglalkozott, majd külön bizottságot küldött ki az ügyek intézésére. Mind a külön sessiókon, mind a bizottság ülésein a gubernator, illetve a Gubernium praesese elnökölt; az ülésen emellett általában egy-két guberniumi tanácsos, két titkár (egyikük mint referens; később csak a referens titkár jelent meg, aki egyben a kórház igazgatója is volt), a kolozsvári főbíró, a kolozsvári Cassa delegata megbízottja és a kolozsvári városi orvos, majd később a kórház főorvosa vett részt. Az első években a névsorban ott találjuk az országos számvevőt (exactor) is. A külön üléseken, majd a bizottság ülésein elsősorban a kórház fenntartásának ügyeit tárgyalták meg. A kezdeti időszakban ezek közé tartoztak a kórház részére rendezett gyűjtés ügyei, a kórház vezetői instructiójának kidolgozása. Állandó jellegű ügyek voltak a kórház számadásainak felülvizsgálata, a személyzeti ügyek, a gyógyszerellátás kérdései, a betegek kezeltetésével kapcsolatban felmerülő problémák. Különleges természetű ügyek voltak a kórház hitelügyei. (A kórház fenntartására pénzalap szolgált, s ebből hiteleket nyújtottak — elsősorban birtokos nemeseknek.) Ennek a bizottságnak csak ülésjegyzőkönyvei és az ülésjegyzőkönyveket pótló előadóív-kötetei maradtak az állagban; ügyiratai a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) ügyiratállagában találhatók.

1828—1829-ben működött a harmadik olyan szerv, amelynek anyaga maradt vissza az állagban. Ez különleges bizottság volt, amely a Marosvásárhelyen és környékén jelentkező kolerajárvány elleni védekezést volt hivatva ellátni. Elnöke Székely Mihály volt, a királyi tábla elnöke. A bizottság széles körű tevékenységet fejtett ki a járvány elfojtása érdekében. Rendszeres tájékoztatást követelt a város egyes fertályaiból a megbetegedettekről és occludáltakról, de még a nem kolerában megbetegedett személyekről is. Kimutatásokat terjesztettek fel hozzá a városba belépő idegen személyekről. A bizottság és a helyi hatóságok számos vizsgálatot folytattak a járvány kapcsán. Végül az anyagba került nagyobb számú jegyzőkönyv, feljegyzés, jegyzék; valamennyi a ragállyal kapcsolatos. A bizottság — korlátozott területi hatásköréhez és működése idejéhez képest — aránylag jelentős iratanyagot hagyott hátra; ez a szervnek feltehetően majdnem teljes irattermelése.

Az időrendben következő hatóságnak, az országos egészségügyi főbizottságnak csak iktatókönyve maradt ebben az állagban. A bizottságot az 1831. július 2-i királyi resolutio alapján hozták létre; elnöke a Gubernii praeses, Jósika János

lett. A Gubernium, a Thesaurariatus és a főhadiparancsnokság megbízottaiból állt; az elsőt két tanácsos, az országos főorvos, egy titkár és egy fogalmazó képviselte a bizottságban (az utóbbi három volt a bizottság előadója), a másodikat egy tanácsosa, a harmadikat a 2. román határőrezred parancsnoka. Az országos bizottság már a román fejedelemségekben, illetve Magyarországon dúló járvány terjedéséről is tájékozódott. A határ őrizetét megerősítették, a contumaciákra fokozott figyelem irányult. A kolera nem tudott nagyobb pusztítást végezni az országban; ahová mégis behatolt, ott helyi zárlatokkal és gyógykezeléssel védekeztek ellene. A bizottság rendszeres egészségügyi jelentéseket követelt a törvényhatóságoktól. Különleges biztosokat is küldött ki, s a lehető számú orvost küldte a betegség által veszélyeztetett területekre. A kolera helyenként mégis erős pusztítása, a korlátozó intézkedések (elsősorban a kereskedelmi zárlatok) s emellett a kordonvonalon szolgálatot teljesítő katonaság tartásának terhei, meg azok az őrszolgálatok, amelyeket maguknak a parasztoknak kellett ellátni, néhány helyen, ha általában nem is együttesen hatva, de felszínre hozták a parasztok és a városi alsóbb rétegek elégedetlenségét. Erdélyben nem került sor kolerafelkelésre, de egynéhány helyi megmozdulás emlékét az iktatókönyv is őrzi. A bizottság iratai (az iktatókönyv kivételével) a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) állagában találhatók.

Ugyancsak az 1831. évi kolerajárvány elleni védekezés céljából jött létre Kolozsvárott helyi bizottság, amelynek iratanyagát szintén ebben az állagban találjuk. A bizottságot a Gubernium küldte ki; elnöke Naláczi József guberniumi tanácsos volt. A bizottság működése helyi egészségügyi szervezet kiépítésével kezdődött: megszervezte a zárlatot, a városon belül igazgatási egységenként apparátust hozott létre az egészségügyi feladatok ellátására, egy-egy fertály felügyelőjéül előkelő személyeket kérve fel, élelmiszer-tartalékot gyűjtött az esetleges kereskedelmi zárlat esetére, házak szerint összeíratta a város egész népességét (az összeírásban megjelölve azt is, hogy az illető személyek egészségesek-e, s ki a háziorvosuk), intézkedett a lakosságnak a kolera elleni gyógymódra való kioktatására nézve, a gyógyszerellátással is foglalkozott. A szegénygondozás terén is fejtett ki munkát. A bizottság iratanyagának egy részét a megbetegedésekről és halálesetekről beszámoló jelentések teszik. (Ezek részben napi jelentések.)

Időrendben az 1836. évi kolerajárvánnyal kapcsolatos iratok állnak a sor utolsó helyén. Ebben az évben szintén külön iktatókönyvbe vezették a kolerával kapcsolatos intézkedéseket, amelyek az 1831. évihez voltak hasonlóak.

Az egyes szervek többé-kevésbé zárt iratanyaga mellett az állagban maradt némi olyan iratanyag is, amely a Gubernium levéltárába tartozik, s vagy valamely egészségügyi szerv működése során került annak iratai közé, vagy később helyezték el a vegyessé váló állagba. Ezek közül említendők: Johann Albrich brassói orvos feljegyzése az 1718—1719-i brassói és barcasági pestisről, törvényhatóságok egészségügyi tárgyú jelentései az 1780-as évekből és összefoglaló kimutatások a kolera 1836. évi elterjedéséről.

A legkorábbi ismertetett bizottság iratainak zömét jegyzőkönyvek teszik ki. Ezek egy része az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján készült, más része pedig csak abban különbözik ettől, hogy az ügyben kelt határozatot nem az ügy kivonatának végével egy magasságban kezdték meg, hanem azzal párhuzamosan másolják a kötetbe, s a bejegyzéseket aszerint csoportosítják, hogy kinek történt az ügyben jelentés, illetve kitől érkezett. Egy ilyen kötetben tartalommutatót talá-

lunk. Ennek a bizottságnak ügyiratanyagát az 1753—1754. években hozzá küldött rescriptumok teszik, s emellett kevés vegyes iratanyag a hatóság működésének különböző éveiből. Az egykori iratanyag segédkönyvéül a kiadói könyvek szolgáltak. Ezek elenchusszerűen feljegyzéseket tartalmaztak; a bizottsággal levelezésben álló hatóságok szerint tagolódtak. Az egy-egy ilyen szervvel folytatott hivatali levelezésre eső részen belül a bejegyzések időrendben követték egymást. Egy kötetnek tartalommutatója is van. A kórházügyi bizottságnak csak ülésjegyzőkönyvei, illetve az azokat pótló előadóív-kötetei maradtak az állagban; az első sorozat az 1819—1831. éveket öleli fel, a második 1829—cel kezdődik, és 1843-ig bezárólag alkot összefüggő sorozatot, amelyhez az 1846. évi előadóívek kötege csatlakozik. Mindkét sorozat rendszere megegyezik az úrbéri bizottsági jegyzőkönyvekével, illetve előadóív-kötetekével. A bizottság ügyiratai a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) ügyiratsorozatában találhatók. Az 1828—1829-ben Marosvásárhelyen működött bizottság iratanyagában a bizottság ülésjegyzőkönyvei, ügyiratanyaga és a járvány alkalmával készült különböző kimutatások találhatók, továbbá a városi tanács ülésjegyzőkönyve (in objecto Sanitatis), helyi bizottság protocollum sessionaléja, vizsgálati jegyzőkönyvek. Az anyag fasciculusokra tagolódik, az egyes fasciculusokon belül számjelzettel ellátott. Az ügyirat jellegű anyagnál a bizottsághoz érkezett iratok és a hozzájuk tartozó elintézésfogalmazványok általában külön-külön fasciculusokba kerültek. Az 1831-i országos egészségügyi bizottság iktatókönyve alakilag csak annyiban tér el a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iktatókönyveitől, hogy első nem rovatos lapján ott találjuk a bizottság névsorát, s hogy az iktatószámok rovatában kettős számot közöl: az irat bizottsági iktatószámát törve a guberniumi iktatószámmal.

Az 1831—1832. évi kolozsvári egészségügyi bizottság anyagában találhatók a bizottság ülésjegyzőkönyve, ügyiratai, a helyi egészségügyi szerveknek adott instructiói, nyomtatott körrendeletei. Az anyag nagy részét a város részletes conscriptiója teszi ki. Ez fertályonként készült, azon belül pedig házanként. Az egyes házaknál feltünteti a tulajdonos nevét, családtagjainak és cselédségének létszámát. Ha a ház bérbe adott, a bérlők neve, családtagjaik és cselédségük száma külön rovatokba került. Végül megnevezte az összeírás az egyes családok háziorvosait is. (Az összeírások egy része jóval összevontabb a most ismertetettnél.) Jelentősebb mennyiséget tesznek még ki a táblázatos kimutatások a megbetegedésekről és halálesetekről. Az 1836. évi kolerajárvány iratairól készült bejegyzéseket tartalmazó iktatókönyv a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iktatókönyvének mintájára készült; csak abban tér el tőle, hogy az iktatószám rovatában az irat guberniumi iktatószáma szerepel, a külön iktatókönyv bejegyzéseinek sorszámával törve.

Az állag alkatrészeinek egyikéhez sem kapcsolódik szorosan az a mutató, amely a Gubernium egészségügyi vonatkozású irataihoz készült (elsősorban az 1839—1846. évekhez, de szórványos adatokat a 18. századra s a 19. század első 38 évére is tartalmaz). Ez betűsoros; teljesnek nem tekinthető.

A kutatás a kötetek átforgatásával, ill. az iratcsomók átnézésével történhet. A köteteknél az időrend vagy ezen túlmenőleg a hatósággal kapcsolatban álló szervek szerinti tagolás nyújt támpontot, az iratanyagnál pedig az a körülmény, hogy az ennek az anyagrésznek kétharmadát kitevő 1828—1829-i marosvásárhelyi és 1831—1832-i kolozsvári bizottsági iratok együtt maradtak. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel, s mellette lehetőleg annak az állagrésznek megjelölését is, amelyre a kutatásnál szüksége van.

F 59. COMMISSIO DIRECTIVA

(Commissio Regia Directiva ad introducendam repartitionis et contributionis ideam ordinata)*

(A Bethlen-féle adórendszer bevezetésére kiküldött bizottság iratai)

1754–1764

10 csomó, 1 kötet

1—5.	Ülésjegyzőkönyvek	1754—1760	4 csomó, 1 kötet
6—11.	Ügyiratok	1755—1764	6 csomó

Ez az állag annak a bizottságnak iratanyagát tartalmazza, amely az ún. Bethlen-féle adórendszert (Systhema Bethlenianum, a rendszer kidolgozója, Bethlen Gábor, későbbi erdélyi udvari kancellár neve után) volt hivatva bevezetni. A bizottság 1754. október 9-én kezdte meg működését. Első elnöke Bethlen Gábor volt; mint teljhatalmú királyi biztos működött hatáskörében. Instructiója nem írta körül részletesen ezt a hatáskört; az adórendszert s a bevezetésével járó teendőket korábbi rescriptumok már kellőképpen ismertették. A legfontosabb teendő az adótabellák elkészítése volt. Az egyes törvényhatóságokban alkalmas perceptorokat kellett állítani az adóigazgatás élére. Olyan kérdésekben, amelyeknek megoldását nem szabályozták udvari rendeletek, a bizottságnak az udvarhoz kellett fordulnia döntés kieszközlése végett. Részletesebben jelölte meg az adórendszer bevezetésével kapcsolatos feladatokat az az utasítás, amelyeket a bizottság dolgozott ki az alsóbb hatóságok részére. A törvényhatóságoknál a munkát megye-, szék- vagy vidékgyűlés vezette be; ezen jelölték ki az adótabellák kiállítását intéző biztosokat s működési körzetüket. (Minden ilyen circulusban két-két biztos végezte a munkát.) Hogy azonban az összeírásnál egyik natio se követhessen el visszaéléseket a másik rovására, az egyes natiókhoz tartozó törvényhatóságok kölcsönösen biztosokat küldtek egymáshoz. Ha a munkálat során eloszlathatatlan nézeteltérés állt elő a törvényhatóság saját biztosai és a más natióbeli megbízottak közt, az ügyet döntés végett a Commissio Directiva elé kellett terjeszteni. A norma részletesen szabályozta az adótabellák kiállításának technikai részleteit is. A perceptorok jelölése szintén a törvényhatósági gyűlések feladata volt; a jelöltek közül azonban az udvar választotta ki a tisztség betöltőjét.

A bizottság úgy tervezte: a munkálatot rövid idő alatt le tudja bonyolítani. Kéthónapos határidőt szabott a törvényhatóságoknak a befejezésre. A számítás azonban nem volt reális. A törvényhatóságokból mindjárt a munkálat megindulása után nagy számban érkeztek fel a jelentések, a problémák tömegével. Igen gyakran találkozunk azzal a kérdéssel: ki melyik adózó-kategóriába tartozik. Nem volt egyszerű a libertinus és inquilinus megkülönböztetése sem (egyes szász területeken). Szász székből kértek felvilágosítást arra nézve is, hogy mi történjék olyan esetben, amikor egész falvak más helység területén vannak megtelepedve. A curialistákkal kapcsolatban sem mindig tudtak döntést hozni maguk a törvény-

* A bizottság neve még e mellett Commissio Regia Systematis Peraequationis Quanti Contributionalis Principatus Transylvaniae Directiva, Commissio Regia Directiva in Negotio Repartitionis Quanti Contributionalis Systematis alakban is szerepel.

hatóságok. Hogy minősítsék a földesúri molnárokat, kocsmárosokat? Gyakran vetették fel a bizottságnak a kérdést: mi történjék olyen esetben, amikor a gyermekek együtt laknak szüleikkel. A városokban is gondot jelentett az adózók kategóriákba való sorolása. Mi történjék az iparosok és kereskedők özvegyeivel, különösen azokkal, akik férjük halála után nem űzik tovább annak mesterségét, ill. nem folyatják a kereskedést? Az iparosok közé számíthatók-e a kontárok? Hová sorolják be a különleges jogállású zsidó kereskedőket? Milyen kategóriába kerüljenek a városokban tartózkodó, de polgárjoggal nem rendelkező románok és rácok? Adófizetőknek tekintsék-e a vándorcigányokat? Valamennyi adózó-kategóriánál egyformán problematikus volt: hogy bírálják el az elöregedett, legtöbbnyire már nem a maguk kenyerén élő személyeket. Nagy számban érkeztek a kérdések a különböző mentességekre nézve. Milyen adó fizetésére kötelesek a régi mentességekkel élő bányászok? (Természetesen még a bányászok egyes kategóriái közt is különbségek voltak.) Milyen mentességet fognak élvezni a sóhajósok? Mi történjék a korábbi rendelkezések értelmében szintén mentességet élvező papokkal és más egyházi személyekkel? Hogy adózzanak a hatóságoknál alkalmazott alsóbb funkcionáriusok, szolgák? Milyen adóval tartoznak kormányhatósági tisztviselők özvegyei? Mi történjék a városban birtokló nemesek adózása dolgában? Adómentesek-e az új házasok, a szász falvak villicusai és bírái, a károsodottak, az uradalmi tisztek? Külön kérdést képezett az egyházi nemesek adózásának dolga. Valamennyi adózó-kategóriánál fellépő kérdés volt a classificatio ügye. Kérdések hosszú sora merült fel a facultas-adó megállapításánál. A városoknál a házadó körül vetődtek fel ezek. A földadónál a legkülönbözőbb problémák adódtak: kinek neve alatt vegyék fel a tabellákba a helység közföldjeit? A föld területének kiszámításánál csak az egy évben használt földeket jegyezzék-e be a tabellákba vagy valamennyi forduló termőterületeit? Kinek a neve alatt kerüljenek a tabellákba a zálogos földek? Hogy jegyezzék fel az extraneusok földjeit? Hogy történjék az évi középtermés kiszámítása? Az összterméseket tekintsék-e adó alá esőnek, vagy előzőleg levonhatják-e belőle a tizedeket és a csépeltetési költségeket? Hová sorolják be a tabellákban a kerti veteményeket, a gyömölcsösöket? Felvegyék-e az adótárgyak közé a méhkasokat, az erdőlésből és makkoltatásból származó jövedelmeket? Nem egy kérdés vetődött fel azzal kapcsolatban is, hogy miként történjék a föld termékeinek állatra átszámítása. Különleges problémát jelentett a fatermékeket készítő és azokkal kereskedő parasztok adózása vagy a szolgalegények konvenciós földjei, vagy éppen szüleik házánál tartott állatai után fizetendő adó ügye, vagy a juhosgazdák adózása.

Mindez nemcsak a munkálat végzésére kiküldött bizottságok jelentéseinek volt a tárgya, hanem hasonló panaszokkal éltek egyes személyek is, s ugyanezekkel a kérdésekkel hozakodtak elő a törvényhatóságok perceptorai is. Főleg a bizottság későbbi működése alatt szaporodnak meg a károsultak adómentességi ügyei, a celatiókról beszámoló jelentések és az adórestancia-ügyek.

A bizottság működési köre még két különleges területet ölelt fel: a perceptorok hálózatának kiépítését és a törvényhatóságok tisztjeinek illetményügyeit.

Mindez már magában is jórészt indokolta volna a bizottság munkájának elhúzódását. De a munka egyébként is lassan haladt; az udvar újabb és újabb rescriptumokban (F 46. 1757:344, 1759:1334, 1760:195) volt kénytelen kifejezni rosszallását. A bizottság működése 1764-ben ért véget; a július 10-i rescriptum

szüntette meg. (A rescriptumot l. F 41. 1764:2807—2818. o. A Commissio feloszlatására vonatkozó rész a 2812. oldalon. Az 1764-i iratok egy részén a címzés már a „Commissio Rei Tributariae".)

Az állag egy részét a bizottság ülésjegyzőkönyvei teszik. Ezek egyrészt valamivel bővebbek a szokásos ülésjegyzőkönyveknél: teljes terjedelmében belemásolták Bethlen instructióját, a bizottság által a törvényhatóságok részére kibocsátott cynosurát, a bizottságnak az udvarhoz tett jelentéseit, a Guberniumnak az adórendezés dolgában kiadott körrendeleteit és más fontosabbnak ítélt iratokat. Másrészt a törvényhatóságok által kiküldött bizottságok jelentései tárgyalásánál nem a jelentés kivonata után vezették beléjük a Commissio resolutióját, hanem a jelentés egyes pontjainak kivonata mellé írták be a megfelelő döntést. A különálló kötet kivételével, amely kb. négy hónap üléseinek jegyzőkönyveit tartalmazza, a jegyzőkönyvek egyes füzetei (kis eltolódásoktól eltekintve) egy-egy hónap anyagát foglalják magukban. Az ülésjegyzőkönyv-sorozatból az 1762—1764. évek anyaga hiányzik, s emellett a korábbi évekből is egyes hónapok nincsenek képviselve az állagban; másrészt több hónapból duplumpéldány is található a sorozatban. Az állag másik részét az ügyiratanyag teszi. Ennek legnagyobb része a bizottsághoz érkezett irat (részben közvetlenül jutottak el ezek a Commissióhoz, részben a Gubernium tette át őket hozzá), s meglehetősen kevés az elintézésfogalmazvány. Az érkezett iratok és az elintézésfogalmazványok nem kapcsolódnak egymáshoz; egy-egy ügy elintézésének (az ülésjegyzőkönyvi bejegyzésektől eltekintve) csak elvétve találjuk nyomát. (Előfordul az, hogy a Commissio határozatát a jelentés tisztán maradt harmadik oldalára vezették rá.) Az egyes iratok a bizottságnál való tárgyalások rendjében követik egymást a sorozatban.

Segédkönyv nem készült az állaghoz. Kutatása az ülésjegyzőkönyvek átforgatásával, ill. az iratok darabról darabra való átnézésével történhet. A kutató munkáját megkönnyíti az a körülmény, hogy az iratokon feltüntették bizottsági megtárgyalásuk keltét, s így az ülésjegyzőkönyvi bejegyzés alapján az ügyiratok közt is megtalálható a szükséges irat. A kérőlapon az állag neve mellett az ülésjegyzőkönyvekben történő kutatás esetén annak az évnek és hónapnak megjelölésének kell szerepelni, amelyre a kutatásnál szükség van. Az iratokban való kutatásnál is helyes a sorozat neve mellett közelebbi megjelölést is alkalmazni.

F 60. COMMISSIO CONTRIBUTIONALIS

1771—1786

4 csomó

1—2.	Ülésjegyzőkönyvek (Protocolla)	1762, 1770—1774	2 csomó
3.	Repertorium Rescriptorum Decretorumque Aulicorum nec non Commissionum Gubernialium	1772—1782	1 csomó
4.	Iratok	1771—1787	1 csomó

Ez az állag többféle provenienciájú anyagot tartalmaz. Anyagának egy részét valóban a Gubernium adóügyi bizottságának (Commissio Contributionalis, Commissio in Re Tributaria) iratai teszik; más része azonban a proveniencia szempontjából a Cancellaria rei Contributionalis revisoria és az Exactoratus Provincialis fondjába tartozik, az elnevezés tehát nem fedi pontosan az állag való tartalmát. A Cancellaria rei Contributionalis revisoria az Exactoratus Provincialis 1764-i feloszlatásakor jött létre. Az országos jövedelmek számvételét végezte. A Commissio Contributionalis a Gubernium bizottsága volt (instructiója nem maradt fenn; 1770-ben kezdte meg működését). Az Exactoratus Provincialis újrafelállítását az 1771. december 6-i rescriptum rendelte el. Ez határt vont az adóügyi bizottság és az országos főszámvevőség hatásköre közt; az előbbi az adó kivetésének, begyűjtésének és adminisztrációjának ügyeivel kellett hogy foglalkozzék, a többi (elsősorban számvételi) ügy az Exactoratus Provincialisra maradt (F 46. 1771:2943). Az állagot mindezen hatóságoknak a jelzett korszakból származó iratanyag-töredékei teszik: a Cancellaria rei Contributionalis revisoria és az Exactoratus Provincialis felterjesztései az adóügyi bizottsághoz, egyes esetekben pedig magához a Guberniumhoz. [Az anyag egy részénél kérdéses, hogy az Exactoratus Provincialisnak a bizottsághoz tett felterjesztésének tekintendő-e. Az Exactoratus Provincialis tényleges vezetője ti. — a bizottságnak a Guberniumhoz 1772. június 17-én tett jelentése tanúsága szerint (F 46. 1772:6300) — assidense volt a bizottságnak.]

Az iratok tárgya az adóigazgatás legkülönbözőbb területeit öleli fel. Az adókivetésnek magának is számos problémájával találkozunk itt. A Bruckenthal-féle adórendszer bevezetése még nem zárult le 1771 elején, amikorról az első iratok valók: a földek három calcaturára való felosztása, az allodialis és colonicalis földek megkülönböztetése, az adó alá eső termőterületek felmérése, a classificatio sok gondot okozott, amint a törvényhatóságok jelentéseiből, magánosok kérvényeiből és Johann Franz Ernst Wolffnak (a későbbi viceexactornak) a bizottsághoz tett felterjesztéseiből értesülünk. Az adózók személyei közül egyéb bizonytalanságok is adódtak (kétes nemesek, alsóbb kincstartósági tisztek, papok adójának ügyei). Befolyásolták az adókivetést a mentesítések (tűz-, jég-, árvíz- stb. kárral sújtott személyek vagy falvak, elaggott s így az adó fizetésére képtelen személyek). Az adókivetés, -begyűjtés és -beszolgáltatás menetéről, az adó összmennyiségének, az adózók számának növekedéséről és csökkenéséről szintén készültek jelentések a bizottság, illetve a Gubernium számára. A Cancellaria rei Contributionalis revisoria és az országos számvevőség emellett felülvizsgálta az adókezelés pontos vitelét.

Az iratanyag egészen kis töredéke a három hatóság teljes anyagának. Az anyagnak majdnem fele 1771. évi; 1772—1775-ből nincsenek iratok, 1776-ból van egy, 1777-ből megintcsak nincs irat az állagban. 1779—1784-ből évente néhány darabot találunk, 1785-ből egyet sem.

Az ülésjegyzőkönyvek rendszere: az egyes üléseknél feltüntetik a résztvevők neveit, majd az egyes ügyek kivonatát és a rájuk nézve hozott határozatokat közlik. Az iratanyag nagy része fogalmazvány, kisebb része a bizottsághoz érkezett irat. Ma részben a bizottságban megtárgyalásuk kelte, részben saját keltük alapján egyetlen sorozatba vannak egyesítve, provenienciára való tekintet nélkül. Segédkönyve nincs, a kutatás az iratokban csak az állag átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel; ismétlődő kutatásnál a szükséges darabok közelebbi jelzetét is.

F 61. COMMISSIO COMMERCIALIS

(A Gubernium gazdasági bizottságának iratai)

1769–1777

13 csomó, 5 kötet

1—5.	Ülésjegyzőkönyvek (Protocolla Commissionis Commercialis)	1771—1775	5 kötet
6—18.	Iratok	1764—1777	13 csomó
	Lajstromkönyv (az iratok utolsó csomójában)		

Ez az állag a Gubernium mellett működő gazdasági bizottság — Commissio Commercialis — iratanyagát tartalmazza. (A „commercialia" szóval kereskedelem-, ipar- és közlekedésügyeket, valamint a mezőgazdaság modernizálásával kapcsolatosakat szoktunk jelölni.) Ilyen jellegű bizottság felállítására az udvar már 1769 előtt is gondolt. Az 1760. július 25-i rescriptum többek között a következőket mondja: a kincstartó egy-egy magyar és szász tanácsossal és egy kincstári tisztviselővel heti megbeszéléseket tartson az erdélyi ipari termelés (különösen a belföldi fogyasztást szolgáló vagy kivitelre alkalmas árut produkáló) növelése ügyében, s a határozatokat terjessze a Gubernium elé. Hogy e bizottság munkájában a thesaurarius egyéb munkái miatt ne legyen fennakadás (és hogy az udvar politikája biztosabban érvényesüljön), a rescriptum úgy rendelkezett, hogy a bizottságban foglaljon helyet Vanckhel Zacharias Seeberg [l. Commissio Saxonica (F 70.) leltára], s a thesaurarius távollétében ő lássa el az elnökletet (a rescriptumot l. F 127. 23.). A megalakulásra azonban ekkor nem került sor. Csak 1769-ben történt újabb intézkedés ilyen szerv létrehozására.

Az 1769. február 11-i rescriptum értelmében a bizottság elnökletét a Gubernium egy tanácsosa kellett hogy ellássa. (Elsőnek — még a stabilis commissio később ismertetendő megalakulása után is — Nemes János, később Bánffy Farkas került a bizottság élére.) Tagjai: egy guberniumi tanácsos, a főhadiparancsnokság egy megbízottja („in quantum Limitaneos concerneret"), a Thesaurariatus képviselője (a fiatal Bánffy György, akkor kincstári tanácsos, később Erdély gubernatora így kerül majd a bizottságba), Szeben város két senatora és egy actuarius (elsőként Michael Bruckenthal, az 1786—1790. években fogarasi kerületi biztos, majd szász comes). Ez a bizottság előkészítő jellegű volt; a rescriptum azt tűzte ki feladatául, hogy áttekintést nyújtson az erdélyi gazdaságról. Nevezetesen: kik foglalkoznak kereskedéssel Erdélyben, a kereskedelmet illetően mily joghatóság alá tartoznak; kimutatás volt készítendő róluk és jelentés kiváltságaikról stb., összeállítás az erdélyi kereskedelem aktív vagy passzív, hasznos vagy haszontalan voltáról. Jelentést kellett tennie az iparról (különösen a textiliparról), a gyapjú-, len-, kender-, nyersbőrtermelésről, bőrgyártásról. Javaslattételre volt köteles a létrehozandó commercialis alap ügyében (F 46. 1769:625).

1769. április 29-én tartott első ülésével kezdte meg munkáját. Az első majd két év munkája valóban elsősorban az előkészítés és tájékozódás volt. Már a kezdeti időszakban is feltűnnek azonban azok a teendői, melyeket végleges formában való megalakítása után végzett. Az erdélyi commercium és manufaktúrák állapotáról beszámoló operatumát a Gubernium 1770 folyamán terjesztette fel az udvarhoz. Ennek alapján dolgozták ki azután a bizottság instructióját, amely az 1771. március 19-i rescriptum mellékleteként jutott el a Guberniumhoz.

A rescriptum s maga az instructio szabályozta a bizottság jellegét és összetételét. Az udvar most „stabilis quaedam commissio"-t állított fel. A bizottság személyzetét a rescriptum két kategóriába sorolta: egy részük (más irányú teendői mellett) csak a bizottság *tanácskozásain* vegyen részt, más részüknek a bizottsági teendők ellátása legyen a főfoglalkozása. Az első csoportba a következők tartoztak: a bizottság elnökéül az előkészítő bizottság elnökét, Nemes János guberniumi tanácsost nevezte ki, tagjaiul a Gubernium kebeléből Kemény Farkas tanácsost, Hannenheim titkárt, a Thesaurariatus részéről Schaffgotsch tanácsost, Buch főharmincadost, végül egy személyt — akinek kijelölése későbbre maradt — a szebeni magistratus kebeléből. A rescriptum a bizottság ítéletére bízta: meghívja-e üléseire időről időre a szebeni kereskedőtársaság egyik-másik tagját, vagy a felmerülő kereskedelmi tárgyú ügyekben írásban kéri be a társaság véleményét. A második csoportba — amely a bizottság munkájának oroszlánrészét volt hivatva végezni — a bizottság referense került (ezt a feladatot az előkészítő bizottság actuariusa, Michael Bruckenthal kapta, a tisztséggel együtt elnyerve a guberniumi titkár címét és jellegét), s mellette a bizottság actuariusa (ez Michael Soterius lett); az irodai munkák ellátására két írnok állt a bizottság rendelkezésére.

A bizottság hatáskörét az instructio részletesen szabályozta. Általánosságban feladatául jelölte meg azt, hogy alapos ismeretekkel rendelkezzék az erdélyi ipar és kereskedelem helyzetéről. Időszakos vizsgálatok útján kellett meggyőződnie: milyen termékek előállításával foglalkoznak a kézművesek. Hol értékesítik áruikat? Mennyivel fokozhatnák még ezeknek a cikkeknek termelését, figyelembe véve azoknak az országoknak szükségletét, amelyek jelenleg ezekből a cikkekből vásárolnak? Ismernie kellett: honnan szerzik be nyersanyagaikat a kézművesek és manufaktúra-tulajdonosok; belföldi vagy külföldről behozott anyagok-e ezek. Foglalkoznia kellett az ipar technikai színvonalának kérdéseivel is. Neki kellett azt is megítélnie: mely céhek szüntetendők meg, melyek működését kell megújítani vagy kiterjeszteni. Melyek hagyandók meg jelenleg készített cikkeik gyártásában, és melyek irányítandók más termékek előállítására? S végezetül: milyen iparághoz tartozó „gyárakat" (Fabriken) lehet létesíteni Erdélyben az erdélyi kereskedelem jelen helyzetében, a közjólét ártalma s a meglevő kereskedők s iparosok tönkretétele nélkül? Már az instructio is feladatává tette a bizottságnak a mezőgazdaság fellendítéséve l való foglalkozást; ezen a téren a közigazgatási hatóságokkal s az ekkor még fennálló mezőgazdasági társasággal kellett együttműködnie. Méginkább a bizottságra hárultak a mezőgazdaság helyzetével kapcsolatos feladatok a társaság megszűnése után.

Részletezve a bizottság egyes feladatait, az instructio első helyen a mezőgazdaság által előállított nyersanyagok termelése terén mutatkozó teendőire tért ki. A bizottságnak elsősorban — a Thesaurariatus által rendelkezésére bocsátott commercialis tabellák alapján — értékeléssel ellátott kereskedelmi mérleget kellett készítenie, s összehasonlítást kellett tennie az előző évi mérleggel. Az instructio a juhtenyésztés fejlesztését német, spanyol és olasz kosok behozatalával kívánta elérni. Ugyanezt a célt szolgálták a legelők megjavítását és a nyírásnál nagyobb gondosság megkövetelését célzó előírások is. A juhtenyésztés mellett a méhtenyésztés fejlesztését jelölte meg az instructio a bizottság különös feladatául. A földművelés termékei közül a textilipar szempontjából fontos kender és len termelésének szorgalmazására utasította a bizottságot.

Az ipar területén felmerülő feladatokat tárgyalva, az instructio külön foglalkozott a céhes és külön a manufaktúra-iparral. A bizottság feladatául jelölte meg azt, amivel az már az 1769—1771-es előkészítő időszakban is foglalkozott: a céhszabályozások ellátását. Különösen a következőkre hívta fel a commissio figyelmét: 1. a céhmesterek számának szabályozása (egyben az egy mester által tartható segédek és inasok száma korlátozásának mérséklése); 2. a tanulói díj, felszabadulási díj, a mesterjog elnyerése esetén fizetendő taxa szabályozása; 3. az inasévek meghosszabbításának megakadályozása; 4. a munka menetében történt megszakítások (a segédek „mértéktelen" szabad ideje, összejövetelei és a temetéseken való részvétel miatt) kiküszöbölése vagy mérséklése; 5. az egész céhet illető ügyek megtárgyalásánál a törvényhatóság és a bizottság képviselőjének jelenléte; 6. a legények vándorlásának szabályozása; 7. a mesterek fiainak és vejeinek az inas- és vándoréveknél, valamint a remek elkészítésénél fennálló kiváltságainak megszüntetése; 8. a remek készítésének szabályozása olyan értelemben, hogy az elkészült áru könnyen értékesíthető legyen; 9. korlátozások a segédek szervezeteivel kapcsolatban.

A manufaktúra-iparra nézve az instructio három irányelvet állított fel: *a)* tekintettel Erdély jelenlegi csekély pénzforgalmára s arra, hogy szomszédai keveset tudnak felvenni termékeiből, elsősorban a közszükségleti cikkeket gyártó manufaktúrákat kell tervbevenni; *b)* olyan közszükségleti cikkeket kell termelni, amelyeket mindenki — kis költséggel — elő tud állítani, s nem finom árut (az egyébként is szegény erdélyieknek az sok felesleges költségébe kerülne, míg finomabb termékeik a Birodalom más részeinek hasonló termékeivel versenyképesek lennének); *c)* nem gyárak hozandók létre (nagyobb beruházással), hanem a kézműipari termelést kell favorizálni. Az instructio a következő iparágakban látta jónak manufaktúrák támogatását: 1. kelmekészítés, 2. gyapjúáruk, 3. bőráruk termelése, 4. fonás, szövés, 5. pokróc- és 6. pamutvászongyártás; 7. egyes vasipari cikkek előállítása, 8. drótkészítés.

A kereskedelemmel kapcsolatban az udvarban az az álláspont alakult ki, hogy Erdélyben túl nagy a kereskedők létszáma. Innen magyarázható, hogy az instructio a bizottságnak a kereskedelemmel kapcsolatos feladatait a következőkben jelölte meg: a kereskedők jogosítványainak kiadása a bizottságtól függjön; sem a városok nem adhatnak nekik polgárjogot, sem földesurak mentesítő levelet a bizottság tudta és beleegyezése nélkül; a jogosítványért jelentkezőket a bizottság vizsgálja felül; a kereskedők osztályozandók (áruik szerint); a kereskedők letelepedését a szász városokra és a magyar és székely törvényhatóságok nagyobb helyeire kell korlátozni; a kisebb mezővárosokban és falvakban csak szatócsok tűrhetők meg; a házalás megszüntetendő; Szebenben, Brassóban, Kolozsvárott és Medgyesen évente két ízben nyolcnapos vásárok tartandók. A többi városokban, mezővárosokban és nagyobb helyeken a háromnapos országos vásárok megtarthatók, a többi falvakban azonban csak marhavásároknak van helye. Különös figyelmet szentelt az örmény kereskedőknek. Bizonyos különleges esetektől eltekintve Erzsébetvárosra, Szamosújvárra, Gyergyószentmiklósra, Szebenre és a vásárokra kívánta korlátozni tevékenységüket, s kötelezni akarta őket arra is, hogy olyan áruiknak, amelyeket az országban is készítenek, legalább egyharmadát a hazai termékek tegyék ki. Az örmény kereskedők egy részét az iparba szándékozott irányítani. A görög kereskedők működési körét is megszorította az utasítás, csak a „török árukkal" (értendők rajta a Török Birodalom-

ból, ill. azon át Keletről behozott cikkek) és a nagyban való kereskedést hagyva meg nekik, a vásárokon való részvétel mellett. Végül elrendelte a cégjegyzések összegyűjtését is.

Külön foglalkozott az utasítás a bizottság *ellenőrző* tevékenységével. Felügyeletet kellett gyakorolnia a céhek pénztárai (Laden und Zunftgelder) felett. Büntető hatóságot is gyakorolt. Felügyelt a kereskedelemre, az áruk minőségére. Kitért a termelés fokozása céljából létesített prémiumok kérdésére is.

A bizottságban a főszerepet a referens vitte. A Guberniumhoz érkezett és a bizottságot illető iratokat iktatás után a Commissio Commercialis elnökéhez tették át; ez a bemutatás keltének rájuk jegyzése után mind ezeket, mind a közvetlenül hozzá érkezetteket áttette a referensnek. A bizottság többi tagjai csak akkor szerepeltek előadóként az ülésen, ha saját maguk kívántak előterjesztést tenni. Az elnöknek jogában állt fontosabb exhibitumokat vagy a bizottság tagjaitól származó előjegyzéseket tárgyalás előtt köröztetni a tagok közt. A bizottságnak hetenként kellett üléseket tartania (ez nem vált állandó gyakorlattá). Az utasítás a referensnek még külön megbízást is adott: Michael Bruckenthal tiszténél fogva az erdélyi manufaktúrák főfelügyelője lett. (Az 1771. március 19-i rescriptumot és a bizottság instructióját l. F 46. 1771 : 1651 sz. alatt.)

A hatalmas operatumból az udvar erdélyi gazdaságpolitikája bontakozik ki. Az alapos áttekintéssel kívánt rendelkezni (1771-ben már jórészt rendelkezett is) Erdély gazdaságának helyzetéről. Tisztában volt a mezőgazdaság elmaradottságával, a fejlettebb kultúrák, a mezőgazdasági szakképzettség hiányával éppúgy, mint az ipar fejletlenségével, a céhes ipar bajaival és a manufaktúra-ipar rendkívüli szerény voltával, a kereskedelem gyengeségével és a kereskedőtőke koncentrációjának alacsony fokával. Annyiban is reálisan ítélte meg Erdély helyzetét, hogy abban *a birodalom adott vámpolitikája mellett* aligha van remény új, igényesebb árukat készítő, nagyobb beruházásokat követelő iparágak létrehozására, s a még meglevő egy részét is el fogja söpörni a birodalom „más részei" (az örökös tartományok) fejlett iparának versenye. Ebben a helyzetben csak azoknak az iparágaknak volt (korlátozott) jövője, amelyek a legszűkebben vett helyi fogyasztás számára dolgoztak. Ez a politika az ország teljes gyarmatosítását jelentette, Erdély elmaradottságának rögzítését. Elsősorban textilnyersanyagokat és bőrt szállítson Erdély, amely szerény saját textiliparral és minimális vasiparral rendelkezik: ez volt az udvar elképzelése a kis ország gazdaságáról. E mellett a politika mellett hiába kísérletezett Spindler és Ihle manufaktúrák létrehozásával; hiába próbált kedvezményekhez jutni Dsauli, s nem sok gyakorlati eredménye volt a tudós Fridvaldszky kutatásainak sem.

Megjegyzendő: a bizottság figyelme korántsem tudott kiterjedni mindazokra az ügyekre, amelyeknek ellátását az instructio lelkére kötötte. Másrészt azonban hatásköre némileg bővült a mezőgazdasági társaság feloszlása következtében.

A bizottság 1777-ig működött. 1776-ban megszűnt az udvari gazdasági tanács (Hofkommerzienrat), s a birodalom egyes országainak gazdasági bizottságai rövidesen osztoztak sorsában. Az erdélyi Commissio Commercialis feloszlatását az 1777. november 13-i rescriptum rendelte el azzal, hogy a bizottság által intézett ügyeket a jövőben a teljes Gubernium tárgyalja meg. [A bizottság működésének rövidre fogott, s az udvar erdélyi gazdaságpolitikájának cél-

jaira rávilágító ismertetését adja Eckhart Ferenc „A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában" c. munkájában (101—103. o.). Megjegyezzük, hogy Eckhart tévesen teszi 1776-ra a bizottság feloszlását.]

A bizottság ügyiratanyaga hiányos: az előkészítő bizottság ügyirataiból csak néhány maradt meg.

Az iratanyag egy részét ülésjegyzőkönyvek teszik. Ülésjegyzőkönyvek a bizottság egész működésének időszakáról maradtak fenn; külön köteteket azonban csak az 1771 (a stabilis Commissio megalakulásától) — 1775. évi jegyzőkönyvek alkotnak, a többi jegyzőkönyvek az iratsorozat első csomójába kerültek. Vezetésük a szokásos módon történt: a jegyzőkönyvbe a tárgyalt ügy kivonata és a bizottság határozata került. Az 1771—1772. évi ülésjegyzőkönyvek élén jegyzék tünteti fel azt, hogy mely napokon ülésezett a bizottság, és az egyes ülések jegyzőkönyvei a kötet mely oldalain találhatók. Az 1771—1774. évi jegyzőkönyvekben találhatók olyan jegyzékek is, amelyek azt mutatják meg, hogy a bizottsághoz érkezett ügyiratok (amelyeket sorszámozással láttak el) megtárgyalásáról készült ülésjegyzőkönyvi feljegyzés a kötet hányadik oldalán található.

Az iratsorozat két részre oszlik. Első csomója vegyes tartalmú. A már említett ülésjegyzőkönyvek mellett találunk benne ügyiratokat az előkészítő bizottság időszakából, kimutatásokat (nyomtatott ismertetést a birodalomban forgalomban levő külföldi pénzekről, táblázatos összeállítást a Tömösi-szoroson át 1770-ben be- és kivitt árukról, harmincadkimutatást, összeállítást Alsó-Fehér megye egyes járásainak kender-, len- és bortermeléséről), megjegyzéseket az erdélyi consummo- és transito-tabellákhoz, ún. tabellae relatorumot az 1772. május—1776. decemberi időszakra vonatkozólag, historica deductiót a stabilis Commissio 1771—1772. évi munkájáról, táblázatos űrlapmintákat. Ez az állagrész évek szerint rendezett. A 2—13. csomó a stabilis Commissio ügyiratanyagát tartalmazza. Az ügyiratok érkezett iratból és az elintézés fogalmazványából állnak. Az exhibitumokat a bizottsághoz kerültük után sorszámozták; az ugyanazon ügyben érkezett különböző exhibitumokat nem kapcsolták egymáshoz. A sorszámozás a stabilis Commissio *egész iratanyagán végigfut*; nem kezdődik évente újra.

Segédkönyvül egy lajstromkönyv szolgál az iratokhoz, amely a stabilis Commissio iratanyagához készült (a 133. számtól a sorozat utolsó sorszámáig terjedő része maradt fenn). Ez az irat sorszámát és tárgykivonatát tartalmazza. A lajstrom az ügyiratsorozat utolsó csomójának végén található. Az ülésjegyzőkönyvek kutatásainál emellett a már említett jegyzékek is segítséget nyújtanak. A kutatás az ügyiratsorozatban és a megfelelő időszak ülésjegyzőkönyveiben a lajstromkönyv segítségével történhet. Az ülésjegyzőkönyveknél a további eligazítást a kötetekben szereplő sorszámjegyzékek adják; ahol ilyen nem áll rendelkezésre, ott segítséget nyújt az a körülmény, hogy az ügyek megtárgyalása és a sorszámok rendje, ha kisebb-nagyobb eltérésekkel is, de *nagyjában* fedik egymást. Az iratsorozat első csomójában a kutatás darabról darabra való átnézéssel kell hogy történjék.

A kutató a kérőlapon az állag neve mellett vagy a szükséges protocollum megjelölését, vagy az iratanyag első csomójának jelzését, vagy az irat sorszámát tüntesse fel.

F 62. COMMISSIO BONIFICATORIA

1767–1772, 1775

1 csomó

1. 1 csomó

Az állag a következő három szerv iratait foglalja magában: Commissio Militaris Mixta (1765—1771, 1775), Commissio Bonificatoria (1772) és a Commissio Principalis Separatoria (1775).

A három bizottság elsőjének megalakítását elsősorban a határőrvidékek létrehozása tette szükségessé. A militarizált területeken ugyanis gyakori volt a torzsalkodás a határőr-katonaság és a polgári hatóságok vagy az egyes polgári személyek közt. Az országban állomásozó sorkatonaság és a polgári lakosság viszonylatában felmerülő problémák is célszerűvé tették egy katonai—polgári vegyes bizottság létrehozását. Ez az 1766. szeptember 15-i rescriptummal történt. A rendelet a katonaság és polgári személyek egymás közti excessusait elkerülendő, „ad analogiam aliorum Provinciarum Nostrarum haereditariarum" katonai bizottság (Commissio Militaris) felállítását írta elő, amelynek elnökéül a Gubernium egy tanácsosát kellett kijelölni, e mellett polgári részről egy gubernium tanácsos, katonai részről pedig egy tábornok, a szükséghez képest egy-két törzstiszt és a főhadbiztos (Superior Belli Commissarius), s végül mind katonai, mind polgári részről egy-egy actuarius kellett hogy alkosson. (F. 46. 1766 : 1929. Az udvari haditanács 1766. szeptember 6-án azonos értelmű rendeletet intézett Hadik tábornokhoz mint főhadiparancsnokhoz. Másolatát l. F 46. 1766 : 1929.) A bizottság 1767. május 30-án kezdte meg működését, Bethlen Miklós elnöklete alatt. Az általa intézett ügyek legnagyobb részét a határőr-katonaság és a polgári lakosság közti ellentétek tették. A határőrség felállítása temérdek jogsérelmet jelentett a birtokos nemesség számára. Egy részüket kitelepítették a militarizált övezetből, s a bonificatio (más területen, jószágokkal kárpótlás) munkája gyakran elhúzódott. A helybenmaradtak panaszolták, hogy házukat lefoglalták maguknak a katonai parancsnokok, földjeiket letiporják, lelegelik a limitaneusok állatai, rétjeiket lekaszálják, erdeiket pusztítják, malomgátjaikat elhányják a határőrök, kocsmajogukban sérelem éri őket, a határőrök nem fizetik meg korábbi adósságaikat. A határőrök egy része korábban szabad székely volt, aki most, a polgári igazgatás alá már nem tartozva, fegyvere oltalmában megkísérelte visszaszerezni a birtokos nemesektől az általuk elfoglalt földeket, réteket, legelőket, erdőket; más része pedig jobbágy, aki szintén elvett földjeit és községi tulajdonát kívánta visszaszerezni. Panaszkodtak olyan sérelmek miatt is, mint nemes személy letartóztatása katonaság részéről vagy a törvényhatóságot ért sérelmek. Birtokvitája szabad szász helységeknek is volt határőrfalvakkal. A sorkatonaság és a polgári lakosság közti viszályok ügyeiből kevés került a bizottság elé, mert az nem tárgyalt minden, a katonai és polgári személyek súrlódását érintő ügyet. Peres ügyeket egyáltalán nem. Az egyes törvényhatóságoknál pedig működtek ún. forum mixtumok, amelyek lehetőleg helyileg intézték el a felmerült panaszokat. Iratanyagának csak töredékét találjuk az állagban: 1767—1771. és 1775. évi jegyzőkönyveket; ügyiratainak itt nincs nyoma.

A második bizottság a tulajdonképpeni Commissio Bonificatoria; ennek néhány 1772-i irata található az állagban. A bizottság a Gubernium szerve volt; a Gubernium a bonificatio-ügyekben hozzá érkezett iratokat átadta neki, s az

önállóan (bár a Gubernium segédhivatalai útján) intézkedett. A néhány megmaradt irat tanúsága szerint hatásköre a szorosan vett bonificatio-ügyekre terjedt ki.

A harmadik szerv a Commissio Principalis Separatoria volt. Ennek létrehozása az 1774. szeptember 3-i rescriptumhoz fűződik. A Gubernium 1775. február 20-án adta ki a rescriptum által szükségessé tett rendelkezéseket, és a bizottság 1775. június 21-én tartotta meg első ülését. Vegyes bizottság volt, polgári és katonai ülnökökkel; elnökletét Korda György guberniumi tanácsos látta el. A bizottság actuariusi tisztét Aranka György viselte. A militarizálással kapcsolatos birtokelválasztási ügyeket volt hivatva intézni. Ennek a szervnek is csak töredékes anyaga maradt meg: az 1775. június 21— július 7-i ülések jegyzőkönyvei és a bizottságnak ezekkel egybekötött egyéb iratai.

A Commissio Militaris Mixta ülésjegyzőkönyvei nagyjából az ülésjegyzőkönyvek szokásos típusának felelnek meg; ülésein azonban felolvasták és jóváhagyták a korábban hozott határozatok értelmében készített elintézésfogalmazványokat is; ennek is nyoma maradt a jegyzőkönyvben. A Commissio Bonificatoria ügyiratai általában érkezett iratból, előadóívből és elintézésfogalmazványból állnak. Az iratok eredetileg magához a Guberniumhoz érkeztek, s ott iktatták is őket. (Az iratokon szereplő négy- vagy ötjegyű, áthúzott szám az irat guberniumi iktatószáma.) Így megtörténik, hogy az ügyirat valamely része a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratai közt található, a megfelelő iktatószámnál; más esetekben azonban ott csak őrjegyet lelünk, amely az iratnak a bizottságnak történt átadására utal. Az iratoknak saját — nagy hézagokkal futó — számozásuk van; ennek rendjében helyezkednek el. A Commissio Principalis Separatoria iratai egy kötetbe vannak kötve a Commissio Militaris Mixta 1775. évi ülésjegyzőkönyveivel. A bizottság jegyzőkönyvei némileg bővebbek a szokványos ülésjegyzőkönyveknél: beléjük másolták a bizottság munkája során létrejött szerződést; olyan esetekben, amikor a bizottság konkrét követelés dolgában hozott döntést, a jegyzőkönyvi bejegyzés hármas tagolású volt: a praetensio, az investigatio és a conclusum kivonatos közlésére bomlott. Mellékleteket is kötöttek az iratok közé. A jegyzőkönyvvel egy kötetbe kerültek a bizottsághoz érkezett iratok, a bizottság által készített elintézésfogalmazványok, s a bizottság tagjainak votumai arról a kérdésről, hogy székely jószágok örökjogon elidegeníthetők-e.

Segédkönyve az állag egyik részének sincs. A kutatás az állagban csak az iratok végigforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel, s mellette a szükséges állagrész közelebbi megjelölését is (pl.: a Commissio Bonificatoria iratai).

F 63. INSURRECTIONALIA

(Az 1809. évi nemesi felkelés iratai)

1809—1815 (—1820-as évek)

18 csomó, 6 kötet

1.	Az előkészítő bizottságok jegyzőkönyvei és operatumai	1809	1/4 csomó
1—10.	A felkelés ügyeit intéző központi bizottság (Commissio Centralis in negotio Insurrectionali) ülésjegyzőkönyvei		9 3/4 csomó

11—18.	Iratok	1809—1820-as évek	8 csomó
19.	A központi bizottság iktatókönyvének töredéke	1809	1 kötet
20—23.	A központi bizottság mutatókönyvei	1809—1810	4 kötet
24.	Nemes Kolos Vármegye Birtokosok Neveinek és Birtokainak, úgy ezekből 1809-béli Insur. 4-ik Articulus értelme szerént egybe számitott Telkeinek Betürendi Foglalattya	1810	1 kötet

Ez az állag különböző hatóságoknak olyan iratanyagát tartalmazza, amely az 1809-i erdélyi nemesi felkelés végrehajtása során vagy a felkeléssel kapcsolatos ügyek későbbi intézése folytán jött létre.

A nemesi felkelés megszervezése 1808 őszén kezdődött el. Bánffy gubernator 1809. május 6-án, az Approbatae Constitutiones és az 1692-i gubernatori instructio megfelelő szakaszaira, illetve pontjára való hivatkozással egybehívta az országgyűlést az insurrectio ügyeiben döntések hozatalára. Minthogy azonban a gyűlés megnyitásáig (június 15.) még több mint egy hónap volt hátra, a hadiesemények következtében pedig nem volt veszteniva1ó idő, a Kolozsvárra gyülekező rendek és a Gubernium már az országgyűlés megnyitása előtt „atyafiságos tanácskozásokat" tartottak. Együttes üléseken beszélték meg (május 8-tól kezdődőleg) az insurrectio legfontosabb kérdéseit (a katonai rendtartásokat, a felszerelés fő kérdéseit), majd négy bizottságot alakítottak. Az első bizottság „az Insurrectionak elrendelését" végezte, „a'melyben tartozik azon Principiumoknak megállapitása: a) Melyik Neme légyen a' Felülésnek? b) Ki tartozik felülni? c) Ki ezen kötelességtől törvényesen ment?" d) A sereg beosztása. A második bizottságnak az insurrectio mindennemű költségeire anyagi fedezet biztosítására kellett tervet kidolgozni. A harmadik bizottság a felkelés finanszírozását ellátó pénztárak administratiójával, a tőlük való számvétellel, a sereg részére szolgáltatandó termények kivetésével, beszolgáltatásával és az erről való számvétellel kellett hogy foglalkozzék. A negyedik bizottság munkájának „Tárgya a' Tyrók Statutiojának könnyebbítése és módja". Mind a négy bizottság a Gubernium, a három nemzet és a taxális helyek képviselőiből állt.

A bizottságok az országgyűlés elé terjesztették munkálataikat, s az egy hónap leforgása alatt meg is alkotta a felkelő sereg felállításához szükséges törvénycikkeket. Az I. tc. szabályozta az insurrectio módját. A II. tc. a béke idején tartandó lustratiókkal és fegyvergyakorlatokkal foglalkozott, a III. tc. a hadrakelt seregben érvényes fegyelmi rendszabályokkal és büntetőtörvényekkel. A IV—VI. tc. tartalmazta a felkelési alap létrehozására vonatkozó intézkedéseket. A VII. tc. a commissariatica-ügyekkel és a magazinokkal foglalkozott, a VIII. tc. az újoncállítással, a IX. tc. a katonalovakban megajánlott subsidiummal. Végül a X. tc. arra nézve kívánt biztosítékot teremteni, hogy az előző törvénycikkek nagy veszély idején hozatván, ideigleneseknek tekintessenek, s ne csorbítsák az ország „alaptörvényeit", a nemesi praerogativát és a tulajdonjogot. Az országgyűlés július 15-én fejezte be munkáját. Az insurrectióval járó teendők irányítását — amennyiben ez nem a főhadiparancsnokság feladata volt — a központi felkelési bizottság (Commissio Centralis in Negotio Insurrectionali) vette át.

A bizottság a Gubernium tagjaiból alakult. Elnöki tisztét Bánffy gubernator viselte; a Commissio referense Koszta István lett. Néhány héttel az országgyűlés bezárulta és a központi felkelési bizottság megalakulása után a törvényhatóságoknál is létrejöttek a felkelési állandó bizottságok.

Ezeknek a szerveknek számos teendője volt. Elsősorban ki kellett állítani magát az insurgens sereget. A sereg nemesi felkelőkből és zsoldosokból állt; a nemesség egy része ti. ki lévén véve a felkelés kötelezettsége alól, anyagilag járult hozzá a sereg megteremtéséhez, s ennek az összegnek egy része zsoldosfogadásra ment. Az insurrectióra köteles nemesek azonban kérvényekkel, orvosi bizonyítványokkal árasztották el a felkelési hatóságokat, hogy a táborba szállástól mentesüljenek, szegénységet, családi körülményeket, betegállapotot vegyesen hozva fel indokul. A hadbavonultakat pedig megfelelő katonai szervezettel kellett ellátni, ami szintén nem volt könnyű; az erdélyi nemesi felkelés ekkor már évtizedek óta nem szerepelt a Habsburg-birodalom háborúiban, s a sereg tisztikarát is elő kellett teremteni. Az utóbbihoz erdélyi származású aktív vagy nyugalmazott császári tiszteket használtak fel, ahol csak lehetett. A sereg felállítása több törvényhatóságban az érdekelt nemesség megmozdulásokban is kifejeződő ellenszegülését váltotta ki. Az insurrectionalis fundus felállítása is nehezen ment. Az összeghez a nemességnek vagyona mértékéhez képest kellett hozzájárulnia; ez teljes vagyoni összeírását vonta maga után. Az alap létrehozása adminisztratív személyzetet igényelt. A kivetett összegek befizetése is gyakran elhúzódott. Biztosítani kellett a seregnek egyenruhával, fegyverzettel és egyéb felszereléssel való ellátását is. Az elsőhöz a központi felkelési bizottság csakúgy, mint a törvényhatóságok állandó bizottságai, a helyi iparosokat használta fel: nyergeseket, szíjjártókat, posztócsinálókat. A fegyvereket az insurrectio a katonai hatóságoktól kapta. Amikor aztán végre sor kerülhetett a sereg táborba szállítására és contractiójára, felmerültek a commissariatica-teendők: a sereg élelemmel ellátása, elszámolása, állatainak tartása. A háború nem hatolt el Erdélyig s a sereg felállítására egyébként is elég későn került sor ahhoz, hogy az utolsó erdélyi nemesi felkelés harcba szálljon. Az insurrectio feloszlatásával azonban a felkelés ügyei nem kerültek le egyszerre a napirendről. Még éveken át folytak az elszámoltatások, a concurrentionalis összegek begyűjtése. Panaszok érkeztek az illetékes szervekhez a concurrentionalis összegek téves kivetése miatt. Az insurrectio fennmaradt egyenruhakészletét elkótyavetyélték. Elkésve jelentkeztek nemességüket követelő személyek, a mustrába felvételüket végett.

A központi felkelési bizottság működésének utoljára 1815 legvégén találjuk nyomait az állagban.

Az állagban ma több hatóság iratanyagának bizonyos részeit egyesítették. Az 1809. május 8-tól működött előkészítő bizottságnak ülésjegyzőkönyve maradt itt; a központi felkelési bizottságnak ülésjegyzőkönyvei és az ülésjegyzőkönyveket pótló előadóívkötetek, amellett vegyes ügyiratanyag s a bizottsághoz felterjesztett nagyszámú helyi kimutatás, számadás. Ezek egy része már 1815 után érkezett a Guberniumhoz, s ezekkel feltehetőleg már a teljes Gubernium foglalkozott. A központi felkelési bizottságnak egy iktatókönyv-töredéke is maradt az állagban, s mutatókönyvei az 1809—1810. évekből. A törvényhatóságok állandó bizottságainak iratanyagából csak a Kolozs megyeinek a jegyzőkönyve került ide. A központi felkelési bizottság rendes ügyiratanyaga a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratsorozatában található.

Az anyag legkorábbi részét az előkészítő bizottság ülésjegyzőkönyvei teszik. Ezek csak annyiban térnek el a szokásos ülésjegyzőkönyvektől, hogy az üléseken megtárgyalt operatumokat teljes egészükben beléjük vezették. A központi felkelési bizottság ülésjegyzőkönyvei a bizottság működési idejének csak egy részét ölelik fel; a guberniumi ülésjegyzőkönyvek mintájára készültek. Az ülésjegyzőkönyv-pótló előadóív-kötetekbe a bizottság előadóíveit gyűjtötték össze, bizottsági számaik rendjében. Ezekben a kötetekben az egy-egy ülésen tárgyalt ügyek ülésjegyzőkönyv-kivonatai élén külön lapon feltüntették: ki elnökölt az ülésen, s kik vettek még részt rajta. Az iratanyagban találjuk meg a központi előkészítő bizottság által kiküldött 1. sz. bizottság ülésjegyzőkönyvét, amelyet az mindjárt a központi felkelési bizottság megalakulása után felküldött amannak. Nagyszámú kérvény, panaszirat is került az állagba; ezek általában csak érkezett iratok, elintézésfogalmazványt nem találunk mellettük. Ennek az anyagrésznek azonban a legfontosabb részét kimutatások, összeírások teszik. Ilyen kimutatások készültek egy-egy törvényhatóság hadrakelt nemességéről; ezek az insurgens nemesek névsorát tartalmazták, mellette életkorukat és telkeik számát, majd az exemptusokéit, az exemptio okának feltüntetésével, telkeiknek számát, a maguk helyett állított gyalogok és lovasok számát, annak jelzését, hogy egy nemes személy esetleg szegény vagy tehetetlen. Más összeírások rovatai: a személyek nevei, összes telkeik száma, az ebből az összegből a felkelési kötelezettség teljesítése által az insurrectionalis fundushoz való hozzájárulás alól mentesülő telkek száma, hozzájárulás alá eső telkek mennyisége. A nemesi összeírások közül a legrészletesebb sorba veszi az összeírtak mindenféle jövedelmi forrásait. Feltünteti udvarházaik számát, szolgáló embereiket szolgálatuk módja szerint: hányan szolgálnak étel nélkül, ezek közül kik marhával (egész erővel vagy cimborába fogva) és kik gyalog (appertinentiával bírók vagy appertinentiátlanok); hányan étellel (marhával vagy gyalog). Hány olyan colonusuk van, aki egész évben 36 nap vagy kevesebb robotot teljesít földesurának? Hány puszta telke van a birtokosnak? Van-e vashámora, hamuzsírhutája, üvegcsűre, papír-, fűrész-, ványolómalma, serfőzője, pálinkaégetője, lisztelő malma, kocsmája? Egyéb jövedelme összesen mennyit tesz ki? Külön rovatokban tüntették fel az egyházi személyek jövedelmét, a társaságok által adandó concurrentionalis összeget s végül az előbbi rovatokban található vagyontárgyak, ill. jövedelem összértékét telekszámra átszámítva. Az említettek mellett még számos különleges céllal készült személykimutatást találunk az iratok közt. (A kimutatások jórészt egy-egy törvényhatóság egészét ölelik fel, s a felsorolt személyek betűrendjében haladnak. Külön említendők a hadrakelt sereg revíziós listái.) Az iratanyag jelentős részét számadási anyag teszi. Ezt kimutatások alkotják az insurrectionalis rovatok befizetéséről, számadástáblázatok az insurrectio céljaira felhasznált összegekről, pénztárkönyv a contrahált sereg ellátására a provincialis cassából átvett összegről s a számadásokhoz tartozó nyugták, assignatiók. Commissariatica jellegű kimutatások is találhatók az anyagban. Más táblázatok az insurgenseknek átadott fegyverek mennyiségét tüntetik fel. Az említettek mellett még egyéb természetű iratanyag is maradt az állagban: különleges kimutatások, iratjegyzékek, hadi regulamentumok, orvosi bizonyítványok, vegyes felkelési iratok, az állagba ismeretlen úton keveredett nem insurrectionalis tárgyú iratok. Az egyes törvényhatóságok iratai együtt maradtak.

Az iktatókönyv-töredék a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iktatókönyv-űrlapján készült; „iktatószám" rovatában a bizottsági számot a Gubernium Transylvanicum (in Politicis)-nál nyert iktatáskor kapott számmal törve közli. A mutatókönyvek betűsorosak, a címszó után a tárgy rövid kivonatát és az irat guberniumi iktatószámát közlik.

Kolozs megye felkelési állandó bizottságának jegyzőkönyve egyesíti magában az ülésjegyzőkönyvet és az iktatókönyvet. Bejegyzései ülésenként haladnak; egy-egy ülésnél megtaláljuk a résztvevők névsorát, s feljegyzéseket olyan ügyekről, amelyeknek nem voltak iktatott iratai, mellettük pedig a szokásos iktatókönyvi bejegyzéseket is. (Előfordult az is, hogy iktatott iratot — a permanens deputatio instructióját — teljes szövegében bemásoltak az iktatókönyvbe.) Megjegyzendő, hogy más törvényhatóságok állandó bizottságainak is maradtak fenn jegyzőkönyvei, de ezek az iratcsomókba kerültek.

A kutatás csak az ülésjegyzőkönyvekben, illetve az előadóív-kötetekben támaszkodhat a már említett mutatókra. Az anyag többi részét darabról darabra kell átnézni, illetve a két különálló kötetet végig kell forgatni. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni, s lehetőleg azét az anyagrészét is, amelyre a kutatónak munkája során szüksége van.

F 64. A POLIZEY-COMMISSION JEGYZŐKÖNYVE ÉS VEGYES RENDŐRI IRATOK

1787–1790

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag két részből áll. Egyik részét a rendőri ügyekben kiküldött bizottság (von der Gouverneurs Excellenz in Polizey Gegenständen angeordnete Commission) jegyzőkönyve teszi, a másikat pedig vegyes rendőri iratok. A bizottság elnöke Esterházy János guberniumi tanácsos volt; tagjai Bíró László rendőrigazgató, egy guberniumi tanácsos és egy titkár, a szebeni polgármester, városkapitány, rendőrbiztosok és a városi orator voltak. Feladata annak megvizsgálása volt, hogy menynyiben alkalmazhatók Erdélyben a rendőri ügyekben kiadott általános rendelkezések. A jegyzőkönyv a megvizsgált rendelkezéseket tárgyilag csoportosítva közli, s mellettük véleményét is alkalmazhatóságukat illetőleg. A tárgycsoportok a következők: 1. városok, községek rendészete általában; 2. piaci áruk; 3. utcák tisztasága; 4. épületek, építőanyag, építőmesterek; 5. háztulajdon, -bérleti ügyek; 6. tűzrendészet; 7. kereskedelem általában; 8. tiltott forgalmú cikkek; 9. iparosok, ipar; 10. gyanús összejövetelek és személyek (ebben a csoportban találhatók a vándorénekesek, cigányok, csavargók elleni rendszabályok, másrészt a „gyanús személyek" üldözését illető rendeletek); 11. börtönök, elítéltek; 12. lopások; 13. okmányok nélkül találtak, kiutasítottak stb.; 14. alamizsnagyűjtők, koldusok, rokkantak; 15. nemesek és polgárok, 16. szolgáló személyek; 17. tisztviselők és felsőbbségek; 18. tilos játékok; 19. őrök; 20. szerzetesrendek; 21. ünnepnapok, böjt megtartása; 22. vallási ügyek, vallásszabadság; 23. katonaságot illető rendelkezések; 24. katonaállítás; 25. dezertálások; 26. orvosok, sebészek, bábák; 27. Freikünstler (festők, színészek); 28. sintérek; 29. mosás, lóusztatás; 30. betegek, halottak, örökösök; 31. pásztorok; 32. utasok; 33. zsidók, görögök, törökök;

34. gúnyiratok; 35. lázadás, lázítók (ebben a csoportban többek közt parasztmozgalmak és mesterlegények mozgalmai elleni rendszabályok találhatók); 36. denunciánsok; 37. házasság; 38. nevelés, tanulmányok; 39. vegyes tárgyú rendeletek. A jegyzőkönyvet Bánffy György gubernator is megvizsgálta, s személyesen tette meg rá megjegyzéseit. E mellett a jegyzőkönyv mellett az állagban található a bizottság egy ülésjegyzőkönyv-töredéke. Az állag másik részét vegyes rendőri iratok teszik. Ezek egy része utasításokból áll: itt találjuk a rendőr-főigazgató, rendőrigazgatók, rendőrbiztosok, általában a rendőrszemélyzet utasításait, a Polizey-Direction hatásköri jegyzékét és előírásokat a Polizey-Direction működésére nézve. Maradt továbbá az állagban néhány, Bánffy Györgyhöz küldött, zömmel rendőri tárgyú jelentés is (Bíró rendőrigazgatói felterjesztései stb.).

A bizottság jegyzőkönyve a rendőri vonatkozású rendeletek felsorolásából és a bizottságnak az egyes rendeletek alkalmazhatóságára vonatkozó állásfoglalásából áll; a többi iratok instructiók és jelentések. Segédkönyv nem készült hozzájuk. Kutatásuk az iratok darabról darabra való átnézésével történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és annak az állagrésznek (a bizottság jegyzőkönyve stb.) megjelölését tüntesse fel, amelyre szüksége van.

A Gubernium Transylvanicum (in Politicis) vegyes állagai

F 65. PROTOCOLLA IMPERATORIA

1773–1782

8 csomó

1—6.	Ülésjegyzőkönyvek	1773—1780	6 csomó
7.	Előadási napló (Diarium relatorum memorialia Augustissimo Imperatori porrecta concernens)	1773—1782	
	Kiadói napló (Diarium Expeditorum Imperatoriorum)	1773—1782	1 csomó
8.	Iratok		1 csomó

Ez az állag a II. Józsefhez 1773-i erdélyi útja alkalmával benyújtott kérvények egy töredékét és a kérvényanyag guberniumi tárgyalásának ülésjegyzőkönyveit tartalmazza. II. József 1773-i erdélyi útja az első császárlátogatás volt az országban. A corregens az év május 26-án érkezett az erdélyi határszélre, s július 16-án hagyta el az országot. Ez az idő elégséges volt ahhoz, hogy Erdély legkülönbözőbb osztályokhoz és rétegekhez tartozó lakosai több mint 13 000 kérvényt nyújtsanak be a császárhoz.

A panaszok tárgya igen széles skálájú. Vannak a kérvényírók közt birtokos nemesek: ezek más birtokosok részéről őket ért birtokjogi sérelmek miatt panaszkodtak, örökségből kizárásukat sérelmezték, peres ügyeiket terjesztették a corregens elé. Vannak a kérvények közt nemességi ügyeket tárgyazóak is.

Sokkalta nagyobb a jobbágypanaszok csoportja; sokszerűbb is. Számos kérvény — közte csoportosak is — a jobbágyságra vetés miatt tesz panaszt. A „régi" jobbágyoknak is volt panaszolnivalója: a mértéktelen robot, serdülő gyermekeiknek, asszonyaiknak is szolgálatra hajtása, kétszeres tized, telkük, községi földjeik elvétele, községi jogaik megszorítása, illetéktelen vámvétel, a parasztok

adóterhének megnövelése azáltal, hogy a földesúr jobbágycsaládokat kurialistáknak „nyilvánított" s így kivonta őket az adózás alól, mentesítette az adó alól dominális bíráit, emellett zsarolások, állatok elvétele, mértéktelen taxáltatások — ezek voltak a legfőbb panaszok a birtokos nemesek ellen. Bőven akadt panaszra ok az állami szervek ellen is. A terhes praejuncturákon elhullott a paraszt állata, ő maga megrokkant. A commissariusok törvénytelenül elvették állatait. A katonaszedés is nem egy családot juttatott szörnyű helyzetbe; a beszállásolásokra is sok volt a panasz. Az adózásnál inkább a törvényes mentességek (tűz-, árvíz- stb. kár esetén) meg nem tartása volt a panaszok oka.

A parasztok panaszai mellett nem kis számban találjuk bányászok, aranymosó cigányok, hajósok kérvényeit is. Tárgyuk leggyakrabban kiváltságaikban biztosított jogok sérelme. Iparosok kérvényei a céhbe való felvétel nehézségeit, anyaghiány-problémáikat, illetéktelen taxáltatásukat, nemesek által való zsaroltatásukat tárják fel a császárnak. A röviddel azelőtt felállított határőrség tagjai főleg a törvényesen számukra juttatott kedvezmények meg nem tartása, községi jövedelmeik elvétele, túlzott mértékű szolgáltatásaik és egyéni jogsérelmeik miatt panaszoltak. Nagyszámú olyan kérvény is érkezett a császárhoz, amely vallási sérelmeket tárt fel. Ezeknek legnagyobb része a görög nem egyesültektől származott: templomaik elvétele, az egyházközségnek beneficiumokban nem részeltetése, a papjaikat Sofronie mozgalma idején vitt szerepükért érő üldözés voltak a panaszok fő tárgyai. Protestáns lelkészeket is értek jogtalanságok. Jelentős volt azoknak a folyamodványoknak száma is, amelyeket tisztségetalkalmaztatást kérő személyek nyújtottak át a corregensnek. Mások előlépteté, süket kérték, szolgálatuk során őket ért sérelmekről panaszkodtak, vagy a katnasághoz való felvételükért folyamodtak. Találunk a kérvények közt olyanra is, amelyben törvényhatóság sérelmezi jogi helyzetét. Végül a kérvények egy része mindenféle személyi jellegű panaszt, kérést, bejelentést stb. tartalmaz.

A császárhoz benyújtott kérvényanyagból csak egy egészen kis töredék maradt meg; még kevesebb a törvényhatóságoknak és egyéb hatóságoknak a kérvényekben foglaltak tárgyában küldött információiból. Az állag legnagyobb részét a folyamodványok és velük kapcsolatos jelentések, tájékoztatások *guberniumi* megtárgyalásának ülésjegyzőkönyvei és a hozzájuk készült segédkönyvek teszik.

Mindjárt a császár Szebenbe érkezése után megkezdődött a hozzá érkezett kérvények elintézése. II. József a nagy bizalommal hozzá terjesztett iratokat a Guberniumnak adta át. Ott előbb egy bizottság tárgyalta az ügyeket; ennek semmiféle iratanyaga nem maradt fenn, csak az iratok iktatókönyvében maradt utalás az ügyintézésnek erre a fázisára (az 1—6641. iktatószámoknál). Ezután került sor az ügy guberniumi megtárgyalására, ahol ezeket az ügyeket teljes üléseken tárgyalták. A tanács jegyzőkönyveiben azonban csak összefoglaló feljegyzéseket találunk arra nézve, hogy az ülésen Imperatoria-kérvények, jelentések kerültek megtárgyalásra. (Megtörtént, hogy egy-egy ülést teljesen ezeknek az ügyeknek intézésére szántak rá, vagy csak elvétve kerültek az ülés napirendjére más természetű ügyek, de az is, hogy egy-egy ülésen csak néhány ilyen panasziratot vettek elő.) A kérvények megtárgyalásáról készült *részletes* feljegyzéseket külön jegyzőkönyvekbe vezették be. A Gubernium mindjárt az ügy felvételekor is hozhatott végleges döntést. Az esetek legnagyobb részében azonban előbb tájékoztatást kért a terület szerint illetékes törvényhatóságtól (ez történt általában a császárhoz benyújtott jobbágypanaszokkal is; hiába

tiltotta meg a császár, még útja közben, a hozzá forduló személyek üldözését, a felsőbb helyről a Guberniumhoz érkező újabb tilalmak azt bizonyítják, hogy a bepanaszoltak, közvetlenül vagy hatósági úton, megtorlással éltek vádlóikkal szemben), megkereste a főhadiparancsnokságot az ügyben, vagy áttette hozzájuk az ügyet; egyes ügyekre nézve azonnal javaslatot tett a császárhoz, annak döntésére bízva az ügyet. Peres ügyeknél nem volt ritka az az eset, hogy a Gubernium a szokásos törvényes útra utasította a panaszost. Az ügyek intézése sokáig elhúzódott. A több mint 13 000 kérvény jó részénél még további hivatali levelezésre volt szükség az ügy lezárásához (amennyiben ez a lezárás megtörtént). A Gubernium nem foglalkozott túl sokat egy-egy üggyel, de a kérvénytömeghez még az első két évben (1773—1774) sem nyúlt sűrűn. Később mindinkább lelassult a kérvények intézése, s az utolsó ügyködésre ezen a téren 1782-ben került sor.

Fennmaradt két ülésjegyzőkönyv-sorozat az ügyek guberniumi tárgyalásáról. Az első az 1773—1774. évek anyagának egy részét és a további évek teljes anyagát öleli fel. Készítése az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján történt: a tárgyalt ügy kivonata és a tanács határozata került belé. Az ülések rendjében halad. A jegyzőkönyvek egy részében az egyes üléseken belül referensek szerint csoportosították az anyagot, s a referensek többsége ezekben a kötetekben el is látta referatumait kézjegyével. Az egyes üléseken megtárgyalt ügyekről iktatószámra való tekintet nélkül készültek feljegyzések az ülésjegyzőkönyvekben. Az 1773—1774. években megtárgyalt ügyeknél azok ülésjegyzőkönyvi kivonatai, amelyek az első sorozatban nem találhatók, külön jegyzőkönyvsorozatba kerültek. Ez a sorozat az előbbivel szemben impurum jellegű; a bejegyzések rendje nem mindenütt határozott. Ennek a sorozatnak azonban saját segédeszköze van: a kötetek végén jegyzékek mutatják, hogy a kötetek egyes oldalain milyen iktatószámú iratok kivonatai találhatók. A bekötetlen ülésjegyzőkönyvek csak formájukra nézve ülésjegyzőkönyvek. Terjedelmes összeállítás ez, amely 1780 táján készülhetett. Azokról az ügyekről tartalmaz jegyzőkönyvi kivonatot, amelyeket elkészítéséig nem tárgyaltak meg a Guberniumban. (Az iktatókönyvben nincs feltüntetve tárgyalásuk kelte.) Az előadó votuma részben az elintézés javaslatát tartalmazza, részben azt fejti ki, hogy miért nincs szükség további intézkedésekre. A bejegyzések iktatószámok rendjében követik egymást. Az 1781—1782. években tárgyalt ügyek kivonatait már a Gubernium rendes ülésjegyzőkönyvébe vezették be. Az elsőnek említett ülésjegyzőkönyv-sorozat 2. és 3. kötete fedi egymást; ugyanúgy a 6. és 7. kötetek is (az utóbbiak formai eltérésekkel). Az ügyiratanyag töredéke kétféle természetű. Egy részénél egységet az érkezett irat, a guberniumi előadóív és az elintézés fogalmazványa képez (az említett részek egyike vagy másika gyakran hiányzik); ezek mellett gyakran az iratban találjuk az elintézés folyományaként érkezett információt. (Ez utóbbi az iktatásnál római számot nyert.) Az iratanyag egységei nem bomlottak szét. Az ügyiratanyag másik részét exhibitumok teszik. Az anyag évrendben sorakozik.

Segédkönyvül két kötet szolgál az anyaghoz: *a)* előadási napló; ülésenként tagolódik. Rovatai: a referens neve, az irat iktatószáma, küldője, annak feltüntetése, hogy az ügyben hová történt elintézés (mellette római szám jelzi az esetleges választ), az expediturára küldés kelte. Egy-egy ülésen belül az iktatószámok nem követik rendben egymást. *b)* Kiadói napló (a folyamodványanyag

egészéhez — 1—13099. iktatószám). Ez a következő adatokra terjed ki: az iratnak a Guberniumhoz érkezése (ez később üresen marad), iktatószám, a küldő neve, az irat tárgya (egészen rövid kivonat), az iratnak feldolgozásra kiadása (ebbe a rovatba nevek kerültek), a bizottsági előadás kelte, az ügyet a Gubernium tanácsában előadó tanácsos neve.

A kutatás az anyagban az iktatókönyv, az előadói napló és (a második ülésjegyzőkönyv-sorozat köteteinél) a kötetek végén található jegyzék alapján történhet. Az ügyiratok közül a puszta exhibitumok közt iktatószám alapján is megtalálható a keresett darab, de (az anyag töredék voltánál fogva) itt is, csakúgy, mint a másik ügyiratanyag-töredéknél, tanácsos darabról darabra való átnézéshez folyamodni. A kérőlapon az állag megnevezése mellett feltüntetendő az az állagrész, amelyre a kutatónak szüksége van.

F 66. ACTA SOTERIANA
(Michael Soterius iratai)

1772—1786 (—1811)

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag Michael Soterius guberniumi fogalmazó, majd titkár hivatali működéséből származó iratait tartalmazza. (Soterius később elérte a guberniumi tanácsos rangját; az iratok fogalmazói és titkári működésének idejéből valók.) Az iratok (Soterius egy-két egyébként szintén guberniumi tevékenységével kapcsolatos feljegyzésén s néhány olyan általános működési szabályozást közlő rendeleten kívül, amelyeket a Gubernium ilyen alkalmakkor ki szokott adni tisztviselőihez) vizsgálatokkal vagy rendkívüli concertatiókkal kapcsolatosak. Tárgyilag egymástól rendkívül távol eső ügyek iratait találjuk itt; csak az fogja őket össze, hogy a vizsgálatokra vagy concertatiókra kiküldött bizottságok actuariusi tisztét Soterius töltötte be. (Az állag tehát ún. íróasztalfiók-maradék.) Itt találjuk egy, a merinói juh erdélyi meghonosítására irányuló kísérlet iratait; rendeleteket és egyéb iratokat a román parasztoknak Szebenszékből (1776-ban) való kiűzése ügyében (Soteriust magát is megrótta az udvar ezzel kapcsolatban, minthogy — az udvar tudomása szerint és rendelkezése ellenére — javasolta a szászoknak, hogy halogassák a románok kiűzésükkor lerombolt házainak felépítését); transmigransok ügyeinek iratait. Más darabok tárgya a gyergyószentmiklósi örmény tímárok céhartikulusainak megállapítása, Dsauli brassói kékfestőüzemének ügye, pamutszövet-kiviteli ügy, a désaknai só Bukovinába való kivitelének kérdése, a kereskedők classificatiójának dolga, a törcsvári uradalom területén lakó kalibások, sóhajósok ügyei, a fiscalis cigányok reductiójának kérdése. Megfordultak Soterius hivatali gyakorlatában olyan ügyek is, mint a Commissio Commercialis felszámolásának ügyei, vita egy postaállomás rétje és legelője körül, a szebeni polgárok panaszai, vagy könyv engedély nélküli kinyomtatásának ügye, katonai kórház dolgában tartott concertatio, tűzbiztonsági intézkedések, a kenyér súlyának szabályozása Szebenben, a jus detractus bevezetése Erdélyben. Gyakran működött Soterius szállásügyekben kiküldött commissiók actuariusaként (a Gubernium és a Thesaurariatus legkülönbözőbb beosztású egyes tisztviselőinek vagy egy egész hatóság tisztviselői és alkalmazotti karának ügyeiben), vagy olyan bizottságok mellett, amelyek hatóságok el-

helyezését vagy magánosoknak ingatlanaik hivatalos célokra való lefoglalásáért járó bonificatióját intézték. Magánszemélyek legkülönbözőbb ügyeinek iratait is találjuk az állagban; annak csak egyetlen 1786 utáni irata van: az 1810—1811-i országgyűlés egy bizottságának (amelynek feladata az országgyűlés alatt érkezett királyi resolutiók feldolgozása volt) 1811. március 14-i ülésjegyzőkönyvének extractusa. Az iratanyag egyedei ügyiratoknak felelnek meg. Az exhibitum általában a Gubernium rendelete Soteriushoz; az iratban emellett Soterius feljegyzései, jelentésfogalmazványai fekszenek. Számos jegyzőkönyv-fogalmazványt is találunk az anyagban, s néhány olyan feljegyzést is, amely nem kapcsolódik érkezett irathoz. Az anyag évek szerint rendezett. Segédkönyve nincs. A kutatás az iratok darabról darabra átforgatásával történhet A kérőlapon a kutató az állag nevét tüntesse fel.

F 67. PROTOCOLL DER IN URBARIAL GEGENSTÄNDEN VOM JAHRE 1786 BIS 1790. VERHANDLETEN REFERADEN

(A Gubernium által intézett úrbéri ügyek jegyzőkönyve)

1786—1790

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet iktatókönyvszerű feljegyzési könyv azokról az úrbéri ügyekről, amelyeket a Gubernium Transylvanicum in Politicis et Cameralibus 1786 és 1790 közt tárgyalt. Ez az egyetlen olyan feljegyzési könyv, amelyet a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) egy nagyobb ügycsoportjáról vezettek. A kötet bejegyzései röviden jelölik meg az iratok tárgyát; gyakran csak ezt a kifejezést találjuk: (panasz) „wider die Grundherren". Ahol közelebbit tudunk meg, ott az esetek jó részét a parasztok mértéktelen szolgálatra erőltetése, a földesurak kegyetlenkedései, a parasztok földjének, malmának, erdejének, állatainak elvétele teszik. Panaszok hatoltak fel a Guberniumhoz katonai szolgáltatások miatt is. Egyes bejegyzések helyi parasztmozgalmakról (szolgálatmegtagadások stb.) számolnak be. Feltünteti a kötet az úrbéri összeírásoknak a Guberniumhoz való felküldését is.

A kötet iktatókönyv jellegű. A következő adatokat közli: az érkezett irat guberniumi iktatószáma, az irat kelte, küldője, tárgya, megtárgyalásának napja, az ügyben hozott határozat és annak feltüntetése, hogy az ügy elintézése kihez történt, s végül az ügyben teendő jelentés határideje. Ebbe a rovatba vezették be az ügyben más időpontban érkezett iratok iktatószámait (kapcsolatos számok). Segédkönyv nem készült a kötethez. A kutatónak végig kell forgatnia. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 69. ÁLLAGBA NEM ILLESZTETT ÁLTALÁNOS IRATOK

1711—1776

7 csomó

1—7. 7 csomó

Ez az állag a Gubernium Transylvanicum azon iratait tartalmazza, amelyeket valamely okból nem soroltak az általános iratok állagába. Tárgyuk (épp az onnan kimaradás esetleges volta miatt) érdemben nem különbözik a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) irataiétól.

Az anyag évrendben van elhelyezve az állagban. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 488. REPERTÓRIUMOK, EGYÉB RÉGI SEGÉDKÖNYVEK

1762–1771 (–1830-as évek)

7 csomó

1—7. 7 csomó

Ebben az állagban a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) azon segédkönyvei vannak összegyűjtve, amelyek (az anyag rendje időközben megváltozván) ma már nem bírnak jelentőséggel az anyag használatát illetően; az állagba kerültek segédkönyvtöredékek is. A legkorábbi ilyen segédeszköz egy lajstromkönyvféle (diarium); ez havonta újra kezdődő sorszámozással jelzi az irat keltét, küldőjét, tárgyát, a referens vagy bizottság nevét, amely feldolgozásra megkapta s a hozzákerülés keltét, végül az expeditio napját. 1766-tól szerepelnek a repertóriumok (repertorium vagy repertorium universale néven); ezek szintén havonta kezdődnek újra, a sorszámot, keltet, az irat kivonatát adják, hivatkoznak az ülésjegyzőkönyvre, s jelzik, hogy az ügyben kit keresett meg a Gubernium. A repertóriumkötetek végén betűsoros mutató található; ez az irat keltét, számát s a lapszámot adja. 1769-ben tűnnek fel az első iktatókönyvek (rovataik: iktatószám, kelet, küldő, tárgy, referálásra kiadás kelte, a referens neve, a tárgyalás napja, a határozat). Az állagba került egy elavult betűsoros mutatókönyv is, s néhány mutatókönyv-töredék. Külön említendők a rescriptumok, decretumok, gubernatori előterjesztések feljegyzési füzetei.

Segédeszköz nincs az állaghoz (az egyes repertóriumkötetek mutatóitól eltekintve). Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (s lehetőleg a szükséges állagrészét is).

F 489. SCONTRO-KÖNYVEK

1821–1848

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a Gubernium Transylvanicum in Politicis, ill. in Judicialibus tanácsosai és titkárai által referált (ill. feldolgozott) ügyek egyes feljegyzési könyveit tartalmazza. A könyvek ülések szerint csoportosítják anyagukat; az egyes iratok iktatószámát s kivonatát közlik, valamint azt, hogy az iratot mikor küldték revisióra s az expediturára, mikor expediálták, mik a kapcsolatos számok).

Segédeszköz nincs az állaghoz; kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag (s lehetőleg a szükséges állagrész) nevét kell feltüntetni.

F 566. A II. JÓZSEF-KORI IGAZGATÁST ILLETŐ IRATOK

1786–1787

1 csomó

1. 1 csomó

Az állagot a Gubernium 1786. november 1-i referencia-beosztása, a Cameralis Fundus 1787/88. adóévi költségvetése, az adókivetést illető megjegyzések, a törvényhatósági tisztek 1786-i instructiói, Bánffy György feljegyzése a törvényhatósági igazgatásról, a Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária 1787. februári felterjesztése a szegedi fegyház ügyében és a szász natiót illető bizonyos közjogi okmányok (a Diploma Leopoldinum, a szász accorda, az Alvinczíana Resolutio stb.) kivonatai alkotják.

Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges irat megjelölését kell feltüntetni.

NEM GUBERNIUMI BIZOTTSÁGOK

Az alább ismertetendő bizottságok nem tartoztak a Guberniumhoz, csak iratanyaguk került oda.

F 70. *Commissio Saxonica*

(Az ún. szász bizottság)

1713–kb. 1800

2 csomó, 2 kötet

1—2.	A Seeberg-bizottság jegyzőkönyvei (Protocolla Commissionis in Natione Saxonica Caesareo Regiae)	1755. jún. 13.— 1756. febr. 13.	2 kötet
3—4.	Iratok	1713—kb. 1800	2 csomó

Ez a fond két bizottság (a Vanckhel Zacharias Seeberg által vezett Commissio in Natione Saxonica és a Commissio in re Allodiali Nationis Saxonicae ordinata) iratanyagának töredékeit tartalmazza s e mellett többrétű vegyes iratanyagot, amely eredetileg a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) állagba tartozott, onnan azonban különválasztották, majd (bizonnyal több-kevesebb tárgyi hasonlóság alapján) a két bizottság irataival együtt helyezték el őket.

A Seeberg-féle bizottság az udvar első nagyarányú kísérlete a szász natióhoz tartozó törvényhatóságok rendbeszedésére elsősorban a közjövedelmekkel való gazdálkodás terén, de az igazgatás más területein is.

Az Erdélybe küldött udvari tanácsost Bécs emellett különleges feladatok ellátásával is megbízta. Erdélybe indítását az 1753. február 28-i rescriptum adta tudtul a Guberniumnak, feladataként a szász helységeknek adósságaikból való tisztázását s egyben a szász igazgatás reformjára való javaslat-

ételt jelölve meg. Seeberg, maga mellé vévén a Gubernium szász tanácsosait, meg kellett hogy vizsgáljon mindenfajta szász közjövedelmet, „nec non omnis generis pro correctione in dicta Natione Corrigendorum remedia". A Gubernium ugyan kísérletet tett arra, hogy a szász tanácsurakat mentesítse a feladattól (részint arra hivatkozva, hogy ez veszélyezteti a Gubernium rendszeres működését, részint pedig arra, hogy az illető tanácsosok koruk miatt úgysem elégségesek ennek a munkának ellátására [F 46. 1753:418 (A Gubernium 1753. május 21-i felségelőterjesztése és május 22-i kísérőlevele az Erdélyi Udvari Kancelláriához)], az udvar azonban csak abba volt hajlandó beleegyezni, hogy a biztost hivatali kiszállásain csak két tanácsos kísérje el. Az 1753. június 13-i rescriptum rendelkezett így (F 46. 1753:639). A későbbi gyakorlat a Gubernium javára döntötte el a vitát: Seeberget 1755 végén kiszállásra már csak a bizottság egy tagja (nem is guberniumi tanácsos) kísérte el. Működésének már 1753 végére jelentős eredményei voltak; az 1753. november 18-i rescriptum már lényeges rendelkezéseket tudott közölni a hitelezők kielégítése tárgyában; egyben rendezte a szász törvényhatóságok tisztjeinek fizetését. (F 46. 1754:241.) Hatásköre azonban túlterjedt a szász törvényhatóságok számadásainak és igazgatásuk egész menetének vizsgálatán. Különleges feladata volt *a szász natio területén belüli* határviták eldöntése. (Az 1783. november 18-i rescriptum 4. pontja.) Rendet kellett teremtenie a szász törvényhatóságokban a beszállásolás területén is. (Uo. 6. pont.)

További teendői voltak a transmigransokkal kapcsolatban. Az udvar ugyanis a felső-ausztriai, stájerországi és karintiai protestáns lakosság kitelepítésére határozta el magát, a rekatolizálásnak jórészt makacsul ellenszegülő erdélyi szászok közt szándékozván új szállást adni nekik. A letelepítés munkájának irányítása szintén Seebergre várt. (F 46. 1753:780, 1753. július 27-rescriptum.) Ezek a különleges feladatok a szász törvényhatóságok területéni voltak megoldandók. 1753 novemberében azonban a királyi biztos olyan feladatot kapott, amely bizonnyal csak mint az udvar erdélyi rendkívüli megbízottjára hárult rá: annak a bizottságnak élére került, amelynek feladata a Zaránd megyei román lakosság egyházi hovatartozásának megállapítása volt. Vita tárgya volt ugyanis, hogy a Zaránd megyei románok az erdélyi (fogarasi) görög egyesült vagy az aradi görög nem egyesült püspök hívei-e. [A rescriptumot (1753. november 24.) l. F 46. 1754:20.] Ez a feladatköre azonban — ellentétben az előbbi különleges feladatokkal — nem állandósult erdélyi biztosi működésének egész idejére.

Seeberg többrétű apparátus élén állt. A rábízott feladatok végzését bizottság segítségével irányította: ebben a Gubernium szász tanácsosai vettek részt, s mellettük egyéb a szász natióból kikerült assessorok. A bizottság üléseket tartott; ezeken hozta meg határozatait s hagyta jóvá az elintézésfogalmazványokat. Voltak azonban a bizottságnak alsóbb szervei is: az egyes törvényhatóságokba küldött ügyészek (Anwaldok) és biztosok. Az ügyészek 1755. július 18-án kelt instructiója, amelyet Seeberg terjesztett a bizottság elé, a törvényhatóságok *egész* működésének *ellenőrzését* tette feladatukká. Meg kellett vizsgálniok: végrehajtották-e a törvényhatóságok a bizottság rendelkezéseit. Ellenőrzésük kiterjedt a törvényhatóságnak a Guberniummal és más országos vagy katonai hatóságokkal való kapcsolatára is. Figyelemmel kísérték a törvényhatóság ügyködésének minden mozzanatát. Minden olyan esetről, amelyben valaki felsőbb

rendelkezéseknek (ide értve a bizottság rendelkezéseit is) ellenszegült, jelentést tettek a bizottságnak. Különös figyelemmel voltak községek, céhek vagy magánosok panaszaira a törvényhatóság tisztjei ellen. Feladatkörükhöz tartozott természetesen az 1738 utáni számadások ellenőrzése, amivel a bizottság munkáját készítették elő. Mindennek ellátására az ügyészeknek függetleneknek kellett lenniök a törvényhatóságoktól; közvetlenül a bizottságnak voltak alárendelve.

Különleges apparátus létrehozását követelte meg a szász székekben megindított telekkönyvezési munka is. A bizottság által intézett ügyek azokba a kategóriákba tartoztak, amelyeket az ismertetett szabályozó rendeletek felölelnek. (Csak egyet emelünk ki külön közülük: a szász törvényhatóságok tisztjei működésmódjának instructiók útján való szabályozását.) A szerv gyakorlatilag 1759. január 15-én adta át feladatkörét a Directio Oeconomica Saxonica-nak. [Seeberg az országos főszámvevőség élére került, de később sem volt híjával különleges megbízatásoknak (l. a Comissio Commercialis leltárát).] Iratanyagának csak töredéke maradt meg: az ülésjegyzőkönyvek.

A második bizottság: a Commissio in re Allodiali Nationis Saxonicae ordinata létrehozását az a bizonytalanság váltotta ki, amely a Seeberg-bizottság és a Directio működése, a szász hatóságoknak a Directio feloszlatását végül is keresztülvivő ígéretei és a Gubernium által végzett ellenőrzés ellenére a szász törvényhatóságok gazdálkodásában továbbra is mutatkozott. Az 1777. szeptember 3-iki királyi rescriptum hívta életre. Ez jelölte ki elnökét—Teleki Károlyt, aki akkor az országos kancellár tisztét töltötte be — és tagjait. Működése — a töredékes iratanyag szerint — 1777. december 22-ével indult meg. Ez a szerv — ellentétben a közvetlenül az udvarnak alárendelt Commissio in Natione Saxonica-val, amelynek viszonya a Guberniumhoz abban állt, hogy az utóbbi támogatni tartozott ezt — a Guberniumnak volt alárendelve, a Gubernium többi bizottságaihoz hasonló módon. Hatásköre a szász törvényhatóságok gazdálkodásának felülvizsgálata volt. Iratanyagának tanúsága szerint 1785 elején szüntette be működését. Iratanyagának csak töredékei maradtak az állagban.

Az anyag többi részét a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) állagából különválasztott iratok teszik. A legkorábbi nagyobb egység ezek közül az a néhány irat, amely Brassó városa és Brassóvidék 1713-i conscriptiója során keletkezett. A legfontosabb ezek közül maga a conscriptio. Ez a városnál városrészenként és a lakosság rétegeiként összegezve közli az adatokat: a város házainak számát, a szántóterületek és rétek nagyságát, a pálinkafőző üstök számát, az adózók létszámát, substantiájukat, évi jövedelmük, adósságaik összegét, mezőgazdasági termékeik évi mennyiségét, állatállományukat. Részletezve tünteti fel az egyes iparágakban dolgozó kézművesek számát. A város összeírása mellett csak a Hétfalué található az állagban; ez az adóösszeírások szokásos módján készült (az egyes személyeknél a telkek és zsellértelkek számát, az összeírt foglalkozását, az állatállományt, az egész vetésterületet és az egyes művelési ágak számára igénybe vett területmennyiséget, az egyéb jövedelmi forrásokat, az összeírt adósságait és az ezek után fizetett kamatokat tünteti fel). A városról emellett descriptio is készült (folyamatos szöveg, számszerű adatokkal is), amellett részletes kimutatás Brassó adósságairól, az összeírók informatiója a conscriptióval kapcsolatban és jegyzék a munka során felvett mulctákról. Részletes kimutatás maradt meg Brassóvidék adósságairól is. Újabb csoportját képezik az anyagnak

szász törvényhatóságok kimutatásai az 1768—1769. és 1775. évből, 1761 és 1773 közti bevételeikről és kiadásaikról, illetve évi átlagjövedelmükről, kiadásaikról és adósságaikról. A kimutatások külön tüntetik fel az egyes bevételi és kiadási tételeket, egyenként sorolják fel — a hitelezők feltüntetésével — az adósságösszegeket. Az iratanyagnak vannak olyan részei, amelyek nem a szász törvényhatóságokra vonatkoznak. Itt találjuk meg a Marosvásárhely városgazdái ellen ügyködésük miatt indult vizsgálatok iratait (rendeletek és felterjesztések, guberniumi előadóívek, bírói parancsok, vizsgálati instructiók, kimutatások, elzálogosítások okmányai), s egy 1787-ben Torockó állapotának dolgában folytatott vizsgálat iratanyagát. Végül iratanyagunk egy részét egészen vegyes iratok teszik ki, amelyeknek az állagba kerülését általában az indokolja, hogy szász törvényhatóságoknak vagy helységeknek valamilyen különleges ügyével kapcsolatosak.

A Commissio in Natione Saxonica ülésjegyzőkönyveiből az 1755. július 13—1756. február 13. közti ülések jegyzőkönyvei két külön kötetet alkotnak; az 1756. augusztus 12—december 15-i üléseket felölelő töredék az egyik iratcsomóban van elhelyezve. Az ülésjegyzőkönyvek némileg bővebbek a szokványosaknál; nemcsak e bizottságban tárgyalt ügyek kivonatait és az ezekre nézve hozott határozatokat tartalmazzák, hanem a határozat alapján készült elintézésfogalmazványok másolatait is (ezek között a bizottság által kidolgozott instructiók is). Ha a bizottság elnöke vidéki kiszálláson volt, az út során intézett ügyeket és elintézésüket is a jegyzőkönyvben rögzítették. Segédkönyve nincs az ülésjegyzőkönyveknek. Az anyag többi részében csak abban az értelemben állapítható meg bizonyos rendszer, hogy egy-egy összetartozó anyagrész iratait egészükben vagy legnagyobb részükben együtt találjuk meg. Segédkönyv az iratokhoz nem készült. A fondban a kutatás az ülésjegyzőkönyvek és iratok átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon a fond neve mellett annak a fondrésznek megjelölését tüntesse fel, amelyre a kutatás során szüksége van.

F 71. *Commissio Aulica*
(Commissio ad investiganda Valachorum gravamina ordinata, Commissio Aulica Sofroniana)

(Az erdélyi román egyházak vitás kérdéseinek megvizsgálására kiküldött bizottság iratai)

(1733–) 1761–1763 (–1771)

14 csomó

1—7.	A bizottság időrendi iratai	1761—1763	6½ csomó
7—12.	Összeírások		5½ csomó
13—14.	Vegyes iratok		2 csomó

Ez a fond annak a vegyes bizottságnak iratanyagát foglalja magában, amelyet az udvar a két román egyház (a görög egyesültek és a görög nem egyesültek) közti vitás kérdések rendezése ügyében 1761. március 18-án küldött ki, s vele együtt bizonyos, a két egyház viszonyára vonatkozó korábbi és későbbi iratokat is. Ezek az ellentétek egyidősek voltak a vallási unió kezdeteivel. Az udvar a vallási unió megerősítésére jelentős támogatást nyújtott az unitusoknak. Püspök-

ségük uradalmat nyert donatióként; iskoláik támogatást kaptak. Egyházi szervezetük szabadon épült ki. A görög szertartású templomokat maguknak foglalták. Papjaik mentességekben részesültek. A görög egyesültek tisztségeket nyerhettek el; már a 18. század első felében megjelentek az országos kormányszervekben is. Ugyanakkor a görög nem egyesülteknek még egyházi szervezetéről is csak korlátozott értelemben lehet beszélni. Püspökségük nem volt; papjaikat a román fejedelemségekben képezték (akik ti. hozzájutottak ehhez). A disunitusok „be nem vett" felekezet volt Erdélyben; jobbágyok, szabad parasztok, bányászok és részben a román kisnemesség felekezete. A Habsburgok támogatását élvező görög egyesült egyház azonban mégsem tudott elégséges sikert elérni. Az uniónak való ellenszegülés, az erdélyi román nép harca lelkiismereti szabadságáért ti. időnként igen élessé vált. Helyi megmozdulások, a Visarion vezette mozgalom és utórezgései mutatták az ellentétek meglétét. Mikor Seeberg 1754-ben vizsgálatot tartott Zaránd megyében arra nézve, hogy a megye román népe az erdélyi görög egyesült vagy az aradi (szerb) görög nem egyesült püspök fennhatósága alá kíván-e tartozni, a megyében egyetlen család nem akadt, aki az első mellett döntött volna. 1759. július 13-án Mária Terézia türelmi rendeletet adott ki a görög nem egyesültek részére; erre Erdélynek úgyszólván egész román népe megmozdult. Az unitusok tömegesen álltak vissza régi hitükre, nemritkán a görög egyesült pap egyedül maradt meg az unión egy-egy egyházközségben. Gyakran azonban maga a pap is átállt, magával vive az eklézsiát. A disunitusok visszafoglalták templomaikat, amelyeket annak idején erőszakkal vettek el tőlük. Megverték, elkergették a görög egyesült papot, háza népével együtt. A mozgalomnak antifeudális éle is volt; a jobbágyok megtagadták az engedelmességet a földesúri tiszteknek, szolgáltatásaik meglazultak. A megmozdulás vezetője egy Stan Popovici nevű, Hunyad megyei származású szerzetes volt, akit a szerzetességben felvett nevén Sofronieként ismer a történelem. Az Érc-hegységben tartotta főhadiszállását, de szükség esetén az ország más részein is megfordult. Biztosai azonban az egész országot bejárták. Bár parasztfelkelésre nem került sor, az erdélyi birtokos nemesség és a görög egyesült klérus nagyfokú nyugtalansága általános volt, s ez a kormányszervekre is átragadt.

Az udvar 1761. március 18-án Buccow lovassági tábornokot, Erdély új főhadiparancsnokát küldte biztosként a kérdés megoldására, egy vegyes bizottság élére, amely 1761 áprilisában kezdte meg munkáját. Különleges szerv volt ez, nem tartozott a Gubernium alá; a Gubernium a Commissio támogatására volt utasítva. Buccow és biztostársai azonban a Gubernium értesítése vagy megkeresése nélkül is küldtek rendelkezéseket alsóbb hatóságokhoz. A Commissio egyik feladata annak megállapítása volt: az egyes helységekben ki melyik felekezethez tartozik a két szóban forgó közül, kié a helységek temploma, s az egyes egyházak milyen ingatlanokkal rendelkeznek. Ennek a vizsgálatnak alapján kellett megtörténni az egyházközségek végleges szétválasztásának és a templom egyik vagy másik félnek való odaítélésének. A feladat megoldásában az alsó közigazgatási apparátus játszott nagy szerepet: a Gubernium rendelkezése értelmében a törvényhatóságok végezték el az összeírást az egyes helységekben. Ezzel azonban a munka még nem merült ki. A bizottságnak foglalkoznia kellett azzal a nagyszámú panasszal, amellyel parókiájukból elkergetett, megvert, egyházi funkcióik végzésében megakadályozott görög egyesült papok fordultak hozzá. Sűrűn érkeztek hozzá jelentések Sofronie és biztosai tevékenységéről (megküldve a szerzetesnek

és társainak elfogott irományait is). A bizottság tehát orvosolni próbálta az unitusokat ért sérelmeket is, s közben egyezkedett a görög nem egyesültek vezetőjével, míg a mozgalmat el nem tudta nyomni. A mozgalom kezdeti eredményeinek egy részét felszámolták: több helyütt újra unitusnak vallották magukat a görög szertartásúak. A templomok odaítélésénél pedig a helyi biztosok minden lehetőt megtettek annak érdekében, hogy a görög egyesülteknek juttassák ezeket. Így gyakran jogellenesnek ítélték a hívek elállását az uniótól, vagy olyan esetekben, ahol a falu nagy többsége disunitus volt, de az unitus családok száma lehetővé tette kicsiny görög egyesült egyházközség fenntartását, az utóbbinak juttatták a templomot.

Külön gondot okozott a bizottságnak az új görög nem egyesült püspök — Novákovics — támogatása is, mert egyes helyeken a disunitusok nem akarták elfogadni új püspöküket.

A bizottság 1763 tavaszán fejezte be működését.

A Commissio időrendi ügyiratanyagának együtt maradt legkésőbbi része 1763 májusából való. 1763. augusztus 30-án pedig a Gubernium arról értesítette a vegyes bizottság két tagját, Dietterichet és Möringert, hogy a királynő a bizottság hatáskörét a Guberniumra ruházta, s így annak iratai is a Gubernium levéltárába helyezendők el. (A rendeletet l. F 46. 1763:1761.)

A fond a Gubernium Archivum Vetusába került, s ott is kallódott egészen a Mike-féle munkálatig. Mike ezeket az iratokat is rendezte.

Az iratanyag elsősorban a Sofronie vezette mozgalomnak rendkívül értékes forrásanyaga. Emellett azonban (mind a bizottság működésének idején, mind korábban készült összeírásanyaga révén) részletes tájékoztatással szolgál az erdélyi román (elsősorban görög egyesült) papság vagyoni és jogi helyzetére s az erdélyi románok osztály- és rétegtagozódására nézve is. A benne foglalt jelentős mennyiségű román szöveg révén a román nyelv történetének is értékes forrása.

Az iratok egy része hivatali levelezés: a bizottsághoz intézett panaszok, jelentések, tájékoztatók, megkeresések. Némelyikük mellett mellékleteket is találunk: alsóbb szerv jelentését, elfogott leveleket. (A román szövegű eredeti mellett ilyenkor esetleg több nyelven is találunk fordításokat vagy a cirill betűs szöveg átírását korabeli magyar helyesírással.) Helyenként az irat mellett találjuk meg a bizottság elintézésfogalmazványát; ezek nagy része azonban feltehetően elpusztult. Az egyes ügyiratok részei (a bizottsághoz érkezett irat, melléklete, az elintézés fogalmazványa) gyakran elváltak egymástól. Jelentős számú vizsgálati irat van az állagban. Ezek a szokásos módon készültek. Bizonyságlevéllel is találkozunk. Terjedelmes species factik, információk is maradtak az iratok közt. Az anyag jelentős részét összeírás jellegű anyag teszi. Ezek közé kell sorolnunk — bár formailag inquisitiók is — azokat az összeállításokat, amelyeket a törvényhatóságok a Guberniumnak már említett felszólalására készítettek. Ezek nem készültek egyöntetűen az egész országban; ahol a leggondosabban jártak el, ott a következő kérdésekről hallgatták ki a helységek román népét: ki építette a templomot, mikor, mióta az unitusoké, mikor foglalták vissza a disunitusok, van-e az egyháznak királyi adományképpen fundusa. Bír-e ilyet földesúri adományképpen, kik vallják magukat a helységben unitusoknak és disunitusoknak, miért álltak el azok a nem egyesültek az unióról, akik korábban görög egyesülteknek vallották magukat, mikor történt az uniótól elszakadás? A vizsgáló biztosok

feljegyezték még azt is, hogy melyik egyház kapta meg a templomot. Másutt az összeírások kevesebb részletességgel készültek. Gyakori volt a vizsgálat során táblázatok készítése, amelyekben azt tüntették fel: van-e unitus pap a faluban, hány görög egyesült család lakik ott, továbbá megadták ugyanezeket az adatokat a görög nem egyesültekre nézve, s végül azt, hogy kinek ítélték oda a templomot, s esetleg az egyházközség vagyonát. Egyes esetekben a táblázaton azt is feltűntették, hogy a falunak a két felekezethez tartozó lakossága hogy oszlik meg az egyes osztályok és rétegek közt. Megtörtént az is, hogy a biztosok a táblázatot és az inquisitio során adott válaszok szövegét ugyanabba a füzetbe vezették be.

Az ilyen inquisitók egy-egy füzete, ill. a leírt táblázatok kisebb-nagyobb területeket ölelhettek fel. Az ilyen természetű összeírásanyag mellett helyenként ott találjuk a vizsgáló bizottság működési jegyzőkönyvét is, és leíró szövegeknél számos esetben az eredeti szöveg német fordítását. Külön helyet foglal el az összeírások sorában a Seeberg és biztostársai által 1754-ben végrehajtott inquisitio, amely bevezető része után falvanként a görög nem egyesült családfők felsorolásából áll. Az összeírásoknak egy másik része elsősorban papok számbavétele; majdnem kizárólag görög egyesülteké. Ilyen összeírásaink 1733-tól kezdődően vannak (az 1740-es évek második felétől sűrűbben) az ország legkülönbözőbb részeiből. Az összeírások részletessége különböző, az egyszerű névsortól azokig, amelyek részletezik a papok családtagjainak számát és a papnak egyházi tiszte révén vagy sajátjaként bírt vagyonát. A papok összeírásainak egy részét egyházi hatóságok készítették, s — az egyházi beosztás helyenként nem igazodván a törvényhatósághoz — ezek több törvényhatóság helységeit is foglalhatják magukban. Az ügyirat- és összeírásanyag mellett még kevés másfajtájú irat is található a fondban: másolatban a fondba került jegyzőkönyv miniszteri konferenciáról, extractusok, nyomtatott patensek, kéziratos vagy nyomtatott egyházi könyvek, vegyes egyéb iratok.

A bizottság ügyiratainak legnagyobb része rendezett; az irat érkezésének sorrendjét követi a sorozatban, amely elejétől végéig egységesen végigszámozott, évekre való tekintet nélkül. Egy-egy hónap anyaga alkot egy-egy fasciculust (ezt az elnevezést Mike alkalmazta így, rendező munkája során). Kivételt ez alól a bizottság működésének utolsó hónapjai képeznek, amelyekben az ügyiratforgalom már oly csekély volt, hogy több hó anyagát egy fasciculusba fogták össze.

Az összeírásanyagban egy-egy törvényhatóságnak ugyanazon időszakból származó összeírásai s az 1761 előtti időből az egyes évek összeírásai részben együtt maradtak ugyan, de egy-egy törvényhatóság anyaga néha több kisebb csoportot alkot. Az egyes csoportok rendje sem a törvényhatóságok szokott rendjének, sem az időrendnek nem felel meg. A vegyes iratok a fond végére kerültek.

Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatás az anyag darabról darabra való átnézésével történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét s lehetőleg annak az anyagrésznek megjelölését tüntesse fel, amelyre a kutatás során szüksége van (pl. Fasc. VIII. vagy 1761. december havi iratok vagy 12. csomó), ismétlődő kutatásnál pedig az irat közelebbi megjelölését (pl. Fasc. 1:12. sz.).

F 72. *Commissio Limitanea*

(A Magyarország és Erdély közti országhatár-egyenetlenségek rendezésére kiküldött bizottságok iratai)

(15. század eleje–) 1733–1813

7 csomó

1—7. 7 csomó

Ez a fond több, a Magyarország és Erdély közti országhatárkérdések megoldására kiküldött bizottság iratanyagát tartalmazza. Az iratanyag három határszakasz problémáival kapcsolatos. Az első (amellyel a legtöbbször találkozunk az iratanyagban) az egyfelől Bihar, másfelől Kolozs, Alsó-Fehér és Zaránd megyék közt húzódó határszakasz. A határ itt jórészt magas hegységben vonul, távol a zártabb településektől, de értékes legelőterületeken; e határvonalszakasz legdélibb részét speciális körülmények tették bizonytalanná. A határ mindkét oldalán nagy uradalmak terültek el: a magyarországin a két nagyváradi püspökség (a római katolikus és a görög egyesült) birtokai, az erdélyin északon a Bánffy-birtokok, majd a zalatnai és halmágyi uradalmak (a Zaránd megyei szakaszon kisebb magánbirtokok is). A második Szatmár és másrészt Közép-Szolnok megye és Kővárvidék határa. (A harmadik észak-partiumi törvényhatóságnak, Kraszna megyének is voltak kisebb határproblémái Bihar megyével.) Végül a harmadik Máramaros megye és Radnavidék (később a 2. román határőrezred körzete) határvonala; itt a havasokban húzódott a határ. Az országhatárviták elsősorban a határmenti falvak viszálykodásaiból álltak. Behajtották a vitás területekről egymás állatait; megverték (néha agyonverték), fogolyként magukkal vitték a másik faluból ott talált embereket; komolyabb összecsapásokra is került sor a versengők között, vagy a dolog egymás tanyájának felgyújtásáig fajult. Különösen a bihari határon került sor gyakran ilyen esetekre. Ezek a határviszályok tették szükségessé azt, hogy a két ország újból és újból rendezni próbálja az országhatárok ügyét.

A legkorábbi bizottságok, amelyeknek iratanyaga ebben az állagban maradt fenn, az 1753—1755. években működtek a Bihar, Kolozs, Alsó-Fehér és Zaránd megyék közt vitás határvidéken. Ezek vegyes bizottságok voltak; magyar és erdélyi kormányhatóságok küldötteiből tevődtek össze. Iratanyagukhoz csatlakozik az a kb. 1739-cel kezdődő anyag, amely korábbi, helyi szervek által tartott vizsgálatok emléke. A Máramaros megye és Radnavidék közti határ megállapításának ügye 1753-tól szerepelt napirenden; 1762-ből maradt fenn az első vegyes bizottsági jegyzőkönyv; 1765-től kezdődött meg újra az előkészítés, s 1768—1770-ben folyt le a munka. Ezt a feladatot is vegyes bizottság végezte, amelyben a két ország kormányhatósági küldöttei foglaltak helyet. Nagyarányú, összefoglaló határmegállapításra az 1790—1791-i országgyűlés határozata nyomán került sor. Az országgyűlés — tervezett X. tc.-ében — a Magyarország és Erdély közti határ megállapítását is elrendelte, s erre bizottságot választott. A törvénycikk megerősítése elmaradt ugyan, de a határmegállapításra sor került. Ez a munkálat két határszakaszon folyt: a Bihar és Kolozs, Alsó-Fehér, Zaránd s végül Kraszna megye köztin és a Szatmár, illetve Közép-Szolnok megye és Kővárvidék közti szakaszon. Ezt a munkát is magyar—erdélyi vegyes bizottság végezte; magyar részről Miklósy Ferenc püspök, erdélyi részről Jósika Antal Kolozs megyei főispán volt a bizottság elnöke. A munkának nagy területre való kiterjedése miatt a vegyes bizottság két részre oszlott; az egyik rész Erdély nyugati, a másik északi határszélén tevékenykedett.

Az 1755 előtti határmegállapítási munkálatok iratai az Erdélyi Kancelláriai Levéltárba kerültek. Onnan 1793 elején, az országgyűlési határmegállapító bizottság munkájának megindulásakor, Teleki Sámuel kancellár leküldte ezeket az iratokat Bánffy gubernatornak 1793 február 13-i elnöki rendeletével (F 46. 1793:1737). Az 1755 előtti határmegállapítások iratainak egy része azonban az Erdélyi Kancelláriai Levéltárban található (B 2. 1755:389). A Gubernium mind ezeket az iratokat, mind az 1753—1770-i Máramaros megye—Radnavidék közötti határrendezéséit áttette a bizottsághoz, s mikor a bizottság visszaszolgáltatta az egész iratanyagot, nem választotta szét s helyezte vissza az állag különváló, ill. a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratsorozatba illeszkedő részeit, hanem egy állagként kezelte az egész tömeget.

Az iratanyag heterogén. Számos jegyzőkönyv maradt a fondban; külsőleg is, vezetésük módjára nézve is eltérőek. Mindegyiküket alapvetően határozza meg azonban a bizottságok funkciója: a határmegállapító munka. A tanúk kihallgatása, a határ kijelölésének munkája: ezek képezik a jegyzőkönyvek törzsét. Ügyiratok is jelentős számmal akadnak az anyagban; részben a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) fondból a bizottság céljaira kiemelt iratok ezek (a máramarosi—radnavidéki bizottság iratai közt egész sorozatot találunk az említett határügyre vonatkozó 1753—1769. évi rescriptumokból és udvari rendeletekből, de más időszakból és más területre vonatkozólag is vannak a fondban a Gubernium említett állagába tartozó iratok), részben a különböző bizottságok saját ügyiratai: hol érkezett irat és elintézésfogalmazvány együtt, hol csak a bizottsághoz érkezett panasz, kérelem, emlékirat vagy a bizottság rendelkezése, felterjesztés. Számos kimutatás készült határszéli uradalmak jobbágyainak az országhatár túlsó oldalán elterülő uradalom parasztjaitól szenvedett káráiról, a személyek és a kár tételei részletes felsorolásával vagy elbeszélő szövegben adva elő az emberben, állatban, épületben, terményben esett károkat. A többi kimutatás közül ki kell emelni azt az 1789. évit, amely a zalatnai uradalomból Erdély más vidékeire vándorolt jobbágyokat sorolja fel, a neveket azok szerint a helységek szerint csoportosítva, ahol az illető személyek megtelepedtek. Testimoniumok, helyi hatóságok által végzett tanúvallomások, megintések iratai is maradtak fenn. A bizottságok nemegyszer ítéleteket is hoztak egyes hatalmaskodásokat elkövetett községek lakosai ellen; ezek az ítéletlevelek is a fondban maradtak. A fond csak néhány darab instrumentum metalét tartalmaz mint az egyes bizottságok működésének összegezését. A bizottságok iratai közé nemegyszer kerültek 15—17. századi jogbiztosító oklevelek átiratai. Végül a fondba kerültek a bizottságok vegyes feljegyzései, az üggyel foglalkozó udvari hatóságnak ismeretlen úton a fondba keveredett felségelőterjesztése, a vegyes bizottságok magyar elnökeihez intézett helytartótanácsi rendeletek másolatai, iratjegyzékek és más vegyes iratok.

Az anyag egy-egy homogén sorozata együttmaradt; így évek, éven belül pedig sorszámok szerint vannak rendezve a máramaros—radnavidéki határvitára vonatkozó, már említett rescriptumok és udvari rendeletek: együtt maradt az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött bizottság ügyiratanyagának egy része stb.

Az anyagnak nincs segédkönyve, a kutatás így csak átforgatásával történhet. A kérőlapon a kutató a fond nevét és — ismétlődés esetén — annak a fondrésznek megjelölését is tüntesse fel, amelyre szüksége van.

F 73. *Commissio Mixta Salinaris*

(A sóutak építésénél történt szabálytalanságok kivizsgálására kiküldött vegyes bizottság iratai)
1810–1843
2 csomó, 6 kötet

1—6. A bizottság jegyzőkönyvei	1821—1824 1827—1831	6	kötet
7—8. A vizsgálat iratai	1817—1843	2	csomó

Ez a fond annak a Gubernium és a Thesaurariatus megbízottaiból álló vegyes bizottságnak iratait tartalmazza, amely az erdélyi sóutak építésénél mutatkozó visszaéléseket vizsgálta ki. Az utak építése 1807-ben indult meg. Nagyarányú munka volt: a három működő északi sóbányát (Désaknát, Tordát és Kolozst) kellett összekötni jó utakkal részint Marosportussal. a Maros fő sókikötőjével. részint a magyar határszélen működő sódepositoriumokkal. Tordáról Nagyenyeden és Gyulafehérváron át Marosportusra vonult az út, Kolozsvárról Bánffyhunyadon és Csucsán át a Bihar megyei Feketetóhoz, Désaknáról Szilágysomlyóra és Nagybánya felé az országhatárig. (A többi, működő sóbánya közül Marosújvár a Maros partján feküdt; Vízaknának bizonyára kevésbé voltak útproblémái, közel lévén a Maros-völgyből Szebenbe vezető főútvonalhoz; a parajd-sófalvi bánya termékeit pedig, sajátos körülmények folytán, a helyi fogyasztás vette fel.) A munka jelentős embertömeget mozgatott meg. Az építőanyagok előteremtése (a kő kivágása, a szükséges épületfa kitermelése), az anyag szállítása csakúgy, mint a magánál az épülő útnál végzett fogatolás vagy napszámosmunka a környékbeli falvak lakosságára hárult. A vállalkozás már hosszú ideje húzódott, amikor a munkával kapcsolatban súlyos visszaélések vádja merült fel. Az útépítés számadásai hatalmas összegek hovafordításáról nem nyújtottak képet. Az ügyben mind a közigazgatási, mind a kincstári hatóságok érdekelve voltak: mind az országos, mind a kincstári pénztár részt vett az útépítés finanszírozásában s a munka irányításában is. Előbb a kincstári hatóságok tettek lépéseket: a vizsgálat előkészületeinek kezdetét az Udvari Kamara egy 1818-ban a Thesaurariatushoz küldött rendeletétől lehet keltezni. A közigazgatási vonalon ennek az Erdélyi Udvari Kancelláriának egy 1821. március 23-án kelt rendelete felelt meg. Az utóbbit még majd féléves levelezés követte a Gubernium és a Thesaurariatus közt, míg végre sor került a biztosok kijelölésére és a munka megindítására.

A közigazgatási hatóságok részéről Szabó Gergely, az Exactoratus Provincialis számtanácsosa, a kincstáriak részéről Damokos György, az Exactoratus Cameralis számtanácsosa (1828. április 10-től helyette Chinetti Adolf kamarai számvevőségi számtiszt) s mellettük egy-egy alacsonyabb rangú tisztviselő vett részt a vizsgálatban. Feladatuk elsősorban számvétel volt: az útépítés céljaira kiutalt összeg hovafordítását kellett ellenőrizniük. Emellett azonban meg kellett vizsgálniuk azt is, hogy az utak az eredeti tervek szerint készültek-e. A vizsgálat 1821. október 13-án Marosportuson kezdődött meg. A munka kezdetét az elkészült utak megvizsgálása jelentette. A sóutak még csak részben voltak készen, s az elkészült útrészleten és hidakon is sok volt a kifogásolnivaló (túl meredeken épített utak, hidak, amelyek nem bírták ki az első komolyabb áradást). Sokkal nagyobb bajokat tárt fel a számvételi munka. Az építés irányítói fizetetlen vették át a követ, épületfát a környékbeli parasztoktól, vagy kevesebbért fizettek meg, mint amennyit szállítottak nekik. Az út építése következtében épületkárt szenvedett parasztokat nem kártalanították. De nem térült meg annak a parasztnak

kára sem, akinek állata hullott el az útépítésnél teljesített vecturán. Számtalan lehetőség nyílt a visszaélésekre magánál az útépítésnél végzett napszámosmunkák bére kifizetésénél: az építés irányítói egyszerűen fizetetlenül küldték haza a munkásokat, a napszámbérek kerek forintösszeg feletti részét nem fizették ki, közönséges útépítő munka helyett, annak bérével, kővágásra küldték a munkába állt falusiakat, igásnapszámjukat kézinapszámnak számolták el, készpénzfizetés helyett schaedákat adtak át nekik, amelyek aztán újabb visszaélésekre nyújtottak módot, ingyenmunkaként halászni, rákászni hajtották el az útépítőket, visszaéléseket követtek el a kincstár részére rendelkezésre bocsátott fogatokkal, verették a munkásokat. Tömegével tüntettek fel az elszámolásokban olyan napszámbéreket, amelyeket soha nem élt embereknek „fizettek ki". Nyugták hamisítása is terhelte az építés vezetőit. Az építés anyagkészletét is meglopták.

A vizsgálat hosszú megszakításokkal folyt. 1822. augusztus 30-ával félbeszakadt, s a biztosok csak 1824 májusában készítették el jelentésüket az addigi munkáról. Ezután jó hároméves szünet következett, s a bizottság 1827. június 23-án kezdte meg újra működését. A vizsgálat 1831. szeptember 26-án zárult le.

Ugyancsak a sóút ügyében végeztetett felsőbb rendeletre Aranyosszék tisztsége 1831 augusztusától kezdődően vizsgálatot, melynek nagy része 1832 márciusáig lezajlott, de a dolog egészen 1838-ig elhúzódott.

A fond töredéke a vizsgálat teljes iratanyagának. Teljesnek tekinthető a jegyzőkönyvsorozat. A bizottság ügyirataiból és azok mellékleteiből (számadások, kimutatások) kevés maradt az anyagban.

A bizottság jegyzőkönyvei a vizsgálati jegyzőkönyvek szokásos módján készültek: az üléseken megtárgyalt jelentések, rendeletek kivonatai s az ezekkel kapcsolatban hozott határozatok kerültek beléjük, amellett pedig a számadás megvizsgálásáról készült feljegyzések, az út elkészült részeinek felmérése és leírása, a vizsgálat során elhangzott tanúvallomások — szokatlanul nagyszámú tanút hallgattak ki az épülő útvonalak mentén fekvő falvakból — s végül a bizottság egyéb munkájának rögzítése. A jegyzőkönyvek időrendet tartanak. Azokban a kötetekben, amelyek helyszíni vizsgálatot tartalmaznak, a kötet végén helynévmutatót találunk, amely a kötet lapszámaira utal. (Megjegyzendő: az 1827—1828. április 21-i bejegyzéseket tartalmazó jegyzőkönyv két példányban található az állagban.) Az iratanyag ma évrendben van elhelyezve. Segédeszköz csak a jegyzőkönyvek egy részéhez áll rendelkezésre. Azokban a jegyzőkönyvekben, ahol helynévmutató áll rendelkezésre, a kutatás ennek segítségével történhet. Egyébként át kell forgatni, ill. darabról darabra kell átnézni az anyagot. A kérőlapon a kutató a fond nevét tüntesse fel, s lehetőleg azét a fondrészét is, amelyre szüksége van.

F 74. *Commissio Quartirialis*

(Szállásbizottságok iratai)
1775—1847
3 csomó, 1 kötet

1—3. Iratok	1775—1785 1834—1835 1841—1843 1846—1847	3 csomó
4. Az 1841—1843. évi országgyűlési szállásbizottság jegyzőkönyvei		1 kötet

Ez a fond öt különböző szervnek, a Commissio Principalis in Re Quartiriali nevű (Commissio Quartirialis Principalis néven is említik) bizottságnak, valamint az 1834—1835-i, 1837—1838-i, 1841—1843-i és 1846—1847-i országgyűlések szállásbizottságainak iratanyagát foglalja magában. A bizottságok közül az első állandóan működő szerv volt; a többiek működésének időszaka az országgyűlés előkészítésétől annak lezárultáig tartott. A Commissio Principalis in Re Quartiriali hatóságok elhelyezésével, továbbá a Gubernium és a Thesaurariatus tisztikarának szállásügyeivel foglalkozott, s katonai személyeknek szállásügyeivel is. Az iratanyag egyes személyek ügyeinek iratait éppúgy tartalmazza, mint a szállásügyre vonatkozó általános intézkedéseket (lakbérrendszer kidolgozása, a kiutalt szállásokról összefoglaló jelentések). Iratai az 1775—1785. évekből valók. Az országgyűlési szállásbizottságok a Gubernium által kiküldött rendkívüli bizottságok voltak; elnökük a Gubernium egy titkára; a bizottság tagjai mellette az országos főpostamester és annak a városnak képviselői, amelyben az országgyűlés lezajlott. (1834—1835-ben Kolozsvárott, 1837—1838-ban Szebenben, 1841—1843-ban és 1846—1847-ben ismét Kolozsvárott tartották az országgyűlést.) A bizottság munkája jóval az országgyűlés megnyitása előtt megindult.

Gondoskodnia kellett az országgyűlés résztvevőinek szállásáról, az országgyűlési terem berendezéséről. Bármekkora gondot is okozott az utóbbi — a nagy mennyiségű bútor s egyéb kellék beszerzésének problémái —, mégis jelentéktelen ügy volt az országgyűlés résztvevőinek elszállásolásához képest. Az országgyűlés királyi hivatalosainak és követeinek száma meghaladhatta a kétszázat; ehhez járult még a királyi tábla — nemcsak az országgyűlés tagjaiként jelenlevő elnökével, itélőmestereivel és ülnökeivel, hanem az országgyűlésre felutazó cancellistákkal is —, 1837—1838-ban pedig, Szebenben tartatván az országgyűlés, maga a Gubernium is, tanácsosai és titkárai mellett még alsóbb tiszteknek egész seregével. Mindezt a vendégsereget 14—18 000 lakosú, aránylag szerényen épült városokban kellett megfelelően elszállásolni. A kiszemelt szállásadók — polgárok és városi házzal bíró nemesek — minden lehető címen és módon iparkodtak megszabadulni a szállásadás kötelezettségétől, vagy ha erre nem volt remény, legalább szűkebbre szorítani az országgyűlési résztvevőnek kiutalt szállást. A katonai hatóságokkal is nemegyszer vitába kerültek szállások miatt, amelyekre azok is igényt tartottak. De nem volt hiány panaszban az országgyűlés résztvevői oldaláról sem. Nemegyszer egészségtelennek találták a szállást, máskor egyszerűen kényelmetlennek. Egy-egy jobb szállás miatt országgyűlési résztvevők közt is keletkeztek viták.

A Commissio Principalis in Re Quartiriali iratanyagának legnagyobb része érkezett irat vagy elintézésfogalmazvány. Az érkezett iratokra M. Soterius kezeírásával rávezették a „Lectum in Commissione Quartiriali Principali" jelzést. Az ügyirat jellegű iratok mellett akad az iratok közt feljegyzés, táblázatminta is. Az 1834—1835-i és 1837—1838-i országgyűlések idején működő bizottságok irataínak legnagyobb része érkezett irat. (Az elintézésnek csak akkor találjuk nyomát, ha — ahogy az esetek nagy többségében történt — az irat hátára, indorsatumként vezették rá.) Számos kimutatás található az iratokban a Guberniumnak és a királyi táblának az országgyűlésen részt vevő tagjairól, a regalistákról és követekről, annak feltüntetésével, hogy melyikük hol és milyen terjedelmű szállást kapott; összeállítás a Kolozsvárott vagy Szebenben rendelkezésre álló szállásokról, a szállásédulákat leszaggatók (azaz a szállásadást megtagadók) kimutatásai, összeállítások azokról az országgyűlési résztvevőkről, akik megváltoztatták szállá-

sukat. A bizottság működését rögzítik az 1834—1835. évi bizottság elnökének, Biró József guberniumi titkárnak Báthori Farkas országos főpostamesterhez küldött értesítései (apró cédulák ülés tartásáról vagy nem tartásáról). Az 1841—1843-i országgyűlés idején működő bizottság iratanyagában a korábbi országgyűlések szállásbizottságaiéhoz hasonló anyag mellett ülésjegyzőkönyvet is találunk. Ezt az ülésjegyzőkönyvek szokott módján vezették. Az iratanyag itt már rendezett: az iratokra rávezették azt a számot, amelyet megtárgyalásuk alkalmával a bizottság jegyzőkönyvében nyertek. Az egyes érkezett iratok mellett ott találjuk az elintézésfogalmazványokat is. Megjegyzendő azonban, hogy az egyes számok között nagy hézagok vannak a sorozatban. Az 1846—1847-i országgyűlés guberniumi szállásbizottságának iratai csak annyiban térnek el az előbbitől, hogy az érkezett irat és elintézésfogalmazvány mellett előadóíveket is találunk bennük, s nincs ülésjegyzőkönyve. Az iratanyag egységes évrendben van elhelyezve.

Segédkönyve nincs a fondnak. A kutatás így csak az iratok végigforgatásával történhet. Az 1841—1843-i országgyűlés irataiban való kutatásnál a bizottság ülésjegyzőkönyve mintegy segédkönyvül használható. A kutató a kérőlapon a fond és a szükséges fondrész nevét tüntesse fel.

Gubernium Transylvanicum Judiciale

F 75. PROTOCOLLA SESSIONALIA
(Ülésjegyzőkönyvek)

1784—1819

347 kötet

1—347. 347 kötet

Az állag három részre osztható: az 1784 januárjától 1786 áprilisának végéig terjedő időszakra; az 1786. május — 1804. áprilisi és végül az 1804 májusától 1819 szeptemberéig terjedő szakasz ülésjegyzőkönyveire. Az első időszakból való ülésjegyzőkönyvek még az osztatlan Guberniuméi: a Gubernium Judiciale külön hatóságként 1786. május elején kezdte meg működését. A megelőző két év guberniumi ülésjegyzőkönyveiből azonban kiemelték azokat az íveket, amelyek bíráskodási ügyek tárgyalásáról készült feljegyzéseket tartalmaztak, s külön kötetekbe kötötték őket. Formailag ezek az ülésjegyzőkönyvek teljesen egyeznek a következő szakaszéival. A Gubernium Judiciale megalakulásától 1804. április végéig tartó szakasz ülésjegyzőkönyveinek rendje az ülések időrendjéhez igazodik. Egy-egy ülés jegyzőkönyvének élén a sessio elnökének és a részt vevő tanácsosoknak és titkároknak nevét találjuk. Ezt követték az ügyek tárgyalásáról felvett jegyzőkönyvek. Ezeket referensenként csoportosították. Egy-egy előadó referatumai iktatószámuk rendjében követték egymást. Az egyes ügyekről készített jegyzőkönyvek formailag hasonlók a kormányhatóságoknál általában szokásban volt ülésjegyzőkönyvekhez. A bal oldalra azonban peres ügyek tárgyalásánál általában csak a fel- és alperesnek, a per tárgyának és annak jelzése került, hogy az ügy milyen bírói forumokon át került a Guberniumhoz; az egész érdemi rész a jobb oldali hasábba került. Olyan esetekben, amelyeknél ítélethozatalra került sor, az ügy részletes kivonatát vezették be a kötetbe. Ezt historia processusnak volt szokás nevezni. A jegyzőkönyvbe iktatták a deliberatumokat is. 1804 májusában

a rendszer megváltozott. Az ülésjegyzőkönyvek tagozódása azonos maradt a korábbival, de a jegyzőkönyvszerű feljegyzéseket most már a Gubernium Judiciale ügyiratsorozatából kiemelt előadóívek (phylerae referadales) helyettesítik. Olyan esetekben, amelyeknél ítélethozatal történt, vagy a deliberatumot hagyták jóvá, az egyszerű előadóív mellett itt is megtaláljuk a historia processust és a deliberatum fogalmazványát is.

Külön segédkönyv csak az 1785. május — 1792. május közötti ülésjegyzőkönyvekhez készült. Ez betűsoros mutató, amelyet a kötetek végéhez kötöttek. A mutató a címszó mellett az ügy tárgyának kivonatát és a jegyzőkönyvi bejegyzés lapszámát adja meg. A többi kötetekben a kutatás csak az ügyiratsorozat segédkönyvei alapján történhet. Ezeknél előbb a mutatókönyvekből kell megállapítani a keresett irat iktatószámát, majd az iktatókönyvből azt, hogy az ügyet mikor tárgyalták a Gubernium ülésén, s ki volt előadója. Ennek alapján lehet a bejegyzést megtalálni.

A kutató a kérőlapon az állag neve mellett annak a hónapnak nevét tüntesse fel, amelyben a Gubernium a keresett ügyet tárgyalta.

F 76. PHYLERAE REFERADALES

(Előadóív-kötetek)

1820–1826., 1841–1848

160 kötet

1—160. 160 kötet

A Gubernium Judiciale ülésjegyzőkönyvei 1804-től kezdődőleg az ülésjegyzőkönyvek rendszerével bekötött előadóívekből (phylerae referadales) állanak. 1820 elején a Gubernium Judiciale áttért arra a módszerre, amelyet a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) csak 1829-ben vezetett be: az előadóíveket iktatószámaik rendjében kötötték be. Ez pótolta az ülésjegyzőkönyveket. Ezzel a gyakorlattal azonban 1826 elején felhagytak (ebből az évből már csak az 1—500. számokat emelték ki külön kötetekbe). Ettől kezdve egészen 1840-ig bezárólag nincsenek jegyzőkönyvpótló kötetek sem. 1841-ben újult meg a korábbi gyakorlat, s tartott egészen a Gubernium Judiciale működésének megszűntéig. Egy-egy kötetbe általában 500 előadóívet kötöttek.

Az állagnak nincs külön segédkönyve; az ügyiratok segédkönyvei alapján történhet bennük a kutatás. A kutató a kérőlapon az állag neve mellett a keresett irat évszámát tüntesse fel, s végül jelölje meg azt a kötetet, amelyben a számára szükséges előadóív található.

F 77. GYÁRFÁS JÓZSEF GUBERNIUMI TITKÁR REFERATUMAIRÓL KÉSZÜLT ÜLÉSJEGYZŐKÖNYV-KIVONATOK

1818

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az iratcsomó ülésjegyzőkönyveket tartalmaz Gyárfás József guberniumi titkárnak a Gubernium Judiciale ülésein elhangzott referatumairól. Az ülésjegyzőkönyvek rendszere egyezik a Gubernium Judiciale 1804. május előtti jegyző-

könyveivel. Külön segédkönyv nem készült hozzájuk. A kutatás ugyanazzal a módszerrel történhet bennük, mint a Gubernium Judiciale ülésjegyzőkönyv-sorozatában. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel. (Megjegyzendő, hogy Gyárfás referatumai megtalálhatók a Gubernium Judiciale ülésjegyzőkönyv-sorozatában is.)

F 78. TABELLAE RELATORUM
(Előadási táblázatok)
1808, 1832, 1835, 1838–1839, 1848
6 kötet

1—6.		6 kötet

A Gubernium Judiciale-nál rövid feljegyzéseket vezettek arról, hogy egy-egy ülésen mely ügyeket referáltak. Ezeket a feljegyzéseket tartalmazzák az előadási táblázatok kötetei.

Az egy-egy ülésen elhangzott referatumok élén az ülés keltének és résztvevőinek feltüntetése áll. Ezt előadók szerint csoportosítva követik a referatumokról készített bejegyzések: az előadott ügy iktatószáma, tárgyának kivonata (ebben a rovatban az irat küldőjének, a folyamodónak vagy peres feleknek, a per tárgyának és a per adott fázisával kapcsolatos kérésnek stb. megjelölését találjuk) s az elintézés kivonata (ti. hogy kihez történt az ügyben felterjesztés, megkeresés, rendelkezés stb. vagy annak rögzítése, hogy az ügyet tudomásul vették, félretették stb.). Egy-egy előadó referatumait az iktatószámok rendjében jegyezték be a kötetekbe. Az előadók szerint csoportosított bejegyzések után, együttesen vezették be a táblázatokba az ülésen kihirdetett ítéleteket. Az egy ülésre vonatkozó bejegyzések sorát az ülésen eldöntött perek rögzítése zárta le. Ez szintén nem volt előadónként csoportosítva. Az elintézés-rovatba ezeknél a bejegyzéseknél az ítélethirdetés napja került.

A kötetekhez nem készült külön segédkönyv. Kutatatásuk átforgatással történhet. A kutató a kérőlapon az állag neve mellett az évszámot tüntesse fel.

F 79. ÜGYIRATOK
1786–1848
2149 csomó, 204 kötet

1—2149.	Ügyiratok	1786—1848	2149 csomó
2150—2216.	Iktatókönyvek (Protocolla Exhibitorum, Protocolla in Judicialibus, Protocolla Judicialia, Törvénykezési jegyzőkönyv)	1786—1848	67 kötet
2217—2353.	Mutatókönyvek (Erdélyi királyi főkormányszéki mutatók)	1786—1848	137 kötet

Ez az anyag a Gubernium Judiciale ügyiratait és segédkönyveit tartalmazza. Ügyiraton ez esetben némileg mást értünk, mint a hatóságoknál általában. Amazoknál ti. az ügyirat (kivételektől eltekintve) a szervhez érkezett iratból, mellékleteiből, előadóívből és egy vagy több elintézésfogalmazványból áll. A Gubernium Judiciale ügymenete ennek az összetételnek bizonyos bővülését hozta magával. Olyan esetekben, amelyekben a Főkormányszék és jogi vagy magánszemélyek

közt egyszerű hivatali levelezés folyt az ügyben (a Gubernium Judiciale tájékoztatást kért és kapott alsóbb hatóságoktól, illetékes bírósághoz utasított olyan folyamodót, akinek pere a fennálló törvények és rendeletek értelmében nem a Gubernium előtt kell hogy induljon stb.), az ügyirat összetétele azonos a többi hatóságoknál szokásossal. Ha azonban per megítéléséről van szó, az említett részek mellé csatlakozik még a historia processus is; ez az az extractus, amelynek készítése módját az 1783. július 16-i rescriptum írja elő. Hasonlóan megtaláljuk az iratokban a kihirdetett ítéletek fogalmazványát is. Azokban az években, amelyekben az előadóívekből ülésjegyzőkönyvek, ill. phylerae referadales kötetek készültek, az előadóívek hiányzanak az ügyiratokból. A terjedelmesebb mellékletek pedig külön állagot alkotnak. Az állag egysége az egyes ügyirat. Az anyagot 1786-tól, a külön iratkezelés bevezetésétől kezdődően 1817 végéig tárgyi tagozódásnak megfelelő rendszerben helyezték el: fasciculusokra tagolták, s ezeken belül registraturán nyert numerusok szerint helyezték el az anyagot. 1818-ban ezt a rendszert megszüntették, s az anyagot egyszerű iktatószámos rendben kezelték. Az 1786—1817-i anyagot is így rendezték át. A korábbi rend emlékét csak az iratokon szereplő jelzetek és a segédkönyvek őrzik.

Segédkönyvül iktató- és mutatókönyvek szolgálnak az állaghoz. Az iktatókönyveknek két típusát különböztetjük meg. Az első a külön ügyintézés megindulásától 1815 elejéig volt használatos. Ez az iktatószámot, az iratnak a hatósághoz érkezése napját, az ügy előadójának nevét és számát (ti. hogy az évben hányadik neki kiosztott ügy volt a szóban forgó) adja meg. Az előadónál további, ma már értelmét vesztett adat volt a ternionis pagina. Ezt a tárgykivonat követte; ez a küldő személy vagy hatóság megjelöléséből, per felterjesztése esetén a peres felek nevének és a per tárgyának jelzéséből állt, egyébként pedig a szokásos rövid kivonatot jelentette. Az ügyben hozott határozatnak előbb keltét tüntették fel, s azután azt, hogy az ügyben hová küldtek elintézést. Ha közvetlenül a fél nyert döntést, az elintézés rovatba a „resolutio" szó került. A félretett, irattárba helyezett stb. iratoknál ezt jelezték az iktatókönyvben. A további rovatok: a kiadóba, majd a taxatoratushoz jutás kelte, a kiadás kelte (külön az illetékes hatóságokhoz és a felekhez történté), a kapcsolatos számok (ennek a rovatnak litera vigilans volt a címe), a registraturára jutás kelte és végül az irattári jelzet. Az expediturára jutás keltét követő rovatok már az első néhány év után egyre inkább kitöltetlenül maradtak; csak a „litera vigilans" rovatban sűrűbbek a bejegyzések. 1815-ben év közben történt változás az iktatókönyvekben. A rovatokból csak az iktatószám, az iratnak a hatósághoz érkezése kelte, az előadó neve, az irat tárgya, az ügyben hozott határozat kelte és az elintézés módjának jelzése, továbbá az expediturára jutás kelte és a kapcsolatos szám rovata maradt meg. A mutatókönyveknek szintén két típusa van; mindkettő betűsoros. Az első 1786-tól 1814-ig használatos. Rovatos, az egyes oszlopokban az iktatószámot, a címszót, az irat tárgyát, a fasciculus és numerus jelzését találjuk. A címszavak tárgyiak vagy személy- és helynevek; első két betűjük rendjében követik egymást. 1815-tel kezdődőleg a mutatókönyv már nem oszlik rovatokra; csak a tárgykivonatot és az iktatószámot közli az egyes címszavaknál. Az 1811. évi L—Z kezdőbetűs címszavakat tartalmazó kötetből másodpéldány is rendelkezésünkre áll.

A kutatás az állagban a mutatókönyvek alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag neve mellett a szükséges irat év- és iktatószámát tüntesse fel.

F 80. PERMELLÉKLETEK

1780–1848

242 csomó, 1 kötet

1—242.	Permellékletek	242	csomó
243.	Consignatio actorum voluminosorum in Juridicis	1	kötet

Ebben az állagban azokat a permellékleteket egyesítették, amelyeket terjedelmük miatt nem lehetett az ügyiratok közt elhelyezni. Az iratok legnagyobb része transmissionalis. Egy-egy ilyen transmissionalis a per egész érdemi részét tartalmazta: az alsó bíróságnál lefolytatott peres eljárást (a per felvételét, bő kivonatokban az allegatiókat, másolatban az ügyben tartott vizsgálatok stb. iratait, az ítéleteket) csakúgy, mint a királyi tábla előtt megtartottat. Az utolsó bejegyzés a transmissionalisokon a Gubernium Judiciale ügyvédszékén való kihirdetés (proclamatio) rögzítése volt. Az állag az idők során kétszer is szenvedett csonkulást. Előbb az 1848-at közvetlenül követő esztendőkben. 1848-ban ugyanis számos ügy maradt elintézetlenül a Gubernium működésének megszűntekor. Ezeket azután az újonnan felállított bírói szervek tárgyalták; kikérték a Gubernium levéltárából a permellékleteket, s saját levéltárukban őrizték meg őket. Másodszor későbbi reponálás távolított el a sorozatból iratokat. Ma a segédkönyvben szereplők közül csak azok az iratok találhatók itt, amelyeknek bejegyzésénél piros ceruzával írt sorszám látható. A mellékleteket alaki okokból két sorozatba osztották be: egy normál és egy fraktur alakúba. Ez a szétosztás nem igazodik sem az iratok eredeti, sem piros ceruzával bejegyzett sorához. Egymást követő sorszámok kerülhettek akár egyik, akár másik sorozatba. (Pl.: 642., 645—648., 654. sorszámúak a normál, 643—644., 649—653., 655. sorszámúak a fraktur sorozatban.)

Az állaghoz lajstrom áll rendelkezésre („Consignatio actorum voluminosorum in Juridicis"). Rovatai: az irat évszáma (ez az ügy guberniumi felvételéé), iktatószám, a tárgy kivonata, az iratok darabszáma, az illetékes törvényhatóság. Utólag jegyezték be (piros ceruzával) a lajstromba az iratok jelenlegi sorszámát. A kötet végén betűsoros mutató található; ez az iratok iktatószámára utal. (A piros ceruzás sorszámra nem.) A kötet elején rövid lajstrom az 1848-ban ellátatlanul maradt adóssági és csődügyekről. Rovatai: az irat éve, iktatószáma, tárgya és az iratok darabszáma.

A Gubernium Judiciale ügyiratainak palliumán is rögzítették azt a tényt, hogy az irat mellékletét a most ismertetett állagból emelték ki.

Az állag kutatása a mutató és lajstrom alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és a pirosbetűs sorszámot tüntesse fel.

F 81. LIBER REGIUS IN JUDICIALIBUS
(A Gubernium Judiciale királyi könyve)

1787–1789

1 kötet

1.		1	kötet

Ebbe a kötetbe 1787. május 21-évél, Bánffy György gubernator hivatalba léptével kezdődőleg a királyi rescriptumokat, az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária rendeleteit és a kancellárnak Bánffyhoz intézett elnöki rendeleteit (praesidiales litterae) vezették be.

A kötet beosztása a Gubernium üléseinek időrendjéhez igazodik. Ezeknek sorrendjében jegyezték be a kötetbe az egyes rendeleteket (a szokványos bevezető- és záróformulák elhagyásával, de mellékleteiket is közölve). Segédeszköz nem áll rendelkezésre a kötethez. A kutatás így átforgatásával történhet; a kutató az állag nevét tüntesse fel a kérőlapon.

F 82. ELENCHUS PROCESSUUM TRANSMISSIONALIUM

(Transmissionalis perek jegyzéke)

1803–1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet jegyzék a Gubernium elé került transmissionalis perekhez. Rovatai: az irat év- és iktatószáma (a másodikba jegyezték be az ügy későbbi előfordulásainak év- és iktatószámait is), a felperes és alperes neve, az ügy tárgya, előadója (az utolsó rovatban egy keletmegjelölés is található; feltehetően ekkor vette magához a referens az iratot), a dictaturára jutás, előadás és publicatio kelte. (Az utolsó rovatban ceruzabejegyzések találhatók arra nézve, hogy megvan-e, ill. visszakerült-e az irat.)

A kutatás a kötet átforgatásával történhet. A kérőlapon az elenchus nevét kell feltüntetni.

F 83. SERIES CAUSARUM JUDICIO EXCELSI REGII GUBERNII IN MERITO SUBMISSARUM

(A Gubernium elé érdemben felterjesztett perek jegyzéke)

1808–1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a Gubernium előtt érdemben tárgyalt perek jegyzéke. Rovatai: a per seriesbe vételének éve és guberniumi iktatószáma; a peres felek neve és a per tárgya; in frustis sub numeris gubernialibus (ez a rovat üres); a referens neve és a kiosztás kelte; a referálás és a publicatio kelte; a referenstől való visszakerülés (ez a rovat üres); a per későbbi statusa (ez a rovat általában szintén üres); kapcsolatos számok; az iratok levéltárba jutásának kelte, darabszáma, száma.

A kutatás a kötet átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon a kötet nevét tüntesse fel.

F 84. IMPERATORIA JUDICIALIA

1818–1819

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag ülésjegyzőkönyv-kivonatokból áll. Keletkezésükre I. Ferenc 1817-i erdélyi utazása szolgáltatta az okot. A császárhoz érkezett kérvényáradat egy részét olyan jellegű ügyek iratai tették, amelyeket bírói hatóságoknak kellett intézni. A kérvényeket a császár az Erdélyi Udvari Kancellária útján a Guberni-

umnak küldte meg, az pedig általában — információt kérve — továbbította őket az illetékes törvényhatóságoknak. Ezeknek az ügyeknek a Gubernium in Judicialibus ülésein történt tárgyalásáról vezetett jegyzőkönyvek teszik az állagot. Az ügyekkel vagy akkor találkozunk, amikor az Erdélyi Udvari Kancelláriától megérkeznek, vagy amikor a törvényhatóságok megküldik a rájuk vonatkozó jelentésüket.

Az iratok egysége egy guberniumi tanácsosnak vagy titkárnak egy ülésen elhangzott referatuma vagy referatumai. Imperatoria-ügyekben több guberniumi tanácsos vagy titkár is referált. Egy-egy ülésen is többükre került sor, egy vagy több ügy előadásával.

Az iratokat időrendben helyezték el a csomóban. Külön segédkönyv nem készült hozzájuk. A Gubernium Transylvanicum in Judicialibus segédkönyvei azonban ehhez az állaghoz is használhatók.

A kutatás darabról darabra való átnézéssel vagy a Gubernium Transylvanicum in Judicialibus segédkönyvei alapján történhet az állagban. A kutató munkáját megkönnyíti az, hogy a Gubernium Transylvanicum in Judicialibus iktatókönyvében fel van tüntetve, hogy egy ügynek ki volt az előadója, s mikor tárgyalták. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni, s lehetőleg azt is, hogy melyik előadónak mely ülésen történt referatuma jegyzőkönyvi kivonatára van szükség.

F 490. GÁL LÁSZLÓ SCONTRO-KÖNYVE

1839—1846

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag a Gubernium Judiciale által kiadott azon rendeletek feljegyzési könyve, amelyekkel a hatóság Gál László referadaját illetően tájékoztatást kért törvényhatóságoktól stb. (Gál László ez idő tájt az Exactoratus Provincialis elnöke volt, de mint neves jogász — 1835 előtt fiscalis director — bíráskodási referadát is ellátott a Guberniumnál.)

A feljegyzési könyv a rendelkezés iktatószámát, keltét, címzettjét, a válaszadásra szabott határidőt s az ügyben érkezett jelentés számát közli. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 85. A SZÁSZ ÜGYEK- ÉS VÁLÓPEREKHEZ TARTOZÓ IRODAI JEGYZŐKÖNYV

1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet feljegyzési könyv a Gubernium Transylvanicum által tárgyalt bizonyos ügyekről, részben válóperekről, részben olyan ügyekről, amelyek szász székek bírói hatósága előtt indultak meg. Tárgya elhatárolását feltehetően az indokolja, hogy ennek a két ügycsoportnak intézése *egy* előadó feladata volt. Beosztása iktatókönyvszerű. Főbb rovatai: a Gubernium Transylvanicum in Judicialibus iktatószáma, az irat tárgyának kivonata, annak feltüntetése, hogy az ügyben kihez kelt végzés, s hogy az iratokat mikor küldték át az iktatóhivatalba.

A rovatok kitöltése azonban nem egyenletes: a tárgyrovatot helyenként részletesebben kitöltik (feltüntetve az ügy büntetőjogi minősítését is), másutt csak a felek nevét jelzik; helyenként csak a felterjesztő hatóság nevét; gyakran a „tárgy" rovat egészen üresen marad.

A kötethez nem készült segédkönyv, a kutatás végigforgatásával történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 86. MAGYAR ÉS SZÉKELY TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS VÁROSOK ÍTÉLŐSZÉKEIN TÁRGYALT PEREK LAJSTROMAI

1826

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a csomó lajstromokat tartalmaz azokról a perekről, amelyeket magyar és székely törvényhatóságok és városok ítélőszékei tárgyaltak az 1826. év folyamán. A lajstromok a következő adatokat tüntetik fel: az ügy sorszáma, a fel- és alperes megnevezése, a levata kelte, a per tárgya, ellátásának ideje, annak feltüntetése, hogy mondtak-e ki ítéletet, ezt fellebbezték-e, s történt-e recursus-jelentés.

Az anyaghoz segédeszköz nem áll rendelkezésre. Kutatása darabról darabra való átnézéssel történhet.

F 87. PROTOCOLLA DICTATURAE GUBERNIALIS
(A Gubernium Transylvanicum Judiciale ügyvédi székének jegyzőkönyvei)

1800–1848

101 kötet

1—56.	Ügyvédszéki jegyzőkönyvek (Protocolla dictaturae gubernialis; A kormányszéki ügyvédi szék jegyzőkönyve)	1800—1848	56 kötet
57—101.	Mutatók a jegyzőkönyvekhez (Indices Protocolli dictaturae gubernialis, Indices dictaturae gubernialis; A kormányszéki ügyvédi szék jegyzőkönyvének mutatótáblája)	1804—1848	45 kötet

Mint korábban elmondottuk: a dictaturán érintkezett a Gubernium a felekkel vagy ügyvédjeikkel. Ezt a kapcsolatot rögzítik a jegyzőkönyvek (kivéve a seriesek közzétételét. A serieseket nem jegyezték beléjük, s külön sorozatként sem maradtak fenn.) Bejegyzéseik a per folyamatát mutatják be: a perek áttételét a dictaturára, kivételét majd az egyik, majd a másik fél által, a per ítélet alá bocsátását és az ítélet kihirdetését.

A jegyzőkönyvek időrendben haladnak. Bejegyzéseik nem ülésjegyzőkönyvszerűek; a perbeli cselekmények tényét rögzítik (X. Y. ügyvéd magához veszi vagy visszaszolgáltatja a pert stb.). A Guberniumnak a dictaturához intézett rendeleteit teljes szövegükben beléjük másolták. A mutatók betűsorosak. A protocollumok bejegyzéseire (a kötet lapszámára és a napi bejegyzések sorszámára) utalnak. A kutatás a mutatók alapján történhet az ülésjegyzőkönyvekben. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges évszámot kell feltüntetni.

F 88. LIBER PRAENOTATIONIS RECURSUUM PER PAUPERUM ADVOCATUM GUBERNIALEM AD AUGUSTAM AULAM PROMOTORUM ET PER EXPEDITURAE OFFICIUM DIMISSORUM

(A Gubernium mellett működő szegények ügyvédjének a Gubernium kiadóhivatala útján elküldött kiadványairól készített feljegyzési könyv)

1846–1848

1 füzet

1. 1 füzet

Ez a füzet feljegyzéseket tartalmaz azokról az iratokról, amelyeket a Gubernium mellett működő szegények ügyvédje a szegények udvari ágenséhez terjesztett fel vagy megküldött alsóbb hatóságoknak, a feleknek való kézbesítés végett.

A füzet meglehetősen szűkszavú tájékoztatást nyújt az ügyek természetéről. Gyakran nem is jelöli meg ezt; ahol pedig találunk ilyen megjelölést, az az ügy jogi definíciója. Az ügyek közt úrbériek, a legkülönbözőbb büntetőperek és polgári perek szerepelnek. Érdekkel bíróak a feljegyzéseknek azok a részei, amelyek azt mutatják, hogy egy-egy kérvény benyújtása, az ügy eldöntése és a határozat elküldése közt nemegyszer évek, sőt évtizedek teltek el.

A füzet bejegyzései időrendben haladnak. Segédkönyv nem készült hozzá. A kutatás átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

GUBERNIUMI ÜGYVÉDEK UTÁN MARADT IRATOK

Ezek a fondok (amelyeket természetük hasonlósága miatt együtt ismertetünk) meghalt vagy működésükkel felhagyott guberniumi ügyvédeknek a Gubernium levéltárába beszállított iratait tartalmazza. A Gubernium mellett működő ügyvédek a Főkormányszéknél folyó perekben látták el a felek jogvédelmét. Ez a működés külön jogosítványhoz volt kötve. Iratanyagunk a per legkülönbözőbb fázisaiból való iratokat tartalmaz a jogbiztosító oklevelektől kezdve a missilisekig.

Az iratanyag *teljességére* nézve megjegyzendő: 1. az anyagban a Guberniumnál működő ügyvédeknek csak kis része van képviselve. Már a 19. század elején tizenöt körül volt számuk; ez az 1840-es évekre harmincnál többre nőtt. Abban az időszakban, amelyet az iratok felölelnek, ügyvédgenerációk váltották egymást; 2. még azoknak az ügyvédeknek iratanyaga sem teljes, akiknek ilyen természetű hagyatéka a Gubernium levéltárába került. Az illető ügyfelei ti. azokat az irataikat, amelyeket perbeli használatra átadtak ügyvédjüknek (jogbiztosító oklevelek), az ügyvéd halála vagy működésének megszűnte után visszavették a levéltárból.

Az egyes ügyvédek iratait haláluk után vagy működésük megszűntével lajstromozták. Az iratanyag ma a lajstromozás rendjében van elhelyezve. A lajstromok általában tartalmazták az irat sorszámát (a jegyzékbe vétel sorrendje esetleges volt), az irat tárgyának kivonatát és az iratdarabok számát. Emellett szerepelhetett még a jegyzékben „megjegyzés" rovat vagy annak a törvényhatóságnak feltüntetése, amelyben az ügyvédnél levő litteralia instrumenta tulajdonosai laktak, annak jelzése, hogy ki vett ki iratokat a hagyatékból. Van olyan jegyzékünk is, amely a felek nevének kezdőbetűje szerint csoportosítja az iratokat; másutt (nagyobb tömegű iratról lévén szó) a jegyzék bonyolultabb irattári jelzetet tartalmaz. A lajstromok közt néhány olyan anyagé is található, amelyek nincsenek a Gubernium Judiciale levéltárában. Ezek Bedő József, Burján János,

Demjény Farkas, Sipos Lajos, Páll Mihály királyi táblai ügyvédek és Finta Lajos, Udvarnoky Lajos, Marusy Sámuel udvari ágensek iratainak jegyzékei. (A jelzett udvari ágensek iratai az Erdélyi Kancelláriai Levéltárban találhatók.) Az iratokhoz mutatók is készültek. A mutatók a peres felek betűrendjében haladnak; az iratok sorszámára utalnak.

A kutatás a mutatók és lajstromok alapján történhet az anyagban. A kutató a kérőlapon a sorozat megjelölése mellett az ügyvéd nevét és az irat sorszámát tüntesse fel.

F 89. *Ágotha Ferenc guberniumi ügyvéd*

1810-es évek – 1848

1 csomó

1. 1 csomó

F 90. *Barla Dávid guberniumi ügyvéd*

1810-es évek – kb. 1840

1 csomó

1. 1 csomó

F 91. *Berde Mózes guberniumi ügyvéd*

1840-es évek

5 csomó

1—5. 5 csomó

F 92. *Csehi Sándor guberniumi ügyvéd*

1770-es – 1810-es évek

7 csomó

1—7. 7 csomó

F 93. *Finta Alajos guberniumi ügyvéd*

1810-es – 1820-as évek

3 csomó

1—3. 3 csomó

F 94. *Gáll Antal guberniumi ügyvéd*

1770-es – 1790-es évek

3 csomó

1—3. 3 csomó

F 95. *Gáll József guberniumi ügyvéd*

1800-as évek – 1848

5 csomó

1—5. 5 csomó

F 96. *Garda Sámuel guberniumi ügyvéd*

1790-es–1810-es évek

12 csomó

1—12. 12 csomó

F 97. *Gyergyai Ferenc guberniumi ügyvéd*

1800-as–1830-as évek

12 csomó

1—12. 12 csomó

F 98. *Horvátovich István guberniumi ügyvéd*

1790-es–1800-as évek

1 csomó

1. 1 csomó

F 99. *Kenyeres István guberniumi ügyvéd*

1790-es–1810-es évek

2 csomó

1—2. 2 csomó

F 100. *Kovácsi Lőrinc guberniumi ügyvéd*

1770-es évek–1828

26 csomó

1—26. 26 csomó

F 101. *Kozma József guberniumi ügyvéd*

1790-es–1800-as évek

7 csomó

1—7. 7 csomó

F 102. *Kozma László guberniumi ügyvéd*

1830-as–1840-es évek

15 csomó

1—15. 15 csomó

F 103. *Lányi Teofil guberniumi ügyvéd*

1790-es–1810-es évek

6 csomó

1—6. 6 csomó

F 104. *Lostajner János guberniumi ügyvéd*

1800-as évek

1 csomó

1. 1 csomó

F 105. *Nagy József guberniumi ügyvéd*

1820-as évek

2 csomó

1—2. 2 csomó

F 106. *Nagy Mihály guberniumi ügyvéd*

1800-as–1810-es évek

7 csomó

1—7. 7 csomó

F 107. *Seres László guberniumi ügyvéd*

1820-as–1840-es évek

4 csomó

1—4. 4 csomó

F 108. *Sikó István guberniumi ügyvéd*

1780-as–1820-as évek

7 csomó

1—7. 7 csomó

F 109. *Szabó Antal guberniumi ügyvéd*

1810-es–1830-as évek

5 csomó

1—5. 5 csomó

F 110. *Szőcs József guberniumi ügyvéd*

1800-as–1820-as évek

20 csomó

1—20. 20 csomó

F 111. *Török István guberniumi ügyvéd*

1830-as évek

(Szőcs József iratai utolsó csomójának végén)

F 112. *Winkler Ágoston guberniumi ügyvéd*

1760-as–1780-as évek

4 csomó

1—4. 4 csomó

F 113. *Ismeretlen guberniumi ügyvéd*

1 csomó

1. 1 csomó

F 114. *Lajstromok és mutatók guberniumi ügyvédek irataihoz*

18–19. század

2 csomó

1—2. 2 csomó

F 115. *Korlátnoki iratok*

1800–1867

11 csomó

1—11. 11 csomó

Ez a fond az országos kancellária — Cancellaria Provincialis — iratanyagát tartalmazza. Ez a szerv a Diploma Leopoldinum által Erdélynek biztosított kancellária szerény maradványa volt. Bethlen Miklós bukása után ugyanis ez a tisztség hosszú ideig betöltetlenül maradt, míg a bécsi „alkancellár" hivatala a Gubernium felettes hatóságává alakult át. Mikor végre — az 1730-as évek végén és az 1740-es évek elején végrehajtott kormányzati változások során — újra betöltötték ezt a tisztséget, viselőjének feladata elsősorban a Gubernium segédhivatalai folyamatos működésének, az udvari és guberniumi rendeletek végrehajtásának biztosítása lett.

A legrészletesebben az országos kancellária 1742. december 19-én kelt utasítása és az 1760. július 25-i királyi rescriptum körvonalazta ezeket a teendőket. Az utóbbi előírta az országos kancelláriának: elaborálja s referálja — „cooperantibus accrescente laborum mole aliis etiam consiliariis" — a Guberniumhoz apellált pereket s egyéb, a bíráskodást tárgyazó ügyeket. Az udvari rendeletek ellenőrzéséről ezeket mondja: az országos kancellár a közügyekkel foglalkozó királyi rescriptumról és resolutióról vezessen különleges naplót, sürgesse a királyi rendeletek végrehajtását, s hetenként számoljon be a Gubernium előtt, hogy mi történt a rendeletek végrehajtása terén; negyedévenként pedig — a Gubernium útján — az udvarnak kellett jelentést tennie ebben a tárgyban. A kancellári tisztség betöltője a Gubernium tanácsosa volt.

Az országos kancellár hatásköre a későbbiekben erősen módosult. A Guberniumhoz fellebbezett perek eldöntését 1786-tól kezdve a Gubernium külön fóruma — a Gubernium Judiciale — intézte; ennek vezetője azonban ugyanúgy, ahogy a Gubernium Politicumé (1786—1790-ben Gubernium in Politicis et Cameralibusé), a gubernator volt, ha pedig nem ő vezette ennek a szervnek munkáját, akkor alelnököt állíthattak a Gubernium Jucidiale élére. A legépebben a kancellár irodaigazgatói feladatköre maradt meg. Tisztségét 1743 után sem töltötték be folyamatosan.

1849-ben a Gubernium feloszlatásával az országos kancellária intézménye is megszűnt. Az 1861—1869 közötti időszakban (a Főkormányszék visszaállításával) e tisztséget is újra betöltötték.

Az országos kancellária ránk maradt iratanyaga töredékes: iratokat csak Koszta István, Csedő László és Lázár László kancellár idejéből tartalmaz. A hármuk idejéből fennmaradt iratanyag is feltehetően csak egy része az országos kancellárnak e tisztével kapcsolatban létrejött *külön* iratanyagának (amibe tehát nem értendők azoknak az ügyeknek az iratai, amelyeket ő mint guberniumi tanácsos

intézett, s amelyek így a Gubernium iratai közé kerültek). Az iratok egyrészének tárgya a Gubernium segédhivatali tisztviselőinek és alkalmazottainak személyzeti ügyei: alkalmaztatási, áthelyezési, előléptetési stb. kérvények és felterjesztések, a Gubernium személyzetének kimutatásai, magánosok panaszai a Gubernium alsóbb tisztjei ellen (lakás-, adósságügyek, magatartás stb.). Külön egységet képez az iratok közt az a csomag, amely Csedő 1818-i különleges biztosi kiküldetéséből származó iratanyagot tartalmaz. 1817-ben ugyanis az I. Ferenc erdélyi útja során neki átnyújtott kérvények egy része a megyei igazgatás bajaira vetett világot. A kérvények eredménye többek között az lett, hogy a Gubernium 1818-ban bizottságokat küldött ki a megyék igazgatásának s a parasztok panaszainak megvizsgálására. Egy ilyen bizottságnak volt tagja Csedő László is. Vannak végül az iratok közt a Gubernium Judiciale működéséből származóak is. Ezek ülésjegyzőkönyv-szerűek; mégsem tekinthetők azonban azoknak, hiszen az 1819—1826. években a Gubernium Judiciale már nem vezetett a Gubernium Politicumban ekkor még szokásos módon jegyzőkönyvet, hanem ezt a phylerae referadales sorozattal helyettesítette. A visszaállított Főkormányszék korát csak két kezelési könyv képviseli.

Az iratanyag *egyes* iratai közt találunk az országos kancellárhoz írt kérvényeket (melléklettel vagy anélkül), guberniumi rendeleteket, mindkét fajta iratot a kancellár elintézésfogalmazványával vagy anélkül. Az elintézésfogalmazványok részben külön vannak csoportosítva. Ezeken az iratokon kívül maradtak az anyagban táblázatok (a Gubernium status personalisának kimutatásai), feljegyzési könyvek is. További típust képeznek a Gubernium Judiciale ülésjegyzőkönyv-szerű iratai.

Az ügyirat jellegű anyag évrendben van elhelyezve. Külön csomóba kerültek az alkalmaztatási ügyek iratai és a kancellária feljegyzési könyvei. Három csomót tesznek ki a Gubernium Judiciale ide került, időrendben elhelyezett jegyzőkönyvei.

Segédkönyv nem készült az iratokhoz. Így a kutatás csak az iratok átnézésével történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét s az irat közelebbi meghatározását tüntesse fel.

Cista Diplomatica

Bevezetés

A most tárgyalásra kerülő fond a Gubernium Transylvanicum archivumának tekinthető. Ide kerültek mindazok az iratok, amelyeket a legkülönbözőbb okoknál fogva különleges őrizetben kívántak részesíteni. Csoportjaik a következők:

1. Királyi könyvek csoportja (Királyi könyvek. Ordinationes aulicae. Királyi leiratok és erdélyi udvari kancelláriai rendeletek).

2. Szabályrendeletek csoportja (Normalia. Vegyes normalia-gyűjtemények. Vegyes tárgyú szabályrendeletek. Liber normalium ordinationum .... Liber chronologicus ordinationum normalium. Normalia-mutatók).

3. Gyűjtemények csoportja (Collectio historico-diplomatica. Történelmiek. Királyi hitlevelek .... Céh-iratok. A brassói görög kereskedőtársaságot illető adatok. Liber privilegiorum et collationum. Litteralia jurisdictionum. Docu-

menta privatorum. Privilegia et constitutiones jurisdictionum. Repertorium Galianum).

4. Országgyűlések levéltára.

5. Nemességi iratok (Székely lustrajegyzékek ... Helynévmutató ... Homagialia, I jelzetű productionalisok, K jelzetű productionalisok. Függőben maradt nemességi perek iratai. Gyrás gyűlési jegyzőkönyvek. Extractus litterarum et litteralium instrumentorum).

6. „Múzeum."

7. A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltárának iratairól készült másolatok.

8. A Cista Diplomatica vegyes iratai.

F 116. LIBRI REGII

(A Gubernium királyi könyvei)

1686–1848

112 kötet, 1 csomó

1—97.	Királyi könyvek (Libri benignarum resolutionum regiarum)	1685—1848	97 kötet
99—102.	Elenchusok és mutatók (Indices)	1692—1770	4 kötet
98.	Repertorium	1751—1753	1 kötet
103.	Index libri regii rescriptorum et decretorum	1771	1 kötet
107/a, 108—112.	Mutatók (Indices benignarum resolutionum regiarum)	1841—1846	5 kötet, 1 csomó
104—107.	Számmutatók (Indices numerici libri regii)	1796—1848	4 kötet

Mint az országos kormányhatóságoknál általában, a Guberniumnál is külön kötetekbe másolták azokat a rendelkezéseket, amelyeket a király, ill. a felettes udvari hatóság (az Erdélyi Udvari Kancellária) bocsátott ki a Főkormányszékhez.

A kötetekbe részben rescriptumok, részben az Erdélyi Udvari Kancellária decretumai (amelyeket az uralkodó nem írt alá) kerültek; elvétve más udvari hatóságok rendeletei is. A rendeletek mellékleteit (felségelőterjesztések, -folyamodványok, átiratok, tervezetek, szabályzatok stb.) szintén bevezették a könyvekbe. Az iratanyag kéziratos; egészen jelentéktelen számban akadnak benne nyomtatványok (körrendeletek, szabályzatok stb.).

A kötetek rendszerében három fő időszak különböztethető meg. Az első a kezdéstől 1770-ig terjedő szakasz. Ebből az időből egykorú királyi könyveink nem maradtak; a meglevő köteteket később készítették. Az egyes rendeleteket időrendben másolták a kötetekbe; ezen a renden helyenként kisebb változások estek. A rendeletek érdemi szövege és keltezése teljes egészében a kötetbe került;

az uralkodó címét kezdetben is rövidítve közölték, később csak neve került a rescriptumok élére; a címzést korábban teljes egészében, majd rövidítve másolták be; az aláírások korábban egészükben szerepelnek, majd csak az uralkodóé, végül a rendeletnek ez a része teljes egészében eltűnt a szövegből. A második időszak az 1771—1787. évi. Az 1771-i királyi könyvek két részből állnak: külön szakaszba kerültek a királyi rescriptumok és külön a decretumok. Később a két rész összekeveredik. A kötetek némelyikénél az is megtörtént, hogy egyes iratokat nem magába a királyi könyvbe vezettek, hanem külön lapra másoltak, s úgy illesztették aztán bele a kötetbe. 1787-tel a könyvekbe ülésenként másolták az ott megtárgyalt rendeleteket. Címként minden iratnál jelezték az irat keltét, továbbá az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancelláriánál és a Guberniumnál kapott iktatószámát. A rendszerből csak érdemi részét (keltét is ideértve) vezették a kötetbe. A kötet kéthasábos volt; a jobb oldali hasábba került a címrész és a rendelet szövege, a bal oldaliba pedig a rendelet rövid tárgykivonata. Ez a rendszer azonban lassanként visszahasonult a korábbihoz: 1787 második felétől már guberniumi praesentatumuk rendjében vezették a kötetekbe az iratokat, 1790-től pedig elmaradt a bal oldali hasábban szereplő kivonat is, majd a hasáb keskeny margóvá szorult össze.

A királyi könyvek 1786-tól, a Gubernium két forumra oszlásától mind a közigazgatási, mind a bíráskodási vonatkozású udvari rendeleteket tartalmazzák, általában keverten; csak 1848-ban választották külön a két részt.

A könyvsorozathoz többfajta segédkönyv tartozik; részben ma is használhatók, részben elavultak. Első helyen azokat a mutatókat kell említeni, amelyek magukba az egyes Liber regiusokba vannak kötve. Ilyen mutató az 1776—1784. és 1789—1841. évi kötetekben található. Ez betűsoros; címszavai egy-egy betűn belül a harmadik betűig tartanak rendet. A címszavak tárgymegjelölést adnak és a kötet lapszámára utalnak. A többi segédkönyvek közül időrendben az „Elenchus et Index Decretorum Regiorum" című kötetek állnak az első helyen. Ezek az 1692 és 1770 közötti időszakot ölelik fel. Mindegyik kötet két részből áll: elenchusból és mutatóból. Az elenchus nem szoros időrendben (még az évrendhez sem ragaszkodik) tartalmazza a bejegyzéseket: sorszámot, a rendelet tárgyának kivonatát és keltét. A sorszám mellé piros tintával bejegyezték az iratnak az Archivum Vetus rendezésekor nyert számát. A mutató az elenchusra utal. Betűsoros; az egyes betűkön belül a címszavakban nincs közelebbi rend. Az egyes címszavaknál a tárgykivonat mellett az elenchus oldalszámát, a bejegyzés sorszámát és a rendelet évét tüntették fel. Az 1751—1753. évekből származó udvari rendeletek kivonatait egy külön elenchus is tartalmazza (Repertorium 1751); ez ma nem használható segédkönyvül az anyaghoz. Bejegyzéseinek sorszáma mellett az irat tárgykivonatát és keltét tartalmazza. A rendeletek felvételénél nem tart szoros időrendet. Az „Index 1770" elnevezésű kötet betűsoros mutató. Egy-egy betűn belül a címszavak általában a második betűig követik rendben egymást. Az iratok tárgykivonata mellett guberniumi iktatószámukat (ez 1770-nél nem érvényes) és tárgyalásuk keltét találjuk a címszavaknál. Az 1771. évi királyi könyvhöz szolgál mutatóul az „Index Libri Regii Rescriptorum et Decretorum" elnevezésű kötet. Két részből áll; a különbség csak annyi köztük, hogy a második rész bővebb. Mindkét rész betűsoros mutató; a címszavaknál az irat tárgykivonata mellett az irat guberniumi iktatószámát és a Liber regius megfelelő lapszámát jelzik. Négy kötet és egy csomó (1841—1845) maradt meg a Liber regiusok külön mu-

tatókönyv-sorozatából („Index Libri regii", ill. „Index Benignarum Resolutionum Regiarum" címmel). Betűsorosak; két betűig tagolják címszavaikat, s a bejegyzések sorrendje legtöbbször a harmadik betűre is tekintettel van. A címszónál tárgykivonatot találunk, s mellette a királyi könyv megfelelő lapszámát. Végül egy négykötetes számmutató-sorozata is maradt az állagnak („Index Numericus Libri regii"). Ez az 1796—1848. éveket öleli fel. 1796—1800-ból csak a rendelet guberniumi praesentatumát, az Erdélyi Udvari Kancelláriánál és a Guberniumnál nyert iktatószámát tünteti fel; 1801-től kezdődőleg a Liber regius lapszámára is utal.

A kutatás a kötetekben az elsorolt segédeszközök alapján történhet. Ahol nincsenek ilyenek, ott segítséget nyújtanak a Gubernium Transylvanicum (in Politicis), ill. in Judicialibus segédkönyvei, amelyekből megállapítható az udvari rendelet kelte és száma, s az iktatókönyvekkel ellátott anyagnál praesentatumának kelte is. A kérőlapon a megfelelő évi kötet megjelölésének kell szerepelni.

F 117. ORDINATIONES AULICAE

1796–1812

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet vegyes iratjegyzékeket tartalmaz királyi rescriptumokról, az Erdélyi Udvari Kancellária decretumairól és a Gubernium által kibocsátott körrendeletekről. Ezek általában az egy-egy guberniumi referens (tanácsos vagy titkár) által egy-egy évben vagy kisebb időkörben előadott rescriptumokat, decretumokat, ill. olyan ügyeket tüntetik fel, amelyekben a Gubernium körrendeleteket bocsátott ki. Egy részük fogalmazvány, más részük tisztázat.

Az anyag évek szerint csoportosított. Segédkönyv nem készült az állaghoz. Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 118. KIRÁLYI LEIRATOK ÉS ERDÉLYI UDVARI KANCELLÁRIAI RENDELETEK

1702–1778

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag tárgyilag egészen eltérő rescriptumokat tartalmaz, mellékleteikkel együtt. (Jelentéktelen terjedelmű állagról lévén szó, a tárgy részletes elemzésétől eltekinthetünk; nagyobb számmal csak az adóügy, a törvényhatósági — elsősorban városi — választások ügyei és peres ügyek szerepelnek az iratokban.) Tartalmaz még az állag iratjegyzékeket a Guberniumhoz érkezett rescriptumokról és decretumokról. A jegyzékek közül az első az iratok tárgykivonatát, guberniumi számát és az illető évi Liber regius lapszámát tünteti fel. A második — ez csak rescriptumokat tartalmaz — az iratok keltét, guberniumi számát és a megfelelő évi Liber regius lapszámát közli. Az utolsó az Erdélyi Udvari Kancelláriánál nyert iktatószámot, az irat tárgykivonatát, guberniumi számát és feltehetőleg guberniumi praesentatumának keltét foglalja magában.

Mindhárom jegyzék időrendi.

Az állagot tevő iratokat az 1771-gyel kezdődött rendezés során nem regisztrálták. A guberniumi tárgyalás jelzése sem szerepel rajtuk. A rescriptumokban évrend uralkodik. Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag nevét s lehetőleg a szükségelt anyag közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 119. NORMALIA

1707—1848

15 kötet, 2 csomó

1—14.	Normalia-kötetek	1778—1848	14 kötet
15.	Palliumba elhelyezett Normaliák	1739—1780	1 csomó
16.	Consignatio impressorum Normalium ordinationum	1707—1848	1 kötet
17.	Mutatók	1809—1840	1 csomó

A gyűjtemény mai formájában az 1838—1842. évi rendezés során, majd folytatólagosan 1848-ig bezárólag jött létre. A rendezés előtti anyag összegyűjtése és kialakítása Mike Sándor érdeme.

Elnevezése nem fedi pontosan tartalmát. Csak részben áll ti. szabályrendeletekből, azaz olyan rendelkezésekből, amelyek egy-egy kérdés elvi rendezését tárgyazzák. Ezek között a rendelkezések között vannak általános szabályozások, amelyek az érintett probléma minden ágára kiterjednek, részletesen tárgyalva azokat; más rendelkezések (önállóan vagy az előbbi típus módosítása-, kiegészítéseképpen) csak a kérdés egyes részleteihez nyúlnak. Igen gyakori a szabályrendeleteknek az a fajtája, amely konkrét eset kapcsán hoz elvi határozatot valamely ügyben. A szabályrendeleteken kívül számos instructio is maradt az állagban, további nyílt rendeletek (pátensek), edictum citatoriumok, a legkülönbözőbb célokat szolgáló űrlapok és végül a Gubernium által nyomtatásban közreadott tájékoztatók (egyes mezőgazdasági termékek előállításáról, járványok, balesetek elleni védekezésről stb.). Megjegyzendő még, hogy az 1777 előtti anyag töredékes, továbbá hogy az állag II. kötete eredetileg a Gubernium Judiciale részére készült.

A kötetekben foglalt rendelkezések stb. legnagyobb részét a Gubernium adta ki; kis részét az Erdélyi Udvari Kancellária vagy más udvari hatóságok (ezek elsősorban rescriptumok), a Gubernium csak kinyomatta őket, s terjesztésükről gondoskodott. Az anyag legnagyobb része nyomtatvány. Egy kötet (az 1786—1789-i Normaliákat tartalmazó) egészében kéziratos. Az iratokat — kivételektől eltekintve — évrendben helyezték el a kötetekben és a csomóban; egy-egy éven belül nagyjából az iktatószámok rendje érvényesül. A be nem kötött iratok rendje — ezek az 1707—1780. évekből valók — ölelkezik a bekötöttek sorozatáéval.

Segédeszközül részben az egyes kötetek végén található mutatók szolgálnak az állaghoz. Ilyen mutató az 1761—1803. évi iratokat tartalmazó kötetekhez áll rendelkezésre. Betűsoros; a címszónál — amely általában tárgyi — az irat tar-

talmára vonatkozó rövid utalást és annak a lapnak számát találjuk, ahol az illető darab a kötetbe van illesztve. Az egész sorozathoz segédeszközül használható a „Consignatio impressorum Normalium ordinationum" elnevezésű kötet. Ez (egy, a Gubernium manipulatióját ismertető néhány oldalas feljegyzésen és egy jegyzéken kívül, amely a Barth és Hochmeister nyomdászoknál 1789—1790-ben kinyomtatott guberniumi körrendeletekről készült) két iratjegyzéket tartalmaz az állagról. Az első az 1707—1813 éveket öleli fel; az irat sor-, ill. iktatószámát és tárgykivonatát adja. A második egészen 1848-ig jut el; 1836-tal kezdődően már nem mindenütt jelzi az irat tárgyát, 1839-től kezdve pedig már csak az iktatószámot találjuk benne. Ebbe a jegyzékbe Mike nagyrészt belevezette azt is, hogy az irat melyik Normalia-kötet hányadik oldalán található.

Az 1809—1840. évben szolgál segédletül egy Mike által készített számjegyzék; ehhez az 1809—1826. évnél betűsoros mutató járul. A számjegyzék a rendelet számát és a kötetben kapott sorszámot közli. A mutató betűsoros; címszavainál a tárgy mellett a kötetben viselt sorszámot találjuk.

Az állag kutatása a jegyzékek és mutatók alapján történhet; ahol egyik sem nyújt támaszt, ott az anyag év- és iktatószámrendje nyújt segítséget. A kérőlapon vagy egyszerűen a kötet számát, vagy az évet és az iratok iktatószámát kell feltüntetni.

F 120. VEGYES NORMALIA-GYŰJTEMÉNYEK

kb. 1690—1870-es évek

5 csomó, 28 kötet

1—33. 5 csomó, 28 kötet

Ezek a gyűjtemények Mike Sándor munkája nyomán keletkeztek. (Utóda, Jakab Elek még itt-ott kiegészítette őket; valószínűleg még a későbbi évtizedekben is keveredett hozzájuk hasonló természetű anyag.) A gyűjtés célja ez esetben, akár (jórészt) a „Mike-féle mutatók" néven ismeretes nagy jelzetgyűjteménynél, az erdélyi intézmények bemutatása volt: az adórendszeré, a katonatartásé és újoncozásé, a Gubernium és az alája rendelt országos hatóságok működéséé, az egészségügyi igazgatásé stb. Került a gyűjteménysorozatba egy-két olyan, ezektől némileg eltérő anyag is, mint a „Saxonicalia" vagy a csíkszéki kepét illető iratok. A gyűjtemények a Gubernium (s aránytalanul kisebb mértékben az 1849 után örökébe lépő hatóságok: a Militär- und Civilgouvernement in Siebenbürgen és a Statthalterei in Siebenbürgen, továbbá a visszaállított Főkormányszék) anyagából jöttek létre (más hatóságok csak egy-két darab irattal szerepelnek az anyagban). Mike e gyűjteményeket elsősorban néhány funkciójára nézve elkülönülő iratfajtából építette fel: normaliákból, instructiókból, körrendeletekből. Ez az anyag is őrzi hatalmas jegyzetgyűjteményének egyes részeit; kerültek az iratok közé tárgyilag az anyagba illeszkedő jelentések, felterjesztések, egynéhány ülésjegyzőkönyv is; végül nagyszámú iratminta, űrlap ad felvilágosítást az erdélyi intézmények működéséről. Az anyag legnagyobb része nyomtatvány. Kéziratos másolat is akad azonban közte; természetesen kéziratosak a jelzetgyűjtemények és az anyagba került hivatali levelezés.

Az egyes sorozatokon belül Mike a lehetőség szerint időrendet alakított ki (csak

szükség esetén tagolta kisebb tárgyi csoportokra az anyagot). Az időrend azonban már a gyűjtemény létrehozásakor megbomlott; Mike helyenként nem is vitte keresztül e szempont érvényesítését. Segédeszköz általában nem készült az egyes sorozatokhoz. Az 1940-es évek első felében az anyag egy részét (feltehetően csak a kéziratos anyagot) kiemelték, és visszaosztották azokba az állagokba, amelyekbe eredetileg tartoztak. Ez egyes gyűjtemények teljes feloszlatását eredményezte; másoknak néhány iratnyi csonkja maradt.

1. KÖRRENDELETEK (CIRCULARIA POLITICA)

1707–1848

1–5. 5 csomó

Ez a sorozat (az ismertetett sorozatok közül egyedül) nem tagolódik tárgyilag. Tartalmi válogatás nélkül helyeztek el benne körrendeleteket, szabályrendeleteket, közigazgatási úton terjesztett ismertető műveket mezőgazdasági termelési módszerekről stb.

Az *agrárpolitika* körébe tartoznak azok a tájékoztatók, amelyek eleddig ismeretlen vagy iparilag fontos növényfajták népszerűsítését tűzték ki célul. Ide sorolandók az erdőrendtartások, valamint a juhosgazdákat illető rendelkezések. Számos rendelet őrzi az úrbérrendezési kísérletek emlékét („Bizonyos Punctumok", megszüntetett úrbéri visszaélések, az 1846—1847-i országgyűlés úrbéri törvénye végrehajtási tervével kapcsolatos iratok). Itt említendők az ínségügyi rendszabályok is (az 1813—1817-i, ill. 1818-i nagy ínség és vándormozgalom idejéből); az ínséges nép ellátása (kölcsön, Rumford-leves), a földelzálogosítások megtiltása, a kivándorlás megakadályozása a tárgya ezeknek. (A kivándorlás elleni védekezéssel másutt is találkozunk a rendelkezésekben.) Az *iparpolitika* lényegesen kevesebb teret foglal el a gyűjteményben. Ipari fontosságú nyersanyag lelőhelyének leírása, a mesterlegények vándorlását szabályozó rendelkezések, a kolozsvári szegények dolgozóházának számadása, bécsi iparkiállításon való részvételre felhívás: ezek az iratok tartoznak ebbe a csoportba.

Több helyet nyer a *kereskedelempolitikai* vonatkozású anyag. A belkereskedelem szabályozását tárgyazzák a vásárjogot biztosító rendelkezések, a belső vámok (elsősorban a hajózható folyók malomvámjainak) szabályozásai, a mértékszabályozások, belső árszabások, a zsidó kereskedőket illető rendelet. A külkereskedelempolitikát elsősorban a vámtarifák képviselik; mellettük a kiviteli tilalmak, a tiltott áruk jegyzékei, a transito-kereskedelem és a Török Birodalommal folytatott kereskedelem szabályozása, az idegen pénzek árfolyamát feltüntető körrendeletek említendők.

Az *állami jövedelmek* közül az *adó* szerepel a legnagyobb súllyal az iratanyag tárgyai között. A rendelkezések az adó behajtását, a felszedett összeg kezelését, a perceptorok elszámolását és az adóalap csökkenése elleni védekezést illetik. A kincstári jövedelmek közül a tized fordul elő a rendeletek tárgyai közt (a sóügy csak a sószállítás vonatkozásában). A kincsleletek ügyében való eljárásnak is találjuk itt nyomát. Itt említhetjük meg végül a lottéria tárgyában kiadott rendeleteket is. Az egyes tárgykörökhöz tartozó iratok közt a legterjedelmesebb csoport az államigazgatást illetőké. Ennek a zömét instructiók és a működés megjavítását célzó normaliák teszik. Amellett ide tartoznak a nyugdíj-, napidíjügyek. Külön

alkategóriát képeznek a csoporton belül a szász natio igazgatásának ügyei. Egykét nagyobb közjogi jelentőségű rendelkezés is található az anyagban. Számos formulare is rávilágít a hatóságok egykori ügyködésére. Sok helyütt akadunk törvényhatóságok listáira. Néhány irat tárgyát *uralkodóváltozások* ügyei teszik.

Jelentős mennyiségű anyag képviseli a *katonai* ügyeket is. Újoncozási rendszabályok, önkéntes alakulatokba való belépésre felhívások, a katonaság tartását illető rendelkezések (köztük számos államközi szerződés a dezertőrök kölcsönös kiadatására nézve), kórházak, rokkantak ügyének rendezése, a holttá nyilvánítás szabályozása, a székely határőrség regulamentuma alkotják e csoportot.

A *rendészeti* ügyek csoportja nem nagy (a városrendészetet, a koldulás szabályozását, tűz-, sóügyi rendészeti rendelkezéseket, a lengyel menekültek köröztetéseit, útlevélügyi rendszabályokat, s néhány vegyes tárgyú intézkedést sorolhatunk ide). Annál jelentősebb a *törvénykezést* illető iratoké. A bíráskodás egészét illető rendtartásoktól kezdve (magyarázatok a Novus Ordo Judiciariushoz stb.) a peres eljárás egyes szakaszait szabályozó rendelkezéseken át az alsó fokú bíróságok működését tárgyazó, a jobbágyok feletti bíráskodást illető rendeletekig, a bírósági taxák szabályozásáig, a szamosújvári börtönben létesített dologházzal kötött szerződésig széles skálájával találkozunk a különböző funkciójú iratoknak. Az *egészségügyet* elsősorban a járványok (pestis, kolera stb.) elleni intézkedések iratai teszik (körrendeletek, utasítások, ismertetések a járványokról). Ehhez a csoporthoz tartoznak még a gyógyszerek árszabályozásai, mérges növények leírásai is. Az *építésügyet* elsősorban instructiók képviselik. Az *egyházi* ügyek, az *alapítvány*ügyek, a *cenzúra* ügye és a *nemességi* ügyek néhány rendelkezéssel szerepelnek az anyagban. Kissszámú irat kapcsolatos az országgyűlésekkel (országgyűlési meghívó, a király által megerősített törvénycikkeket publikáló körrendeletek). Végül néhány egyéb tárgyú irat is akad az anyagban.

Külön tárgyalandók az *1848. év eseményeinek* emlékei. Ezek sorát a Gubernium 1848. március 22-i, a kolozsvári petíció tárgyában kiadott körlevele nyitja meg; ezt az április 3-i, az országgyűlésre vonatkozó rescriptum követi, majd az országgyűlést összehívó rendelet, az úrbériség megszüntetése tárgyában június 7-én kelt előzetes értesítés, miniszteriális rendeletek (köztük a királyi tábla statáriális osztályának felállítására vonatkozó), az erdélyi orvosok 1848. szeptember 4—6-án tartott gyűlésének jegyzőkönyvi kivonata, az Országos Honvédelmi Bizottmány október 10-i felhívása a románokhoz, V. Ferdinánd és Windischgrätz szeptember—novemberi kiáltványai, Vay Miklós október 21-i és 25-i felhívásai, az V. Ferdinánd lemondását hírül adó irat. Ezek mellett néhány más, kisebb jelentőségű rendelet stb. is maradt fenn 1848-ból.

A legtöbb körrendelet, szabályozás stb. magától a Guberniumtól indult ki. Maradtak azonban az anyagban nyomtatott udvari kancelláriai rendeletek, sőt más udvari hatóságok rendelkezései is. Az egyes rendeletek általában külön iratdarabokat képeznek. Az 1780—1790-es években azonban szokás volt a normatív rendelkezéseket időszakonként kivonatosan közös (kézirásos vagy nyomtatott) füzetbe gyűjteni. Az iratanyag legnagyobb része nyomtatvány. Igen kevés közte a kézirásos másolat. Az egyes iratdarabok ma, a tárgyi rendre való figyelem nélkül, évrendben vannak elhelyezve az anyagban.

Segédkönyv nem készült az állaghoz. A kutatás az anyag darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat neve mellett azokat az éveket kell feltüntetni, amelyek irataira a kutatónak szüksége van.

2. ADÓÜGY (CONTRIBUTIONALE)

1747–1848 (–1870)

6–7. 2 kötet

A sorozat anyagából első helyen a magát az *adórendszert* illető rendelkezések említendők. Itt találjuk a 18. század 50-es és 60-as évei nagy adórendezéseinek dokumentumait: a Systhema Bethlenianumot, Buccowianumot és Bruckenthalianumot. Az utolsó lényegében 1848-ig fennállt; a közbülső időből csak tervezetek és a hozzájuk kapcsolódó iratok maradtak meg (az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött adó- és Commissariatica-ügyi bizottság operatuma az adó tárgyában; az Exactoratus Provincialis opiniója 1829-ből egy névtelen adóügyi tervezetről, tervezet az 1837—1838-i országgyűlés időszakából és az 1841—1843i-i országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottság adó-, Commissariatica-ügyi és úrbéri osztályának adóügyi tervezete). 1848/49-et az adótörvény képviseli e csoportban; az abszolutizmus korát a földadórendszer bevezetésének iratai; 1867 utánról nem maradt ilyen jellegű irat a gyűjteményben. Az anyag többi részét az adóigazgatást bemutató iratok teszik. Minden fázisát megtaláljuk itt az adó adminisztrációjának; adózók kimutatását vagy végrehajtási utasításokat új adórendszer bevezetése alkalmával és az ehhez fűzött magyarázatokat, az adó kivetését, az adóperceptorok utasítását (külön említendő II. József 1780. december 6-i rendelete az Exactoratus Provincialis és a perceptorok működése tárgyában), az adó begyűjtését legalsó fokon végző falusi elöljárók e munkáját szabályozó rendeleteket, kiváltságos adózó rétegek helyzetét szabályozó rendelkezéseket, a számadás módját előíró intézkedéseket, összefoglaló kimutatást a befolyt adóról, az adóalap csökkentésének meggátlását célzó intézkedéseket. Ebbe a gyűjteménybe került a II. József-kori földmérés tárgyában kiadott utasítás is.

Az iratok legnagyobb része nyomtatvány, kis része kéziratos eredeti irat, ill. másolat. A rendeleteket stb. legnagyobbrészt a Gubernium bocsátotta ki; vannak azonban köztük udvari kancelláriai rendeletek is. Az állag mindkét kötetén belül, külön-külön, időrend érvényesül. Az iratanyag kis részét (ezek majdnem kivétel nélkül 1849 utániak) utólag helyezték a bekötőlapok közé, s nincsenek is bekötve.

Segédeszköz csak az első kötethez készült; Mike az egyes iratoknál általában csak kibocsátók szerinti fajtájukat (rescriptum regium, decretum regium stb.), keltüket tüntette fel, nagyritkán jelezte az iratok tárgyát. Az anyag kutatása az első kötetnél az iratjegyzék segítségével, a másodiknál a kötet átforgatásával történhet; ajánlatosabb azonban az első kötetet is végiglapozni. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

3. ALAPÍTVÁNYI ÜGYEK (FUNDATIONALIA)

1583–1855

8. 1 kötet

Az állagot különböző funkciójú iratok teszik. Néhány alapítólevél is található itt (Báthori Istváné 1583-ból a kolozsvári jezsuita szemináriumoknak, I. Lipóté 1701-ből a kolozsvári jezsuita kollégiumnak, Mária Terézia 1772-i alapítólevele a szebeni orsolyitáknak); összeállítás az erdélyi alapítványokról (1865), alapkölt-

ségvetések az 1810-es és 1820-as évekből. Maradt az anyagban jegyzék az alapítványi helyekre pályázókról, az alapítványok élvezőiről, tájékoztatások erdélyi római katolikus iskolákról. Végül az 1850-es években kiadott alapítványügyi rendelkezésekből készült kivonatot is találunk az iratok közt.

A köteten belül ma nincs semmiféle rend. Segédeszköz sincs hozzá. A kutatás a kötet végigforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

4. EGYESÜLETI SZABÁLYOK

kb. 1830–1861

9. 1 kötet

A kötetben a kereskedőtársaságokat az egyetlen kolozsvári képviseli, a záloghivatalokat a brassói, a takarékpénztárakat a kolozsvári kisegítő pénztáregylet; biztosítótársaságnak többnek is találjuk itt statutumait, kaszinó-alapszabály is akad néhány. Kulturális egyesületek statutumai maradtak az állagban (tudományos és könyvtáregyesületeké; a Verein für Siebenbürgische Landeskunde 1859-i jelentése is az állagba került).

Az anyag kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

5. CÉH- ÉS VEGYES SZABÁLYOK

1674–1861

10. 1 kötet

Ez a sorozat (a korábbi gyűjteménynek az iratok visszahelyezése következtében csak töredéke) néhány egyesületi, ill. társulati alapszabályt tartalmaz: a Donau-Handels-Gesellschaftét, a nagydisznódi Vorschuss- und Sparkassáét, az erdélyi nyomdászsegédek nyugdíjpénztáráét (1853-ból), az Erdélyi Múzeum Egyesületét, a kolozsvári román olvasótársaságét, a szebeni népiskolai egyesületét, a marosvásárhelyi jogászegyletét és a fogarasi izraelita jótékonysági alapét. Ide került a Bruckenthal család nemesi levelének egy átirata is.

Az iratok — egy kéziratos darab kivételével — nyomtatványok. Rendezetlenek; segédeszköz nincs hozzájuk, kutatásuk így darabonkénti átnézésükkel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét kell feltüntetni.

6. BANKÜGY

1751–1820-as évek (1862)

11. 1 kötet

Ez az anyag tárgyilag több részre bomlik. Az első a bankügyé: a Privilegirte Österreichische National-Bank kormányzójának előterjesztései a bankigazgatósághoz, a bécsi városi Bancal-Cassa kötelezvénytulajdonosainak megadóztatása 1798-ban; a második a pénzverések és bankjegykibocsátások irataiból áll; a harmadikat az államkölcsönök iratai teszik; a negyedikbe az 1811-i devalváció ira-

tai tartoznak. Végül külön kell említeni a pénzkiviteli tilalmakat és a külföldi pénzekről készített kimutatást, ill. tájékoztatókat.

Az iratok két kézírásos másolat kivételével nyomtatványok; a rendeleteket részben a Gubernium, részben udvari hatóságok bocsátották ki. Segédeszköz nem készült hozzájuk. A kutatás a kötet átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és kötet nevét kell feltüntetni.

7. BEADVÁNYOK, KÉRELMEK (EXHIBITA, SUPPLICES LIBELLI)

19. század első fele

12. 1 kötet

Ez a sorozattöredék tárgyilag egészen vegyes. Guberniumi tisztséget, fizetésletiltás mérséklését, alapítványi hely kieszközlését célzó kérelmek mellett bírósági deliberatumokat találunk itt, s guberniumi tisztviselők egy panaszát Jósika János guberniumi elnökhöz egy guberniumi honorarius cancellistának egy katonatiszt által a színházban történt megveretése és megsebesítése miatt. Számos iratminta is maradt fenn az anyagban.

Az anyagot eredeti iratok és kéziratos másolatok teszik; rendezetlen. Segédkönyve nincs. Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

8. CSELÉDRENDTARTÁS; CSŐD (CRIDA); UZSORA (USURA); NÉPÖSSZEÍRÁS

1785–1848

13. 1 kötet (csomóban)

Ebben a kötetben néhány irat maradt meg: cselédrendtartások (II. József 1785-i cselédrendtartása, a Gubernium 1793-i rendelete e tárgyban, az 1790–1791-i országgyűlés egyik rendszeres bizottmányának munkálata, az 1819-i ideiglenes rendtartás, Kolozsvár városának 1847-i rendtartása és 1848-i hirdetménye a cselédek bejelentési kötelezettségét illetően); egy guberniumi rendelet a cseléd-ügyekre vonatkozóan és egy javaslattöredék (az 1840-es évekből) a telepítés tárgyában.

A kötetben időrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét és a szükséges irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

9. EGÉSSÉGÜGY (RES SANITATIS)

1770–1866

14. 1 kötet

A kötet anyaga az iratok funkciója szerint több részre tagolódik. Az elsőbe az egészségügy egészét és az egészségügyi szervezetet illető iratok tartoznak, Mária Teréziának az egészségügyi határrendészetet szabályozó 1770-i rendeletétől kezdve az 1790–1791-i országgyűlés bizottságának egészségügyi operatumán át az egészségügyi szervezet utasításáig (amelyeknek sorát az örökös tartományok kerületi

orvosainak — Kreisärzte — egy utasítása nyitja meg; a további utasításokat már az erdélyi egészségügyi személyzet részére adták ki). A másodikat a járványok elleni védekezést tárgyazó iratok teszik: utasítások, a betegségeket és gyógymódjaikat ismertető felvilágosító füzetek, leírások és kimutatások a járványok lefolyásáról (ill. az utolsóhoz készült űrlapok). A harmadik csoportba vegyes iratok tartoznak: az országos főorvos emlékirata 1863-ból az új országos kórház elhelyezéséről; betegápoló szerződése a kolozsvári országos Karolina-kórházhoz; tájékoztató a pesti ortopédintézetről (1837). Végül a kötetbe került (részben később) egy-két nem egészségügyi tárgyú irat is. Az iratokon kívül még egy jelzetgyűjtemény is található a kötetben (ez csak az iratok év- és iktatószámát adja meg, tárgymegjelölés nélkül).

Az iratok nyomtatványok. Kivételt csak a már említett betegápolói szerződés jelent; ez guberniumi iratból kiemelt kézirat. Az anyagot tevő rendeleteket részben a Gubernium, részben udvari hatóságok bocsátották ki.

Az iratok egymásutánjában nincs rendszer. Az anyag kis részét (elsősorban az 1849 utáni időszak iratait) a bekötés után helyezték a kötetbe. Segédeszköz nem készült hozzá. Kutatása a kötet végigforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

10. EGYHÁZI ÜGYEK (ECCLESIASTICA)

1593–1861

15. 1 kötet

Ebben a töredékben az iratok visszahelyezése után néhány irat maradt meg: Báthori Zsigmond tizedkiváltsága a szász papok számára (másolatban); egy 1778-i thesaurariatusi rendelet egyházi só-deputatumok tárgyában; magánnépiskolákra vonatkozó rendelkezés 1858-ból; a Reichsgesetzblattnak az 1861. április 8-i, az örökös tartományokbeli reformátusok és evangélikusok helyzetét rendező császári pátenst és Schmerlingnek 1861. április 9-én az örökös tartományok evangélikusainak belső egyházi szervezete tárgyában kiadott rendeletét tartalmazó száma.

Kutatás esetén az állag és a kötet nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

11. ERDŐSZET (SYLVA)

(1711–) 1781–1861

16. 1 kötet

A kötet tárgyilag két részre oszlik. Az első az erdészeti vonatkozású anyag. Ezt részben az egész erdőügyet szabályozó rendelkezések stb. teszik (II. József 1781-i erdőrendtartása, az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött közigazgatási rendszeres bizottság erdőügyi operatuma, az 1810—1811-i országgyűlés erdőtörvénye), részben erdészeti tárgyu normaliák. Külön említendő Kis János Torda megyei erdőfelügyelő 1816-i memoranduma az erdőgazdálkodás tárgyában (amelyet a Gubernium kinyomatott) és a Főkormányszék 1861-i körrendelete, amelyben a földesúri erdőkre törő parasztok ellen lép fel. Az anyag másik részét Normaliákból készített jegyzékek teszik. E szabályrendeletek tárgya a legvegye-

sebb. Az első jegyzék időrendben haladva aszerint osztályozza a rendeleteket, hogy egy vagy több példány áll-e belőlük rendelkezésre, vagy egy sem maradt fenn. Az egyes bejegyzések az iktatószámból, az év jelzéséből és a rendelet tárgykivonatából állnak. A másik jegyzék szintén vegyes tárgyú Normaliákat ölel fel; időrendben veszi sorra őket, az egyes éveken belül iktatószámokat és tárgykivonatot közölve.

A köteten belül előbb a Normalia-jegyzékeket találjuk. Az erdészeti vonatkozású anyag nyomtatványokból áll; ezek egy-két kivételtől eltekintve részben guberniumi, részben udvari kiadványok; az 1790—1791-i országgyűlés rendszeres bizottságának operatumát országgyűlés adta ki, az erdőtörvényt (megerősítés után körrendelet formájában) a Gubernium. Ez az anyag időrendben van a kötetbe kötve. Segédkönyv nincs az anyaghoz, így kutatása a kötet végigforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

12. GYÓGYSZERTÁR (APOTHECA)

1738–1848 (–1859)

17. 1 kötet

Ez a kötet tárgyilag alig különbözik az „Egésségügy" elnevezésű gyűjteménytől; csak gazdagabb amannál. Az egészségügyi szervezet terén szélesebb körű instructióanyaggal rendelkezik (nemcsak a gyógyszerészetben, hanem egyébként is), és kimutatásokat tartalmaz az egészségügyi személyzetről is. Bővebb a járványok elleni védekezést tárgyaló anyag is; több útmutató található itt a balesetek elleni védekezésről, mérges növényekről, nem járványos betegség esetén követendő gyógymódról. Az állagba tartozik egy orvosi kezelési díjjegyzék, orvosi árjegyzék; megtaláljuk benne az erdélyi orvosok 1848. szeptemberi gyűlésének említett kivonatát is és néhány különleges tárgyú egészségügyi rendelkezést. Végül e kötet élén is található egy gyógyszerészeti vonatkozású jelzetgyűjtemény.

A rendeletek kibocsátói részben a Gubernium, részben udvari hatóságok. Az anyag mai rendje kb. az időrendnek felel meg.

Segédkönyv nem készült az anyaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

13. HIÁNYZÓ IROMÁNYOK

1692–1860-as évek

18. 1 kötet

E gyűjteményt részben a Gubernium levéltárának hiányzó iratairól készült jegyzékek teszik, részben guberniumi tisztviselők rendeletei, megkeresései a levéltárhoz iratok kikölcsönzése tárgyában, továbbá őrjegyek, elismervények, jegyzékek a levéltár által kiadott iratokról s végül egy-két más jellegű darab: jegyzék bizonyos ügyek iratairól és a Gubernium referencia-beosztásáról. Az anyag rendezetlen; segédkönyve nincs. Kutatása az iratok darabról darabra való átnézésével történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

14. KEPEVÁLTSÁGOT ILLETŐK

1841

19. 1 kötet

Ez az állag annak a bizottságnak az irataiból áll, amely 1841. júliusában Csík-Gyergyó-Kászonszék területén vizsgálta meg a kepefizetés ügyét. A bizottság székhelye Csíksomlyó volt. Az iratok a kormányhatósági ügyintézés aktái közé kerültek; Jakab Elek emelte ki onnan őket (Főkormányszék 1865:18093), és formált belőlük külön kötetet. Ez egyrészt a székek egyes községeinek, „megyéinek" a bizottságnak tett jelentéseiből, másrészt a székek területén működő főesperességek nyilatkozataiból áll. Az ügy megtárgyalását feljegyezték az irat hátlapján; elintézésfogalmazványok nem maradtak a kötetben. Az iratokhoz jegyzék készült; ez az iratok sorszámára utal. A kutatás e jegyzék alapján történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és sorszámát kell feltüntetni.

15. KATONAÜGY (MILITARE)

1697–1848 (–1866)

20–21. 2 kötet

A gyűjteményt alkotó iratok több csoportba oszthatók. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek a katonaszedés, a katonaság tartása, a határőrség, a katonai és polgári hatóságok közti viszony egészét illetik; katonai regulamentumok (I. Lipót 1697-i szabályzatával kezdődően), az 1841—1843-i országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottság adó-, commissariatica- és úrbérügyi osztályának munkálata a katonaság élelmezése és elszállásolása, valamint az újoncozás tárgyában, az 1809-i nemesi insurrectio regulamentuma, a székely határőrség és a 2. román határőrezred regulamentumai (az előbbié 1764-ből, az utóbbié 1766-ból), jegyzőkönyv az erdélyi határőrség helyzetének szabályozása tárgyában az Erdélyi Udvari Kancellária és az Udvari Haditanács közötti tanácskozásról (1810; a megbeszélés Teleki Sámuel elnöklete alatt folyt le, s a két hatóság megbízottai vettek rajta részt), ill. a katonai és polgári hatóságok közti ellentétek kivizsgálásáról (1817). Ezt külön bizottság végezte Csedő László guberniumi tanácsos elnökletével; tagjai a Gubernium egy titkára, továbbá Csíkszék főkirálybírája, Hunyad megye főispánja (Noptsa Elek), Háromszék adminisztrátora s végül egy szebeni senator voltak. A második csoportba az egy-egy ügykörben kiadott összefoglaló rendelkezések, instructiók stb. tartoznak. A harmadik csoportot egyes kérdések rendezése végett kiadott szabályrendeletek, körrendeletek, tájékoztatók teszik. Külön kategóriába sorolandók az állagba került kimutatások, összeírások, ill. Belső-Szolnok megye 1831-i felirata a Guberniumhoz az újoncozás tárgyában.

Az iratok majdnem kivétel nélkül nyomtatványok. Az anyagot tevő rendelkezéseket részben a Gubernium, részben udvari hatóságok bocsátották ki; találhatók benne amellett országgyűlési kiadványok, megyei felirat is. Az iratok sorrendje mindkét kötetben újrakezdődő időrend. Ez az első kötetben is meg-megtörik, a másodikban pedig számos helyen zavarják meg közbeiktatások. Segédkönyv nem készült a kötethez. Kutatása az iratok átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

16. KEZELÉS (MANIPULATIO)

18. század második fele – 1862

22. 1 kötet

A kötet egy részét a Gubernium ügyintézésének szabályozásai teszik: II. József 1787. február 22-i rescriptuma (G. P. 1787:2896.), ismertetés az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária működéséről, Lázár László országos kancellár 1841. augusztus 17-i előterjesztése a Gubernium manipulatiója tárgyában, a Statthalterei in Siebenbürgen registraturája ügyintézésének szabályozása és vegyes egyéb ügykezelési előírások. Vannak a Gubernium és a Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária működéséről készített kimutatások s végül iratminták és űrlapok.

Az iratanyag egy része kéziratos, más része nyomtatvány. Az 1787. február 22-i rescriptum és Lázár László emlékiratszámba menő előterjesztése eredetiben található a kötetben.

17. KORMÁNYHATÓSÁGOK SZEMÉLYZETE

1783–1869

23. 1 kötet

Ez a kötet csak töredéke egy korábbi gyűjteménynek. Néhány iratot tartalmaz: Jakab Elek feljegyzéseit a Gubernium személyzetéről (1783—1836), az Erdélyi Királyi Biztosság ügybeosztását és személyzetét, Szent Iványi Károly erdélyi teljhatalmú országos biztos egy rendeletét Bíró Pálhoz, a Gubernium levéltárának igazgatójához s végül az Erdélyi Királyi Biztosság egy belső körözvényét.

Kutatás esetén az állag és a kötet nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

18. AZ 1831-BELI CHOLERA

(18. század második fele–) 1828–1831

24. 1 kötet

A gyűjteményt jórészt olyan iratok teszik, amelyek az „Egésségügy" és a „Gyógyszertár" elnevezésű állagokban is megtalálhatók. Az anyag egy része az egész birodalmat illető járványellenes rendszabályokból áll. Egy másik csoportjába a kolera elleni védekezésre kiadott instructiók tartoznak. Több útmutató maradt meg továbbá a járvány leküzdésére, s leírások, kimutatások a koleráról (az 1828-i marosvásárhelyi járványt is értve). Külön említendők a Gubernium tudósításai a ragály terjedéséről.

Az anyag nyomtatványokból áll. Az iratok részben a Gubernium, részben udvari hatóságok által kiadott rendeletek, részben helyi hatóságok stb. által kiadott tájékoztatók, gyógymódleírások. Az iratokhoz segédkönyv nem áll rendelkezésre. A kutatás így a kötet átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

19. DIURNUM. DIURNORUM SCHEMA

18. század – 1862

25. 1 kötet

Ebben a töredékben néhány irat maradt fenn: egy jelzetgyűjtemény e tárgykörből, az Exactoratus Provincialis egy kéziratos opiniója a tárgyban, egy 1839-i útlevélűrlap és egy 1862-ből származó összeállítás útiszámlaügyi előírásokról.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

20. POSTA (POSTALE)

1698 – 1869

26. 1 kötet

A kötet tárgyilag több részre tagolódik. Első csoportjába a Habsburg-birodalom (és egész Németország), valamint Erdély postaügyeit szabályozó rendelkezések, szerződések tartoznak (az erdélyi postaügy átszervezése 1698-ban, Mária Terézia 1748-i postaügyi rendtartása, az 1790—1791-i országgyűlés közigazgatási rendszeres bizottságának posta- és cambiaturaügyi operatuma, az 1837-i postarendtartás és a német Postverein és Thurn-Taxis herceg szerződésének megújítása 1860-ban). A második csoportot külállamokkal kötött postaügyi szerződések teszik, amelyeket körrendeleti úton tettek közzé. Az anyag harmadik kategóriáját a postaügyi normaliák, díjszabások, menetrendek és mintaként megőrzött űrlapok alkotják.

Az anyag legnagyobb része nyomtatvány. Egyes körrendeleteknek azonban csak kézírásos kivonata maradt az anyagban. A rendeleteket, tarifákat stb. részben a Gubernium, részben udvari hatóságok bocsátották ki; találhatók azonban az anyagban az erdélyi főpostapraefectura által kiadott körrendeletek is. Az iratok egymásutánjában nincs rend. Segédkönyv nem készült hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

21. LEVÉLKIADÓ-HIVATAL. POSTA (EXPEDITURA)

18. század második fele – 19. század első fele

27. 1 kötet

A kötetet űrlapok és néhány iratminta teszik: guberniumi belső sürgető posták, rendeletek, útlevelek, katonai szabadságlevél, állatpassus, nyilvántartások űrlapjai, címjegyzékek, nyugták, edictalis citatiók, személyleírások. Az anyagnak segédkönyve nincs. Kutatása az iratok átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

22. A KOLOZSVÁRI PIARISTA KOLLÉGIUMOT ILLETŐ IRATOK

18. század – 19. század közepe

28. 1 kötet

Ez a töredék ma néhány iratot foglal magában: a kollégiumról írt kétnyelvű (magyar—latin) verset, az iskolára vonatkozó 1776. július 7-i rescriptum másolatát, továbbá Mike jelzetgyűjteményét az erdélyi piaristákról és Kolozsvárról. Kutatás esetén az állag és a kötet nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

23. RÉGI LEVÉLTÁR (ARCHIVUM VETUS)
1800–1842 (–1870)
29. 1 kötet

Ez a kötet — néhány elütő iratdarab kivételével — a Gubernium régi levéltárának (Archivum Vetus) egy rendezési kísérlete, ill. végleges rendezése során keletkezett. Az első a Koszta-féle kísérlet, amelynek iratanyaga az 1800—1812. éveket öleli fel, s amely végül is eredménytelen maradt. A második a Mike-rendezés (1838—1842.). A Koszta-féle rendezési kísérlet iratait jórészt a Kosztához érkezett jelentések, levelek teszik. Ezek mellett néhol ott találjuk az elintézés fogalmazványát is. Kosztának tisztázott rendelete is maradt az anyagban. Jóval bővebb a Mike-rendezés iratanyaga. Ezt elsősorban Mike Sándor jelentései a Guberniumnak (fogalmazványok) és a Guberniumnak a rendezés ügyében hozzá küldött rendeletei alkotják. Számos iratjegyzék készült az Archivum Vetusból rekonstruált állagokról, azokról a rendezés során előkerült iratokról, amelyek a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) sorozatába voltak visszahelyezhetők, az Archivum Vetus Kolozsvárra átvitt anyagáról, nyomtatott Normaliákról, térképekről, conscriptiókról, a militarizált helységekből elmozdítottakra vonatkozó iratanyagról stb. Külön helyet foglalnak el az állagban a Supremus Commissariatus Provincialisnak az Archivum Vetusban hevert anyaga átadásával kapcsolatos iratok, iratjegyzékek, Bedeus országos főbiztos jelentései a rendezés tárgyában. Egy jórészt elrothadt kötetet (adótabellát) az Archivum Vetus pusztulásának illusztrálására tartott meg Mike.

Az iratanyag (leszámítva a „Reform" c. újság egy 1870-i számát, amelyet, minthogy az Országos Levéltár felállításának kérdésével foglalkozott, utólag a kötet elejére helyeztek) egészében kéziratos. A Koszta-féle rendezés iratai különválnak az anyag többi részétől. Segédkönyve nincs az iratoknak. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

24. LEVÉLTÁR (ARCHIVUM)
1771—19. század közepe
30. 1 kötet

A kötet egy részét a Gubernium működésére fényt vető űrlapok, iratminták teszik, mellettük számos iratjegyzék található itt, azonkívül kikölcsönzött iratok sürgetései stb. A levéltár néhány, a Guberniumhoz tett jelentésének fogalmazványa is a csomóba került. Külön kell említeni azt az utasítást, amelyet Auersperg kormányzó 1771-ben adott a levéltár rendezőinek. Az iratanyag egy része kéziratos, más része nyomtatvány. Segédkönyve nincs. Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

25. SZÁMVEVŐHIVATAL, PÉNZTÁR (EXACTORATUS, CASSA ETC.)
18. század utolsó negyede–19. század közepe
31. 1 kötet

A kötetet majdnem kizárólag űrlapok teszik. Ezek az Exactoratus Provincialis és a Cassa Provincialis legkülönbözőbb funkcióival kapcsolatosak. Az anyagba került egy 1787-i nyomtatott instructio is a megyei manipulatio tárgyában.

Az anyagban a számvevőségi, ill. a pénztári és taxatoratusi iratok csoportja elkülönül. Kutatása a kötet átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és kötet nevét kell feltüntetni.

26. SAXONICALIA

1692–1867

32. 1 kötet

A kötet egy részét a szász natiót általában érintő ügyek iratai teszik ki: az 1692-i complanatio az adó tárgyában, a 18. század utolsó és a 19. század első évtizedében lefolyt szász regulatiók iratai, keltezetlen összeállítás arra nézve, hogy a Fundus Regius nem pura fiscalitas. Az anyag más része a szász törvényhatóságok életének egy-egy vonatkozására vet világot. A natio birtokaira vonatkozik Donáth Sándornak, Erdély utolsó fiscalis directorának egy részletes jelentése Berde Mózes szebenvidéki kormánybiztoshoz 1849. április 26-áról Talmácsszékre és Szelistyeszékre, valamint a kerci apátság és a Szent László-prépostság javaira nézve; összeállítások, iratmásolatok a törcsvári uradalomra vonatkozólag, Boitza község (a hét bírák jószágához tartozott) 1786-i úrbéri összeírása. Itt említendő meg egy nyomtatott összeállítás Bolkács és Zsidve községek állapotáról, amely 1393-tól a 18. század végéig ismerteti a helységekre vonatkozó jogbiztosító anyagot. Az állagba került a Gubernium egy 19. századi felségelőterjesztése a Küküllő megyei tizenhárom szász falu tárgyában. A szász székek és vidékek igazgatására vonatkozik a szász natión belül működő telekkönyvi hivatalok 1836-i instructiója, a Gubernium körrendeletei a szász törvényhatóságok bíráskodása tárgyában. Külön említendő a Királyföldön működő kincstári tizedelők tartásának tárgyában 1799-ben összeült guberniumi—thesaurariatusi vegyes bizottság jegyzőkönyve. A szász natióra vonatkozó vegyes anyag is maradt a kötetben. Végül olyan természetű iratok is kerültek ide, mint a Gubernium történetére, a görög egyesültekre és a brassói és szebeni görög kereskedőkre vonatkozó jelzetgyűjtemények, jegyzék a Babb püspök panasziratairól kapcsolatos guberniumi iratokról, kivonatok vallásügyi rendeletekből, Erdély 1867. évi költségvetése.

Az iratanyag részben kéziratokból, részben nyomtatványokból áll. Segédkönyve nincs. Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

27. TŰZOLTÁS (INCENDIUM)

1755–19. század közepe

33. 1 kötet

Az anyag egy részét tűzrendészeti rendtartások és vegyes egyéb tűzrendészeti rendelkezések teszik; más részét Mike jelzetgyűjteménye és egy elenchusszerű összeállítás az idevágó intézkedésekről. Az iratanyag részben kéziratos, részben nyomtatott. Segédkönyv nem készült hozzá. Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

F 121. VEGYES TÁRGYÚ SZABÁLYRENDELETEK

(Normalia)

kb. 1780–19. század közepe

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet egészen vegyes tárgyú szabályrendeleteket tartalmaz. Találhatók benne mezőgazdasági vonatkozású rendeletek (állat-, növényegészségügy, selyemhernyó-, eperfatenyésztés; erdei legeltetés eltiltása, tizedelés, a „Bizonyos Punctumok" és úrbéri részszabályozások; az emigratio elleni védekezés), kereskedelmi és hitelügyi tárgyúak (vámügy, tiltott áruk confiscatiója, adóügyi eljárás), kincstári ügyek, az igazgatás egészét illető rendelkezés (II. József ismeretes „pásztorlevele"), katonai regulamentumok és más katonai tárgyú rendeletek; adóigazgatási utasítások, törvénykezési, börtönügyi, rendészeti szabályozó intézkedések. A rendeletek zöme II. József korából való.

A kötet anyaga részben kéziratos, részben nyomtatvány. A benne foglalt rendeletek kibocsátói a Gubernium és udvari hatóságok. Segédkönyvül Mike Sándor által készített tartalomjegyzék szolgál hozzá. Kutatása ennek alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 122. LIBER NORMALIUM ORDINATIONUM REFERADAM COMMISSARIATICO-MILITAREM ATQUE CONTRIBUTIONALEM RESPICIENTIUM

(Adó- és Commissariatica-ügyi szabályrendeletek)

1697–19. század közepe

3 kötet

1—3. 3 kötet

Ez a gyűjtemény királyi leiratokat, rendeleteket, instructiókat stb. tartalmaz a katonaszedést, a katonaság tartását és az adóügy szabályozását illetően, valamint az igazgatás egészére vonatkozó rendszabályokat. Az állagba került a Gubernium 1786-i körrendelete (G. P. 1786:1113 és 1714), amely a kormányhatóságok és a törvényhatóságok átszervezésével foglalkozik, továbbá az 1814. április 9-i rescriptum (a Gubernium működésének összefüggő szabályozása). Az egyes ügykörök közül a katonai vonatkozásúak csoportjában néhány általános szabályzat található: I. Lipót 1697-i regulamentuma, az 1759-i regulamentum, a székely határőrség 1764-i szabályzata, a Supremus Commissariatus Provincialis és az alája rendelt szervek instructiói. Az ügykör egyes ágait illetően is részletes rendelkezések maradtak az állagban: az újoncozás, katonai szállások építése, a katonaság elszállásolása, élelmezése, tűzifával való ellátása, a számára szükséges fuvarok, a katonák kitüntetése, szabadságolása, a katonaságtól való elbocsátása, a rokkantak gondozása a tárgyai ezeknek. Az adóügyi iratok közül első helyen az egész adóügyet érintő rendelkezéseket kell említenünk: a 18. század három egymást váltó adórendszerét (Systhema Bethlenianum, Buccowianum, Bruckenthalianum). A részletkérdéseket szabályozó rendelkezések közt számos olyan található, amely egyes adózó rétegek speciális problémáival foglalkozik: az egyházi nemesek adójával, ill. productióikkal, a bányászok, sóhajósok, egyes városok lakói, a Havasalföldre kihajtó juhosgazdák, a törcsvári kalibások adózásával, a

természeti csapástól sújtottak mentességével. Más rendelkezések az adó kezelésének módját szabályozzák, az adóalap fogyatkozása ellen kísérelnek meg védekezni. Az állag utolsó kötete mutató (zömmel Commissariatica vonatkozású Normaliákból).

Az első kötet néhány kivétellel nyomtatott iratokból áll, a második végig kéziratos másolatokból. A harmadik kötet betűsoros index; címszavainál a tárgy kivonatát, a rendelkezések évszámát és guberniumi (részben commissariatusi) számát közli. A kötetekben foglalt rendelkezések kibocsátója részben a Gubernium, részben az Erdélyi Udvari Kancellária. Az iratok egymásutánjában nincs rend (eltekintve attól, hogy az első kötet anyaga majdnem kivétel nélkül katonai vonatkozású, a másodikban pedig az adóügyi rendelkezések vannak túlsúlyban). Segédkönyv nem készült az állaghoz. Kutatása a kötetek végigforgatásával történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 123. LIBER CHRONOLOGICUS ORDINATIONUM NORMALIUM

1707—1789

1 kötet

1. 1. kötet

Ez a kötet jegyzék Normaliákról. Meglehetősen kisszámú rendeletet ölel fel [az egyes évekből sokkal kevesebbet, mint amennyit a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) nyomtatott Normalia-gyűjteménye tartalmaz]. Rovatai: az irat tárgya, éve, iktatószáma, magyar, német, latin és román nyelvű nyomtatványainak példányszáma és a megjegyzések rovata. Kutatása esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 124. MUTATÓK A GUBERNIUM TRANSYLVANICUM (IN POLITICIS) NORMALIA JELLEGŰ IRATAIHOZ

1692—1848

21 kötet

1—21. 21 kötet

Ezek a kötetek nagyméretű jelzetgyűjteményt tartalmaznak. A gyűjteményt — a kézírásokból megítélve — nem egy ember készítette; az utolsó mindenesetre Mike Sándor volt a sorban. Elsősorban Normalia jellegű iratokra, utasításokra, szabályzatokra terjed ki. Jelentős mértékben kerültek bele olyan fontosabb iratok jelzetei is, amelyek csak igen tág értelmezéssel tekinthetők Normaliáknak; inkább egy-egy intézmény stb. történetének megvilágítására alkalmasak.

A mutatók a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) ügyiratait utalnak. Betűsorosak; betűrendet a címszavak első betűjéig tartanak. Egy-egy címszón belül a bejegyzések általában évek, azon belül pedig iktatószámok rendjében követik egymást; ezt a rendet csak a későbbi kiegészítések törik meg. Olyan címszavaknál, amelyeknél nagyszámú bejegyzést kellett eszközölni, gyakran megtörténik, hogy ezeket több helyütt szétszórva találjuk a kötetekben. Egy-egy kötet egy-egy betű címszavait tartalmazza.

Kutatás esetén az állag nevét és a megfelelő betűket kell feltüntetni a kérőlapon.

F 125. COLLECTIO HISTORICO-DIPLOMATICA

(1605–) kb. 1660–1793 (–1848)

8 kötet

1—8. 8 kötet

E gyűjteményt Mike Sándor hozta létre az Archivum Vetus rendezése során. A gyűjtés anyagául elsősorban az 1771 előtti Gubernium iratanyagának rendezetlenül Szebenben hagyott ügyiratai szolgáltak. Módját ejtette Mike annak is, hogy a munkát kiterjessze a két Apafi Mihály fejedelmi levéltárára is. Az 1771 utáni Gubernium iratanyagából már csak másolatok, mellékletek kerülhettek a gyűjteménybe. Kevés egyéb provenienciájú irat is található az anyagban. A gyűjtésnél elsősorban az erdélyi intézmények történetének szempontja vezette (tágabb értelemben véve az „intézmény" szót). Egyéb jellegű anyagot is vett fel azonban a Collectióba, ha azt bármely oknál fogva történeti érdekkel bírónak találta.

Az anyag tárgyának ismertetésénél célszerű külön foglalkoznunk az 1690 előtti időszak anyagával (ehhez csatolva a II. Apafi Mihályra vonatkozó későbbi iratokat is). Ezeknek az éveknek iratait (olyan különleges jellegű irat kivételével, mint egy 1605-i kimutatás a fejedelemnek a székely székekből származó készpénzjövedelmeiről, s néhány az 1620-as, 1650-es évekből és az 1660-as évek elejéről származó irattól eltekintve) I. Apafi Mihály uralkodásának emlékei, továbbá II. Apafi Mihály magánlevéltárának iratai teszik ki. A fejedelmi kincstár javai közül a birtokokra vonatkozó anyagot kell elsősorban említeni: inventariumszerű, továbbá a jövedelmekről készült kimutatásokat birtokokról, pénztári naplókat, számadási iratokat, uradalmi alkalmazottak eskümintáit, conventiójukat, az uradalmak vezetőinek a fejedelemasszonnyal folytatott gazdasági levelezését. A harmincadügyet jövedelemkimutatások és a bérleti összegek elszámolásának iratai képviselik az anyagban. Viszonylag gazdag a fejedelmi udvartartásra vonatkozó iratanyag: a fejedelem udvari szolgáinak eskümintái, kimutatások conventiójukról, a fejedelmi konyhát, agárállományt, gyógyszertárat stb. tárgyazó jegyzékek, jelentések stb. (Mind ebből, mind az előbbi kategóriából maradtak iratok II. Apafi Mihály és özvegye életéből is.) Külön említendők még a katonai vonatkozású anyagjegyzékek a táborba szálló udvari népről, főrendekről, végvár katonaságáról, a fejedelem udvari hadáról. Külön csoportot alkot az állagban a II. Apafi Mihály bécsi adósságait illető iratanyag: kimutatások, nyugták, sürgetések, s az Apafi-birtokok gazdálkodását, valamint az Apafi-örökséget illető irományok. Vegyes tárgyú anyag is maradt fenn I. Apafi Mihály korából: jelentések az 1683-i török hadjáratról, a felvidéki kuruc—labanc harcokról (ugyanez évből), a császári hadak Erdélybe vonulásával kapcsolatos hivatali ügyködésről, károkról, feljegyzés Thököly lefoglalt ingóságairól, folyamodványok, magánjogi vonatkozású iratok, rendkívüli biztosok utasításai és jelentései, kimutatás Várad eleste után a töröknek adózó falvakról, jelentés hadgyűjtésről, nevesebb politikai szereplők több levele, kimutatás a kolozsváriak kárairól a császári katonaság beszállásolása miatt (1688) stb.

Az I. Apafi Mihály halála utáni időszakból összegyűlt iratanyag jelentős része néhány, az egész korszakon átvonuló ügykörbe tagolódik. Elsőnek ezek közül az adóügyet kell említenünk. Az idevágó anyag az adóigazgatás legkülönbözőbb fázisait rögzíti. Új adórendszer bevezetését elrendelő rescriptum, adóösszeírás-összesítés, az egész országot illető adókivetés csakúgy található benne, mint az

egyes törvényhatóságon belüli subrepartitio vagy éppen egy helységen belül az adózók név szerinti kimutatása. Külön csoportot alkot az állagon belül az „Acta Partium reincorporatorum ex actis Archivi Cibiniensis" elnevezésű állagrész; a Partium hovatartozását illető iratok teszik (királyi rescriptumok másolatai, helytartótanácsi átiratok, partiumi törvényhatóságok jelentései, folyamodványai stb. a Guberniumhoz). Nagyszámú panasz, kérvény, jelentés foglalkozik az egyes adózó-kategóriák különleges ügyeivel, az adómentesség, adókedvezmények stb. kérdésével, az adó kezelésével (a számadásokkal bezárólag), az országos pénztár működésével. A katonai ügyek csoportjában katonaszedéstől (az újoncok megajánlása, kivetése) kezdve a katonaság tartása (elszállásolás, élelmezés), a katonaságnak teljesítendő fuvarok dokumentumaiig, az átvonuló katonaság fogadásával kapcsolatos problémákig, a katonai—polgári vegyes ügyek, a Supremus Commissariatus Provincialis szervezeti kiépítése (rendezése az 1730-as évek végén és az 1740-es évek elején, személyzeti és illetménykimutatásai) irataiig a legkülönbözőbb tárgyú darabokkal találkozunk e tárgykörön belül. Külön említendők az erdélyi sorezredek felállításával kapcsolatos iratok (1740-es évek), s a kiállítandó katonaság kivetését, a felállítás anyagi kérdéseit (ruházat, felszerelés biztosítása stb.), a tisztikar kiválasztását tárgyaló darabok. További, az egész időszakban állandóan szereplő tárgykör az országgyűlések ügyeié. Diétai meghívókat, névsorokat találunk itt, s mellettük az országgyűlés sérelmi és egyéb tárgyú feliratait, jelöléseket a tisztségekre, adókivetést, vegyes tárgyú folyamodványokat a rendekhez s a gyűlés szállás- stb. ügyeinek iratait (a Guberniumnak egy időre helyébe lépő Deputatio jelölésének vokscédulái is az anyagban maradtak; másutt csak a szavazatok összeszámolásának írásos emlékei vagy éppen maguk a candidatiós listák). Szintén a korszak legkülönbözőbb részeiből származnak az államigazgatás szervezetét, működését illető iratok: személyzeti és illetménykimutatások az Erdélyi Udvari Kancelláriáról, a Guberniumról s az alája rendelt két erdélyi országos kormányhatóságról: az országos főszámvevőségről és főbiztosságról, törvényhatóságok tisztségeire nézve történt candidatiók felterjesztése, Erdély új területi felosztása (1783), az Exactoratus Provincialis jelentései számadásügyekben stb. Viszonylag jelentős anyaga van a gyűjteményben az 1722-ben kezdetét vett országos összeírásnak (jelentések, panaszok, instructiók az összeírással kapcsolatban) s az 1750. évi nagy conscriptiónak is.

A fenti fő tárgykörök anyaga mellett a legkülönbözőbb egyéb vonatkozású iratok is kerültek Mike gyűjteményébe. Mennyiségileg elenyészően kis mértékben vannak képviselve a függetlenségi harcokról, népi megmozdulásokról beszámoló iratok. A Rákóczi-szabadságharcnak néhány darabnyi anyaga került az állagba; a 18. századi mozgalmakból a székelyek adóellenes megmozdulásainak néhány emléke s egy-két esetben híradás parasztmozgalomról. Gazdaságpolitikai ügyeknek szintén kevés nyomával találkozunk az anyagban: a sóvágók ügyeivel (összeírásaik, supplicatióik), a hajósok ügyében létrejött complanatióval, a marosi tutajozás ügyével; rendészeti ügyével is (pálinka- és sörfőzés ügyei, só-praevaricatiók elleni védekezés, latrok kergetése, határrendészet); egészségügyivel hasonlóan. Külön említendő itt az a jelzetgyűjtemény, amely a marosvásárhelyi kórházra vonatkozó guberniumi iratanyag jelzeteit foglalja magában. Egyházi ügy sem sok akad az anyagban. A disuniálási ügyek iratai mellett Innochentie Micu-Klein görög egyesült püspöknek 1740-ben az országgyűlésen benyújtott memorandumát, továbbá egy, az unitáriusokra vonatkozó jelzetgyűjteményt és egy unitárius egyházi statiszti-

kát kell megemlítenünk. A bíráskodási vonatkozású anyagot peres iratok, a bírósági működést illető emlékirat képviselik. Külön említendők Szigethy Gyula István, Bethlen Sámuel és társai 1738-i elfogatásának iratai. Az elsoroltakon kívül még jelentős mennyiségű olyan anyag található a gyűjteményben, amely egyik említett csoportba sem sorolható, de amelyen belül egyetlen ügycsoport sincs említésre méltóan képviselve.

Az iratanyag provenienciájáról mondottakhoz még a következőket fűzzük hozzá: a fejedelmi levéltárból, ill. II. Apafi Mihály levéltárából a gyűjteménybe került anyag is heterogén. Egy része a fejedelmi kancellária iratanyaga volt, más része a fejedelemasszony gazdasági ügyviteli iratai közé tartozott; további, I. Apafi Mihály-kori anyagrészek provenienciája bizonytalan. Egészen külön származású anyag II. Apafi Mihályé. Az iratok legnagyobb része a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) anyagából került ki. Vannak az anyagban országos főbiztossági, ill. főszámvevőségi iratok is. Külön országgyűlési levéltár nem lévén s a diéták iratai a Gubernium Archivum Vetusában hányódván, országgyűlési iratok is maradtak az állagban. A Commissio Directiva-nak ide is került néhány irata. Végül az iratok közé kerültek Kornis Antal Hunyad megyei főispáni hivatali levelezéséből származó bizonyos iratai is.

Az anyag zöme ügyirat jellegű. Ez nem úgy értendő, hogy az anyagban a *teljes* ügyiratot együtt találjuk; ez kivételes eset. Általában csak egy vagy kettő maradt egymás mellett az ügyirat részeiből, hiszen Mike az Archivum Vetus anyagából volt kénytelen elvégezni a válogatást. Az ügyiratanyag 1771 előtti része, kivételektől eltekintve, nincs ellátva jelzetekkel. [Mike ti. a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) iratai közül is kiegészítette a gyűjteményt.] Ez az anyag jórészt eredeti iratokból áll. Az 1771 utáni, rendezett, iktatott sorozatból már nem volt módja Mikének iratokat kiemelni. Innen másolatok, mellékletek kerültek a gyűjteménybe. Az ügyiratanyag mellett a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) levéltárából vett iratokban is található egyéb jellegű anyag: ülésjegyzőkönyvek, kimutatások stb. A többi 1691 utáni hatóság és az országgyűlés anyagából vett iratokra nézve — mutatis mutandis — ugyanaz áll, ami a Gubernium levéltárából kiemeltekre. A két Apafi levéltárából az állagba került anyag ebből a szempontból gazdagabb. Ha az ügyiratanyag maga fejletlenebb típusú is (a fejedelem vagy Bornemissza Anna resolutiója az irat hátára került), az udvartartási, katonai és kincstári iratok számos egyéb iratfajtával növelik a sort: birtokok jövedelemkimutatásaival, inventariumszerű feljegyzésekkel, esküokmányokkal, ingóság-kimutatásokkal, katonai mustrajegyzékekkel stb.

Mike évrendben helyezte el az iratanyagot. Ez a rend azonban több helyütt (ott is, ahol nem történt újabb átrendezés) nem érvényesül: az iratok közt részben kisebb elcsúszások találhatók, részben pedig a rendező pontatlanul jelölte meg az egyes iratok keltét. Nem egy esetben végül, keltezetlen irattal lévén dolga, csak hozzávetőleges pontossággal oszthatta be a darabot. Már maga Mike áttörte ezt az időrendet. A két Apafi korából származó iratanyagot — néhány, az időrendi sorozatban hagyott darab s a sorozatnak eredetileg első kötetét tevő, tárgyilag nem tagolt köteg kivételével — három nagy tárgyi csoportra tagolta (Miscellanea Apaffiana et correspondentiae variae curiositatis", „Curiosa oeconomica Apafiana" és „De privatis debitis Apaffy 2^{di} Principis"). Feltehetően már ő különválasztotta az Apafi-kori anyagból az udvartartásra, hadi népre stb. vonatkozó kimutatásokat is. A Partium hovatartozását tárgyazó iratokból pedig külön

csoportot alakított. Ezen belül időrendben helyezte el az anyagot. A két Apafi levéltárából való tárgyilag csoportosított iratokban már az anyagnak az Országos Levéltárba kerülte után hajtott végre újabb rendezést Barabás Samu, az erdélyi osztály egykori vezetője. Az anyag egy részét (Curiosa oeconomica Apafiana) több kis sorozatra osztotta (Missilisek, Folyamodványok, Conventiók, Hadi regulák, Udvartartási vegyes iratok, Vegyes iratok). Az egyes csoportokon belül időrend érvényesül.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása az iratok darabról darabra való átnézésével történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni, s megjelölni azt az állagrészt, amelyre a kutatónak munkája során szüksége van.

F 126. TÖRTÉNELMIEK

1435–1691

1 téka, 1 kötet

1—2. 1 téka, 1 kötet

Ez az állag történeti szempontból fontosaknak ítélt iratok gyűjteménye. Az abszolutizmus korában hozták létre. Iratjegyzékének készítésmódja és az összeválogatás szempontjai alapján a „Királyi hitlevelek . . . " nevű állaggal érintkezik. Néhány iratot kivéve közjogi és politikai vonatkozású iratokat tartalmaz: Habsburg-uralkodók assecuratoriáit az erdélyi rendek részére, válaszaikat a rendek követeléseire, békeszerződéseket az erdélyi fejedelmekkel, Báthori Zsigmondnak Oppeln és Ratibor hercegsége adományozását. Itt helyezték el a balázsfalvi szerződés (1687) egy másolatát és a szerződéssel kapcsolatos tárgyalások iratait. Az anyag másik csoportja Erdély és a Török Birodalom viszonyát világítja meg. Ezek az iratok a fejedelemválasztásokkal, a fejedelmeknek nyújtandó török katonai segítséggel és erdélyi seregnek a török seregek segédcsapataként hadba vonulásával, Erdély határszéle erődítésével kapcsolatosak. Más iratok külállamokról beszámoló információkat tartalmaznak; a török hatóságokkal való levelezés egyszerű mintái is vannak a sorozatban. További iratok az erdélyi fejedelmek és a román fejedelmek viszonyára vetnek fényt. Van a gyűjteményben a lengyel királlyal való levélváltás is. Végül maradt az iratok közt néhány Erdély, ill. a valaha hozzá tartozott részek belügyeit illető irat: Várad és Bihar adózását illető királyi rendelet (1477), Bethlen Gábor egy commissiója a kincstartói állás betöltésével kapcsolatban, 1671-ből erdélyi tábori szabályzat.

Az I. kötet iratai időrendben, jelzettel ellátva palliumban fekszenek. Ezekhez iratjegyzék készült. A II. kötet az előbbi kötet iratjegyzékében 13. sz. alatt szereplő iratokat tartalmazza. Ezek ma időrendbe vannak osztva. Az iratok egy részéhez egy füzetben német kivonatok készültek. A füzet jelzeteket ad meg. A török iratok hátlapjára magyar kivonatok kerültek, a román fejedelmek levelezéséhez pedig latin fordítások.

A kérőlapon az állag nevét és a jelzetet, a 13. sz. alatti iratoknál pedig a közelebbi megjelölést is fel kell tüntetni.

Az állag kutatása a jegyzék alapján, ill. darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a sorszámot kell feltüntetni.

F 127. KIRÁLYI HITLEVELEK, KIRÁLYI LEIRATOK, POLITIKAI ÉS TÖRVÉNYES ÜGYIRATOK

1691–1862

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ezt a gyűjteményt az 1850-es években hozták létre. Utolsó, 1862. évi darabja már kiegészítésképpen került bele. A gyűjtés alapjául a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) levéltára szolgált. Eredetileg összesen 58 irategység tette (legnagyobbrészt terjedelmes diplomák, rescriptumok, memorandumok stb.; néhol egy-egy irategység nagyobb számú iratdarabot tartalmazott). Ide kerültek az Erdély közjogi állását, területét szabályozó legfontosabb okmányok: a Diploma Leopoldinum, kiegészítései (Alvinciana Resolutio-k, 1699-i pótdiploma) és megerősítése, az 1706-i béketárgyalás pontjai, a szatmári béke megerősítése az erdélyiek számára, a Pragmatica Sanctio erdélyi törvénybe iktatásának iratai (nemcsak maguk az okmányok, hanem a kérdésre vonatkoztatott korábbi rendelkezések, törvénycikkek másolatai stb.), Erdély nagyfejedelmi diplomája. Erdély kormányzatának számos nagy fontosságú okmányát szintén itt találjuk: gubernatori, thesaurariusi, guberniumi, királyi táblai instructiókat, a Gubernium székhelyét és működését illető átfogó rendeleteket, egyes különleges ügyek rendezésére kiadott intézkedéseket (Seeberg kiküldetése tárgyában, a bíráskodás rendjére nézve, Erdély II. József alatti új területi beosztását illetőleg). Az erdélyi adórendszer három nagy átalakításának (Systhema Bethlenianum, Buccowianum, Brukkenthalianum) alapjául szolgáló rescriptumok szintén az állagban találhatók, az 1759-i katonai regulamentummal együtt. Más tárgykörökből egy-egy nagy jelentőségű okmány került állagunkba: a bányászok és urburariusok helyzetét szabályozó 1771. augusztus 6-i rescriptum, a türelmi rendelet, az örökös jobbágyság megszüntetése, az erdélyi sajtótermékek szerkesztésének és cenzúrájának rendezése. Két irat képviseli az erdélyi római katolikusok tizedügyeit. II. József Restitutionsediktje szintén ide került. Két memorandum is található a gyűjteményben: az erdélyi birtokos nemesek 1787-i sérelmi irata (másolatban) és az „Anonymae Reflexiones" nevű emlékirat az erdélyi törvényhatósági igazgatás állapotáról. A csak Erdélyt érintő iratokon kívül néhány az egész birodalmat, ill. az uralkodók személyét illető is maradt az anyagban: a Krakkó bekebelezése tárgyában kiadott pátens, az uralkodók címei, az I. Ferenc halálakor elrendelt gyásszal kapcsolatos intézkedések.

Az állagból idők folyamán kiemeltek egyes iratokat. A diplomák az ún. „Múzeum"-ba kerültek (az arany pecséttel ellátott nagyfejedelemségi diploma pedig onnan a Regnicolaris Levéltár törvénygyűjteményébe); egyes iratokat visszahelyeztek eredeti őrzési helyükre. Mások helyén őrjegy fekszik, ill. már az 1850-es években tartott ellenőrzés hiányzásukat állapította meg.

Az iratok időrendben követik egymást az állagban. Segédeszközül jegyzék szolgál hozzájuk, amely az iratok sorszámát és tárgyuk hosszabb-rövidebb kivonatát adja meg. A kialakítás óta bekövetkezett változásokat nem tünteti fel rendszeresen. Kutatásuk e jegyzék alapján történhet. A kérőlapon az állag neve mellett az irat számát kell feltüntetni.

F 128. CÉHIRATOK

15—18. század

3 csomó

1—3. 3 csomó

Ez a gyűjtemény céhkiváltságlevelek, céharticulusok, céhstatutumok másolatait és egyéb, a céhek életével kapcsolatos iratokat tartalmaz. Az említett másolatok 1769-ben (elvétve később) kerültek a Gubernium levéltárába. A királynő 1769. február 11-én hívta életre a Gubernium alá rendelt testületként a Commissio Commercialist. Ennek a szervezetnek volt feladata az erdélyi céhek kiváltságainak, articulusainak és statutumainak felülvizsgálata is. Így kerültek ezeknek az iratoknak másolatai a Commissio Commercialis iratai közé. Később külön gyűjtemény alakult ki belőlük. Az anyagnak ez a része ma már nem teljes. Ezekkel az iratokkal együtt a céhek életével kapcsolatos más anyag is került a gyűjteménybe: céhek működését szabályozó törvénycikkek vagy kivonataik az erdélyi fejedelemség időszakából, a Guberniumnak egyes céhek jogait védelmező rendeletei, hatóságok levelezése céhkiváltságokkal kapcsolatban stb.

A céhek kiváltságlevelei azoknak a jogoknak leírását tartalmazzák, amelyeket a királyok, fejedelmek vagy más, ilyen kiváltságok adására jogosult hatóságok a céhek számára biztosítottak. Ezek az iratok a 15—18. századból származnak. A céhek articulusai a céhnek elsősorban belső életét szabályozták. Tartalmazták ugyan a céh kiváltságait is, de az articulusok nagy többsége a belső élet kérdéseivel foglalkozott: kik lehetnek a céhek tagjai, mi a céh szervezete, hogy működik ez, mik a céh tagjainak kötelességei. Szabályozták az inasévek, a legénymunka, a mesterség elnyerésének feltételeit. A céh tagjainak magánéletére vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaztak. Az articulusoknak nem volt szoros sémája: a szabályozás kevesebb vagy több pontból, esetleg több szakaszból állt, amelyek mindegyike számos pontot tartalmazott. Gyakran a céh articulusai közé iktatva, más esetekben külön találjuk meg a céh határozmányait, elvi jelentőségű ügyekben kelt döntéseit vagy ilyen ügyekben felettes hatóságok (az illető helység tanácsától mint sedriától fel a Guberniumig) végzését, ill. ítéletét. Az anyagban hatóságok hivatali levelezése, céhjogokat védelmező rendeleteik stb. is találhatók. Ezek közül külön figyelmet érdemelnek azok, amelyek egyes céhek jogait védelmezik céhen kívüli kereskedők (örmények stb.) ellen.

A gyűjtemény ma nem teljes. A legnagyobb súllyal a mészáros-, varga- és tímárcéhek ilyen jellegű iratai vannak képviselve. Több-kevesebb anyaggal szerepelnek rajtuk kívül a bognárok, kádárok, kovácsok, lakatosok, esztergályosok, ötvösök, rézművesek, sárgarézművesek, ónművesek, fésűsök, gombkötők, szűcsök, szabók, csizmadiák, nyergesek, szíjgyártók, késesek, kardhüvelygyártók, fazekasok, molnárok, szappanosok, takácsok, posztószövők, abaposztószövők, paszománykészítők, kötélverők, sebészek és borbélyok; jelentéktelen anyaggal (vagy egykori anyaguk helyén őrjegyekkel) más céhek is. A gyűjteményben szereplő céhek nagy többsége szász területről való.

Az iratok különböző természetűek: oklevélformában kiadott privilégiumok, articulusok (amelyekről a másolat az esetek nagy többségében az oklevél külső formájának megtartásával készült), hivatali levelezésből származó iratok (jelentések, ill. fogalmazványaik, rendeletek stb.), törvénycikkek feljegyzésszerűen készült extractusai stb. Előfordul az is, hogy egy-egy céh jogait biztosító és

belső életét szabályozó összes iratokat egy kötetbe foglalta össze (ennek a gyűjteményben csak másolatát találjuk). Az iratokat, valószínűleg a gyűjtemény kialakításakor, rendezték. Céhenként csoportosították az anyagot; egy csoportba kerültek az ország egész területén egy mesterséget űző céhek iratai. Kivételesen előfordul az az eset is, hogy egy céh iratai közt egy hasonló mesterséget űző külföldi céh (a stettini borbélycéh) articulusai is megtalálhatók. Az egyes csoportokat iratborítólapok közé fogták (legtöbbször át is kötötték), s a borítólapra rávezették az iratok címszerű megjelölését. Az egykori csoportosításon azóta kisebb változások estek. Egyes csoportok iratai ma nincsenek a helyükön, másokból az iratok egy része hiányzik. A hiányzó iratok helyén részben egykori őrjegy fekszik, részben az 1940-es évek elején lefolyt rendezés idejéből származó írással jelezve van, hogy az iratot reponálták. Az iratoknak egy kis hányada pedig nem az egykori csoportokban, hanem külön, minden rend nélkül fekszik az első csomóban. Az egyes csoportok a céhek latin neve kezdőbetűjének rendjében követik egymást.

Segédkönyv nincs a gyűjteményhez. A kutatónak támpontul csak a céhek szerinti csoportosítás szolgál, s az iratborító lapokon levő címszerű megjelölések. Ha tehát egy meghatározott céharticulust vagy privilégiumot keres, akkor a kérőlapon az állag megjelölése mellett a céh latin nevét, székhelyét és az irat kiállításának évét tüntesse fel. Ha egy iparágra vonatkozólag akar kutatásokat végezni, akkor az állag neve mellett elég a céh latin elnevezését megjelölni. Ha azonban egy meghatározott terület vagy időszak *egész* iparával kíván foglalkozni, akkor az iratokat darabról darabra kell átnéznie, s az *egész* állagot ki kell kérnie.

F 129. A BRASSÓI GÖRÖG KERESKEDŐTÁRSASÁGOT ILLETŐ ADATOK

(A brassói kereskedőtársaságokra vonatkozó iratokat tartalmazó gyűjtemény)

(1810–) 1837–1847

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez a gyűjtemény a Brassóban működött három kereskedőtársaságra: a szász, a görög és a görög—román kereskedőtársaságra vonatkozó adatokat tartalmaz. Erdély legnagyobb, egyben legfejlettebb iparú és kereskedelmű városában a címben jelzett időszakban ez a három társaság uralkodott a kereskedelemben: az inkább csak a szűk értelemben vett helyi piacon kereskedő szász társaság, a nagy múltú, de a század 40-es éveire tizennégy főre olvadt, bár egyes területeken (mint pl. a szállítás) még mindig erős görög társaság, s végül a kül- és belkereskedelmet tulajdonképpen már kezében tartó, a másik két társaságot tagjai számára nézve is többszörösen felülmúló görög—román társaság. Külkereskedelmük területe elsősorban a két román fejedelemség volt, de a Habsburg-birodalom más országait is felkeresték áruikkal. A legkülönfélébb árufajtákkal kereskedtek: gabonával, marhával éppúgy, mint kávéval, keleti fűszerekkel, nyers gyapjúval és bőrrel ugyanúgy, mint a festék-, textiláruk, nürnbergi áruk legkülönbözőbb fajtáival stb.

A gyűjteményben található anyag nem a kereskedőtársaságok *saját* iratanyaga, legfeljebb *egyes darabjairól* feltehető, hogy onnan származnak. Későbbi időpontban hozták létre, különböző levéltárakból válogatva össze az egyes iratokat. Az iratok egy részét a kereskedőtársaságok szabályzatai, ill. az azokhoz kapcso-

lódó más jellegű iratok teszik. (Különösen jelentősek ezek közül a görög—román kereskedőtársaság szabályzata körül keveredett vitának az iratai és a szabályzat sorsát tárgyazó egyéb iratok.) Más részük (töredékes voltuk ellenére ezek képezik a gyűjtemény legfontosabb részét) kimutatásokból tevődik össze. Több összefoglaló és számos részletes kimutatás tartalmazza a három társaság által folytatott kül- és (kisebb mértékben) belkereskedelemre vonatkozó adatokat. Még az összefoglaló táblázatok is terjedelmesek: részletesen leírják, hogy a társaságok milyen mennyiségben és értékben vitték ki az egyes árucikkeket, jó alkalmat adva annak tanulmányozására, hogy az egyes társaságok a kereskedelem mely ágait művelték elsősorban. A részletes kimutatások ugyanezeket az adatokat közlik az egyes kereskedőcégekről, felvilágosítva arról, hogy ezek milyen tőkeerővel rendelkeztek, mely országokban voltak üzleti kapcsolataik, milyen árucikkekre specializálódtak, amennyiben ilyen specializálódásról beszélni lehet. A gyűjteményben található még néhány olyan irat is, amelyet összeállítója feltehetően kuriózumképpen vett fel az előbb ismertetettek közé (több irat egy román kiskereskedőről — bizonyítvány inasi és segédi szolgálatáról stb. —).

A két kötetet jóval az iratok keletkezése után válogatták össze. Kötetekbe kötésüknél nem érvényesült rend. Helyenként tárgyilag összetartozó iratok (azonos időszakra vonatkozó hasonló jellegű kimutatások, egy személyre vonatkozó iratok stb.) egymás mellett maradtak; ugyenebbe a csoportba tartozó iratok azonban máshol is tűnnek fel a gyűjteményben. Segédkönyv nem készült a gyűjteményhez. A kutatás csak az egyes kötetek végigforgatásával haladhat. Kutatás esetén az állag nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 130. LIBER PRIVILEGIORUM ET COLLATIONUM

1696–1699, 1753–1765, 1861–1866

1 kötet

1. **1 kötet**

Ez a kötet adománylevelek, hivatali kinevezések és megerősítések és más, hasonló jogbiztosító jellegű iratok másolatait tartalmazza. Mintegy a független Erdély fejedelmei Liber regiusainak kívánt folytatása lenni; már kezdetben sem vezették azonban rendszeresen, 1699-ben pedig vezetése jó időre meg is szakadt. Később Mária Terézia-kori iratokat másoltak bele, hogy aztán a provizórium idejéből származó néhány irat kópiájával fejeződjék be a kötet. A három különböző korból való iratok tárgyilag is elütnek egymástól. Az első időszakéi a legértékesebbek: birtokadományok, tized-, tizedbérlet-adományok, inscriptiók emlékét őrzik; az adományok elnyerőinek személyei is (Apor István, Pekri Lőrinc) emelik értéküket, s az a körülmény is, hogy a bemásolt iratok egy részének eredetije feltehetőleg elpusztult. A Mária Terézia korából származó bejegyzések (egyetlen bárósítás kivételével) hivatali kinevezéseket tartalmaznak. Az 1861—1866 közti időszakból való iratok református és unitárius püspökök megerősítése, ill. Nagy Péter református püspöknek királyi tanácsosság adományozása. A kötetnek csak kis részében találhatók bejegyzések.

Az egyes iratokat (jelentéktelen eltérésektől eltekintve) időrendben másolták be a kötetbe. Segédeszköz a kötethez nem áll rendelkezésre. Így a kutatónak végig kell forgatnia. A kérőlapon a kötet nevét kell feltüntetni.

F 131. LITTERALIA JURISDICTIONUM

(Törvényhatóságok irományai)

(A szász nemzetet és a hét bírák jószágait illető, a szebeni városi levéltárból kiválogatott iratok jegyzéke)

1701–1784

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet iratjegyzékeket tartalmaz a szebeni városi levéltárból kiválogatott iratokról. Az iratok gyűjtésénél a szász nemzetet és a hét bírák jószágait illető iratokat emelték ki. A kiválogatás feltehetően 1784 és 1789 között történt. Erre az szolgáltatott okot, hogy II. József megszüntette a szász natio önkormányzatát, s így azok közül az iratok közül is, amelyek az egész natiót illették, legalább a legfontosabbaknak a Gubernium levéltárába kellett kerülniök. Így került sor az iratok kiemelésére s a kiválogatottak jó részének (egy részüket ugyanis a jegyzékbevétel után visszaadták a szebeni városi levéltárnak) a Gubernium levéltárába való átadásra. Ezek II. József halála után visszakerültek a szebeni városi levéltárba. A kötet tehát ma csak arra nézve tájékoztatja a kutatót, hogy milyen, az egész szász natióra és a hét bírák jószágaira nézve fontos iratanyag található a szebeni városi levéltárban.

Az egész szász natiót illető iratok közül a legfontosabbak a natióra eső adóterhet, a szász natio adósságait bemutató, ill. a szász natio követeléseit, sérelmeit tartalmazó iratok. A hét bírák jószágainak összeírásai, jövedelemkimutatásai is az egykori állagba tartoztak; a fogarasi uradalom elzálogosítását tárgyazó iratok szintén. Olyan iratok tárgykivonatait is megtaláljuk az iratjegyzékekben, amelyek a szász törvényhatóságok egyes falvainak határperét, szász városok adósságügyeit, szász céhek igazgatása tárgyában tartott vizsgálat iratait tartalmazzák. Olyan iratokat is kiemeltek a szebeni városi levéltárból, amelyek, bár közvetlenül érintették magát a szász natiót is, országos jelentőségűek. Ilyenek az országgyűléseket illető iratok (több királyi propositio, az országgyűlésen részt vevő dicasteriumok tisztjei és a regalisták névsora, a szász követek naplószerű feljegyzései), a három nemzet felterjesztései az udvarhoz és Bécsben járt követségüknek iratai, Klein Ince püspöknek az udvari kamarához benyújtott memoranduma az erdélyi románok tizedei tárgyában stb. s végül a Rákóczi-szabadságharc erdélyi eseményeit illető iratok (császári katonaság tartása, felhívás a szászok labanc népfelkelésére, Johannes Sachs von Harteneck vagyonának dolga, Bethlen Miklós pere stb.).

A szebeni városi levéltárból kiemelt iratokat évek szerint csoportosították, egy éven belül pedig hónapok szerint. Ezt a rendet követik a jegyzékek is. Ezek feltüntetik, hogy az irat mely évből származik; kivonatosan közlik az irat tárgyát, az iratnak a szebeni városi levéltárban viselt számát s azt a számot is, amelyet kiemelése után az új állagban kapott. Ez az utóbbi szám évente kezdődik újra.

Kutatás esetén a kötet címét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 132. DOCUMENTA PRIVATORUM

(Magánosok iratai)

18–19. század

2 csomó

1–2. 2 csomó

Ez a gyűjtemény magánszemélyeket illető különböző, elsősorban magánjogi tárgyú iratokat s néhány közéjük keveredett idegen tárgyú iratot tartalmaz. Találunk közöttük adományleveleket; több végrendelet is ebbe a gyűjteménybe

került; örökösödési ügyek más iratai, kihalt birtokos nemesi család levéltárának jegyzéke is itt találhatók. Egyes iratok bizalmas vizsgálat során (főrangú személy magánélete tárgyában) jöttek létre. Más iratoknak a gyűjteménybe való kerülését az indokolja, hogy a Gubernium hamisaknak nyilvánította őket, s miután áthúzással megsemmisítette, levéltárba helyeztette. Egyéb tárgyú darabok is kerültek ide (Pekri Lőrinc kuruc tábornagynak egy 1706 őszén Medgyeshez és Segesvárhoz a quantum és a gyalogság kiállítása dolgában intézett rendelete stb.). Itt található néhány iratnyi hivatalos levelezés az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak egyes iratainak az Országos Levéltár Mohács előtti Gyűjteményében való elhelyezéséről is.

A gyűjteményben egy-egy ügy iratait közös borítékba téve lepecsételték, s így helyezték el az állagban. Az iratok egy része azonban nem került borítékba. Az iratok jelzetek (H l- . . .) rendjében vannak elhelyezve; az anyag végén néhány jelzet nélküli darab található. Az állaghoz segédkönyv nem áll rendelkezésre, így az iratokat darabról darabra kell átnézni. A kérőlapon az állag nevét és — lehetőleg — a kért irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 133. PRIVILEGIA ET CONSTITUTIONES JURISDICTIONUM

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez a gyűjtemény korábban székely és szász székek, városok, oppidumok vagy egyéb kiváltságos helyek kiváltságait és constitutióit foglalta magában. Ma az iratok helyén (kivételektől eltekintve) csak iratborító lapok maradtak; az iratokat reponálták. Így az iratborító lapok ma már csak segédeszközül szolgálnak, amennyiben ti. fel van tüntetve rajtuk a gyűjteménybe került iratok *eredeti* jelzete.

A lapokat törvényhatóságok és egykori jelzeteik rendjében helyezték el a kötetekben. Segédeszköz nincs az iratokhoz. A kutatásnál az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 134. REPERTORIUM GALIANUM

15. sz. – 1840

1 kötet

1. 1 kötet

E kötet betűsoros mutatókönyv, amelyet Mike Sándor készített a Gubernium levéltára Szebenben maradt részének bizonyos iratairól. E kötetben jegyezte fel a szebeni levéltárrésznek azokat az iratait, amelyeket bármilyen szempontból (akár igazgatási okokból, akár történelmi értékük révén) fontosaknak vélt. A mutató nevét Gál Lászlóról kapta, aki akkor az Exactoratus Provincialis elnöke volt, s támogatta Mike munkáját.

A kötet annak a hosszú sor mutatónak és gyűjteménynek alkotja egyik láncszemét, amelyet Mike hozott létre levéltárnoksága alatt. Jellegében is azokhoz hasonló. Mikének nem voltak határozott szempontjai; így találjuk együtt a bejegyzések közt falvak határösszeírásainak (a József kori földmérő bizottság ira-

taiból), térképeknek, helységek urbáriumainak, inventariumainak, összeírásainak, határperiratoknak jelzeteit. Más bejegyzések városok, mezővárosok, falvak kiváltságaira, céhkiváltságokra utalnak. Ezekhez hasonlóan (s még inkább) a gyakorlati szükség jegyeztette fel a birtokadományok, birtokperek, tizedek stb. ügyében indított fiscalis perek, elhalt birtokosok után maradt vagyontárgyak inventariumai stb. jelzeteit. Az adóösszeírások felvétele esetében a gyakorlati szempont keveredett a történetiével. A történeti szempont vétette fel a mutatóba a fejedelmi korszak országgyűléseinek törvénycikkeit, fontosnak ítélt politikai események iratainak jelzeteit. A mutatóba kerültek a határőrség felállításakor áttelepítésen átmentek, a feloszlatott szerzetesrendek iratai; részben jogbiztosító, részben igazgatásilag másképpen fontos iratok; az egyházi vonatkozású iratok közül egyet-kettőt Mike (mint ezt mutatókönyvébe be is vezette) átadott a római katolikus püspöknek. Más egyház- vagy iskolaügyi iratok azonban nem vagy alig bírtak gyakorlati jelentőséggel, jelzetük mégis helyet kapott a Repertorium Galianumban.

A mutatókban szereplő állagok közül egyesek hollétéről, ill. meglétéről nincs tudomásunk; egyes iratok pedig a Repertorium Galianum elkészülte után más állagba (az Erdélyi Fiscalis Levéltárba) kerültek át.

A címszó, első két betűjéig, őrzi a szigorú betűrendet; azon belül a bejegyzések abban a sorrendben követik egymást, ahogy az iratok Mike kezébe kerültek. Egy-egy bejegyzés a címszón kívül rövid tárgymegjelölést is tartalmaz, s az irat egykori jelzetét.

Kutatás esetén az állagot címe megjelölésével kell kérni.

F 135. DIAETALIA

(Az országgyűlések levéltára)

(1505–) 1692–1866

Ez az állag az 1692 utáni erdélyi országgyűlések megmaradt iratanyagának a Magyar Országos Levéltárba került részét tartalmazza, s a megelőző két évszázad erdélyi vagy erdélyi vonatkozású törvénycikkeinek több másolatgyűjteményét is.

A Diploma Leopoldinum utáni erdélyi országgyűlések lényegében véve a fejedelmi kor gyakorlatát folytatták, némi eltéréssel. A működésnek az a módja, amelyet az 1790—1791-i országgyűlés kodifikált, többé-kevésbé hasonló volt már a megelőző évszázadban is. Az 1790—1791-i országgyűlés a korábbi (a fejedelmi kori) törvényekre és a Diploma Leopoldinum 10. pontjára nyúlt vissza, kimondván, hogy országgyűlések évente tartandók. Ez azonban 1703 után ugyanúgy, mint 1795 után csak pium desiderium maradt. Az 1690-es években és a 18. század első három esztendejében ugyan az erdélyi országgyűlések évente tartásában megmaradt a korábbi gyakorlat: évente több országgyűlés is. 1703, a nagy kuruc szabadságharc kezdete szakadást okozott az országgyűlés folyamatosságában; a későbbi években szintén ki-kimarad egy vagy több esztendő az országgyűlések közt. Az 1761. évvel vége a sorozatnak; Mária Terézia uralkodása alatt nincs több országgyűlés, II. József pedig csak a homagium letételére gyűjteti össze a rendeket. 1790—1791-től, úgy tűnik, megvalósul a Diploma Leopoldinumban, s most külön törvénycikkben is előírt gyakorlat. 1795 után azonban csak 1809-

ben került sor országgyűlésre; az insurrectio felállítása követelte így. Az 1810—1811-i országgyűlés úgy-ahogy befejezte 1790—1791 művét, s utána 23 évig nincs diétája Erdélynek. 1834-re kényszerítette ki az ellenzéki mozgalom az újabb országgyűlést; ettől kezdve 1846—1847-ig két-hároméves hézagokkal ültek össze a rendek, most már hosszabb, két-három évig is eltartó gyűlésekre. Az utolsó, az 1848-i fél év múlva követi az 1846—1847-it, s néhány nap alatt végzett érdemi tárgyalásaival.

A diéta idejét és helyét a király jelölte ki. A 17. század utolsó évtizedében az országgyűlés helye éppoly változó volt, mint a fejedelmi korszakban. A 18. században is hol itt, hol ott kapott szállást a gyűlés; a század második harmadában állapodott meg az 1740-es években állandó fővárossá váló Szebenben. 1790-ben a legnagyobb magyar városba, Kolozsvárra vonultak a rendek, ahová a polgári kormányhatóságokat is átköltöztették a szász fővárosból. Itt állandósult az országgyűlés az unió kimondásáig; csak az 1837—1838-it tartatta az udvar Szebenben, hogy megfossza az ellenzéket attól a támaszától, amelyet az ott lakó vagy oda gyűlhető magyar nemesség, a kolozsvári magyar országgyűlési és főiskolai ifjúság (és a kolozsvári nép) adhatott volna neki. Az országgyűlést — a Diploma Leopoldinum és az 1790—1791-i tc.-ek értelmében — a Gubernium hívta össze.

Az országgyűlés egykamarás volt. Ez azonban nem jelentette az erdélyi országgyűlésnek mintegy a polgári értelemben vett demokratikus jellegét. Az egykamarás országgyűlés ti. magában foglalta a magyar felsőtábla megfelelőjét is. Hivataluknál fogva részt vettek rajta, a gubernatorral élükön, a Gubernium tanácsosai és titkárai, a királyi tábla elnöke, ítélőmesterei és ülnökei és a magyar és székely törvényhatóságok vezető tisztviselői. Az uralkodó meghatározatlan számú birtokos nemest is meghívhatott az országgyűlésre (az ún. regalistákat, azaz királyi hivatalosokat). Ezekkel kapcsolatban az 1790—1791-i XI. tc. csak azt kötötte ki, hogy az előkelőbb birtokos nemességből kerüljenek ki (többi megkötéseinek nincs jelentősége). Lajstromuk összeállítását a Gubernium végezte el, nagyrészt az aulikus nagybirtokosok közül válogatva össze őket. Az egyházak közül csak a római katolikus (és Innochentie Micu-Klein püspökségétől a görög egyesült) volt képviselve a diétán, állandó okot adva ezzel a rendek protestáns többségének a sérelmekre. A római katolikusokat a püspök képviselte mint guberniumi tanácsos, s amellett a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent követei (akiknek neve a követek névsorában foglalt helyet), a görög egyesülteket a püspök. Követeket a törvényhatóságok és a magyar és székely törvényhatóságokban lévő kiváltságos városok (a szabad királyi városok és az ún. taxás helyek) küldtek; a megyék, székek és vidékek kivételektől eltekintve kettőt-kettőt, a városok jelentőségükhöz képest kettőt vagy egyet.

A Gubernium által egybehívott országgyűlést a teljhatalmú királyi biztos nyitotta meg. Ezt a funkciót a leggyakrabban az erdélyi főhadiparancsnok töltötte be; csak rendkívüli esetekben tértek el ettől a gyakorlattól (a Cameratica Commissio működése idején a két Seeau; Estei Ferdinánd 1834—1835-i és 1837—1838-i, Jósika János 1841—1843-i országgyűlési biztossága). A biztos ismertette az országgyűléssel a királyi előterjesztéseket, amelyek a napirendet voltak hivatva megszabni. Az ülésen az elnökletet a rendek elnöke látta el. A statuum praeses általában a Guberniumnak rangban harmadik tanácsosa volt (a katolikus püspök és a thesaurarius után); a Gubernium 1786-i kettéosztása után a Gubernium Judi-

ciale vezetője is. Akadályoztatása esetén a Gubernium valamelyik előkelőbb tanácsosát bízta meg az elnökléssel. A praeses az ülések megnyitása előtt személyesen jelentette a Guberniumnak az országos ülés napirendjét, s átvette esetleges utasításait. Olyan esetekben azonban, amikor a Gubernium megjelent az országgyűlés ülésein, a gubernator, ill. Gubernii praeses látta el az elnöki teendőket. A Főkormányszék ugyanis (tekintettel állandó hivatali elfoglaltságára) nem vett részt állandóan az üléseken. Ha azonban az országgyűlés távollétében is ki akarta kérni véleményét, küldöttséget menesztett hozzá. (Ez két törvényhatósági főtisztből, két regalistából, továbbá a magyar, székely és szász törvényhatóságok és a városok két-két követéből állt.) A Gubernium vagy e küldöttségek útján, vagy két titkára révén érintkezett az országgyűléssel. A két titkár kiküldésére került sor akkor is, ha a Gubernium kezdeményezte a megbeszélést. A Guberniumnak az országgyűlés ülésére való meghívása szintén küldöttség útján történt.

A diéta hatáskörét az 1790—1791-i XI. tc. körvonalazta, a korábbi gyakorlatnak megfelelően. Általában az országgyűlés tárgya volt minden, a közjóra (publica commoda) és a törvényhozásra tartozó dolog; emellett a sérelmek orvoslása (akár a rendek összességét, akár az egyes natiókat vagy valamely communitast, akár végül magánszemélyt értek ezek), az adó mennyiségének és repartitiójának meghatározása és a behajtás módjának kijelölése, a tiszta fiscalis jószágok és jövedelmek körüli jogi viták eldöntése, a Diploma Leopoldinumban országos választásra fenntartott tisztségek betöltése. Ez utóbbinál a rendek szerepe csak a jelölés volt: a tisztségekhez képest két vagy három natióból és három vagy négy vallásból választották ki szavazás útján a jelölteket (a szász natio ugyanis a királyi táblai tisztségek betöltésénél nem jött számításba). Mindegyik számbajött vallásból a három-három legtöbb szavazatot nyert személyt terjesztették fel az udvarhoz; az uralkodó ebből a kilences vagy tizenkettes candidatióból választotta ki a tisztség jövendő viselőjét. Eközben (a sérelmek elkerülése végett) figyelemmel kellett lennie a négy vallás arányára a kormányszervekben, ami azután újabb gravámenek forrása lehetett. (Ha ti. az udvar nem a legtöbb szavazatot nyert személyt nevezte ki, a rendek nem hagyták szó nélkül a dolgot. A kevesebb szavazatot nyert személy kinevezésére igen gyakran azért volt szükség, mert az megbízhatóbb volt az udvar számára. Másrészt sérelmezték a rendek azt is, ha az egyensúly megbillent valamelyik vallás javára.) További, törvény által megjelölt feladata volt az országgyűlésnek a honfiúsítás és az országhatárokkal (ideértve a Magyarország és Erdély közti határt) kapcsolatos ügyek. Végül bírói tevékenységet is folytatott a törvények értelmében elébe tartozó perekben. Követeket küldött az uralkodóhoz, a magyar országgyűléshez, 1848-ban a magyar kormányhoz.

A diéta ülésezésének módját az 1790—1791-i XI. tc. szintén részletesen körülírta. Az országgyűlés (a megnyitás és a vele járó teendők — igazolások — után) a királyi előterjesztések kihirdetésével és tárgyalásra felvételével kezdte meg érdemi munkáját. A többi tárgyak napirendre kerülésének sorrendjét az elnök határozta meg. Ha valaki egy ügyet fel kívánt vétetni, írásban kellett előterjesztést tennie az elnöknek. Ilyen előterjesztésnek számítottak az országgyűléshez intézett kérvények, panaszok is. Egy-egy tárgyat folyamatosan kellett feldolgozni; a vita lezártáig nem volt szabad mást felvenni, ill. belekeverni a tárgyalás alatt levőbe. Ha a felvétetni kívánt tárgy közfontosságú volt, vagy magánszemély súlyos jogsérelmét jelentette, s a halasztás veszedelmes lett volna, az ügy azonnal

napirendre volt veendő. A fontosabb ügyeket és irataikat az elnök köziratra tétette át (az országgyűlés dictaturájára); itt az országgyűlés minden résztvevője megismerkedhetett az üggyel, és kellőleg felkészülhetett a vitára. A tárgyalásra való felvételben az 1791:XI. tc. értelmében a következő sorrendet kellett tartani: 1. a királyi előterjesztések, s ezekkel együtt a rendeknek hozzájuk kapcsolódó netaláni sérelmei, 2. az egész országot, 3. a natiók valamelyikét, 4. egyes vármegyéket, székeket, vidékeket és communitasokat, 5. végül a magánszemélyeket illető sérelmek és követelések, ha ti. ezek az országgyűlésre tartoznak, s nem intézhetők el a kormány- vagy törvényhatóságok útján. Ha azonban az országgyűlés során királyi rescriptum érkezett, vagy a királyi biztos írt át az országgyűlésnek, ezeket soron kívül iktatták a tárgyalás menetébe. Az országgyűlés elé tartozó peres ügyeket a gyűlés külön judicialis üléseken vette tárgyalás alá.

*

Az ügy napirendre kerültekor először a kérdés mibenlétét (status quaestionis) határozták meg. Ezután kezdődött el a vita. Mindenkit megilletett a hozzászólás joga, egy kérdésben több ízben is. A felszólalások a jelentkezések sorrendjében történtek. A vita irányítása az elnök kezében volt, neki kellett biztosítani a szónok számára a feltételeket beszéde elmondásához: megakadályozni a közbeszólásokat, a beszélő másképpen való zavarását vagy éppen a lármázást. Arra is figyelnie kellett, hogy a felszólaló el ne kalandozzék tárgyától, s mértéket tartson az ellenfeleivel való vitában. Legfontosabb feladata azonban a vita összefogása volt: ügyelnie kellett arra, hogy a beszédek ne ugyanazt ismételgessék vég nélkül. (Ez a kötelezettség módot adott az elnöknek arra is, hogy korlátozásokkal éljen ellenzéki szónoklatokkal szemben.) Az ő feladata volt a vita összefoglalása és bezárása is. Ez — a vita irányításával együtt — jelentős szerepet juttatott neki egy-egy ügy eldöntésében. Az ügyes politikus országgyűlési elnök igen komoly súllyal bírt. Nem ok nélkül írja Pálffy János emlékezéseiben Kemény Ferencről: „Az országgyűléseken nem csekély elővigyázat és erőmegfeszítésre volt szüksége az ellenzéknek, hogy vele mint elnökkel, ki az egész kormánypártnál több ésszel bírt, megküzdhessen." (Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. Kolozsvár é. n. II. köt. 61. o.) Az elnök összefoglalója után került sor a szavazásra. Előbb a regalisták adták le szavazataikat (közéjük értve a Guberniumot, a királyi táblát és a törvényhatóságok főtisztjeit is), majd a követek. A szavazás egyénenként történt, s a szótöbbség döntött. A kisebbség véleményét azonban (amely a leggyakrabban a különvélemény vagy óvás formáját vette fel) kérésére csatolni kellett a határozathoz. A határozat értelmében készítendő kiadványokat a tollvivő ítélőmester fogalmazta meg, s az együttes ülés hagyta jóvá az elkészült szöveget. A tisztázatot a három natio pecsétjével látták el. (A magyar natióét Alsó-Fehér megye főispánja, a székelyét Udvarhelyszék — a székely anyaszék — főkirálybírája, a szászét a consul provincialis őrizte.)

A diéta lehetőleg egyhuzamban, nagyobb megszakítások nélkül tartotta üléseit. Egyes esetekben azonban a napirendre került ügy fontossága megkövetelte, hogy a résztvevők alaposabban áttanulmányozhassák a kérdést, ha követek voltak, küldőiktől pótlólagos utasítást kérjenek stb. (mint az úrbéri törvényt létrehozó 1846—1847-i országgyűlésen történt). Ha az országgyűlés napirendje kimerült, vagy az udvar valamely oknál fogva jónak látta végét vetni a tárgyalások-

nak, a királyi biztos az uralkodó rendeletére feloszlatta a gyűlést. Az országgyűlésen az egyes natiók külön-külön is tartottak ún. nemzeti gyűléseket. Ezek az érdemi vita előkészítését szolgálták. Tárgyalásuk anyaga nem került be az országgyűlésnek sem jegyzőkönyvébe, sem naplójába. A három natio *együtt* is tarthatott ilyen előkészítő nemzeti gyűléseket. Végül a diéta munkájához tartozott még a bizottságok (országos vagy rendszeres bizottságnak volt szokás nevezni őket) működése. Ilyen deputatiókat abban az esetben küldött ki, ha valamely tárgya túlságosan nagynak bizonyult a sokszor háromszáz körüli létszámú plénumon való megvitatásra (úrbéri rendezés terve, az adórendszer reformja, a kincstári igazgatás stb.). Ezeket a szokásos módon állították össze: főtisztek, királyi hivatalosok, a három nemzet és a városok követei foglaltak benne helyet. Az egyes bizottságok elnökéül a Gubernium lehetőleg egy tanácsosát választotta meg; az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött közigazgatási bizottság élére maga Bánffy gubernator került, az 1841—1843-i országgyűlés központi bizottságának (amely osztályokra bomlott) elnöke Teleki József kormányzó lett. A bizottságok operatumokat dolgoztak ki tárgyukról, s törvényjavaslatokat terjesztettek az országgyűlés elé. Ez azonban nem mindig történt meg a következő, még kevésbé a már folyó országgyűlésen. Az 1790—1791-i országgyűlés bizottsági munkálatainak jó része pl. csak az 1810—1811-i országgyűlésen került megtárgyalásra, egyes operatumai pedig egyáltalán nem. A systhematica deputatio-k közül ki kell emelni (jelentősége miatt) az 1790—1791-i és az 1841—1843-i országgyűlés által kiküldötteket.

Az országgyűlések levéltárának iratanyaga meglehetősen hányatott sorsot ért meg. Olyan rendi, „Országos Levéltára" (Archivum Regni) nem volt Erdélynek, mint Magyarországnak. Az országgyűlés iratait a Gubernium őrizte meg, korántsem egészükben. Az anyag külön állaggá alakításában, rendezésében, segédkönyvvel való ellátásában is guberniumi tisztviselők jeleskedtek; Mike Sándornak itt is megtaláljuk a kezenyomát. A 18. századi országgyűlések irományanyagának egy része a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) ügyiratsorozatában maradt.

Az 1863—1864-i országgyűlés szervezete, működése erősen eltér az előbbiekben közöltektől; egyedi eset lévén, részletesen nem foglalkozhatunk vele. Az 1865—1866-i országgyűlés lényegében az 1848 előtti hagyományt követi.

1. ORSZÁGGYŰLÉSI JEGYZŐKÖNYVEK

1737–1848

2— 9., 11—27., 29—30.,
32—36., 39—41., 43.,
45—47., 52., 56—60.,
64—67., 76—77. 50 kötet, 1 csomó

Jegyzőkönyveink a következő országgyűlésekről maradtak fenn: az 1737—1738-i, 1740-i, 1741-i, 1742-i, 1744-i, 1746-i, 1747-i, 1748-i, 1749-i, 1752-i, 1753-i, 1754-i, 1755-i, 1757-i, 1759-i, 1761-i (két példány), 1781-i (két példány), 1790—91-i (egy kéziratos, egy teljes és egy csonka nyomtatott példány), 1792-i (egy kéziratos és egy nyomtatott példány), 1794—95-i (egy kéziratos és egy nyomtatott példány),

1809-i (egy nyomtatott példány), 1810—1811-i (egy kéziratos és egy nyomtatott példány; az utóbbihoz külön kötetben nyomtatott + kéziratos mutató), 1834—1835-i (egy teljes és egy csonka kéziratos, egy nyomtatott példány), 1837—1838-i (egy kéziratos és egy nyomtatott példány), 1841—1843-i (egy kéziratos és egy nyomtatott példány), 1846—1847-i (egy teljes és egy csonka kéziratos példány és jegyzőkönyvtöredékek), 1848-i (két kéziratos példány és az irománykönyvvel egy kötetben kiadott nyomtatott jegyzőkönyv egy példánya). A jegyzőkönyvek szerkezetileg két fő részre tagolhatók. Az anyag első része az 1737—1738—1810—1811-i országgyűlések jegyzőkönyveiből áll. Közös és az utolsó, 1834—1835-tel kezdődő korszaktól elválasztó tulajdonságuk az, hogy a jegyzőkönyvkötetekben találjuk a tulajdonképpeni jegyzőkönyveket s az országgyűlés irományait is. A korszakon belül eltéréseket mutatnak. Abból a szempontból is vannak különbségek, hogy az irományokat hol közlik a jegyzőkönyvben: beleiktatva a szövegbe ott, ahol felolvasásukra, elfogadásukra sor került, vagy valamilyen formában a szöveg végére iktatva. A tulajdonképpeni jegyzőkönyv-rész sem készült azonos részletességgel. Általában közölték az országgyűlés résztvevőinek névsorát (a korai éveknél a követek neve helyett csak azoknak a törvényhatóságoknak és városoknak megjelölését, amelyek képviseltették magukat az országgyűlésen); a tárgyalások ismertetését a korai jegyzőkönyvek egészen rövid kivonatokkal oldották meg; gyakran csak néhány sor számolt be egy-egy ülésről. Csak olyankor adtak részletes, név szerinti felsorolást, amikor bizottság vagy küldöttség összeállítását kellett rögzíteni.

Lényegében az 1790—1791-i országgyűléssel a jegyzőkönyv (az irományrészt leszámítva) már elnyeri azt a formáját, amelyet azután meg is tart egészen 1848-ig. Ezek a kötetek rövid bevezetővel kezdődnek, amelyek az országgyűlés összehívásáról (helye, ideje) számolnak be. Az egyes üléseknél a kelet után az elnök nevét tüntetik fel, majd napirendi pontonként s elhúzódottabb tárgyalás esetén azon belül is (vitaszakaszonként) tagolva kivonatosan ismertetik az ülés menetét: a vitát és az ügyben hozott határozatokat egyaránt. Teljes egészükben bevezették a jegyzőkönyvbe az egyes ünnepélyesebb aktusok (országgyűlés megnyitása, bezárása, gubernator beiktatása stb.) alkalmával elmondott beszédeket, továbbá egyes nagy fontosságú iratokat (királyi előterjesztések), végül minden olyan felszólalást, óvást, különvéleményt stb., amelyet elmondója (a maga igazolására) jegyzőkönyvbe iktatni kért. Van azonban olyan (duplum) jegyzőkönyvünk is, amelyből ezek a beiktatott részek hiányoznak.

A második időszak 1834—1835-tel kezdődik: a jegyzőkönyvek elválnak az irománykönyvektől. Egyébként szerkezetük olyan, mint az előbbi időszakban 1790—1791-gyel kezdődőleg. (1834-től az ülések nyomtatott jegyzőkönyvének elején közlik az ülés napirendjének kivonatát is.)

A jegyzőkönyvek egy részét kinyomtatták. A legkorábbi nyomtatott jegyzőkönyv az 1790—1791-i országgyűlésé.

A kötetek egy részéhez mutató készült; annak segítségével történhet a kutatás. A többi köteteket a kutatónak végig kell forgatnia. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét, valamint az évszámot tüntesse fel.

2. ORSZÁGGYŰLÉSI IROMÁNYKÖNYVEK

(1692–) 1834–1848

1., 10., 42—44., 53., 61.,
68., 74., 78. 9 kötet

Ezek a kötetek az országgyűlések legfontosabb irományait tartalmazzák. Ilyen iratgyűjteményeink a következő évekből maradtak fenn: 1692—1698 (egy kötetben, kéziratos), 1714—1749 (egy kötetben, kéziratos), 1834—1835 (egy nyomtatott példány), 1837—1838 (egy nyomtatott példány), 1841—1843 (egy nyomtatott példány), 1846—1847 (egy nyomtatott példány), 1848 (egy nyomtatott példány).

Irománykönyvanyagunk két részre tagolódik. Az elsőt az 1692—1698. és 1714—1749. évi irományok teszik. Az első kötet másolat egy gyűjteményről, amely az 1692—1698-i országgyűlések legfontosabb iratait tartalmazta. Mike Sándor készítette a Kornis Mihály tulajdonában lévő eredetiről; tartalomjegyzékkel van ellátva. A másik kötet vegyes országgyűlési iratok gyűjteménye. A tulajdonképpeni irománykönyvek nyomtatása (kéziratos irománykönyvkötetünk nincs az előbb említett kettőn kívül) az 1834—1835-i országgyűléssel kezdődőleg válik szokássá. A nyomtatott irománykönyv az országgyűlés üléseinek rendjében foglalja magában a diéta tárgyalásainak legfontosabb iratait. Az országgyűlést kitűző királyi rendelettel kezdődik; a királyi biztos megbízólevelét, a királyi előterjesztéseket, az ünnepélyes megnyitóbeszédeket, az uralkodó első országgyűlése esetén a Diploma megerősítését és a rendek hűségesküjét, a korábbi országgyűlésen hozott és a két országgyűlés közt megerősített törvénycikkeket, az országgyűlés ideje alatt hozzá érkezett királyi rendeleteket, a rendek sérelmi feliratait, az országos főtisztségekre történt candidatiókat, a tisztségek betöltését tudtul adó királyi rendeleteket s az új tisztségviselőknek hivatalukról adott királyi adománylevelet, az országgyűlés által alkotott törvénycikkeket (kísérőirataikkal s az esetleges különvéleményekkel és óvásokkal együtt), az országgyűléshez intézett fontosabb kérelemleveleket, esetleg a gyűlés által kiküldött rendszeres bizottság ülésjegyzőkönyveinek egyes részeit is (amelyek ti. a törvényjavaslatok tárgyában hozott határozatokat foglalnak magukban) s végül az országgyűlés berekesztésének iratait tartalmazza.

Segédkönyv (az említett tartalomjegyzék és az 1837—1838-i irománykönyv kivételével; utóbbi végén betűsoros mutató van) nem készült az irománykönyvekhez; kutatásuk a kötetek átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag és a sorozat neve mellett az évszámot tüntesse fel.

3. ORSZÁGGYŰLÉSI NAPLÓK

(„Beszédek tára")

1834–1847

48—51, 54., 62.,
69—73., 102. 10 kötet, 1 3/4 csomó

Országgyűlési naplók a következő diétákról állnak rendelkezésünkre: 1834—1835-i (töredék), 1837—1838-i (kéziratos és nyomtatott példány), 1841—1843-i (kéziratos és nyomtatott példány), 1846—1847-i (kéziratos példány). A napló az

ülések rendjében halad. Az egyes üléseknél szó szerint tartalmazta azokat a beszédeket, amelyeket elmondóik írásban beadtak az országgyűlés elnökségéhez; a többi felszólalásokat kivonatosan, harmadik személyben. Az elnök közbevetéseit, összefoglalóit, enunciatióit szintén bevették a naplóba. Az 1834—1835-i napló eltér ettől a formától: előbb az egyes kérdések megvitatásáról felvett jegyzőkönyvrészletet közli, majd együttesen az e tárgyban elhangzott felszólalásokat. A kéziratos naplók egy része csak a beadott beszédeket közli, időrendben. A sorozatnak nincs segédkönyve. Kutatása így a kötetek átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag és a sorozat nevét és az országgyűlés évszámát tüntesse fel.

4. A GUBERNIUMNAK ORSZÁGGYŰLÉSI ÜGYEK TÁRGYALÁSÁRÓL FELVETT JEGYZŐKÖNYVEI

(Protocolla Gubernialia super objectis diaetalibus)

1790–1847

28., 31., 37—38., 55., 63., 75. — 7 kötet

E jegyzőkönyvek a Guberniumnak az országgyűléssel való érintkezését rögzítik. A jegyzőkönyveket időrendben vezették. Általában feltüntették benne az ülések résztvevőinek nevét s az országgyűlési küldöttségek névsorát is. A tárgyalásokról kivonatok számolnak be. A kötetekbe kerültek a statuum praesesnek országgyűlési tárgyakban a Guberniumnak tett előterjesztései és a Főkormányszéknek a rendszeres bizottságok munkálataira tett reflexiói is. Segédeszköz nem készült a sorozathoz. Kutatása a kötetek átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag és a sorozat nevét s az évszámot tüntesse fel.

5. AZ ORSZÁGGYŰLÉSEK ÜGYIRATAI

1790–1848

19 csomó, 1 kötet

Ez a sorozat az országgyűlések ügyiratanyagát tartalmazza: a gyűléshez érkezett iratokat (királyi rendeletek, a királyi biztos átiratai, kérvények, panaszok stb.) s az országgyűléstől kiinduló iratanyagot (a rendek declaratiói stb.). Nem egészen olyan értelemben ügyiratszerű, amilyenben egy kormányhatóságnál. Az országgyűlésnek ti. nem volt a szó hatósági értelmében vett kancelláriája. A jegyzőkönyv vezetése, az üléseken hozott határozatok megfogalmazása az ítélőmesterek feladata volt; az ezzel meg a köziratásokkal kapcsolatos írásbeli munkát kancellistáik végezték. Ez az irodai munka azonban nem követte a hatósági írásbeli ügyintézés fázisait, iktatni nem iktatták az iratokat, s véleményezésről is csak akkor beszélhetünk, ha az ügy előbb valamely országgyűlési bizottsághoz került, s annak opiniójával jutott tovább az országgyűlés elé, s a munka egyes fázisainak (az elintézés fogalmazása és elküldése) úgyszólván semmi nyoma sem maradt az anyagban. A sorozat legnagyobb része az országgyűléshez érkezett irat; megtaláljuk rajtuk a praesentatum jelzését és az országgyűlésen

való közzététel keltét. Az iratanyag nem is szervesen alakult ki; későbbi rendező munka eredménye. Ebben Mike Sándor játszotta a főszerepet.

Segédkönyvül mutató szolgál az iratokhoz. Ez az egyes címszavaknál az iratok tárgyának kivonatát, az évszámot és az irat számát közli. E kötet alapján történhet az iratanyag kutatása. A kutató a kérőlapon az állag és a sorozat neve mellett az évszámot és az irat sorszámát tüntesse fel.

6. TÖRVÉNYCIKKMÁSOLATOK ÉS VEGYES TÖRVÉNYCIKKEK (Articuli Diaetales)

1505—1864

8 csomó, 26 kötet

168—172.	1. sorozat	1540—1747	5 kötet
173—176.	2. sorozat	1505—1701	4 kötet
177—183.	3. sorozat	1540—1733	7 kötet
183/a-b.			
184—190.	4. sorozat	1505—1757	9 kötet
191.	Mutató a 4. sorozathoz		1 kötet
192—195.	5. sorozat	1540—1755	4 csomó
196—197.	6. sorozat	1681—1864	2 csomó
197/a.	7. sorozat	1744—1792	1 csomó
198.	Mutató törvénycikkekhez		1 csomó

Ebben az összetett sorozatban egy-két, a 16. század elejétől származó nagy közjogi fontosságú magyarországi törvény (a rákosi végzés stb.) kivételével erdélyi törvények másolatai és néhány eredeti törvénycikk foglalnak helyet. Az 1. sorozat a 18. században készült; utolsó kötete a többieknél később, a 18. század végén kiegészítésül jött létre. A 2. sorozat szerkesztésének ideje 1737—1738; a gyulafehérvári káptalan anyagából készült, csatári Nagy János Józsefnek, az erdélyi fiscalis jövedelmek generalis perceptorának megbízásából. A 3. sorozat 19. századi másolat. A 4. az Erdélyi Fiscalis Levéltár részére készült a 18. században; Az 5. sorozat szintén 18. századi. A 6. sorozat eredeti és nyomtatott articulusokból, valamint az ezekkel kapcsolatos királyi rendelkezésekből áll. A 7. sorozatot nyomtatott tc.-ek alkotják. Az egyes sorozatokban általában időrend érvényesül. Külön segédkönyve van a 4. sorozatnak: „Index Indicum Articulorum Diaetalium" feliratú kötet. Ez két mutatót tartalmaz a sorozathoz; az első az országgyűlés keltét (év, hó nap), helyét, a kötet lapszámát, továbbá annak jelzését adja, hogy az eredeti tc. hol található, s végül megjegyzéseket. A második azt közli, hogy a gyűlés generalis volt-e vagy partialis, helyét, évét és kezdetének, valamint bezártának keltét. Ez a második mutató lapszámra nem utal. Iratjegyzékek találhatók a kötetben a kormányhatósági, szász egyetemi, törvényhatósági, hiteleshelyi levéltárakban és magángyűjteményekben elhelyezett „Publicum respiciens" anyagról, 1771—1772 körüli hivatali levelezés e jegyzékeknek a Guberniumhoz való felterjesztésével kapcsolatban, feljegyzések a szász universitas levéltárából a Guberniuméba átvett, majd az előbbibe visszahelyezett anyag sorsáról. Ugyancsak a 4. sorozathoz szolgál a 198. csomóban foglalt mutató is. A 2. sorozat egyes köteteihez a kötet lapszámára

utaló elenchust csatoltak, ami a kötet végén található. A 3—4. sorozatnak nincs segédkönyve. Az 5. sorozathoz a csomók elejére elhelyezett iratjegyzékek szolgálnak segédeszközül. A vegyes anyagnak nincs segédkönyve. A kutatás az anyagban részben az egyes sorozatok segédeszközei alapján, részben a kötetek átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag és a sorozat megjelölése mellett az évszámot tüntesse fel.

7. AZ 1790–1791-I ORSZÁGGYŰLÉS RENDSZERES BIZOTTSÁGAINAK IRATAI
1790–1811

Az 1790—1791-i országgyűlés a 18—19. századi erdélyi történelemben egyedülálló méretű törvényhozó munkája ellenére sem tudta elvégezni a reá háruló feladatokat. A törvényhozás inkább olyan értelemben volt alkotmányozás, hogy a korábban kialakult gyakorlatot (és nem az országgyűlés útján létrehozott jogszabályokat) némileg megrostálva és korrigálva törvényekbe foglalta. A tulajdonképpeni nagy átalakítások tervének kidolgozása az országgyűlés utánra, a bizottságokra maradt.

Az országgyűlés hét ilyen bizottságot küldött ki utolsó törvénycikkével (amely a megerősítésre való felterjesztéskor még a 162. számot viselte, a megerősítés után azonban a 64-et kapta). A *közigazgatási bizottság* elnöke maga Bánffy György gubernator lett; tagjai közül Koszta Istvánt, Teleki Lajost és Fronius Mihályt érdemes megemlíteni. Feladata a közigazgatásra és egy országos összeírásra vonatkozó tervezet kidolgozása volt. Az *adó- és Commissariatica-ügyi* bizottság elnöke Bethlen Sándor országos főbiztos; feladatává új adórendszernek, az országban elhelyezendő zsoldos katonaság számát, dislocatióját és ellátását illető terveknek s végül újoncállítási tervnek kidolgozását tették. Az *úrbéri bizottság* élére a több évtizedes közigazgatási tapasztalattal rendelkező Kemény Farkas, a rendek elnöke került; a bizottság feladata az 1769 óta késő úrbéri rendezés tervének kidolgozása volt. A *kincstári* ügyekkel foglalkozó (kamarai és bányaügyi) *bizottság* élére Bánffy Farkas thesaurarius került. A deputatio munkájába a törvénycikk értelmében az országgyűlésen választottakon kívül a kincstári tisztviselők is belekapcsolódtak. Feladata többrétű volt: 1. a kincstári igazgatás egyszerűsítése, a Thesaurariatus és az alárendelt hivatalok instructio-tervezetének kidolgozása; 2. a Közép-Szolnok és Kraszna megyei fiscalis tizedek ügyének feldolgozása; 3. a határőrségnek átengedett vagy az annak felállítását követő bonificatiók során az onnan kitelepített birtokosoknak cserébe adott tiszta fiscalitasok lajstromba szedése; 4. tervezet készítése arra nézve: hogy lehetne a sószállítást előmozdítani egyrészt a kincstár sérelme nélkül, másrészt az adózók könnyítésével; 5. tervezet kidolgozása a kereskedelemre nézve előnyösebb elvek lerögzítésére, valamint a kereskedelem akadályainak megszüntetésére; 6. vélemény gyárak létesítése, az ipar, a kézművesség előmozdítása tárgyában; 7. tervezet az Erdélyt a Habsburg-birodalom többi részeivel összekapcsoló állandó utak, valamint csatornák építésére s az ehhez szükséges pénzalap megteremtésére; 8. a bányaügyi teendők (a bányaművelés akadályainak megszüntetése, a bányaigazgatás és bányabíráskodás terén mutatkozó feladatok ellátása). Hasonló hatalmas feladatkört kapott a *törvénykezési bizottság* is, amelynek élére Bethlen Pál, a királyi tábla elnöke került. A deputatio feladatait így jelölte ki a törvénycikk: 1. az 1669 óta tartott országgyűléseken hozott tc.-ek összegyűjtése

és revisiója; 2. a fiscalis director instructiójának tárgyában vélemény kidolgozása; 3. a hűtlenségi és nagyobb hatalmaskodási ügyek explanatiója; 4. véleményalkotás a házastársaknak az ingó javakban való kölcsönös örökösödéséről és az ingatlanoknak feleség és gyermekek hiányában a törvényes örökösökre átszállása tárgyában; 5. tervezet az osztatlan fivérek és nővérek közt megejtendő osztályra vonatkozólag; 6. a két hiteleshely által őrzött törvénycikkek összeírásának, rendezésének, kezelésének és kiegészítésének terve; 7. új büntetőtörvénykönyv kidolgozása; 8. új perrendtartás készítése; 9. a tiszta adósságokat tárgyazó, a csőd- és zálogügyi igazságszolgáltatás megjavítása; 10. tervezet az ősi jószágok elvesztegetésének és elidegenítésének meggátlására; 11. az úriszék szabályozása; 12. javaslat a sóvágók és hajósok feletti bíráskodás és perrendtartása tárgyában. Az *egyházi bizottság* elnöke Esterházy János lett; a bizottság tagjai közt találjuk az országos kancellárt, Székely Dávidot és az idősebb Wesselényi Miklóst. A deputatio feladata elsősorban a protestáns sérelmek orvoslása volt; „a bevett vallások közt a templomok, iskolák, nyomdák, kórházak, parochialis fundusok és más egyházi javak elvétele, valamint a Diploma Leopoldinum óta elfoglalt negyedek" (a tizedek negyedei) „és tizedek s más alapítványok tárgyában fennforgó követelések" megvizsgálása; emellett az összes felekezetek lelkészei állami támogatásának ügye s végül a „műveletlen" (rudior) román nép kultúrájának előmozdítására tervezet készítése. A *tanügyi bizottság* élére a volt kolozsvári kerületi biztos, Teleki Ádám került; a bizottságban kelyet kapott Aranka György, Fekete Ferenc, továbbá Esterházy János és Mártonffi József kanonok, a későbbi püspök, II. József korszakának iskolaügyi szakértője. Feladatává nevelésügyi tervezet kidolgozását, továbbá a művészetek fejlesztéséhez, a nyelvműveléshez és egy tudós társaság felállításához szükséges eszközökre nézve javaslat tételét tette a törvénycikk. A deputatióknak (az egyetlen törvénykezésit kivéve, amely Marosvásárhelyt, a királyi tábla székhelyén volt összegyűlendő) Kolozsvárott kellett üléseiket tartaniuk. Valamennyi bizottság munkája felett a gubernator gyakorolt főfelügyeletet. Az udvar rendeletére a kormányhatóságok (a bizottságoknak a gubernatorhoz intézett megkeresésére) kötelesek voltak kiadni a deputatióknak a munkájukhoz szükséges iratanyagot. A továbbiakban az egyes bizottságok iratanyagát ismertetjük.

a) A KÖZIGAZGATÁSI RENDSZERES BIZOTTSÁG IRATAI

1793–1811

103–104. 2 csomó

A közigazgatási bizottság megmaradt iratanyaga az 1792-i országgyűlés utáni. Ülésjegyzőkönyvei (néhány kivétellel) az 1793. évből maradtak fenn; a bizottság ekkor (saját működésének szabályozása után) elsősorban a törvényhatóságok szabályozásával (területi beosztás ügyei, helységek hovatartozása, székhely, tisztek feladatkörének szabályozása, illetményei), mellette az építésügyi szervezet feladatainak meghatározásával, az egészségüggyel általában, a sebész- és bábaképzés ügyével, az állategészségüggyel, a tűzrendészet, postarendtartás, mezőrendészet és a jus detractus (külföldi örökség illetéke) ügyével, valamint az országgyűlés által hozzá utalt egyedi közigazgatási ügyekkel foglalkozott. A jegyzőkönyvekhez irományanyag csatlakozik (kis része 1793 utáni). A sorozatban maradtak emellett a bizottság operatumai (kéziratban és nyomta-

tásban), a Gubernium észrevételei az 1794—1795-i országgyűlésnek a bizottság munkálataira tett megjegyzéseire s végül kisebb vegyes iratanyag a bizottság munkájával kapcsolatban.

A sorozat a bizottság időrendbe szedett ülésjegyzőkönyveivel kezdődik; ezt az irományok jegyzéke, majd az irományanyag követi. Külön csoportot alkotnak az irományok, majd a Gubernium említett észrevételei s végül a vegyes iratok. Segédeszköz készült az irományokhoz: minthogy az közli az ügy bizottsági tárgyalásának keltét, az ülésjegyzőkönyvhöz is használható. Az anyag többi részei átforgatással kutathatók. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét (és a szükséges anyagrész megjelölését) kell feltüntetni.

b) A TÖRVÉNYKEZÉSI RENDSZERES BIZOTTSÁG IRATAI

(17. század–) 1793–1798 (–1802)

105–106. 2 csomó

E bizottságnak az erdélyi bíráskodás egészét illetően volt feladata reformmunkálatot kidolgozni. Elnöke Bethlen Pál, majd Tholdalagi Ferenc volt. Működését ülésjegyzőkönyve szerint 1793. január 12-én kezdte meg és 1798. március 18-án fejezte be. Munkálatával 1798 márciusában készült el. Munkája a feladatok meghatározásával, az ügyintézési kérdések (a bizottság hivatalos nyelve stb.) tisztázásával és a munkálatokhoz szükséges anyaggyűjtéssel kezdődött (egybe kellett gyűjteni a szükséges törvényszövegeket, fontos rendeleteket, instructiókat, bíráskodási kiváltságokkal rendelkező helységek privilégiumait stb.). Az érdemi munkának három fő iránya volt: a bírósági szervezet, a perrendtartás és a büntetőtörvénykönyv új tervezetének kidolgozása. Foglalkozott a bizottság bizonyos törvények magyarázatának kérdéseivel, a fiscalis directoratus, a Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára szabályozásával, az 1669 óta keletkezett törvények rendszerezésével s a fejedelmek partiumi adományozásainak felülvizsgálatával is; működése alatt feladatkörébe utalták olyan kérdések megvitatását, mint a retractatio-jog ügye, a közföldek felosztásának kérdése, a dilapidatorok ügye stb.; kérvényekkel fordultak hozzá (kiváltságos hely bíráskodása, peres sérelem tárgyában, egyes elvi kérdésekben; az Exactoratus Pupillaris a gyámok fizetésének szabályozását kérte tőle). Munkája során eléggé folyamatosan kapcsolatban állt Bánffy György gubernatorral (a bizottság ügyviteli stb. kérdéseiről). A bizottságon belül munkamegosztás jött létre az operatum-terv egyes részeinek előzetes kidolgozására: a bírósági szervezetet illető részt Tűri László ítélőmester (az 1790—1795-i erdélyi országgyűlések ellenzékének vezére, a magyar jakobinus mozgalom erdélyi megfelelőjének, az 1794—1795 táji szervezkedésnek feje), a perfolyamattal kapcsolatosat Cserei János és Donát Antal, a büntetőtörvénykönyv tervezetét Balia Sámuel és Tűri László, a fiscalis directoratusszal s a törvények bizonyos esetekben való magyarázatával kapcsolatosakat Gál József (a Fiscalis Directoratust illetőket a directorral egyetértésben), a két hiteleshelyi levéltárra, az 1689 utáni törvények rendezésére s a fejedelmek partiumi birtokadományozásaira vonatkozókat Teleki Mihály dolgozta ki; Michael Huttern a szász natio bíráskodási ügyeiben adott véleményt.

Az anyag első részét a bizottság jegyzőkönyve teszi. A másik rész a Gubernium levéltárából a deputatiónak kikölcsönzött iratokból áll. Ezek részben a bírósági szervezettel s ennek működésével kapcsolatosak (a continua tabula instructiója,

az 1775-i bírósági működési norma, II. József rendelete az úrbéri viták intézését illetően, az úriszéket és a triduale forumot illető rendelkezések, a forum mixtumok — határőrök és polgári személyek közti pereket ellátó vegyes bíróságok — feloszlatása, a Fiscalis Directoratus és személyzete instructiói; részben ide számíthatjuk az 1694-i országgyűlés törvénycikkeit az Erdélyi Udvari Kancellária — akkor rendi elnevezése szerint alkancellária — felállításáról), részben a perfolyamattal (a királyi tábla tervezete a perfolyamat gyorsításáról stb.); más iratok tárgya vegyes bíráskodási ügyek (testvérek közti osztozás, dilapidatio, csőd, sequestrum, intabulatio, zálogos perek, örökösödés, katonaszökevények és rejtegetők elleni eljárás) szabályozása, különleges bíráskodási ügyek (cameralisták jurisdictiója és fóruma, görögök és bulgárok kiváltságai). Ide kerültek Lázár János megjegyzései a Codex Theresianus címét illetően. Végül néhány irat tárgya a bíráskodással közvetlen kapcsolatban nem álló ügy (indigenatus-törvények, az adóügyet és a nemesi só árának emelését illető rescriptumok, II. József német nyelvrendelete, 1692-i törvény a pecsétek szabályozásáról, az 1792-i törvénycikkek). Az anyag harmadik fő része a bizottság, ill. elnöke hivatali levelezéséből, törvényhatóságoknak a bizottság körleveleire adott válaszaiból, Teleki Sámuel udvari kancellárnak a szerv munkálataira tett megjegyzéseiből áll; megküldték neki a munkája során szükséges törvénycikkeket, kiváltságleveleket, jogi szakmunkákat, országgyűlési ülésjegyzőkönyv-kivonatokat, más rendszeres bizottmányok ülésjegyzőkönyv-extractusait, a Batthyány Ignác püspök által a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárából kivett iratok jegyzékeit, törvényhatósági sérelmekre vonatkozó iratjegyzéket stb.; a bizottság a Guberniumhoz terjesztette fel elaboratumait, egyes tagjainak különvéleményeit. Egy további csoport Bánffy György 1803. február 5-i felségelőterjesztéséből (a bizottság munkálatait illetően), valamint Koszta István és ismeretlen személyek bíráskodási elvi kérdéseket illető vegyes feljegyzéseiből áll. Az anyagban található a bizottság által kidolgozott sanctio criminalis (két kéziratos példányban; egyikük hiteles) és a bizottság nyomtatott operatumai. Ide került végül az 1790—1791-i *magyarországi* országgyűlés által kiküldött bíráskodási rendszeres bizottmány egy iratjegyzéke.

A sorozatban a fenti sorrendben követik egymást az iratok. Segédeszköze csak a bizottsághoz áttett iratoknak van (egyszerű jegyzék); az ülésjegyzőkönyv azonban maga is segédeszközül szolgál a bizottság, ill. elnöke hivatali levelezéséhez (az ülésjegyzőkönyvben ti. az egyes üléseken belül sorszámmal vannak ellátva a tárgyalt ügyek, a hivatali levelezés irataira pedig rávezették bizottsági tárgyalásuk keltét és ülési sorszámukat). Az anyag többi része darabonkénti átnézéssel kutatható. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges sorozatrész megjelölését kell feltüntetni.

c) AZ EGYHÁZÜGYI BIZOTTSÁG IRATAI
1793–1794
107. 1/2 csomó

Az egyházügyi bizottságnak 1793. január 18. és 1794. szeptember 17. közötti ülésjegyzőkönyvei, operatumának két kéziratos példánya és néhány idevágó vegyes irat maradt az állagban. E bizottságnak három fő feladata volt: az egyes bevett felekezetek közt 1691 óta történt templom-, iskola-, más egyházi vagyon-

tárgy-, ill. jövedelemelvételek miatti viták ügyének rendezése, javaslattétel az egyes felekezetek papsága illő anyagi ellátása ügyében és tervezet a román nép művelésére; emellett foglalkoznia kellett az egyes városok és a szász natio által a canonica portiót illetően benyújtott panaszokkal és a nagysinkiektől 1788 óta misszionáriusok számára felvett naturalia ügyével. Az első feladatot láthatólag nem bízták egy személyre, a bizottság állásfoglalása az egyes felekezetek sérelmi iratainak ülési megvitatása során alakult ki; a második kérdést illetően Fanck István kanonok feladata volt operatumot kidolgozni; a román népnevelést illető tervezet elkészítésére Bartha Mózes kapott megbízást, de Soterius is dolgozott ki ilyet, s a két tervezet megvitatása alapján Fanck szövegezte meg ezt az operatumot is. A kanonokra hárult a két járulékos feladat ellátása is.

A bizottság ülésein működésének szabályozásával, a feladatkörét illető törvénycikkek és országgyűlési határozatok ismertetésével és az operatumok, ill. a felekezeti sérelmek vitájával foglalkozott.

Az ülésjegyzőkönyvek időrendben követik egymást a sorozatban. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

d) AZ ADÓ- ÉS COMMISSARIATICA-ÜGYI BIZOTTSÁG IRATAI

(1738–) 1793–1811

107–108. 1 1/2 csomó

Az adó- és Commissariatica-ügyi bizottság feladata új adórendszer kidolgozása volt s vélemény adása a Commissariatica- és számvételi ügyben. A szorosabban vett adóügyi referatum kidolgozása Bethlen László feladata volt, biztossági, számvételi s a katonasággal kapcsolatos ügyekben Kenderesi Mihály tartozott munkálatot készíteni. A bizottság (ülésjegyzőkönyveinek tanúsága szerint — ezek két kivétellel az 1793. január 12. és 1794. szeptember 30. közti időszakból maradtak meg —) saját működési ügyének szabályozásán túl a feladatkörével kapcsolatos törvénycikkek ismertetésével, elaboratumainak vitájával s egyes helységek hozzá áttett adósérelmeinek, a Commissariatus Provincialis alsóbb tisztjei illetménynövelésének ügyével foglalkozott; a Gubernium áttett hozzá adóügyi vonatkozású kancelláriai rendeleteket stb., Bánffy György megjegyzéseket tett a bizottság munkatervére, a bizottság egyes tagjai különvéleményt nyújtottak be adó- vagy számvételi ügyben. Az ülésjegyzőkönyvek mellett irományanyag is maradt a sorozatban: az erdélyi adó ügyét illető általános rendelkezések, állásfoglalások (rescriptumok, Zinzendorf egy 1792-i átirata, a főállamszámvevőség 1793-i nyilatkozata, kimutatások az adó összegéről, a Fundus Domesticusról, a tervezett új adórendszer szerint fizetendő adóról, a Gubernium által jegyzőkönyvi kivonattal áttett irományok, adórendészeti, adócsökkentési kérelmek, egyházi nemesek, tévesen adó alá vett nemesek jegyzékei), más bizottságok közlései az adóügyekben, a Gubernium egy felirata subsidium-ügyben (1770), közlemény új pénz kibocsátásáról, törvényhatósági perceptorok költségkiutalásai, összeállítások függőben levő 1758—1763-i liquidatiókról és a számadási munkákról általában, kimutatások a katonaság elhelyezéséről, a magazinokhoz és katonai fuvarban teljesített szolgáltatásokról, a katonaságnak szolgáltatott naturaliáról, körrendelet közmunkaügyekben, kormányhatósági és törvényhatósági illetménykimutatások, katonai és polgári vegyes ügyeket illető

felterjesztések és rendelkezések s néhány tárgyilag nem szorosan ide tartozó irat (a Gubernium működésével, vallási és iskolaügyekkel, Sofronie mozgalmával, erdészeti ügyekkel kapcsolatban). Az anyagban maradtak a bizottság operatumai is (kéziratban és nyomtatva).

A sorozat részei az ismertetés rendjében követik egymást. Segédeszköz csak az irományokhoz készült, iktatókönyvszerű. A kutatás az iktatókönyv alapján, átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges sorozatrész megjelölését kell feltüntetni.

e) AZ ÚRBÉRI BIZOTTSÁG IRATAI
1785—1800-as évek
109. 2/5 csomó

E bizottság megmaradt iratanyaga a II. József-kori erdélyi úrbérrendezési kísérlet néhány irományából (urbáriumterv, hirdetmény megszüntetett visszaélésekről, utasítás a rendezést végrehajtó tisztségeknek) és a bizottság operatumából áll. Kutatása esetén a kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges darab megjelölését kell feltüntetni.

f) A KAMARAI ÜGYEK BIZOTTSÁGÁNAK IRATAI
1790-es évek
109. 1/10 csomó

A bizottság nyomtatott munkálata maradt itt. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a bizottság nevét kell feltüntetni.

g) A KAMARAI ÉS COMMERCIALIA-ÜGYEK BIZOTTSÁGÁNAK IRATAI
1790-es évek
109. 1/5 csomó

Az anyag a bizottság nyomtatott munkálataiból és a societas oeconomica mercantilisnak az 1794—1795-i országgyűléshez benyújtott kérvénye kinyomtatott példányából áll. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a bizottság nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

h) A TANÜGYI BIZOTTSÁG IRATAI
1790-es évek
109. 1/10 csomó

A bizottság anyagából egyetlen nyomtatott synopsis maradt itt az erdélyi nyilvános iskolákról (a bizottság jegyzőkönyvei alapján készült). Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a bizottság nevét kell feltüntetni.

i) STRAUSSENBURG DÁNIEL OPERATUM-GYŰJTEMÉNYE
1790-es évek —1810
110. 1 kötet

Ez a kötet az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött közigazgatási, adó- és biztossági ügyi, kamarai, kamarai és Commercialia-ügyi, törvénykezési és tanügyi bizottságainak bizonyos nyomtatott operatumait tartalmazza, s rescriptu-

mokat (1794—1810) törvénycikkek megerősítéséről, ill. meg nem erősítéséről. Összeállítója (a kötet kéziratos tartalomjegyzékének ductusából ítélve) Straussenburg Dániel guberniumi tanácsos (maga is a bizottsági munkálatok résztvevője) volt.

Az összeállításban a fenti felsorolás rendjében követik egymást a munkálatok; a rescriptumok időrendben. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

8. A FUNDUS INSURRECTIONALIS ÜGYÉBEN KIKÜLDÖTT BIZOTTSÁG IRATAI

1809

110/a. 1 csomó

A sorozat annak a bizottságnak az iratait tartalmazza, amely az 1809-i nemesi felkelés kapcsán a felkelési alap ügyeivel volt hivatva foglalkozni. A bizottság elnöke Koszta István volt. Az anyag a bizottság ülésjegyzőkönyveiből és tervezetéből áll.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag, a sorozat és annak szükséges része nevét kell feltüntetni.

9. AZ 1837—1838-I ORSZÁGGYŰLÉS RENDSZERES BIZOTTSÁGI ÉS VEGYES EGYÉB IRATAI

118. 1 csomó

Az iratanyag a következő részekből tevődik össze: az országgyűlésnek a királyi előterjesztések megvizsgálására kiküldött rendszeres bizottságának munkálata az 1810—1811-i (elfogadott, bővebb megvitatásra visszaküldött vagy elvetett) törvényjavaslatok tárgyában, rendszeres bizottsági munkálat a Partium Magyarországhoz való reincorporatiója tárgyában, valamint a kórházakat illetően, az evangélikus és görög nem egyesült egyház sérelmi iratai s végül több terjedelmes feliratfogalmazvány- (vagy -tervezet-) töredék a törvényhatóságok belszerkezete, a határőrség, a só, a sajtó-, lelkiismereti, művelődési szabadság, a teljhatalmú királyi biztosi intézmény stb. ügyében.

Kutatás esetén az állag, a sorozat s a szükséges anyagrész nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

10. AZ 1841—1843-I ORSZÁGGYŰLÉS RENDSZERES BIZOTTSÁGAINAK IRATAI

(1791—) kb. 1843—1846

119—125. 7 csomó

Az 1841—1843-i országgyűlésen lendül neki újra az 1811-ben elakadt törvényhozó munka; a rendek jórészt ugyanazokkal a kérdésekkel álltak szemben, amelyekkel az 1790—1791-et követő bizottsági tárgyalások során, csakhogy most már ezek a problémák magasabb szinten, bonyolultabban jelentkeztek. Országgyűlési megoldásukra legnagyobbrészt nem is került sor. A rendek bizottságot küldtek ki; az 1790—1791-i országgyűléssel ellentétben egyet, amely

osztályokra (sectiók) bomlott. Utasításokat nem adtak ki sem a bizottságnak, sem egyes osztályainak. Csak általánosságban tettek néhány rendelkezést működésükre nézve. Időben a legközelebbi országgyűlésig korlátozták a bizottság tevékenységét. Az egész deputatio elnöke Teleki József gubernator lett, helyettese a rendek elnöke; mindkettőjük akadályoztatása esetén a sectiók vezetői közül a rangidős vagy a leghosszabb ideje szolgáló tisztviselő. Az egyes osztályok ülésein legalább a fél létszámnál eggyel többnek kellett jelen lenni; ha csak a fél létszámot sikerült összegyűjteni, a sectio kiegészítésképpen valamely más osztály egy tagját is bevonhatta munkájába. Szakértőket szintén meghívhatott a tárgyalásokra; ezek azonban csak tanácskozási joggal rendelkeztek. A kincstári és gazdasági bizottság tárgyalásain részt is vettek a Thesaurariatus emberei.

A *közigazgatási* sectio élére Mikó Imre került (ekkor a Gubernium tanácsosa). Veje a 30-as évek ellenzéke legmérsékeltebb része egyik vezetőjének, Rhédei Ádámnak (az 1837—1838-i országgyűlésen megválasztott thesaurariusnak); maga az 1840-es évek „fontolva haladó" erdélyi politikusainak egyik legjelentősebbje. A bizottságon belül ott találunk néhány eminens kormánypártit: Balla Mihály táblai ülnököt, Thoroczkai Miklós Torda megyei főispánt, Schreiber Simont, Szebenszék első követeként a szászok vezetőjét az országgyűlésen; az ellenzék emberei közül az óvatos Kemény Domokost, az 1835-ben lemondott főispánok közül Ugron Istvánt. A *törvénykezési* osztály élére Gál László, az egykori fiscalis director, ekkor az országos főszámvevőség elnöke (Mike Sándor patrónusa) került; mellette Donáth Sándor ítélőmester, később Erdély utolsó fiscalis directora és Jósika Lajos (Samu testvére) voltak az aulikusok fő exponensei; az ellenzéké a félelmes törvénytudó vezér, Kemény Dénes; a névsort itt az 1848-i kormánybiztos Keller János zárja be. Az *adó-, Commissariatica-ügyi és úrbéri* osztály vezetője Josef Bedeus, II. József alatt a Guberniumban emelkedőben levő, s aztán a császár halála után 1790-es titkári pozíciójában megrekedt szász patríciussarj fia; maga a kor egyik legjelentősebb szász politikusa, nagy hivatali karrierjének ekkor már tetőfokán, mint az országos főbiztosság vezetője. Támaszt keveset kapott a bizottság kormánypárti tagjaiban: Degenfeld Ottó (1835-ben lemondott főispán, 1837—1838-tól guberniumi tanácsos, a Kemény Ferenc—Mikó Imre-irány embere) az egyedüli említésre méltó közöttük; vele szemben pedig az ellenzéknek majd egész vezérkara vonul fel: az idősebb Bethlen János, Teleki Domokos, Zeyk József, Weér Farkas, Pálffy János. A *vallás- és művelődésügyi* sectio élére Cserei Farkas guberniumi tanácsos kerül. Kemény József, a tudós gyűjtő és történetkutató és a politikus és író Teleki László érdemel itt említést, és Groisz Gusztáv (1848 és az utána következő két évtized teszi szomorúan hírhedtté; 1867 után alelnökként a Gubernium utolsó tényleges vezetője). A *kincstári és közgazdasági* osztály vezetője Lészai Lajos guberniumi tanácsos; jelentéktelen ember. A kormánypárt erősítésül Béldi Györgyöt adta mellé, ekkor a Thesaurariatus tanácsosát, 1848-ban már alelnökét és Mikó távollétében tényleges vezetőjét, az abszolutizmus korában pedig az erdélyi pénzügyigazgatási országos hatóság irányítóját, s rajta kívül a két Kozmát, Pált és Dénest. Az ellenzéki vezérkarból az egyedüli Zeyk Károlynak sikerült ide bejutnia. A bizottság működése már az országgyűlés alatt megkezdődött, s lényegében az 1846—1847-i országgyűléssel zárult be. Személyi összetételében már 1843 végétől sűrűn történtek változások.

a) A KÖZPONTI BIZOTTMÁNY ÜLÉSJEGYZŐKÖNYVEI

1842. március 23–1843. január 31., 1845 május 30–július 25.

119. 1/6 csomó

A központi bizottmány az egyes osztályok által kidolgozott operatumokat, törvényjavaslatokat vizsgálta meg 1842—1843-i ülésszakán: a magyar és székely törvényhatósági tisztek választásának ügyét, a magyar és székely perfolyamat, az országgyűlés alatti perfolyamat, a törvényhatósági ítélőszékek ülnökei, az úrbéri viszony egyes kérdései (teljesen szabad költözés, közmunkák előzetes meghatározása és arányos felosztása, a jobbágy személyes felpereskedési joga, a nem nemesek birtokszerzése, a földesúri önkényes büntetések korlátozása, az úrbéri visszaélések megszüntetése, az elkülönzések) iránt, a mezei rendészet, a közmunkák, országutak, adó, egyes intézmények (Erdélyi Múzeum, Nemzeti Színház, Nemzeti Gazdasági Egyesület, Nemzeti Akadémia, Műegyetem) létrehozása, gubernatori lakás vásárlása ügyében tett javaslatokat, 1845-ben pedig az osztályok által 1843—1845-ben készült (az osztályok anyagánál ismertetendő) operatumokat.

A jegyzőkönyvek a szokásos módon készültek; az elnök nevét is jelzik. Segédeszközük nincs. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét kell feltüntetni.

b) A KÖZIGAZGATÁSI OSZTÁLY IRATAI

1843–1845

119. 5/6 csomó

Az osztály iratanyaga zömmel az 1841—1843-i országgyűlés bezárása utánról való (ülései 1843. december 4-én kezdődtek el). Feladata részben szorosan vett közigazgatási kérdésekben való javaslattétel, operatumok kidolgozása volt (a kormány-, ill. törvényhatóságok és városok szervezeti ügyei, az ország közigazgatási felosztásának reformja, a közigazgatás akadályainak elhárítása, az újoncozás, a népszámlálás, közbiztonság, cselédrendtartás, posta-, mértékügy, salétrom- és lőporgyártás, mező- és tűzrendészet, vadászat-, halászat-, egészségügy, erdőrendtartás, sajtószabadság, színházrendészet, zsidó- és cigányügy, kivándorlás- és telepítésügy, limitatio-, előfogatügy, az ínségmagtárak ügye, közpénztárak kezelése, a jus detractus és a külföldi öröklés ügye, agentiák a két román fejedelemségben, sáskák, kártékony madarak irtása, egyes városok, törvényhatóságok sérelmei és kérelmei, a szász levéltárakból bizonyos oklevelek kiadásának ügye), részben közjogi kérdésekben való állásfoglalás (az unió, ill. a Partium reincorporatiójának ügye, az országgyűlés rendje, magyar nemzeti gyűlések tartása, a két román püspök kérvénye a királyföldi románok sérelmei ügyében, a görög nem egyesült felekezet bevétele); foglalkoznia kellett az 1810—1811-i törvényjavaslatok megerősítésének ügyével s végül (a törvénykezési osztállyal közös feladatként) a semmítőszék létrehozásának kérdésével. Az osztályon belül munkamegosztás alakult ki e feladatok ellátására: a törvényhatósági és városi szervezet és a közigazgatás akadályainak elhárítása kérdésében külön albizottságot küldött ki (Bethlen Pál, Thoroczkai Miklós, Szabó József, Szombatfalvi József, Schreiber Simon, Csorba György), a többi feladatok közül Thoroczkai Miklós a zsidóemancipáció tárgyának kidolgozását kapta, Béldi Ferenc az erdő-,

cselédrendtartását, a halászat, vadászat ügyéét, Balla Mihály a kormányhatóságokét, Kemény Domokos az unióét és a törvényhatósági felosztását, Ugron István az országgyűlés rendjéét, a sajtószabadság ügyéét és egyes városok sérelmeiét, Szabó József a közbiztonságét, K. Horváth János az újoncozását, a magyar nemzeti gyűlését és a szász levéltárakból visszaszerzendő okleveleket, Szombatfalvi József a közpénzek kezeléséét, az ínségmagtárakét, a külföldi örökösödését, a román fejedelemségekbeli agentiákét, Schreiber Simon az egészségügyét és a telepítésügyét, Regius János a mértékekét, tűzrendészetét, a jus detractusét, a limitatióét, a cigány- és koldusügyét (akadályoztatása miatt felmentését kérte a munka alól), Csorba György a népszámlálását, színházrendészetét, a sáskairtását és alamizsnaügyét, Demeter József a postaelőfogat-ügyét és Gyulafehérvárét (s Regius távolmaradása miatt a cigányügyét is). Két további helyi kérelem ügyét (amit pótlólag soroltak az osztály feladatai közé) Szabó József, Kemény Domokos és K. Horváth János kapta kidolgozásra. A bizottság működése, ülésjegyzőkönyveinek tanúsága szerint, 1845 júliusáig tartott.

Az osztály iratanyaga többrétű. Első része az ülésjegyzőkönyvek (ezekbe egyrészt az elfogadott munkálatok teljes szövegét is bevezették, másrészt Mikó hivatali levelezésének fogalmazványait is). Van itt némi hivatali levelezésanyag is (az osztály összetételének ügyei, meghívók ülésekre, napidíjügyek, a tárgyalási rendet illető rendelkezések, adatközlések, jelentés felkérése). Jelentős az operatum- és törvényjavaslat-anyag (fogalmazványok, kéziratos és nyomtatott példányok) és a hozzácsatlakozó iromány oké (feljegyzések a törvényhatóságok igazgatását, a tisztújítást, a tisztek teendőit illetően, tiszti utasításterv fogalmazványa, feljegyzés a községi igazgatás tárgyában, adóügyi rendelkezések, összeállítás az abrudbányai „nehezék-pénztárról" — cassa pisetalis —, a kézműiparokról, az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött közigazgatási rendszeres bizottmány számos munkálata is itt található). Az anyagba tartozik még egy összeállítás az osztálynak hivatalos használatra átadott iratokról.

Az anyagban a fenti ismertetés rendjében követik egymást az iratok. Segédeszközük nincs. Kutatásuk átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

c) A TÖRVÉNYKEZÉSI OSZTÁLY IRATAI

(1763–) 1842–1845

120–122. 3 csomó

A törvénykezési osztály fő feladata az erdélyi polgári törvénykezés új rendje és a büntetőtörvénykezés kidolgozása volt; foglalkoznia kellett az 1669 (a Compilatae Constitutiones megteremtése) óta kelt törvénycikkek összegyűjtésével, a fiscalis director számára utasítás kidolgozásával, az országgyűlési törvényszünet kérdésével, a két hiteleshelyi országos levéltár, a Magyarország részéről követelt bizonyos köz- és magánokmányok ügyével; a kamarai és nemzeti gazdasági osztállyal közös feladata volt a hitel kérdésében operatum készítése. A bizottság fő penzumát, a törvénykezés új rendjének kidolgozását (s vele az 1790 óta a törvénykezés tárgyában kelt országgyűlési és rendszeres bizottsági határozatok összegyűjtését) Horváth István kapta; Gál László feladata az erdélyi törvény-

cikkek egybegyűjtése, a fiscalis director utasításának kidolgozása és a levéltárakkal kapcsolatos említett feladatok ellátása volt.

Az osztály iratanyagából első helyen az ülésjegyzőkönyvek említendők (ezekbe a kisebb munkálatok teljes szövege is bekerült). A hivatali levelezésanyag négy részből áll: 1. általános jellegű levelezés (jelentések az osztály munkájáról, adatszolgáltatás, más osztály megküldi a törvénykezést illető határozatait, kérvények); 2. törvényhatóságok főtisztjeinek jelentései az ott dívó bíráskodási szokásokat illetően; 3. a királyi tábla és törvényhatóságok jelentései a rabok tartásának módjáról; 4. az osztályhoz felterjesztett börtöntervrajzok, -szabályzatok, -kimutatások. Az anyag további nagyobb egysége az operatumanyag: Gál László 1839-i büntetőtörvénykönyv-javaslata (s bizonyos hozzá kapcsolódó iratok), Horváth István operatuma az erdélyi törvénykezés tárgyában, különvélemények eziránt, operatumok az országgyűlési törvényszünet, a szóbeli törvénykezés, a két hiteleshelyi országos levéltár, a Magyarország által követelt okmányok, a törvények összegyűjtése és a fiscalis director utasítása tárgyában. Külön csoportot képez a törvénykezési és a kamarai, nemzeti gazdasági osztály közös üléseinek jegyzőkönyve és munkálata a hitel és váltótörvénykezés ügyében (benne az erre vonatkozó hivatali levelezéssel). Az anyagba került végül az 1839—1840-i magyarországi országgyűlés által kiküldött bizottmány büntetőtörvénykönyv-javaslata.

Az anyag egyes részei felsorolásuk rendjében követik egymást. Segédeszközük nincs. Kutatásuk átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges állagrész megjelölését kell feltüntetni.

d) A VALLÁS- ÉS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLY IRATAI

(1770–) 1844–1845

123. 1 csomó

Az osztály, jegyzőkönyveinek tanúsága szerint, 1844. január 16—1845. július 23. közt működött. Tagjai közül négyen végezték az érdemi munkát: Kemény József feladatkörébe tartozott a vallási viták ügye általában, külön is az unitárius sérelmek, a művészetek, nyelvművelés, tudós társaság ügye és Szebenszéknek a Theresianummal kapcsolatos sérelmei; Meister Sámuel foglalkozott a neveléssel általában, az elemi oktatás, az iskolaügyi, felekezeti sérelmek, a külföldi akadémiákra való utazás akadályai ügyével, a cenzúra és a népnevelés kérdésével; Lészai Antal dolgozta fel a g. n. e. püspök három sérelmi iratát és a r. k. és g. e. püspök tanácsosi rangja körüli sérelmeket; Groisz Gusztáv a papság illetményének, a canonica portiók ügyének, a már az 1791 utáni bizottságnál is megfordult nagysinki ügynek és Csíkszék kepeügyének ellátását kapta feladatul. A két román püspöknek a királyföldi románokkal kapcsolatos sérelmi iratát és a görög nem egyesültek bevétele ügyét az osztály a közigazgatási osztállyal közös üléseken látta el.

Az osztály iratanyaga három részre tagolódik. Az elsőt az ülésjegyzőkönyvek teszik. A második a szerv hivatali levelezése; ez jórészt a vallási sérelmek ügyével kapcsolatos, ill. törvényhatóságok és egyházi szervek javaslatait tartalmazza a népnevelés ügyében. A harmadik rész az osztályhoz áttett vegyes előiratok (Mária Terézia és II. József iskolaügyi rescriptumai és szabályzatai, a Commissio in Publico-Ecclesiasticis és Pállya István állásfoglalása a Ratio Educationisszal

kapcsolatban, feljegyzés az 1780 utáni consessus litterarii-ról, az 1770-i református iskolarendtartás ,az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött iskolaügyi bizottság bizonyos irományai, a román tanítók 1809-i utasítása, összesítő kimutatás az erdélyi g. n. e. népiskolákról — 1842—1843 —).

A sorozat egyes csoportjai az ismertetés rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs az anyaghoz. Kutatása átforgatással, darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

e) AZ ADÓ- COMMISSARIATICA-ÜGYI ÉS ÚRBÉRI OSZTÁLY IRATAI
(1785 –) 1840-es évek
124. 1 csomó

Az osztálynak csak munkálatai maradtak itt (az úrbéri és adóügyi munkálat, javaslat a katonaállítás, a katonaélelmezés és beszállásolás tárgyában) s néhány ezekhez kapcsolódó irat (instructio az úrbérrendezést végrehajtó tiszteknek egy korábbi úrbérrendezési kísérlet idejéből, az 1841-i úrbéri tc.-ek egy latin nyelvű példánya és kimutatás az 1847-i és 1848-i erdélyi adómennyiségről).

Segédeszköz nincs az iratokhoz. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

f) A KINCSTÁRI ÉS KÖZGAZDASÁGI OSZTÁLY IRATAI
(1714 –) 1843 – 1845
125. 5/6 csomó

Az osztály munkája (ülésjegyzőkönyveinek tanúsága szerint) az 1843. december 8—1845. július 17. közti időszakot töltötte ki. A reá háruló feladatokat itt is megosztották az osztály tagjai közt; a hitelügyi operatum kidolgozását (amely az osztálynak a törvénykezési osztállyal közös feladata volt) Gál János és Biedersfeld Frigyes végezte el, Zeyk Károly, Conrad Vilmos és Másvilági István feladata volt a belkereskedelem ügyével foglalkozni, a külkereskedelem problémái Béldi Györgynek jutottak, a kincstári igazgatáséival Kozma Pál, a bányászatéival Kozma Dénes, Gedő József és Szabó István, a sóügyével Mikó Mihály és Conrad Vilmos foglalkozott, a csempészet büntetését illetően Béldi György volt hivatva véleményt adni. Az osztály az ülésjegyzőkönyvek szerint elsősorban a hitelüggyel foglalkozott. Itt fennmaradt iratanyagából elsősorban az ülésjegyzőkönyvek említendők (az osztály külön, ill. a törvénykezési osztállyal közös üléseiről). Az osztály hivatali levelezésének zömét a törvényhatóságok és kereskedőtestületek jelentései, felterjesztései teszik a kereskedelem akadályairól (a többi iratok ülési meghívók, megküldött iratok kísérőlevelei). További anyagrész a szóbeli törvénykezés ügyében készült operatum és az ezekhez kapcsolódó más iratok. Itt található végül bizonyos előiratanyag: vectigal, kereskedelmi tárgyú országgyűlési felirat és rescriptumok, fiscalis tizedkimutatások és havasalföldi vámszabály.

Az anyag egyes csoportjai felsorolásuk rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét, a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

11. AZ ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉS TÖRVÉNYKEZÉSI ÜGYEI UDVARI BIZOTTSÁGI MEGVITATÁSÁNAK ÜLÉSJEGYZŐKÖNYVE

(Protocollum Commissionis Aulicae in Objectis Diaetalibus Judicialibus)

1813. május 5–12.

111—117. 7 kötet

Ez a jegyzőkönyv annak a rendkívüli udvari bizottságnak üléséről készült, amelynek feladata az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött törvénykezési bizottságtól kidolgozott és az 1810—1811-i országgyűlés által elfogadott új bírósági szervezet és rendtartás ügyének megvitatása volt. A bizottság Teleki Sámuel udvari kancellár elnökletével ült össze; tagjai Bethlen József thesaurarius, az Udvari Kamara megbízottai és az Erdélyi Udvari Kancellária kiküldöttei voltak. Az ülések terjedelmes jegyzőkönyvét sokszorosították. Ezekből a sokszorosított protocollumokból maradt fenn hét példány az országgyűlések levéltárában. Segédeszközük nincs. A kutatás a kötetek végiglapozásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag és a kötet nevét tüntesse fel.

12. UDVARI ÉS KORMÁNYHATÓSÁGOKNAK AZ 1790–1791. ÉS 1841–1843-I ORSZÁGGYŰLÉSEK MUNKÁJÁVAL KAPCSOLATOS ÁLLÁSFOGLALÁSAINAK IRATAI

1792–1840-es évek

126. 1 csomó

Ez az iratanyag heterogén; csak az fogja össze, hogy jó része udvari és kormányhatóságoknak az 1790 és 1843 közötti diéták határozataival stb. kapcsolatos állásfoglalásait tartalmazza. A legkorábbi ilyen anyag azoknak a bizottsági üléseknek jegyzőkönyve, amelyeken 1792. március—május havában Reischach államminiszter elnöklete alatt Teleki Sámuel, Bánffy György, Izdenczy József és Eger államtanácsos, Spielmann államtanácsi referendarius, Redel, Zeyk erdélyi udvari kancelláriai tanácsos az erdélyi országgyűlési ügyeket vitatták meg. Az anyag következő fontosabb része a Thesaurariatus 1792 végi felterjesztése az Udvari Kamarához az erdélyi bányaügyet illetően, az Udvari Kamara jegyzőkönyvkivonatai e tárgyban és Teleki Sámuel rendelete Bánffyhoz. Újabb csoport az 1809-i országgyűlés előzetes és rendszeres bizottságainak iratai, majd az 1809—1811-ben Bánffy Györgyhöz országgyűlési ügyekben érkezett rescriptumok és udvari kancelláriai rendeletek, Bánffy válaszfelterjesztései és a rendeknek adott válaszai, valamint a Gubernium reflexiói az 1810—1811-i országgyűlésnek az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottságok munkálatai kapcsán hozott határozataira. Nagyobb egység még az anyagban egy összeállítás az 1790 és 1811 közötti országgyűlésekről és a velük kapcsolatos kormányintézkedésekről, egy (kormányhatósági tisztviselőtől származó) összeállítás az 1837—1838-i országgyűlésről. Található még a sorozatban némi vegyes országgyűlési irományanyag.

A sorozat még a Gubernium levéltárában alakult ki (feltehetően az abszolutizmus korában). Egyes részeit római számokkal látták el, s e részek tartalmát rávezették a fedőlemezre. Ma ez szolgál segédletül az anyaghoz. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges csoport megjelölését kell feltüntetni.

13. ELINTÉZETLENÜL MARADT KÉRVÉNYEK

1791–1795

127. 1 csomó

Ez a sorozat az 1790—1791-i, 1792-i és 1794-i országgyűlésekhez benyújtott és elintézetlenül maradt kérvényeket tartalmaz. Egyes kérelmek, sérelmi iratok benyújtója lehet egy-egy natio vagy az erdélyi városok összessége, vallásfelekezet, egy-egy város, törvényhatóság, család vagy magános személyek stb. A székely natio pl. mint olyan lép fel adósérelmei tárgyában, az országos főtisztségekből nem kellő arányban való részeltetése miatt; székely törvényhatóságok panaszolják a határőrséggel kapcsolatos sérelmeiket, a királybíró választásától való elrekesztésüket, adóügyi gravameneiket, szabad székelyeknek a jobbágyokéval azonos közterhek viselésére való szorítását, kérvényezik a székbe telepedett románok kitelepítését s helyettük székbeli székelyek telepítését; a székely határőr-katonaság is együttesen lép fel sérelmei orvoslásáért. A városok követei is együttesen kérik küldőik kiváltságainak helyreállítását, de egyes városok és kiváltságos helyek is (Torda, Dés, Szék, Hátszeg, Zetelaka, a két Oláhfalu, Hétbükk) jelentkeznek panaszaikkal. A kővárvidéki nemesség is memorialisszal fordul az országgyűléshez, a tasnádi nemesek is jogaik visszaállítását követelik. Alsó-Fehér megye a református püspöki jószágoknak a pura fiscalitasok közül való kivételét kéri; az unitárius felekezet a tisztségekben nem kellő arányban való részeltetése miatt emel panaszt. Más kérvények benyújtói már egyes személyek, családok vagy kisebb csoportok: egyes személy adóügyéről, indigenatus iránti folyamodásról, armalisok publikáltatásáról, tisztség elnyeréséről, katonatiszti előléptetésekről, postamesterek fizetésének javításáról, megyei adótárnokok felmentvényének írásban való kiadásáról, határvita- bonificatióügyekről, család egykori birtoka visszanyeréséről, manufaktúra ügyéről esik szó bennük. Háromszék az atyjuk telkét műveletlenül hagyó jobbágyfiak, ill. a cigányok szabad költözése ügyében is kérvényez az országgyűléshez, s együttesen terjesztette fel a székbeli privatum gravameneket.

Az iratok az országgyűlési iratok sorszámainak rendjében foglalnak helyet az állagban. Segédeszközül egy jegyzék szolgál hozzájuk, amely a kérvény benyújtóját, az évet, a Diaetalia-számot, az exhibitum és a mellékletek darabszámát jelzi. A kutatás e jegyzék alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét, az évet és a sorszámot kell feltüntetni.

14. AZ 1841–1843-I ORSZÁGGYŰLÉS KÉRELMI ÉS SÉRELMI BIZOTTSÁGÁNAK IRATAI

1842–1843

125. 1/8 csomó

Az országgyűlések e bizottságának általában nagy jelentősége volt. Elsődleges feladata ti. az egyes natiók, vallásfelekezetek, törvényhatóságok, városok és más helységek, testületek és egyes személyek által a diéta elé terjesztett sérelmek előzetes felülvizsgálata, rendszerezése s véleményes jelentéssel az országgyűlés plénuma elé terjesztése volt; feladatkörének másik része, a kérelmek hasonló előzetes megvizsgálása, jórészt ehhez kapcsolódott (hisz a kérelmek részben épp a

gravamenek kapcsán léptek fel), és — súlyukat tekintve — csak ezek után szólhatunk az egyéb kérelmekről (nemesség, indigenatus kérése stb.). Az 1841—1843-i kérelmi és sérelmi bizottság esetében a bizottság fontosságát még különleges tényezők is fokozták. Erdélyben 1811 és 1834 közt nem volt országgyűlés. Az 1834—1835-i diéta sérelmi bizottsága széles körű munkát fejtett ki a gravamenek feldolgozására, arra azonban nem volt mód, hogy ezeket az országgyűlés plénuma elé lehessen vinni. Az 1837—1838-i országgyűlés pedig láthatólag szintén nem végzett a sérelmek tárgyalásával, s ezek egy részét átadta a következő, 1841—1843-i diétának. Így az a bizottság, amelynek jegyzőkönyvét ismertetjük, részben olyan további sérelmeket kellett hogy tárgyaljon, amelyek egészen 1811-ig nyúlnak vissza (nem szólva arról, hogy sor került még az 1790-es évek első felében az országgyűlés elé terjesztett sérelmek panaszolásának megújítására, sőt arra is, hogy pl. az unitáriusok, a lassan Erdélyben is kifejlődő reformhangulattól felbátorodva, az 1710-es években elszenvedett sérelmeiket tárják a törvényhozás elé). Egy, nem kis részben három évtizedes sérelemtömeg vizsgálásáról van hát szó, s arról is, hogy ezen a sérelemanyagon is mérhetjük a reformkor előrehaladását Erdélyben. A sérelmek benyújtói valamelyik natiótól egyes személyig a legkülönbözőbb igazgatási egységek stb. lehetnek. Minthogy azonban a gravameneknek egy jelentős része számos törvényhatóság stb. sérelmi irataiban ismétlődik, tárgyi kategóriák szerint látják helyesnek ismertetni őket.

Az első csoportba az *általános közjogi* sérelmek, ill. követelések sorolandók: a Diploma Leopoldinum meg nem tartásának, országgyűlés évenként nem tartásának, a regalisták száma magas voltának sérelmezése, az országgyűlési választással kapcsolatos sérelmek, a patentális kormányzás, törvények dekretális úton történő magyarázata, udvari rendeletek egészükben nem közlésének sérelmezése, a névtelen feljelentések elfogadásából származó gravamen. Ilyen országos ügynek számít a számadás követelése az országház, Nemzeti Színház, országos kórház, nemesi felkelés címe alatt tett kiadásokról, az országház megfelelő átépítésének sürgetése; ide sorolandók az országhatár-viták, a revindikált havasok ügyei, határállomások (s velük a határvonal) beljebb költöztetéséből származó sérelmek. Itt említendők végül a törvényhatóságok jogainak olyan általános jellegű sérelmei, mint közgyűlések nem tartása, a közgyűlési határozatok érvényének korlátozása, a gyűlések jegyzőkönyveiben változtatások, törlések elrendelése, a tisztválasztási jog korlátozásai. Az *általános közigazgatási* sérelmek, kérések közül elsőnek Kolozsvár kérését említjük a Gubernium székhelyének Kolozsvárott való állandósítása iránt. Más kérések a közigazgatási területi beosztás megváltoztatását célozzák. Számos sérelem tárgya a törvényhatósági, városi igazgatási apparátussal kapcsolatos kérdések: illetményügyi sérelmek, határőrhelységben a tisztek határőrszolgálatra kényszerítése; van olyan panasz is, amely a tisztek atyafiságai kapcsolatának vizsgálatát tartja sérelmesnek. Más kérelmek tárgya törvényhatósági, városi székház céljára segély, telek juttatásának sürgetése. Főtiszt szabálytalansága elleni panasszal is találkozunk itt. E kategóriába sorolhatjuk még az árvai utasítás rendelkezéseinek, a rendkívüli postálkodási terheknek sérelmezését. A közigazgatás *egyes* ágai közül az *adóüggyel* kapcsolatos sérelmek, kérelmek említendők: az adó emelésének, országgyűlésen kívül közteher kivetésének felpanaszolása, az adó magas voltából fakadó sérelem, classificatio-ügyek, kiváltságok ellenére adó alá vetés, a székely örökség adómentesítésével kapcsolatos eljárás sérelmes volta, városi allodium után adó fizetése, az 1813—1817-i ínség idején a

birtokosoktól a jobbágyoknak adott marhák adó alá vetése, a juhosgazdák adóztatásának módja miatti panaszok. A *katonai* ügyi sérelmek, kérések között ott szerepel az újoncok kötéllel fogása, a katonatartási sérelmek, az attól való mentesítést célzó kérés, nemesektől naturalia felvételének sérelmezése, a deperdita ügye, az a kérelem, hogy a katonai szállások ügyét szabad egyezkedés útján oldják meg. Külön említendők itt a határőr-katonaság ügyei: a határőrszolgálatra kényszerítés sérelmezése, és a határőrség kötelékéből való kibocsátás kérése, a határőrök bíráskodási sérelmei, a katonai rend hivatalviselése körüli problémák, katonalányok törvénytelen gyermekeinek határőrszolgálatra való kényszerítése, a katonai—polgári vegyes ügyek intézése körüli sérelmek s a közhelyekből határőrök számára való foglalások miatti panaszok. Az egyéb közterhekkel kapcsolatos problémák sorába tartoznak a taxák bevezetése, a határállomással, contumaciával kapcsolatos terhek miatti panaszok. Részben még a hagyományos városi követelés, de részben már előremutató új igény Kolozsvár városának az a kérése, hogy a közterhek hordozásában mindenki vegyen részt, aki a közjóval él.

Külön csoportba tartoznak az *egyes natiók* (és a natiónak nem tekintett románok), ill. *rendek* sérelmei, panaszai. Első helyen a szász natio azon sérelmeit említjük, amelyek nem kerültek vagy kerülnek a gravámenek többi kategóriái közt említésre: törvényhatóságaik főtisztjeinek az országgyűlésre meg nem hívását, a regalisták közt a szászok nem szereplését (s ezzel kapcsolatban azt a követelést, hogy a regalisták számát csökkentsék a követekével azonosra), bizonyos olyan költségeknek, amelyeket a magyar és székely törvényhatóságokban a Cassa Provincialisból fedeztek, a szász székekben e forrásból nem fedezését, tizedsérelmeket, a brassói görög kereskedők kiváltságai körül folytatott per ügyét, a Theresianumárvaház körüli sérelmeket s végül azt a követelést, hogy az országgyűlésen (a választásokat és a pereket kivéve) állítsák vissza a curiatim votumot. A két román püspök által benyújtott követelések: a Királyföldön választójog nyerése, az ottani hivatalok, falusi tisztségek vallási arányok szerinti elosztása, a Királyföldre eső országos tisztségekben nemcsak a szászok részeltetése, az ottani közpénztárakból románok részére is segély juttatása, a céhekbe románok felvétele, közhelyek, erdők használatában való részeltetésük, román új házasoknak is hely juttatása a közföldekről, a királyföldi román falvak határának megállapítása s az ottani román jobbágyok felszabadítása. A királyföldi románok concivilitasának követelése másutt is felmerült. Román vonatkozású másrészt székely székeknek az a követelése, hogy a szék havasában megtelepedett románokkal szemben gyakorolhassák a tulajdonosi jogot, ill. telepítsék ki a székbe költözött románokat, s helyüket osszák ki székbeli székelyeknek. Az egyes rendek sérelmei közt nemesi sérelemként rójják fel a nemesi jogok védelmének elhanyagolását, productiós eljárással birtokok elvételét, bonificatio-ügyeket, Fogarasvidéknek a pura fiscalitasok közé sorolását. Külön említendők itt közrendű székelyeknek a primorok elleni panaszai, a közrendű székelyek közgyűlési szavazati jogának követelése. Sokkal nagyobb helyet foglalnak el a sérelmek közt a városi, polgársérelmek: város (vagy egy része) megyei, széki hatóság alá vetése, kiváltságainak elvesztése, egyes városi jogok (választó-, mészárszék-, patikajog) elvétele, városi törvényhatóság tisztázatlan volta, város és fiscus vagy püspök közti tisztázatlan kérdések, a város és a bennlakó nemesség vitái, város uradalmának a pura fiscalitasok közé vétele, kiváltságos hely úrbéri szolgálatokra kényszerítése, a majorsági pénztárral való rendelkezés elvétele, bányavárosnak a sóval való szabad kereskedéstől elzárása —

s a követelések: elpusztult kiváltságlevelek másolatban való kiadása, szabad királyi várossá vagy taxális hellyé emelésük, a szász városok és mezővárosok számára követküldési jog adása, városoknak zálogbirtok, külsőségek juttatása, a polgárok törvényszabta hivatalviselési jogának a gyakorlatban is érvényesítése, városi rendőrség létesítése.

Lényegesen kisebb mértékben szerepel a bizottság által tárgyalt beadványokban a *jobbágyügy*, az is részben konzervatív oldalról felvetve. De jobbágysérelmek is felhatottak ide. (A jobbágyüggyel együtt említsünk meg két más követelést: mezei rendőri, ill. a székelyföldi közföldek felosztását illető törvény sürgetését.) Az *ipar- és bányaügyi* sérelmek, kérelmek száma szintén nem nagy, de mégis jelentős: számos beadvány sürgeti a céhek eltörlését s gyártörvény hozatalát. A bányaügyi sérelmek: város sóvágóadásra kötelezése, sóakna felhagyásának terve, bányászati tisztségekre idegenek alkalmazása s ennek következményei; Szék városa az ottani sóbányák újra megnyitását sürgette.

Jóval nagyobb a *kereskedelmi* tárgyú sérelmek és követelések csoportja. Sérelmezik a bankjegyek változtatásait, az útépítéshez engedély követelését, az út- és hídjavítás terheit. Mások Havasalföldre új út nyitását, ott harmincad állítását, a magysarországi utak Erdélyen is átvezetését sürgetik. Sok a panasz a vámokkal kapc olatban: a külső vámok esetében a harmincad emelését, a mozdonyok vámolását sérelmezik; a belső vámok közül különböző városi, vásár-, híd-, útvámok létét, nemesek városi vámoltatását, a vámok eltéréseit panaszolják fel. Sérelem tárgya vásárjog elvétele vagy más helységnek vásárjog juttatása is. Külön kérdés a zsidók ügye: pro és contra egyaránt hangzanak el vélemények Gyulafehérváron kívül is lakhatásuk, polgári jogaik, céhekbe és kereskedelmi társulatokba való felvételük, polgári és jobbágytelek-szerezhetésük ügyében. További kérdés a sóügy: a sóár, a nemesi só eltartóztatása, a sókereskedelem megszorítása körüli sérelmek. A hajózás körébe tartozik a Maros-szabályozás sürgetése, a tutajos kereskedelem akadályainak sérelmezése; van törvényhatóság, amely még azt is sérelmezi, hogy a Habsburg-birodalom és Oroszország az ország megkérdezése nélkül kötött Duna-egyezményt. Különleges sérelem tárgya az, hogy a borszéki borvízzel külföldre való kereskedésre privilégiumot adtak. A *hitelügyet* egyetlen sérelem és néhány jelentős kérés képviseli: hiteltörvény, váltótörvényszék, kisebb adósságok egyszerűbb módon való felvétele sürgetése.

A *vallásügy* anyaga már méreteiben is jelentősebb. A protestáns sérelmek jórészt azonosak a magyarországiakkal: a hatheti oktatás, a reversalisok követelése, vegyesházasságokban r. k. pap általi eseketés és r. k. szentszék előtti válás, kényszer a protestánsok válási ügyeinek a trónig vitelére, protestáns ifjak külföldi tanulásának meggátlása. A protestáns sérelmek közé tartozik a polgári (sőt katonai) szervek befolyása az egyházkormányzatba, vallási könyveik cenzúrázása, az r. k. és g. e. papoknak canonica portio juttatása, református papok sódeputátumának értékcsökkenése és a papok fizetése körüli más problémák, Szent István ünnepének megtartása s olyan helyi sérelmek, mint református temető elfoglalása r. k. plébánia számára. Az unitáriusok külön sérelme kiszorulásuk az országos főtisztségekből, egyes templomok stb. még az 1710-es években történt elvétele. Római katolikus sérelem természetesen kevesebb akad, de azért ott van a már az 1834—1835-i országgyűlés vége felé az ellenzék katolikus tagjai által hangoztatott panasz: a katolikus egyház elrekesztése consistorium működtetésétől, egyházi ügyeknek a Gubernium „Catholica Commissio"-ja (a Commissio in Publico-Eccle-

siasticis, Fundationalibus et Litterariis) által intézése, s olyan követelés, mint a stóla eltörlése s a lelkészek fizetésének pénzben adása. Magától értetődően szélesebb a g. e. és g. n. e. sérelmek köre: román papoknak a Királyföldön canonica portio nem juttatása, híveiknek, sőt a g. n. e. papoknak maguknak is a szász papoknak való tizedfizetésre kényszerítése s a régi g. n. e. vallási sérelem: gyülekezeteknek pappal el nem látása (s ezzel a vallási unió erőltetése).

Az *iskolaügyi* sérelmek, kérések közt a legjelentősebb az elemi iskolák felállításának szorgalmazása, ipari és kereskedelmi iskolák létrehozásának kérése; a sérelmek: r. k. rendi iskolának protestánsoktól is megkövetelt támogatása, a debreceni református kollégiumnak járó sódeputatum körüli problémák s a román iskolák számára székely székben fundus adományozása. *Kulturális ügy*nek csak a kolozsvári Nemzeti Színház ügyei tekintendők: a már említett számadási ügy mellett Pergő Celesztin kérése a színház jobb karba tételére s két agg színész segélyezésére. A *sajtóügyi* sérelmek még Wesselényi 1835 eleji országgyűlési nyomdaállításának visszhangjai: a sajtószabadság korlátozásának, nyomdafelállítás tilalmazásának sérelmezése; külön ügy Táncsics Mihály beadványa „Pazardi" c. műve lefoglalása miatt. *Egészségügyi* vonatkozású sérelem, kérés is csak néhány van: általános egészségügyi sérelmek mellett panasz törvényhatósági orvos ellen nem megfelelő munkája miatt, Marosvásárhely elmegyógyintézet létesítését kéri a városban.

Ismét nagyobb csoport a *bíráskodási* sérelmeké, kéréseké. Vannak ezek közt olyan általános jellegű gravamenek, mint a királyi táblai utasítás egyes részeinek sérelmezése, s olyan kérések, mint a büntetőtörvénykönyv kiegészítéséé vagy új büntetőtörvénykönyv elkészítéséé, a politikai perek törlésének sürgetése. A perfolyamattal s annak egyes részletkérdéseivel kapcsolatban is merülnek fel sérelmek. Törvénytelen büntetések miatt is nyújtanak be panaszokat. Más kérelmek tárgyai különleges bíráskodási ügyek (örmények bíráskodási kiváltságai, Vízakna város bíráskodása szász mintára való átalakításának ügye). Amellett perbeli folyamodványokkal is fordulnak az országgyűléshez, vagy delegatum forum kieszközlését sürgetik. Számukban jelentősek a *nemességi, indigenatus-, donatióügyek*. Végül van a gravamenek, kérelmek közt néhány olyan különleges eset, mint határperes ügyek, Bihar megyei hajdú helységek kérelme hajdúszabadságuk visszaszerzését célzó akciójuk támogatása iránt, a lottéria eltörlésének követelése, segély kérése könyv kinyomtatására, lemondás a Nemzeti Színház elnökségéről. A bizottság foglalkozott az országgyűlési jegyzőkönyv, irománykönyv s a naplót pótló „Beszédek Tára" kinyomtatásának ügyeivel is.

A bizottság elnöke Nemes János Felső-Fehér megyei főispán volt (távollétében láthatólag a testület más főispán-tagjai látták el az elnökletet); tagjai az elnökön kívül egy főispán, két regalista, egy guberniumi tanácsos és mintegy tizenöt követ, a három natio és a városok követeiből választva. A tagok közt találjuk Kemény Domokost, a két Zeyket (Józsefet és Károlyt), később Teleki Domokost és Lászlót. A testület azonban láthatólag csak kezdetben ülésezett teljes létszámmal; hosszú, fáradságos munkája során egyre inkább fogyott az üléseken részt vevők száma. Működése során bizonyos munkamegosztás érvényesült: felosztotta tagjai közt az ügyeket, s azok referatumai alapján került sor a bizottság véleményének kialakítására. Ehhez még az esetleg érintett másik fél (a fiscus, egy natio, személy stb.) állásfoglalását is kérte. Az ügyeket illetően hivatalos levelezést folytatott hatóságokkal, küldöttség útján érintkezett a rendek elnökével; egyes

ügyeket áttett az országgyűlés rendszeres bizottságához, ill. annak egyes osztályaihoz.

Az anyag egy ülésjegyzőkönyvből és egy összeállításból áll. A jegyzőkönyvet a szokásos módon vezették (az egyes ülésekről készült feljegyzések elején feltüntették a résztvevők nevét, majd kéthasábosan közölték az előterjesztéseket és határozatokat). Az összeállítás azt jelenti, hogy az országgyűlés a bizottság által megvizsgált sérelmeket a rendszeres bizottság mely osztálya elé utalta. Segédkönyv nem készült hozzájuk. Kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

15. AZ 1846–1847-I ORSZÁGGYŰLÉS IKTATATLAN IRATAI

1845–1847

128. 1 csomó

Az iratok egy része olyan ügyeket foglal magában, amelyeket még az 1841—1843-i országgyűlés sérelmi és kérelmi bizottsága utasított az országgyűlés egyes osztályaihoz. (L. e bizottság leltárát.) Az osztályok véleménye azután a bizottság plénuma elé került, s onnan továbbították — az országgyűlés megnyitása után — a diétához. Más ügyek már az 1846—1847-i országgyűléshez benyújtott sérelmek, panaszok, amelyeket ennek a diétának kérelemvizsgáló bizottsága látott el. Ide került Lemény János g. e. püspök beszéde azokat a királyföldi román sérelmeket illetően, amelyeket a két román püspök még az 1841—1843-i országgyűlés elé tárt. A sorozat jelentős részét az 1846—1847-i országgyűlés által hozott törvények s ezek kísérő iratai, ill. az országgyűlés egyéb feliratai teszik; tárgyuk az adó, az újoncozás, a katonaélelmezés, a mezei rendőrség, az országgyűlés alatti perfolyamat, az országgyűlési szállások, taxalis helyek követeinek diétai napidíja, a Catholicum Consilium visszaállítása, város szabad királyi rangra emelése, törvényhatósági sérelmek, törvényhatósági állatorvosi hálózat létrehozása, az Erdélyi Gazdasági Egyesület országos pártfogás alá vétele, kisajátítás, vasútépítés, az Erdély és Bihar megye közötti határ, a revindikált havasok ügye, nemességre, indigenatusra ajánlások; az országgyűlés feliratban érdeklődik 1841—1843-i repraesentatióinak sorsáról. Szerepel itt végül az 1846—1847-ben készült, ill. az előző országgyűlés óta szentesített törvények becikkelyezésének ügye is.

Az iratok szoros időrendben követik egymást a sorozatban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történik. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

16. OPERATUM-FOGALMAZVÁNYOK

(1825–) 1840-es évek (–1863)

129. ½ csomó

Ez a sorozat az országgyűléseken tárgyalt törvényjavaslatokkal kapcsolatos *operatum*-fogalmazványokat, különvéleményeket, feliratterveket tartalmaz. Az operatumok tárgya az úrbérterv (Gál László módosító javaslata az 1841—1843-ban kiküldött rendszeres bizottság úrbértervéhez, úrbérrendezési előzetes számítás

Alsó-Fehér megyében), a mezei rendőrség ügye, a perfolyamat ügye általában és az országgyűlés alatti perfolyamat ügye, Erdély közigazgatási felosztásának kérdése, a székelyek ispánja tisztségének visszaállítása iránti kérelem. Az iratok közé kerültek törvényjavaslat-szövegek is, s az 1825—1827-i országgyűlés után Magyarországon működő országgyűlési rendszeres bizottságok egyes munkálatainak kivonatai. Az anyag általában az 1840-es években keletkezett; kivételt csak egy 1863-ban, a székelyföldi úrbériség és a székely örökség ügyében benyújtott vélemény képez. Az iratok részben előzetes tervezetek, egyes vélemények vagy bizottsági operatum-fogalmazványok, részben törvényfogalmazványok s a törvényjavaslatokat kísérő feliratok. Segédeszköz nem készült a sorozathoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és az irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

17. VEGYES ORSZÁGGYŰLÉSI IRATOK

1790–1848

129. ½ csomó

Ez a sorozat az 1790 és 1848 közti országgyűlések vegyes iratait tartalmazza. Az iratok zöme az országgyűlés elnökéhez intézett beadvány, kérvény: egy-két rescriptum, gubernatori rendelet, iratjegyzék is található köztük. Tárgyukat illetően részben sérelmi iratok (Udvarhely városának kérelme a polgári telken lakó lustrált személyeknek a polgári rendbe számítása iránt és a szék állásfoglalása; a fiscalis director véleménye Udvarhely város sérelmei tárgyában; Szamosújvár sérelmeinek ügye; ércbányászok sérelme; a g. n. e. consistorium sérelmi irata); egy kereskedelmi tervezet is került ide. Más ügyek az országgyűlés funkcionálásával kapcsolatosak (regalis kiküldése, a kérelemvizsgáló bizottság jelentése a követi megbízólevelek felülvizsgálatáról, követek visszahívása vagy kérelmük hazamehetésre, kérvény a diétáról távolmaradhatásra; ide számítjuk még az országgyűlési bizottság névsorát, meghívót rendszeres bizottság osztályának ülésére, jegyzékeket lezáratlan országgyűlési ügyekről, ill. még levéltárba nem helyezett iratokról, vegyes országgyűlési irományokról). Indigenatus, ill. indigenatus-taxa elengedése iránti kérvények is kerültek ide. Külön említendő végül egy rescriptum az országgyűléshez a váradi káptalan irataínak kiadása tárgyában.

A sorozatban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és az irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

18. AZ 1863–1864-I ORSZÁGGYŰLÉS IRATAI

Az 1863—1864-i országgyűlés különleges helyet foglal el az erdélyi országgyűlések sorában. Itt már nem rendi országgyűlésről van szó, hanem különleges típusról. A gyűlésen egyrészt választott népképviselők ülnek, másrészt (az 1848 előtti gyakorlat maradványaképpen) királyi hivatalosak — változatlanul egy kamarában, mint 1848 előtt. A gyűlés összetételével kapcsolatos különleges problémákkal (magyar képviselők távolmaradása) itt ugyanúgy nem feladatunk foglalkozni, mint az országgyűlés történetével; csak a kérdés irodalmára utalunk.

a) VÁLASZTÁSI JEGYZŐKÖNYVEK ÉS LAJSTROMOK

1863–1864

130–141. 1/2 csomó

Ez a sorozat a választás előkészítésének iratait tartalmazza: választási bizottságok jegyzőkönyveit, a szavazati lajstromokat és a szavazatvizsgáló jegyzőkönyveket.

A választási bizottságok jegyzőkönyvei a jegyzőkönyvek szokásos módján készültek. A szavazati lajstromok a választó nevét tüntetik fel s azokét a jelölteket, akikre szavazatát adta. A szavazatvizsgálati jegyzőkönyvek a jelölt nevét s a rá esett szavazatok számát közlik. Az anyag választókerületenként tagolódik. Az egyes választókerületek anyaga törvényhatóságok szerint foglal helyet az állagban (azok hagyományos rendjében).

Segédeszköz nincs a sorozathoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. Akérőlapon az állag,sorozat és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni (s lehetőleg a választókerületét is).

b) ORSZÁGGYŰLÉSI JEGYZŐKÖNYVEK

142–144. 152. 4 csomó

Az országgyűlési jegyzőkönyvek vezetése lényegében a korábbi módon történt; az eltérés csak annyi az 1848 előtti gyakorlattól, hogy az indítványoknál itt már rendszeresen jelzik az indítványtevő nevét, a vitánál is közlik: ki szólalt fel a javaslat mellett s ki ellene, s név szerinti szavazás esetében a szavazatarányt is. A kézírásos jegyzőkönyveket az országban használatos mindhárom nyelven vezették (külön-külön). Előbb impurumban készült a jegyzőkönyv, majd ennek alapján a tisztázat.

A sorozaton belül külön-külön sorozatrészeket képeznek a magyar, német és román nyelvű kéziratos jegyzőkönyvek. Az egyes sorozatrészeken belül ülések rendjében foglal helyet az anyag (a kézírásos jegyzőkönyveknél együtt a fogalmazványok és a tisztázatok). Segédeszköz nem készült hozzá. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és az ülés sorszámát vagy keltét kell feltüntetni.

c) ORSZÁGGYŰLÉSI IROMÁNYOK

1863–1864

145., 153., 155–156. 3 1/2 csomó

Az országgyűlés irományai közül első helyen a királyi előterjesztéseket említjük meg; ennek köréhez tartoznak az V. Ferdinánd lemondását tartalmazó okmány, az októberi diploma és a februári pátens, a birodalmi képviseletet illető alaptörvény. Az országgyűlés constitutiójával kapcsolatosak a mandátumvizsgáló bizottságok jelentései, a regalisták névsorai, regalis megsemmisítését tárgyazó iromány, felirat, ill. jegyzék a királyi biztoshoz az elnök és alelnök választása tárgyában, az országgyűlés alapszabálya és ügyrendje. Külön említendők a válaszfelirati javaslat kísérőiratai. Az irományok sorában foglalnak helyet a gyűléshez benyújtott törvényjavaslatok és indítványok (az októberi diploma és a februári pátens becikkelyezése, a román nemzet és vallása, ill. az örmény nemzet és vallása egyen-

jogúsítása és ennek végrehajtása, a három országos nyelvnek a hivatalokban mikénti használata, az úrbéri nyíltparancs magyarázata és módosítása, a székelyföldi kepe megszüntetése, az adórendszer módosítása, a házipénztárak visszaadása, a hadkötelezettségi idő leszállítása, Erdély közigazgatási beosztása, legfelső törvényszék és első folyamodású törvényszékek szervezése, lelkészek és tanítók községi legelőkből s erdőből történő javadalmazása, a földteher-mentesítési alap s az országos járuléki vagy pótlóalap költségvetése, a birodalmi tanácsba való választás iránt), az ezeket elbíráló bizottságok jelentései, a javaslatokból született törvénycikkek s ezek kísérőiratai, királyi biztos comitivái királyi leiratokhoz, rescriptum képviselők küldetése iránt a birodalmi tanács alsóházába, a tanács felsőháza tagjainak kinevezése, az alsóházba történt választások jegyzőkönyvei.

Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges iromány jelzését kell feltüntetni.

d) AZ ORSZÁGGYŰLÉSHEZ INTÉZETT RESCRIPTUMOK

(1848–) 1863–1864

145. 1/2 csomó

Ez a sorozat az országgyűléshez intézett királyi leiratokat tartalmazza. Itt találjuk a királyi biztos kinevezését, a megnyitás terminusának kijelölését, a királyi előterjesztéseket, a válaszfeliratra adott feleletet, az országgyűlés elnökének és alelnökeinek kinevezését, a birodalmi tanács erdélyi képviselőinek választása tárgyában kelt rescriptumot. A leiratok jó része törvénycikkek megerősítése, szentesítése, ill. a törvényjavaslattal kapcsolatos udvari álláspont közlése, végül az országgyűlés feloszlatása. Hiteles másolatban megküldték az országgyűlésnek V. Ferdinánd lemondásának és Ferenc Károly trónigénye feladásának okmányát.

A sorozatban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

e) ORSZÁGGYŰLÉSI NAPLÓK

1863–1864

146–151., 154. 7 csomó

Az országgyűlés naplóit Kónyi Manó szerkesztette, az országgyűlési gyorsírói kar közreműködésével. A jegyzőkönyvvel ellentétben teljes szövegükben közölte a felszólalásokat, azon a nyelven, amelyen elhangzottak; jelzi a közbeszólásokat, tetszésnyilvánításokat is. Az egyes ülésekről készült feljegyzéseket hitelesítették. A napló nyomtatásban is megjelent (ugyane formában, de természetesen a hitelesítési záradékok elhagyásával).

A naplófüzetekben az ülésekről készült feljegyzések az ülések sorszámának rendjében követik egymást. Segédeszköz nem készült hozzájuk; kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és az ülés keltét vagy számát kell feltüntetni.

f) KIRÁLYI BIZTOSI IRATOK

1863–1864

157. 1 csomó

Ez a sorozat az országgyűlés királyi biztosának iratait tartalmazza. A királyi biztos tisztét Ludwig Folliot-Crenneville töltötte be. Ez némileg eltérést jelentett az 1848 előtti gyakorlattól, amelynél a királyi biztosi tisztet a főhadiparancsnok töltötte be; Folliot-Crenneville ti. katonai funkciója mellett a Főkormányszék elnöki tisztét is betöltötte. (Így az a helyzet állt elő, hogy a Főkormányszék vezetője, a korábbi gyakorlattól eltérően, nem lehetett tagja az országgyűlésnek, s nem is elnökölhetett annak egyes fontosabb ülésein.) A királyi biztos feladatköre lényegében a korábbi maradt: képviselte az uralkodót az országgyűlésen, annak tárgyalásaiba azonban érdemben csak kevéssé folyt be. Még az országgyűlés előtt megkapta az Erdélyi Udvari Kancelláriától a regalisták névsorát, a propositiókat, az országgyűlés megnyitására vonatkozó útmutatásokat, majd a gyűlés ügymenete részletkérdéseinek szabályozására vonatkozó rendelkezéseket, utasításokat az országgyűlés elnapolása s munkája újrafelvétele, tárgy napirendre vétele vagy nem vétele ügyében. Saját hatáskörében intézkedett országgyűlési bizottság működésének megszüntetése, ill. (az országgyűlés elnökének javaslata alapján) bizottság kiküldése iránt. Hozzá kerültek olyan, az országgyűlés tagjait illető ügyek, mint regalis megvonása, a gyűlésről távolmaradók nyilatkozatai, szabadság kérése, késedelmes megjelenés miatti mentség, birodalmi tanácsi meghívó visszaküldése, átvételének igazolása, mentség a tanácsba fel nem menetel miatt, panasz a székely natiónak a birodalmi tanács összetételének kialakításánál figyelembe nem vétele miatt, napidíj-sérelem ügye. Feladatkörének jó része azonban postázó szerep volt: az Erdélyi Udvari Kancellária rajta keresztül juttatta el az országgyűléshez a királyi leiratokat, törvényjavaslat-tervezeteket, a gyűlés neki adta át a királyhoz felterjesztés végett feliratait s a megerősítendő, ill. szentesítendő törvénycikkeket, s rajta keresztül kapta meg az utóbbiakat, megerősítve és szentesítve.

Az iratanyag ügyirat jellegű; egysége az egyes ügyirat. Az egy tárgyra vonatkozó ügyiratokat nem kapcsolták össze. Segédkönyvül iktató- és mutatókönyvek szolgálnak az anyaghoz. Az előbbiek az irat számát, praesentatumát, saját számát és keltét, tárgyát, elintézésének keltét és az elintézést tartalmazzák. 1864-ben, a királyi biztos szabadságideje alatt, külön iktatókönyvet vezettek; ennek adatait azonban bevezették a rendes iktatókönyvbe is. A mutatókönyv betűsoros; a két év adatait együtt közli, csak a betűkön belül különválasztva. 1864-ből csak az első néhány számot indikálták. Mind az iktató-, mind a mutatókönyvek a csomóban vannak elhelyezve. A kutatás e segédkönyvek alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét, az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

g) ELNÖKI IRATOK

1863–1865

158–160. 3 csomó

Az országgyűlés elnöki tisztét Groisz Gusztáv főkormányszéki tanácsos (Kolozsvár 1848-i rossz emlékű főbírája) töltötte be (előbb ideiglenesen, majd a választást követő királyi megerősítés folyamányaképpen; a választásnál, amely itt is több személy jelölésével történt, épphogy bekerült a jelöltek közé). Az elnök

sokfelé ágazó teendői közül elsőnek az országgyűlés *konstituálásával* kapcsolatosakat említsük. Az elnök megkapta a regalisták névsorát s a királyi hivatalosok összetételében változtatásokat eszközlő rendelkezéseket (törlés a regalisták sorából, új királyi hivatalosok kinevezése). Sokkal több gondot okozott a követi kar. A megválasztott magyar követek (ideértve a székelyeket is) bojkottálták a Landtagot, felszólításra sem voltak hajlandók elfoglalni helyüket a gyűlésen, s mikor e helyekre új választásokat rendeltek el, az új követek ismét nem jelentek meg Szebenben. Az elnökséghez érkeztek ezzel kapcsolatban a törvényhatóságok jelentései (a meghívó kézbesítéséről adott vevénnyel), a követek nyilatkozatai, az új választások jegyzőkönyvei (s ezt követően ismét a törvényhatóságok jelentése, a követek deklarációi). Számos választási petíció is érkezett az elnökséghez; kettős jogon (regalisszal és következtként) való részvétel ügye is okozott gondot. Az elnökhöz kerültek az országgyűlési tagok szabadság- és eltávozási kérelmei, távollétük igazolásai. A gyűlés egyes osztályai, bizottságai elnökeinek, alelnökeinek, titkárainak, jegyzőinek megválasztásáról is neki tettek jelentést.

Az országgyűlés *működésével* kapcsolatban az elnök legfontosabb (egészében véve is messze legtöbb hivatali levelezést igénylő) ülésen kívüli teendője a rendszeres, sürgönyileg történő jelentéstétel az ülésekről Nádasdy erdélyi udvari kancellárnak, majd Reichensteinnek, a Kancellária alelnökének. Külön jelentéseket tett a kancellárnak vagy alkancellárnak az országgyűlés fontosabb eseményeiről (elnök, alelnök választása, válaszfelirat tervének elkészülte, törvényjavaslatok vitájának állása, újonnan választott követek magatartása, a birodalmi tanácsba történt választások). Hivatali levelezésben állt a királyi biztossal (aki — az ünnepélyes aktusokat kivéve — rajta keresztül érintkezett az országgyűléssel). Az országgyűlés bizottságai tőle kértek adatokat munkájukhoz, hozzá terjesztették fel a megvitatott törvényjavaslatokat, jelentéseiket indítványok tárgyalásáról.

Külön csoportot képeznek az elnök elé került ügyek közt az *indítványok, kérvények, interpellációk*. Indítványok történtek út- és vasútépítésre, mezőgazdasági és ipariskolák létesítésére, országos gazdasági kiállítás tartására, a kocsmajog szabályozására, az országos gazdasági stb. pénzalapok, országgyűlési szállások, követek útiköltségei ügyében.

Szélesebb a kérelmek skálája: helységek kérelmezik önálló belkormányzatuk, bíráskodási hatáskörük megtartását, községi törvény hozatalát, az új közigazgatási területi beosztás létrehozása során valamely új kerülethez csatolásukat, önálló követválasztási jogot, út- és hídvám megszüntetését, a hadkiegészítési törvény módosítását, újoncozásnál a nemzetiségi arányok figyelembevételét, gyógyszertár felállítását, a regális-ügy szabályozását; székely huszár határőrök a székely huszárló-pénzalaphoz befizetett összegek visszafizetését követelik. A revindikált havasok ügye is megfordult itt. Magánkérések is érkeztek az országgyűlés elnökéhez (bírói ítélet megsemmisítése stb.). Külön említendők az úrbéri panaszok, kérelmek: erdő- és legelőelkülönzési ügyek, elvett úrbéri földek, erdők visszakövetelése, 1848 előtti faizási jog meghagyásának kérése, zsellérek követelése a robot megszüntetése iránt, az a megismétlődő kérés, hogy az 1854-i úrbéri pátens törvénnyel való módosításáig hagyják függőben a folyó úrbéri pereket; volt úrbéresek földbirtokos ellen nyújtottak be panaszt. Az interpellációk tárgya szolgabírónak községi választás ügyébe való illetéktelen beavatkozása, út- és vasútépítés, folyórendészet, selyemhernyótenyésztés, szász törvényhatósági tiszt-

választás ügye volt; az országgyűlés elnökéhez érkezett a birodalmi pénzügyminisztérium felelete is az interpellációra.

Végül az elnök foglalkozott az országgyűlési iroda ügyeivel is (a személyzet tagjainak kitüntetése, segélyügyeik, országgyűlési tisztviselőknek munkájuk befejeztével állomáshelyükre visszautazása), az országgyűlés költségeire történt utalványozásokkal, a követek napidíj- és útiszámlaügyeivel; külön említendő egy tudósító eltiltása az ellenzéki lapok részére tudósítások küldésétől. Itt szerepelnek az országgyűlés iratai kiadásának ügyei, ezek megküldése intézményeknek, személyeknek stb., s néhány olyan egyedi ügy, mint könyvkiadásra előfizetések gyűjtése stb. (Minthogy 1865-ben a gyűlés már nem fejtett ki érdemi tevékenységet, az az évi iratok tárgya már az országgyűlési iroda ügyintézési, számadási, személyzeti ügyei. Érdemi ügy itt már nem akad más, mint egy tc. szentesítésének jelzése, a gyűlés feloszlatása.)

Az ismertetett iratok közül a választási jegyzőkönyvek a „Választói névjegyzékek, választási jegyzőkönyvek" elnevezésű sorozatba kerültek.

Az anyag ügyirat jellegű. Egysége az egyes ügyirat. Az azonos tárgyban eltérő időpontokban keletkezett ügyiratokat nem kapcsolták együvé. Segédkönyvül iktató- és mutatókönyv szolgál a sorozathoz. Az iktatókönyv az irat számát, keltét, praesentatumát, tárgyát, elintézése keltét s módját (kinek küldték az elintézést) s az elküldés keltét közli. (Az iktatókönyv az 1. csomóban foglal helyet.) A mutatókönyv közös az országgyűlési iroda irataival (külön hasábban közli az iroda számait s az elnöki iratokéit). Betűsoros. (Szintén az 1. csomóban foglal helyet.) A kutatás a segédkönyvek alapján történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét, az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

b) AZ ORSZÁGGYŰLÉSI IRODA IRATAI

1863

161. 1 csomó

Az országgyűlési iroda irataink legjelentősebb része a *követválasztásokkal* kapcsolatos. Ide kerültek ti. az egyes törvényhatóságoktól felküldött választási és szavazatszámlálási jegyzőkönyvek (ezek egy részét a Főkormányszék tette át az irodához; eredetileg ti. ahhoz terjesztették fel őket). Itt is számos esetben találkozunk a magyar követek meg nem jelenése okozta problémákkal (törvényhatóságok jelentései, ill. a követek nyilatkozatai helyük el nem foglalásáról — az első és második választás után egyaránt —, a választás el nem fogadásáról, a követségről való lemondásról; a második választás előkészítésének ügyei is jelentkeznek itt: nyomtatványok kérése az újabb választáshoz, a választás határidejének problémái). Választási petíciók, követek elleni kifogások ügyének iratai (választhatóság kétségbevonása az illető személy büntetőkereset alatt állása címén, a választhatóság igazolása), a választási felszólamlási bizottság elleni óvás is kerültek ide. Törvényhatóságok főtisztjei tettek jelentést az országgyűlés előkészítésének befejezéséről. Megyék központi bizottságai írtak fel mandátum kiadása, ill. ki nem adása ügyében; követek mandátumuk megküldését sürgették. A választásokkal kapcsolatos anyaghoz tartozik még az a formailag nem idetartozó, eredetileg országos főszámvevőségi provenienciájú iratanyag, amely a törvényhatóságok jelentéseit tartalmazza a 8 Ft-nál több egyenes adót fizető s így választójogosult személyek számáról (a táblázatok a helységek nevét

közlik, majd a 8 Ft-nál többet fizetők számát az adóhivatalok kimutatásai és a községi összeírások szerint, az utóbbi számból a nemesek, ill. 1848 előtti úrbéresek számát; egyes esetekben helységenként, másutt csak járási összesítésben közölték a nemesek *teljes* számát. Elvétve választók névjegyzékét is felterjesztették.) A fennmaradó ügyek többsége az országgyűlés működési kérdéseivel kapcsolatos (a királyi biztos kinevezésének közlése az irodával, a regalisták jegyzékének megküldése neki; a követek listájának felterjesztése a Főkormányszékhez, az országgyűlés kezdete elhalasztásának közlése az irodával, országgyűlési résztvevők bejelentései a gyűlésre érkezésük időpontjáról, távollét-igazolások, szabadságkérések, kettős részvételi jogosultság ügye). Vannak végül itt olyan egyedi ügyek, mint az országgyűlési ügyrendből nyomtatott példányok kérése a Főkormányszéktől, rescriptum megküldése az országgyűlési elnökség részéről, Görz-Gradisca tartománygyűlésének átirata, amellyel naplóit küldi meg.

A sorozatban helyezték el az országgyűlési elnökség és iroda postakönyveit is (külön füzet az országgyűlési bizottságnak átadott irományok postakönyve). Az irodához érkezett választási jegyzőkönyvek zöme a „Választói névjegyzékek, választási jegyzőkönyvek" elnevezésű sorozatba került.

Az iratanyag ügyirat jellegű; egysége az egyes ügyirat. Segédeszközül iktatókönyv szolgál az anyaghoz. Az iktatókönyv az irat számát, keltét, praesentatumát, az elintézés keltét, módját és elküldése keltét tartalmazza. A mutatókönyv, mint jeleztük, közös az elnöki iratokkal; betűsoros, az elnöki iratok 1. csomójában foglal helyet. A kutatás a segédkönyvek alapján történhet a sorozatban (a főszámvevőségi provenienciájú anyagban, amelyre a segédkönyv nem vonatkozik, darabonkénti átnézéssel). A kérőlapon a sorozat nevét és az iktatószámot (a főszámvevőségi anyagnál a törvényhatóság nevét) kell feltüntetni.

i) A FŐKORMÁNYSZÉK ORSZÁGGYŰLÉSI VONATKOZÁSÚ IRATAINAK SCONTRO-KÖNYVE

1863

162. 1 kötet

Ez a kötet scontro-könyv a Főkormányszék közigazgatási osztálya országgyűlési vonatkozású iratairól. (Minthogy a gyűlés előkészítését a Főkormányszék végezte, az előkészítés iratanyaga is jórészt annak levéltárába került, kivéve azokat az iratokat, amelyeket a Főkormányszék később áttett az országgyűlés irodájának vagy elnökének.) Az előkészítés a gyűlést egybehívó királyi leirattal kezdődött, majd az Erdélyi Udvari Kancelláriа javaslatot kért a regalisták listájára. A Főkormányszék ideiglenes országgyűlési elnököt küldött ki, országgyűlési irodát szervezett, a napló kiadásának, az országgyűlési jegyzőkönyvnek a hivatalos lapban való közlésének kérdésével foglalkozott. A Kancelláriа törvényjavaslatokat kért fel a királyi előterjesztések egyes pontjait illetően, amelyeket a Főkormányszék bizottságokkal dolgoztat majd ki. Az országgyűlési vonatkozású ügyek zöme azonban a *választásokkal* kapcsolatos: a Főkormányszékhez érkeztek fel a választásokat előkészítő törvényhatósági bizottsági ülések jegyzőkönyvei, a bizottságok feliratai; ő küldte meg a törvényhatóságoknak a választások lebonyolításához szükséges nyomtatványokat, az ideiglenes országgyűlési rendtartást, hozzá fordultak ennek magyarázata iránt, választójogi kérdésekben, neki tettek jelentést a törvényhatóságok a választókerületek kijelöléséről, választói névjegyzék-problémákat is vetettek fel előtte, felterjesztették a válasz-

tási bizottságok névsorát, jelentik az előmunkálatok megkezdését, ismertetik a választási bizottságok működését, jelzik a választói névjegyzék elkészültét, bejelentik a választás időpontját, felküldik a szavazatszedő bizottságok névsorát s végül a választási jegyzőkönyveket, A Főkormányszék gondoskodott a mandátumok kiküldéséről. Hozzá fordultak petíciókkal a választás körüli szabálytalanságok, panasszal a választójogtól való elzárás miatt, feljelentéssel választási bizottság ellen. A scontro-könyv 1863 júniusa végén érdemben már lezárult (csak néhány bejegyzése későbbi), de azért már feltűnnek benne a magyar követekkel kapcsolatos, ismertetett problémák.

A kötet az 1863—1864-i országgyűlés történetével kapcsolatos kutatáshoz hasznos segédkönyvül szolgálhat. Iktatókönyv jellegű; rovatai: a főkormányszéki szám, az idegen szám, az irat tárgya, elintézésének kelte, módja, a kiadóhivatalba küldésének napja s az esetleges kapcsolatos számok jelzése (vagy azé, hogy az irat valamelyik cumulusba került). Kutatásnál a kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

19. AZ 1865–1866-I ORSZÁGGYŰLÉS IRATAI

Az abszolutizmus korának második, szintén különleges jellegű országgyűlésének történetével szintén nem feladatunk külön foglalkozni; itt is csak a kérdés irodalmára utalunk.

Az alábbiakban egyenként ismertetjük a gyűlés működése során keletkezett sorozatokat.

a) VÁLASZTÓI NÉVJEGYZÉKEK

163. 1 csomó

A választók névjegyzékei szerint választásra egyrészt azok voltak jogosultak, akik a rendi országgyűlés követeit kijelölték (az 1791:XI. tc.-ben foglalt joguk alapján), másrészt azok, akik az 1863/64. adóévben 8 Ft-nál magasabb adót fizettek (választójogot az 1865. szeptember 1-i királyi döntés juttatott nekik). A választók mindkét fajtájáról helységenként külön-külön jegyzéket vezettek (a név, lakhely s az első jegyzéken a jogosultság típusa — birtokos nemes, honoratior, volt székely katona stb. — feltüntetésével, a másikon az adómennyiség közlésével).

Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat, valamint a helység nevét kell feltüntetni.

b) A KIRÁLYI BIZTOS IRATAI

167. 1 csomó

A királyi biztos tisztét ezen az országgyűlésen is Ludwig Folliot-Crenneville látta el. A biztosnak az országgyűlés rövidsége miatt egyébként is formális funkcióját is csak elvétve kellett gyakorolnia. Az Erdélyi Udvari Kancellária neki küldte meg továbbítás végett az 1863—1864-i országgyűlés szentesített törvénycikkeit, jelezte megbízatásával járó külön illetménye mértékét, egyes regalisták

hozzá küldték el mentségüket távolmaradásuk miatt, az országgyűlés átnyújtotta neki feliratát, a biztos felterjesztette a kancelláriához a feliratot neki átadó országgyűlési küldöttségnek adott válaszát, s végül hozzá érkezett a feliratra adott királyi válasz.

Az iratok ügyirat jellegűek. Segédeszközül iktatókönyv szolgál hozzájuk; ez az irat számát, praesentatumát, idegen számát és keltét, tárgyát, elintézésének keltét és módját jelzi. A kutatás ennek alapján történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét, az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

c) IROMÁNYOK

164—166. 2 csomó, 1 kötet

Ez a rész az országgyűlés jegyző-, iromány könyveit, naplóit és egyéb irományait tartalmazza. Az iratanyag a királyi biztos kinevezésével és a propositiókkal kezdődik; ide kerültek a követigazoló bizottság jelentései, a követi megbízólevelek, felszólamlások, a követek névsora, indítványok, a Főkormányszék átiratai követválasztási ügyekben, a felirat és kísérőlevele (három nyelven), az 1865. december 25-i elnapoló királyi leirat és kísérőlevele, az országgyűlés jegyző- és irománykönyve (eredetiben és nyomtatott példányokban) és naplója.

Az iratokat Gálfalvi Imre ítélőmester jegyzék mellett adta át a Főkormányszék ideiglenes levéltári igazgatójának. Az anyagot e jegyzék szerint helyezték el az állagban; ennek alapján kutatható. A kérőlapon az állag nevét és a sorszámot kell feltüntetni.

20. VEGYES IRATOK

1780-as és 1840-es évek

4 csomó, 1 kötet

Az országgyűlési iratanyagba tartozik néhány olyan összeállítás stb., amely ismeretlen úton került az állagba (lehetséges, hogy az 1790—1791-i vagy az 1841—1843-i országgyűlés rendszeres bizottságai, ill. bizottsági osztályai használták fel őket munkájuknál). A legterjedelmesebbek a Mária Terézia-féle büntetőtörvénykönyv erdélyi bevezetését illető irományok: törvénykönyvszöveg, az azt megvizsgáló bizottság, ill. referens és a Gubernium megjegyzései (1772) és Tolnai János Decretum Tripartitum Theresianuma; korban megelőzi ezt Némai Márton és Cserei Farkas erdélyi büntetőtörvénykönyv-tervezete. Az anyagba tartozik még egy 1783-i összeállítás az erdélyi protestáns egyházjogról, egy 1817-i guberniumi—kincstartósági vegyes bizottsági ülés jegyzőkönyve a két kormányhatóság egy helyre telepítéséről, összeállítás a Partium reincorporatiójával kapcsolatos kérdésekről és végül egy iratjegyzékeket tartalmazó kötet (jegyzékek a Gubernium levéltárában található törvénycikkekről, az országgyűlési jegyzőkönyvekről, más közjogi fontosságú iratokról, az Erdélyi Fiscalis Levéltárban, a két hiteleshelyi országos levéltárban, a szász natio és városok levéltáraiban, az evangélikus püspöki levéltárban, fontosabb magángyűjteményekben található törvénycikkekről, oly törvénycikkekről, amelyek lelőhelye ismeretlen — utólagos bejegyzésekkel arról, hogy hol találták meg őket —, hivatali levelezés törvénycikkeknek és más közjogi okmányoknak a Guberniumhoz terjesztése tárgyában, néhány

iratnyi hivatali levelezés a szász tizedek ügyében; külön említendő a Batthyány-gyűjtemény I—III. kötetének itt található jegyzéke).

Segédeszköz nincs az anyaghoz. Kutatása átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

F 136. SZÉKELY LUSTRAJEGYZÉKEK ÉS NEMESI ÖSSZEÍRÁSOK

1635–1737

9 kötet, 1 csomó

1.	Lustrationes sedium siculicalium Consignationes nobilium transsilvanorum (sic) sale nobilitari gavisorum (I. 1.)	1643—1713	1 kötet
2—4.	Háromszék 1635. évi lustrakönyve és két másolata (I. 2. a—b. és I-jelzés nélkül)		3 kötet
5.	Marosszék lustrakönyve (másolat)	1635	1 kötet
6.	Marosszék lustrakönyve (másolat)	1636, 1647, 1677, 1685, 1691, 1692, 1703, 1711, 1715	1 kötet
7.	Marosszék lustrakönyve (I. 4.)	1636	1 kötet
8—9.	Urbarium seu Liber Lustralis sedis Aranyos (I. 5—6.)		2 kötet
10.	Udvarhelyszéki lustrák	1635—1637, 1653	1 csomó

Ez a gyűjtemény székely lustrajegyzékeket, nemesi összeírásokat s néhány más olyan iratot tartalmaz, amelyek részben rokon természetűek az elsoroltakkal, részben pedig csak azért kerültek ebbe a gyűjteménybe, mert nemesség igazolására alkalmasak voltak. A gyűjtemény részben eredeti iratokból, részben másolatokból áll. Egyes darabjait a Gubernium levéltárából válogatták ki, egyik kötetét magánféltől szerezte meg a Gubernium levéltára. Legértékesebb részét a székely lustrajegyzékek teszik. Ezek *általában* a katonáskodó székelységről készültek. A Székelyföldön a feudalizálódás folyamata megkésett, s még a 17. században s a 18. század első harmadában is jelentős számú székely élvezte a székely szabadságot, amelynek fejében csak katonáskodásra volt köteles. A jegyzékek egy része ezeket a székelyeket vette számba. A szabad székelyek közül azonban sokan különböző mentességek vagy okok révén nem teljesítettek szolgálatot (ideiglenesen szolgálatmentesek, kiöregedettek, fegyverforgatásra alkalmatlanok, rokkantak, a csíki vasbányákban dolgozó bányászok, csíki hámorosok, solymárok, a szorosok őrizetében szolgálatot teljesítők stb.). A lovon szolgáló székelyek egy része a jegyzékek tanúsága szerint idők során gyalogszolgálatra kényszerült. S a szabad székelyek közt, ha lassan is, de haladt előre a feudalizálódás; a lustránál gyakran kellett feljegyezni korábban még szabad székelyről: X. Y.-nak lett jobbágyává. Időnként vesztett hadjáratok is megtépázták a szabad székelységet; a katonai szolgálat pedig mindenképpen teher volt, igyekeztek kibújni alóla. Egyes jegyzékek azokról készültek, akik valamilyen oknál fogva

nem jelentek meg a lustrán, vagy ott katonáskodásra alkalmatlanoknak bizonyultak.

A gyűjtemény másik nagy részét nemesi összeírások teszik. Ezek az összeírások a nemesi só juttatásához voltak szükségesek. Az egyes törvényhatóságok nemességéről készültek: birtokos nemesekről és egyházi nemesekről egyaránt. Forrásértékük egyrészt a nemesi birtokmegoszlás vizsgálata szempontjából van, másrészt az egyházi nemesség helyzete megállapításához szolgáltatnak adatokat. A birtokmegoszlást ott kísérhetjük nyomon, ahol a jegyzékek minden egyes falut felsorolnak, megemlítve a birtokos vagy birtokosok nevét; az egyházi nemesekét ott, ahol az összeírás közli a nemesi telkek számát, s azt, hogy hányan szoronganak egy-egy ilyen nemesi telken.

A két nagy csoport mellett néhány egyedi jellegű irat is található a gyűjteményben. Ezek között a legfontosabb a Háromszék, Csíkszék és Udvarhelyszék sedriáján 1685-ben hozott ítéletek gyűjteménye (számos adattal a szabad székelyek jobbágysorba süllyedésére). Egy másik jegyzék az 1703. szeptember 20-i szentbenedeki kuruc győzelemnek értékes forrása (Szentbenedeknél verték szét a kurucok a Bethlen Sámuel vezérlete alatt ellenük küldött labanc insurgenseket). A jegyzék azt tünteti fel, hogy a labanc insurgensek közül ki milyen károsodást szenvedett a csatában. Néhány más különleges jegyzéket számíthatunk még ebbe a kategóriába.

A kötetek eredetiek vagy másolatok. Egy részük duplum. A másolatok közt van közel egykorú is, de többségük a 18. század második feléből származik. Az egyes köteteken belül a különböző székekben és megyékben különböző időpontokban végzett lustrák jegyzékei, ill. nemesi összeírások szorosabb rendszer nélkül követik egymást. A lustrajegyzékek készítésénél a leggyakoribb az az eset, amelynél a lustra alá kerülő székelyeket falvanként vették jegyzékbe, s azon belül aszerint csoportosították neveiket, hogy a primipilusok, pixidariusok stb. kategóriájába tartoztak-e. Másutt százanként (a katonai szervezet egysége) haladt a jegyzékbevétel; így egy falu neve több száznál is előfordul. A jegyzékek, rendeltetésüknek megfelelően, más-más adatokat közöltek az egyes személyekről. Feltüntették azt, hogy az egyes jegyzékbe vetteknek hány fiuk van; másutt a mentesség okát stb. jelölték meg. Mindez történhetett úgy is, hogy az adatokat táblázatszerűen csoportosították, de úgy is, hogy egyszerű jegyzékeket készítettek. A nemesi összeírások közt van olyan jegyzékünk, amely egy törvényhatóság nemességének egyszerű névjegyzékét adja, sem az illetők lakóhelyére, sem a nevek kezdőbetűinek ábécérendjére nem lévén tekintettel. Más jegyzékek helységenként vagy a nemesek közt némileg rangsort tartva haladnak. A jegyzékek helyenként feltüntetik azt is, hogy az illető birtokos nemesnek egyes udvarházai milyen távolságban vannak attól a sóbányától, ahonnan ő nemesi sóját kapja. Az összeírások egy része itt is rovatosan csoportosítja a közölt adatokat. Az egyéb természetű iratok közül a jegyzékek a két nagy jegyzékcsoport rendszeréhez hasonlóak. Az 1685-i deliberatumok gyűjteménye csak az egyes ügyekben hozott *ítéleteket* tünteti fel, minden rendszer nélkül.

Az iratoknak csak egy részéhez van (a kötetekben magukban) egykorú vagy még az anyagnak a Magyar Országos Levéltárba kerülte előtt készült mutató. Segédeszközül szolgál az állaghoz a külön leltárban ismertetendő „Helynévmutató" is.

A kérőlapon az állag nevét és a kötet számát kell feltüntetni.

F 137. HELYNÉVMUTATÓ A SZÉKELY LUSTRAJEGYZÉKEKHEZ, A SZÉKELY OKLEVÉLTÁRHOZ ÉS A GYULAFEHÉRVÁRI KÁPTALAN ORSZÁGOS LEVÉLTÁRÁNAK EGY IRATÁHOZ

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a címben jelzettekhez készült helynévmutató. Ábécérendben halad; egy-egy helynévnél közli, hogy a címben említett forráskiadvány, ill. állag melyik kötetének mely oldalán, ill. végül a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára egy jelzeténél található iratokban hol található a helység említése.

A székely lustrajegyzékekben való tájékozódásnál nyújthat segítséget. Kutatásnál a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 138. HOMAGIALIA

1706–1839

30 csomó, 1 kötet

1—30. Iratok 30 csomó

31. Az erdélyi római katolikus klérus 1792-i hűségesküokmánya 1 kötet

Ez a gyűjtemény azoknak a hűségesküknek okmányait tartalmazza, amelyeket a nemesség, a városi polgárság bizonyos része, a szabad parasztság (székelyek és szászok) falvainak elöljárói (helyenként a jobbágyfalvaké is) és az egyházi személyek a királyok trónra lépése alkalmából tettek le. (Külön helyet foglalnak el sorukban az 1706. évi hűségeskük.) A gyűjtemény zömét azoknak a hűségesküknek okmányai teszik, amelyeket 1741-ben, Mária Terézia uralkodása kezdetén, 1781-ben, II. József uralkodása elején, 1791-ben, II. Lipót trónra lépte után, 1792-ben, I. Ferenc, majd 1838—1839-ben, V. Ferdinánd uralkodása kezdetével tettek le az erdélyiek. Ezekből az időpontokból *általában* a következők esküokmányai maradtak fenn: az országos kormányhivatalok tisztviselőié (nem értve ide a kincstári szervekét s magának a Guberniumnak tanácsosait és titkárait), a nemességé, a városi polgárok egy részéé (egyes városokban a polgárság egészének neve és pecsétje az okmányra került, másutt a város lakóinak egy részét már csak számszerűen összegezve tüntették fel, azzal a megjegyzéssel, hogy tőlük is kivették a hűségesküt; másutt csak a vezető tisztviselő, a tanács és az esküdt polgárok írták alá az okmányt; néhol még az esküdt polgárok sem); a szabad parasztok falvainak elöljáróié (néhol azonban a jobbágyfalvaké is); az egyházi személyeké (le egészen a falusi papságig); két esetben az országgyűlésen egybegyűlt rendeké is. 1706 tavaszán a császáriak nemcsak a nemességet eskették fel I. Józsefre, hanem a jobbágyfalvak elöljáróit is. Az esküokmányok közé került egy olyan irat is, amely azt tünteti fel, hogy 1706 októberében Hunyad megyében kik tettek esküt II. Rákóczi Ferencre.

A kötetek kötése és a bennük található pecsétanyag művészettörténeti jelentőségű.

Az esküokmányokat évek szerint csoportosították. Az egy-egy évben letett eskük iratain belül külön-külön csoportokba foglalták össze a megyék, székely

székek, szász székek, főhatóságok, klérusok, rendek esküjét tartalmazó iratokat. Az egyes esküokmányok oklevélformában készültek; a törvényhatóság, kormányszerv vagy egyházi hatóság vezetője bocsátotta ki őket. A bevezető rész után, bizonyos fokig rangsort tartva, következtek a nemesek aláírásai. Azokban a megyékben, ahol nagyobb számú nemes lakott, helységek szerint csoportosíthatták az eskütevőket. A székely székeknél előbb a nemesek aláírása került az okmányra, majd a szabad falvak elöljáróié. A szász székeknél előbb a székváros polgárságának aláírásai szerepeltek az okmányon (az egész polgárságé vagy egy részéé, vagy csak a tanácsé és esküdt polgároké). Ezt követték a falvak elöljáróinak nevei. A kiváltságos városoknál a beosztás a szász városokéhoz volt hasonló. Ahol a városnak lakossága különböző helyi igazgatási szervek alá tartozott — Gyulafehérvárott stb. —, ott a felsorolásban is érvényesült ez az elkülönülés. A kormányhatóságoknál az aláírás sorrendje a rangrendhez igazodott. Az egyházak esetében a beosztás az egyházi szervezet felépítését követte. A gyűjteményhez segédkönyv nem készült. A kutató a kérőlapon jelölje meg, hogy melyik törvényhatóságnak, kormányszervnek vagy klérusnak mely évből származó esküokmányára van szüksége.

F 139. I JELZETŰ PRODUCTIONALISOK

(1669–) 1750–1844

43 kötet

1—14.	Betűjellel (A—W) ellátott perkivonati kötetek	14 kötet
15—32.	Egy-egy törvényhatóság iratait tartalmazó kötetek	18 kötet
33.	Liber relationum circa causas nobilium pro dubiis expositorum in annis 1770. 1771 et 1772. ad Augustam Aulam submissarum	1 kötet
34.	A Közép-Szolnok megyébe küldött Commissio Revisoria a Guberniumhoz tett felterjesztéseinek fogalmazványai	1 kötet
35.	Mutató nemesi perekhez	1 kötet
36.	A kővárvidéki nemesek és puskások jegyzéke	1 kötet
37.	Jegyzőkönyv nemesség-bizonyító Produc. (sic) perekről 1699—1848	1 kötet
38—39.	A fogarasi boérok mentességei dolgában kiküldött bizottság iratai	2 kötet
40.	A székely határőrezredekben szolgálatot teljesítő székely nemesek jegyzékei (I. 38/b jelzéssel)	1 kötet
41.	Consignationes praecipuarum patriciorum in natione saxonica familiarum, nobilitate Hungarica condecoratarum et condecorandarum	1 kötet
42—43.	A Gubernium által revideált vagy királyi határozattal eldöntött nemességi ügyek seriese 1750—1844	2 kötet

Ez a gyűjtemény nemességigazolási iratokat tartalmaz (elsősorban nemességi perek iratait, emellett nemesi összeírásokat és nemesség tárgyában végzett vizsgálatok iratait).

Nemességi perek különböző bírósági szervek előtt folytak. Maguk a megyék, ill. székek sedriái is folytattak nemességigazoló eljárásokat; a királyi tábla hason-

lóképpen; a Gubernium is (és tovább is terjesztett ilyeneket az Erdélyi Udvari Kancelláriához). A nemességigazolási eljárás a nemességet adományozó oklevél s más igazoló okmányok (tanúkihallgatási jegyzőkönyvek stb.) bemutatásából s ezek bírósági megvizsgálásából, végül pedig a bíróság ítéletéből állt. A gyűjteményben szereplő nemességi peres iratok nagy része perkivonat. A kivonatoknak a kutatás számára elsősorban azon részei érdekesek, amelyek a bemutatott igazoló okmányok olykor egészen részletes foglalatát tartalmazzák.

A gyűjtemény másik, nagyobb részét nemesi összeírások teszik. Ezek főleg a nemesi birtokmegoszlás megállapításánál értékesek. Különleges helyzetet foglal el köztük a kővárvidéki nemesek és puskások 1669. évi összeírása. A többi irat közül figyelemre méltóak az 1840-es években a fogarasi boérok mentességei dolgában kiküldött bizottság iratai. A bizottság feladata a boérok számának, a falu közterheinek, a boérok részesedésének a közterhek viselésében és mentességeiknek megállapítása volt, s végül azé, hogy hogy áll az adó alatt lévő boérok productionalis pereinek ügye. Egy 1784-ből származó iratokat tartalmazó kötet iratai részben a szász natio magyar nemességet nyert családjairól készült kimutatások, részben pedig jegyzékek a szász natiónak azokról a tagjairól, akik megnemesítendők volnának. Az állagba ezeken kívül a Guberniumnak nemességi ügyekben az udvarhoz tett felterjesztéseinek fogalmazványai, a Guberniumnál megfordult nemességi ügyek mutatói s más, vegyes nemességigazolási iratok kerültek. A gyűjteményt zömmel a Gubernium ügyiratanyagából válogatták ki (a megyék által felterjesztett nemesi összeírásokat vagy a megyéknél folyt nemességi perek jegyzékeit stb.).

A betűjellel ellátott perkivonati kötetek általában a királyi táblánál folyt perek kivonatait tartalmazzák. A kötetek egységei az egy nagybetűvel megjelölt perkivonat-gyűjtemények. Egy-egy kötetbe egy vagy több ilyen egység került. Az egyes betűkkel ellátott gyűjteményrészek sem az iratok kelte, sem törvényhatóságok, sem a tárgyukban mutatkozó kisebb eltérések szerint nem különülnek el egymástól. Az egyes gyűjteményrészeken belül a perkivonatokat helyenként a nemességüket igazolók jogi kategóriái szerint csoportosították; ezeken a csoportokon belül nincs rendszer. A perkivonatok annak a bíróságnak megjelölését tartalmazzák, amelynél a per folyt, a bíróság székhelyét, a per megindultának időpontját, a peres felek neveit és a per megjelölését, majd kivonatosan a „perbeli feleselés"-t s végül szövegében a bíróság ítéletét, feltüntetve azt is, hogy az ítélethozatalnál a királyi tábla milyen összetételben ült össze. Némileg eltér a többi kötetektől a W-jelzéssel ellátott kötet. Míg a korábbi kötetek másolatokat tartalmaznak, ez eredeti iratokat is foglal magában; tárgyában pedig abban különbözik amazoktól, hogy a királyi táblának nemességi ügyekben a Guberniumhoz tett felterjesztéseit is tartalmazza, s a Guberniumnak ilyen ügyekben tett elintézéseinek fogalmazványait is. Az egyes betűkkel jelzett gyűjteményrészek végén mutató van. Ez néhol csak nevet jelöl meg, s azt tünteti fel, hogy az illető ügyével foglalkozó per a gyűjteményrész hányadik oldalán található, ill. (ha a kötet oldalai nincsenek számozva) hányadik helyen szerepel a kötetben. Másutt a perirat rövid kivonatát adja meg (a fel- és alperes és az ügy megjelölésével). Egyes esetekben betűsoros, másutt a gyűjteményrész egyes perkivonatainak egymásutánját követi.

A törvényhatóságok szerint csoportosított anyag kb. az 1770–1801. évek közti időszakot öleli fel. Itt egy-egy kötet egy-egy törvényhatóság iratanyagát

tartalmazza. Az egyes köteteken belül az iratok időrendben vannak elhelyezve. Nincs segédkönyvük; a kötetekben elvétve találni névmutatót. A többi kötetek közül a „Liber Relationum circa causas nobilium" a Guberniumnak nemességi ügyekben az Erdélyi Udvari Kancelláriához tett felterjesztéseit tartalmazza. A 34. rakszámú kötet a Gubernium által Közép-Szolnok megyébe küldött Commissio Revisoria felterjesztéseinek fogalmazványaiból áll. (A bizottságot az adótabellákból expungált nemesek ügyének kivizsgálására küldték ki.) A 35. rakszámú mutató a nemesi perek iratainak egykori elhelyezésére utal. Ma a kötetnek csak levéltártörténeti érdekessége van. A kővárvidéki nemesek és puskások jegyzéke helységenként veszi sorba ezeket; a név mellett csak az esetek kis részében közöl megjegyzést az illető tisztségére vonatkozólag vagy arra nézve, hogy honnan költözött a vidékre. A 37. rakszámú kötet évrendben, az egyes éveken belül pedig a guberniumi jelzetek számrendjében közli mindazokat a jelzeteket, amelyek alatt nemességi perek vagy más, a nemesség dolgát érintő iratok találhatók, ill. voltak találhatók. A fogarasi vizsgálóbizottság iratait tartalmazó két kötet közül a 39. rakszámú tartalmazza a bizottság jegyzőkönyvét, a másik kötet pedig a boéroknak kiváltságaikat igazoló okmányait. A 40. rakszámú kötet katonai egységenként — s azon belül is csoportosítva — tünteti fel a székely határőrezredekben szolgáló nemesek adatait. A 41. rakszámú kötet az egyes szász törvényhatóságok felterjesztéseit tartalmazza. A 42—43. rakszámú kötetek betűsoros mutatók; egy-egy betűn belül évrendben közlik az adatokat (iktatószám, név, a Guberniumnál való megtárgyalás ideje, felterjesztése az udvarhoz, a királyi döntés ideje és száma).

Az anyag egy részénél az egykorú mutató ad bizonyos támpontot a kutatónak (arra nézve, hogy a peres felek milyen bizonyító okmányokat mutattak be a per során). A törvényhatóságok szerint csoportosítva iratanyagot tartalmazó köteteknél elvétve találunk névmutatót. A segédkönyvvel el nem látott köteteknél a kutatás csak a kötet átforgatásával történhet. A kutatónak a kérőlapon az állag neve mellett annak az állagrésznek a nevét kell feltüntetni, amelyet át kíván nézni.

F 140. K JELZÉSŰ PRODUCTIONALISOK

1702—1829

18 kötet

1.	Liber Productionum Fiscalitatum de anno 1702	1 kötet
2.	Az előbbi kötetben foglalt jegyzékek másodpéldányai és a dévai uradalom productiója (a gyalui uradalomra vonatkozólag az egyetlen)	1 kötet
3.	A dévai uradalmat illető 1702. évi productio jegyzékének 1744. évi másolata	1 kötet
4.	Kővárvidéki productio-töredék	1 kötet
5—17.	Productionalis perek iratai	13 kötet
18.	Mutató a productionalis perek irataihoz	1 kötet

Ez a gyűjtemény productiók iratait foglalja magában. A productio itt birtokjog-bizonyító eljárást jelent. Az erdélyi fiscalis jószágoknak idők során a legnagyobb része (a két hatalmas bányauradalom: a zalatnai és a vajdahunyadi, s

néhány kisebb birtok kivételével) magánosok kezére került. A kincstár azzal a követeléssel lépett fel ezekkel a birtokosokkal szemben, hogy mutassák be (produkálják) a kincstári birtokon gyakorolt birtokjogukat igazoló iratokat. Ezt az eljárást, amelynek során az iratokat bemutatták, megvizsgálták, productiónak, ill. abban a formájában, amelyet iratanyagunkban 1769-től találunk meg, productionalis pernek nevezzük.

A gyűjtemény két részre különül. Első része jegyzőkönyv (több példányban) az első Habsburg-kori productióról, a Bethlen Miklós Önéletírásában részletesen (bár nem mindenben hűen) leírt 1702. évi productionalis eljárásról. A productionalis eljárás ekkor a Cameratica Commissio, a Gubernium és a tábla előtt folyt. A jegyzék, amely az eljárás emlékét őrzi, csak a birtokjogot igazoló iratokat ismerteti; az egyes birtokok dolgában döntést nem tartalmaz. Értéket elsősorban az ad neki, hogy az esetek egy részében részletes kivonatokat közöl a birtokadományozási, -elzálogosítási oklevelekből. Nyomon kísérhetjük belőle a kincstári birtokok magánkézre jutásának útját. A productio a gyulafehérvári, fogarasi, szamosújvári, kővári, görgényi, gyalui és dévai uradalomra terjedt ki; teljes azonban aligha lehetett, hisz az eljárás csak 1702. június 12-től 1702. augusztus 16-ig tartott. A jegyzék csak egy része az 1702. évi productio egész iratanyagának. Az erre vonatkozó iratanyag az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak más állagaiban és feltehetőleg családi levéltárakban található. A gyűjtemény másik része az 1769 és 1829 közti productiókat öleli fel. Ezek a productiók per formájában folytak. A pert a kincstár indította meg képviselője, a fiscalis director útján. A forum productionale, amely előtt a per lefolyt, a következőkből tevődött össze: a Gubernium (ennek tanácsosai közt a thesaurarius is helyet foglalt), a királyi tábla és a magyar megyék és vidékek, valamint a székely székek vezető tisztviselői. Elnöke a gubernator, távolléte esetén megbízottja, így a Gubernium rangban legidősebb tanácsosa volt. (Bruckenthal Sámuel királyi biztossága idején, gubernatori kinevezése előtt őt illette az elnöklés joga.) A forum tagjainak általában csak egy része jelent meg az üléseken. Ülésszakokat (az iratanyagból megállapíthatóan) korábban évente többször, majd legfeljebb ha évente egyszer tartottak. Vannak azonban egész évtizedek, amelyekből semmiféle ilyen iratanyagunk sem maradt fenn. A productionalis per is a birtokjogot igazoló iratok bemutatásából és megvizsgálásából állt, a perek irataiban azonban (az 1702. évi jegyzékekkel ellentétben) megtaláljuk a birtokjog dolgában hozott ítéleteket is. Értékessé az iratokat itt is elsősorban a bemutatott iratok kivonatai teszik. Ezeket a perkivonatok gyakran egészen részletesen ismertetik, a forum productionale jegyzőkönyvei viszont röviden foglalják össze.

Az 1702. évi számos productio jegyzékei a következő adatokat tartalmazzák: a producens neve és a productio napja; annak a jószágnak megnevezése, amelyről a productio történt; hogy került magánkézre az illető birtok, birtokrész stb. (ki tette az adományt, hogy zálogosította el a jószágot; kinek történt az adományozás, ill. elzálogosítás, az utóbbi esetén mi volt a zálogösszeg. Ebben a rovatban találjuk meg a birtokjogot biztosító iratok kivonatát); adományként vagy zálogképpen került-e magánkézre a birtok, s ha zálogképpen, mennyi volt a zálogösszeg, ki volt a birtok első elnyerője (itt találjuk a birtok kézről kézre való vándorlására vonatkozó feljegyzéseket); s hogy egyes magánkézen levő birtokokról vagy birtokrészekről stb. miért nem történt meg a productio. A jegyzékeket uradalmanként vették fel. Az egyes uradalmak jegyzékein belül a bejegyzések

a productio rendjében — tehát időrendben — történtek. Az 1. kötet elején tartalommutató jelzi, hogy az egyes uradalmakra vonatkozó jegyzék mely oldalakon található. Az 1744. évi másolat végén betűrendes név- és tárgymutató van; ez a kötet lapszámaira utal.

A productionalis perek iratait tartalmazó kötetek kisebb egységekre oszlanak. Egy-egy ilyen egység a forum productionale egy ülésszakának ülésjegyzőkönyveit, ill. az egy ülésszakon eldöntött perek kivonatait tartalmazza. Az egyes egységeket időrendben kötötték be a kötetekbe, s betűjelzéssel látták el őket (előbb egyes, majd kettős nagybetűvel, majd Aa-, Ab- stb. jelzéssel). A productionalis perek iratait tartalmazó kötetekhez mutatókönyv készült. Ez betűsoros; az alperesek nevének betűrendjében halad. A neveken kívül azt a jószágot jelöli meg, amely a per tárgyát képezte, s amellett azt, hogy az illető feljegyzés melyik betűjelzéses csoportnak hányadik oldalán található, s végül azt az évet, amelyre a feljegyzés vonatkozik. Magukban a perek iratait tartalmazó kötetekben is vannak mutatók; ezek az egyes betűjelzéses csoportok végére kerültek, s az illető csoportot illetik.

Az 1702-i productiók jegyzékeiből a megfelelő uradalomra vonatkozó jegyzéket kell kikérni. A kérőlapon az állag neve mellett az év és az uradalom megjelölését kell feltüntetni. A productionalis perek iratait tartalmazó köteteknél a kutatás a segédkönyvek alapján történhetik. Ennél az anyagrésznél a kérőlapon elég az állag nevét és a szükséges állagrész betűjelzését feltüntetni.

F 141. FÜGGŐBEN MARADT NEMESSÉGI PEREKHEZ TARTOZÓ NEMESLEVELEK

16–17. század

2 fémdoboz

1—2. 2 doboz

Ezek a nemeslevelek függőben maradt nemességi perek irataiként maradtak a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) irattárában, s onnan emelték ki őket ebbe a külön gyűjteménybe. Az oklevelek jó része iparművészettörténeti jelentőségű. Az egyes iratok borítékán feltüntették annak az ügynek számát is, amelyen a nemességi per a Gubernium Transylvanicum (in Politicis)-nál szerepelt. A borítékok a guberniumi jelzetek év- és iktatószám-rendjében vannak elhelyezve a dobozokban. Segédkönyv nincs az állaghoz. A kutatás az iratok egyenkénti átnézésével haladhat.

F 142. GYRÁS GYŰLÉSI JEGYZŐKÖNYVEK

1771–1848

65 kötet

1—65. 65 kötet

Az állag magyar megyék és székely székek megye- és székgyűlési jegyzőkönyveit foglalja magában. Minthogy a sorozatban található jegyzőkönyvek csekély kivétellel az 1790 utáni időszakból valók, a gyűlés *törvényszabta* szervezetének, hatáskörének és működése módjának ismertetéséhez az 1791: XXI. tc.-et vehetjük

alapul. E szerint a megye- és székgyűlések tárgyai a Guberniumnak olyan jellegű rendelkezései, amelyeket a tisztség a saját hatáskörében nem láthat el, továbbá a megye, ill. szék tisztjeinek választása, országgyűlési követek választása és utasítása, törvénykezés és a törvényhatóságok hatáskörébe tartozó politica és oeconomica objecta. A gyűlés működésére nézve a törvény a következőket szögezi le: negyedévenként kell tartani (ezenfelül szükség esetén rendkívüli közgyűlést lehet összehívni). A gyűlés elnöke a törvényhatóság vezető tisztviselője vagy az ezt helyettesítő administrator; ezek távollétében a rangidős főbíró, alispán vagy alkirálybíró. A gyűlés napirendjén a következő tárgyak szerepeljenek (a felsorolás rendjében): azok a királyi vagy guberniumi rendeletek, amelyek a közgyűlésen megtárgyalandók; az egész törvényhatóságot érintő ügyek, a törvényhatóság egyes községeit érintő ügyek; magánosoknak olyan panaszai és kérései, amelyek a közgyűlés részéről való megvizsgálást és határozatot kívánnak; tisztán törvénykezési ügyek. A gyűlésről jelentést kell tenni a Guberniumnak, s fel kell küldeni hozzá a gyűlés jegyzőkönyvét. A marchalisok hatásköre, működése ettől a szabályozástól sokban eltérő képet mutatott.

A közgyűlés által tárgyalt ügyek között első helyen a Gubernium rendeleteit kell említeni. Guberniumi rendelettel hirdették ki a megerősített törvénycikkeket. A rendeletek további nagy csoportjai voltak a Normalia jellegű rendelkezések, a megyének vagy széknek egyedi ügyekben adott válaszok s a Gubernium olyan általános publikációi, amelyek, egyedi (általában személyekkel kapcsolatos) ügyeket tartalmazván, nem sorolhatók a Normaliák közé. A rendeletek tárgykörei közül a következőket említjük: a mezőgazdasági technika fejlesztésére, a legeltetésre vonatkozó intézkedések; a jobbágyok szolgáltatásainak szabályozását, ínség idején a földesúr által való segélyezése módját, a parasztnak telkéről való kimozdításának feltételeit, a napszámbérek limitációját, az adó, katonai szolgáltatások, katonaszedés szabályozását, a vándorlás meggátlását, statárium kihirdetését tárgyaló rendeletek. Decretumok szabályozták a paraszt perbeli védelmét, a földesúri bíráskodás módját, a falusi igazgatást. Más intézkedéseknek a cigányok letelepítése volt a tárgya. Rendelkezések szabályozták a belkereskedelmet (házaló kereskedés, zsidó családok megtelepedhetése), az adó- és közmunkaügyeket, az iskolaügyet. További leiratok a használatos pénznemekkel, mértékekkel kapcsolatos rendszabályokat, a birodalomban érvényes vámrendszabályokat, az országos méltóságokban történt személyi változásokat közölték a megyével. Rendeletek útján hívta fel a Gubernium a megyét és széket az országgyűlésre követek küldésére. Külön csoportot alkottak a természeti csapások elleni védekezést szabályozó rendelkezések. Számos decretum foglalkozott az igazságszolgáltatás, katonai és polgári igazgatás alá tartozó személyek pereskedése módjával stb. Rendeleti úton adta hírül továbbá a Főkormányszék a Birodalom által kötött nemzetközi szerződéseket. Értesítette a megyét vagy széket bizonyos személyi jellegű ügyekről (katonatisztek rangjuktól megfosztása, személyek vesztegetőnek nyilvánítása, gyámság alá helyezése). A Guberniumon kívül a Commissariatus Provincialis is fordulhatott rendelettel a megyéhez vagy székhez (a naturalia mértékére, szolgáltatásának módjára stb. vonatkozólag). A megye vagy szék és a Gubernium kapcsolatának a gyűléseken előforduló másik fajtája a megye vagy szék sérelmi feliratai. Ezek legtöbbnyire az állami terhekkel (adó, katonaság részére szolgáltatások, katonafogdosás, sószállítás, sóutak ügyei) voltak kapcsolatban.

A másik országos fórum, amellyel a gyűlés kapcsolatban állt, az országgyűlés volt. A marchalis választotta meg az országgyűlésre a követeket. Számukra (általában külön bizottságot küldve ki e célból) utasítást készített, esküt vett ki tőlük, megbízólevéllel látta el őket. A követek az országgyűlés alatt írásos tudósításban vagy személyesen megjelenve szóban tájékoztatták a gyűlést a diéta munkálatairól és tevékenységükről; az megvitatta az országgyűlés által készített munkálatokat, törvényjavaslatokat, módosításokat dolgozott ki és javasolt. A követek az országgyűlés végeztével a marchalis előtt adtak számot munkájukról. A gyűlés különleges napirendi tárgya volt a hűségeskü letétele.

A marchalis más hatóságokkal, szervekkel vagy személyekkel is állhatott kapcsolatban. Így erdélyi törvényhatóságok körlevelet bocsátottak ki. Ezek az ellenzéki politika összehangolását célozták (országgyűlés tartásának követelése, közös fellépés német bevándorlók ellen, unió követelése), iskolaügyi és más kulturális vonatkozású felszólításokat tartalmaztak, a megyék és székek különös érdekeinek biztosítását célozták (a megyék térképeinek egymásnak megküldése, rablók elleni közös fellépés stb.). Magyarországi megyék is fordulhattak körlevéllel a marchalishoz. Ezeknek két nagy csoportja van. Az elsőt az összes erdélyi megyék és székek megkapták; ezek az unió kérdéseivel, Magyarországot és Erdélyt egyaránt érintő vámsérelmekkel, nyelvi és kulturális, vasútépítési ügyekkel és nemzetközi jellegű sérelmekkel (az Orosz Birodalom katolikusainak elnyomatása stb.), foglalkoztak. A másodikat csak a partiumi törvényhatóságokhoz (1836 után) juttatták el. Egyes testületek, intézmények is megkereshették a megyék stb. gyűlését [magyarországi és erdélyi kereskedő vagy ipari társaságok, kulturális intézmények (magyar Nemzeti Színház, erdélyi Nemzeti Színház országos biztossága, Magyar Tudományos Akadémia)]. A marchalis levelezésének ebbe a csoportjába kell sorolni a gyűlés üdvözlő iratait vezető politikusokhoz (Széchenyi, Wesselényi stb.).

A gyűlés működésének további nagy főcsoportját a megye stb. belső ügyei teszik. Ezek közül első helyen kell megemlíteni a törvényhatósági tisztségekre való választásokat. További, jelentősebb funkciója volt a gyűlésnek a statutumalkotás. Egy-egy statutum egy-egy ügycsoportra nézve tartalmazott az érvényes törvényekkel és általában a kormányhatóságok rendeleteivel is összeegyeztethető, az illető megyében vagy székben hatállyal bíró rendelkezéseket. Szabályozás foglalkozott az erdő, legelő használatával, a bikatartással, adózási ügyekkel, a falusi pénztárak kezelésével, útépítési ügyekkel. Elkészítette a megyei tisztviselők utasítását, eskümintáit. Rendészeti intézkedéseket tett (általános rendészeti szervezet; marhalopás meggátlása stb.). Iskolaügyekkel is foglalkozott. Igazságszolgáltatási rendszabályokat hozott. A törvényhatóság vagyonának kezelése tárgyában intézkedett.

A belső ügyek következő csoportját tisztviselőinek a gyűléshez tett jelentései alkották. Jelentést tett a főbíró a megye állapotáról. Ezzel és elszámolással tartoztak az adótárnokok, a megyei levéltárnok stb. A gyűlés megvizsgálta ezeket, megtette rájuk megjegyzéseit, a jelentést nem tevő tisztviselőt felszólította e kötelessége teljesítésére. Kifogásolt jelentés vagy számadás esetén felelősségre vonta az illető tisztviselőt, rendben talált jelentés vagy számadás benyújtójának megadta a felmentést. Jelentéssel tartoztak a gyűlés által a legkülönbözőbb ügyekben vizsgálat tartására kijelölt bizottságok is.

Érkeztek kérvények, panaszok is a gyűléshez. Ezek benyújtói egyes parasztok vagy egész falvak (földek, legelők, erdők, erdei legelők elvételét, a robotnak a törvényes mértéket túlhaladó voltát tették szóvá; adózás, közmunka könnyítését, más esetekben ezek alól való ideiglenes mentesítést kértek; panaszt emeltek a vámok miatt; árvízvédelmi intézkedéseket kértek). Instantiákat, panaszokat nyújtottak be a megye vagy szék hatósága alá tartozó mezővárosok s a birtokos nemesek is. Az utóbbiak beadványainak egy része a mezei és erdei kihágások elkövetői stb. ellen történt. Más esetekben jobbágyaik illetéktelen vagy a törvényes mértéken túli állami terhei miatt emeltek panaszt. A gyűléshez fordultak polgári peres keresetekkel, személyek vesztegetőknek nyilvánítása kérésével is. Igen nagyszámú kérvényező nemessége igazolásáért folyamodott. Mások megyei stb. alkalmaztatásukat, kormányszervekhez való felvételük pártolását, szolgálatuk igazolását, jutalmazásban részesítésüket, a nemesi testőrséghez való felvételüket kérvényezték.

A gyűlés elnöke a törvény értelmében a megye stb. vezető tisztviselője volt; akadályoztatása esetén a rangidős megyei tiszt. Igen gyakran előfordult azonban, hogy a törvényhatóságnak nem volt vezető tisztviselője. Ilyenkor a rangidős megyei tiszt elnökölt; a Gubernium azonban gyakran biztosokat küldött a gyűlésre; ez maga a gubernator vagy a Gubernium elnöke is lehetett, de a Gubernium egy tanácsosa vagy valamelyik más törvényhatóság vezető tisztviselője is. Az 1819—1820. években pedig az úrbéri rendezéssel kapcsolatos tárgyalásoknál a törvényhatóságba az úrbérrendezés ügyében kiküldött királyi biztos elnökölt (a gyűlésnek csak azon részén, amely az úrbérrendezéssel foglalkozott). A gyűlésen részvételi és szavazati joggal bírt minden, a törvényhatóság területén birtokos nemes. Bár a törvény szerint negyedévenként kellett tartani (nem számítva a rendkívüli közgyűléseket), a sorozat hiányossága ellenére is megállapítható, hogy sok törvényhatóság éveken át nem tartott közgyűlést. A napirend csak nagyjából felelt meg a törvény által előírottnak. Gyakran előfordult, hogy nem a kormányhatóságok rendeleteivel, hanem megyei tisztviselők jelentéseivel, panaszok tárgyalásával, sérelmi feliratok készítésével kezdték meg a munkát. A jegyzőkönyv egy példányát az előírt módon a Guberniumnak küldték fel.

Jegyzőkönyvek a következő törvényhatóságoktól kerültek a állagba: Alsó-Fehér, Felső-Fehér, Torda, Küküllő, Kolozs, Doboka, Belső-Szolnok, Hunyad, Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd megye, Fogarasvidék, Kővárvidék; Aranyosszék, Háromszék, Csikszék, Marosszék, Udvarhelyszék.

Egy-egy tárgy általában kivonatosan került a jegyzőkönyvbe (a bal oldali hasábba az ügy kivonata, alatta a jobb oldaliba az ügyben hozott végzés). Teljes egészében a jegyzőkönyvbe vezették a nemességigazolásokat, az ünnepélyes alkalmakkor elmondott üdvözlőbeszédeket, a törvényhatóság által készített legfontosabb feliratokat. Egyes megyék stb. teljes egészükben bemásolták a jegyzőkönyvbe a gyűlés megnyitásakor elhangzott üdvözléseket, a Guberniumnak küldött felterjesztések szövegét is. A jegyzőkönyv egy példányát a Guberniumnak küldték fel. Ott ezt a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) ügyiratállagában helyezték el. Innen feltehetően a 19. század második felében kiemelték, és törvényhatóságonként sorozatokba egyesítették. E sorozatok *általában* időrendiek, a rendet azonban nem tartották meg pontosan. Helyenként az is előfordult, hogy több kötet ugyanabból az időszakból párhuzamosan tartalmaz jegyző-

könyveket. A jegyőkönyvek néha más megye jegyzőkönyveit felölelő kötetbe kerültek.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása a viszonylagos érvényű időrend alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét és az évszámot tüntesse fel.

F 143. EXTRACTUS LITTERARUM ET LITTERALIUM INSTRUMENTORUM DIVERSAS FAMILIAS TANGENTIUM

(Erdélyi nemesi családoknak a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárában őrzött birtokjogi iratainak elenchusai)

16—17. század

1 kötet

1. 1 köte

Ez a kötet a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának erdélyi nemesi családok birtokjogait illető irataihoz készített elenchus; Brinyi Sámuel munkája, aki a 19. század első felében működött a káptalani levéltár requisitoraként. A birtokjog-biztosító iratoknál szokásos részletességű feljegyzéseket közöl az iratokról. Az egy-egy családot illető iratokra vonatkozó bejegyzéseket egy csoportban közli, az egyes családokkal kapcsolatos bejegyzések azonban minden rendszer nélkül követik egymást. A kötet végén betűsoros névmutató található. Ez a kötet lapszámaira utal.

A segédkönyv támpontokat szolgáltat a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárában folyó kutatáshoz. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 144. „MŰZEUM"

1691—1861

2 doboz

1—2. 2 doboz

Ebben a gyűjteményben néhány alkotmányjogilag fontos iratot egyesítettek. Ide került a Diploma Leopoldinum, a Pragmatica Sanctio erdélyi törvénybe iktatása (1722) és megerősítése (1723), az Erdélyt nagyfejedelemség rangjára emelő diploma (1765; ez arany függőpecséttel lévén megerősítve, ma a Regnicolaris Levéltárban van elhelyezve), a Diploma Leopoldinum 1792-ben I. Ferenc és 1837-ben V. Ferdinánd által történt megerősítése, végül I. Ferenc József 1860. októberi diplomája (egy-egy magyar, német és román példány) és 1861. februári pátense (hasonlóan három példányban, a három erdélyi nyelven). Az oklevelek díszes kiállításúak. Kiállításuk időrendjében vannak elhelyezve. Segédkönyv nem készült hozzájuk. A kutatónak az irat címszerű megjelölését kell feltüntetni a kérőlapon.

F 145. A GYULAFEHÉRVÁRI KÁPTALAN ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA ÉS A KOLOZSMONOSTORI KONVENT ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA IRATAIRÓL A GUBERNIUM RÉSZÉRE KÉSZÜLT MÁSOLATOK

13–18. század

54 kötet

	A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának iratairól készült másolatok:		
1—11.	A Liber regiusok birtokjog-biztosító irataainak másolatai	1580—1656	11 kötet
12—13.	Elenchus és index az előbbi sorozathoz		2 kötet
14—17.	A hiteleshelyi jegyzőkönyvek birtokjog-biztosító irataainak másolatai		4 kötet
18—19.	Elenchus és index az előbbi sorozathoz		2 kötet
20—31.	A levéltár egyéb állagainak birtokjog-biztosító iratairól készült másolatok (Tomus Fragmentorum)		12 kötet
32—33.	Elenchus és index az előbbi sorozathoz		2 kötet
	A Kolozsmonostori Konvent Levéltárának iratairól készült másolatok:		
34—52.	Másolati kötetek		19 kötet
53—54.	Elenchus és index a másolati kötetekhez		2 kötet

Ez a gyűjtemény a Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára bizonyos irataink másolatait tartalmazza.

A gyűjtemény elkészítése az 1763. április 21-i udvari rendelet nyomán indult meg; ez meghagyta a Guberniumnak: másoltassa le a maga részére a két levéltár iratai közül a birtokjogokat biztosítókat. A rendelet végrehajtásánál azonban akadályok merültek fel. A Gubernium továbbította ugyan a rendelkezést a két testületnek; a gyulafehérvári káptalantól azonban hamarosan nem várt választ kapott. A káptalan (arra való hivatkozással, hogy ez az intézkedés birtokos nemes családok érdekeit sérti) kérte a Guberniumtól: halassza el a végrehajtást a legközelebbi országgyűlés döntéséig. A Gubernium maga is csatlakozott ehhez az állásponthoz; az udvar válasza azonban erélyes rendreutasítás volt. Így 1763 őszén meg is indult a munka. A gyűjtemény tárgyára nézve elég a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára és a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára leltáraira utalnunk. A másolatgyűjteményben azonban megtaláljuk a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának „Cista Capitali Albensis" nevű állagáról készült másolatokat is, amelyeknek eredetije (a káptalan saját levéltáráról lévén szó) nem került be az Országos Levéltárba.

A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára birtokjog-biztosító irataink másolásánál a munka irányítói három sorozatot alakítottak ki. Az első a Liber regiusok irataink másolataiból állt; a másodikba a hiteleshelyi jegyzőkönyvekről készült másolatok kerültek, a harmadik sorozatba pedig az összes többi állagok irataink másolatai. Mindegyik sorozathoz elenchus és mutató készült. Az elenchus az egyes iratok tárgyát tünteti fel, s megjelöli azt, hogy az irat a kötetek hányadik oldalain található. A mutatók betűsorosak; csak személy- és helyneveket tüntetnek fel. A Liber regiusokból készült másolatoknak mutatója nem

közvetlenül a másolati kötetek lapszámaira, hanem az elenchusra utal, a protocollumokból készült másolatoké és a Tomus Fragmentorum közvetlenül a másolati kötetek lapszámaira.

A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltárában a másolatokat nem különítették el állaguk szerinti sorozatokba. A sorozat elenchusa ugyanúgy készült, ahogy a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárában. A mutató betűsoros; egy-egy betűn belül sorba veszi a köteteket, és közvetlenül lapszámaikra utal. A kutatás ott, ahol a mutatókönyv közvetlenül a kötetek lapszámára utal, annak alapján történhet; ott pedig, ahol az utalás az elenchus lapszámaira történik, a mutatókönyv és az elenchus alapján. A kérőlapon az állag neve mellett a másolatsorozat nevét kell feltüntetni, s a szükséges kötet számát.

F 146. A CISTA DIPLOMATICA VEGYES IRATAI

1568–1850-es évek

7 csomó, 1 láda

1—8. 7 csomó, 1 láda

Ez az állag azokat az iratokat tartalmazza, amelyek a Cista Diplomatica-ba tartoznak, de egyes állagokba nem sorolhatók. Tárgyi egységei közül elsőnek a Forum Productionale működésével kapcsolatos iratokat említjük (a bíróság 1819., 1823—1826., 1828—1829. évi iktatókönyvei, 1819., 1826. évi mutatói, perjegyzékek, fellebbezések, productionalis perek jegyzékei, összeállítás bizonyos 1770—1776-i fiscalis perekről, hivatali levelezés productionalis pereket illetően). További csoport a halmágyi, belényesi, zalatnai stb. uradalmak határperének kivizsgálására kiküldött bizottság iratai (1746—1756). Teljes csomót tesznek ki a kolozsi sóbányaszámadások (1730-as évek) és a Grienner Péter kolozsi inspector liquidatióját tárgyazó irományok (számadási iratok, nyugták, nemesi só kimutatásai, inventariumok, havi termelési kimutatások, a salinaris oeconomia számadásai, Grienner ingóságleltára). Ide kerültek a pálos rend feloszlatásával kapcsolatos bizonyos iratok (a végrehajtó bizottságok jegyzőkönyvei, a rendházak leltárai és az üggyel kapcsolatos más irományok), légeni Némai Márton ügyvéd, majd táblai ülnök bizonyos iratai (vegyes peres irományok és Némai ügyvédi levelezése), az Exactoratus Provincialis, majd az Oberpupillar-Commission feloszlatása után a kolozsvári Landesgerichtnek átadott letétek (elsősorban végrendeletek, amellett perbeli egyezmények, osztálylevelek, árvai számadások, nyugták, a Gecse-alapítvány alapítólevele), a Gubernium 1767. májusi lajstromkönyve (ma nem használható az anyaghoz), guberniumi előadói scontro-ívek (1831—1836), Mike Sándor által összegyűjtött tizedügyi irományok (1665—1691; velük együtt néhány más irat), sóhajósokat illető iratok (1715 és 1727 közti összeírásaik, 1720-i conventiójuk, 1771-i vegyes bizottsági jegyzőkönyv és néhány töredék), végül évrendbe szedett vegyes iratok (birtokátruházások, peres iratok, Apafi-birtokok számadásai, a Forum Productionale egy 1770-i jegyzőkönyve), és alakjuk, valamint pecsétjük miatt külön kezelt oklevelek (armalisok, primipilatusok, amnesztia birtoküggyelthez, Miksa 1571-i assecuratoriája az erdélyi rendeknek, alapítványok okmányai, az erdélyi görög nem egyesült püspökség 1762-i alapítólevele, 1813-i kolozsvári sebészi oklevél).

Az állag egyes részei ismertetésük rendjében követik egymást; az egyes csoportokon belül általában évrend uralkodik. Segédeszköz csak a letétekhez és a

Mike-féle tizedügyi gyűjteményhez áll rendelkezésre (jegyzékek); az állag többi részei darabonkénti átnézéssel, ill. átforgatással kutathatók. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges iratok közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 147. *Directio Aedilis*

(1773–) 1788–1848

47 csomó, 31 kötet

1—43.	Ügyiratok	1778—1848	43 csomó
44—47.	Tárgyi csoportosítású iratok	1775—1836	4 csomó
55—69.	Iktató- és mutató-, ill. iktatókönyvek	1788—1849	15 kötet
70—77.	Mutatókönyvek	1819—1849	8 kötet
48—54.	Iratmásolati könyvek (Berichts-Protocollok)	1789—1817	7 kötet
78.	A vöröstoronyi veszteglőintézet tervrajzai	1842	1 kötet

A Directio Aedilis 1788-ban jött létre. Országos hatóság jellegű volt; közvetlenül a Gubernium alá tartozott. Feladata az erdélyi középítkezések ügyeinek irányítása volt.

Ezek az ügyek több csoportra oszthatók. Egy ilyen csoportot a közigazgatási hatóságok építkezései alkotnak. A megyék székházépítési, börtönépítési ügyeit az igazgatóság vizsgálta felül. Hatáskörébe tartoztak a városi építkezések is, továbbá a városi köztisztasági ügyek. További csoportot alkottak a római katolikus egyházi építkezések, templomok, iskolák építésének ügyei. Az igazgatóság intézte a kincstári építkezések ügyeit is: a kincstári igazgatási hatóságok székházépítéseiét, a veszteglőintézetek építkezéseiét, a kincstári birtokokon történt építkezések ügyeit. Külön csoportot alkottak az építési igazgatóság által intézett ügyek közt a szárazföldi közlekedéssel kapcsolatos ügyek. A nagyobb, országos fontosságú utak építkezései felett szintén az igazgatóság gyakorolt felügyeletet. Az útépítési ügyek közt különös súllyal bírtak azok, amelyeknek kincstári vagy katonai szempontból nagy jelentőségük volt (sóutak, stratégiai fontosságú utak — az Erdélyt Bukovinával összekötő út — építése). A hídépítési ügyek is az igazgatóság hatáskörébe tartoztak. A közlekedési ügyek csoportjába tartoztak a postaszolgálattal kapcsolatos építkezések: postaházak építései stb. Az igazgatóság hatáskörébe tartoztak a katonai szállások (kaszárnyák, őrtanyák stb.) és a katonaság számára szükséges gazdasági épületek (istállók stb.) építkezési ügyei is. Külön nagy csoportot alkotnak az igazgatóság által intézett ügyek sorában a vízügyek. Az igazgatóság gondoskodott a folyók szabályozásáról; foglalkozott hajózhatóvá tételükkel (pl. az Olt). Fontos teendője volt az árvízvédelem. Hatáskörébe tartoztak a mocsarak kiszárításának, termőföldül felhasználásának ügyei. A hatóság élén director állt.

Az igazgatóság működése 1848 végén szűnt meg.

Más hatóságok iratanyagából az igazgatóság használatára kiemeltek 1788 előtti iratokat is.

Az iratsorozatok közül a legnagyobb az ügyiratok sorozata. Ennek legkisebb egysége, az egyes ügyirat, a hatósághoz érkezett iratból és az elintézésfogalmazványból áll. (Gyakran csak az elintézés fogalmazványa maradt meg az iratban.) Ha egy ügyben több irat is érkezett a hatósághoz, azok mindegyikét külön iktatták, és saját iktatószámaik sorrendjében vannak elhelyezve. Az egyes évek iratai évrendben követik egymást.

Az ügyiratok sorozata mellett néhány kisebb (½—1 ½ csomónyi) iratsorozat is maradt az állagban. Van némi iktatatlan iratanyag (ebben a kolozs—élesdi só- és postaútépítés ügye dominál; mellette ott szerepelnek még vegyes útépítési, katonai szállás-, kincstári építkezési, vízépítési, Szamos-szabályozási, Olt-hajózási ügyek, a kolozsvári Nemzeti Színház építkezésének ügyei). Egy külön csomó anyaga zömmel Maros-szabályozási ügyek iratai (Aranyos—Maros-csatorna ügye, operatum a Maros szabályozásáról és hajózhatóvá tételéről, új hajótípus kipróbálása a folyón, fűrészmalom-, hajóépítkezési, hajótárolási, partvédelmi ügyek), kevés egyéb anyaggal (Olt-hajózási ügyek, kimutatás Erdély helységeiről). Egy csomó (1820—1836) tárgya a Maros kotrásának, partja tisztításának ügyei (számadások, munkakimutatások). Egy csomó tervrajzokat és térképeket tartalmaz a szamosújvári várbörtönről, a csíkgyimesi veszteglőintézetről, templomokról, plébániákról, hidakról, malmokról (itt található a kolozsmonostori papírmalom terve is), iskolákról, utakról, folyókról és tervezett vízépítkezésekről, katonai épületekről, sóbányákról. Egy csomó tárgya részben a Vöröstoronyi-szoroson átvezető Carolina-út építkezése (rendelkezések, megkeresések e tárgyban az építési igazgatóhoz), részben Thallinger aedilis director 1815—1828-i vegyes tárgyú hivatali levelezése. Ezekben a sorozatokban évrendben található az anyag (a tervrajzok és térképek csomóját kivéve, amelyben nem teljesen következetes tárgyi rend érvényesül).

Az iktatókönyvek általában a következőket adják meg: az érkezett irat gubernium száma, iktatószáma, érkezésének kelte (az iktatókönyvek egy részénél az irat kelte is), az irat mellékleteinek száma (külön-külön megadva a mellékelt tervek, illetőleg iratok száma), az irat tárgya, az ügyben kelt határozat (az iktatókönyvek egy részénél a kiadás kelte is), az elintézés mellékletei (szintén külön-külön megadva a mellékelt iratok, ill. tervek száma). Az 1788—1816. évi iktatókönyvek mutatót is tartalmaznak. Az egy-egy évből származó iktatókönyvi bejegyzések után találhatók a mutatókönyvi bejegyzések. A mutatókönyvek betűsorosak. Gyakran csak a címszót és az iktatószámot, másutt az irat tárgyának rövid kivonatát is közlik. Az iratmásolati könyvek az igazgatóság kiadványainak teljes szövegét közlik (a címzés, záróformulák, keltezés kivételével). A bejegyzések kelte teljesen alkalomszerű, nem felel meg az igazgatóság iratai számrendjének.

A kutatás a mutatókönyvek alapján kell hogy történjék. A kérőlapon a fond nevét, év- és iktatószámát kell feltüntetni. Az ismertetett tárgyi csomókban való kutatás darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon ilyen esetben a fond és a sorozat nevét (és lehetőleg a szükséges anyagrész közelebbi megjelölését) kell feltüntetni. Ha a kutató az iratmásolati könyveket akarja használni, a megfelelő évi kötetet kell kérnie.

F 521. *Kiadóhivatal*

(Expeditura Gubernialis)

1760—1848

6 csomó

1—6. 6 csomó

Ez a fond a Gubernium Transylvanicum kiadóhivatalának (Expeditura) megmaradt iratait tartalmazza. Az anyag két részre oszlik: iratokra és feljegyzési könyvekre. Az iratanyag tárgyilag (természeténél fogva) eléggé szűk körű: a

munka rendjének szabályozása, személyi ügyek, körrendeletek, schematismusok nyomtatásának szabályozásai, posta- taxaügyek, útlevelek kiállítása módjának rendezése stb. teszik ki. A feljegyzési könyvek a kiadón átmenő iratokról készültek; általában rögzítik bennük odaérkezésük s az irat keltét, fogalmazójának nevét, a címzettet s az irat tárgyát, a tisztázó nevét s az esetleges mellékleteket.

Segédeszköz nincs a fondhoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 522. *Országos Postahivatal*

(1737–) 1810–1840-es évek (–1860-as évek)

2 csomó

1—2. 2 csomó

Az Országos Postahivatal a Gubernium mellé beosztott „posták", futárok munkáját irányította; vezetője egyben országos szállásmester is volt (ily minőségben főként országgyűlések alatt tevékenykedett). Az iratanyag három részből áll: *a)* Az Országos Postahivatal iratai (1836—1839). Az iratok tárgya provinciális posták kinevezése, futár kirendelése, guberniumi iratszállítmány hivatalos kísérése, lóporció-, futárló-legelőügyek; szolgálati bizonyítványt, szolgálatra meg nem jelenés ügyével kapcsolatos iratot, orvosi bizonyítványt, egyenruhaügyek iratait is találjuk itt. Több irat tárgya annak az 1/3-résznek az ügye, amelyet a postáknak a külön díjazott utakért felvett összegből be kellett fizetni a provinciális posták pénztárába. Néhány jegyzéket találunk itt díszebédre, kormányzói fogadóestekre meghívottakról; egyes iratok tárgya a posták közreműködése gyászjelentések kézbesítésénél, más jegyzékek a posták (s más guberniumi alkalmazottak) által fizetendő taxával kapcsolatosak. Néhány irat posták személyi ügyeivel (adósságügyek, szolgálókkal való perpatvar stb.), guberniumi tisztviselő özvegye részére tartott gyűjtéssel kapcsolatos. Egyes iratok tárgya a főpostamester szállásmesteri funkciójával kapcsolatos. *b)* Az országos posták szolgálati feljegyzési könyve előbb az országos posta- és kvártélymester eskümintaját tartalmazza, majd 1774 és 1844 közt ezek névsorát. Ezt az 1737 és 1800-as évek közti posták (nem teljes) névsora követi, majd a posták heti beosztása (1810—1839): ki volt a Gubernium tanácsához, alelnökéhez vagy esetleg más főméltóságokhoz beosztva. Külön jegyezték fel azt, hogy vidékre mikor, hova utaztak ki posták (1811—1822). *c)* Az Országos Postahivatal feljegyzési könyve (1843—1845) guberniumi elnöki iratok postázásáról (az irat iktatószámának, címzettjének, lakhelyének, darabszámának és átvevőjének feltüntetésével).

A fondban az ismertetett rendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatás esetén a kérőlapon a fond és a megfelelő fondrész nevét kell feltüntetni.

ERDÉLYI ORSZÁGOS FŐBIZTOSSÁGI LEVÉLTÁR

17. század vége – 1868

BEVEZETÉS

E levéltárat az erdélyi országos főbiztossági szervek működése hozta létre. Az anyag távolról sem teljes; időben sem s feltehetőleg „szélességében" sem; azokból az évekből sem nyújtja a teljes produkálódott iratanyagot, amelyekből maradtak iratai. A levéltár ismertetését az azt létrehozó szervek történetének bemutatásával kezdjük. [A főbiztosság történetére (1849-ig) l. a szerző „Az erdélyi országos főbiztosság története (1686—1849)" c. tanulmányát. (Hadtörténeti Közlemények, 1960, 1. sz.).]

Az erdélyi országos főbiztosság a hadsereg ellátását (elszállásolását, élelmezését, szállítását stb.) polgári részről országos fokon intéző hatóság volt. Keletkezése a Habsburg-hadaknak 1686-i Erdélybe nyomulásával esett egybe; akkor még (egy jó évtizedre) nem nyert határozott formát. Vezetői nem állandóak; írásos utasításuk nincs. Csak 1698-ban került sor ilyen szabályozásra. Az az év december 12-i instructio értelmében a főbiztosság a Gubernium alá tartozott; feladata az adó repartitiója (ezt a Gubernium bírálta felül), begyűjtése, utalványozás az adó összegéből, elszámolások tartása a katonasággal s (nem kis súllyal) a katonaság visszaélései elleni védekezés. Az 1702. január—februári új utasítással tovább konszolidálódik a szervezet: a főbiztosnak állandóan szolgálatban kellett lennie. (Ügyvitele is némileg rendezettebbé vált.)

Rákóczi hadai elől azonban Szebenbe és a déli határszél nagyon korlátozott területeire szorult a császári igazgatás; az 1703 őszétől 1708 őszéig eltelt öt esztendőben csak rövid időszakokra (Zsibótól 1706 nyaráig, azután 1707 őszétől 1708 tavaszáig) terjesztette ki hatáskörét az egész országra. A polgári igazgatás egyéb szervei közt elsorvadt a főbiztosság is, s az udvar a súlyos háborús helyzetben amúgy is jónak látta mindenféle erdélyi állami jövedelem igazgatásának egy kézben való egyesítését. A későbbi kincstári igazgató, Haan Ignác került ellátási főbiztosként (Oberprouiandtcommissarius) ezeknek az ügyeknek élére [feltehetőleg már az ő 1708-i megbízatása (instructióját az év szeptember 20-án kapta) előtt kialakult ez a gyakorlat, utasítás formájában azonban csak ekkor rögzítették]; az Udvari Kamara alá volt rendelve, közvetlen felettese a főhadiparancsnok volt, akitől nagyon szorosan függött. Csak az 1713—1714-i országgyűlésen került sor aztán a főbiztosság helyreállítására, az 1702-i hatáskörrel.

Az 1735 tájt kezdődő nagy kormányzati átalakítás aztán a főbiztosságra is kihatott. 1744-ben új instructiót nyert: székhelye állandósult (a katonaság részéről a főbiztossági ügyeket intéző hadi főbiztossal egyhelyütt, Szebenben kellett tartózkodnia). Vezetőjét továbbra is az országgyűlés választotta, többi tisztviselőinek kiválogatása részben az országgyűlés, részben a Gubernium és a főbiztos feladata volt. A főbiztosság feladatait a következőkben szabályozta az utasítás:

az adókivetést készen kapta a Guberniumtól, s ehhez képest intézte az assignatiókat. Feladata volt az egyes helységek értesítése a kivetésről és a behajtás sürgetése. A katonaság ellátása a korábbi regulamentumok alapján történt; az utasítás részletesen foglalkozott ennek egyes kérdéseivel. A restans szolgáltatások felhajtására csak a főbiztosság küldhetett ki executiót. Rendelkezéseket tartalmazott emellett az utasítás a katonaság visszaélései elleni védelmezésre s a lustratiókat illetően (ez utóbbiak ti. módot nyújtottak a lakosságnak panaszai előadására). Részletes szabályozást nyert az elszámolások (computusok) ügye is: a főbiztosságnak az adjunctus commissariusok (az egyes főbiztossági kerületek vezetői) computusai alapján összeállított számadását az Exactoratus Provincialis vizsgálta felül; a munka eredménye aztán az országgyűléshez, onnan az udvarhoz került.

Újabb nagyarányú rendezésre (több éves előzmények után) 1754 elején került sor. Az udvar a Commissariatica-igazgatás bajainak, szabálytalanságainak láttán Magyarországról küldött be (egy ideig csak helyettes) főbiztost Erdélybe, Bogáthi Pál (volt debreceni kerületi provincialis commissarius) személyében, egyidejűleg a Cassa Provincialis igazgatását is rábízva. (1754 júliusában Bogáthi formai függése is megszűnt az addigi főbiztostól, akit eltávolítottak tisztéből.) Az adóügy ilyen centralizálásának Bogáthi bukása vetett véget; 1760-ban (visszaélések miatt) eltávolították állásából. Még a tisztség újbóli végleges betöltése előtt került kiadásra az a királyi rescriptum (1760. július 25-én), amely elvileg is összekapcsolta a főbiztosi tisztséget a guberniumi tanácsossággal (Szatmár után a supremus commissariusok mintegy ad personam nyerték el azt a tisztséget), s egyben arra kötelezte a főbiztost, hogy hetente számoljon be munkájáról a Főkormányszéknek. (Ez az utóbbi gyakorlat aztán rövidesen havi jelentéssé lazult, majd el is tűnt.) 1762-ben, a főcommissarius hivatalának újabb végleges betöltésekor új utasítással látták el a hatóságot. Ez (a biztosság szervezetén eszközölt változtatások mellett) írásba foglalta azt a korábbi gyakorlatot, hogy a kerületi biztosok közt kéthavi, a két főbiztos (a hadi és az országos) közt félévi computusok tartandók; ezek eredménye a Guberniumon át került az udvarhoz.

1772-ben bizonyos kollégiális ügyintézés jött létre a Commissariatusnál: legalább hetente ülések, ezen a főbiztosság három beosztott főtisztviselője (az itt működő adjunctus, a Cassa Provincialis főpénztárnoka és az újonnan létesített statusú assistens) referált a neki kiosztott ügykörbe tartozó exhibitumokról.

Az 1786-i nagy kormányzati reform a Commissariatus életében is fontos esemény volt. Az 1786. január 23-i rescriptum megszüntetendőnek tartotta a hatóságot; a Gubernium egy tanácsosa kellett hogy intézze ügyeit, a főbiztos adjunctusait pedig (az egyes hadellátási kerületek élén álló biztosokat) az újonnan létrehozott kerületi biztosságok (ezek közigazgatási szervek voltak) mellé kellett beosztani. Mire az átszervezés lebonyolódott, már ismét külön főbiztosság — a háborús Oberlandescommissariat — létrehozására volt szükség. Az új hatóság lényegében véve nem függött a Guberniumtól; a hadsereg-főparancsnok alá tartozott, s a sereg ellátási felügyelőjéhez (Verpflegsinspecteur) kellett igazodnia. Hatásköre nem területi volt, hanem sereghez tartozott. Feladatait rendkívül bő utasítása a legcsekélyebb részletekig szabályozta, a sereg gyülekezésétől egészen a békekötésig: biztosította a felvonuló sereg élelmezését, az átvonulási utak kijavítását; megállapította a szolgáltatandó termékek elosztását, szabályszerűen lebonyolíttatta átvételüket; bizonyos felügyeletet gyakorolt az élelmezési raktárak felett; fuvart

és előfogatot rendelt ki; gondoskodott a táborozó sereg ellátásáról, menetállomásainak kijelöléséről s — az élelmezési felügyelő rendelkezései alapján — a táborból kivonulásuk rendjéről; szalmát és tűzifát teremtett elő a hadba szállt sereg számára, legelőről gondoskodott vágómarháinak; védte a tábor környéki lakosság érdekeit; irányította a takarmányellátást; ő állíttatta ki az előfogatokat, intézkedett postalovak rendelkezésre bocsátása iránt; a sereg főzelékfélével való ellátásáról is ő gondoskodott; neki adták át a seregnél latartóztatott gyanús polgári személyeket ügyüknek (a sereg auditorával együtt történő) ellátására. Ellenőrizte a hadellátást ellenséges országokba való nyomulás esetén; ellenséges betöréskor gondoskodott a veszélyeztetett terület készleteinek és hadköteles lakosságának kiürítéséről; a háború befejeztével pedig jelentést tett a lakosságnak a mértéktelen igénybevétel következtében keletkezett kárairól.

A restitutio nem vitte mindenestől magával II. József reformjait a Commissariatica-igazgatás terén sem. A visszaállított főbiztosság vezetője ugyanaz maradt (Bethlen Sándor), aki az 1787-i háborús Commissariatusé; a császárnak a hadellátás szabályozását illető rendelkezései érintetlenek maradtak. 1790-től 1848-ig — az 1802-i általános adóügyi instructiótól eltekintve, amely részletesen szabályozta a főbiztosság ellenőrző hatáskörét az országos pénztár és a törvényhatóságok perceptorai felett — nem történt jelentősebb változás a főbiztosság életében. Annál mozgalmasabb volt azonban a forradalom és szabadságharc másfél esztendeje.

A magyar kormány nem szüntette be az unió után az erdélyi országos hatóságok működését. S amikor már az Országos Honvédelmi Bizottmány észbekapott, s a főhadiparancsnokság székhelyéről, Szebenből Kolozsvárra rendelte a főbiztosságot és a főpénztárat, már eléggé késő volt (Vay erdélyi királyi biztos 1848. október 13-án utasította erre aze mlített két szervet), s Bedeus főcommissarius egyébként sem sietett a végrehajtással. Így Szebenben érték Puchner október 18-i rendelkezései, s a főbiztosság némi, inkább formai habozás után alá is rendelte magát a teljhatalmat gyakorló főhadiparancsnoknak. A Gubernium a kolozsvári kerületi biztosra ruházta a főbiztosi teendőket, ez pedig a Főkormányszékkel együtt várta meg novemberben a császári csapatok benyomulását Kolozsvárra. A Szebenben tovább működő főbiztosság 1849 márciusában Bem elől a Havasalföldre menekült, s csak 1849 nyarán tért vissza az országba.

A Commissariatus Provincialis (akkori nevén: Oberlandescommissariat) 1849 utáni élete a lassú elhalásé. Hatáskörét fokozatosan átadta a katonai és polgári kormányzóságnak, de 1850-i lényegbeli megszűnése után még esztendőkön át tengődött, a korábbinak kb. harmadára esett évi ügyforgalommal (ugyanakkor, amikor a Gubernium helyébe lépő új országos hatóságé elődje kétszeresére nőtt). 1861-ben, a Főkormányszék újra felállítása során, a főbiztosság visszaállítására is sor került; a hatóság 1868-ig működött.

*

A főbiztosság mai levéltára távolról sem tartalmazza a teljes, a hatóság fennállása alatt létrejött iratanyagot. Az 1703 előtti főbiztosok után csak egynéhány csomónyi töredék maradt meg (számadási iratokból), a Haan-féle biztosság megmaradt iratai a Thesaurariatus Acta Generalia állagába kerültek, Haan egyéb természetű irataival együtt; az 1714 és 1744 közti biztossági szervezet iratanyaga

elkallódott. Rendszeresebben 1753-tól marad meg iratanyag. 1769-től kezdődőleg az ügyirat- és a hozzátartozó segédkönyvanyag többé-kevésbé teljesnek mondható. Egyes számadási könyvek a 18. század legvégétől — a 19. század elejétől maradtak meg zárt sorozatokban. A számadási anyag azonban nem tekinthető teljesnek.

Supremus Commissariatus Provincialis

F 169. ELNÖKI IRATOK

1812–1816

7 csomó, 1 kötet

1—7.	Ügyiratok	1812—1813, 1816	7	csomó
8.	Iktatókönyv	1813	1	kötet

Ez az állag az országos főbiztosság elnöki iratainak egy töredékét tartalmazza. A főbiztosság elnökletét az említett években Haller Gábor (a későbbi kincstartó) látta el. Az országos főbiztosság elnökségének hatáskörét (mint a feudális kormányhatóságok elnökségének hatáskörét többnyire) nem szabályozta külön utasítás. Elnökileg e hatóságnál is a bizalmasabb, fontosabbnak ítélt ügyeket kezelték. Ezek közül első helyen a személyzeti vonatkozásúakat kell említenünk: commissariatusi kinevezéseket, alkalmi helyi biztosok kinevezését. Az ügyek egy nagy csoportja szokásos termékszolgáltatásokkal kapcsolatos: jelentések a szolgáltatások menetéről, a termékszedés nehézségeiről, alsóbb commissariatusi tiszviselő összeütközéséről helyi igazgatási szervekkel stb., a magazinális házak állományáról, a temékárakról, vásárlás útján való terménybeszerzés ügyei stb. Szintén a szokásos főbiztossági ügyek közé tartoztak a katonaság dislocatiójának ügyei, a határkordon-személyzet ellátásának problémái.

Az 1812. év különleges, az oroszországi hadjárattal kapcsolatos ügyei több tárgykörbe oszthatók. Az első a felvonuló seregekkel kapcsolatos: trénlovak, vágómarhák begyűjtése (és ezzel kapcsolatban a lovak közt pusztító járványról szóló híradások ügyei), szekerek kiállítása a sereg számára, utak, hidak karbantartása, javítása. A második a katonaság kórházi ellátásáé (kórház létesítése, kórházi felszerelés és tűzifa szolgáltatása stb.). Az utolsó csoport a láthatólag várt ellenséges betöréssel kapcsolatos védelmi előkészületeké: a gyulafehérvári várhoz építőanyag (szálfa stb.) szállítása, ácsok, fejszésemberek s más napszámosok kiállítása, az ott dolgozó nép ellátása, sáncmunkások kirendelése a Vöröstoronyi-szorosba s jelentések a munka menetéről stb.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Egysége, az egyes ügyirat, a főbiztoshoz érkezett iratból s az elintézésfogalmazványból, ill. -fogalmazványokból áll. Az azonos ügyre vonatkozólag, de különböző időpontokban a hatósághoz érkezett iratokat nem kapcsolták egybe. Előfordul azonban az is, hogy egyes iratokat nem szoros tárgyi egyezés alapján is közös iktatószám alá helyeztek. Az anyagban helyenként hézagok mutathatók ki. Az iktatókönyv az irat iktatószámát, előadójának nevét s az irat saját keltét, az ún. idegen számot, a tárgy kivonatát, az elintézés napját s azt közli, hogy az ügyben hova küldtek megkeresést. A kutatás az ügyiratokban darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét s lehetőleg az iktatószámot kell feltüntetni.

F 148. ACTA DIURNA

1763–1799

40 kötet

1—40. 40 kötet

Ez az állag a Commissariatus Provincialis bekötött ülésjegyzőkönyveit tartalmazza. (A jelzett időszak elején, 1772-től lévén nyoma a főbiztosság kollégiális működésének, inkább működési naplóról van szó, mint ülésjegyzőkönyvről.) A főbiztosságnál megfordult ügydarabok kivonata s az ügyekben kelt határozatok kerültek beléjük. Kezdetben az időrenden túl nincs a kötetnek tagozódása; később rovatosan készítik őket (iktatószám, az előadó neve, a tárgy kivonata és a határozat). Segédkönyvül (az anyag egy részénél) a főbiztosság általános iratainak ismertetésénél tárgyalandó mutatók szolgálnak. Kutatásuk ezek alapján s átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és a kötet évszámát kell feljegyezni.

F 327. BEKÖTETLEN ÜLÉSJEGYZŐKÖNYVEK

1789–1798

9 csomó

1—9. 9 csomó

Az országos főbiztosságnál (az ülésjegyzőkönyvszerű Acta Diurna mellett) maradt fenn egy második ülésjegyzőkönyv-sorozat is. Ennek vezetése az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján történt (kéthasábosan, baloldalt az érkezett irat kivonatáva[1], jobboldalt az elintézésjavaslattal).

Az ülésjegyzőkönyvek formailag annyiban térnek el egymástól, hogy *a)* egy részük külön-külön ívekre, más részük nagyobb számsorozatokat tartalmazó füzetekbe van vezetve; *b)* az anyag legnagyobb része zárt számsorokat alkot, kisebb része hézagos, egymással paralel számsorokból áll. A bejegyzések ti. általában nem ülési tárgyalásuk időrendjében, hanem számrendben követik egymást.) Segédeszközül a főbiztosság általános iratainak segédkönyvei szolgálnak az állaghoz. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét, az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 328. AZ ORSZÁGOS FŐBIZTOSSÁG ELŐADÓIVEI

1790–1791, 1793

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az országos főbiztosság előadóíveit tartalmazza. Ez évek teljes előadóív-anyaga sem került az állagba; a számok az egész évi számsornak csak töredékét tartalmazzák (helyenként zárt sorozatokban, helyenként egymást rendkívül nagy közökkel követve). Az iratok kéthasábosak; a bal oldali hasábban közlik a hatósághoz érkezett irat iktatószámát, tárgyának kivonatát, a jobb oldaliban az elintézésre tett javaslatot (ez, más hatóságok gyakorlatával ellentétben, aláíratlan marad). Az iraton feltüntették keltét, praesentatumát, a tárgyalás és az expeditio keltét s az esetleges kapcsolatos számokat. Egyes esetekben egy ívre több votum is került. Az iratok évek és iktatószámok rendjében követik egymást az állagban. Az állag kutatása az országos főbiztosság ügyiratsorozatának segédkönyvei (mutatók) alapján történhet. A kérőlapon az évet és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 152. PROTOCOLLA CORRESPONDENTIARUM
(A Commissariatus Provincialis leveleskönyvei)

1760–1762

9 kötet

1—5.	Protocollum Correspondentiarum	1760—1762	5 kötet
6.	Protocollorum Conceptuum, Remonstrationum, Insinuationum, Notificationum Dilucidationumque	1760—1761	1 kötet
7—9.	Protocollum remonstrationum, insinuationum, notificationum, dilucidationumque, tam ad Augustam Aulam, Excelsam Cancellariam Aulicam et Gubernium Regium, quam superiorem Belli Commissariatum et reliqua Inclyta Dicasteria datarum, nec non reliquorum, tam ad dominos adjunctos commissarios, et Cassae Provincialis administratores, quam Inclytos Comitatus eorundemque perceptores regios, ac alios quosvis privatos, in negotiis officium concernentibus, e Supremo Provinciali Commissariatu emanatorum	1760—1762	3 kötet

A kötetek leveleskönyvek. Az elsőnek említett típus a főbiztossághoz érkezett iratokról készült, ezeket (sztereotip kezdő- és záróformulájuktól eltekintve) teljes egészükben belemásolták e kötetbe. A „Protocollum remonstrationum . . . " a Commissariatus expeditumainak bemásolására szolgált. Az első kötet az 1760/61. katonai évből tartalmaz bejegyzéseket, a második és harmadik az 1761/62. katonai év első, ill. második feléről. Kéthasábosan vezették; a bal oldali hasábba az irat kelte, címzettje, rövid tárgya került, a jobb oldaliba a kiadvány szövege (ismét csak a sztereotip részek nélkül). E kötetek végén mutató található. Ez címzettek szerint tagolódik; tárgykivonatot ad, s amellett utal a bejegyzések sor- és lapszámára.

Az expeditummásolati könyvek a kötetek végén lévő mutatók alapján kutathatók, a Protocollum correspondentiarum csak átforgatással. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és a szükséges kötet megjelölését kell feltüntetni.

F 149. ÁLTALÁNOS IRATOK

1753–1858

789 csomó, 186 kötet

1—789.	Ügyiratok	1753—1858	789 csomó
790—871.	Iktatókönyvek	1772—1855	82 kötet
872—885.	Repertoriumok	1763—1776	14 kötet
886—964.	Mutatókönyvek	1763—1855	79 kötet
965—975.	Scontro-könyvek	1808—1836	11 kötet

Ez az állag az országos főbiztosság általános anyagát tartalmazza.

Az 1770-ig terjedő időszakban évenként külön sorozatokat képeznek az exhibitumok és fogalmazványok. 1770-től az iratsorozat egysége az egyes ügyirat. Ez két részből áll: a főbiztossághoz érkezett rendeletből, jelentésből stb. és az elintézés fogalmazványából. Az egy ügyben különböző időben a biztossághoz érkezett iratokat nem kapcsolták egymáshoz. Az egyes csomókon belül az iratok számrendben vannak elhelyezve. Segédkönyvül iktató- és mutatókönyvek szolgálnak hozzájuk. Az iktatókönyvek az irat iktatószámát, keltét, a hatósághoz érkezését (és a jelzett időszak kezdeti éveitől eltekintve a küldő hatóságnál nyert számát), az ügy előadóját, az irat tárgyának kivonatát, az elintézés keltét és korábban kivonatát, a későbbiekben csak azt, hogy kihez küldték az elintézést, az expediturára jutás és az onnan távozás keltét tüntették fel (később az expediálás adatai közül csak az utóbbi számára volt rovat, s az is üresen maradt); egy-két, a korszak jó részében üresen maradt rovat szolgált a vonatkozó számok feltüntetésére. A repertoriumok a megkereső hatóságok szerint, azon belül időrendben közlik az irat kivonatát, a protocollatio keltét s az ügyben létrejött fogalmazvány számát (az iktatás kezdetétől az iktatószámot). A betűsoros mutatók korai típusa (egykorú elnevezése „repertorium") címszavainál a tárgy kivonata mellett a „protocolli numerus"-t közli (egy dátumot és egy számot). Ez a jelzet az Acta Diurna-é. Az 1770-es években már van olyan mutató, amely csak számra utal, de a mutatók más része itt is közli a protocolli paginát is. Később csak az irat számát adják meg.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét, az évet és az irat számát kell feltüntetni.

F 350. A GUBERNIUMTÓL AZ ORSZÁGOS FŐBIZTOSSÁGHOZ ÁTTETT IRATOK

1837–1838

1/4 csomó

1. ¼ csomó

Az iratok a Guberniumhoz érkeztek; az rövid úton tette át őket a főbiztossághoz „a szokásos elintézés végett" (ezt jelezték az iratok külzetén; mellette az esetek jó részében feljegyezték azt is, hogy az országos főszámvevőségnek vagy a guberniumi illetékhivatalnak — Taxatoratus Gubernialis — szintén látnia kell az iratokat). Az iratok majdnem kizárólag taxákkal kapcsolatosak (postai díjak, hivatalos hirdetések — körözések, csődhirdetések stb. — taxái, hivatalban való megerősítés illetéke, az ún. taxa informationis stb.); néhány egyéb tárgyú irat is került ide (kölcsön iránti folyamodvány a Guberniumhoz, károsultaknak tett adományok nyugtázásai stb.).

Az iratok évrendben, azon belül iktatószámaik rendjében követik egymást az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az év- és iktatószámot) kell feltüntetni.

F 153. LIBER ORDINATIONUM NORMALIUM

18. század–1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet mutató a Commissariaticát illető szabályrendeletekhez. Jó részét Friedrich Drotleff von Friedenfels főbiztossági írnok készítette 1819-ben; a bejegyzéseket 1848-ig bezárólag vezették kötetbe. Betűsoros; címszavainál a tárgy rövid

kivonata mellett a rendelkezés guberniumi és commissariatusi iktatószámát közli. Kutatás esetén a kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 154. SZÁMADÁSKÖNYVEK

1743–1848

134 kötet

1—13.	Libri Rationum Commissariaticorum	1743—1747 1751—1753 1756—1764 1775—1776 1778 1780	13 kötet
14—23.	Protocollum Computuum Militarium	1755—1760 1763—1771 1773—1775 1778—1779	10 kötet
24—134.	Extractus Computuales (helyenként Rationes Computuales felirattal. Az utolsó kötet címe már magyar: „Számadási könyv")	1790—1798 1800—1848	111 kötet

A felsorolt elnevezésű sorozatokba tartozó kötetek különböző típusú számadásokat rögzítenek. Adatszolgáltatásuk azonban annyira hasonló természetű, hogy egy állagnak tekinthetjük őket. Törvényhatóságonként tagolódnak. Minden törvényhatóságnál közlik az évi kivetés összegét, s azt, hogy az ennek törlesztésére történt administratiót milyen célra fordították. Segédkönyvek nem készültek az állaghoz. Kutatása így az egyes kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és a kötet közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 155. PROTOCOLLA RATIONUM COMMISSARIATICARUM SUPER RESTANTIIS

(Adóhátralék-számadások)

1777–1786

4 kötet

1—4.		4 kötet

A kötetek kimutatásokat tartalmaznak az 1782—1786. évben befizetett 1777—1781-i adórestantiákról. Mutatókkal kezdődnek a törvényhatóságokról és perceptoraikról. Ezek alapján kutathatók. A kérőlapon a levéltár és állag nevét és a kutatandó év számát kell feltüntetni.

F 156. PROTOCOLLA EXTRACTUUM COMPUTUALIUM SUPER FUNDIS CONTRIBUTIONALIBUS 5 ANNORUM NORMALIUM

1777–1786

4 kötet

1—4.		4 kötet

Az állag kimutatásokat tartalmaz az 1781—1782. és 1784—1786. évben az 1777—1781-i restantiákból és a quantum currensből befolyt összegekről, rendkívüli praestatiókból, bonificatiókból stb. Mutatóval kezdődnek, amely a törvényhatóságokra és perceptoraikra utal. Ezek alapján kutathatók. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és a kutatandó év számát kell feltüntetni.

F 157. A TAXA SYDOXIALISRÓL VEZETETT SZÁMADÁSKÖNYVEK

(Extractus Sydoxiales, Libri Rationum Sydoxialium)

1805–1848

42 kötet

1—42. 42 kötet

Ez az állag a taxa sydoxialisról vezetett számadáskönyvekből áll. Ezek nyomtatott űrlapokra vezetett adatokat tartalmaznak. Törvényhatóságonként tagolódnak; a taxa befolyásáról és az ezen összegből tett kiadásokról beszámoló feljegyzéseket tartalmazzák. Segédkönyv nincs hozzájuk. Kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és a kötet megjelölését kell feltüntetni.

F 158. LIBRI COMPETENTIONALES

1802–1845

69. kötet

1—69. 69 kötet

Az állagot alkotó liber competentionalisok mintegy adófőkönyveknek tekinthetők. Tagozódásuk perceptorok szerinti. Az egyes perceptorok táblázatainál a következő rovatok szerepelnek: lapszám és szám (ez a két rovat üres), a perceptor vagy a helység neve, év, restans adó, az ehhez járuló egyéb összegek, a folyó évi kivetés, az egész adótartozás, az első félév (katonai évekről van szó) egyes hónapjaiban történt befizetések (ezek többnyire üresen maradnak), a félévi befizetés összege, restantia, supererogatum, a második félév egyes hónapjaiban történt befizetések (a havi rovatok általában itt is üresek), a második félévi és az évi összeg, a hátralék és a supererogatum. Ezeken a rovatokon vannak az idők során bizonyos változtatások (összevonások, ill. szétbontások); lényegében véve azonban mindenütt ugyanazokról az adatokról van szó. Az egyes perceptoroknál általában külön lapokra vezették a restantiákból és az évi adóból befolyó összegeket.

Segédkönyv hiányában a kutatás a kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és a szükséges kötet évszámát kell feltüntetni.

F 161. DIARIUM PERCEPTIONUM, SEU ADMINISTRATIONUM SUPER FUNDIS, DEBITIS ET RESTANTIIS AB ANNO 1760 TRANSLATIS, HONORARIO NUPTIALI, QUOTA PRAETORIANORUM, NEC NON QUANTO CONTRIBUTIONALI, TAM MILITARI, CUM SUMMA SALGAMALIUM REDEMPTITIA, AC SEMITARUM CUSTODUM, QUAM PROVINCIALI IN 7 CRUCIGERIS ET SUPERNATANTIA A MILITARI CONSISTENTE PRO ANNO MILITARI 1761

(Az országos pénztár 1761-i pénztári naplója)

1761

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet pénztári napló a latin nyelvű címben felsorolt jellegű befizetésekről. A felsorolt címek szerint oszlik meg. Segédkönyve nincs, átforgatással kutatható. A kérőlapon a levéltár és a kötet nevét kell feltüntetni.

F 160. DIARIUM ADMINISTRATIONUM AD CASSAM PROVINCIALEM FACTARUM

(Az országos pénztár pénztári naplói)

1767—1782

4 kötet

1—4. 4 kötet

Az állagot a Cassa Provincialis pénztári naplói alkotják. Ezek a pénztárhoz történt szolgáltatás sorszámát, keltét, a szolgáltató törvényhatóság és perceptor nevét és a befizetett összeget tartalmazzák; 1769-től kezdődőleg kimutatásokat az ebből történt assignatiókról is. Segédeszköz nincs hozzájuk; kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét s a kutatandó év jelzését kell feltüntetni.

F 335. COMPUTUSOK IRATAI

1759—1853

5 csomó

1—5. 5 csomó

Ez az állag a félévi computusok bizonyos iratait foglalja magában. A computusok alapját a katonaságnak történt szolgáltatásokról való összesítő kimutatások tették; ezekben feltüntették az egyes törvényhatóságok által fizetendő adómennyiséget, az ebből az egyes ezredeknek juttatott készpénzösszegeket, az ezeknek tett természetbeni szolgáltatásokat (kenyér-, hús-, zab-, szalmaportió, salgamum, széna, tűzifa, gyertya; ide sorolták az előfogatokat is) s ezek készpénz-ellenértékét. (A kimutatások az említett korszakban némileg változó módszerek szerint készültek, de lényegében véve mindig ezeket a kérdéseket illetően adtak tájékoztatást. Kivételt itt csak az 1849—1850. éviek képeznek; azoknál ti. a specifikus körülmények — az 1848—1849-i magyar szabadságharc idején tett s elszámolandó szolgáltatásokról van szó — módosították a számadás körét.) Alapvető irata volt a computusoknak a computualis jegyzőkönyv is; ebbe részletezve vezették be, melyik perceptor mely hónapokban mennyi készpénzt, ill. mely ezredeknek mennyi naturaliát szolgáltatott. Egyes évekből összeállítások maradtak a computusok alkalmával a királyi perceptorok által a restantiákat illetően adott felvilágosításokról. Az összesítő kimutatásokhoz mintegy mellékletképpen csatlakoznak összeállítások a restans adó beszolgáltatásáról (törvényhatóságonként s perceptorok szerint vezetve az egyes évek hátralékáról, a Cassa Provincialisba, ill. az ezredeknek történt szolgáltatásokról), a naturalia-szolgáltatásokról (az összesítő kimutatásokhoz hasonlóan), a praejuncturákról (kinek, mely célra, honnan, hova, mely térítési kategóriába tartozó s hány igásállattal, hány statióra; megadják az ezért járó térítési összeget is), a tűzifa-szolgáltatásról, az annona-házakhoz szolgáltatott tűzifáról, az oda rendelt kézművesekről s vecturáról, az egyes ezredeknek tett assignatiókról stb. Kerültek az állagba olyan különleges természetű iratok is, mint a Commissariatus számadásainak revideálására kiküldött bizottság jegyzőkönyve, a gyulafehérvári kaszárnya inspectorának negyedévi bevételi és kiadási kimutatásai stb.

Az állagban időrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem áll hozzájuk rendelkezésre, így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot vagy az irat más közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 168. PROTOCOLLUM PRAESTATIONUM INCLYTAE MILITIAE FACTARUM AC IN COMPUTIBUS LEGITIMATARUM IN DEFALCATIONEM QUANTI MILITARIS ACCEPTATARUM

(A félévi computusok kivonatai)

1825–1835

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a félévi computusok kivonatait tartalmazza. Perceptoronként és szolgáltatásfajtánként tagolódik. Segédkönyve nincs. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 170. COMPUTS-PROTOCOLLE

(Computus-jegyzőkönyvek)

1850

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ezek a kötetek az 1850-i computusokból készült kimutatások. Félévenként, szolgáltatásfajtánként, azon belül az 1850-i igazgatási beosztás szerint tagolódnak, Segédkönyvük nincs.

Kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 162. ACTA IMPUTATIONALIA

(Terménykivetési kimutatások)

1771–1832

1 kötet, 1 csomó

1—2. 1 kötet, 1 csomó

Ez az állag olyan, a katonaságnak tett szolgáltatásokról tartalmaz kimutatásokat, amelyeket az adóba számítottak be (vagy készpénzben bonificáltak), kisebb mértékben pedig árvíz-, jég-, tűzkárosultak kimutatásait s vegyes adókimutatásokat. Az imputationalis táblázatok törvényhatóságok, azok kerületei és helységek szerint tartalmazzák a beszámítandó, ill. megtérítendő kenyér-, zab-, széna-, salgamum-portiók számát (részben megkülönböztetve a beszállásolt, ill. átvonuló katonaságnak szolgáltatottakat), az előfogatokét, a beszámítandók készpénzellenértékét s esetleg az ebből készpénzben megtérítetteket (egyes tabellák csak egy részét ezeknek az adatoknak). A károsultak kimutatásai törvényhatóságok és helységek szerinti csoportosításban közlik a károsultak nevét és az adójukból elengedendő összeget. Vannak az állagban egyes rendkívüli adókivetésekről

stb. számot adó kimutatások is s az előbb elsoroltakkal kapcsolatos hivatali levelezés.

A kötet Közép-Szolnok megyei imputationalis táblázatokat tartalmaz, kb. évrendben. A csomóban is (helyenként korrekcióra szoruló) évrend uralkodik. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel történhetik. A kérőlapon az állag nevét, az évszámot és a törvényhatóságot kell feltüntetni.

F 368. A CASSA PROVINCIALIS 3 HAVI KIMUTATÁSAI

1758–1759

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez az állag a Cassa Provincialis negyedévi kimutatásait tartalmazza pénztári forgalmáról. Ezek előbb a bevételeket tüntetik fel tételesen (adóbevételek, államkölcsön-befizetések — szerzetesrendek, törvényhatóságok nemessége, magánszemélyek —, utalványozott összegek visszatérítései, assignatiók útján befolyt összegek, restantiák törlesztése stb.), majd ugyanúgy a kiadásokat (államkölcsön átutalásai a Cassa Cameralisnak, kamatainak kifizetése, supererogatiók bonificatiója, útiköltsége, salgamum-bonificatiók, utalványozások újoncozási biztosnak, Bethlen Gábor kancellárnak a 30 000 Ft-os alapból, katonaságnak, a Commissio Directiva szükségleteire, az Exactoratus Provincialis anyagellátására, a hadi biztosságnak, kormányhatósági és perceptori, valamint perceptorsegédi illetményekre), végül restantiákat (törvényhatóságok szerint) és adósságokat.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a negyedév megjelölését kell feltüntetni.

F 359. A CASSA PROVINCIALIS NEGYEDÉVI ÉS HAVI KIMUTATÁSAI

1761–1762

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Az állagba tartozó negyedévi kimutatások előbb tételesen ismertetik a bevételeket (adó, salgamum-redemptio, restantiák befizetése, utalványozott összegek visszatérítései, nemesi testőrség felszerelésére utalványozottak, volt országos főbiztos — Bogáthi — javainak eladásából befolytak stb.), majd ugyanígy a kifizetéseket (kormányhatósági illetmények, e hatóságok napidíj-, anyagellátási, épületügyei, postaköltségek, contumacia-építkezések, az egészségügyi őrség fenntartásának költségei, utalványozások a „pro Benemeritis Patriae Civibus" jutalmazására létesített 30 000 Ft-os alapból stb.), végül a restantiák és hitelek összegét. A havi extractusok fő tételeik szerint közlik a bevételeket és kiadásokat (az előbbieknél: előző havi pénztári maradvány, quantum militare, adórestantiák, quantum provinciale, nemesi testőrség költségei, accessoria; az utóbbiaknál: a Cassa Bellica-nak átutalt, ill. főbiztossági rendeletre tett kifizetések, végül a nemesi testőrségi alapból történt kiutalások), majd a készpénzmaradványt, a restantiákat és kifizetéseket, az erogatiók s e három utóbbi összegét s végül a készpénzállomány pénzegységek szerinti jegyzékét.

Az iratok tabellatípusok szerint elkülönítve, azokon belül időrendben vannak elhelyezve a csomóban. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges időszak megjelölését kell feltüntetni.

F 331. A CASSA PROVINCIALIS HETI KIMUTATÁSAI

1792–1849

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ez az állag az országos pénztár heti kimutatásait tartalmazza pénzforgalmáról és állományáról. Kéttípusú kimutatással találkozunk itt. A korai (1823 előtti) táblázatok tételei: az előző hét végi pénztári maradvány, a heti bevétel, a kiadások, a hét végi maradvány s a Gubernium taxatoratusának letéte; ezeket illetően rovatosan közlik, hogy a bevételek stb. az adó, koronázási ajándék, hadi subsidium törlesztésére a Fundus Commercialis, Sydoxialis, Transmigrantium, Studii Metallurgico Chymici, Insurrectionalis elnevezésű alapokból folytak be stb. A pénztár állományát pénzfajtánként részletezve tünteti fel (az időszak későbbi részében még azt is jelzi: mi a készpénz, s mi a kötelezvényekben a pénztárban lévő összeg mennyisége). Az 1823-mal bevezetett új típus ennek lényegében a fordítottja; itt a vízszintes rovatokba kerülnek az alapok, s a függőlegesekbe az előző hétvégi pénztári maradvány, a befizetések, a kettő összege, a kiadás s a hétvégi pénztári maradvány (valamennyi esetben jelezve: készpénzben — ezüstpénz, bankó —, kötelezvényekben). Itt is jelzik a tabellán, hogy a pénztári állomány mely pénznemekből hány darabot tartalmaz.

Az állagban időrendben követik egymást az iratok. Segédkönyv nem készült hozzá; kutatása így darabonkénti átnézéssel, ill. az időrend alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét és az időpontot kell feltüntetni.

F 332. A KOLOZSVÁRI CASSA PROVINCIALIS HETI KIMUTATÁSAI

1794–1802

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Ez az állag a Cassa Provincialis Kolozsvárra kihelyezett részlegének heti kimutatásait tartalmazza. A tabellák több típushoz tartoznak. Az első ezek közül csak a hét eleji pénztári maradványt, a bevételek s a kiadások végösszegét s a hét végi maradványt tünteti fel, amellett azt, hogy az utolsó mely pénzfajtákban, ill. más formában (adjustálandó nyugták) van elhelyezve a pénztárban. Egy másik típusnál szintén csak összesítve adják meg a bevételeket és kiadásokat, de források, ill. kifizetendők szerint részletezve (adó, subsidium, a Fundus Commercialisból, a taxa sydoxialisból, a transmigrans-alapból, a Fundus Studii Metallurgico Chymiciből). Ismét másutt jelzik: ki, milyen címen eszközölt befizetést (adó, liquidatiós összeg törlesztése stb.).

A táblázatok időrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatása az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag nevét és a közelebbi időmegjelölést kell feltüntetni.

F 365. PERCEPTORI SZÁMADÁSOK

1763–1764

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez az állag törvényhatósági perceptorok számadásait tartalmazza a kezükhöz befolyt adóösszegekről s az azokból tett kifizetésekről. Egyes számadások csak egy hónapot ölelnek fel, mások egy negyedévet vagy több hónapot. Adatközlésük ezen túlmenőleg sem egységes; egyes esetekben csak a járandóságok, a bevételezés, restantia, kiadás s a perceptoroknál maradó pénz összegét közlik, másutt a kifizetéseket részletezik (jelezve, hogy ebből mennyit szolgáltattak be a Cassa Provincialisba, mennyit fizettek ki a Commissariatus rendeletére, illetményekre, vagy egészen részletesen feltüntetik a kifizetések jellegét — irodaszerköltségekre, computus, confrontatio költségeire stb. —). Az állag végére került az 1764-i országos főcomputus kivonata; ez ezredenként, ill. (tisztek, hadi biztosok stb. esetében) személyenként közli az utalványozott portiók számát, a service összegét, a tűzifa, gyertya mennyiségét, az előfogatok számát s mindezek értékét készpénzben.

Az iratok törvényhatóságok rendjében foglalnak helyet a csomóban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel kell hogy történjék. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét (s az időszak megjelölését) kell feltüntetni.

F 367. TÖRVÉNYHATÓSÁGI PERCEPTOROK PÉNZTÁRI KIMUTATÁSAI

1769

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez az állag törvényhatósági perceptorok időszakos kimutatásait tartalmazza a hozzájuk befolyó adó mennyiségéről s az abból tett kifizetésekről. A kimutatások egy része csak a competentiát s ennek törlesztését tartalmazza (a befizetés tételei szerint), más részük (ez teszi ki az iratok többségét) tabelláris formában közli adatait (a bevételezendő összeg; ebből bevételeztetett — készpénzben, termékekben, salgamaliában és előfogatokban; a nem készpénzfizetések készpénzellenértékét is közlik —; kifizetések — készpénzben a Cassa Provincialishoz, az ezredeknek készpénzben, naturaliában, salgamaliában és előfogatokban, guberniumi és főbiztossági assignatiókra —; a restantiák — a perceptori pénztárban lévő, ill. az adózók által még be nem fizetett összeg —).

A kimutatások törvényhatóságok rendjében követik egymást a csomóban. Segédeszköz nincs az állaghoz, kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 333. TÖRVÉNYHATÓSÁGI PÉNZTÁRAK STATUSAI

1781–1802

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag kétféle kimutatást tartalmaz a törvényhatósági pénztárak statusairól. Az elsőt (1781—1784) az Exactoratus Provincialis revisorai készítették (a törvényhatóságoktól érkezett adatok alapján); ez törvényhatóságonként ké-

szült: azon belül egyrészt az elszámolási időszak előtti néhány évből való restantiákat és a folyó évi adókivetést közölte, másrészt az előző félév végi restantiát (az adózóknál és a Cassa perceptoralisban), a kivetés feletti bevételt, a folyó félévi készpénzbevételt, akceptáltakat, ezek összegét, a restantiát és a kivetés feletti bevételt. A második típus (1797—1802) nyomtatott tabellákban készült, s maguk a perceptorok állították ki havonként; ez az előző hó végi pénztári maradványt, a havi bevételt, kiadást és a hó végi maradványt tartalmazza (az utóbbit részben pénzfajták szerint); helyenként rendkívüli adókat is feltüntettek benne.

Az állagban évrendben sorakoznak az iratok. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, évszámát és a törvényhatóság megjelölését kell feltüntetni.

F 334. TÖRVÉNYHATÓSÁGI PERCEPTORATUSOK PÉNZTÁRI NAPLÓKIVONATAI

1823—1850

32 csomó

1—32. 32 csomó

Ez az állag törvényhatósági perceptoratusok által készített pénztári naplókivonatokat tartalmaz. Ezeket az egyes perceptorok készítették, s időszakonként (többnyire havonta) terjesztették fel az országos főbiztossághoz. A tabellák rovatai: „Libri Percep. Pag." (általában üres), a be-, ill. kifizetések sorszámai, a bevételek, ill. kiadások címei (itt általában tételenként találjuk megnevezve, hogy mely helység s személy szerint ki, mily összeget s mely évi adókivetésből fizetett be stb.; ugyanígy pontosan leírják a kifizetéseket is). Az egyes ívek végére kerültek a fundus accessorialis pénztári forgalmát illető megjegyzések, másutt annak kimutatása, hogy a pénztári állomány milyen érmékben fekszik a törvényhatósági pénztárban.

Az iratok év, azon belül sorszámok rendjében vannak elhelyezve a csomóban. Segédeszközül az országos főbiztosság általános iratainak segédkönyvei (mutatók) szolgálnak az állaghoz. A kérőlapon az állag nevét, valamint az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 358. TÖRVÉNYHATÓSÁGOK JELENTÉSEI AZ ADÓZÓK JÖVEDELMI FORRÁSAIRÓL

1783

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ezt az állagot a törvényhatóságoknak egy guberniumi körrendeletre a főbiztossághoz beküldött jelentései (és ezek mellékletei) teszik az adózók jövedelmi forrásait illetően. Arról kellett tájékoztatniok az adóbeszedés központi irányító szervét, hogy az egyes törvényhatóságok mely időszakokban milyen pénzbeszerzési lehetőségekkel rendelkeznek, s így mikor mily mértékben stb. tudják fizetni adójukat. A választ részben maguk a jelentések tartalmazzák, részben mellékleteik. Az utóbbiak helységenként megjelölték: a föld milyen termékeiből, kézművességéből, állattenyésztéséből, más jövedelmi forrásokból (napszám, sóvectura, sóhajózás stb.) van-e bevétele az adózónak, s azt is, hogy mely jövedelm

forrásból elsősorban mely időszakban. Egyes esetekben a kimutatások arra is kitértek, hogy mi a község évi adója, mi ennek a télen és nyáron fizetendő részlete, s mi az adózási év e két szakaszában fizetendő havi adóösszeg. A mellékletek zöme tabelláris kimutatás; egyes esetekben azonban szöveges formában tartalmazzák ezeket az adatokat.

Az iratok törvényhatóságok rendjében követik egymást az állagban. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 362. ADÓREPARTITIÓK

1744/45, 1747/48

9/10 csomó

1. 9/10 csomó

Ez az állag adórepartitio-tabellákat tartalmaz az 1744/45. és 1747/48. katonai évből. Ezek törvényhatóságonként, ill. városonként és testületenként készültek. Többfélék lehetnek; egy részük csak a törvényhatóság helységeinek nevét s az adó mennyiségét tartalmazza (ez utóbbi készpénzben kifejezve). Más táblázatok elöljáróban közlik az összeg hovafordítását is (katonai és rendszeres provinciale quantum; megyei kiadások, illetmények stb.), s az adó készpénzösszege mellett fajtánként feltüntetik a természetbeni szolgáltatásokat is. Vannak végül különleges adatszolgáltatású tabellák is. A városoknál különleges jogállású testületeknél (görög kereskedőtársaság, zsidók) az egyes adózók adómennyiségét is feltüntetik.

A két katonai év iratanyaga elkülönül egymástól; az egyes éveken belül törvényhatóságok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 150. KIMUTATÁSOK, ELSZÁMOLÁSOK A KATONASÁG ELLÁTÁSÁRÓL

1696–1739

5 csomó

1—5. 5 csomó

Ez az állag a korai Commissariatus levéltárának töredéke. Repartitiókat, különböző kimutatásokat tartalmaz a katonaság elhelyezéséről, a pénztár forgalmáról, assignatiókról, computusok stb. iratait. Az állagban évrend érvényesül. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 369. KIMUTATÁSOK AZ ADÓ BEFIZETÉSÉRŐL

1760–1761

3/5 csomó

1. 3/5 csomó

Ez az állag törvényhatósági kimutatásokat tartalmaz az adó befizetéséről. Az iratanyag részben tabelláris jellegű, részben pénztári naplószerű. A tabellák nagy része is a törvényhatóságok összesítő adatait közli. Ezen a csoporton belül

is vannak tabellák, amelyek csak egy negyedév vagy egy hónap összesített adatait tartalmazzák; mások külön-külön mutatják ki a havi befizetések adatait. Rovataikban is erős eltérések mutatkoznak; egyes táblázatok közlik a kimutatásban szereplő időszak elején fennálló restantiákat (egyetlen tételként vagy felbontva — quantum militare, quantum provinciale, quantum extraordinarium sive Fundus 13 cruciferorum —) vagy e helyett a hó végi pénztári maradványt (tagolva — quantum militare et provinciale, quantum salgamale, quantum domesticum —), az évi, negyedévi vagy havi kivetést, ill. járandóságot (nagyjában ugyanazokkal az alrovatokkal, mint az előbbiekben), a befizetést (egy tételben vagy felosztva — az előbbiekben ismertetett alrovatok szerint vagy még részletesebben: külön jelezve a készpénzben és naturaliákban történt befizetést stb. —), az ebből tett kifizetéseket (a Cassa Provincialisba, ill. a Cassa Bellica-ba; ezredeknek — készpénzben, portio oralisban, naturaliákban; helyenként a természetbeni szolgáltatások készpénz-ellenértékét is közlik —; assignatiókra; ezek különböző összegei; mindez a legsokszerűbb variánsban), a perceptor kezénél maradó összeget (kb. a befizetések tételei szerint) s a restantiákat (ugyanígy). Vannak olyan tabelláink is, amelyek a törvényhatóságok egyes helységeinél egyenként tüntetik fel ezeket az adatokat. Az anyag másik része pénztári napló jellegű; tételenként mutatja ki a be- és kifizetéseket.

Az iratok törvényhatóságok szerint csoportosítottak az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 370. KIMUTATÁS A 13 KRAJCÁROS HÁZI ALAPRÓL

1761

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez az állag törvényhatósági kimutatásokat tartalmaz az ún. 13 krajcáros házi alap felhasználásáról. Ebből az alapból fizették a rendszeres törvényhatósági illetményeket s az egyéb törvényhatósági költségeket (marchalisok, generalis sedriák, filialis székek, partialis gyűlések tartása, országgyűlési napidíjak, megyei építkezési költségek — megyeháza, hidak stb. költségei —, megyei orvos lakbére, adóösszeg fuvarozása, a törvényhatóság által felvett kölcsön kamatainak törlesztése; rendkívüli kiadások, tűzkárt szenvedettek, egyházközségek, szerzetesrendek, külföldre utazó diákok segélyezése, tévesen felvett adó visszatérítése, a főhadiparancsnok fogadtatásának költségei stb.).

A kimutatások részben az egész évet ölelik fel, részben csak valamelyik negyedét. Van törvényhatóság, amelyből mindkettő rendelkezésünkre áll. Egyes esetekben csak összefoglalóan, csoportonként közlik az alapból tett kifizetések mértékét, másutt részletezik az alapba befolyt összegeket, ismét másutt az alapból tett kifizetéseket tüntetik fel tételszerűen. Az állagban törvényhatóságok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 336. EXTRACTUS SUMMARII SUPER QUANTO CONTRIBUTIONALI

1778–1850

9 csomó

1—9. 9 csomó

Ez az állag adókivetési és -befizetési kimutatásokat tartalmaz. Ezek típusaikban eltérnek egymástól. Egyes táblázatok csak az adókivetés mennyiségét tüntetik fel (törvényhatóságonként, azon belül helységenként), mások (ugyanígy) a taxa sydoxialisét és a 7 krajcáros taxáét is. A leggyakoribb típus negyedévi kivonat a perceptorokhoz érkezett adóösszegekről; ez törvényhatóságonként s helységenként jelzi: mennyi az egy-egy negyedév egyes hónapjában s az egész angariában befolyt adó mennyisége. Kerültek az állagba havi kimutatások is (ezek szoros időrendben a befizető helység nevét, annak az adóévnek a megjelölését, melyre a törlesztés vonatkozott, annak jelzését, hogy tényleges befizetés vagy relaxatio történt-e s a kifizetett összeget tartalmazzák). Néhány egyedi jellegű kimutatás is van állagunkban. Az állag egy része a Supremus Commissariatus Provincialis általános iktatásán átment iratokból áll; más részén nem találunk iktatószámot. Az iktatószámmal rendelkező iratok év- és számrendben következnek, a többiek évrendben s azon belül törvényhatóságok rendjében. A kutatás részben a Supremus Commissariatus Provincialis általános iratainak segédkönyvei (mutatók) alapján történhet az állagban, részben darabonkénti átnézéssel. A kérőlapon az állag nevét, az évszámot és az iktatószámot, ill. a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 338. ADÓ- ÉS QUOTTA SYDOXIALIS-KIMUTATÁSOK

1814–1836

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az egyes törvényhatóságokra kivetett adóról és taxa sydoxialisról tartalmaz kimutatásokat. Ezek törvényhatóságonként, ill. (ahol egy törvényhatóság több perceptori kerületre bomlott) perceptori kerületenként készültek. Az egyes törvényhatóságokon, ill. kerületeken belül járásonként sorolják fel az az egyes helységeket s az általuk fizetett adót és taxa sydoxialist (az esetek egy részében csak az előbbit). Az állag az 1814., 1827—1828., 1834. és 1836. évből tartalmaz iratokat. Évek, azon belül törvényhatóságok rendjében követik benne egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, az évszámot és a törvényhatóság jelzését kell feltüntetni.

F 341. KIMUTATÁSOK JUHOSGAZDÁK ADÓJÁRÓL ÉS ADÓHÁTRALÉKAIRÓL

1811–1838

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez az állag az erdélyi juhosgazdák adójáról, ill. adóhátralékairól készült kimutatásokat tartalmaz. Ezek egy-egy törvényhatóság juhosgazdáinak adatait tartalmazzák. Eltérő módokon készültek: egy részük csak a helységek összesítő adatait tartalmazza, más táblázatok az egyes juhosgazdák adatait is; az állatok száma egyetlen kisebb tabellában jelenik meg; az adónak évi mennyiségét is jelezhetik,

de többnyire az egyes évekből (különböző mértékben, a legtovább 1811-ig visszamenőleg) maradt hátralékokat s ezek mellett az esetek egy részében a törlesztésükre vonatkozó adatokat.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 344. VEGYES ADÓKIMUTATÁSOK

1820-as—1830-as évek

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Az állagba tartozó tabellák részben egyes helységekre, részben egész törvényhatóságokra, részben végül több törvényhatóság egyes helységeire vonatkozólag közölnek adatokat. Egyes esetekben csak a helység adójának mennyiségét jelzik; másutt amellett a taxa sydoxialisét is, a perceptor és az adózók által eltitkolt fizetendő részt, ill. az eltitkolás feljelentőjének s a Cassa Provincialisnak fizetendőket, esetleg a relaxatiót vagy az adózás rendkívüli eseteit stb.

Az állagban törvényhatóságok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 366. TÖRVÉNYHATÓSÁGI ADÓKIMUTATÁSOK

1763–1764

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Az állagba tartozó tabellák az egyes törvényhatóságok perceptori kerületei szerint készültek. A helység nevét és az adó mennyiségét közlik (ez utóbbit az alábbi tagolásban: summa perceptoralis, summa limitanea — minthogy ez utóbbi a militarizált területeken szerepel, feltehetőleg a határőrkatonák adójáról van szó — s a kettő összege). A taxalis helyekről közös évben készült kimutatás. Az állag végén Déva házösszeírása található (keltezetlen; Noptsa József királyi perceptorsága idejéből való). Ez utcánként sorolja fel a háztulajdonosokat, s közli házuk becsértékét.

Az iratok törvényhatóságok rendjében követik egymást a csomóban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 347. EXTRACTUS SUMMARII REGIAE CONTRIBUTIONIS

(Törvényhatósági adókimutatások)

1823

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Ez az állag törvényhatósági kimutatásokat tartalmaz az adó és az esetek jó részében a quotta sydoxalis kivetéséről. Ezek törvényhatóságok, azon belül perceptori kerületek szerint készültek. Járásonként és helységenként közlik a kivetett adó és taxa sydoxialis mennyiségét. (Egyes törvényhatóságoknál az utóbbi elmarad.)

Az iratok törvényhatóságok rendjében követik egymást az állagban. Segédeszköz nincs az iratokhoz. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 337. KIMUTATÁSOK, ATTESTATUMOK ADÓHÁTRALÉKOKRÓL

1777–1847

3 csomó

1—3. 3 csomó

Ez az állag különböző időszakokból (1777—1780, 1822—1824, 1834—1847) lényegében hasonló jellegű kimutatásokat, attestatumokat tartalmaz a törvényhatóságok adórestantiáiról. Az iratoknak két alaptípusa van. Az egyik a törvényhatóság attestatuma arról, hogy egy adórestantia minek következtében állt elő. Itt általában a csekély pénzforgalomra s alacsony terményárakra panaszkodnak a törvényhatóságok, amellett — az időszaktól függően — az adónak ércpénzben való felszedésére (1822 után), az ínségre (1834 tájt), a marhavészre, termékek szűkére stb.; más esetekben jelzik, hogy a hátralékos összeg tulajdonképpen nem is restantia, hanem relaxálandó összeg — tűz-, víz-, jégkárosultakra kivetett s be nem hajtható adó, juhosgazdák adója stb. —, amelynek törlése iránt még nem érkezett döntés. Ezek részletesség tekintetében eltérőek, vannak olyan bizonyságlevelek, amelyek pár sorban adják meg a késedelem magyarázatát, mások több oldalt töltenek ki ezzel.

A másik alaptípus a kimutatásoké. Van olyan kimutatásunk, amely csak a törvényhatóság restans helységeinek nevét és a hátralékos összeget tartalmazza; más kimutatások azt jelzik, hogy az egyes helységeket mely évekből mennyi restantia terheli; ismét mások feltüntetik azt is, hogy ebből az elszámolási időszakban mennyit törlesztettek (itt is több variánssal találkozunk: helyenként csak magát a törlesztés összegét közlik, másutt azt is, hogy ez készpénzben vagy téli és nyári naturalia-szolgáltatásban történt-e, s mennyi az utóbbiak készpénzellenértéke); további kimutatások csak a törvényhatóság egészét illetően jelzik a restans összeget, annak feltüntetésével, hogy ez az összeg az adózóknál liquidatio alá vont perceptoroknál stb. van-e kinn stb. A két fő típus is variálódik: egyes esetekben az attestatumok mellett táblázatok is találhatók, másutt a tabellába kerültek (esetleg megjegyzésszerűen) a másutt bizonyságlevélbe kerülő adatok.

Az iratanyag nem alkot időben folytonos sorozatot. Egyes részeinek rendje eltérő: ahol az iratok főbiztossági iktatószámot kaptak, ott ezek rendjében vannak elhelyezve, másutt törvényhatóságok rendjében. Segédeszközül az iktatott anyaghoz a Supremus Commissariatus Provincialis általános iratainak mutatói szolgálnak; a többi iratokban a törvényhatóságok szerinti rend teszi lehetővé a tájékozódást. A kérőlapon az állag nevét, az évet s az iktatott iratoknál az iktatószámot, másutt a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 368. EZREDEK TARTÁSÁNAK KIMUTATÁSAI

1755. december–1756. október

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag Erdélyben állomásozó ezredek ellátásának kimutatásaiból áll. Ezek ezredenként és havonként készültek. Jelzik, hogy az ezred egyes részei mely törvényhatóságokban vannak beszállásolva, mi az egyes rangfokozatokba tar-

tozó személyek járandósága készpénzben s az ehhez járó pótlékok, mennyi személy- és lóportiót utalnak ki nekik, s mi ennek ellenértéke, s ennek levonása után mennyi marad készpénzben fizetendőül.

Az állagban évek és hónapok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. A kérőlapon az állag nevét, az évet és a hónapot s az ezred nevét kell feltüntetni.

F 363. ERDÉLYI EZREDEK TERMÉKELLÁTÁSÁNAK KIMUTATÁSAI

1763–1764

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz az Erdélyben állomásozó ezredeknek juttatott termékekről. Havonként készültek, s általában külön-külön az ezredek egyes századairól. Jelezték, hogy a század egyes tagjainak (a tiszteket, altiszteket, különleges szolgálatú személyeket — dobos, kovács stb. — rangfokozatként külön-külön sorolták fel; a legénységet egy tételként tárgyalták) milyen mennyiségű kenyér- és lóportio volt juttatandó. A portiók adatait a kimutatások változó részletességgel közlik; egyes esetekben csak a kenyér- és lóportiók számát jelzik, másutt a lóportiónál külön megadják: mennyi zab, széna (és fű) szolgáltatandó; ismét más esetekben külön-külön feltüntetik a tiszti és legénységi lóportiók adatait, vagy jelzik a salgamum mértékét is. Vannak olyan tabelláink is, amelyekben külön-külön szerepelnek a belföldi, ill. extra provinciam portiók adatai. Van végül olyan eset is, amelyben a portio készpénz-ellenértékét közlik.

Az iratok hónapok, azon belül ezredek rendjében követik egymást a csomóban. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, továbbá a hó és az ezred megjelölését kell feltüntetni.

F 351. TERMÉSJELENTÉSEK

1790

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez az állag a törvényhatóságoktól a Guberniumhoz felküldött s onnan a főbiztossághoz áttett termésjelentéseket tartalmaz. A jelentéseknek elsősorban mellékletei bírnak érdekkel. Ezek általában helységenként közlik a termést illető adatokat. A tabellák egyes esetekben termékfajták szerint (külön tüntetve fel az őszieket és tavasziakat) jelzik a kalangyák és kévék számát; másutt mindegyik termékfajtánál külön jelzik a jó, közepes és gyenge kalangyák számát; ismét másutt a kalangyák száma mellett azt is feltüntetik, hogy ez szemként mennyit tesz ki. Vannak olyan tabellák is, amelyek arra adnak választ, hogy az egyes helységekben a 25 kévéből álló három kalangya eresztése mennyi bő és mennyi közepes termésnél, vagy arra, hogy egy hold hány kalangyát s egy kalangya hány vékát ad. Más esetekben a termést a tized levonásával jelzik. Szokás feltüntetni a tabellákban a termés minőségét is (jó, közepes, gyenge); vannak táblázatok, amelyek csak erre adnak választ. A kalászos gabonafajtákon kívül helyen-

ként feltüntetik a tengeri termését (inkább csak minőségét, néha vetésterületét); a kenderét, lenét (vetésterületben), a lencséét, borsóét (vetőmagmennyiségben). Eléggé állandóan szereplő adat a szénatermésé (néha csak minőségét jelzik, többnyire azonban mennyiségét — boglyákban vagy boglyában és mázsában, fontban —). Van olyan tabellánk is, amely név szerint sorolja fel az egyes adózókat, mindegyiküknél külön közölve a termést illető adatokat.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 352. JELENTÉSEK TERMÉKSZOLGÁLTATÁSOKRÓL

1790

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag jelentéseket tartalmaz a törvényhatóságok részéről stb. az egyes katonai magazinokba szállított s onnan továbbított termékeiről. A jelentések zömmel a magazinokéi; egyes esetekben maguk a törvényhatóságok fordultak ez ügyben a főbiztossághoz. A jelentésekhez mellékelt kimutatások egy része csak azt tünteti fel, hogy az egyes törvényhatóságok mennyi kenyérgabonát, zabot és szénát szállítottak a magazinokba. Más esetekben részletesen közlik azt is, hogy a törvényhatóság által szállított termék a nemességtől vagy a jobbágyoktól származik-e, jelzik a fiscalis tizedből hozzájuk utalt mennyiséget, a vásárlás útján szerzett, más magazinokból kapott termékeket, majd a termékmennyiség hovafordítását (csapatok élelmezésére közvetlenül átadva, más magazinokba továbbítva stb.).

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 346. RENDKÍVÜLI SZOLGÁLTATÁSOK KIMUTATÁSAI

1800–1820

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez az állag félévi összeállításokat tartalmaz rendkívüli szolgáltatásokról. A tabellák többsége a következő rovatokat tartalmazza: a törvényhatóság és a perceptor neve, előző computusok praestatióiból legitimálandók (évenként különkülön), ezek összege, a folyó félévre előjegyezve a katonai, ill. a provincialis computus szerint (az utóbbi: tűzifában, zabban, szénában, előfogatban; összesen), a restantiák és folyó évi praestandák összege, ebből imputálva és legitimálva a computuson, imputálandó és legitimálandó marad (évek szerint), az imputálandók és legitimálandók összege; megjegyzések. A tabellák egy részénél ezek az adatok némileg összevontabban jelentkeznek, egyes táblázatok pedig teljesen leegyszerűsítettek.

Az állagban időrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 357. KORONÁZÁSI AJÁNDÉKOK IRATAI

1764., 1791–1794

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag a II. József német-római császári és a II. Lipót magyar királyi koronázására Erdély részéről felajánlott koronázási ajándékok bizonyos elszámolási iratait tartalmazza. Az 1764. évi iratok a generalis perceptor által a törvényhatóságok perceptorainak kiadott nyugták a donum coronationale befizetéséről. Az 1791—1794. évi iratok zömét a Cassa Provincialis pénztári naplója teszi a befizetésekről s ennek mellékletei: a perceptorok ellennyugtái. Néhány irat szerepel még itt: összeállítás a koronázási ajándék kivetéséről, kimutatás az egyes törvényhatósági perceptorok által 1792. január 1. és 1794. május 31. közt teljesített befizetésekről, a Gubernium rendelete a fizetőhivatalhoz donum coronationale ügyben.

A két koronázási ajándék iratai elkülönülnek egymástól. Az 1764. évi nyugták törvényhatóságok, az 1791—1794. éviek számok rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs az iratokhoz. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a keresett állagrész megjelölését kell feltüntetni.

F 165. HAUPT-AUSWEISE

(Kimutatás 1789. évi szolgáltatásokról)

1789

1 kötet

1. 1 kötet

A kimutatás az 1789-i szolgáltatásokat sorolja fel, törvényhatóságonként és fajták szerint. Segédeszköz nincs hozzá; átforgatással kutatható. A kérőlapon a levéltár és a kötet nevét kell feltüntetni.

F 355. KIMUTATÁSOK AZ ADÓALAPBÓL TETT KIFIZETÉSEKRŐL

(1810–) 1838–1841

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz a fundus contributionalisból a törvényhatósági perceptorok által tett és a félévi computusok alkalmával akceptált kifizetésekről. A törvényhatóság és a perceptor nevét tartalmazzák, majd a bevételezett összegeket (több rovatban) és az ebből tett és legitimált kifizetéseket (rendkívüli befizetések, relaxatiók beszámítása, új házak, károsultak adóelengedése, tévesen adóztatottak adójának visszatérítése; visszafizetések, contractionalis biztosoknak tett kiutalások, katonai kvártélyok bonificatiója, magazini napszámok bére; marchalis gyűlések költségei; illetmények és egyéb személyzeti költségek; a szamosújvári börtön személyzetének tett utalványozások; a perceptori számadások évi revisiójának költségei; az adótabellák rectificatiójára és revisiójára tett kiadások; az adóösszegek vecturájának és kísértetésének költségei; a Cassa Provincialishoz tett befizetések; a kifizetések összege), végül a pénztári maradványt

és a supererogatumot. Az állagba került még egy összesítő kimutatás az 1777—1836. évekből fennmaradt adórestantiákról; ez törvényhatóságok, azon belül perceptorok szerint közli adatait.

Az iratok időrendben követik egymást az állagban. (Az említett restantia-összesítés a csomó végére került.) Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 164. SPECIFICATIO

(Kimutatás a Gubernium rendeleteire tett kifizetésekről, tűzifa-, napszám- és előfogat-kiutalásokról)

1785—1788

1 füzet

1. 1 füzet

A füzet a címben foglalt szolgáltatásokról vezetett napló. Törvényhatóságok és szolgáltatásfajták szerint tagolódik. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 356. ADÓMÉRLEGEK

1780—1781

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez az állag az 1780. és 1781. évi adó összegét egybevető tabelláris adómérlegeket tartalmaz. Rovataik az adóalanyok és adótárgyak [possessionatus családfők, impossessionatusok (itt külön-külön szerepelnek a pro se impossessionatusok: maguktehetetlen öregek, nyomorékok stb. és a famulitium; mindkét kategóriánál külön tüntetik fel a férfiak és nők adatait); régi szántók, rétek, szőlők (mindhárom esetben adóosztályonként), az állatállomány (fő kategóriánként), az ún. „proventus privati", a városi házak taxája] szerint csoportosítva jelzik az 1780-i és 1781-i adóalap mennyiségét és az adó mértékét, az 1781-ben az 1780-ihoz képest beállt növekedést vagy fogyást, majd ugyanezt az adóalanyok és adótárgyak fő kategóriái szerint összesítve, az adóalapban és az adóban 1781-ben 1780-hoz képest beállt növekedést vagy fogyást s végül a változás okát.

Az iratok törvényhatóságok rendjében követik egymást a csomóban. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 353. A KATONASÁG DISLOCATIÓJA

1739—1742

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez az állag az Erdélyben állomásozó ezredek, ill. ezredrészek szálláshelyeiről készült kimutatásokat tartalmaz. Részben törvényhatóságok szerint készültek (ezekben azt jelzik, hogy az ezredek egyes századai s azon belül a törzs stb. hol vannak elszállásolva, s mely helységbe hány személy jut), részben egész Erdélyt

felölelik (ezek azt tüntetik fel, hogy mely törvényhatóságokba mely ezredek kerültek, mely ezredekből van ott a törzs, s mely századok vannak ott az illető ezredekből).

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét s az irat közelebbi megjelölését (törvényhatóság, év) kell feltüntetni.

F 361. KIMUTATÁSOK KATONAI KVÁRTÉLYHÁZAKRÓL ÉS KVÁRTÉLYOKRÓL

1778–1779

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Az állagba tartozó kimutatásokat törvényhatóságok készítették el és terjesztették fel aztán a főbiztossághoz. Az összeállítások leggyakrabban használatos típusa az a tabella, amely a járás és helység nevét, a helységben található kvártélyházak számát, továbbá annak jelzését tartalmazza, hogy ezek régiek-e, vagy a regulamentum (bizonnyal az 1759-i) után épültek-e, épek-e vagy rongáltak (e két rovat mindegyikénél a szobák, konyhák, pincék, színek, istállók számát találjuk feltüntetve; az alrovatok két-két további részre oszlanak: ezekben jelzik, hogy kő- vagy faépületekről van-e szó), ki látja el a törvényhatóság részéről felügyeletüket, s mik az épület hibái. Számos más esetben inventariumot találunk a kvártélyházról: részletes leírást az egyes épületekről, helyiségekről. Másutt a katonaság elszállásolására alkalmas házakat s ezek belső felszerelését vették kimutatásba. Van olyan összeállítás is, amely részben leíró szövegben, részben számszerű adatokban tájékoztat a kvártélyról.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk; kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 159. KATONAI KVÁRTÉLYHÁZAK KIMUTATÁSAI

1820-as–1830-as évek

4 kötet

1—4. 4 kötet

Az állagba tartozó kötetek közül kettő teljesen azonos tartalmú; ezek törvényhatóságok és helységek szerinti tagolásban az egyes katonai kvártélyházakra, ill. telkekre vonatkozó rendeleteket s más hivatali levelezést tartalmazzák (azt csak ritkán jelzik, hogy a ház mily állapotban van, s ki lakja). A két további kötet egyike táblázatos összeállítás a kvártélyházak, ill. telkek 1832-i állapotáról (törvényhatóság, helység, a ház melyik pénztár költségén épült, használható-e, katonatiszt vagy más lakik-e benne, az üres telket ki használja, megjegyzések, a ház leírása megvan-e a Commissariatus Provincialis levéltárában stb.); a másik kötet előbb kimutatást tartalmaz az 1832-ben használható kvártélyházakról (törvényhatóság, helység, a ház kő- vagy faház-e, helyiségei — fajták szerint —), majd összeállítást arról, hogy a szebeni biztossági kerületben hol kellene kvártélyházaknak lenni (törvényhatóság, helység, melyik pénztár költségén épült a ház, helyi-

ségek — vagy ehelyett: a ház rombadőlt, leégett, ki használja —, megjegyzések — bérbeadása, a telek állapota stb. —).

Segédlet nem készült az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a kötet nevét kell feltüntetni.

F 340. SZEBENI KATONAI SZÁLLÁSPÉNZEK IRATAI

1833–1838

2 csomó

1—2. 2 csomó

Az állag iratai közül a legbővebb az adatszolgáltatása azoknak a kimutatásoknak, amelyek a szállással ellátandó tiszt nevét, rangját, szolgálati beosztását, a szállásadó nevét, a szállás helyét (földszint, emelet), a ház osztályát (1., 2. stb.), a szobák számát (nagyság szerint), a konyha, pince számát, az istálló méretét (lovak férőhelye szerint), a fás-, kocsiszín, szénapajta számát, a mindezekért évente fizetendő térítési összeget, a szállás idejét és az erre az időszakra vonatkozó térítési összeget közlik. Más iratok egyszerű kimutatások katonai egységek Szebenben elszállásolt tisztjeiről. Maradtak az állagban ún. Quartiers-Zettelek is (ezek a tiszti szállások szobáinak stb. számát, az emeletszámot, a belső területet, ill. befogadóképességet, a szállás osztályát és a térítendő összeget közlik), végül igazolások a szálláspénz készpénzben való kiutalásáról.

Az állagban az iratok időrendben (a katonai év elszámolási időszakainak rendjében) követik egymást. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 345. A KATONAI MENETÁLLOMÁSOK TERVEZETÉT ILLETŐ IRATOK

1761, 1780

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag két, némileg eltérő természetű részből tevődik össze. Az 1761. évi iratok a katonaság vonulásával és menetállomásaival kapcsolatosak. Itt találjuk a menetútvonalak és menetállomások általános tervezetét, valamint az egyes törvényhatóságok megjegyzéseit az útvonalak és szálláshelyek kijelölését illetően (az útvonal kiválasztásának helyességéről, az út minőségéről, a szálláshelyek áthelyezésének szükségességéről, az állomáshelyek közti statio-szám megállapításának hibáiról stb.). Az 1780. évi iratok két erdélyi ezred felvonulási tervét tartalmazzák: a Kálnoki- és a 2. román határőrezredét. Az elsőnél külön-külön tervezeteket találunk az ezred egyes osztályainak, ill. az egész ezrednek Udvarhely-, Kőhalom-, Nagysink- és Újegyházszékből háború esetén a dévai gyülekezőhelyre vonulására s a Dévától a bánáti Kossováig való menetelésre. A 2. román határőrezred Naszódról a Bihar megyei Ottományba kellett hogy vonuljon. Valamennyi felvonulási terv rendkívül részletes: aprólékosan írják le a menetelés akadályait (kiöntések, gázlók, az út egyéb bajai stb.). Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag (és a szükséges állagrész) nevét kell feltüntetni.

F 360. ELŐFOGAT-KIMUTATÁSOK

1767–1768

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag districtualis biztosok kimutatásait foglalja magában előfogatok utalványozásáról. Ezek részben tabellárisak (jelzik: kinek, mely célra utalták ki az előfogatot, honnan meddig tartó útra, hány igásállattal; itt külön-külön feltüntetik: nyugta ellenében, állatonként és statiónként 12 kr-jával számolva történt-e a fogatok kiállítása; az esetek egy részében még azt is, hogy kincstári vagy provincialis nyugtára; jelzik végül azt is, hogy készpénzfizetés ellenében hány állatot használt az utazó, a statiók számát s az állatok és a statiók számának szorzatát); részben szöveges beszámolók az utalványozásokról.

Az iratok hónapok rendjében követik egymást a csomóban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a hónap (s a biztossági kerület) megjelölését kell feltüntetni.

F 339. ASSIGNATIÓK FELJEGYZÉSI KÖNYVEI

1754–1820

1 csomó

1. 1 csomó

Ebben az állagban több, némileg hasonló természetű kötet van egyesítve. Az alábbiakban ismertetjük őket:

1. Diarium Circa Dispositiones pro Erogationibus e Cassa Perceptoratus . . . 1754: az utalványozás keltét, címzettjét (rang és hivatali beosztás jelzésével), az assignatio kivonatát közli (ki, mely alapból, kinek, mely célra, mily összeget utal ki nyugta ellenében, ill. elszámolás kötelezettségével). A célok, amelyekre az utalványozás történt, eltérőek: illetmény-, napidíj-, irodai költség-, postai portó-, nyomdaköltség-utalványozások éppúgy szerepelnek itt, mint kaszárnyák szükségleteire történő kiutalások, salgamum-assignatiók, újoncok foglalópénzére történt assignatio, az előírton felüli befizetések (supererogatiók) bonificatiója, relaxatiók közlése stb. A kötet bejegyzései időrendben haladnak.

2. Prothocollum Assignationum ad Cassam Commissariaticam . . . 1754: az előbbivel jórészt egyező.

3—4. Protocolla Assignationum (1760—1762). A kötetek mindegyike az alábbi módon tagolódik:

a) a Cassa Provincialisnak commissariatusi assignatiókra történt bevételei (restantiák, előlegezett összegek befizetései, dologház termékeinek eladásából származó összegek stb.); *b)* a Cassa Provincialis perceptiói assignatiók nélkül (adósságok, újoncfoglalópénz céljaira adott összegek befizetése guberniumi rendeletre); *c)* a Cassa Provincialis kifizetései commissariatusi assignatiókra (napidíjakra, irodai költségekre, egyéb igazgatási célokra, katonaságnak történt szállítások kiegyenlítésére, újoncok foglalópénzére, utalványozások a 30 000 Ft-os alapból); *d)* assignatiók királyi perceptorokhoz és a katonai fundushoz újoncozási célokra, katonaság által kiállított nyugtákra; *e)* assignatiók királyi perceptorokhoz és a fundus provincialishoz (a gyulafehérvári vár céljaira); *f)* vegyes egyéb assignatiók. Az egyes kategóriákon belül a bejegyzések időrendben haladnak.

5. Diarium Assignationum Inclytae Militiae extradatarum et Administrationum ad Cassam Provincialem (1783; az 1779—1783. évi normale quinquenniumra): *a)* assignatiók, jelezve: mely hóra, mikor, mely ezred számára, mely törvényhatósághoz és perceptorokhoz, s az összeg (perceptorok, ill. ezredek szerint); *b)* törvényhatósági adóbefizetések (a befizetés kelte, a szolgáltató törvényhatóság neve, a perceptor, a szolgáltatott összeg, ennek havi összegezései); *c)* kimutatás a rendkívüli szolgáltatásokról (a befizetés kelte, a befizető neve, a szolgáltatás címe — alapítványi helyre felvett fia költségei, törlesztés, nyugdíjból levonása stb. —, az összeg).

6. Liber Assignationum (1812—1820): előfogat-utalványozások feljegyzési könyve (jelzi: kinek, honnan, meddig, mely postaállomásokon át, mily távolságra utalták ki az előfogatot).

Segédeszköz nincs az állaghoz; kutatása így az egyes kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag s a szükséges kötet nevét kell feltüntetni.

F 166. PROTOCOLLA SUPER FACTIS TAM IN NEGOTIO PROVINCIALI QUAM TORMENTARIO ET MILITARI IN SEMESTRALIBUS COMPUTIBUS PRAESTATIONIBUS

(Nyugtakönyvek)

1790—1802

3 kötet

1—3. 3 kötet

A kötetek nyugtafeljegyzési könyvek. Közlik a törvényhatóság, a perceptor, a nyugta kiállítója nevét, a nyugta keltét és számát, a nyugtatottak összegét és a szolgáltatás címét. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, valamint a kutatandó év számát kell feltüntetni.

F 342. NYUGTÁK TAXÁKRÓL

1836

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez az állag taxákról készült nyugtákat s kísérőirataikat tartalmazza. A nyugtákat a Guberniumhoz terjesztették fel vagy küldték meg; onnan tették át az iratokat rövid úton az országos főbiztossághoz (miután előzőleg a Gubernium taxatoratusa is láttamozta őket). Általában taxa gubernialisok befizetéséről szólnak (perbeli oklevelek expediálási és postai taxája stb.); erdélyi udvari kancelláriai taxa nyugtatásával is találkozunk. Általában egészen jelentéktelen összegekről van szó (csak törvényhatósági főtiszti kinevezés esetén találkozunk magas taxával).

Az iratokon két jelzet található: a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) általános ügyintézésében kapott iktatószám és egy sorszám. Az utóbbi rendjében következnek a csomóban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a törzsszámot kell feltüntetni.

F 163. PROTOCOLLUM QUIETANTIARUM SUPER VECTURIS ET LIGNIS FOCALIBUS CONCINNATARUM...

(Nyugtakönyv fuvarokról és tűzifa-szolgáltatásokról)

1833–1844

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet a következő rovatokra tagolódik: törvényhatóság, perceptor, a nyugta charactere (kibocsátójának hivatali állása), aláírójának neve, a nyugta kelte és száma, annak feltüntetése (fajtánként), hogy miből mennyit szolgáltattak, s hová történt a szolgáltatás. Segédeszköz nincs a kötethez; így átforgatással kutatható. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 167. PROTOCOLLUM PRAESTATIONUM EXTRAORDINARIARUM, PER PROVINCIAM BONIFICANDARUM

(Rendkívüli szolgáltatások nyugtakönyve)

1844/45–1847/48

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet nyugtafeljegyzési könyv rendkívüli szolgáltatásokról. A következő adatokat közli: a törvényhatóság és a perceptor neve, a nyugta kiállítója és kelte, valamint száma, a nyugtatottak, a szolgáltatás címe.

Segédeszköze nincs; átforgatással kutatható. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 343. A KEBLI SZÁMTISZTNEK ÁTTETT IRATOK

1813–1848

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag az országos főbiztosságtól a hatóság kebelében működő számtiszthez áttett iratokat tartalmazza. Az iratok tárgyilag legnagyobb csoportját különböző, az adózással kapcsolatos felterjesztések s a hozzájuk mellékelt kimutatások teszik: adókimutatások (törvényhatósági adótabellák áttétele), összeállítások az adóeltitkolás stb. miatt pótlólag felveendő adóról, superflua perceptióról, károsodottak, újházasok stb. elengedett adójáról, juhosgazdák adójáról s az általuk eltitkolt adómennyiségről, a taxa sydoxialisról. Számos irat mellett terjesztették fel törvényhatóságok pénztárainak átadási leltárát (transpositionis instrumentum). A többi iratok egyedi jellegűek: illetékügyeket, kincstári tisztek és szolgák taxájának ügyét stb. tartalmazzák. (A számtiszthez áttett iratok részben a Guberniumtól és az Exactoratus Provincialistól, részben a törvényhatóságoktól érkeztek a főbiztossághoz.)

Az állagban évrendben, azon belül iktatószámaik rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, valamint az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 348. A SZÁSZSEBESI KATONAI KÓRHÁZAT ILLETŐ IRATOK

1849–1854

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Az iratanyag az országos főbiztosság működéséből keletkezett; ott, mint tárgyilag különleges anyagot, külön kezelték. Az anyag a katonai kórház elszámolásaival kapcsolatos iratokból áll (a számadások, anyagfelhasználási kimutatások felterjesztése, hivatali levelezés a számadási hiányok, pontatlanságok stb. ügyeiben).

Az iratok főbiztossági iktatószámaik rendjében követik egymást az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 349. A DOBRAI MAGAZINT ILLETŐ IRATOK

1849–1859

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag a dobrai (Hunyad megye) magazinnal kapcsolatos iratanyagot tartalmazza. Ezt a katonai élelemraktárat feltehetőleg még 1849 elején létrehozták az Erdélyben működő császári katonai és polgári szervek. Az iratanyag zöme az 1849—1850. évi elszámolásokkal kapcsolatos.

Az iratanyag eredete szempontjából heterogén. A magazin vezetőjének hivatali levelezésével csakúgy találkozunk itt, mint főbiztossági provenienciájú iratokkal, a vegyes likvidáló bizottság (K. K. Gemischte Naturalien Liquidirungs-Commission) irataival; helyi Liquidirungs-Commissionok anyagával, vizsgálóbizottságok jegyzőkönyveivel stb. Tárgyi szempontból az iratanyag eléggé egységes: a naturalia-elszámolásokkal kapcsolatos iratokat tartalmazza (hivatali levelezést, nyugtákat, kimutatásokat, tanúkihallgatási jegyzőkönyveket).

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 354. AZ ORSZÁGOS FŐBIZTOSSÁG POSTAKÖNYVEI

1778–1781

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az országos főbiztosság postakönyveit tartalmazza az 1778—1781. évekből. Ezek havi jegyzékek; részben a szebeni postahivatal által a főbiztosságnak továbbított exhibitumokat, részben a főbiztosságtól a szebeni postahivatalnak továbbításra átadott expeditiókat vezették beléjük. Az első esetben a jegyzékek a küldő személy vagy hatóság nevét (s személynél tisztségét), a küldemény feladásának helyét s a postai taxát tartalmazzák; a másodikban az irat iktatószámát, a postahivatalnak átadása keltét, címzettjét és rendeltetési helyét s végül a postai taxát.

A jegyzékek időrendben követik egymást a csomóban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, továbbá az év és a hónap jelzését kell feltüntetni.

F 364. KERÜLETI BIZTOSOK JELENTÉSEI ÉS KIMUTATÁSAI

1763–1767

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag kerületi biztosok (districtualis commissariusok) jelentéseit, kimutatásait, fogalmazványait tartalmazza: heti jelentéseket az ügyintézésről (a kerületi biztosság jegyzőkönyveinek kivonatait) és előfogat-kimutatásokat (ezek a kincstári vagy provincialis nyugtára, végül készpénzfizetés ellenében szolgáltatott előfogatok számát, a statiók mennyiségét és a térítés összegét jelzik, többkevesebb részletességgel). Az előfogat-kimutatásokhoz csatlakoznak a kerületi biztosokhoz előfogatügyekben intézett megkeresések.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az évszámot) kell feltüntetni.

F 373. LIBER SUSPENSIONUM

(Illetményfelfüggesztések és -levonások feljegyzési könyve)

1798–1808

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet az országos főbiztosság feljegyzési könyve törvényhatósági tisztviselők illetményeinek felfüggesztéséről és levonásáról. Adatközlése a következőkre terjed ki: a letiltó guberniumi rendelet kelte, száma, az ügyben kiadott főbiztossági rendelet száma; a perceptor neve, akihez az ügyben rendelkezés történt; a felfüggesztés, ill. levonás oka (jelentés, kimutatás határidőre fel nem küldése, hivatali szabálytalanságok stb.); az összeg; annak jelzése hogy kié a letiltott illetmény; a levonás részleteinek feltüntetése (mikor mekkora összeg); a megvonás és felfüggesztés relaxatiójára vonatkozó adatok (a guberniumi rendelet kelte és száma, a commissariatusi rendelet száma), a legitimatio révén való törlés jelzése. (Megjegyzendő: a levonás részletezésének rovataitól kezdve a tabella kitöltése eléggé rendszertelen.)

Az adatokat törvényhatóságok rendjében, azon belül időrendben vezették a kötetbe. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 374. AZ ORSZÁGOS FŐBIZTOSSÁG IRODASZERELLÁTÁSI FELJEGYZÉSI KÖNYVE

1802–1804

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a főbiztosság tisztviselőinek rangrendjében, személyenként külön lapon vagy lapokon közli azt, hogy ki mikor, milyen irodaszerből mekkora tételt vételezett fel.

Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni

F 376. *A marosvásárhelyi ideiglenes hadparancsnokság mellé rendelt országos biztos iratai*

1812. szeptember 9 – október 9.

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez a fond az 1812 őszén Marosvásárhelyt működő ideiglenes hadparancsnokság mellé rendelt országos biztos iratait tartalmazz a az 1812. szeptember 9-ét követő hónapból. A biztos az országos főbiztosságnak volt alárendelve; a szerepkört Béldi István adjunctus commissarius provincialis töltötte be. Feladata a Napoleon Oroszországba nyomuló seregének szárnyán felvonuló Habsburg-csapatok erdélyi parancsnoksága alatt álló erők ellátásának biztosítása volt. Foglalkoznia kellett a főhadiszállás elhelyezésével, tájékoztatást nyert a sereg dislocatiójáról, teendői voltak katonai pékműhely, katonai kórház felállításával kapcsolatban. Intézkedéseket kellett tennie a sereg felvonulási útjainak jó karban tartására, fuvarosok kiállítására stb. Polgári biztosokat küldött ki a sereg trénalakulatai (vecturaria divisio) mellé. Gondoskodnia kellett a termékek megfelelő ütemű beszállításáról a katonai magazinokba; jelentéseket kért a magazinok heti statusáról; foglalkozott a sereg részére szolgáltatott vágómarhák tartásának, a számukra összegyűjtött széna megfelelő tartásának ügyével, hordók beszerzésével az élelemszállításhoz stb.

Az iratsorozat 1812. október 9-ével megszakad; bizonytalan, hogy a szerv a későbbiekben is működött-e.

Az anyag ügyirat jellegű; a biztoshoz érkezett iratból (és mellékleteiből) és az elintézés fogalmazványából (vagy fogalmazványaiból) áll. Ezek számrendben következnek a fondban. Segédeszközül iktatókönyv szolgál a fondhoz. A következő adatokat tartalmazza: az iktatószám, az irat praesentatuma és saját kelte, az ún. idegen szám, az irat tárgyának kivonata, elintézésének kelte és annak jelzése, hogy az ügyben kinek adtak választ. A fond kutatása az iktatókönyv alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 377. *Acta Defluidationis*

1808 – 1816

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond a gyulafehérvári vár tűzifaigényére a Kudzsiri- és Szebeni-havasokból történő faúsztatásra vonatkozó iratokat foglalja magában. A szállítás ügyét az országos főbiztos irányította, külön hivatali teendőként (az ügyre vonatkozó levelezés a főbiztosság általános és elnöki iktatásától elkülönülő saját iktatást nyert). Az iratanyag tárgyilag a szállítással kapcsolatos legkülönbözőbb problémákat öleli fel. A faúsztatásra vonatkozó tervezetekkel kell kezdenünk a felsorolást. Más iratokban az úsztatás megszervezésének kérdésével találkozunk. Vitákra adott alkalmat a fakitermelésre kiszemelt kerületek tulajdona: a birtokosokkal (a Barcsaiakkal, ill. az 1. román határőrezreddel) több-kevesebb huzavona után lehetett csak szerződést kötni az erdőket illetően. Számos irat tárgya az úsztatás végpontján fakifogó szerkezet létesítése, ill. ennek javítása. A favágás munkájának menetéről is több jelentés, rendelet számol be, ill. intézkedik (favá-

gók felvételének ügye, a munka akadályai, jelentések a leúsztatott fa mennyiségéről). A favágásra tett utalványozások iratait is megtaláljuk a fondban. Panaszok is érkeztek az országos főbiztoshoz az úsztatás kapcsán (malomban esett kár, épületfák tüzelőnek kivágása miatt). Végül említsük meg azokat az írásbeli dicséreteket, amelyeket a munka irányítói nyertek felsőbb kormányszervektől, s amelyek postázásának szintén nyoma van fondunkban.

(Megjegyzendő: 1809—1810. és 1815. évi iratok nem maradtak az állagban.)

A fondot ügyiratok teszik. Ezek a főbiztossághoz érkezett iratból (és mellékleteiből), továbbá az elintézés fogalmazványából állanak. Az ügy egy fázisát rögzítik; egy ügyben különböző időpontokban a hatósághoz érkezett iratokat nem kapcsolták együvé. Segédeszközül iktatókönyv szolgál az iratokhoz. Ez évenként külön füzetekből áll; a füzetek a csomóban vannak elhelyezve (palliumként fogják össze a megfelelő évek iratait). Az irat iktatószámát, keltét, praesentatumát, ún. idegen számát, tárgyának kivonatát, az elintézés keltét s annak jelzését tartalmazzák, hogy kinek küldött választ, rendeletet stb. a főbiztos az ügyben, továbbá az expeditio keltét s az esetleges kapcsolatos számot. A kutatás az iktatókönyvek alapján történhet a fondban. A kérőlapon a fond nevét, az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 378. *A szebeni sorozóbizottság iratai*

1848

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Ez a fond a szebeni sorozóbizottság bizonyos iratait tartalmazza. A bizottság az 1847: XXI. tc. alapján elrendelt sorozás végrehajtására jött létre (az 1848. őszi, már a magyar kormány által megindított újoncozás ügyeivel nem foglalkozott, bár még 1848 kora őszén is működött). Vezetője Daróczi Pál, az országos főbiztosság előadója volt. Hivatali levelezésben állt a Guberniummal, az országos főbiztossággal, a sorozási főbiztossággal („tartományi főbíráló bizottmány"), a kerületébe tartozó törvényhatóságokkal. Magánfelek is keresték fel kérelmeikkel. A fondba tartozó iratok szorosan a sorozás ügyéhez kapcsolódnak (normatív rendelkezések a sorozás módjáról, jelentések vegyes sorozási ügyekben, kimutatások állított és besorozott személyekről; mentesítési kérelmek — s a hozzájuk mellékelt bizonyítványok —, helyettesítési ügyek iratai).

Segédeszköz nincs a fondhoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 381. *Lukátsfi János udvarhelyszéki perceptor adóbefizetési kimutatáskönyve*

1772—1773

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet a törvényhatóság egyes helységei szerint tünteti fel az adóbefizetés adatait. Előbb jelzi a járás és a subcommissarius nevét, a competentia összegét (e célra több rovat áll rendelkezésre, de csak a végösszeget jelzik), a befizetés

pénztári napló- és sorszámát, keltét, címét (adó vagy annak beszámított naturalia), a befizetés összegét (tételek szerint), ezek havi összegeit, végül a község helyét a kötet végén szereplő összesítő tabellában. Ez az összesítés szintén helységenként készült. Rovatai az évi kivetést, majd a havi törlesztést, végül az évi összesítést és a restantiát közlik.

A kimutatás járások szerint, azon belül betűrendben veszi sorra a helységeket. A kötet élén mutató található; ez a községek nevét és a lapszámot közli. A kutatás a mutató alapján történhet a fondban. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 569. *Quartirs-Oberkommission*

1823—1824

1 csomó

1.		1 csomó

Ez a fond a Szebenben működött szállásfőbizottság iratainak egy töredékét (151—201.) foglalja magában. A bizottság elnöke Tartler szász comes volt. A szerv készíttetett kimutatásokat a Szebenben katonatisztek (és kormányhatósági tisztviselők) számára igénybe vehető szállásokról, ill. felméréseket egyes házakról, foglalkozott a szállások osztályzásával. Hozzá fordultak panaszokkal, mentesítési kérelmekkel a házak tulajdonosai, a szállások alkalmatlanságát sérelmezve az azokba behelyezett katonai (vagy polgári) személyek; a bizottság elé kerültek szálláshelyekkel kapcsolatos viták, nála sürgették a szálláspénz kifizetését a tulajdonosok.

Az iratok éveken átfutó egységes számrendszerben foglalnak helyet a fondban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatásnál a sorszámot is).

F 172. *Gemischte Naturalien Liquidirungs Commission für Siebenbürgen*

(Az 1848—1849-ben császári és cári csapatok által történt élelemfelvételért járó térítések ügyében kiküldött vegyes bizottság levéltára)

1852—1860

23 csomó, 15 kötet

1—5.	Ülésjegyzőkönyvek (Geschäfts Protocoll, Berathungs—Protocolle)	1852—1860	5 kötet
6—21.	Ügyiratok	1852—1860	16 csomó
22—28.	Számadási iratok		7 csomó
29—32.	Iktatókönyv	1852—1860	4 kötet
33—37.	Mutatókönyvek	1852—1860	5 kötet
38.	Postakönyv (Post Journal)	1852—1854	1 kötet

A Gemischte Naturalien Liquidirungs Commission für Siebenbürgen 1852-től működött; feladata a császári és cári csapatok által a szabadságharc alatt felvett élelmiszerekért járó térítések ügyének országos szinten való intézése volt. A

bizottság működése 1855-ben, a Commissariatus Provincialis végleges megszűnésével párhuzamosan vált intenzívebbé; akkor Bordolo altábornagy elnöklete alatt a helytartóság egy tanácsosából, egy pénzügyi tanácsosból, a tábori főbiztosból (Ober Feld Kriegs Commissair) és az államszámvevőség vezetőjéből állt.

A Berathungs-Protocolle tagozása az ülésjegyzőkönyvek szokásos rendjének felel meg: az üléseken megtárgyalt ügyek kivonatait és a határozatot közlik. Az egyes üléseknél feltüntetik a résztvevők nevét is. Az ügyiratok a bizottsághoz érkezett iratból és az elintézésfogalmazványból állnak.

A számadási iratok zömét az egyes katonai magazinokhoz (Déva, Szászváros, Szeben, Vajdahunyad, Szilágysomlyó, Hátszeg, Segesvár) 1848/49-ben tett szolgáltatások számadási iratanyaga teszi; ehhez csatlakozik a fogarasvidéki likvidálandók kimutatása, a tasnádi magazinhoz 1849-ben magyar, ill. császári részről tett rendelkezések, többfajta összefoglaló kimutatás a császári és cári csapatok részére tett szolgáltatásokról, az 1848/49-i computusba felvett szolgáltatásokról. Az anyag e részén belül egy-egy magazinnal kapcsolatos iratok, ill. az egyes kimutatástípusok elkülönülnek egymástól. Ehhez a csoporthoz némileg hasonló az anyag e részének utolsó csomója; ennek egy részét azonban a liquidatiók feljegyzési könyvei, referatumívek és vegyes egyéb iratok teszik.

Segédkönyvül iktató- és mutatókönyvek szolgálnak az ügyiratanyaghoz. Az iktatókönyvek rovatai: iktatószám, az irat előadója, a bizottsághoz kerülésének kelte, az idegen szám, az irat tárgya, az elintézés kelte s annak feltüntetése, hogy kikhez küldtek jelentést stb. az ügyben, végül az elküldés napja és a kapcsolatos szám. A mutatók betűsorosak; címszavaiknál a tárgy kivonatát adják meg, s az iktatószámra utalnak. A postakönyv a szokásos módon készült. Az ülésjegyzőkönyv-kötetek kutatása az iktatókönyvek alapján történhet (ezek, mint mondottuk, közlik az elintézés napját). Az ügyiratsorozat a mutatók alapján kutatható; a számadási iratok, kimutatások és vegyes iromány ok átforgatással. A kérőlapon a fond neve mellett az ülésjegyzőkönyv-kötet évszámát, az ügyirat év- és iktatószámát, a számadási iratoknál, kimutatásoknál és vegyes irományoknál pedig összefoglaló megjelölésüket és a szükséges anyagrész nevét kell feltüntetni.

F 570. *Exmittirte Naturalien Liquidirungs Commission*

1856–1858

1 csomó

1.	Ügyiratok	1856—1858	
	Iktatókönyv	1856—1858	1 csomó

Ez a fond a Gemischte Naturalien Liquidirungs Commission albizottságának, a Hunyad megye és Szászvárosszék területére kiküldött bizottságnak iratait tartalmazza. A bizottság vezetője Kovács József államszámvevőségi számtiszt volt. A szerv feladatai (területi hatáskörében) a központi Naturalien Liquidirungs Commissionéval egyeztek.

Az iratok évrendben, azon belül iktatószámok rendjében követik egymást a fondban. Segédeszközül iktatókönyv szolgál hozzájuk; ez az irat iktatószámát, érkezése napját, keltét és saját számát, tárgyát, az elintézés keltét és módját (kinek adtak választ) jelzi, s az esetek egy részében az expediálás napját, azt is,

hogy az ügyben újabb jelentést vártak. A kutatás az iktatókönyv alapján történhet a fondban; a kérőlapon a fond nevét, az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 173. *A visszaállított országos főbiztosság iratai*

1861—1868

9 csomó, 14 kötet

1—9.	Iratok	1861—1868	9 csomó
10—15.	Iktatókönyvek	1861—1868	6 kötet
16—22.	Mutatókönyvek	1862—1868	7 kötet
23.	Postakönyv		1 kötet

Az országos főbiztosság visszaállítása az 1848 előtti erdélyi közigazgatási és bíráskodási kormányhatóságok visszaállítása során történt meg (1861. április 21-től kezdődőleg). A visszaállítás azonban jórészt formai volt. A főbiztosság 1848 előtti feladatkörei közül az adóigazgatással kapcsolatosakat a pénzügyigazgatási szervek vették át, a katonaság elszállásolását és élelmezését új alapokra helyezték, s a visszaállított szerv e feladatoknak csak egyes ágait kapta vissza. Működésének méretei is kisebbek voltak az 1848 előttieknél (ugyanakkor a visszaállított Főkormányszéké kb. a kétszerese volt a Guberniuménak). Az általa intézett ügyek közül az újoncozási (újonckivetések, sorozóbizottságok szervezései és átszervezései, sorozási tervek, a sorozásról készült kimutatások felterjesztése), a katonaságtól való elbocsátási ügyek s egyes további szorosabban vett Commissariatica-ügyek csoportja emelkedik ki (a katonaság útiterveinek megküldése, amelyeket a főbiztosság az illetékes törvényhatóságoknak továbbított; maglóügyek; beszállásolási ügyek), továbbá a főbiztosság alá rendelt kerületi biztosságok szervezésével és ellenőrzésével kapcsolatos teendők (biztosok kinevezése, hivataluk elfoglalása, a biztosi kerületek beosztása, a kerületi biztosságok működési, irodaszer-ellátási ügyei). A főbiztosság egyéb teendőitől eltérő feladatkör volt a szebeni tébolyda építésével kapcsolatos pénzügyi teendők ellátása (ez pl. 1861-ben a főbiztosság teendőinek legnagyobb részét tette). Az ügyek egy részét a hatóság működési és személyzeti ügyei tették ki. A Főkormányszék közölte vele az őt érintő általános közigazgatási rendelkezéseket. (A hatóság ügyforgalmában megforduló egyes ügyek a főbiztosság vezetőjének egyéb megbízásaival kapcsolatosak.)

A hatóság működése 1868 őszén szűnt meg (a belügyminiszter rendelete alapján az erdélyi királyi biztos 1868. október 22-i kelettel közölte ezt a főbiztossággal).

A fondban évek, azon belül iktatószámok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszközül iktató- és mutatókönyv szolgál hozzájuk. Az iktatókönyvek az irat iktatószámát, keltét és érkezésének keltét, az idegen számot, a tárgy kivonatát, az elintézés napját és azt tüntetik fel, hogy kinek adtak választ az ügyben (egy ideig az elküldés napját és az esetleges kapcsolatos számokat is). A mutatókönyv betűsoros; címszavainál a tárgy kivonatát és az iktatószámot közli. (A fondban maradt a hatóság egy postakönyve is.) A kutatás a segédeszközök alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét, az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 379. *A besztercei kerületi biztosság iratai*

1862–1867

1 csomó

1. 1 csomó

A besztercei kerületi biztosság 1862 januárjában kezdte meg működését. Területi hatásköre Beszterce- és Naszódvidékre, Kolozs és Doboka megye alsó és Torda megye felső kerületére (ez mindhárom megyének keleti részét jelentette) s végül Marosszékre terjedt ki (Erdély északkeleti részére). Vezetője Dargó Gábor volt; őt a működés kezdetén Kronberg József helyettesítette. Az iratanyag zömét a sorozási ügyek iratai teszik (a sorozás előkészítése, a rá vonatkozó pátens megküldése, utalványozás a munkálat költségeire, a sorozási járások, a sorozandók száma és a sorozási bizottságok névsorának közlése, a sorozási terv felterjesztése, az előző évi sorozási munkálatok megküldését illető kérések, a munkálat megküldésének elrendelése és jelentés a lefolyásáról, a munka hiányosságainak ügye, felmentési kérések, újoncfelülvizsgálati, utósorozási ügyek). A hatóság által intézett többi ügyek előfogat-, katonai menetútvonal-ügyek, csendőrség elhelyezése, katonai maglovak ügyei, katonai kórház elhelyezési ügyei, a biztosság személyzeti, irodaszer-ellátási ügyei; megtaláljuk az általános közigazgatási rendelkezéseket is. Találkozunk a biztos szorosabban vett hivatali tevékenységével nem kapcsolatos iratokkal is (beszterce- és naszódvidéki községek határvillongása, a biztos meghívása az 1863-i szebeni román nemzeti gyűlésre). Az iratanyag 1867-tel, a Dargó Gábor nyugdíjaztatásával (1867. július) kapcsolatos iratokkal zárul.

A biztosság a visszaállított tartományi főbiztosság alá tartozott, de a visszaállított Főkormányszéktől s annak elnökségétől közvetlenül is kapott rendeleteket.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Egysége, az egyes ügyirat, a hatósághoz érkezett iratból és mellékleteiből áll. Az egy ügyben, de különböző időpontokban a hatósághoz érkezett iratokat nem kapcsolták egybe. Segédkönyvül a csomó elején elhelyezett iktatókönyv szolgál az iratokhoz. Ez közli továbbá azt, hogy hová s mikor küldtek elintézést az ügyben, végül az esetleges kapcsolatos számot. Az iktatás nem kezdődik újra évente; az egész iratanyagon egységes számsor fut végig.

A kutatás az iktatókönyv alapján történhet a fondban. A kérőlapon a fond nevét és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 380. *A brassói kerületi biztosság iratai*

1862–1863, 1866

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond a brassói kerületi biztosság iratanyagának megmaradt töredékét tartalmazza. A brassói kerülethez Fogaras- és Brassóvidék, Háromszék, Csíkszék. Udvarhelyszék, Kőhalomszék és Segesvárszék tartozott (Erdély délkeleti sarka). Létrehozása 1861 végén—1862 elején történt. Vezetője Sándor István volt,

A katonasággal kapcsolatos ügyek közül elsősorban s majdnem kizárólag a sorozás kérdésével foglalkozott. Felsőbbségei utasítására a sorozás megkezdése előtt beutazta kerületét, hogy a helyszínen segítse a munka előkészítését. Hozzá érkeztek a törvényhatóságok jelentései a sorozandók útba indításáról a sorozóhelyekre; erről a biztos a sorozóbizottságokat tájékoztatta. A biztoshoz fordultak az érdekeltek az újoncozás alóli mentesítés kérésével; hozzá terjesztették fel a hadköteles-szökevény ügyében hozott ítéletet; felsőbbségei megküldték neki az újoncozást illető általános rendszabályokat (bizonyos külföldi egyetemeken tanuló erdélyi ifjak mentesítése a katonai szolgálat alól stb.), tájékoztatták sorozóbizottságok megszűnéséről s újak alakulásáról. A biztosság foglalkozott sorozási költségek számadási ügyeivel is. Az egyéb típusú ügyek közül emeljük ki még a beszállásolási és előfogatügyeket (kimutatások, elszámolások előfogatokról, összeállítás a beszállásolási és előfogatadási lehetőségekről stb.). Tájékoztatásul megküldték a főbiztosnak a katonaság menetelési útvonalainak, a csendőrség elhelyezésének összeállítását. Ezeken az ügyeken kívül személyzeti (minősítési táblázat felküldése, szabadságügyek stb), irodaszer-ellátási s más, a biztosság működésének külső feltételeivel kapcsolatos ügyek iratai is maradtak az állagban. A felsőbb kormányszervek általános vonatkozású közigazgatási rendeleteket is megküldtek a biztosnak. Az állagba kerültek olyan iratok is, amelyek Sándor Istvánnak nem kerületi biztosi működéséből származtak (vizsgáló biztosság számvételi ügyben, kiküldése a sepsiszentgyörgyi tanács újjászervezésére stb.). A biztosság a visszaállított főbiztosság alá volt rendelve. Rendeleteket azonban nemcsak attól vett, hanem a visszaállított Főkormányszéktől s annak elnökségétől is.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Egysége, az egyes ügyirat, a biztossághoz érkezett iratból (és mellékleteiből) és az elintézésfogalmazványból (vagy -fogalmazványokból) áll. Az egy ügyben, de különböző időpontokban a hatósághoz érkezett iratokat nem kapcsolták egybe. Segédkönyv az 1863. és 1866. évi iratokhoz áll rendelkezésünkre; ez az irat iktatószámát, a hatósághoz érkezésének keltét, saját keltét és az ún. idegen számát, tárgyát, az elintézés keltét és módját közli (ti. azt, hogy kinek adott választ, küldött rendeleteket stb. a biztosság az ügyben). Az iktatókönyveket a csomóban, a megfelelő éveknél helyezték el. A kutatás az 1863. és 1866. évi iratokban az iktatókönyvek alapján történhet, az 1862. évi iratokban pedig darabonkénti átnézéssel. A kutató a kérőlapon a fond nevét tüntesse fel.

F 571. *A kolozsvári kerületi biztosság iratai*

1862—1868

1 csomó

1. Ügyiratok	1862—1868	
Iktatókönyvek	1862—1868	1 csomó

A kolozsvári kerületi biztosságot 1861—1862-ben szervezték újjá (vezetőjét, Inczédi Lászlót már 1861. november 18-án kinevezték, de csak 1862 januárjában tette le a hivatali esküt s kezdte meg működését). A besztercei, brassói stb. kerületi biztosságokhoz hasonló szerv volt; a visszaállított főbiztosság alá volt rendelve (a visszaállított Főkormányszék azonban közvetlenül is küldött hozzá

rendelkezéseket; a biztos a főhadiparancsnoksággal is levelezett közvetlenül is). A hatóság központi feladata az újoncozás irányítása, ellenőrzése volt. A biztos ellenőrizte az újoncozás előmunkálatait; jelezték neki a sorozások időpontját, utalványoztak számára összegeket a sorozással kapcsolatos költségekre. Személyesen ellenőrizte vagy irányította magát a sorozást is. Hozzá kerültek a sorozás alóli mentesítések (egyetemi hallgatóké stb.) ügyei is. A biztos foglalkozott a pótsorozások ügyeivel is. Emellett a feladatkör mellett jóval jelentéktelenebb helyet foglalnak el a katonai beszállásolások ügyei (s ezzel kapcsolatban a katonai menettervügyek). A hatóságnál megforduló többi ügyek részben a szerv működésével kapcsolatosak (illetmény-, irodaberendezési, irodaszer-ellátási, számadási ügyek; helységnévtár összeállítása a kerületről stb.), részben egyedi ügyek.

Az iratok évrendben, éven belül iktatószámok rendjében vannak elhelyezve a fondban. Az egyes évek irataival együtt találjuk az iktatókönyveket is; ezek az irat iktatószámát, praesentatumát, tárgyának kivonatát, az elintézés keltét és módját jelzik. A kutatás az iktatókönyvek alapján történhet a fondban. Kérőlapon az állag nevét és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 171. A FŐBIZTOSSÁGI SZERVEK VEGYES IRATAI

1762–1860-as évek

12 csomó, 2 kötet

1—14. 12 csomó, 2 kötet

Az állagot a főbiztossági szervek más állagokba nem sorolható vegyes iratai alkotják. Az anyag első csoportja a katonai kórházak (Déva, Segesvár, Marosvásárhely, Szamosújvár, Csucsa, Udvarhely, Beszterce, Szeben) iratai (zömmel az abszolutizmus első évtizedeiből, hivatali levelezés, kimutatások, számadási iratok). Ide került két katonai raktár (Illye, Zilah) számadási anyaga is. Külön csomót alkotnak a hágatási jegyzőkönyvek (Beschäl-Protocolle). Ezek az 1850-es évekből származnak; ménállomások szerint közlik a kanca tulajdonosának nevét, lakhelyét, a kanca színét, jegyét, korát, méreteit, a hágatás keltét és a hágó mén nevét. Jelentős helyet foglalnak el az anyagban az adóügyi vonatkozású, ill. a katonaságnak tett szolgáltatásokkal kapcsolatos iratok (kimutatások az adó és a quotta sydoxialis összegéről és befizetéséről s az adóösszegből tett kiadásokról, adórestantiákról, adóelengedésekről, utalványozásokról, extractus computualisok, ezredek évi elszámolása naturaliákról, jegyzék a perceptoroknak a computusra adott terminusokról, feljegyzési könyv computusról, előjegyzések taxafizetésekről), a Cassa Provincialisból sóutak építésére utalványozott összegek kimutatásai, összeállítás az országos pénztár activáiról, a Cassa Provincialis vegyes egyéb kimutatásai, megjegyzések perceptorok számadásaira, kimutatás a perceptori liquidatiókról, liquidatio jegyzőkönyve. Az állagba került egy jegyzék az 1788—1790-i török háború alatt a Cassa Provincialisból tett s még nem bonificált kiadásokról (ezek conductor, ill. magazinalis commissariusok napidíjai), valamint a főbiztosság két „albuma" (ezek főbiztossági tisztségek szerinti csoportosításban tartalmazzák előbb az illető tisztségnél használatos esküformulát, majd a tisztség betöltőinek nevét, szolgálatuk kezdetének és végének időpontját, a 19. századiaknál már az eskütétel napját és a kinevezésre vonatkozó rendeletet is; a két kötet részben fedi egymást, de az első csak az 1840-es évekig

megy, a második viszont az 1860-as éveket is tartalmazza). Az anyag egy részét végül vegyes iratanyag teszi.

Az állag egyes részeinek sorrendje: katonai kórházak, katonai raktárak iratai, hágatási jegyzőkönyvek, vegyes időrendi iratok, adóügyi vonatkozású, ill. a katonaságnak tett szolgáltatásokkal kapcsolatos iratok (két csoportban), a török háború idejéből maradt bonificálatlan kiadások, a főbiztossági szervek albumai. Az egyes részeken belül időrend uralkodik (a két első rész még kórházak, ill. raktárak szerint is tagolódik, s azon belül érvényesül időrend). Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a szükséges állagrész nevét kell feltüntetni.

ERDÉLYI ORSZÁGOS FŐSZÁMVEVŐSÉGI LEVÉLTÁR

BEVEZETÉS

Az Erdélyi Országos Főbiztossági Levéltáréhoz hasonló helyen kell beszámolnunk az Erdélyi Országos Főszámvevőségi Levéltárról is. Az országos főszámvevőségek viszonya a Gubernium Transylvanicumhoz, ill. a visszaállított Főkormányszékhez egészében véve a főbiztossági szervekéhez hasonlított; minthogy pedig e levéltárat a korábbi gyakorlat mindig egységként kezelte, nem lenne helyénvaló abszolutizmuskori részeit külön ismertetni. Az országos főszámvevőségek kettős értelemben országos hatóságok. *Országos*, tehát egész Erdélyre kiterjedő hatáskört gyakorló szervek, s az *országos* jövedelmek számvételével foglalkoznak, szemben a *kincstári* jövedelmek számadásait vizsgáló Exactoratus Cameralisszal. Levéltáruknak csak töredéke maradt fenn (később ismertetendő okokból); a levéltárat létrehozó hatóságok történetét is csak vázlatosan ismertetjük.

*

A Diploma Leopoldinum kora első évtizedeinek országos jövedelmeket illető számvételi munkájával kapcsolatban a feltevéseknél kell maradnunk. Sokszázezer forintos országos jövedelmekről bizonnyal folyt valamilyen számvétel azon az ellenőrzésen túl, amelyet a főbiztosság és egy időben a cameralis repraesentans gyakorolt rajtuk, s a fejedelmi korszakból is van tudomásunk bizonyos rendszeres számvételről az adójövedelmekről. Számvevőség mint hatóság azonban láthatóan nem volt, létrehozásának kérdése az 1730-as évek második felének nagy szervezési időszakában merült fel. Az 1737. június 1-i rescriptum írta elő (a Birodalom más országainak és tartományainak mintájára) Erdélyben is országos főszámvevőség létesítését azzal, hogy ez országgyűlésen vitatandó meg, s tegyenek jelölést a főszámvevő (primarius exactor), három adjunctusa s más számvevőségi tisztek személyére, dolgozzanak ki tervet a Cassa Provincialisból fizetendő illetményeikre. Az 1737—1738-i országgyűlés el is készítette a hatóság tervezetét, jelölést terjesztett fel; döntés az ügyben III. Károly haláláig nem történt. Az Exactoratus Provincialist Mária Terézia 1742. december 19-i rescriptuma hozta létre (a döntés csaknem egyidejű a thesaurariusi tisztség betöltésével). A leirat s a hatóság instructiója részletesen szabályozza a számvevőség feladatait és szervezetét.

A hatóság feladata a számvétel volt minden országos jövedelemről a Commissariatus Provincialistól és a törvényhatóságoktól. A számadásokat maguknak a számadóknak kellett benyújtaniuk, vagy az illető helységek stb. küldték be (a késedelmes számadókat büntetés érte). A számvevőségnek normát kellett kidolgoznia a számadások összeállítására a törvényhatóságok és városok számára.

Az adókivetési tabellákat a kivetés után mielőbb az Exactoratus Provincialis elé kellett terjeszteni. Az évi számadásokat szeptemberben és októberben kellett felküldeni hozzá; kiadásokat, nyugtákat az illetékes tisztségek, községek assignatiói nélkül nem fogadhatott el. Ügyelnie kellett rá, hogy a tisztek ne húzzákvonják a szegény népet. A számadások felülvizsgálatának határidei eltérőek voltak (30 naptól hat hónapig; ez az időtartam özvegyek, árvák esetében megduplázható volt). A replica vagy szükség esetén superreplica vétele után el kellett rendelni a pénztárnok liquidatióját, vagy meg kellett adni a felmentést; a számadó recursusszal élhetett a döntés ellen a Guberniumhoz (ha azonban alaptalanul vádolta meg az Exactoratust, büntetés érte). Liquidatio alól a perceptor csak az összeg befizetése után volt felmenthető. A hibás tisztviselők ellen az illetékes tisztség volt hivatva eljárni; a hibában részes vagy azt fedező főtisztek ellen az Exactoratus és a Gubernium együtt folytatott eljárást. A felmentvényt az elnök és a számtisztek adták ki. Ha a perceptor nem felelt határidőre a difficultasokra, a törvényhatósági tisztek első ízben 24, másodszor 48, harmadszor 200 Ft-ot vettek meg rajta. Végül a számvevőségnek kellett szemmel tartania azt is, hogy a számadók vagy más magánszemélyek kezén nem maradtak-e közpénzek, s az 1714 után a katonaság által okozott károkért járó bonificatiókat kifizették-e. A hatóság évi főjelentéseket tartozott összeállítani munkájáról, s azt a Gubernium útján az udvarnak terjesztette fel. Élén főszámvevő áll, mellette három adjunctus vagy számtiszt, egy protocollista, három írnok működik. A főszámvevőt az országgyűlés közvetlenül jelölte, a három számtisztre a Guberniumnak tett javaslatot (a három natióból három-három személyt), s az terjesztette ezt az udvar elé. A protocollistát és a három írnokot a három natióból és a taxalis helyek részéről jelölték, s a Gubernium a számvevőséggel egyetértésben nevezte ki őket. Az Exactoratus Provincialisnak mindig a Gubernium mellett kellett tartózkodnia, nehezebb esetekben ahhoz kellett fordulnia. Vezetését az elnök akadályoztatása vagy üresedés esetén az első számtiszt kellett hogy ellássa. A hatóság munkáját az elnök vagy helyettese irányította; az osztotta el a számvételi munkát maga s a számtisztek közt. Ez tanácsülésen történt; a feldolgozott számadásokat ülés előtt körözni kellett, s azután kerültek ülésre. Szükség esetén napjában kétszer is kellett tartani ülést. Véleménykülönbség esetén az elnök szavazata döntött. A kiadványok az Exactoratus Provincialis nevében készültek; az elnök és a számtisztek írták alá őket. A számadásokra tett difficultasokat pecsét alatt hivatalos postával küldték útjára; a protocollista tartozott feljegyezni, hogy kinek, mikor, kivel küldték el ezeket. Ő vette jegyzőkönyvbe a számadásokat s a rájuk tett difficultasokat stb. is, s ő helyezte őket az irattárba. Az instructio végén ott szerepelt az a kitétel, hogy az utasításon a hivatal létrehozta után (nyilván a működés tapasztalatai alapján) változtatások eszközölhetők. Ilyen érdemi változtatásra azonban nem került sor.

Ami a hatóság 1742 és 1764 közti működéséről ismeretes (levéltára e korból megmaradt töredékeiből), azt a megmaradt anyag leltáraiban ismertetjük.

1764. július 10. volt a következő nagy fordulópont az országos jövedelmek számvételében. Az aznapi rescriptum alapos redukciót jelentett: az Exactoratus Provincialist feloszlatta, a számvétel munkáját ettől kezdve egy Cancellaria Revisoria látta el (egy revisor, egy számtiszt vagy ellenőr, három írnok). Ezt a szervet 1770-ben a Gubernium adóügyi bizottsága (Commissio in re Tributaria) felügyelete alá helyezték. A redukció azonban nemkívánatos eredményt szült

(s ezt azon túlmenően, hogy az öt személy még normális körülmények közt sem lehetett elég a számvételi munkára, még az is indokolta, hogy az erdélyi adórendszer ezekben az években alakult ki nagyjából véglegesen arra a formára, amely aztán 1848-ig érvényben volt: a Bethlen-féle adórendszert előbb Buccow módosította, majd 1769-re elkészült a Systhema Bruckenthalianum, s az új adórendszer előkészítése számos nagy összefoglaló kimutatás kidolgozását követelte meg, amiben a Cancellaria Revisoria személyzete bizonnyal részt kellett hogy vegyen): a számadásokat 1753 óta nem (vagy legalábbis nem rendszeresen) vizsgálták felül, számadások nem kerültek fel az országos számvevőszervhez; egyáltalán: az érdemi számvételi munka megállt. Újra létre kellett hozni az országos számvevőséget (az 1764 előttit többszörösen felülmúló személyzettel), hogy a felhalmozódott restanciától szabadulni lehessen, s rendben el lehessen látni a munkát.

A Gubernium 1771. április 12-én tette meg ez irányú felterjesztését; az Exactoratus Provincialist visszaállító resolutio 1771. december 6-án született. A hatóság feladatául a döntés az adókivetések és a károsultak mentesítései adjustatióját, az új adórendszer behozásával kapcsolatos munkálatok elvégzését, a perceptorok, a Cassa Provincialis és a községi allodialis számadások felülvizsgálatát jelölte meg. Továbbra is a Gubernium adóügyi bizottsága alá volt rendelve. Személyzete alaposan kibővült: rendes létszáma egy számvevő, négy revisor, nyolc calculator, hét ingrossista (és szolgaszemélyzet) lett. Minthogy azonban ekkor az udvar álláspontja szerint erdélyi számvevő szaktudás hiányában nem volt alkalmazható (1742 után *erdélyi* személy vezette az Exactoratus Provincialist), a revisorok egyike alszámvevői rangban került a szerv élére (azzal, hogy a továbbiakban a számvevőt, akadályoztatása esetén, a rangelső revisor helyettesíti). A számvevőség négy revisoratusra oszlott, mindegyiknek élén egy-egy revisorral. Az első revisoratus a korábbi Cancellaria Revisoria feladatait vette át, a második csak a számadások felülvizsgálatával foglalkozott, a harmadik és negyedik revisoratus az év utolsó négy hónapjában az első, az első nyolc hónapban a második revisoratust segítette ki. A számvevőség gyakorlati létrehozása azonban rövidesen többször is felborította ezt a munkamegosztási sémát. A majd tíz éve felülvizsgálatlanul halmozódó számadások felülvizsgálata akkora munkának tűnt (a későbbiekből kiderülően méltán), hogy 1772-ben a négy revisorból kettőt állandó jelleggel e munkára rendeltek, a március 1. és szeptember 30. közti időszakban egy harmadik revisor is ezzel kellett hogy foglalkozzék, s még napidíjasokat is fel kellett vennie számvételi feladat ellátására. Arra azonban, hogy az Exactoratus Provincialis valóban rendszeresen láthassa el munkáját, még újabb intézkedésekre volt szükség. A korábbi számvételi iratokat ti. a számvevőség 1772 elején csak részben kapta meg: a Cancellaria Revisoria átadta neki levéltárát. Az 1764 előtti számvevőség anyaga azonban, úgy látszik, már a Cancellaria Revisoria-hoz sem került át; s az 1764 és 1771 közti időszak problémáinak áthidalására nagy szükség volt a Commissariatus Provincialis számadási anyagának átvételére is (a főbiztosság ti. ez időszakban is végezte a maga ellenőrző tevékenységét az országos jövedelmeken). Csak ezek után kerülhetett sor a számvételi munka rendszeressé tételére. A határozatokat az Auersperg gubernator elnöklete alatt 1772. július 9-én tartott bizottsági ülés hozta meg; ez egyrészt a számadási anyag összegyűjtése iránt rendelkezett: a Commissariatus Provincialis adja át számadásait az Exactoratusnak, az 1764 előtti Exactoratus anyaga szintén átrendezendő (leltárral), a fel nem terjesztett vagy a levél-

tárban csak másolatban meglevő perceptori számadásokat rövid határidőn belül eredetiben, mellékleteikkel együtt fel kell terjeszteni az új számvevőséghez; másrészt a munka sorrendjét szabályozta: előbb az Exactoratus személyzetének egy része a mentesítések ügyét vizsgálja meg, más része az adótabellákat revideálja, s e munkák befejezte után az Exactoratus Provincialis egész személyzete a számadások felülvizsgálatával foglalkozzék. (A bizottság a számvevőség feladatává tette a kinyomtatandó schema extractualisok mintájának kidolgozását s a Gubernium elé jóváhagyásra terjesztését is.)

Ezekben a keretekben folyt az új Exactoratus munkája. Változás csak 1780 végén fenyegetett. Az udvar újra csökkenteni kívánta a hatóság létszámát. Most nem fokozta le „revisori irodává", indokolni is kívánta a létszámcsökkentést (bizonyos számvevőségi nyilvántartások — Libri Competentionales, Praenotationum, Centrales — megszüntetésével, a perceptori számadások tabellákban készíttetésével s annak elrendelésével, hogy a perceptori pénztárak visitatiójának okmányai csak tudomásul veendők), s — óvatosan — a Guberniumtól kért javaslatot a létszámcsökkentésre. Az Exactoratus azonban még ekkorra sem tudott megbirkózni azzal a tehertétellel, amit az 1763 és 1771 közt megvizsgálatlanul maradt számadások jelentettek: restanciája 1780 végén is jócskán volt, úgyhogy a Gubernium 1781. augusztus 9-én oly értelmű felségelőterjesztést tett, hogy a restans munkák inkább a személyzet növelését indokolnák. II. József 1781. október 19-i döntésével valóban nem is csökkentette a számvevőség létszámát, de úgy rendelkezett, hogy az egyszerűsítésekkel felszabaduló személyzet a restans számadások ellátását végezze, s munkájáról félévenként tegyenek neki jelentést.

A József-kor első érdemi változása az Exactoratus Provincialis helyzetének a birodalom többi országos számvevőségeivel való uniformizálása volt. A császár 1782. április 10-i döntésével a számvevőséget az örökös tartományok mintájára az udvari számvevőség (a Hofrechenkammer) alá rendelte, s megszüntette a Gubernium alá rendeltségét. A számvevőségnek a Guberniummal való viszonyát a rescriptum mindenesetre jónak látta részletesen szabályozni: a Gubernium és az Exactoratus Provincialis közti hivatali levelezés módja változatlan marad; a számvevőség haladéktalanul adja meg a Guberniumnak a kért tájékoztatásokat, a számvevő továbbra is tagja a Gubernium adóügyi bizottságának (Commissio in re Tributaria), tájékoztassa azt az Exactoratus munkájáról, hajtsa végre a bizottság rendeleteit; pénz- és számvételi ügyekben a Gubernium előzetesen hallgassa meg a számvevőséget, s ha véleményének nem is adott helyet, az expeditiót előjegyzésre mégis közölje az Exactoratusszal, hogy az megtehesse megjegyzéseit (ha ezeket a Gubernium nem hallgatta meg, az Exactoratus a Hofrechenkammerhez fordulhatott velük; a király döntésére tartozó ügyeket közvetlenül vihette az udvar elé); ha — a Gubernium által szervezett — megbeszélésen számvevőségi személy jelenlétére volt szükség, annak meg kellett ott jelennie, s a megbeszélés tárgyát röviden be kellett vezetni a számvevőség heti jegyzőkönyveibe; helyi vizsgálatokra a Gubernium küldhetett ki számvevőségi személyt (ez ilyenkor nemcsak a Guberniumnak, hanem a számvevőnek is jelentéssel tartozott); kisebb számvevőségi tisztségekre az Exactoratus maga tehetett jelölést (ezt a Gubernium terjesztette a Kancellária elé), a számvevő tisztére a Gubernium jelölt személyt (ez a jelölés is a Kancellária elé került). Az Exactoratus hetenként kellett hogy a Hofrechenkammer elé terjessze jegyzőkönyveit

és munkakimutatásait; évi zárójelentések tételére volt köteles. A számadásokra azonnal meg kellett hogy tegye megjegyzéseit; a liquidatiókat a Gubernium elé kellett terjesztenie, s onnan a Hofrechenkammer elé kerültek; 6000 Ft-ig a saját nevében adhatott felmentést; 20 000 Ft-ig a Hofrechenkammer volt jogosult erre, 20 000 Ft-on felül maga a császár adta ki az absolutionalist. S a számvevőség munkája a továbbiakban annyira nem csökkent (az 1780 végi egyszerűsítés ellenére sem), hogy az 1783. december 13-i udvari kancelláriai rendelet nyomán már 31 tisztviselő dolgozott a hatóságnál (egy számvevő, egy alszámvevő, négy számtanácsos, egy registrator, tíz számtiszt, kilenc ingrossista — egyikük a registrator adjunctusa — és öt accessista). A József-kori változások sorában az utolsó jelentős a kormányhatóságok 1786-i átszervezésének, a Gubernium és a Thesaurariatus in Cameralibus egyesítésének volt a folyománya. 1786. június 3-án az udvar egyesítette az országos és a kamarai számvevőséget is. Az egyesített számvevőség sorsa a Gubernium in Politicis et Cameralibuséhoz igazodott. Mikor a Kincstartóság újra különvált, a számvevőségek is korábbi helyzetükbe tértek vissza. 1792. december 14-én reseriptum rendelte el az Exactoratus Provincialis újra külön szervként való létrehozását.

1799-ben (amikor újra felmerült az Exactoratus Provincialis munkája szabályozásának kérdése) a hatóság munkája négy departamentumban folyt; az ötödik szervezeti egység a registratura volt.

A pénztárügyi osztály (Departamentum Perceptorale) az 1790-es években egy ideig két részlegre oszlott: a Departamentum Antiquum az 1738—1776-i perceptori számadások felülvizsgálatával foglalkozott, a Departamentum Currens az 1777 utáni számadásokkal s más folyó ügyekkel. 1799-ben a két részleg már ismét egy. Az osztály feladatai voltak: *a)* az 1763 utáni számadások felülvizsgálata, *b)* a Cassa Provincialis pénztári naplóinak revideálása, adataik bevezetése a bevételi és kiadási könyvekbe, negyedévi kivonatok és évi extractus erről, *c)* a költségvetés megvizsgálása, *d)* félévi computusok a perceptorokkal, *e)* a Cassa Provincialis helyszíni ellenőrzései, *f)* a perceptori pénztárak visitationis instrumentumainak ellenőrzései, *g)* havi jelentések a tisztviselők változásairól, *h)* a kormányhatósági irodaszer- és nyomdaköltségek revisiója, *i)* biztosok útiszámláinak felülvizsgálata, *k)* vélemény nyugdíjügyekben, *l)* conspectus készítése a taxa sydoxialisról. Az osztály feladata volt még vélemények adása a Perceptoralia-ügykört illetően a Guberniumnak, az országos főbiztosságnak stb. Az *adóügyi osztály (Departamentum Contributionale)* teendői: *a)* az adótabellák revisiója, adjustatiója, *b)* összefoglaló mérlegek kidolgozása az adóösszegről, *c)* extractusok készítése az adó mennyiségéről a perceptorok számára, *d)* kimutatások összeállítása a birtokos nemesek által allodizált területekről, *e)* extractusok készítése az erdélyi adózó családok számáról, *f)* a tűz-, jég-, árvízkárosultak jegyzékének felülvizsgálata és a mentesítések elvégzése, *g)* a helytelen kivetések és behajthatatlan hátralékok jegyzékének összeállítása, *h)* összegezés (extractus summarius) készítése a teljes adóösszegről. Járulékos feladata volt a véleményadás az ügykörébe tartozó kérdésekben.

A *szász majorsági osztály (Departamentum Allodiale Saxonicum)* a szász natio, törvényhatóságok és városok számadásainak megvizsgálását látta el; feladatai: *a)* az 1762 utáni számadások felülvizsgálata, *b)* bírságszámadások ellenőrzése, *c)* a bonificálandó katonai kvártélyszámadások megvizsgálása, *d)* a szász törvényhatóságok, a fogarasi uradalom, a hét bírák jószága és a szász natio költségve-

téseinek, *e)* az egyes törvényhatóságok évi status activusainak, ill. passivusának, *f)* a bérbe adott szász javak bérleti szerződéseinek ellenőrzése.

Lényegesen kisebb feladatkört látott el az osztály párja, a *magyar majorsági osztály (Departamentum Allodiale Hungaricum)*; az *a)* a magyar városok és falvak 1785 utáni számadásai, *b)* a félévi katonai kvártélyszámadások, *c)* a bérleti szerződések felülvizsgálatát látta el, *d)* kimutatásokat készített a status activus- et passivusokról.

Végül a *registratura* irodaszer-ellátási ügyekkel, lajstromozással, iktató-, kiadói, posta-, láttamozási könyvek készítésével, tisztázási munkákkal, valamint transmigrans-ügyekkel, ezekről a Guberniumnak jelentések tételével, az ártabellákból félévi kivonatok készítésével foglalkozott. A személyzet 1742 óta az öt és félszeresére nőtt: a pénztárügyi osztályon tizenhat, az adóügyin kilenc, a szász, ill. magyar majorságin tizenkét, ill. három, a regestraturán négy személy dolgozott.

Az országos főszámvevőség szervezete, egyes ügyosztályainak feladatköre a 18. század vége és 1848 közt már kevés jelentős változáson ment át. Az 1799-ben fennálló ügyosztályokhoz még egy csatlakozott: 1818-ban a korábbi gyámság- és gondnokságügyi számvevőség (Exactoratus Pupillaris) beleolvadt az országos főszámvevőségbe, s mint *gyámság- és gondnokságügyi osztály (Departamentum Pupillare)* működött tovább. Ez az osztály kettős feladatkört látott el. Szorosabban vett gyámság- és gondnokságügyi feladatköre az árvák, gyámság és gondnokság alatt álló személyek vagyoni és személyi ügyeinek ellenőrzése az egész országban. A törvényhatóságok évi pupillaris conscriptiókat terjesztettek fel hozzá megvizsgálásra. Az osztály vizsgálta felül az árvák, gyámság és gondnokság alatt állók javainak leltárait, összeírásait, okmányaik jegyzékeit, osztályleveleit, bérleti szerződéseit, zálogleveleit, adásvételi szerződéseit. Feljegyzési könyveket vezetett gyámok kinevezéséről és megerősítéséről; elszámoltatta a gyámokat a 100 Ft-nál nagyobb évi jövedelmekről. Hozzá tartoztak az árvaszékek fundusainak, bíráinak ügyei. A törvényhatósági perceptorok hozzá terjesztették fel az ínség- és koldulási alap számadásait. Feladatkörének másik részét egyes kórházak, szegényházak, a Theresianum-árvaház számadásainak felülvizsgálata teszik. A korábbi osztályok közül csak a pénztárügyi osztály feladatköre bővült erősebben: ez végezte az országos pénzalapok kezelésének ellenőrzését, hozzá kerültek a börtönelszámolások (épületfenntartási, rabtartási költségek), és vesztegzárállomásokkal kapcsolatos számvételi teendők is. A regestratura az 1830-as—40-es években a korábban is szokásos piaci ártáblázatok mellett az építőipari árak és bérek kimutatásait is gyűjtötte.

Az országos főszámvevőség mint a Gubernium alá rendelt országos hatóság azzal együtt szűnt meg 1849 elején. 1849-ben külön számvevő bizottság működött Erdélyben (l. az 1849-i erdélyi magyar hatóságok levéltárának ismertetését).

Az 1849 és 1861 közti időszak számvevőségi szerveinek részletes történetével itt nem foglalkozunk; csak egy átmeneti jellegű szervről, *a gyámság- és gondnokságügyi főbizottság*ról (Oberpupillarcommission) adunk ismertetést. Ez a szerv 1851 őszén, az új bírósági szervezet kialakulása kapcsán jött létre. A birodalmi igazságügyi minisztérium 1851. szeptember 11-i rendelete értelmében az erdélyi bírósági szervezet kialakításáig a körzeti bíróságok intézték alsó fokon a gyámsági és a gondnoksági ügyeket; a Guberniumnál függőben maradt ügyek intézése (és az alsóbb szervektől fellebbezett ügyek ellátása) a bizottság feladata lett;

tőle a bírósági főbizottsághoz (Obergerichtscommission) nyílt fellebbezés. A bírósági főbizottság nevezte ki (a Militär- und Civilgouvernement-nal egyetértésben) az Oberpupillarcommission tagjait (elnöke Tompa Simon alszámvevő lett, rajta kívül öt személy volt tagja a bizottságnak). A szerv utasítása szerint átvette a volt Exactoratus Pupillarisnál és a korábbi törvényhatóságnál függőben levő Pupillaria-ügyeket; a korábbi törvények alapján látta el őket. Felderítést kellett végeznie az iránt: mely ügyek vannak függőben. Az évi 100 Ft jövedelmen felüli ügyek tartoztak hozzá (a kisebbeket az árvaszékek intézték). Az utasítás szerint a tőle az Obergerichtscommissionhoz fellebbezett ügyek onnan az Oberster Gerichts- und Cassationshofhoz voltak továbbvihetők. Az Oberpupillarcommission egészében véve a létrehozó rendelete és instructiója szerint működött; 1853-ban szűnt meg. Az 1849—1861-i korszak központi számvevőségi szervének, az államszámvevőségnek (Staatsbuchhaltung) levéltára oly töredékesen került a Magyar Országos Levéltárba, hogy történetének ismertetésétől itt el kell tekintenünk, annak ellenére is, hogy hatásköre az 1861—1862. években eléggé összefonódott a visszaállított főszámvevőségével, s a visszaállított szerv kezdeti hatásköri változásainak pontosabban látásához is szükséges volna az államszámvevőség működését is ismernünk.

Az októberi diploma után ti. az Exactoratus Provincialis visszaállítására is sor került, ha ugyan még a Főkormányszékénél is lassabban. A Staatsbuchhaltung részletekben adta át neki azt a hatáskört, amit majd gyakorol: csak 1862 áprilisában vette át (a birodalmi főszámvevőszék az év március 7-i rendelete és az államszámvevőség ennek nyomán április 15-én a Főkormányszékhez tett felterjesztése s annak döntése alapján) az alapok, a kórházak, egyes iskolák számadásai, külföldön kezelt betegek közalapból kiutalt kezelési költségeiről készült elszámolások, a közigazgatási jellegű, kincstárilag nem dotált intézmények gyógyszerszámadásai, az oltást végző orvosok számadásai, a csendőri, beszállásolási, előfogat-, toloncszámadások, a katonai kórházak szálláspénz-számadásai, a körzeti útépítési számadások, egy alapítványi intézmény (a marosvásárhelyi Gecse Dániel-intézet) számadásai felülvizsgálatát és a népmozgalmi statisztikákkal kapcsolatos teendőket; a Főkormányszék az év május 12-én határozott úgy, hogy a törvényhatóságok működési költségszámadásait az államszámvevőség megvizsgálás után adja át láttamozásra a főszámvevőségnek, az is vizsgálja meg őket, s az esetleges szabálytalanságokat jelentse a Főkormányszéknek. A visszaállított főszámvevőség végleges szervezete, hatásköre 1863-ra alakult ki; az az évi munkakimutatások szerint a hatóság öt osztályból állt. Az *I. osztály* az országos járuléki pénzalap számadásait és pénztári naplóit, az ebből az alapból vagy majorsági pénztárakból fedezett út-, híd-, gát- stb. építések számadásait, az ily ügyekben keletkezett útiszámlákat, az évi adónyilvántartásokat vizsgálta meg, nyugdíjazási és letéti ügyekkel foglalkozott. A *II. osztály* foglalkozott a pénzalapok számadásaival általában (kivéve az országos járuléki pénzalapot és a Karolina-kórház, a szegények és koldusok pénzalapját és a himlőoltási alapot — ez utóbbit az oda befolyó díjakat illetően —), a költségvetéssel, pénztári hátralék-kimutatásokkal, vagyonkimutatásokkal, adópótlékügyekkel, számadási zárlatok, kölcsönök, kereskedelmi díjszámlák ügyeivel, csendőrségi számadásokkal és más csendőri ügyekkel, beszállásolás, katonai fuvar, sorozás ügyeivel; hozzá tartoztak az ösztöndíjügyek, bizonyos egészségügyi számadások és tébolydai ügyek; az I. osztály korábbi hatásköréből átvette az útiszámlák ügyeit (kivéve a fentebb már emlí-

tetteket és a majorsági pénztárakból fizetendőket) és a toloncszámadásokét. A *III. osztály* elsősorban az árvai és gyámügyekkel és a polgári kórházak számadási ügyeivel foglalkozott (a kolozsvári Karolina-kórház pénztári naplójának, pénzalapjának, építési alapjának, kikölcsönzött tőkéje kamatainak, havonta felterjesztett étlapjainak, kenyércéduláinak, felügyelői számadásainak, a bujasenyv-osztály kimutatásainak vizsgálatával; hozzá érkeztek a többi nyilvános kórházak számadásai, a szegénybetegek gyógyítási költségeinek negyedévi kimutatásai, a nem nyilvános kórházakban kezelt vérbajos betegek gyógykezelési költségeinek számadásai, gyógyszerkimutatások, kórházi leltárak), amellett katonai kórházak ügyeivel (gyógyítási költségek, szállásbérek), tébolydaügyekkel (számadások, szegénybetegek költségei, gyógyszerügyek, leltárvizsgálatok), a szegények, koldusok pénzalapjának számadásaival, alapítványok (Rudolf-, Gecse-, brassói görög Szentháromság-alap) számadásaival, toloncállomások félévi számadásaival, himlőoltási ügyekkel (kimutatások róluk s a himlőoltási díjakról), néhány egyéb üggyel (görög egyesült és görög nem egyesült szerzetesek kimutatásai, összeállítások a nagyenyedi női fegyencek gyermekeiről). A *IV. osztály* érdemben az 1848 előtti magyar majorsági osztály feladatkörét vette át (magyar és székely városi majorsági pénztárak számadásai és kimutatásai, városgazdai, községi rendőri és határfelügyelői, fogdai, börtöni, kaszárnyai számadásai, a mindezek rendszeres vizsgálatáról készült kimutatások megvizsgálása, a kolozsvári dologház számadásai és pénztárának vizsgálata, a majorsági pénztárakból fizetendő útiszámlák ellenőrzése, városi tisztviselők, tanítók, egyházi szolgák illetményügyei, nyugdíj-, segély- stb. ügyek, építkezési költségvetések, útfenntartási számadások, bérleti szerződések vizsgálata — az utolsóknál előzetesen —). Az *V. osztály* az iktató- és kiadóhivatal és irattár volt; az iktatás, irattározás és kiadás munkáján túl a piaci ártáblázatok félévi összegezésével, irodaszer-ellátási ügyekkel és a hivatal teendőit, személyzetét, munkáját illető összesítések készítésével foglalkozott. Az osztályok hatásköre 1864-ben annyiban módosult, hogy az I. osztály további feladatként megkapta a törvényhatósági adókimutatások felülvizsgálatát, a korábban a III. osztály által intézett árvaügyek eltűntek a főszámvevőség hatásköréből, a IV. osztály pedig ekkortól a szász majorsági ügyeket is ellátta.

A visszaállított főszámvevőség 1868-ban fejezte be működését. A még külön tartandó erdélyi számviteli ügyek ellátásával 1869-ben egy belügyminisztériumi számvevőségi kirendeltség foglalkozik Erdélyben.

*

Az Erdélyi Országos Főszámvevőségi Levéltár töredékesen maradt fenn. A számvevőszervek iratanyagát a tisztán igazgatási szempontok szerint végrehajtott selejtezések általában nem kímélték; az Erdélyi Országos Főszámvevőségi Levéltár még viszonylag szerencsésen jutott túl a selejtezéseken (bár rendkívül értékes anyaga pusztult el). Anyagának egy része viszont a kormányhatósági levéltárak 18—19. századi hányódásai (a hatóságok költözései) során kallódott el. Az 1790 előtti korban a levéltárat ért veszteségekről nincs pontosabb tudomásunk; a Gubernium 1790 utáni Kolozsvárra költözése során számvevőségi anyag is maradt (és pusztult el) Szebenben (Mike Sándor ebből is mentett meg egyes darabokat). Az Exactoratus Provincialis kolozsvári korszakában az 1838-i selejtezés a jelentős: a törvényhatósági perceptorok 1808 előtti számadásainak mellékleteit kiselejtezték, s magukat a számadásokat visszaküldték a törvényhatóságoknak. 1850-ben újabb

nagy selejtezés érte az anyagot (ez a 18. századi adótabellákat érintette súlyosan). Legjobban pusztította a levéltárat az utolsó, 1870-i selejtezés. Ekkor selejtezték ki az Exactoratus Provincialis departamentumainak úgyszólván teljes 1833 előtti ügyiratanyagát (a központi segédkönyvekkel együtt), az 1808 előtti perceptori számadásokat, a Cassa Provincialis naplóit (és csatolmányaikat), a rájuk vonatkozó számlakönyveit, az országos pénztár 1833 előtti költségvetése, az ún. mellékalapok 1833 előtti anyagát, a Fundus Purificationis teljes iratanyagát, az 1817-i ínségsegélyek számadási iratainak legnagyobb részét, az 1848 előtti megyei számadási anyagot, a törvényhatósági pénztárak visitatiójának okmányait, az 1818 előtti adótabellákat (kivételektől eltekintve) s a hozzájuk tartozó relaxationis instrumentumokat, az 1840 előtti allodialis számadásokat és a kvártélyjegyzékeket. (A piaci árkimutatások ismeretlen úton menekültek meg a selejtezéstől.) Bizonytalan, hogy mi lett a sorsa az 1818 utáni adótabella-anyagnak. Nem volt szerencsésebb az 1849—1861 közti anyag sem; az államszámvevőség iratai még az Exactoratus Provincialisénál is töredékesebben vannak itt képviselve; az 1861 utáni ügyiratanyag teljesnek mondható, külön számadási anyag azonban nem maradt e korból.

Az országos főszámvevőségek anyaga így ma két töredékes és két viszonylag teljes részből áll. Az első az 1833 előtti korszak anyaga: hivatali levelezés, számadások, kimutatások, mérlegek stb. kb. 90 évből, köztük rendkívüli értékű állagok. A második rész a viszonylag ép 1833—1848-i anyag. A Staatsbuchhaltungnak csak töredéke maradt meg, az Oberpupillarcommission ügyiratanyaga viszont egészében. Az 1861 utáni ügyiratanyag teljesnek tekinthető.

Exactoratus Provincialis

Az országos főszámvevőség 1833 előtti anyaga (Archivum Vetus)

Mint már bevezetőben említettük, az országos főszámvevőség 1833 előtti iratanyaga csak töredékesen marad ránk. A megmentett iratanyag bizonyos állagrendet nyert; ezt az 1958—1959-ben végrehajtott rendezés csak töredékeiben hagyta meg.

Azt semmiképp sem állíthatjuk, hogy az ismertetendő állagok alapján teljes képet adhatunk az országos főszámvevőség korai tevékenységéről. Nem tehetjük ezt *szélességben*, a feladatok teljességének bemutatásában sem. Épp az ismertetendő nyilvántartások, kimutatások változékonysága keltheti fel a gyanút: hány más típusa volt még az országos jövedelmek ellenőrzésének. S ez az iratanyag *időben* töredékes. Az állagok jó része csak néhány évet ölel fel (ha ugyan nem csak egyet vagy egy felet); egy-egy fajta működésének inkább csak *jelzését* találjuk itt, mint teljes termékét. Így nem láttuk értelmét annak, hogy az egyes állagok ismertetésén túl belemélyedjünk az Exactoratus Provincialis, ill. más központi országos számvevői szervek működésének részletes elemzésébe. A Cassa Provincialisszal kapcsolatban pedig meg kell jegyeznünk: a korábbi leltári feljegyzések *nem tudnak* az országos pénztár külön levéltáráról. Így e kettősen — a főszámvevőség és a főbiztosság által — ellenőrzött szerv levéltárának „helyreállításáról" — amely esetleg történetietlen konstrukció lett volna — le kellett mondanunk. Iratanyagát ott tárgyaljuk, ahová feltehetőleg ügyviteli úton került: az Exactoratus Provincialis, ill. a Commissariatus Provincialis levéltárának ismertetésében.

F 382. AZ ORSZÁGOS FŐSZÁMVEVŐSÉG ÜLÉSJEGYZŐKÖNYVEI

1746–1755., 1761., 1765.

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az országos főszámvevőség korai ülésjegyzőkönyveinek megmaradt töredékeiből áll. (Utalásból következtetve feltehetően a kötet egy sorozat része; lehetséges, hogy ez volt az első kötet.) A jegyzőkönyv 1746 novemberében indul (aznap, amikor Kemény László, a főszámvevőség új elnöke, először vezette a hatóság ülését).

A főszámvevőség Kemény elnöksége kezdetén eléggé sűrűn tartotta üléseit (napjában, majd kb. hetente kétszer); a későbbiekben megritkultak az ülések, s amellett nagy szüneteket tartottak a működésben. A hatóság üléseit legnagyobbrészt a szorosan vett számvételi munka töltötte ki. Az ülésen osztották ki (legalábbis részben) az egyes ülnököknek referálásra a számadásokat, s az ezekre tett difficultasokat is az ülésen olvasták fel. A többi ülésen tárgyalt ügyek is többékevésbé szoros kapcsolatban állnak a számvételi munkával: számvételek sürgetése, késések miatti exculpatiók, megyei executiók, panaszok perceptorok ellen adószedési szabálytalanságok miatt, bejelentések felesleges törvényhatósági építkezések miatt, helységek kérvénye supererogatum visszafizetése tárgyában, katonaság kiállításából fennmaradt összeg hovafordításának ügye, a Cassa Provincialis pénztári kimutatásainak benyújtása stb. Az Exactoratus Provincialis is foglalkozott olyan általános ügyekkel, amelyek minden országos hatóságot érintettek (országos tisztségek betöltői instructiójának vitája stb.).

A jegyzőkönyv nem kéthasábos. Bejegyzései kezdetben rendkívül szűkszavúak; később azonban kibővülnek, s érdemi kivonatot tartalmaznak, különösen a számadásokat illetően. Segédkönyv nincs az állaghoz; a bejegyzések időrendje szolgál segítségül a kutatáshoz. A kutató a kérőlapon az állag nevét és az évszámot tüntesse fel.

F 383. AZ ORSZÁGOS FŐSZÁMVEVŐSÉG LEVELESKÖNYVE

(„Liber regius")

1750–1764

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az Exactoratus Provincialis egyetlen fennmaradt leveleskönyve; a főszámvevőség expeditióinak másolatait tartalmazza. Az Exactoratus Provincialis korai anyagának töredékes volta révén a hatóság ülésjegyzőkönyvén kívül ez az egyetlen állag, amelyből fogalmat alkothatunk a főszámvevőség e korabeli *tényleges* működésének egészéről. A főszámvevőség hivatali levelezésben állt a törvényhatóságokkal s azok perceptoraival (ritkán más tisztjeivel), a Guberniummal, a szász comesszel mint a szász önkormányzat vezetőjével, s esetleg közvetlenül az Erdélyi Udvari Kancelláriával is (ha ti. a főszámvevőség a Gubernium valamely rendelkezését kívánta keresztezni stb.). A hatóság által intézett ügyek zömmel a tulajdonképpeni számvétellel kapcsolatosak. Jelentéseket tett a Guberniumnak absolutiókat vagy liquidatiókat illetően. Az alsóbb hatóságokhoz

küldött rendeletek elmaradt vagy késedelmes számadások felterjesztését sürgették, a számadásra tett difficultasokat tartalmazzák, számadások formai szabálytalanságát kifogásolták, felmentvényt adtak ki, vizsgálóbiztosokat küldtek ki liquidatio-ügyekben, adórestantiák ügyében, executio-ügyekkel foglalkoznak (sürgetik vagy javasolják). A főszámvevőség számos egyéb ténykedése is eléggé közel állt a tulajdonképpeni számvételi feladatokhoz: adókedvezmények, adószedési visszaélések, az adóalappal kapcsolatos más szabálytalanságok, perceptor és falusi bíró controversiája, országgyűlési követ illetéktelenül felvett napidíja, magánszemélyeknek az országos pénztárral (Cassa Provincialis) stb. szemben fennálló adóssága ügyében rendelkezett vagy tett jelentést, városi jövedelmek növelésére tett javaslatot, perceptor károsodásának orvoslásával foglalkozott, megyei főbírónak a jobbágyok kárára történt visszaélése ügyében levelezett. Külön említendő együttműködése Seeberggel. Levelezést folytatott a hatóság a Guberniummal személyzeti, illetmény-, irodaszer-ellátási ügyekben.

A kötet bejegyzései időrendben haladnak. (Az év és a hónap jelölése az oldalakon élőfejszerűen szerepel.) A kötet végén betűsoros mutató található; ez rövid címszavakat ad, s a lapszámra utal. Az állag kutatása a mutató alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 384. AZ ORSZÁGOS FŐSZÁMVEVŐSÉGHEZ INTÉZETT, ILL. AZ AZT ILLETŐ KIRÁLYI LEIRATOK, UDVARI KANCELLÁRIAI ÉS GUBERNIUMI RENDELETEK MÁSOLATI KÖNYVEI

1758–1764, 1771–1795

2 csomó

1—2. 2 csomó

Az országos számvevőséggel csak a Gubernium állt közvetlen levelezésben, annak lévén alárendelve; a Főkormányszék azonban megküldte neki a számvételi vonatkozású rescriptumokat és udvari kancelláriai decretumokat is. Tájékoztatásul megkapta a Guberniumnak más hatóságokhoz (Supremus Commissariatus Provincialis stb.) küldött olyan rendeleteit is, amelyeknek a számvétellel kapcsolatos kihatásai lehetnek. A rendeletek közül első helyen a számvevőség szervezésével, működésével kapcsolatos rendelkezéseket említjük: az Exactoratus Provincialis 1771-i újjászervezésekor nyert (1771. december 6-i keltű) instructióját, az Exactoratus Provincialis működését, ügyintézésének szabályozásait tárgyazó rendeleteket, munkálatainak guberniumi tárgyalásait, ill. ezek sürgetését, az országos főbiztosság és a számvevőség közti nézeteltérések ügyeit stb.

A magát a számvételi munka érdemét illető rendelkezések közül az adóösszegek számvételével kapcsolatosak képezik a legnagyobb volument. Az adóügyi igazgatás menetének minden állomásával, az adóügy legtöbb problémájával kapcsolatban találunk itt rendelkezéseket. Elsőnek az adóalap körüli kérdéseket említjük: az Exactoratus rendeleteket kapott különleges helyzetű területek adóügyeiben (határőröknek a provincialisták közt bírt telkeiről készült kimutatások felülvizsgálatának ügye, a határőrvidék adóügyei általában stb.); értesítéseket nyert mentességek megadásáról vagy megtagadásáról (nemesi productióval elnyert adómentesség, ideiglenes mentességek — égettek stb. —), rendelkezéseket vett olyan különleges nemességi kategóriák adózása tárgyában, mint a bányászok,

cigányok stb. Az adóalappal kapcsolatos probléma volt az adóalap eltitkolásáé (celatio); az ennek egyedi eseteivel kapcsolatos vagy az erre vonatkozó általános rendelkezések is sűrűn szerepelnek az állagban. Állandóan szorgalmazták (adóügyi okokból) a felsőbbségek a közföldek felosztását. Kimutatásokat követeltek a számvevőségtől az adó alá tartozó állatállomány növekedéséről vagy fogyásáról, jelentéseket az adómennyiség csökkenésének okairól, megküldték neki a különböző évek adómennyiségének egybevetésére szolgáló adóbilanxokat stb. A rectificatio módját, az adókivetés szabálytalanságait illetőleg is találunk itt rendeleteket. Az adóbefizetések körüli viták is felsőbb rendelkezésekre adtak okot. Rendeletek foglalkoztak az adóösszeg beszállításának költségeivel. Megemlítendő: az 1764 előtti korszaknál szerepelnek a számvevőséget és a Commissio Directiva-t közösen illető rendelkezések is. A bejegyzések legfontosabb csoportját azonban a magával a számvétellel kapcsolatos rendelkezések teszik: perceptori számadások sürgetései, a számadásokra tett megjegyzések, perceptori restantiák ügyei és a hátralékban maradt perceptorok liquidatiói, a mértéken túli adóösszegek visszafizetése stb. Számos rendelkezés tárgya a perceptoroknak a számvételeken túli ellenőrzése: a perceptori cassák visitatiói, a törvényhatósági pénztárnokok havi kivonatainak és pénztári naplóinak ellenőrzése. Perceptori pénztárak őrzésével kapcsolatos rendelkezéseket is találunk itt.

Más állami jövedelmek ellenőrzésével kapcsolatban is szabályozták felsőbbségei az országos számvevőség működését. Tájékoztatásul közölték vele kormányhatósági, törvényhatósági vagy városi tisztviselők kinevezését, illetményeik mértékét, tisztviselők illetményének letiltását, állásukból felfüggesztésüket vagy visszahelyezésüket stb. Különösen az utolsó (1787—1795. évi) kötetben találkozunk sűrűn a hatóságok tisztikarának és szolgaszemélyzetének ilyen típusú ügyeivel (szabadságos, betegeskedő tisztviselők illetményügyei, tisztviselők, contumaciaszolgák taxaügyei, nyugdíjasok ügyei stb.). Számítsuk ide a napidíjügyeket is (vizsgálóbiztosok stb. napidíjai). A rendeletek által felölelt többi tárgykörök ismertetését már rövidebben oldjuk meg. Ezek a rendelkezések költségvetések felterjesztését követelték meg. Szabályozták az Exactoratus Provincialis szerepét a városi jövedelmek, a szász natio allodialis jövedelmei megvizsgálásában, kapcsolatát a Directio Oeconomica Saxonical-val (ennek instructiója is ide került). Foglalkoznia kellett az országos számvevőségnek a városok, községek adósságainak kérdésével is (ismeretes, hogy a helységek eladósodása a 18. századi Erdélyben rendkívüli méreteket öltött). A katonaság tartásával kapcsolatos közvetlenebb teendői voltak a katonai kvártélyok bonificatiójával, a kvártélyok építkezésével, tatarozásával, a stationális commissariusok működésével kapcsolatban. Megküldték neki újoncozás és katonaló-kiállítás jegyzőkönyveit. Számos egyedi jellegű teendője is akadt a hatóságnak: foglalkozott gratuitum oblatumokról való számvétellel, a kolozsvári akadémia professzorai fizetésének kérdésével; Bécsben tanuló erdélyi ifjak számára tett utalványozások, Selmecre stb. tanulmányokat folytatni induló személyek útiköltségére adott segélyek ügyével, szabadságról ezredükhöz visszatérő katonák útiköltségügyeivel, rabló elfogásáért kiutalt taglia ügyével stb.

(Az Exactoratus Provincialis 1833 előtti iratanyagának töredékes volta következtében az 1771 és 1795 közti időszakot illetően ebből a rendeletmásolati könyvsorozatból alkothatunk viszonylag legteljesebben képet az országos számvevőség működéséről.)

A kötetek nem alkotnak egységes sorozatot. Az országos főszámvevőség anyagának töredékes volta miatt nem lehet megállapítani: miért került sor egymást időben fedő kötetek készítésére. Az egymást így, időben keresztező sorozatok közt ti. tárgyi eltérések nincsenek. Négy sorozat rekonstruálható az állagból: I. 1758—1764. II. *a)* 1. sorszámú kötet: 1771. december 6—1774. július 12. (1773 decembere után csak néhány bejegyzés); a rendeletek sorszámozása 1-től 152-ig terjed. *b)* Sorszám nélküli kötet: 1774. január 14—1775. március 6.; a bejegyzéseknél 153—367 sorszámok. *c)* 5. sorszámú kötet: 1776. december 3—1777. július 17.; a bejegyzések sorszáma: 700—850. III. *a)* 5. sorszámú kötet: 1773. december 4—1777. március 13.; a bejegyzések sorszáma: 1—84. Az utolsó sorszámot nyert bejegyzés 1774 júliusából való, a későbbi anyag számozatlan. *b)* 8. sorszámú kötet: 1778. október 10—1779. szeptember 9.; a bejegyzések sorszámai: 170—399. *c)* 9. sorszámú kötet: 1779. szeptember 14—1780. április 18.; 400—460, majd 1—165 sorszámok. *d)* 10. sorszámú kötet: 1780. augusztus 2—1781. május 10., 166—400 sorszámok. *e)* Sorszám nélküli kötet: 1781. január 25—1783. október 18.; 17—209 sorszámok. IV. *a)* 11. sorszámú kötet: 1781. május 8—december 13.; 1—217 sorszámok. *b)* 12. sorszámú kötet: 1781. december 6—1783. október 28.; 1—78 sorszámok. *c)* Sorszám nélküli kötet: 1787. január 4—1795.; a bejegyzéseknek nincsenek sorszámai.

Az egyes kötetek belső rendje lényegében hasonló. A bejegyzések (kisebb eltérésektől eltekintve) időrendben követik egymást. A másolatok címe közli a rendelet kibocsátásának és az Exactoratus Provincialishoz érkezésének keltét. Ezek után következik a szöveg; ezt (kivételektől eltekintve) a címzés elhagyásával másolták be a kötetbe, keltezésénél pedig csak utaltak a címzésben közöltekre. Az aláírások is a kötetekbe kerültek. Nem ritka az az eset, amelyben nemcsak a rendeletet másolták be, hanem az azt kiváltó törvényhatósági jelentést, panasziratot stb. is.

Segédletül három elenchus szolgál a kötetekhez. Egy kötet (Elenchus Rescriptorum, Decretorum Commissionumque Gubernialium ... 1771—1778) a fentebb II. *a)—c)* alatt említett kötetek lajstroma; a rendelet guberniumi és főszámvevőségi számát, keltét és a számvevőséghez érkezése napját, küldőjét és tárgyát közli. A második elenchus (ugyane címmel) a 10—11. sorszámú kötet segédlete; adatszolgáltatása kb. azonos az előbbiével. A harmadik (szintén azonos című) kötet a 12. sorszámú kötet elenchusa (ez a fenti adatokon kívül az ügy referensét és a kiosztás keltét is jelzi). Megjegyzendő: a 2—3. kötet az Exactoratushoz intézett rendeleteken túl közli a számvevőség felterjesztéseinek stb. kivonatát is. A III. *e)* alatti kötetnek saját elenchusa van (a kötet végén). E kötetekben a segédletek alapján történhet a kutatás, a többiekben átforgatással. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges kötet jelzését kell feltüntetni.

F 385. A GUBERNIUM RENDELETEI AZ EXACTORATUS PROVINCIALISHOZ

1757–1803

1 csomó

1 **1 csomó**

Ez az állag az Exactoratus Provincialis 1833 előtti ügyiratanyagának töredéke. Az iratok zömét perceptori liquidatiókkal kapcsolatos rendeletek teszik (az eljárást illető rendelkezések, restantiák törlése stb.). Néhány irat tárgya az Exactoratus Provincialis hivatali helyiségének ügye, ill. a kolozsvári akadémia helyiségeiben elszállásolt kormányhatóságok szálláspénzéé. Egy-két más természetű

iratot találunk még itt: rendeletet a törvényhatósági tisztek illetményei és más közköltségek tárgyában, bizottság kijelölésének jelzését az erdélyi Commissariatica és a határőrizeti szervek (praeclusoriae lineae) felállításával kapcsolatos kiadások megvizsgálására, s végül perceptoroknak küldött rendeleteket (tisztázati példányaik maradtak itt — a címzettek praesentatumával — ismeretlen okból).

Az iratok időrendben vannak elhelyezve a csomóban. Segédkönyv nincs az állaghoz, így kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 386. NORMALIA

1750-es–1840-es évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag adóügyi szabályrendeletek gyűjteménye. Első része hivatalos összeállítás az 1764 eleje és 1773 vége közt az adóügyet (s vele együtt természetesen az adóügyi számvételt stb.) illetően kiadott királyi rendeletekről. (Ez az összeállítás egy nagyobb sorozat csonkja lehet; a füzet ti. a 3. számú repertoriummal kezdődik, emellett a 4. számút is magában foglalja.) A rendeletek közül elsőnek az adóügy egészét illető rendelkezéseket említjük (új adórendszer bevezetése stb.), majd az adó- és országos számvételügy szervezetével kapcsolatosakat (az adóügy referálásaa Guberniumnál: a Commissio Contributionalis működése; az Exactoratus Provincialis átszervezései és a Commissio Revisoria működése; az adóügyi kancellária ügyei — hivatali helyisége, költségei, adóügyi iratok őrzése —). További csoportja a rendeleteknek a személyzeti ügyeket tartalmazóké (perceptor kinevezése, salariuma, kötelességei, restans perceptor megrovása, perceptor megdicsérése, a confrontator commissariusok feladatai, az adóügyi személyzet és illetményei csökkentése, az álláshalmozás eltiltása stb.). Az adó összegével, kivetésével kapcsolatos rendelkezések tárgya az adóösszeírás ügye, az adórendszer több évre való rögzítése, az adóösszeg summarius extractusának felterjesztése, az adó felvételének ügye, a rectificatio sürgetése, az accrescentiák és decrescentiák (az adómennyiség növekedése és fogyása) ügyei, celatio-ügyek, a földek három fordulóra való felosztásának elrendelése, közföldek ügye, házadóügyek, méhkasok adója, kecskék feltüntetése a tabellákon stb.; végül számítsuk ide a restantia-ügyeket is. Külön tárgyalandó a mentességeket, különleges adózást tárgyaló rendeletek csoportja: nemesek városi adózása, sóvágók, sóhajósok taxája, bányászok, aranymosók adózása, bányászok rectificatiója, határőrök capitis taxája, általuk elhagyott telkek ügyei, 1753 után armalist nyert személyek adózása, erzsébetvárosi örmények adója, transmigransok összeírásának ügyei, parochusok, kincstári tisztek adómentessége, gyámság alatt álló személyek és nőtlenek adója, új telepesek, égettek stb. mentességei, egyes helységek adózásának ügyei, terméketlen területek megművelésének mentessége, mentességek elismerésének, ill. bizonyításának ügye. További csoportnak tekinthetjük a számadási ügyekét: liquidatio-ügyek, kimutatás felterjesztésének követelése számvételi convictiókról s vegyes egyéb számvételi ügyek. A többi rendelkezések egyedi tárgyúak: vizsgálatok elrendelése, cancellisták javadalmazása a celatio-összegekből (az eltitkolt adómennyiséget ti. kétszeresen fizettették be), pénztárak vizsgálatának ügye, arrhaügyek, napidíj intertentio-ügyek, hitelezők kielégítésének módja stb. A rendelkezések közt

számos nem szabályrendelet jellegű is szerepel (személyeket illetők; törvényhatóságok, helységek, személyek felterjesztéseinek véleményezésre leküldése stb.).

Az iratok második csoportját vegyes adóügyi szabályrendeletek teszik az 1767—1843. évből (összesen néhány darab).

A harmadik csoport az 1769-ben bevezetett új adórendszer, a Systhema Bruckenthalianum létrehozásával kapcsolatos. Itt találjuk (másolatban) az új rendszer alaprendeletét, az1769. november 3-i rescriptumot, emellett számos normát, mintát, összeállítást az adórendszerrel kapcsolatban (norma seu cynosura az új adórendszer bevezetésére, instructio a királyi perceptoroknak ehhez, összeállítás az új systhema bevezetésekor figyelembe veendőket illetően, tervezet a taxa capitis, opificii et mercaturae kivetésére — adóosztályok, s azon belül jogi és vagyoni kategóriák szerint —, normák tűz-, árvíz- és jégkárosultak adózására és instructio az ezek felderítésére kiküldött biztosoknak metallurgusok, égettek, árvíz- és jégkárosultak conscriptiójához, a Systhema Buckhowianum és Bruckenthalianum egybevetése, összeállítás a Systhema Bruckenthalianum fejadóiról, összeállítástöredék rét- és szőlőterületek adóztatásának módjáról, a taxa capitis classificatiója, városok és lakóik classificatiója, kimutatás törvényhatósági continua tabulákról és perceptoratusok számáról). Az iratok további csoportja az új adórendszer bevezetését követő évekből való (mintegy az új rendszerrel kapcsolatos tanulságok levonását találjuk bennük): Bruckenthal 1770. szeptember 27-i jegyzéke az adóügyet illetően a Guberniumhoz, schema a rectificatióhoz (1770), összeállítás az adórepartitiók revideálásának biztosításáról (1770), kimutatás a taxa capitis emelkedéséről (1770—1772), a „proventus privati" fogyásáról az adótabellákban 1771 és 1772 közt, összeállítás az adó növekedésének és fogyásának okairól (1772). Került ide egy-két 1769 előtti adóügyi instructio stb. s vegyes összeállítások a Systhema Bruckenthalianummal kapcsolatban.

Újabb (kis) csoportja az iratoknak vegyes adóügyi normatöredékekből áll (a devalvációról kapcsolatos rendelkezések stb.). Végül külön kell említenünk az adóügyi departamentum működésének leírását (1794).

Az 1764—1773. évi rendeletek kivonatait nagyjában (nem szorosan) időrendben, kéthasábosan vezették a füzetbe; a bal oldali hasábba a kivonat került, a jobb oldaliba ennek pár szavas összefoglalása. A bejegyzések repertoriumonként újrakezdődő sorszámot nyertek; 1771 őszétől a rendeletek guberniumi iktatószámait is feltüntették. A többi csoportok iratai elkülönülnek egymástól; ahol az iratok kelte megállapítható, ott időrendben vannak elhelyezve.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatás darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg a szükséges anyagrész vagy irat közelebbi megjelölését) tüntesse fel.

F 387. ÚJ ADÓRENDSZER BEVEZETÉSÉT ILLETŐ IRATOK

1750-es—1760-as évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag új adórendszer bevezetését illető iratokból áll. (Az iratok keltezetlensége miatt közvetlenül nem állapítható meg, hogy a 18. század három nagy adórendezéséből — a Systhema Bethlenianum, Buccowianum és Bruckenthalianum

létrehozóiból — melyikről van szó, de — adataik és írásuk alapján — ezek valamelyikéhez kell kapcsolnunk őket; esetleg nem csak egyhez.) Az állag háromfajta iratból áll. Az elsőbe űrlapminták tartoznak; rovataik: helynév; a szántók férője köblösben; adójuk 5 kr-jával; a rét férője szekerekben a fennálló, ill. az új adórendszer szerint és taxája az utóbbi szerint; a régi és az új adórendszer szerinti teljes adómennyiség; a növekedés vagy fogyás összege. A másodikba egyes helységeknek az új adórendszer szerint fizetendő adójáról készített kimutatások tartoznak; itt a rovatok: az adózók neve (ezeket jogi kategóriák szerint csoportosítva jegyezték itt fel), a szántó férője (köblösben), a réte (szekérben), a szőlőké (vederben), a kiadások levonása után fennmaradó egyéb jövedelmek (proventus privati), az állatállomány száma (ökrök és lovak együtt; tehenek; tinók és üszők együtt; juhok, kecskék, sertések, méhkasok), a facultas-adó összege, a capite exempti száma (külön-külön a férfiaké és a nőké); a taxa (protectionaliter taxati; taxa civica et capitis; városi házak taxája) s végül az adó összege. A harmadik csoportba vegyes jegyzékek tartoznak helységekről.

A csomón belül a háromfajta irat elkülönül egymástól. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató az állag nevét tüntesse fel a kérőlapon.

F 388. VÁROSOK ÉS MEZŐVÁROSOK 1769/70. ÉVI CLASSIFICATIÓI

1769–1770

1 csomó

1. 1 csomó

A helységenként rendezett anyag leggyakoribb típusa a classificatio eredményének összesítése; ezen az íven azt tüntetik fel, hogy az egyes helységekben hány személy tartozik a különböző jogi kategóriákba (opifices, mercatores, cives non opifices stb.), s mennyi az egyes kategóriák összesített adója. A helységek legnagyobb részében ehhez az (általában több példányban szereplő) alapirathoz részletesebb tabellák is csatlakoztak; az adózók részletes felsorolásai, taxa capitisuk közlésével. E tabellák nagyobb városoknál városrészenként külön-külön sorolják fel az adózókat; másutt extractusokat adnak az adózók közös összeírásából jogi, foglalkozási kategóriák szerint (pl. csak mesteremberek szerepelnek bennük); adatközlése is eltéréseket mutat (egyes esetekben csak az egyes adózók nevét és capitis taxáját közli, másutt az 1770-i átdolgozott classificatio egybevetését is valamely korábbival; ismét másutt részletesen osztályozza a kereskedőket és iparosokat — az adóclassisok szerint—).

Az állagban az egyes városok és mezővárosok iratai betűrendben követik egymást. (Minthogy egyes városoknál az iratokon csak a helység latin neve szerepel, ezek szerint vannak elhelyezve a csomóban.) Megjegyzendő itt, hogy Erzsébetváros iratai az ottani örmény compagniához tartozó, de nem a városban, hanem Délkelet-Erdélyben szétszórtan lakó örmények adatait is tartalmazzák. Segédkönyv nincs az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag (és szükség esetén a helység) nevét tüntesse fel.

F 389. CLASSIFICATIÓK IRATAI

1773–1836

1 csomó

1. 1 csomó

Ebben a csomóban az alábbi classificatiók iratai vannak összegyűjtve:

1. Protocollum omnium Locorum totius Inclyti Magni Principatus Transylvaniae, juxta Processus existentium (1773). Törvényhatóságok, azon belül járások szerint sorolja fel Erdély helységeit. Megadja, hogy hányadik classisba sorolták őket. (Négy classist vesz fel.)

2. Specificatio Locorum Totius Inclyti Magni Principatus Transylvaniae Ostendens, respectu fertilitatis Territoriorum, in qua Classe exstiterint, in quam locari, tenore submissarum Relationum Officialium praetendentur, et denique in quam Classem, ab Inclyta Commissione Tributaria referri definitium sit? (Keltezetlen; az 1770-es években keletkezhetett.) Törvényhatóságok, azon belül járások rendjében sorolja fel a helységeket. Közli: eddig mely classisba tartoztak, melyikbe kívánják sorolni őket. Az a rovat, amelybe az osztályozó bizottság döntése került volna, üres.

3. Specificatio Locorum Totius Inclyti Magni Principatus Transylvaniae ostendens respectu fertilitatis Territoriorum in qua Classe exstiterint, in quam locari praetendentur et denique in quam Classem referri denifinitum sit. (Keltezetlen, 1784 és 1790 közt.) A II. József-kori törvényhatóságok és járások rendjében közli az adatokat. Rovatai: a helység neve, annak feltüntetése, hogy korábban mely törvényhatósághoz tartozott a helység, mely classisba kíván soroltatni (ez csak a helységek egy részéről van kitöltve), s végül egy üres rovat, amelybe az új classificatio adatának kellett volna kerülnie.

4. Nomina Locorum Inclyti Magni Principatus Transylvaniae secundum Contributionales Extractus Summarios ab Anno 1785 usque ad annum ... Törvényhatóságonként, azon belül járásonként sorolja fel Erdély helységeit. Jelzi az 1786-ban fungens perceptor nevét, s azt, hogy a helység korábban mely törvényhatósághoz (helyenként azt is, hogy annak melyik kerületéhez) tartozott.

5. Kolozsvári classificatio 1835/36-ra. Adózó-kategóriák szerint (honoratiorok, polgárok, mesteremberek és ezek özvegyei), azon belül városrészenként jelzi: mi a felsorolt személyekre a fennálló rendelkezések értelmében kivetendő s a classificatióval kivetett taxa civica, s „megjegyzés" rovatban magyarázatokat fűz hozzá (elsősorban ott, ahol a normaliter előírt taxa és a valóban kivetett között eltérés mutatkozik; ilyen esetekben mintegy indokolja ezt — az illető vagyoni állapotával, foglalkozásával stb. —).

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag és a füzet nevét tüntesse fel.

F 390. ERDÉLYI ADÓZÓK KIMUTATÁSAI

1765–1815

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az erdélyi adózó családfők rendszeres évi kimutatásait tartalmazza. Ezek évenként készültek, tabellaformában. A tabellák rovatai 1765-ben: a törvényhatóság neve; a perceptor neve (egy-egy törvényhatóságban ti. több perce-

ptor is működött), majd az egyes adózó-kategóriák: királyi földön (tehát adóköteles területen) lakó mágnások, egyházi nemesek, nemes boérok, libertinusok, libertinus boérok, székely primipilusok és pixidariusok, szabad magyarok, szabad szászok, szabad németek, szabad szerbek, szabad románok, városi polgárok, mezővárosi polgárok, bulgárok, örmények, görögök, anabaptisták, zsidók, bányászok (különkülön kategóriaként a metallurgusok, urburariusok, vagus urburariusok, sóvágók), sóhajósok, jobbágyok, zsellérek, vagusok, aranymosó cigányok, megtelepedett cigányok, vándorcigányok, határőrök, az egyes kategóriák adatainak összege. Valamennyi eddigi csoportnál külön-külön közli a tabella a családfők és özvegyek számát. Az utolsó rovat a családfők és özvegyek egyesített számát adja. A rovatokban a további évek során kisebb változások állnak be (külön extraneus-kategóriák lépnek be — extranei, extranei limitanei —; helyenként feltüntetik az előző évi végösszeget s az eltérést ettől; II. József alatt összevonják a libertinus-kategóriákat és részben a bányászokét is); lényegében azonban az 1765. évi tagolódás marad meg. A törvényhatósági beosztás II. József alatti módosulása érzékelhető az anyagban is. Az anyag csaknem teljesnek mondható, csak néhány év tabellái hiányoznak belőle. Erdély népesedéstörténetének egyik legfontosabb forrása; általános társadalomtörténeti értéke is nyilvánvaló.

Az iratanyag évrendben van elhelyezve a csomóban. Segédeszköz nem áll hozzá rendelkezésre; az évrend alapján kutatható. A kutató a kérőlapon az állag nevét és az évszámot tüntesse fel.

F 391. ERDÉLYI ADÓZÓ CSALÁDFŐK KIMUTATÁSAI

1767–1768

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag erdélyi adózó családfők kimutatásait tartalmazza 1767—1768-ból. Külön-külön kötetek tartalmazzák az 1. egyházi nemesek és szabadrendűek, 2. a jobbágyok és zsellérek, 3. a kóborlók (vagi), 4. a megtelepedett és sátoros cigányok adatait. A kimutatások lényegében hasonló rendszerben készültek. A legbővebb az 1—2. kötet adatszolgáltatása. Itt a rovatok: a törvényhatóság és perceptori kerület megjelölése, a helység neve, azután (a kötetben tárgyalt kategóriákra külön-külön) a családfőkre, ill. özvegyekre vonatkozó adatszolgáltatás: a családfők összes száma (külön-külön a családapáké és özvegyeké), majd a taxatusoké (ugyanígy), a nem adózóké (itt a pater familiasok közt a következő csoportokat különböztetik meg a kimutatások: fungens parochusok, egyházi szolgák — ministri ecclesiastici —, curialisták, új házasok, miserabiles, más adómentesek; az özvegyeknél természetesen kiesik az új házas kategória, a többiek azonosak a pater familiasoknál szereplőkkel). A 3—4. kötetnél a nem adózók rovatai közül kiesik a két egyházi kategória; egyébként azonosak az előbbi kötetével. Az 1750-i országos adóösszeírás, az erdélyi adózó családfők kimutatásai, az 1785—1786-i úrbéri összeírás és a II. József-kori népszámlálás mellett ez az állag a 18. századi Erdély népességét és annak társadalmi megoszlását illető kutatás számára a legalapvetőbb forrásanyag.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Így kutatása átforgatással történhet; ebben a törvényhatósági beosztás és a helységek betűrendje lehet a kutatás segítségére. A kérőlapon az állag nevét s közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 392. ERDÉLYI ADÓZÓK 1831. ÉVI KIMUTATÁSAI

1831

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a kimutatás törvényhatóságonként, azon belül perceptori kerületenként és járásonként veszi sorra az erdélyi adózó családfőket. Az alábbi adatokat tartalmazza: a helység neve; egyházi nemesek és egytelkes boérok, taxa civicát fizető polgárok, székely primipilusok, libertinusok, jobbágyok, zsellérek, sóvágók, sóhajósok, ércbányászok (metallurgi et urburarii), örmények, bulgárok, görögök, cigányok, aranymosók, zsidók száma és az előbbiek összesen. Valamennyi adózókategóriánál (az összegezésnél is) négy adat szerepel: a családapák, özvegyek, 15 évnél idősebb fiak és 12 évnél idősebb lányok száma. Közlik a kimutatások az adó összegét is. (Az állag mintegy az „Erdélyi adózók kimutatásai" elnevezésű állag folytatásának tekinthető.)

A kimutatásfüzetek törvényhatóságok rendjében vannak elhelyezve a csomóban; a sort az összegezés zárja be. Segédeszköz nincs az állaghoz. A kutató a kérőlapra az állag (és szükség esetén a törvényhatóság és járás) nevét jegyezze fel.

F 393. KIMUTATÁSOK EGYHÁZI SZEMÉLYEKRŐL ÉS TANÍTÓKRÓL

1750

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Az iratok létrejöttére az a körülmény adott okot, hogy az 1750-i országos adóösszeíráskor egyes törvényhatóságokban nem írták össze ezeket a személyeket. Az összeírások Torda, Doboka és Belső-Szolnok megyéből, valamint Udvarhelyszék és Háromszékből valók. Részben rovatos tabellák (ezekben helységenként külön rovatokban sorolják fel a funkcióban levő és nem levő papokat, ugyanígy a diaconusokat, kántorokat, tanítókat, a két utóbbit közös páros rovatban; jelzik felekezetüket is), részben egyszerű listák (helyenként annak számszerű feltüntetésével is, hogy hányan vannak funkcióban, s hányan nincsenek).

A csomóban törvényhatóságok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag (s szükség esetén a törvényhatóság) megjelölését tüntesse fel.

F 394. 1761/62. ÉVI VETÉSTERÜLET-KIMUTATÁS

1761–1762

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag az erdélyi vetésterületek (bizonnyal csak az adó alattiak) kimutatását tartalmazza. Rovatai: őszi vetés (ezen belül: búza- és rozsvetés); tavaszi vetés (búza, zab, árpa, tönköly, haricska, majd — közös rovatban — lencse, borsó, bab, kender és len, azután ismét külön-külön rovatokban a köles és kukorica). Mindegyik kategóriánál köblösben és mérőben közli az adatokat. A felvétel a törvény-

hatóságok rendjében halad, azon belül perceptori kerületekében; *az egyes helységekig* részletezve közli az adatokat, ez a körülmény adja meg különleges értékét.

Segédeszköz nem készült hozzá. Átforgatással kutatható. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 395. FÖLDADÓKIMUTATÁSOK

1767–1769

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag a Bruckenthal-féle adórendszer (1769) előkészítésére szolgáló irományokból áll. A három kötet közül az első („Extractus taxae Agrorum Capacitatis totius Inclyti Magni Principatus Transylvaniae juxta Tabellas Rectificationis Anni 1767/8 ejusque in cubulos reductio ac in tres classes redactio, cum declaratione in quantum Summam per novum Systhema eadem taxa exurgeret") az alábbi adatokat tartalmazza: a helység neve, a határőr-katonaság földadója Rft-ban és kr-ban és ez köblösre és mérőre átszámítva, a nem határőr lakosok földadója Rft-ban és kr-ban s ennek átszámítása köblösre és mérőre, annak a classisnak jelzése, amelybe a helységet az adó szempontjából sorolták, s annak feltüntetése, hogy a három adókategória mindegyikébe hány köblös és mérő föld jutott. Az adatokat törvényhatóságonként, azon belül helységenként vezették a kötetbe. A másik két kötet („Extractus Summarius Taxam Agrorum Capacitatis, et Inseminationis in Anno 1769/70. rectificatam nec non Taxam Agrorum Secundum novum in eodem Anno introductum Systhema elaboratam ostendens quantum nimirum intuitu Novi Systematis in Inclyto Magno Principatu Transylvaniae in Contributione. . . . .acc-val decrescat?") azonos adatszolgáltatású; az egyik a határőr-katonaság, a másik a többi adózó adatait tartalmazza. A kötet rovatai: helynév, családok és extraneusok száma, az 1769—1770-i „Rectificationis modus" szerint, a földadó és a különböző vetésterületek (őszi, tavaszi vetés, köles- és kukoricavetés) adója s ezek összege, az új adórendszer szerinti adó (adó alá eső földterület holdakban, a földek osztály-besorolása, az egyes osztályokba tartozó földek taxája s a földadó összege, végül a két összesítő adat egybevetése: fogyott vagy nőtt-e az adó az új rendezés következtében. Az adatok itt is törvényhatóságok rendjében kerültek a kötetekbe. A nem határőr adózók adatait tartalmazó kötet csonka; rovatok fejrésze leszakadt, úgyhogy csak a másik kötet segítségével használható.)

Segédeszköz nincs a kötetekhez. Kutatásuk átforgatással történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és a megfelelő kötet megjelölését tüntesse fel.

F 396. ADÓ ALÓL KIVETT JOBBÁGYFÖLDEK JEGYZÉKEI

1791–1800

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz olyan jobbágyföldekről, amelyeket a birtokosok idők során kivettek az adózás alól. (Az ilyen kivételnek több oka lehetett: a birtokos ténylegesen allodiumához csatolta a telket, vagy csak jogilag nyilvánította allodiaturának, s a rajta ülő szolgáló embert curialistaként kezelte, ami ennek adócsökkentését jelentette.) Az ilyen kimutatások bizonnyal az évenkénti törvény-

hatósági rectificatiók egybevetésének alapján készültek. Kétfajta kimutatással találkozunk itt: az összes törvényhatóságok összesítő kimutatásaival és az egyes törvényhatóságok egyedi tabelláival. Az előbbiek a törvényhatóság, majd a perceptor nevét, azután az adó alól kivett földterület s a ráeső földadó mértékét közlik [1791 és 1793 közt a szántók és rétek mennyiségét holdakban adják meg, a szőlőkét octalitasokban; 1794-ben csak a kieső vetésterület mértékét közlik (köblösben), a ráeső földadót nem; 1795-től a szántók mértékét köblösben, a rétekét szekér szénában, a szőlőket veder borban adják meg, s ismét jelzik a földadó mennyiségét]. Az egyes törvényhatóságok tabellái előbb a helység és a földnek az adó alól elvonása által érintett adózók nevét közlik, azután azoknak a menteseknek nevét, akiknek kezére a föld került (ide általában a birtokos nevét vezették be, vagy annak jelzését, hogy a tabella nem adja meg a birtokos nevét), majd az adó alól kivett földterület mennyiségét (az összesítő kimutatásokkal azonos módon) és az adó így beállt csökkenését.

Az iratok évrendben következnek a csomóban; egy-egy éven belül előbb az összesítő kimutatást találjuk, majd az egyes törvényhatóságok tabelláit (a törvényhatóságok hagyományos rendjében). Az állag végére került az adó alól kivett jobbágyföldek ügyével kapcsolatos néhány darabnyi hivatali levelezés. Segédeszköz nincs az állaghoz. Így kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s az év és a törvényhatóság megjelölését) kell feltüntetni.

F 397. ADÓTABELLÁK

1755–1779

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ez az állag jórészt az Exactoratus Provincialis 1790 előtti adótabella-anyagának töredéke (amelyhez ehhez jellegében közelálló más természetű anyagot is csatoltak). Feltehetőleg Mike Sándor válogatta össze, mutatványul, az Exactoratus Provincialis Szebenben hányódó régi iratanyagából. Négy csomója időben, térben (és bizonyos fokig adatszolgáltatásában is) eltérő iratokat tartalmaz.

1. 1755—1756. évi adótabellák Fodorháza, Iklód, Ördögkeresztúr, Válaszút (Doboka megye), Lecsmér, Szilágysomlyó (Kraszna megye), Alsótorja, Lemhény (Háromszék), Oláhpián, Rehó (Szászsebesszék) helységekből.

A tabellák rovatai: a családfők neve, a taxa, a három évre mentes advenák jelzése, exemptiójuk éve, az egy évre mentes új házasok jelzése, városi házak taxája, régi szántók terjedelme, három évre mentes irtványföldek terjedelme és az exemptio éve; az őszi vetés területe (külön-külön a búzáé és a rozsé), a tavaszi vetés területe (külön-külön a búzáé, zabé, árpáé, tönkölyé, haricskáé, együtt a lencséé, borsóé, babé, kenderé, lené, majd ismét külön-külön a kölesé és kukoricáé), a vetésterület egésze (az irtványok nélkül), a termék (vetőmag nélkül), a szénatermés (szekérben), az irtványréten termelt széna mennyisége és az exemptio éve, a bortermelés (vederben), az új telepítésű (három évre mentes) szőlők terjedelme és az exemptio éve, a rétek és szőlők területe köblösre átszámítva, az állatállomány fajtánként (lovak és ökrök együtt, tehenek, majd tinók, üszők és kétéves vagy idősebb csikók együtt, juhok és kecskék együtt, birkák — 6 évre exemptusok, a mentesség éve, taxájuk —, sertések — 2 éven felül —, méhkasok; az állatállomány értéke köblösre átszámítva), az egyes jövedelmek (proventus privati), a kézműves-

ség és kereskedelem taxája, a teljes facultas (köblösben kifejezve), a facultasadó, a fej- és facultasadó, a háziadó összege s végül a teljes adóösszeg; ezt üresen maradt rovatok követik, amelyekbe a törlesztés és a restantia adatainak kellett volna kerülniök. A nyomtatott tabella végén kéziratos toldalékok szerepelnek: egyes esetekben az esküdtek vallomása a Magyarországra legeltetni kihajtott juhok, továbbá az elhullott, eladott állatok számáról (ez utóbbit fajtánként részletezték). Másutt ehelyett megjegyzéseket találunk. A tabella végén feltüntették az adóalanyok növekedését, il[1]. fogyását (betelepedők, ill. elköltözők, új házasok stb.).

2. Szeben város 1759—1760. évi adótabellái. Városrészenként külön-külön füzetek tartalmazzák az adózók összeírását. A tabellák beosztása kevés kivétellel azonos az 1. alattival (az eltérések: a szebeni tabellákban a családfők neve és a régi szántók területe közt csak a fejadó és a városi házak adója rovata szerepel, az adót illető rovatok viszont kibővülnek: az adó összege után még szerepel a salgamum-váltságé, továbbá az adó és a salgamum-váltság summájáé; ezt azonban nem követik további adatok).

3. Hunyad megyei és udvarhelyszéki kimutatások az 1761—1763. évi adómennyiségről. A táblázatok a három jelzett év adómennyiségeinek egybevetésére szolgálnak. Helységenként külön füzetekben ismertetik az erre vonatkozó adatokat; közlik az egyes adózóra vonatkozó bejegyzés sorszámát az 1761., 1762., ill. 1763. évi adótabellában (ezt csak Udvarhelyszék esetében), majd az adózó nevét, adója mennyiségét a három esztendőben és az 1762-ben és 1763-ban az 1761-ivel szemben fellépett növekedést vagy fogyást. A füzetek az egyes törvényhatóságokon belül a helységek betűrendjében követik egymást a csomókban.

4. Nethus község (Segesvárszék) adótabellái. *a)* 1763—1764-i adótabella. Rovatai: az adózó neve, a fejadó, városi házadó, irtványok területe, háromévi adómentességük kezdő éve, régi szántók területe, vetésterület (részletezése: őszi, tavaszi, kukorica és köles), irtványrétek (szekér szénában; a mentesség kezdése), új telepítésű szőlők (területük, a mentesség kezdete), adóköteles rétek (szekér szénában), régi szőlők (bortermésük vederben), az állatállomány (ökrök és lovak; tehenek; tinók, üszők, csikók, juhok, kecskék, jerkék — hat évre mentesek; a mentesítés éve; 3 kr-ral taxálandók —; sertések; méhkasok), az egyéb jövedelmek (proventus privati; összegük, taxájuk), a földterület adója, a vetés adója (részletezve: őszi, tavaszi, kukorica és köles), széna, bor, állatok adója, facultasadó összege, a fej- és facultasadó összege, „Additamentum ad quemvis florenum" (üres rovat), a családfőhöz tartozó impossessionatusok száma (külön a férfiaké és a nőké), taxájuk összege, „Additamentum ad quemvis florenum" (üres rovat), az adó végösszege; ezt kitöltetlen rovatok követik az adó törlesztéséről és a restantiákról. A tabellát megjegyzések zárják be (az adózó állata elpusztult, eladta stb.). *b)* Összefoglaló kimutatás a községben történt adóeltitkolásokról (1773). Rovatai: név, szántók (az adótabellában szereplők és az eltitkoltak, végül összegük), rétek (ugyanígy), szőlők (ugyanígy), egyéb jövedelmek (proventus privati), az állatállomány (ökrök, lovak, tehenek, tinók, juhok, kecskék, sertések, méhkasok), az impossessionatusok száma (külön-külön a férfiaké és nőké). *c)* 1775—1776-i adótabella. Rovatai: az adózó neve, a szántók területe (külön-külön a régieké és az irtványoké), a rétek területe (ugyanúgy), a szőlők területe (külön-külön a régi és új telepítésűeké), proventus privati, az állatállomány (ökrök és lovak, tehenek, tinók, juhok, kecskék, sertések, méhkasok), a facultasadó összege, az impossessionatusok száma (pro se — ti. amikor

maga az adózó öreg, beteg stb. — és domestici; mindkét kategórián belül külön a férfiak és a nők), a taxa (az impossessionatusoké, a fejadó, a városi házak adója), az adó végösszege. *d)* 1777-i adótabella. (Mint a *c)* alatti.) *e)* 1777—1778-i adótabella (lényegében mint a *c)* alatti). *f)* 1778—1779-i adótabella (lényegében mint a *c)* alatti).

5. Vegyes adótabellák. *a)* Vesztény (Szebenszék) adótabellája (1760—1761; mint Szeben városnak a 2. alatt ismertetett adótabellái, a salgamummal kapcsolatos adatok nélkül). *b)* Marosvásárhely 1773—1774-i adótabellája; (mint a 4. *c)* alatti). *c)* Torda város 1777-i adótabellája; (mint a 4. *c)* alatti). *d)* Segesvár 1778—1779-i adótabellája; (mint a 4. *c)* alatti). Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így csak az egyes csomók anyagának darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag nevét, továbbá a szükséges állagrésznek (a leltárból megállapított) megjelölését kell feltüntetni.

F 398. AZ 1780. és 1781. ÉVI ADÓMENNYISÉG EGYBEVETÉSE

1780—1781

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az 1780. és 1781. évi adómennyiség egybevetésére szolgáló tabellákat tartalmaz. Ezek az alábbi rovatokra bomlanak: az adóalanyok és adótárgyak, kivéve a határőrök adatait (possessionatus családok, impossessionatusok, régi szántók, kaszálók, szőlők — e három rovat a dóclassisok szerint tagolva —, állatállomány — az adatok tagolódása: 1. ökrök, lovak; 2. tehenek; 3. tinók, üszők, csikók; 4. juhok; 5. kecskék; 6. sertések; 7. méhkasok —, egyéb jövedelmek — „proventus privati" —, városi házak taxája, „summa fractionum pro integro sumptarum" — ez a rovat általában kitöltetlenül maradt —), az 1781-i adóalanyok és tárgyak mennyisége és az adó összege (az első rovat csoportosítása szerint), az 1780. évi (ugyanígy), a növekedés vagy fogyás; az adó *összege* (az 1. rovat *csoportjainak* összege) 1781-ben és 1780-ban; növekedés vagy fogyás; a kettő egyenlege; a növekedés vagy fogyás magyarázata. A tabellák törvényhatóságonként közlik az adatokat.

Az anyag törvényhatóságok rendjében van elhelyezve a csomóban. Segédeszköz nincs az állaghoz. A kutató a kérőlapon az állag (s szükség esetén a törvényhatóság) nevét tüntesse fel.

F 399. BILANX QUANTI CONTRIBUTIONALIS

1777—1836

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag az 1777-i és 1836-i adóalap részletes egybevetését tartalmazza. A táblázatos kimutatások törvényhatóságok, ill. ezek processusai szerint készültek. A következő adatokat tartalmazzák: a helységek és a járás neve, a helység adóclassisának jelzése, majd az adóalap és az adóösszeg részletezése: szántóterület köblösben, széna szekérben, bor vederben, a földadó összege, ökrök és lovak, tehenek, tinók, üszők és csikók, juhok, kecskék, sertések, méhkasok száma, állatok összes

taxája, az egyéb jövedelmek (proventus privati) taxájának összege, az exemptus családapák és családanyák száma, a famulititium száma (külön a fiúk és leányok), a taxa protectionalis összege, a taxa capitis et civica, a városi házadó s végül az adó összege. Az adóalap és az adóösszeg valamennyi rovata négyfelé különül: az 1777-i és 1836-i mennyiség jelzésére, továbbá annak feltüntetésére, hogy 1836-ban 1777-hez képest mekkora növekedés vagy fogyás mutatkozik.

Az egyes törvényhatóságok, ill. processusok táblázatai füzeteket alkotnak; ezek a törvényhatóságok hagyományos rendjében helyezkednek el a csomókban. Segédeszköz nincs az állaghoz; kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag, valamint a törvényhatóság nevét (és lehetőleg a processusét) kell feltüntetni.

F 400. KÖLTSÉGVETÉSI KIMUTATÁSOK ORSZÁGOS JÖVEDELMEKRŐL ÉS FELHASZNÁLÁSUKRÓL

1832–1840

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag évi költségvetési kimutatásokat tartalmaz a várható országos bevételekről és ezek felhasználásáról. Kétfajta anyagból áll. Az alapkimutatás részletesen feltünteti az országos jövedelmeket és a tervezett kiadásokat (egyes tételeket esetleg hosszas, aprólékos szövegben ismertetve). Ehhez csatlakoznak a mellékletek (törvényhatóságonként részletes kimutatások az adómennyiségről, liquidatióösszegek kimutatásai, illetménykimutatások, építkezési, út-, hídépítési költségvetések, megyeházak és dologházak bére, takarítási költségek összeállítása, intézmények költségvetése, összeállítás az ínséggel kapcsolatos beszerzésekről, alamizsnaösszegek feltüntetései, hivatali levelezés költségvetési ügyekben stb.).

Az egyes évek iratai évrendben követik egymást; az alapkimutatások fogják össze a mellékleteket. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 401. 1699–1701-I SZÁMADÁSOK

1699–1701

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag számadásokat tartalmaz az 1699—1701. években a katonaságnak szolgáltatott termékekről és készpénzről (emellett elvétve más, a katonaságnak való szolgáltatásokkal kapcsolatos iratokat is). Részei: 1. az 1700. évi számadások törvényhatóságok, azon belül kerületek rendjében külön-külön tartalmazzák a búzáról, zabról, szénáról és készpénzről való számadást, mindegyik csoportnál feltüntetve: mennyi a törvényhatóság, ill. kerület tartozása, mely ezredeknek vagy más katonai egységeknek történt a szolgáltatás, s mennyi a restantia. A törvényhatóságok rendje a hagyományos. 2. Az 1700-i hyberniumra adandó termékek kivetésének kimutatása törvényhatóságonként, azon belül kerületenként közli a termékkivetés (búza, zab, széna) mértékét, majd táblázatosan azt, hogy ebből mely

katonai egységnek mennyi juttatandó. A szolgáltatások elvétve nem tabellárisan vannak feltüntetve. 3. Liber Rationum Comitatuum (1699. november 1— 1700. november 1.). Az 1. alattihoz hasonló. 4. Ratio Sedium Siculicalium et Oppidorum ac aliorum Locorum Anni 1700. (E füzetben találhatók Fogarasvidék, Marosvásárhely és Gyulafehérvár elszámolásai is.) Az 1. alattihoz hasonló, itt azonban az egyes szolgáltatandókról való számadások tételei nem válnak el. 5. A szász törvényhatóságok számadásai (1699. szeptember 1—1700. szeptember 1.). Itt találhatók Kézdivásárhely és Vízakna számadásai is. A 4. alattihoz hasonló. 6. Feljegyzési könyv kivetésekről (1700—1701.). Ez a kötet különböző típusú kimutatásokat tartalmaz kivetésekről az 1700—1701. évek egészére vagy egyes időszakaira, Erdély egészét vagy egyes törvényhatóságait (ill. azok bizonyos processusait) illetően (kimutatások arról, hogy egyes törvényhatóságok mely szolgáltatásokkal tartoznak s kiknek, az egyes ezredeknek mely törvényhatóságoktól mennyi búza, zab, készpénz juttatandó stb.); amellett az inquisitor commissariusok utasításának tervezetét, assignatiók másolatát. 7. Számos, egymástól elütő természetű részre bomló feljegyzési könyv; tartalma naturaliák kivetésének kimutatása ezredek és törvényhatóságok szerint (1700. február—december), készpénzkivetésé ugyanígy (1700. március), a főhadiparancsnoknak benyújtandó difficultasok, assignatiók jegyzékei (1700. március), a Commissariatus által felvett kölcsönök jegyzéke, ill. kivetés törlesztésükre (1700. március), hivatali levelezés leveleskönyve (1700 márciusa; közte exhibitumok is), kimutatás katonai kvártélyokról, pótkivetésről (1700. március), hús-, pénzkivetés, „dolgosok repertitiója vármegyénként" (napszámosok kiállítását tárgyazó kimutatás), ezredek dislocatiója (1700 július), marsrutáik, ezred nyári statiójában levő commissariusok utasítása. 8. Készpénz-repartitiók ezredek számára (azt tünteti fel, hogy honnan mit szolgáltattak). 9. Töredékek (kivetések, restantiák kimutatásai stb.).

A csomón belül az egyes füzetek előbbi felsorolásuk rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel, ill. átforgatással történik. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 402. A CASSA PROVINCIALIS PÉNZTÁRI NAPLÓJA AZ 1764/66. KATONAI ÉVI ADÓ BEFIZETÉSÉRŐL

(1763–) 1764–1782

1 kötet

1. 1 kötet

Az állag táblázatos kimutatásainak rovatai: a befizetésről kiadott nyugta sorszáma, a befizetés kelte, a szolgáltató törvényhatóság és a perceptor neve, a befizetés összege s a havi befizetések summája. A kötet négy ilyen táblázatos részből áll (ezekhez egy ötödik, alább ismertetendő csatlakozik). Az első az 1764/65. katonai év adójára az évben és 1765 novemberében tett befizetéseket tartalmazza. A második szintén az 1764/65-i befizetésről számol be; ebben azonban 1764 novemberétől egészen 1782-ig találhatók bejegyzések az adó törlesztéséről. A harmadik rész az 1765/66. évi adó befizetéséről tett feljegyzéseket tartalmazza; 1767-ig megy el. A negyedik szakasz szintén az 1765/66. évi adó befizetéseiről ad számot; ez azonban 1785-ig megy el. Az ötödik rész 1763—1764. évi restantiák törlesztését közli (csak a befizetés dátumát, a perceptor nevét, az érdekelt évet és a törlesztés összegét jelzi).

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 403. A CASSA PROVINCIALIS PÉNZTÁRI KIMUTATÁSAI

1766

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az országos pénztár 1766. évi második-negyedik negyedévi kimutatásait tartalmazza, előbb a bevételeket (címek szerint), majd a kiadásokat (előbb a vegyes kiadásokat, majd az államkölcsön kamatainak kifizetéseit — a provincialis és katonai fundusból e címen fizetett kamatokat és összegüket —, az országos pénztárból tett illetménykifizetéseket, a szálláspénzeket; a kiadások közt utolsó helyen a Cassa Bellica javára tett utalványozások szerepelnek).

Az iratok időrendben követik egymást. Segédeszköz nem készült hozzájuk. A kutató a kérőlapon az állag nevét (és szükség esetén a negyedév megjelölését) tüntesse fel.

F 404. A CASSA PROVINCIALIS FŐJELENTÉSEI

1770–1772, 1774

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az országos pénztár főjelentéseit tartalmazza. Az 1770. negyedik negyedévi kötet első része a bevételeket veszi számba. Felsorolja (címenként) a bevételezendőket, megadja ezek negyedév eleji összegét, a befizetéseket s a fennmaradandó összeget. A kötet második része ugyanígy közli a kiadások adatait. A kimutatást a bevételek és kiadások egybevetése s a Gubernium kiküldött biztosainak a jelentés rendben találásáról kiadott legitimatiója zárja. A további kötetek közül az 1771. évi félévenkénti tagolásban előbb a restantiákat s az azokból befolytakat, ill. továbbra is fennmaradókat jelzi, majd az 1771-i adó bevételezésére vonatkozókat, a kiadásokat (címenként), kimutatásokat a befolyt kamatokról, s végül (az egész évre együtt) a korábbi évekről beveendőket és bevetteket. Az 1772. évi kötetek hasonlóak ehhez, de a két félév, ill. a korábbi restantiák adatait külön kötetek tartalmazzák. Az 1774-i kötet előbb a régi restantiákat tartalmazza, majd a bevételeket és kiadásokat.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így átforgatással történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 405. A CASSA PROVINCIALIS SZÁMADÁSKÖNYVE

1772–1773

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet az országos pénztár 1772—1773. évi számadáskönyve. Címenként sorolja fel a bevételeket és kiadásokat. Az alábbi adatokat tartalmazza: a pénztárkönyv lap- és sorszáma, abevételezés vagy kiadás kelte, az egyes bevételezések

vagy kiadások sorszáma (a címen belül), a bevétel vagy kiadás tétele, az illető címen egy-egy hóban történt bevételezés vagy kiadás összege.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 406. KIMUTATÁS ERDÉLYI UDVARI KANCELLÁRIAI ÉS GUBERNIUMI RENDELETEKRE TETT KIFIZETÉSEKRŐL

1792–1794

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz erdélyi udvari kancellláriai és guberniumi rendeletekre tett kifizetésekről. Félévenkénti tagolásban tartalmazza az anyagot; rovatai: a törvényhatóság vagy helység neve, a perceptor neve, az assignatio kibocsátója, kelte, száma, a nyugtázó neve, a nyugta száma, kelte, a kiadás címei (napidíjak — magazinalis, liquidator és conductor commissariusok, iratok regestratiója „et aliae currentiae" számára —, contractionalis commissariusok számára—, rectificatio költségei — a perceptornak és a biztosoknak kifizetett összeg—, adóösszeg fuvarozására és kísérésére fordított összegek, katonai és polgári szállások bonificatiója, katonai és polgári épületek, továbbá utak és hidak javítása, honorariumok és remuneratiók, alkalmi kiadások, a levont arrha, megjegyzések).

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 407. A CASSA PROVINCIALIS NYUGTÁINAK FELJEGYZÉSI KÖNYVEI

1801–1835

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag feljegyzési könyvekből áll az adóperceptorok által felmutatott országos pénztári nyugtákról, amelyeket a számvételnél számadásaikba fogadtak el. Két (beosztásukban teljesen azonos) tabellatípust tartalmaznak; az egyik a normale quinquennium (egy-egy ötéves adózási időszak) adójának befizetéséről kelt nyugták adatainak feljegyzésére szolgált, a másik az „anni extranormalis II-di ordinis" nyugtáiéra (bizonnyal a korábbi évekről maradt adóhátralékok befizetéséről van itt szó). A táblázatokba a következő adatok kerültek: a törvényhatóság, a perceptor neve, az administratio kelte (ez a rovat kettős: külön-külön oszlopokban tüntetik fel, hogy a befizetés Kolozsvárott vagy Szebenben történt-e), a Cassa Provincialis pénztári naplószáma, amelyen a befizetés történt; a befizetések összege egyenként s az egész elszámolási időszakra nézve együttesen. Az egyes kötetekben a bejegyzések évek, azon belül félévek rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kutató az állag nevét (és szükség esetén az évszámot) tüntesse fel a kérőlapon.

F 408. AZ ORSZÁGOS PÉNZTÁRTÓL VISSZATÉRÍTÉSI KÖTELEZETTSÉGGEL FELVETT ELŐLEGEK KIMUTATÁSAI

1800–1847

3 csomó

1—3. 3 csomó

Ez az állag a Cassa Provincialisból visszatérítési kötelezettséggel felvett előlegek kimutatásait tartalmazza. A kimutatásanyag zöme a következő rovatokból áll: a törvényhatóság és a restans fél neve, az előlegezés címe, az előlegezést illető rendelet száma és a Cassa Provincialis naplófeljegyzése kelte és száma; az előlegezett összegből az elszámolási időszak elején törlesztetlen, az ehhez az elszámolási félévben hozzájáruló összeg s a kettő summája; ebből az elszámolási időszakban törlesztve (per adjustationes et relaxationes — több rovat —, összesen); a még bevételezendő összeg; az országos főbiztosság és a Gubernium reflexiói. (Az előlegezések a legkülönbözőbb címeken történtek; a domináns elem köztük a vizsgálóbiztosok kiküldetésének költségeire történt kiutalás.) Ezek mellett a kimutatások mellett találunk állagunkban olyanokat is, amelyek (címük szerint az előbbiekhez „Acclusa"-ként) a Gubernium és az alája tartozó kormányhatóságok hivatali előleget felvett tisztviselőiről készültek; ezek az illető személyek nevét és hivatali beosztását, továbbá az előlegre és törlesztésére vonatkozó adatokat tartalmazzák.

Az állag egyes részeiben (a kétféle kimutatás ti. külön sorozatokat alkot) időrendben követik egymást a kimutatások. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása a füzetek átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 409. VISSZATÉRÍTÉSI KÖTELEZETTSÉGGEL FELVETT ELŐLEGEK FELJEGYZÉSI KÖNYVEI

1801–1821

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez az állag (legnagyobbrészt a Cassa Provincialisból) visszatérítési kötelezettséggel felvett előlegek feljegyzési könyveiből áll. Ezek az előleget nyert személy nevét, az előleg címét, az engedélyező guberniumi rendelet keltét és számát, a Cassa Provincialisból (ritkán máshonnan) való felvétel keltét és a pénztári napló articulus-számát, az összeget, a törlesztésre vonatkozó adatokat és a fennmaradó összeget (emellett esetleg az ügyre vonatkozó megjegyzéseket) közlik.

Segédeszközül az egyes kötetek élén álló tartalomjegyzékek szolgálnak az állaghoz. Ezek csak az egyes dicasteriumok, törvényhatóságok stb. nevét és a lapszámot közlik. A kutatás ezek alapján történhet az állagban. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 410. SZÁMADÁSI KÖTELEZETTSÉGGEL FELVETT ELŐLEGEK FELJEGYZÉSI KÖNYVEI

1801–1835

3 kötet, 1/2 csomó

1—4. 3 kötet, 1/2 csomó

Ez az állag a Cassa Provincialisból (elvétve más, országos jövedelmeket kezelő pénztárból) számadási kötelezettséggel felvett előlegek feljegyzési könyveiből és ezek mellékleteiből áll. Az előleget felvevő nevét, az előleg felvételének címét, az

előleg engedélyezését tartalmazó guberniumi rendelet keltét és számát, a Cassa Provincialisból (vagy másunnan) való felvétel keltét és a pénztári napló articulus-számát, az összeget, az elszámolásra vonatkozó adatokat (az ezt illető guberniumi rendelet számát, a pénztári napló keltét, számát, az összeget és az elszámolásra nem került összeget), továbbá a számadás nyomán maradt restantia, ill. keletkezett túlfizetés feltüntetését és az esetleges megjegyzéseket tartalmazzák.

Segédeszközül a kötetek élén álló tartalomjegyzékek szolgálnak az állaghoz. Ezek az egyes dicasteriumok, törvényhatóságok stb. nevét és a lapszámot közlik. A kutatás ezek alapján történhet az állagban. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 411. A CASSA PROVINCIALISBÓL TETT NYOMDAI STB. (SÓÚTÉPÍTÉSI ÉS INSÉGÜGYI) ELŐLEGEZÉSEK KIMUTATÁSAI

1812–1835

1/2 csomó

4. 1/2 csomó

Ez az állag a Cassa Provincialisból tett nyomdai, sóútépítési és ínségügyi előlegezések kimutatásait tartalmazza (túlnyomórészt az elsőnek említettet; a másik kettővel csak az első, 1812—1820. évi kötetben találkozunk).

Az első típusú előlegezések oka abban keresendő, hogy bizonyos, magánfelek részére készült, de hivatalos jellegű nyomtatványokat (körözött személyek leírása, edictalis citatio, edictum convocatorium, bérleti hirdetés stb.) a Gubernium nyomtatott ki, de a nyomtatás költségeit a megkereső magánfélre hárította. A táblázatos kimutatások rovatai: a személy, aki által az összeg visszatérítendő, mely címen történt a kiadás, az előlegezést elrendelő guberniumi rendelet száma, a Cassa Provincialis pénztári naplójába való bejegyzés kelte és naplószáma, a törlesztetlenül maradt összeg, a folyó pénztári félévben esetleg hozzájáruló újabb összegek s az előbbi kettő summája, ebből a kimutatásban tárgyalt pénztári időszakban történt törlesztés (több rovatban tárgyalva), a még behajtandó összeg. (E tabellatípus csak főtípusnak tekinthető, vannak ettől eltérő variánsok is.) Az 1810-es években a sóutak építésére (ezek a Cassa Provincialis és a Cassa Cameralis közös költségén épültek; az utalványozások közül csak a Cassa Provincialisból tettek vannak feltüntetve) adott előlegezéseket feltüntető kimutatások az alábbi adatokat közlik: az előleget felvevő személy, az előlegezés címe, az utalványozást elrendelő guberniumi rendelet száma, a Cassa Provincialisból történt kiutalás kelte és pénztári naplószáma, az összeg Rft-ban és kr-ban, az összegből a Cassa Cameralisra jutó rész, az ennek törlesztésére a Cassa Cameralistól felvettek (kelet, pénztári naplószám, összeg), a Cassa Cameralis által még fizetendő összeg. Az ínségügyi előlegezések kimutatásai az 1814—1816-ban és 1817 első négy hónapjában az ínségesek felsegítésére a Fundus contributionalisból felvett összegekről készültek. Rovataik: a törvényhatóság megjelölése, amely az összeget visszatéríteni tartozik, az előlegezés címe, a kiutalásra vonatkozó adatok (az utalványozást elrendelő guberniumi dekrétum száma, a Cassa Provincialis pénztári naplójában történt bejegyzés kelte és száma), az előző félévi kimutatás szerint visszatérítendőnek maradt összeg; az azóta felvett újabb előleg; a két előbbi összege; a megfelelő pénztári időszakban törlesztett összeg (adjustatio vagy relaxatio, ill. visszafizetés

útján — több alrovat —), a még visszatérítendő összeg és megjegyzések. E kimutatás az 1813—1817. évi ínség történetének értékes forrása.

Az egyes kötetekben a tabellák általában időrendben követik egymást; kivétel csak az 1812—1820. évi első kötet, amelynek rendje zavaros. Segédeszköz nincs az állagokhoz; így kutatásuk átforgatással történhet. A kutató a kérőlapokon az állag nevét és szükség esetén az évszámot tüntesse fel.

F 412. REPARTITIÓK, DISLOCATIÓK ÉS A KATONASÁGNAK TETT VEGYES SZOLGÁLTATÁSOK IRATAI

1738—1754

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag adórepartitiók, a katonaság kihelyezése (dislocatio) és a katonaságnak tett vegyes szolgáltatások iratait tartalmazza. A repartitiók típusai közül az első az országos repartitióké. Ezek az egyes törvényhatóságokra kivetett összegeket közlik. A második a törvényhatóságoké; ezek az egyes helységekig mennek le a részletezésben. A helységeket illetően az egyes tabellák részben eltérő adatokat közölnek: az egyes helységekre eső calculust (az adókivetési kulcsot), a községre kivetett készpénzösszeget, másutt emellett a termékmennyiséget (néhol öt kategóriáig részletezve); van olyan tabella is, amely megadja a személyeknek a kivetés alapjául szolgáló számát, a kivetés alá tartozó facultasokat stb. A harmadik típus a városi repartitióké; ez az egyes adózókat illetően adja meg a törvényhatósági repartitiókéhoz hasonló adatokat. A dislocatiók kimutatásai egyes esetekben csak azt közlik, hogy az ezredek egyes századait mely törvényhatóságokban helyezték el. Másutt személyi létszámokig és az egyes helységekig menő kimutatásokkal találkozunk. Külön csoport végül a katonaságnak tett szolgáltatások irataié (ezek több évről szóló összefoglaló kimutatások).

A csomó elején az országos repartitiók iratai sorakoznak évrendben (1744—1748). Ezt a törvényhatósági és városi repartitiók követik, évrendben, éven belül a törvényhatóságok és városok hagyományos rendjében. Ezek után vannak elhelyezve a csomóban a dislocatiók iratai, majd a katonaságnak tett szolgáltatások összefoglaló kimutatásai. A csomó végére kerültek bizonyos, Fogarasvidéket illető iratok: több év közös füzetbe került repartitiói, a katonaságnak tett szolgáltatásokat illető iratok. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása (az idő- és törvényhatósági rend segítségével) darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (továbbá a törvényhatóság és az év megjelölését) kell feltüntetni.

F 413. KIMUTATÁSOK KATONAI TERHEKRŐL

18. század közepe

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez az állag vegyes, egy-két kivétellel keltezetlen kimutatásokat tartalmaz katonai terhekről, a katonaságnak tett szolgáltatásokról. (A keltezett iratok 1754—1755. éviek; írásuk alapján a többi iratok is hasonló korúak.) A legkülön-

bözőbb katonai szolgáltatásokról van szó bennük: szállásról, fa, gyertya szolgáltatásáról, kvártélyházak restauratiójáról, a katonai pékségekhez való szolgáltatásokról, rendkívüli terhekről stb. A kimutatások jellege is eltérő; egyes városok, törvényhatóságok összeállításai, sérelmi iratai fekszenek itt együtt általános érdekű kimutatásokkal. Tabelláris összeállítások és szöveges beadványok egyaránt kerültek ide.

Az anyagban (keltezetlen volta miatt s a törvényhatóságok is csak részben lévén feltüntetve) az iratok esetleges rendben követik egymást. Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 414. AZ 1788–1791. ÉVEKBEN A KATONASÁG SZÁMÁRA TETT TERMÉKSZOLGÁLTATÁSOKRÓL ADOTT GUBERNIUMI ASSECURATORIÁK FELJEGYZÉSI KÖNYVE

9/10 csomó

1. 9/10 csomó

Ez az állag azoknak az assecuratoriáknak feljegyzési könyve, amelyeket a Gubernium az 1788—1791-i török háború alatt adott a harcoló katonaság számára termékszolgáltatásokat nyújtó személyeknek, ill. helységeknek e szolgáltatásaik megtérítéséről s kimutatás arról: hogy számolták el ezeket az összegeket az 1792-i hadisegélybe az 1793—1798. évek folyamán. Mindkét kötet azonos tabellákat tartalmaz. Ezek részben az assecuratoriák kiállításával kapcsolatos adatokat közlik (kinek nevére adták ki őket; a kiállítás éve, hónapja, napja; az assecuratoria guberniumi száma; mely évben szolgáltatták e termékeket; értékük), részben a jóváírás módját (ki szolgáltatta vissza az assecuratoriát, mely törvényhatóság hadi subsidiumába tudták be, külön-külön és együttvéve mely összeget tett ez ki, s végül mennyi maradt még fenn kártalanítandónak). Az első kötetben a birtokos nemesség és az egyházak által tett szolgáltatások adatai szerepelnek, a másodikban egyes helységekéi.

Mindegyik kötet több füzet egyesítéséből kelekezett. Ezek évrendben követik egymást. Egy évből több füzetet is tartalmazhatnak. Az egyes füzeteken belül a bejegyzések rendje esetleges. Segédeszköz nem készült a kötetekhez. Kutatásuk átforgatással történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét s a kötet közelebbi megjelölését tüntesse fel.

F 415. TÚLFIZETÉSEK KIMUTATÁSAI

1802–1808

1/6 csomó

1. 1/6 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz az egyes törvényhatóságok perceptorai által eszközölt túlfizetésekről és ezek visszatérítéséről. Ezek általában a törvényhatóság és a perceptor nevét (többször azoknak a perceptoroknak megnevezését

is, akik alatt a túlfizetés történt), a rebonificálandó összeget (több helyütt részletezve: mely időszakban mennyit tett ki ez, további években mi járult hozzá) s annak feltüntetését tartalmazzák, hogy ebből mi került rebonificatióra (szintén időszakos bontásban), mi a még rebonificálandó összeg, s mennyit térítettek vissza a jogos összegen felül.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 416. ADÓHÁTRALÉKOK ÖSSZESÍTŐ KIMUTATÁSAI

(1740-es évek) 1801–1808

3/5 csomó

1. 3/5 csomó

Ez az állag adóhátralékok összesítő kimutatásait tartalmazza. Ezek (ti. a törvényhatósági adóperceptorok adóbefizetési hátralékai) több évtizedesek lehettek. Az állagban található kimutatások az 1801—1808. évben készültek; a restantiák viszont az 1740-es évekig nyúlnak vissza. Egy-egy évből több tabelláris kimutatás maradt ránk; ezek részben az 1740-es évektől az 1770-es évek második feléig terjedő időkből fennmaradt restantiák adatait tartalmazzák, részben az előbbi tabellák záródátuma és az 1790-es évek közt keletkezetteket. Vannak ezek mellett katonai computus-iratok is (a restantiák ügyével kapcsolatban) stb.

Az állagban a kimutatások készítésének évrendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az évszámot) kell feltüntetni.

F 417. TAXA SYDOXIALIS-HÁTRALÉK KIMUTATÁSOK

(1786–) 1805–1808

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez az állag a görög nem egyesültek által fizetett taxa sydoxialis hátralékairól tartalmaz kimutatásokat. A legrészletesebb táblázatok közlik a törvényhatóság és a perceptor nevét, a restans összeget (mely évből mennyi restantia maradt összesen), a befizetések, ill. relaxatiók összegét s a még törlesztendőket (ezeket több sorozatban részletezve). Más tabellák kevésbé részletesen közlik lényegében ugyanezeket az adatokat. Költségvetési kimutatásokat is találunk itt a Fundus Taxarum Sydoxialium hovafordításáról.

A kimutatások az 1805—1808. években készültek, s az akkori befizetéseket, ill. az akkor továbbra is restans összeget ölelik fel; a bennük jelzett restantiák keletkezésének időpontja azonban 1786-ig nyúlik vissza.

A csomón belül az iratok évrendben követik egymást. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 418. ADÓSSÁGOK ÉS RESTANTIÁK KIMUTATÁSAI

1740-es évek—1766

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz a katonai év (vagy annak egy szakasza) végeztével a következő pénztári időszakra átfutó adósságokról és perceptori stb. restantiákról, továbbá arról, hogy mit törlesztettek ebből a kimutatás tárgyát képező időszakban, s mi folyik át a következőre. A tabellák rovatai általában az adósság vagy restantia megnevezését (törvényhatóság, perceptor, volt országos főbiztos stb., egyes személy), restantiáknál általában az évet is, az év egyes szakaszaiban a Cassa Bellica-ba, ill. a Cassa Provincialisba befizetettek összegét s a következő időszakra átmenő összeget tüntetik fel. Adataikat csoportosítva közlik: elsőnek az olyan adósságokat és hátralékokat, amelyek „per Cassam ducuntur", majd a fiscalis directorhoz (behajtásra) áttett adósságokat, harmadik helyen a Bogáthi országos főbiztossága és cassae directorsága idejéből való restantiákat, ezt követően a Bogáthi-féle számadásokból származó liquidatiókat, a Baussnern (Bogáthi utóda) által Bogáthira hárított liquidatiókat s végül (évek szerint csoportosítva) a kimutatás keltét közvetlenül megelőző évekből való restantiákat.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 419. KIMUTATÁSOK RENDKÍVÜLI SZOLGÁLTATÁSOKRÓL

1820—1848

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag táblázatos kimutatásokat tartalmaz az adóba beszámított rendkívüli kiadásokról. Ezek rovatai: a törvényhatóság, a királyi perceptorok neve; az előző computuskor feljegyzett szolgáltatásokból az előző katonai félév végén igazolandók maradtak; ehhez a folyó félévben hozzájárult; a computuson feljegyzett termékmennyiség; a kettő összege; ebből a jelen félévi computusnál igazolva (több alrovattal); igazolandó maradt.

A csomó iratai katonai évek, azon belül félévek rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges időszak megjelölését kell feltüntetni.

F 420. LIBRI AUXILIARES

1772—1773

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ebben az állagban négy, bizonyos tekintetben egyezést mutató kötetet egyesítettek.

1. Liber Auxiliaris circa Expensas ad Domos Annonarias (1773). Ez a kötet egyes katonai élelmiszerraktárak (domus annonariák) számára történt kifizetések

feljegyzésére szolgált. Első része a domus annonariák szerint tagolódik. Adatai: a (törvényhatósági vagy városi) perceptor neve és a perceptori pénztári napló száma, a kifizetés hónapja és napja; a kifizetés sorszáma; az utalványozás összege; az egy hónapban tett utalványozások összege (ezt a rovatot rendszertelenül vezették). Második része az egyes raktárak számára tett kifizetések összegezése.

2. Liber Auxiliaris Super administrata ad Cassam Limitaneam parata pecunia, Naturalibus, Salgamo et Praejuncturis (1772—1773). Ez a kötet a Cassa Limitanea javára történt készpénz- és előfogat-szolgáltatások feljegyzési könyve. Első része a készpénz-szolgáltatások adatait foglalja magában. Előbb törvényhatóságok, azon belül perceptorok szerint ismerteti a szolgáltatások adatait (a perceptori pénztári napló száma; a szolgáltatás kelte; sorszáma; a befizetés összege; helyenként feltüntetik azt is: mennyi volt fizetendő a commissariatusi assignatio szerint), a törvényhatóságok után ugyanígy közölve a Cassa Provincialis részéről történt befizetésekét, majd összesítő kimutatást ad (törvényhatóságonként stb.) a havi befizetések összegéről. Második része a praejuncturák adatait tartalmazza: annak a perceptori cassának és perceptornak nevét, amelyhez, ill. akikhez az előfogatot szolgáltató tartozott, a pénztári napló számát, sorszámát, a kiutalás keltét, a tiszteknek 15, a közembereknek 12 kr-jával kiállított igásállatok számát s ennek készpénzre átszámított értékét. Az előfogatkimutatások is törvényhatóságok szerint tagolódnak. A kötet utolsó része a két említett szolgáltatástípus adatainak összegezése. (Csak az egyes hónapokban befolyt összegekről számol be.)

3. Liber Auxiliaris super administrata ad Cassam Bellicam parata pecunia, Naturalibus, Salgamo et Praejuncturis (1772—1773). Ez a kötet a hadipénztárhoz történt készpénz-, termék- és salgamum-szolgáltatások adatait tartalmazza. Első részében előbb ezredek szerinti tagolásban közli az adatokat: a Commissariatus assignatiói szerint az egyes törvényhatóságok által fizetendő összeget; a perceptori pénztári napló számát, a kifizetés keltét, összegét s havi kifizetések összegét; ezek után összegező kimutatást ad (ezredek szerint) az egyes hónapokban nyert összegekről. Ehhez a részhez mutató készült, amely az ezredek nevét és a lapszámot közli. Második része előbb szintén ezredek szerinti tagolásban közli a termék- és salgamum-szolgáltatások adatait (perceptori pénztár, perceptor, pénztári naplószám, sorszám, az egyes szolgáltatott termékfajták — zab, széna, szalma, hús, kenyér, gyertya, tűzifa —, salgamalis krajcárok, az előbbinek készpénzre átszámított összege — szolgáltatási tételként és havi összegben —), majd összegezve (ezredek szerint; a havi összegek készpénzben). Végül összegezést ad a három különböző szolgáltatás mértékéről (ez csak az egyes hónapokban befolyt készpénzösszegeket, ill. a naturalia ellenértékét és a végösszeget adja meg).

4. Liber Auxiliaris Circa Perceptionem Arrharum ex Salariis, Pensionibus et Diurnis detractarum Pro Anno Militari 1773. Ez a kötet az illetményekből, nyugdíjakból és napidíjakból levont arrhák kimutatásait tartalmazza. Egyrészt törvényhatóságok s azon belül perceptorok szerint közli adatait (perceptor neve, perceptori pénztári naplószám, a befizetés kelte, sorszáma, összege, a havi kifizetések összege), másrészt ezek összegezését adja (perceptoronként tüntetve fel a havonta befolyt összeget). A kötet elején mutató található; ez a perceptorok nevét és a megfelelő lapszámot közli.

Segédeszköz csak a 3. alatt ismertetett kötet egy részéhez és a 4. alatti kötethez

áll rendelkezésre. Ez annak alapján kutatható, a többi kötetek átforgatással. A kérőlapon az állag és a megfelelő kötet nevét kell feltüntetni.

F 421. FELJEGYZÉSI KÖNYVEK KIRÁLYI PERCEPTOROK BEVÉTELEIRŐL ÉS KIADÁSAIRÓL

1807–1825

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ez az állag feljegyzési könyveket tartalmaz a királyi perceptorok által bevételezendő, ill. kifizetendő összegekről. Ezek egységes típusúak (csak egy, alább jelzendő esetben van *adatszolgáltatásukban* eltérés). Külön-külön közlik a bevételek és kiadások adatait; a rovatok mindkét esetben azonosak (a bevételezendők, ill. kifizetendők címe, az összeg, megjegyzések). Törvényhatóságonként, azon belül perceptori kerületek szerint tagolódnak; a perceptoroknál címek szerint vannak felsorolva a be- és kifizetések. A címek általában az alábbiak: Titulo Liquidationum Perceptoralium, Titulo Anticipationum Cassae Provincialis, Titulo Taxarum Aulicarum et Gubernialium; Titulo Subsidiorum Charitativorum, Titulo Taxarum Sydoxialium, Titulo aliorum diversorum Fundorum Accessoriorum, Titulo contributionis Regiae, Per rebonificationem superfluarum Perceptionum, per Imputationem Relaxationum Contributionalium, Titulo Dimensi Stationalium Commissariorum, Titulo Bonificationis quartiriorum Militarium, Pro Marchalibus Congregationibus, Pro vectura et Comitiva pecuniae Contributionalis, Pro Annuali Rationum Perceptoralium Revisione, Pro opere rectificationis et Revisionis Tabellarum Contributionalium, Juxta statum Personalem; végül külön vannak feltüntetve a Cassa Provincialishoz tett administratiók. Az 1810. évi kötet csak a Cassa Concurrentionalishoz befolyó összegekről tesz említést.

Az állagban évrendben vannak elhelyezve a kötetek; a köteteken belül a törvényhatóságok a hagyományos rendben követik egymást. Egy-egy év anyaga több kötetet is betölthet. (Az állag erősen hézagos.) Segédkönyv nincs hozzá. Kutatása a kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag nevét, az évszámot és (minthogy egy-egy évből több kötet is maradhatott fenn) lehetőleg a törvényhatóság nevét is fel kell tüntetnie.

F 422. KIRÁLYI PERCEPTOROK ADÓBEFIZETÉSEINEK FELJEGYZÉSI KÖNYVEI

1789–1800

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag királyi perceptorok által tett adóbefizetések feljegyzési könyveit tartalmazza. Az első kötet (adatai az 1789—1795. évekből valók) a következő rovatokat tartalmazza: annak az évnek a jelzése, amelynek adója törlesztésére a befizetés történt; a perceptor neve; a befizetés kelte, a pénztári napló tételszáma, a készpénzbefizetés összege, a naturalia-szolgáltatások adóbefizetésül elfogadott összege. Törvényhatóságok rendjében halad (ha több perceptor működött egy törvényhatóságban, az esetben együtt, a befizetések időrendjében közli az őket illető adatokat). Az egyes törvényhatóságok kezdő oldalait a lapszélekre

ragasztott nyelvekkel jelezték. A második kötet (1793/94.) törvényhatóságok, azon belül perceptorok rendjében halad. Közli a befizetés keltét és címét (ez utóbbit általában csak oly esetben, ha külön assignatióval történt kifizetést tudtak fel szolgáltatásul), a készpénzbefizetés összegét, a természetbeni szolgáltatás készpénzellenértékét s a külön assignatiókra tett kifizetés tételét. A harmadik és negyedik kötet (1798/99), ill. 1799, 1800) törvényhatóságok, azon belül perceptorok rendjében halad; közli a befizetés idejét és címét; jelzi azt, hogy mily összegű a kivetés, mennyit kell a befizetésbe feltudni adóelengedések, ill. rendkívüli befizetések címén; közli a készpénzbefizetés, az adóba beszámított naturaliák és rendkívüli assignatiókra tett kifizetések adatait.

Segédeszköz nincs a kötetekhez. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges kötet jelzését kell feltüntetni.

F 423. TÖRVÉNYHATÓSÁGI PERCEPTOROK BEFIZETÉSEINEK ÖSSZESÍTŐ KIMUTATÁSAI

1799–1808

1 csomó

1. 1 csomó

A kimutatások négy típusú befizetendőt ölelnek fel: az 1740-es évektől az 1770-es évekig terjedő időszakból maradt restantiákat, az 1770-es—1790-es évek hátralékait, a kimutatás kiállítását megelőző öt év (az ún. normale quinquennium) restantiáit s végül a folyó pénztári évre kivetett adó stb. összegét. Mindez több tabellatípusban került kimutatásra. A legkorábbi restantiacsoport tabellái a törvényhatóság és a perceptor nevét, a hátralék évét és összegét, a folyó pénztári évben tett befizetéseket (az elfekvő befizetést, a relaxatiót, a recens liquidatiókhoz áttett összeget — mindegyik tételt több rovatban — s ezek végösszegét) tüntetik fel, majd a még fennmaradó összeget, az ebből a perceptor által legitimálandókat, ill. az adózóknál kinnlévőket, azután azt, hogy az effektíve befizetett összegeket továbbították, s végül a bevételek és kiadások egybevetését (pénztári maradvány, ill. supererogatum). Az 1770-es—1790-es évek restantiáinak két típusú kimutatása maradt fenn; az egyik csak a restantiaösszeg és befizetések részletes adatait közli, a másik az ebből történt kiadásokat (relaxatiók, a Cassa Provincialishoz befolyt összegek) s a befizetések és kiadások külön egybevetését is. A normale quinquennium restantiáinak kimutatása vagy az ezt megelőző időszak hátralékaival, vagy a folyó pénztári év befizetéseivel együtt, vagy külön tabellákon történt; a tabellatípusok részben az 1770-es—1790-es évekével, részben a folyó évével azonosak. A kimutatás készítésének évében történt befizetések táblázatai a törvényhatóság és a perceptor nevét, a kivetést, ill. az előző félévről maradt befizetendőket, a befizetéseket (több-kevesebb részletességgel), az ebből tett kifizetéseket (imputatio és bonificatio — rendkívüli szolgáltatások; adórelaxatiók: károsodottaké, tévesen adóztatottaké, behajthatatlan restantiák; visszafizetések; katonai kvártélyok bonificatiójára, adótabellák rectificatiójára és revisiójára tett kifizetések, contractionalis commissariusok díja, a perceptori ratiók revisiójának költségei, személyzeti kiadások — salariumok, egyéb rendszeres kiadások; ugyanezek külön rendeletre, a költségvetési összegen túl —; magazini kézművesek bére; tűzifára tett kiadások; marchalisok költségeire tett utalványozások, a szamosújvári börtön fenntartási költségei, adóösszeg és adó-

tabellák fuvarozásának és kísértetésének bére; a Cassa Provincialishoz tett befizetések — naturaliák értéke, készpénzben, összesen —; a kiadások összege) s a kettő egybevetését (pénztári felesleg, ill. supererogatum) közlik. Az ismertetett kimutatások mellett maradt az állagban néhány egyéb irat is (szöveges összeállítás restantiákról, kimutatás az Erdélyben állomásozó katonaságnak természetben tett szolgáltatásokról).

Az iratok a kimutatások készítésének évei szerint csoportosítva követik egymást a csomóban. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges évet kell feltüntetni.

F 424. PERCEPTORI LIQUIDATIÓK IRATAI I.

18. század közepe – 19. század

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag perceptori liquidatiók *iratait* tartalmazza. A perceptor liquidatiója azt az eljárást jelentette, amelynek során az elszámoláskor hátralékban maradt perceptoron vagy örökösein behajtották a hiányt. Ez az eljárás évtizedekig késhetett: a 18. század végén még 40—50 évvel korábbi hiányok liquidatiójának ügyében is folyt az eljárás. Az iratok jórészt tabelláris kimutatások; a táblázatok eltérő szempontok szerint készültek. A legbővebbek jelzik a szóban forgó törvényhatóság nevét, a liquidálandó összeget, a perceptor nevét, akinél a hiány fennmaradt, az executióval megbízott személy nevét és az executio keltét, az eredményt s a Cassa Provincialishoz ebből befolyt, ill. be nem folyt összegeket s végül, a megjegyzés rovatban, az előzőkbe be nem fért, de megemlítendő körülményeket; más kimutatások adatszolgáltatása szerényebb.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 425. PERCEPTORI LIQUIDATIÓK IRATAI II.

(1738 –) 1800 – 1808

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag *kimutatásokat* tartalmaz törvényhatósági perceptorok liquidatiójáról. A kimutatásokban szereplő számos liquidatio három kategóriába osztható. Az első a régi liquidatióké; ebbe az 1738 és 1763 közti restantiák tartoznak. A második kategória kezdő éve 1764; záró éve a kimutatás készítésének éve szerint változik (az azt megelőző hatodik év képezi ezt a határt). A harmadikba a kimutatás készítését megelőző öt év restantiái tartoznak. A régi liquidatiók tabellája az alábbi rovatokat tartalmazza: a törvényhatóság és kerület neve, a restans összeg, az ehhez a tabella készítésének félévében történt felderítés következtében hozzájáruló summa, a teljes bevételezendő összeg, az ebből folyó félévben törlesztett összeg (mely liquidatióból; a befizetés — több rovatban —; királyi relaxatio folytán törölve — több rovatban —; más kerületre vagy kategóriába való átvitel — több rovatban —; a törlesztések összege); a fennmaradó

összeg; a legitimálandó összeg (ugyanazokkal a rovatokkal, mint a bevételezendő összegnél). Az 1764 utáni restantiák két típusának kimutatása lényegében hasonló tabellákon történt. Ezeknek egy tagoltabb s egy egyszerűbb típusa ismeretes állagunkban. Az előbbi a következő adatokat közli: a törvényhatóság és a liquidatio alá vont perceptor neve, a restantiát illető guberniumi rendelet vagy computus jelzése, a restantia összege, a visszafizetésre kötelezett személy (a perceptor, örökösei, birtokainak vevője stb.), a megelőző semester végén fennmaradt restantia, az ehhez a folyó félévben hozzájárult összeg (kamat stb.), a restantia és a hozzájáruló összeg együtt, a befizetés (tételenként több rovatban), a még fennmaradó összeg, az ehhez a félév során esetleg hozzájárulók, az utóbbi törlesztése (több rovatban) és a fennmaradó összeg. Az egyszerűbb tabellák néhány rovatra összevonva közlik ugyanezeket az adatokat.

Az állagban a tabellák készítésének éve szerint csoportosítva követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 426. PERCEPTORI LIQUIDATIÓK FELJEGYZÉSI KÖNYVEI

1738–1802

1/2 csomó

I. 1/2 csomó

Az állagot törvényhatósági pénztárnokok restantiáinak behajtásával kapcsolatban keletkezett feljegyzési könyvek teszik. Két kötet az 1738—1763 közti időszakból maradt behajtandók (antiquae liquidationes) adatait tartalmazza: az egyik kötetben törvényhatóságonként, azon belül perceptoronként a behajtandó, ill. legitimálandó összeget, a másikban ezenkívül a relaxatióra vagy behajtásra vonatkozó rendeleteket és eredményüket is. A kötetek rendjét a betoldások többszörösen áttörik. A harmadik kötet az 1769 utáni behajtandók (recentiores liquidationes) adatait tartalmazza (törvényhatóságonként és perceptoronként): a restantiát, a befizetéseket és a relaxatiót.

Segédeszköze nincs az állagnak. Kutatása a kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 427. TÖRVÉNYHATÓSÁGI PERCEPTOROK LIQUIDATIÓINAK ÖSSZEGEZŐ KIMUTATÁSAI

1821–1835

1/2 csomó

I. 1/2 csomó

Ez az állag törvényhatósági perceptorok liquidatióinak összegező kimutatásait tartalmazza. Ezek félévenként (a pénztári évek szerint) készültek. A következő adatokat tartalmazzák: a törvényhatóság és a királyi perceptor neve, a fizetésre kötelezett személy (maga a perceptor, hozzátartozói stb.), az előző félév végén fennálló összeg, az ehhez az elszámolási félévben hozzájárulók (több rovat) s a liquidálandók összesen; ebből törlesztve (készpénzben — több rovat —, rendelettel törölve — több rovat —), összesen; a fennmaradó

összeg; a superflua administratio; megjegyzések (a liquidált összeg természetéről stb.).

Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 428. PROTOCOLLUM CIRCA DIARIA MENSTRUALIA REGIORUM PERCEPTORUM MAGNI PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE

1773–1774

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag perceptorok számadásairól vezetett jegyzőkönyv; a következő adatokat tartalmazza: a számadó neve, az elszámolási időszak, a számadás kelte és iktatószáma, a számadás felülvizsgálóinak jelzése (külön-külön rovatokban: Calculatae et Censuratae per... Revisae per..), a számadásra tett difficultasok kiküldését, az erre érkezett választ és a viszonválaszt illető adatok, a végleges döntés ratificatióra benyújtásának s onnan visszatértének kelte és iktatószáma, az absolutionalis kiadásának kelte, az absolutionalis által liquidált összeg s a liquidatióra adás esetén a liber liquidationis lapszáma. A kötet rovatai közül a difficultasok kiküldését illető után következők általában üresen maradtak; a bejegyzések többségénél csak a számadás kelte és iktatószáma szerepel. A kötet tagolódása törvényhatóságok szerinti.

Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása átforgatással történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 429. CSERNÁTONI GYÖRGY PERCEPTOR KIMUTATÁSA KERÜLETE ADÓFIZETÉSÉRŐL

1772–1773

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Két kimutatástípust találunk a kötetben; az egyik helységenként tárgyalja az adófizetést, a másik összesítve adja a kerület adatait. Az első adatai (számos rovat maradt kitöltetlenül, ezeket nem közöljük): a kivetés összege, a törlesztés (pénztári naplószám, a befizetés sorszáma, a befizetés címe: adó, természetbeni törlesztés, az egyes adózó rétegek — nemesek, parasztok, zsidók stb. — által befizetett adó, ennek havi összegei, utalás az összegező táblázat lapszámára. Ahol a helységnek restantiája volt, ennek törlesztését külön tüntették fel.) Az összegező táblázat sorszámot ad, majd a járást, a helység nevét, a község főlapjának sorszámát, a kivetést, a havi törlesztés összegét (in paratis, in acceptatis, summariter) s ezek összegét (ugyanígy három rovatra bontva), a restantiát vagy túlfizetést. Ezt a helységekig lemenő összegezést egy további követi, amelyben az előbbihez hasonlóan a járások adatai szerepelnek.

Segédeszközül a kötet élén álló mutató szolgál az állaghoz. Ez betűrendben közli a helységek nevét s főlapjuk sorszámát. A kutatás ennek (s a főlap utalásainak) alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 430. TŰRI ANTAL HÁROMSZÉKI PERCEPTOR SZÁMADÁSI IRATAI

1791, 1797–1800

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Az iratanyag többféle számadási iratot tartalmaz. Találunk itt kimutatást a felszedett adóról és a restantiáról, jegyzékeket a tűz-, víz-, jégkárosultakról, kimutatásokat az adóba beszámítandó naturaliákról; akad itt perceptori pénztári napló, összeállítás superflua perceptiókról, kimutatás és nyugták a szék cassa perceptoralisából tett kifizetésekről.

Az iratok a csomón belül évenként és félévenként egybegyűjtve követik egymást. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét (s szükség esetén az évszámot) tüntesse fel.

F 431. LIBRI SALARIALES

1783–1848

71 kötet, ill. füzet

1—71. 71 kötet, ill. füzet

Ez az állag törvényhatósági tisztek és szolgák illetménykimutatásait tartalmazza, s a törvényhatóság egyes szükségleteire utalványozott összegekét. A kötetek egy-egy év (két félév) vagy egy-egy félév anyagát tartalmazzák; törvényhatóságonként sorolják fel a tisztviselőket és szolgákat. Többé-kevésbé rangrendet tartanak. Az egyes személyeknél jelzik az illetmény összegét, a félévi kompetenciát, a tényleges kifizetést, a levonásokat (arrha, taxa carentiae, bírság címén), az üresedés, illetményfelfüggesztés folytán ki nem fizetett illetmény összegét s a még kifizetendőket; a címben jelzett korszak jó részében a korábbi évekből restans illetményt is. A törvényhatóságok egyéb szükségleteire (irodaszer-ellátmány, rabok tartásának költsége, megyeház épületének bére, marchalisok tartásának költsége stb.) fordított összegeknél az évi és félévi kompetenciát, a tényleges kifizetést s a még kiutalandókat tüntetik fel.

Az anyag évrendben van elhelyezve. A kötetek, ill. füzetek törvényhatóságok szerint tagolódnak. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így a kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag nevét és az év (és félév) megjelölését kell megadni.

F 432. TÖRVÉNYHATÓSÁGI ÉS VÁROSI TISZTEK ILLETMÉNYKIMUTATÁSAI

1785–1786

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez a füzet törvényhatósági és városi tisztek illetménykimutatásait tartalmazza (s a törvényhatóságok egyéb házi szükségleteire tett kiadásokét is). Törvényhatóságonként (II. József-kori rendjükben), azokon belül rangrendben közli a

tisztek illetményeinek adatait. Rovatai a tisztek funkcióját, nevüket, évi salariumukat, az ebből a folyó félévben tett kifizetést tartalmazzák (ez utóbbi a következő alrovatokra oszlik: készpénzben tett kifizetés, a levont és beszámított arrha és taxa carentiae, bírság összege, a vacantia folytán vagy illetményfelfüggesztés révén ki nem fizetettek, az előbbiek összege), majd az évi illetményből a következő félévre maradó részt. A további rovatok az egyéb házi szükségletre tett kifizetések adatait tartalmazzák: a tényleges kifizetéseket, a szükséglet megszűnése következtében a pénztárban visszatartott összeget s a kettő summáját, majd a még kifizetendőket. A lap szélére megjegyzések kerültek (meddig jár az illetmény stb.). A kötet végén törvényhatóságok és városok szerinti összegezést találunk. Segédeszközül csak ez szolgál a kötethez. Kutatása ennek alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 433. PROTOCOLLUM COMMISSIONIS AD DILUCIDATIONEM ANTIQUARUM CASSAE PROVINCIALIS PRAETENSIONUM ET RESTANTIARUM IN REMONSTRATIONIBUS SUB TITULO STATUS ARCHIVI DUCTARUM ... ORDINATAE

1775

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag annak a bizottságnak jegyzőkönyve, amely egy 1774. január 19-i és egy 1775. szeptember 14-i erdélyi udvari kancelláriai rendelet következtében a Cassa Provincialis jelentéseiben aktívákként felvett régi tartozások (legnagyobbrészt perceptori restantiák) ügyének kivizsgálását folytatta. A bizottság láthatólag csak 1775-ben működött. A kötet bejegyzései jegyzőkönyvformában, tételenként veszik sorba a bizottságnak a restantiák történetét és felvehetőségét illető véleményét. Végén betűsoros mutató található a liquidatio alá vont perceptorokról, ill. a megtárgyalt adósságokról. Ez a lapszámra utal. A kutatás e mutató alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 434. II. JÓZSEF CSÁSZÁRI KORONÁZÁSI AJÁNDÉKÁNAK IRATAI

1763–1764

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag a II. József császári koronázási ajándékára tett kivetések táblázatos kimutatásait tartalmazza Erdély alábbi törvényhatóságaiból, ill. városából: Belső-Szolnok megye, Fogarasvidék, Udvarhelyszék, Háromszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék, Aranyosszék, Medgyesszék, Vízakna. A táblázatok általában helységenként, azon belül adózókategóriánként és egyes adózónként közlik adataikat. Egyes tabellák csak a repartitiót közlik, mások a facultasadó mennyiségét is; ismét mások a teljes adómennyiséget s a facultasadót külön-külön s aztán a kivetést (elvétve egyéb adatokat is).

Az iratok törvényhatóságok rendjében vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk. A kutató a kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét tüntesse fel.

F 435. A FUNDUS INSURRECTIONALIST ILLETŐ IRATOK

1809–1840-es évek

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag az 1809-i nemesi felkelés költségeiről készült kimutatások, számadások bizonyos iratait tartalmazza. Több egymástól elkülönülő részre oszlik. Az első a Fundus Insurrectionalis pénztári naplója 1809—1811-ből. Külön anyagrész egy összefoglaló kimutatás az insurrectio alkalmával történt be- és kifizetésekről (Extractus omnium perceptionum et erogationum occasione insurrectionis Transylvanicae factarum); ehhez kimutatások csatlakoznak az insurrectio céljára tett felajánlásokról s vegyes egyéb insurrectionalis iratok is. További, több részre váló csoportja az állagnak az insurrectionalis fundusok számbavételére kiküldött guberniumi bizottságok iratanyaga. Ezek a bizottságok a törvényhatóságok főtisztjeinek elnökletével ültek össze; a Guberniumot az Exactoratus Provincialis egy tisztviselője képviselte. Az alábbi törvényhatóságokat, ill. azok területeit illetően tartalmaz anyagot: 1. Torda megye felső kerülete (a bizottság jegyzőkönyve; mellette kimutatások az insurrectionalis pénztár felsegítésére tett befizetésekről, az articularis telkekre tett kivetésekről, az insurgensek, exemptusok, a nemesi összeírásban szereplő adózó egyházi nemesek conscriptiója, feljegyzés a conscriptióból kimaradt nemesekről); 2. Torda megye alsó kerülete (a bizottság jegyzőkönyve; emellett kimutatások a nemesi felkelésben személyesen részt vett birtokos nemesekről, a felkelési kötelezettségüket „különböző módon" teljesített nemesekről, a zsoldosállításra nem kényszeríthető, de a permanens deputatio által bizonyos összeg befizetésére kötelezett birtokosokról, azon nemesekről, akik a 7 Ft-os concurrentionalis alól kihagyandók, a permanens deputatiótól articulare adjutumot kapott s ezt visszafizetni tartozó nemesi birtokosokról s vegyes egyéb insurrectionalis kimutatások); 3. Zaránd megye (a bizottság jegyzőkönyve); 4. Udvarhelyszék (a bizottság jegyzőkönyve; hivatali levelezés az insurrectio tárgyában, a szék insurrectionalis számadásaira tett difficultasok, kimutatások az insurrectio céljára felgyűlt fundusokról, az insurrectiónál felhasznált naturaliákról, a székben kiosztott articularis segélyekről, insurgens egységekről, a lovas insurgensek által a Gubernium részéről utalványozottakból kivett csizmákról, a szék által vissza nem szolgáltatott puskákról és más katonai felszerelésekről). Külön említjük az Exactoratus Provincialis jelentéseit az 1820-as—1840-es évekből a Fundus Insurrectionalist illetően. Az anyag utolsó egységét a nemesi felkelési alapról készített liber competentionalisok teszik; ezek kimutatások az insurrectio céljaira tartozó befizetések restantiáiról s ennek törlesztéséről.

Az állagban az ismertetett csoportokban követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a szükséges anyagrész megnevezését kell feltüntetni.

F 436. KÖTELEZVÉNYEK A SZÁSZ NATIO ADÓSSÁGAIRÓL

1770-es–1780-as évek

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez az állag a szász natio által felvett kölcsönökről adott kötelezvényeket tartalmazza (általában hiteles másolatokban), valamint néhány irományt ezekkel az adósságokkal kapcsolatban. Az iratok feltehetőleg az 1780-as években a szász natio gazdálkodásának megvizsgálására kiküldött bizottság működése során keletkeztek (jelentés mellékletei lehettek). A kötelezvényben szereplő kölcsönök zömét a fogarasi uradalom zálogösszegének törlesztésére vette fel a natio; akadnak azonban itt egyéb adósságok is. A hitelezők vegyesen intézmények (a nagyenyedi református kollégium stb.) és magánszemélyek.

Az állag egyes iratai egykorú sorszámok rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s ismétlődő kutatáskor az irat sorszámát) kell feltüntetni.

F 437. KOLOZSVÁRI ADÓÜGYI VIZSGÁLAT JEGYZŐKÖNYVE

1817–1818

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Ez az állag egy, az Exactoratus Provincialis által Kolozsvár adótabelláiban és classificationis instrumentumában talált hibák megvizsgálására kiküldött bizottság jegyzőkönyve. A vizsgálat alapjául az országos főszámvevőségnek 1817. augusztus 9-én a Guberniumhoz tett jelentése szolgált. Ennek folyományai voltak a Főkormányszék 1817. november 20-i rendeletei, amelyekkel egyrészt kiküldte a bizottság elnökét Szabó János disctrictualis provincialis commissarius személyében, másrészt utasította Kolozsvár városának tanácsát: delegáljon mellé további személyeket a bizottságba. A vizsgáló bizottság (amelynek tagjai Szabón kívül egy királyi perceptor, továbbá kolozsvári senatorok és egy városi tiszt voltak) 1818. január 17-én kezdte meg működését, s az év május 5-én zárta le a vizsgálati jegyzőkönyvet. Munkája során kihallgatta a fertályok kapitányait, jegyzőit, s egyes pontokat illetően a kocsmárosokat, fogadósokat, téglavető mestereket, kerttulajdonosokat, bérlőket stb. is. A vizsgálat során felmerülő kérdések a következők voltak: a capitis et civica taxa problémái (itt többek közt kimutatást találunk azokról a polgárokról, akiknek 8 Ft-nál több a civica taxájuk, ill. azokról, akiknek taxája külső facultasukhoz képest kevésnek tűnik), a miserabilisként felvett személyek adózásképtelen voltának bizonyítatlansága, a conventionatus cselédek adója, malmok, ványolók taxája, fogadók, kocsmák jövedelmei és taxája, mészárszék jövedelme, pálinka- és serfőzőházak jövedelme, téglavetés és cserépgyártás jövedelme (részletes költségvetésekkel), kertek taxája, kormányhatósági tisztviselőknek hivatalból kompetáló lovak taxájának ügye, újonnan épített házak taxája, egyes személyek adózásának ügye, az adótabella és a classificationis instrumentum közti eltérések kérdése.

A jegyzőkönyv kéthasábos. A vallomásokat csak azon esetekben vették fel benne egyenként, amelyekben egyes személyeket illető kérdésekről volt szó,

vagy amelyekben egyes vallomások magukban is érdekkel bírtak; összesítve közölték az elmondottakat. A jegyzőkönyvsorozathoz mellékletek csatlakoznak. Ezek a kötetbe vannak helyezve; lajstrom készült róluk. Segédeszköz csak a mellékletekhez van. A kutatás részben ennek alapján történhet, részben átforgatással. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 438. BRASSÓ VÁROS HÁZ- ÉS KOCSMÁLTATÁSI ADÓÖSSZEÍRÁSA

1757

1/10 csomó

1. 1/10 csomó

Ez a füzet Brassó város ház- és kocsmáltatási adóösszeírását tartalmazza. Elkészítésére a Gubernium által a várossal 1756. június 10-i kelettel közölt királyi rendelkezések adtak indítékot. Az összeírást leíró jellegű bevezetés előzi meg az összeírás késésének okairól és a becslés módjáról. Az utóbbit a házak esetében városi tisztek, szenátorok, centumvirek s a mellékjük beosztott kőművesek és ácsok végezték. A bor kocsmáltatásának becslésére részletes haszonkalkulációt dolgozott ki a város (külön a külföldi — havasalföldi és magyarországi — s külön az erdélyi borokra nézve). Más szeszes italok kocsmáltatásával nem foglalkozik az összeállítás. A táblázat közli az összeírt személyek nevét, házuk becsértékét, taxájukat, a kocsmárolt borok mennyiségét (árkategóriák szerint és összesen), a kocsmáltatási illeték összegét. Előbb a családapák adatait sorolja fel (városrészek szerint), majd az özvegyeket (ugyanígy), az extraneusokét s külön a városi magistratusét.

Segédeszköz nem áll hozzá rendelkezésre. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 576. DEPUTATIO EXACTORALIS SUB GENERALIBUS COMITIIS ... CLAUDIOPOLI CONSTITUTA

(Az 1790–1791-i országgyűlés alatt Kolozsvárra kihelyezett országos számvevőségi részleg iratai)

1790–1791

1 kötet (csomóban)

1. 1 kötet

A kötet az országos számvevőség 1790—1791-ben Kolozsvárra, az országgyűlésre kihelyezett részlegének iktatókönyve. A részleg lényegében mindenféle számvevőségi üggyel foglalkozott. A Szebenben működő Exactoratus Provincialis kimutatásokat, kivonatokat küldött meg neki vagy ilyenek felterjesztését rendelte el; a Gubernium áttette hozzá a tűz- és más, természeti csapások okozta károkról szóló jelentéseket, az ezekkel kapcsolatos kérvényeket stb., a rendszeres piaci árjelentéseket, a kereskedelmi jövedelmekről, a taxa civicáról szóló beszámolókat; az országos főbiztosság katonai kvártélyjegyzékeket, számadásokat küldött meg neki. Magazini munkások bére ügyében fordult hozzá. A deputatiónál megforduló többi ügyek közül az adóügyek emelendők ki (restantia-, liquidatióügyek); szerepelnek itt még költségvetési ügyek, a Fundus Cameralis incassatiójának ügyei, a census cathedraticus ügye, iskolai számadá-

sok, a szebeni árvaház ügyei, rabok élelmezésével, gyógykezelésével kapcsolatos ügyek, plájások tartásának ügyei, városi számadás-, transmigransügyek. Külön említendő, hogy a sóbányák is ide fordultak számadásaikkal.

Az iktatókönyv az irat küldőjét, keltét, tárgyát, ügykörét vagy feldolgozóját tünteti fel. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 577. COMMISSIO GUBERNIALIS IN EXACTORALIBUS

(PROTOCOLLUM COMMISSIONIS GUBERNIALIS EX ORDINATIONE EXCELLENTISSIMI DOMINI COMITIS GUBERNATORIS REGII IN EXACTORALIBUS ... CELEBRATAE)

(A számvételi munka reformjával foglalkozó guberniumi bizottság munkálata)

1799

1 kötet (csomóban)

1. 1 kötet

Az állag annak a bizottságnak munkálata, amely Bánffy György gubernator rendeletére 1799 novemberében ülésezett Kolozsvárott, s a számvételi munka új módszereit volt hivatva kidolgozni. Elnöke Teleki Lajos, az Exactoratus Provincialis elnöke volt, tagjai Straussenburg Dániel guberniumi tanácsos, Kenderesi Mihály és Rozsnyai István guberniumi titkár és az országos számvevő. Részt vett a bizottság munkájában Martin Loibel udvari számtanácsos is. A munkálat az országos jövedelmekről való számvételi munka, s az ezt végző szervek rövid történetével kezdődik; ezt az Exactoratus Provincialis egyes osztályainak teendőiről készült kimutatás követi, majd vélemény egyes kimutatások összeállításának szükségéről. A bizottság általános operatumot dolgozott ki a számvételi munkáról (a falusi bírák, pénzbeszedők, a törvényhatósági perceptorok, a Cassa Provincialis administratorainak kötelességei, a közalapokat kezelők —törvényhatóságok, a főtisztek és tisztségek, a Commissariatus Provincialis — feladatai, az Exactoratus Provincialis teendői, személyzete, illetménye, liquidatiók intézése). A kötetet kimutatások (az Exactoratus Provincialis illetményei, a törvényhatósági perceptorok kiadásai segédszemélyzetre, computusokra, irodaszerekre) és tabellaminták zárják.

A kötet papírfedelű; segédkönyv nincs az állaghoz. Átforgatással kutatható. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Az Exactoratus Provincialis selejtezés utáni registraturája

F 175. EXACTORATUS PUPILLARIS – DEPARTAMENTUM PUPILLARE

(Gyámság- és gondnokságügyi számvevőség – gyámság- és gondnokságügyi osztály)

1780-as évek–1866

265 csomó, 113 kötet

Gyámsági és gondnoksági ügyek iratai:

1—92.	Családok szerint rendezett anyag	92 csomó
125—148.	Családok szerinti, újonnan rendezett anyag	24 csomó

94—121.,				
149—150.	Törvényhatósági és városi árvakimutatások		30	csomó
123.	Protocollum Rationum Tutoralium		1	csomó
93., 122.,				
124.	Vegyes anyag		3	csomó
	Kórházak ügyeinek iratai:			
251—206.,				
228—229.	Kolozsvári Karolina-kórház		58	csomó
207—219.	Kolozsvári Karolina-kórház bujasenyv-osztálya		13	csomó
220—227.	Kolozsvári Karolina-kórház; tébolyda		8	csomó
230—242.	Marosvásárhely		13	csomó
243—253.	Sepsiszentgyörgy		11	csomó
254—258.	Szamosújvár		5	csomó
259—261.	Torda		3	csomó
262.	Dés		1	csomó
263.	Szeben, kolozsvári Szt. Erzsébet-kórház		1	csomó
264.	Brassó, Tasnád		1	csomó
378.	Kolozsvári szükségkórház		1	csomó
	Segédkönyvek:			
265—300.	Iktató- és mutatókönyvek	1787—1847	36	kötet
301.	Iktatókönyv	1848	1	kötet
302.	Mutatókönyv	1848	1	kötet
303.	Protocollum (recte Index) Orphanorum, Tutorum, Curatorum	1830—1848	1	kötet
304.	Index Exactoratus in Pupillaribus penes abolitam Tabulam Districtualem Claudiopolitanam constituti	1787—1789	1	kötet
374.	Feljegyzési könyv árvai ügyekben	1830—1852	1	kötet
376.	Pótleltár az országos főszámvevőség levéltáráról		1	kötet
375.	Liber Ordinationum Normalium		1	kötet
305—320.	1. román határőr-gyalogezred: Contobücher über die Pupillar Depositen (I., IV—XVIII.)		16	kötet
321—344.	Waisenbücher (I—XVIII., XXII—XXVI., XXIX.)		24	kötet
345—351.	Besztercei gyámsági kimutatások	1811—1818	7	kötet
352—363.	Brassói gyámsági kimutatások	1800—1831	12	kötet
364—373.	Medgyesi gyámsági kimutatások	1822—1837	10	kötet
377.	A szebeni Theresianum számadási iratai	1845—1856	1	kötet

Az iratanyag erősen tagolt. A gyámsági és gondnoksági ügyek iratanyagának legnagyobb egysége a családonként rendezett iratanyag; ez két részre különül: egy korábbi rendezésűre, s egy továbbira, amelynek rendje 1962-ben került helyreállításra. Mindkettő örökhagyók (ill. gyámság vagy gondnokság alatt álló személyek) szerint tagolódik. A korábban rendezett anyagon belül a személyek nevének kezdőbetűrendje uralkodik. Egy-egy betűn belül van egy sorszámozott rész;

ehhez sorszámozatlan anyag csatlakozik. Az egy-egy örökhagyóra vagy gyámság, ill. gondnokság alatt állóra vonatkozó anyagról általában elenchusszerű feljegyzés készült, amely az ily egységek élén foglal helyet; ez az iratnak az említett egységen belüli sorszámát, tárgyát, guberniumi, királyi táblai és exactoratusi iktatószámát adja meg. Az 1962-ben rendezett anyag egységei szintén az egy örökhagyóra, ill. gyámság vagy gondnokság alatt álló személyre vagy személyekre (testvérek) vonatkozó iratanyag. Ebbe a csoportba tartoznak még a törvényhatóságok és városok árvai kimutatásai s az ezzel kapcsolatos hivatali levelezés, valamint néhány különleges természetű anyagrész: Gremialia (működési, személyzeti ügyek iratai, elenchussal, amely az irat keletkezésének évét, sorszámát, tárgyát, guberniumi, királyi táblai és számvevőségi számát s esetleg darabszámát közli), Normalia (a Gremialiáéhoz hasonló elenchussal), a Departamentum Pupillare segélyintézetének iratai, a marosvásárhelyi kerületi tábla gyámság- és gondnokságügyi referensének jegyzőkönyve az általa referált ügyekről (1787), mutató Pupillare-ügyekben (1787—1790, ma használhatatlan), jegyzék a Fundus Orphanalist illető iratokról, kolozsvári és medgyesi árvavagyon-számadások, vegyes árvaügyi iratok.

A kórházügyi számadásanyag kórházanként tagolódik; egyes kórházaké ezen belül is részekre oszlik. Az egyes sorozatokon belül évrend uralkodik. A kolozsvári Karolina-kórháznak negyedévenkénti, évrendbe szedett anyaga mellett sorszámozott iratai, pénztári naplói, anyagellátási, építkezési ügyekkel foglalkozó és vegyes iratai is maradtak; külön sorozatot képez a bujasenyv(vérbaj-)osztály és a tébolyda számadási anyaga. A marosvásárhelyi kórház anyagában az ügyviteli iratok, számadások és szegényügyi iratok különülnek el; a szamosújvári kórház számadásai közt is külön csoport a szegényügyieké; a tordai kórháznál az általános anyag mellett a bujakórosztály anyaga is szerepel.

Az Exactoratus Pupillaris, ill. Departamentum Pupillare ügyiratanyagának csak kétcsomónyi töredéke maradt fenn (ez évrendben van elhelyezve). A szerv, ill. osztály iktató- és mutatókönyvei azonban megmaradtak. A kétfajta segédletet közös kötetek tartalmazzák. Az iktatókönyvi rész 1819 előtt általában az iktatószámot, a praesentatumot, az irat tárgyát (benne a kelet és az idegen szám feltüntetésével), a referens nevét, az ügyben kelt határozat keltét, tárgyát (részletesen), expediálásának keltét és a kapcsolatos számot tünteti fel; 1819-től kezdődőleg az exactortól való átvétel keltét, az általános iktatásban nyert számot, az osztály-iktatószámot, az irat esetleges guberniumi számát, tárgyát, referensét, elintézését (érdemét —röviden — vagy annak jelzését, hogy hova küldték az elintézést) s az expediálás keltét. Mindkét iktatókönyvtípushoz betűsoros mutató csatlakozik a kötet végén (csak 1848-ban kerül külön kötetbe az iktató- és mutatókönyv). Ezek a segédkönyvek (attól eltekintve, hogy az iktatókönyvi bejegyzések némileg — számvevőségi anyagról lévén szó, aránytalanul kevésbé, mint közigazgatási anyag esetén — pótolják a ma meg nem lévő iratokat) éppoly értelmetlenné váltak az ügyiratanyag elvesztével, mint a többi segédkönyv jó része. Csak az országos főszámvevőség pótleltára használható valóban az anyaghoz; ennek egy része a családok szerint rendezett gyámsági és gondnoksági anyag elenchusa (csak a személyek nevét, a betűt és a sorszámot adja; a sorszámozatlan résznél annak megállapítására alkalmas, hogy mely családoknak van ilyen természetű anyaga az állagban; áttekintést ad az 1962-ben rendezett anyagról is), többi része ma kevésbé gyakorlati jelentőségű.

Az állagban egy Normalia-kötet is maradt fenn; ez nyomtatott és kézírásos árvaügyi (vagy ezzel kapcsolatos más ügyekre vonatkozó) normaliákat tartalmaz (tartalomjegyzéke van).

Külön része az állagnak az 1. román határőr-gyalogezred gyámügyi számadáskönyvanyaga (Contobücher — gyámi és gondnoki letétek számadásai; tételei az egyes gyámság, ill. gondnokság alatt álló személyek —, Waisenbücher — gyámsági nyilvántartások —); további összetartozó anyag Beszterce, Brassó és Medgyes gyámsági kimutatásaié (az első kettő a házszámot, az örökhagyó és a gyámság alatti személy nevét, házas vagy nőtlen, ill. hajadon voltát, gyámja nevét, a vagyont tünteti fel, továbbá azt, hogy ki ad számot róla, adott-e, megkapta-e a gyámság alól kikerülő személy hiánytalanul a vagyont); a medgyesi a gyámság alatt álló személy nevét és korát jelzi, majd azt, hogy szülei hagytak-e hátra végrendeletet, ki gondoskodik neveléséről, mit tanul, miből tartják el, volt-e hagyatéki tárgyalás, nem áll-e per alatt a hagyaték, mi a vagyon és értéke, ki a gyám, s benyújtotta-e számadását. A szebeni Theresianumnak is maradt itt egycsomónyi számadási anyaga (számadáskönyv, pénztári naplók).

Az állag kutatásában érdemben csak az említett pótleltár nyújt segítséget; emellett a gyámság- és gondnokságügyi anyagban a családnevek kezdőbetűk és a törvényhatóságok szerinti tagolódás, az egyes gyámügyekhez tartozó elenchusszerű feljegyzések s a kisebb anyagrészek (Normalia, Gremialia) elenchusai, a kórházügyi anyagban a sorozatokra tagolódás s az azon belüli időrend, a három említett szász város gyámsági kimutatásaiban az évrend (az 1. román határőrgyalogezred számadás-, ill. nyilvántartáskönyveinek semmiféle látható belső rendje nincs, segédkönyvei sincsenek). A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és a kért anyag közelebbi megjelölését kell feltüntetni (a számozott gyámság- és gondnokságügyi anyagban a kezdőbetűt és a sorszámot, a számozatlanban és újonnan rendezettben a nevet, az 1. román határőrezred két sorozatában a kötetszámot, az anyag többi részében az évet s lehetőleg a hónapot).

F 176. DEPARTAMENTUM CONTRIBUTIONALE

(Adóügyi osztály)

Kb. 1750—1848

114 csomó, 8 kötet

1—76.	Ügyiratok		1833—1848	76 csomó
77—100.	Pascuations-Protocolle (és Gebühren-Register)		1837—1848	24 csomó
101—112.				
112/a, 113.	Vegyes iratok	kb.	1750—1848	14 csomó
114—120.	Iktató- és mutatókönyvek		1838—1839	7 kötet
121.	Protocollum Videat		1829—1846	1 kötet

Az iratanyag zöme, az ügyiratanyag évek, azon belül számok szerint rendezett. Legkisebb egysége, az egyes ügyirat a hatósághoz érkezett iratból (és mellékleteiből) és az elintézés fogalmazványából áll. Kétcsomónyi acclusa tartozik hozzá. A Pascuations-Protocollok harmincadhivatalonként vezetett s sorrendbe szedett feljegyzési könyvek az e helyeken legeltetésre kihajtott állatokról (sorszámot, a

ki- és visszahajtás sorszámát és keltét, a juhosgazda nevét és jogi helyzetét, lakhelyét, az útlevél-kiállító szerv nevét, az áthajtott állatok számát — fajták, azon belül nemek szerint — s végül esetleges megjegyzéseket tartalmaznak); ezekhez néhány harmincadhelynél (csak 1846—1847-ben) illetékbefizetési lajstromok csatlakoznak (Gebühren-Register der Entschädigung auf Auslagen der Contumacirung in Freien — sorszámot, keltet, a személy nevét és lakhelyét, az áthajtott állat vagy átvitt áru: gyapjú, sajt vagy más hasonló állati termék megnevezését és mértékét s végül az utána esedékes illeték összegét tartalmazzák —). A 13 csomónyi vegyes iratanyag erősen tagolt; az alábbi iratok találhatók itt: 1. az erdélyi adómennyiség összesítései (1764—1777 és 1779—1792), 2. törvényhatóságonkénti kimutatások az adó és quotta sydoxialis helységenkénti összegéről (1809—1848), 3. 18. századi adóclassificatio iratai (helységek általános osztályba sorolásával), 4. az 1750-i és 1754—1755-i adómennyiség combinatiójának iratai (az adóalap és adómennyiség részletes egybevetése a két évet illetően), 5. perceptori számadások a taxa sydoxialisról és az ezekre adott felmentvények, 6. véghatározatok törvényhatósági perceptorok számadásaira, 7. restantia-kimutatások, 8. a Fundus Sydoxialist illető iratok, 9. a Fundus Accessoriusok félévi kimutatásai, 9. háromszéki adóaccrescentiák és decrescentiák kimutatásai, 10. szerződések a katonaság részére tett szállításokat illetően, 11. Szebenben elszállásolt tisztek szállláskimutatásai, 12. háborús kárt szenvedettek kimutatásai (1788—1790), 13. a kolozsvári rendőri bírságok ügyében kiküldött vizsgálóbizottság iratai, 14. a szamosújvári börtönt illető számadások, leltárak, 15. időrendi vegyes iratok (egy normál és egy fraktur sorozat). A vegyes anyag zömét a 3., 5. és 15. alatti iratok teszik (négy, ill. két-két csomó). Az iktatókönyvek az iratnak az osztályra érkezése keltét, általános és osztály-iktatószámát, guberniumi iktatószámát, a küldőt és tárgyat, annak feltüntetését, hogy az ügyet kinek adták ki feldolgozásra, az elintézés jelzését (hova történt s — röviden — tárgya) s az expediálás keltét tartalmazzák. A mutatókönyvek betűsorosak. A Protocollum Videat az irat iktatószámát (Gubernium és Exactoratus Provincialis), keltét és a praesentatumot, továbbá annak feltüntetését tartalmazza, hogy az ügyben kinek küldtek elintézést, s mi annak tárgya.

Az ügyiratok kutatása az iktató- és mutatókönyvek alapján történhet, az anyag többi részéé átforgatással. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét, továbbá az ügyiratoknál az iktatószámot, a Pascuations-Protocolloknál a harmincadhely nevét és az évszámot (vagy a füzet sorszámát), a Gebühren-Registereknél ugyanezt, a vegyes iratoknál a sorozat nevét és az évszámot kell feltüntetni (esetleg a törvényhatóság nevét is).

F 177. DEPARTAMENTUM PERCEPTORALE

(Pénztári osztály)

1815—1870-es évek

486 csomó, 29 kötet

1., 1/a.,			
2—73.	Ügyiratok	1828—1848	74 csomó
74—89.	Iktató- és mutatókönyvek	1833—1848	16 kötet
90—91.	Selejtezésből visszamaradt iratok	1822—1825	
	A Departamentum Perceptorale jelenléti ívei	1840-es évek	2 csomó

92—93.	Normalia		2 kötet
	Alapok számadásai:		
94—227.	Esketési alap (Fundus Copulationis, Copulations Fond)	1816—1868	134 csomó
228—391.	Országos járulékalap (Fundus Accessorialis, Landesconcurrenz Fond)	1829—1867	163 csomó
392—408.	Sydoxialis alap (Fundus Sydoxialis, Sydoxial Fond)	1815—1864	17 csomó
409—411.	30 000 Ft-os alap	1844—1864	3 csomó
412—414.	Görög nem egyesült szemináriumi alap	1830—1864	3 csomó
415.	Moga püspök-alap	1848—1863	1 csomó
416.	Protestáns teológiai alap	1845—1864	1 csomó
417.	Ösztöndíjalap (Fundus Stipendiorum, Stipendien Fond)	1815—1818 1840—1841	1 csomó
418—433.	Határőralap (Grenz Proventen Fond)	1851—1867	16 csomó
434—438.	Román határőrezredek felszerelési alapja (Romanen Montours Fond)	1816—1864	5 csomó
439—449.	Székely határőralap (Szekler Gränz Proventen Fond)	1818—1867	11 csomó
450.	Székely határőrhuszár-takarmányalap (Szekler Gränz Husaren Fourage Fond)	1862—1867	1 csomó
451.	Székely határőrezredek pénztári iratai	1821—1856	5 csomó
456—463.	Kereskedelmi alap (Fundus Commercialis, Comercial Fond)	1833—1865	8 csomó
464—467.	Földművelési alap (Landes Culturs Fond)	1857—1864	4 csomó
468.	Állatorvosi alap (Veterinar—Fond)	1844—1864	1 csomó
469.	Erdészeti iskolaalap (Forstschulen-Fond)	1858—1864	1 csomó
470—472.	Kohászati kémiai alap (Fundus Metallurgico-chemicus, Metallurg-chimischer Fond)	1830—1864	3 csomó
473—480.	Kórházi alap (Fundus Nosocomialis)	1818—1864	8 csomó
481—483.	Tébolydai alap (Irren Fond)		3 csomó
484., 504.	Siketnéma-alap (Fundus Surdo-mutorum)		1 csomó
484.	Vakok intézete alapja	1844—1853	1/2 csomó
485—487.	Ínségalap (Fundus Inedialis)		3 csomó
488—490.	Felkelési alap (Fundus Insurrectionalis)	1809—1863	3 csomó
491—492.	Billiárdasztal-alap (Billard Taxen Fond)	1833—1864	2 csomó
493.	Eladott lovak alapja (Fundus Equorum Exauctoratorum)	1845—1864	1 csomó
494.	Vágómarha-alap (Schlachtvieh Fond)	1845—1864	1 csomó
495.	Vámalap (Fundus Telonialis)	1832—1846	1 csomó
496.	Josintzi-alap	1845—1865	1 csomó
497.	Országházalap (Landhaus-Fond)	1852—1864	1 csomó
498—502.	Segélyalap (Subsidional-Fond)	1831—1864	5 csomó
503.	Jótékonysági alap (Fundus Subsidio-charitativus) Különböző alapok kimutatásai	1836 1861	1 csomó
504.	Alapok adósainak kimutatásai	1823—1842	1/2 csomó

Számlakönyvek:

505.	Siketnéma-, kereskedelmi, baromgyógytani, vegy- és bányatani alap	1851—1862 1857—1864	1 kötet
506.	Siketnéma-, baromgyógytani, vegy- és bányatani alap	1863	1 kötet
507.	A Cultus- és Provincial Fond költségvetése		1 kötet
508.	Secler Gränzproventen Conto Buch		1 kötet
509.	Romanen Gränz Regiment Conto Buch		1 kötet
510—512.	Alapok adósainak kimutatásai	1855—1860	3 kötet
513.	Alapok adósainak kimutatása (Schuldenbuch ... von sämtlichen Stiftungen und Provincial Nebenfonden)	1850-es— 1860-as évek	1 kötet
514.	Alapokból nyújtott hitelek kamathátralék-kimutatásai	1851	1 kötet
515.	Országos alapokból felvett kölcsönök kötlevelei		1 kötet

Az ügyiratanyag évek, azon belül iktatószámok szerint rendezett. Egysége, az egyes ügyirat, a hatósághoz érkezett iratból (és mellékleteiből) és az elintézés fogalmazványából áll. Az iktatókönyvek beosztása az adóügyi osztálynál ismertetettel azonos; a mutatókönyvek betűsorosak. Az ügyiratanyaghoz csatlakozik némi selejtezésből visszamaradt iratanyag (1833 előttről), az osztály jelenléti ívei az 1840-es évekből és szabályrendelet-gyűjtemény. Az osztály anyagának zömét azonban az országos pénzalapok számadási anyaga teszi ki. Ez az anyag (kevés variánssal) azonos valamennyi alapnál: pénztári naplófüzetekből és mellékleteiből áll; a naplófüzetekbe az egyes alapokba tett befizetéseket, ill. az azokból történt kifizetéseket vezették. Az egyes alapok anyagai elkülönülnek egymástól; évek szerint rendezettek. Az anyagba kerültek emellett a székely határőrezredek pénztári iratai, alapok vegyes kimutatásai. Itt található néhány alap két közös számlakönyve az abszolutizmus korából; ezeket a kettős könyvvitel szabályai szerint vezették, alaponként évrendben. A Cultus- és Provincial Fond költségvetése költségvetési tételek szerint oszlik meg. A Secler Gränzproventen Conto Buch számlakönyv. Az erdélyi hiteltörténet rendkívül értékes forrása az alapok adósai 1855—1860-i kimutatásainak három kötete; ez az adósok nevének betűrendjében közli a hitelt felvevő nevét, azt, hogy mely alapból mennyi kölcsöne van, mennyi a kamathátralék, mit törlesztett a tőkéből és a kamatból az adós; végül a kötetekbe kerültek a hitelre vonatkozó egyéb feljegyzések (átruházások, betáblázások stb.). Hasonló jellegű az alapok adósainak másik kimutatása (Schuldenbuch ...; ez szintén az alapok adósainak betűrendjében közli az adatokat: az adós nevét, azt, hogy ki mely alapból mennyit vett fel, mi a jelzálog, mennyi a kamathátralék, s végül az esetleges megjegyzéseket) és az alapokból nyújtott hitelek kamathátralék-kimutatásai (ez a Schuldenbuchtól csak annyiban tér el, hogy a kamattörlesztések adatait is közli). A kötlevélgyűjtemény a különböző alapokból felvett kölcsönök kötleveleiből áll.

Segédeszköz csak az ügyiratanyaghoz áll rendelkezésre: az ismertetett iktató- és mutatókönyvek. Az anyag többi részei csak darabonkénti átnézéssel vagy át-

forgatással kutathatók. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét, továbbá az ügyiratok esetében az évet és az iktatószámot, az alapok számadásainál és a siketnéma- stb. alap közös számlakönyvénél az évszámot kell feltüntetni.

F 178. DEPARTAMENTUM ALLODIALE HUNGARICUM

(A magyar városi számadási osztály iratai)

1833–1848

26 csomó, 32 kötet

1—24.	A magyar városi számadási osztály ügyiratai	1833—1848	24 csomó
25.	Vegyes iratok		1 csomó
26—40., 42.	Iktató- és mutatókönyvek (egy-egy évből mindkét fajta könyv ugyanabban a kötetben)	1833—1848	15 kötet és 1 csomó
41.	Mutatókönyv	1848	1 kötet
50.	Liber decretorum normalium departamenti Allodialis Hungarici	1827	1 kötet
43—49.	Protocollum super repartitione objectorum departamenti allodialis Hungarici, Manuale protocollum singulorum Exhibitorum Departamenti Allodialis Hungarici	1840—1846	7 kötet
51—54.	Protocollum videat cum indice Departamenti Allodialis Hungarici	1837—1848	4 kötet
55—57.	Számításkimutatások (Liber rationum Departamenti Allodialis Hungarici, Liber praenotatinis statum revisionis rationum Hungarico-Allodialium ac villicalium inde ab anno anno 1845 submissarum, denotans)		3 kötet
58.	Liber Decretorum		1 kötet

Az ügyiratok legkisebb egysége az egyes ügyirat. Ez az érkezett iratból, mellékleteiből és az elintézés fogalmazványából áll. Egy éven belül az ügyiratok iktatószámaik rendjében következnek. Az egyes évek iratai évrendben követik egymást. A vegyes iratok évrendben sorakoznak. Az iktatókönyv feltünteti, hogy egy irat mikor érkezett az osztályra, milyen számot nyert az általános és az osztályon történt iktatásban, s amennyiben a Guberniumból érkezett rendelet volt, a Gubernium milyen számmal adta ki, az irat tárgyát, előadóját, azt, hogy az ügyben kinek adtak választ (s esetleg azt is, hogy mi volt a határozat tárgya), s az elintézés elküldésének keltét. A mutatókönyvek betűsorosak. Röviden összefoglalják egy-egy irat tárgyát, és közlik az irat iktatószámát. A Libri Decretorum az országos főszámvevőséghez a magyar városi számadások tárgyában érkezett guberniumi és erdélyi udvari kancelláriai rendeletek másolati könyve. A Protocolla super repartitione objectorum s a Manualia Protocolla elnevezésű kötetek egy irat érkezése keltét, általános és osztályiktatószámát, tárgyát, az ügy referensének nevét és az ügy feldolgozásra való kiadásának keltét, továbbá azt

tüntetik fel, hogy az ügy elintézéseképpen kinek adtak választ, s az elintézést mikor küldték ki. A Protocollum Videat elnevezésű kötet az egyes városok számadásaira vonatkozó iratokat sorolja fel. A városok betűrendjében halad. Egy-egy városnál lajstromszerűen felsorolja a város számadásaira vonatkozó iratokat. A számadáskimutatások is azt tüntetik fel, hogy egy-egy számadásra kötelezett személy elszámolásai milyen szám alatt találhatók. Mindkettő külön-külön lapokon közli az egyes városokra vonatkozó adatokat; azon belül évenként adja meg a számadások iktatószámait. A Liber Decretorum az osztályt illető udvari kancellária és guberniumi rendeletek másolati könyve.

Az ügyiratokban a kutatás a segédkönyvek alapján történik. A kérőlapon ebben az esetben az állag nevét, az irat évszámát és iktatószámát kell feltüntetni. A vegyes iratokat a kutatásnál darabról darabra át kell nézni. Kutatás esetén az egész csomót ki kell kérni, vagy a megfelelő évet. A kötetekben történő kutatásnál az egyes kötetet kell kérni, neve és az év feltüntetésével.

F 179. DEPARTAMENTUM ALLODIALE SAXONICUM

(A szász universitas, városok, falvak, székek és vidékek számadásait felülvizsgáló osztály iratai)

1833–1848

47 csomó, 36 kötet

1—46.	Ügyiratok	1833—1848	46 csomó
47.	Vegyes iratok	1809—1811	1 csomó
48—62.	Iktató- és mutatókönyvek	1833—1848	15 kötet
80.	Mutatókönyv	1848	1 kötet
73—76.	Liber rescriptorum, decretorum Aulicorum et mandatorum Gubernialium ad Exactoratum Provincialem in re allodiali inclytae nationis Saxonicae emanatorum . . . , Liber decretorum Departamentum Allodiale Saxonicum tangentium, Liber normalis rescriptorum et decretorum in allodialibus saxonicis oppida respiciens; Liber normalis rescriptorum, decretorum in allodialibus saxonicis emanatorum		4 kötet
77.	Index librorum decretorum normalium in allodialibus saxonicis		1 kötet
79.	Liber Normalis et Salarialis	1831—1847	1 kötet
63—68.	Protocolla Manualia Departamenti Allodialis Saxonici		6 kötet
69—72.	Videat-Protocolla Departamenti Allodialis Saxonici		4 kötet
78.	Elenchus decretorum aulicorum et gubernialium item relationum exactoralium in allodialibus	1770-es—1780-as évek	1 kötet
81., 83.	Vormerkungs-Bücher der . . . eingesendeten Rechnung-Parien sämtlich sächsischen Allodial-Cassen	1831—1850	2 kötet

82.	Vormerkungs-Buch der vom Jahre 1840 bis 1849 eingereicht, revidirt und liquidirten sächsichen Allodial Rechnungen	1840—1849	1 kötet

Az ügyiratok legkisebb egysége az egyes ügyirat. Ez az érkezett iratból, mellékletéből és az elintézés fogalmazványából áll. (Ha egy ügyben több jelentés stb. érkezett, ezeket külön-külön iktatták, s mindegyiket saját száma alatt helyezték el.) Egy-egy éven belül az ügyiratok iktatószámaik rendjében következnek. Az egyes évek iratai évrendben követik egymást.

A vegyes iratok évrendben helyezkednek el. A rendeletmásolati könyvek (Libri Decretorum, Libri Normales) közül az elsőbe 1781—1786. évi rendeleteket vezettek be. A többi könyvek az 1797—kb. 1815. időszakból származó rendeleteket tartalmaznak. Az utóbbi három kötethez az Index Librorum Decretorum Normalium című kötet szolgál segédkönyvül. Ez betűsoros mutatókönyv; egy-egy címszavával (rövidebb-hosszabb tárgymegjelölés mellett) a kötet számára és lapszámára utal. Az Elenchus Decretorum Aulicorum et Gubernialium . . . c. kötet lajstromkönyv az 1774—1786. évi számadások iratanyagához. Nem minden rovatát töltötték ki, általában csak a következő adatokat írták be: az érkezett irat praesentalásának kelte, esetleges guberniumi iktatószáma, kelte, tárgya, a referens neve, annak jelzése, hogy hová küldtek az ügyben választ, s mikor küldték el az elintézést, s végül hová helyezték el az iratokat. A kétfajta előjegyzési könyv közül az első táblázatszerű kimutatást tartalmaz az egyes helységekről. Külön-külön közli az egyes székekre vonatkozó adatokat, azon belül az egyes helységekre vonatkozókat. Egy-egy helységnél feltünteti, hogy a számadások milyen szám alatt történtek meg, továbbá a helység bevételeit és kiadásait, készpénzvagyonát, aktív és passzív adósságait és összvagyonát. A második fajta előjegyzési könyv beosztása ugyanaz, mint az előbbié. Ez azonban csak a számadások iktatószámát és praesentalása keltét tünteti fel.

Az ügyiratokban a kutatás a segédkönyvek alapján történik. A kérőlapra az esetben az állag nevét és az irat év- és iktatószámát kell rávezetni. A vegyes iratoknál a csomó nevét és lehetőleg az évszámot kell megadni.

A rendeletmásolati könyvek közül háromhoz szolgál mutató; annak bejegyzéseiből megállapítható, hogy egy bejegyzés melyik kötet melyik oldalán található. A többi kötetnél a kutatás átforgatással történhet.

F 180. SEGÉDHIVATALI IRATOK

(1780-as évek—1869)

71 csomó

1—55.,			
55/a—55/b.,			
56—63.	Frugum tabellae	1787—1869	65 csomó
64—66.	Tabellae Aedilium	1838—1848	3 csomó
67—69.	A registratura ügyiratai	1833—1848	3 csomó

Az országos főszámvevőség segédhivatalának irattárában őriztek egyrészt többféle kimutatást, másrészt a registratura tulajdonképpeni ügyiratanyagát. A kimutatások egyike a piaci árak időszakos kimutatása (Frugum tabellae). A törvény-

hatóságok és városok időszaki jelentéstételre voltak kötelezve az alábbi termékek, ill. állatok piaci áráról: búza, kétszeres, közbúza, rozs, árpa, alakor, zab, kukorica, burgonya, széna, ökör, tehén, ökörbőr, tehénbőr, nyers faggyú, száraz faggyú, faggyúgyertya, marhahús, tűzifa. A másik fajta kimutatás az ún. Tabellae Aedilium. Ez szintén időszakos kimutatás volt. Részben építőanyagok árát tüntette fel (kő, tégla, kupás cserép, oltatlan mész, homok, nád, gerenda, deszka, léc, hornyolatlan drányica, hornyolt zsindely, szeg), részben pedig az építőiparban fennálló béreket (kőműves, ács, napszámos, kétökrös szekér napi bére).

A regestratura tulajdonképpeni iratanyagában is jelentős számmal találhatók statisztikai táblázatok vagy rendszeres jelentések (népesedési statisztika, takarmányár-, adókimutatások), vagy ezek kísérő iratai; az anyag többi része személyzeti ügyek iratai, a hatóság departamentumainak működési kimutatásai, irodaszer-ellátási és postaügyek, az irattár ügyeinek (iratselejtezési, -visszaszolgáltatási ügyek) iratai, ingóságátadási leltárak, hirdetmények stb. elosztását illető iratok.

A piaci árkimutatásokat évek, azon belül korábban az országos főszámvevőségnél nyert iktatószámaik rendjében, majd havonként helyezték el. Az építőanyagok árkimutatásait és építőipari bérkimutatásokat évenként, azon belül havonként csoportosították. A regestratura iratai évrendben következnek.

Az iratokhoz segédkönyvül csak az országos főszámvevőség általános segédkönyvei szolgálnak. A piaci árkimutatások vagy a Tabellae Aedilium kutatása esetén a kérőlapon az állag nevét és azt az időszakot és helységet (vagy területet) kell feltüntetni, amelynek irataira szükség van. A többi iratokban a kutatás az általános segédkönyv alapján történhet. A kérőlapon az állag és sorozat nevét, az évet és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 181. KÖZPONTI SEGÉDKÖNYVEK

1833—1848

45 kötet

1—15.	Iktatókönyvek	1833—1847	15 kötet
16—30.	Mutatókönyvek	1833—1847	15 kötet
31.	Iktató- és mutatókönyv	1848	1 kötet
32—45.	Videat-protocollumok	1834—1847	14 kötet

Az országos főszámvevőséghez érkezett iratokat az osztályhoz küldés előtt központilag iktatták. Központi mutatókönyvet is vezettek az iratokról. Az országos főszámvevőséghez érkezett guberniumi rendeletekről külön feljegyzési könyvet (Videat-protocollum) vezettek.

A hatósághoz érkezett iratokról a központi iktatásnál a következő adatokat jegyezték fel: a küldő neve, az ún. idegen szám (az a szám, amelyet az irat a küldő hatóságnál nyert), az iratnak a hatósághoz érkezésének kelte, iktatószáma, tárgya, annak feltüntetése, hogy az ügyben kinek adtak választ, s ezt ki készítette el, az irat kiadásának és transmissiójának kelte. A mutatók betűsorosak. Egy-egy címszó alatt az irat tárgyának rövid kivonatát és az irat iktatószámát adják meg. Használat esetén a kérőlapon az egyes sorozatok nevét és azt az évet kell feltüntetni, amelyre a kutatónak szüksége van.

F 183. *Staatsbuchhaltung in Siebenbürgen*

(Az 1849 és 1861 közti számvevőségi szervek iratai)

1851–1862

159 csomó

Ügyiratok:

1—2.	Az I—V. Departament ügyiratai	1858—1862	2 csomó
3—16.	A VII. Departament ügyiratai	1858—1862	14 csomó
17.	Pénzalapok költségvetései, adósaik kimutatásai		1 csomó
18—23.	Csendőri számadási periratok	1856—1862	6 csomó
24.	Csendőrbeszállásolási elszámolások	1852—1854	1 csomó
25—28.	Csendőrlaktanya- és csendőrőrs-leltárak		4 csomó
29.	Csendőrlaktanyák, csendőrőrsök ágyneműleltárai		1 csomó
30.	Csendőrlaktanyák, csendőrőrsök felszerelési leltárai		1 csomó
31—98.	Községi csendőri számadások		68 csomó
99.	Előfogatszerződések		1 csomó
100—121.	Előfogatszámadások, előfogatnyugták		22 csomó
122—123.	Kórházi számadások		2 csomó
124—158.	Vegyes nyugták		35 csomó
159.	Toloncszállítási tanúsítványok		1 csomó

Az államszámvevőség iratanyagának csak töredéke maradt meg. Ez (minimális egyéb jellegű töredéktől eltekintve) csendőrségi vonatkozású, ill. az előfogatokkal kapcsolatos számvevőségi ügyirat-, ill. számadásanyag: csendőrlaktanyák, csendőrőrsök építkezési, házbérszámadási ügyei, csendőrlaktanyák leltárai és a feloszlatott őrsök ingóságainak árverési leltárai, egyéb csendőrségi számadási ügyek, előfogatok bérleti szerződései, előfogatszámadások és -nyugták. A többi fennmaradt anyag kevés kórházi számadási ügyiratanyag, beszállásolási ügyek iratai, pénzalapok számadásai (jórészt himlőoltási számadások), ill. költségvetései, alapok adósainak kimutatásai (az Exactoratus Provincialis pénztári osztályában őrzötthöz hasonlóak), némi kórházi számadási anyag és jelentős vegyes nyugtaanyag.

Az ügyiratanyag ügyosztályok szerint tagolódik; azokon belül évek és iktatószámok szerint van elhelyezve. A pénzalapok költségvetéseinek, adósaik kimutatásainak csomójában az egyes alapok anyaga elkülönítve található. A csendőri számadásos periratokon egykorú sorszámozás fut végig, ez adja ma is az anyag rendjét. A többi csendőri számadások közül a községi csendőri számadásoknak van szorosabb rendje (az anyag helységek betűrendjében van elhelyezve). Az előfogatszámadásoknál ugyancsak a helységek betűrendje érvényesül. A vegyes nyugtaanyag részben helységek (pénzügyigazgatási alsóbb szervek székhelyei) s évek szerint van rendezve, részben csak évek szerint.

Segédkönyve nincs az anyagnak. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond és sorozat nevét s lehetőleg a közelebbi megjelölést (év, helység neve stb.) kell feltüntetni.

F 184. *Oberpupillarcommission in Siebenbürgen*

1852–1853

12 csomó, 8 kötet

1.	Ülésjegyzőkönyvek (az ügyiratok 1. csomójában)	1852—1853	
1—12.	Ügyiratok	1852—1853	12 csomó
13—14.	Iktatókönyvek	1852—1853	2 kötet
15—16.	Mutatókönyvek	1852—1853	2 kötet
17.	Normalien Buch árvai ügyekben	1852—1853	1 kötet
18—19.	A hatóság instructiója	1852	2 kötet
20.	Előadói feljegyzési könyv	1852	1 kötet

Az ülésjegyzőkönyvek a szokásos módon készültek (kéthasábosan, az ügy kivonatával és a határozattal). Az ügyiratok legkisebb egysége az egyes ügyirat. Ez a hatósághoz érkezett iratból és az előadóívből áll. Az előadóív röviden feltünteti az irat tárgyának kivonatát; a bizottságnak az ügyben hozott határozatát és az ügy elintézésének fogalmazványát tartalmazza. Ha egy-egy ügyben több ízben érkezett rendelet, jelentés stb. a bizottsághoz, ezek külön iktatószámokat nyertek, s az egyes iratokat külön-külön iktatószámok alatt helyezték is el. Egy éven belül az iratokat iktatószámaik sorrendjében helyezték el; az egyes évek iratai pedig évrendben követik egymást. Az iktatókönyvek a következő adatokat közlik: az irat iktatószáma, előadójának neve, az irat mellékleteinek száma, küldője, kelte, tárgya, az előiratok iktatószáma, az elintézés módja és kelte, a kiadás kelte. (Az 1852-i iktatókönyv két példányban szerepel: impurum és tisztázat.) A mutatókönyvek betűsorosak. Egy-egy címszó alatt röviden megadják az irat tárgyát és iktatószámát. A Normalien Buch a hatóság működését szabályozó rendeleteket tartalmazza (másolatban; amennyiben azok nyomtatásban is megjelentek, nyomtatott példányaikat). Végén betűsoros mutató áll, amely a kötet lapszámára, a rendelet idegen számára és a Commissionnál nyert iktatószámra utal. A kötetben van elhelyezve a korábbi e tárgyú szabályrendeletek jegyzéke. A fondban található a hatóság instructiója (eredetiben és magyar fordításban), továbbá egy előadói feljegyzési könyv (iktatókönyvszerű rovatokkal).

A kutatás az iratokban a segédkönyvek alapján, a Normalien Buchban saját mutatója alapján történik. A kutató a kérőlapon a fond nevét, az ügyiratoknál az év- és iktatószámot, az anyag többi részénél a kötet nevét tüntesse fel.

Visszaállított Erdélyi Országos Főszámvevőség

F 185. AZ ORSZÁGOS FŐSZÁMVEVŐSÉGEK ELNÖKI IRATAI

(1796–) 1861–1868

2 csomó, 26 kötet

1—7.	Ügyiratok	1861—1868	7 kötet
8—9.	Vegyes iratok	1796—1867	2 csomó
10—15.	Iktatókönyvek	1861—1868	6 kötet
16—22.	Mutatókönyvek	1861—1867	7 kötet
23—24.	Számjegyzőkönyvek	1864—1865	2 kötet
25.	A visszaállított Főszámvevőség elnökségétől a főszámvevőhöz áttett iratok jegyzőkönyve	1861	1 kötet

26.	A visszaállított Főszámvevőség elnökségétől az osztályoknak áttett darabok jegyzőkönyve	1861	1 kötet
27.	A Főkormányszéktől a Főszámvevőség elnökségéhez láttamozásra áttett darabok jegyzőkönyve	1864	1 kötet
28.	Rendelkezési állományban levő tisztviselők betűsoros kimutatása	1861—1863	1 kötet

Az iratanyag az 1848 előtti elnöki iratanyag töredékéből és a visszaállított Erdélyi Országos Főszámvevőség elnöki irataiból áll. Az 1848 előtti anyag kb. fél csomónyi ügyiratrészének zöme az Exactoratus Provincialis tisztviselői jelenléti íveinek és havi minősítéseinek felterjesztése a Guberniumhoz; a többi iratok is személyzeti, működési vonatkozásúak. Ezekhez csatlakozik egy személyzeti album (Album Officii Regii Exactoratus Provincialis Transylvanici), amely annyiban egyezik más hatóságok hasonló albumaival, hogy a hatóságnál működött tisztviselők nevét és rangját tartalmazza, de meglehetősen rendszertelenül. (Elején foglal helyet a Gubernium egy 1830 táji ügykörbeosztása.) Az 1861 utáni anyag törzse az ügyiratanyag; ez legnagyobbrészt személyzeti és működési ügyek irataiból áll (a legnagyobb rész a segélykérési ügyeké); a Főkormányszéknek a főszámvevőséghez is megküldött általános hirdetményei is ide kerültek. Az abszolutizmuskori anyaghoz is több kimutatás-összeállítás csatlakozik: 1851-i betűsoros jegyzék tisztviselőkről (Alphabetisches Verzeichniss über Beamten), a tisztségviselésre alkalmasnak minősítés feltüntetésével, főkormányszéki és főszámvevőségi tisztviselők kimutatása (1861, osztályok szerint), három összeállítás az 1861-ben rendelkezési állományba helyezett tisztviselőkről.

Az 1861—1868. évi ügyiratanyag egysége az egyes ügyirat; ez az érkezett iratból (és esetleges mellékleteiből) és az elintézés fogalmazványából áll (zömmel csak ezek valamelyikéből). Az anyag év-, azon belül iktatószámrendben következik. Az 1843 előtti iratanyag és az említett személyzeti kimutatások (s 1801—1807-i vegyes iratok), a rendelkezési állományban levő tisztviselők egyik összeállítása kivételével, a vegyes iratok két csomójába kerültek (külön az iratok s külön a füzetek és kötetek, mindegyikük évrendben). Segédeszközül iktató- és mutatókönyv szolgál az anyaghoz. Az első az irat küldőjét, idegen számát, érkezése keltét, saját számát, tárgyát, az elintézés jelzését (kinek küldtek választ), az elintézés és kiadás keltét, s az időszak egy részében a referens nevét is tartalmazzák. A mutatók betűsorosak; címszavaiknál a tárgy kivonatát, valamint a főszámvevőségi és főkormányszéki iktatószámot közlik. A számjegyzőkönyvek napi tagolásban közlik az elnökséghez érkezett iratok küldőjét, idegen számát, annak jelzését, hogy az irat melyik osztályra került referálásra, később azt is, hogy az ügydarab mikor került vissza az elnökségre, s mi volt számvevőségi száma. A főszámvevőség elnökségéről a főszámvevőhöz áttett iratok jegyzőkönyve az átvétel idejét, az idegen és saját számot, a tárgyat és a főszámvevőnek átadás keltét tartalmazza; mutatis mutandis ugyanez áll az osztályokra áttett darabok jegyzőkönyvére is. A láttamozási könyv az irat keltét, az osztály számát, az irat főkormányszéki számát, az átvevő nevét és az átvétel keltét tartalmazza.

Az 1861—1867. évi ügyiratanyag az iktató- és mutatókönyvek alapján kutatható, az anyag többi része átforgatással. A kérőlapon az állag nevét, az ügyiratanyagnál az év- és iktatószámot, másutt az anyag közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 186. ÁLTALÁNOS IRATOK

1861–1868

45 csomó, 66 kötet

	I. osztály:		
1—14.	Ügyiratok	1861—1867	14 csomó
15.	Az I. osztályhoz tartozó szerződések		1 csomó
16—22.	Iktatókönyvek	1861—1867	7 kötet
23—24.			
24/a.,			
25—27.	Mutatókönyvek	1862—1867	6 kötet
28—33.	Láttamozási könyvek	1861—1867	6 kötet
34—38.	Láttamozási könyvek mutatói	1862—1867	5 kötet
39—40.	Az országos járuléki pénzalap előjegyzési könyvei	1865—1866	2 kötet
41.	Magyar és székely törvényhatóságok adónyilvántartása	1863—1864	1 kötet
	II. osztály:		
42—54.	Ügyiratok	1861—1868	13 csomó
54.	Munkakimutatások (az osztály ügyiratainak utolsó csomójában)		
	III. osztály:		
55.	Ügyiratok	1862—1866	1 csomó
56.	Segédkönyvek, munkakimutatások	1861—1867	1 csomó
	IV. osztály:		
57—67.	Ügyiratok	1861—1868	11 csomó
67.	Munkakimutatások, belső segédletek (az osztály ügyiratainak utolsó csomójában)		
	V. osztály:		
68.	Ügyiratok	1861—1867	1 csomó
	Munkakimutatások (az osztály ügyiratainak utolsó csomójában)		
69—70.	Iktatókönyvek	1865—1866	2 kötet
71—73.	Vegyes iratok		3 csomó
	Általános segédkönyvek:		
74—90.	Iktatókönyvek	1861—1868	17 kötet
91—97.	Mutatókönyvek	1861—1867	7 kötet
	Vegyes könyvek:		
98—101.	Adótartozási nyilvántartások	1861—1865	4 kötet
102.	Feljegyzési könyv visszafizetés mellett utalványozott összegekről	1861	1 kötet

103—104.	Feljegyzési könyv számadástétel mellett utalványozott összegekről	1861—1862	2 kötet
105.	Feljegyzési könyv az államszámvevőségtől átvett főkormányszéki utalványozási és átirati ügydarabokról	1865—1869	1 kötet
106—107.	A Főkormányszéktől láttamozásra átvett iratok jegyzékei	1862—1863	2 kötet
108.	Mutató az előbbiekhez		1 kötet
109—110.	Kölcsönzőkönyvek		2 kötet

Az ügyiratanyag valamennyi osztálynál egységes jellegű. Egysége, az egyes ügyirat, a hatósághoz érkezett iratból és mellékleteiből áll. Az anyag az egyes osztályoknál évrendben, azon belül iktatószámok rendjében van elhelyezve. Az osztályok iktatókönyvei általában a főszámvevőség és az osztály iktatószámát, az érkezés keltét, az irat küldőjét és tárgyát, az előadót, az elintézést (hova történt) és keltét jelzik (az V. osztálynál az idegen számot, az irat referálásra kiosztása és elintézése keltét, a felülvizsgálatra bocsátás keltét és a felbocsátott iratok darabszámát is; a III. osztálynál „megjegyzés" rovat szerepel). A munkakönyvek betűsorosak; címszavaiknál az irat főszámvevőségi és főkormányszéki számára utalnak. A láttamozási könyvek a Főkormányszék által a Finanzlandesdirection in Siebenbürgennek küldött megkeresésekről vezetett feljegyzési könyvek (sorszám, praesentatum, főkormányszéki szám, részletes tárgy); mutatóik betűsorosak, a sorszámra utalnak. Az egyes osztályok anyagában maradtak még belső segédletek (előadói feljegyzési könyvek, kézbesítőkönyvek), munkakimutatások. Az I. osztály anyagában őrzött egyéb könyvek közül az országos járuléki pénzalap előjegyzési könyvei költségvetési tárgykörök szerint tüntetik fel, hogy kinek mi célra mennyit fizettek ki az alapból; az adónyilvántartás törvényhatóságok, azon belül járások szerint adja meg a havi befizetés, ill. hátralék összegét (községekig nem megy el). A három csomónyi vegyes iratból egy csomó az 1863—1864-i magyarországi ínség miatt Erdélyben folyt segélyakcióval kapcsolatos (Torda megyei kimutatások az ínségeseknek felajánlott segélyről és arról, hogy hol hány személyt tudnak munkára befogadni). Egy csomó acclusából, egy csomó iratjegyzékekből áll. Az általános segédkönyvek közül az iktatókönyvek a küldőt, az irat idegen számát, a hatósághoz érkezés napját, az irat számát, tárgyát, az elintézést (hová történt), a referens nevét, a kiadmányozás és az irat elküldése keltét tartalmazzák; a mutatók a főszámvevőségi és főkormányszéki iktatószámra utalnak. A vegyes könyvek közül az adótartozási nyilvántartások egy kötete (1861—1862) csak a magyar és székely törvényhatóságokra vonatkozik, két további kötet (1861—1864) csak a szász törvényhatóságokra, egy kötet (1865) egész Erdélyre; vezetésük ugyanúgy történt, mint az I. osztálynál már említett nyilvántartókönyvé. Az utalványozott összegek két feljegyzési könyve közül az első (visszafizetési kötelezettséggel) kormány- és törvényhatóságok szerint tagolódik, zömmel fizetési előlegek feljegyzésére szolgál; a másik kötet útielőlegek stb. feljegyzési könyve. Az államszámvevőségtől átvett iratok feljegyzési könyvei és láttamozásra átvett iratok jegyzékei tulajdonképpen kézbesítőkönyvek. Az állaghoz tartozik még két kölcsönkönyv.

Az ügyiratanyag kutatása az elsorolt segédkönyvek alapján történhet; ahol segédletek nincsenek, ott darabonkénti átnézéssel. Segédletek még az I. osztály

láttamozási könyveinek egy részéhez állnak rendelkezésre; az anyag további részei darabonkénti átnézéssel, ill. átforgatással kutathatók. A kérőlapon az állag és az osztály nevét, továbbá az év- és iktatószámot, ill. az állag neve mellett a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

F 493. OSZTÁLYOK FELJEGYZÉSI KÖNYVEI

1861–1867

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a visszaállított Főszámvevőség bizonyos feljegyzési könyveit tartalmazza. Egy részük ún. láttamozási jegyzőkönyv (az 1848 előtti Videat-Protocollumok megfelelői) s az ilyen könyvek betűsoros mutatói; van az állagban feljegyzési könyv az osztályon ellátott, megvizsgált és felülvizsgálatra átadott ügydarabokról, kimutatás a három napnál több munkát igénylő ügydarabról, a Főkormányszék levéltárából kivett, ill. oda visszaküldött előiratokról, ún. kézikönyv, előjegyzési könyvek átvett és beiktatott videat-darabokról, kimutatás az adó elengedéséről.

Az állagban osztályok rendjében, azon belül időrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 187. *Belügyminisztériumi Erdélyi Számvevőségi Kirendeltség*

1869

2 csomó

1—2. 2 csomó

A visszaállított Főkormányszék megszüntetésével a visszaállított Országos Főszámvevőség is beszüntette működését. Azokat a teendőket, amelyeket továbbra is erdélyi kormányhatósággal végeztettek, a Belügyminisztérium számvevőségének egy kirendeltsége vette át. Ez intézte a kórházak, iskolák, az országos pénzalapok számadásainak felülvizsgálatát s néhány egyéb fajta, kisebb jelentőségű számvételi ügyet. Az ő irattárába kerültek azok a piaci árkimutatások, amelyeket a törvényhatóságok és városok továbbra is felküldtek. Ügyeinek jelentős részét 1848 előtti adótabellák kikölcsönzése tette, amelyek megküldését az egyes helységek kérték a kirendeltségtől.

Az ügyiratok legkisebb egysége az egyes ügyirat. Egy-egy éven belül az ügyiratok iktatószámaik rendjében követték egymást. Az iktatókönyv a következő adatokat közli: az irat küldőjének neve, az idegen szám, az irat hatósághoz érkezésének kelte, tárgya, annak feltüntetése, hogy az ügyben kinek adtak választ, s ezt ki dolgozta ki, az elintézés kiadásának és elküldésének kelte. A mutatókönyv betűsoros. Egy-egy címszó alatt az irat tárgyának rövid kivonatát és az irat iktatószámát közli. A kutatás a mutatókönyv alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét, év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 188. AZ ERDÉLYI ORSZÁGOS FŐSZÁMVEVŐSÉG LEVÉLTÁRI HIVATALA

1870–1872

3 csomó, 3 kötet

1—2.	Iratok	2 csomó
3—5.	Iktató- és mutatókönyvek	3 kötet
6.	Vegyes könyvek	1 csomó

Az Országos Főszámvevőség levéltári hivatalának levelezése főleg iratok (adótabellák stb.) kikölcsönzéséből állt.

Az ügyiratsorozat legkisebb egysége az egyes ügyirat. Egy ügyirat az érkezett iratból és az elintézés fogalmazványából áll. Az egyes ügyiratok iktatószámaik rendjében követik egymást. Az egyes évek iratanyaga évrendben van elhelyezve. Az iktatókönyvek adatai: az irat küldőjének neve, az idegen szám, érkezésének kelte, iktatószáma, tárgya, annak feltüntetése, hogy az ügyben kinek küldtek elintézést, s ki dolgozta ki azt, a kiadvány kelte, elküldésének kelte. A mutatókönyvek betűsorosak. Egy-egy címszónál rövid tárgymegjelölést és az irat iktatószámát adják meg. A kutatás a mutatókönyv alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét és az irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

494. AZ EXACTORATUS PROVINCIALIS LEVÉLTÁRÁNAK SELEJTEZÉSÉT ILLETŐ IRATOK

1816–1870

1 csomó

1.		1 csomó

Ez az állag az Exactoratus Provincialis levéltárának selejtezésére vonatkozó iratokat tartalmaz.

Az iratanyag négy részből tevődik össze. Az első rész az 1816 és 1829 közti selejtezésre vonatkozó iratanyag (a Gubernium rendeletei az Exactoratus Provincialishoz, a Főszámvevőség jelentései, a Főszámvevőség elnökének rendeletei a vezetése alatt álló szervhez). A második rész az 1838-i selejtezéssel kapcsolatos (ekkor ti. a törvényhatóságoknak adták ki perceptoraik 1808 előtti számadásait, előzetesen kiselejtezve ezek mellékleteit. Az egyes törvényhatóságoknak visszajuttatott anyag jegyzékei teszik ki ennek az anyagrésznek a zömét.) A harmadik rész a Gubernium és az Exactoratus Provincialis levéltára 1850-ben elrendelt selejtezésével kapcsolatos (kimutatásokat találunk itt a selejtezéskor megmaradt 1756—1788-i adótabellákról). A negyedik rész az 1870-i nagyarányú selejtezéssel kapcsolatos. Mint már szólottunk róla, ekkor selejtezték ki az Exactoratus Provincialis ügyosztályainak 1833 előtti ügyiratanyagát, az 1808. évi perceptori számadásokat, a Cassa Provincialis naplóit (csatolmányaikkal együtt), az ezekre vonatkozó számlakönyveket, az országos pénztár 1833 előtti költségvetéseit, a Fundus Purificationis teljes anyagát, az ún. mellékalapok 1833 előtti anyagát, az 1817-i ínségsegélyek számadási iratait (a főkimutatásokat kivéve), az 1848 előtti teljes megyei számadási anyagot, a cassae visitationis instrumentumokat, az 1818 előtti adótabellákat (mutatóba megtartott kivételektől eltekintve) s az ezek-

kel kapcsolatos relaxationis instrumentumokat (az 1818 utáni adótabella-anyag tehát feltehetőleg már később pusztult el, vagy kallódik), az 1840 előtti városi és szász törvényhatósági (allodialis) számadásokat, az ún. quartirialis consignatiókat s az 1833 előtti központi iktató- és mutatókönyveket is. (A termékár-kimutatásokat — Frugum Tabellae — szintén kiselejtezésre szánták — az összesítések kivételével —, ezek azonban valami módon megmenekültek.) A selejtezési rendelet ugyan hangsúlyozta, hogy a munkánál meg kell tartani a történeti, statisztikai, jogi érdekű iratokat, ennek a rendelkezésnek gyakorlati értékére azonban, az elmondottak után, kár a szót vesztegetnünk. A selejtezés elvégzésére bizottságot hoztak létre, amelynek iratanyaga szintén az állagba került. Ez a bizottság ülésjegyzőkönyveiből, a selejtezés előrehaladásáról s a kiselejtezett anyag eladásáról tett jelentésekből áll (ezekhez mellékelték az anyag selejtezési jegyzőkönyveit).

Az iratok az említett csoportosításban követik egymást az állagban. Az első részben időrend érvényesül, a másodikban törvényhatóságok szerinti; a negyedik részben iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve az iratok. Segédeszköz csak az utolsó részhez van (iktatókönyv), az anyag többi részében darabonkénti átnézéssel történhet a kutatás. A kérőlapon az állag nevét és a megfelelő állagrész megjelölését kell feltüntetni.

F 182. VEGYES IRATOK

1746–1867

6 csomó

1–6. 6 csomó

Az állagot az erdélyi országos főszámvevőségi szervek olyan iratai alkotják, amelyek más állagokba nem voltak sorolhatók, ill. terjedelmük, értékük nem indokolta külön állaggá alakulásukat. Az iratanyag több mint fele 1833 előtti; az 1850-es éveket alig valami képviseli.

Tárgyuk szerint az iratok legjelentősebb (s az egész időszakban szereplő) csoportja a működési és személyzeti ügyeké. Az előbbibe a számvevőségi szervek működését szabályozó instructiók, szabályrendeletek, a hatóságok tisztviselőinek esküminták, a hivatali levelezés módjának szabályozásai, különböző munkakimutatások, a szerv egész működését illető felterjesztések, egyes számvevőségi departamentumok ügykörkimutatásai tartoznak, az utóbbiba a szokásos típusú személyzeti ügyek iratai, személyzeti kimutatások. A számvevőségi szervek egyes ügykörei közül a legerősebben az adóügy van képviselve (adóügyi vonatkozású rescriptumok, a számvevőség által elrendelt adóalap-felvételekkel kapcsolatos hivatali levelezés, adótabellák felterjesztésének ügye, restantia-kimutatások, összeállítások az adófizetésről, számadási iratok); ide tartoznak a szállásbonificatiók — s ezek kapcsán a tervezett kaszárnyaépítések — ügyei. Perceptoralis cassák extractus summariusait is itt találjuk; alapok kimutatásait, számadásaikat általában illető iratokat szintén. Árvai kimutatás is került ide; statisztikai tabellák (elsősorban iskolastatisztikák) és kísérő irataik szintén. Számos kimutatás található itt az Exactoratus Provincialis hiányzó iratairól. Az anyagon nyomot hagytak bizonyos egyedi, de nagyobb súlyú kormányzati feladatok: az 1819—1820-i

úrbéri összeírással kapcsolatos számvevőségi vonatkozású iratok, a sóutak építési költségeinek kimutatásai is itt maradtak fenn; 1861—1862 tájt ilyen egyedi ügy volt az államszámvevőség és a visszaállított országos főszámvevőség ügykörének elhatárolása. A vegyes anyagba került végül több, a számvevőségi szerveknek megküldött általános rendelkezés.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, az évszámot s lehetőleg a keresett irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

ERDÉLYI KINCSTÁRI LEVÉLTÁR

BEVEZETÉS

E levéltár számos országos kincstári hatóság, továbbá több egyéb jellegű kincstári szerv egykori *irattárából* és *levéltárából* tevődik össze. A számos egymást váltó erdélyi országos kincstári hatóságnak nem szorosan ezek történetét követve tagozódó levéltárai és fondjai mellé még több olyan fond is járul — rendkívüli bizottságok stb. iratai —, amelyek valamely úton az országos kincstári hatóságok levéltárába kerültek.

*

Mint már más helyütt kifejtettük, a Diploma Leopoldinum alapján megszervezett erdélyi kormányzótanács, a Gubernium kezdetben felölelte a feudális igazgatás mindhárom ágát; a kincstári igazgatást is. Az ország rangban negyedik sarkalatos tisztségének viselője, a thesaurarius (kincstartó), a kincstári igazgatás országos irányítója tagja volt a kormányzótanácsnak; 1693. április 29-én, a többi kardinális tisztség viselőivel egyszerre kelt utasítása szerint a Gubernium tudta és beleegyezése nélkül nem állt jogában intézkedni, aminthogy a tanács sem hozhatott határozatot kincstári ügyekben az ő távollétében.[1] Teendőiről instructiója meglehetősen keveset tartalmazott. A kincstári igazgatás későbbi értelmében vett feladatkörén túl a fejedelmi korszak hagyományának folytatásaként az ő tiszte volt eljárni az adó begyűjtésében is.[2] Az igazgatást a fejedelmi korszak apparátusától örökölt négy főtiszt: a bányaügyi és harmincadfelügyelő, továbbá a fiscalis jószágok praefectusa és a tizedpraefectus[3] segítségével végezte.[4] Ezt az utasítást módosította az első thesaurarius, Haller János helyébe lépő Apor István 1696. március 11-i instructiójának néhány rendelkezése. Az Apornak adott utasítás már kifejezetten az erdélyi kincstári igazgatásnak az Udvari Kamarának való alárendeltségéről beszél. A thesaurarius évi számadással tartozott az Udvari Kamarának. A bányaművelési stb. beruházások dolgában is annak kellett véleményes jelentést tennie. Az új instructio értelmében a kincstartó a korábbinál némileg függetlenebbé vált a Guberniumtól. A tisztán gazdasági vonatkozású kincstári ügyek igazgatását (számadás kötelezettségével) maga látta el. A mixtákban azonban (ahol a gazdasági vonatkozások bíráskodásiakkal, közigazgatásiakkal, katonaiakkal vagy magánjogiakkal keveredtek) a Gubernium döntött (amelynek a kincstartó természetesen továbbra is tagja maradt). A thesaurarius irányítása alatt az utasítás szerint egy (mindenesetre még nem állandó) tanács volt kialakítandó a fiscalis directorból, a fiscalis procuratorból, a két ordinarius exactorból, a sóbánya-felügyelőből, a harmincadinspectorból, az arany- (és egyéb nemesfém-) bányák inspectorából s végül a kincstári jószágok praefectusából.[5] A többi módosítás közül említést érdemel még a thesaurarius hatáskörének meg-

szorítása az alsóbb kincstári tisztek kinevezése terén,[6] az adóigazgatási tevékenységre vonatkozó intézkedések kiegészítése[7] s a viszonylag bő előírások a kincstári jogok védelmére nézve; köztük, az 1699-ben bekövetkezendők árnyékát előre vetve, a fejedelmi birtok-, tized- és tizedbérlet-adományok felülvizsgálatára vonatkozó intézkedések.[8]

Az udvarnak ugyanis komoly oka volt arra, hogy erélyesen belenyúljon az erdélyi kincstári igazgatás zűrzavarába; abba az összevisszaságba, amelyet a Diploma Leopoldinum után az erdélyi rendek nyugton tartására egy ideig még maga is növelt a kincstári jószágok bérbe adásával. Nem szánt hosszú életet a Thesaurariatusnak. 1699-ig, a karlócai békéig azonban nem kockáztathatott nagyobb politikai fontosságú változtatásokat a veszélyeztetett helyen fekvő Erdélyben. Akkor azonban Cameratica Commissiót küldött Erdélybe. Thavonathnak, a szepesi kamara praefectusának (aki a bizottságnak kiküldésekor vezetője volt) kettős instructiót adott az udvar junius 30-i és július 30-i kelettel. Kezdjük az ismertetést a második, titkosnak tekinthető utasítással.

Bécs kézbe kívánta venni az erdélyi kincstári igazgatást, de ehhez alapos tájékozódásra volt szüksége. Számba kellett vennie az erdélyi kincstári jövedelmeket, amelyek ekkor a főurak kezén voltak. Nyilvános vizsgálat tartására nem volt mód; így egyéb eszközökhöz kellett nyúlni, mindenesetre sine strepitu járva el.

Az utasítás részletesen foglalkozott a biztosok teendőivel a kincstári igazgatás egyes ágaiban. A *sóügyek* terén kötelességük volt felülvizsgálni a sóbányaművelést; ellenőrizniök kellett a sóvágók fizetésének módját s a só értékesítését. Foglalkozniok kellett a marosi sóhajózással s azzal a kérdéssel, hogy lehetséges-e a Szamoson is újra megindítani a sószállítást. Ha a sóügyi igazgatás terén a biztosoknak Aporral és Száva Mihállyal, a sóbányák inspectorával gyűlt meg a bajuk (akiket mint ez ügyek illetékes intézőit meg kellett kérdezzenek, de akikről az udvarban tudott dolog volt, hogy az első maga is érdekelt a sócsempészésben, a második pedig hirtelen szedte meg magát), a *harmincadigazgatás*ban magával Bánffy gubernatorral és ismét csak Aporral, a harmincadok bérlőivel. Az instructio összeállítói előtt nem volt titok, hogy a harmincadjövedelmek többszörösen múlják felül a bérösszeget. A biztosoknak ezért képet kellett alkotniok arról, hogy hol vannak Erdélyben harmincadhelyek, s milyen harmincadot szednek. A *tizedjövedelmek* vonatkozásában a tizedigazgatás módjának felderítése volt a biztosok feladata s ezt követőleg javaslattétel az igazgatás módjára nézve. A *kincstári birtokok* dolgában az udvar az egész Guberniummal találta szembe magát. A gyulafehérvári uradalom (az egykori püspöki jószág) jövedelme már amúgy is a tanács javadalmazására szolgált; a Gubernium azonban már azzal a kéréssel is fordult az udvarhoz, hogy ossza szét köztük a nota infidelitatis útján a kincstárra háramló birtokokat. A biztosoknak utasításuk értelmében arról kellett tájékozódniuk, hogy mi e birtokok értéke, jövedelme, s hogy köteles-e a király eladományozni ezeket. Végül tájékozódni kívánt arról, hogy milyen hangulatot keltene a birtokproductiók megkezdése. A Commissio további teendői közé tartozott az egyéb — szokásos vagy már feledésbe ment — *kincstári jövedelmek* (vigesimák, quinquagesima nobilium, census saxonum, signatura boum, luteránus papok taxa confirmationisa) állapotának felderítése, a kereskedelem helyzetének megvizsgálása, a külkereskedelem lehető növelése s a fejedelmek által református egyházi személyek részére tett alapítványok dolgával való foglalkozás.[9] *A bánya- és pénzverésügyre* nézve külön utasítást kapott a bizottság. Thavonathnak e vo-

natkozásban is először Apor thesaurariushoz kellett fordulnia tájékozódás nyerése végett. Azzal azonban tisztában volt az udvar, hogy ezek az információk nem lesznek elégségesek; így lelkére kötötte a szepesi kamara praefectusának: akitől csak tud, próbáljon adatokat szerezni a bányákra vonatkozólag. Különös figyelmébe ajánlotta Köleséry Sámuelt, ez idő tájt az erdélyi ércbányászat legkiválóbb ismerőjét. A tájékozódás megtörténtével pedig (a bizottság személyzetével és a szükséghez képest erdélyi szakértőkkel együtt) részletes vizsgálatot kellett tartania a bányákban. (Utasítása aprólékosan kitért mindazokra a problémákra, amelyekben ott el kellett mélyedniök.)[10]

Thavonathék 1699 őszén kezdték meg erdélyi működésüket. Néhány havi megfeszített munkájuk eredményeképpen I. Lipót már 1700. január 15-én elrendelhette az erdélyi kincstári igazgatás átszervezését. Mint a Commissio Cameratica megállapította: az erdélyi kincstári jövedelmek rendbehozatalára nem lehet gondolni addig, míg erdélyi tisztek kezelik őket. A Diploma Leopoldinum rendelkezése értelmében azonban a tisztségek betöltése csak erdélyi tisztekkel történhetett. Az udvar választhatott: vagy az erdélyi tisztek meghagyása, ennek összes *pénzügyi* következményeivel együtt, vagy félreállításuk s helyüknek nem erdélyiekkel, elsősorban osztrákokkal való betöltése, s az ezzel járó összes *politikai* következmények. A megoldás: erdélyi tisztek és mellettük nem erdélyi *ellenőrök*. Az 1700. január 15-i rendelet a thesaurarius tisztsége kivételével (ezt egyelőre in statu quo hagyta) eltörölte a fölösleges erdélyi kincstári tisztségeket, s úgy intézkedett, hogy a megmaradtakat alkalmas erdélyiekkel kell betölteni, instructiójukat és illetményeiket revideálni kell s a szükséghez képest megváltoztatni. Minden fontosabb funkcióban lévő erdélyi tiszt mellé azonban német vagy más extraneus felügyelő állítandó, olyan utasítással, amelynek értelmében az erdélyi egy lépést sem tehet ellenőre nélkül, amaz azonban annál inkább nélküle. Így „a Diploma teljesül, és az erdélyi tisztségeket csak erdélyiek töltik be, egyben azonban a mi szolgálatunk és érdekünk meg van mentve".

A thesaurarius hatásköre lényegében megszűnt. Apor, mint a rendelet közölte, utasítást kapott az udvartól: míg a bizottság Erdélyben tartózkodik, extra trita et ordinaria semmit sem tehet nélkülük; a Thesaurariatus tisztjeit pedig utasítsa a bizottságnak való engedelmességre.[11] A rendelkezés végrehajtására azonban ebben a formában — az erdélyi rendek felzúdulása miatt — nem kerülhetett sor. A Cameratica Commissio azonban mégis kézbe vette az erdélyi kincstári jövedelmek igazgatását. A thesaurarius hatalma árnyékhatalom maradt; a bizottság alá volt rendelve. Részt vehetett annak olyan ülésein, amelyeken őt közvetve vagy közvetlenül nem érintő ügyeket tárgyaltak; a bizottság előzetes ellenőrzése mellett ügyködhetett; mindez azonban vajmi keveset változtatott való helyzetén. Működése lassan elhalt; Apor lemondott tisztségéről, s az udvar csak már a Rákóczi-szabadságharc alatt töltötte be azt Kálnoki Sámuellel, az Erdélyi Udvari Kancelláriа vezetőjével, akinek aztán nem volt módja elfoglalni helyét. Kálnoki halála után a tisztség betöltetlen maradt, egészen 1742-ig. A Cameratica Commissio pedig (amelynek élén Thavonathot előbb Johann Friedrich Seeau, majd Johann Ehrenreich Seeau követte) hatalmas munkásságot fejtett ki. Miután a kincstári igazgatás legkülönbözőbb területein végzett felderítő munkát, sorozatosan látta el utasításokkal az alája rendelt hatóságokat.[12]

Mire azonban a szervezési időszak lezárult volna, a Rákóczi-szabadságharc kirobbanása Seeau-ék fejére döntötte az elkészült épületet. Évekig nem lehet

(vagy csak egészen korlátozott területen, az ország egész területére nézve pedig csak rövid időszakokban) erdélyi császári kincstári igazgatásról beszélni, bár Johann Ehrenreich Seeau és tisztjei Erdélyben maradtak; az apparátus készen állt a feladatok elvégzésére olyankor, amikor az ország rövid időre a császáriak kezére kerül: biztosokat küldött ki stb. Maga Seeau 1706-ban távozott; utóda az Erdélyben korábbi hivatali működése révén ismerős Kleinburg lett. A bizottság vezetőjének kicserélését közlő rescriptum[13] 1706. február 12-én kelt; az év április 12-én az udvar ígéretet tett a Thesaurariatus visszaállítására.[14] A végrehajtásra azonban nem került sor. Kleinburg utódaként pedig 1708-ban Ignaz Haan került az erdélyi kincstári igazgatás élére, korábban különálló vagy lazán összefüggő szervek hatáskörét nyerve el hatósága számára.

A volt erdélyi sófőperceptor[15] ti. „Oberprouiandt-commissarius"-ként az erdélyi kincstári, adó- és commissariatica-igazgatás élére került. Alá voltak rendelve, s számadási kötelezettséggel tartoztak neki a korábbról már ismert kincstári igazgatási főtisztek; a harmincad-, az ércbánya-felügyelő, a főpénztárnok és a számvevő. A rendkívüli helyzethez mért jogkört nyert a kincstári tisztségek betöltésére.[16] Instructiója egyébként inkább csak legközelebbi, konkrét feladatait jelölte meg a só- és ércbányászat, pénzverés, a kincstári tisztek használhatóságának felülvizsgálata stb. terén. Helyét az igazgatási apparátusban szintén a háború kialakította rendkívüli körülmények határozták meg. Az Udvari Kamara alá volt rendelve; az adta ki instructióját is. Az erdélyi főhadiparancsnok teljhatalma azonban vele szemben is érvényesült: nem rendelkezhetett anélkül. A főhadiparancsnok teljhatalma hidalta át a polgári igazgatásnak közigazgatási—bíráskodási, ill. pénzügyigazgatási ágakra való megoszlását is.[17] Ez a szükségszülte igazgatási berendezkedés túlélte a szatmári békét is. S ha 1713—1714-ben sor került is az erdélyi közigazgatási és bíráskodási hatóságok újjászervezésére, a Thesaurariatus visszaállításával nem voltak ilyen szerencsések a rendek. Csak a kincstartói candidatio felterjesztéséig jutottak el.[18] Haan továbbra is mint Oberprouiandt-commissarius irányította az erdélyi kincstári igazgatást. Hatásköre újabb rendezésének csak 1721-ből van nyoma.

Haannak most már mint cameralis repraesentansnak az év július 30-án kelt utasítása továbbra is fenntartotta az erdélyi kincstári igazgatás vezetőjének kettős alárendeltségét. A repraesentans természetesen az Udvari Kamarának kellett hogy számot adjon működéséről, de a főhadiparancsnok fősége is megmaradt vele szemben. Mindenesetre a pura Cameralia intézését (ha a generális autoritása alatt is) maga látta el: az alárendelt hivatalokkal közvetlenül levelezett, visitatiójukat, elszámoltatásukat maga végezte; a tisztségek betöltésének ügyében is független volt tőle. Csak akkor kellett hozzá fordulnia, ha katonai assistentiára volt szüksége, vagy valamely „gravior casus" adódott. A Cameralia mixta területén (új bányák, aranymosó művek, harmincadhivatalok létesítése, régi harmincadok áthelyezése stb. tartozott ide, egyszóval minden olyan ügy, amely a közigazgatást is illette, azonkívül a katonaság ellátásával kapcsolatos teendők) már jobban meg volt kötve a keze. Az ilyen kérdéseket előzetesen meg kellett tárgyalnia a főhadiparancsnokkal, s a történtekről jelentést kellett tennie az udvarhoz. Nagyobb fontosságú ügyekben azonban csak véleményes jelentést terjeszthetett fel, az udvari szervek döntését várva meg.[19]

Az adó- és Commissariatica-igazgatás terén hatásköre csökkent. A főhadiparancsnok csak arra volt kötelezve, hogy az évi adókivetés ügyét (valamint az ország-

gyűlés tárgyalásain felmerülő kincstári vonatkozású ügyeket) előzetesen beszélje meg vele. (A katonaság tartása körüli teendői pedig szerény tanácsadásfélére zsugorodtak.) A pénztári ügyek terén az erdélyi kincstári igazgatásra is érvényesek voltak az egész birodalomra nézve kidolgozott elvek. A repraesentans az Udvari Kamara és az Universalbankalität alá volt rendelve.[20] Csak sürgős és titkos kiadások esetén volt szabad előzetes engedély nélkül kifizetést eszközöltetnie; ilyen esetekben azonban ki kellett kérnie az említett szervek jóváhagyását. Az erődítési ügyek számadásait — az udvarhoz való felterjesztésük előtt — szintén meg kellett vizsgálnia.[21] (Az utasítás csak érintette Haan területi hatáskörének bővülését. A pozsareváci béke következményeképpen a birodalomhoz csatolt Olténia kincstári igazgatását ti. szintén az erdélyi cameralis repraesentans irányította.)[22]

Az egykori sókamarás 1722-ben halt meg; utódai sűrűn váltották egymást. Hatáskörük nem változott lényegesen (Olténiának az újabb török háborúban való elvesztésétől eltekintve); csak elnevezésük jelzi az apparátus megszilárdulását. Már Haan közvetlen utóda, Viechter cameralis director néven szerepelt, s a hatóság is felvette a kamarai igazgatóság nevét. Alárendeltségi viszonyában is kevés volt a változás. Felettese volt az Udvari Kamara[23] (és az Universalbankalität). Maga a Directio még sokban azonos az Apafi-kor (és az 1690-es évek) kincstári igazgatásával. A központi igazgatást a director és kis irodája képviselte. Alája voltak rendelve az egyes kincstári igazgatási ágak irányítói: a sóügy igazgatója (1712 elejétől 1714 végéig a bánya- és szállítási ügyet egyaránt irányító inspector, 1715. december 28-tól ismét külön sófőperceptor és szállítási felügyelő, majd a sófőperceptor helyett némileg változott hatáskörű inspector), az ércbányászat felügyelője, a harmincadinspector,[24] a tizedbérlet-felügyelő[25] és a fisco-Apafiana jószágok administratora.[26]

A Thesaurariatus nevét az 1713—1714-i országgyűlés candidatiója kapcsán említettük utoljára. A felterjesztést nem követte kinevezés. Az ügy egyelőre lekerült a napirendről. Az udvar pedig akadálytalanul rendezkedett be az erdélyi kincstári igazgatásban. Az erdélyi rendek ugyan 1713 után is egyre-másra fogalmazták meg sérelmi feliratait arról, hogy a kincstári igazgatásból úgyszólván teljesen kiszorultak az erdélyiek. Az eredmény a várható volt; csak az 1730-as évek közepére kezdett némileg változni az udvar *taktikája* (nem *álláspontja*). Miként a kormányzat többi ágában, az udvar a kincstári igazgatás terén is hajlott bizonyos szervezeti változtatásokra. Igaz, e téren még inkább formai engedményekről volt szó, mint egyébként. Nem célunk e helyütt részletezni azokat a tárgyalásokat stb., amelyek a thesaurariusi tisztségnek hosszú üresedés után újból való betöltésére vezettek. A kinevezést az 1742. augusztus 4-i rescriptum adta hírül; Thoroczkai János Joachim nyerte el a tisztséget. Egyidejűleg megkapta a guberniumi tanácsosságot is.[27] 1743. szeptember 2-án született meg a thesaurarius új instructiója.

Az új utasítás aránylag keveset változtatott a kincstári igazgatás országos szervezetén, ha ezeknek a változásoknak súlya annál nagyobb is. A thesaurarius személyesen, kis iroda segítségével irányította ennek az apparátusnak a munkáját; az egyes igazgatási ágak működéséért az inspectorok voltak a felelősök. Mint korábban is, a thesaurarius most is meghallgathatta (s bizonyos vonatkozásokban köteles volt is kikérni) véleményüket, tanácsukat. Az utasítás egyenesen assistenseknek nevezi őket: a bancalis repraesentanst, a fiscalis directort, a szám-

vevőket, a sóügyi igazgatót, a bánya- és pénzverésügyi inspectort, a harmincadfelügyelőt és a fiscalis jószágok inspectorát. Arról azonban még 1743-ban sem volt szó, hogy a Thesaurariatus tanáccsal rendelkező dicasteriummá alakuljon át (ha még olyan rendszertelenül működővé is, mint az 1743 körüli Gubernium). A thesaurarius mellett állandóan csak a különleges jogállású bancalis repraesentans tartózkodott, a többi assistens közül csak az illető szakág vezetőjét kellett bevonni az ügyintézésbe, a többiek közül pedig azt, aki éppen kéznél volt („quos ex ... assistentibus ad manum habere potuit"). Részletesebben foglalkozott az utasítás a fiscalis directornak a thesaurarius mellett betöltött szerepével. A director nem ügyködhetett a thesaurarius előzetes tudta nélkül; amaz pedig minden jogügyletben ki kellett hogy kérje ennek a véleményét. Ha szükségesnek látta, más jogi szakértőkhöz is fordulhatott.[28] A bancalis repraesentansnak (ezt a tisztséget a már korábban is az erdélyi kincstári igazgatás területén működő, s ott még jó két évtizedig bizalmi állásokat betöltendő Dietterich látta el) az utasítás különleges helyet jelölt meg az erdélyi pénzügyi igazgatásban. A repraesentans természetesen valóban az Universalbankalität megbízottja is volt, s mint ilyen, a pénztári ügyekben tevékenykedett.[29] Emellett azonban mintegy az udvari ellenőr szerepét töltötte be a kincstartó mellett. A thesaurarius nem volt köteles kikérni *minden* ügyben *valamennyi* assistense véleményét; a bancalis repraesentansét azonban igen. A kincstári tisztségekben előállott üresedés esetén is vele együtt kellett eljárnia: a substitutio az ő „consilium"-ával történt meg; a vacantiáról és a tett intézkedésekről azonban haladéktalanul jelentést kellett tenni az Udvari Kamarához. Olyan esetekben, amelyekben valamely tisztviselőt meg nem felelő működése miatt fel kellett függeszteni funkciójától, s elmozdítása sürgős volt, ismét csak az ő tanácsának kikérése után történt meg az intézkedés, szintén az utólagos jelentéstétel kötelezettségével. A kincstartó az Udvari Kamarának volt alárendelve; kincstári ügyekben más hatóságtól nem is fogadhatott el rendelkezést (még az uralkodó által aláírt expedíciót sem, ha ez nem az Udvari Kamarán keresztül történt). A thesaurarius (mint az 1690-es — 1700-as években) ismét tagja lett a Guberniumnak. Részt kellett vennie a Főkormányszék ülésein, hathatósan védelmezve a kincstári jogokat.[30] A thesaurariusi tisztség visszaállítása megtörtént hát — ha Thoroczkai hamarosan bekövetkezett halála némi zavarokat okozott is az igazgatásban. Az új thesaurarius, Bornemissza Ignác József kinevezésére 1746 augusztusában került sor.[31]

Az elkövetkező két évtizedben az erdélyi kincstári igazgatás is részese lett a birodalmi igazgatás egymást követő reformjainak. Az első lépés, amely Erdélyt érintette, Wiesenhütten kinevezése volt „Militär- und Schuldenskassae, Kupfer- und quecksilberfundo bestellter director"-rá.[32] Ez az intézkedés vonta maga után négy hónappal később az Universalbankalität feloszlatását.[33] Dietterichhez mint interimalis directorhoz 1746. január 21-én indult el a rendelkezés, amely a repraesentatio megszüntetését tartalmazta. A kisebb jelentőségű pénztári ügyek a következőkben a helyi pénztári szervek által voltak intézendők; a fontosabbakban az Udvari Kamara volt hivatva rendelkezni. A pénztári szervek heti jelentéssel s negyedévi számadással tartoztak az Udvari Kamarának.[34] Időben majdnem párhuzamosan történt két újabb nagyarányú szervezeti változás előkészítése és lebonyolítása. 1745. július 24-én Mária Terézia feloszlatta a Neoacquistica Commissio-t. Helyébe egy, közvetlenül a királynőnek alárendelt bizottság lépett Ferdinand Kolowrat elnöklete alatt. Teendői egyelőre a bánáti és szerb ügyek voltak. 1745.

december 2-án újabb királynői kézirat a bizottság teendői közé utalta Erdély polgári kormányzatának legfelsőbb irányítását is.[35]

A második nagy fontosságú változást a bánya- és pénzverésügyi udvari kollégium létrehozása jelentette. Ez az 1745. szeptember 13-i királynői kéziratnak volt következménye.[36] A kollégium intézte legfelső fokon az erdélyi bánya- és pénzverési ügyeket.

Most térjünk vissza Erdélybe. 1746. október 9-én az udvar új utasítást bocsátott ki a kincstartó részére. Az új utasítás már a megváltozott helyzetnek megfelelően írja le a thesaurarius függési viszonyát. A kincstartó a Commissio in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricisnek van alárendelve (kivéve bánya- és pénzverésügyi teendőit, amelyekre nézve az udvar külön instructio kibocsátását jelezte, s ez alkalommal csak utalt arra, hogy e területen a Königsegg-Erps vezetése alatt álló bánya- és pénzverésügyi udvari bizottság gyakorol főséget az erdélyi kincstári igazgatás felett, továbbá a számviteli ügyeket, amelyek továbbra is az Udvari Kamara intézésében maradtak). Hatáskörére nézve kevés konkrétumot tartalmazott az utasítás, legalábbis ami az egyes szakágak igazgatását illette. A kincstartó felügyeletet tartozott gyakorolni az egyes kincstári igazgatási ágak felett; gondoskodnia kellett a fiscalis alattvalók védelméről, a zálogban lévő fiscalis jószágokon lévő építményeknek stb. megfelelő karbantartásáról, a latens kincstári jogok felkutatásáról, a magánkézre jutott fiscalis jószágok visszaszerzéséről; confiscatio vagy magszakadás útján a fiscusra háramlás esetén a törvény szabta úton el kellett járnia stb.; egyszóval az instructio mindazokat az általános rendelkezéseket tartalmazta, amelyeket részletesen megtalálunk a kincstári igazgatás vezetőinek korábbi utasításaiban is.

Fontosabbak voltak ezeknél az utasításnak azon rendelkezései, amelyek a kincstári igazgatás *szervezetére* vonatkoztak. Az 1746-i instructio továbbra is fenntartotta az assistensi rendszert. Dietterich most újra mint „második személy" végezte az erdélyi kincstári igazgatás irányítását. Közben azonban az Universalbankalität megszűnt, annak képviselőjeként tehát nem működhetett, s másrészt az udvar valószínűleg nem akarta továbbra is assistensként szerepeltetni a volt interimalis directort. „Consiliarius Camerae nostrae Aulicae ... in thesaurarii coadjutorium ibi existens"-nek nevezte hát az utasításban. Szerepköre a korábbi volt a kincstartó mellett; az csak az ő tanácsával és vele egyetértésben intézkedhetett. Az utasítás hangsúllyal említette, hogy a távollévő vagy beteg thesaurariust az ő tiszte helyettesíteni. A többi assistens (a fiscalis director, a kincstartóság actuariusa, a számvevő, az Apafiano-fiscalis jószágok adminisztrátora, a generalis perceptor és a harmincadfelügyelő) közül a fiscalis directorral foglalkozott bővebben az utasítás. A director a jogi tanácsadó szerepét töltötte be a kincstartó mellett; nagyobb fontosságú vagy kétes kimenetelű ügyekben nem intézkedhetett a kincstartó tudta és hozzájárulása nélkül; az viszont minden jogügyletben ki kellett kérje a director írásos véleményét. (Nagyobb fontosságú fiscalis perek esetén a felek — a Kolowrat-féle bizottság útján — recursusszal élhettek az udvarhoz. Az ilyen rendelkezésekről természetesen utólag felelősséggel tartozott az udvarnak.) Ugyancsak ki kellett kérni minden gazdasági ügyben az ordinarius exactorok és a jószágok administratorai, harmincadügyekben pedig a harmincadfelügyelő írásbeli véleményét. Az assistensek viszonya a thesaurariushoz jórészt a korábbi maradt. Az Udvari Kamara tanácsosainak helyzetéről már megemlékeztünk; a többi assistens közül azokat vonta be a tanács-

kozásokba (az instructio hangsúlyozta: „omnia et singula in consessu deliberentur"), akik éppen „kéznél" voltak. A concursus szótöbbséggel döntött; a kincstartónak azonban az utasítás felhatalmazást adott arra, hogy a többség döntése ellenére is a saját belátása szerint intézkedjék olyan esetekben, ahol káros következményekkel járt volna megvárni az udvar döntését. Az ilyen rendelkezésekről természetesen utólag felelősséggel tartozott az udvarnak. Az utasítás rendeztetni kívánta a kincstartóság alsóbb beosztottjainak működési körét is. Nemcsak az actuarius, hanem a registrator és a cancellaria thesaurarialis részére is instructio készítését írta elő; emellett (ez meglehetősen sablonos része volt az utasításoknak) kötelezte a kincstartót az alája rendelt kincstári hatóságok utasításainak felülvizsgálatára.

Szabályozta az utasítás a kincstartó feladatait és jogkörét a tisztségek betöltésében is. Egy elvi vonatkozású rendelkezést tartalmazott az új instructio: a thesaurarius megüresedett kincstári tisztségeknél elsősorban római katolikusokra és görög egyesültekre legyen figyelemmel. (Előírta emellett a kincstartó kötelességeit a vallási unió védelmében.) A tisztség betöltése azonban nem magának a kincstartónak a joga volt. Ő csak ideiglenesen tölthette be, kikérve ennél az eljárásnál az udvari kamarai tanácsos és az assistensek véleményét, s jelentést kellett tennie az udvarhoz az intézkedésről, egyben felterjesztést is készítve a funkció végleges betöltésére nézve. A kincstári tiszteknél az udvar óvadékot követelt meg (vagy ingatlanban, vagy készpénzben; ahol ezek egyike sem állt rendelkezésre, ott fidejussoriát). A kincstartó fegyelmi jogkörére nézve csak annyiban intézkedett az utasítás, hogy a feladatuknak megfelelni képtelen kincstári tiszteket (az ügyet ismét csak az Udvari Kamara tanácsosával és az assistensekkel vitatva meg) sürgős esetekben felfüggeszthette állásukból, de ilyen esetekben utólagos jelentéstétellel tartozott az udvarnak.

Továbbra is tanácsosa maradt a thesaurarius a Guberniumnak; ott feladata a kincstári jogok védelme volt. Olyan esetekben, amelyekben a guberniumi többség döntése a kincstári érdekek sérelmét jelentette volna, a kincstartó protestatióval kellett hogy éljen; majd — eredménytelenség esetén — jegyzőkönyvbe vétette azt, és az ügy érdeméről jelentést tett pénzügyigazgatási felettes hatóságainak.[37]

Jó két hétre rá, 1746. október 25-én az udvar az erdélyi bánya- és pénzverésügyi országos igazgatás területén is rendezést hajtott végre. Létrehozta a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariist. Itt sem a későbbi értelemben vett dicasteriumról van szó. A thesaurarius assistensei (Dietterich és a bánya- és pénzverésügyi igazgatás egyes ágainak vezetői), valamint kis irodája segítségével végezte az ügyek intézését. A birodalmi kormányzat szervezetében beállott változások következtében az instructio már a thesaurariusnak bánya- és pénzverési ügyekben a bánya- és pénzverésügyi udvari kollégiumnak való alárendeléséről beszélt. Havi jelentésekkel tartozott neki (kimutatást csatolva hozzá az illető időszakban beváltott arany mennyiségéről). Minden nagyobb jelentőségű vagy olyan ügyben, ahol nem tudott határozott álláspontot elfoglalni, véleményes jelentéssel tartozott a bizottságnak, s meg kellett várnia döntését. Ez alól a megkötöttség alól csak akkor volt kivétel, ha haladéktalan eljárásra volt szükség; az ilyen esetekben azonban utólagos jelentéssel tartozott. A thesaurarius alá volt rendelve az egész erdélyi bánya- és pénzverésügyi személyzet; fegyelmi hatóságot gyakorolt felettük. (Az egyes szervek alsóbb tisztjeivel szemben maga is

alkalmazhatta a felfüggesztést. Főtisztek esetében az udvari kollégiumnak kellett jelentést tennie, s meg kellett várnia annak döntését. A sürgős esetek azonban itt is kivételt képeztek.) Tisztség megüresedése esetén az udvari bizottsághoz kellett hármas felterjesztést tennie. (Sürgősség esetén substitutióval élhetett; ez azonban a helyettesítő személy számára nem jelentett elsőbbségi jogot.) A személyzet megválasztásánál a kincstartónak figyelemmel kellett lennie az erdélyiekre. Különösen az alsóbb tisztségekre való jelentkezésre kellett őket „csábítani" (az instructio szavaival élve), hogy az igazgatás iskoláját kijárva, magasabb tisztségekig is juthassanak. „Ily módon ugyanis elvettetik köztük a magva e nemes mesterségnek és tudománynak, amely oly nagy idő óta teljesen elenyészett maguk közt a haza fiai közt az ásványokban oly igen gazdag tartományban." (Az udvar panaszának alapja volt. Köleséry és Kászoni János óta nem találkozunk értékes hazai szakértőkkel az erdélyi bányaigazgatás területén. Bécs — emlékezzünk csak az erdélyi rendek már említett sorozatos sérelmi feliratairа — elzárta a kincstári tisztségeket — különösen a bánya- és pénzverésügyieket — az indigenák elől.) Az elmondottak mellett az utasítás még számos intézkedést tartalmazott a thesaurarius teendőire nézve. Évente egyszer végig kellett látogatnia a főbb bányahelyeket. Feladata volt a kincstári bányajogok revindikálása, az urburajog védelme, fellépés az arany-, ezüst- és higanycsempészet ellen. Biztosítania kellett a főaranyváltóhivatal pénzzel való ellátását, a pár hónappal előbb létrehozott bányaművelési alap részére való praestatiókat. Részletesen foglalkozott az erdélyi nemesfémtermelők (bányászok és aranymosók) védelmével. A kincstartó feladatai közé tartozott a bányászok védelme régi szabadságaikban és kiváltságaikban, s lehetőleg új bányászok betelepítése is. Oltalmat kellett nyújtania számukra a szerfeletti adóztatás ellen. (Az érchegységi bányászok adóztatása — mint I. Tóth Zoltán több helyütt rámutatott „Parasztmozgalmak az Erdélyi Érchegységben 1848-ig" c. munkájában — állandó perpatvar tárgya volt kincstár és megye közt.) Külön említette az utasítás az aranymosók védelmének kötelezettségét. Kitért a bányarendtartás kérdésére is. Új, alapos rendtartás kidolgozását tartotta szükségesnek (a Constitutio Maximiliana alapján. A munka elvégzésére bizottságot küldött ki, a thesaurarius elnöklete alatt. Az eredmény: az 1747. évi bányatörvények.) A bányabíráskodás rendszerében is változást hozott a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis létrehozása. Az új országos kormányhatóság bányatörvénykezési forum appellatorium lett; tőle a bánya- és pénzverésügyi udvari kollégiumhoz nyílt a fellebbezés. Az utasítás végül felhívta a thesaurarius figyelmét a bányahelyek római katolikus és görög egyesült egyházközségeinek működésére és ezeknek megfelelő papokkal való ellátására, továbbá a bányavidék iskolaügyeivel való törődésre: meg kellett vizsgálnia a bányahelyek iskolamestereinek alkalmasságát, s jelentést kellett tennie az udvari kollégiumhoz arról, hogy miként lehet kijavítani a hibákat s előteremteni annak végrehajtására a fedezetet „kincstárunk jelentős megterheltetése nélkül".[38]

1746-tal tehát kezdetét vette az erdélyi kincstári igazgatás kettéválasztása Cameralia- és Montanistica et Monetaria-igazgatásra. A thesaurarius (és ellenőre, Dietterich, a kincstári igazgatás tulajdonképpeni irányítója) személyében egyesíti a két nagy ág irányítását; egységes kormányhatóságról azonban nincs szó. Az erdélyi sóbányaügyek — egyetlen rövid, alább ismertetendő időszaktól eltekintve — mindvégig a Cameraliához számítottak.

A következő változás az igazgatásban az 1750-i reform. A rendezés lényege az inspectori hálózat teljes megszüntetése volt.

Az 1750. junius 22-i rescriptum indítékául Dietterich egy tervezete szolgált. A volt interimalis director, aki Bornemissza thesaurariatusi kinevezése óta ismét a „tanácsadói" tisztet töltötte be a kincstartó mellett, azaz lényegében irányította az erdélyi országos kincstári igazgatást, „in seiner lezteren anwesenheit allhier" (ti. az udvarban) nyújtotta be javaslatát a királynőnek, aki a Hofdeputation in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricis ülésén vitattatta meg, a terv készítőjének bevonásával. A sóügyet az udvar már korábban közvetlenül a thesaurarius intézésébe adta át. Most sor került a többi inspectoratusra is. A harmincadfelügyelőség funkcióit részben maga a Thesaurariatus vette át, részben az újonnan szervezett négy főharmincadhivatal: a kolozsvári, dévai, szebeni és brassói.[39] A sókamarai gazdaságok külön felügyelősége is megszűnt, a gazdaságok csekély jövedelme nem indokolta fenntartását. A sókamarai gazdaságok ellenőrzését valamelyik gazdaság ispánjának kellett átvennie, provisori rangban. A tizedbérlet-inspectoratus szintén feloszlott. A fisco-Apafiana jószágok igazgatása is megváltozott: az új rendezés értelmében két főprovisor látta el ezt a munkát (egyikük Fogarason, másikuk Radnóton székelt).[40]

Az új évtized által hozott első nagyobb változás az erdélyi kincstári igazgatás terén az erdélyi Cameralia-igazgatás kiválása a Kolowrat-féle bizottság hatásköréből és átadása a bánya- és pénzverésügyi udvari kollégiumnak. 1751. nyarán, Kolowrat halála után, a Hofdeputation in Bannaticis, Transylvanicis et Illyriois vezetését Königsegg-Erps, a bánya- és pénzverésügyi kollégium elnöke vette át. Az ő javaslatára történt az év őszén a Deputation hatáskörének átalakítása. Az erdélyi ügyek (a vallási unió dolga kivételével) kiváltak a Hofdeputation hatásköréből; az ettől kezdve a Hofdeputation in Bannaticis et Illyricis nevet viselte. A Cameraliát a Hofkollegium vette át.[41] Ezzel azonban még korántsem zárult le az erdélyi kincstári igazgatás ügykörének vándorútja az udvari hatóságoknál. 1755. március 1-én Königsegg-Erps a bánya- és pénzverésügyi kollégium elnöksége mellé átvette az Udvari Kamarácét is. Egyidejűleg a Kollégium átadta az Udvari Kamarának az erdélyi Cameralia intézését.[42] 1757. január 14-ével pedig a bánya- és pénzverésügy a Directorium in Publicis et Cameralibus hatáskörébe került; a kollégium mint a Directorium alá tartozó udvari bizottság működött tovább. Ugyanakkor az erdélyi Cameralia intézését is a Directorium vette át.[43] A bánya- és pénzverésügy kérdésének rendezése azonban rövid életűnek bizonyult: 1758 nyarán az ügykört a Ministerial-bancodeputationéhoz csatolták hozzá.[44] Végül 1760 januárjában állt vissza az 1744 előtti állapot: mind a bánya- és pénzverésügy, mind az erdélyi Cameralia intézését az Udvari Kamara vette át.[45]

Az erdélyi országos kincstári igazgatás területén (kisebb változásoktól eltekintve) 1764-ig nem került sor nagyobb átalakulásra. Az akkor történtek indítóoka most már nem a birodalmi igazgatás változásaiban keresendő.

Az átalakítást az erdélyi bányaigazgatás területén végzett vizsgálat előzte meg. Az eredmény az erdélyi bányaügyi igazgatóság létrehozása. Az új szerv alá volt rendelve ugyan a thesaurariusnak, de ez csak saját személyére nézve kapta meg ezt a felügyeleti jogot. Az igazgatóság élére osztrák bányatisztviselő került.[46] A hatóság székhelye Zalatna. A bányaigazgatóság felállításának az ad különös jelentőséget számunkra, hogy (a rendkívül csonka iratanyagból és későbbi utalásokból megítélhetően) ettől kezdődőleg vált külön a Montanistica et Monetaria

iratanyaga a Cameraliától. A továbbiakban ezért a bánya- és pénzverésügyi igazgatás területén beállott változásokat csak sommásan fogjuk érinteni; bővebben csak oly esetekben, amikor a Cameralia-igazgatást is érintő szervezeti vagy hatásköri változás következik be.

1768-cal kezdődőleg azután éveken keresztül szabályozások egész sora történt az erdélyi kincstári igazgatásban. Az első lépés a bányaigazgatóság átszervezése bánya-főigazgatósággá; ezt az 1768. március 14-i udvari kamarai rendelet adta hírül. A főigazgatóság élére a thesaurarius került; mellette azonban (az ügyek tényleges irányítójaként) osztrák bányatiszt állt assistensként.[47] Az év május 2-án újabb decretum a Thesaurariatus in Cameralibus működésében hozott lényeges változást. A rendelet értelmében ennél a hatóságnál is (a bányaigazgatási szerveknél már 1764 óta) „nach dem Beispiel anderer Länderstellen" tanácsüléseken kellett megvitatni a szerv által intézendő ügyeket, s ehhez referensrendszert kellett létrehozni.[48] 1768 végén következett be a Thesaurariatusnak országos kormányhatóság rangra emelése.[49] Az új dicasterium helyzetét az udvar a következőképpen szabályozta: ami a hatóság helyét illeti az erdélyi kormányszervek rangrendjében, a Guberniumot továbbra is elsőség illeti meg vele szemben. A királyi táblát azonban megelőzte a rangsorban. Az ezzel kapcsolatos félreértések elkerülése végett a Thesaurariatus korábbi assistensei tanácsosi rangot nyertek. Meghatározta a rescriptum a Thesaurariatus különböző hatóságokkal való levelezésének módját is. A Guberniumnak küldött átiratai „Ex Consilio Regii Thesaurariatus" jelzéssel és az expediens titkár aláírásával voltak ellátva; a Főkormányszék hasonló eljárásra volt kötelezve vele szemben. A törvényhatóságokkal és helységekkel, valamint a szász natióval a kincstartóság tisztán Cameralia- és fiscalis ügyekben közvetlenül levelezett; mixta-ügyekben a Guberniumon keresztül kellett ezt lebonyolítania.[50]

A Thesaurariatus hatáskörének, működésének új rendezése azonban még hátra volt. Az udvarnak mindenesetre kapóra jött, hogy Bornemissza Ignác (1746 óta a thesaurariusi tisztség viselője) 1769 tavaszán „viam universae carnis incessit" — ahogy a Gubernium 1769. március 16-án jelentette róla a királynőnek.[51] A megüresedett tisztségbe nem erdélyit állított, hanem (Thesaurariatus Officii administratori minőségben) Ludwig Clary-Aldringent küldte az erdélyi kincstári igazgatás élére. Az administrator 1770. január 20-án terjedelmes instructiót kapott. Az új utasítás mindenesetre kevesebbet nyújtott a hatóság működésére nézve, mint várható lett volna. Szabályozta a Thesaurariatus alárendeltségi viszonyát: felettes hatósága az Udvari Kamara; Cameralia-ügyekben nem fogadhatott el mástól rendeleteket. A hatóság hatáskörére nézve keveset találunk az utasításban. Inkább általános felderítés homályos körvonalai bontakoznak ki ezekből az intézkedésekből (alárendelt hivatalok meglátogatása, utasítások felülvizsgálata, latens kincstári jogok felkutatása, kiváltságok felülvizsgálata, zálogos jószágok ügyei, confiscatiók, csempészeti ügyekben eljárás), mintsem hatásköri szabályzat. Bővebben tárgyalja a hatóság működését. A Thesaurariatus tanácsa 1768 tavaszán váltotta fel a kezdettől meglévő laza formát, az assistensek (a felettes udvari hatóság megbízottja és mindig annyi a többiek közül, ahány éppen kéznél volt) concursusát. Most az instructio előírta, hogy a tanács hetente egyszer, vagy ha a szükség úgy kívánná, többször is tartson üléseket. Az elnökletet ezekben a thesaurarius (vagy az őt helyettesítő administrator), akadályoztatása esetén pedig a rangidős tanácsos lássa el. A tanácsban a megfelelően előkészített

ügyekben a döntés „secundum majora, aut si tibi servitii nostri ita esse videbitur, secundum saniora" történt. Ha az elnök véleménye ellenkezett a tanácsosokéval, s az ügy nem tűrt halasztást, a thesaurarius (ill. administrator) a többség véleményével ellentétes értelemben is intézkedhetett. A tanács ilyetén működése mellett az utasítás megtartotta az assistensek korábbi szerepkörének bizonyos vonásait is. A fiscalis director továbbra is jogtanácsosként állt a kincstartó mellett. Egyrészt ugyan fontosabb, rendkívüli vagy bizonytalan kimenetelű ügyekben nem volt joga a thesaurarius és a tanács tudta nélkül eljárni, másrészt azonban ezeknek is minden jogi vonatkozású ügyben ki kellett kérniük a director véleményét; szükség esetén más jogi szakértőét is. A feleknek (akárcsak az 1743-i instructio értelmében) fiscalis perekben az udvarhoz való recursushoz volt joguk. Ugyanígy köteles volt a kincstartó az igazgatás többi szakágaiban is meghallgatni az illetékes véleményeket.[52]

Az instructio több helyütt részletesen kitért az erdélyi kincstári személyzet kiválogatásának és a thesaurariusnak a tisztségek betöltésében gyakorolt jogkörének kérdésére. Kiemelt helyen (közvetlenül a hatóság alárendelési viszonyát tárgyazó pont után) találjuk azt a rendelkezést, amelynek értelmében megüresedő kincstári tisztségre csak római katolikusok vagy görög egyesültek alkalmazhatók. A tisztségek betöltésére nézve az instructiónak még egy elvi rendelkezése volt: a megüresedő helyekre lehetőleg erdélyiek *(de németül tudók)* alkalmaztassanak. Ami a dolog gyakorlati részét illeti, arra nézve az utasítás úgy intézkedett, hogy a magasabb rangú tisztviselők (a Thesaurariatus tanácsosai, titkárai, protocollistái, fogalmazói, registratorai és viceregistratorai, registransai, a kincstári pénztár perceptorai, ellenőrei, pénztárkezelői — cassirius —, a fiscalis director, vicedirector, a fiscalis procuratorok és a magasabb rangú fiscalis tisztek) kinevezésének joga az Udvari Kamarát illesse; ilyen tisztségek megüresedése esetén a kincstartó személyi javaslatot tegyen az udvarhoz. A kisebb tisztségek betöltését az instructio a thesaurariusra és a tanácsra bízta azzal a meghagyással, hogy az ilyen rendelkezésekről negyedévente jelentéssel tartoznak az Udvari Kamarának. Emellett az Udvari Kamara óvadékot követelt meg minden számadásra köteles tisztviselőtől.

A kincstartó és a tanács jogot nyert arra is, hogy súlyosabb esetekben, és ha a körülmények úgy követelnék, utólagos jelentéstétel kötelezettségével felfüggesszen állásuktól kincstári tisztviselőket. A thesaurarius (Clary is mint administrator) továbbra is megtartotta helyét a Guberniumban.[53]

A soron következő nagy változás a bánya- és pénzverésügyi igazgatásban történt. 1771. július 19-én az udvar a bánya- és pénzverésügyi igazgatóságot egyesítette a Thesaurariatusszal, úgy azonban, hogy a kincstartósághoz érkezett ércbánya- és pénzverési ügyeket külön ülésen kellett megtárgyalni, amelyen Claryn kívül csak a Thesaurariatus bányaügyi tanácsosai vettek részt (s mellettük, ha éppen szolgálati ügyben a fővárosban tartózkodtak, a vajdahunyadi uradalom adminisztrátora és a zalatnai főbányamester).[54] A két kincstartóságot tehát mintegy perszonálunió egyesítette; semmi egyéb.[55]

II. József uralomra jutásáig nem is volt nagyobb változás a központi kincstári igazgatásban.

Az 1780 és 1790 közti időszak első fontos átalakítása a kincstári igazgatás terén az 1782-i ügyintézési reform.[56] Ezt 1784-ben a bányabíráskodásé követte. A nagy átszervezésre azonban csak 1786 elején került sor. Az első lépést az 1785. április

5-i rescriptum jelentette; ez jelölte meg a Gubernium és Thesaurariatus összevonásával kapcsolatos teendők megoldásának irányvonalait: a két hatóság személyzete egyesítendő (a levéltárak továbbra is külön tartandók); az ügyvitel egyszerűsítendő; az országos és a kamarai pénztár különállása megszüntetendő; cameralis administratiók létesítendők. Az egyesítés tervének kidolgozását a rendelet egy, a két érdekelt hatóság vezetőiből és tanácsosaiból álló bizottság feladatává tette.[57] A bizottság 1785. június 14-én, 20-án és 28-án tartotta üléseit, s a gubernator 29-én terjesztette fel a terveket az udvarhoz. A császár 1786. január 16-án hozta meg döntését. A Thesaurariatus in Cameralibust a Guberniumba olvasztotta, amelyet ugyanakkor két testületre bontott. A Gubernium in Politicis et Cameralibus végezte a közigazgatás és kincstári igazgatás országos irányítását; a Gubernium in Judicialibus állt a bírósági szervezet élén. A Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis egyelőre megtartotta önálló létét; a gubernator csak némi — inkább formai — ellenőrzést gyakorolt felette. Az új központi hatóság alatt kialakult a „kamarai igazgatóságok" hálózata: a cameralis inspectoratus, a tricesimarum administratio és a bányauradalmi igazgatás. Az elsőnek meglehetősen szűkre szabott feladatkör jutott. Az erdélyi Cameralia legjelentősebb részét, a sóbányák és a hozzájuk tartozó gazdaságok igazgatását ti. az udvar 1785-ben a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis hatáskörébe utalta. A tengelyes sószállítás irányítása inkább volt közigazgatási, mint cameralis feladat; a sókereskedelmet, amely többnyire maguknál a bányáknál folyt le, a bányatisztek bonyolították le (csak elszámolással tartoztak a cameralis igazgatás felé). A harmincadigazgatást külön szerv irányította, s a fiscalis jogügyletek intézése továbbra is a director feladata maradt. A cameralis inspector hatásköre így csak a marosi sóhajózásra, a tizedigazgatásra s kincstári uradalmak (a kolozsmonostori alapítványi uradalmon kívül néhány uradalomtöredék vagy portio[58]) igazgatására terjedt ki; nem is nyert „administrator" címet. A harmincadigazgatás élére külön administrator került. Így alakult ki tehát az országos kincstári igazgatás új rendszere: legfelül a Gubernium (amelynek egyik senatusa részben kincstári ügyeket intézett, s amelynek vezetője meglehetősen formai ellenőrzést gyakorolt a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis felett), alatta a kincstári igazgatás egyes szakágainak irányítói: a kamarai felügyelőség, a harmincadigazgatóság, a Fiscalis Directoratus és végül a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis. A szakigazgatóságok *ügykörök* szerinti (mai szóval „funkcionális") hatáskörét bizonyos vonatkozásban keresztezte a kerületi biztosok *területi* kincstári hatásköre. A rendszer befejezése a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis feloszlatása volt. 1787. március 15-én kancelláriai decretum értesítette a Guberniumot az uralkodó határozatáról: a kincstartóság megszüntetendő. A Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis két tanácsosa közül Leitner a Gubernium tanácsába került, „zur Behandlung der etwa vorkommenden in das Politische einschlagenden Montanistischen Gegenstände". A bánya- és pénzverésügy irányítására létrejött új hatóság, a zalatnai főfelügyelőség ti. (amelynek élére a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis másik tanácsosát, Müllert állították) kettős alárendeltségi viszonyban állt. „Quoad Montanistica und Oeconomica" közvetlenül az Udvari Kamara alá volt rendelve; „quoad Publica und Politica" pedig az illetékes megye és a Gubernium alá. A főfelügyelőség az egész bánya- és pénzverésügyet egyesítette hatáskörében; a sóbányászat felett is irányítást gyakorolt.[59]

*

II. József Restitutionsediktje új helyzetet teremtett az erdélyi kincstári igazgatásban is. A restitutio első gyakorlati lépése Bánffy György 1790. február 13-án Bécsben kelt elnöki előterjesztése volt a Guberniumhoz az edictum nyomán felmerülő kérdésekről. Az egyéb vonatkozásokban számos gyakorlati intézkedést tartalmazó előterjesztés a kincstartóság visszaállításának ügyét egyetlen rövid kitételben elintézte: ennek megtárgyalását csakúgy, mint az Erdélyi Udvari Kancelláriával és a Guberniummal kapcsolatos ügyekét visszatéréséig el kívánta halasztani.[60] Időrendben a március 26-i rescriptum lenne a következő állomása a változásoknak, ha ti. ezt, alább kifejtendő okokból, gyakorlati intézkedésnek lehetne tekinteni. A rescriptum (amely különben nemcsak a kincstári igazgatás II. József előtti rendjének visszaállításával foglalkozott, hanem a kormányzat többi ágának problémáival is) egyelőre nem látta helyénvalónak a Thesaurariatus visszaállítását. Ehelyett a thesaurarius elnöklete alatt álló Cameralis Commissio felállítását rendelte el. Az új szerv tagjai egy-két, a kamarai ügyekben szakértelemmel bíró guberniumi tanácsos, a fiscalis director vagy helyettese s a cameralis inspector meg két helyettese kellett hogy legyenek. A bizottság feladata elsősorban a fiscalis perek tárgyalása volt; emellett a harmincadügyeké („nebst Zuziehung des Administrators"), a sóbányászatiaké és az uradalmiaké (a bányauradalmak nem bányászati ügyeit is ideértve). A többi kamarai ügyet a rescriptum a Gubernium plénumánál hagyta (azzal, hogy a gubernator vagy a Gubernium egyes további ügyeket is a bizottsághoz utalhat).

A resriptum azonban csak 1790. augusztus 19-én érkezett a Guberniumhoz, s szeptember 6-én Koszta István nyugodtan fogadtathatta el opinióját a Guberniumban: időközben már mindaz megtörtént (ha némileg módosítva is), amit a rendelet előírt.[61] Közben ti. a Főkormányszék végrehajtotta a Commissio Cameralis megszervezését. A kiindulópontot Bánffy György újabb, 1790. április 10-i elnöki előterjesztése jelentette. A gubernator ekkor már ismerte a március 26-i resolutiót (vagy legalábbis a benne foglalt elvi döntéseket). A propositio a rescriptummal azonos értelmű javaslatot tett a Commissio megszervezésére. A bizottság jogot nyert a Guberniumnak alárendelt kincstári igazgatási szervekkel, valamint a harmincadigazgatósággal való levelezésre. A Gubernium két ízben, 1790. április 26-án és május 10-én tárgyalta a propositiót. Már az első tárgyalás után felszólította Bánffy Farkast, a Gubernium Judiciale alelnökét (aki a névlegessé vált thesaurariusi tisztet is viselte), hogy mind a bizottság agendái, mind személyi összetétele tárgyában terjessze véleményét a tanács elé.[62]

Bánffy Farkas terjedelmes operatumát 1790. május 25-én tárgyalta a tanács. A tervezet értelmében a Commissio a Thesaurariatus Cameralis hatáskörét majdnem egészében visszanyerte. A Gubernium főssége csak bizonyos, pontosan körülírt ügyekben maradt meg vele szemben.[63] (A bizottságnak azt a működési kört kellett volna elnyernie, amellyel a Gubernium egyházi, alapítványi stb. bizottságai rendelkeztek.) Hatáskörébe tehát (az előbb említett, továbbá az alapítványi, vesztegzár- és pénztárügyek kivételével) az egész cameralis igazgatás beletartozott volna (a szó korábbi, tehát a sóbányaügyet is magába foglaló értelmében). Részletezve az egyes igazgatási szakágakban bírt jogkörét, a fiscaliát a tervezett két csoportra különítette: 1. a fiscus által már birtokolt jószágok ügyére, 2. azokra, ahol a fiscusnak revindicatióval kellett jogaihoz jutnia, vagy amelyekben magánbirtokosok perrel támadták meg jogaiban. Az első csoporthoz tartozó ügyekben a bizottság önállóan járhatott el (a fiscalis directorral — egyéb-

ként is a bizottság tagjával — egyetértőleg), kivéve azokat az eseteket (donatio stb., ill. az administratio változása), amelyekben a Gubernium volt hivatva dönteni. A második csoport esetében (minthogy a Gubernium a március 26-i rendelet értelmében az első fellebbviteli fokon nem avatkozhatott az ilyen perek eldöntésébe) a bizottság szintén önállóan ügyködhetett. A sóügyi igazgatást három fő csoportra osztotta a tervezet: a sóbányászat, -kereskedelem és -szállítás csoportjára. A sóbánya-igazgatás teljesen a bizottság hatáskörébe került volna.

Emellett a thesaurarius kisebb hatásköri átcsoportosításokat látott szükségesnek a Commissio és az Inspectoratus Cameralis közt. A harmincadigazgatás terén a bizottság (tekintettel arra, hogy a harmincadigazgatás továbbra is folytatta működését) a Gubernium 1786 és 1790 közti felügyeleti hatáskörét vette volna át. A tized- és uradalmi igazgatás továbbra is a Cameralis Inspectoratus kezén maradt volna; azokban az ügyekben, amelyekben korábban a Gubernium hozott döntést, a Commissiónak kellett volna határoznia. A tisztségek betöltése mind a Cameralis Inspectoratus, mind a harmincadigazgatás területén (eltekintve a főtisztségektől, amelyek ügyében a Gubernium rendelkezett) a Commissio hatáskörébe ment volna át.

A bizottság működésére vonatkozólag a tervezet a következőket tartalmazta: a bizottságba delegált két guberniumi tanácsos egyike 1. a harmincadigazgatás és az Inspectoratus Cameralis jegyzőkönyveinek revisióját végezte volna (az utóbbiét csak a sóhajózás vonatkozásában), 2. a sóügyeket általában, különösen pedig a sóbánya-igazgatásiakat lett volna hivatva intézni. A másikra az Inspectoratus Cameralis jegyzőkönyveinek revisiója maradt (a nem sóhajózási ügyekben), továbbá a fiscalis ügyek (ezek a fiscalis director vagy helyettese bevonásával). A harmincadigazgatás és a cameralis inspectoratus vezetői szintén tagjai lettek volna a bizottságnak. Referadájukat funkciójuk határozta meg. A szerv a tervezet szerint üléseken hozta volna meg döntéseit, egyhangúlag vagy szavazattöbbséggel. Az ülésekről jegyzőkönyv készült, ami a Gubernium elé volt terjesztendő. A bizottságban hozott határozat alapján elintézésfogalmazvány készült, amelyet előbb a referens vizsgált felül, majd a thesaurariushoz került superrevisióra; ő a Gubernium expediturájára tette át a fogalmazványt. (Az expeditiók a Gubernium nevében készültek.) A bizottság iratanyagának regestratiójára és őrzésére nézve a thesaurarius azt látta volna a legjobbnak, ha e feladatot az Erdélyi Kincstári Levéltár látja el.

Az ügy referense, Székely Dávid, csak néhány ponton látta szükségesnek a tervezet módosítását. Nem tartotta helyesnek azt, hogy a bizottságban eldöntött ügyek guberniumi superrevisio nélkül kerüljenek az expediturára. Ezt csak a fiscalis perek esetében vélte lehetőnek (amelyekben ti. a thesaurarius a saját neve alatt tehetett expeditiót). Sürgős esetekben a bizottság soron kívüli jegyzőkönyvkivonattal kellett hogy értesítse a Guberniumot az ügyről (az expeditio azonban ekkor is azon keresztül volt intézendő). A kincstári igazgatási apparátus tisztségeinek és szolgaállásainak betöltésére nézve azt javasolta, hogy csak az utóbbi legyen a bizottság feladata; az előbbire nézve a Commissiónak (az illetékes szakigazgató meghallgatásával) hármas javaslatot kellett készítenie, s ez a Guberniumhoz volt felterjesztendő. Végül javaslatot tett a bizottság személyi összetételére nézve is. A bizottság elnöke Bánffy Farkas thesaurarius lett; tagjai két guberniumi tanácsos (egyikük a szakértelméről ismert Beyschlag, korábban a Thesaurariatus tanácsosa), a fiscalis director vagy helyettese, a kamarai

felügyelő és a harmincadinspector, továbbá mindkettőjük helyettese s végül a viceexactor. Három titkár és megfelelő irodai személyzet egészítette ki az apparátust.

Bánffy Farkas tervezete, Székely Dávid módosításaival, vált a Commissio Cameralis működésének mintegy alapjává.[64] Működése azonban nem tartott másfél esztendeig sem. 1791 őszén sor került a Thesaurariatus in Cameralibus visszaállítására. 1791. október 8-án az Erdélyi Udvari Kancellária rendeletben tudatta a Guberniummal az uralkodó elhatározását: a Thesaurariatus in Cameralibus 1780-i formájában visszaállítandó; az év november 1-től a Cameralis Commissio volt tagjai független szervként intézik az ügyeket. A decretum utalt arra, hogy az udvar rövidesen bővebb rendelkezést fog kibocsátani az ügyben. A Gubernium október 25-én tárgyalta a rendeletet. Az ügy nem egyszerű tudomásulvétellel és „congrua dispositio"-kkal zárult. Négy tanácsos: Teleki Ádám, Székely Dávid országos kancellár, Gál János és Szegedi József szükségesnek tartotta emlékeztetni az udvart arra, hogy az 1790—1791-i országgyűlés számos (egyébként soha nem szentesített) törvénycikket terjesztett fel ahhoz a kincstári igazgatás tárgyában.[65] Két nappal később, 1791. október 27-én a Bécsben tartózkodó Bánffy György is ellenvéleményt terjesztett be a Thesaurariatus különválasztása tárgyában.[66] A gubernator a Thesaurariatusnak a Főkormányszéktől való elválasztása ellen érvelt. Az érvek: a fejedelmi korszak törvényei, az 1693-i esküminta és instructio; mindezek a Thesaurariatusnak a fejedelmi tanács, illetve a Gubernium alá való rendeléséről beszélnek. Fenntartandónak vélte Bánffy a Cameralis Inspectoratust is (amelynek a Thesaurariatus visszaállítása a halálos ítéletét jelentette volna, s amely, ha nem is mindjárt, fel is oszlott). Végül két dologra figyelmeztette még az udvart a gubernator: 1. az országgyűlés (mint az feliratairól stb. kitűnik) egyáltalán nem az 1780-as állapot visszaállítását kívánja a kincstári igazgatásban; 2. a Thesaurariatus külön tanácsának felállítása, „wenn selber wieder aufgelöst werden sollte, nur zur Last fallen müsste".[67]

A kettős tiltakozás azonban eredménytelen maradt. Az 1791. november 21-i rescriptum továbbra is ragaszkodott az udvar eredeti tervéhez, s kifejezetten tudtára adta a Thesaurariatusnak: a továbbiakban sem a Guberniumnak, sem a gubernatornak nincs semmiféle befolyása a kincstári ügyekre. A kincstartóság közvetlenül az Udvari Kamara alá tartozik. A különválasztás fontos következményekkel járt az Erdélyi Kincstári Levéltárra nézve. Nem csupán arról volt szó, hogy az „új" hatóság maga kezelte saját, újjáalakulása óta termelődött iratanyagát; vissza kellett neki juttatni a Thesaurariatus 1786 előtti, ill. át kellett adni a Cameratica Commissio 1790. május 1. utáni iratait. Az 1786 és 1790 közti anyag szétválogatására egyelőre nem került sor. A rescriptum ezekből az évekből csak a külön vezetett Cameralia-jegyzőkönyveket tartotta szükségesnek átadni a Thesaurariatusnak. (A rendelet továbbra is a Gubernium igazgatása alatt hagyta a vallás- és tanulmányi alap jószágait. Végül — nehéz lenne megmondani, hányadszor — ismét ígéretet tett „requisitis qualitatibus praeditis" erdélyieknek a kincstári tisztségekre való alkalmazására.)[68]

A thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis visszaállítása még néhány évet váratott magára. Csak 1795. január 30-án került sor e téren az első lépésre. A zalatnai bánya-főfelügyelőség bánya- és pénzverésügyi főigazgatósággá alakult át, és „qua pars . . . Thesaurariatus" a kincstartónak (nem a Thesaurariatusnak) volt alárendelve. Még ez az alárendeltség sem volt azonban szoros. A főigazgató-

ság Zalatnán maradt, a kincstartó pedig Kolozsvárott székelt. A thesaurarius tulajdonképpen csak a postabontást végezte el az udvar bánya- és pénzverésügyi rendeleteinél. S minthogy az Udvari Kamarának a rendelet értelmében jogában állt sürgős esetekben közvetlenül a főigazgatósághoz küldeni rendelkezéseit (mindenesetre úgy, hogy másolataikat pro notitiae statu megküldte a thesaurariusnak is), lehetőség volt teljes megkerülésére is. A főigazgatóság felterjesztette hozzá jegyzőkönyveit s „betekintésre" meg aláírásra az Udvari Kamarának tett jelentéseit. Igaz, volt közvetlen ellenőrzési joga is a kincstartónak. Negyedévente nyolc napot Zalatnán kellett töltenie; ilyenkor elnökölt a főigazgatóság ülésein. (Természetesen ezenkívül is fölkereshette a főigazgatóság székhelyét.)[69] Még jó másfél év volt szükséges a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis teljes visszaállításához. A bánya- és pénzverésügyi kincstartóságot újjászervező decretum 1796. augusztus 27-én kelt. A zalatnai főigazgatóság megszűnt; személyzetét a visszaállított hatóság vette át. Hatásköréből a sóbányák igazgatása visszakerült a Cameraliához.[70]

A restitutiós folyamat ezzel még nem állt meg. Hátra volt még a kincstartóság visszaköltöztetése Szebenbe. Az udvar a visszaköltöztetéssel egyben végleg elválasztotta a Guberniumot (amely Kolozsvárott maradt) a Thesaurariatustól.[71] Most kellett hogy megtörténjék a Gubernium in Politicis et Cameralibus iratanyagának kettéválasztása is.[72]

A restitutiós időszaknak még egy mozzanatára kell kitérnünk: az 1795-i ügyintézési reformra. Az átalakítás Bethlen József, a Bánffy Farkast felváltó új thesaurarius[73] nevéhez fűződik. Az 1795. május 15-i elnöki propositio a következő rendelkezéseket javasolja: 1. az iktatás munkájának megkönnyítésére rendelkezni kell az alsó hatóságokhoz, hogy egy jelentésükben csak egy tárgyról emlékezzenek meg, s a jelentés hátán kivonatosan tüntessék fel tartalmát. 2. A referensek előjegyzést vezessenek az alárendelt hatóságoktól esedékes határidős jelentésekről, hogy ennek alapján rendszeresen történhessék meg az elkésettek sürgetése. 3. Az ún. currens ügyeket a tanácsosok soron kívül, a tanácsban való bemutatás nélkül intézzék s adják át az elintézésfogalmazvány elkészítésére a referensnek. 4. A registratura gondoskodjék arról, hogy a Thesaurariatus tanácsának törvénytárak, harmincadkimutatások, Normalia-gyűjtemények álljanak rendelkezésére. 5. A tanácsülési jegyzőkönyvek tisztázásának munkáját az iktatóhivatal veszi át. 6. Az elnöki supperrevisio alkalmával érdemben megváltoztatott elintézésfogalmazványok az ülésjegyzőkönyvek tisztázása előtt visszaküldendők a referensekhez, hogy a tanácsülési határozatnál bevezethesse a javítást. 7. A cancellarián jelenléti ív vezetendő. 8. Mind a Thesaurariatus, mind az alsóbb kincstári hatóságok tisztviselői csak a kincstartó, ill. hivataluk vezetőjének engedélyével távozhatnak hatóságuk székhelyénél 12 óra járásnál nagyobb távolságra.[74]

A vissazaállított időszak lezajlásától 1848-ig a Thesaurariatus életéből csak két mozzanat érdemel részletes ismertetést: a két Thesaurariatus 1811-i egyesítése és a vele együtt lezajlott ügyviteli reform, valamint az ügyintézés 1838-i (Mednyánszky-féle) szabályozása.

Az egyesítés kezdete 1810-re nyúlik vissza. Az év október 16-án folyt le a Thesaurariatus két testületének közös tanácskozása az ügyben. Az ülés jegyzőkönyvé-

nek alapján született meg a király döntése, amelyet az Udvari Kamara 1811. május 9-én közölt a kincstartósággal. A két Thesaurariatus egyesítendő — szólt a rendelet —, s mindjárt ki is jelölte az új személyzetet. Azzal kapcsolatban egy lényeges elvi megkötést tartalmazott: a bánya- és pénzverési ügyeket ellátó előadóknak, valamint a melléjük beosztott titkároknak és fogalmazóknak megfelelő szakképzettséggel kell rendelkezniök.[75] A referadák elosztása továbbra is a Thesaurariatus elnökének feladata maradt. A két Thesaurariatus egyesítése érintetlenül hagyta korábbi számvevőségeiket; azok továbbra is külön folytatták munkájukat.[76] Az egyesítés és a vele kapcsolatos munkálatok további fontos lépése az 1811. szeptember 30-án az egyesítés tárgyában tartott bizottsági ülés volt. Az ülés jórészt személyzeti ügyekkel foglalkozott; emellett azonban kialakította a Cameralia-referatumok végleges formáját is.[77] (A Montanistica-referatumok feltehetően a korábbiak maradtak.)

Az előkészítő tárgyalások idején dolgozták ki (az Udvari Kamara ügyintézését véve mintául) a Thesaurariatus új működési szabályzatát, amelyet aztán Bethlen József (az említett jegyzőkönyvvel együtt) november 2-án, elnöki propositióval tett át a Thesaurariatushoz. Az instructio („seu norma Manipulationis") aprólékosan szabályozza a kincstartóság ügymenetét. A kincstartósághoz érkezett irat vándorútja a hatóságon belül az elnökségen kezdődött. A Thesaurariatus elnökét illette a postabontás joga. Az irat felbontása és a beletekintés után az iktatóhivatalba (Protocollum Exhibitorum) küldte át azt; szükség esetén rávezette a sürgősség jelzését (ad proximum, urgens, statim assumendum). Az Udvari Kamara rendeleteit, továbbá az Udvari Kamara elnökének rendelkezéseit iktatásra kerülésük előtt az elnöki irodán (cancellaria praesidialis) külön könyvekbe másolták be. Az iktatóhivatalban az iratot bevezették az iktatókönyvbe. Magára az exhibitumra pedig rávezették (ha ez az elnökségen nem történt volna meg) a praesentatumot, továbbá az iktatószámot és (minthogy az egyesítéssel kezdődően Cameralia- és Montanistica-iratok iktatása egyszerre történhet) a „C" és „M" jelzést. Az irat hátára került rövid tárgyi kivonata (annak meghatározásához, hogy az ügy melyik referatumba tartozik) és a referens nevének kezdőbetűje. Ha az exhibitumnak mellékletei is voltak, mindegyikükre rávezették az év- és iktatószámot, magára a jelentésre stb. pedig a mellékletek számát. Ugyancsak az iktatóhivatalban készültek az ún. phylerae scontrales is. (Ezeket referatumonként vagy objectumonként vezették: készítésük módja kb. egyezett az iktatókönyvekével.)

Az iktatóból az irat a referenshez jutott. Ott a munka az exhibitum kivonatolásával és a szükséges előiratok szerelésével kezdődött. A referens már így előkészítve kapta meg az iratot. Magának az ügy érdemi (tárgyi) intézésének (tehát e mozzanatban az opinio elkészítésének) módjára nézve a norma manipulationis nem intézkedhetett; azt a törvények és szabályrendeletek határozták meg. A referens teendőiről az ügyintézésnek a tanácsi tárgyalást megelőző szakaszában csak a következőket mondja: az előadó tanácsosnak olyan esetekben, amelyekben egy ügy intézését sürgősnek látja, az elnökség azonban a postabontáskor nem vezette rá az iratra az „urgens" (vagy ezzel értelmileg egyező egyéb) jelzést, jelentést kellett tennie erről az elnöknek.[78] A referens írásbeli votumot vagy opiniót tartozott készíteni a tanácsülés elé kerülő ügyről. A tárgyalásra kerülő udvari kamarai vagy kamaraelnöki rendeleteket teljes részletességgel kellett ismertetnie; az egyéb iratokat csak kivonatosan. A votumnak lehetőleg úgy kellett készülnie, hogy az

mindjárt elintézésfogalmazványképpen is felhasználható legyen. Az előadónak állandóan figyelemmel kellett kísérnie: a phylerae scontralesban feltüntetett esetleges válaszok (resolutiók, informatiók) megérkeznek-e a kiszabott határidőre, hogy aztán szükség esetén megsürgethesse azokat. Előjegyzések vezetésének segítségével kellett elérnie azt is, hogy egy ügyre vonatkozó iratok egyszerre kerüljenek tárgyalásra. Mindegyik előadó irodájában külön feljegyzéseket kellett vezetni az előléptetés iránti kérelmekről, hogy ezek üresedés esetén figyelembe vehetők legyenek. Az elkészített opinio a kincstartóság tanácsülésén került tárgyalásra. Minthogy a két kincstartóság egyesült, a korábbi külön tanácsülések gyakorlata is megszűnt. A tanácsülés napját az elnök jelölte ki. Az iktatókönyvet előtte két és fél nappal le kellett zárni.[79] Az ülésen a tanácsosok referáltak a nekik kiosztott ügyekről; akadályoztatásuk esetén beosztott titkáraik készítették el a votumot (és nyújtották be a tanácsüléseken). Ha (bár ez az esetek elenyésző kis részében történt) a tanácsülés módosította a referens votumát, s ezt nem lehetett magán az ülésen elvégezni, az előadó feljegyezte az íven a változtatást, hogy aztán az ülés végeztével a határozatnak megfelelően írhassa át az előterjesztést. Egyébiránt mind az előadó tanácsosnak, mind a többieknek joguk volt írásos különvéleményt benyújtani valamely tanácsi határozattal szemben.

Az ülésekről jegyzőkönyvek készültek. Ezeken feltüntették a tanácsülés napját és a résztvevők, valamint — a megfelelő helyen — az előadó nevét. (A jegyzőkönyvi kivonatok készítésének módjáról nincs említés: ez nyilván nem változott meg a korábbihoz képest, amely a kor más erdélyi kormányhatóságaiéval egyezett.) A kivonatokat objectumok szerint csoportosították. A munkaerőkkel való takarékoskodás céljából az ülésjegyzőkönyveket nem másolták. A tanácsülésen egy titkár feljegyzést tartozott készíteni a tárgyalásra került ügyekről, feljegyezve az iratok számát s mellette azt, hogy milyen elintézésnek kell történnie az ügyben. A feljegyzést az ülés végeztével az expeditornak kellett átadnia, aki ennek segítségével kísérte figyelemmel: minden elintézésfogalmazvány pontosan megérkezik-e a kiadóba, s késedelem esetén az előadóhoz vagy éppen az elnökséghez fordult az ügyben.

Az ülés végeztével az illetékes tanácsosok titkárai vették magukhoz a megtárgyalt exhibitumokat és előadóíveket. A titkár és a fogalmazó készítette el az elintézés fogalmazványát. A fogalmazványon fel kellett tüntetni az exhibitum iktatószámát, az ügy tanácsi tárgyalásának keltét és azt, hogy kinek küldendő el az elintézés, továbbá szükség esetén azt is, hogy az ügyben határidőre jelentés kell hogy érkezzék (ez esetben a határidő is megjelölendő volt). Az elintézés fogalmazványában azt is jelezni kellett: hány mellékletet csatolnak tisztázatához, s ezek közül hány terjesztendő vissza. Különös fontosságú elintézés fogalmazványát a tanácsos tartozott kidolgozni. Az elkészült elintézésfogalmazvány az előadóhoz került felülvizsgálatra, aki átjavította, s rájegyezve nevét és a revideálás keltét, az elnökhöz terjesztette fel supperrevisióra és kiadmányozásra. Ott a fogalmazványt újból átjavították, majd az elnök rávezette az „Expediatur" jelzést, a kiadmányozás keltével s aláírásával együtt.[80] Az így jóváhagyott fogalmazvány az expediturára került. Ott feljegyezték rajta érkezését, majd elkészítették tisztázatát. A kész purumot összeolvasták a fogalmazvánnyal, s az utóbbira rávezették a tisztázó és az ellenőrzők nevét. Az elintézés tisztázatát aláírásra terjesztették fel. (Az expeditor minden nap végeztével kimutatást készített az aznap kiadott rendeletekről stb., s ezt áttette az iktatóhivatalba, majd az iktatókönyvekbe

bevezették az expeditiót.) A tisztázatok aláírása a következőképpen történt: a Thesaurariatustól függő viszonyban nem lévő kormányhatóságokhoz vagy alsóbb szervekhez a tanács *jegyzéket* intézett, amelyet egy titkár írt alá. Az alárendelt szervekhez *rendeleteket* küldtek, az elnök és az illetékes titkár aláírásával. A kérvényekre adott választ (a korábbi gyakorlatnak megfelelően) csak egy titkár írta alá. A felségelőterjesztéseket félhasábosan tisztázták. Feltüntették rajtuk az ülés résztvevőinek nevét (a referens tanácsosé mellett külön jelezve ilyen minőségét), hátukon pedig (keltük mellett) tárgyuk rövid kivonatát. Az elnök és az előadó tanácsos aláírásával terjesztették fel őket.

Miután az expeditio megtörtént, az exhibitumok, mellékleteik, az előadóív és az elintézésfogalmazvány a regestraturára kerültek. Szabályozta az instructio az irattárból való iratkiemelés módját is. A kiemelés őrjegy ellenében történt, s tényét kölcsönkönyvbe vezették be. A regestratura felett az irodaigazgató gyakorolt felügyeletet. Végül intézkedett az instructio arra nézve is, hogy a generalia és normalia jellegű intézkedéseket külön könyvekbe vezessék (ezt mutatóval kellett ellátni).[81]

Az 1811-i rendezés után ismét huzamosabb ideig nem volt semmiféle nagyobb változás a Thesaurariatus életében. Az ügyvitel a kialakult formák szerint folyt tovább. Csak 1838-ban került sor újabb nagyobb arányú rendezésre. Ez Mednyánszky Alajos királyi biztos nevéhez fűződik.[82] A biztos 1838. április 29-én előterjesztésében utalt arra, hogy az 1811-i instructio sok tekintetben nem felel már meg az ügyintézés szükségleteinek. Újabb általános szabályozásra került tehát sor; az 1811-ivel ellentétben azonban most a manipulatio egyes ágainál külön-külön.

Az iktatóhivatal (Protocollum Exhibitorum) munkájában aránylag keveset változtatott az új utasítás. A Cameralia- és Montanistica-iktatás külön történt; külön készültek a kétféle anyag mutatói is. (Egy 1838-i kiegészítő rendelkezés értelmében az iktatóhivatalban kellett az exhibitumokhoz csatolni a nyomtatott előadóíveket — phylerae referadales —, kitöltve azok bizonyos rovatait.) A tanácsülés előkészítésében is voltak új feladatai az iktatóhivatalnak. Jegyzékeket (consignatiókat) készített az elnökség részére az előadásra kerülő iratokról. Hétfőn reggel áttette ezeket az előadóknak, s szerdán reggel visszavette tőlük.[83] Az íveket aztán kötetbe gyűjtötte össze, s szerda délig áttette az elnökséghez, hogy a kincstartónak még az ülés előtt ideje lehessen a tárgyalásra kerülő ügyekről tájékozódni.[84] Ha egy departamentum valamely ügyiratot a másikhoz kívánt áttenni, ez is az iktatóhivatalon keresztül történt. Az ilyen esetekről ún. gyroíveket vezettek, s ezt a protocollistának vagy adjunctusának is alá kellett írnia. Végül meglehetős részletesen szabályozta az utasítás a letétek kezelésének módját.

Az egyes bureau-k működésében sem hozott nagyobb változásokat új utasításuk. Az egyik kisebb módosulás az informatiók sürgetésének terén történt. A referensnek minden negyedév végén (halasztást nem tűrő esetekben előbb is) jelentést kellett tennie a tanácsülésben: melyek azok az ügyek, amelyekben nem érkezett tájékoztató jelentés az alsóbb hatóságoktól, ill. átirat a kincstartóság alá nem rendelt szervektől, végül amelyekre nézve még nem történt meg az udvar döntése. Külön kimutatást tartozott vezetni minden egyes bureau az időlegesen félretett vagy újra tárgyaltatni határozott ügyekről. Mindegyik referensnél külön készítettek Liber Normaliumot is; ebbe nemcsak azok a szabályrendeletek kerültek, amelyek az illető szakágat érintették, hanem a hatóság egész működését

illetők is (még ha csak per videat közölték is őket a bureau-val). Az előadó az utasítás értelmében korábbi jogai mellé elnyerte még a szabadság engedélyezését is beosztottai részére (három napig terjedő időre).

A kiadóhivatal munkájában szintén viszonylag kevés volt a változás. Utasítása egy korábban is meglévő (de úgy látszik, nem elég szigorúan kezelt) gyakorlat írásba foglalásával kezdődött: az expeditura nem vehetett át kiadásra olyan iratot, amely nem ment át az elnöki irodán. A kiadóba érkezett iratokról külön feljegyzési könyvet vezettek. Különleges intézkedést tartalmazott az instructio bizonyos harmincadügyi expeditiókra nézve. Szabályozta az instructio az expediálás előtt a számvevőségre vagy betekintés végett más hivatali szervhez megküldött expeditiók ügyét is. (Az ilyen esetekről feljegyzési könyvek voltak vezetendők.) Kitért a regulatio a tanácsülési jegyzőkönyvek felküldésének módjára is.

Az elnöki iroda és az irodaigazgató viszont ez alkalommal kapott először írásos utasítást. A cancellaria praesidialisnak kettős feladata volt: a Thesaurariatus *általános* ügyintézésének szemmel tartása és az *elnöki* ügyek ellátása. Az első területre nézve teendői alig változtak az 1811-i szabályozáshoz képest. A korábbi gyakorlattal ellentétben a tanácsülésen ellátott ügyekről készült jegyzék, valamint az újra felvétetni rendelt, valamint egyelőre félretett ügyekről készült jegyzékek az elnöki irodába kerültek. Az iroda feladata lett a késedelmes elintézésfogalmazványok sürgetése is. A reproducendáról és depositáról pedig összefoglaló kimutatás készült (Generalis Reproducendorum et Depositorum Liber), amelyet a tanácsteremben helyeztek el. Részletesebben szólt az utasítás az elnöki objectumok intézéséről. A thesaurariushoz érkezett iratokat titkára vette át tőle intézésre. Ő gondoskodott iktatásukról. Kettős iktatást vezetett: titkosat és rendeset. Az elnöki ügyirathoz is szerelték a szükséges előiratokat, s a titkár azután a feldolgozáshoz fogott. Az iratok átolvasása után beszámolt az ügyről a kincstartónak. Az saját magának tarthatta fenn az ügy elintézését, vagy visszaadta kidolgozásra titkárának. Kisebb jelentőségű elnöki ügyek elintézésének fogalmazványát a titkár az iroda alsóbb rangú beosztottjaival is készíttethette el; ilyen esetben azonban neki magának is ellenőriznie kellett a conceptust, mielőtt még a kincstartóhoz vitte volna kiadmányozásra. Az elnök által jóváhagyott kézirat tisztázásra került. A kész és összeolvasott expeditiót még a titkár is átnézte ha ideje engedte), s végül az elnök ellátta aláírásával, a titkár pedig az általa őrzött elnökségi pecséttel. A kiadványt ezek után postakönyvbe vezették és elküldték. Az iktatókönyvbe pedig bevezették annak a hatóságnak vagy személynek nevét, amelyhez az expeditio történt. Az elintézés fogalmazványát szükség esetén áttették a számvevőséghez vagy más hivatalhoz, s onnan visszakerülve (vagy természetesen az expeditio után) az iratok irattárba kerültek. Minden hó végén ún. Gestions-Protocollt készített az elnöki iroda. Ez kivonatosan tartalmazta a rendes ügyintézésen átment ügyiratok tárgyát és elintézésüket. A Cameralia- és Montanistica-ügyek külön-külön jegyzőkönyvekbe kerültek. Ezeket a protocollumokat az elnökség az Udvari Kamarához terjesztette fel.

Az iratkezeléssel kapcsolatban az elnöki iroda instructiója a következőket írta elő: minden, a *rendes* elnöki iktatáson átment iratot mutatókönyvbe kellett vezetni. (A Cameralia- és Montanistica-ügyeknek közös mutatójuk volt.) Az elnöki levéltár kulcsait az elnöki titkár őrízte. Az ordinarium archivumból a kölcsönzőkönyvbe való bejegyzés mellett, a referens vagy a kikérő hivatal vezetője által aláírt vagy láttamozott reversalis ellenében történt a kölcsönzés; a titkos levél-

tárból csak az elnök külön engedélyével. Az elnöki titkárnak tudomással kellett bírnia minden kiemelésről; a kikölcsönzendő iratokat előzőleg átolvasta, s ha kétségei támadtak kiadhatása körül, az elnöktől kért döntést. (Emellett az elnöki iroda teendői közé tartozott még olyan feladatok ellátása, mint az előfogatokhoz szükséges igazolások kiadása, a Thesaurariatus tisztviselői szabadságidejének nyilvántartása.)

Újonnan szabályozták a kincstartóság irodaigazgatójának feladatkörét is. A cancellariae director funkciója *általában* a hatóság belső működésének irányítása, ellenőrzése volt. Ezzel állt összefüggésben referensbeosztása is (az igazgató a Thesaurariatus tanácsosa volt). A referatumba a következő ügyek tartoztak: *a)* a kincstartóság tisztségeinek betöltése (akár maga a hatóság volt hivatva az ügyben dönteni, akár az udvarhoz kellett felterjesztéssel élnie); *b)* a hatóság összes tisztjeinek és szolgáinak nyugdíj-, segély-, remuneratio- és szabadságügyei; *c)* panaszos ügyek az említett tisztek és szolgák ellen; *d)* jelentéstétel az előbbiek hivatali munkája és erkölcsei tárgyában, ha erre felsőbb vagy egyenrangú illetékes hatóságok megkeresése folytán szükség volt; *e)* épület- és felszereléskarbantartási, valamint tűzifaügyek; *f)* irodai stb. munkákért járó pauschaliák ügyei. Referensi tevékenysége mellett irányító és felügyeleti hatáskört is gyakorolt az irodai személyzet felett. Ő osztotta be (a tanács és a fogalmazói kar kivételével) a hatóság tisztviselőit az egyes irodai munkákra. Időről időre a helyszínen vizsgálta meg a kezelő- és segédhivatalok működését, és amennyiben hiányosságokra bukkant, utasítást adott kiküszöbölésükre, vagy szükség esetén a kincstartónak, ill. a tanácsnak tett jelentést. Az alsóbb hivatali személyzet belső viszályai ügyében is neki kellett közbelépnie. Feladata volt a thesaurariusnak vagy a tanácsnak jelentést tenni olyan esetekben, amelyekben az irodák anyagszükséglete túllépte az előirányzatot.[85]

A Mednyánszky-reformmal majdnem egyidejűleg történt Rhédei Ádám kinevezése a kincstartóság élére. Az öreg Rhédeit (előzőleg a királyi tábla elnöke; a közjogi ellenzék állítja 1833-ban a református egyházi főtanács élére) az 1837—1838-i kompromisszum emelte ilyen magasra, s egyben olyan feladatkörbe, amelyet betölteni sem kedve nem volt, sem felkészültsége. Nem szándékozta feladni a consistorium elnökségét sem (amely az erdélyi reformkor politikai harcaiban fontos hadállás); ez is Kolozsvárhoz kötötte. S végül 1840 augusztusában Kornis János gubernator hirtelen meghalt, s Rhédeinek egészen Teleki József beiktatásáig a Gubernium működését is irányítania kellett, ami fontosabb, s amelyet több kedvvel is végzett. Rhédei így elég kevés időt töltött hivatala székhelyén, s a Thesaurariatus működésének irányítása az alelnökre maradt. Az öreg kincstartó több ízben sürgette felmentését, míg végre távozhatott. Utóda (az 1846—1847-i országgyűlés választása alapján) veje, Mikó Imre lett.

1848/49 a Thesaurariatus számára is meglehetősen viharos időszak. Az erdélyi központi kormányhatóságok túlélték márciust, sőt még az uniót is. A kincstartóság életében 1848 tavaszán-nyarán csak annyi változás történt, hogy az előbb Bécsben tartózkodó, majd Teleki Józsefet a Gubernium élén helyettesítő Mikó távollétében Béldi György alelnök vezette a hatóság működését, amely az uniótól kezdve természetesen a magyar pénzügyminisztériumnak volt alárendelve. Kossuth ismeretes 1848. október 17-i rendelete a Thesaurariatus működésének végét is jelentette volna, ha közben Puchner meg nem indítaná nyílt ellenforradalmi akcióját. A kincstartóság így tovább működött, a császári oldalon, továbbra

is Béldi vezetésével, minthogy Mikó Kolozsvárott maradt, a császári oldalon ugyancsak továbbműködő Gubernium élén. 1849. március 11-én Bem felszabadította Szebent, s sor kerülhetett a Thesaurariatusnak azóta több ízben is elrendelt feloszlatására. Az erdélyi kincstári igazgatást a magyar kormány ideiglenes országos hatóságai vették át.

Csak a szabadságharc bukásával állt vissza a Thesaurariatus. Közvetlenül az 1849 nyarán Erdélybe nyomuló csapatok mögött, 1849 júliusában Eder Károly, a kincstartóság egyetlen tanácsosa, aki Szeben márciusi bevételekor nem menekült el (betegen feküdt Bem seregének megérkezésekor), s aki a Thesaurariatus Szebenben, korábbi formájukban meghagyott részlegeinek volt a vezetője a magyar kormány uralma idején, a császári biztos utasítására megkezdte a Thesaurariatus újjászervezését. A munkát ugyan félbeszakította egy újabb futás (Bem ti. még egyszer elfoglalta Szebent), de ezután a kincstartóság zavartalanul működhetett. Élére Mikó helyettese, Béldi György került. 1850-ben azonban a kincstartóság is áldozatául esett a birodalom igazgatási apparátusa általános átszervezésének.

Az 1850. szeptember 8-i uralkodói elhatározás értelmében (amelyet a pénzügyminiszter 1850. október 1-én rendeletileg tett közzé) a Thesaurariatus helyébe a birodalom többi részeinek mintájára országos pénzügyigazgatóság lépett („siebenbürgische Finanz-Landesdirection" névvel). Az új hatóság feladatköre jócskán megváltozott a kincstartóságéhoz képest. Annak régi hatásköréből csak a kincstári birtokok igazgatása maradt meg utódja kezén (s ehhez még az alapítványi birtokok igazgatása is), továbbá a pénzügyigazgatási vonatkozású pénztári ügyek; emellé azonban elnyerte a közvetett adók igazgatásának és a pénzügyőrség irányításának hatáskörét is. (Az egyenes adók igazgatását további intézkedésig az országos főbiztosságnak kellett végeznie.) Az országos pénzügyigazgatóság közvetlenül a birodalmi pénzügyminisztérium alá volt rendelve. Élén (miniszteri tanácsosi rangban) a pénzügyigazgató állt; mellette pénzügyi főtanácsosok és tanácsosok, továbbá megfelelő fogalmazói kar látták el az ügyek intézését. A rendelet az országos pénzügyigazgatási szervek közt közbülső hatóságokként négy körzeti pénzügyigazgatóság (Finanzbezirksdirectionok) felállítását írta elő. Ezek az országos igazgatóság alá voltak rendelve.[86] 1851. február 28-án újabb uralkodói elhatározás hatra emelte a körzeti igazgatóságok számát; ezeket Szebenben, Szászvároson, Kolozsvárott, Besztercén, Marosvásárhelyt és Brassóban helyezték el. A döntést az év június 29-én pénzügyminiszteri rendelet adta hírül. Ez egyben közölte azt is, hogy az országos pénzügyigazgatóság és a hat körzeti szerv 1851. július 1-én kezdje meg munkáját.[87] (Minthogy az abszolutizmuskori erdélyi pénzügyigazgatási szervek 1852 utáni iratanyagából jelentéktelen töredék maradt meg, a hatóságok további történetének ismertetését nem tartottuk feladatunknak.)

A kincstári országos hatóságok működésének ismertetése után levéltáraik sorsának rövid ismertetésére kerítünk sort. Ebből a szempontból határozott különbséget tehetünk az 1851 előtti hatóságok levéltárai és fondjai, az ezekhez csapódott kisebb állagok és a Finanzlandesdirection iratanyaga közt. Az elsőt a gyakorlat egyetlen nagy, tagolt levéltárként kezelte (az „Acta Generalia" pl. válogatás

nélkül foglalja magában a legkülönbözőbb országos hatóságok iratait). A Finanzlandesdirection irattárát a korábbi leltárak nem tekintették különállónak; ezzel a gyakorlattal azonban szakítanunk kell.

Levéltárral már a Haller, ill. Apor István által vezetett Thesaurariatus is rendelkezett.[88] Ez az iratanyag részben a mai Általános iratokban (F 200.) található, (amit ti. el nem pusztított az odakerült anyagból a selejtezés), részben az Erdélyi Fiscalis Levéltárban; jutott belőle még a Gubernium levéltárába is.

A kezdetektől (ill. Apor halálától) egészen 1770-ig vajmi keveset tudunk a kincstartóság levéltáráról. Az egész említett időszakból gyakori azonban a panasz az ügyintézés és az iratőrzés laza, hanyag volta miatt. A levéltár rendezettsége nagyjából a Guberniuméval lehetett azonos.[89] Majdnem ugyanabban az időben, mint ott, 1770-ben kezdődött meg az iratok rendezése. Az iratanyagnak a selejtezés okozta pusztulása miatt nem lehetett pontos képünk a munkáról. (Még kezdetének időpontját — 1770 — is csak egy 1792-i udvari kamarai rendeletből ismerjük.)[90] A rendezés módjára is csak az eredmény világít rá. A rendezők az iratanyagot előbb alaposan selejtezték, azután két nagy részre osztották (külön kis állagot formálva a Cameratica Commissio bizonyos irataiból). Egy részét tárgyi csoportokra tagolták; a többiből egyetlen hatalmas sorozatot alakítottak ki: az Általános iratokat. Az iratanyagot segédkönyvekkel látták el. A munka évtizedekig húzódott el (az 1790-es években még tartott). Ennek során alakult ki a levéltárnak az a képe, amellyel a Budapestre való felszállításig rendelkezett. A Finanzlandesdirection anyagát a Budapestre való felszállítás előtt láthatólag nem érte károsodás.

A levéltár nem mindjárt az Országos Levéltár kialakításakor került a fővárosba. Csak 1887-ben indultak meg a tárgyalások felszállítására. Az ezt megelőzendő selejtezéssel a kolozsvári kincstári ügyészséget bízták meg. A munka évekig húzódott; csak 1895-ben küldte le az Országos Levéltár Csatth Ádám nevű tisztviselőjét Nagyszebenbe, ahol az iratanyagot elhelyezték, hogy revideálja a selejtezést, s kiválogassa „a levéltár szempontjából megtartandó" anyagot. 1897-ben az egész irattömeget felszállították az Országos Levéltárba. Ott Sándor János országos allevéltárnok rendezte a megtartandókat; a többit a pénzügyminisztériumi papírzúzdába küldte (kivéve az 1853—1876-i iratanyag megtartott részét, kilenc láda iratot, amelyet a nagyszebeni pénzügyigazgatóságnak juttatott vissza. Ennek az anyagnak további sorsáról nincsenek ismereteink.) A selejtezés óriási arányú volt. Nem tudjuk, mi pusztult el az egykori könyvanyagból már az 1770 utáni rendezés során; mindenesetre azoknak a könyvsorozatoknak, amelyeket a manipulatióra vonatkozó utasítások (1811., 1838.) alapján keresnénk a levéltárban, amelyekhez tehát az első selejtezés már nem nyúlhatott hozzá, csak egy részét találjuk. A könyvanyag azonban viszonylag kis károsodással menekült meg az esztelen pusztításból. Az iratok annál kevésbé: különösen az Általános iratokra áll ez. Ennek 1845 előtti iratanyagát selejtezték. Vannak olyan évek, amelyekből egyáltalán nem maradt irat ebben az állagban (vagy öt-hat ügyirategység), pedig a mutató-, 1783 után pedig az iktatókönyvek tanúsága alapján több ezer iktatószámra ment abban az évben a Cameralia jellegű iratanyag (ill. az a része, amely az 1770 utáni rendezésnél ebbe az állagba került). A selejtezésnél még rendszerességet sem lehet megfigyelni. Egy helyütt megtartották a fontos szervezeti, ügykezelési változás iratait, másutt még ezt is a zúzdába küldték. Egy-egy nagyobb, évekig húzódó ügy bizonyos iratait megőrizték, másokat kiselej-

teztek, minden különösebb logika nélkül. A hiányok részben egyáltalán nem, részben pedig igen szűkösen pótolhatók.

A levéltár tehát mai alakjában csak csonkja annak az iratanyagnak, amelyet az előzőkben ismertetett kormányszervek működésük során létrehoztak.

JEGYZETEK

[1] Sz:S. 437. o. Ezért a thesaurariusnak általában jelen kellett lennie a Gubernium ülésein, s a tanácsnak sessiója egy bizonyos részét kincstári ügyek tárgyalására kellett fordítania.

[2] Sz:S. 435. o.

[3] A bányaügyi inspectornak 1694-ben már csak sóügyi hatásköre volt; Apor thesaurarius 1696-i instructiójában pedig már külön sóügyi, ill. ércbánya-felügyelőről történik említés. Feltehető az is, hogy a szöveg „Praefectos"-a elírás, s a fiscalis jószágok és a tizedek igazgatását egy és ugyanaz a praefectus látta el.

[4] E tisztségek megüresedéséről a Guberniumnak tartozott jelentéssel; az tett aztán (a thesaurarius közreműködésével) javaslatot az udvarnak az utód kinevezése tárgyában.

[5] Apor azonban (titkára és kis irodája segítségével) feltehetően elsősorban maga látta el a kincstári ügyek intézését.

[6] Az 1693-i instructio értelmében ezekre a tisztségekre a kincstartó állított (a Gubernium közreműködése nélkül) megfelelő egyéneket. Az új utasítás 6. pontja szerint a thesaurarius az ilyen esetekben felterjesztéssel tartozott élni az Udvari Kamarához, három személyt ajánlva a tisztségre. Csak akkor volt joga önállóan intézkedni, ha az ügy nem tűrt halasztást; ilyenkor azonban haladéktalanul jelentést kellett tennie a kinevezésről az Udvari Kamarának, elvárva annak utólagos megerősítését.

[7] A katonaságnak szolgáltatandó portiók és más hadi subsidiumok dolgába a thesaurarius csak annyiban folyt be, hogy átvette a Guberniumtól a commissariusok nyugtáit, kicserélte azokat az udvari fizetőhivatal quetantiáira, s átadta ezeket a Guberniumnak.

[8] Az instructiót l. F 127. 5.

[9] Az instructio kiadva: S:B. V. 610—622. o.

[10] Az instructiót l. S:B. V. 586—593. o.

[11] A rendeletet l. S:B. V. 623—648. o.

[12] Feltehetően 1701-ből való a kincstári jövedelmek generalis perceptorának utasítása. 1702 augusztusában pedig egymást követik az ércbányainspector (Köleséry), az aranyváltó és a sóbányászati személyzet részére kiadott utasítások.

[13] F 200. 1706:12.

[14] F 46. 1706:156.

[15] E tisztségek viselőjének feladata az összes erdélyi sóbányák ellenőrzése volt; amellett perceptorként maga is egy bánya vezetését látta el.

[16] Ha ily intézkedésre volt szükség, a biztos a főhadiparancsnoknak tett jelentést az ügyről, s formailag az nevezte ki stb. a javasoltakat.

[17] Az 1708. szeptember 20-án kelt instructiót l. S:B. V. 804—817. o.

[18] A római katolikusok közül Haller Györgyöt, a volt kuruc generális Mikes Mihályt és Kornis Istvánt jelölték; a reformátusok közül Teleki Lászlót, Wesselényi Istvánt (a Deputatio elnökét, majd statuum praesest s élete végén a Gubernium elnökét) és Bethlen Lászlót; az unitáriusok sorából Bíró Sámuelt, Simon Mihályt és Daniel Ferencet. (F 46. 1713:83.)

[19] A cameralia mixta vonatkozású jelentéseket a főhadiparancsnok kancelláriáján készítették el, s a főhadiparancsnok, valamint a repraesentans írta alá őket. A jelentést két példányban expediálták: az Udvari Haditanácshoz és az Udvari Kamarához. Ha a két jelentéstevő fél közt véleménykülönbség forgott fenn, az eltéréseket fel kellett tüntetni a jelentésben.

[20] A Bankalität 1714. december 14-én jött létre, császári resolutio eredményeképpen. Ez az állami bankjellegű intézmény volt hivatva biztosítani a szükséges állami hiteleket. Rá hárult a birodalom egész pénztárügyének ellenőrzése és a számvétel

irányítása. 1715 végén a Schuldenkommission és a Schuldenkassa vette át egyes feladatait (az első 1721-ben megszűnt). 1723. augusztus 15-én a számvétel ismét az Udvari Kamarához került vissza; a Bankalität hatásköre ettől kezdve a pénztárügy irányítására korlátozódott. 1727. június 1-én visszanyerte korábbi hatáskörét, de hitelintézet-szerepét nem; lényegében véve az állampénztár szerepét töltötte be. (ÖZV. II/1. 40—43. o.)

[21] Az instructiót l. F 200. 1722:9.

[22] A kérdést az 1719. február 22-i rescriptum szabályozta. Az instructio csak hivatkozott erre.

[23] Ez 1713—1714-ben, 1717-ben és 1732-ben ment át nagyobb arányú reformokon. A birodalom egész pénzügyigazgatásának legfelsőbb szerve pedig a Finanzkonferenz volt; 1716. augusztus 19-én jött létre, szabályzatát a következő év január 9-én nyerte el. Nem a szó tulajdonképpeni értelmében vett hatóság; tanácskozó testület. 1741. tavaszán oszlatta fel Mária Terézia. (Az elmondottakra nézve l. ÖZV. II/1. 45—47., 50—52. o.)

[24] 1740-ben kiadott instructiója a következőkben szabályozta a Directióhoz való viszonyát: a directortól vagy helyettesétől vette át az annak és a számvevőnek aláírásával ellátott és megpecsételt királyi schaeda-könyveket, s (külön protocollumba való feljegyzés után) továbbította az egyes harmincadosoknak. Jelentéstételi kötelezettséggel tartozott a directornak és évi számadással a kincstári számvevőségnek. Tisztségek üresedése esetén javaslattal kellett fordulnia az igazgatóhoz. A Directio Cameralishoz utasította a harmincadkiváltságaikra hivatkozókat. A harmincadigazgatás és a kereskedők vagy más provincialisták közt felmerülő vita esetén a felügyelő döntött; a határozatot sérelmesnek találó fél azonban recursusszal élhetett a directorhoz. Csempészeti ügyekben az igazgató döntött arról, hogy az előírt büntetések melyikét alkalmazzák a vétkessel szemben. Neki tartozott jelentést tenni a felügyelő a határőrség parancsnokainak a kereskedőkkel szembeni visszaéléseiről. Végül a director engedélye volt szükséges ahhoz, hogy harmincados kereskedést folytasson. (Az instructiót l. F 200. 1740:1413.)

[25] Ugyancsak 1740-ben kelt utasításában a következők találhatók a Directióhoz való viszonyáról: a tizedbérlet-szedőket a director látta el utasítással. Az inspector évi számadásra és félévenként extractusok felterjesztésére volt kötelezve. A törvényszegő arendae perceptor ellen az igazgató járt el; a tisztség üresedése esetén is őt illette a betöltés joga. A tizedbérlet-inspector jelentéstételre volt kötelezve az általa feltárt latens kincstári tizedjogok, valamint a tizedkiváltságok tárgyában. (Az instructiót l. F 200. 1740:1414.)

[26] Az Apafi-jószágba a kincstár már az özvegy fejedelemasszony, Bethlen Kata halála előtt, 1723-ban betelepedett compossessorként. Megbízottja a fejedelemasszony halála után átvette a birtok igazgatását.

[27] A kincstári igazgatás korábbi vezetői (Apor leköszöntétől fogva) természetesen nem vettek részt a Gubernium munkájában; az országgyűlésében sem (legalábbis *közvetlenül* nem). Az 1742. augusztus 4-i rescriptumot l. F 46. 1742:622.

[28] Az instructiónak a fiscalis director jogi tanácsadói szerepével és a fiscalis jogügyletek intézésével foglalkozó pontja szabályozta a fiscalis perekben való recursus módját is. Nagyobb fontosságú perekben a Udvari Kamara útján lehetett felfolyamodni a királynőhöz; az ilyen felterjesztés esetén az ügy ismertetése mellett szerepelnie kellett a thesaurarius és a fiscalis director opiniójának is.

[29] Az instructio 8. pontja értelmében mindenféle kincstári jövedelemnek a repraesentans vezetése alatt álló Bancalis Administratio-hoz kellett befolyni. Ez rendszeres jelentéstételi és számadási kötelezettséggel tartozott az Universalbankalitätnek és (a thesaurariuson és az erdélyi kincstári számvevőségen keresztül) az Udvari Kamarának. A kincstartó vagy más kamarai tiszt azonban nem avatkozhatott bele a pénztári ügyvitelbe. A thesaurariusnak (az instructio 9. pontja értelmében) csak ahhoz volt joga, hogy kisebb és halaszthatatlan kiadások esetén a bancalis repraesentans és a számvevő meghallgatásával assignatiókat tegyen; ezekre nézve azonban ki kellett kérnie az udvar jóváhagyását.

[30] Az instructiót l. F 127. 5.

[31] A Guberniummal az 1746. augusztus 2-i rescriptum közölte a kinevezést, azzal, hogy az új thesaurariust is megilleti helye a Diploma Leopoldinum értelmében a Főkormányszék tanácsában. A rescriptumot l. F 46. 1746:584.

[32] Az erre vonatkozó resolutio 1744. november 26-án jött létre. ÖZV. II/1. 55. o.
[33] ÖZV II/1.57. o.
[34] F 200. 1746:302.
[35] ÖZV. II/1.87. o. A bizottság 1747-ben kifejezetten független udvari hatósággá vált, Hofdeputation in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricis néven. 1749-től külön segédhivatalai és számvevősége vannak; ezzel teljesen különvált az Udvari Kamarától, amelynek kereteiben korábban működött. L. erre ÖZV. II/1. 88—89. o. Az interimalis Cameralis Directio-val egy 1746. január 27-én kelt rescriptum közölte az 1745. decemberi rendezést.
[36] ÖZV. II/1. 68. o. Wiesenhütten korábbi bányaügyi hatáskörét 1746 őszén vette át a kollégium; teljes függetlenülése az Udvari Kamarától az 1747. június 6-i királynői kézirat nyomán következett be. ÖZV. II/1. 69—72. o.
[37] Az instructiót l. F 234. XVI:1:20
[38] Az instructiót l. S:B VII. 11—21. o.
[39] Az egyes főharmincadosok egy-egy harmincadkörzet élére kerültek, amely felett ellenőrző hatáskört gyakoroltak.
[40] A rescriptumot l. F 200. 1750:1816. A reform azonban nem volt hosszú életű. Már 1754-ben újra a Thesaurariatus tisztjei közt találjuk a sóügyi inspectort (a sóügyi igazgatás azután 1768-ig még újabb változásokon ment át) és a harmincadfelügyelőt. Később visszaállították a tizedbérlet-inspectoratust is.
[41] A Provincialia-ügykör teljesen az Erdélyi Udvari Kancellária kezelésébe ment át, amely ettől kezdve függetlenül intézte ezeket az ügyeket. Csak a vallási és országgyűlési ügyek jelentettek kivételt; ezeket a kancellária csak előkészítette, s a Ministerialkonferenz hozott bennük döntést. A királynő döntését az 1751. szeptember 13-i kézirat adta tudtul (ÖZV II/1.220. o.). A thesaurariushoz intézett rescriptum kelte 1751. szeptember 24. (l. F 200. 1751:3035.)
[42] ÖZV. II/1. 209., 221. o.
[43] ÖZV. II/1. 210., 222. o. A Hofcommission 1757. december 1-én szűnt meg mint önálló udvari hatóság. Uo. 222. o.
[44] Az uralkodói kézirat 1758. augusztus 4-én kelt. ÖZV. II/1. 223. o.
[45] ÖZV. II/1. 211., 223. o. A bánya- és pénzverésügyre vonatkozó rendelet 1760. január 2-án kelt; az erdélyi Cameraliára nézve az idézett helyen nem találtunk pontosabb dátumot.
[46] Az igazgató kinevezését az Udvari Kamara 1764. augusztus 12-i rendelete tartalmazta (S:B XII. 14—15. o.). A Thesaurariatus és a bányaügyi igazgatóság viszonyát az 1764. szeptember 14-i udvari kamarai rendelet szabályozza (az erre vonatkozó rész: S:B XII. 51. o.).
[47] A rendelet vonatkozó részeit l. S:B XIII. 67—68. o.
[48] A decretum konkrét intézkedéseket is tartalmazott a referenshálózat kiépítésére vonatkozólag. (A rendelet másolatát l. F 202. II. köt. 24/B.)
[49] F 46. 1769:213.
[50] A szabályozást a Guberniummal az 1769. július 19-i rescriptum tudatta (F 46. 1769:2468), a Thesaurariatusszal pedig az 1769. július 22-i udvari kamarai rendelet. (Thes. Acta — F 199. — nr. 2. 1769. aug.: 309.)
[51] F 46. 1769:847.
[52] Ezeknek az intézkedéseknek a referensrendszer bevezetése után aligha volt különösebb jelentőségük.
[53] Az instructiót l. F 234 . XVI:1:21.
[54] Az 1771. július 19-i rendeletet l. S:B. XIII. 319—340. o.
[55] Közvetlen forrásanyag hiányában csak feltehető, hogy ekkor került sor a Thesaurariatus ügyintézésének reformjára is.
[56] Ismét csak a selejtezésnek „köszönhetjük", hogy a reform okmányainak csak közvetve találjuk nyomát. (F 200. 1783:585.)
[57] A rendeletet l. F 46. 1785:2929.
[58] A nagy bányauradalmak ti. nem tartoztak a Cameralia-igazgatás hatáskörébe. Ezek élére most a zalatnai főbányamester került; helyettese a vajdahunyadi administrator lett.
[59] A rendeletet l. F 46. 1787:3126.
[60] A propositiót l. F 46. 1790:1335.
[61] A rescriptumot l. F 46. 1790:6998.

[62] A propositiót l. F 46. 1790:3137.

[63] Az előterjesztés a következőket sorolta ide: 1. a felségjog- és kegyelmi, továbbá donatio-, inscriptio-, bonificatioügyek és remuneratio-, jubilatio-, pensiokérdések; 2. a kincstári személyzetet illető jurisdictionalis ügyek és csalási esetek; 3. azok a kihágási ügyek, amelyekben 200 Ft-on felüli összegekről volt szó, s amelyekben az elmarasztalt fél recursusszal él; 4. kincstári főtisztviselők tisztségeinek betöltése; 5. a költségvetési előirányzatot túllépő kiadások; 6. minden olyan rendkívüli eset, amely a kincstári jövedelmek csökkenését jelenti; 7. minden olyan, a kincstári igazgatást érintő intézkedés, amely a közt vagy magánjogokat érint, vagy új személyzet beállítását vonja maga után; 8. az oly ügyek, amelyekben a közigazgatás segélye szükséges.

[64] Az operatumot és a tárgyalási iratokat l. F 46. 1790:3921.

[65] A decretumot és tárgyalásának iratait l. F 46. 1791:9148.

[66] Ez a votum separatum az Erdélyi Udvari Kancelláriának és az Udvari Kamarának a Thesaurariatus felállítása tárgyában tartott concertatióján hozott döntéssel szemben hangzott el.

[67] A votum separatumot l. F 37. 1791:214.

[68] A rescriptumot l. F 200. 1792:1.

[69] A rendeletet l. F 200. 1795:666.

[70] S:B XIX. 107—120. o.

[71] Az Udvari Kamara 1796. december 29-én közölte a Thesaurariatusszal az uralkodó e tárgyban hozott döntését. A rendelkezés értelmében az átköltözésnek 1797 áprilisában kellett végbemennie.

[72] Az 1796. december 29-i decretumot (amely a szétválasztásra vonatkozólag is rendelkezik) l. F 200. 1797:265.

[73] Bethlen Gábor udvari kancellár (a Systhema Bethlenianum elnevezésű adórendszer megalkotója) fia s óriási vagyonának egyetlen örököse; felesége Zichy Jozefa, a magyarországi arisztokrácia egyik leghatalmasabb családjából való. A Mária Terézia uralkodásának második felében és II. József alatt főtisztségekre jutó erdélyi arisztokrácia egyik jellegzetes alakja. 1790-nel néhány évre mellőzték; 1795-ben vette át a kincstartóság vezetését. 1815-ben halt meg.

[74] A propositiót l. F 200. 1795:1867.

[75] Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a bánya- és pénzverésügyi igazgatás irányítása továbbra is az örökös tartományokból származó tisztek kezén maradt. Csak a század 30-as éveiben tűnnek majd fel az erdélyi, indigena bányaszakértők.

[76] A rendeletet l. F 200. 1811:4808.

[77] A május 9-i rendeletnek megfelelően, a referatumok így alakultak: *a)* egy-egy referatumot alkottak a Dicasterialia, harmincadügyek, számvevőségi és pénztári ügyek; *b)* a tized-, posta- és contumaciaügyek; *c)* a só-, uradalmi, provisori és erdőügyek. Mindenesetre azoknak az ügyeknek irataira, amelyek korábban a Montanisticába tartoztak (bányauradalmak, bányauradalmi erdők, kohászati célokra szénégetés stb.), annak ellenére, hogy cameralis referens intézte az ügyet, rá kellett vezetni a „M" (=Montanistica) jelzést, s az ügy tárgyalásáról készült jegyzőkönyvi feljegyzést a bánya- és pénzverésügyi udvari kamarának felküldendő ülésjegyzőkönyvbe kellett beilleszteni. A rokon tárgyú, de a korábban a Thesaurariatus in Cameralibusban tárgyalt ügyek iratai „C" (= Cameralia) jelzést nyertek.

[78] Az urgens ügyeket az elnök a tanácsosoknál való köröztetéssel vagy rendkívüli ülésen is intéztethette.

[79] A valóságban az ügymenet (a sürgős ügyek intézésétől eltekintve) sokkal lassabb volt.

[80] Az elnöki iroda ellenőrizte azt, hogy minden, a tanácsban eldöntött ügy elintézésfogalmazványa feljutott-e expediálásra az elnökhöz.

[81] Az 1811. november 2-i előterjesztést, az 1811. szeptember 30-i bizottsági ülés jegyzőkönyvét s végül az instructiót l. F 200. 1811:1.

[82] 1834-től, Nemes Ádám halálától egy ideig nem áll thesaurarius az erdélyi kincstári igazgatás élén. A rangidős tanácsos vagy királyi biztos vezeti az ügyeket.

[83] A két határidőt később megváltoztatták, a tanácsülések már szerdán elkezdődtek.

[84] Az íveket később nem kötötték be, hanem csak lapszámokkal látták el őket, s amellett feltüntették, hogy egy-egy előadó hány ügyet terjeszt a tanácsülés elé, ill. hány currens ügyet intézett el a két ülés közti időszakban.

[85] Mednyánszky előterjesztését és a reform során kiadott új instructiókat l. F 200. 1838:4014.

[86] A rendeletet l. RGBl 1850. 1691. o.

[87] L. RGBl 1851. 451. o.

[88] Fennmaradt az a leltár, amelyet Apor István halála után a Gubernium és a főhadiparancsnokság megbízottai vettek fel a lakásán maradt „Thesaurariatum Transylvanicum respiciens" iratanyagról.

[89] Az általános iratanyagból mindenesetre elkülönültek egyes külön iratcsoportok: a Seeau-, Bornemissza-, Dietterich- stb. iratok. (L. erre: F 200. 1775:21.)

[90] F 200. 1792:2861.

A Thesaurariatus elnöksége

F 189. PRAESIDIALIA
(A Thesaurariatus elnöki iratai)
(1787–) 1791–1848
177 csomó, 97 kötet

1—177.	Ügyiratok	1791—1849	177 csomó
178—225.	Iktatókönyvek (Protocolla Exhibitorum)	1795—1849	48 kötet
226—274.	Mutatókönyvek (Indices)	1787—1849	49 kötet

Ez az állag nagyjában és egészében a Thesaurariatus elnöki iratait tartalmazza; amellett a Commissio Cameralis elnöki iratait is. Nem az egyetlen elnöki jellegű irat-anyag a Thesaurariatus levéltárában. Legnagyobbrészt Cameralia jellegű ügyeket tartalmaz; Montanistica et Monetaria-ügyeket az első években (amíg ti. a bányakincstári elnöki iratokat külön állagként kezelték) nem. Később megjelennek ezek az ügyek is, de számuk mindvégig aránytalanul kevesebb a Cameralia jellegű ügyekénél.

Az elnöki ügykört ugyanúgy, ahogy a Gubernium esetében is, nem szabályozta külön utasítás. Részben már a polgári hatóságok elnökségének ügykörével mutat hasonlóságot, részben azonban ide kerülnek (a bizalmas kezelés kedvéért) olyan ügyek iratai is, amelyek hiányoznak egy polgári kori minisztérium jogköréből. (A dolgot még bonyolítja az a körülmény is, hogy számos titkos Praesidialia is található a Thesaurariatus elnöki fondjában.)

A Cameralia vonatkozású elnöki ügykör egyes részei közül elsőnek a *kincstári igazgatás szervezeti, személyzeti és működési ügyeinek* csoportja említendő. A szervezet változásai általában az elnöki ügykörbe tartoztak. A személyzeti ügyek valamennyi fázisát megtaláljuk itt: kinevezési, alkalmaztatási vagy állandósítási kérelmeket, reversalisokat arról, hogy az újonnan kinevezett tisztviselő nem tagja titkos társaságoknak, előléptetési ügyeket, szabadságkérvényeket (egyszerűeket vagy közjogi elfoglaltsággal — regalistaként részvétel az országgyűlésen — kapcsolatosakat), nyugdíj-, kegydíjügyeket, üresedési ügyeket. Az ügyintézés ellenőrzése, reformok bevezetése is elnöki teendőnek számított, mind magánál a központi hatóságnál, mind a kincstári igazgatás egész területén. (Ide kerültek az ügyintézési restantia-kimutatások.) A kincstári igazgatás egyes szakágai közül a legnagyobb súllyal a *pénztári* ügyek szerepelnek az elnöki iratok közt. A thesaurarius vagy thesaurariatusi elnök (alelnök) ellenőrzése alá tartoztak az összes országos kincstári pénztárak s valamennyi olyan kincstári szerv, amely mintegy önálló pénztárral rendelkezett. Ezek heti pénztári kimutatásokkal tartoztak a kincstárnak. Rendszeressé vált a kincstári szervek jövedelemkimutatásainak ellenőrzése is. A kincstár *jogügyletei* közül a nagyobb fontosságúak iratai kerültek ide (birtok-, bonificatio- stb. ügyek). A forum productionalék serieseit is ide terjesztették fel. A sóügyi igazgatás itt található anyagából a sókamarák pénztárainak jelentésein és a jövedelemkimutatásokon túl első helyen a bányaművelés fontosabb ügyei (bánya veszélyeztetett állapota — vízbetörés —, új bánya nyitása stb.) említendők. (Külön ki kell emelni a marosújvári sóbányára vonatkozó anyagot.) A sószállítás ellenőrzése is feladata volt az elnökségnek: a marosportusi kikötő is rendszeresen küldte jelentéseit. Sóbányászok cassa confraternitatisának ügyei is kerültek a

kincstartó elé. A *harmincadigazgatás* már nem szerepelt ilyen jelentősen (ami a tulajdonképpeni harmincadügyeket illeti). A már említetteken túl harmincadkihágási ügyek teszik ezt a csoportot. A harmincadhivatalok azonban egy további vonatkozásban is állandó kapcsolatban álltak az elnökséggel: rendszeres, állandó jelentésekkel tartoztak neki a határállomásokon áthaladó jelentősebb személyekről; amellett (különösen viharosabb időszakokban) kémjelentéseket küldtek neki a szomszédos román fejedelemségek politikai állapotairól. (Így — a Gubernium elnöki irataihoz hasonlóan — ez a levéltár is értékes forrásanyagot tartalmaz Tudor Vlădimirescu felkelésére nézve stb.) Külön (bár csak bizonyos időszakokban szereplő) csoportoknak tekinthetők még a kincstári vonatkozású *országgyűlési* ügyek (a kincstári szervezetet stb. illető operatumok bizottsági tárgyalásainak ügyei, az e tárgyakban létrejött törvénycikkekkel kapcsolatos teendők stb.). Külön említendők az elnöki iratsorozat anyagának összetevői közül a kincstári birtokok parasztmozgalmait illető iratok. Több-kevesebb rendszerességgel bukkannak fel még a sorozatban nagyobb jelentőségű *vizsgálatok* ügyei, *építkezési, kincsleletügyek*. Elnökileg intézték a *személyi okokból bizalmas ügyeket* is. Az elnökség tudomására hoztak központi birodalmi hatóságok az *egész birodalmat illető intézkedéseket* (amelyek csak részben voltak kincstári vonatkozásúak). Több olyan ügycsoport is található az elnöki iratanyagban, amelyeket *rendkívüli körülmények* szültek (a francia háborúk idején történt újonc- és adómegajánlások, az 1813—1817-i éhínséggel, az 1819—1820-i úrbéri rendezési kísérlettel stb. kapcsolatos iratanyag). 1848/49-ben az iratanyag keresztmetszete módosul, ha ugyan ez az állag korántsem olyan fontos forrásanyaga a forradalom és szabadságharc erdélyi eseményeinek, mint a Gubernium elnöki iratai. Végül találhatók az elnöki iratok sorozatában vegyes természetű egyéb ügydarabok is.

A *bányakincstári elnöki iratanyag* már korántsem mutat ilyen tárgyi gazdagságot. Részben ugyanazokat az ügycsoportokat találjuk itt is, mint a Cameralia vonatkozású elnöki ügyeknél: a hatóság (és az alárendelt szervek) személyzeti, szervezeti, működési ügyeit (az utolsónál külön említendő az, hogy a két nagy bányauradalom, a zalatnai és a vajdahunyadi vezetői rendszeresen felterjesztették az uradalom administratiójának protocollumait), bevételi kimutatásokat, építkezési ügyek, vizsgálatok iratait, parasztmozgalmakról érkező jelentéseket. Speciális természetű ügyek az aranyváltással, a nemesfém árfolyamával, a nemesfémekkel kapcsolatosak, továbbá a gyulafehérvári pénzverde számadásai. Külön említendők azok a jelentések, amelyeket bányaigazgatási szervek megyéjük közgyűléseinek eseményeiről terjesztettek fel. Végül itt is találunk rendkivüli, az elsorolt csoportok egyikébe sem tartozó ügyeket.

Az iratanyag sorsa kedvezőbb volt, mint a Kincstartóság általános irataié. A selejtezés úgyszólván alig érintette.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Egysége, az egyes ügyirat, két főrészből áll: az elnökséghez érkezett iratból (valamint ennek mellékleteiből), továbbá az elintézésfogalmazványból (vagy -fogalmazványokból). Azonos tárgyra vonatkozó, de már más iktatószámot nyert exhibitumokat nem kapcsoltak össze. Az iratok egy-egy éven belül iktatószámaik rendjében következnek a csomókban. Segédeszközül iktató- és mutatókönyvek szolgálnak az állaghoz. Az iktatókönyv-sorozat első kötete 1795-ből való; rovatbeosztása: az elnökséghez érkezett irat iktatószáma, kelte, praesentatuma, tárgyának kivonata, elintézésének kelte, annak megjelölése, hogy kinek küldték el ezt az elintézést, s végül az expediálás időpontja. Az első

négy rovat (a tárgykivonatig bezárólag) mindvégig változatlan is marad; a továbbiak azonban többször módosulnak. 1796-ban elmarad az elintézés kelte; annak jelzése után pedig, hogy kinek küldték el az expeditiót, csak egy „megjegyzés" rovat található. 1797-ben ezt a két utolsó rovatot összevonták, 1798-tól pedig a tárgykivonat után csak az elintézés jelzése szerepel. A nyomtatott iktatókönyvformula megjelenésével (1831) újból bővül az iktatókönyv tartalma: a tárgy megjelölése után előbb annak jelzését találjuk, hogy az ügyben hová történt elintézés, majd az elintézés keltét, annak feltüntetését, hogy az ügyre nézve további rendelkezés vagy jelentés várandó el, s végül az esetleges kapcsolatos szám jelzését. A mutatókönyvek betűsorosak. Az egyes címszavaknál a tárgy rövid kivonatát és az iktatószámot tartalmazzák. (Az 1787—1794. évi iratokhoz egyetlen kötetben készült a mutató; ez együtt ismerteti valamennyi év azonos kezdőbetűjű címanyagát.) Az állag kutatása a mutatókönyvek alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét, továbbá a szükséges irat év- és iktatószámát tüntesse fel.

F 190. THESAURARIATS PRAESIDIALIA IN MONTANIS ET MONETARIIS

(Bányakincstári elnöki iratok)

1795—1797

6 csomó, 4 1/2 kötet

1—6.	Ügyiratok	1795—1797	6 csomó
7—9.	és		
F 191:5.	Iktatókönyvek	1795—1797	3 1/2 kötet
10.	Mutató	1796—1797	1 kötet

Ez az állag az elnökileg intézett bánya- és pénzverésügyek iratainak egy részét tartalmazza. (Mint a Thesaurariatus elnöki iratai ismertetésénél jeleztük: a későbbi évekből származó bányakincstári elnöki iratok abba a sorozatba kerültek.) A thesaurarius nem (vagy csak a legritkább esetekben) levelezett közvetlenül a hatósága alá rendelt bánya- és pénzverésügyi szervekkel; ezek az országos bányabíróságot kivéve általában a zalatnai bánya- és pénzverésügyi főigazgatósághoz (Oberadministration) tettek jelentést, terjesztették fel tanácsülési jegyzőkönyveiket stb. Az alsó kincstári szervektől eredő anyagot a főigazgatóság küldte fel a kincstartóhoz. A hivatalos levelezés másik fő összetevője az udvari rendeletek csoportja volt; az országos bányabíróság felterjesztései, az erdélyi kormányhatóságok (elsősorban a Gubernium) átiratai, s kevés magánszemély vagy alsóbb hatóság, vagy vizsgálóbiztosok stb. jelentései egészítik ki az anyagot.

Külön utasítás a bánya- és pénzverésügy viszonylatában sem szabályozta a kincstartó elnöki hatáskörét. Ilyen irányú tevékenységének legnagyobb részét a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis alá rendelt hatóságok működésének ellenőrzése tette. Hozzá terjesztette fel jegyzőkönyveit a zalatnai bánya- és pénzverésügyi főigazgatóság; ez juttatta el hozzá az alsóbb bánya- és pénzverésügyi hatóságok tanácsülési jegyzőkönyveit (le egészen a bányakörzetek — Bergreviere — és bányauradalmi provisoratusok protocollumaiig). Csak az országos bányabíróság jegyzőkönyvei jutottak közvetlenül Bethlen thesaurariushoz. Az az udvari

Kamarához továbbította őket. Onnan ellenőrzés után visszaküldték ezeket az elnökségnek, amely ismét csak a főigazgatósághoz juttatta el őket. Ellenőrző szerepe a thesaurariusnak volt a legkevesebb az itt leírt út során; az érdemi felülvizsgálatot a főigazgatóság, s ha még szükség volt rá, az Udvari Kamara végezte el. Az elnökség ezen túlmenőleg is foglalkozott a bánya- és pénzverés-igazgatási szervezet működése, a személyzet problémáival. Az utóbbit viszonylag jelentős anyag képviseli: az álláskérelmektől kezdve a nyugdíj-, kegydíj-, árvagondozási ügyekig minden fázisának nyomát találjuk itt. Az anyag másik főcsoportját a bányaművelés, kohászat és pénzverés szakkérdéseinek ügyei teszik ki. Bányatérképezési ügyekkel is találkozunk; új kincstári bányák nyitásakor (vagy más indokolt alkalommal) juttatott kedvezmények dolgával szintén. A bányatelepek építkezési, útépítési, anyagellátási ügyeivel is foglalkozott az elnökség. Megfordultak nála aranyváltási, ércvizsgálati ügyek is. Végül kiterjedt figyelme a bányahelyek, bányásznép egyházi, iskoláztatási, egészségügyi problémáira is. Külön említendők az aranymosó cigányok ügyeinek az állagban található iratai. A felsoroltak mellett még négy kis ügycsoportról kell szólanunk: a költségvetési, számadási, országgyűlési ügyekről (utóbbiak az 1790—1791-i országgyűlés kamarai és bányászati rendszeres bizottságának munkálataival kapcsolatosak) s végül a bánya- és pénzverésügyi igazgatás területén végzett vizsgálatokról.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Egysége, az ügyirat, két főrészből áll: az elnökséghez érkezett iratból (és mellékleteiből) és az elintézés fogalmazványából (vagy fogalmazványaiból). Azonos ügyre vonatkozó, de különböző időpontban a hatósághoz érkezett s így más-más iktatószámot nyert iratokat nem kapcsoltak egybe. Az egyes iratok évek, azon belül pedig iktatószámok rendjében vannak elhelyezve az állagban. Segédkönyvül iktató- és mutatókönyvek szolgálnak az iratokhoz. Az iktatókönyveknek két típusa van. Az egyik (ez mindhárom évből rendelkezésre áll) a következő rovatokat tartalmazza: iktatószám, az iratot küldő hatóság vagy személy megjelölése, az irat saját kelte és az elnökségnél való praesentatumának időpontja, egy „Nomen Referentis" című rovat (amely vagy üresen maradt, vagy az esetleges előiratok iktatószámát vezették bele), az irat tárgyának (udvari kamarai rendeleteknél gyakran egészen aprólékos) kivonata, az ügyben kelt határozat kivonata, az expeditio kelte és az elküldés napja, annak feltüntetése, hogy kinek küldték meg az elintézést. Rovat szolgált az esetleg várt válasz határidejének feltüntetésére (ez általában üresen maradt). Az iktatókönyv tartalmazta a későbbi kapcsolatos számok feltüntetését is. A másik iktatókönyvtípus (ennek csak 1795. évi kötete maradt fenn) csak az irat iktatószámát, keltét és praesentatumának napját, tárgyának kivonatát, az elintézés keltét tartalmazza, végül annak feltüntetését, hogy kinek és mikor küldték el az expeditiót. (Az 1796—1797-i iktatókönyv egy része a bányabíráskodási elnöki iratok — l. alább — iktatókönyvével van egybekötve.)

A mutatókönyv két részből áll; mindkettő betűsoros. Csak beosztási különbség áll fenn köztük (az első rész rovatos űrlapon készült), egyébként teljesen hasonlóak. Az egyes címszavaknál az irat tárgyának rövid kivonatát, valamint iktatószámát adják meg. A kutatás a mutató- és iktatókönyvek alapján történhet az állagban. A kérőlapon az állag neve mellett az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 191 . THESAURARIATUS MONTANO-JUDICIALI-PRAESIDIALIA

(A Thesaurariatus bányabíráskodási vonatkozású elnöki iratai)

1795–1797

4 csomó, 1/2 kötet

1—4.	Ügyiratok	1795—1797	4 csomó
5.	Iktatókönyv (Protocollum Exhibitorum Montan. Judiciali Praesidialium)	1796—1797	1/2 kötet

Ez az állag azoknak a bányabíráskodási vonatkozású ügyeknek iratait tartalmazza, amelyek a thesaurarius elnöki ügyintézésébe tartoznak. Az ügyforgalom jelentős részét az országos bányabíróság működésének ellenőrzése tette ki. Az felterjesztette jegyzőkönyveit a kincstartóhoz, aki az udvarhoz továbbította ezeket. Onnan felülvizsgálat után ismét a thesaurariushoz, majd az országos bányabírósághoz kerültek vissza. A thesaurarius nemcsak így, ellenőrzésszerűen foglalkozott bányaperes ügyek intézésével. Mint fellebbviteli fórumhoz terjesztettek fel hozzá pereket. Az ügyek intézésének minden fázisával találkozunk itt, s velük együtt a peres feleknek a thesaurariushoz küldött kérelmeivel stb. A szabályos úton felküldött perek mellett több ízben találkozunk olyan kérelmekkel, amelyek az országos bányabíróság megkerülésével terjesztették peres ügyeiket a kincstartó elé. Szorosabban vett bányabíráskodási vonatkozásúak még azok a jelentések, tájékoztatók is, amelyeket alsóbb hatóságok bányaperes ügyekre nézve terjesztettek fel a thesaurariushoz. Az ügyek e csoportjához kapcsolódnak a bányásznép és az aranymosók jogvédelemkérései. A peres ügyek mellett a kincstartó foglalkozott a bányabíráskodás, a bányásznép jogi helyzete elvi kérdéseivel is. Találhatók az állagban az 1790—1791-i országgyűlés által kiküldött kamarai és bányászati rendszeres bizottságnak a bányabíráskodással foglalkozó tárgyalásait illető iratok is.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Az egyes ügyirat fő részei az elnökséghez érkezett irat (és mellékletei) és az elintézés fogalmazványa (vagy fogalmazványai). Az azonos ügyre vonatkozó, de különböző iktatószámokat nyert ügyiratokat nem kapcsolták együvé. Az iratok évrendben, azon belül pedig iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve az állagban. Segédkönyvül az iktatókönyv szolgál az iratokhoz. Ez a következő rovatokat tartalmazza: az irat iktatószáma, küldője, saját kelte és a hatósághoz érkezésének időpontja (egy általában üresen hagyott rovat „Nomen Referentis" címmel — ide vezették be a netaláni előirat számát —), az irat tárgyának kivonata, az ügyben adott válasz foglalata, az elintézés kelte és elküldésének napja, annak jelzése, hogy kihez történt az expeditio, (egy üresen maradt rovat: „Termin des zu erstattenden Berichts") s végül az esetleges későbbi kapcsolatos szám feltüntetésére szolgáló rovat. (E kötettel fűzték egybe a bányakincstári elnöki iratok 1796—1797. évi iktatókönyvének második részét.) A kutatás részben az iktatókönyv alapján történhet az iratokban, részben (az 1795. évnél) darabonkénti átnézéssel. A kutató az állag neve mellett az irat év- és iktatószámát tüntesse fel a kérőlapon (az 1795. évi anyag darabonkénti átnézése esetén csak az évszámot).

F 192. PRÄSIDIAL-TERNIONS-AKTEN

(Rhédei Ádám thesaurarius kolozsvári tartózkodása alatti elnöki iratai)

1839–1843

3 csomó, 2 kötet

1—3.	Ügyiratok	1839—1843	3 csomó
4.	Iktatókönyv (Protocoll des Thesaurarius)	1839—1843	1 kötet
5.	Mutatókönyv (Index)	1839—1843	1 kötet

Ez az állag Rhédei Ádám thesaurarius kolozsvári tartózkodása alatti tevékenységének terméke. A magas hivatali méltóságokat viselt Rhédeit az 1837—1838-i országgyűlés választotta meg Erdély kincstartójául. Az új thesaurarius azonban annak az időnek, amely alatt ezt a tisztséget viselte, csak kis részét töltötte Szebenben, a kincstartóság székhelyén. Korábbi pályafutása során bíráskodási és közigazgatási területen működött, s a kincstári igazgatás irányítása mint új feladat, terhes volt számára. Kolozsvárhoz kötötte fontos egyházi funkciója is: elnöke volt a református egyházi főtanácsnak (s főgondnoka a kolozsvári református kollégiumnak). 1840 augusztusától — Kornis János halálától — egészen Teleki József gubernatori beiktatásáig a Főkormányszék tényleges vezetését is el kellett látnia. Így választotta azt a megoldást, hogy Kolozsvárott külön elnöki hivatalt szervezett egy thesaurariatusi titkárból (Eder Károly) és egy alacsonyabb rangú kincstári tisztviselőből. A hivatal gyakorlata a következőképpen alakult ki; a kincstartó felbontatott s átnézetett minden, a Thesaurariatushoz küldött udvari kamarai rendeletet. Érdemben nagy ritkán intéztette el őket (olyan esetekben pl., mikor valamely felsőbb rendelet egyszerű körrendeletszerű ismertetésére volt szükség). Az átnézés a legtöbbnyire gyors átfutás volt: a Kolozsvárra érkező posta ottani várakozása alatt olvastak el tíz-tizenöt udvari rendeletet, s — csak saját számaikat jegyezve fel az iktatókönyvbe — egy óra múlva továbbküldték őket Szebenbe. (Mindezt gyakran este 9—11 óra tájt.) Hasonló volt ehhez az a működés, amelyet a hivatal a Thesaurariatustól az Udvari Kamarának küldött felterjesztések ellenőrzése terén fejtett ki. Az esetek egy részében megjegyzés nélkül küldte tovább őket; másutt kísérő jelentést csatolt hozzájuk stb. Emellett (elsősorban a Thesaurariatus működését — ügybeosztás, ügyintézés — és az egész kincstári személyzetet illető ügyekben) Rhédei hivatala érdemben is eljárt.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Minthogy azonban az ügyforgalom jó részét postázás jellegű ügyintézés tette, az iktatmányok csak egy részének található nyoma az ügyiratanyagban; ezek közt sem mindnél található exhibitum is. Azonos tárgyra vonatkozó, de különböző iktatószámot viselő ügyiratokat nem csatoltak össze: az iratok évrendben, azon belül pedig iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve az állagban. Az iratokhoz iktató- és mutatókönyv szolgál segédeszközül. Az iktatókönyv a következő rovatokat tartalmazza: iktatószám, az irat praesentatumának napja, a küldő neve (ez általában átfolyik a következő rovatba is), a tárgy kivonata, az elintézés (ha érdemi intézkedés történt az ügyben, bővebben), ennek kelte, (egy üresen maradt rovat — „Praenotatio an aliqua Altissima Resolutio Informatio aut Relatio praestoletur" —), s végül az esetleges kapcsolatos szám feltüntetésére szolgáló rovat. A mutatókönyv betűsoros. Az egyes címszavaknál az irat tárgyának kivonatát, továbbá év- és iktatószámát adja meg. (A kötet ti.

nem tagolódik évek szerint; egy-egy betűnél valamennyi évből együtt közli az anyagot.) Az állag kutatása a mutatókönyv alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét és az irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

F 193. GEHEIME PRÄSIDIAL AKTEN

(A Thesaurariatus titkos elnöki iratai)

1824—1840

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ez az állag a Thesaurariatus titkosan kezelt elnöki iratainak *egy részét* tartalmazza. (Más részük az „Iktatatlan elnöki iratok" elnevezésű állagot alkotja.) Nemes Ádám thesaurarius iratanyaga képezi legkorábbi részét; ezt Gerliczy Fülöp iratai követik (aki Nemes halála után mint a kincstartóság rangban legidősebb tanácsosa egy ideig ellátta az elnöki teendőket), majd a királyi biztosként a Thesaurariatust vezető Mednyánszkyé. Az anyag utolsó része Rhédei Ádám és alelnöke, Nádasdy Ferenc irataiból áll. (Rhédei és Nádasdy szerepére a Thesaurariatus vezetésében l. a „Präsidial Ternions Akten" állagról elmondottakat.)

Titkosan az egyébként is bizalmasnak tekintett elnöki ügykörnek azokat az ügyeit intézték, amelyeknél különlegesen fontosnak tartották a bizalmas jelleg megőrzését. Elsősorban személyzeti ügyeket soroltak ide (Nemes thesaurarius titkos iratanyagának legnagyobb részét személyzeti ügyek teszik ki). Találunk azonban az anyagban a Thesaurariatus szervezetére, működésére vonatkozó iratokat is. Egy további csoportja a titkosan kezelt ügyeknek a politikai fontosságúaké: ellenzéki megmozdulásoké, parasztmozgalmaké, a román nemzeti mozgalom megnyilatkozásaié. (Külön említendő ezek közül az az 1837 eleji iratanyag, amely a Zaránd, Alsó-Fehér — érchegységi mozgalom — és Hunyad megyei parasztmegmozdulásokra vonatkozik.) Viszonylag jelentősebben vannak képviselve az anyagban nagyobb vizsgálatokkal kapcsolatos ügyek is (hivatali levelezések). A kincstári igazgatás ágai közül kettőnek van számottevő anyaga az állagban: a só- és a harmincadügyeknek. Az elsőbe sószállítási és sócsempészeti ügyek, a másodikba csempészeti ügyek (némelyik jelentős mennyiségű anyaggal) tartoznak, továbbá Spina vizsgálóbiztos jelentései (l. Spina biztosi iratainak leltárát). Egy-két birtokadományozási ügy képviseli a kincstári jogügyleteket. Külön kell még említeni néhány, az előbbi ügykörök egyikébe sem tartozó ügy vagy ügycsoport iratait. Ilyen a rekatolizáció, ill. a vallási unió védelmével kapcsolatos ügyek csoportja. Itt említendők a Partium reincorporatiójának ügyei. Végül az 1840-i iratanyagban nagy számmal szerepelnek a törcsvári kalibások ügyei.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Egy-egy ügyirat az elnökséghez érkezett iratból (valamint ennek mellékleteiből) áll. Az egyes ügyiratok az egyes éveken belül évszámokat kaptak; egy-egy sorszámnál csak egyetlen ügyirat található (az egy ügyre vonatkozó ügyiratokat nem kapcsolták együvé). Az iratokat évrendben, azon belül pedig sorszámaik rendjében helyezték el az állagban. Segédkönyv nem áll rendelkezésre hozzá. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét, lehetőleg az évszámot és, ismétlődő kutatás esetén, az irat sorszámát tüntesse fel.

F 194. IKTATATLAN ELNÖKI IRATOK

1748–1845

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag némileg a Thesaurariatus titkos elnöki irataihoz hasonló jellegű; időben csatlakozik ahhoz. Míg ti. az 1824-től 1840-ig bezárólag tartalmaz iratokat, ennek értékesebb, tulajdonképpeni érdemi része az 1815 előtti, kevés kivétellel Bethlen József thesaurariussága idejéből való. A most ismertetett állag azonban sokkal inkább „íróasztalmaradék": az elhunyt kincstartók iktatatlan és irattári kezelésbe nem került irathagyatékából került ki. Általában bizalmas jellegű vagy nagyobb fontosságú ügyeket tartalmaz.

Elsőnek a kincstartóság *szervezeti, személyzeti és működési ügyei* említendők: a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis 1790 utáni újjászervezésének, a két Thesaurariatus 1811-i egyesítésének stb. dolga; vegyes személyzeti ügyek (állás-kérelmek, ajánlások, újonnan szolgálatba lépő tisztviselők reversalisai arról, hogy nem tagjai, s nem is lesznek tagjai titkos társaságoknak, nyugdíj- stb. ügyek); ügyintézési vonatkozású rendelkezések, előfogat-, útiszámlaügyek, bizalmas pénzkiutalások. A kincstartóság működését illető iratok közt külön említendők Löffler Ignác thesaurariatusi tanácsos jelentései Bethlen Józsefnek. Löffler (főleg az 1800-as években) olykor huzamosabb ideig helyettesítette a székhelyéről távollévő thesaurariust, s ilyenkor részletesen tájékoztatta a kincstartóság ülésein megtárgyalt fontosabb ügyekről.

A kincstári igazgatás egyes ágai közül a *sóügyek* szerepelnek a legnagyobb súllyal az állagban. A sóbányák közül a marosújvárival találkozunk a legtöbbször: az új bánya nyitásával kapcsolatos technikai és jogi kérdések, a munkaerő biztosítása (amelyet más sóbányák munkásainak odatelepítésével próbáltak megoldani — ez a sóvágók ellenállásába ütközött —, majd katonaságot vezényeltek a bányák művelésére) újra meg újra előkerülő tárgyai anyagunknak. Vannak itt kimutatások az erdélyi sóvágókról, a sószállítást, a sóhajósokat (másolatban az állagban található a sóhajósokat illető 1748-i conventio meg egy összeírásuk is), az aprósókereskedelmet, a sóügyi bíráskodást illető iratok. A többi kamarai igazgatási ágak közül a *kincstári jogügyletek*, a *tized- és harmincadigazgatás* említendők. Az elsőt egykori kincstári uradalmak ügyei, fiscalis perek iratai, kincstári joghatóság alá tartozó communitasok ügyei stb. képviselik, a másodikat tizedkimutatások, tizedbérletügyek stb., végül az utolsót vámügyek. A *Montanistica et Monetaria-ügyek* viszonylag kisebb számmal szerepelnek az állagban: kohászati, nemesfém-ármegállapítási, nemesfémcsempészeti ügyek, pénzverési kimutatások alkotják ezt a csoportot.

Külön kell még említeni a különféle *vizsgálatok* iratait, továbbá a kincstári vonatkozású *országgyűlési* ügyekéit (rendszeres bizottságok munkájával kapcsolatos ügyek, 1809-i nemesi felkelés stb. Ebben az állagban maradt fenn az 1841—1843-i országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottmány úrbéri sectiójának kéziratos jegyzőkönyve.) Végül hivatali jellegű anyag azok az *iratjegyzékek*, iratátvételi elismervények stb., amelyek szintén állagunkban maradtak fenn. Ha kis mennyiségben is, van az anyagnak olyan része, amely nem hivatali jellegű. Bethlen József thesaurarius korából is maradt egy-két ilyen darab; Nemes Ádámé-

ból aránylag több (báli meghívottak névjegyzékei, a thesaurarius komornyikjának hagyatéki leltára stb.).

Az iratanyagnak mint „íróasztalmaradéknak" nincs határozott jellege. Nagy része mindenesetre ügyiratszerű: a thesaurariushoz érkezett irat és elintézésfogalmazvány vagy csak ezek valamelyike. Az azonos tárgyra vonatkozó ügyiratokat nem kapcsolták össze. Az anyagban amellett találhatók kimutatások, reversalisok stb.; a magánjellegű anyagban névjegyzék, hagyatéki leltár, szerződés. Ezt a vegyes iratanyagot 1952 folyamán rendezték s (részben) lajstromozták is. (Egykorú segédeszköze természetesen nincs). A rendezés időrendet alakított ki az anyagban; ezt rögzítette a lajstrom, amely a következő rovatokat tartalmazza: sorszám, az irat kelte, tárgya. (Olyan esetekben, ahol az irat több részből állt — mellékletek az exhibitum mellett vagy a thesaurariushoz érkezett irat és elintézésfogalmazványa együtt található —, az irat egésze egyetlen sorszámot nyert, de minden darabjáról külön felvették ezeket az adatokat.) A lajstrom kb. az anyag felét öleli fel; 1810-ig terjed. Az anyag kutatása részben a lajstrom alapján, részben az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és az irat sorszámát, ill. (a lajstromozatlan anyagban történő kutatás esetén) azon éveket tüntesse fel, amelyek iratanyagára szüksége van.

F 195. MIKÓ IMRE THESAURARIUS IKTATATLAN ELNÖKI IRATAI

1848

1 csomó

1. 1 csomó

Mikor az unió létrejötte után Teleki József főkormányzó a magyar országgyűlésre távozott, Mikó Imre kincstartó vette át (thesaurariusi állása megtartásával) a Gubernium elnöki tisztségét. Ezt meg is tartotta egészen decemberig, leszámítva azt a rövid időszakot, amíg a Bécs miniszterelnök-jelöltjeként a magyar fővárosba siető, majd onnan menekülésszerűen Erdélybe visszatérő Vay Miklóst helyettesítette az erdélyi királyi biztosi tisztségben. Eközben a Thesaurariatus munkáját Béldi György, a Thesaurariatus alelnöke vezette. Egyes iratok azonban mégis közvetlenül a thesaurariushoz érkeztek. Legnagyobb részük személyzeti jellegű volt: alkalmaztatás, szabadságolás, katonai szolgálatba lépés ügyében beadott kérvények ezek, amelyeket Mikó jórészt Béldinek küldött tovább elintézésre. Ritka közöttük az olyan irat, amelynek a kutatás számára jelentősebb értéke lenne (a pénztárak biztos helyre szállítása 1848 októberében, sókihágások Szászpéntek vidékén 1848 novemberében stb.).

Az iratok egysége az egyes ügyirat. Ez érkezett iratból (esetleges mellékleteiből) és az elintézés fogalmazványából áll; igen gyakran csak az utóbbiból, mert az érkezett iratot Mikó Béldihez továbbította elintézésre. Segédkönyv nem készült az állaghoz. A kutatás az iratok darabról darabra való átnézésével történik. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 196. CAMERATICA COMMISSIO
(SEEAUISCHE ACTEN, SEEAU-AULICAE COORDINATORIAE COMMISSION ACTA)
(A Cameratica Commissio külön kezelt iratai)

1699–kb. 1704
1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag a Cameratica Commissio iratanyagának azt a részét foglalja magában, amelyet külön állagként kezeltek. Az iratanyag a biztosok különböző funkció során termelődött. A bizottság vezetői közül a két Seeau nemcsak az erdélyi kincstári ügyek igazgatásával foglalkozott, hanem több ízben töltötte be az országgyűléseken a királyi biztos szerepét is. Így elsősorban az adóüggyel kapcsolatos teendők képezik nem kincstári működésük tárgyát; emellett a katonaság tartásáé, Erdély egész állami berendezkedéséé, nagy fontosságú politikai eseményeké stb.

A bizottság Erdélybe indítása a bevezetőben említett két 1699-i instructióval történt. Ezek másolatait (egészükben vagy csak extractusaikat) számos példányban találjuk az állagban. Több másolata (vagy extractusa) maradt a biztosok későbbi instructióinak is. Ugyanilyen általános (és gyakran nem kizárólag kincstári) vonatkozású része az iratanyagnak az udvar és a biztosok hivatali levelezése: átfogó rescriptumok, udvari kamarai rendeletek, a bizottság jelentései (közte számos mindenre kiterjedő, ún. Haupt-relation). Általános jellegű (és bőséges) forrásanyag az a kimutatáscsoport, amely az erdélyi kincstári jövedelmek 1699 körüli állapotáról készült, egyben azt is feltüntetve, hogy mennyire lehetne fokozni ezeket a jövedelmeket.

A kincstári jövedelmek egyes ágai közül a fémbányászatra, a sóügyre és a harmincadjövedelmekre vonatkozólag található az állagban összefüggőbb anyag. Az első esetében főleg a higany- s amellett a nemesfémbányászat érdekelte a biztosokat. Az anyagban ismertetés maradt fenn a higanybányászatról, kimutatás a higanybányatisztek és -munkások illetményeiről, a higanybánya-művelés költségeiről, tervezet a higanykereskedelem tárgyában, utasítások bányatisztek részére, nemesfémbeváltási visszaélések elleni védekezést szolgáló intézkedések iratai, általános jelentések a nemesfémbányászat tárgyában. A sóügy forrásanyagát az erdélyi sóbányatisztek általános instructiójának másolata, a sószállítási commissariusok utasításának fogalmazványai és a biztosoknak e tárgykörben az Udvari Kamarához tett jelentései képviselik az állagban. Külön említendők itt a sóvári (Sáros megye) sóbányát illető jelentések stb. A Cameratica Commissio hatásköre ti. erre a bányára is kiterjedt. A harmincadügy iratanyaga részletes erdélyi vectigalból, harmincadosi tisztségekre tett összefoglaló javaslatból, harmincadtisztek illetménykimutatásaiból, instructiójából, esküminták jából, a harmincadügyre vonatkozó általános udvari rendelkezésekből és bizottsági jelentésekből áll.

További említésremél tó csoport az országgyűlési vonatkozású iratoké. Ezt Johann Friedrich Seeau-nak az országgyűlés dolgában az udvarhoz tett jelentései, Rabutin-hez ezekben az ügyekben küldött megkeresései, az országgyűlésen tett előterjesztései és a rendek követelésére stb. adott válaszai teszik. Ehhez az anyagrészhez kapcsolódik (eléggé szervesen) az adóügyi és a katonaság tartására vonat-

kozó iratanyag: adóügyi összeállítások, hivatali levelezés e tárgyban, s ugyanilyen jellegű iratanyag a katonaság tartására nézve. Van a bizottság anyagának kevés katonai vonatkozású darabja is: Rabutin jelentése a Consilium Bellicumhoz (másolatban), kimutatás az Erdély-határszéli rác határőrségről és néhány egyéb, katonai ügyeket tárgyaló irat. Megemlítendők még az Erdély állami berendezkedését általában érintő iratok is. Két egyedi ügynek is van nagyobb anyaga az állagban. Az első a Nagyszegi Gábor vezetésével lefolyt unióellenes megmozdulás: erre nézve káptalani kiadványt, felterjesztéseket, az ügyben elsősorban Rabutin-nel folytatott hivatali levelezést találunk. A másik Balogh Ferenc generalis perceptor liquidatiója, amelynek viszonylag jelentős anyaga maradt fenn. A fentebb említett sóvári anyag egy része (Sedlmayr bányaigazgató 1703-i jelentései) értékes forrása a Rákóczi-szabadságharc kezdeti szakaszának. Végül megemlítésre méltó még Teleki Mihály (Rákóczi erdélyi fiscalis administratora és főarendatora) egy kiadványának és Csáky László kuruc generális egy patensének másolata.

Az iratanyag jó része (elsősorban az udvar és a biztosok hivatali levelezése, de más természetű iratanyag is) nem egy tárgyat foglal magában, hanem az ismertetett tárgykörökben foglaltak és egyéb kincstári ügyek legkülönbözőbb összetételű csoportjait.

Az állag végére ismeretlen úton került egy 1771-i thesaurariatusi ülés jegyzőkönyvének töredéke.

Az anyag jó része hivatali levelezés: részben eredeti rendeletek, átiratok, levelek stb., ill. a Commissio fogalmazványai, részben ezek másolatai. Ez azonban még nem ügyirat jellegű: a bizottsághoz érkezett irat és a választ tartalmazó elintézésfogalmazvány legfeljebb ha véletlenül került együvé. Másolatanyaga részben úgy készült, hogy a bizottság felterjesztéseit stb. egyvégtében másolták be füzetekbe. Számos teljes másolati példány, ill. kivonat maradt a biztosok számára adott instructiókból, továbbá az egyes alsóbb kincstári hatóságok utasításaiból. Jelentős részét teszik az anyagnak kimutatások. Ezek mellett az iratfajták mellett még akad az iratban memorandum jellegű tervezet, nyugta, patens stb.

Az iratanyag már kialakulása idején bizonyos tagolódást nyert. A csoportosítás szempontjai (mint Apor thesaurarius levéltárának ismertetett leltára tanúskodik róla: a kor szokásának megfelelően) egymást keresztező formai és tárgyi szempontok voltak; így pl. az első csoport címe: Prothocolle, Berichte und Hof Instructionen. Az anyagban iratjegyzékek és utasítások mellett többféle tárgyat felölelő jelentéseket stb. találunk; olyan tárgyúakat, amelyekből aztán — pl. a harmincadügyiekből — külön tárgycsoport alakult. Instructiók is maradtak fenn tárgyi csoportokban. S az udvarhoz küldött jelentések az első csoport mellett még nem egy nem tárgyi jellegű csoportban is szerepelnek. Egy-egy tárgykörbe tartozó iratokat is több csoportba tagoltak szét, az országgyűlésieket pl. háromba (az első az 1701-i gyulafehérvári országgyűlés iratanyaga, a második címe: „Sibenbürgische Land-tags Handlungen", a harmadiké: „Sibenbürgische Land-tags Nothdurften"), a sóügyieket kettőbe. A csoportosítást nem is vitték következetesen keresztül; még ott sem, ahol a két szempont kereszteződése nem jelentett volna akadályt.

Segédkönyv nem készült az iratokhoz. Így az állag kutatása csak a kötet átforgatásával történhet. A kutatónak némi támpontot nyújt munkájában az anyag tagolódása. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 197. PROTOCOLLA SESSIONALIA

(Az erdélyi országos kincstári hatóságok ülésjegyzőkönyvei)

1729, 1736–1737, 1742–1751, 1753–1756, 1760–1761, 1763–1786, 1790–1811

155 kötet, 85 csomó

1—240. 155 kötet, 85 csomó

Ez az állag a Directio Cameralis, a Thesaurariatus, majd a Thesaurariatus in Cameralibus, a Cameralis Commissio, majd végül ismét a Thesaurariatus in Cameralibus bekötötten megmaradt ülésjegyzőkönyveit, ill. jegyzőkönyvtöredékeit tartalmazza. A hosszú időszakot felölelő, több egymást váltó kormányhatóság munkája során keletkezett állag két sorozatból áll, s egyes részeinek rendszerében jelentősek az eltérések. A két sorozatot külön ismertetjük.

Az első sorozat első megmaradt kötete, a Directio Cameralis 1729-i ülésjegyzőkönyve, az egyes ülések ismertetését a jelenlévők névsorával kezdi. (Andlern director, egy Somogyi nevű kincstári tisztviselő és a jegyzőkönyvvezető alkotta a Directio collegiumát; az utolsó nem jegyezte fel saját nevét.) A protocollum a tárgyalt ügyek és a hozott határozatok kivonatából állt; a határozat után feltüntették az annak alapján készült expeditio elküldésének keltét is. A referatumokat ülésenként látták el sorszámmal. Az 1736. és 1737. évi kötet csak annyiban mutat változást az elsővel szemben, hogy nem tüntették fel bennük az ülések résztvevőinek névsorát, viszont betűsoros mutatóval látták el mindegyik kötetet. A mutató a kötet lapszámára utal. Az 1742-i jegyzőkönyv formájában az előbbiekhez hasonló, de csak sóügyi (res salinaria) referatumokat tartalmaz. Mutatója sincs. Az 1745. évi jegyzőkönyv még egyaránt ölel fel Cameralia-, ill. Montanistica et Monetaria-ügyeket. Beosztásában annyiban tér el a Directio jegyzőkönyveitől, hogy két kincstári igazgatási ág, a sóügy és a pénztári ügyek referatumai külön, a kötet végén következnek. A köteten, az ülésenkénti számozás mellett, egységes számsor fut át, egészen a két külön referatumcsoportig. Mutató ehhez a kötethez nem készült. Az 1746. évi kötet első fele a szokásos módon készült. Második felét az első részben foglalt jegyzőkönyvsorozathoz készült kiegészítések, betoldások teszik ki, valamint az itt is külön kezelt só- és pénztárügyek (res utramque cassam concernentes). A kötet második felében csak hozzávetőleges időrend állapítható meg; a két különválasztott szakág referatumanyaga sem válik el egymástól. A kötet első felében itt is kettős számozást találunk: az első egy-egy hónap referatumain fut végig (a számsorban helyet hagyva a később betoldott referatumoknak is), a másik (ugyanígy) az egész esztendőn. Mutatója e kötetnek sincs. Az 1747. évi kötet ismét egységes: sem külön referatumcsoportok, sem betoldásszövegek nem bontják meg rendjét. Számozása az 1746. évivel egyező. Mutatója nincs.

Az ezt követő közel negyedszázadból e sorozatban nem maradtak ránk bekötött ülésjegyzőkönyvek; az 1771—1782. évek anyaga is töredékes. Az utóbbi időszakra egyes előadók referatumainak fennmaradása a jellemző. Az 1771—1774. évek megmaradt anyagát tartalmazó vaskos kötet pl. kezdetben Baló József thesaurariatusi tanácsos referatumait tartalmazza. Baló a Fiscalia- és Judicialia-ügyek referense volt; később ő látta el az Archivalia- és Bonificatoria-ügyek előadását is, de Jurisdictionalia- és Oeconomica-ügyeket is intézett. Esetenként Dombi titkár látta el helyettesítését, majd 1774 novemberében már Dombi referatumai kerülnek a kötetbe; tanácsosi rangban ő vette át a fentebb felsorolt,

Baló működési körébe tartozó ügyek intézését. Az egyes üléseken ügykörönként külön-külön látták el sorszámokkal a referatumokat. Mutató nem készült a kötethez. Az 1778—1782. évi jegyzőkönyvanyagot Fichtel kamarai exactor referatumai teszik. Fichtel kezdetben a harmincad-, továbbá a kebli és számvételügyi s végül a transmigransügyi referatumok előadását látta el; később átvette a pénztári és alapítványügyek, majd a só- és salinaris oeconomia-ügyek referatumát is. A pénztári és alapítványügyek korábban Winckler tanácsos referatumába tartoztak; ennek ellenére szintén a kötetbe kerültek, ha feltehetőleg nem is rendszeresen. A kötetek sorszámozása (az 1782-i kivételével) az 1771—1774. éviével megegyező. Csak az utolsó kötetnél lép fel új rendszer: az egyes ügykörökbe tartozó referatumokat külön számozzák, de ez a számozás nem kezdődik újra ülésenként, hanem végigfut az egész éven. Valamennyi kötetben találunk betűsoros mutatót is.

1783-tól maradt fenn (az 1785. évi kötetek kallódásától és a II. József-féle átszervezés következtében történt négyéves — 1786—1790. — megszakítástól eltekintve) teljes sorozata a Thesaurariatus (és a Cameralis Commissio) jegyzőkönyveinek, a Thesaurariatuson itt már csak a Thesaurariatus in Cameralibust értve. Az ülésjegyzőkönyvek rendszere is megváltozik; nagyjában (a hatóságok működésében fennálló különbségektől eltekintve) azonossá válik a Guberniumnál használatossal. (Mindez bizonnyal az 1782 végi ügykezelési reform következménye.) A jegyzőkönyveket most a tanácsülés elnökének és résztvevőinek felsorolása vezeti be — a tanácsosokon kívül 1783 tájt a titkárok, az exactor, a protocollista és néhány fogalmazó vett részt az üléseken —, annak feltüntetésével, hogy az illetékesek közül ki s mily okból van távol. Ezt a referatumok követik, ügykörönként, s ha egy ügykört esetleg több tanácsos vagy titkár látott el, előadónként csoportosítva. Kisebb formai változásoktól eltekintve ez maradt az ülésjegyzőkönyvek rendszere egészen 1811-ig.

A második, bekötetlen sorozat első részének rendszere nagyjában egyezik az ez évekből maradt bekötött jegyzőkönyvekével. Egy-egy ülés protocollumának élén az ülés keltét találjuk. Az egyes referatumokról és a határozatról rövid kivonat készült, amelyet itt is kéthasábosan vezettek a kötetbe. A referatumokat ülésenként számozták végig; később megjelent az egész éven végigfutó számsor is. 1751 elejétől kettős sorozatot találunk a csomókban. A korábbi típusú jegyzőkönyvek mellett elenchusszerű feljegyzések tűnnek fel: egy-egy hónapból több ilyen jegyzék is. Ezeket időrendben készítették. Bizonyára azokról az ügyekről vezették őket, amelyeket nem tárgyaltak meg üléseken. 1760-nal kezdődőleg a jegyzőkönyv ismét egységessé válik: az előbb említett jegyzékek elmaradnak. Egy-egy ülés jegyzőkönyvének élén külön lapon tüntetik fel a jelenlévőket. (Ez a későbbi években eltűnik, majd újra megjelenik, aztán ismét elmarad.) Az utolsó változást 1768 júniusa hozta. Ettől kezdve az egyes ügyek kivonatai referatumonként különülnek el. Segédkönyv nem készült az állag e részéhez.

Az első sorozat azon 1783 előtti köteteiben, amelyekhez mutató készült, e segédeszköz alapján folyhat a kutatás. Ahol nincs index, ott át kell forgatni a kötetet. Az 1783-mal kezdődő évek jegyzőkönyvanyagának kutatásához az Acta Generalia-sorozat segédkönyvei szolgálhatnak támaszul. A mutatókönyvből megállapítható a keresett ügy iktatószáma, az iktatókönyvből pedig tanácsi tárgyalásának napja.

A bekötetlen ülésjegyzőkönyvek sorozata átforgatással kutatható.

A kutató a kérőlapon az állag nevét, az évet és a hónapot is tüntesse fel.

F 198. PHYLERAE SCONTRALES

(Feljegyzési könyvek)

1814–1850

226 kötet

1—226. 226 kötet

Ez az állag a Thesaurariatus in Cameralibus megmaradt feljegyzési könyveit (phylerae scontrales) tartalmazza.

A feljegyzési könyveket ügykörönként vezették. A következő ügykörökből maradtak ilyen köteteink: Contrabandalia (csempészeti ügyek), Contumacialia (vesztegzárügyek), Decimalia (tizedügyek), Dicasterialia (kormányhatósági ügyek), Dominalia (uradalmi ügyek), Exactoralia (számvevőségi ügyek), Fames (az 1813—1817-i éhínség ügyei), Fiscalia (kincstári jogügyletek), Postalia (postaügyek), Res Cassae (pénztárügyek), Salinaria (sóügyek), Sylvanalia (erdőügyek), Tricesimalia (harmincadügyek), Berg-Judicial-Gegenstände (bányabíráskodási ügyek). Ezenkívül van néhány ügykörhöz szorosan nem tartozó feljegyzési könyv az állagban. Az egyes kötetek beosztása iktatókönyvszerű. Rovataik az iktatószám, az iratnak a hatósághoz érkezésének kelte, a küldő hatóság vagy személy neve és az irat kelte (később saját, ún. idegen száma), tárgya, az ügyben kelt határozat kivonata és kelte feltüntetésére, továbbá annak jelzésére szolgálnak, hogy várandó-e az ügyben felsőbb rendelkezés, tájékoztatás vagy jelentés, s végül kapcsolódnak-e az ügyhöz további exhibitumok.

Az állag kutatása az Acta Generalia mutatókönyvei alapján vagy a kötetek végigforgatásával történhet. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges kötet közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 199. ACTA NR. X.

(1670–1700–) 1752–1782

279 csomó, 60 kötet

1—279.	Iratok	1752—1782	279 csomó
280—309.	Lajstromkönyvek (Hauptbücher)	1753—1782	30 kötet
310—338.	Mutatók (Indices)	1753—1782	29 kötet
339.	Az Acta Nr. 44. lajstroma és mutatója	1670—1700	1 kötet

Ez az iratanyag eredetileg 44 sorozatból tevődött össze. Ezeket egy kivételével a Thesaurariatus 1752 és 1782 közti Cameralia-iratanyagából alakították ki, tárgyi csoportokba osztva azon évek ügyiratanyagának jó részét. (Az ügyiratanyag más része az Acta Generalia-sorozatban maradt; minthogy azonban azt óriási mértékben pusztította a selejtezés, nem állapítható meg: mi volt a tárgyi sorozatokba jutott anyag és az Acta Generalia aránya, s az sem, hogy következetesen hajtották-e végre a kiemelést.) Egyetlen sorozat volt nem tárgyi jellegű: az Acta Nr. 44. Ez a Cameratica Commissio bizonyos iratait foglalta magában. A sorozatok kialakítása az 1770 tájt elkezdődött nagy rendezőmunkálat során történt. A munka közben kisebb mértékben módosították az előzetesen kidolgozott kereteket: egyes Acta-sorozatok tartalma megváltozott.

A sorozatok tárgya a következő:

Acta Nr. 1.: országgyűlési ügyek (emellett kevés egyéb, nagyobb jelentőségű ügy is).

Acta Nr.2.: egy részét az országos hatóságok személyzeti és illetményügyei teszik ki. Kerültek a sorozatba normatív rendelkezések is a Thesaurariatus ügyintézését illetően, a hatóság levéltárának működésére vonatkozó iratok, késedelmes jelentések sürgetése, convertiták alkalmazása tárgyában kiadott rendelkezések, országos érdekű határvita (a zalatnai és a belényesi uradalom közt) iratai, hamispénzverők ellen kiadott rendelkezések, vámmentességi ügyek stb., végül néhány különleges ügy (udvari kamarai rendelkezésekkel).

Az Acta Nr. 3. tartalma a királyi tábla személyzeti ügyei és fiscalis perekre vonatkozó iratok.

Az Acta Nr. 4. tárgyát kincstári tisztviselők és alkalmazottak, szolgák, sóvágók és özvegyeik nyugdíj-, kegydíjügyei alkotják.

Az Acta Nr. 5—12. tartalmazza a sóügyek iratait.

Az Acta Nr. 5. sorozatba kerültek a sóügyre általában vonatkozó rendelkezések stb., továbbá az olyan ügyek iratai, amelyek nem a sóügyi igazgatás szervezetének megfelelően, hanem pl. törvényhatósági területi beosztásban tárgyalják a sóügyeket. A 6. sorozatba Parajdot, a 7.-be Kolozst, a 8.-ba Désaknát, a 9.-be Tordát és a 10.-be Vízaknát illető iratok kerültek. Az öt sorozatot nagyjából azonos ügyek alkotják: bányaművelési ügyek (építkezések, egyéb természetű kiadások), a bányatelepítéshez szükséges terület megszerzésének ügye, a bányászokkal kapcsolatos ügyek (sóvágóvá lett szökött jobbágy visszakövetelése, bányaszolgák illetményügyei stb.), bányaszámadások, az aprósó értékesítésének ügyei, a nemesi só kiszolgáltatásának kérdései, a salinaris oeconomiához tartozó kocsma és mészárszék bérlete, végül a sótisztek, szolgák és sóvágók személyzeti ügyei. A 11. sorozatba a sószállítást illető ügyek iratai kerültek: a marosportusi kikötő, a sószállítás, a sóhajósok ügyei. A 12. sorozat a sófőpénztár ügyeit tartalmazza: a sóbánya-jövedelmek befizetésének, a sókamarák működési költségeinek, a sódepositoriumoknak, a birodalom más részeibe történő sószállításoknak, a sófőpénztárból nem szorosan vett sóügyi (alapítványi stb.) célokra történt kifizetések ügyeit.

Az Acta Nr. 13. ismét nagyobb, öt sorozatból álló csoport első tagját képezi: a harmincadügyi iratokét. Ebbe a sorozatba az általános harmincadügyeket tárgyazó iratok kerültek; a következő négybe pedig sorjában a kolozsvári, dévai, brassói és szebeni főharmincadhivatalok körzetébe tartozó harmincadhivatalok ügyei.

Az Acta Nr. 18. egészségügyi vonatkozású iratokat tartalmaz: határőrizeti, vesztegzár-(contumacia-)ügyeket, járványok elleni védekezéssel kapcsolatos intézkedéseket stb.

A 19. sorozatba a kincstárat illető jogügyletek kerültek (a fiscalis perek kivételével): fiscalis birtokok eladományozása és visszaváltása, kincstári birtokra szökött jobbágy visszakövetelésének ügye, tizedmentesség dolga, személyi okok miatt fontosabb jogügyletek, a Fiscalis Directoratus személyzeti és működési ügyei, a Directoratus archivumát, ill. az Erdélyi Fiscalis Levéltárat illető ügyek.

Az Acta Nr. 20. tartalmát kincstári tisztviselők, alkalmazottak, szolgák stb. hozzátartozóinak gyámsági és gondnoksági ügyei teszik (hagyatéki, osztály-, adósság-, cautio- stb. ügyek).

A következő két sorozat (a 21—22.) a tizedügyeké. A 22. sorozatba kerültek a szász székek fiscalis tizedeit illető iratok, a 21.-be az összes többi tizedügyek (zömmel a tizedbérletösszeg behajtását, ill. az e téren nyújtott kedvezményeket illetők).

Az Acta Nr. 23. különleges ügyek iratait tartalmazza: a transmigransokéit. (Ez a kifejezés az örökös tartományokból különböző politikai okok miatt Erdélybe költöztetett személyek hivatalos megjelölésére szolgált.)

A 24. sorozat a kincstári személyzet adóügyeit, valamint a kincstárat illető commissariatica-ügyeket (katonai élelmiszerraktárakba szállítás stb.) illető iratokat tartalmazott.

Az Acta Nr. 25. a kincstári tisztviselők cautio-ügyeinek irataiból áll.

Az Acta Nr. 26. kincstári számadásokat tartalmaz (kincstári birtokok, harmincadhivatalok számadásait).

A 27. sorozat római katolikus egyházi és iskolaügyi anyagot tartalmaz: egyházi építkezések finanszírozását (ideértve az iskolaépítkezéseket is), egyházi személyek javadalmazását, ösztöndíjügyeket.

A 28. sorozatba a kincstárat illető polgári és büntetőperekkel kapcsolatos iratok kerültek: a kincstári alattvalók feletti büntetőbíráskodás ügyei, körözvények büntetőperes ügyekben, rabok tartása, kincstári tisztek és a Thesaurariatus joghatósága alá tartozó más személyek (örmény kereskedők stb.) polgári peres ügyeinek iratai.

Az Acta Nr. 29. a Cassa Cameralis ügyeinek iratait, valamint taxaügyi iratokat tartalmaz.

Az Acta Nr. 30. török alattvalók ügyeinek, valamint a Török Birodalommal kapcsolatos egyéb ügyeknek iratanyagából került ki (török, moldvai, havasalföldi kereskedelem ügyei, vámügyek stb.).

A 31. sorozat postaügyi iratokból tevődik össze (postai számadások, portómentességi ügyek, staféta- és deligence-ügyek, a postaszemélyzet, postai építkezések ügyei).

Az Acta Nr. 32. napidíjügyi iratokból áll (kincstári tisztviselők napidíjai vizsgálatok, birtok-conscriptio stb. céljából végzett kiszállások alkalmával).

A 33. sorozat a kincstári személyzet szabadságügyeinek iratait tartalmazza.

A 34. számot viselő sorozat kincstári és római katolikus egyházi építkezési ügyekéi.

Az Acta Nr. 35-be tartoztak a kincstári birtokok ügyei: birtokszámadások, szorosabb értelemben vett birtokigazgatási iratok, a fiscalis uradalmakban folyó erdőlés, serfőzés, pálinkaégetés, kocsmáltatás, a malomtartás, hídvámbérlet ügyét illető iratok, a birtok jobbágynépének taxasérelmei, fiaik katonáskodása, magános birtokos peres ügye ellenük és egyéb olyan ügyek, ahol a kincstár látta el jogvédelmüket, manumissiójuk, az uradalmi cselédség ügyei; a tizedképpen a kincstárnak jutott s a fiscalis uradalmakban elhelyezett állatállomány gondozásának, a kincstári birtok jövedelméből egyházi stb. célokra tett deputatumoknak iratai, vizsgálati iratok stb.

Ez az iratanyag az 1760-as évektől kezdődőleg az Acta Nr. 36.-ba került, kiszorítva onnan a római katolikus papságot illető iratokat. A 37. sorozatot pedig magánosok bonificatiójának iratai foglalták el ugyanakkor, az unitus papság ügyeinek helyébe lépve. Ezek viszont a 38. számú sorozatból nyomták tovább a protestáns és ortodox papságot illető iratanyagot a 39. sorozatba,

amely korábban a kincstári joghatóság alatt álló különleges jogállású testületek stb. (görög kereskedőtársaságok, kincstári joghatóságok alatt álló örmény kereskedők, alvinci bulgárok és anabaptisták, fiscalis cigányok) ügyeinek iratait fogadta magába. Ez az iratanyag került most az Acta Nr. 40.-be. Az Acta Nr. 41—43. iratanyaga jelentéktelen terjedelmű lehetett, s elpusztult; így nem is foglalkozunk vele.

Végül az Acta Nr. 44. a Cameratica Commissiónak azokat az iratait tartalmazta, amelyeket nem soroltak be a már ismertetett külön állagba, de mégis el akartak választani az Acta Generalia anyagától.

Ezt az iratanyagot az 1890-es években folyt nagyarányú selejtezés eléggé megkímélte. Csak a harmincadkihágási és sócsempészeti iratokat selejtezték ki, mint arról Csatth Ádám bejegyzései tanúskodnak; s (az anyag bizonyos hiányai alapján ítélve) másutt is történhetett kisebb-nagyobb „rostálás". Annál súlyosabban érintette az állagot a későbbi, elsősorban az 1944—1945-i hadműveletek során történt pusztulás. Ez különösen a 21—26. sorozatra s a 34.-nél magasabb számú iratsorozatokra hatott ki. A 21—26. sorozatból semmi sem maradt. Az oly értékes 35. sorozat megsemmisült (egyetlen iratdarab maradt meg belőle), a 36—40. számúaknak csak a töredéke található a levéltárban; az Acta Nr. 41—43.-ból semmi, a 44. sorozatból csak külön lajstrom és mutatókönyve.

A rendezés során először az *egész* tárgyi csoportosítás végett különválasztott iratanyagot egységes időrendbe rakták. Egy-egy irat keltéül a thesaurariatusi ügyintézés napja szolgált. Az iratanyagot lajstromozták, havonként újra kezdődő sorszámozással látták el, s csak ezután került sor a csoportokba való szétosztásra. Így az egyes sorozatok képe ebből a szempontból ma kb. a következő:

Acta Nr. 1.: 1753. január: 2., 28., 141., 1753. február: 38., 42., 201., 1753. március: 85., 178., ...

Acta Nr. 2.: 1753. január: 5., 26., 47., 71., 85., 99., 133., 152., 1753. február: 8., 17., 24., ...

Acta Nr. 20.: 1753. január: 1., 3., 8., 12., 41., 50., ... 1753. február: 2., 4., 6., 15., 22., ...

Az iratsorozatok egysége ma az egyes ügyirat. Ez a hatósághoz érkezett iratból és a tanács határozata alapján készült elintézésfogalmazványból áll. Az iratok sorozatonként, azon belül évek és hónapok szerint csoportosítottak, s az egyes hónapokon belül sorszámaik rendjében következnek. Segédkönyvül lajstrom (Hauptbuch) és mutató szolgál az iratokhoz. A lajstrom közös kötetekben foglalja magában az iratanyagot (az Acta Nr. 44.-et kivéve, amelyhez külön lajstrom és mutató készült). Bejegyzéseiben általában nem az exhibitumot tárgyalja első helyen (azt csak mintegy mellékletként említik), hanem az elintézés fogalmazványát (vagy azok valamelyikét). Meglehetős részletesen közli ennek tárgyát. Feltünteti végül az irat sorszámát, azokat a címszavakat, amelyek alatt az irat a mutatókönyvbe volt vezetendő, s végül annak az Acta-sorozatnak számát, amelybe került. A mutatókönyvek betűsorosak. Az egyes címszavaknál az irat tárgyának rövid kivonatát adják meg, továbbá a lajstromkönyv lapszámát. Segédeszközül szolgálnak végül az iratokhoz azok a jegyzékek, amelyek az egyes sorozatok (vagy az egyes csomók) élén állnak. Ezek rövid elenchusszerű feljegyzések. Egy-egy évben hónapok, azon belül sorszámok rendjében ismertetik az anyagot; az egyes évek rendje azonban általában esetleges.

Az iratok kutatása e segédeszközök alapján történhet. A kutatónak a mutatókönyv adja az első tájékoztatást. Minthogy azonban ez csak a lajstromra utal, anélkül nem használható. A lajstromkönyvből kell megállapítani az irat sorozatszámát, az évet, hónapot és sorszámot. A kérőlapon az állag nevét, a sorozatszámot, évet, hónapot és a sorszámot kell feltüntetni.

F 200. ÁLTALÁNOS IRATOK

(1429–) 1693–1850

569 csomó, 428 kötet

1—552.	Ügyiratok	1541—1850	552 csomó
553—565.	Mellékletek		13 csomó
566—569.	Vegyes iratok		4 csomó
570—788.	Iktatókönyvek	1783—1850	219 kötet
	Mutatókönyvek:		
789—893.	1. sorozat	1429—1850	105 kötet
894—923.	2. sorozat	1792—1807, 1809, 1817, 1839—1848	30 kötet
924—997.	Szakmutatók	1811—1850	74 kötet

Ez az állag az 1691 és 1850 közötti erdélyi országos pénzügyigazgatási hatóságok azon általános iratanyagát tartalmazza, amelyet nem soroltak külön állagokba. Az állag elejéhez csatlakozott egy feltehetően kis terjedelmű (ma már csak néhány darabból álló) korábbi keletkezésű iratanyag. Sorsával kapcsolatban megjegyzendő: 1. az 1770 előtti országos kincstári hatóságok iratanyaga már az 1770-nel kezdődő nagyarányú rendezőmunka során selejtezésen ment át. A Cameratica Commissio és az Acta Nr. X. állagának létrehozása is apasztotta ezen állagot. 2. Az Erdélyi Fiscalis Levéltár felállításával az Acta Generalia-ból kiemelték a kincstári jogokat biztosító iratokat, s az archivumban helyezték el őket. 3. Végül óriási pusztulást okozott az anyagban az 1890-es évek ismertetett selejtezése: volt olyan év, amelyből egyetlen darab ügyiratunk sem maradt fenn.

Az ügyiratanyag 1770 előtti része ugyanolyan töredék jellegű, mint a Gubernium ugyanez idő tájt rendezett iratai. Annak az ügyiratformának, amely később kialakult (a hatósághoz érkezett irat és mellékletei, előadóív, az elintézés fogalmazványa), számos esetben csak egyes részei találhatók itt. Az iratkezelés szabályossá válásával megjelenik az ügyirat előbb említett formája. Lényeges változás nem is figyelhető meg ezen egészen 1834-ig. 1834-ben ti. az addig kézírásos iratborító lapot (amelyen — ha nem is minden esetben, s korántsem megfelelő gonddal — feltüntették a kapcsolatos iratok iktatószámait is) nyomtatott pallium váltja fel. A nyomtatott rovatok itt még elsősorban az irat egyes darabjainak és kikölcsönzésének nyilvántartását szolgálták. Egyrészt azt tüntették fel, hogy az ügyirat hány exhibitumból, mellékletből, előadóívből és elintézésfogalmazványból áll, másrészt azt, hogy az iratokból mit, mily számra, mikor és kinek kölcsönöztek ki. 1835–1836-ban ismét kézírásos palliumokat találunk; 1837-ben ugyan még egyszer visszatértek az 1834-i formára, 1838-tól azonban ismét a régi, kézírásos iratborító lap volt használatos. Csak 1842-ben vezették be újból a nyomtatott pallium egy újabb formáját. Közben azonban (1839-cel)

újra változtattak az ügyirat formáján. Ettől kezdve használtak nyomtatott fejlécű előadóívet. (A nyomtatott rész a következő adatok bejegyzésére szolgált: az irat a Cameraliába vagy a Montanistica et Monetaria-ba tartozik-e — mindkét fajtához külön előadóív-típus készült, nyomtatott „C", ill. „M" jelzéssel —, az irat iktatószáma, idegen száma, az iktatmány kelte és a hatósághoz érkezésének időpontja, annak az ülésnek, amelyen megtárgyalták, sorszáma és kelte, a departamentum és a referens jelzése.) Már ekkortól előfordul, hogy az elintézés fogalmazványát az előadóívre vezették rá. 1842-ben vezették be annak a pallium-típusnak a használatát, amely egészen a Thesaurariatus működésének befejeztéig szolgált iratborításra a hatóságnál. Ennek jobb felső sarkában van a kapcsolatos számok feltüntetésére szolgáló rovat, alább az ügyirat egyes darabjainak számát, valamint a praesentatum, az ülési megtárgyalás keltét és az illetékes departamentum jelzését közölték; végül egy táblázat iratjegyzék készítésére szolgált (ez általában üresen maradt). A pallium második, belső oldalára kerültek a kölcsönzési feljegyzések: mikor, milyen számra, ki vette ki az iratokat. 1850-ben az előadóívre a hatósághoz érkezett irat tárgyának kivonata után már a belső elintézési feljegyzést vagy (ha külső személynek vagy hatóságnak kellett számot adni) az elintézés fogalmazványát vezették rá. Még fontosabb változást jelentett az irattári számrendszer bevezetése. Míg korábban az iratsorozat egysége az egyes ügyirat volt, amelyet nem kapcsoltak össze az ügyre vonatkozó egyéb iratokkal, most egy-egy irattári szám alatt az egy ügyre vonatkozó összes iratokat egyesítették. (Ez az irattári számrendszer még nem azonos a későbbi, a minisztériumok iratkezelési gyakorlatából ismeretes alapszámrendszerrel.) Az egyes irattári számokat tartalmazó borítólapon feltüntették azoknak az iratoknak az iktatószámát, amelyek e számhoz kerültek. Az irattári számokat nagyobb tárgycsoportokba osztották, amelyeket római számokkal jeleztek. Az ügyiratsorozat bizonyos mellékleteit külön kezelték (acclusaként). Ez az iratanyag évrendben sorakozik. Van végül az állagban három külön tárgyi csomó (*a)* az alvinci uradalmat, *b)* Eder Károly thesaurariatusi tisztviselőt illető és román nyelvű iratok, *c)* térképek) s végül egy csomónyi vegyes irat.

Az iratanyaghoz egy iktató- és három mutatókönyv-sorozat szolgál segédeszközül. Iktatókönyveink 1783-tól állnak rendelkezésre. A legkorábbi iktatókönyvek a következő adatokat közlik: a hatósághoz érkezett irat iktatószáma, saját kelte, a hatósághoz érkezésének napja, az ügy előadójának neve, a tárgy kivonatos megjelölése, az ügyben hozott határozat kelte, annak megjelölése, hogy az ügyben hová küldtek elintézést (e rovatban tüntették fel az esetleges kapcsolatos számokat is), a kiadóba jutás kelte és végül egy általában üresen maradt rovat, amely a „signum monitorium seu litera vigilans" elnevezést nyerte. Később az expediturára érkezés keltét egyáltalán nem tüntették fel, a signum monitorium helyét pedig a „numerus ursorius" rovat vette át; általában azonban ez is üresen maradt, úgyhogy 1805-től nem szerepel az iktatókönyvben. 1811-től (a bevezetőben ismertetett rendezéstől) így változik meg az iktatókönyv beosztása: az iratnak a hatósághoz érkezésének kelte, iktatószáma, annak feltüntetése, hogy a Cameralia- vagy Montanistica et Monetaria-ügyek közé sorolták-e (ez „C", ill. „M" jelzéssel történt), a referens és a referatum neve, az irat tárgyának kivonata (e rovat fejlécében tüntették fel azt is, hogy az ügy mikor került tanácsülési tárgyalásra), az ügyben kelt határozat kelte, az expediálás napja (ez a rovat általában üres volt). Megjegyzendő, hogy a referens nevének feltün-

tetése helyenként elmaradt. A „referatum" rovatban a későbbiekben megjelent az ún. idegen szám jelzése. 1835-től kezdődőleg a Cameralia-vonatkozású iratanyagot külön iktatták; az iktatókönyv beosztása változatlan maradt. 1846-ban a korábbi iktatókönyv két utolsó rovata helyét a „numerus extraneus" foglalta el (a rovat általában üresen maradt). 1850-nel, az iratkezelés módjának megváltozásával, az iktatókönyv rovataiba most a következő adatok kerültek: iktatószám (ezt egy arab számmal törték); a hatósághoz érkezés kelte; a küldő neve, az irat kelte és az idegen szám, továbbá egy római szám, amely azt a csoportot jelezte, amelybe az irat az irattárban került; az irat tárgyának kivonata; az elintézés kivonata, majd külön rovatban kelte; a kapcsolatos szám, az irattári jelzet (ez a már említett római számból, továbbá egy arab számból állott).

A mutatókönyvek közül az első sorozat a teljes. Ez formailag 1429-cel indul (az iratsorozat első darabja, mint ismeretes, 1541-ből való). A sorozat első néhány kötete több évet foglal magában; ezeknél az egységes betűsor egyes betűin belül csoportosították a különböző évekből származó címszavakat, általában növekvő évrendben. Csak az 1711—1729. éveket tartalmazó kötet egyes betűkön belüli időrendje teljesen esetleges. Két későbbi kötet ismét több évet ölel fel (az 1766 és 1783 közti időszakot); ezeknél azonban a kötet elsősorban évek szerint oszlik meg, s csak az egyes éveken belül tagolódik betűk szerint. Az indexek egyes címszavaiknál az irat tárgykivonatát adják, továbbá az iktatószámot (ill. 1850-ben az irattári számot). A második mutatókönyv-sorozat tagolódásában semmiben sem különbözik az elsőtől. A harmadik sorozat kötetei egy-egy referatum ügyeit foglalják magukban. Beosztásuk szintén az elsőével azonos.

Az állag kutatása elsősorban a segédkönyvek alapján történhet. Minthogy azonban az ügyiratsorozat 1845 előtti része óriási arányú selejtezésen ment át, s a selejtezés eredményét csak az iktatókönyvekbe vezették be (nem mindenütt, s több-kevesebb hibával), a mutatókba egyáltalán nem, a segédkönyvekben való kutatás azzal a kockázattal jár, hogy a kutató a belőlük megállapított jelzetek nagy százalékát nem találja meg. Így bizonyos esetekben célravezetőbb a csomók darabonkénti átnézésével való kutatás. A kutató a kérőlapon az állag nevét, a szükséges irat év- és iktatószámát (ill. 1850-nél az irattári számot) tüntesse fel. A külön tárgyi csomók és a vegyes iratok kutatása esetében a csomókat magukat kell kikérni.

F 201. LIBRI REGII
(A Thesaurariatus királyi könyvei)
(1783–) 1787–1848
15 csomó, 95 kötet

1—86.	Királyi könyvek (Libri regii)	1783—1837	86 kötet
87—101.	Udvari kamarai rendeletek	1841—1845	15 csomó
102—110.	Mutatók (Indices)	1833, 1836, 1842—1848	9 kötet

Ez az állag a Thesaurariatushoz, ill. a Gubernium in Politicis et Cameralibushoz érkezett udvari kamarai rendeleteket tartalmazza. Néhány Montanistica et Monetaria-kötet kivételével Cameralia-vonatkozásúak. A Thesaurariatusnál nyert iktatószámok rendjében közlik a kincstartósághoz érkezett udvari rendele-

tek szövegét (csak a címzést és az ehhez járuló formai részeket hagyva el). Az 1841—1845. évekből összegyűjtött rendeletek eredeti példányok; szintén iktatószámaik rendjében vannak egymás után sorolva. Segédkönyvül az Extractus Decretorum Aulicorum nevű jegyzék és a mutatók szolgálnak az állaghoz. Az első elenchusszerű; a rendeletek rövid kivonatát és iktatószámát tartalmazza. A mutatók közül az 1833. és 1836. éviek a megfelelő évi kötetek lapszámára utalnak, az 1842—1848. éviek pedig az irat iktatószámára. Az állag kutatása a segédkönyvek alapján, ill., ahol ilyenek nincsenek, átforgatással vagy darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a kötet évszámát, ill. a kötetlen rendeleteknél az évet és lehetőleg az iktatószámot kell feltüntetni.

F 495. INSTRUCTIÓK
1698—1842
1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag kincstári hatóságok, ill. ezek egyes tisztviselői utasításait foglalja magában.

Az instructiók zöme harmincadügyi vonatkozású: általános harmincadinstructio, harmincadfelügyelő, harmincadosok, filialis tricesimatorok utasításai (nemcsak Erdélyre, hanem — az 1717—1737-i időszakból — Olténiára vonatkozólag is), egyes olyan részletkérdések szabályozásai, mint a Havasalföldre állataikat lehajtó pásztorok (az ún. mărgineanok) vámolása, a kávé vámja, általános csempészetügyi instructio, schaedaperceptor utasítása. A harmincadüggyel állnak kapcsolatban olyan utasítások is, mint a határőrző plájások vajdájáé, vagy az erdélyi határőrvonal parancsnokaié. A kincstári igazgatás többi ágai már szerényebben vannak képviselve az állagban. A dominalia ügykört a gyulafehérvári provisor és a fisco-Apafiana jószágok instructiói képviselik, a sóügyet a a salinaris oeconomiák provisorának és a marosportusi sókikötő raktárosának utasítása (a marosportusi hídvám ügyének intézését szabályozó utasítások is maradtak itt); az állagba tartozik még egy általános kamarai pénztári utasítás, egy általános számvételi instructio és az erdélyi kamarai számvevőség és fizetőhivatal utasítása.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 202. NORMALIUM COLLECTIO
(A Thesaurariatus szabályrendeletei)
18. század eleje—kb. 1860
6 kötet

1—5. Szabályrendelet-gyűjtemény (Normalia) 5 kötet
6. Mutató a gyűjteményhez (Index super normalium collectionis tomo I—V.) 1 kötet

Ez a gyűjtemény az erdélyi kincstári igazgatás kamarai részének munkáját szabályozó rendeleteket foglal magába (a kamarai igazgatás minden ágából).

Az anyagot rendeletek, tájékoztatók, utasítások, szabályozó összeállítások, vámtarifák stb. teszik. A rendeleteket legnagyobbrészt erdélyi kincstári országos hatóságok és udvari pénzügyigazgatási szervek bocsátották ki (az 1786—1791-i időszakban a közigazgatási-kincstári hatóságok. De 1791 utánról is maradtak az állagban olyan guberniumi rendeletek, amelyeket a kincstárat illető vonatkozásaik miatt vettek fel ide.) Túlnyomó többsége Erdélyt illeti. Az állagba kerültek azonban olyan iratok is, mint kincstári vonatkozású ügyek rendezése az osztrák örökös tartományokban, a birodalom nemzetközi kereskedelmi szerződése (amelynek szövegét nyomatásban megküldték az egyes országos hatóságoknak), szomszédos államok (a két román fejedelemség stb.) olyan rendelkezései, amelyek közvetlenül érintették a Birodalom alattvalói (az adott esetekben elsősorban az erdélyiek) érdekeit. Az iratanyag nagyrészt nyomtatott; akad azonban benne kéziratos másolat is.

Az állag egyes iratainak egymásutánjában nincs semmiféle rendszer: nemhogy tárgyi csoportosítás nem, de még egyszerű időrend sem. Az iratok teljesen alkalomszerű rendben követik egymást; ezt a sorrendet minden kötetben újra kezdődő számsor rögzíti. Segédeszközül betűsoros mutató szolgál a kötetekhez. Ez az egyes címszavaknál az irat tárgyának rövid kivonatát adja meg, továbbá (nem mindenütt) évszámát is; az iratot tartalmazó kötet számára és az irat sorszámára utal. A kutatás a mutatókönyv alapján történhet az állagban. A kérőlapon az állag nevét és a kötet számát kell feltüntetni.

F 203. INDEX NORMALIUM MONTANISTICORUM

(Bánya- és pénzverésügyi szabályrendeletek)

1769–1772, 1792–1801

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet négy részre tagolódik. A második és negyedik rész tartalmazza a szabályrendeletek másolatait (vagy teljes szövegüket, mellékleteikkel együtt, vagy csak extractusukat), a második rész az 1769—1772. évieket, kissé laza időrendben, a negyedik az 1792—1801. évieket, szoros időrendben. A kötet elején foglal helyet a mutató, amely egyes címszavainál, tárgymegjelölést adva meg, a kötet lapszámára utal. Végül a kötet harmadik része elenchus a másodikhoz; nem utal a kötet lapszámaira. A kutatás a mutató alapján történhet a kötetben. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 204. VERFASSUNGEN UND NORMAL-VERORDNUNGEN

(Bekötetlen szabályrendeletek)

(1767–) 1768–1786

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a csomó szabályrendeletek másolatait foglalja magában. A következő tárgyköröket találjuk képviselve benne: Dicasterialia, Generalia et Jurisdictionalia, Zehendwesen, Contumacial-Wesen, Exactoralia, Salzwesen, Fiscal Wesen, ill. Fiscalia et Judicialia, Tricesimal Wesen und Commercial Überhaupt, Cassa und Geldwesen, Pension und Jubilation Wesen, Fundationalia.

A másolatokat tárgykörök szerint csoportosították; a tárgykörök rendje azonos a fentebbi felsorolásával. Az egyes tárgykörökön belül a rendeleteket időrendben vezették vékony füzetekbe (egy-egy tárgykörbe tartozó iratok általában több ilyen füzetet is kitöltenek). A rendeleteket egész szövegükben leírták; csak a bevezető- és záróformulák, valamint az aláírások hiányzanak.

Segédkönyv nem áll rendelkezésre az állaghoz. Így kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag és a tárgycsoport nevét kell feltüntetni.

F 496. VEGYES SZABÁLYRENDELETEK

1722–1841

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag vegyes (egy-két kivétellel kincstári vonatkozású) szabályrendeleteket tartalmaz. A szabályrendeletek zöme harmincadügyi vonatkozású: általános vámtarifa, transito-vámkimutatás, behozatali tilalmak, a román fejedelemségekbe állataikat legeltetni kihajtó mărgineanokra vonatkozó rendszabályok, áruk becsértékének kimutatása, csempészetelhárítási rendszabályok, harmincad- és vámbérlet ügye s vegyes egyéb harmincadügyi rendszabályok. Más rendeletek a contumaciaügyet szabályozzák. Marosportusi hídvámtarifát is találunk itt. Más iratok csőd- és hitelügyi rendszabályok. A pénztárüggyel kapcsolatban néhány általános rendelkezést, letétügyek szabályozásánál letétkimutatásokat, az ércpénzkísérés szabályozását találjuk itt. Ide került a bélyeg- és taxatörvény és végrehajtási utasítása is. Számvételi szabályozás is maradt az állagban. A bányaügyet a Constitutio Maximiliana egy kivonata képviseli, a Gremialia-ügykört napidíjszabályzatok, pensio-, provisioügyi rendelkezések, a tisztviselők lakásügyének szabályozása. Ide került II. József földmérési pátensének egy példánya is, valamint egy emigráns francia hercegi család rangjának a Habsburg-birodalomban való elismerését közlő pátens. Végül az állagban található néhány űrlapminta, kivonatok vegyes tárgyú normalékból, kamatszámítási feljegyzések.

Az állagban évrendben helyezkednek el az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését is) kell feltüntetni.

F 205. ELENCHI SUPER PRAECIPUIS OBJECTIS

17. század vége–1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet iratjegyzékeket tartalmaz bizonyos fontosnak ítélt tárgyakat vagy tárgyköröket illető iratokról. Betűnként csoportosítja azokat a tárgyakat és tárgyköröket, amelyekre nézve adatokat közöl. Egy-egy betűnél előbb tartalomjegyzéket ad: feltünteti címszavait. Ezt követik az egyes tárgyakra, ill. tárgykörökre vonatkozó jegyzékek, a tartalomjegyzék sorrendjében. Az egyes iratoknak csak jelzetét találjuk itt, tárgymegjelölésüket nem. (Az esetek kis részében azt is feltüntetik, hogy hány exhibitumból, mellékletből, előadóivből és elintézésfogalmaz-

ványból áll az irat.) A kötet az Acta Nr. X.-re, az Acta Generaliára és az elnöki iratokra vonatkozólag tartalmaz adatokat. Használata esetén nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 206. INDEX NORMALIUM IN REBUS CASSAE

(Pénztárügyi szabályrendeletek mutatója)

19. század első fele

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a Thesaurariatus állagaiban található pénztárügyi vonatkozású szabályrendeletekhez szolgál mutatóul. Betűsoros. Egy-egy címszavánál tárgykivonatot és az irat jelzetét tartalmazza. Használata esetén címét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 207. INDEX ZUM HOFKAMMER DECRETEN PROTOCOLL

1797

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis anyagába tartozott. Mutatókönyv, amely töredék maradt. Nagyon kevés adatot tartalmaz (kb. az 1500—1580. iktatószámokra utal). Beosztására nézve betűsoros mutató (németes betűsorral — B és P együtt stb. —). Az egyes címszavaknál a tárgy kivonatát találjuk, továbbá egy számot (feltehetőleg a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis iktatásakor nyertet). Kutatás esetén a kötet nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 208. UNIVERSALIS NORMALIUM INDEX REGIO THESAURARIALIS

kb. 1790—1851

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet mutató a Thesaurariatus bizonyos fontosnak ítélt irataihoz. A Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis iratanyagára is kiterjeszkedik. A Thesaurariatus in Cameralibus állagaiból az Acta Generaliára nézve közöl adatokat Betűsoros mutató. Az egyes címszavaknál az irat tárgyának rövid kivonatát találjuk, továbbá az irat jelzetét, s végül annak feltüntetését, hogy az irat a Cameralia- vagy Montanistica et Monetaria-ügyintézés terméke-e.

Kutatás esetén a kötet nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 209. A GALÍCIAI ORSZÁGOS KINCSTÁRI HATÓSÁGOK SZABÁLYRENDELETEI

1792—1849

15 kötet

1—15. 15 kötet

Ez az állag a galíciai osztrák kincstári igazgatást szabályozó rendeletek gyűjteménye. A következő kötetekből áll: Tax-Normalien (1840—1849), Postgefälls-Normalien (1829—1849), Tabackgefälls-Normalien (1805—1849), Gefälls-Straf-

gesetz (1835—1848), Ein- und Ausfuhr-Zolltariff (1839—1847), Durchfuhrs-Tariff (1829—1845), Dreissigst-Tariff (1840—1842), Zoll-Normalien (1836—1849), Stempel-Gefälls-Normalien (1840—1849), Verzehrungs-Steuer-Normalien (1829—1849), Verrechnungs-Vorschriften (1833—1846), Cassa-Vorschriften (1828—1849), Mauthgefälls-Vorschriften (1829—1846), Commerzial-Waren-Stempel-Normalien (1792—1848), Lotto-Gefälls-Normalien (1813—1847). A gyűjteményt Theodor Weiss von Starkenfels (az erdélyi kamarai ügyek 1849 utáni miniszteri biztosa) kérésére küldték meg Erdélybe; így jutott a Thesaurariatus levéltárába. Az egyes kötetek anyaga elsősorban nyomtatott rendeletekből tevődik össze; vannak azonban benne kéziratos másolatok is. A rendeleteket részben udvari hatóságok bocsátották ki, részben galíciai országos kincstári hatóságok, részben végül a galíciai országos kormányzóság (Landesgubernium). Az egyes köteteken belül az iratok időrendben követik egymást. Segédkönyve nincs az állagnak. Kutatása így az egyes kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a szükséges kötet nevét kell feltüntetni.

F 210. NORMALIEN-BUCH BEI DER WIELICZKAER SALZGRUBE

(A wieliczkai sóbánya bérszabályzata)

1830-as évek

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a wieliczkai sóbánya részletes bérszabályzatát tartalmazza. (Részletes német címe szolgálhat bővebb ismertetésül: „Normalien Buch über alle bei der Wieliczkaer Grube vorkommenden Geding und tariffmässigen Arbeiten, mit Beifügung und sonstigen Löhnungen der verschiedenen Arbeiter-kathegorien, nebst Darstellung aller Beobachtungen, welche bei jeder Arbeit anzuwenden vorgeschrieben sind".) A könyv egyetlen nagyméretű, fejezetekre és alfejezetekre oszló operatum. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatása átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 211. A THESAURARIATUS REGISTRATURÁJÁNAK IRATAI

1846–1848

6 csomó

1—6. 6 csomó

Ez az állag a Thesaurariatus registraturája egykori iratanyagának megmaradt töredéke. Nagyon kevés kivételtől eltekintve a Kincstartóság és a registratura hivatali levelezése. A Thesaurariatus iratokat kerestetett ki irattárából, iratjegyzékeket állíttatott össze egyes ügyeket érintő iratokról. Jelentéseket kért a munkáról. Személyzeti ügyek is találhatók az iratok közt. A Thesaurariatus rendeletei alapján a registratura a saját anyagellátási ügyei mellett intézte az alsóbb hatóságokét is; kifizetéseket is eszközölt. Ő juttatta el — a Kincstartóság meghagyásai alapján — az erdélyi újságokhoz közlés végett a kincstári apparátus tiszti állományában beállt személyi változások híreit. Kincstartósági körrendeletek is maradtak az állagban. Végül magánszemélyek beadványaival is találkozunk itt.

Az iratanyag ügyirat jellegű: egysége a registraturához érkezett rendeletből vagy kérvényből stb. (és esetleges mellékleteiből) és az elintézés fogalmazványából áll. Azonos tárgyú, de különböző iktatószámú ügyiratokat nem kapcsoltak össze. Az iratokat évrendben, azon belül pedig iktatószámaik rendjében helyezték el az állagban. Segédeszköz nincs az iratokhoz. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és (ismétlődő kutatás esetén) iktatószámát tüntesse fel.

F 212. BEAMTEN-REVERSE

(Kincstári tisztviselők reversalisai)

1803–1816, 1840

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a kincstári igazgatási hálózat legkülönbözőbb pontjain szolgálatot teljesítő tisztviselők kötelezvényeit tartalmazza arról, hogy nem tagjai — s nem is lesznek — titkos társaságoknak. (Néhány egyéb tárgyú irat is került — ismeretlen úton — az állagba.)

Az iratok pecséttel ellátott kötelezvények. Évrendben helyezkednek el a csomóban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató az állag nevét és lehetőleg az évszámot is tüntesse fel a kérőlapon.

F 213. CONDUIT-LISTEN

(A Thesaurariatus in Cameralibus, az alája rendelt hivatalok és a szebeni bankjegypénztár személyzetének minősítési táblázata)

1807

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a címben foglalt hatóságok személyzetének minősítési táblázata. Hatóságonként közli, az egyes szerveken belül jelleg és rang rendjében sorolva fel, a neveket. Adatai: a tisztviselő vagy alkalmazott szolgálati jellege (tanácsos, titkár stb.), rangja (pl. hányadik tanácsosa a Thesaurariatusnak), neve, születési helye, vallása, kora, annak feltüntetése, hogy nős-e vagy nőtlen, gyermekei száma, egészségi és kedélyállapota, illetménye, egyéb jövedelmei, vagyona, szolgálati évei (külön-külön az 1807-i munkaterületen, egyébütt és állami szolgálatban összesen, továbbá magán- vagy külföldi szolgálatban eltöltött évek száma), feletteseivel, alárendeltjeivel és általában tanúsított magatartása, iszákos, kártyás vagy civakodó-e, adósságai vannak-e, milyen képességekkel, képzettséggel, nyelvtudással, egyéb ismeretekkel, szolgálati tapasztalatokkal rendelkezik, milyen szorgalmat s ügybuzgalmat tanúsít, előléptethető-e, nem áll-e kapcsolatban valamely „szektával", titkos vagy nemkívánatos társasággal.

A kötet végén a lapszámra utolsó névmutató található. Kutatása a mutató alapján történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 214. PERSONAL STAND DER KÖNIGLICHEN SALINEN BEAMTEN IN SIEBENBÜRGEN

(Az erdélyi sóügyi igazgatás személyzeti kimutatása)

1838–1848

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet kimutatás az erdélyi sóigazgatás személyzetéről. Az egyes személyekre vonatkozó adatokat hatóságonként csoportosítva közli, egy-egy hatóságnál pedig rangrendben. Az egyes személyekről felvett adatok: név, születési év és hely, vallás, nőtlen vagy nős-e az illető, gyermekei száma, kivel áll rokonságban a cameralis igazgatás tisztjei közül, vagyona, képzettsége, nyelvtudása, különleges szakismeretei; szolgálata leírása (az egyes beosztások feltüntetésével), az alkalmaztatásra, áthelyezésre stb. vonatkozó rendeletek száma, illetménye (az illető különböző beosztásai szerint részletezve), szolgálati éveinek száma (mint az előbbinél), megjegyzések. Segédeszköz nincs a kötethez. Kutatása végigforgatásával történhet. A kérőlapon a kötet nevét kell feltüntetni.

F 215. SCHULDEN UND PUPILLAR AKTEN VON STERNEGG 1775, DACHAUER 1776, KAYLING 1776, SCHATZBERG 1778, WINKLER 1780

(Kincstári tisztviselők, ill. hozzátartozóik adósság- és gyámságügyei)

1775–1780

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a címben megnevezett kincstári tisztviselők és hozzátartozóik gyámsági és gondnoksági ügyeit tartalmazza.

Az iratok részben ügyirat jellegűek, részben kimutatások, számadások stb. A felsorolt kincstári tisztviselők szerint csoportosítottak. Segédeszköz nincs az iratokhoz. Kutatásuk a csomó átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag neve mellett annak a személynek megjelölését kell megadni, akinek irataira a kutatónak szüksége van.

F 216. UNTERSUCHUNG GEGEN DEN THES. SECRETAIR ALEX SÓFALVI

(A Sófalvi Elek volt helyettes zalatnai bánya-, kohó- és uradalmi administrator elleni vizsgálat iratai)

1841–1842

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag annak a vizsgálatnak iratait tartalmazza, amelyet a Thesaurariatus Sófalvi Elek kincstartósági titkár (az erdélyi bányászati jog jeles ismerője) ellen tartott a zalatnai bánya-, kohó- és uradalmi igazgatóság élén helyettesként folytatott működésével kapcsolatosan felmerült vádak nyomán. A feljelentések szerint Sófalvi szabálytalanul járt el a hivatali ügyintézésben, pénzkezelése tisztaságához is szó fért, saját házához kincstári tulajdonból szerzett építőanyagot, rabokat dolgoztatott magánál ingyen, kényszervallomásokat csikart ki azokból, akiket a vizsgálat során terhelő tanúinak vélt. A vizsgálatot Conrad kincstartósági tanácsos vezette.

Az iratanyag egy része ügyirat jellegű. Ez Conradnak a Thesaurariatushoz tett felterjesztéseinek, ill. Sófalvihoz küldött rendeleteinek fogalmazványaiból áll. Több vizsgálati jegyzőkönyv is található az anyagban, továbbá néhány elenchusszerű összeállítás az ügyre vonatkozó iratokból. Az állag jó részét teszik ki Conradnak a vizsgálat során készült jegyzetei. Kutatását darabonkénti átnézéssel kell végezni. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 217. VERZEICHNISSE ÜBER VIEH PASCUANTEN VON DER BUKARESTER AGENTIE

(Erdélyi juhosgazdák Havasalföldre hajtott állatainak kimutatása)

(1832–) 1836–1838

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz az erdélyi juhosgazdák által Havasalföldre legeltetni hajtott állatokról, továbbá egy 1832-től 1838-ig húzódott vizsgálat jegyzőkönyvét.

A kimutatások egyik típusa részletesebb; ez a határátlépés keltének és az egyes gazdák nevének és erdélyi lakhelyének feltüntetése mellett közli az ún. Pascual-Bollette számát, s állatfajtánként részletezi a kihajtott állatállományt, végül megadja az állatokkal ment pásztorok (csobánok) számát is. A második fajtánál dátum, a név és a lakhely jelzése után csak a juhok és kecskék együttes számát, a számosállat és az aprómarha mennyiségét találjuk. Mindkét típusnál azok szerint a havasalföldi közigazgatási területegységek szerint csoportosították az adatokat, ahová a legeltetők hajtották állataikat. Mindegyik típusú kimutatásból évente egy-egy román, illetve német nyelvű példány készült. Az állagba került egy vizsgálati jegyzőkönyv két példánya is (egy fogalmazvány és egy tisztázat). Az inquisitio a barcasági juhosgazdák által állítólag elkövetett harmincadkihágások dolgában folyt; a provincialis és a kincstári hatóságok egy-egy tisztviselőjéből álló vegyes bizottság vezette. 1832-ben kezdődött, átnyúlt 1833-ra, majd hosszú szünet után 1837-ben vették elő újból, s 1838-ban fejezték be. Az iratanyag évek szerint csoportosított. A jegyzőkönyvek az állag végén találhatók. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag neve mellett annak az iratnak megjelölését kell feltüntetni, amelyre a kutatónak szüksége van (pl. 1836-i német nyelvű kimutatások).

F 218. ACTEN DES THESAURARIAL COMMISSÄRS CONRAD

1840

1 csomó

1. Ügyiratok
Iktatókönyv } 1 csomó

Ez az állag Conrad thesaurariatusi tanácsos azon biztosi iratait tartalmazza, amelyek a törcsvári kalibások Erdélybe kebeleztetésekor végzett működése során jöttek létre. A határvonalat 1840-ben igazították ki. A kincstár részéről tanácsos irányította a bekebelezés munkálatait. Iratanyaga Nádasdy thesaurariatusi alelnök vagy a kincstartóság rendeleteiből, ill. a biztosnak részben a munka előre-

haladásáról a Thesaurariatusnak tett jelentéseiből állt, részben a munka egyes mozzanataival (a bekebelezés aktusa, a király által a kalibásoknak adományozott só szállítási stb. ügyei, a határállomás és őrhelyek, harmincadállomás felállítása, a harmincad-őrvonal megszervezése, az új szervek személyzeti ügyei stb.) kapcsolatos iratok teszik ki.

Az anyag ügyirat jellegű. Az egyes ügyiratok a biztoshoz érkezett iratból (és mellékleteiből), valamint az elintézés fogalmazványából (vagy fogalmazványaiból) állnak. Az egyes iratok iktatószámaik rendjében követik egymást. Segédkönyvül iktatókönyv szolgál az iratokhoz. Rovatai: az irat iktatószáma, praesentatuma, a küldő neve és az irat saját száma (az előbbi általában átfut a tárgyrovatba), az irat tárgya, az ügyben kelt határozat rövid kivonata, az elintézés kelte, annak feltüntetése, hogy az ügyre nézve rendelet vagy jelentés várandó-e el, s végül az esetleges kapcsolatos szám. Az iktatókönyv csak a 127. számig bezárólag tartalmazza az iktatmányokat (összesen 141 van). A kutatás az iktatókönyv alapján történhet (a néhány iktatatlan iratnál darabonkénti átnézéssel). A kérőlapon az állag neve mellett a szükséges iratok iktatószámát kell feltüntetni.

F 219. A BODENDORFER-FÉLE PÉNZHAMISITÁSI ÜGYBEN TARTOTT VIZSGÁLAT IRATAI

1826

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag egy pénzhamisítási ügyben lefolytatott vizsgálat iratait tartalmazza. Az ügy vádlottja Johann Bodendorfer volt. A vizsgálatot Schreiber szebeni város- és székbíró és Stöhr kincstartósági fogalmazó folytatta le. Az állag eredetileg a Thesaurariatus Acta Generalia állagának egyetlen exhibituma volt (mellékletekkel). Feltehetőleg terjedelme miatt külön állagot képeztek belőle. A vizsgálat rövid zárójelentéséből és ennek számos mellékletéből áll. A mellékleteket egy vagy több betűvel jelezték; e jelzetek rendjében következnek az állagban. Segédeszköz nincs az iratokhoz. Kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 220. A KOLOZSI SÓBÁNYÁBAN TÖRTÉNT ÚTÉPÍTÉS IRATAI

1810-es évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az acclusa jellegű állag egy a kolozsi sóbányában az 1810-es években folyt útépítéssel kapcsolatos iratokat tartalmaz. (Az út a sókamaraházat a Nepomuki Szt. János-aknával kötötte össze.) Az iratokat az 1810-es évektől 1846-ig több ízben csatolták különböző kincstartósági számokhoz. Néhány rendelet másolata is a csomóban fekszik. Az iratok nagy része kimutatás (építőanyagokról, a munkánál alkalmazott napszámosok béréről stb.), számadás, nyugta, kiszállási és napidíjjegyzék, vizsgálati irat.

Az anyag kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 221. KISELEJTEZETT ROMÁN NYELVŰ IRATOK

1820-as–1840-es évek

1 csomó

1 **1 csomó**

Ez azállag kincstartósági provenienciájú román nyelvű iratokat tartalmaz, amelyeket a selejtezés során kiemeltek helyükről, azután azonban mégis megtartották őket. Az iratanyag jó része hivatali levelezésszerű (kérvények stb.); számos kimutatás, bizonyítvány, nyugta is maradt az állagban. Akad néhány magánjellegű feljegyzés is (közmondásgyűjtemény — román és latin szöveggel — stb.). A román szövegek részben latin, részben cirillbetűsek. Az állagban van néhány latin és német nyelvű irat is. Az iratokhoz segédeszköz nem készült. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 222. KINCSTÁRI SZÁMADÁSOK ÉS PÉNZTÁRI KÖNYVEK

1717–1720

1 csomó

1. **1 csomó**

Ez az állag néhány számadást, pénztári naplót és ellennyugta-másolati könyvet tartalmaz, amelyeket az Erdélyi Királyi Pénztári Perceptoratus (Regius Perceptoratus Cassae Transylvanicae) készített. Az iratok kincstári jövedelmekre vonatkoznak, mégpedig, minthogy ebben az időben az erdélyi kamarai igazgatóság hatáskörébe tartozott Havasalföldnek az Olttól nyugatra eső része (Olténia) kincstári igazgatása s néhány moldvai harmincad is, az erdélyiek mellett az említett olténiai és moldvai jövedelmekre is. Az erdélyiek között azonban nem találjuk meg a bányaszámadásokat (az olténiaiak között a sóbányákét sem). A számadásokban és pénztári naplókban jövedelmi források szerinti csoportosítást találunk. Az erdélyi jövedelmek között a legfontosabbak a harmincadjövedelmek és a pénzverőház jövedelmei voltak; a fiscalis jószágok és a tizedbérlet nem hoztak nagyobb összegeket; a többi kincstári jövedelmek (censusok, caducitasok, tisztek convictiójából származó jövedelmek, elkobzott jószágok eladása stb.) együttvéve jóval kevesebbet tettek ki, mint a két nagy bevételi forrás mindegyike. Az olténiai jövedelmek közt a legfontosabbak a harmincad- és sóbánya-jövedelmek. A kiadások számos fajára oszlottak. A perceptoratus kifizetéseket tett a hadipénztár részére. Pénzt utalványozott az aranyváltáshoz a Gubernium, a királyi tábla, a kincstári tisztek fizetésére, egyházi alapítványokra stb.

Az állagot öt kötet és füzet teszi. Háromféle anyagból áll. Az elsőt a perceptoratus számadásai alkotják. Ezeket a bevételi források és kiadásfajták szerint osztották fel; egy-egy fajtánál pedig nagyobb tételenként közlik a be-, ill. kifizetett összegeket. A másodikba a pénztári naplók tartoznak; ezeknek beosztása az előbbiekéhez hasonló, de részletesebben ismertetik a be- és kifizetéseket. A harmadikba a perceptoratus által kiadott ellennyugták másolatai tartoznak. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatás az állag darabról darabra való átnézésével, illetőleg az egyes részkötetek és füzetek átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és lehetőleg annak a kötetnek vagy füzetnek a megjelölését is tüntesse fel, amelyre szüksége van.

F 223. CONSIGNATIONES ACTORUM CAMERALIUM IN ARCHIVO GUBERNIALI EXISTENTIUM DE ANNIS 1786–1790

1786–1790

1 csomó

1. 1 csomó

Mint ismeretes, a Thesaurariatus Regius in Cameralibust II. József 1786-ban beolvasztotta a Guberniumba, amely ettől kezdve 1790-ig a Commissio Cameralis megalakulásáig) Cameralia-ügyeket is intézett. A Gubernium és Thesaurariatus in Cameralibus újabb, végleges szétválása után azokat az iratokat, amelyeknek tartalmát a Gubernium in Politicis et Cameralibus által 1786 és 1790 közt intézett kamarai ügyek teszik, kiemelték a Gubernium irattárából, és átadták a Thesaurariatusnak. Az átadás 1798-ban történt. A jegyzékekben említett iratoknak ma csak egy része található meg a Thesaurariatus Acta Generalia-sorozata 1786—1790. évi iratai közt, más részük minden bizonnyal az említett állagot ért selejtezésnek esett áldozatául.

A jegyzékek egy-egy füzete egy év iratairól készült feljegyzéseket tartalmaz. A feljegyzések az iratok iktatószámát és tárgykivonatát foglalják magukban. Segédkönyv nem készült hozzájuk. A kutatónak végig kell forgatnia a szükséges jegyzéket. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni, s annak az évnek megjelölését, amelyből az iratjegyzékre a kutatónak szüksége van.

F 224. ACTEN DES PURIFICATION COMITÉ'S FÜR HIERLANDIGE CAMERAL BEAMTEN UND EINIGE BEAMTENS WITWEN

1850–1855

1 csomó

1. A bizottság ügyiratai
   A Thesaurariatus elnöksége által intézett tisztogatási ügyek iratai
   Iktatókönyv a bizottság ügyirataihoz 1 csomó

Ez az állag a kincstári tisztogatási bizottság iratait tartalmazza, továbbá a Thesaurariatus elnöksége által intézett tisztogatási ügyek néhány iratait. A „tisztogatási" eljárás a szabadságharc leveretésének következménye volt. A kincstári tisztviselők jelentős része ti. (főleg az alsóbb hivatalnokok) a helyén maradt akkor, amikor a magyar seregek felszabadították Erdélyt; egy részük meg éppen fegyveresen vett részt a szabadságharcban. Ezekkel a személyekkel szemben folytatták le a „tisztogatási" eljárást. A bizottságot a Thesaurariatus elnöke küldte ki. Vezetője Otto Honnamonn thesaurariatusi tanácsos volt; melléje több kincstartósági tisztviselőt osztottak be. Nemcsak ez a bizottság foglalkozott a kincstári tisztviselők szabadságharc alatti magatartásának felülvizsgálásával. Maguk a haditörvényszékek is fejtettek ki purifikációs tevékenységet. A Thesaurariatus elnöke már a bizottság munkáját szabályozó rendeletében kivett bizonyos ügyeket ennek hatásköréből. A Purification Comité így elsősorban a Thesaurariatus alacsonyabb rangú tisztviselőinek, a kamarai számvevőség és az alsó kincstári hatóságok tisztjeinek és alkalmazottainak ügyeivel foglalkozott. Tevékenysége 1855-ig húzódott el.

Az iratanyag ugyirat jellegű. Az egyes ügyirat a bírósághoz érkezett iratból (ez általában a Thesaurariatus elnökségének rendelete volt) és az elintézés fogalmazványából áll. Egyes esetekben kihallgatási jegyzőkönyvek is kerültek a sorozatba. Ügyiratjelleggel bír az a kevés, purificatiós ügyeket tatalmazó irat is, amely a Thesaurariatus elnöki levéltárából került ide. Az anyag rendezett. Segédeszköz a bizottság iratanyagához áll rendelkezésre. Ez iktatókönyv, a következő rovatokkal: iktatószám, az irat küldőjének megjelölése; az irat kelte, praesentatuma és idegen száma; tárgyának kivonata, az ügyben kelt határozat, ennek kelte; „Termin des zu erstattenden Berichtes" (e rovat legnagyobbrészt üres; ahol kitöltötték, ott „praes." jelzés szerepel); végül az esetleges kapcsolatos szám feltüntetésére szolgáló rovat. A bizottság iratainak kutatása az iktatókönyv alapján történhet, az állagba került kincstartói elnöki iratoknál pedig darabonkénti átnézéssel. A kérőlapon az állag neve mellett azt kell feltüntetni, hogy bizottsági vagy thesaurariatusi elnökségi iratokra van-e szükség, s az irat iktatószámát.

F 255. UNTERSUCHUNG GEGEN DEN THES. SECRETAIR CARL EDER

(Az Eder Károly kincstartósági tanácsos elleni vizsgálat iratai)

(1849–) 1851

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az Eder Károly kincstartósági tanácsos ellen az 1849-i erdélyi kincstári igazgatásban vitt szerepe miatt tartott vizsgálat iratait tartalmazza. Eder Bem serege elől nem menekült el Szebenből. Az új, ideiglenes erdélyi kincstári igazgatási szervek létrehozásakor ő irányította azoknak a központi kincstári szerveknek munkáját, amelyeket nem költöztettek át Kolozsvárra. Ezért (bár Szeben júliusi ellenséges megszállásakor a városban maradt, s a császári biztos rendeletére megkezdte a Thesaurariatus újjászervezését) 1849 őszén a „tisztogatási" eljárás során vizsgálat indult ellene. Ennek szorosan vett iratanyaga (hivatali levelezés az ügyben, kihallgatási jegyzőkönyvek stb.) teszi ki az állag egy részét; másik részét pedig az Eder inkriminált hivatali működéséből származó iratok, amelyeket mellékletképpen a per irataihoz kapcsoltak. Az utóbbi iratanyag tárgyilag háromfelé tagolódik. Egy része személyzeti ügy: kincstári tisztviselők áthelyezései (a kincstartóságtól valamely szakember híjával lévő helyi kincstári szervhez vagy az igazgatás más területeire — rendészet stb. —), illetmény-, nyugdíj-, kegydíjügyek. A másik csoportot a kincstári számvevőség ügyei alkotják. Végül a harmadikba a kincstári igazgatási szervek anyagellátási ügyei tartoznak.

Az iratanyag első részét a vizsgálat tulajdonképpeni iratai teszik. Ezek részben Eder folyamodványai és az ezekre adott válaszok fogalmazványai, részben vizsgálati jegyzőkönyvek. A másik rész iktatott, ügyirat jellegű anyag. Az egyes ügyiratok (a hatósághoz érkezett irat, mellékletei és az elintézés fogalmazványa) iktatószámaik rendjében követik egymást. Ehhez a részhez iktatókönyv áll rendelkezésre a következő rovatokkal: iktatószám, az irat praesentatuma, az idegen szám, az irat tárgyának kivonata, az ügyben kelt határozat, továbbá ennek kelte (az utóbbi rovat üresen maradt), külön rovat annak feltüntetésével, hogy az ügy-

ben várandó-e felsőbb rendelkezés, illetve jelentés, s végül az esetleges kapcsolatos szám feltüntetésére szolgáló rovat. Az anyag harmadik részét a kincstári számvevőség néhány 1849-i (a magyar kormányzat idejéből származó) ügyirata teszi. Ezekhez egyszerű jegyzék szolgál segédeszközül.

Az iratok kutatása részben a segédeszközök alapján, részben az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag neve mellett a szükséges rész (pl. számvevőségi iratok) megjelölésének kell szerepelnie, amellett lehetőleg az irat számának is.

F 497. HARMINCADHIVATALOK KIMUTATÁSAI A KÜLFÖLDRŐL BEHAJTOTT ÁLLATOKRÓL

1811

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag harmincadhivatalok kimutatásait tartalmazza a Havasalföldről és Moldvából behajtott állatokról. Ezek általában egyheti időszakról készültek; fajtánként tüntetik fel a behajtott állatok számát (néha közölve a behajtó nevét is; egyes esetekben a héten belül napi részletezést is adnak).

Az állagban hónapok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásnál a kérőlapon az állag és harmincadhivatal nevét és az időközt kell feltüntetni.

F 498. KÜLKERESKEDELMI KIMUTATÁSOK

1772–1775

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Két típusú külkereskedelmi kimutatással találkozunk itt; az első típus Erdély behozatalát és kivitelét összegezi, árufajták szerint. A tabelláris kimutatás első rovatában az árufajtákat közli (betűsorosan), majd az ezekből *a)* Ausztriából, Stájerországból, Karinthiából és Krajnából, *b)* az osztrák tengerpartról, *c)* Magyarországról és Máramarosból, *d)* Cseh-Morvaországból és Cseh-Sziléziából, *e)* a Bánátból, *f)* a Török Birodalomból, *g)* más országokból Erdélybe behozott, ill. onnan ezekbe kivitt áruk értékét, s végül a Habsburg-birodalomból, ill. külföldről Erdélybe irányuló behozatal, ill. a kivitel összegét. A második típus az Erdélyen átmenő transito-kereskedelem adatait tartalmazza; az előbbitől annyiban tér el, hogy előbb külön tünteti fel (az előbbi csoportosításban) a Birodalom egyes részeiből s külföldről Erdélyen át a Török Birodalomba irányuló kivitelt, majd szintén külön a Török Birodalomból 1. az örökös tartományokba, 2. Magyarországra, Máramarosba és a Bánátba, 3. külföldre Erdélyen át irányuló exportot.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásnál az állag nevét, az évszámot és a tabellatípust kell a kérőlapon feltüntetni.

F 499. TRANSMIGRANSOK VAGYONI KIMUTATÁSAI

1750-es évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az örökös tartományokból az 1750-es években Erdélybe telepített protestánsok vagyoni kimutatásait, leltárait tartalmazza. Ezekben feltüntették a családtagok nevét és korát, majd részletesen a vagyon (okmányok, aktív és passzív tartozások, állatállomány, gazdasági felszerelések, termékek, egyéb ingóságok stb.) egyes alkotórészeinek becslését s az ebből (a letartóztatás, vagyonleltározás stb. költségeire) tett kiadásokat.

Az iratokon számsor fut végig; ennek rendjében következnek. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni, ismétlődő kutatásnál a sorszámot is.

F 500. HARMINCADHIVATALOK FELÜLVIZSGÁLATAINAK JEGYZŐKÖNYVEI

1724–1770

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag harmincadhivatalok felülvizsgálatainak jegyzőkönyveit (s ezek mellékleteit) tartalmazza. A jegyzőkönyvek egyike egyetlen harmincad (az ebesfalvi) visitatiójáról készült, egy füzet a kolozsvári és besztercei harmincad megvizsgálásáról felvett jegyzőkönyvet tartalmazza, az utolsó jegyzőkönyvet az összes erdélyi harmincadok felülvizsgálatakor vették fel.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. A kérőlapon az állag nevét és az irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 226. *Des Hofkommissärs Spina Korrespondenzen*

1833–1836

10 csomó

1—5.	Ügyiratok	5 csomó
6—10.	Mellékletek és vegyes iratok	5 csomó

Ez a fond Spina udvari számtanácsos iratait tartalmazza erdélyi udvari biztosi működése idejéből. A biztost 1832. május 16-án küldte ki az Udvari Kamara (l. erre nézve aznap a Thesaurariatushoz küldött udvari rendeletet. Spina erdélyi működése azonban csak 1833 júniusában kezdődött.) Feladatául közvetlenül az erdélyi harmincadhelyek revisiója módjának megvizsgálását jelölte meg; emellett azonban át kellett tekintenie az egész erdélyi harmincadügyet. Munkája során rendszeres levelezésben állt a harmincadügyekben a Thesaurariatusszal.

Sorban vizsgálta meg a hosszú erdélyi harmincadvonal egyes szakaszait, ill. harmincadhelyeit. A harmincadigazgatás munkájával kapcsolatos teendők a határvonal-megállapítási, harmincadelhelyezési vagy -áthelyezési kérdések intézésével kezdődtek. Ezekhez csatlakoztak a harmincadok építkezési ügyei. A harmincadok működésével kapcsolatban — a munka általánosságban való vizsgálata mellett — részletesen foglalkozott a harmincadforgalom kérdéseivel (áruforgalom, állatáthajtás, áruraktárak a harmincadállomásokon, mentességek), a csempészeti ügyekkel, a harmincadhelyek vásárforgalma által felvetett problémákkal. Kiterjedt a figyelme az erdélyi vásárellenőrzés kérdéseire is. Jelentős számú irat képviseli a harmincadok személyzeti ügyeit: alkalmaztatási kérelmek, illetményügyek, panaszok harmincadhivatalnokok ellen stb. Foglalkozott Spina a harmincadigazgatás általános kérdéseivel is. Az Udvari Kamara megküldte hozzá a Thesaurariatus által erdélyi harmincadhivatalok részére készített instructiót. Összefoglaló jelentéseket tett működéséről az Udvari Kamarának.

A biztos mellett egy actuarius működött; az érdemi ügyintézést azonban legnagyobbrészt maga Spina látta el.

A fond két részre tagolódik. Az első az ügyiratok csoportja. Az egyes ügyirat a biztoshoz érkezett iratból, mellékleteiből és egy előadóívszerű iratból áll. Spinához az udvari hatóságoktól és a Thesaurariatustól vagy annak elnökétől is érkeztek rendeletek, megkeresések; a hozzákerült iratok nagy része azonban az egyes főharmincadokból vagy harmincadhivatalokból indult ki. Az utóbbiak gyakran tartalmaztak mellékletekként különböző kimutatásokat. Az előadóív az 1849 után az erdélyi kormányhatóságoknál is használatba jött típusú: az ügy rövid kivonata mellett vagy az elintézés fogalmazványát tartalmazza, vagy más természetű, az ügyet lezáró ügyintézési feljegyzést (tudomásul szolgál, ad acta stb.). Azonos ügyre vonatkozó, de nem egyszerre érkezett iratokat nem kapcsoltak együvé. Az iratok évek rendjében, azon belül pedig iktatószámaik szerint követik egymást. A melléklet jellegű iratok közt tervrajzokat, harmincadhelyek épület- és felszerelési leltárait csakúgy találunk, mint a harmincadhelyek működését tárgyazó iratokat: tisztviselők esküokmányait, reversalisait, kimutatásait az időszakos jelentésekről, a harmincadhivatalok által feltárt csempészeti esetekről. Minősítési táblázatok, szabadságkimutatások szintén kerültek ide; számos kihallgatási jegyzőkönyv és más természetű vizsgálati irat is található az anyagban. Az iratanyag harmadik része (eredeti nevén „Vormerke und Normalien des Hofkommissärs Spina") többrétű. Egy része valóban Normalia jellegű: nyomtatott szabályrendeletek és instructiók, leltározási előírások stb. Ehhez a csoporthoz áll közel egy űrlap- és iratminta-gyűjtemény (kimutatások stb. mintapéldányai). Jelentős feljegyzési anyag is maradt e csomóban (Kolozsvár, Brassó, Szeben és vidéke „topographische-geographische-statistische Skizze"-je, összeállítás az erdélyi görög kereskedőtársaságok jogairól, II. Rákóczi György egy Törcsvárra vonatkozó oklevele stb.).

Segédkönyv nincs az iratokhoz. Kutatásuk így darabonkénti átforgatásukkal történik. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni, továbbá a megfelelő anyagrészt megjelölni; az ügyiratokban való kutatásnál lehetőleg meg kell adni az irat évét és (ismétlődő kutatásnál) iktatószámát is.

F 227. *Geheime Präsidial Acten des Kronstädter Ober Dreissigst Amtes*

1829–1838, 1847–1848

5 csomó

1—4.	Ügyiratok	1836—1842 1847—1848	4 csomó
5.	Iktatókönyvek és vegyes iratanyag	1829— 1830-as évek	1 csomó

Ez a fond a brassói főharmincadhivatal titkos elnöki iratait tartalmazza. A harmincadhivatal titkos ügyintézése több ügykörre tagolódik. Ide tartoztak a hivatal személyzeti és működési ügyei. Titkosan kezelték azokat a kimutatásokat, amelyeket a főharmincadhivatalnak alárendelt harmincadhelyek küldtek be áruforgalmukról, a román fejedelemségekbe legeltetésre áthajtott állatok taxájáról. Az anyag igen jelentős részét teszik ki csempészeti ügyek (némelyikük hosszú éveken át húzódott). A harmincadhelyek egészségügyi jelentéseketisküldtek be közvetlen felettes hatóságuknak. Tájékoztatták a szomszédos román fejedelemségekben lejátszódó fontosabb eseményekről stb. is. Mindezek mellett számos olyan általánosabb ügy is került a titkosan intézettek közé (bankóhamisítás stb.), amelyet a kincstári igazgatás szervei általában így kezeltek.

Az ügyiratsorozat egységei, az egyes ügyiratok, a főharmincadhivatalhoz érkezett iratból (és mellékleteiből), továbbá az elintézés fogalmazványából (vagy fogalmazványaiból) állnak. Az egy tárgyra vonatkozó, de különböző időben a hatóságokhoz érkezett iratokat nem kapcsolták egybe. Az iratanyag e részében az iratokat évek szerint csoportosították, az egyes éveken belül pedig iktatószámaik rendjében követik egymást. Iktatókönyvek szolgálnak hozzá segédeszközül. Ezek beosztása a következő: az 1832—1838. évi bejegyzéseket tartalmazó kötetnél iktatószám, az irat praesentatuma, küldőjének neve, az irat kelte, idegen száma, tárgya, az ügyben kelt határozat feltüntetésére szolgáló rovatok, s végül két, általában üresen maradt rovat (annak feltüntetésére, hogy várható-e az ügyben felsőbb rendelkezés vagy jelentés, ill. az esetleges kapcsolatos szám jelzésére). Az 1839-i iktatókönyv rovatai: az idegen szám, az irat kelte, praesentatuma, iktatószáma, tárgya, az irat darab-, ívszáma és mellékletei száma, az ügyintéző neve, a határozat kelte és annak jelzése, hogy az ügyben kinek küldtek elintézést. Az 1847. és 1848. évi iktatókönyvek csak annyiban különböznek az 1839-itől, hogy két további rovatot tartalmaznak (annak feltüntetésére, hogy honnan várandó az ügyben rendelet, jelentés stb., ill. a kapcsolatos szám jelzése).

Az ügyiratanyag mellett kevés vegyes iratanyag is maradt a állagban: 1. egy „Aufnahms Protocoll des Kronstädter Königlichen Oberdreissigstamtes über die Geheimen Anzeige" elnevézésű jegyzőkönyv. Csempészeti és harmincad-visszaélési ügyekben a hivatalhoz érkezett feljelentésekről felvett részletes jegyzőkönyv az 1830—1833. évekből. 2. Az előbbivel egy füzetbe került egy jegyzőkönyv a Stöhr thesaurariatusi fogalmazó (egy időben a brassói főharmincadhivatal vezetője) és a Thesaurariatus elnöksége közti levelezésről. Ez kéthasábosan adja a Stöhrhöz érkezett irat kivonatát és a választ, az utóbbi rovat azonban általában üresen maradt. 3. Két kéziratos vámtarifa (1829-ből, ill. — keltezetlen példány— az 1830-as évekből). 4. Végül maradt még az állagban néhány harmincadügyi feljegyzés stb.

A fond kutatása az iktatókönyvek alapján történhet; ahol ilyen nincs, ott darabonkénti átnézéssel. A kérőlapon a fond neve mellett az ügyirat év- és iktatószámát, ill. a szükséges iratdarab közelebbi megjelölését (pl. „Aufnahms Protokoll") kell feltüntetni.

F 228. *Cameralis Inspectoratus*

1786–1793

35 kötet

1—19.	Ülésjegyzőkönyvek (Protocolla)	1786—1792	19 kötet
20—27.	Iktatókönyek (Protocolla exhibitorum)	1786—1793	8 kötet
28—35.	Mutatókönyvek (Indices)	1786—1793	8 kötet

A kamarai felügyelőség, amelynek iratait ez a fond tartalmazza, az 1786 eleji nagy átszervezések idején jött létre. A két nagy rescriptumban (1786. január 16. és 23.) összefoglalt rendezés, mint ismeretes, a Gubernium in Politicis et Cameralibusnak alárendelt igazgatóságokat létesített. Minthogy a sóügyi igazgatásnak a legnagyobb része a bánya- és pénzverésügyi hatóságok hatáskörébe került [a sókitermelés és a sókamarai gazdaságok igazgatása teljes egészében; a tengelyes sószállításé, mint az 1786. január 16-i rescriptum mondja, „ist gewissermassen mehr ein Politischer, als Cameral Gegenstand"; a sókereskedelem lebonyolítását szintén bánya- és pénzverésügyi tisztviselők végezték, csak elszámolással tartoztak a cameralis főhatóságnak (l. F 46. 1786:1113)], a harmincadügyek intézésére pedig külön administratio jött létre, a cameralis inspectoratus hatásköre meglehetősen kis területre terjedt ki; a vízi úton történő sószállításra, a tizedigazgatásra és végül a néhány kis erdélyi kamarai jószág ügyeinek intézésére. A császár ezért nem is tartotta szükségesnek igazgatóság létrehozását; elégségesnek tartotta egy felügyelői állás létesítését, aki mellé helyettes vagy adjunctus és egy irnok volt kerülendő. (Ehhez később egy további adjunctus és egy obequitator is járult.) Az Inspectoratus élére Mattheus Hauenschildet nevezték ki. Székhelye Szeben lett.

A felügyelőség a Gubernium in Politicis et Cameralibusnak, ezen túlmenően pedig az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancelláriának volt alárendelve. Hatáskörének egyes ágaival kapcsolatban utasítása a következőket határozta meg: a sóügyi igazgatás területén elsősorban a marosportusi sószállítási hivatal munkáját kellett ellenőriznie, ott is különösen a só bevételezését és kiadását, továbbá a hivatal készpénz- és anyagszámadásait. A sószállítás ellenőrzése is rá tartozott (amennyiben ti., mint ez a tengelyes szállítás esetében jórészt történt, nem a közigazgatási hatóságokra maradtak ezek a teendők). Gondoskodnia kellett megfelelő számú sóhajós létéről, kiváltságaik védelméről, továbbá adójuk beszedéséről. A kincstári sóhajóépítés irányítása is az ő feladata volt, csakúgy, mint a sóskutak felügyelete. A tizedügyi igazgatásban elsősorban a tizedbérletek ügyeire kellett figyelemmel lennie; olyan helyeken, ahol a kincstár maga végezte el a tizedelést, az eljárás lefolytatására és a tizedtermékek beszállítására, továbbá ezek értékesítésére s végül a tizedigazgatás területén foglalkoztatott tisztviselők munkájára. A kincstári birtokok (továbbá a vallás-, ill. tanulmányi alapnak ugyan-

csak hatáskörébe utalt birtokai) igazgatása terén elsősorban az lett az inspector feladata, hogy a kicsiny portiókból álló jószágokat magánszemélyeknek adja bérbe, pontosan hajtsa be ezek bérleti összegét, s ügyeljen a bérleti szerződés megtartására, ne engedje túlságosan megterhelni a jobbágyokat, sem a velük való rossz bánásmódot ne nézze el; az allodiális földeken ne tűrjön változtatást, sem az épületek vagy a gazdaság más részeinek deteriorálását. A kincstári kézben levő birtokoknál, továbbá a vallás-, ill. tanulmányi alapi birtokoknál az igazgatás közvetlen ellenőrzése volt a felügyelő feladata. (Az instructio részletesen szabályozta a hatóság ügyintézését is; l. F 46. 1786:1113.)

Szabályozta az instructio az alárendelt hatóságok ellenőrzésének módszereit is. Tanulmányoznia kellett az alsóbb szervek utasításait, működésük módját és az azokat szabiályozó döntéseket és szabályrendeleteket. A közvetlen ellenőrzésre pedig a vtsitatiók szolgáltak. Az inspector vagy helyettese évente egyszer végig kellet hogy látogassa az alája rendelt hivatalokat, meg kellett vizsgálnia működésüket, továbbá az igazgatás megjavításának lehetőségeit. Vizsgálatot tarthatott szabálytalanul eljáró alárendeltjei ellen, s indokolt esetben felfüggeszthette őket; az utóbbi esetet azonban a Guberniumnak kellett jelentenie. A visitatiókról az ins pectornak szintén jelentést kellett tennie a Guberniumnak. Részletesen körülírta az utasítás a felügyelő alá rendelt hatóságok személyzeti ügyeiben való eljárás módját is. Magasabb tisztségeknél, állások létesítése vagy a régiek megüresedése esetén hármas jelöléssel kellett élnie a Gubernium felé; a döntést az hozta meg. Ha azonban csak substitutióról volt szó (amelynek egyébként is haladéktalanul meg kellett történnie), az inspector ideiglenesen maga is eljárhatott az ügyben, s csak jelentéssel tartozott a Guberniumnak. Az alsóbb tisztségeket maga töltötte be, s csak a személyzet kimutatását volt köteles előírásszerűen, negyedévenként felterjeszteni a Guberniumhoz. Évente készített az inspector minősítési táblázatot is alantasairól, amelyek szintén a Guberniumhoz jutottak.

A kamarai felügyelőség néhány évvel túlélte II. Józsefet; 1793-ban szüntették meg. (Az év május 1-én rendelkezett a Thesaurariatus abban az értelemben, hogy az Inspectoratus újra a Kincstartóságba olvadt bele. A hatóság működése augusztusban szűnt meg.)

A jegyzőkönyvsorozat azokról az ügyekről tartalmaz feljegyzéseket, amelyeket az Inspectoratus egy-egy meghatározott időszakban (egy hét vagy egy hónap) intézett. Ezeket a felettes hatóságokhoz terjesztették fel. Formájára egyébként az ülésjegyzőkönyvekhez hasonló: kéthasábosan közli az ügy és az elintézés kivonatát. A heti vagy havi időszak jegyzőkönyvét az inspector és helyettese (ill. helyettesei) írták alá. Az 1786—1789. években az ügyek egységes sorozatban kerültek a kötetekbe. 1790-től kezdve külön jegyzőkönyvbe vezették a só- és kancelláriai, ill. az összes többi ügyeket. A jegyzőkönyvek bejegyzései a iktatószámok rendjében haladnak. Az iratanyag iktatókönyvei a következő rovatokat tartalmazzák: iktatószám, az irat kelte, praesentatuma, az ügy előadója (az inspector vagy valamelyik helyettese), az irat tárgya, elintézésének kelte, az elintézés kivonata (vagy ehelyett csak annak feltüntetése, hogy kihez küldték meg az expeditiót), a kiadás kelte, végül egy rovat a „signum monitorium" (ez NB jelzéseket jelent) és az esetleges kapcsolatos szám feltüntetésére. A mutatókönyvek betűsorosak. Az egyes címszavaknál az irat tárgyának rövid kivonatát és iktatószámát közlik. (A betűsor kétszeres bennük; az alacsonyabb iktatószámok

a kötet első felébe, a magasabbak a másodikba kerültek.) A fond kutatása a mutatók alapján történhet. A kérőlapon a fond neve mellett a megfelelő év számát kell feltüntetni, s lehetőleg azt is, hogy mely időszak feljegyzéseire, mely iktatószámokat, vagy (1790-től kezdődőleg) mely referatumba tartozó bejegyzéseket tartalmazó kötetre van szüksége a kutatónak.

F 229. *Tricesimarum Administratio*

1786—1795

2 csomó, 32 kötet

1—17.	Ülésjegyzőkönyvek (Protocolla)	1786—1795	17 kötet
18.	Iktatókönyv (Protocollum exhibitorum)	1788—1795	1 kötet
19—29.	Mutatókönyvek	1786—1795	11 kötet
30.	Királyi könyvek (Rescripten Bücher in Bancal und Dreissigst Angelegenheiten)	1786—1789	1 csomó
31.	Index Normalium Tricesimalium	1784—1793	1 kötet
32.	A harmincadigazgatóság instructiója	1786	1 kötet
33.	A harmincadigazgatóság selejtezésre kiválogatott iratainak jegyzéke (Elenchus actorum administrationis antea tricesimalis de anno 1786 usque inclusive 1791 pro annihilatione destinatorum)	1786—1791	1 kötet
34.	Vegyes iratok		1 csomó

A harmincadigazgatóságot az igazgatási apparátusnak ugyanaz a nagyarányú átrendezése hozta létre, amely az előbb ismertetett kamarai felügyelőséget. Működése az 1786. januári rescriptumok nyomán indul meg.

Az új hatóságnak instructiója olyan szerepet szánt, amilyet az osztrák örökös tartományokban működő Bankogefällen-Administrationok is betöltöttek. Az igazgatóság úgyszólván teljesen független volt a Guberniumtól; csak annak elnöke (aki az igazgatási hatóságok 1786 elején bekövetkezett összefogásakor az egész erdélyi kormányzat felett irányító vagy ellenőrző hatáskört gyakorolt) nyetr jogokat vele szemben. Az administratiónak fel kellett terjesztenie hozzá pronocollumait; az expeditiók kiküldésével azonban nem kellett megvárni az elnök válaszát. Ha a gubernator vagy guberniumi elnök valamely harmincadügyről tájékoztatást kért, az igazgatóság köteles volt megadni neki. Ha az helytelennek találta az administratio valamely intézkedését, eltilthatta az illető expeditio kibocsátását; ilyen esetekben azonban közös megegyezéssel kellett döntésre jutni, s ha ez nem jött létre, mindkét félnek a felettes hatóság elé kellett vinnie az ügyet. A gubernator vagy Gubernii praeses csak olyan esetekben intézkedhetett az igazgatóság véleményével ellentétesen, ahol a halasztás veszélyes lett volna; ilyenkor azonban utólagos jelentéstétellel tartozott az udvarnak. Főhatósága így az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária és az udvari Bankal- und Dreissigst Gefällen Regie volt. Hatáskörébe tartozott az egész erdélyi harmincadügy irányítása. A hatáskör annyira természetesen különült el a kincstári igazgatás egyéb területeiétől, hogy az egyes ügykörök részletezésével az instructio nem

tartotta szükségesnek foglalkozni. (Csak a csempészeti ügyek intézését, továbbá az ilyen eseteknél a fiscus képviseletét szabályozta külön.)

Aprólékosan rendezték ezzel szemben a harmincadigazgatóság személyzetének és működésének kérdését. Az igazgatóság élére az administrator került; mellé (mint a Cameralis Inspectoratus esetében is) adjunctus. Rájuk hárult az érdemi ügyintézés feladata; ők készítették az elintézéseket is (szükség esetén ebbe a munkába alárendelt tisztviselőket is bevonhattak). Mindkettejüknek át kellett olvasni valamennyi elintézésfogalmazványt; az adjunctus „vidi"-jével látta el őket, s az igazgató vezette rájuk a kiadmányozás jelzését. Az administratio kb. a kamarai felügyelőségének megfelelő hatáskörrel rendelkezett a harmincadigazgatási szervek tisztségeinek betöltése terén. Az alsóbb hatóságok betöltésénél, szolgák stb. alkalmazásánál (felvigyázó személyzet és általában a 150 Ft-on aluli illetményű munkakört betöltők) az administrator maga járhatott el; negyedévenként kellett erről jelentést tennie a Regie-nek. A magasabb tisztségek esetében hármas jelölést kellett felterjesztenie ahhoz. Substitutiók esetében maga döntött, s jelentést tett az ügyről az udvarnak. Fegyelmi hatáskört is gyakorolt a harmincadigazgatás tisztviselőivel szemben. Az alsó harmincadhatóságok ellenőrzése (a minden más hatóságnál is szokásos módszerek mellett) visitatiók útján történt. Az administrator és helyettese felváltva szállt ki ilyen ellenőrző körutakra; utasításuk szerint évi két-három hónapot kellett erre a munkára fordítaniok. A visitatio alkalmával részletesen megvizsgálták az illető hivatal ügymenetét, s javaslatokat tettek a munka célszerűvé tételére. Elsősorban azokat a hivatalokat kellett felkeresniök, amelyeknek forgalma a legerősebb volt, vagy amelyeknél erős jövedelem-visszaesés mutatkozott. A vizsgálat eredményéről jelentést tettek az Administratiónak, amely aztán vagy a saját hatáskörében tette meg a szükséges intézkedéseket, vagy véleményes jelentést tett a Regie-nek. (Az instructiót l. F 46. 1786:3361.)

Az igazgatóság 1795-ig állt fenn; az év decemberében fejezte be működését.

A harmincadigazgatóság protocollumai a Cameralis Inspectoratus jegyzőkönyveihez hasonlóak. Egyhetes időközben elintézett ügyekről készült ülésjegyzőkönyvszerű kivonatok. A bejegyzések az iktatószámok rendjéhez igazodnak. Az iktatókönyv a következő adatokat tartalmazza: iktatószám, az irat küldője, kelte és praesentatuma, tárgya, előadója (ez az administrator vagy adjunctusa volt), elintézésének kelte; az utolsó rovatban azt tüntették fel, hogy honnan várandó válasz. A Rescripten-Buchok a kormányhatósági királyi könyvek megfelelői. Az udvari hatóságoktól a Thesaurariatushoz (harmincadügyekben), majd az Administratióhoz érkezett rendeleteket tartalmazza, részben teljes szövegüket, részben csak a szöveg kivonatát. A rendeletek legnagyobb része az udvari Bancal- und Dreissigst Gefällen Directiontól érkezett e hatóságokhoz. A selejtezésre kiválogatott iratok jegyzéke a következő adatokat tartalmazza: év, az irat iktatószáma, tárgyának kivonata, megjegyzések. Évek és iktatószámok rendjében halad.

A fond kutatása az iktatókönyv alapján történhet; annál az időszaknál, amelyet az nem ölel fel, a kötetek átforgatásával. A kérőlapon a fond neve mellett annak szükséges része megjelölését kell feltüntetni (protocollum, Rescripten-Buch), végül meg kell adni az évszámot is.

F 561. *Harmincadfelügyelőség*

(Tricesimarum Inspectoratus)

1841—1848

19 kötet

1—19. 19 kötet

Ez a fond a harmincadfelügyelőség (Tricesimarum Inspectoratus) megmaradt anyagát tartalmazza: iktató- és mutatókönyveket.

A harmincadfelügyelőség közbülső szerv volt a kincstartóság és az egyes harmincadhivatalok közt; ellenőrizte kisebb fontosságú ügyeiket, postázta hivatali levelezésüknek azt a részét, amelyben a Thesaurariatus vagy birodalmi szervek döntése volt szükséges. Nem volt széles ügyintézési jogköre. Megkapta s a Thesaurariatushoz terjesztette fel a harmincadhivatalok pénztári állomány- és bevételkimutatásait, eljárt számvételi ügyeikben. Az ügyek másik csoportját útlevélügyek tették. Érkeztek a felügyelőséghez vámmentességi, vámvisszatérítési kérelmek. Gyakran kellett foglalkoznia csempészeti, vesztegzár-kihágási ügyekkel. Más ügyek a harmincadhivatalok személyzetével (alkalmaztatási, szolgálati hely-változtatási, szabadságolási kérelmek, megbetegedések bejelentése), működésével (irodaszerellátási, útiszámla- stb. ügyek), építkezéseivel kapcsolatosak. A felügyelőség elé kerültek olyan egyedi ügyek is, mint kontrások megveretése, jelentés a vámváltozások kihatásairól stb.

Kutatás esetén a fond és a megfelelő évi mutató- vagy iktatókönyv nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 501. *Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis*

1747—1849

3/4 csomó

1. $^3/_4$ csomó

Ez a fond a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis megmaradt irat-anyagának egy töredéke, amely, az anyag zömétől elszakadva, az Erdélyi Kincstári Levéltárral együtt a Magyar Országos Levéltárba került. Az anyag négy, tárgyilag s részben formailag is eléggé elkülönülő csoportból áll. Az első rész irat ait Jakab Elek vette jegyzékbe 1862-ben a Főkormányszék levéltárában. Ez a csoport egyrészt a Thesaurariatus 1841-i felségelőterjesztéséből áll zalatnai bánya-főfelügyelőség vagy külön Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis létrehozása tárgyában, másrészt 1848 novembere és 1849 februárja közti iratokból, amelyek az érchegységi bányászatnak az 1848 őszi ellenforradalmi felkelés utáni megindításával kapcsolatosak (bányaigazgatósági és uradalmi pénztár visszaállításának ügye, új központi bányaigazgatási szerv terve, a számvétel bajai, katonai védelem kérése Zalatnára a felső uradalom ellen). A második csoport Nagyágra vonatkozó iratokból áll. Ezek nagy többségét a bányahely egyházközségeinek anyagi ügyeit (és vitáit), iskoláit, az ottani sebészeti állást illető iratok teszik ki; néhány más ügyet (alsóbb bányatisztek és bányaszolgák statutumának ügyei, illetményjegyzékük, bánya visitatiójának ügye) találunk csak mellettük. A harmadik csoport Montanistica-igazgatási szervek (a szebeni főerdőhivatal s az alája rendelt erdőhivatalok, a zalatnai bányaigazgatóság,

főaranyváltó, érckémlő hivatal, bányatörvényszék, uradalmi provisoratus, bányaszámvevőség) tisztviselői illetményeinek, ill. az odatartozó nyugdíjaknak és ezek kifizetésének kimutatása az 1847—1848. évből. A negyedik csoportba végül néhány vegyes tárgyú Montanistica-irat tartozik.

A fondban a jelzett részek szerint csoportosították az iratokat. Segédeszköz csak az első csoporthoz van (egyszerű számjegyzék). A többi részben csak darabonkénti átnézéssel történhet a kutatás. A kérőlapon a fond nevét (és lehetőleg a fondrész közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 502. *Országos bányatörvényszék*

1841—1844

1/4 csomó

1. ¼ csomó

Ez a fond a Zalatnán működő országos bányatörvényszék iratanyagának egy töredéke, amely a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis irataihoz hasonló módon kerülhetett az Országos Levéltárba. Az iratanyag egyetlen ügyre vonatkozik: Zakariás Antalnak, a csíkszentdomokosi bánya vállalkozójának arra a tervére, hogy Magyarhermányon vasbányát telepít.

A fondban évek, azon belül iktatószámok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszközül az az egyszerű számjegyzék szolgál hozzájuk, amelyet Jakab Elek készített 1862-ben. Kutatás esetén a kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

Finanzlandesdirection in Siebenbürgen

F 230. ORGANISIRUNGS PROTOCOLL ACTEN
(Az erdélyi pénzügyigazgatás szervezésének iratai)

1850—1851

6 csomó, 1 kötet

1—6. Ügyiratok 6 csomó

7. Iktatókönyv (Organisirung Protocoll und Index) Mutató 1 kötet

Az állag Rosenfeld pénzügyminiszteri tanácsos működése során alakult ki, aki az erdélyi pénzügyigazgatás szervezését irányította. Az ügyek legnagyobb része a szervezet kiépítésével kapcsolatos: régi hatóságok átszervezései, újak létesítése; főleg azonban személyzeti ügyek. Ebbe az állagba kerültek a Purifications-Commission jelentései a kincstári tisztviselők szabadságharc alatti tevékenységének megvizsgálásáról. Nagy számban akadtak azonban újonnan jelentkezők is a kincstári tisztségekre. Az ügyek egy kisebb része az úrbéri kártérítéssel, a szabadságharc alatt szenvedett károk megtérítésével, az új adórendszerrel kapcsolatos. Kerültek az állagba olyan iratok is (elsősorban a birodalmi pénzügyminisztérium rendeletei), amelyek fontos politikai természetű közléseket (magyar forradalmi szervezkedésekről stb.) tartalmaznak.

Az iratanyag ügyiratokból áll; egységük, az egyes ügyirat, a hatósághoz érkezett iratból (és mellékleteiből), továbbá az előadóívből (az irat rövid kivonata és az elintézés fogalmazványa) tevődik össze. Az iratokon kettős jelzet található:

egy OP jelzéssel tört szám (az irat külzetének jobb felső szélén) és egy egyszerű sorszám (jórészt piros tintával írva, a külzet jobb alsó szélén). Az utóbbi szám rendjében követik egymást az iratok. Segédkönyvül iktató- és mutatókönyv szolgál az iratokhoz. Az előbbi a következő adatokat közli: az irat sorszáma (törve a már említett másik, az iratokon OP jelzéssel együtt szereplő számmal), a praesentatum, a küldő neve, az irat kelte és saját száma, a tárgy kivonata, az elintézés (vagy kivonata, vagy csak annak jelzése, hogy kihez küldték el), az elintézés kelte, s végül (két üresen maradt rovat közt) az esetleges kapcsolatos szám. A mutató az iratok OP jelzésű számára utal. A címszavaknál az irat tárgyának kivonata és e szám mellett az irat saját számát és jórészt keltét is közli. (Minthogy az OP jelzésű számok rendje nagyjában véve megegyezik a sorszámokéval — csak kihagyásokkal halad —, segédkönyvül közvetve ez is használható az iratokhoz.)

Az állag kutatása a két segédkönyv alapján történhet. A kérőlapon az állag neve mellett annak sorszámát kell feltüntetni.

F 231. ÁLTALÁNOS IRATOK

1851–1852

100 csomó, 47 kötet

1—100.	Iratok	1851	100 csomó
101—124.	Iktatókönyvek (Exhibiten-Protocolle)	1852	24 kötet
125—133.	Mutatók (Indices)	1851—1852	9 kötet
134—136.	Idegen számmutatók (Protocoll-Indices)		3 kötet
137—147.	Szakmutatók		11 kötet

Ez az állag az erdélyi országos pénzügyigazgatóság általános iratainak megmaradt csonkját tartalmazza. (Az 1852 utáni általános iratok, mint a bevezetőben ismertettük, nem találhatók az Országos Levéltárban.) Az iratok tárgyköre az erdélyi pénzügyigazgatás egészét öleli fel.

Az iratanyag az egyes ügyiratokból épült fel (a hatósághoz érkezett irat, mellékletei, az exhibitum kivonatát és az elintézés fogalmazványát tartalmazó előadóív). Az azonos tárgykörbe tartozó iratokat közös irattári számok alatt fogták össze; egy-egy nagyobb tárgycsoport iratait ugyanazzal a nagybetűvel jelölték meg. Az egyes irattári számokhoz tartozó iratokat közös palliumban helyezték el, amelyen feltüntették az egyes iratok iktatószámát, továbbá azt, hogy ezek hány exhibitumból, mellékletből és előadóívből állnak, valamint (az iratborító lap második oldalán) azt is, hogy az iratokat kinek mikor és milyen szám alatt kölcsönözték ki.

Az iktatókönyvek rovatai a következő adatokat nyújtják: az irat iktatószáma, annak az osztálynak száma, amely az ügyet intézte, az ügynek az osztályon nyert sorszáma, praesentatuma, küldőjének neve, az irat kelte, saját száma, tárgya, a mellékletek száma (e rovat általában üres), a regestraturára jutott iratdarabok és az odakerülés kelte, végül az irat jelzete. A mutatók betűsorosak. Egy-egy címszónál, az irat tárgyának rövid kivonatát adva, az iktatószámra és az irattári jelzetre utalnak. A Protocoll-Indexek a miniszteriális korszak irattárai idegen számmutatójának funkcióját töltötték be. Betűsoros mutatók voltak, amelyek az igazgatósággal levelező hatóságokat vették sorra. Egy-egy címszónál azt tüntet-

ték fel, hogy mi volt a Finanzlandesdirectionhoz küldött irat kelte, saját száma, az igazgatóság mely osztálya intézte az ügyet, s végül milyen iktatószámot nyert az irat a hatóságnál.

A szakmutatók rendszere a Thesaurariatus általános iratainak ismertetésében leírtakkal azonos.

Az állag kutatása a mutatók alapján történhet. A kérőlapon a szükséges darabok irattári jelzetét kell feltüntetni.

F 282. AKTEN DER PRÄSIDIAL KANZLEI DER FINANZLANDESDIRECTION IN SIEBENBÜRGEN

1851–1860

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az országos pénzügyigazgatóság elnöki irodájának iktatatlan vegyes iratait tartalmazza. Az iratok tárgyát részben személyzeti ügyek képezik, részben a hivatal ügyintézését illető iratok: a birodalmi pénzügyminisztérium segédhivatalaival folytatott levelezés egyes darabjai, kimutatások azokról a postautakról, amelyeken az országos pénzügyigazgatóság elnöke hivatalos útjain átutazott stb. Az iratanyag egy része 1852 utáni. Ezt a részt feltehetőleg azért nem adták át az országos pénzügyigazgatóság többi, 1852 utáni irataival együtt a nagyszebeni pénzügyigazgatóságnak, mert az állagot az Erdélyi Kincstári Levéltárak vegyes anyagában kezelték, s így nem sok figyelmet fordítottak rá.

Az anyag vegyes jellegű: ügyiratszerű hivatali levelezés éppúgy található benne, mint nyomtatott rendeletek, pályázati hirdetmények, el nem küldött kinevezési okmányok, belső körözvények, gyűjtőívek, vegyes nyugták, kimutatások. Az iratokat (két kisebb, az állag végén elhelyezett, különleges tárgyi csoportot és egy számjegyzéket kivéve) évek szerint csoportosították. Az egyes évek iratai sorrendben követik egymást; egy éven belül időrendben találjuk az egyes darabokat. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. Kutatásuk darabról darabra való átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel, s lehetőleg annak az évnek megjelölését is, amelynek irataiban kutatni kíván.

F 504. KUN GOTTHÁRD ELKOBZOTT BIRTOKAIT ILLETŐ IRATOK

1852–1856

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag Kun Gotthárd elkobzott birtokaira vonatkozó iratokat tartalmazza a Finanzlandesdirection in Siebenbürgen anyagából. (Eredetileg a kincstári Liquidirungs-Commissionból is tartoztak ide iratok, ezek azonban máshová kerültek.) Kun Gotthárd (keresztneve Kocsárd alakban is szerepel) 1848/49-ben Hunyad megye főispáni tisztét töltötte be. Bár 1849 nyarán már gyanúba került a forradalmi kormányzat részéről is, birtokait 1849 után mégis elkobozták. Az iratanyag jó része Kun Gotthárd és sógornője, özv. Kun Gergelyné közösen kezelt birtokainak elkülönzésével foglalkozik; más iratok tárgya a birtokok kincstári kezelésbe vétele, bérbeadása, a birtokokon folytatott gazdálkodás ügye, erdészek alkalmazása,

a Kun Gotthárd által 1848/49-ben közpénztárakból hivatalos célokra felvett összeg, ill. letartóztatási költségeinek ügye.

Az állagban évek, azon belül iktatószámok rendjében vannak elhelyezve az akták. Segédeszközül egyszerű iratjegyzék szolgál (az iratok év- és iktatószámát tünteti fel, közli a kincstári Liquidirungs-Commission vonatkozó számait is). A kutatás darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni, s lehetőleg az év- és iktatószámot is.

F 233. *Liquidirungs-Commission in Siebenbürgen*

(A kincstári „számolási bizottság" iratai)

1852–1858

19 csomó

1—16.	Ügyiratok	1852—1858	16 csomó
17—19.	Elítéltekre és elkobzott birtokokra vonatkozó iratok		3 csomó

Ez a fond az ún. kincstári „számolási bizottság" iratait foglalja magában. A bizottság a szabadságharc résztvevői lefoglalt vagyonának bizonyos ügyeivel foglalkozott: olyan követelésekkel, amelyeket magánszemélyek (a konfiskált birtokok volt tulajdonosainak hitelezői) támasztottak a jószágokat átvett kincstár ellen, ill. az elítéltek hozzátartozóinak a vagyont illető kéréseivel (részük kiadása a közös birtokból stb.). Ezek a folyamodványok teszik az anyag legnagyobb részét; ezekhez még a likvidációs ügyeket illető elvi vagy általánosabb jellegű közlések (haditörvényszéki ítéletek megküldése stb.), bejelentések járulnak. A bizottság elnöke kezdetben Otto Honnamonn volt (l. a Purifications-Commission leltárát), majd maga Béldi György, a Finanzlandesdirection vezetője vette át a munka irányítását.

Az ügyiratanyag egysége, az egyes ügyirat, a bizottsághoz érkezett iratból (és mellékleteiből), továbbá az előadóívből áll. Az utóbbi az ügy rövid kivonatát és az elintézés fogalmazványát tartalmazza. Ezen tüntették fel a bizottság ülésein részt vevők nevét is. Az iratanyagon kezdettől végig egyetlen számsor fut át; ez nem kezdődik újra évente. Azonos tárgyú, de különböző időben a bizottsághoz érkezett iratokat nem kapcsolták együvé.

Az iratanyag év- és számrendben van felállítva. Segédkönyve nem maradt az iratoknak. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét tüntesse fel, s emellett vagy annak az évnek megjelölését, amelynek irataira szüksége van, vagy (lehetőleg) az irat sorszámát.

F 572. *Siebenbürgische Finanzprocuratur in Hermannstadt*

1851–1867

A fond az erdélyi kincstári ügyészség iratanyagának töredéke. A hatóság megmaradt iratanyagának legnagyobb része a Magyar Országos Levéltár „Magyar kincstári levéltárak" elnevezésű szekciójában található, s a kézirat lezárásáig nem került átadásra.

F 234. *Erdélyi Fiscalis Levéltár*

(Archivum Fiscale Transylvanicum)

(XIII. század eleje –) 1527–1870-es évek

832 csomó, 93 kötet, 3 láda

1—928. 832 csomó, 93 kötet, 3 láda

Az Erdélyi Fiscalis Levéltár viszonya az előbbiekben ismertetett registratura jellegű iratanyaghoz lényegében véve ugyanaz, ami a magyar kamarai archivumé a magyar kincstári hatóságok registratura-anyagához. A kincstár erdélyi jogait biztosító oklevelekkel állunk szemben, valamint olyan egyéb iratokkal, amelyeket bizonyos okoknál fogva szintén különleges őrizetre tartottak méltónak, vagy amelyeket — kapcsolatban lévén ezek a jogbiztosító anyaggal — a levéltár létrehozói és gondozói jónak láttak itt elhelyezni.

Az Erdélyi Fiscalis Levéltár létrehozására kb. másfél évtizeddel a magyar kamarai archivum tényleges felállítása után, 1767-ben került sor. Ez az intézkedés a 18. századi nagy kormányzati átalakítások láncának képezi egy szemét. Az 1767-es dátumhoz a levéltár első személyzetének kialakítása kapcsolódik. Ez év szeptember 23-án kelt az Udvari Kamarának az a rendelete, amely Szereday Eleket állította registratori minőségben a levéltár élére, mellé pedig registransként Kenderessy Mihályt. (A rendeletet l. F 234. XVI. I. Fasc. 3:33.) Első utasítását (amely 1860-ig szabályozta szerepét, hatáskörét és működését) 1769. március 28-án nyerte a Thesaurariatustól. Az akkor még Archivum Fisco-Directorale-nak nevezett levéltárat Szebenben, a Thesaurariatus székhelyén állították fel. Az elnevezés részben arra utal, hogy a levéltárba olvasztották bele az erdélyi királyi jogügy-igazgatóságnak (Directoratus Fiscalis Regius Transylvanicus) tulajdonképpen egész korábbi levéltárát; részben (és elsősorban) arra, hogy a kincstári jogokat biztosító iratokat tartalmazó levéltár főleg a fiscalis directornak nyújtott munkájában segítséget. Felettes hatósága a kincstartóság volt. Gyűjtőkörét az utasítás meglehetősen szélesen állapította meg. Elsősorban a kincstartóság és a kamarai számvevőség (Exactoratus Cameralis) irattárát kellett kimeríteniök a levéltári tisztviselőknek: az utóbbiban voltak azok a birtok-conscriptiók, amelyek „a fiscalis perekben részint a birtokjog (possessorium), valamint azon jószágok mennyiségének és minőségének megismeréséhez, részint pedig a melioratiós összegek megállapításához igen nagy mértékben szükségesek"; továbbá e birtokok becslései. Mindkét irattárból ki kellett emelniök a birtokokra vonatkozó folyamodványokat, uralkodói döntéseket és rescriptumokat, mint amelyek szintén jogbiztosító erővel rendelkeznek. Az új levéltárba bekebelezték a Fiscalis Directoratusnak voltaképpen egész korábbi levéltárát (ami ti. megmaradt a sokat bolyongott hatóság iratanyagából). A fiscalis perek jegyzőkönyveit és a perek serieseit minden év végén folyamatosan át kellett vennie; a kincstartóság előtt megfordult más törvénykezési ügyek iratait is. (Kerültek a levéltárba más jellegű peres iratok is.) Az alsóbb kincstári hatóságoktól (uradalmi igazgatóságok, bányatisztek, harmincadosok, tizedszedők stb.) a levéltárnak az utasítás szerint csak

a náluk található jogbiztosító iratok jegyzékét kellett bekérnie és megőriznie. A Fiscalis Levéltár gyűjtőköre azonban nem korlátozódott a kincstári szervek őrizetében lévő iratanyagra. Az utasítás kötelességévé tette azt is, hogy a Gubernium levéltárában található kincstári jogokat biztosító iratokról transsumptumokat készíttessen a maga számára. A két országos levéltár-funkciót betöltő hiteleshelynek, a gyulafehérvári káptalannak és a kolozsmonostori konventnek a levéltárát is át kellett vizsgálniuk ebből a szempontból. Kevésbé voltak reálisak (és bizonnyal csak kismértékben valósultak meg) az utasításnak azok az előírásai, amelyek szerint a magyarországi hatóságok levéltáraira, sőt a magánszemélyek kezében levő iratanyagra is ki kellett terjeszkednie a gyűjtésnek. Végül igen nagy nyomatékkal írta elő az 1769-i utasítás a törvénycikkek, országgyűlési végzések és más diaetalis iratok, továbbá az ezekre nézve kelt uralkodói határozatok gyűjtését. (Az utasítást l. F 234. XVI. I. Fasc. 3:33.)

Az 1860-i új utasításig a levéltár gyűjtőköre csak néhány vonatkozásban bővült. Az archivumba kerültek a feloszlatott szerzetesrendek birtokjogi vonatkozású iratanyaga, a határőrvidék felállítása során áttelepítettek kártalanítására (bonificatio) vonatkozó iratok, a határőrvidék feloszlatásával kapcsolatos jogbiztosító iratanyag, aránylag kis mennyiségű irat az erdélyi egyházak jogaira vonatkozólag és végül Novákovics Dénesnek, az erdélyi ortodox egyház hivatalos elismertetése utáni első püspökének levéltára.

A birodalmi pénzügyminisztérium által 1860. augusztus 25-én jóváhagyott új instructio a pénzügyigazgatás hatásköre módosításának megfelelően szabályozta újra a gyűjtőkört: a felségjogokat, az állami vagyon, a vallás- és tanulmányi alap, továbbá a római katolikus és unitus püspökség vagyonát és jogait illető iratokat, a korábbi erdélyi pénzügyigazgatási hatóságok iratanyagát (amelyet természetesen nem osztottak be a Fiscalis Levéltárba) és végül magánosok és testületek kiváltságleveleit utalta az archivum által gyűjtendő iratanyagok közé. A Finanzlandesdirection in Siebenbürgen, a Finanzprocuratur, a Staatsbuchhaltung és a Berg-, Forst- und Salinen Direction irattárából eredetiben kellett átvennie az őt illető anyagot; más közlevéltárakból és a Gyulafehérvári Káptalan, valamint a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltárából csak transsumálás útján. (Az 1860-i instructiót l. F 234. XVI. I. Fasc. 3:33.)

Azon iratoknak, amelyek a kincstári hatóságok irattáraiból kerültek az archivumba, csak egy része keletkezett Habsburg-kori erdélyi kincstári szervek működése során. Az anyag jelentős részét, a levéltár elsősorban kincstári jogbiztosító iratokat tartalmazó részének, az I—XIV. szekrénynek törzsét az egykori Apafi-levéltár idekerült része teszi (amely II. Apafi Mihály és felesége, Bethlen Kata defectusa után is külön életet élt). Ez a levéltárrész kb. a 13. század második felétől tartalmazott iratokat: elsősorban jogbiztosító okleveleket, de birtokgazdálkodási, I. Apafi Mihály korából udvartartási, valamint a II. Apafi Mihály bécsi pénzügyeire vonatkozó iratokat is. Valószínű, hogy az Apafi-levéltárrész őrizte meg a fejedelmi korból a nagy kincstári birtokokra nézve fennmaradt iratanyag jó részét is. Az ifjabb Apafinak Bethlen Katával kötött házassága a Bethlen-birtokokra vonatkozó nem csekély iratanyagot is involvált az Apafi-anyagba. Egyébként nemcsak az Apafi-defectus révén került jelentős iratanyag az Erdélyi Fiscalis Levéltárba, hanem más erdélyi birtokos családok kihalása vagy nota révén is. (Egytelkes nemestől a néhány tucat faluval bíró főrangúig mindenféle családdal találkozunk itt.)

Az anyag „törzsének" legnagyobb része kincstári, defectus seminis vagy nota révén a kincstárra háramló vagy olyan birtokokra vonatkozott, amelyekre a kincstár valamiképpen jogot formált. Ezekhez kapcsolódnak a tized-, tizedbérlet-, kocsma- és mészárszékjog, vámügyek.

A következő nagy csoport a bányáké: a két nagy fémbánya-uradalomé (a zalatnaié és a vajdahunyadié), a csíki vasbányáké, a zarándi kiváltságos bányahelyeké és Abrudbányáé, a sóbányáké. Ezekhez csatlakoztak az aranymosó cigányok külön gyűjteményben kezelt iratai és a só szállításával kapcsolatos anyag.

További jelentősebb csoport a különleges helyzetű kincstári népeké (görögök, alvinci és dévai bulgárok, alvinci anabaptisták, zsidók, váruradalomhoz tartozó kiváltságos katonaság — puskások, bástyások, határőrző plájások —).

Kevésbé képviseltek a városok és céhek. Nem jelentéktelen ellenben az egyházi vagyonra vonatkozó anyag. Kerültek ide nem birtokjogi, hanem vallási ügyeket tartalmazó egyházi vonatkozású iratok is — pl. ún. szentháromsággyalázási ügyeké — annak révén, hogy a fiscus bizonyos ilyen esetekben pert indított.

Külön csoportot képeznek a szász nemzet jogait és birtokait, s azok II. Józsefkori kincstári kezelésbe vételét illető iratok, továbbá a szász papság ügyeinek iratai. Tárgyi csoportba foglalhatók az eddigiekben nem említett kincstári jövedelmeket (census Sancti Martini, quinquagesima), valamint a kincslelet-(thesaurus latens-)ügyeket illető iratok is.

Élesen elválnak tárgyilag ezektől a csoportoktól a kincstári igazgatást illető iratok (tisztségre ajánlott tisztviselők kötelezvényei — reversalis —, elszámolási vagy utólagos liquidatiói). Megjegyzendő e helyt, hogy bár a hatósági utasítások általában külön gyűjteménybe (a XVI. szekrény első részét kitevő Instructiones) kerültek, az I—XIV. szekrényben is találunk ilyen anyagot (ugyanúgy, ahogy a határőrezredek felállításával kapcsolatos kártalanítási — bonificatiós — ügyek irataiból is jutott ezekbe a szekrényekbe, annak ellenére, hogy az említett anyag törzse több szekrényt foglal el a XV—XXVI. b) szekrénysorban).

Végül az anyag kis részét a lehető legkülönbözőbb ügyek teszik ki (nemesfém-, higany-, só- és harmincadkihágási ügyek, út-, híd-, katonai kvártélyház-, postaállomás-építési és -fenntartási ügyek, adó- és más közigazgatási vonatkozású ügyek, közjogi jellegű okmányok — fejedelmek megállapodásai szász városokkal — és helységek lakosainak vitái, megegyezései — Abrudbányán az unitusoknak tisztségekre nem engedése, Alsóbajomban a románok befogadása az incolatusba, templomok építése stb. —). A XV—XXVI.b) szekrény anyagáról különleges volta miatt a részletes elemzés megfelelő helyén emlékezünk meg.

Az iratanyag legkorábbi része a 13. század elejéről való; a 13. századot azonban még elenyésző százalék képviseli anyagunkban. A 14. századtól fokozatos mennyiségi gyarapodást mutat az anyag, de csak a 16. század második felétől beszélhetünk nagyobb tömegű irat létéről egy-egy időszakból. Az anyag zöme azonban a 17. század utolsó harmadából (lényegében Apafi fejedelemségétől kezdődőleg) és a 18. századból való; 19. századi iratokból ismét aránylag kevesebb került a levéltárba.

Az iratanyag rendezésének alapelveit az 1769-i instructio állapította meg, s a levéltár későbbi egész életében (néhány különleges anyagot tartalmazó szekrénytől eltekintve) ez szolgált zsinórmértékül (ha ugyan az anyag vagy a rendezők gondatlansága miatt a legkülönbözőbb módosulásokkal is). Az eredeti elkép-

zelés az anyag szigorú tárgyi rendezésén alapult. Ezen lényegében véve az iratanyag területi csoportosítását kell érteni. A rendezők kezébe elsősorban kincstári (ideértve az eladományozott, elzálogosított birtokokat is) uradalmakat illető anyag került; ezt az egyes nagy birtoktestek szerint csoportosították (amennyire lehetett). Egy-egy ilyen uradalom (vagy különálló egyes helység) iratait évrendbe sorolták és huszonnégyesével fasciculusokba osztották. Ha a birtok anyagában mind az egész uradalomra, mind pedig egyes helységeire vonatkozólag voltak találhatók iratok, akkor külön sorozatokat alakítottak ki az egész uradalom, ill. az egyes falvak anyagából. Az első instructio elvként mondotta ki azt is, hogy egy fasciculusba még akkor sem kerülhet két különböző uradalomra vonatkozó anyag, ha egyé nem töltené be a 24-es számot. A fasciculusok egyes darabjait az ábécé nagybetűivel jelölték meg; maguk a fasciculusok is sorszámot kaptak, ez az egész anyagon végigfutott. Az így rendezett anyagot lényegében a törvényhatóságok szerinti tagozódás alapján osztották be a levéltár egyes szekrényeibe. Ugyanígy rendezték a bányák, a tizedek stb. anyagát is.

Ezt a rendszert azonban csakhamar több ponton áttörték. Magával a szekrénybeosztással kapcsolatban is bajok mutatkoztak. Az Erdélyi Fiscalis Levéltár anyaga ti. az első nagyarányú rendezés (és a vele együtt járó lajstromozás és mutatózás) befejeztével még nem zárult le: egyre újabb anyag érkezett a kormányhatósági stb. levéltárakból. Ezt azonban már nem volt hová beiktatni a fasciculusok lezárt sorozatába. További szekrényeket kellett létrehozni belőle. Így történt, hogy pl. a Hunyad megyei fiscalis birtokok anyaga ma részben a II. szekrényben foglal helyet (ahová a rendezés első szakaszában került), részben a X.-ben (amely már a „pótszekrények" közé tartozik); Fogarasvidéké a VI.-ban és a XIV.-ben stb. A fasciculusok egyvégtében való sorszámozását sem lehetett fenntartani. A VIII. szekrénytől kezdődőleg az egyes szekrények elején újra kezdődött a fasciculusok sorszámozása. Minthogy pedig még a „pótszekrények" sorozatát is át- meg át kellett törni újabb szekrények beállításával (ezek a VI. stb. a), b) — vagy VII. stb. 1/2 számot kapták), már a VI. a) szekrénytől kezdődőleg (amely utólagosan helyeztetvén el a levéltárban, természetesen újonnan kezdődő fasciculus-sorszámozást kapott) megbomlott a fasciculusszámok végigfutó rendje.

De magukon az egyes fasciculusokon belül sem lehetett megtartani a rendszert. Sem az időrend, sem a területi szempont megtartása nem sikerült. Az időrend pontatlanná válásának első oka az volt, hogy egy-egy irat mellé gyakran odahelyezték a vele kapcsolatos egyéb darabokat is (pl. egy birtok összeírása mellé a fiscalis director memorialéját az uradalmat illető kincstári jogokról, a birtok becslését, X. Y. kérelmét az uradalom neki adományozása tárgyában stb.). Ezek pedig sokszor korábbiak vagy későbbiek voltak, mint az időrendi elhelyezés alapjául szolgáló összeírás. Jelentősebb problémát okozott a transsumptumok dolga. Ezek ti. az időrendre (a területi megosztásra) való minden tekintet nélkül foglalnak magukban különböző iratokat (1608-i oklevél után 1324-i, majd 1746-i stb., s mindezt 1769-nél — akkor készült a transsumptum — helyezték el az időrendben). A már lezárt fasciculusokba (vagy végükre, ha nem volt teljes a 24-es szám, vagy mellékletként valamelyik irat mellé) később előkerült vagy később keletkezett iratokat is soroltak be. A 19. században a levéltárba kerülő anyag elhelyezésénél pedig az időrendi elv csődöt mondott. A nagy kormányhatósági levéltárakat már kimerítették, alig-alig jött újabb anyag. Ezek lajstromozásával nem lehetett megvárni, míg egy-egy fasciculusra való összegyűlik az egyes szek-

rényekben; azonnal bejegyezték őket a megkezdett fasciculusok végére. Minthogy pedig az iratok ilyen egyenkénti előkerülése természetesen nem időrendjükben történt, az egyes szekrények végére általában több fasciculusnyi ilyen időrend nélküli anyag került.

A területi elv érvényesülésének még több akadálya volt. Az eredeti elgondolás szerint egy-egy fasciculusnak vagy fasciculus-sorozatnak egy uradalom (vagy helység) iratait kellett tartalmaznia. Az uradalmak területe azonban korántsem volt állandó. Az iratok által felölelt századok alatt el-elcsatoltak belőlük egy-két falut más uradalmakhoz, vagy eladományozták őket; s az uradalom növekedhetett is hozzácsatolt újabb falvakkal. Az olyan hatalmas dominiumokat pedig, mint például a fogarasi, részuradalmakra osztották, s a jogbiztosító oklevél stb. gyakran csak egy-egy részt tartalmazott. Mindezeknél sokkal több baj okozójává váltak azonban bizonyos láncszerű kapcsolódások. Tegyük fel pl., hogy egy fasciculusba eredetileg csak az X megyei A helységre vonatkozó iratokat kívánták osztani. Minthogy azonban az idők során kihalt az A-ban is birtokos N család, a defectus seminis kapcsán a kincstárra háramló birtok jogbiztosító iratanyagát is ebbe a fasciculusba sorolták. Az N család azonban A helységen kívül X megyében még B-ben és C-ben, Y székely székben pedig O-ban, P-ben és Q-ban is birtokos volt, úgyhogy a fasciculus anyaga a terület szempontjából máris jócskán kibővült. Később az uralkodó egy nagyobb birtoktestet (A-t, B-t és a Z megyei K-t) eladományozott. Így ismét egy (most már egy harmadik törvényhatósághoz tartozó) helység kapcsolódott be a láncba. Később a fiscus egy per kapcsán összeíratta az egész H-i uradalmat, amelyhez (56 más, három törvényhatóságban fekvő faluval együtt) A is tartozott; az összeírást, nem lévén már másutt alkalmas hely, szintén ebbe a fasciculusba helyezték. Vegyük még hozzá ehhez azt, hogy esetleg egy másik A-ban birtokos családnak is magva szakadt (Erdélyben ti., török hódítás nemlétében, a birtokviszonyok lényegesen stabilabbak voltak a magyarországiakénál, s így nem volt ritkaság, hogy egy-egy falu 8—10 nagy- vagy középbirtokos család közt oszlott meg, akik amellett 5—10—50 más faluban is birtokoltak kisebb-nagyobb részjószágokat, ill. egész helységeket), s ez ismét más falvakat involvált; vagy azt, hogy az N család A-i jobbágyai a Z megyei M-re szöktek, ill. az Y széki R-ről húzódtak át A-ra, s a visszakövetelésükkel, ill. visszaszerzésükkel kapcsolatos iratok (repetitoriák, cautio fidejussionalisok stb.) szintén a fasciculusba kerültek, s végül azt, hogy az anyagban hivatali levelezés is volt. A királyi és udvari rendeletekben pedig (rescripta regia, decreta aulica; elsősorban ezek birtak a hivatali levelezési anyagból jogbiztosító hatállyal) gyakran több, egymástól elütő tárgy is került egymás szomszédságába. Így azután A község fasciculusába kerülhetett egy olyan rescriptum is, amely a rá vonatkozó birtokjogi döntésen kívül hasonlót tartalmazott még hét-nyolc más — három-négy, eddig nem szerepelt törvényhatóságban fekvő — helységre nézve is (s esetleg rendelkezést az X. Y. hanyag vagy sikkasztó kincstári tisztviselő elleni eljárásra vagy N. N. szebeni lócsiszár harmincadsérelmének orvoslására).

Mindehhez vegyük még hozzá a transsumptumok okozta bonyodalmakat. Ezek ti. nemcsak az időrendbe nem illeszkedtek bele. Egy-egy transsumptum képe a következő lehetett: X. Y. 1518-ban donatiót nyert *a*, *b*, *c* és *d* helységre. Néhány év múlva eladja *a* falut és korábbi, szerzett birtokának helységeit, *e*-t, *f*-et, *g*-t és *h*-t N. N.-nek. N. N. ugyanakkor elcseréli *i*, *k*, *l* és *m* falvait A. B. *n*,

o, *p* és *q* falvaira, illetve ottani részjószágaira. X. Y. azután húsz év múlva utód nélkül hal el; a fiscus birtokba veszi *b*, *c* és *d* falut, és pert indít N. N. örökösei ellen *a*, továbbá a zálogjogon bírt kincstári birtok, *r*, *s* és *t* falvak iránt. Mindehhez azután N. N. és A. B. örököseinek birtokaira, továbbá az X. Y. birtokát elnyert személy és annak leszármazottai jószágaira vonatkozó különböző birtokügyek kapcsolódhattak. Így egy-egy transsumptumba több törvényhatóságban fekvő nagyszámú falu kerülhetett, gyakran magyar-, sőt horvátországi helységek is.

Alaposan áttörték azután a rendszert a különleges jellegű ügyek iratai. Ezeket külön szekrényekben helyezték el (így keletkeztek a Bonificationes szekrényei, a két szekrénnyi Miscellanea stb.). Ezek egy részénél megtartották az I—XIV. szekrény rendszerét (ha gyakran ugyan csak formálisan is), másutt különleges levéltári rendszert dolgoztak ki.

Végül pedig maradt olyan anyaga is a levéltárnak (elsősorban birtokgazdálkodási és vegyes iratanyag), amelyben az 1950-es években kellett végleges tárgyi rendet kialakítani.

Az iratanyagot egységes segédkönyvekkel szándékoztak ellátni. Kétféle ilyen segédeszköz készült: elenchus és mutató. Mindkettőt általában szekrényenként vezették (csak az I. és II. szekrény nyert közös segédkönyveket). Az elenchus a használhatóbb: ez a levéltár rendjében haladó részletes ismertetés az egyes iratokról. Három hasábra különül: középütt az irat évszámát, majd kivonatát adja (olyan alaposan, hogy egy-egy fontosabb vagy több helynevet stb. tartalmazó oklevél kivonata oldalakra terjedhet, egy-egy terjedelmesebb transsumptumé pedig nemegyszer 40—50 oldalra is). A transsumált iratokat ti., csakúgy, mint a mellékleteket, külön-külön sorolja fel. (Kivételt ebből a szempontból csak a helyenként szereplő „inutile" darabok képeznek; ezekből néha száznál is többet fognak egy kalap alá semmitmondó meghatározással.) A két oldalsó hasábba a mutatóba kerülő címszavakat jegyezték be: a bal oldaliba a személyneveket (birtokosok neveit — ilyenkor, ha helység volt a birtokos, helynév is szerepelhetett a bal oldali hasábban —, áruba bocsátott vagy szökött jobbágyokét, feljelentések tevőiét stb.), a jobb oldaliba a birtokok, ill. jogok nevét vagy megjelölését. A különleges anyagot tartalmazó szekrények egyikénél-másikánál a segédkönyvek is az általánostól eltérő módon készültek. A mutatókönyvek betűsorosak; csak név- és helynévmutatók, tárgyi címszavaik ritkák. Emellett csak az elenchus lapszámára utalnak, s az irat évszámát sem közlik.

A kutató így elsősorban az elenchusokat kell hogy használja. A kérőlapra a fond neve vagy annak rövidítése (EFL) mellé a szekrény és a fasciculus számát és az irat betűjét vezesse rá. Arról már a korábbiak során tettünk említést, hogy az anyag a 18. század végével megcsappan (a fisco-Apafiana birtokok eladása, ill. zálogba vetése, másrészt pedig az írásos gyakorlat átalakulása révén). Az Erdélyi Fiscalis Levéltárat csak egy jelentősebb csonkulás érte. (Az Országos Levéltárba való átadását sem előzte meg olyan barbár selejtezés, amilyen az Erdélyi Kincstári Levéltáron végigpusztított.) A Magyar Országos Levéltárban ti. kiemelték az anyagból az 1526 előtti okleveleket, amelyeket a Mohács előtti gyűjteményben (korábbi nevének rövidítése DL) helyeztek el. Az elenchusokba bevezették azt a számot — ezekben az esetekben —, amelyet az iratok a gyűjteményben nyertek. A kiemelés nem volt teljes; különösen a transsumptumokban maradt sok középkori oklevél az Erdélyi Fiscalis Levéltárban. A kiemelt iratok DL-számának bevezetésében is vannak itt-ott hibák.

Az alábbiakban szekrényenként összefoglalóan ismertetjük anyagunkat.

I. szekrény

19 1/2 csomó, 2 félkötet

Apafi—Bethlen-törzsbirtokok, Fehér megyei kincstári birtokok és tizedbérletek:

a két család törzsbirtokai, a gyulafehérvári, krakkói, alvinc-borbereki uradalom, egyes Fehér megyei helységek, a nagyenyedi kollégium birtokai; az Alvinczi, Bánffy, Budai, Flistich, Haller, Hedri, Gerendi, Keresztessi, Mikola, Panity, Samarjai, Sebessi, Varsányi, Veress családok, Bánffy Zsigmond, Barcsai György, Pekri Lőrinc, Thököly Imre magszakadása, ill. nota révén a fiscus kezére került, a Mikes családtól visszaváltott és a Barcsaiakkal elcserélt birtokok; Fehér megyei fiscalis tizedek.

II. szekrény

7 1/2 csomó, 2 félkötet

Hunyad megyei fiscalis birtokok és tizedbérletek:

a vajdahunyadi uradalomkomplexum (a vajdahunyadi, hátszegi, monostori, mardzsinai uradalom), a dévai uradalom, dévai puskások, bulgárok, illyei uradalom, vegyes Hunyad (stb.) megyei helységek; a micskei és kereki uradalmak; az Apafi-birtokok általában; Hunyad megyei tizedbérletügyek; a Bája, Balog, Bánházi, Barcsai, Batzallári, Bethlen, Boldvai, Boldogfalvi, Cserményi, Folti, Hirsz, Kalugeritza, Keresztessi, Mikola, Naláczi, Puj, Répási, Szacsali, Vajda családok defectusa, ill. nota révén a fiscusra háramlott birtokok.

III. szekrény

20 csomó, 2 kötet

Küküllő, Doboka és Belső-Szolnok megyei fiscalis birtokok, sóbányahelyek és tizedbérletek:

a **küküllővári**, radnóti, ebesfalvi, almakeréki, gálfalvi, katonai, szamosújvári, somkeréki, nagysajói, nagyfalusi, kendilónai uradalom, tizedbérletügyek a három megyéből, Belső-Szolnok megyei szárazvám-, sókihágási ügyek. Dés, Désakna, Szék, az említett megyék (s más megyék) egyes falvai, II. Rákóczi Ferenc összes Belső-Szolnok megyei fiscalis jószágai, a Balásffi, Balku, Balog, Bánffy, homoródszentmártoni Bíró, Csáky, Deési, Fülöp, Gávai, Gecső, Helmon, Keczeli, Keresztessi, Macskási, Mikola, Nagy, Nápolyi, Ördög, Pernyeszi, Pordán, Samarjai, Sárközi, Serédi, Kamuthy, Székely, Váradi, Viczei, Zólyomi, Zutori családok defectusa révén a fiscusra háramlott birtokok; tizedperceptor liquidatiójának ügye, adósságügy.

IV. szekrény

23 csomó, 2 kötet

Kolozs, Torda, Közép-Szolnok, Kraszna megyei fiscalis birtokok, tizedek és sóbányahelyek, a katonai, encsi (Doboka megye), gyalui, kolozsmonostori, bánffyhunyadi, görgényi, vécsi, tasnádi, somlyói, görcsöni, krasznai, nagyfalusi

uradalom, Zilah; helységek az említett törvényhatóságokból (más erdélyi és magyarországi megyékből is), Kolozs, Torda (Dés, Szék, Vízakna is), Közép-Szolnok, Kraszna megyei tizedbérlet, beszterce vidéki tizedügyek; az Ákosi-, Alsó-, Antos-, Balásházi-, Balogh-, Bánffy-, Banga vagy Dobai-, Bánházi-, Bélteki-, Borzási-, Büdeskuti-, Csáky-, Csanádi-, Cseh-, Csomaközi-, Dobsai-, Fodor-, Gergely-, Gyerőfi-, Jaksi-, Joó-, Keresztessi-, Macskási-, Melith-, Mikola-, Mikó-, Nagy-, Nemes-, Ördög-, Pekri-, Pernyeszi-, Posztós-, Samarjai-, Sándorházi-, Sárdi-, Sebesi-, Serédi-, Szarvadi-, Szekeres-, Szénás-, Szikszai-, Szücs-, Tholdalagi-, Tóth-, Turzai-, Újnémethi-, Vajda-, Valkai-, Várfalvi-, Vass-, Vér-, Witéz-, Zutori-defectus, ill. nota révén a fiscusra háramlott birtokok; Thököly-birtokok; az erdélyi Báthori- és Rákóczi-birtokok általában; Apor László bonificatiójának ügye.

V. szekrény

27 csomó, 2 kötet

Zaránd megyei fiscalis birtokok, az erdélyi bánya- és pénzverésügy általában, zalatnai uradalom, egyes nemesfémbánya- és aranymosóhelyek, a sóügy általában, Vízakna, székely és szász székek:

a halmágyi, tótváradgyai, zalatnai, törcsvári uradalom, a Királyföld általában, királyföldi tizedek, a census Sancti Martini ügye, szász tizedek, szász és székely székekben lévő helységek; Marosvásárhely, a két Oláhfalu, Zetelaka; az erdélyi érc-, bánya- és pénzverésügy általában, Abrudbánya, Verespatak, Korna, Körösbánya, Cebe, Riska, Karács, Nagyalmás, Csertés, Harcagán, Gyergyócsomafalva, Csíkmadaras bányahelyek, Szász- és Oláhpián aranymosóhelyek; a sóügy általában, Vízakna, Parajd, Sófalva; helységek, amelyekbe a zalatnai uradalomról szöktek jobbágyok; a gyergyószentmiklósi, szépvízi, kantai és ebesfalvi örmények ügyei; a belényesi (Bihar megye) uradalom is; a Cserei János-, Csiszár-, Daczó-, Geréb-, Gyulaffi-, Halmágyi, Kassai-, Kálnoki Mihály-, Kristsori-, Lucs-, Mihály-, Mikes Kelemen-, Péchy Simon-, Pókai-, Johannes Sachs von Hartenecк-, Sebesi-, Szabó vagy Fodor-, Szabó-defectus, ill. nota, a szombatosok notája révén a fiscusra háramlott birtokok, Gyulay-, Jósika-, Kozma-, Naláczi-, Szegnyei-birtokok ügyei.

VI. szekrény

12 csomó, 2 kötet

A fogarasi uradalom:

az uradalom (és más Apafi- és fiscalis uradalmak), más törvényhatóságokbeli helységek is (részben azok, amelyekbe az uradalomból jobbágyok szöktek); fogarasi bástyások, plájások ügyei; a Balásffi-defectus kapcsán a fiscusnak jutott birtokok.

VI. a) szekrény

6 1/2 csomó, 2 kötet

Székely székek:

az udvarhelyi uradalom; Marosvásárhely; Parajd, Sófalva, a székely primipilusok és pixidariusok nemesi sóilletőségének ügyei; a csíkmadarasi vasbánya,

a gyergyói fűrészmalom; székely plájások ügyei, székelyföldi helységek; a szombatosok, Cserei János, Kálnoki Mihály, Mikes Kelemen notája révén a fiscusra háramlott birtokok; a Teleki—Nádasdy per ügye.

VI. b) szekrény

1/2 csomó, 1 kötet

Az erdélyi zsidókat illető iratok.

VI. c) szekrény

1 csomó, 1 kötet

Az erdélyi fiscalis aranymosó cigányokat illető iratok.

VI. d) szekrény

2 csomó, 1 kötet

Az erdélyi görögökre vonatkozó iratok.

VII. szekrény

17 csomó, 2 kötet

Kővárvidék:
kővári uradalom; elvétve más törvényhatóságok helységeire, a Telekiek más birtokaira és jogaira vonatkozó anyag, a Pap- és Simon-defectus révén idekerült iratok.

VII. a) szekrény

19 csomó, 2 kötet

Kővárvidék; elvétve más törvényhatóságok helységei, ill. a Telekieknek más fiscalis uradalmakban levő jószágai.

VIII. szekrény

13 csomó, 2 kötet

A szász natio és törvényhatóságok:
a törvényhatóságok és helységeik általában (elvétve más törvényhatóságok helységei is); tized-, -bérlet-, villicalis tized-, census cathedraticus-ügyek, a szebeni kórház és jószágai.

VIII. appendix-szekrény

25 csomó, 2 kötet

A szász natio és törvényhatóságok:
a törvényhatóságok és helységeik általában; a hét bírák jószágai; a szász natio jogai általában; tized-, census Sancti Martini-, census cathedraticus-ügyek, a szász papság ügyei; a szászok kötelezettségei a vízaknai sóbányával kapcsolatban; ötvenedügyek (elvétve más törvényhatóságok helységei).

IX. szekrény

19 csomó, 2 kötet

Fehér megyei fiscalis birtokok, sóügy, nemesfémbányák:
a gyulafehérvári, krakkói, balázsfalvi, alvinc-borbereki, zalatnai, offenbányai uradalom; más fiscalis uradalmak; Nagyenyed; más Fehér megyei helységek; Vízakna, Marosportus, sóhajósok ügyei (más sóbányák, a dévai sókikötő is); az alvinci bulgárok ügyei (a gyulafehérvári pénzverde, a dévai vasmű, a belényesi uradalom ügyei is); az Alvinczi-, Bágya-, Bánffy-, Bíró-, Fodor-, Keresztessi-, Koncz-, Köleséri-, Püspöki-, Samarjai-, Sebesi-, Székely-, Vadász-, Zólyomi-defectus révén a fiscus kezére került jószágok; Apor Péter kezére jutott fiscalis birtokok ügye; Rácz István provisor számadásával kapcsolatos iratok.

IX. a) szekrény

38 csomó, 2 kötet

Fehér megyei fiscalis birtokok, sóügy, nemesfémbányák:
a gyulafehérvári, krakkói, balázsfalvi, alvinc-borbereki, zalatnai uradalom (és ennek határperei), az offenbányai uradalom; Abrudbánya, Vízakna, más Fehér megyei helységek; más törvényhatóságokbeliek is; sóhajósok, sóvágók, alvinci bulgárok, anabaptisták ügyei; az Alvinczi-, Czirjék-, Détsei-, Keresztessi-, Kövér-, Mikes Kelemen-, Samarjai-, Váradi-defectus, ill. nota révén idekerült iratok.

X. szekrény

55 csomó, 2 kötet

Hunyad megyei fiscalis birtokok, ércbányák, hajósok ügyei, tizedügyek:
vajdahunyadi, dévai, illyei uradalom, Hátszeg, Dobra; más Hunyad megyei helységek (más fiscalis uradalmak, más törvényhatóságokbeli és magyarországi helységek is); Nagyág; a Barcsaiaknak a kincstári vasbányákban való részesedésének ügyei; illyei hajósok ügyei; tizedügyek; a Bája-, Bányai-, Barcsai-, Boldogfalvi-, Brazovai-, Cserményi-, Csimó-, Diósi-, Diószegi-, Gyurkicza-, Halmágyi vagy Golja-, Keresztessi-, Körmöndi-, Lászlófi-, Macskási-, Moga-, Naláczi-, Oda vagy Bája-, Olosz-, Pap-, Pestesi-, Pogány-, Puj-, Rusori-, Samarjai-, Szacsali-, Thordai-defectus, ill. nota révén a fiscusra háramlott jószágok; a Thököly-jószágok; a Gyulayaktól visszaváltott birtokok; a Károlyi és Thurzó családra vonatkozó anyag; határőrszolgálatból kiengedett Hunyad megyei nemes családok birtokai.

X. a) szekrény

4 csomó, 2 kötet

Zaránd megyei fiscalis jószágok és bányahelyek:
a halmágyi és tótváradgyai uradalom; Körösbánya, Cebe, Karács, Riska; más Zaránd megyei helységek (más törvényhatóságok helységei is); a zalatnai, belényesi és halmágyi uradalom határvitája; a brádi harmincad ügye; Kraszna és Közép-Szolnok megyei tizedügyek; a Kassai-, Kristsori-, Moguca vagy Moga-defectus révén a fiscusra háramlott birtokok.

X. b) szekrény

18 csomó, 2 kötet

Kolozs megyei fiscalis jószágok és tizedek, Kolozsvár, Kolozs sóbányaváros: a gyalui, katonai és kolozsmonostori uradalom; Kolozsvár, Bátos, Teke; Kolozs; Kolozs megyei tizedbérletügyek; más Kolozs megyei helységek (más törvényhatóságok helységei is); a Bikali-, homoródszentmártoni Bíró, Csanádi-, Dési-, Diószegi-, Keresztessi-, Lészai-, Makulyi-, Mikola-, Kamuthy-, Puj-, Sárdi-, Suki-, Szikszai-, Török-, Valkai-, Vitéz-defectus, ill. nota révén a fiscusra háramlott jószágok; Bánffy-, Csáky-, Prépostváry-birtokok.

XI. szekrény

20 csomó, 2 kötet

Torda megyei fiscalis jószágok, Torda sóbányaváros, Torda megyei bonificatio-ügyek:
a gerendi, görgényi, mezőbodoni uradalom; Ó- és Új-Torda, a tordai kamaraház jószágai; Szászrégen; más Torda megyei helységek (más erdélyi törvényhatóságok helységei; a sóbányák általában is); a Bánházy-, Lugosi-, Nemes-, Polus-, Samarjai-, Lőkösi-, Szutsáki-, Vitéz-defectusok révén a fiscusra háramlott jószágok; bonificatio-ügyek.

XI 1/2 szekrény

10 csomó, 2 kötet

Küküllő megyei fiscalis jószágok:
a bonyhai, ebesfalvi, gálfalvi, küküllővári, radnóti uradalmak, más Küküllő megyei helységek (a többi fisco-Apafiana birtokok, a krakkói és váradi uradalom, az erdélyi fiscalitasok általában is; más törvényhatóságok helységei is); a Balogh-, Enyedi-, Eperjesi-, Farkas-, Fentősi-, Gohei-, Hosszúaszói-, Katona-, Nemes-, Sárándi-, Szegedi-defectus révén a fiscusra háramlott jószágok.

XII. szekrény

10 csomó, 2 kötet

Doboka megyei fiscalis jószágok és tizedek, Szék sóbányaváros:
a szamosújvári uradalom, más Doboka megyei helységek (más fiscalis uradalmak, más törvényhatóságok helységei is); Doboka megyei tizedügyek; a Diószegi-, Eördögh-, Ghylányi-, Korda-nota, ill. defectus (az utolsó kapcsán Apor-, Farkas-, Sámbokréti-jószágok is), a Nagy-, Némai-, Pap-, Redmeczi-, Serédi-defectus révén a fiscusra háramlott birtokok, a Vass-jószágok; a 2. román határőrezred felszámolásával kapcsolatos iratok.

XII 1/2 szekrény

26 csomó, 2 kötet

Belső-Szolnok megyei fiscalis jószágok, Dés, Désakna sóbányaváros:
a szamosújvári, magyarláposi, somkeréki uradalom, más Belső-Szolnok megyei helységek (más fiscalis uradalmak, más törvényhatóságok helységei, magyarországi helységek is); Dés, Désakna; a Csonka-, Kemény-, Keresztessi-, Thorma-defectus révén a fiscusra háramlott jószágok; Kamuthy-, Kovacsóczi-, Mikes-, Mikola-birtokok.

XIII. szekrény

13 csomó, 2 kötet

Közép-Szolnok megyei fiscalis birtokok és tizedek:
a szilágycsehi, tasnádi uradalom, Zilah, a megye más helységei (más fiscalis uradalmak, más törvényhatóságok helységei is), Közép-Szolnok megyei tizedügyek; a Básti-, Bíró Matolcsi-, Boldvai-, Csomaközi-, Darvas-, Dobai-, Dobszai-, Guthi-, Jaktsi-, Koszorús-, Lator-, Medgyesi-, Serédi-, Sulyok-, Szathmári-, Tolnai-, Újnémethi-defectus révén a fiscusra háramlott jószágok.

XIII. a) szekrény

10 csomó, 2 kötet

Kraszna megyei fiscalis birtokok és tizedek:
a krasznai és somlyai uradalom, a megye más helységei (más törvényhatóságok helységei, magyarországiak is); tized, nemesi sóügyek; a Balásházy-, Bánya vagy Dobai-, Básti-, Borzási-, Csomaközi-, Fülpösi-, Getző-, Guthi-, Hidi-, Kovács-, Lakatos alias Szabó-, Medgyesi-, Pándi-, Szénás-, Thordai-defectus révén a fiscusra háramlott iratok.

XIII. b) szekrény

4 csomó, 2 kötet

Magyarországot illető iratok.
A szekrény jórészt olyan természetű anyagot tartalmaz, amely valamilyen vonatkozásban van az 1691, ill. a 18. század közepe (a végleges területrendezés időszaka) előtti Erdéllyel, vagy úgy, hogy az egykor a Partiumhoz tartozott területekre (Bihar, Máramaros megye) vonatkozik, vagy úgy, hogy Magyarországot és Erdélyt egyaránt érintő notákhoz (Thökölyé, II. Rákóczi Ferencé stb.) kapcsolódik, Magyarország és Erdély, ill. határszéli uradalmak határvitája kapcsán stb. (Így bőven került a szekrénybe Erdélyre vonatkozó anyag is.) Defectus, nota vagy a fiscus által támasztott másfajta jogigény révén a Rákóczi-, Bercsényi-, Vay Ádám-, Rhédei-, Thököly-, Serédi-, Dolhai-, Teleki-, Kemény- és Lónyai-, Bilkei-, Csomaközi-, Kállai-, Sombori-, Báthori és Lónyai-, Nádasdy-jószágokra nézve kerültek a szekrénybe iratok.

XIV. szekrény

34 csomó, 2 kötet

A fogarasi uradalom (a többi fisco-Apafiana birtokok is); a Boér-, Nemes-defectus és a Thököly-nota révén a fiscusra háramlott fogarasvidéki birtokok; fogarasvidéki bonificatiós ügyek is.

XV. szekrény

9 csomó, 2 kötet

A határőrvidék felállítása során történt birtokkisajátítások jóvátételével (bonificatio), kis részben pedig a határőrség feloszlatásával kapcsolatos iratok. A határőrvidék részeivé vált községeken kívül nagyszámú más erdélyi helység

is szerepel a szekrény anyagában (azok, amelyekben a határőrvidékről áttelepített birtokosok bonificatiót nyertek, ill. amelyeket ezek a helységek involváltak stb.). Az anyag majdnem kizárólag a két román határőrezred területére vonatkozik; a két székely gyalogezred egyáltalán nem szerepel a szekrény fasciculusaiban.

XVI. szekrény

24 csomó, 1 kötet

Ez a szekrény az I—XIV. szekrénytől elütő, vegyes fajtájú iratokból áll. Magában véve is több, összetett részre tagolódik.

I. Utasítások (Instructiones)

1. *Pénzügyigazgatási országos hatóságok instructiói*
1553–1770

A fasciculus kincstartók, kincstartósági elnökök, a Cameratica Commissio instructióit és fontosabb normatív rendeleteket tartalmaz.

2. *A kincstári jogügyigazgatóság (Fiscalis Directoratus) instructiói*
1718–1852

A fasciculus a Fiscalis Directoratus és vezetője, valamint annak helyettese instructióin kívül a hatóság tisztviselőinek eskümintáit és egy-két normatív rendeletet is tartalmaz.

3. *Az Erdélyi Fiscalis Levéltár instructiói*
1767–1860

Instructiók mellett kinevezési, esküokmányok és szabályrendeletek is.

4. *A kincstári ügyészek (fiscalis procuratorok) instructiói*
1747–1775

5. *A királyi jövedelmek főpénztárnoka (proventuum regalium generalis perceptor) instructiói*
17. század vége–1717

6. *Kincstári uradalmi tisztek instructiói*
1696–1850

Uradalmi praefectusok, fiscalis provisorok és a fiscalis jövedelmek számvevője instructiói.

7. *Sóügyi instructiók és szabályrendeletek*
1664–1844

Az iratok egy részét a sóügyi személyzet utasításai teszik ki: a sóügyi igazgatóé, a sóbányák administratoráé, sókamarásoké, sókamarai személyzeté, a kamarai oeconomiák provisoraié és ispánjaié, másrészt sószállítási biztosoké, az alsóbb sószállítási személyzeté (marosportusi inspector, scriba, navium magister), a sóraktárok vezetőié és az aprósóeladóké. Sóügyi vonatkozású még a sóvágók cassa

fraternitatisát illető iratanyag, továbbá a Salinaria jellegű szabályrendelet-anyag. Ide került még némi vegyes iratanyag is (a bécsi osztrák biztosítótársaság statutumai stb.).

8. *Bánya- és pénzverésügyi instructiók és szabályrendeletek*
1701–1861

Az anyagban különböző fokokon találjuk meg a bánya- és pénzverésügyet illető utasításokat és szabályozásokat. Ide került a bánya- és pénzverésügyet, a bányaügyi személyzet egészét illető utasítás csakúgy, mint a zalatnai arany- és higanybányák provisoráé, az abrudbányai bányamesteré és más alsóbb bányatiszteké és szolgáké. Számos instructio képviseli az aranyváltási apparátust, kevesebb a kohászatit. Találunk itt pénzverésügyi utasításokat is. A fasciculusba a 18. század második—negyedik évtizedében a Habsburg-birodalomhoz tartozott Olténiára vonatkozó iratok is kerültek. Ide nyert beosztást néhány, a bánya- és pénzverésüggyel kevésbé szoros kapcsolatban lévő irat is.

9. *Tizedügyi utasítások és szabályrendeletek*
1770–1792

Kincstári tizedbiztos, tizedszedők, arendae perceptorok utasításai és a tizedügyet illető Normaliák.

10. *Harmincadügyi utasítások és szabályrendeletek*
1685–1785

Harmincadinspector, harmincadosok, harmincadszolgák instructiói, kimutatás a harmincadügyi személyzetről, harmincadügyi szabályrendeletek, tarifa.

11. *Fogarasi tisztek utasításai*
1675–1752

Fogarasvidék főkapitánya, fogarasi várkapitány, fogarasi és alsószombatfalvi uradalmi provisor és a plájás-személyzet instructiói, az erre vonatkozó szabályrendeletek.

12. *Országos hatóságok instructiói*
1693–1768

Az 1693-i gubernatori, továbbá a másik három országos méltóságnak és a Guberniumnak adott instructiók, Alvinczi Péter instructiója 1693-i bécsi útjára, az 1696-i thesaurariusi instructio, a Commissariatus Provincialis 1744-i utasítása, a bírósági reform ügyében kiküldött bizottság utasítása, királyi táblai cancellisták esküminta.

13. *Követi utasítások, vegyes utasítások, szerződések és rendeletek*
1664–1771

A fasciculusnak közel kétharmadát a független Erdély időszakából származó követi utasítások teszik (külállamokhoz, ill. azok megbízottaihoz — török pasák, Scherffenberg stb. — küldött megbízottaké). A maradék anyag országos összeírásokra kiadott utasításokból (1721, 1750, 1784—1785), néhány nemzetközi vagy közjogi vonatkozású szerződésből és egy-két különleges természetű iratból áll.

II. Birtokjogi iratok kivonatai

(Libri regii)

Az anyag négy kivonatból áll. Az első a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárában található királyi könyvekből készült (a nota vagy defectus révén a fiscusra háramlott és másoknak adományozott birtokokról). A második, csonka extractus ugyanennek a levéltárnak főleg inscriptionalis anyagát tünteti fel. A harmadik az Udvari Kamara levéltárában az erdélyi kincstári és Apafi-birtokokra vonatkozó anyagot tartalmazza. Az utolsó az Erdélyi Udvari Kancelláriа Levéltárában található birtokjogbiztosító okleveleket foglalja magában.

III. Kimutatások fiscalis jószágokról

(Regestra Fiscalitatum)

1650–1848

Az anyag az 1650-i regestrum mellett (amely másolatban és transsumptumokban található itt) fiscalis jószágok 1772-i lajstromát is tartalmazza, kimutatásokat a fiscalis uradalmakban jószágot bírókról, tizedlajstromot, azzal kapcsolatos hivatali levelezést és vizsgálati jegyzőkönyvet, a szász natio tizedeinek jegyzékét s kimutatásokat fiscalis perekről.

IV. Az országgyűlés előtt folyt perek jegyzőkönyvei és seriesei

1725–1761

Az anyagban a címben jelzett iratok találhatók, továbbá megszüntetett fiscalis perek jegyzékei.

V. Productionalis perek jegyzékei, kivonatai és kimutatások róluk

1755–1829

Az anyag a Forum Productionale előtt folyt perek serieseit (a recursus útján az udvarhoz promoveált productionalis perek jegyzékeit is), a Forum Productionale jegyzőkönyveit, azok kivonatait és az e szerv előtt folyt perekről készült kimutatásokat (generalis conspectusok) tartalmazza.

VI. A Gubernium előtt folyt (fiscalis) perek jegyzőkönyvei és egyéb iratai

1726–1822

A címben említett perek jegyzékei (series, specificationes, conspectus), jegyzőkönyvei (diaria, protocollares consignationes), thesaurariatusi rendeletek.

VII. A királyi tábla előtt folyt fiscalis perek jegyzékei, kivonatai és jegyzőkönyvei

1723–1829

VIII. Alsófokú bíróságokon megfordult fiscalis pereket illető iratok

1750–1822

A fogarasi kapitányság és a vajdahunyadi úriszék előtt folyt fiscalis pereket érintő iratok; jegyzékek alsóbb forumok előtt megfordult fiscalis perekről.

IX. Fiscalis directorok és procuratorok fogalmazványai és vegyes iratok

(Impura Directorum, Procuratorum et Miscellanea)

1754–1786

Kincstári jogügyigazgatók és ügyészek tisztázatlan jegyzőkönyvei (fogalmazványok, jelentések, reflexiók), Bíró Antal (a Thesaurariatus tanácsosa, a Fiscalia referense) jegyzőkönyve a Thesaurariatusban tárgyalt fiscalis ügyekről, a Baló kincstartósági tanácsos által vezetett Liber Denunciationum Jurium Fiscalium, egy tizedbérletlajstrom, egy főleg közigazgatási jellegű anyagot tartalmazó szabályrendeleti könyv (Liber Normalium) és jegyzékek a Fiscalis Directoratus szebeni levéltáráról.

*

A XVI. szekrény anyaga levéltári rendszerében is eltér a korábbiakétól. A fasciculusokra való felosztás megmarad, de minden egyes (a felsorolásban római számmal jelzett) részben újrakezdődik sorszámuk. A fasciculusokon belül pedig nem betűkkel, hanem számokkal jelzik az iratokat (ez helyenként az egész anyagrészen végigfut, függetlenül a fasciculus-beosztástól).

A szekrény segédkönyve is némileg eltér a szokásos elenchusoktól és mutatóktól. A kötetet tartalomjegyzék vezeti be; ezt az egyes anyagrészek iratainak jegyzéke követi. A kutató a fond neve és a szekrény jelzése mellett az így megállapított helymegjelölést (pl. fasc. 3:33) tüntesse fel a kérőlapon.

XVII. szekrény

21 csomó, 1 kötet

A. PRIVILEGIALES

1790–1847

A sorozat néhány fajta okmányt tartalmaz. Nagy többségét armalisok és házassági dispensatiók teszik; már kisebb számban vannak képviselve a szabadalomlevelek, még kevesebbel a születési bizonyítványok, előnév, főrang, indigenatus, udvari és egyházi méltóság adományozása. Segédkönyvül csak mutató szolgál az anyaghoz. A kutatónak a fond neve és a szekrény száma mellett ezt a sorszákell feltüntetnie a kérőlapon.

B. FISCALIS PEREKKEL KAPCSOLATOS IRATOK

Fiscalis uradalmakat illető iratok jegyzéke; iratjegyzékek az Erdélyi Fiscalis Directoratus fondjában a fiscalis pereket illetően található iratokról, a Thesaurariatus levéltárából az Erdélyi Fiscalis Directoratusnak áttett iratokról, elhalt fiscalis directorok és thesaurariatusi tisztviselők hivatali hagyatékában maradt iratokról, Apor István kincstartói levéltárának leltára, fiscalis pereket illető s más fiscalis érdekű iratjegyzékek, bírói parancsok.

Az anyag tárgyilag tagolt. Kutatás esetén a kérőlapon a fond nevét, a szekrény számát és a megfelelő tárgyi csoport megjelölését kell feltüntetni.

C. APAFIANA

Apafi-jószágok elszámolásai, Bornemissza Anna egy számadáskönyve, II. Apafi Mihály és özvegye évi számadásai, számlák II. Apafi Mihályné részére, Apafi-adósságok ügyei, II. Apafi Mihályné és özv. Nádasdy Ferencné perének iratai, birtok-

igazgatási iratok, Récsei István (az Apafi-birtokok praefectusa) levelei Balku Mihályhoz (II. Apafi Mihály, ill özvegye titkárához), egy jelentése II. Apafi Mihálynak, Balku fogalmazványai, fogarasi kapitányok ügyei, az Apafi-birtokokat illető iratjegyzékek.

Az iratanyag legnagyobb része fasciculus-rendbe van tagolva. Egy-egy fasciculus tárgyi egység: a Récsei—Balku levelezés és Balku fogalmazványai az egységen belül időrendben követik egymást. A fasciculusok egymásutánja azonban esetleges (Récsei levelei Balkuhoz a 15. fasc.-ban, 1714-i levelei viszont a 16. fasc.-ban foglalnak helyet stb.). Az anyag kis része nem ezekbe a sorszámozott fasciculusokba tartozik, de ez is tárgyilag tagolt.

Kutatás esetén a kérőlapon a fond és szekrény nevét és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

XVIII—XIX. szekrény

Miscellanea

XVIII. szekrény

26 csomó, 1 kötet

15. század – 1860-as évek

A szekrény egy részét a szokványos birtokjogbiztosító és privilegiális stb. anyag teszi, s ami ezzel együtt a levéltár I—XIV. szekrényében is található: hivatali levelezés, a fiscalis directorok opiniói stb. Ehhez a fajta anyaghoz a legközelebb a kiváltságos kincstári népekre vonatkozó anyag áll (örmények jogi helyzetét, Erdélybe telepítésüket, más kiváltságos kincstári népeket — görögök stb. — illető iratok). További kategóriát alkotnak a birtokgazdálkodási iratok (számadások a kincstári birtokok jövedelmeiről stb.). Szorosan vett kincstári vonatkozású még az az iratanyag, amely általánosságban érint kincstári jogokat, jövedelmi forrásokat stb. (az Apafi-defectust, az erdélyi só-, bánya- és pénzverés- stb. ügyeket, a kincstári jószágok bérletét általában illető iratok). Itt említendők meg a fiscalis perekben az országgyűlés és a kincstári jogügyigazgató közt folyt viták iratai. Végül kincstári vonatkozású az az anyag, amely az erdélyi kincstári igazgatás szervezetét és személyzetét, az Erdélyi Fiscalis Levéltár személyzetét stb. illeti.

Az anyag más része közjogi, politikai történeti vonatkozású. Ez a legkülönbözőbb kategóriákra oszlik. Külön említendő az 1437-i kolozsmonostori egyezség egy idekerült másolati példánya. A fejedelmi korszak aránylag kevesebb irattal van képviselve: ellenfejedelmek felhívásaival, reversalisokkal a fejedelem iránti hűséget illetőleg. Követi meghatalmazás, utasítások, a törökkel való érintkezést illető iratok, I. Apafi Mihály udvari népének kimutatása, II. Apafi Mihály lemondásának iratai stb. tartoznak még a sorba.

Az anyag nagy része az 1691 utáni időszakra vonatkozik. Egy részük adózási és katonaállítási ügyekhez kapcsolódik (adóösszeírások, az országgyűlés az 1750-i országos összeírásról, újoncozási ügyek). Külön említendők a külföldi pénzek forgalmával foglalkozó iratok. Jelentősebb csoportot képeznek a tisztségekre való kinevezések iratai. Számos irat tárgya vallási ügy (római katolikus püspökség betöltése, a gyulafehérvári uradalomnak az ottani püspökségnek való adományozása, a jezsuitaellenes törvények eltörlése — 1744 —, a vallási unió ügye, protestánsok blasphemiaügyei, a pápaságot vagy egyes pápákat illető iratok).

Ismét külön csoportot képeznek a külországok ügyei. A felsorolt kategóriákba tartozó iratokon kívül még számos egyedi ügy iratai is szerepelnek az állagban.

Az iratok ma sorszámok szerint vannak elhelyezve a szekrényben. A sorszámozás az időrendet fedi, ez az időrend azonban kétszer újrakezdődik. Segédkönyvül betűsoros mutató szolgál a kötetekhez. Ez a címszó mellett az iratok tárgyának kivonatát, évszámukat és sorszámukat adja (az egyes betűkön belül időrendet tart). A kutatás e mutató alapján történhet. A kutató a kérőlapon a fond és a szekrény neve mellett az irat sorszámát tüntesse fel.

XIX. szekrény

1271–1824

10 csomó, 2 kötet

A Miscellanea második része mind jellegében, mind levéltári rendszerében az I—XIV. szekrényével azonos képet mutat: birtokjogbiztosító oklevelekből és az ezekkel kapcsolatos egyéb természetű anyagból áll, ezek fasciculusokba vannak beosztva, és betűjelzéssel ellátottak. Az anyagot vegyessége teszi Miscellaneává. Nem tagolódik olyan többé-kevésbé mégiscsak zárt tárgyi rendbe, mint az I—XIV. szekrény anyaga; az egyes fasciculusokon belül nem uralkodó egy helység, uradalom, defectus stb. (vagy ez csak ritka kivételképpen fordult elő). Így csak általánosságban jellemezhetjük: területileg Erdély legtöbb törvényhatóságára (és néhány magyarországira is) találunk itt anyagot. Korukra nézve általában elmondható, hogy az I—XIV. szekrénnyel szemben viszonylag sok a Mohács előtti és a 16. századi — 17. század eleji anyag. A származás szempontjából az Apafi-defectus és a Thököly-nota anyaga bír a legnagyobb súllyal; amellett a következő (nagy többségükben az előbbiekből már ismert) számos defectus és nota révén került ide iratanyag (nem említve itt sem a korai — 16. századi és 17. század eleji — magszakadásokat): enyingi Török István-, Rhédei Ferenc-, Vitéz György-, Bánházy Pál-, Polgári Tamás-, Diósi Sára-, Csiszár-, Keresztessi Sámuel-, Sárdi György-, Csernényi-, Datzó Ferenc-, Maurer József-, Kristsori Tamás és Ferenc-, Sebesi-, Samarjai Péter-, Mikola-, Sebesi János-, Kovács János-, Papp Márton-, Lászlóffi-, Illyefalvi János-, Asztalos Márton-, Nyerges-, Vajda Farkas-, Bakos János-, Buda Bálint és István-, Kassai Borbála-, Frits vagy Hermán János-, Valkai-, Vitzei vagy Mindszenti-, Tamásfalvi-, Puj Mihály-, Koszorús István-defectus, ill. nota, Vay Ábrahám (nota), Herschell Ábrahám és Méder—Köleséry-hagyaték ügye.

Az iratanyagban az I—XIV. szekrénnyel szemben viszonylag sok a birtokigazgatási anyag, s helyenként jelentős számmal akadnak közigazgatási, közjogi vonatkozású iratok is.

XX. szekrény

Novákovics Dénes erdélyi ortodox püspök iratai

(Litteralia Instrumenta in negotio Religionis Schismaticorum, post mortem Episcopi in Transylvania non unitorum Dionysii Novákovits Archivo Fiscali illata.)

(1732–) 1761–1767

4 csomó, 2 kötet

Ez a szekrény Novákovics Dénesnek, a Habsburg-korszak első erdélyi ortodox püspökének halála után az Erdélyi Fiscalis Levéltárba került iratait tartalmazza. Az iratanyag a I—XV. szekrény levéltári rendjét nyerte; 18 fasciculusra tagolódó anyagának törzsét az 1—10. és a hozzájuk hasonló anyagot tartalmazó 17. fasciculus teszi; a többi egységekbe külön ismertetendő speciális iratok kerültek.

Az anyag jelzett zömében nagy súllyal bírnak az unitusok vitás ügyei 1761-ben megkezdett rendezésének iratai. Novákovics hivatali levelezésben állt udvari hatóságokkal, Buccow erdélyi főhadparancsnokkal és később emellett guberniumi elnökkel, a Commissio Aulica-val és annak egyes tagjaival. Ami az erre vonatkozó anyag tárgyát illeti, találhatók itt kimutatások az unitus és ortodox papságról, a Sofronie által vezetett mozgalom letörésére vonatkozó iratok, tilalmak az újabb disuniálások ellen és az egyházi javak elkülönítését illető vegyes egyéb iratok. Az anyag zömének másik főrészét más ortodox egyházszervezeti és egyházkormányzati ügyek teszik: az egyházi vagyon ügyei, templomépítkezések, a püspöki székhely kérdése, a papság személyi (áthelyezések stb.), fegyelmi ügyei, egyházi bíráskodási ügyek (házassági perben), tanulók külföldre utazása, onnan egyházi könyvek behozása ügyei és egyedi ügyek (magánszemély kérése a püspökhöz jobbágyainak ortodox ünnep megtartása alóli dispensatiója tárgyában, vizsgálatok iratai stb.).

Az anyag további fasciculusai az alábbiakban ismertethetők: a 11—13. fasciculust majdnem kivétel nélkül a püspökhöz benyújtott kérvények teszik; tárgyuk az első főcsoport második részéhez hasonló (amellett szerepelnek köztük sérelmi, személyes ügyek stb.), a 14. fasciculus az ortodox egyház oblatum gratuitumát és Novákovics iratainak jegyzékeit tartalmazza, a 15. fasciculust erdélyi ortodox papok összeírásai teszik, a 16. fasciculusban a Novákovics hivatali levelezéséről vezetett leveleskönyvek nyertek elhelyezést; a 18. fasciculus már elég vegyes anyag: Novákovics pénztárkönyvét, az ő és titkára magánpénzügyeit illető iratokat, az ortodoxoknak engedélyezett, ill. számukra tilos könyvek listáit, egyházkormányzati vonatkozású iratokat és egyetlen más természetű iratot (osztrák—francia szerződés a jus albinagii eltörléséről — másolatban —) foglal magában.

XXI. szekrény

Az erdélyi egyházak vagyonát és jogait illető iratok

[Litteralia Instrumenta Res Clerorum in Transylvania vigentium, et respective Fundationalia eorundem alia etiam Fundationalia (concernentia)]

1395—1856

4 csomó, 2 kötet

Ennek a szekrénynek is az I—XIV. szekrényhez hasonló a levéltári tagolása. Anyagában jogbiztosító iratok keverednek más természetűekkel.

1—6. fasc.:1395—1799

A római katolikus egyházat illető iratok. (Birtokjogi iratokon kívül az egyház jogait, más egyházakhoz való viszonyát, velük szembeni követeléseit és sérelmeit, alapítványi és vegyes ügyeket találunk a fasciculusokban.)

7. fasc.:1716—1752

A római katolikus püspöki beneficiumokat (gyulafehérvári és alvinci uradalom), a gyulafehérvári jezsuita rendházat, püspökök és kanonokok magánjogi ügyeit (végrendeletek, általuk tett alapítványok) illető iratok.

8. fasc.:1663—1769

A román (unitus és ortodox) egyházzal kapcsolatos iratok.

9—10. fasc.:1698—1799

Az unitus egyházat illető iratok. (Birtokjogi iratok mellé került ide olyan más természetű anyag is, mint jelentés balázsfalvi, állítólag izzadó és könnyező Máriaképről. Külön említendők a Novákovics-örökséggel kapcsolatos iratok.)

11—13. fasc.: (1424—) 1631—1850

Református alapítványok iratai. Kerültek az anyagba a református egyházat általában illető iratok is; a 13. fasciculus egy része (későbbi toldalék) pedig különböző egyházakra vonatkozó vegyes anyagot tartalmaz.

14. fasc.:1766—1856

Magánosoknak Kozma Józseftől felvett kölcsöneit illető iratok.
A fasciculus végére vegyes egyházi ügyek iratai kerültek.

15. fasc.:1851

Az erdélyi unitus érsekség felállításával kapcsolatos iratanyag.

XXI. a) szekrény

A feloszlatott pálos rend erdélyi jószágait illető iratok

1446–1788 (–1865)

[Litteralia Instrumenta Bona Patrum Ex-Paulinorum Thordensium, Nagyfaluensium (sic), Tövissiensium, Illyefalvensium concernentia.]

4 csomó, 2 kötet

A szekrény három részre tagozódik: a tordai, tövisi és az illyefalvi pálos rendház jószágait illető iratokra. Az egyes részeken belül fasciculusokba csoportosítva találjuk az anyagot; a fasciculusok egyes iratai a szokásos betűjegyzést nyerték. A tordai rendházra vonatkozó anyag 11 fasciculust tölt meg; ezek közül az 1—2., 4., 6—7. magára Tordára vonatkozik, a 3.-ban szerepel (Aranyos-) Lóna is (Torda m.); az 5.-nek zömét Dávid Ferenc (a 18. század elején élt személy) kölcsönügyének iratai teszik; a 8. fasciculusban Torda mellett szerepel Egyházfalva, Szelistye (Torda m.) és Szilvás (Kolozs m.) is (ezekben a helységekben voltak birtokai az említett Dávid Ferencnek); a 9. fasciculust egy tordai híd ügyei teszik, a 10.-et Torda mellett Egyházfalvára vonatkozó iratok, végül a 11.-et a tordai pálos javak eladásának iratanyaga. A tövisi pálosokat illető iratanyag 13 fasciculusnyi. Ezek közül az 1. a nagyfalusi uradalmat (Nagyfalu, Máron és Zovány — Kraszna m. —) illeti, a 2. a tövisi rendház kölcsönügyleteit (ezek az 5., vegyes fasciculusban is szerepelnek), a 8. részben Dimény Dániel és felesége, Ujvári Katalin jószágait, a 9. Zöldi Pál hagyatékát, a 10. az Alsó-Fehér megyei Pacalkát (Barcsai Györgyné Boldogfalvi Klára birtoka), a 12. a tövisi Nadányi János-portiót. A 13. fasciculus vegyes anyag; a többi magára Tövisre (és mellette néhány Alsó-Fehér és Kraszna megyei helységre, a krasznai uradalomra, Szászsebesszékre és Újegyházszékre) vonatkozik. Az illyefalvi rendházra vonatkozó anyagban két elem a domináns: 1. a magát Illyefalvát, 2. a Zalányt (az ottani Nagy József-birtokokat) illető iratok. Ezek töltik ki az 1—6., 8—9., 14. fasciculust (amelyekben természetesen előfordulnak más, egy-két kivétellel háromszéki helységekre vonatkozó iratok is). A 7. fa-

sciculust jobbágykötelezvények és az e tárgyban folytatott levelezés teszi; a 10.-et jórészt kölcsönügyek, a 11.-et vizsgálati stb. iratok jórészt actus potentiariusok tárgyában, a 12.-et a rendház hitelügyletei, a 13.-at Miháltz Pál (Gyulai István szilágycsehi provisora) számadásai és az ezekkel kapcsolatos iratok, a 15—19.-et az illyefalvi pálos jószágok elárusítását illető iratok, végül a 20.-at vegyes, részben a rendházat, részben az erdélyi római katolikus, unitus és református egyházat általában illető iratok.

XXI. b) szekrény

A feloszlatott trinitárius rend gyulafehérvári rendházát illető iratok
(Litteralia Instrumenta Bona Patrum Ex-Trinitariorum Albo-Carolinensium concernentia)
1496—1787
5 csomó, 2 kötet

A fasciculusokra tagolódó (azokon belül betűkkel jelzett) iratanyagnak több mint felét a légeni Némai Márton által a trinitáriusokra hagyott birtokokra (Légen, Palatka, Pete — Kolozs megye —, Gyeke, Omboz — Doboka megye —) vonatkozó iratok teszik. (Ezek alkotják az 1—11. fasciculust; elvétve akad itt más természetű anyag is.) A további nyolc fasciculus tartalma:

12. fasc.:1697—1761

A rend ügyeit általában és a gyulafehérvári rendházat illető iratok.

13. fasc.:1702—1740 : Jósika Zsigmondné Paurholt Mária Arad megyei jószágait (Bázona, Szelistye, Zámersik), Hacadzsel Hunyad megyei falut és a trinitáriusok ügyeit általában illető iratok.

14. fasc.:1724—1768 : Falleneker Anna Máriával kapcsolatos iratok. (Végrendeletében a trinitáriusokra hagyta ingóságait, készpénzét és kihelyezett tőkéit.)

15. fasc.:1685—1764 : A rend gyulafehérvári jószágait (szőleit) illető iratok.

16—18. fasc.:1690—1785 : a trinitáriusokat érintő vegyes iratok.

19. fasc.:1714—1784 : A gyulafehérvári rendházra (s a trinitáriusok különféle egyéb ügyeire is) vonatkozó iratok.

XXII. szekrény

A feloszlatott jezsuita rend jószágainak iratai
(Litteralia Instrumenta Bona Ex-Jesultica concernentia)
19 csomó, 6 kötet

A kolozsvári jezsuita rendház, kollégiuma, gyógyszertára, nyomdája, vámhivatala, a jezsuiták és a város jogi ügyei, a kolozsmonostori uradalom (Kolozs megye), a kolozsmonostori római katolikus plébános zálogbirtokai, a marosvásárhelyi rendház és birtokai, az udvarhelyi rendház és birtokai, végrendeletileg a rendházra hagyottak, a szebeni rendház és birtokai, a számára végrendeletileg ha-

gyottak, a gyulafehérvári jezsuita rendház birtokai, jobbágyai és zsellérei, kocsmajoga, serfőzői, Kozma Kelemen kölcsönügyletei és hagyatéki ügye (vagyonát a jezsuita rendre hagyta), vegyes vallásügyi iratok.

A szekrény rendje az I—XV. szekrényével azonos.

XXII. a) szekrény

A feloszlatott jezsuita rend jószágait illető iratok

(Litteralia Instrumenta Bona Ex-Jesuitica concernentia)

3 csomó, 3 kötet

A kolozsmonostori uradalom, a marosvásárhelyi rendház és birtokai, az udvarhelyi rendház és birtokai (elvétve más erdélyi helységek), a szebeni rendház, a Kozma Kelemen-hagyaték ügyei.

A szekrény rendje az I—XV. szekrénnyel azonos.

XXIII. szekrény

A határőrvidék felállításával kapcsolatos bonificatiók iratai

1758—1848

26 csomó, 2 kötet

Az anyag szerkezeti tagolódása formailag azonos az I—XIV. szekrényével: fasciculusokra tagolódik, s az egyes csoportokon belül betűkkel vannak megjegyezve az egységek. Abban viszont a XV. szekrényével azonos anyagunk rendje, hogy ez a tagolódás itt nem jelent zárt tárgyi rendet. Egy-egy fasciculusba rendkívül sok helység iratai kerültek, másrészt pedig egyes falvakra nézve a legkülönbözőbb fasciculusokba szétszórva található iratanyag. Előfordul az is, hogy egy-egy vagy néhány egymást követő fasciculus anyaga homogén: egyetlen helységre vonatkozik, vagy a rendezés ügyeit általában illeti. Az ilyen fasciculusok azonban az anyag kisebb részét teszik.

Az anyag annyiban különbözik a XV. szekrényétől, hogy egyrészt későbbi keletkezésű, másrészt tárgyában is szélesebb körű. Míg amaz kevés kivétellel a két román határőrezredet illető anyagot tartalmaz, ebben a székely határőrezredek, sőt a horvátországi határőrvidék felállítására, ill. rendezésére nézve is találunk anyagot.

Megjegyzendő, hogy az anyagba elvétve kerültek olyan iratok is, amelyek nincsenek kapcsolatban a bonificatio ügyével.

XXIII. a) szekrény

A bonificatióval kapcsolatos hivatali levelezés

18. század utolsó harmada

32 csomó, 2 kötet

Ez a szekrény legnagyobbrészt a már ismertetett bonificatiós ügyekben folyt hivatali levelezés iratanyagát tartalmazza. A szó szoros értelmében vett hivatali levelezés mellett találunk itt a kártalanítási ügyeket intéző biztosnak adott instructiót, tervezetet a bonificatio tárgyában, kimutatásokat, leírásokat az áttelepítésekről és a végbement bonificatiókról s az ügyben érintett helységek összeírásait is, iratjegyzékeket a kártalanítási ügyeket illető iratokról stb. Az anyag Convolut-

okra bomlik; egy-egy ilyen csoport általában 100 iktatószámból áll. Az anyaghoz mutatókönyv szolgál segédeszközül. A kutatás ezek alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét, a szekrény számát, a Convolutot és az iktatószámot kell feltüntetni.

XXIV. szekrény

Az erdélyi kincstári jogügyigazgatókhoz intézett rendeletek

(Ordinationes ad Directores Fiscales)

1700–1786

44 csomó, 4 kötet

Ez az anyag a fiscalis directorok levéltárának egy csonkja. A kincstári jogügyigazgatóság levéltára volt az egyik alapja az újonnan felállított Erdélyi Fiscalis Levéltárnak: birtokjogbiztosító iratai akkor kerültek át. A hivatali levelezésanyag azonban nem kerülhetett az Erdélyi Fiscalis Levéltár törzsébe; ezt külön állagként kezelték. Directoratus-anyagot kezeltek külön a XXV. szekrényben is, a levéltár további töredékei pedig a XXV. a) és b) szekrénybe kerültek. Így a directorok egykori levéltárának megmaradt töredékei ma a következő helyeken találhatók: 1. a Directoratus külön állagában; 2. a most ismertetendő szekrényben; 3. a XXV. szekrényben; 4. a XXV. a) szekrényben; 5. a XXV. b) szekrényben; 6. szétszórva az Erdélyi Fiscalis Levéltár különböző birtokjogi anyagot tartalmazó sorozataiban.

A szekrény anyaga tárgyilag eléggé változatos. Külön csoportnak tekinthetők anyagában a Directoratus szervezetét, működését, jogállását, személyzeti ügyeit illető iratok. Az anyag túlnyomó többsége azonban a jogügyigazgatóság által intézett ügyekkel kapcsolatos levelezés. Első helyen említendők ezek közt a birtokjogi ügyek iratai: productióra felhívás, per indítása caducitas esetében, véleménynyilvánítás birtokkérés kapcsán, jobbágy repetitiója. Ezekhez állnak közel a tizedügyekéi: tized revindicatiója, eljárás tizedbérletet nem fizető nemesek, tizedmegtagadó személyek, szabálytalanságokat elkövető tizedszedő ellen, opinio a tizedet illető elvi kérdésekben. A sóbányászat területén is számos ügytípus bukkan fel az iratokban: eljárás sóbányát nyitni nem engedő nemesi birtokos ellen, nemesi sóügyek, különböző kihágások ügyei. Az ércbányászat kapcsán a nemesfémváltás és az annak területén mutatkozó kihágások, továbbá a bányajogi elvi kérdések ügyei találhatók az anyagban. A harmincadügyeket szabálytalanul ügyködő harmincadtisztviselők elleni vizsgálatok stb. képviselik. Külön csoportot képeznek a kincstári népek ügyei: peres ügyeik, jogvédelmük külső személyek ellen. Említést kell még tenni a katolikus klérus itt szereplő vagyoni ügyeiről s végül a kincsleletügyekről. Az anyag más részét a legkülönbözőbb büntetőperes ügyek teszik, amelyekben a fiscalis director szintén hivatalból járt le.

Az anyag évrendben van elhelyezve; sorszámozás fut rajta végig. Ez a számozás a 87 évnyi időszakban háromszor törik meg: az 1700—1769., 1770—1777., 1778—1784. és végül az 1785—1786. éven fut végig közös szám. Segédeszközül elenchusok, iktató- és mutatókönyvek szolgálnak hozzá. Betűsoros mutatókönyv az egész szekrényben készült; elenchus csak az 1778—1785. évhez: 1785 áprilisától ezt helyettesíti az iktatókönyv. A kutatás a segédkönyvek alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét, a szekrény számát, továbbá a keresett irat év- és sorszámát kell feltüntetni.

XXV. szekrény

A kincstári jogügyigazgatóság egykori levéltárának vegyes iratai

(Acta seu litteralia instrumenta intuitu decimarum ac allorum negotiorum expedita, objecta eorum tangentia et concernentia)

kb. 1720–1780

14 csomó, 1 kötet

Ez a szekrény a Fiscalis Directoratus levéltárának egy további töredéke. Elsősorban olyan iratok kerültek ide, amelyek nem fértek be az Archivum Fiscale jogbiztosító iratokból álló törzsébe, de (legnagyobb részüknek nem lévén hivatali *levelezés* jellege) külön kívánták választani a XXIV. szekrény anyagától is. Azok a peres ügyek, amelyeknek iratait itt őrzik, kevés kivétellel nem birtokjogi jellegűek. Jó részük a legkülönbözőbb kategóriákba tartozó bűnper: okirathamisítási, lopási, hatalmaskodási ügyek (hatósági személyek excessusai, magánbirtokosok saevitiája parasztok ellen; vásár jogtalan tartása, megzavarása, időpontjának megváltoztatása) stb. Aránylag nagy az erkölcstelenségi ügyek száma. Külön említendők a vallásügyi bűnperek (disuniálásra való biztatásért, blasphemiáért stb.) Egyik-másik ügy politikai jellegű (Habsburg-ellenes megnyilvánulások 1757-ben stb.). Vegyes vizsgálatok stb. iratai is maradtak az anyagban. Van a szekrényben némi jogbiztosító jellegű iratanyag is: fiscalis tizedügyek iratai, defectusügyek, kocsmajog-, mészárszéktartási ügyek. Az iratokon számrend fut végig; ez nem felel meg az időrendnek. Segédkönyvül elenchus szolgál hozzájuk; ez a kutatás alapja. A kérőlapon a fond nevét, a szekrény számát és az irat sorszámát kell feltüntetni.

XXV. a) szekrény

Vegyes iratok

17 csomó

a) A Gubernium rendeletei a kincstári jogügyigazgatósághoz. (1770—1783.) Az anyag zöme anyagkerestető parancsokból, ill. perekkel kapcsolatos darabokból áll.

b) Büntetőperek iratai. (18. század második fele.)

c) Fiscalis perek. (18. század második fele.)

d) Fiscalis jobbágyok és zsellérek perei.

e) Céhek elleni perek (nem előírásos termékek előállítása, kiváltságok stb.).

f) Nemességi perek.

g) Zömmel vallásügyi vonatkozású (apostasia stb.) bűnperek.

h) Úrbéri perek.

i) Házasságtörési, vérfertőzési, erőszakoskodási, erőszakos házasságkötési ügyekben indult perek iratai.

j) 1745—1749; 1750-es évek; 1759—1770-es évek: a disuniálási mozgalmakkal kapcsolatos vegyes iratanyag (utasítások a vizsgálóbiztosoknak, kihallgatási jegyzőkönyvek, a helységek kötelezvényei; román papok peres ügyeinek iratai és egyéb vegyes természetű anyag).

Ez az iratanyag (mint ami nem tartott elsőrendűen számot a fiscus érdeklődésére) már csak nyers rendezésen ment át, amelynek során nagyobb tágyi egységekre válogatták szét az állagot. Az *a)* alatti csoportnál még a sorszámozást is elvégezték, s betűsoros mutatót készítettek hozzá. A kutatás az *a)*-nál szereplő

iratokban a mutató alapján, másutt az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon a fond nevét, a szekrény számát és a csoportot, továbbá a guberniumi rendeleteknél az év- és sorszámot kell feltüntetni.

XXV. b) szekrény

Újabban rendezett vegyes iratok

37 csomó

a) Az Erdélyi Fiscalis Levéltár irattárába tartozó iratok: a levéltári hivatal levelezése, tisztviselőinek személyzeti kimutatásai és minősítései, folyamodványai és más személyi vonatkozású iratai, a levéltár átadási leltárai, kölcsönzési jegyzékei, a levéltárban őrzött, az Erdélyi Fiscalis Directoratus levéltárába tartozó iratok jegyzéke, Jancsó István levéltári tisztviselő levelezése.

b) Az Erdélyi Fiscalis Directoratus levéltárába tartozó iratok: a Directoratus hivatali levelezése, leveleskönyvei, királyi táblai fiscalis s más, a director által képviselt perek jegyzőkönyvei, a Guberniumnál, ill. a Forum Productionale előtt eldöntött perek jegyzőkönyvei, perjegyzékek, fiscalis ügyészek iratai, peres iratok, fiscalis cancellisták jelentései ügyködésükről.

c) Királyi táblai provenienciájú iratok.

d) Korábbi rendezésű vegyes iratok.

e) A feloszlatott jezsuita rend iratai: a gyulafehérvári rendház számadási iratai; a kolozsvári rendház és kollégium és a kolozsmonostori uradalom gazdasági iratai (pénztári naplók, bevételek és kiadások kimutatásai, feljegyzési könyvei, számadáskönyvek, szolgaszemélyzet konvenciós könyve, „nyári munkások... könyvecskéje", étrendfeljegyzési könyv, az erdélyi jezsuita misszió számadáskönyve).

f) Articuli Diaetales (zömmel kolozsmonostori konventi másolatok).

g) Üzleti könyvek (Igiura Steikics aradi kereskedő pénztárkönyve — 1710-es—1730-as évek —, eperjesi üzleti főkönyvek — 1648—1670 —, Lederer János Márton üzleti leveleskönyve — 1687—1696 —, ismeretlen nyelvű üzleti könyv — 1727 — 1753 —).

XXVI. szekrény

A Thesaurariatus rendeletei az Erdélyi Fiscalis Levéltárnak
(Ordines Thesaurariales ad Archivum Fiscale)

1768–1876

48 csomó, 6 kötet

Ez az iratanyag az Erdélyi Fiscalis Levéltár irattárának egyik megmaradt része. (Az irattár más alkotói a XXVI. a) — b) szekrényben, továbbá — töredékek — a XXV. b) szekrényben vannak elhelyezve.) A kincstartóságnak a levéltárhoz intézett rendeleteit tartalmazza. Az iratok egy része az archivum működését szabályozó rendelet (hatásköri rendelkezések, személyzeti ügyek, a levéltár elhelyezése stb.). Számos esetben maradtak itt levéltári elhelyezésre küldött darabok kísérőiratai is. Az anyag legnagyobb részét azonban iratkerestető parancsok teszik. (Ezek többnyire nem egyes iratdarabokra, hanem tárgykörökre — sóvágókat, census cathedraticust illető iratok stb. — vonatkoznak.) Jelentős helyet foglal el az anyagban az iratkölcsönzéssel kapcsolatos levelezés. Eredetiben küldötték meg a levéltárnak a caducitasra, kincsleletekre stb. vonatkozó denuntiatiókat is.

Itt is megtalálhatók a Thesaurariatusnak a kincstári hatóságoknak küldött körlevelei.

Az iratok évrendben vannak csoportosítva. Az egyes éveken belül korábban fasciculusokra tagolódott az anyag, azokon belül pedig betűkkel jelezték az egyes darabokat. Később rátértek az iratok sorszámozására; ettől kezdve egy-egy év anyagát tekintették egy fasciculusnak. Segédkönyvül iktató- és mutatókönyvek szolgálnak az anyaghoz. Az előbbiek az irat tárgyát, keltét, a levéltárba érkezését, az elintézés módját — részletes kivonat —, keltét és végül az irat jelzetét tartalmazzák. Az utóbbiak betűsoros mutatók. A kutatás a segédkönyvek alapján történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét és a szekrény számát, mellette az évszámot, a fasciculus számát és az irat betűjét, ill. a sorszámot tüntesse fel.

XXVI. a) szekrény

A kincstári jogügyigazgatóság rendeletei az Erdélyi Fiscalis Levéltárhoz

(Litteralia officiosas Inclyta Directoratus Fiscalis inter, et Archivi Fiscalis Officia Correspondentias concernentia)

1796–1850

10 csomó, 2 kötet

Ez a szekrény az Erdélyi Fiscalis Levéltár irattárának egy további alkotórésze. Anyagát majdnem kivétel nélkül iratkerestető rendeletek, ill. visszaküldött darabok kísérőiratai teszik. Az anyag évrendben van elhelyezve, azon belül pedig sorszámozás szerint. Segédkönyve betűsoros mutató. A kutatás a mutatókönyv alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét és a szekrény számát, valamint az irat év- és sorszámát kell feltüntetni.

XXVI. b) szekrény

Az Erdélyi Fiscalis Levéltár irattárának vegyes anyaga

18–19. század

21 csomó, 3 kötet

Ez a szekrény az Erdélyi Fiscalis Levéltár növedéki, átadási jegyzékeit, kölcsönkönyveit, a levéltárból fiscalis directoroknak, a Thesaurariusnak, az Exactoratus Cameralisnak, a Finanzlandesdirection in Siebenbürgennek, más abszolutizmuskori kincstári szerveknek, ill. e hatóságok tisztviselőinek kikölcsönzött (és részben vissza nem kapott) iratok jegyzékeit, kölcsönzési elismervényeket, az Erdélyi Fiscalis Directoratus levéltárának átadási jegyzékeit, fiscalis, fisco-cameralis és productionalis perek jegyzékeit tartalmazza, végül vegyes iratjegyzékeket s más vegyes iratokat.

Az iratanyag tárgy (ill. fajták) szerint van csoportosítva. Segédeszköze nincs. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét, a szekrény számát és a szükséges anyagrész megjelölését kell feltüntetni.

A levéltár utolsó szekrénye után foglal helyet három faláda (az Országos Levéltár Mohács előtti Gyűjteményében használatos fémládákkal kb. azonos méretűek), amelyekben a levéltár különböző állagaiba tartozó függőpecsétes okleveleket helyezték el, a pecsétek kényelmesebb és biztonságosabb őrzése kedvéért.

F 235. *Erdélyi Fiscalis Directoratus*

1787–1850

16 csomó

1 — 16. 16 csomó

Az Erdélyi Fiscalis Directoratus fondja egy töredéke annak az egykori irattárnak, amely a Fiscalis Directoratus működéséből keletkezett.

A fiscalis director szerepe kezdettől kettős volt: közvádlói és kincstári ügyészi. (A két szerepkör bizonyos pontokon szükségképpen érintkezett.) Első funkciójában büntetőkereseteket indított (a legkülönbözőbb bűnügyekben), a másodikban a kincstár érdekeit képviselte annak pereiben (birtokok, feudális jogok — haszonvételek, mentességek, kiváltságok, nemesség stb. — tárgyában indult perekben). Kettős funkciója révén működése két igazgatási szervéhez kapcsolódott. Mint közvádló, a királyi tábla mellett kellett hogy működjék. Mint a kincstár ügyésze, az országos pénzügyigazgatási szervek munkájában vett részt. Tagja volt a kincstartóság tanácsának. Kettős funkciója révén a Gubernium (mint a legfelső országos közigazgatási fellebbviteli fórum) és a Thesaurariatus alá volt rendelve. Ezek vagy a megfelelő udvari hatóságok megkérdezése nélkül jelentősebb ügyekben nem indíthatott pert. Minthogy a királyi tábla működése Marosvásárhelyhez kötötte, ritkán tudott jelen lenni a Thesaurariatus, még kevésbé — a Thesaurariatusnak Szebenbe való visszaköltözése után — a Gubernium ülésein. Ilyenkor a két hatóság székhelyén alárendeltjei (fiscalis procuratorok) képviselték.

Magának a Fiscalis Directoratusnak szervezetét a következőkben ismertetjük: a hivatal vezetője a fiscalis director. Alája vannak rendelve: 1. a fiscalis procuratorok. Arról nincs tudomásunk, hogy ezek a fiscalis director vezetésével állandó tanácsot alkottak volna. A fiscalis director azonban concertatiókra összehívhatta őket. 2. A protocollista directoralis (aki egyidőben egyben levéltáros is volt). Az iratok lajstromozása és a levéltárosi munka mellett fiscalis perekről protocollumokat vezetett, a fiscalis director által összehívott concertatiókon is ő vitte a tollat. 3. A fiscalis cancellisták. Az ő munkájuk volt a hivatal székhelyén végzett irodai munka mellett a fiscalis jószágok conscriptiója, urbáriumok készítése is.

A Directoratus 1786 előtti iratanyagát (ami ti. megőrzött belőle) az Erdélyi Fiscalis Levéltár vette át. A birtokjogbiztosító iratokat beosztották annak a levéltárnak ilyen természetű iratokat tartalmazó állagaiba. A hivatali levelezést és a belső ügyvitellel kapcsolatos anyagot pedig néhány állagra bontva kapcsolták az Archivum Fiscale anyagához. Az 1786-tól 1850-ig (akkor ti. az 1848 előtti időszak pénzügyigazgatási szerveinek feloszlásával a Fiscalis Directoratus működése is megszűnt) terjedő időszaknak egészen hozzávetőleges számítással 60—75 fm-re becsülhető iratanyagát 1872-ben felülvizsgálatra és selejtezésre átadták a kolozsvári kincstári ügyészségnek. Ez aztán olyan „alapos" munkát végzett, hogy az anyagból csak a jelenlegi töredék maradt meg; a selejtezésnek áldozatul estek a segédkönyvek is. A selejtezők egyrészt az érdekesnek ítélt esetek (nagy port felvert perek stb.), másrészt a még élő ügyek iratait hagyták meg.

Az anyag legfontosabb része a jelentősebb politikai perek és annak idején széles körű érdeklődést kiváltott bűnperek (a Csipkés-gyilkosság) iratai. A politikai, perek közül szükséges megemlíteni Wesselényi erdélyi perének itt található iratait, az 1846—1847-i kővárvidéki ellenzéki mozgalmak vezetői (Teleki Sándor, Harai

Viktor, Ioan és Vasile Buteanu stb.), a Varga Katalin elleni, 1848-ban egyes román nemzetiségi vezető (Micaş, Buteanu, Papiu Ilarianu, Suciu) és a Komité ellen indult perek, ill. vizsgálatok iratait.

A többi itt őrzött peres iratanyag a kincstári jogokat illető pereké (birtok-, határpereké, kiváltságok irataié), perlajstromok, tanúvallatási jegyzőkönyvek, ítéletlevelek. Bizonnyal perek kapcsán maradtak az állagban birtokösszeírások formularéi, maguk az összeírások és jelentések róluk, külön ügytípus az alapítványokból felvett, kölcsönökkel kapcsolatos ügyeké (peres iratok, kimutatások kölcsönökről). Maradt az anyagban néhány jobbágypanasz, kereskedőtársaságok ügyeit illető irat. Megtartottak szabályrendeleteket is (közigazgatási és bíráskodási tárgyúakat egyaránt); itt maradt meg az 1791 utáni bíráskodási rendszeres bizottmány által kidolgozott perrendtartás (ordo processualis) is. A hatóság ingóságleltárait is az állagban találjuk.

Az iratok ma évrendben vannak elhelyezve a fondban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét és az évet kell feltüntetni.

Fejedelmi kori számvevőség

F 439. A FEJEDELMI PRAEFECTURALIS SEDRIA JEGYZŐKÖNYVE

(1660–) 1673–1688

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag a fejedelmi praefecturalis sedria működése során felvett jegyzőkönyv.

A praefecturalis sedria a fejedelem jószágai praefectusának számvevő- és bírói széke volt. Feladata részben a fejedelmi jövedelmeket kezelő tisztek számadásainak megvizsgálása volt, részben bizonyos bírói teendők ellátása. A sedria vezetője a praefectus; a szerv működési helye változott (nemcsak Gyulafehérvárott tartott üléseket, hanem a nagyobb fejedelmi uradalomközpontokban — Fogarason, Radnóton — is). Összetétele némileg az ülés helyének függvénye volt: a Gyulafehérvárott tartott sedrián a praefectuson (és a fiscalis számvevőn — exactor rationum fiscalium —) kívül részt vett a Fehér megyei sedria legtöbb állandó assessora, egy Fogarason tartott ülésen a praefectus mellett a fejedelem „felső székének" egy ülnöke és jegyzője, valamint a fogarasi alsó szék nyolc hites assessora. (Az feltehető, hogy a nem a kincstári igazgatás apparátusába tartozó személyek részvétele a peres ügyek intézésére korlátozódott.) A sedria működése nem volt állandó; többnyire két-négy havonként tartott egy- vagy néhány napos ülésszakokat. Működésének legnagyobb részét a számvételi munka tette ki. Megvizsgálta a fejedelmi jövedelmek különböző ágait (birtokok, bányák, kohók, harmincadok, tizedek, ill. tizedbérletek stb.) kezelő tisztek számadásait, s felmentést adott vagy elmarasztalta a számadásra kötelezett személyeket. (A számadások tételei maguk nincsenek bevezetve a jegyzőkönyvbe, olyan esetekben is, amelyekben a számadó tisztet el kellett marasztalni, általában csak a tiszt által elkövetett szabálytalanságok és a kifogásolt tételeknél mutatkozó eltérések vannak jelezve.) A késedelemben vagy hibában elmarasztalt tisztre kivetett bírság,

ill. hiányösszeg megállapítása ellen láthatólag fellebbezésnek volt helye a fejedelemhez vagy fejedelemasszonyhoz, mert a jegyzőkönyv számos ízben jelzi az összeg egy részének vagy egészének elengedését. A praefecturalis sedria működésének méreteit illetően aránytalanul kisebb részét foglalták le bíráskodási teendői. A szerv mint bíróság elsősorban fiscalis perekkel foglalkozott, tehát a fiscus által érdekei megsértése miatt indítottakkal. Ezek részben a fejedelmi pénzverési, nemesfém- és higanymonopóliummal kapcsolatos ügyek (hamispénzverés, arany- és higanycsempészet miatti keresetek), részben fejedelmi birtokokon jobbágyok stb. által elkövetett excessusok ügyei (erdőpusztítás stb,). Találkozunk emellett a kötetben városlakó nemesek által kereskedő ellen indított adóssági perekkel (ezek bizonnyal azért tartoztak e bíróságok elé, mert az illető kereskedő egy különleges jogi helyzetű rétegbe tartozott), kincstári bérlő rágalmazási perével alkalmazottja ellen, kereskedő perével a fejedelmasszony jobbágyai ellen — általában véve tehát olyan ügyekkel, amelyekben a fejedelem vagy különleges jogállású rétegbe tartozó tartozó személyek jogai voltak érintve. A praefecturalis sedria mint bíróság fellebbezési fórum is volt (a fejedelmi számtartók úriszékétől ide nyílt a fellebbezés útja). A praefectus (a fejedelmi tanács, ill. a fejedelem utasítására) inquisitiót is végezhetett az országgyűlés, ill. a fejedelem elé vitt pörben.

A sedria tárgyalásairól felvett jegyzőkönyvek általában időrendben követik egymást. Ezt az időrendet azonban helyenként megtörik utólagos, későbbi időpontokra vonatkozó bejegyzések. A jegyzőkönyvkötetbe iktattak a benne szereplő ügyekkel kapcsolatos egyéb iratokat is. A kötetet az 1660 és 1674 közti kincstári tisztek igazgatási ágak s azon belül szolgálati helyük szerinti lajstroma vezeti be annak feltüntetésével, hogy az illető tisztek számadásai 1674-ben rendezve vannak-e. A továbbiakban is nemegyszer iktatták bele Bornemissza Anna rendeleteit a tisztek számadásra felhívásáról (a behívottak jegyzékével), a praefectus elszámolásait, a fejedelemasszonyhoz benyújtott s általa döntéssel ellátott supplicatiókat stb. A peres ügyekben (ezeknél általában az *összes* perbeli szóváltások a kötetbe kerültek, s ha valamelyik peres felet ügyvéd képviselte, a procuratoria constitutio jelzése is) a perhez csatolhatták a benne lefolytatott inquisitio relatoriáját, adósságperbe fogott kereskedő áruinak, házi berendezésének becsüjét.

A kötethez segédeszköz nem áll rendelkezésre. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 440. **FEJEDELMI KORI SZÁMADÁSOK ÉS EGYÉB GAZDASÁGI IRATOK** 1645–1689 1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag a fejedelmi korból származó számadási és egyéb gazdasági iratok gyűjteménye.

Az iratok két típusba sorozhatók. Első helyen a tulajdonképpeni számadási iratokat említsük. Ide sorolhatók a fejedelmi jövedelmek egy számadásának töredéke (ez termékek, azon belül uradalmak, ill. helységek szerinti részletezésben közli adatait; a borra, állatokra, bőrökre terjed ki), az alsókománai fejedelmi uradalom több részletes számadása (jövedelmi források szerint), jegyzékek arról,

hogy egyes jószágokból s tizedkészletekből mennyi termék vagy készpénz folyt be, s ezeket hová utalták (a fejedelmi tárházba vagy egyes fejedelmi uradalomközpontokba), listák a conventionatusoknak (fejedelmi fő- és alsóbb tiszteknek, más fejedelmi javadalmat húzó személyeknek) való utalványozásokról (annak feltüntetésével, mely területről történik ez) s végül a gyulafehérvári fejedelmi pincében őrzött borok jegyzékei (a termelési hely, mennyiségi adatok s részben a hordók fúrásának ideje feltüntetésével). A második típust urbárium jellegű iratok teszik (teljes urbárium — a birtok jobbágycsaládfőinek felsorolásával, fiaik, számosállataik száma jelzésével s a szokásos szöveges részekkel —, jobbágyregestrum — az urbáriumhoz hasonló adatokkal a szolgáló emberekről s annak feltüntetésével, hogy az illető családfő bíró, fia mesterember stb.).

Az iratok évrendben vannak a csomóban. Segédkönyve nincs az állagnak. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s ismétlődő kutatásnál az egyes iratdarabok megjelölését) kell feltüntetni.

Exactoratus Cameralis

Bevezetés

Az 1631 és 1867 közti erdélyi kincstári hatóságoknak jórészt igen erősen megtépázva a Magyar Országos Levéltárba került levéltárai közé tartozik a számvevőségi levéltár is; sorsa tán még mostohább is volt, mint az eddig ismertetett kormányhatósági registraturaanyagok nagy részének. Magának a Kincstartóságnak levéltárát legnagyobb részében rettentően kiselejtezék ugyan, de még így is felöleli a Diploma Leopodinum korszakának egészét; a kamarai számvevőség levéltáráról még ezt sem mondhatjuk el igazában. Pedig bizonyosnak vehetjük, hogy kincstári számvevőségi szervek a Diploma korának kezdetétől működtek Erdélyben; annál is inkább, mert hiszen (láttuk) még az I. Apafi Mihály-kori, eléggé szétzüllött kormányzat is fel tud mutatni fejedelmi számvevőséget: a praefecturalis sedriát. Ez a szerv egyébként bizonyos különleges bírói teendőket is ellátott. Analógiák alapján ítélve, 1691 után is egy ideig hasonló számvevőségnek kellett működnie; 1724-től maradt fenn első, még eléggé általánosságokban mozgó utasítása. A hatóság iratanyagának maradéka azonban annyira töredékes (elsősorban a 19. század végén, még az Országos Levéltárba való szállítás előtt történt pusztító selejtezés következtében), hogy a jelen esetben nem vezetne sok eredményre a kamarai számvevőség hatáskörét szabályozó rendelkezések elemzése. Az anyag ismerete szempontjából itt helyesebb magát a hatáskört is a megmaradt anyagból kibontani, a kincstári igazgatás egyes ágai szerint. Mindaz, amit elmondunk, elsősorban a 1760-as évek és 1848 közti időszakra jellemző; az időszakon belül már nincs módunk nyomon kísérni a változásokat.

A *Dominalia*-ügykörön belül első helyen a fiscalis uradalmak számadásainak felülvizsgálatát kell említenünk. A számvevőséghez felterjesztették az egyes uradalmak számadásait (ezek részben nyomtatott számadás-űrlapok, ún. Rubricalis Liber Rationumok kitöltésével készültek); ezeket az Exactoratus Cameralis felülvizsgálta, s felterjesztette a Kincstartósághoz; megsürgette a késedelmes jelentéseket stb. Magán a szorosabban vett számvételi munkán túl a számvevőség feladatkörébe tartozott fiscalis birtokok összeíratása, becslésének elkészíttetése; az

egyes birtokok gazdatisztjei kimutatásokat terjesztettek fel hozzá a jószág vetésterületéről, részletezve, állatállományáról, a jövedelem növekedéséről vagy fogyásáról. Foglalkozott a számvevőség a birtokok bérbe-, birtokbaadásával, a zálogban lételükkel kapcsolatos ügyekkel is. Megfordultak nála fiscalis uradalmi kocsma-, serfőzőépítési, kocsmabérletügyek, felterjesztették hozzá uradalmi kocsmajövedelmek kimutatásait is. Külön említendők a birtokok jobbágynépével kapcsolatos ügyek: jobbágykérelmek, jobbágyok adósságainak kimutatásai, szolgálatváltság-, pusztatelektaxa-ügyek. A számvevőség foglalkozott az uradalmi tisztek személyzeti ügyeivel is. Külön kategóriát képeznek a Dominalia-ügykörben a bonificatioügyek (ezek jórészt a határőrvidék szervezésével kapcsolatos kártalanításokból álltak — az onnan kitelepített polgári birtokosokat ti. másutt kellett kárpótolni birtokkal —). S az anyag tanúsága szerint a Dominalia-ügykör részei voltak olyan különleges teendők, mint a római katolikus püspök halála után a püspökségi birtok anyagi ügyeinek ellenőrzése.

A *tizedügyek* közt is a tizedszámadások felülvizsgálata említendő az első helyen. A számadások (kevés kivételtől eltekintve) nyomtatott számadáskönyvek (a már említett Rubricalis Liber Rationumok) kitöltésével történtek; az Exactoratus Cameralis magán a számvétel tulajdonképpeni munkáján túl sürgette a késedelmes jelentéseket, a kincstartóság elé terjesztette a számadással elmaradtak jegyzékét, elmozdított tizedelőn behajtandó összeg ügyeivel foglalkozott stb. A szervhez terjesztettek fel összesítő tizedkimutatásokat, tizedjegyzékeket, szász helységek tanúsítványait a fiscusnak juttatott tizedről, tizedköltségvetéseket, jelentéseket a tizedelésről, tizedkészlet-kimutatásokat, összesítéseket tizedgabona eladásáról vagy kölcsönzéséről. Külön nagy ügycsoport volt a Decimalián belül a tizedbérletügyeké (Erdélyben a magyar törvényhatóságokban, viszonylag nem nagyszámú kivételtől eltekintve, a birtokosok tulajdonába került a tized, vagy ezek bérelték azt): a számvevőségben terjesztették fel a tizedbérlet-számadásokat, a bérletjegyzéket, bérleti szerződéseket, ez foglalkozott a fiscalis uradalmak vagy állítólag nemesi jószágok tizedbérletügyeivel. Az ügyek egy további kategóriáját szervezeti és működési kérdések teszik. Külön említendők a tizedelési szabálytalanságok, tizedmegtagadások ügyei. Amennyire az anyagról megállapítható, a Decimalia-ügykörben is előfordultak különleges ügyek (szebeni árvaház tizedügyei, brassói tizedek ügye).

A kamarai számvevőség további funkcióit csak töredékes anyag jelzi. A *Tricesimalia*-ügykörben termelődött anyagból csak harmincadhivatalok épületleltárai, átadási leltárai s egyetlen harmincadhivatal néhány felülvizsgálati irata maradt fenn, valamint jelentéktelen belső ügyviteli iratok. Hasonló a helyzet a *Salinaria*-ügykörnél is. Az ércbánya- és pénzverésügy országos igazgatásának iratanyaga nem került a Magyar Országos Levéltárba; nem került ide az ércbánya- és pénzverésügyi számadási anyag sem. A sóbányák és a sószállítás ügye azonban a Cameraliába tartozott; anyagunkban azonban (egyetlen irattól eltekintve) nincs nyoma az ezeket illető számadásoknak. Csak a sóbányákhoz kisegítő gazdaságokként csatlakozó ún. salinaris oeconomiáknak van itt némi számadási anyaga. A *Gremialia*-ügykört személyzeti ügyviteli hagyatéki ügyek képviselik. Külön csoportot alkotnak azok a vegyes ügyek (bonificatiós ügyek, fiscalis cigányok ügyei, a feloszlatott jezsuita rend vagyoni ügyei, letétek ügyei, vízaknai római katolikus egyház számadása), amelyek nem tartoznak szorosan egyik ügykörbe sem.

Volt a kamarai számvevőségnek egy olyan ügyköre, amely félig-meddig már átmenetet képezett más hatóságok ügykörei felé. Ez egyes országos pénzalapok (Fundus Studiorum, Fundus Scholarum Nationalium, Fundus Stipendiorum, Babb-alap) számadásainak felülvizsgálata volt.

F 441. ÜGYIRATOK

1769–1849

46 csomó

1—39.
39/a
40—45. 46 csomó

Az állag a kamarai számvevőségnek a selejtezés után megmaradt *általános* iratanyagát tartalmazza.

Az anyag ügyirat jellegű; egysége az egyes ügyirat. Az ügyiratok évek, azon belül iktatószámok rendjében vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. Kérés esetén az állag nevét, az évet (és lehetőleg az iktatószámot) kell feltüntetni.

F 442. NORMALIA, INSTRUCTIÓK

1711–1839

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag a kincstári igazgatás különböző területeit illető utasításokat és szabályrendeleteket tartalmaz.

Található közöttük olyan, több igazgatási szakágat átfogó utasítás is, mint a cameralis inspectorok (és jövedelemcollectorok) utasítása. Legnagyobb részük azonban az igazgatás egyes ágazatainak munkáját, ill. azok egyes részleteit szabályozza. A legnagyobb anyaggal a harmincadigazgatás területe rendelkezik: ide harmincadhivatalok általános és ügyintézési utasításai, harmincadellenőr instructiója, harmincadhivatok felülvizsgálatának módját szabályozó utasítás, elszámolási előírások sorolhatók, s mellettük a vámszabályozások: vámtarifák, speciális kérdésekre vonatkozó vámelőírások (a Török Birodalommal való kereskedés vámja, nem kereskedelmi forgalom céljára behozott áruk vámtételei, egyes árufajták vámja, összeállítás az erdélyi, magyar és bánáti vámtarifákban nem található árukról), a csempészési ügyekben való járást, csempészetügyi kihágási bíráskodást illető rendelkezések. Tájékoztatásul megküldték az erdélyi kincstári szerveknek az osztrák örökös tartományok vámhivatalainak, a Bécsben és Grácban az Erdélybe és a Bánátba szállított áruk felülvizsgálatát végző revisoroknak az instructióját is. (Emellett néhány vegyes tárgyú hamincadügyi szabályrendeletet s több iratmintát találunk itt; bizonnyal mintaként került az állagba néhány harmincadelszámolás is.) A harmincadügyi rendszabályok mellett említsük a vesztegzárügyi rendelkezéseket is: a taxa purificationis szabályozását, a felvételének módjára vonatkozó előírásokat, veszteglőintézeti lovaslegény utasítását. A Dominaliát illető iratok uradalmi tisztek instructiói, birtokszámadási utasítások, minták. A kincstári építkezésekkel, ill. vállalkozások bérbeadásának módjával is foglal-

koznak rendelkezések. Az iratok további csoportjai az alapítványügyi szabályozásoké (kórházi ügyek, a Theresianum, alapítványi birtokok ügyei, vegyes egyéb alapítványi ügyek), az iskolaügyieké (schola normalisok anyagi ügyei), a számvételi ügyeket illetőké (a magyar—erdélyi—bánáti Revisorats-Amt utasítása, tájékoztató a magyarországi számvételi ügyintézésről). Néhány más irat tárgya pénztári előírások, a házalókereskedelem szabályozása, arrha-rendtartás; nyomtatott példányban ide került az 1785-i Habsburg—orosz szerződés is a két birodalom alattvalóinak kölcsönösen nyújtott kedvezményekről. Végül itt található néhány általános, nem speciálisan kamarai tárgyú rendelkezés tisztviselők illetmény-, nyugdíj-, kegydíj-, napidíj-, útiköltség-, előfogat-, substitutioügyeiről.

Az iratanyag négy részre tagolódik. Első része lajstromozott, jelzetekkel ellátott anyag (jórészt harmincad- és vesztegzárügyi iratok). Az iratok itt jelzetük rendjében vannak elhelyezve (ez nem egyezik az időrenddel). Második részét az alapítványügyi s a tisztviselőkre vonatkozó általános szabályrendeleteket tartalmazó füzet teszi. A harmadik rész elnevezése „Resolutionsbuch in Studien Sachen"; ez a Departamentum Fundationale 1769—1787. évi iratainak jegyzékét s az iskolaügyi rendeletek kivonatait tartalmazza. A negyedik részben időrendben vannak elhelyezve az utasítások, szabályrendeletek. Segédeszköz csak az iratok első részéhez áll rendelkezésre; az anyag többi része darabonkénti átnézéssel kutatható. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 443. DOMINALIA

1775—1777

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag az Exactoratus Cameralis uradalmi ügyosztályának 1775—1777. évi ügyiratait tartalmazza.

Az iratanyag jó részét a fiscalis uradalmak (és a tizedigazgatás) tisztjei számadásainak nyugtázása, sürgetése s felülvizsgálat után a Thesaurariatushoz való felterjesztése teszi. (Maguk a számadási iratok általában nincsenek az anyagban, csak a velük kapcsolatos hivatali levelezés.) Számos más irat foglalkozik fiscalis birtokok összeírásának és becslésének ügyeivel (itt már birtok-inventariumot, birtokbecslést is találunk az iratok közt). Más iratok tárgya jószág bérbe- vagy birtokbaadása, zálogösszegének calculatiója, a zálog időtartamának meghosszabbítása vagy revindicatiójának ügye. Találkozunk itt kocsma, serfőző építésével, kocsma bérbeadásával, rév létesítésével. Fiscalis jobbágyok gabonakölcsön-kérelme is szerepel az iratok közt. Külön csoport a tizedügyi iratoké; jelentés tizedelésről, fiscalis uradalom tizedbérletügyei, tizedbérlet, arendaengedmény iránti kérelem, állítólagos nemesi jószágok tizedmentességének ügye. Külön említendők az uradalmi tisztek személyzeti ügyei is (illetmény-, nyugdíj-, felfüggesztés-, útiszámlaügyek, tiszt reversalisának felterjesztése, adósságainak ügye), a fiscalis jószágok igazgatási épületeinek építkezései. Ide kerültek a határőrség felállításával kapcsolatos bonificatiók ügyei, s egy-két más természetű ügy (harmincadügy) iratai.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédkönyve nincs. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történik. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 444. FISCALIS BIRTOKOK TERMÉK- ÉS JÖVEDELEMKIMUTATÁSAI

1795–1800

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag fiscalis (és alapítványi) birtokok termék- és jövedelemkimutatásait tartalmazza. A következő birtokok szerepelnek itt: kolozsmonostori uradalom (1795—1798, 1800), krakkói uradalom (1797—1798), farnadiai birtokrész (1797—1799). A kimutatások egy része a jószágok készpénzbevételeit és kiadásait tünteti fel (fajtánként részletezve ezeket). A termékkimutatások részben évi termés-, részben általános termékkészlet-kimutatások; többnyire helységenként s termékfajtánként közlik az adatokat (jelezve azt is, hogy mennyi a szalmás és szemes gabona, vagy hogy mennyi a kiadás a nyers termékbevételből, s mennyi a tiszta bevétel).

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a birtok nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 445. FISCALIS BIRTOKOK BECSLÉSEI

18. század–19 század közepe

5 csomó

1—5. 5 csomó

Az állag fiscalitasok becsléseit tartalmazza. A becslések eltérő méretű egységekre terjedtek ki: egész uradalmakra, egyes helységekre vagy portiókra vagy csak egy-egy, a fiscusra háramlott telekre. Sorra vették az ingatlan egyes részeit (urasági épület, gazdasági udvar, csűr, veteményes- és gyümölcsöskert, szántók, rétek, erdők, malom, jobbágytelkek stb.), s jelezték értéküket. A becslés helyenként csak röviden jelezte az ingatlan részeinek az előírt kulcs szerint kiszámított értékét, másutt hosszas számítások alapján tette ezt; az ingatlan leírásának részletességében odáig is elmentek, hogy a gyümölcsöskerteknél jelezték az egyes gyümölcsfafajták darabszámait.

Az egyes uradalmak, helységek, portiók becsléseit külön füzetek vagy ívek tartalmazzák. Ezek a helységek betűrendjében vannak elhelyezve a csomókban. (Ha egy becslés több helységet tartalmaz, akkor az elsőnek említett helység kezdőbetűjénél van elhelyezve.) A gyalui és kővári uradalomra vonatkozó anyag (az utóbbinak nem egésze) az állag végére került. Segédeszköz nincs az iratokhoz. Kutatásuk a betűrend alapján átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a helység nevét kell feltüntetni.

F 446. APAFI-BIRTOKOK SZÁMADÁSI IRATAI

1709–1756

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az Apafi- (ill. II. Apafi Mihály és felesége halála után fisco-Apafiana) birtokok számadási iratait tartalmazza. Az iratok egy része részletes számadás uradalmi jövedelmekről. Más részük az uradalmak őszi és tavaszi vetéseinek, termékkészleteinek, állatállományának kimutatását tartalmazza. További

kimutatások az uradalmak jobbágyainak adósságairól számolnak be (a kimutatás készítésekor az uradalomban élő jobbágyok, a profugusok és elhaltak adósságai, az ebből a kimutatás készítésének évében törlesztett összeg). Tartozások kimutatásával is találkozunk. Több jószágnál összeállítás készült az egyes jövedelmeknek egyik évről a másikra fogyásáról, ill. növekedéséről. Végül az állagba tartoznak a jószágok tisztjeinek és cselédjeinek illetmény-, ill. javadalmazás-kimutatásai, számadással hátralékos tisztekről készült feljegyzés is.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszközük nincs. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat megjelölését) kell feltüntetni.

F 447. A DÉVAI URADALOM SZÁMADÁSI IRATAI

1749–1821

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag a dévai uradalom számadási iratait tartalmazza. Az iratok egy része szorosabban vett számadási irat. Ezek mellett találhatók itt pénztári naplók (külön-külön füzetekben is, a bevételek és kiadások számára), restantia-kimutatások, számadások italok kocsmáltatásáról, ill. kocsmajövedelem-kimutatások. Nagyobb csoportot képeznek a tizedeléssel kapcsolatos iratok, tizedjegyzékek (részben külön-külön tüntetik fel az állatállományt és a föld termékeit), jelentések a tizedelésről, kimutatások a tizedbevételekről, ill. a tizedelés során tett kiadásokról (ilyenkor szerezték be az uradalmi pélinkafőzők számára a szilvát és cseresznyét, ill. a papírmalom számára a rongyot; ezekről néha külön kimutatásokat is vezettek). Más iratok a szolgálatváltság- és pusztatelek-taxáról, ill. ezek restantiáiról készített összeállítások. Találunk itt kimutatásokat a jobbágyok kölcsöngabona-tartozásairól és törlesztésükről is.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 448. A GYULAFEHÉRVÁRI (ÉS ALVINCI) URADALOM SZÁMADÁSI IRATAI

(1780–) 1788–1789

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a gyulafehérvári (és alvinci) római katolikus püspöki uradalom számadási iratait tartalmazza. (Az iratok feltehetően a püspöki jószágoknak Batthyány Ignác erdélyi püspök halála utáni általános felülvizsgálata — coordinatiója — kapcsán kerültek az Exactoratus Cameralis levéltárába.) Az anyagból első helyen az uradalmak coordinatiójának terjedelmes jegyzőkönyvét kell megemlítenünk; ez mindkét uradalomra vonatkozik. A gyulafehérvári uradalmat illető anyagban ott találjuk a jószágigazgató Amts-Buchját (ez fajták szerint részle-

tezve ismerteti az uradalom bevételi forrásait és kiadásait), összeállítást az uradalom jövedelmeiről, pénztári naplókat, pénztárkönyv zárlatát, készpénzfizetések pénztári naplóját, a róluk készült kimutatásokat, tárgykimutatást, terményjövedelmek pénztári naplóját s egyes termékjövedelmekről, ill. -készletekről készült számadásokat (juhsajt-, pince-, faraktárszámadások), ingóság-, ill. termékleltárakat (általános ingóságleltár, püspökök végrendelete, ill. ingóséghagyatékának leltára), a korábbi számadás módját rendező utasítást. Külön említendő az uradalom területén lakó sóhajósok összeírása (taxájuk kimutatásával).

Az állag iratai évrendben követik egymást. Segédeszköz nem készült hozzájuk; így kutatásuk átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 449. AZ ALVINCI URADALOM SZÁMADÁSI IRATAI

1798–1817

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag az alvinci római katolikus püspöki uradalom számadási iratait tartalmazza. (Ezek az iratok, néhány darabot kivéve, a gyulafehérvári uradalom számadási irataihoz hasonlóan, feltehetően az uradalom Batthyány Ignác püspök halála utáni felülvizsgálata kapcsán keletkeztek. A két uradalmat együttesen érdeklő iratok a gyulafehérvári uradalmi számadási iratok közt találhatók.) Az állagba kerültek a provisor Amts-Buchja, az uradalom leltára és jövedelmeinek kimutatása, készpénz- és termékjövedelmek pénztári naplói, készletleltárak, vetésjelentés, cséplési kimutatás, italmérési számadások, állatállomány-összeírás, tizedjegyzék, jelentés az uradalom 1807. évi felülvizsgálatáról s néhány vegyes tárgyú számadási irat.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 450. A BORZÁSI FISCALIS PORTIO SZÁMADÁSI IRATAI

1800–1821

2/3 csomó

1. 2/3 csomó

Az iratanyag 1817 előtti része a birtok készpénz- és tizedjövedelmeinek pénztári naplóiból, tizedbérlet- és tizedbérlethátralék-számadásokból áll. 1817-tel jelenik meg a „Rubricalis Liber Rationum", a kamarai jövedelmek számadásaiban általában használatos, előnyomtatott számadáskönyv; ez termékfajtánkénti árkimutatást tartalmaz, s azután termékfajtánként, azon belül tételenként közli a bevételeket és kiadásokat. A kötet végén összesítés áll. Különleges természetű számadási irat az 1821-i robotrestantia-kimutatás; ez jelzi az egyes jobbágyok restans robotját s azt, hogy ebből hetenként mennyit törlesztettek. A kimutatás-

hoz robotnapló csatlakozik annak feltüntetésére, hogy a jobbágyok hol s mily munkával végezték ezt a törlesztést.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 451. FARNADIAI ÉS KISKAJÁNI PROVISORI SZÁMADÁSOK

1800–1805

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a farnadiai és kiskajáni (Hunyad m.) fiscalis jószág provisorának számadásait tartalmazza. A számadások a már ismertetett számadáskönyv-formula (Rubricalis Liber Rationum) kitöltésével készültek.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve a csomóban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és évszámát kell feltüntetni.

F 452. A KÖTKEI FISCALIS PORTIO SZÁMADÁSAI

1816–1828

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a kötkei (Doboka m.) fiscalis portio számadásait tartalmazza. A számadások részben itt is a már ismertetett Rubricalis Liber Rationum kitöltésével készültek; ez esetben azonban a készpénz- és termékbevételekről különkülön számadások jöttek létre. Az iratok más része pénztári napló a termékbevételekről és -kiadásokról.

Az iratok évrendben következnek az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 453. A NAGYRÁPOLTI FISCALIS JÓSZÁG SZÁMADÁSAI

1817–1828

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a nagyrápolti (Hunyad m.) fiscalis jószág számadásait tartalmazza. A számadások zöme itt is a már ismertetett Rubricalis Liber Rationum kitöltésével készült. Az iratok más része készpénz- és termékbevételek pénztári naplója.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 454. PÓCSTELKI FISCALIS PROVISORI SZÁMADÁSOK

1805–1807, 1827–1828

2/3 csomó

1. 2/3 csomó

Ez az állag a pócstelki (Küküllő m.) fiscalis oeconomia számadásait tartalmazza. A számadások a Rubricalis Liber Rationum kitöltésével készültek.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 455. TIZEDÜGYI HIVATALI LEVELEZÉS

1773

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag a kamarai számvevőség tizedügyi hivatali levelezésének 1773-i töredékét tartalmazza. Az iratanyag legfontosabb része a magukkal a tizedszámadásokkal kapcsolatos levelezés: tizedszámadások felülvizsgálatának ügyei, késedelmes jelentések sürgetése, restantiarius számadásra kötelezettek jegyzékének felterjesztése a kincstartósághoz, számadások formularéinak kidolgozása, megszökött tizedszedő számadásának s magánszemély vele szemben fennálló követelésének ügye, elmozdított tizedelőn behajtandó összeg ügye vagy a leváltott tizedelő restitutiója, tizedelő kérése a hátralékos összeg természetben behajtása iránt. A tizedhátralékok ügyeivel is találkozunk itt (magukéval a hátralékokéval s relaxatiójukéval is). Más iratok tárgya tizedelés révén nyert készletek jegyzékének felterjesztése, terményárjelentés, a tizedgabona eladásának ügye, jelentés a tizedgabonából juttatott kölcsönökről. Az ügyek egy része a kincstári tizedelőszervezet személyzetével és működésével kapcsolatos (tizedszedők óvadék-, eskületétel-, illetményügyei, tizedszedő utasítással ellátása, ill. rendelkezés-kérése a rossz időjárás okozta tizedelési problémák kapcsán), tizedinspector s tizedszedők visitatióra kiküldése, napidíj-, útiszámlaügyei, remuneratiójuk, restantiák felvétele, irodaszerköltségeik. Néhány irat tárgya tizedelési szabálytalanság ügye, tizedszedő elleni panasz. Külön említik a brassói tizedmegtagadás ügyét.

Az állagban időrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a sorszámot kell feltüntetni.

F 456. TIZEDÜGYI INSTRUCTIÓK, SZABÁLYOZÁSOK

1744–1845

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag zömmel tizedügyi utasításokat s amellett szabályrendeleteket s más szabályozásokat tartalmaz. Az intructióanyagban általános tizedügyi instructio is található. Más utasítások általában illetik a tizedügyi igazgatás egyes lépcsőfokain álló tisztviselőket (tizedbérlet-perceptorokat, tizedbiztosok melletti kan-

cellistákat). Ismét más utasítások érvénye területi: egyes törvényhatóságok fiscalis tizedbérlet-perceptorainak működését szabályozzák. További utasítások speciális kérdések rendezésére (királyföldi, besztercevidéki stb. kisebb tizedek, a Királyföldön újonnan visszavett tizedek felvétele) vonatkoznak. Külön említendők olyan iratok, mint egy általános tizedszabályzási terv vagy a tizedelők ügyviteli és számadási instructiója, az Exactoratus Cameralis véleménye megyének tizedszedő utasítását illető panaszáról, tizedjegyzékek készítését szabályozó utasítás. Az anyag másik részét egyéb tizedügyi szabályozások, kimutatások teszik: kimutatások királyföldi kisebb tizedekről (összesítők és csak egyes területekre vonatkozók), összeállítások a királyföldi tizedeknek a fiscusnak, ill. a papságnak járó részéről, kimutatások azokról a helységekről, ahol a fiscalis tizedelést részben vagy egészben megakadályozzák, deductio besztercei stb. tizedekről, a kukoricatized általános szabályozását illető okmány, előterjesztés a királyföldi tizedhivatalok személyzetének kiépítését illetően, tizednaplók, tizedügyi formulárék.

Az iratok évrendben következnek az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az évszámot, valamint az irat más közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 457. TIZEDJÖVEDELMEK ÖSSZESÍTŐ KIMUTATÁSAI, TIZEDKÖLTSÉGVETÉSEK

1820–1849

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag kétfajta anyagot tartalmaz. Első fele 1829—1831. évi összesítő kimutatásokból áll a tizedjövedelmekről (a szászföldi kerületi tizedhivataloktól s megyei tizedbérlet-perceptoratusoktól származó bevételekről), amelyekhez az egyes törvényhatóságok, ill. tizedhivatalok hasonló kimutatásai csatlakoznak. Ezek a kimutatások mindenütt készpénzben adják meg a jövedelmek összegét. Az anyag másik része tizedköltségvetésekből áll (1820—1849). Ezek (változó típusú tabellákon) jelzik a tizedből származó bevételeket és kiadásokat (fő- és altételek szerint; az egyes tételeknél feltüntetik az előző évi összeget, a folyó évi előirányzatot és az eltérést).

Az anyag, természete szerint, két különböző sorozatot tartalmaz; mindkettőben évrend uralkodik. Segédeszköz nem készült az állaghoz. Így kutatása darabonkénti átnézéssel történhet.

F 458. TIZEDJEGYZÉKEK

1683–1845

3 csomó

1—3. 3 csomó

Ez az állag voltaképpen öt részből tevődik össze; valamennyi rész tizedjegyzékeket tartalmaz, de különböző időszakokból és területekről. Az anyag legelső része, az 1683—1759. évi tizedjegyzékeket tartalmazó, a legsokrétűbb; ez Erdély legkülönbözőbb területeire vonatkozik: részben egyes fiscalis, ill. fisco-Apafiana

uradalmakra, ill. fiscalis tizedet fizető helységekre, részben a szász tizedekre. Ezek a jegyzékek típusukban is eltérőek; vannak köztük összesítő kimutatások és részletes tizedjegyzékek; egyes jegyzékek a valamennyi termékfajtából vett tizedet feltüntetik, mások csak a tized egyes fajtáit vagy csak a tizedből származó pénzjövedelmet; egyes esetekben a jegyzékbe került annak jelzése is, hogy a tized hogy került felhasználásra (mi került belőle a fejedelmi raktárakba, milyen deputatumokat nyertek belőle főméltóságok, fejedelmi fő- és egyéb tisztek, papok, gyulafehérvári káptalani rekvizitorok stb.). A jegyzékekben szerepelhetett a helység más tartozása s ennek fizetése is (census, census Sancti Martini stb.), az uradalom allodiális jövedelmei; hozzájuk csatoltak vegyes természetű számadási iratokat, provisori reversalist, tanúsítványt uradalomnak a fiscalis tizedtől való mentességéről. Ide került végül egy kimutatás azon tized- vagy tizedbérleti díjköteles s a megyei tizedjegyzékbe felvett helységekről, amelyekből a szász natio vesz tizedet és egy lajstrom a megyei tizedbérletjegyzékekről. Az anyag többi összetevői megyei, ill. városi tized-, ill. tizedbérletjegyzékek. Ezek közül a Közép-Szolnok és Kraszna megyei tizedjegyzékek (1791—1797) azonos típusú tabellák alapján, azonos módon készültek: helységenként, azon belül személyekig részletezve tüntetik fel a jobbágy tizedköteles termékeinek mennyiségét s a tized mértékét, feltüntetve azt is, hogy az illető jobbágy kinek a szolgáló embere. A Kolozs városi tizedjegyzékek csak annyiban térnek el ezektől (a helység fiscale oppidum lévén), hogy nem közlik a birtokosok nevét (s felekezetenként sorolják fel a tizedköteles népességet). Az anyag utolsó csoportját Felső-Fehér megyei tizedbérletjegyzékek és számadások teszik. A jegyzékek részletessége eltérő; egy részük csak a bérletösszeget, az ebből (kiváltság- vagy tisztségviselés folyamányaképp) történő levonásokat s végül a fiscusnak járó összeget tünteti fel, mások közlik a papnak járó tizedrészt (rata pastoralis), a fiscusnak járó összegből ténylegesen befizetetteket s a maradványt is. A tizedbérletjegyzékekkel együtt találjuk a számadási iratokat is, ezek összesítve jelzik a bevételeket és kiadásokat.

Az állag öt részre tagolódik. Az első rész az 1683—1758-i tizedjegyzékek; ezt a Közép-Szolnok és Kraszna megyei tizedjegyzékek, majd a Felső-Fehér megyei tizedbérletjegyzékek követik; a Kolozs városi tizedjegyzékek az anyag végén foglalnak helyet. Minden egyes csoporton belül külön-külön időrend uralkodik. Segédeszköz az állag egyik részéhez sem készült. A kutatás így darabonkénti átnézéssel, ill. az időrend alapján történhet. A kérőlapon az állag s a szükséges állagrész nevét (s az évszámot) kell feltüntetni.

F 459. TIZEDBIZTOSOK EXTRACTUS SUMMARIUSAI

1780

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag tizedbiztosok összesítő kimutatásait tartalmazza a tizedjövedelmekről (s részben az ezekből történt kiadásokról is). A kimutatások termékfajtánként közlik az egyes negyedévekben történ bevételeket, az ezekből történt kiadásokat. (Ezekhez részkimutatások csatlakoznak, amelyek a termékek eladásából származó készpénzjövedelmeket tüntetik fel.) Egy összesítés azt jelzi, hogy az egyes termékekből mennyi gyűlt be az egyes tizedbiztosoknál.

Az iratok számrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk; kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s ismétlődő kutatásnál az irat pontos jelzetét) kell feltüntetni.

F 460. TIZEDSZÁMADÁSKÖNYVEK

1821–1850

64 csomó

1—64. 64 csomó

Ez az állag az érdemi tizedszámadás-anyagot tartalmazza a jelzett korszakból: az egyes tizedigazgatási egységek számadáskönyveit.

A tizedigazgatás egyes kerületeit (minthogy a magyar törvényhatóságokban, a Szilágyságot kivéve, a fiscus általában csak tizedbérlet-jövedelmeket húzott, a Székelyföldön pedig a tized ismeretlen volt) zömmel a szász törvényhatóságok tették ki. Az egyes kerületek az alábbi időszakból rendelkeznek anyaggal: besztercei kerület: 1824—1848; brassói kerület: 1821—1844; fogarasi kerület: 1821—1846; medgyesi kerület: 1822—1849; segesvári kerület: 1824—1849; szászsebesi kerület: 1821—1849; szebeni kerület: 1822—1849; szilágysági kerület: 1824—1850. Az anyag a már ismertetett Rubricalis Liber Rationumokból és ezek mellékleteiből áll. A mellékleteknek négy fő típusa van. Az első kettő pénztári napló (a termékbevételekről — Diarium Naturalium —, ill. a készpénzjövedelemről — Diarium Pecuniale —); ez évnegyedenként tartalmazza adatait. A harmadik fajta melléklet a tizedpauschale-kimutatás (ez helységenként tünteti fel a tizedváltság-összeget, feltüntetve a tized termékben vett mennyiségét, az ennek megfelelő váltságösszeget s az ebből törlesztetteket). Végül a számadáskönyvekhez csatolták a felvett termékmennyiséget feltüntető bizonylatokat is (ezek szintén egy-egy helységre vonatkoztak).

Az állag tizedkerületek szerint tagolódik. (Az egyes kerületeken belül körzetenként vagy alkörzetenként is vezethettek számadáskönyveket.) A kerületek anyagában évrendben helyezkedik el az anyag (a számadáskönyvekhez csatolták a mellékleteket). Segédkönyve nincs az állagnak; így kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a tizedkerület (és a körzet, alkörzet vagy helység) nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 461. TIZEDBÉRLETJEGYZÉKEK

1582–1785

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

A jegyzékek két vonatkozásban is eltérő típusokba tartoznak. Egyrészt a bennük foglalt terület is különböző: egyes jegyzékek egész Erdélyt felölelik, mások csak egy-egy törvényhatóságot. Változó típusú amellett adatközlésük is; a legegyszerűbb típusnál csak a törvényhatóság, a helység neve s a bérösszeg szerepel, más esetekben az egyes helységeknél már birtokosonként közlik a bérösszeg mértékét, több jegyzék pedig ezen felül (eltérő változatokban) közli a helységben található antiqua sessiók, appertinentiás telkek számát, a régi tizedbérletlajstrom

és a tizedarendatorok számadása szerinti bérösszeget, az ebből eszközölt levonásokat (adományok vagy kiváltságok révén történő levonás, kamarailag igazgatott fiscalitasok tizede, természetben fizető királyföldi helységek dézsmája, tisztségviselők, guberniumi tanácsos- és táblai ülnök-özvegyek, valamint más mentességet követelők által nem fizetett tized, nemesek által művelt jobbágytelek mentessége révén kieső összeg, papi quarta), a fennmaradó bérösszeget, az egyes fizetésre kötelezettek által befizetett összeget, a tizedbérlet birtokosának nevét.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk, így kutatásuk darabonkénti átnézéssel kell hogy történjék. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 462. TIZEDBÉRLETI SZERZŐDÉSEK

1837–1846

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag tizedbérleti szerződéseket tartalmaz a fogarasi tizedkerületből (Nagysinkszékből és Kőhalomszékből). A szerződések litografált szerződésterv alapján készültek: a Thesaurariatus megbízottja kötötte meg őket az egyes helységek elöljáróival. A típus-szerződéstervekbe vezették azután bele a helyi adatokat (a jelzett időszak végén már táblázatszerűen tüntetve fel az egyes termékekből szolgáltatandó mennyiséget, ill. a fizetendő készpénzösszeget).

Az iratokhoz egykorú jegyzék szolgál segédeszközül, amely törvényhatóságonként tünteti fel a helység nevét, a szerződéskötés, ill. -meghosszabítás keltét, a szerződés időtartamát, az ügy számát az Exactoratus Cameralisnál, a szerződés lejártának keltét (s a szerződésnél történt százalékemelést stb.). Az iratok a jegyzék rendjében következnek az állagban. Kutatásuk a jegyzék alapján történhet. A kérőlapon az állag, a törvényhatóság és a helység nevét kell feltüntetni.

F 463. TIZEDBÉRLET-SZÁMADÁSOK

1807–1847

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag Hunyad, ill. Küküllő megyei tizedbérlet-számadásokat tartalmaz. A számadások maguk egyrészt a bevételeket, az ebből történő levonásokat (tisztségviselők tizedbérletösszege, fiscalitas, papi quarta stb.) s a tiszta bevételt, másrészt a kiadásokat (tizedelő fizetése, útiszámlái, irodaszer-ellátmánya s a Cassa Cameralisba történt befizetések) tartalmazzák. Egy részükhöz különböző típusú mellékletek csatlakoznak: helységenkénti kimutatás a befizetésekről, levonásokról s a tiszta jövedelmekről, ugyancsak helységek szerint haladó összeállítás az egyes birtokosok által fizetendő bérletösszegről, restantia-kimutatások (helységenként, azon belül birtokosonként), jegyzék a restantiák felvételére tett kiadásokról (admonitio, certificatio, executio költségei).

Az iratokat megyék szerint, azon belül évrendben helyezték el az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag (és lehetőleg a szükséges anyagok) megjelölését kell feltüntetni.

F 464. A SZEBENI ÁRVAHÁZNAK JUTTATOTT TIZEDEK ÜGYEIT ILLETŐ IRATOK

1772–1818

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a szebeni Theresianum-árvaháznak juttatott tizedekkel kapcsolatos iratokat tartalmazza. Az állag két részre oszlik. Nagyobb részét a tizedekkel kapcsolatos hivatali levelezés teszi: tizedgabona- vagy megváltási összegek utalványozása, bonificatiója, tizedgabona eladásának ügyei. A hivatali levelezésben is található (mellékletként) számos kimutatás az árvaház számára szállított tizedekről. Ide csatlakozik még néhány általános tizedügyi instructio. Az állag másik része a fiscalis tizedből az árvaháznak szállított tizedekről készített kimutatásokból (tizedelő neve, helység, tized mennyisége vagy ennek készpénzértéke) és a tizedjuttatásokból tett kiadásokról készült számadásokból áll.

Az állag két részében külön-külön évrend uralkodik. Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 465. BRASSÓVIDÉKI TIZEDSZÁMADÁSOK FELÜLVIZSGÁLATÁNAK IRATAI

1812–1847

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a brassóvidéki tizedelők számadásainak felülvizsgálatával kapcsolatban keletkezett iratokat tartalmazza. Három irattípussal találkozunk itt: az Exactoratus Cameralis felülvizsgálta a számadásokat, s ennek nyomán megtette difficultasait azok hibáira, mire a számadástevő dilucidatióban adott magyarázatot a kifogásolt pontokat illetően, s a számvevőség ezek alapján hozta meg döntéseit (decisio).

Az állagban évrendben követik egymást az iratok (a difficultasok és dilucidatiók a decisiókhoz vannak csatolva). Segédeszköz nincs hozzájuk; így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot (vagy az irat még közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 466. SZÁSZ HELYSÉGEK ATTESTATUMAI A FISCUSNAK JÁRÓ TIZEDRŐL

1837–1847

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag szász helységek tanúsítványait (attestatum) tartalmazza a fiscusnak fizetett tizedről. Ezek nyomtatott űrlapokon készültek, amelyek feltüntették az összes tizedköteles termékeket, helyet adva ezek váltságának (ide értve az infradecima megváltására fordított összeget is). Ebbe vezették be az egyes ter-

ményfajtákból adott tized mennyiségét. A táblázat „megjegyzés" rovatában vagy a tabella végén jelezték azt, hogy bizonyos termékfajtákat nem termelnek a helységben, a fiscusnak, ill. a papnak egyes termékek tizedéből mekkora hányad jár, a termékek minőségét, az időjárás hatását a termésre.

Az iratokat évrendben helyezték el az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, az évszámot és a helység megjelölését kell feltüntetni.

F 467. VEGYES TIZEDSZÁMADÁSOK

1761–1777

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag két részből tevődik össze: a zilahi fiscalis tizedek 1761—1777. évi számadási irataiból és 1771—1774-i medgyesszéki tizedszámadási iratokból. Az iratok a szokásos természetűek: difficultasok a számadásokra, replicák, superdifficultasok, a számadástevő újabb válasza ezekre, decisiók és ezek mellékletei.

Az állag két részében külön-külön évrend uralkodik. Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és állagrész nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 468. HARMINCADHIVATALOK ÉPÜLETLELTÁRAI, ÁTADÁSI LELTÁRAI ÉS FELÜLVIZSGÁLATI IRATAI

1845–1847

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag zömmel harmincadhivatalok épületleltárait tartalmazza, emellett a vöröstoronyi harmincad átadási leltárait és felülvizsgálatának iratait. Az épületleltárak a harmincadhivatalok épületeinek (harmincados lakóháza és melléképületei, pénztárépület, ellenőr lakóépülete és melléképületei, obequitatorok szállásai, őrház, áruátvizsgálási épület, tűzoltószertár, kápolna, védgát stb.) igen részletes leírását tartalmazzák. Az átadási leltárakban a pénztár, levél- és irattár, használati tárgyak, épület, raktár, elkobzott csempészáruk szerepelnek, s mellettük az ügyintézés leírása. A felülvizsgálati iratok (Visitations-Instrument, Visitations- und Liquidations-Instrument) adatai jórészt az átadási leltárakéhoz hasonlóak, amellett esetleg közlik az egyes őrállomások, valamint a letétek leltárait is, s személyzeti kimutatásokat is tartalmaznak.

Az állagban a harmincadhivatalok betűrendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a harmincadhivatal nevét kell feltüntetni (Vöröstoronynál az irat közelebbi megjelölését is).

F 469. HARMINCADHIVATALOK ŰRLAPIGÉNYLÉSEI ÉS ŰRLAPNYUGTÁI

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag harmincadhivatalok űrlapigényléseit és -nyugtáit tartalmazza (elsősorban vámcédulakönyvekét).

Az iratok évrendben következnek az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 470. SALINARIS OECONOMIÁK SZÁMADÁSI IRATAI

1765–1819

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag a kolozsi és vízaknai sóbánya mellett működő gazdaság (salinaris oeconomia) számadási iratait tartalmazza. Ezek a gazdaságok kizárólag mezőgazdasági üzemek voltak, igazgatásuk is különvált a sóbányákétól. A kolozsi salinaris oeconomiát illetően az alábbi iratok maradtak fenn: *a)* számadáskönyvek (Rubricales Libri Rationum) az 1815—1819 évből. Ezek az ismert típusnyomtatványokon készültek; termékfajták szerint vezették beléjük a bevételeket és kiadásokat. A kötetek jó részében kimutatások szerepelnek az ínség alatt sóvágóknak, fiscalis zselléreknek és cigányoknak (s esetleg más városlakóknak is) eladott gabonáról (ritkán más termékekről), ennek áráról s törlesztéséről. Másutt készletleltárat csatoltak a kötetbe. *b)* Pénztári naplók (1817—1819). Ezek időrendben, tételenként tüntetik fel a bevételeket és kiadásokat. A vízaknai salinaris oeconomiát illetően 1765—1778-ból összesítések maradtak fenn az egyes termékfajtákból befolyt bevételekről, ill. tett kiadásokról. (Az állaghoz tartozik még egyetlen kimutatás — 1776 júliusából — a kolozsi sóbánya raktári készleteiről, az ebből tett kiutalásokról s a só depositoriumokba történt szállításáról.)

Az iratok az említett csoportosítás szerint, azon belül évrendben helyezkednek el. Segédeszköz nincs az állaghoz; kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 471. SZEMÉLYZETI, ÜGYVITELI ÜGYEK IRATAI

1848–1853

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a kamarai számvevőségnek bizonyos, a hatóságnak általános ügyiratsorozatából kiemelt személyzeti és ügyviteli vonatkozású iratait tartalmazza. A személyzeti ügyek a szokványos típusúak: alkalmaztatási, minősítési, illetményügyek (köztük általános illetményrendezéseké is), segély-, szabadságkérelmek, nyugdíjügyek. Találunk itt a hatóság egészére vonatkozó személyzeti és illetménykimutatásokat is. Az ügyviteli ügyek közé tartoznak a hatóság szervezeti kérdéseivel, hatáskörváltozásaival kapcsolatosak, valamint az ügymenetről tett jelentések. Az iratanyag zöme 1850—1851. évi; 1852-ből már csak néhány irat van az állagban, az 1853-ból fennmaradt összesen három irat pedig már az államszámvevőség — Staatsbuchhaltung — működéséből keletkezett.

Az állagban évrendben vannak elhelyezve az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot (ismétlődő kutatásnál lehetőleg az iktatószámot is) kell feltüntetni.

F 472. HAGYATÉKI ÜGYEK IRATAI

1774–1818

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag olyan hagyatéki ügyek iratait tartalmazza, amelyekben valamely okból a kamarai számvevőség járt el. Elsősorban kincstári tisztviselők hagyatékairól van szó, néhány más személyről is (Manzador Pius erdélyi római katolikus püspök; Cserei Farkas erdélyi udvari kancelláriai tanácsos, az idősb Wesselényi Miklós apósa, akit birtokszerzéseivel kapcsolatban állami pénzalapokból felvett jelentős adósságok terheltek). Az iratanyagot részben hagyatéki leltárak (készpénz, adósságok, kinnlevőségek, ruha-, asztalneműk, ékszerek és más értéktárgyak, régi pénzgyűjtemény, fegyverek, képek, könyvek stb. jegyzékei) és ezek becslései, uradalom jövedelmeinek, uradalmi tiszteknek és szolgáknak, a gyulafehérvári káptalan alkalmazottainak illetmény- és szolgálati idő-kimutatásai, részben számlák, nyugták, adóslevelek, kötelezvények, hitelezők jegyzékei, végül a hagyatéki ügyekkel kapcsolatos hivatali levelezés iratai (a Thesaurariatus rendeletei és jelentések a kincstartóságnak) teszik. (Külön említendők még a Manzador Pius temetési költségeire vonatkozó számadási iratok.)

Az állagban kettős évrend érvényesül (a fraktúr, ill. normál formátumú iratokat a tárolás jobb megoldása végett külön-külön időrendben helyezték el). Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 473. ÉPÍTKEZÉSI ÜGYEK IRATAI

1786–1849

1/4 csomó

1. 1/4 csomó

Ez az állag kincstári építkezésekkel kapcsolatos hivatali levelezést és számadások iratait tartalmazza. Az építkezési ügyek részben magával az Exactoratus Cameralis épületével kapcsolatosak (tatarozás, járdaépítkezés), részben más kincstári objektumokkal (bankjegypénztár, harmincadhivatal épülete, sóbányák, kincstári kocsma); külön említendők a Maros-szabályozás ügyei. Ezek mellett néhány ügyviteli irat is maradt az állagban (jegyzék az Exactoratus Cameralisnál 1843 végén elintézetlenül álló építkezési ügyekről, építkezési számadási iratok átszállításának ügye stb.).

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban (ezt sorszámozás is rögzíti). Segédeszköz nem készült hozzájuk; kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az irat közelebbi megjelölését — pl. a sorszám —) kell feltüntetni.

F 474. MISCELLANEA

1735–1850

3/4 csomó

1. 3/4 csomó

Ez az állag a kamarai számvevőség vegyes, külön csoportként megőrzésre ítélt irataiból áll. Az iratanyag tárgyilag erősen tagolt. Kifejezetten kincstári vonatkozású irat kevesebb van benne; ezek harmincadhivatal számadásának felül-

vizsgálatával, a bukovinai határon levő contumaciák ügyeivel, a havasalföldi stb. legeltetésre vonatkozó utasítás (Pascuations-Instruction) kidolgozásával, elhunyt tizedelő liquidatiójával, az Exactoratus Cameralis működési ügyeivel, kincstári tisztviselők nyugdíjával, panaszaival kapcsolatosak. A többi iratok közül néhány darab az adóügyekre vonatkozik (adórepartitio, adótabella, az évi adórectificatio kiküszöbölésére vonatkozó tervek tárgyalási iratai, az adó behajtása körüli szabálytalanságokkal foglalkozó iratok, kimutatás befolyt adómennyiségről, kincstári tisztek fejadója). Viszonylag jelentős anyaggal szerepel még itt az 1849-ben Havasalföldre menekült erdélyi alattvalók támogatásának ügye (kimutatások a menekültekről s a nekik juttatott segélyekről, ill. kölcsönökről). Néhány eltérő természetű irat tartozik még az állagba: a taxa sydoxialisszal kapcsolatos irat, piaci árkimutatás, a Fiscalis Directoratus számára épület vásárlását illető, község kiváltságának ügyével kapcsolatos irat, a Trieszt és Konstantinápoly közötti gőzhajójárat megindulását közlő hirdetmény.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 475. BONIFICATIÓK IRATAI

1766–1845

1 csomó

1. **1 csomó**

Ez az állag elsősorban a határőrvidék felállításával kapcsolatos bonificatiók (a határőrvidékké változtatott területen birtokkal bírók kártalanítása), amellett a fiscus által visszaváltott zálogbirtokok kapcsán fizetendő ilyen térítések ügyeinek iratait tartalmazza. Az első tárgykörbe tartozó iratokban a bonificatioügy legkülönbözőbb részleteivel találkozunk: bonificatio-tervezetek vitájával, a kártalanítást irányító bizottság utasításával, működésének más szabályozásaival, napidíjügyeivel, a bonificalandó birtokok összeírásával, a kártalanítást illető számításokkal, a birtokok becsléseivel, a bonificalandók jegyzékének felterjesztésével. Jelentős helyet foglalnak el az anyagban a kártalanítást sürgető kérvények. Mellettük szerepelnek még az állagban a bonificatióval kapcsolatos jogviták (bonificatio alá eső jószág tulajdonjoga stb.), amotusok elhelyezési ügyei, melioratiók, irtványok bonificatiójának iratai is. (Viszonylag nagyszámú irat vonatkozik a borgói uradalomra, amely a határőrvidék felállítása előtt a Bethlen család birtokában volt.) Az anyag kis részét más természetű bonificatiók iratai teszik: a fiscus által visszaváltott zálogbirtokokkal kapcsolatos kártalanítások (zálogösszeg visszafizetése), jelentés visszaváltott birtok állapotáról.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 476. FISCALIS CIGÁNYOK TAXAÜGYEI

1759—1785

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a fiscalis cigányok taxájával kapcsolatos számvételi ügyeket tartalmaz. Az iratok nagy része a szokványos számadás a befizetett taxáról (bevétel, kiadás, restantia feltüntetése; ezek a számadások közlik a restantiariusok jegyzékét is). A számadások mellékletei nyugták a taxa befizetéséről, kimutatások elhalt, fugitivus vagy katonának állt cigányokról s a taxát illető hivatali levelezés. Egyetlen esetben szerepel iratban a számadásra tett difficultas, ennek dilucidatiója s a számvevőség decisiója.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az évszámot) kell feltüntetni.

F 477. JESUITICA

(A feloszlatott jezsuita rend vagyonát illető iratok)

1773—1780 (1790-es évek)

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag a jezsuita rend 1773-i feloszlatása után a rend vagyonának leltározásával, becslésével s kezelésével kapcsolatos iratokat tartalmaz. Az anyag négy fő részre oszlik. Az első rész a jezsuita rendházak s a hozzájuk tartozó templomok, oktatási intézmények vagyonának leltárait stb. tartalmazza. A következő rendházak szerepelnek itt: Szeben, Kolozsvár, Marosvásárhely, Gyulafehérvár, Brassó, Udvarhely. Az egyes rendházak anyaga terjedelmében eltérő, s típusaiban is sokban elütő képet mutat. Egészében véve azonban mindenütt hasonló iratok szerepelnek: az ingatlanok összeírásai, ingóságok (ideértve a templomi kegytárgyakat stb. is) leltárai, átadási leltárai, vagyonbecslések, a rend adósainak, ill. hitelezőinek kimutatásai, adóslevelek, jövedelemkimutatások (és a jövedelmek terhére kiadandó illetmények, alamizsnák, segélyek, ösztöndíjak, templomjárandóságok kimutatásai), a Mária-kongregáció ingóságainak jegyzéke és készpénzének kimutatása, a rend javára tett végrendeletek. Az állag másik részét a jezsuita vagyon átvétele ügyében a Gubernium s a Thesaurariatus által kiküldött vegyes bizottság jegyzőkönyvei teszik. A harmadik rész a kamarai fizetőhivatal (Officium Solutorium Camerale) kimutatásai a jezsuita vagyonnal kapcsolatban történt befizetésekről és kiadásokról (1773—1778). A negyedik rész végül részben a jezsuita vagyon egészét illető vagyonkimutatások s más e típusba tartozó iratok (jövedelemszámítások, vagyonbecslések, a vagyonból fizetendő illetmények stb. kimutatásai, a jezsuitákkal szembeni vagyoni követelések összesítései, adósaik kimutatásai, pénztári kimutatások), részben a jezsuita vagyon ügyével kapcsolatos hivatali levelezés.

Az állag említett négy részében külön-külön rend uralkodik. Az első rész rendházanként van csoportosítva. A többiekben évrendben van elhelyezve az anyag.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Így kutatása darabonkénti átnézéssel kell hogy történjék. A kérőlapon az állag nevét (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 478. LETÉT-KIMUTATÁSOK

1843–1844

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz a Thesaurariatus iktató- és kiadóhivatala által az Exactoralis Cameralishoz utalt, ill. az onnan újra visszakövetelt letétekről. Az iratokhoz mellékelve vannak a visszaküldésükről, ill. más hatóságokhoz továbbításukról kapott ajánlási vények.

Az iratok évek, azon belül hónapok rendjében vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, az év és hónap megjelölését kell feltüntetni.

F 479. A VÍZAKNAI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ SZÁMADÁSI IRATAI

(1801–) 1811–1847

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez az állag a vízaknai római katolikus egyház számadási iratait tartalmazza. (A sóbányaváros r. k. egyházközsége ti. kincstári jövedelmekből nyert támogatást, s ez összegekről számadással tartozott. Gyakorlat volt, hogy az egyházközség kurátorának tisztét a sóperceptor vagy a cameralis oeconomia provisora látta el.) Az iratok a szokványos számadási iratok, számadások és bizonylatok, pénztári naplók, a számadásokra tett difficultasok, a számadó által ezeket illetően adott felvilágosítások, az Exactoratus Cameralis decisiói és felmentvények. (Az állagba került egyetlen hasonló természetű désaknai számadás is.)

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet.

F 480. A FUNDUS STUDIORUM ÉS A FUNDUS SCHOLARUM NORMALIUM PÉNZTÁRI NAPLÓI

1787–1789, 1819–1825

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a tanulmányi, ill. a népiskolai alap pénztári naplóit tartalmazza. (A két alap az említett időszakban kincstári kezelésben volt.) Az iratok formailag két típusba sorolhatók. Az elsőbe az 1787—1789. évi pénztári naplók tartoznak; ezek érdemi adatai a be- és kifizetés kelte, ill. ezek megnevezése, annak jelzése, hogy a be- és kifizetés az adott időszakra vagy korábbira történik-e. Ezekben a pénztári naplókban együtt kezelik a két alap adatait; a napló bal oldali

lapján a bevételt, a jobb oldalin a kiadást tüntetik fel. Az 1819—1825. évi időszakból csak a tanulmányi alapnak maradtak fenn pénztári naplói; itt a be- és kifizetéseket már külön években ismertetik (mindkét esetben ugyanazon az űrlapon); az érdemi adatok itt a kelet megnevezése s annak feltüntetése, hogy a be-, ill. kifizetés kötelezvényben vagy készpénzben (ércpénzben vagy bankjegyben) történt-e. Az alapok bevételei általában kamatokból, taxákból állnak; szükség esetén az alap előleget vesz fel (más pénzalapból). Kiadásaik: professzori, tanári, tanítói, kántori fizetések, papi, szerzetesi nyugdíjak folyósítása, iskolaépület vásárlásának, tatarozásának finanszírozása, utalványozások egyházközségek szükségleteire.

Az iratok évek és hónapok rendjében vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel végezhető. A kérőlapon az állag nevét, az évet és a hónapot kell feltüntetni.

F 481. A FUNDUS STIPENDIORUM PÉNZTÁRI NAPLÓI

1786—1839

3 csomó

1—3. 3 csomó

Ez az állag az ösztöndíjalap pénztári naplóit tartalmazza. (Ez az alap a jelzett időszakban szintén kincstári kezelésben volt.) A pénztári naplók érdemi rovatai: a kelet és a tétel megnevezése, a bevétel és a kiadás összege (mindkét esetben külön feltüntetve: ez az adott időszakra vagy korábbira történt-e). A bevételek főbb fajtái: tőketörlesztés, kamatbefizetések, alapítványok, tizedbérletösszegek. A kiadásoké: iskolai praefectusok fizetése, szeminaristák ösztöndíjai, papok illetményei. A pénztári naplókon kívül az anyagban foglalnak még helyet mellékleteik (hivatali levelezés adósságok, kamat behajtása ügyében, nyugták, ellennyugták).

Az iratok évrendben foglalnak helyet az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Így kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 482. A BABB-ALAP PÉNZTÁRI NAPLÓI

1819—1824

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a Babb görög egyesült püspök által létesített Babb-alap pénztári naplóit tartalmazza. (Az alap a jelzett időszakban szintén kincstári kezelésben volt.) A pénztári naplók érdemi rovatai: a kelet és tétel jelzése, a bevétel, ill. kiadás összege (kötelezvényben, ércpénzben vagy bankjegyben). A bevételeket és kiadásokat külön-külön íven vezették. A bevételek, kölcsönök visszafizetései, kamatfizetések. (A bevételek közt tüntették fel az újonnan felvett kölcsönökről adott kötelezvényeket is.) A kiadások: görög egyesült egyházi személyek illetményei, udvari és alapítványi számvevőségi hozzájárulás, ill. illetmény kiutalásai, irodai szükségletek.

Az állagban évek és hónapok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, az évet és a hónapot kell feljegyezni.

F 505. ESKÜOKMÁNYOK

1808–1852

4/5 csomó

1. 4/5 csomó

Ez az állag a kamarai számvevőség tisztviselőinek esküformáit tartalmazza. (Ezekhez az eskütevők reversalisai csatlakoznak arról, hogy nem voltak s nem is lesznek titkos társaságok tagjai; díjtalan gyakornokoktól arról is kötelezvényt vettek, hogy nem követelnek illetményt, míg rájuk nem kerül az előlépés rendje.)

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot (s lehetőleg az eskütevő nevét) kell feltüntetni.

F 506. BALOMIRI PAPP JÁNOS TIZEDELŐ SZÁMADÁSI IRATAI

1805–1812

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Ez az állag balomiri Papp János szebeni kerületi tizedelő számadási iratait tartalmazza. Az iratok az Exactoratus Cameralisnak a számadásokra tett difficultasaiból, a tizedelő erre tett replicáiból és a számvevőség decisióiból tevődnek össze.

Az iratok évrendben követik egymást az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 578. VEGYES IRATOK

1691–1852

1 csomó

1. 1 csomó

Az iratanyag az Exactoratus Cameralis vegyes iratanyagát foglalja magában. Az iratok közt tárgyilag a tizedügyiek képezik a legnagyobb csoportot (tizedösszeírások, tizedbérletlajstromok, fiscalis tizedek becslése, fiscalis dézsmások jegyzéke, kimutatás tizedkiváltságok productiójáról, tanúsítványok). Számos Dominalia-vonatkozású irat is található itt (uradalmak jövedelemkimutatásai, becslései, urbáriumkivonatok, kocsma- és mészárszékjog-, ill. -bérletügyek, jelentés fiscális jobbágyok viszályairól, a vajdahunyadi vár építéséről, Szamosújvár és

Balázsfalva átadása az örményeknek, ill. a görög egyesült püspöknek, fiscalis jószág zálogba vetése, zálogösszege). Több irat Olténiára vonatkozik (fiscalis jövedelmek kimutatásai, fiscalis cigányok taxája, a bányaműveléssel kapcsolatos iratok, fiscalis viceprovisor illetményügye). Más ügyköröket (vízaknai taxa, az ottani sóperceptor és a város vitája, kiváltságos helyek szolgáltatásai, bonificatióügyek, bulgárok, görögök ügye, fogarasi kapitány instructiója, országos és kincstári hatóságok illetményei) néhány irat képvisel. Külön említendők az Exactoratus Cameralis kimutatásai működésének egészéről és egyes ügyosztályai munkájáról.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban. Segédeszközük nincs. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az évszámot) kell feltüntetni.

Officium Solutorium Camerale

A kamarai fizetőhivatalnak (Officium Solutorium Camerale) tulajdonképpeni saját iratanyaga alig maradt fenn; csak a Kincstartóságtól kapott rendeletek másolati könyveinek egyes töredékei kerültek a Magyar Országos Levéltárba, s jelentéktelen mennyiségű vegyes irat. A kamarai fizetőhivatal vezette azonban több országos pénzalap (a vallásalap, a tanítói nyugdíjalap) pénztári naplóit, amelyeknek töredékei szintén fennmaradtak.

F 483. RENDELETMÁSOLATI KÖNYVEK

1821—1847

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag a kamarai fizetőhivatal (Officium Solutorium Camerale) rendeletmásolati könyveit tartalmazza. Ezekbe a Thesaurariatus által a hivatalhoz intézett rendeleteket vezették be. A rendelkezések a fizetőhivatalnak lényegében egész hatáskörét átfogják. Első helyen a szerv működését szabályozó instructiót említsük. A szorosabban vett pénzkezelési ügyeket tárgyalják, az ércpénzösszegek könyvelési módját, az aranypénzben való fizetés korlátozását, ill. tilalmát, a bankjegy, ill. ércpénz átszámítási kulcsát, a külföldi pénzek bevételének módját, a hamisbankók értéke megtérítésének módozatait, közalapból felvett hitelek átírása, a késedelmi kamatok bevétele, a nyugtázás módját, a pénztárvisitatiót, a pénztári okmányok jegyzékelését, a pénztári naplók, időszaki jelentések felterjesztését, kincstári jövedelmek Szebenbe szállítását, postai pénzküldemények átvételének módját illető rendelkezések. Külön tárgyi kategóriába tartoznak a katonai személyek hagyatéki ügyeinek intézését, reaktivált nyugdíjas katonai személyek polgári szolgálata alatti házasságkötésének bejelentését, katonai dotációk módját szabályozó rendeletek. Más rendelkezések tárgya lottó, bélyegtaxaügyek, gyűjtések nyugtázásának módja. Számos intézkedés a szerv ügyintézését, a személyzeti, illetményügyeket (ideértve a napidíj-, útielőlegügyeket), a kincstári tisztviselők adóját illeti. Végül megküldtek a fizetőhivatalnak bizonyos, a Thesaurariatust illető rendszabályokat.

A könyvekbe időrendben történtek a bejegyzések. Az egyes rendelkezéseknél jelzik a Thesaurariatusnál, ill. az Officium Solutorium Camerale-nál nyert számukat. A rendelkezések (a címzéstől eltekintve) teljes terjedelmükben kerültek bemásolásra. Tárgyukat a lapszélen röviden összefoglalták. Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 484. VEGYES IRATOK

1829–1834

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a kamarai fizetőhivatal (Officium Solutorium Camerale) vegyes iratait tartalmazza. Az iratok zöme utalványozásokból áll (r. k. egyházi személyek számára templom és parókia tatarozásának költségeire, kórház céljaira épület vásárlására s az ezzel kapcsolatos átépítések költségeire; kölcsönök kiutalása; az Exactoratus Fundationalis működési költségeire történt utalványozások, irodaszer-ellátási ügyek, nyomdai költségek kifizetése). Ezekkel kapcsolatban az állagban maradtak nyugták, tervrajzok, bérleti szerződések. Külön említendők az állagba került alapítványi pénztári naplók.

Az iratokat évrendben helyezték el az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 485. A VALLÁSALAP PÉNZTÁRI NAPLÓI

1789–1824

3 csomó

1—3. 3 csomó

Ez az állag a vallásalap pénztári naplóit tartalmazza. A pénztári naplókat ekkor a kamarai fizetőhivatal vezette, külön-külön a bevételekről és kiadásokról, azonos típusú űrlapokon. Érdemi rovataik: kelet és tétel megnevezése, az összeg, az ebből kötelezvényben befolytak. A bevételek elsősorban a kamatok és kölcsönvisszafizetések, emellett illetmény-visszatérítések, a Kameralfondból évi járandóság átvétele, feloszlatott rend vagyonából származó jövedelmek. A kiadások nagy többségét r. k. és g. e. papok illetményeinek kiutalásai teszik, megemlítendők még az egyházközségek szükségleteire (építkezés stb.), a vallásalap ügyeiben eljáró kincstári tisztviselők napidíjára, kamarai számvevőségi illetményekre tett kifizetések stb. A „kiadás" rovatba került a kötelezvények átadása más alapnak is. (1790—1791-ből egy elenchus is maradt itt a vallásalapot illető guberniumi rendelkezésekről.)

Az állagban évrendben, azon belül hónapok rendjében követik egymást az iratok. Az említett elenchusba hozzávetőleges időrendben vezették be a rendelkezések kivonatát, jelezve keltüket és guberniumi számukat is. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, az év és a hónap jelölését kell feltüntetni.

F 486. A TANÍTÓI NYUGDÍJALAP PÉNZTÁRI NAPLÓI

1819–1824

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a tanítói nyugdíjalap pénztári naplóit tartalmazza. (A naplókat a jelzett időszakban a kamarai fizetőhivatal vezette.) A naplókat ez esetben is külön-külön vezették a bevételekről és kiadásokról, azonos típusú űrlapokon. Érdemi rovataik: kelet és tétel megnevezése, a kötelezvényben, ill. készpénzben (ércpénzben és bankjegyben) befolyt összeg. A bevételek a tanítók nyugdíjjárulékai, az alapból nyújtott kölcsönök utáni kamatbefizetések, a Cassa Provincialistól nyert hozzájárulások. (Ide vezették be a kölcsönökről adott kötelezvényeket is.) A kiadások kölcsönök kihelyezései és (a jelzett korszakban szinte csak kivételesen) nyugdíjak, özvegyi nyugdíjak utalványozásai.

Az állagban évek, azon belül hónapok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét, az év és hónap megjelölését kell feltüntetni.

F 487. ALAPÍTVÁNYI KÖLCSÖNÖK ÉS KAMATHÁTRALÉKAIK, VALAMINT EGYÉB ALAPÍTVÁNYI KINNLEVŐSÉGEK KIMUTATÁSAI

(Consignatio Interusuriorum de Capitalibus omnium Fundorum Fundationalium apud privatos elocatis ... restantium, nec non anticipationum erga refusionem aut ponenda ratiocinia exhaerentium)

1833

1 kötet

1. 1 kötet

Ez az állag az Exactoratus Cameralis által ellenőrzött alapítványok által nyújtott kölcsönök és kamathátralékok, valamint az alapok egyéb kinnlevőségei (visszafizetés vagy számadás kötelezettségével felvett összegek) kimutatása. A következő alapok szerepelnek itt: vallásalap (az alap főrésze mellett külön: a kolozsvári akadémiai templom, a szebeni apácarendház, a dobrai parókia alapja), Babb-alap (az alap főrésze mellett külön a balázsfalvi baziliták alapja), tanulmányi alap (az alap főrésze mellett külön a volt jezsuita kollégium megvásárlására felajánlott összeg), elemi iskolai alap, tanítói nyugdíjalap, ösztöndíjalap (részei: a kolozsvári convictus, a kolozsvári, gyulafehérvári, udvarhelyi, marosvásárhelyi, csíksomlyói, kantai szeminárium alapja s az általános ösztöndíjalap), árvaházalap (az alap főrésze mellett külön: a Gyulaffi-, Bándi-, Benők-alapítvány). A kötet alapok szerint közli előbb az adósokat, majd a visszafizetés vagy számadás kötelezettségével összegeket felvevőket illető adatokat (az első kategóriában az alapok egyes részei szerint). Rovatai: sorszám (ez a két főkategórián, ill. az alapok egyes részein belül újrakezdődik), az adó, ill. az összeg felvevőjének megnevezése (az adósok nevét az egyes alapokon, ill. alaprészeken belül újrakezdődő betűrendben közli), a tőkeösszeg (ércpénz, ill. bankjegy), a kamathátralék 1833. I. féléve végén, törlesztés 1833. II. félévében, kamathátralék 1833. II. féléve végén (annak jelzése, hogy mióta áll fenn a hátralék, az összeg ércpénzben, ill. bankjegyben), megjegyzések. A kötet a reformkori erdélyi hiteltörténet egyik legfontosabb forrása. Jelentősége a Magyar Országos Levéltárban

őrzött anyagban mindjárt az országos főszámvevőség pénztári osztályán (Departamentum Perceptorale) őrzött hasonló kimutatás után következik.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

Exactoratus Fundationalis

Ez a fond zömmel az erdélyi római katolikus és unitus egyházi alapítványok pénzkezelésének ellenőrzését végző hatóság, az alapítványi számvevőség (Exactoratus Fundationalis) megmaradt iratait, amellett pedig az említett javakat a rendszeres hatósági ellenőrzést megelőzően illető felülvizsgálatok iratanyagát tartalmazza.

A számvevőségi revisiót megelőző évtizedekben hosszabb-rövidebb időre létrehozott bizottságok látják el az ellenőrzés munkáját. Az első ismeretes köztük 1756. december 29-én alakult az erdélyi római katolikus püspökből, a kincstartóból „aliisque Romano Catholicis"; feladata az alapítványokból felvett kölcsönök ügyének megvizsgálása volt. Sorban az ún. Commissio Catholica követte ezt (1767. március 4-től); ez a Fundus Lusitanicusnak, s ebből folyóan a Theresianum-árvaház stb. felállításának ügyével volt hivatva foglalkozni. Az a bizottság, amelyet 1772. november 4-ével hívtak életre, egy 1763. április 8-i királyi rescriptumot tekinthet létrehozása előzményéül. Ez minden egyházi alapítványi jövedelmet (katolikusokét és akatolikusokét egyaránt) közalapítványinak nyilvánít. Az 1772-i commissio elnöke a gubernator volt, tagjai a római katolikus püspök, két római katolikus, egy református, egy evangélikus guberniumi tanácsos s a Thesaurariatus egy consiliariusa; minden egyházi alapítványra kiterjeszthette hatáskörét. 1775. április 20-án újabb szerv vette kezébe az alapítványi ügyek ellenőrzését: a Commissio in Publico-Ecclesiasticis; ez foglalkozott vele az 1786-i közigazgatási reformig. Nincs nyoma annak, hogy ezek a bizottságok valóban kiterjesztették volna tevékenységüket a nem katolikus alapítványok pénzügyeinek ellenőrzésére, s annak sem, hogy protestáns tanácsosok vettek volna részt munkájukban. Az alapítványi jövedelmek a kincstartósághoz folytak be — az azután a Gubernium utalványozására tett kifizetéseket ebből az összegből —; így feltehetőleg a kamarai számvevőség — Exactoratus Cameralis — is foglalkozott ezeknek a jövedelmeknek revisiójával.

Az Exactoratus Fundationalist (vagy Departamentum Fundationalét) az 1786-i reform hozta létre. Az egyesített számvevőség kebelében marad. Mikor azután az 1790-es évek során a kincstári igazgatás újra elvált a közigazgatástól, s a Thesaurariatus visszaköltözött Szebenbe, az alapítványügyi számvevőség a Gubernium mellett maradt, a rangidős számtiszt vezetése alatt; a kincstári fizetőhivatallal (Officium Solutorium Camerale; ez őrízte az alapítványok készpénzét és értékpapírjait) egyetértésben tartozott eljárni. (Az elmondottakra l. a Gubernium 1839. augusztus 7-i felségelőterjesztésében foglaltakat. F 46. 1839:8567.) Ez a kolozsvári székhely meglehetősen bonyolult helyzetet teremtett. Az alapítványügyi számvevőség az Exactoratus Cameralis egy ügyosztálya maradt ugyan, de székhelyét egy fél ország választotta el amazétól; a hivatali állások betöltése tekintetében és fegyelmi ügyekben a Thesaurariatus alá tartozott, hivatali teendői vonatkozásában viszont a Gubernium alá. Így az Exactoratus Cameralis teljesen

tanácstalan volt abban az esetben, amikor neki kellett javaslatot tennie egy alapítványi számvevőségi tisztség betöltésére. Az Exactoratus Fundationalist 1832-től kezdődőleg országos fokon semmiféle számvételi szerv nem ellenőrizte. Addig az országos főszámvevőség (Exactoratus Provincialis) látta el ezt a teendőt. Akkortól kezdve azonban senki sem. (Az 1799 utáni helyzet jellemzésére l. az Erdélyi Udvari Kancellária 1838. április 11-i rendeletét a Guberniumhoz. F 46. 1838: 4511.) 1838 táján ugyan felmerült egy megoldási terv (az alapítványügyi számvevőség teljes elválasztása a kamaraitól, az országos főszámvevőség vagy közvetlenül a Gubernium alá rendelése), de végrehajtására nem került sor. (A reformkísérletre l. F 46. 1838:4511., 6244., 1839:8567.) A hatóság feladata az erdélyi római katolikus és unitus alapítványok, a kolozsmonostori alapítványi uradalom, valamint az ezen jövedelmekből fenntartott intézmények (a szebeni árvaház, a kolozsvári convictus és szeminárium stb.) számadásainak ellenőrzése volt. Az alapítványügyi számvevőség ügyiratanyaga 1850-ig terjed; tisztázatlan, hogy akkor ki lépett örökébe. Iratanyagának törtrésze őrződött meg s került az Országos Levéltárba.

F 237. IRATOK

1773–1849

81 csomó

1—81. 81 csomó

Az alapítványi számvevőség általános ügyiratanyaga tárgyilag sokféle. Első helyen az alapítványokat magukat illető iratokat említsük. Ennél a kategóriánál jóval bővebb a számvevőség ellenőrzése alá tartozó alapok számvételi anyaga. Ezen belül is külön beszélhetünk az ide tartozó összes alapok együttes kimutatásairól, számadásairól stb., s külön-külön kell említeni az alapok elkülönülő anyagait (vallásalap, Babb-, tanulmányi, ösztöndíj-, népiskolai, árvaházi alap, népiskolai nyugdíjalap). A számadási anyag további kategóriái: a számvevőség által ellenőrzött jövedelmekből fenntartott vagy támogatott iskolák számadásai, a kolozsvári nyomda és líceumi könyvkötészet, a kolozsmonostori papírmalom, a krakkói s más uradalmak számadási iratai, egyes egyházközségek, szerzetesrendek számadásai, kórházügyi iratok. Az állag részét képezik bizonyos szabályrendeleti iratanyag (számvételi, pénztárkezelési, hitel-, iskolaügyi s vegyes egyéb rendelkezések), a hatóság működésével kapcsolatos iratok (személyzeti ügyek iratai, munkakimutatások, havi jelentések, elszámolások stb.), a kamarai fizetőhivatallal kapcsolatos iratanyag. Külön ismertetést igényel a kolozsmonostori uradalom itt található iratanyaga. (Az uradalom számadásait az Exactoratus Fundationalis ellenőrizte.) Ez az anyag a provisoratus irataiból, a r. k. püspöknek az uradalommal kapcsolatos levelezéséből, az uradalmat irányító Administratoria Commissio 1815—1817-i irataiból, a jószág összeírásaiból és némi vegyes számadási és feljegyzési anyagból tevődik össze. A leggazdagabb ezek közül a provisoratusi anyag (birtokátadási ügyek, rendelkezések a munkát illetően, személyzeti, útiszámlaügyek, bérleti ügyek, termékkimutatások, kimutatások eladott vagy hitelbe adott termékekről, serfőző építése, kőbánya nyitása, papírmalom ügyei, kocsmák italellátása, dohányossal kötött szerződés jóváhagyása, számvételi ügyek, jobbágypanaszok, bér-, ínségügyek, templomfoglalási ügyek, templom-

nak harang vásárlása, temető kijelölése, parochiaépítkezés, parochia faellátása, tanító beállítása, vám-, kincsleletügyek, országos érvényű rendeletek közlése). A püspöknek az uradalommal kapcsolatos levelezése a hozzá intézett levelekből áll (az állatállomány jegyzéke, a kolozsmonostori papírmalom ügye, vizsgálat malom ügyében, malomárok építése, számadási ügyek, a pénztár visitationis instructiója, helységek visitationis et liquidationis instructiója, feljegyzés az uradalom visitatiója kapcsán, illetményügyek, az uradalomra tett insurrectionalis kivetés ügye, katonai méntelep felállítása Tiburcon). Többrétű az Administratoria Commissio anyaga is (az állatállomány eladásának ügye, állatjárványügyek, sóárusítóhely létesítése, kocsma tatarozása, kocsmabérleti ügyek, malomgát, híd építése, a papírmalom munkásainak bérügyei, téglaégetési ügyek, bányatelepítés ügyei, papír-, tűzifaár-ügyek, személyzeti, illetményügyek, a provisoratus jegyzőkönyveinek felülvizsgálata, pénztári jelentések, visitatióügyek, szolgálatrestantiák behajtása, fuvarterhek, tized ügyei, bérügyek, erdőrendtartás, falu erdőlésének ügyei, segélykérelmek, panasz katonaállítási ügyben, katonák által elfogott jobbágyok ügyei, sóútépítési ügyek, canonica portio ügye, postaépület visszaváltása, elveszett ló, befogott sertések ügyei, Kolozsvár panasza a provisor ellen). Az uradalomnak fennmaradt több urbáriuma, inventáriuma, becslése, felülvizsgálati jegyzőkönyve. További különleges tárgyi alkotórészei az állagnak a szerzetesrendek feloszlatását tárgyazó iratok, hivatali levelezés (1781—1784-ből) a Commissio in Publico-Ecclesiasticisszal, egyházak, iskolák létszám- és vagyonkimutatásai, összeállítások nem katolikus papokról, paplakokról, iskolamesterekről. Végül az állagba került bizonyos vegyes iratanyag is.

Az iratanyag eredetileg évek s iktatószámok szerint volt rendezve; ezt a rendet az egyes évek jó részénél szereplő „Miscellanea"-k s különleges tárgyi csomók bontották meg. A kolozsmonostori uradalom anyaga korábban is külön volt elhelyezve. Minthogy az állagnak nincsenek segédletei, s így kutatása nehézkes lett volna, 1967-ben tárgyi átrendezésen ment át. Így ma az anyag egységes tárgyi rendszerben van elhelyezve, amelynek fő kategóriái az alapítványokat, a szerzetesrendek feloszlatását illető iratok, az egyházak jövedelem- és vagyonkimutatásai, a számvevőség ellenőrzése alá tartozó alapok kimutatásai, költségvetései, számadásai, hitelügyletei általában, majd az egyes alapoké külön-külön, az iskolai számadások, a kolozsvári nyomda és könyvkötészet, a kolozsmonostori papírmalom, a krakkói s más uradalmak számadásai, a kórházügyi iratok, az egyházközségek s szerzetesrendek számadásai, szabályrendeleti és kebli anyag, a kamarai fizetőhivatal anyaga s végül a vegyes iratanyag. Az e kategóriák szerint rendezett anyag évrendje megmaradt; az iratok az egyes éveken belül kerültek e csoportokba s azokon belül az egész anyagra egységesen megállapított alkategóriákba. Az egyes alkategóriákon belül az iratok iktatószámaik rendjében sorakoznak. A kolozsmonostori uradalom anyaga (az általános iktatásba került iratoktól eltekintve) nem került bele ebbe a rendezésbe; eredeti rendjében maradt néhány különleges tárgyi csomó is.

Az állag kutatása ma elsősorban az új tárgyi rendszer alapján történik; az átrendezett anyagban kérés esetén az állag neve mellett az évszámot, a tárgyi kategória megjelölését (s lehetőleg az iktatószámot) kell megadni, a többi iratoknál az anyag közelebbi megjelölését. A kolozsmonostori uradalom anyagából a provisoratusi iratokhoz iktató- és mutatókönyv áll rendelkezésre; itt ezek alapján kell kérni az anyagot.

F 238. DE OMNIBUS PIIS FUNDATIONIBUS CATHOLICORUM SUB ADMINISTRATIONE REGII GUBERNII EXISTENTIBUS NOTANDA PRO DIRECTIONE REFERENTIS

1797 (1860)

1 kötet

1. 1 kötet

E kötet az előadó tájékoztatására készült összefoglalás (notanda pro directione referentis) a Gubernium igazgatása alá tartozó különböző alapokról; 1. „De omnibus piis fundationibus catholicorum sub administratione Regii Gubernii existentibus" (1—8. lap); 2. „Tabellae salariorum individuis gubernialibus, exactoralibus et cassae et piis fundationibus catholicorum praestari solitorum" (9—10. lap); 3. „De fundo orphanorum" (13—20. lap); 4. „De fundo scholarum nationalium" (21—32. lap); 5. „De fundo stipendiorum" (33—58. lap); 6. „Studiorum fundus. Origo et destinatio fundi" (58—63. lap); 7. „De fundo religionis" (64—75. lap). Hivatalos használatra készült összeállítás; historica deductio jellegű. A kötetbe bele van téve az erdélyi országos pénzügyigazgatóság (Finanzlandesdirektion) által 19. 921/461—1860. szám alatt a birodalmi pénzügyminisztériumhoz az erdélyi egyházi és iskolai kegyúri viszonyok ügyében küldött jelentés (másolatban).

Segédeszköze nincs; átforgatással kutatható. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 239. A BABB-ALAP PÉNZTÁRI FŐKÖNYVEI

1847—1848

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ezek a kötetek a Babb János erdélyi unitus püspök által létesített alapítvány pénztári főkönyvei. Címek szerint tagolva közlik az adatokat. Ezek: az adósok neve, a tőkeösszeg, a kamat, a törlesztés, a fennmaradó törlesztendő összeg s az esetleges megjegyzések; kifizetéseknél az érintett személy és hatóság neve, a járandóság és kifizetésének részletezése. Segédeszköz nincs a kötetekhez. Kutatásuk így átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 240. A TANULMÁNYI ALAP PÉNZTÁRI FŐKÖNYVE

1840-es—1860-as évek

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet adatközlése a következőkre terjed ki: az alap adósának neve (e rovatban tüntették fel az összeget, továbbá a kölcsön lebonyolítását illető iratok iktatószámait, s a birtokot, amelyre az összeget betáblázták), illetve azoknak a személyeknek neve, akik részére a tanulmányi alapból kifizetések történtek (az ezekre vonatkozó rendelkezések adatainak közlésével), a kamat összege, a törlesztés kelte, pénztári naplószám és összege. A kötet segédeszközéül kettős mutató szolgál. Az első a kötet címek szerinti megoszlását tünteti fel (a lapszámokra utalva),

a második az adósok nevét (a tartozás összegével és lapszámokkal). A kötet kutatása e mutatók alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 241. SZÉKLER FOURAGEN-FOND
(A székely takarmányalap pénztári főkönyve)

1840-es–1860-as évek

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet adatközlése az adós nevére, az adósság összegére és törlesztésére terjed ki. Későbbi készítésű mutatója csak azokra a helységekre utal, ahol az adós lakik. Kutatása részint ennek alapján, részint átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét kell feltüntetni.

F 242. VEREINTER BABB'SCHER FOND
[VEREINTER BABB'SCHER FOND, GR KATH. BISCHOF BABB'SCHE UND CLERUSFOND, ROMANCZAY (SIC) SIMA- UND KLEINSCHE FOND, DOMKAPITEL UND SEMINARIALFOND, SCHUL. PRAEMIEN, KATEDRAL-KIRCHEN UND TYPOGRAFISCHE FOND]
(Az egyesített Babb-alap pénztári főkönyvei)

1850–1856

2 kötet

1—2. 2 kötet

A kötetek az ún. egyesített Babb-féle alap (amelyhez 1849 után hozzá csatolták a kisebb unitus alapítványokat) pénztári főkönyvei. A két kötet beosztása eltérő. Az első az előbbiekben ismertetettekhez hasonló; az alap egyes összetevői szerinti tagolásban közli az adósokra és a tartozásra (ide értve a kamatot is) vonatkozó adatokat. A 2. kötet szintén az alap részei szerint oszlik fel; ez azonban csak a bevételek és kiadások tételeit tünteti fel, évek szerinti csoportosításban. Segédeszközök csak az 1. kötethez állanak rendelkezésre; *a)* „Rubriken Index", ez azt jelzi, hogy az alap egyes összetevőire vonatkozó adatok mely oldalakon találhatók; *b)* „Index von öffentlichen Fundsobligationen"; ez a kötvénytulajdonos nevét, az államkötvény számát, az összeget, a kamatlábat és a lapszámot közli; *c)* „Index von Privat-Capitalien"; adatai: az alaprész, az adós, az összeg és a lapszám; *d)* „Allgemeine Index"; ez a lapszámra utaló betűsoros névmutató. (Ezek a mutatók a kötet élén találhatók.) A kötetek kutatása részben az említett segédeszközök alapján, részben átforgatással történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét és a rakszámot kell feltüntetni.

F 243. VIDEAT-BUCH IN STIFTUNGSANGELEGENHEITEN DER RÖMISCH UND GRIECHISCH-KATHOLISCHEN FONDE
(A római katolikus és görög egyesült alapot illető hivatali levelezés mutatója)

1855–1866

1 kötet

1. 1 kötet

A kötet betűrendes feljegyzési könyv az erdélyi római és görög katolikus alapokra vonatkozó hivatali levelezésről. A rendeletek tárgyát és számát adja meg. Kutatás esetén a levéltár és az állag nevét kell megadni a kérőlapon.

F 244. A GÖRÖG NEM EGYESÜLT SYDOXIALIS, HARMINCEZER FORINTOS, VASILE MOGA PÜSPÖK-FÉLE ÉS A SEMINARIALIS ALAP SZÁMLAKÖNYVE

1848–1866

3 kötet

1—3.	„Griechisch nicht unierte Fonde"	1848—1856	1 kötet
	„Griechisch nicht unierte Fonde"	1856—1862	1 kötet
	„Számlakönyv — a görög nem egyesült sydoxialis, 30. 000 forintos, püspök Moga és seminarialis alapoknak bevételek és kiadások"	1863—1866	1 kötet

A kötetek az erdélyi görögkeleti egyház fenti alapjainak főkönyvei. A három kötet mint zárt sorozatrész egyöntetűen, számlák szerint és a számlákon belül időrendben vezetett. Az első kötetnek nincs segédeszköze. A másik kettőnek tartalommutatója van; az utolsónak névmutató-töredéke. A kutatás az első kötetnél átforgatással, a másik kettőnél a segédkönyvek alapján történhet. A kérőlapon a levéltár és az állag nevét, továbbá a kötet megjelölését kell feltüntetni.

1849-i ERDÉLYI MAGYAR HATÓSÁGOK LEVÉLTÁRA

BEVEZETÉS

Az 1849-i magyar hatóságok iratai külön részt képeznek az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakon belül.

Országos hatóságok ezek (egy több és egy egyetlen törvényhatóságra kiterjedő hatáskörű kormánybiztosság, valamint egyes pénzügyigazgatási szervek kivételével), de mégsem abban az értelemben, mint az 1848 előttiek. Erdély az únió után az egységes Magyarország része lett, s az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849-ben már nem tűrte meg Erdélyben a régi országos hatóságokat. Az 1849-es év a Gubernium szétkergetésével kezdődött (január 2.), s Szeben bevétele véget vet az ott működött kormányhatóságok életének is. Az Országos Honvédelmi Bizottmány később is vigyázott: még a látszata se legyen annak, hogy Erdélyben külön kormányhatóságok működnek. Arra azonban, hogy Erdély igazgatását minden további nélkül egybeolvassza a magyarországival, nem gondolhatott. Az országrész március végéig hadszíntér volt (bár északi fele január közepétől szilárdan a magyar kormány kezén van). A felszabadított területeken nagyarányú pusztulás fogadta a magyar hatóságokat; a lakosság egy része elmenekült; a polgári kormányzat helyreállítását szinte teljesen elölről kellett kezdeni. Mindezt a végsőkig bonyolódott és éleződött politikai helyzetben. Ezért volt szüksége a magyar kormánynak olyan átmeneti hatóságokra, amelyek nem voltak országos kormányszervek, de mégis az egész országra kiterjedő hatáskörrel oldhatták meg az igazgatás teljes egységesítése felé való átmenet problémáit, s (egy részük) biztosítani tudta a magyar kormány politikájának érvényesülését is. Így jöttek létre a teljhatalmú Országos Biztosság, az alája rendelt kormánybiztosságok, Debreczeni Márton miniszteri biztossága és az alája tartozó kincstári igazgatási szervek, az erdélyi feltörvényszék és a számvevő bizottság.

Teljhatalmú országos biztosok

F 245. BIZTOSI IRATOK
1849. január–augusztus
5 csomó, 1 kötet (részben)

1—5. Ügyiratok	5 csomó
6. Iktatókönyv	1 kötet (részben)

Az állag a négy teljhatalmú országos biztos (Beöthy Ödön, Csányi László, Szent Iványi Károly és Boczkó Dániel) iratait tartalmazza.

A biztosság létrehozására Bem első erdélyi hadjárata megindulásakor került sor. 1848. december 19-én kelt az a rendelet, amely Beöthy Ödönt (a bihari ellenzék régi vezérét, 1848-ban bihari főispánt) nevezte ki teljhatalmú országos biz-

tossá Erdély területére. A Gubernium feloszlatásával kellett elkezdenie működését. A Főkormányszéknek lagymatag vagy éppen forradalomellenes tevékenységével Kossuth már 1848 őszén tisztában volt; a hatóság szétkergetésére azonban akkor nem kerülhetett sor. A feloszlatás 1849. január 2-án történt meg. Beöthy kezdte meg a polgári közigazgatás megszilárdítását is, abban a néhány hétben, amelyet Erdélyben töltött. Beteges állapota, elsősorban azonban Bemmel való nézeteltérései lemondásra késztették. Utódául az 1848 során nehéz politikai és kormányzati feladatok sorát megoldott Csányi Lászlót küldte Kossuth Erdélybe (január 27-én, részletes utasítással látva el).

Az új országos biztos hatásköre szintén Erdély egész területére kiterjedt. Kossuth érintetlenül hagyta a Királyhágón inneni magyar megyékre vonatkozó főkormánybiztosi jogát is. A hadseregre nézve is bírt hatáskörrel. Annak a nyílt rendeletnek fogalmazványába, amely Csányi megbízatását adta tudtul, Kossuth saját kezűleg toldotta bele a következő szöveget: „Működési köréhez tartozik különösen az erdélyi hadsereg, melynek, amint stratégiai vezérlete a vezérparancsnokot illeti, úgy a hadjáratnak politikai irányát a kormány utasításához képest ellenőrizni, s az ország kormányát a hadseregnél képviselni országos biztos úr feladata; mi végett valamint az erdélyi hadvezér operationalis tere és szándékáról országos biztos urat folyvást világosságban tartandja, úgy országos biztos úr a hadjárat politikai irányát a hadvezérrel tudatni fogja." Ezt a szövegrészt Kossuth törölte a fogalmazványból, azonban bizonnyal nem mintha az elgondolást vetette volna el, hanem mert ennek a kényes kérdésnek tárgyalása nem illett nyílt rendeletbe. Ha Csányinak (s hatványozott mértékben utódainak) kevéssé nyílt alkalma Bem hadmozdulatainak tervébe beletekinteni, ez nem a felhatalmazás hiányán múlott, hanem azon, hogy nem volt megvalósítható.

Katonai vonatkozású hatáskört adott Csányinak az az intézkedés is, amely szerint törzstiszteket nevezhetett ki a nemzetőr-zászlóaljakhoz.

Feladatai elsősorban politikai jellegűek voltak, s csak azután közigazgatásiak, amennyire ti. a kettő elválasztható Kossuth utasításában. Az unió *tényleges* létrehozása, a biztos első számú feladata, szintén legalább annyira volt politikai jellegű, mint közigazgatási. A további politikai útmutatások: figyelemmel kell lennie a három natio és négy vallás rendszerére, mindazonáltal úgy, hogy „a magány vagy felekezeti érdekek miatt . . . sem a közügyet, sem pedig a magyar nemzetiség jövendőjét (nem a többek feletti zsarnokságát!) biztosító magasabb politikai szempontokat háttérbe szorítani nem kell". Meg kell nyerni a nép szimpátiáját. Ha azonban erre nincs mód, „erélyes szigor" és kérlelhetetlenség szükséges az országrész nyugalmának megteremtéséhez. A lakosság támogatásának megnyerésére még két konkrét feladat végrehajtását jelölte meg Kossuth. Az első az úrbéri kármentesítés ügyének rendezése. Minthogy Erdélyben korábban nem volt úrbérrendezés, a munkát úrbéri összeírással kellett volna megkezdeni. Csányinak tehát bizottságot kellett alakítania a rendezés tervének kidolgozására. (Megjegyzendő: nincs tudomásunk ilyen bizottság létesítéséről.) A második az 1848. őszi—téli ellenforradalmi felkelés alatt elszenvedett károk megtérítése volt.

Az igazgatás átszervezése terén a leghatározottabb utasításokat az országos hatóságokra nézve adta (s adhatta) Kossuth. A Gubernium maradjon feloszlatva; erre a sorsra jusson a Thesaurariatus is. A királyi tábla azonban meghagyandó, sőt, ha tanácsosnak látszik, egy ideiglenes főtörvényszéket is kell alakítani, amely

a hétszemélyes tábla integráns részeként egyelőre Kolozsvárott székeljen. A határőrezredek eltörlésével az egész országrész területe egységesen polgári igazgatás alá került. A román határőrezredekre nézve kategórikusan intézkedett Kossuth: lefegyverzendők, katonai igazgatásuk eltörlendő, s területük más törvényhatóságokéból lévén kiszakítva, tanácsos lenne beolvasztani őket a szomszédos törvényhatóságokba — ha ti. ez nem jelent veszélyt az érintett törvényhatóságokra nézve. A székelyek határőrszolgálata azzal a feltétellel volt megszüntetendő, „ha azt megérdemlik". A törvényhatóságok esetében már bonyolultabb problémákkal került szembe Kossuth. „A három nemzet törvényhatósági életét egy kaptafára húzni most még nem lehetvén", a magyar megyék és vidékek, továbbá a városok igazgatási rendszerét hallgatólagosan érintetlenül hagyta; a székely székek autonómiájára nézve pedig csak ott tartotta helyesnek a változtatást, ahol nem állt ennek útjában a nép kegyelete. A szász törvényhatóságokban egyelőre természetesen fenn kellett tartani az ostromállapotot. Lojális viselkedésük esetén azonban idővel helyreállítandók voltak politikai jogaik. A törvényhatóságok összességét érintette Kossuthnak az a rendelkezése, amellyel tisztjeik fizetését magyarországi lábra emeltette (második osztályú magyar megyével téve őket egyenlővé). Az utasítással egyidőben kelt nyílt rendelet értelmében Csányi hatáskörébe tartozott kormánybiztosok kiküldése is Erdély egyes részeibe. Az igazgatási rendszer általános átalakítására nézve Kossuth úgy vélekedett, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha az országrész állapota eléggé konszolidálódik. (Az utasítás és a nyílt rendelet fogalmazványát l. H 2. 1849:328.)

A Csányit felváltó biztosok (május közepétől július elejéig Szent Iványi Károly gömöri főispán — Csányinál jóval gyengébb politikai kvalitás —, majd végül Boczkó Dániel) hatásköre majdnem egészében egyezett a második országos biztoséval; csak a Szent Iványi lemondásakor Erdélybe küldött Tomcsányi József aradi főispán (helyette utazott Boczkó Erdélybe) számára Szemere mint belügyminiszter által adott utasítás (H 9. 1849:328) szüntette meg, a Bemmel való súrlódásokat elkerülendő, a biztos katonai hatáskörét.

Ami mármost a biztosok tényleges működését illeti, előbb az igazgatási apparátus kiépüléséről kell beszámolnunk. Ez három irányban történt. Elsősorban: a feltörvényszék létrehozásával és Debreczeni Márton Erdélybe küldésével elkülönültek a biztos hatásköréből (azaz csak felsőfokon tartoztak oda) a bíráskodási és a kincstári igazgatási ügyek. Másrészt a teljhatalmú Országos Biztosság alatt kormánybiztosságok rendszere épült ki. Végül helyreállt a törvényhatóságok 1848 ősze előtti működése. Ezzel az alsó apparátussal (s szerény biztosi irodával) látták el a biztosok feladataikat. Ezek magánál a harcoló seregnél kezdődtek. Ők irányították a katonaság ellátásának, élelmezésének ügyeit. Sok gondot okozott az 1849-ben újra megkezdett újoncozás. Közvetítő szerepet játszottak a biztosok tiszteknek valamely csapattesttől máshoz áthelyezése ügyében. Nemzetőrségi ügyekkel is foglalkoztak. Felsőfokon irányították az erdélyi hadiipar szervezését is. A sereg által felszabadított területeket le kellett fegyverezni; a román határőrvidékeket csakúgy, mint az 1848. őszi felkelésben résztvetteket. A lefegyverzések ügyei mellett ott találjuk az elkobzásokét: zár alá helyezték a legkompromittáltabb Habsburg-párti nagybirtokosok jószágait, amelyeknek kezelésével kapcsolatban számos kérvény, panasz stb. érkezett a biztosokhoz (a lefoglalt birtokokból folyósítandó illetmények, magánosoknak velük szemben fennálló követelései, a birtokok kezelése stb.). Az ellenforradalmi erők leverésének kérdéscso-

portjához tartozott a büntetőbíráskodás ügye. A politikai foglyok vagy hozzátartozóik számos esetben fordultak a biztoshoz, elbocsáttatásukat kérve. Kegyelmi kérvények is maradtak fenn az állagban. Jelentős számú folyamodvány írói (az őszi felkeléskor kárt szenvedvén) kártérítést, segélyt sürgettek a biztosnál. Az egész országrészt megmozgató feladat volt az ősz és tél során elpusztult városok (elsősorban Nagyenyed és Felvinc) újjáépítése.

A felszabadult területeken a közigazgatási apparátus kiépítésével, ill. helyreállításával járó intézkedéseknek (kinevezések, megbízatások stb.) szintén nyomát találjuk az anyagban.

A biztosok további feladatai közé tartoztak olyan ügyek, amelyek az 1848-i forradalom következményeként keletkeztek. Ha úrbéri összeírásra és ennek nyomán kármentesítési előlegezésre nem került is sor, mégis kérvények sorából értesülünk ilyen természetű igényekről. A tized megszüntetése is több folyamodványra adott okot. A nem úrbéres parasztsággal (kontraktualisták stb.) kapcsolatban is merültek fel olyan problémák, amelyek aztán a biztosok elé kerültek. Évtizedek óta húzódó úrbéri ügyek is fordultak meg a biztosi irodánál. Az 1849-ben lefolyt követválasztásokkal kapcsolatban is akadt munkájuk. A működés további részét olyan ügyek tették, amelyeket korábban a Gubernium intézett, s az országos biztoshoz mintegy jogutódjához kerültek: céhügyek, alkalmazási és nyugdíjügyek. A biztoshoz kerültek (akárcsak korábban a Guberniumhoz) a károsodottak adókedvezményügyei is, s az egész adóigazgatás irányítása felsőfokon hozzá tartozott. Az sem kevés gondot okozott, hogy az ország amúgy is kevés termőterületének jelentős része megműveletlen maradt, s így éhínség fenyegetett. Végül (különösen júliusban, a hadihelyzet rosszrafordultával) az újra meginduló parasztmozgalmak elleni védekezéssel kellett foglalkozniuk.

A biztosság csekély személyi apparátussal működött. Csányi mellett (akinek a legnagyobb munkát kellett végeznie) helyettesként dolgozott Asztalos Pál, majd ennek halála után Berde Mózes. (Az utóbbi azután Szebenbe került, a már említett biztosság élére.) Általában egy titkár és néhány irodai segéderő segédkezett még az országos biztosnak feladata ellátásában. A Biztosság működése 1849. augusztus 14-én szűnt meg.

A biztosok iratanyagának csak csonkja került az Országos Levéltárba. Az anyag legértékesebb része, Csányi László hivatali levelezése, kevés kivétellel az aradi 1848/49-es emlékmúzeumba került, majd onnan a Román Akadémia bukaresti könyvtára kézirattárába. Beöthy biztosi működésének emlékét egyetlen irat őrzi, Szent Iványi Károly iratanyagának is csak töredéke maradt meg. Csak a Boczkó Dániel működése idején keletkezett anyag mondható úgyszólván teljesnek. Az iratanyag 1—5326. iktatószámú darabjaiból kb. 1 csomónyi van ma az állagban, többi részét az 5326 feletti iktatószámokhoz tartozók teszik ki. Töredéke maradt meg az iratok iktatókönyvének is. Az anyag hiányai azonban némileg pótolhatók annak folytán, hogy a biztosok által tett jelentések, ill. rendeleteik megmaradtak az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai közt, ill. az 1849. évi erdélyi országos hatóságoknak és kormánybiztosságoknak az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakba került iratanyagában. Különösen értékesek ezek közül Csányi terjedelmük ellenére is rendkívül tömör jelentései Kossuthoz.

Hivatali működés során keletkezett ügyiratanyaggal van dolgunk. Az ügyek (a biztosságnak egészen csekély apparátusa lévén) sem tárgykörök szerinti kiosztásra, sem kollégiális tárgyalásra nem kerültek. Az ügyiratok a hatósághoz érke-

zett iratból (és esetleges mellékleteiből), valamint az elintézés fogalmazványából álltak. Ha egy ügyben több irat is érkezett a biztoshoz, ezeket összekapcsolták, a legutolsó iktatószámra helyezve el őket. Gyakori azonban az az eset, hogy ezeknek az alkotórészeknek csak egyike maradt az állagban. Az anyag egy kis része iktatatlan maradt. Ez 1951 végén került rendezésre (az iratok kelte alapján). Az állag eredeti segédkönyvei közül csak az iktatókönyv töredéke maradt fenn (az 5327. iktatószámtól kezdődőleg). Ez az iktatószám után az irat küldőjének nevét, az irat tárgyát és azt közli, hogy az ügyben kihez történt elintézés. Az iratnak a hatósághoz érkezése keltét nem jelzik külön-külön az egyes daraboknál; csak az iktatókönyv oldalainak tetején található meg ez a dátum. Az iktatókönyvtöredék egybe van kötve Berde Mózes kormánybiztossági iratainak iktatókönyvével. A kötetnek tévesen „Teljhatalmú kormánybiztossági iratok tárgymutatója. 1849" címet adták. Az anyag egykorú iktatókönyvvel el nem látott, ill. 1951-ben rendezett részéhez ugyancsak 1951 végén iktatókönyvszerű segédeszköz készült. Kutatása e segédletek alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag neve mellet a szükséges irat iktatószámát tüntesse fel.

F 246. A SZÁMVEVŐ BIZOTTSÁG IRATAI

1849. július—augusztus

1 csomó

1. Ügyiratok
   Iktatókönyv (1 füzet) — 1 csomó

A bizottság által intézett ügyek két kategóriába tartoznak. Az elsőt a szokásos számvevőségi ügyek alkotják: adóügyek (adótabellák felterjesztése, hátralékok, kedvezmények), épület-karbantartási, irodaszer-ellátási, személyzeti ügyek, nyomdaköltségek, a szamosújvári börtön fenntartásának ügye. A másodikba a szabadságharccal kapcsolatos teendők tartoztak: a kolozsvári fegyvergyár építésére tett kiadások, a nemzetőrség költségei.

Az állag ügyiratokból és iktatókönyvből áll. Az ügyiratok a bizottsághoz érkezett iratból, mellékleteiből és az elintézés fogalmazványából tevődnek össze: gyakran csak az utóbbit találjuk egy számnál, máskor csak a bizottsághoz érkezett iratot. Az iktatókönyv rovatai: az irat érkezésének kelte, a teljhatalmú Országos Biztosságnál nyert száma, bizottsági iktatószáma, küldője és tárgya, előadója s annak jelölése, hogy az ügy mikor került hozzá, az elintézés kelte s végül elküldésének kelte. A kutatás az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni; ismétlődő kutatás esetén lehetőleg az irat iktatószámát is.

F. 347. *Berde Mózes kormánybiztos*

1849. április—július

5 csomó irat, 1 kötet, 1 kötet (részben)

1—5.	Ügyiratok	5 csomó
F 245.:		
6. k.	Iktatókönyv	1 kötet (részben)
6.	Mutatókönyv	1 kötet

Berde Mózes kormánybiztost (aki korábban a teljhatalmú országos biztos helyetteseként tevékenykedett) Csányi 1849. április 16-án küldte ki. Területi

hatásköréül a szász törvényhatóságokat jelölte meg a különálló Beszterce vidék kivételével. [L. Márki Sándor: Csányi László Erdélyben. (Erdélyi Múzeum, 1897, 44o. o.) Az idézett helyen egyébként Márki (tévesen) nem említi Szászvárosszéket, feltehetően azért, mert oda Csányi 1849. április 23-án külön biztost is küldött, Kun Kocsárd (Gotthárd) Hunyad megyei főispán személyében. Berde területén azonban más biztos is működött, alárendeltjeként: Dósa Elek. Kun viszonya Berdéhez olyan lehetett, mint Dósáé és közvetlen felettesé.] Ez a hatáskör azonban bizonyos vonatkozásokban kiterjedt a szomszédos magyar törvényhatóságok közül Alsó- és Felső-Fehér megyére, továbbá Fogarasvidékre is. Közvetlenül az országos teljhatalmú biztos alá volt rendelve. Alatta is működtek kormánybiztosok. Az igazgatás egyes ágaiban a teljhatalmú biztosnak alárendeltségben létrehozott ideiglenes országos hatóságokkal hivatali levelezésben állt, mintegy egyenrangú lévén azokkal.

A kormánybiztos működési körét a szabadságharc vitelének feladatai és Erdély helyzete szabták meg. Így az általa intézett ügyek természete igen sok egyezést mutat a teljhatalmú országos biztoséval. Berde ugyan csak majd egy hónappal a nagy harcok lezárulta után, április 19-én érkezett az egykori fővárosba, s előtte Bem és Csányi már megtette a harcokat közvetlenül követendő főbb polgári kormányzati intézkedéseket, de azért neki is bőven kijutott még ezekből a teendőkből. Foglalkoznia kellett a terület lefegyverzésével; az erdőben fegyveresen bujkáló parasztok ellen intézkedéseket kellett tennie. A szász székekre kivetett hadisarc ügyével is volt dolga. A szász törvényhatóságokban aránylag sok ingó vagy ingatlan jószág került zár alá; nemcsak hatalmas birtoktestek, hanem az ellenforradalmi felkelés idején szerepet játszott polgárok stb. vagyontárgyai is. Számos kérvény, jelentés foglalkozott ezeknek a zárolt jószágoknak ügyével (kezelésük, a zár alól való felszabadításuk). A hatáskörébe tartozó területek földesurai szintén visszakövetelték 1848 őszén széthordott állataikat és egyéb vagyontárgyaikat, s Dobokai országos rendőri főbiztos szorgosan nyomoztatott is az elveszett ingóságok után. (Berde gyakran kért és kapott Dobokaitól bizalmas politikai természetű információkat is.) Jelentések számolnak be arról is, hogy a birtokosok katonai erőt vettek igénybe parasztjaik ellen. Az igazgatás megszervezésével e területeken is működésbe léptek a békebíróságok. Ezek ügyeivel is találkozunk az iratok közt. Számos segély- és kártérítési kérelem is található itt. Nem kevés volt a biztoshoz felhatott bíráskodási ügyek száma: statáriális bíráskodási, amnesztiaügyek, politikai foglyok fogva tartásának, ill. szabadon bocsátásának ügyei. A polgári kormányzat megszervezése is nagy munkával járt. A Szebenben székelt hatóságok felszámolása is okozott gondokat. A szász törvényhatóságoknak újra meg kellett kezdeniük működésüket. A hatáskörébe vágó terület jelentős része határőrvidék volt, amelyen most polgári kormányzat volt szervezendő. A szász székek követválasztási ügyei szintén hozzá hatottak fel.

A közvetlenül a terület felszabadítása után elvégzendő (bár természetesen hosszú hónapokig húzódó) ügyekhez csatlakoztak a forradalom által felvetett problémák megoldásával járó intézkedések (elsősorban a szász papok tizedügyei), valamint a szabadságharc további vitelével kapcsolatos intézkedés. A biztos irányította a hatáskörébe tartozó terület adóigazgatását. Jelentéseket tettek neki az újoncozásnak e területen különösen nehéz kérdéseiről. Foglalkozott Berde a szász területeken létesítendő hadiipar kérdéseivel is. A megműveletlen

területek ügyével szintén találkozunk az iratokban. Külön teendője volt a biztosnak a két román fejedelemségben állomásozó cári seregek mozdulatairól tájékozódás nyerése, továbbá a Havasalföldről Erdélybe menekült román forradalmi emigránsok (Boliac stb.) támogatása. Foglalkozott a biztos a törvényhatóságok mindennapi életével is (alkalmazási, nyugdíj-, iskolaügyek, a városi lakosság vitái). Megemlítendők még az ügyek sorában a posta- és vesztegzárügyek.

A biztosság működése 1849. július 26-án szűnt meg. E napon Berde, jelentvén, hogy Bemnek a kormánybiztosok tevékenységét felfüggesztő rendelete következtében elvileg nincs módja a működésre, a hatáskörébe tartozott területek pedig ellenséges kézre jutottak, átadta Boczkónak a kormánybiztosi irattárat, jelezve, hogy rövidesen Szegedre indul képviselői helye elfoglalására.

A iratanyag úgyszólván teljesen épen maradt fenn.

A fond hivatali levelezés során keletkezett iratokból áll. Egysége az egyes ügyirat; a biztoshoz érkezett irat (jelentés, rendelet, megkeresés stb.) és mellékletei, továbbá a biztos elintézésfogalmazványa. Az ügyirat e részei közül azonban gyakran csak egy szerepel. Az iratok iktatószámaik rendjében követik egymást a csomókban. Segédeszközül iktató- és mutatókönyv szolgál a fondhoz. Az iktatókönyv rovatai: az irat iktatószáma, előadója (ez a rovat üres), az iratnak a biztossághoz érkezésének napja és saját kelte, az irat idegen száma (ennek a rovatnak eredeti címe „érkezett tárgyak száma" volt), tárgyának kivonata (ebbe a rovatba kerültek a hivatkozások a kapcsolatos iratok iktatószámaira), az elintézés kelte (eredeti címe „előadás napja"), a határozat (annak megjelölése, hogy az ügyben hová történt elintézés). Az iktatókönyv két utolsó rovata („elküldés napja" és „emlékeztető jegy") általában üres. A mutatókönyv betűsoros. Egy-egy címszavánál az ügy rövid megjelölését és az iktatószámot adja meg. A címszavak sorrendje többnyire a második betűre is figyelemmel van. Az iratok kutatása a mutató alapján történhet. A kérőlapon a fond neve mellett az iktatószámot kell feltüntetni.

F 248. *Dósa Elek kormánybiztos*

1849. április—június

1 csomó

1. Iratok
   Iktatókönyv } 1 csomó

Dósa Eleket (korábban Marosszék kormánybiztosát) Csányi 1849. április 19-én küldte ki Brassóvidék biztosául. Közvetlen felettese a déli szász területek felett kormánybiztosi hatáskört gyakorló Berde Mózes volt, azon túl pedig a teljhatalmú országos biztos, aki egyenesen hozzá is intézett rendeleteket. Az általa intézett ügyek kb. ugyanolyan jellegűek voltak, mint a teljhatalmú országos biztosoké vagy Berdéé, az igazgatás struktúrájából és területi hatásköréből folyó különbségekkel. Az ő munkája is a területe felszabadításával együtt járó feladatok ellátásával kezdődött: a lefegyverzéssel, a lefoglalásokkal és az igazgatás újjászervezésével. A büntetőbíráskodásra is kiterjedt figyelme. Jelentős számú rendészeti jellegű is található az általa intézett ügyek közt. A hadsereggel kapcsolatos ügyek iratai is több helyütt szerepelnek az anyagban: a katonaság ellátása, felszerelése s az újon-

cozás (amely ezen a területen meglehetősen nehezen haladt előre). A többi ügyek közül külön kell még említeni a korábbi földesúr—jobbágy viszony szülte panaszokat. Számos mindennapi igazgatási ügyben is járt el a biztos; falvak határvitája dolgában, céhügyekben, illetmény-, gyám-, postaügyekben stb. A biztos működése 1849. július 20-án, Brassó polgári kiürítésével szűnt meg.

A működése során keletkezett iratanyagnak kb. 2/5-része a fondban maradt. A 400-nál magasabb iktatószámokhoz tartozó anyag már töredékes; az iratanyag törzsének az Országos Levéltárba kerülte után csatolták az anyaghoz.

Az iratanyag ügyirat jellegű. Egysége az egyes ügyirat; ez az érkezett iratból (és mellékleteiből), valamint az elintézés fogalmazványából áll. A két rész valamelyike gyakran hiányzik. Az iratok iktatószámaik rendjében követik egymást. Segédkönyvül az egykorú iktatókönyv szolgál az állaghoz. Ez az 1—473. számot foglalja magában (az 1849. április 22-től június 8-ig a biztoshoz érkezett iratokból készült feljegyzéseket. Az anyagban található utolsó, 1849. június 20-ról keletkezett irat, Dósa jelentése Szent Iványinak a határszélen a betörő cári seregek ellen folyó harcokról, a 676. számot viseli). Az iktatókönyv rovatai: iktatószám, az irat érkezésének időpontja és saját kelte, valamint a küldő hatóság iktatásában nyert száma, tárgyának kivonata, az elintézés kivonata, az irat elküldésének kelte, s végül a kapcsolatos számok. A kutatás az iktatókönyv segítségével, ill. (a 473-nál magasabb iktatószámok esetében) az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon a fond nevét és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 249. *Fellebviteli törvényszék*

1849

1. Iratok
   Mutatókönyv
   Postakönyv — 1/2 csomó

Ez a fond az 1849. évi erdélyi fellebbviteli törvényszék (vagy feltörvényszék) iratait foglalja magában. A törvényszéket Csányi László teljhatalmú országos biztos hozta létre 1849 februárjában. A korábbi erdélyi fellebbviteli törvényszékek (a marosvásárhelyi királyi tábla és a Gubernium in Judicialibus) már nem működtek; a megyékben működő rendes bíróságoktól fellebbezett ügyek intézésére azonban az országos biztos szükségesnek tartotta egy erdélyi felsőbíróság megalakítását. 1849. február 21-én szervezte meg ezt a hatóságot; elnökévé Bethlen Pált tette, ülnökeivé Szabó József volt districtualis commissariust, id.Karacsay Sándort, Horváth Mihályt és Bab János román fordítót. (A bíróság személyi összetételén később Boczkó Dániel, az utolsó erdélyi országos biztos változtatott.) A törvényszék 1849. augusztus 14-ig működött. Az alsóbíróságok (a törvényhatóságok ítélőszékei) legtöbbnyire olyan ügyeket terjesztettek elébe, amelyeknek vádlottjai az 1848. őszi ellenforradalmi román felkelés résztvevői voltak. Cselekedeteiket sokféleképpen minősítették (rablás, gyilkosság stb.); a minősítések mögött általában az udvarházak felprédálásának, a földesurak agyonverésének ténye keresendő. Az iratok maguk azonban nem túl sok támpontot nyújtanak a kutatáshoz. Az anyagban majdnem kizárólag csak alsóbíróságok által tett felterjesztések maradtak meg; ezek pedig csak a fellebbező elítéltek nevét, s az esetek egy részében a cselekmény büntetőjogi minősítését, s még kevesebb esetben a büntetés

mértékét tartalmazták. A felterjesztés mellékleteként szereplő ítéletek közül elvétve találunk egyet-kettőt az iratokban.

Nem maradtak meg a feltörvényszéknek az egyes ügyekben készített elintézésfogalmazványai sem. Az anyag még ebben az állapotban is igen értékes, mert az 1848. őszi ellenforradalmi felkeléssel kapcsolatos megtorló akciónak legalább arányairól bizonyos képet nyújt (bár nem állapítható meg, hogy a rendes alsóbíróságok ítéleteinek hányadát terjesztették fel a feltörvényszékhez). Itt eredeti tisztázatban található meg Csányinak több olyan rendelete, amelynek elintézésfogalmazványa ma hiányzik a teljhatalmú biztosok levéltárából.

Az anyag legkisebb egysége az egyes ügyirat; ez az érkezett iratból és (néhány esetben) mellékletéből áll; az elintézésfogalmazványok nem maradtak meg, csak az elintézés keltét vezették rá az iratok külzetére. Az egyes iratok iktatószámaik sorrendjében következnek. A mutatókönyv betűsoros névmutató; csak a személyneveket adja meg, s az iratok iktatószámára utal. Az iratokhoz postakönyv is tartozik. A kutatás az anyagban a mutató alapján történik. Minthogy azonban a mutató csak a személynevekre utal, s az anyag maga kis terjedelmű, tanácsos magukat az iratokat végigforgatni. A kutató a kérőlapon a fond nevét és az irat iktatószámát jelölje meg.

F 250. *Debreczeni Márton miniszteri biztos*

1849

8 csomó, 1 kötet

1—7.	Ügyiratok	7 csomó
8.	Vegyes iratok	1 csomó
9.	Iktató- és mutatókönyv (benne az 1849. évi bánya- és kohóigazgatás alsóbb szerveinek személyzeti és illetménykimutatása is)	1 kötet

A fond Debreczeni Márton miniszteri biztos iratait tartalmazza. Debreczeni Mártont 1849 áprilisában a magyar pénzügyminisztérium bízta meg az erdélyi kincstári javak és jövedelmi források igazgatásának megszervezésével.

A magyar kormánynak ez idő tájt súlyos feladatok egész sorával kellett megbirkóznia az erdélyi pénzügyigazgatás terén.

Zár alá kellett vennie a hazaárulók birtokait. Bár a Jósikák, Bruckenthalok, Bornemissza János, Récsei Ádám és Noptsa László, továbbá a szász universitas és városok birtokain kívül nagyobb birtokokat nem foglaltak le, a közigazgatás általános ziláltsága mellett ennek az intézkedésnek végrehajtása sem volt könnyű feladat. Az országrész iparát és mezőgazdaságát a hadsereg ellátásának szolgálatába kellett állítani. Meg kellett szervezni a fegyver, lőszer, a katonai ruházat gyártását. El kellett látni élelmiszerrel a honvédsereget, takarmánnyal állataikat. Gyógyszert kellett készíteni a sebesültek számára. Ki kellett használni a kincstári sóbányák termelési kapacitását, s gondoskodni kellett a többi kincstári jövedelmek rendszeres kezeléséről.

A magyar kormánynak ehhez teljesen új szervezetet kellett létrehozni. A Thesaurariatust Kossuth 1848 októberében feloszlatta. A rendelet végrehajtására azon-

ban 1848 őszén nem kerülhetett sor, csak 1849. március 11. után. 1849. március 29-én a Thesaurariatus néhány Szebenben maradt képviselője: Gyergyai Samu (korábban thesaurariatusi titkár, ekkor a még működő Thesaurariatust vezette), Gyujtó Lajos, Sala Farkas és Mike György javaslatot tett az országrész kincstári igazgatásának új szervezetére. Tervezetük a kincstári igazgatást annak fő jövedelmi ágazatai szerint tagolta. A legfontosabb jövedelmi ágak igazgatását külön igazgatóságok végezték volna: a só-, vas-, arany-, harmincadigazgatóság. A többi jövedelmi ágak kezelése, illetve kincstári ügyek intézése egy központi kincstárnokság feladata lett volna. A kamarai fizetőhivatal (officium solutorium) a korábbi állapotában maradt volna meg. A számvevőséget átszervezték volna: a terv szerint egy központi számvevőség működött volna, s minden igazgatóság mellett egy külön számvevőhivatal.

Gyergyai és társai tervezete nem egészen ebben a formában valósult meg. Az új igazgatási szervezet kiépítését előbb egy bizottság kezdte meg. A kormány azonban helyesebbnek tartotta ezt a munkát egy felelős személyre bízni. A választásnál először Graenzenstein Gusztáv bánsági bánya-főigazgató jött számításba; a megbízást azonban nem ő, hanem Debreczeni Márton (kora egyik legkiválóbb bányászati szakembere; a forradalom előtt a Thesaurariatus tanácsosa; 1848-tól a magyar pénzügyminisztériumnál teljesít szolgálatot) kapta meg 1849. április 28-án. Debreczeni megbízatásakor, feltehetően mint a kincstári ágazatok ideiglenes rendezésével megbízott választmány vezetője, Erdélyben működött. A bizottság alkotta meg az ideiglenes kincstári igazgatás tervét. Az új szervezet a kincstári javak és jövedelmek szerint tagolódott. Só-, harmincadügyi igazgatóság alakult; külön igazgatóság vette át a kincstári birtokok és tizedügyek intézését („Állodalmi javak igazgatósága" néven). A három igazgatóság élére Gyujtó Lajos, Sala Farkas és Gyergyai Samu került. Bányászati igazgatóság felállítására kezdetben nem került sor (a bizottság Gyulafehérvár bevételéig nem akart erről véleményt nyilvánítani). Úgy látszik, hogy Debreczeni maga intézte a bányászati ügyeket. A többi (kisebb jelentőségű) kincstári ügyek intézése felett Eder Károly, a Thesaurariatus volt tanácsosa gyakorolt felügyeletet. A kamarai fizetőhivatalból és az országos pénztárból (Cassa Provincialis) Kolozsvárott állami fiókpénztárt szerveztek. Van nyoma kincstári számvevőhatóság működésének is (bányászati számvevőség). A fiscalis director kincstári perekben gyakorolt hatáskörét egy kolozsvári ügyvédre vagy segédjére kívánta ruházni a bizottság. Ez a szervezet intézte az erdélyi pénzügyigazgatási ügyeket a szabadságharc bukásáig. (Duschek csak a bizottság tervének kidolgozása után, április 28-án küldötte el Debreczeninek a Graenzenstein részére készült utasítást.) Az egész szervezetet Debreczeni Márton irányította. Debreczeni mint miniszteri biztos működött. Az Erdélybe kiküldött teljhatalmú országos biztosokhoz való viszonyát utasítása nem határozta meg világosan. (Azt rendelte el, hogy Csányi „oldala mellett" működjék.)

A biztosság iratai különböző tárgyköröket ölelnek fel. Az egyes kincstári bánya- és kohóüzemek jelentéseket tettek állapotukról. Leírták az 1848 őszén keletkezett károkat, a császári csapatok rablásait. Ugyanilyen tárgyú jelentéseket küldtek a kincstári birtokok felügyelői is. A többi kincstári javadalmak kezelői is beszámoltak az igazgatásukra bízottak állapotáról. Más iratok kincstári hatóságok újjászervezésére vonatkozó tervezeteket, rendelkezéseket stb. tartalmaznak. Egyes jelentések az aulikus nagybirtokosok jószágainak zár alá vételével s a birtokokkal kap-

csolatos teendőkkel foglalkoznak. (A tulajdonosok gazdatisztjei, megbízottai elkeseredett harcot folytattak azért, hogy a zár alá vett birtokok felszerelését, a birtokon tárolt termékeket semmilyen célra ne vegyék igénybe.) Jelentések számolnak be vagy rendelkezések történnek a bánya- és kohóüzemek munkájának újból való megindításáról s a haditermelés szolgálatába állításáról. Ez az átállítás nemcsak a kincstári kézben lévő bánya- és kohóüzemeket érintette, hanem kénsavgyártó üzemeket stb. is, általában olyan üzemeket, amelyek termelésének a szabadságharc számára jelentősége volt. A biztosság szakképzett mesterembereket küldött a hadiüzemekbe, foglalkozott a hadianyaggyártás szempontjából fontos ásványi nyersanyagok új lelőhelyeinek feltárásával. Végül nagyszámú személyzeti ügyet kellett intéznie. Képet kellett kapnia a régi kincstári hálózat tisztviselőinek magatartásáról. (Ezek egy része elmenekült, vagy nem volt alkalmas arra, hogy a szabadságharc során rá háruló feladatoknak eleget tegyen.) A szervezetet részben új emberekből kellett létrehozni. Számosan kérvényezték is alkalmazásukat. A szolgálatban lévő vagy nyugdíjat, kegydíjat élvező tisztviselők és alkalmazottak illetmény- és más személyi ügyeit is a biztosság intézte. Ez gyűjtötte össze mindezen személyeknek a Függetlenségi Nyilatkozat kibocsátása után a kormánynak tett hódoló nyilatkozatait is.

A biztosság működése 1849. augusztus 15-én szűnt meg.

A biztosság anyagában a következő iratok maradtak: a hatósághoz érkezett irat (és annak vissza nem küldött vagy tovább nem terjesztett mellékletei) s az irat tárgyának kivonatát, valamint az ügy elintézésének fogalmazványát (vagy a tudomásulvételt, más szám alatt történt elintézést) tartalmazó ív. Az ügyiratsorozat legkisebb egysége, az egyes ügyirat, egy-egy ilyen iratdarabból áll. Ha egy ügyben több irat is érkezett a hatósághoz, azokat külön-külön iktatták, s mindegyiket saját iktatószáma alatt helyezték el. Az egyes iratok iktatószámaik sorrendjében következnek a csomókban. Az el nem küldött kiadványok csak az elintézés tisztázatából és az esetleges mellékletekből állnak. Iktatószámaik sorrendjében helyezték el őket a csomókban. A vegyes iratok a következő iratokból állnak: postakönyv és más kezelési feljegyzések, iktatatlan fogalmazványok, egy kimutatás, egy illetményív és néhány melléklet. A segédkönyvben előbb a mutató-, majd az iktatókönyvi részt találjuk meg. A kötet végén található az említett személyzeti és illetménykimutatás. Az iktatókönyv a következő adatokat közli: az irat iktatószáma, idegen száma, kelte és a hatósághoz érkezésének időpontja, a küldő neve, az irat tárgya, az ügy elintézésének kivonata, kelte, annak megjelölése, hogy az ügyben kinek adtak választ és az esetleges kapcsolatos szám. A mutatókönyv betűsoros. Egy-egy címszó alatt az irat tárgyának általában igen rövid kivonatát és az irat iktatószámát közli. Az 1849. évi bánya- és kohóigazgatás alsóbb szerveinek személyzeti kimutatása egy-egy hatóságnál személyenként tünteti fel a tisztviselők és alkalmazottak beosztását és illetményét. Az egyes hatóságok felsorolásának rendje lényegében azonos azzal a sorrenddel, amelyben az 1848 előtti schematismusok az egyes hatóságok tisztviselőinek nevét közölték. Az egyes hatóságok sorrendjét a kimutatás elején lévő tartalomjegyzék közli. Az ügyiratok kutatása a segédkönyv alapján történhet. A kérőlapon a fond nevét és iktatószámát kell feltüntetni. A vegyes iratokban való kutatásnál az iratokat darabról darabra kell átnézni. A kutatónak itt a fond és a sorozat nevét kell feltüntetni. A személyzeti és illetménykimutatásban való kutatás esetén a kutatónak a fond iktató- és mutatókönyvét kell kikérnie.

F 251. *Állodalmi javak igazgatósága*

1849

3 csomó, 2 kötet

1—2.	Ügyiratok	2 csomó
3.	Lefoglalt javak leltárai	1 csomó
4.	Iktatókönyv	1 kötet
5.	Mutatókönyv	1 kötet

A fond az erdélyi állodalmi javak igazgatóságának iratait tartalmazza. A hatóság feladatai a következők voltak: helyre kellett állítania a kincstári birtokok gazdaságát. A kincstári birtokok készleteit és termelését a szabadságharc szolgálatába kellett állítania. Vonatkozott ez az erdőügyekre is, amelyek irányítását szintén ez a szerv végezte. A tizedigazgatás szerveinél is rendet kellett teremteni. Ezeknek kezén még pénztárak voltak, amelyeknek állományát szintén meg kellett védeni az elkallódástól. Végre kellett hajtani az aulikus nagybirtokosok jószágainak elkobzását, s ezeken a birtokokon meg kellett szervezni a kincstári igazgatást. Ki kellett építeni a kincstári igazgatás új szervezetét (ami részben az 1848 őszén az ellenforradalmi felkelés során szétrombolt régi szervezet helyreállítását, részben pedig a személyzet egy részének kicserélését jelentette). Az igazgatást Gyergyai Samu volt thesaurariatusi titkár vezette. A hatóság Debreczeni Márton miniszteri biztosnak volt alárendelve.

Az igazgatóság 1849 augusztusában szűnt meg.

A szervnél a következő iratok maradtak: a hatósághoz érkezett irat (és annak azok a mellékletei, amelyeket nem küldtek vissza a felterjesztőnek, vagy nem terjesztettek tovább) s egy előadóívszerű irat, amely általában az ügy rövid kivonatát és elintézése fogalmazványát tartalmazta. Az ügyiratsorozat legkisebb egysége, az egyes ügyirat, egy-egy ilyen iratdarabból áll. Ha egy ügyben több irat érkezett a hatósághoz, azokat külön-külön iktatták, s azután nem kapcsolták őket egybe, hanem mindegyiket külön szám alatt helyezték el. Az egyes ügyiratok iktatószámaik sorrendjében követik egymást a csomóban. Egyes nagyobb terjedelmű mellékleteket (lefoglalt javak leltárai) külön kezeltek. Ezek külön csomóban, iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve. A mutatókönyv betűsoros. Egy-egy címszó alatt az irat rövid kivonatát és az iktatószámot adja meg. A kutatás a mutatókönyv segítségével történik. A kérőlapon a fond nevét és az irat iktatószámát kell feltüntetni.

F 252—254., 573—575. *Harmincadhivatalok iratai*

1849

2 csomó

1.	A szebeni főharmincadi raktár iratai	1849	
	A brassói főharmincadi raktár iratai	1849	
	Az ósánci fiókharmincad iratai	1849	1 csomó
1.	A csíkgyimesi harmincad iratai	1849	
	A brázai fiókharmincad iratai	1849	
	A tömösi harmincad iratai	1849	1 csomó

Ez az együtt ismertetett anyag hat erdélyi harmincadhivatal (a szebeni és brassói főharmincad, a csíkgyimesi, a brázai és ósánci fiókharmincad és a tömösi har-

mincad) ügyiratait tartalmazza 1849-ből, a magyar kormány erdélyi uralmának időszakából. (Az iratokat az említett szervek a visszaállított Thesaurariatus elnökének rendeletére ahhoz terjesztették fel.) Az anyag egy részét körrendeletek, általános jellegű értesítések stb. teszik ki (a teljhatalmú biztosok értesítik a hatóságokat a hadi eseményekről, a Függetlenségi Nyilatkozatról, az erdélyi kincstári igazgatás szervezetében beállott változásokról). A többi irat részben személyzeti ügyeket tartalmaz, részben pénzkezelési utalványozási ügyeket. Számos irat kapcsolatos a határőrizettel.

Az anyagot ügyiratanyag teszi. Ez a hatóságokhoz érkezett iratból és az elintézés fogalmazványából áll. Azonos tárgyú, de különböző időben a harmincadhivatalokhoz érkezett iratokat nem kapcsoltak együvé. A szervek iratai elkülönülnek egymástól. Segédkönyv (lajstrom) csak a szebeni főharmincad irataihoz van. A többi állag kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fondok nevét kell feltüntetni, továbbá a szükséges anyag közelebbi megjelölését (harmincadhely neve s — ismétlődő kutatásnál — az irat száma is).

F 255. *Kolozsvári harmincadi raktár*

1849

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond a kolozsvári harmincadi raktár iratait tartalmazza a magyar kormány erdélyi uralmának idejéből. Az iratanyag legnagyobb részét utalványozások, személyzeti és illetményügyek teszik ki.

A fondot ügyiratok alkotják. Az ügyirat többnyire egyetlen darabból áll: az exhibitumra vezették rá az elintézés fogalmazványát is. Az iratok iktatószámaik rendjében követik egymást. Segédkönyv nincs hozzájuk. Kutatásuk az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 256. *A feloszlatott Thesaurariatus irattári hivatala*

1849

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond az 1849 tavaszán feloszlatott kincstartóság irattári hivatalának (registratura) iratanyagát foglalja magában a magyar kormány erdélyi uralmának időszakából. Az iratok tárgy: iratkiadási, személyzeti, utalványozási ügyek, hivatalok elhelyezése stb.

Az anyag ügyirat jellegű; egyes ügyiratai az irattári hivatalhoz érkezett iratból és az elintézés fogalmazványából állnak. Az iratok iktatószámaik rendjében követik egymást. Segédeszköz nincs hozzájuk. Kutatásuk az anyag darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatásnál lehetőleg az iktatószámot is).

F 503. *Besztercei tizedhivatal*

1849

1 kötet (csomóban)

1. 1 kötet

Ez a fond a besztercei tizedhivatal 1849-i iktatókönyvét tartalmazza. A hivatal a tized megszüntetése után is folytatta munkáját; most már zömmel csak hátralékos tizedek folytak be hozzá. Felterjesztette felsőbbségeihez a tizedjövedelmek kimutatását, a piaci árak jegyzékét, pénztári naplóit, számvizsgálati kimutatásait; pénztárkimutatásait egyes esetekben a désaknai és kolozsi sóhivatalnak is megküldte. Bizonnyal a korábbi gyakorlathoz képest utalt ki illetményeket, hátralékokat. Számos teendő viszont bizonnyal a hadiállapotok miatt hárult rá mint egy körzet legmagasabb rangú kincstári hivatalára: sóobequitator rajta keresztül kért katonai segítséget sóskút őrzésére, a hivatal foglalkozott a sócsempészet elleni akciókkal, a sóőrző katonaság illetményeinek kifizetésével; a désaknai sóhivatal rajta keresztül rendelt meg gyertyákat, hordókat a bányaüzemhez, a tizedhivatal juttatta el Désaknára a szeretfalvi kerületi sókontrások esküokmányait.

A hivatal alárendeltsége a hadihelyzet szerint változott. 1849 tavaszán — a magyar kormány uralmának Erdélyben újra megszilárdulta után — feloszlatták, vezetőjét Kolozsvárra rendelték szolgálattételre, s rendelkezés történt a hatóság bútorzatának stb. elárverezésére, működése azonban csak június 16-án zárult, feltehetően már az újabb ellenséges betörés kapcsán.

Kutatásnál a kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

AZ ABSZOLUTIZMUS ÉS EGYESÍTÉS KORÁNAK ERDÉLYI KÖZIGAZGATÁSI LEVÉLTÁRA

1849—1872

BEVEZETÉS

E levéltárat (az Erdélyi Királyi Biztosság fondja kivételével) az abszolutizmus kora országos közigazgatási hatóságainak működése hozta létre. Az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak 1849 utáni anyaga (a Thesaurariatus és Finanzlandesdirection in Siebenbürgen töredék iratanyagától eltekintve) a feudális értelemben vett közigazgatási, publico-politica hatáskörű szervek terméke; a fennmaradt bíráskodási anyag ti. — elenyésző töredéke (az 1861—1867-i szabályrendelet-másolatok) kivételével — a Magyar Országos Levéltár Bírósági Levéltárai közé került, s ott pusztult el az 1956-i tűzvész során. Anyagunk nem olyan tagolt, mint az abszolutizmuskori magyarországi közigazgatási hatóságok levéltárait őrző abszolutizmuskori levéltáré. Részben az egyszerűbb igazgatási szervezet miatt; elsősorban azonban azért, mert a *központi* kormányhatóságok *törzs*anyaga került az Országos Levéltárba: a Militär- und Civilgouvernementé, a Statthalterei in Siebenbürgené és a visszaállított Főkormányszéké. E hatóságok (és az erdélyi királyi biztosi hivatal) történetének összefoglalásával kezdjük meg tárgyunk ismertetését.

*

Amikor a Bem kétségbeesett (és még utoljára is legendába illő haditetteket produkáló) erőfeszítései ellenére összeroppanó erdélyi magyar seregek után a császári és cári csapatok az országrészbe nyomultak, az országos közigazgatást (csakúgy, mint az országos igazgatás más ágait) illetően tabula rasa várta őket. A magyar kormány Erdély 1848/49. téli — 1849. tavaszi felszabadítása után szétkergette az Országos Honvédelmi Bizottmány által még 1848. október 17-én feloszlatott korábbi erdélyi országos hatóságokat (a Gubernium ismeretes módon 1849. január 2-án kapta meg halálos ítéletét; a Thesaurariatus, amelynek főtisztviselői kevés kivétellel Pfersmannal futottak Havasalföldre, szintén nem sokkal élte túl Szeben bevételét, s hasonló sorsra jutottak az alájuk rendelt erdélyi országos hatóságok is). A forradalmi kormány erdélyi biztosságai működésének pedig természetesen vége szakadt a fegyverletétellel. A Gubernium megszűnése az osztrák birodalmi hatóságok szempontjából azonban nemcsak a de facto állapot, hanem a de jure is. Az 1848 előtti országos közigazgatási (és bírói) hatóságot ti. a szabadságharc alatt az udvar is feloszlatta.[1]

A császári kormányzat természetesen nem fogadta el Erdély 1848-i unióját Magyarországgal. Az 1849. március 4-i oktrojált alkotmány is így intézkedik; Erdély belső berendezkedését a Magyarországtól való teljes függetlenség és a „nemzetek egyenjogúsága" alapján kell, az „alkotmánnyal" való összhangban, új országos statutum útján rendezni. (A szász nemzet különleges jogait azonban az alkotmány fenntartja, ugyanabban a paragrafusban, amelyben a nemzetek egyen-

jogúságát megígéri.)[2] Ez Erdély új kormányzatának alkotmányos kerete. Az igazgatás szervezeti kiépítéséhez pedig a közigazgatási hatóságok szervezésének 1849. június 26-án császári jóváhagyást nyert „alapvonalai" szolgáltatják az irányelveket. Az „alapvonalak" jelölték ki az országos igazgatásnak — a birodalom egészét véve — az egész 1849—1860-as időszakra jellemző hármas lépcsőzetét: az alsó közigazgatási egység a körzet (Bezirk), több körzet alkot kerületet (Kreis), és végül ezek a kerületek teszik a koronatartományt (Kronland). Elöljáróik: a körzeti főnök (Bezirkshauptmann), a kerületi elnök (Kreispräsident) és a helytartó (Statthalter). A közigazgatási hatóságok hatáskörére vonatkozólag egy eléggé általános és még így értve is korántsem teljes felsorolást tartalmaztak az „alapvonalak": a népesség nyilvántartását, a statisztikai adatfelvételt, a hadkiegészítésnél, a sereg élelmezésénél és elszállásolásánál való közreműködést, az előfogatügyek intézését, a születési, házassági és halotti anyakönyvek feletti felügyeletet, az útlevél-, állampolgársági és idegenügyek ellátását, a csendőrség vagy másfajta őrszemélyzet felhasználását, az ipar- és kereskedelemügyek, az egészségügy, a községi ügyek, az egyházi, iskolai és alapítványügyek terén végzendő munkát, a jótékonysági, emberiességi intézmények és mindenféle nyilvános intézet feletti felügyeletet, az országos és tartományi határok épségének védelmét, az országutak és vízi utak karbantartását, az egyenes adó kivetésében és behajtásában való közreműködést és az illetékhivatalok támogatását, a földművelésügy intézését, a sajtó- és egyesületi rendészetet, a kiváltságügyek intézését, a kisajátításoknál, az építkezési és vízjogi vitáknál való tevékenységet, az esküdtlisták összeállításánál végzendő munkát, költségvetések szerkesztését a közigazgatás, az út- és vízépítkezés és az állami intézmények számára tették a közigazgatási szervek kötelességévé. Az „alapvonalak" tartalmazták azt az elvet is, hogy a közigazgatást legfelső fokon a belügyminiszter irányítja.[3] A háromfokozatú közigazgatási beosztás természetesen nem pontosan ebben a formában valósult meg Erdélyben; a hivatalos elnevezések meg éppenséggel sohasem azonosultak teljesen az „alapvonalak"-ban közöltekkel. A „Grundzüge" azonban e tekintetben lényegében mégis az abszolutizmuskori országos igazgatás alapja. A közigazgatási szervek *hatáskörét* illető probléma már sokkalta bonyolultabb lesz.

Az erdélyi közigazgatási apparátus kiépítése felülről indult meg: a katonai és polgári kormányzó kijelölésével. Ludwig Wohlgemuth altábornagy kinevezését erre a tisztségre egy 1849. július 19-én kelt császári nyílt parancs adta hírül. Melléje „a polgári körhöz tartozó tárgyak igazgatására" teljhatalmú császári biztosként a birodalmi belügyminiszter öccsét, Eduard Bachot (addig bukovinai országfőnököt) rendelték.[4] Az igazgatási szervezetet részleteiben az új katonai és polgári kormányzóság 1849. szeptember 21-i rendelete hozta létre. A szabályozásban három elv érvényesült, hol párhuzamosan egymással, hol keresztezve egymást: 1. az 1849. június 26-i resolutióban foglalt fokozatosság elve, annak megjegyzésével, hogy ez a beosztás ismer egy negyedik fokozatot is; 2. a katonai és polgári vegyes igazgatás elve, azaz lényegében véve a polgári igazgatás alárendelése a katonainak, amely már magánál az országos hatóságnál is érvényesült (s amely, tekintettel arra, hogy még alig „pacifikált" területről volt szó, elengedhetetlen volt a császári hatóságok számára), s végül 3. a szász nemzet jogainak az 1849. március 4-i alkotmányban kimondott fenntartása. A rendelkezés hat katonai vidékre (Militär-District) osztotta fel az országot; ezeket székhelyeik szerint nevezték el: szebeni, gyulafehérvári,[5] kolozsvári, rettegi,[6] udvarhelyi[7] és fogarasi vidéket

alakítottak. A vidékek élére katonai vidék-parancsnok (Militär-Distrikts-Commandant) került, mellé pedig, a polgári ügyek vezetésére, vidéki biztos (Districts-Commissär). A szebeni vidék különleges helyzetben volt: hozzá tartoztak az összes szász székek és vidékek (tehát a területileg a többi korábbi szász törvényhatóságoktól különálló Brassóvidék és Besztercevidék is), s polgári igazgatása élére mint vidéki főbiztos (Districts-Ober-Commissär) és a bíráskodás vezetője[8] (törvényes elnök, gesetzlicher Vorstand) a szász comes került. A vidékek körzetekre (Bezirk), ezek pedig alkörzetekre (Unterbezirk) különültek.[9]

Az alsóbb hatóságok hatáskörét ugyanakkor kiadott részletes utasításaik szabályozták. A vidék élén álló vidéki katonai parancsnok gyakorolta a végrehajtó hatalmat polgári ügyekben is; a vidéki biztos némileg adlatus-szerepet játszott mellette. Minden, az egész vidéket illető fontosabb rendeletet s közhirdetményt a katonai parancsnok nevében kellett kibocsátani. A polgári biztos a teljhatalmú császári biztosnak volt közvetlen alárendelve; annak tartozott jelentési kötelezettséggel, s tőle nyerte utasításait is. Ezeket a rendelkezéseket azonban be kellett mutatnia a katonai parancsnoknak (aki a maga részéről szintén közölte vele a katonai és polgári kormányzó rendeleteit, ha szükséges volt az azokban foglaltakat tudnia), a folyó polgári ügyek menetéről a legrövidebb úton tájékoztatnia kellett a katonai parancsnokot, s a teljhatalmú biztosnak tett jelentéseit is láttamoztatnia kellett amazzal, ha az hivatali székhelyén jelen volt; a parancsnok még megjegyzéseket is fűzhetett a jelentéshez. A vidéki biztoshoz intézett személyes figyelmeztetései vagy a katonai és polgári kormányzó útján is késztethette a biztost a polgári igazgatás megjavítására.

A vidéki igazgatás feladatainak jó részét meglehetősen általánosan foglalta össze az utasítás (a közbiztonság, rend és csend helyreállítása és fenntartása, a személy és tulajdon védelme, a törvények kihirdetése és megtartása, a kedélyek megnyugtatása és kibékítése, új igazgatási szervezet előkészítése stb.). Jóval részletesebben foglalkozott a forradalom és szabadságharc leveréséből eredő feladatok ellátásával: a magyar kormány rendeleteinek, proklamációinak elkobzásával, a lefegyverzéssel, a „bujtogatók", „csendzavarók", a felségsértés vádja alatt levő személyek elleni intézkedésekkel, a „kompromittált" (s amellett az alkalmatlan) tisztviselők elmozdításával, a Kossuth-bankók megsemmisítésével, a nép közt „az uralkodóhozi ragaszkodás és hűség, úgy a törvény iránti engedelmesség és tisztelet" felkeltésével és megszilárdításával, a parasztok megnyugtatásával aziránt, hogy az úrbéri szolgálatok eltörlése érvényben maradt, a kormány tekintélyének helyreállításával. Az utasítás két §-a tartalmazott rendelkezéseket a nemzetek egyenjogúságának gyakorlatra váltását illetően. Viszonylag igen részletesen foglalkozott az utasítás a vidéki hivatal teendőivel a körzetek és alkörzetek megszervezése s végül a városi és községi igazgatás új rendjének kialakítása terén. Végül egyes (ismét csak általánosságokban mozgó) rendelkezések foglalkoztak a vidéki katonai parancsnok és a biztos teendőivel a községi és vásárrendészet, a közlekedés biztonságának fenntartása, az útlevélügy, az adó- és jövedékügy, a statisztikai adatfelvétel terén; lelkükre kötötte más igazgatási ágak (bányászati, kamarai és postaigazgatás stb.) szervei munkájának támogatását. Rendelkezéseket tartalmazott a hivatalok ügyintézését és személyzetét illetőleg. A körzeti és alkörzeti biztosok utasítása a dolgok természete folytán sokkal kevesebb érdemlegeset tartalmazott: egészen általánosan megjelölte feladatkörüket, alá- és fölérendeltségi viszonyaikat stb.[10]

Ezzel a szabályozással alakult ki tehát a közigazgatás apparátusa, s 1854-ig, a definitivum életbe léptetéséig nem is ment át lényeges változáson, ami a szervezetet illeti. A hatáskör vonatkozásában annál inkább. S itt meg kell állnunk egy pillanatra. Az 1849. június 26-i szabályzat meglehetősen általánosságokban fogalmazta meg a közigazgatási hatóságok feladatait. Az országos közigazgatási hatóságot, a Militär- und Civilgouvernement-t illetőleg azonban még más is bonyolítja a helyzetet. A Gubernium, a teljhatalmú Országos Biztosság (és a magyar minisztériumok) megszűntek ugyan, de (a sokévtizedes, ha nem régibb helyi vagy a „Bach-huszárok" által pályájuk korábbi szakaszának színhelyéről magukkal hozott igazgatási gyakorlat folyamányaképpen) megmaradt egy bizonyos gyakorlat, amelyben egyes ügyfajták (korábbi szabályozás folytán vagy csak a szokás alapján) az országos igazgatási hatóság elé kellett hogy kerüljenek. Ezt a sehol körül nem írt hatáskört azonban lehetetlenség másképp megfogni, mint azzal az általánossággal, hogy a katonai és polgári kormányzóság elé kerültek általában mindazok az ügyek, amelyek 1848 előtt a Gubernium Transylvanicum (in Politicis)-nek és a Habsburg-birodalom egyes országai országos közigazgatási hatóságainak hatáskörébe tartoztak.

Azok közül az ügyek közül, amelyek a katonai és polgári kormányzóság *berendezkedése idején* érthetően jelentős volumennel szerepeltek a hatóság ügyforgalmában, két nagyobb csoportot kell kiemelnünk. Az első a *megtorló intézkedéseké.* Wohlgemuth még 1849. augusztus 11-én közzétette Haynaunak 1849. július 1-én győri főhadiszállásáról kibocsátott és Erdélyre is vonatkozó hirdetményét a *haditörvényszékek* felállítása tárgyában azzal, hogy valóban sor is kerül a haditörvényszékek létrehozására, „mellyek által, mindazon tettek, hibák és merész gonoszságok, mellyek a magyar insurgensek, bujtogatók és pártütőkkel való egyetértésből következtek és származtak, elláttatni és megbüntettetni fognak".[11] A haditörvényszékek tulajdonképpeni felállítása némileg később történt meg. Wohlgemuth csak 1849. szeptember 18-án közölte hirdetményben: a szebeni, kolozsvári, gyulafehérvári, rettegi és udvarhelyi katonai vidékparancsnokságoknál „nyomozó törvényszékeket" (Untersuchungsgerichte) létesített.[12] A kormányzó 1849. szeptember 8-án azt is közhírré tette: minthogy „többszöri intései ellenére" „részint nemzeti gyűlölségből, részint személyes bosszúból ismételve... rablások sőt gyilkolások" történnek (a parasztmozgalmak 1849. nyár végi — őszi újabb nekilendüléséről van szó), a katonai állomásparancsnokokat utasította, hogy az ilyen cselekményeken tettenért személyeket, minden bírói eljárás nélkül, a helyszínen lövessék agyon.[13] A haditörvényszékek munkáját a katonai és polgári kormányzóság szoros ellenőrzése alatt tartotta.[14] Ezek az irányítást és ellenőrzést szolgáló iratváltások (listák gyanúsítottakról, köröztetések, működési jelentések, vagyonlefoglalási ügyek[15] stb.) nem jelentéktelen mértékben szerepelnek a kormányzóság korai iratanyagában. A „megtorlást" azonban nem kizárólag a haditörvényszékek tevékenysége jelentette. Nem kevés gondot jelentett a *„tisztogatás"* művelete sem. Wohlgemuth előbb már érintett 1849. szeptember 18-i hirdetménye arról is beszél, hogy „szükséges, miszerint mindazon cs. k. katonatisztek és hivatalnokok külön választassanak és számadás alá vonattassanak, kik a cs. k. hatóságok és hadsereghezi csatlakozhatás alkalmát nem használva, ezen országban önként hátramaradtak annak a lázadók általi elfoglaltatása ideje alatt, kik törvényes fejedelmök rendelkezése alá magokat nem bocsátották, sőt letett hűség esküjöket azzal megszegték, hogy a lázadókhoz csatlakozva azoknál szolgálatokat vállaltak, és ezen szolgálatokról még akkor sem

mondottak le, midőn a fellázadt párt, a dynastiától elszakadás által felségsértő irányát világosan kimondotta." A már említett öt vidékparancsnokságnál tehát tisztogató bizottságokat (Purifikations-Commissionen, az egykorú hivatalos magyar nyelvhasználat szerint „tisztító bizottmányok") kellett létrehozni.[16]

További különleges feladatot jelentettek a szabadságharc leverésével kapcsolatos *pénzügyi teendők*. Nemcsak a birtokoknak stb. haditörvényszéki eljárás és ítélet következtében történt zár alá vételéről vagy elkobzásáról van itt szó, hanem a magyar kormány szervei által törvényhatósági és városi adópénztárakból felvett összegek visszakövetelésérőI is. Ez hosszan húzódó ügy volt; a kormányzóság még 1852. január 29-én is azt követelte a katonai vidéki parancsnokságtól, hogy negyedévenként tegyenek neki rendszeres jelentéseket az ezen a címen befolyó pénzösszegről.[17]

A berendezkedés időszakának harmadik különleges ügycsoportját a *tájékozódás* ügyei teszik. Erdély igazgatásának élére új, az ország állapotával, problémáival ismeretlen emberek kerülnek; így érthető, hogy a kormányzóság egyre-másra kéri alsóbb szerveitől a kimutatást az erdélyi iskolákról és jótékonysági intézményekről (vagyonukról stb.),[18] az iparról és ipari lehetőségekről,[19] a dohánytermelésről, feldolgozásáról és áráról[20] stb.

A berendezési időszak hozza meg bizonyos, a forradalom utáni katonai jellegű igazgatásból következő hatásköri problémák tisztázását is. Arról már beszéltünk, hogy a katonai és polgári kormányzóság szoros felügyeletet gyakorolt a haditörvényszékek munkája felett — s, a különleges helyzetben levő szebeni vidéket, a Királyföldet kivéve, ahol nem állt meg a bíráskodás működése, egy ideig ezek voltak Erdélyben az egyedüli bíráskodási hatóságok. Emellett a kormányzóság rövid ideig a kincstári hatóságok felett is bírt — ha nem is törvényesen szabályozott — hatáskörrel.

Magának Theodor Weiss von Starkenfelsnek erdélyi szereplése is lényegében véve a kormányzóságnak a kincstári szervek feletti hatáskörét jelentette. Ezt a „kitünő államhivatalnokot" (később a birodalmi börtönügyi felügyelő tisztét látta el) a *belügyminisztérium* küldte *Wohlgemuth* mellé a *kincstári igazgatás* új szervezésének végrehajtására.[21] S Weiss erdélyi tevékenysége során valóban inkább tartozott a kormányzóság apparátusába, mint bármely más szervébe. A kincstári szervek egy ideig tartó függését a kormányzóságtól azonban nemcsak ez a személyi tényező eredményezte. A Gouvernement egyébként is ellenőrizte a működését újra megkezdett Thesaurariatus munkáját. 1849. október 24-én jelentést kért Béldi Györgytől (a kincstartóság 1848 előtti alelnökétől, aki 1849 nyarától a hatóság munkáját irányította) a kincstári hatóságoknak a forradalom és szabadságharc alatti tevékenységük miatt felfüggesztett vagy elbocsátott, ill. tisztogatási vagy haditörvényszéki eljárás alá vonandó tisztviselőiről és alkalmazottairól.[22] Kimutatást követelt a kincstár havi bevételeiről és kiadásairól,[23] bizonyos működési kimutatások kéthetenkénti beküldésére kötelezte,[24] a manipulatióra vonatkozó utasításokat adott neki,[25] s számos egyéb kincstári vonatkozású ügyben küldött hozzá rendelkezéseket. A függés felbomlása azonban rövidesen bekövetkezett. A birodalmi pénzügyminisztérium már 1849. december 30-án úgy rendelkezett, hogy a Thesaurariatus hozzá küldje fel Geschäftsprotokolljait, s a kormányzóság csak az ezekbe való betekintés jogával bírjon.[26] Az adózásnak az egész korszakban bizonyos fokig közös igazgatását kivéve, a kincstári ügyek rövidesen eltűntek a kormányzóság ügyforgalmából. (A kormányzóság és utódai, a helytartóság és a

visszaállított Főkormányszék egyaránt bocsátottak ki pénzügyigazgatási vonatkozású *hirdetményeket* a pénzügyi szervek munkájának támogatására. Ilyen vonatkozású ügyek intézésével azonban már nem találkozunk náluk a későbbiekben.)

Külön kell szót ejtenünk az *adóigazgatás* elkülönüléséről a közigazgatási szervektől. Az adóigazgatás 1848 előtti irányítóját, az országos főbiztosságot (Supremus Commissariatus Provincialis) 1849 márciusa átkergette a határon; vezetője, Josef Bedeus von Scharberg is a császári és cári csapatok hátában érkezett vissza Erdélybe. Ott a belügyminisztérium 1849. június 30-i rendelete értelmében újjászervezte a hatóságot.[27] Az erdélyi földadókatasztert és a földadó-provisoriumot bejelentő 1849. október 20-i pátens 6. §-a is, további intézkedésig, az országos főbiztosság kezében hagyta az adóügy igazgatását.[28] A főbiztosság sorsa azonban eldőlt. Minthogy a császári csapatok élelmezését a kincstári igazgatás vette át, az előfogat- és beszállásolási ügyeket az illetékes közigazgatási szervek intézték, s a különböző országos alapok igazgatása a kormányzóság hatáskörébe került, a főbiztosságnak nem maradt más feladata, mint az adóigazgatás. Így Wohlgemuth 1849. november 8-án feloszlatta.[29] A feloszlatás ellenére az még jó ideig vitte az adóigazgatás ügyeit, s a kormányzóság szorosan ellenőrizte is: havi kimutatásokat követelt tőle az egyes körzetekben befolyt adóról, valamint a korábbi, ill. jelenlegi hátralékokról.[30] Lassan azonban az adóigazgatás felügyelete is átment az adófelügyelők (Steuer Inspektoren) kezébe. Az 1850. augusztus 31-i kormányzósági körrendelet már csak a számadási ügyeket (Computangelegenheiten) hagyta meg a főbiztosság hatáskörében.[31] Mindenesetre haldoklása lassú volt: az 1851. október 13-i pénzügyminisztériumi rendelet még mindig működésben találta, igaz, hogy ekkor végleg el is vette tőle az egyenes adók igazgatását, s csak a korábbi főbiztossági restantiák elintézését és földadó-provisorium létrehozását hagyta meg neki.[32] Működése évről évre zsugorodott össze; 1855-től már nem is fejtett ki érdemi tevékenységet, de 1858-ig tengődött.

Míg tehát az adóigazgatás kivált a kormányzóság hatásköréből, másrészt a *bányaigazgatás* legalábbis ideiglenesen oda került át a pénzügyigazgatási szervekéből. A folyamat kezdetét a földművelés- és bányaügyi minisztérium 1849. október 6-i rendelete jelentette, amely elválasztotta a kincstári bányaügyeket a Thesaurariatus hatáskörétől, s irányításukat ideiglenesen Ferro miniszteri biztosra bízta.[33] Mindenesetre majd két év telt bele, míg az erdélyi bányaigazgatás szervezete az 1852. május 6-i császári elhatározás értelmében létesítendő kolozsvári bánya-, erdő- és sóigazgatóság (Berg-, Forst- und Salinen-Direction) felállításával megszilárdult.[34]

Hosszabb és problematikusabb folyamat volt a *bíráskodás* elkülönülése a katonai—polgári közigazgatástól. Az első bírói szervek, a haditörvényszékek, már 1849 őszén létrejöttek. Ezeket az alsóbb büntetőbizottságok (ambulante Criminal-Commissionen) felállítása követte 1850 tavaszán; feladatuk a letartóztatott és cselekményeikre nézve nem haditörvényszék alá tartozó bűntettesek ügyeiben a nyomozás és ítélethozatal volt.[35] Másfél hónappal ezek létrehozásának meghirdetése után került sor az ideiglenes büntető törvényszékek megalakítására, amelyeknek szervezése már 1849 novemberében kezdetét vette.[36] 1850. április 28-án a kormányzó hirdetményben közölte, hogy a kolozsvári, gyulafehérvári és rettegi vidéken egy-egy, az udvarhelyi vidéken két ideiglenes büntető törvényszéket hozott létre, a fogarasi vidéken pedig egy büntető nyomozóbizottságot (Strafenuntersu-

chungs-Commission), amely csak súlyosabb rendőri kihágások ügyében dönt, a tulajdonképpeni bűnügyekben folytatott vizsgálatok anyagát azonban ítélethozatalra a gyulafehérvári büntető törvényszékhez terjeszti fel. (A szebeni vidéken változatlan maradt az igazságszolgáltatás szervezete.[37]) Mindezek az intézkedések még a katonai és polgári kormányzóság hatáskörében hagyták az igazságszolgáltatást. A különválás tulajdonképpen 1850. július 4-vel kezdődött. Ezen a napon kelt az a császári elhatározás, amely az új erdélyi bírósági szervezet felépítésének alapelveit hagyta jóvá.[38] Részletes elemzésével itt már csak azért sem foglalkozhatunk, mert a végleges bírói szervezet kialakulásáig még számos újabb szabályozó intézkedés történt. Ugyanaznap nyerte azonban az igazságügyminiszter azt a felhatalmazást, amelynek alapján 1850. szeptember 10-én kiadta az erdélyi főtörvényszéki bizottság (Obergerichts-Commission) létrehozására vonatkozó rendelkezését. 1850. szeptember 28-án pedig megküldte Eduard Bachnak a bizottság utasítását. Az új bíráskodási főhatóság egyrészt felsőbbsége volt az Erdélyben működő ideiglenes büntetőbíróságoknak, másrészt az 1848-ban másodfokon függőben maradt büntetőpereket kellett ellátnia. A bizottság lényegében véve független volt a kormányzóságtól; csak személyzeti ügyeiben tartozott vele egyetértésben eljárni, s tisztán adminisztratív ügyekben, a bíróság és börtönök anyagi szükségletei kapcsán kellett hozzá fordulnia.[39]

A főtörvényszéki bizottság 1850. október 18-án kezdte meg működését.[40] Ez a rendezés nagyjában véve megszüntette a kormányzóság feladatait a bíráskodás tulajdonképpeni területén, ha ugyan az alsóbb közigazgatási szervek továbbra is gyakoroltak bírói funkciókat, s a közigazgatás és bíráskodás végleges szétválása csak 1854-ben történt is meg.

A közvetlenül a forradalom utáni, a megtorlást és a tájékozódást célzó intézkedések megszűnése vagy megcsökkenése, s a pénzügyigazgatási és bíráskodási hatáskör átadása más országos igazgatási hatóságoknak még nem jelentette a katonai és polgári kormányzóság hatáskörének végleges kialakulását. Ez a hatáskör újabb és újabb szabályozások tárgya volt egészen a kormányzóság megszűntéig. A hatáskörrel és működéssel kapcsolatban általában két dolgot kell megjegyezni. Az egyik az alsóbb közigazgatási hatóságok és a kormányzóság kapcsolatát általában illeti. A Gouvernement 1850. január 22-i rendelete szerint a katonai vidékparancsnokságok havonta fel kellett hogy terjesszék Geschäftsprotokolljukat hozzá.[41] A belügyminisztérium 1851. szeptember 1-i rendelete értelmében pedig (amelynek intézkedését a kormányzóság 1851. szeptember 10-én körrendeletben adta tovább alantas szerveinek) az alsóbb közigazgatási hatóságok minden fontosabb eseményről jelentéssel tartoztak a katonai és polgári kormányzóságnak.[42] A másik az erdélyi katonai határőrvidék 1851. január 22-i, császári rendelettel történt felosztása volt. A polgári közigazgatás ezzel a volt határőrvidék területére is kiterjesztette hatáskörét.[43]

Ami mármost a közigazgatás egyes ügyköreinek szabályozását illeti, ezek szerint az ügykörök szerint ismertetjük a tett intézkedéseket.

A kormányzóságnak az *állampolgársági* ügyekkel kapcsolatos szerepkörét a belügyminisztérium 1850. december 6-i rendelete szabályozta akként, hogy a kormányzóság véleményezve terjessze fel a belügyminisztériumhoz az állampolgársági kérelmeket.[44]

A hatóság *rendészeti* vonatkozású hatásköre nyert a legnagyobb mérvű szabályozást. Ez a munka már 1849 őszén megkezdődött: Theodor Weiss von Starkenfels

Erdélybe küldésekor a pénzügyigazgatás újjászervezése mellett rendészeti feladatokat is nyert osztályrészül. Különösen a határrendészet szervezéséből kellett kivennie részét.[45] A rendőrségi-csendőrségi hálózat kiépülése ugyanis nem történt meg mindjárt a forradalom és szabadságharc leverése után, bármennyire is szükségét érezte ennek Wohlgemuth kormányzó. Kempen altábornagy, az akkori csendőrségi főfelügyelő (a későbbi birodalmi rendőrfőnök) 1849. október 12-én úgy nyilatkozott a kérdésben, hogy (a birodalmi csendőrség egységes szervezetének és „irányának" érdekében) meg kell várni a hadügyminisztérium döntését.[46] S hiába sürgette a kormányzóság 1849 őszén több ízben is (néha meglehetősen csípős hangnemben) az ügy rendezését, egyelőre nem ért el eredményt. Így Wohlgemuth helyileg igyekezett megoldani a problémát. 1849 novemberében létrehozta a városkapitányságok intézményét. Az 1849. november 15-i kormányzói hirdetmény a szebeni, brassói, kolozsvári és marosvásárhelyi városkapitányság december 1-ével kezdődő működését adta tudtul; ezek az illető városokban látták el a rendészeti teendőket.[47] 1850. január 19-én pedig újabb kormányzói közlés a vidéki dragonyosok (Districkts-Dragoner) szervezetének megalakítását jelentette be. Ezek részben egyszerű hivatali kézbesítőszolgálatot teljesítettek (közigazgatási rendeletek stb. eljuttatása más hatóságokhoz, továbbá a felekhez); az intézmény rendeltetése volt az is (s *elsősorban* az), „miszerint a kormány, s organjai intézményeinek s rendeleteinek teljesítése biztosíttassék, különösen a magán- és közbátorság, csend és törvényes rend fenntartásában a közigazgatási hatóságoknak, amennyiben e végre katonai erő nem igényeltetnék, szolgálat nyújtassék". A szervezet kizárólag a (politikai) közigazgatási hatóságok alá volt rendelve[48]. A csendőrség megszervezése azonban már nem sokat váratott magára. 1850. február 8-án Bach belügyminiszter rendeletében közölte a kormányzósággal a 8. csendőrezred létrehozását Erdélyben.[49] Az új szervezet hatáskörét a hadügyminisztérium 1850. február 23-i rendeletével, majdnem egy évvel a határőrség feloszlatása és területe igazgatási különállásának megszüntetése előtt, a határőrvidékre is kiterjesztették.[50] A csendőri ügyek azután viszonylag jelentős súllyal szerepeltek a kormányzóság ügyforgalmában (rendszeres jelentések stb.).

A rendőrhatóságok kiépítésével kapcsolatban két momentum említendő. Az egyik a rendőrhatóságok hatáskörének a belügyminisztérium által végrehajtott általános szabályozása (1850. december 10.). Ez általában jelölte ki a rendőrség feladatkörét (az uralkodó, a császári ház, a „törvényes rend" védelme, a közcsend és rend fenntartása, a személy és vagyon biztonságán való őrködés, s a törvények megszegőinek kinyomozása, elfogása és átadása az ítélkezést végző hatóságoknak). A feladatkör részletezése pedig a következő ügykörökre bontja a rendőrség funkcióit: *a)* népesség-nyilvántartási (összeírás-) ügy, *b)* jelentkezési ügy (Meldungswesen, az egykorú magyar hivatali nyelvhasználatban „feljelentési ügy"); ehhez a kettőhöz tartozott a népesség nyilvántartása, a lakókimutatások, vendéglőkben megszálló idegenek, iparossegédek, gyári munkások és cselédek kimutatásainak készítése, a vendégfogadósok és atyamesterek által vezetendő idegen- és legénykönyvek ellenőrzése, a vendéglők és legényszállások, „főképpen pedig gyanús és rejtek helyek" időnkénti megvizsgálása, a népmozgalmi nyilvántartások pontosságán való őrködés; *c)* idegenügy (a külföldről érkező idegenek utazási és tartózkodási céljának megállapítása, tartózkodási engedélyek adása, „gyanús idegenek, főleg pedig külhoni kiküldöttek" — a német szövegben: »emissäre« —, „és csendháborítók" kiutasítása, nyilvántartás a tartózkodási időről, a kiutasított idegenekről,

az esetleges idegen-taxák beszedése és elszámolása); *d)* útlevélügy: utazó belföldiek nyilvántartása (különös tekintettel a „gyanús személyekre"), útlevelek megvizsgálása, belföldre útlevél adása és külföldre útlevelek kiadásának ajánlása kerületi elnököknél, ill. helytartónál; *e)* felvilágosítások más hatóságoknak vagy feleknek (az előbbiekben ismertetett adatgyűjtés alapján).

1852-ben, a birodalmi rendőrfőnökség (Oberste Polizeibehörde) megszervezése során, a rendőri hatáskörök újabb nagyarányú szabályozására kerül sor. Az új főhatóság (1852. május 27-i rendeletével jelezte a kormányzóságnak, hogy működése az év június 21-én kezdődik) csak a *politikai* rendőrség irányítását vette át; a nem politikai rendészet a belügyminisztérium hatáskörében maradt. Feladatait a hatáskörét megállapító rendelkezés (a szokványos általánosságok után) ügykörönként szabályozta, a következőképpen: 1. irányítja és ellenőrzi az útlevél- és idegenügyet; a külügyminisztériummal és az esetleg illetékes más minisztériummal együtt jár el a külföldön élő osztrák állampolgárok nyilvántartásában. 2. Irányítja a sajtórendészetet, és ellenőrzést gyakorol művészeti ügyekben. 3. Hatáskörébe tartozik a folyóirat-, kölcsönkönyvtár-, zenei kölcsönzőintézet-engedélyek ügye és a litografált sajtótermékek engedélyezése. 4. Befolyással bír könyv-, mű-, zeneműkereskedési és nyomdai engedélyek adására. 5. Rendészeti felügyeletet gyakorol a színház és egyéb nyilvános előadások stb. felett, s képviseli a rendészeti szempontokat az ezekre való engedélyek adásánál. 6. Hatásköre kiterjed az állami távírdák magáncélokra való felhasználására is. 7. Befolyást gyakorol külföldieknek az állampolgárság kérdését illető alkalmaztatására, ezek felvételére iskolákba és nevelőintézetekbe. 8. A birodalmi rendőrfőnökség szerveinek hatáskörébe tartozott a köz- és személyi biztonság védelme is. Az új főhatóság az állambiztossági ügyeket illetően a birodalmi kül- és belügyminisztériummal való szoros együttműködésre nyert utasítást. Kötelessége volt a minisztérium felhívására tájékoztatást adni tisztviselők, lelkészek, tanítók és „egyéb közszolgálatban álló személyek" „politikai és állampolgári magatartásáról". A rendőrfőnökség, hatáskör-szabályozása szerint, minisztériumi ranggal bírt. Alája voltak rendelve az egyes koronatartományok helytartói, kormányzói, ill. országfőnökei (akik tartományukban a rendőrigazgatást irányították); a birodalmi rendőrfőnökségnek azonban joga volt közvetlenül is levelezni a városi rendőrkapitányságokkal és rendőrigazgatóságokkal. Az új szerv alá rendelték a csendőrséget és az egyéb biztonsági őrszemélyzetet (Sicherheits-Wachkörper) is .[51] Ez a rendelkezés tehát most már pontosan körülírta a kormányzóság rendészeti feladatait is; a Gouvernement megszűnéséig nem is történt e tekintetben lényeges változás.

A rendészet területéről még néhány olyan intézkedést kell ismertetnünk, amelyek részben az igazgatási ág egészét illetik, részben pedig nem tartoznak a rendészeti igazgatás alább tárgyalandó különleges ügykörei közé. Első helyen ezek közül a titkos szolgálati kiadások pénzalapjával való elszámolást illetők említendők. (Ez az alap kifejezetten állambiztonsági szempontokat szolgált.) A belügyminisztérium 1852. február 16-i rendelete szerint (amelyeknek folyományaképpen a kormányzó az év március 23-án rendelkezett egyező értelemben alantasaihoz) az alsóbb szervezeteknek negyedévenként kellett számot adni ennek felhasználásáról a kormányzóság elnökségének. Ezt a rendelkezést erősítette meg a birodalmi rendőrfőnökség 1852. szeptember 14-i rendelete (és a kormányzó szeptember 29-i rendelkezése).[52] Itt említendő továbbá az az 1852. január 19-i kormányzósági rendelet is, amelynek értelmében a katonai vidéki parancsnokságok negyedévente

kötelesek jelentést tenni a területükön kiszabott rendészeti bírságokról (a büntetés esetenkénti okadatolásával).[53] Végül egy időszakban egy különleges ügy is nagyobb arányú irattermeléssel járt: a hamis pénz verése elleni küzdelem. A birodalmi rendőrfőnökség 1853. január 4-i rendelete értelmében a kormányzóságnak kéthetenként kellett jelentést tennie hozzá ilyen természetű ügyekben (az alábbi szempontok szerint: *a)* a bejelentést tevő hatóság jelentésének iktatószáma, *b)* a hamis pénzek darabszáma, ill. száma, *c)* a hamisítvány fajtája, formája, sorozata, *d)* különös ismertetőjelei, *e)* annak jelzése, hogy mi történt a hamisítvánnyal, *f)* a hamisítvány ellen kifogást emelő fél adata, *g)* a jelentést tevő hatóság, *h)* a nyomozás eredménye, *i)* egyéb közölnivalók). (A kormányzó csak az év július 27-én adta tovább a rendelkezést az alsóbb közigazgatási hatóságoknak.) A birodalmi rendőrfőnökség 1853. december 18-i rendelete már elégségesnek tartotta az ilyen jelentések havonta való felküldését, mint ezt a kormányzó december 27-én közölte az alantas közigazgatási szervekkel.[54]

A kormányzóság, ill. vezetője rendészeti hatáskörébe vágtak az *egyesületekkel* kapcsolatos teendők is, amelyeket az 1852. november 26-i császári pátens (az egyleti törvény — Vereinsgesetz —) szabályozott. E szerint egyesületek létesítésének engedélyezése iránti kérvényt (amennyiben azok vezetősége Erdélyben kívánta székhelyét tartani) a kormányzóságnál kellett benyújtani. Ennek hatásköre az engedélyezés terén azonban meglehetősen meg volt szorítva; az egyesületek minden fontosabb fajtájának engedélyezése a császárnak vagy a belügyminisztériumnak maradt fenntartva (a törvény a következő fajta egyleteket emeli így ki: a tudományos és művészeti társaságokat, a mezőgazdasági, bányászati, erdészeti, ipari és kereskedelmi vagy más termelési vonatkozású egyesületeket, a közlekedési eszközök létesítését célzó egyesületeket, bányatársulatokat, telepítési, biztosítótársaságokat, ellátó- és járadékintézeteket, takarékpénztárakat, zálogkölcsön-intézeteket, s végül császári engedélyhez köti jóváhagyott egyesületek fiókjainak létesítését is). Az egyletek feloszlatása a kormányzóság feladata volt; döntése ellen (az egylet működésének beszüntetését illetően halasztó hatály nélkül) a belügyminisztériumhoz lehetett fellebbezni. A kormányzóság, feloszlató döntése esetén, hivatva volt a törvények értelmében eljárni az egylet vagyonával kapcsolatban.[55]

A *sajtórendészet* terén a következő szabályozó intézkedésekkel találkozunk: 1851. november 6-án császári elhatározás megújította az 1838. november 1-i vámjegyzék 66. tétele 2. pontjának azt a rendelkezését, hogy a külföldön nyomtatott zsidó és héber ima- és vallási könyvek beviteli tilalom alá vannak vetve, s csakúgy, mint az illír és román könyvek, csak engedéllyel hozhatók be a birodalomba. Az 1852. január 25-i belügyminiszteri rendelet, amely az elhatározást közzétette, a területileg illetékes helytartóságok és országfőnökségek feladatává tette ezeknek az engedélyeknek megadását.[56] Nagy jelentőségű rendezést a sajtórendészet terén az 1852. május 27-i császári pátens, az új általános sajtórendtartás hozott. Ennek csak az országos kormányhatóságot illető részeivel foglalkozunk. A rendtartás szerint lapengedélyt adni kaucióköteles[57] sajtótermékek esetén a birodalmi rendőrfőnökségnek volt joga, egyéb időszaki nyomtatványokra pedig a kormányzónak, akinek elutasító döntése ellen a rendőrfőnökséghez lehetett fellebbezni. Új lapárusítási engedélyt a kormányzó adhatott, hathavi időtartamra. Minden nyomdai termékből köteles példányt kellett juttatni (a belügyminisztérium, a birodalmi rendőrfőnökség, az udvari könyvtár mellett) az erre jogosult egyetemi

vagy országos könyvtáraknak; az időszaki sajtótermékekből a kormányzónak is. Részletesen szabályozta a rendtartás a lapbetiltással kapcsolatos teendőket is. Ha egy időszaki sajtótermék „makacsul a trónnal, a monarchikus kormányformával, a birodalom állami egységével és integritásával, a monarchikus elvvel, a vallással, a közerkölccsel vagy általában az állam és társadalom (Staatsgesellschaft) alapjaival szemben ellenséges, vagy a közcsend és rend fenntartásával össze nem egyeztethető irányt követ", a kormányzó kétszeri hatástalan írásos felszólítás után három hónapra betilthatja a lapot. (Hosszabb időre szóló vagy teljes betiltást, ill. engedélymegvonást csak a birodalmi rendőrfőnökség rendelhetett el.) Nem időszaki belföldi sajtótermékek is betilthatók voltak, ha „ilyen veszélyes irányt követtek"; erre a birodalmi rendőrfőnökségnek volt joga, sürgős esetekben pedig a kormányzónak. Az utóbbi rendelkezése ellen fellebbezéssel lehetett élni a rendőrfőnökséghez (halasztó hatály nélkül). Eltiltható volt egy lap megjelenése egyszerűen akkor is, ha első számának megjelenése előtt meghatározott idővel nem jelentette be a „közrend és biztonság fenntartására" szolgáló hatóságnál a lap kiadójára, szerkesztőjére, nyomdájára és a lap címére, megjelenésének időközeire és szándékolt tartalmára vonatkozó adatokat, vagy (már a kiadás folyamán) nem jelezte az ezekben bekövetkezett változásokat. Az ilyen tilalom a jelzett követelményeknek való elégtételig tartott; a kormányzóhoz, annak kedvezőtlen döntése esetén pedig a birodalmi rendőrfőnökséghez lehetett ellene fellebbezni. Eltiltott vagy a sajtórendtartásban lefektetettek figyelembevétele nélkül kiadott sajtótermékek elkobzandók voltak. Az elkobzás ellen (halasztó hatály nélkül) a kormányzóhoz, onnan pedig a birodalmi rendőrfőnökséghez lehetett fellebbezni.[58]

A rendtartást (a bel- és igazságügyminisztérium, továbbá a birodalmi rendőrfőnökség 1852. augusztus 11-i császári elhatározás alapján ugyanaz év és hónap 18-án kelt rendelete értelmében) 1852. szeptember 1-ével kezdődőleg léptették életbe Erdélyben.[59] 1852. szeptember 10-én pedig a kormányzó újabb hirdetményben adta tudtul, hogy a sajtórendtartás 2—32. §-ai (a rendtartás többi része elvi meghatározásokat, a büntetőjogi felelősség körülírását, a végrehajtással kapcsolatos rendelkezéseket s végül néhány, a büntető rendelkezésekkel kapcsolatos megállapítást tartalmaz) elleni vétségek tekintetében Szeben városa és Szebenszék területén a szebeni rendőrigazgatóságot (városkapitányságot), Brassó város és Brassóvidék területén a brassói rendőrigazgatóságot (városi kapitányságot), Kolozsvár város és a kolozsvári körzet területén a kolozsvári rendőrigazgatóságot (városkapitányságot), Szászváros-, Szászsebes-, Szerdahely-, Medgyes-, Segesvár-, Kőhalom-, Nagysink-, Újegyházszék és Besztercevidék (Szászrégennel együtt) területén a körzeti hivatalokként működő városi tanácsokat és székhivatalokat, a gyulafehérvári, kolozsvári, rettegi, udvarhelyi és fogarasi vidékeken (kivéve a kolozsvári körzetet) a vidéki hivatalokat illeti a büntető eljárás, döntés és végrehajtás. Minden sajtóügyi tudósítás, feljelentés és egyéb beadvány, továbbá az említett elsőfokú hatóságok határozatai elleni folyamodványok a kormányzóság elnökségéhez voltak küldendők. A bíróság elé tartozó ügyekben a felsorolt alsó hatóságoknak az illetékes büntető törvényszékhez kellett fordulniok.[60]

Két héttel a sajtórendtartás életbe léptetése után, 1852. szeptember 16-án a birodalmi rendőrfőnökség újabb feladatokat rótt a kormányzóságra és alantasaira. Félévenként kellett kimutatásokat felterjeszteniök (kinek-kinek közvetlen felettesséhez) a területükön lévő kölcsönkönyvtárakról, olvasókabinetekről, zenei kölcsön-

zőintézetekről, kőnyomdákról, könyv-, mű- és zenemű-kereskedésekről, antikváriumokról, könyvnyomdákról és más, ebbe a körbe tartozó ipari és kereskedelmi vállalkozásokról, az alábbi szempontok szerint: *a)* a vállalkozást engedéllyel vezető személy neve, kora és vallása, *b)* az iparűzés helye, *c)* a hatósági engedély kelte és száma, *d)* annak jelzése, hogy személyesen vezeti-e az engedélyes az üzemet, *e)* ha nem, akkor az üzem vagy üzletvezető neve, kora, vallása, *f)* a hivatalos meghatalmazás kelte és száma, *g)* az esetleges további közölnivalók.[61]

A *színházrendészet* terén a belügyminisztérium által az 1850. november 14-i császári elhatározás alapján 1850. november 25-én kiadott színházi rendtartás (Theater-Ordnung) szabályozta a kormányzóság feladatait. Bemutatási engedélyt a kormányzó adott, a rendőrhatóságok az ő utólagos hozzájárulásával betilthatták (akár előadás közben is) darabok előadását. A rendőrhatóságok döntése ellen a kormányzóhoz, attól pedig a belügyminiszterhez lehetett fellebbezni.[62] A vidéki hivatalok és a négy városkapitányság (a rendtartás és a kormányzóságnak a rendtartást velük közlő rendelkezése értelmében) negyedévi jelentést tartoztak tenni a Gouvernement-hoz a színházak rendjéről.[63] A színházi rendtartás elleni vétség ügyében a bíráskodás annak az állambiztonsági szervnek a feladata volt, amely az előadásra felügyelni tartozott; döntése ellen a kormányzóhoz lehetett fellebbezni.[64] Az 1851. november 25-i kormányzói rendelettel közzétett ideiglenes utasítás Erdély kereskedelmi és ipari viszonyainak szabályozására 197. §-ában foglalkozott a kormányzónak a színházrendészettel kapcsolatos jogaival. Tánctermek, színházak állítására és színtársulatok alakítására csak ő adhatott engedélyt.[65] 1852. június 21-én a birodalmi rendőrfőnökség jónak látta egyszerűsíteni az ügyvitelt. A színházrendészeti jelentéseket ettől fogva csak félévente kellett felterjeszteni a kormányzóhoz, aki ugyanilyen időközönként tette meg jelentését említett főhatóságának. A kormányzó 1852. június 29-i rendeletében közölte a rendtartás megváltoztatását a szebeni, kolozsvári és brassói városkapitánysággal. Ugyanakkor abban az értelemben rendelkezett a katonai vidéki parancsokságokhoz, hogy tegyenek jelentést azokról a helységekről, amelyekben nincsenek ugyan állandó színházak, de vándor színtársulatok engedéllyel mégis tartanak bennük színielőadásokat, s egyben idejében jelentsék a színházrendészet körébe tartozó eseményeket.[66] (A színházi rendészetre nézve l. még az előbbiekben a birodalmi rendőrfőnökség hatáskörével kapcsolatban elmondottakat.)

A kormányzóság rendészeti teendői közé tartozott még az 1849-től 1867-ig egyre-másra újonnan szabályozott *útlevélügy* intézése. Az erre vonatkozó rendelkezések sorában Wohlgemuth 1849. november 18-i rendelete az első. Ennek a kormányzóság hatáskörét illető rendelkezései a következők: a birodalom más országaiba szóló útleveleket a katonai és polgári kormányzó jogosult kiadni; a vidéki és katonai parancsnokok és a négy „nagyváros" (Szeben, Brassó, Kolozsvár, Marosvásárhely) városkapitányai adhatnak ki a kormányzó aláírásával ellátott s rendelkezésükre bocsátott útleveleket általuk személyesen ismert vagy ismeretesen „megbízható" egyéneknek. Külföldre csak a kormányzó adhat ki útlevelet. A szebeni és brassói városkapitány azonban és (a szükséghez képest) a határszéli körzeti biztosságok jogosultak (a katonai parancsnokság által láttamozott s nekik átadott) útleveleket kibocsátani havasalföldi és moldvai utazásra.[67] A Havasalföldre vagy Moldvába, vagy mindkét dunai román fejedelemségbe szóló útlevelekkel és vándorlókönyvekkel kapcsolatban a belügyminisztérium 1850. július 2-án (és ennek megfelelően a kormányzóság az év és hó 13-án) úgy ren-

delkezett, hogy ezekről havi kimutatásokat kell készíteni (az útlevél, ill. vándorkönyv birtokosa nevének, korának, születési vagy tartózkodási helyének, jellegének, állásának vagy foglalkozásának, útlevele számának, keltének, tartamának és annak feltüntetésével, hogy hová érvényes az, végül az esetleges egyéb közölnivalókkal) és a kormányzóhoz juttatni, amely aztán ezeket a bukaresti és iaşii osztrák ügyvivőséghez volt továbbítandó.[68]

Az útlevélügyet illette a belügyminisztériumnak az az 1850. augusztus 27-i rendelete, amely hangsúlyozta: a fennálló rendelkezések értelmében külföldi útlevélért (vagy vándorkönyvért) annál a kormányzóságnál, helytartóságnál stb. kell folyamodni, amelynek területén a kérelmező illetőségi helye van.[69] Új általános szabályzat volt e téren Schwarzenberg 1851. június 20-i rendelete. Ez csak a külföldi útlevelekre nézve tartotta fenn a kormányzóság hatáskörét; továbbra is megadta a határszéli körzeti biztosságoknak azt a jogot, hogy Havasalföldre és Moldvába (az 1849-i két hónappal szemben hatra) útlevelet adjanak. A külföldi útleveleknek egy külön kategóriájával is foglalkozott, amely 1849 óta nem esett új szabályozás alá: az ún. legeltetési útlevelekkel. Ezeket az érdekelt helyi hatóságok, a hátszegi, szászvárosi, orláti, nagyszebeni, medgyesi, kőhalmi, fogarasi, brassói, sepsiszentgyörgyi és besztercei körzeti hivatal, valamint a szászvárosi tanács és a szerdahelyi körzeti hivatal, ill. kitett járási biztosság voltak hivatva kiállítani; Havasalföld, Moldva és Bulgária területére voltak érvényesek. A birodalmon belüli útlevelek adása átment az alsóbb igazgatási szervek kezébe.[70]

A *népmozgalmi* ügyek intézésére vonatkozott a belügyminisztérium 1851. március 6-i és a kormányzóság jókora késéssel, 1851. október 20-án kiadott rendelete, amelynek értelmében a különböző egyházak lelkipásztorai útján a következő kérdésekről kellett felvenni a szükséges adatokat: 1. esketések, 2. születések, 3. gyermekhalandóság, 4. felnőttek halandósága, 5. a halál neme. A lelkészektől közigazgatási úton jutottak el ezek az adatok a Gouvernement-hoz. A körzeti hatóságoknak kísérőjelentésükben meg kellett emlékezniök területük nagyobb fontosságú népmozgalmi eseményeiről is.[71]

Az új birtokviszonyok kialakítása (pontosabban: rögzítése) terén a kormányzóságra nagy feladatok hárultak; hatásköre ezen a téren azonban nem vagy alig nyert szabályozást. A *telekkönyvezések* terén 1852. december 22-én csak általános rendelkezés történt a kormányzóság feladatkörének kijelölése nélkül,[72] az *úrbéri kárpótlási* ügyek terén pedig csak annyi, hogy az 1850. szeptember 12-i császári elhatározás (amelyet a kormányzó az év szeptember 30-án tett közzé), meghatározva a kártérítési előlegezés módját, egy bizottságra ruházta az ügy lebonyolítását, amelynek elnökletét a teljhatalmú császári biztos vagy annak helyettese (a szóban forgó esetben Weiss von Starkenfels) látta el, tagjait pedig (a császári biztossal egyetértésben) a kormányzó nevezte ki.[73]

A *kereskedelem- és iparigazgatás* terén az 1851. november 25-i kormányzói rendelet jelentett komolyabb méretű szabályozást. A kormányzóság hatáskörére vonatkozó részek itt is rövidek: a szabad kereskedést (freigegebener Handel) űző személynek valódi kereskedőként (förmlicher Handelsmann) való bejegyzését a kormányzó engedélyezhette. Iparengedélyek ügyében a kormányzóság (amelyet a rendelet szerint „az egész koronaországbeli kereskedési és iparügyek központi vezénylete illet") általában második folyamodású hatóság. Első fokon jár el a következő ipar- és kereskedelemágri engedély adásában: kávé-, serfőzések, könyv-, mű- és régiségkereskedések, kölcsönkönyvtárak, könyv-, réz-, acél- és kőnyom-

dák, gyógyszertárak, vegyi gyárak, vízművekkel kapcsolatos ipari üzemek, hajózható, tutajjal járható vagy úsztatásra alkalmas folyókon úsztató vagy tutajlétesítmények (Schwemm- und Flössanstalten), általában gyárak. Ő erősítette meg a kereskedelmi társaságokat; ő adott felmentést az inas-, legény-, szolgálati (Servier-) és vándorévek és a mestervizsga letétele alól. (Kereskedelmi és iparengedélyek ügyében a kereskedelem- és iparügyi minisztérium volt a legfelsőbb folyamodási hatóság; ez magának tartotta fenn a cukorgyárengedélyek adását is. A sebészeti és gyógyszertári iparengedélyekben a belügyminisztérium volt a legfelsőbb hatóság, az ezeknek az iparágaknak minden gyökeres vagy eladható tulajdonságával kapcsolatos ügyekben azonban szintén a kereskedelem- és iparügyi minisztérium.)[74] Külön kell megemlékeznünk az *építésügy* megszervezéséről. Az erdélyi építészeti igazgatóságot még 1850 során létrehozták.[75] A *postaügyet* a még 1849-ben felállított ideiglenes erdélyi postaigazgatóság tartotta kézben; ezt meglehetősen laza kapcsolat fűzte a kormányzósághoz.[76]

Az *iskolaügy* átszervezésére az alapot a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1850. február 22-i rendelete adta meg; ez a kormányzóságot illető hatásköri rendelkezést még nem tartalmazott.[77] Az év március végén ez a minisztérium is az általában használt módszerhez folyamodott: miniszteri biztost küldött Erdélybe az oktatásügy rendezésére, Ludwig Heufler vallás- és közoktatásügyi minisztériumi titkár személyében. Aznap kelt utasítása szerint a szervezés három részre tagolódott: *a)* a szervezéshez szükséges adatfelvétel; *b)* megbeszélések az ügyben érdekelt személyekkel és intézményekkel; *c)* kormányzati rendelkezések az új intézmények létrehozására. Az utóbbiakat, ha nem voltak nagy jelentőségűek, vagy különösen sürgősen kellett megtenni őket, közvetlenül a kormányzóságnak kellett végrehajtania. A miniszteri biztosnak létre kellett hoznia egy országos iskolai hatóságot. Feladatai voltak az alapítványoknak és alapoknak az új szervezetbe való beépítése terén is.[78] A magániskolákról szóló 1850. június 27-i ideiglenes törvény is feladatokat rótt a kormányzóságra: az ilyen intézetek felállítását legalább három hónappal előbb be kellett jelenteni nála, az iskola székhelyének megjelölésével és programjának (ez az intézet célját és működésének módját kellett hogy tartalmazza) megjelölésével, s egyben igazolni kellett, hogy tantestületének tagjai megfelelnek az előírt állampolgársági politikai, erkölcsi és szakmai követelményeknek.[79]

Az egészségügy területén az 1849 és 1853 eleje közti időszakban nem ismeretes nagyobb szabályozás. Csak az országban felállított ideiglenes katonai kórházakkal kapcsolatban követelt a kormányzóság negyedévi jelentéseket, a következő adatokkal: ezred-, zászlóalj-, osztály- (Division-) vagy századkórház-e a szóban forgó intézmény, ki a szállásadója, házszám, az igénybe vett helyiségek száma, befogadóképesség, évi bérösszeg, az ebből a katonaság által ténylegesen fizetett összeg és e kettő különbsége, a használat ideje, az országos hozzájárulási pénzalapra (Landes-Concurrenz-Fond) eső bérösszeg és az előbbiekkel kapcsolatban esetleg még közlendő adatok.[80] 1850. április 24-én és július 31-én a kormányzóság két rendelete írta elő: a vidéki orvos (Distrikts-Physikus) évente köteles kimutatást készíteni a himlőoltásról, újraoltásról és az oltási költségekről. (Ezeket a rendelkezéseket újította meg a kormányzóság 1853. december 27-i rendelete).[81] Itt említendő meg továbbá a kormányzóság 1860. szeptember 13-i rendelete a szarvasmarha-egészségügyi jelentéseket illetőleg. A rendelethez mellékelt állategészségügy-rendészeti utasításnak egy, a kormányzóságot érintő vonatkozása

van: a helyi ellenőrző állomásoknak (Revisions Station) kimutatást kellett vezetniök az áthajtott állatok tulajdonosának nevéről és lakhelyéről, arról a helyről, ahonnan az állatokat hajtották, arról, hogy el voltak-e látva egészségügyi passzussal, az állatok számáról, fajáról és neméről, áthajtásuk időpontjáról, a revízió eredményéről és az esetleg még a felsőbb hatóságok tudomására hozandó adatokról, s ezeket nyolcnaponként kellett a vidéki hivatalhoz terjeszteniök. Az azután összefoglalva továbbította az adatokat a kormányzósághoz.[82]

Végül itt kell megemlékeznünk a *statisztikai adatgyűjtésre* vonatkozó rendelkezésekről. Az első (a kormányzóság 1851. augusztus 9-i rendelete) a gyűjtés tárgyairól adott általános tájékoztatást a vidéki hivataloknak. A felvétel a következőkre kellett hogy kiterjedjen: 1. „Die Grundkräfte des Landes und dessen Bewohner"; ezen a területnek helységenkénti, ill. nagyobb közigazgatási egységenkénti megoszlása volt értendő; 2. a népesség; ennek megállapítására az 1850-i összeírás kellett hogy segítséget nyújtson; 3. népmozgalmi adatok (ezek gyűjtésére nézve a rendelet úgy nyilatkozott, hogy későbbi utasítás fogja szabályozni), 4. termés- és árjelentések, 5. az állatállomány adatai (ezt az 1850-i összeírás összegezései tüntették fel), 6. az egyházi, iskolai, takarékpénztári, jótékonysági intézmény-, kereskedelem- és iparstatisztika adatai. Ez a rendelet még csak az adatok gyűjtésére utasította a közigazgatás alsóbb szerveit. Az 1851. december 25-i kormányzósági rendelkezés már konkrét utasítást tartalmazott. A vidéki hivataloknak (alárendelt szervek gyűjtése alapján) a következő táblázatokat kellett felterjeszteniök hozzá: 1. terület, helységek, házak, népesség. A következő adatoknak kellett szerepelniök: a körzet megnevezése, terület, helységek (külön a városok, mezővárosok és falvak), házak, családok, a népesség nemek szerint és együttvéve, az egy négyzetmérföldre eső lélekszám. 2. Termőterület, mezőgazdasági termékek, állatállomány. A közlendő adatok: a körzet neve, a szántóterületek, szőlők, rétek és kertek, legelők és erdők területe külön-külön és együttvéve, az évi termékmennyiség termékfajták szerint (ide tartoznak a már feldolgozásból nyert termékek — olaj, tejtermékek — és a gyapjú, továbbá a fa is), a termékek összértéke, a földadó mennyisége, a számosállatok száma fajták szerint. 3. Gyárak és egyéb ipari üzemek, kereskedések. Ezeknek adatait körzetek és termékfajták (ill. a kereskedelemnél az üzlet vagy vállalat fajtája) szerint kellett közölni. 4. Országos és hetivásárok, közlekedési berendezések. Itt az országos vásárok számát (külön az állat- és kirakodóvásárokét, s külön összegüket), a hetivásárokét, az ország- és egyéb utak hosszát, a hidak és révek, vámok, postaintézmények, magángyorskocsik, fuvarosok és vendégfogadók számát kellett közölni. 5. Az egyházak és oktatási intézmények adatai: egyházközségek, világi papság és segédpapság, kolostorok, szerzetesek és apácák száma; iskolák és tanulóik száma (iskolafajtánként). 6. Egészségügyi és jótékonysági intézmények: kórházak, katonai ispotályok, elmegyógyintézetek, szülőotthonok, lelencházak, menházak, szegényügyi intézmények adatai (mindegyiknél részletesen). 7. Életmentéseket, elejtett ragadozó állatokat és elemi csapásokat illető adatok. 8. Állami és községi alkalmazásban levő személyek száma (igazgatási ágak és azon belül az alkalmaztatás minősége szerint).[83]

A katonai és polgári kormányzóság ideiglenes kormányszerv volt Erdélyben. Átmenetül szolgált állandónak szánt, bár nála csak kb. két évvel hosszabb életű utódához, a helytartósághoz. A helytartóság megszervezése egészen 1849-ig előrevetette árnyékát; már az ismertetett 1849. június 26-i „alapvonalak" is ezt

az intézményt jelölték meg a koronatartományok közigazgatásának összefogójául. 1851-ben az új hatóság megszervezése konkrétebb formában is napirendre kerül. A kezdetet az 1851. május 12-i császári elhatározás alapján ugyanaznap kiadott belügyminiszteri rendelet jelentette. Ez vázolta az igazgatás szervezetét és hatáskörét. Minthogy azonban az apparátus végleges formáját megadó rendelet, a definitivum mindezzel jóval részletesebben foglalkozik (s csak amaz került gyakorlati megvalósításra), nem szükséges részletesen ismertetni.[84] Az új szervezet kiépítésére szervezési bizottságot (Organisirung-Commission) hoztak létre a kormányzó elnöklete alatt és közvetlenül a belügyminisztériumnak alárendelve.[85] Nem sokkal a szervezés megindulta után aztán olyan, az egész birodalmat illető eseményekre került sor, amelyek kihatottak az új erdélyi kormányzati apparátus létrehozására is. Az 1851. augusztus 20-i államcsínyről van szó. Ferenc József aznapi, Schwarzenberg miniszterelnökhöz intézett kabinetiratával megszüntette a miniszteri felelősséget, s egy másik, ugyancsak a miniszterelnökhöz intézett kézirata „éppoly szükségesnek, mint sürgetőnek" tartotta az 1849. március 4-én kelt alkotmány fennállása és foganatosítása lehetséges volta iránti kérdést érett és hathatós megfontolás alá venni.[86] Az eredmény természetesen nem lehetett vitás, ha néhány hónapig váratott is magára. 1851. december 31-én császári nyílt parancs adta a birodalom tudtára, hogy az 1849. március 4-i alkotmány „sem alapjaiban az ausztriai császári állam viszonyaival megegyezőnek, sem pedig határozatai összefüggésében kivihetőnek nem találtatott", s így a császár uralkodói kötelessége által késztetve érezte magát annak hatálytalanítására.[87] Ugyanaznap a császár kabinetiratban közölte Schwarzenberg miniszterelnökkel a birodalom koronatartományai közigazgatásának alapelveit.[88]

A helytartóság végleges megszervezése (és egyben az egész erdélyi közigazgatás újjászervezése) terén a döntő lépést az 1852. szeptember 14-i császári elhatározás és a bel-, igazság- és pénzügyminisztériumnak ennek alapján kiadott 1853. január 19-i rendelete, az úgynevezett *definitivum* jelentette. Ez a rendelkezés Magyarországon (az akkor igazgatásilag hozzá nem tartozó Horvát-Szlavónországot és Dalmáciát, a szerb vajdaságot és Erdélyt kivéve) és a lombard—velencei királyságon kívül a birodalom valamennyi koronatartományát érintette. A definitivum közigazgatási vonatkozású zöme három fő részre oszlott, a tartományi igazgatás három lépcsőjének megfelelően: a helytartóság, a kerületi és körzeti hivatalok működésének körülírására. Az első újabb négy részre tagolódott: 1. a helytartóság hatásköre, személyzete, alá- és fölérendeltségi viszonyai általában; 2. a helytartó hatásköre; 3. a helytartóság hatásköre; 4. a helytartóság működése.

Az első kérdéssel kapcsolatban a definitivum az alábbiakat tartalmazza: a helytartóság a koronatartomány legfőbb közigazgatási hatósága 1. a politikai és rendőri igazgatás ügyeiben általában, 2. a vallás- és közoktatásügyekben, 3. a kereskedelmi és iparügyekben, 4. a földművelésügyekben, 5. azokban az építési ügyekben, amelyek nem kapcsolódnak a Finanzlandesdirection hatáskörébe, vagy nincsenek kifejezetten más hatóság feladatkörébe utalva. Személyzete a helytartóból, helyettesből, tanácsosokból, titkárokból, fogalmazókból és kezelési hivatalnokokból áll; ezek létszámát a hatóság szervezésénél kellett megállapítani. Alá vannak rendelve a kerületi hatóságok és mindazok az egyéb hatóságok, hivatalok, szervek és intézetek, amelyek a koronatartomány területén a helytartóságnak az előbbiekben vázolt hatáskörébe vágó feladatok ellátásával foglalkoznak. Felettes hatósága a belügyminisztérium, ill. (azokban a hatáskörébe utalt ügyekben, amelyeket felsőbb

fokon más minisztériumok stb. intéznek) az illetékes más minisztériumok és egyéb birodalmi hatóságok.

Ami mármost a helytartó hatáskörét, az elnöki hatáskört illeti, ez négy fő részre tagolódott (eltekintve a külön ismertetendő kisebb jelentőségű ügyek intézésétől). 1. Ellátta mindazokat az ügyeket, amelyeket a császár vagy egyes minisztériumok személyes elintézésére bíztak. 2. Igen részletesen szabályozta a definitivum a helytartó rendészeti hatáskörét. Az országos közigazgatás vezetője irányította a koronatartomány területén a rendőrhatóságok munkáját. Általában felelős volt a „csend, rend s bátorság" fenntartásáért. Szükség esetén katonai erőt is igénybe vehetett e célra. Köteles volt emellett a tartomány életének minden fontosabb eseményéről tudósítani illetékes felsőbbségeit. Külön kiemelte a definitivum a helytartó rendészeti igazgatási feladatai közül a sajtó- (ideértve a vele összefüggő ipari és kereskedelmi vállalatokat is), egyesületi, színház- (az egyéb „nyilvános mutatványokat" is értve) és útlevélügyi rendészet ellátását. Ő adhatott (a fennálló szabályok megtartása mellett) nyomdafelállítási, könyv-, mű- és zeneműkereskedés-nyitási és színielőadási (vagy más nyilvános produkció tartására jogosító) engedélyt. Állandó színház felállításához császári engedély volt szükséges. 3. A helytartónak kellett létrehoznia a vezetése alatt álló hatóság ügybeosztását, s ellenőriznie az ügyvitelt. Hatáskörének igen fontos részét képezték a személyzeti ügyek. Őt illette a koronatartományban mindazon tisztségek betöltésének joga, amelyekre a kinevezést külön intézkedések nem utalták más szervek hatáskörébe. A tisztségbetöltési ügyek intézésére a helytartó saját elnöklete alatt állandó bizottságot létesített; ennek azonban csak véleményező joga volt. Fogalmazógyakornokokat, helytartósági szolgákat ő vett fel; ő intézkedett az általa kinevezett tisztviselők hivatali beosztása tárgyában. Szolgálati cserék, bizonyos időtartamú szabadságok engedélyezése, jutalmak, segélyek, előlegezések (csak 1000 Ft-on aluli fizetéseknél), utazási és átköltözési kártérítések juttatása, állásról lemondások elfogadása, a fegyelmi hatáskör gyakorlása a tisztviselők és alkalmazottak ilyen természetű ügyeiben (bizonyos megkötésekkel) szintén az ő feladata volt. Ezek mellett az elsődleges teendők mellett hatáskörébe tartozott az országos pénzalapok ügyeinek intézése, az építésügyek ellenőrzése (építészeti tervek felülvizsgálása, építészeti költségek terén takarékoskodás, építészeti hivatalnokok kinevezése, fegyelmi hatáskör felettük), s végül fegyelmi hatáskör a tartományban működő számvételi hatóságok (Controlbehörden) tisztviselői felett.

Magának a helytartóságnak hatáskörébe a következő ügyek tartoztak: *a)* a *községi ügyek* felső fokon való irányítása és törvényes befolyás a közvetlenül alája rendelt helységek ügyeire; *b)* az *ipar- és kereskedelemügy* terén gyárengedélyek (Landes-Fabriksbefugnissen) adományozása; gyógyszertárak állításának engedélyezése, sebészeti iparengedélyek, időszaki szállítási vállalatok jogosítványainak ügyei, országos vásárok engedélyezése; *c) vallási ügyekben* (1) azon egyházi javadalmaknak, uralkodói és vallásalapi kegyuraságoknak betöltése (a püspöki hivatallal egyetértésben), amelyeknek jövedelme nem haladja meg az évi ezer forintot (kivéve a pénzügyigazgatási hatóságok igazgatása alatti birtokokat. Olyan esetekben, amelyekben magasabb jövedelemről van szó, vagy a helytartó nem fogadja el a püspöki hivatal javaslatát az első helyen szereplő személyre nézve, ki kell kérni a vallás- és közoktatásügyi minisztérium döntését); (2) egyes helységek átkebelezése más plébániákhoz hasonló egyetértésben; (3) papok és káptalanok fizetéskiegészítése; (4) a koldulórendek kolostorai számára

az alamizsna-egyenértékek utalványozása; (5) az esketés megtagadása miatti panaszok intézése; (6) a házassági akadályok és az özvegyi határidő (új házasságkötés esetén) alól való felmentés; *d) alapítványi ügyekben* az alapítólevelek szabályos szerkesztésére, az alapítványi vagyon nyilvántartására, biztosítására és kezelésére, az alapítványi kötelezettségek teljesítésére való felügyelet; *e)* az *oktatásügy* terén az egész közoktatásügy, valamennyi polgári oktató- és nevelőintézet felügyelete; *f) építési ügyekben* felügyelet a korábban (a helytartóság hatáskörének általában való ismertetésénél) leírt építési ügyekre; *g)* a helytartóság feladata volt a *felügyelet* a koronatartomány területén levő *börtönökre, javító-, jótékonysági, emberiességi és egyéb nyilvános intézetekre,* amennyiben ebben nem korlátozzák külön intézkedések; *h) költségvetési ügyekben* (1) a hatáskörébe tartozó ügyeket illető évi költségvetések ellenőrzése (amennyiben ezekre nézve külön rendelkezések másként nem intézkednek), s ha ezek megvizsgálása stb. minisztériumnak van fenntartva, ahhoz való véleményes felterjesztése; (2) kincstári és alapítványi épületek mindenféle építkezéseinek engedélyezése (3000 Ft értékhatárig); (3) egyházi, iskolai építkezések, temetőlétesítések és -megnagyobbítások, egyházi és iskolai felszerelések beszerzésének költségei (ha a kincstárból vagy valamely helytartósági pénzalapból hozzájárulás adandó, s ez nem haladja meg a 3000 Ft-ot); (4) tíz évnél rövidebb időre és évi 5000 Ft-nál alacsonyabb bérösszeggel kötött bérleti szerződések megerősítése; (5) pénztári hiány elnézése 50 Ft-ig (ha ez nem sikkasztásból eredt) s behajthatatlan számadási hiányok elengedése 1000 Ft-ig (ha az ellenőrző hatóság a számadó felvilágosítását elfogadja); (6) behajthatatlan s nem valamely tisztviselő hibájából keletkezett hátralékok törlése (1000 Ft-ig); (7) bérek és a pénzalapok és intézetek egyéb jövedelmei fizetési határidejének egy évre meghosszabbítása [(a (2)—(7)-nél felsoroltaknál oly esetekben, amelyekben a kincstár közvetve vagy közvetlenül érdekelve volt, a helytartóságnak a Finanzlandesdirectionnal kellett érintkezésbe lépnie]; *i) személyzeti ügyekben* szolgálati kauciók elfogadása és felszabadítása; tisztviselők és alkalmazottak nyugalmazása, ellátása (Provisionirung) és ideiglenes nyugdíjazása (Quiescirung), özvegyi, árvai nyugdíjak, ellátmányok, ideiglenes nyugdíjak, végkielégítések, nevelési járulékok s egyéb illetmények engedélyezése, tanácskozás hivatalnokoknak szolgálatukból elbocsátása ügyében. Mindezeken túl a helytartóság hatáskörébe tartozott még néhány, elődeitől örökölt teendő (nemesi rang vagy cím jogtalan használata tárgyában vizsgálat, gyűjtések elemi csapások esetén, életmentési, tűz-, víz- stb. védelmi jutalmak adományozása) és az országos hivatalos lap kiadása. Fellebbviteli fórum volt az alsóbb közigazgatási szervek végzései ellen.

A definitivum intézkedéseket tartalmazott a helytartóság működését illetően. A hatóság által tárgyalt ügyek tanácson belül (ezeknek részletes felsorlását adta), ill. azon kívül voltak intézhetők. Tanácsi ügyekben szavazattöbbség döntött; a helytartónak azonban a többséggel szemben is joga volt határozatot felfüggeszteni, és az ügyet az illetékes minisztérium elé terjeszteni vagy (sürgős esetben és utólagos felsőbb jóváhagyás reményében) saját belátása szerint intézkedni. A szavazás rendjét a helytartó határozta meg. Az ügyvitel állapotáért, valamint az ő maga által tett intézkedésekért (még ha azok tanácsi határozat eredményei voltak is) a helytartó volt felelős.[89]

Nincs módunk arra, hogy a definitivumnak a kerületi és körzeti hatóságokra vagy éppen a bíráskodási szervekre vonatkozó részeivel is aprólékosan foglalkozzunk.

Összefoglalóan meg kell állapítanunk, hogy az 1853. január 19-i rendeletek az 1849 és 1867 közti korszak egyik legjelentősebb (s egységre és kidolgozottságra való törekvésében az 1860-ig terjedő időszaknak legjellemzőbb) közigazgatási vonatkozású rendelkezését teszik. Ha azonban a szabályozó tevékenység 1853 januárjától kezdve némileg alábbhagy is, tévedés volna azt hinni, hogy a definitivum kiadásával, majd 1854-i erdélyi életbe léptetésével[90] véglegesen kialakultnak tekinthetjük az erdélyi országos közigazgatási hatóság hatáskörét.

Az *egész hatóság működését* illető intézkedés volt az ostromállapot felfüggesztése 1854. december 15-én.[91] A kormányzó[92] *elnöki* hatáskörét érintette az a még 1853-ból származó rendelkezés, amely az úrbéri kártérítési bizottságot közvetlenül alája (mint a bizottság elnöke alá) rendelte.[93] Itt említendő Schwarzenberg kormányzónak az az 1857. május 12-i elnök rendelkezése a helytartósághoz, amelynek értelmében a rendőrhatóságok vezetőit személyesen érintő ügyek elnöki úton intézendők a helytartóságnál.[94]

A helytartóság egyes feladatköreinek ellátását illető újabb szabályozásokat ismét abban a rendben tárgyaljuk, amelyben ez az 1849 és a definitivum közti időszak ismertetésénél történt.

Az *állampolgársági ügyek* intézésében csak 1859 októberében következett be változás; erről azonban (minthogy egyéb események keretébe illeszkedik), máshol számolunk be. A *kivándorlási ügyek* ellátását előbb 1859. február 14-én szabályozta a birodalmi rendőrfőnökség egy rendelete olyképpen, hogy a helytartóság által a birodalom zsidó vallású állampolgárainak adott kivándorlási engedélyekről esetenként jelentést kellett tenni neki. A rendőrminisztérium 1860. július 10-i rendelete úgy módosította ezt, hogy csak az említett személyeknek a Török Birodalom területére adott kivándorlási engedélyek voltak bejelentendők.[95]

A *rendészeti ügyek* intézését először két számadási vonatkozású rendelkezés érintette. Az első a kormányzóság 1853. december 19-i rendelete volt a toloncolási kiadások számadásainak negyedévenként hozzá felterjesztése iránt (amely egy 1849. december 28-i szabályzat előírásait erősítette meg),[96] a második (1854. április 30-i kormányzósági rendelet) a csendőrségi anyagleltárak és beszállásolási jelentések időszakos felterjesztését szabályozta.[97] Fontosabb volt ezeknél az a szabályozássorozat, amely 1856 őszén kezdődött.

Sorrendben az első ezek közül az intézkedések közül a kormányzó 1856. november 21-i rendelete a politikailag gyanús személyek figyeltetését illetőleg. Három kategóriájukkal, a konfiniáltakkal, a különleges erős rendőri megfigyelés alatt álló személyekkel és végül a rendőrhatóságok által feltűnés nélkül figyeltetendő politikailag kompromittált vagy gyanús személyekkel kapcsolatban az alábbi rendszabályokat írta elő: a konfiniáltak (a kényszerlakhelyhez kötöttek) ilyen állapotának felfüggesztése vagy megszüntetése a helytartóság elnökségének feladata volt. Kötelezvényt kellett kiállítaniok arról, hogy tartózkodási helyüket önhatalmúlag nem hagyják el, s nem változtatják meg. Sürgős esetekben, s ha az út célja nem kelthetett gyanút, a kerületi elöljárók és rendőrigazgatóságok jogosultak voltak kerületükön belül és kétheti időtartamra utazási engedélyt adni az ilyen személyeknek (megfelelő „elővigyázatossági rendszabályok" mellett). Az ilyen engedélyekről jelentést kellett tenni a helytartóság elnökségének. Nagyobb útra vagy hosszabb időre szóló engedélynél azonban ki kellett kérni a Statthalterei-Präsidium előzetes engedélyét. A különlegesen erős rendőri figyeltetés alatt álló személyek esetében is csak a helytartóság elnökségének volt joga

felfüggeszteni vagy megszüntetni ilyetén ellenőrzésüket. Lakhelyük, utazásuk tekintetében nem voltak olyan szoros rendszabályok alá vetve, mint a konfiniáltak; hosszabb ideig tartó vagy más koronatartományba való utazás esetén azonban a helytartóság elnökségének előzetesen hozzá kellett járulnia az engedély megadásához. A harmadik kategóriába tartozó személyeknél is a helytartóság elnöksége rendelte el (és szüntethette meg) a figyeltetést. A kerületi, körzeti elöljárók és rendőrigazgatók bizonyos saját hatáskörrel is rendelkeztek e téren, de huzamosabb figyeltetés szükségessé válása esetén a helytartóság elnökségének rendelkezését kellett kérni az ügyben. A kerületi elöljárók és rendőrigazgatók negyedévenként voltak kötelesek kimutatásokat felterjeszteni a Statthalterei-Präsidiumhoz a három kategóriába tartozó személyekről.[98]

Időrendben a soron következő szabályozás a belügyminisztérium és a birodalmi rendőrfőnökség 1857. február 15-i rendelete a jelentkezési kötelezettség tárgyában. Ez úgy rendelkezett, hogy ahol a jelentkezési ügyre nézve fennálló rendszabályok nem lennének elégségesek, ott a Bécs számára 1849. május 16-án és 1852. március 29-én kibocsátott rendeletek alapján a helyi viszonyok figyelembevételével kell rendezni a kérdést. A további intézkedések annyiban érintették a kormányzó hatáskörét, hogy neki kellett meghatároznia: hol elégséges a bejelentőlap helyett az idegenek könyvének beterjesztése vagy a szóbeli eljárás. Ugyancsak neki kellett meghatároznia a szállásadók által a náluk megháló idegen személyek bejelentésének módját.[99]

1857. július 17-én a kormányzó újból szabályozta a rendészeti vonatkozású időszakos jelentések beküldési időközeit. A konfiniáltak és politikailag kompromittáltak helyzetében beállott változásokat ettől kezdve nem negyed-, hanem félévenként kellett jelenteni. A közigazgatási hatóságok által felülbírált sajtóvétségekről évente volt kimutatás felterjeszthető. A sajtóval kapcsolatban lévő iparokról is csak évente kellett beküldeni a jelentéseket, ezekben azonban nemcsak az érdekelt időszakban bekövetkezett változások voltak feltüntetendők, hanem az illető iparok állaga is. A színházrendészeti jelentéseket is csak évente egyszer kellett megtenni a jövőben.[100]

Még 1857-ben (az az év június 14-i császári elhatározásban) gyökerezik az 1858-as év első, a helytartóság hatáskörét illető rendészeti szabályozása: a kolozsvári és brassói rendőrbizottság feladatkörének körvonalazása. A két rendőrhatóság napi jelentéseket küldött a helytartóság elnökségének. Ezeknek (valamint egyéb jelentéseiknek) felterjesztése a szebeni rendőrigazgatóságon át történt, amely láttamozta az iratokat, s megjegyzéseivel együtt haladéktalanul a helytartósághoz vagy annak elnökségéhez továbbította. Fontosabb eseményekről vagy titkosan kezelendő ügyekről azonban a biztosság vezetője közvetlenül is tehetett jelentést magának a kormányzónak. Felterjesztéseket tett a helytartóság elnökségének külföldi útlevelek ügyében; a kerületi hivatal útján jelentette annak a színházrendészet területének eseményeit. Rendőrbíráskodási ítéletei ellen (fegyver- és vadászati kihágásokat illetők kivételével) a kormányzóhoz lehetett fellebbezni.[101] A szabályozásban foglaltakat némileg módosította az a körülmény, hogy az erdélyi rendőri igazgatásnak az 1857. június 24-i császári elhatározást követő újjászervezése során a szebeni rendőrigazgató funkciója részben módosult. Amellett, hogy továbbra is irányította a vezetése alá tartozó terület rendészeti igazgatását, ad personam a kormányzó mellé osztották be az elnökileg kezelt államrendőrségi teendők ellátására. Így nem volt szükség arra, hogy az alsóbb

szervek jelentései rajta keresztül érkezzenek a helytartóság elnökségéhez; az egyenesen azokhoz küldött beadványokat ő a szükséghez képest kapta meg betekintésre és hivatali használatra.[102]

Alig néhány nappal a két biztosság hatáskörének szabályozása után, 1858. április 13-án kelt az a császári elhatározás, amely a rendészeti igazgatás 1850-i alapelvei revíziójának igényével lépett fel, s amely több vonatkozásban érintette a helytartóság és a kormányzó jogkörét is. Az erdélyi rendőri igazgatás irányítása változatlanul a kormányzó (és a helytartóság) kezében maradt; ez a birodalmi rendőrfőnökségnek és a belügyminisztériumnak volt alárendelve, amelyeknek hatásköre e tekintetben ugyanúgy oszlott meg, mint korábban: az első az állam- és biztonsági rendészet legfőbb hatósága volt, a másik az adminisztratív rendészeté. Részletesen foglalkozott a császári elhatározás a kormányzó feladataival a rendőrszemélyzetet illetőleg. Ő engedélyezte az előkészítő fogalmazói és irodai gyakorlatra való felvételt és (a rendszeresített létszámon belül) az irodai gyakornokok felesketését. A rendőrigazgatót és az igazgatóság más exponált vezető tisztviselőit két, a rendőrigazgatóság többi tisztviselőit hat hét tartamára szabadságolhatta. Tisztviselőnek vagy alkalmazottnak állásától való felfüggesztése is az ő feladata volt (a rendőrigazgató előterjesztése alapján). Ez sürgős esetekben maga is elrendelhette a felfüggesztést, de ilyenkor ki kellett kérnie a kormányzó jóváhagyását. Rendőrtisztviselők felfüggesztését minden esetben jelenteni kellett a birodalmi rendőrfőnökségnek. Olyan esetekben, amelyekben a császár vagy a birodalmi rendőrfőnökség által kinevezett tisztviselő felfüggesztéséről volt szó, az egyes ügyekről esetenként (s az iratok felterjesztésével) véleményes jelentést kellett küldeni a birodalmi rendőrfőnökségnek. A rendőrigazgató által kinevezett szolgaszemélyzet tagjainak elbocsátása iránt a kormányzó rendelkezhetett. A rendőrigazgatóság tisztviselőinek állásukról való lemondását a kormányzó fogadta el, s esetenként jelenteni kellett ezt a birodalmi rendőrfőnöknek. A szabályozás érintette a kormányzó és az alsóbb közigazgatási hatóságok rendészeti tárgyú levelezését is. Az utóbbiak a kormányzóhoz tettek jelentést területük minden fontosabb rendészeti vonatkozású eseményéről, a szebeni rendőrigazgatónak azonban előbb láttamoztatnia kellett a jelentést, s el kellett látnia esetleges megjegyzéseivel. Ha a jelentés sürgős természetű volt, közvetlenül is küldhették a kormányzóhoz; tartalmáról azonban a jelentéstevőnek értesítenie kellett a szebeni rendőrigazgatót.

(Megjegyzendő: a rendelkezések utóbbi csoportja Erdélyben nem jelentett novumot. Az 1857. június 24-i császári elhatározás, amelyet az előbbiekben ismertettünk, lényegében ugyanezt tartalmazta. Ami pedig *formailag* új lett volna — a jelentéseknek a kormányzóhoz való fogalmazása, de a rendőrigazgatónak való megküldése —, azt a kormányzó most sem tartotta szükségesnek bevezetni.)[103]

Ugyancsak az 1858. év terméke volt az a császári elhatározás is (július 20.), amely nagyszámú kihágás kivizsgálását és megbüntetését a közigazgatási hatóságok hatáskörébe sorolta; az első fokú fórum ezekre nézve a (közigazgatási) körzeti hivatal volt (ill. azok a városi magisztrátusok, amelyek jogosultak voltak a közigazgatás intézésére), a másodfokú a helytartóság, a harmadik fok pedig a belügyminisztérium. Ahol rendőrhatóságok működtek, ott bizonyos ilyen kihágások megvizsgálása és elbírálása őket illette; ezekben az esetekben tőlük a helytartósághoz történhetett a fellebbezés, onnan pedig a belügyminisztériumhoz és

a birodalmi rendőrfőnökséghez (a két szervnek egy vegyes bizottsága döntött ezekben az ügyekben).[104] Ezt a sort zárja be a helytartóságnak az az 1859. április 15-i rendelete, amely évi kimutatást követelt meg az első fokú kihágási bíráskodási jogkörrel felruházott közigazgatási hatóságoktól az általuk ellátott kihágási ügyekről. A helytartóság aztán a belügyminisztériumhoz terjesztette ezek összesítéseit.[105]

A rendészeti igazgatás egyes szakágait illető szabályozásokat az alábbiakban ismertetjük: az *egyesületek feletti felügyeletet* illető felsőbb rendelkezések sorában a belügyminisztériumnak az az október 3-i rendelete említendő első helyen, amellyel előírta a helytartóságnak: olyan egyletekről, amelyeknek engedélyezése annak hatáskörébe tartozik, az engedély megadása esetén mind neki, mind a birodalmi rendőrfőnökségnek tegyen jelentést.[106] A konkordátum kihatott az egyesületi rendészet területére is. Az 1856. június 27-i császári elhatározás alapján a belügyminisztérium az év június 28-án (a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal és a birodalmi rendőrfőnökséggel egyetértésben) kivette az 1852. november 26-i egyleti törvény hatálya alól a katolikusoknak azokat az egyleteit, amelyek „egyházi vezérlet alatt, s jogi kötelezettség elvállalása nélkül jámborság és felebaráti szeretet cselekvényei gyakorlása végett" jöttek létre. Ezeknek jóváhagyása és irányítása azon püspök feladata lett, akinek megyéjében volt az egylet székhelye; a kormányzót azonban az engedélyezés megtörténtéről, valamint az egylet céljáról és szervezetéről azonnal értesíteni kellett.[107] Végül 1857. május 17-én a belügyminisztérium (az 1857. február 18-i császári elhatározás értelmében) újból szabályozta az egyletek feletti felügyelet bizonyos kérdéseit.[108]

A *tűzrendészet* terén a főváros, Szeben tűzrendészetének 1857. február 20-i szabályozása érintette a helytartóság hatáskörét: a szebeni rendőrigazgatóság szükség esetén neki kellett hogy jelentse az e téren mutatkozó (komolyabb) visszásságokat.[109] A *színházi rendészet* tulajdonképpeni területén nem történt a helytartóság hatáskörét illető változás; csak a vándorzenészek és mutatványosok játékengedélyeivel kapcsolatban szabta meg a belügyminisztérium 1856. november 25-i és a kormányzó ennek nyomán kiadott 1856. december 3-i rendelete, hogy az ezeket a helytartóság elnökségéhez felterjesztő hatóságok véleményes jelentésükben gondosan ismertessék a vállalkozót és esetleges foglalkoztatottjait illető adatokat, továbbá a produkció értékét és az esetleges egyéb említésre méltó körülményeket.[110]

Az útlevélügy a definitivum és az októberi diploma közti időszakban is számos szabályozáson és reformáción ment át. Az első ezek közül Schwarzenberg 1853. augusztus 23-i rendelete; ez a korábbi rendszabályokkal szemben csak annyi újat tartalmazott, hogy megszorította a legeltetési útlevelek kiállítására jogosult körzeti hivatalok körét,[111] hogy az 1855. november 30-i kormányzói rendelet újból kiterjessze.[112]

A kereskedelemügyi, a kül- és belügyminisztérium, a birodalmi rendőrfőnökség és a hadseregfőparancsnokság 1857. február 15-i rendelete (amely az év február 9-i császári rendelkezésen alapult) további könnyítéseket tett a határszéli forgalmat illetőleg, s megadta a helytartóságnak azt a jogot, hogy elveszett útlevelük helyett újat állítson ki olyan külföldi államok polgárai számára, amelyeknek Ausztriában nem volt képviseletük (az ilyen eljárásról azonban a birodalmi rendőrfőnökség útján jelentést kellett tennie a külügyminisztériumnak).[113]

A *népmozgalmi* ügyeket illető normatív rendelkezések közt időben a zsidó vallású egyének érvényes házasságához szükséges közigazgatási engedély kiadásának szabályozása az első. A belügyminisztérium 1853. július 25-i rendelete értelmében az e természetű engedélyügyek fellebbviteli fóruma a kormányzóság.[114] A népmozgalmi statisztikát illette a belügyminisztérium 1856. február 5-i rendelete, amely ennek a teendőnek ellátását kivette az egyházi szervek kezéből, és a körzeti hivatalokra (ill. az ezeknek alá nem rendelt helységeknél azok tisztségére) ruházta. Ezek az államszámvevőséghez (Staatsbuchhaltung) kellett hogy megtegyék jelentésüket, s az állította aztán össze a helytartóság útján a kereskedelmi minisztériumhoz felterjesztendő táblázatokat. A statisztikai összeállítás a rendelet értelmében csak a polgári személyekre kellett hogy vonatkozzék; a tábori superioratusok az országos katonai hatóságok útján tették meg felterjesztéseiket. (A polgári lelkészeknek azonban kimutatásokat kellett küldeniük — a körzeti hivatalok stb. útján — a helytartóságnak az általuk katonai személyekkel kapcsolatban végzett egyházi funkciókról.)[115] Itt említendő az 1857-i népszámlálás az év március 23-án császárilag jóváhagyott szabályzatának az az intézkedése, amely szerint a népszámlálás adatainak országos összegezését a helytartóság készíti el.[116] A népmozgalmi ügyeket szabályozó rendelkezések sorába tartozik végül az igazságügyi és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1859. december 14-i rendelete, amelynek értelmében olyan házasságoknál, amelyeknél legalább egyik házasuló fél katolikus vallású, a házasságkötésnél a keresztelési vagy születési bizonyítvány felmutatása alól csak a helytartóság adhatott felmentést; különösen sürgős esetekben a területi hatóságnak is volt ehhez joga. A felmentést a katolikus lelkésznél kellett kérni, aki a kérelmet a püspökhöz továbbította. Onnan jutott az a helytartósághoz, ill. a kerületi hivatalhoz.[117]

A *községi ügyek* általános szabályozására 1859. április 24-én, a községi törvény kibocsátásával került sor. Mind maga a törvény, mind az azt bejelentő aznapi császári pátens számos vonatkozásban tartalmazott a helytartóság hatáskörét érintő rendelkezéseket. A pátens értelmében a helytartóság volt hivatva dönteni uradalmi területeknek a községi kapcsolatból való kiválása vagy korábban ilyen kötelékbe nem tartozott jószágoknak a községtől továbbra is különtartása tekintetében. Ő végezte az uralkodóilag jóváhagyott, hatályos statutumokkal rendelkező városok ilyen okmányainak felülvizsgálását. E célra bizottságot kellett alakítani a kormányzó elnökletével, amelybe meg kellett hívni az érintett helység képviseletének tagjait s lehetőleg más szakértőket is. A megvizsgált statutumot az uralkodóhoz kellett felterjeszteni megerősítésre. Ugyanígy kellett eljárni az esetben is, ha ilyen statutummal el nem látott helységek folyamodtak városi rangjuk ekkénti elismeréséért. Arra nézve, hogy az érvényes statutumokkal ellátott városokon kívül mely helységeknél engedhető meg a városi szervezet megadása, ezek képviseletének meghallgatása után a helytartóság tett felterjesztést a belügyminisztériumnak.

A törvénynek a helytartóság hatáskörével kapcsolatos intézkedései a következők: olyan honossági ügyekben, amelyekben alsóbb közigazgatási szervek közt vitára kerül sor, a helytartóságot illeti a döntés. Ha az alsóbb közigazgatási hatóságok valamelyike más koronatartományhoz tartozik, ugyancsak ő illetékes érintkezésbe lépni a másik tartomány megfelelő kormányszervével. Ha ennek során ők sem tudják tisztázni az ügyet, az a belügyminisztérium elé terjesztendő. A főváros

(Szeben) és azok a városok, amelyek kerületi hatóság hatáskörét nyerték, közvetlenül a helytartóság alá voltak rendelve. Ő erősítette meg tisztségükben a városok polgármestereit (a fővárosé kivételével, aki császári megerősítés alá tartozott), az ún. első városi küldöttet (erster Stadtverordnete), a helyettes polgármestert és a városi tanácsnokokat. A közvetlenül alája rendelt helységek jóváhagyás végett eléje voltak kötelesek terjeszteni az elsorolandó ügyekben hozott határozataikat: 1. a következő év költségvetésének terve; 2. a községi igazgatás vagy intézmények tisztviselőinek és szolgáinak létszám- és fizetésmegállapítása és ennek változásai; 3. községi pótadó vagy saját községi adó kivetése; 4. községi vagyon vagy jószág elidegenítése (ha ez nem árverés útján történt), ill. ezek tekintetében valamely szolgalom megengedése nem közcélokra; 5. fekvőségek vagy haszonvehető jogok árverés útján haszonbérbe adása tizenkét évnél hosszabb időre; 6. változások a község területében; ezenkívül az alábbi esetekben hozott határozatokat, ha az érdekelt összeg meghaladta a kiszabandó értékhatárt: 1. a községi vagyon vagy jószágok valamely részének elárverezése; 2. fekvőségek vagy ingóságok (utóbbiaknak állandó kötelezettségek elvállalásával kapcsolatos) szerzése, örökségek, hagyatékok elfogadása vagy el nem fogadása; 3. olyan kiadások tétele vagy utólagos jóváhagyása, amelyek nem szerepelnek a költségvetésben, vagy nagyobbak ott jóváhagyott tételeiknél; 4. új építkezések; 5. kölcsönök felvétele, a község vagy valamely községi intézet hitelének használata, zálogjog adása; 6. kezességi kötelezés; 7. egyezségkötés; 8. kétes vagy behajthatatlan követelések törlése; 9. jogerővel bíró szerződések felbontása. A helytartóság hivatali hatalmat gyakorolhatott a közvetlenül alája rendelt városok felett: *a)* ha a városi tanács a törvény vagy felsőbbsége által az ő hatáskörébe utalt ügyet nem dönt el; ilyenkor (a magisztrátus meghallgatása után) a helytartóságot illette a döntés; *b)* városi hivatalnokok, községtanácsosok és városi küldöttek, valamint szolgák kötelességmulasztási ügyeiben bírságot, ill. az utolsó kategóriánál fogdai büntetést szabhatott ki, s felfüggeszthette őket; a városi tanácsosok ellen megindíthatta a büntető eljárást olyan esetekben, amelyekben lefokozásukra vagy elbocsátásukra volt szükség; *c)* ha a lefokozás vagy elbocsátás kérdésében a községtanács vagy a magisztrátus határozott, felülvizsgálhatta és döntés végett feletteséhez (a belügyminisztériumhoz) terjeszthette az ügyet; ha a belügyminisztérium feloszlatta az említett városok községtanácsát, a helytartóság volt köteles intézkedni az ügyeknek az új községtanács létrehozásáig való vitele iránt. A helytartóság feladata volt a polgármester fizetésének és egyéb javadalmainak megállapítása (a községtanács javaslata alapján) a közvetlenül alája nem rendelt városokban.[118]

Az *úrbéri ügyeket* illetően két dolog említendő: az úrbéri törvényszékek megszervezése 1857—1858-ban[119] és az úrbéri és egyéb feudális jellegű hátralékos tartozások felszámításának, pénzzé változtatásának és behajtásának módja iránt 1858. december 4-én kelt császári rendelet, amely szerint az ezekre vonatkozó egyezségek a kerületi hivataloktól a helytartósághoz voltak fellebbezhetőek, onnan pedig a belügyminisztériumhoz.[120]

A helytartóságnak a gazdasági élettel kapcsolatos hatáskör-szabályozásait az alábbiakban foglalhatjuk össze:

Az iparigazgatás területére vonatkozott a kereskedelem-, ipar- és középítkezésügyi minisztériumnak az az 1855. március 12-i (a helytartóság által az év március 28-án közzétett) rendelkezése, amely az ún. dologi iparok (Realgewerbe)

elismerését illetőleg a helytartóságra ruházta (a rendeletet kiadó minisztériumokhoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával) a döntés jogát. Az elismert dologi iparokról a helytartóságnál kimutatás volt vezetendő.[121] Itt említendő még a kereskedelemügyi minisztériumnak az az 1858. október 23-i rendelete, amely oly értelemben szabályozta a gyári lerakatok létesítését, hogy a gyár saját telephelyét, továbbá a fővárost és a helytartóságnak közvetlenül alárendelt városokat (az ún. Landstadtokat) kivéve csak a helytartóság engedélyével létesíthetett ilyeneket.[122]

A takarékpénztárak feletti felügyelet terén az 1853. június 9-i belügymin sztériumi rendelet (amely lényegében véve az 1844. szeptember 2-i császári elihatározás hatályát terjesztette ki Erdélyre) hárított feladatokat a kormányzóságra. Gondoskodnia kellett arról, hogy a fennálló takarékpénztárak egy év leforgása alatt a takarékpénztári szabályozás előírásainak megfelelő állapotba kerüljenek. Az említett intézmények évente kimutatásokat voltak kötelesek küldeni neki a betétesek számáról, a betétek összegéről, hovafordításuk módjáról, az érdekeltek tőke- és kamatköveteléséről, az intézet számára tartalékalapul fennmaradó feleslegről, a rezsiköltségekről; a kimutatásnak ezeket az adatokat egybe kellett vetni az előző éviekkel.[123]

A gazdasági élettel kapcsolatos intézkedések sorába tartozik az 1852. december 3-i *erdőtörvény* erdélyi életbe léptetése. Ezt 1857. június 4-én közölte császári nyílt parancs, azzal, hogy az életbe lépés időpontja 1858. január 1. Ez a következőkben érintette a helytartóság hatáskörét: 1. faúsztatásra olyan esetekben, ha az úsztatás útvonala több kerületet érintett, a helytartóságnak kellett megadni az engedélyt (ha az úsztatás több koronatartományon át történt, akkor a belügyminisztériumhoz kellett fordulni); 2. az erdővédelmi és -felügyeleti személyzet létrehozásának irányítása is az ő feladata volt; 3. az alsóbb hatóságok erdőrendészeti intézkedései ellen hozzá vagy rajta keresztül a belügyminisztériumhoz lehetett fellebezni.[124]

A *kereskedelem* területét érintette a kormányzóság 1853. február 21-i rendelete a hús-próbavágások tárgyában. Azoknak a helységeknek az elöljáróságai, amelyekben ilyen vágások történtek, három napon belül jelentést kellett hogy tegyenek a kormányzóságnak a vágás eredményéről, jelezve azt is, hogy mennyi ideig marad érvényben az új húsár, továbbá esetleges emelkedésének vagy esésének okát.[125] Ugyancsak a marhahúsárakkal volt kapcsolatos a kormányzóságnak az az 1854. április 6-i rendelete, amelynek értelmében a katonai vidéki parancsnokságoknak (az alárendelt hatóságaiktól nyert tájékoztatók alapján) havonta kellett o lenteniök neki a marhahús árának középértékét.[126] Általában a piaci árakról tejendő jelentésekre vonatkozott a kormányzóság három rendelkezése: az első (1853. április 12.) szerint Szeben, Brassó, Kolozsvár, Marosvásárhely, Beszterce és Gyulafehérvár városának negyedévente (a kormányzati, november 1-jével kezdődő év szerint) kellett jelentést tenni a fő gabonafajták és a vágómarha középáráról.[127] Az 1854. január 31-i rendelet (amelynek kiváltó oka feltehetőleg a külpolitikai helyzet feszültté válása volt) már heti jelentéseket követelt a vidéki katonai parancsnokságoktól a szebeni, brassói, kolozsvári, marosvásárhelyi, szászvárosi és besztercei gabona- és pékipari termékárakról.[128] Ugyanazon év február 23-án pedig az országos közigazgatási hatóság táblázatmintát is küldött a vidéki parancsnokságoknak a gabonaárak jelentésére (rovatai: vásárhely, a felvétel időpontja, külön-külön az egyes gabonafajták, s végül

„megjegyzés" rovat, amely elsősorban a nagyobb áremelkedések okadatolására szolgált); a sütőipari termékek árairól külön kellett jelentést tenni.[129] Ugyanebbe a körbe tartozik a kereskedelemügyi minisztériumnak 1856. július 13-án a belügyminisztériummal egyetértőleg hozott rendelete is, amelyben a helytartóság kivételes esetekben megadandó engedélyéhez kötötte a hetivásárokon más helységekben lakó iparosok és kereskedők megjelenését. (A helytartóságnak kellett megjelölni azokat a helységeket, ahonnan ilyen személyek az illető vásáron részt vehettek.)[130]

A helytartóság *közlekedésügyi* hatáskörét is illette a belügyminisztériumnak az az 1853. június 9-i rendelete, amellyel már a takarékpénztárak felügyeleténél is foglalkoztunk, s amely Erdélyre is kiterjesztette a vasútügyet illető 1837. december 29-i és 1838. június 18-i császári elhatározások hatályát. Ezek az alábbiakban határozták meg az országos közigazgatási hatóság vasútügyi teendőit: *a)* egymáshoz kapcsolódó vasútvonalak vállalkozói közt a vasútvonalak kölcsönös használata körüli egyenetlenségek ügyében döntőbíráskodás; *b)* kisajátítás engedélye vasútépítésnél; *c)* a vasúti szállítás árainak megállapításába való befolyás (olyan esetekben, amikor a vasút tiszta nyeresége meghaladja a tőkebefektetés 15%-át); *d)* biztos kiküldése minden részvénytársaság jellegű vasútépítési vállalkozáshoz; ennek feladata a vállalkozás alapszabály-, ill. törvényellenes működésének meggátlása volt; a vállalat vezetésére nem bírt befolyással, de minden tanácskozáson részt vehetett, betekintéssel bírt az iratokba, és felvilágosításokat kérhetett.[131] Az út- és víziépítkezési kisajátítások problémájával foglalkozott a bel-, igazságügyi és a kereskedelem-, iparügyi és középítészeti miniszternek az az 1857. április 21-i rendelete, amely szerint kényszerkisajátítási határozat hozatalának joga a helytartóságot illeti (tőle a belügyminisztériumhoz nyílt a fellebbezés útja, s az az érdekelt minisztériumokkal egyetértésben intézkedett).[132]

Az *oktatásügy* területén három szabályozás érintette a helytartóság hatáskörét. Az első a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1853. december 11-i rendelkezése volt, amellyel a katonai és polgári kormányzóság hatáskörébe utalta a görög nem egyesült teológiai főiskolai növendékek részére ösztöndíjak adományozásának jogát.[133] A második a kormányzóság 1854. január 20-i körrendelete, amely félévi jelentéseket követelt a magániskolák növendékeinek vallásoktatásáról (olyan iskoláknál, amelyek egy felekezet kezén voltak, csak a másvallásúaktól; azoknál, amelyek paritásos alapon álltak, azaz nem volt felekezeti jellegük, s nem is gondoskodtak maguk a vallásoktatásról, valamennyi tanulóéról). Ezt a rendelkezést a helytartóság még 1854-ben vagy 1855 elején úgy módosította, hogy a kerületi hatóságok hatáskörébe utalta a jelentések összegyűjtését és a velük kapcsolatos hivatali teendőket.[134] Végül itt említendő a helytartóság 1857. május 13-i rendelete az iskolalátogatási kötelezettség tárgyában. Ez számos feladatot ró a helytartóságra. Ilyen volt a szünidő szabályozásának egy vonatkozása: a falusi iskolákra érvényes szünidőrendszert a helytartóságnak kivételképpen joga volt kiterjeszteni olyan kisebb városokra is, amelyekben a földművelés a lakosok főfoglalkozása. Az ő hatáskörébe tartozott pusztán téli iskolák engedélyezése. A körzeti hivatalok, illetőleg a magisztrátusok hozzá tartoztak kimutatást felterjeszteni minden közigazgatási év végén az általuk az év folyamán az iskolalátogatási szabályok áthágása miatt kiszabott büntetésekről, véleményes jelentéssel a rendelet végrehajtásának problémáiról. Az iskolából való kimaradás

miatt elítéltek közül a főváros lakói a helytartósághoz fellebbezhettek a büntetés ellen. Végül a tankerületi felügyelők évi jelentést tartoztak tenni az iskolai segélyalapok állásáról a helytartóságnak.[135]

Az *egészségügy* terén a helytartóság feladatait a definitivum és az októberi diploma közti időszakban a következő rendelkezések szabályozták: 1853. november 1-én a kormányzóság körrendeletet bocsátott ki a katonai vidéki parancsnokságokhoz, amelynek értelmében haladéktalanul jelentést kellett tenni neki az egészségügyi személyzetben (beleértve az állatorvosokat és a vizsgázott bábákat is) beállott minden változásról (növekedés, fogyás, lakóhelyváltozás, községi szolgálatba átlépés stb.).[136] 1855. április 25-éről való a helytartóságnak az a körrendelete, amelynek értelmében magánszemélyek által külföldről gyógyszerek behozatalának engedélyezésének ügyét csak akkor kell a helytartóság elé vinni, ha a dolog problematikus.[137]

Kifejezetten katonai ügyekre a helytartóság hatásköre természetesen nem terjedt ki. Még az egykori Commissariatica-ügyek intézésénél sem sok gondja akadt (az adóigazgatás már a kormányzóság időszakában kivált az országos közigazgatási hatóság hatásköréből, s a katonaság ellátása stb. is új megoldást nyert). Mégis maradtak bizonyos *katonai* vonatkozású teendői a hadkiegészítés, az előfogatügyek ellátása területén. Az első kategóriába tartozik (a belügyminisztérium és a hadsereg-főparancsnokság által e tárgyban 1858. szeptember 29-én kiadott ideiglenes utasítás alapján) az állítás alá eső személyek jegyzékei körüli vitáknak legfelső fokon való eldöntése,[138] katonaköteles, 22 évnél fiatalabb személyek házasságának engedélyezése (kivételes esetekben).[139] Az előfogatügyek intézését szabályozza a kormányzóságnak az az 1854. január 5-i rendelete, amely (korábbi rendelkezéseket is megismételve) negyedévi jelentéseket követelt a katonai menetállomások működéséről.[140] Az 1855. szeptember 14-i előfogati utasítás pedig (amelyet a helytartóság 1856. február 13-án tett közzé) számos vonatkozásban ró feladatokat az országos közigazgatási hatóságra. Az előfogatok kiállítását az utasítás szerint bérbe kellett adni; ez árverés útján történt. Az árverés eredményét a kerületi hivatal jelenteni tartozott a helytartóságnak (olyan esetekben, amelyekben a felkínált ár a kikiáltási ár alatt maradt, előbb megerősíthette a szerződést; ha azonban meghaladta, akkor erről még augusztus vége előtt jelentést kellett tennie a helytartóságnak. Az utóbbi esetben ez hagyta jóvá a szerződést, vagy — ha indokoltnak látta — rendelt el újabb licitációt). Az előfogatügyek helyi irányítása az előfogati biztosok feladata volt; ezek a körzeti hivatalokkal álltak kapcsolatban, annak tulajdonképpen egy részét téve. Ha külön előfogati biztosság létesítésére volt szükség, ezt (a kerületi hivatal felterjesztése alapján) a helytartóság engedélyezhette. Ugyancsak a Statthalterei feladata volt ellátni az előfogati pénzalapból a körzeti hivatalokat az előfogatokkal kapcsolatos kiadások (bér kifizetése a haszonbérlőnek stb.) fedezésére szolgáló pénzösszegekkel. Hozzá kellett felterjesztést tenni az előfogat-szolgáltató állatainak annak hibáján kívüli elhullásáról.[141]

Ugyancsak más igazgatási ág, a jogszolgáltatás hatáskörével érintkezett a közigazgatási országos hatóságé a *börtönügy* területén. Egy 1857. december 21-i belügyminisztériumi rendelet szerint (az országos börtönök a helytartóságnak lévén alárendelve) a továbbiakban nem a kerületi hivatalok, hanem a helytartóság végzi ezek felülvizsgálatát. (Ez negyedévente egyszer történt meg.)[142] 1859-ben pedig a Statthaltereinek és az Oberlandesgerichtnek a közigazgatási hatóságok

alá tartozó büntetőintézetek feletti közös felügyelete került szabályozásra: a két hatóság egy-egy megbízottjának évente egyszer kellett megvizsgálni ezeket.[143] Végül itt említendő a helytartóság 1860. január 2-i rendelete a *fegyintézeti statisztika iránt*. Az évi összefoglaló kimutatás beküldésének kötelezettségét fenntartva, megszüntette az állománylisták havi felterjesztésének gyakorlatát, csak jelentést és a böjtökről kimutatást kért.[144]

Ezekben lehetne röviden összefoglalni a helytartóság hatáskörének szabályozásait a definitivum és a hatóság megszűnése közti időben. (Nem foglalkozunk itt egy-két olyan, kisebb jelentőségű vagy különleges kérdés rendezésével, mint a vízállásjelentések ügye vagy az országos alap, a vallásalap igazgatása vagy a nemességi ügyek intézése).

A „véglegesnek" nevezett közigazgatási rendszer nem egészen hét esztendeig élt — csak jó két évvel többet, mint „ideiglenes" elődje. A történeti irodalomból ismeretes (így itt elég csak utalnunk arra), hogyan bukott meg 1859-ben Bach rendszere (amely — a rendőrség szervezetéről és hatásköréről az eddigiekben elmondottak elégségesen tanúskodnak erről — nem csekély mértékben volt Kempen birodalmi rendőrfőnöké is). A változás az erdélyi kormányzat szervezete vonalán csak 1860 őszén hozta meg tulajdonképpeni gyümölcseit. Egy és más azonban már korábban is előre jelezte az októberi diplomával beálló fordulatot. Az első ilyen intézkedés (1859. október 27-én) a belügyminisztérium bizonyos hatásköreinek (a decentralizálás jegyében) a helytartóságra ruházása volt. A legfontosabb ezek közt az állampolgárság adományozásának joga. Csak „a politikai tekintetben aggályos külföldieknek az austriai államkapcsolatba való felvétele" maradt továbbra is a minisztérium feladata. Eltörölték a belügyminisztériumhoz való fellebbezés jogát az alábbi ügyekre nézve: *a)* a közigazgatási házassági engedély megadása vagy megtagadása, *b)* ugyanazon közigazgatási terület községei közt egyes egyének honosságának eldöntése s az azzal kapcsolatos ellátási kérdések, *c)* helyi rendőrségi intézkedések és döntések. Megszorítások történtek a fellebbezést általában illetőleg is.[145] Ugyanebbe a sorba tartozik az a megállapodás is a bel- és külügyminisztérium közt, hogy a közigazgatási országos hatóságok közvetlenül léphetnek érintkezésbe a külügyminisztériummal magánszemélyek minden olyan ügyében, amelyben diplomáciai beavatkozásra van szükség.[146] Végül (már 1860-ban, az az év június 27-én kelt császári elhatározás folyományaképpen) sor került a csendőrség újjászervezésére is. (Ez a helytartóság hatáskörére minimális kihatással volt; csak a csendőrőrsök létesítésénél és elhelyezésénél voltak feladatai.)[147]

A konzekvenciák levonását azonban csak maga az októberi diploma és kísérőiratai jelentik. A diplomának magának nincsenek közvetlen kihatásai a végrehajtó hatalom szervezetére; Erdélyre vonatkozó kísérőirata is csak amiatt bír e vonatkozásban érdekkel, hogy az erdélyi udvari kancellár 1848-ban megszüntetett tisztségét említi.[148] Ez azonban már az 1848 előtti szervezet visszaállítását jelentette. Az a királyi kézirat, amely az 1848-i statuum praesest, Kemény Ferencet nevezte ki az Erdélyi Udvari Kancellária ideiglenes elnökévé, 1860. december 9-én kelt. Másnap, december 10-én írta alá az uralkodó Mikó Imre kinevezését a Főkormányszék ideiglenes elnökévé. A két név jelezte a változás politikai színezetét is: az 1848 előtti erdélyi konzervatívok két legtekintélyesebb élő fejéről volt szó. A szervezés következő lépése az 1860. december 2-án Kemény-hez intézett királyi kézirat volt. Az Erdélyi Udvari Kancellária visszaállítását

illető részeivel nem foglalkozunk; számunkra elsősorban az a rendelkezése fontos, amelyben utasítja Mikót a Főkormányszék újjászervezésére.[149] A hatóság létrehozása néhány hónapot vett igénybe; a helytartóság csak 1861. április 23-ával szüntette meg tevékenységét, s adta át helyét a másnap működését megkezdő Főkormányszéknek.[150]

Az újjászervezett hatóság működésének egészével kapcsolatban csak néhány megjegyeznivalónk van. Az első a személyi problémák ügyét illeti; ezek ti. általános politikai irányváltozásokkor léptek fel. 1861 őszén a császár előbb Kemény Ferencet menesztette (1861. szeptember 19-én),[151] majd 1861. novemberében Mikót is. Utóda, Ludwig Folliot-Crenneville 1861. november 28-án nyerte el kinevezését, és december 2-án tette le hivatali esküjét a császár kezébe.[152] 1862-ben több kormányszéki tanácsos lemondott (élükön Jósika Lajossal), ketten pedig újbóli nyugdíjaztatásukat kérték.[153] Ezek csak 1865-ben, Nádasdy udvari kancellár bukása után nyerték el újra tisztségüket.[154] A második általános megjegyeznivaló a „visszaállítás" lényegére vonatkozik. Az országos kormányhatóságot formailag állították vissza, nem érdemileg. Hatásköre, sőt még belső beosztása is a korábbi maradt; még ügyforgalmának méretei is. Az 1848 előtti Gubernium nem folytathatta működését ott, ahol abbahagyta; az országos kormányhatóságra azóta új feladatok özöne hárult. Az 1848 előtti név alatt a hatáskört illetően a Bach-rendszer által létrehozott hatóságok folytatták működésüket s az abszolutizmus „második évtizedében" kevés változás esett ennek a működés; nek körében. Az a nagyarányú és az ismertetésből látható funkciójú szabályozási tevékenység ti., amely annyira jellemző volt az 1849 és 1860 közti korszakra, az októberi diplomát követően jócskán megcsappant. A birodalom legfelső kormánykörei elveszítették kísérletező lendületüket; elég nagy feladat volt számukra a külpolitikai vereségek sorozatától ért, a legkülönbözőbb erők nyugtalanságától feszített birodalom összetartása. Napról napra élés és a politikai kibontakozás keresése váltotta fel az 1849-i győztesek berendezkedési „lendületét". A közigazgatási országos hatóság tevékenységét szabályozó rend lkezések száma is, jelentősége is hasonlíthatatlanul kisebb, mint az első évtizedben. Így érthető, hogy az 1860 ősze és 1867 közti időszakról lényegesen kevesebbet lesz szükséges elmondani, mint az „első évtized" két periódusáról.

A visszaállított Főkormányszék hatáskörének egészét is bemutatják a hatóság *ügykörbeosztásai*. Az első ilyen beosztás az 1861. április 13-i elnöki rendelet folyománya. Az első referatum (Bornemissza János tanácsosé) a *kebli ügyeké* (a Főkormányszék és az alája rendelt hivatalok személyzeti és illetményügyei, a hivatali osztályok elhelyezésének, fűtésének, világításának ügyei, irodaszerellátás, az alárendelt hivatalok működése feletti felügyelet, az ellenük felmerült panaszok felülvizsgálata, nyugdíjkérelmek átvétele). A második referatum (Nemes János tanácsosé) *a r. k. vallás- és oktatási ügyeké* (a vallásgyakorlat, áttérések, templomok, temetők, pap- és kántorlakások ügyei, új egyházközségek létesítése és adfiliatiók, canonica portio-, papi tisztségbetöltési ügyek, az iskolák, iskolaépületek, tanulmányi rend ügyei, alapítványi ügyek) és *bizonyos oktatási és művelődésügyeké általában* (kisdedóvók, vasárnapi iskolák, művészképzés, testnevelő intézetek, a siketnémák és vakok intézetei, a népnevelés egyéb ügyei, múzeumok, művészeti intézetek, képtárak, könyvtárak, tudományos egyesületek) s végül a szabadságos katonák, katonakötelesek nősülése. Id. Bethlen Gábor tanácsos referatumát a szorosabban vett *közigazgatási ügyek* egy része teszi

(*a*) a Királyföldön kívüli területek városainak, mezővárosainak, kiváltságos helyeinek és községeinek szabályozása, városi tisztségek szabályozása és betöltése, a tisztek személyzeti és illetményügyei, falusi elöljárók, jegyzők tételének módja, közvagyon haszonbérbe adása, városi és községi jövedelmek becslése és hováfordítása, számvétel róluk, a városi és községi pénztárak ügyei, városi és községi tisztek, elöljárók személye, pénzkezelése vagy a terhek kirovása miatti panaszok, helységek magasabb rangra emelése, oly középületek, malmok stb. felépítése, amelyeknek építési költségei a helységek pénztárából volnának fizetendők; *b)* ugyanez a királyföldi törvényhatósági tisztválasztási, városi és községi ügyeket illetően). Kemény Domokos referatumába egyrészt az *ipar- és kereskedelem-, közmunka- és közlekedésügy* tartozott (a céhek, iparengedélyek, az ipar fellendítésére irányuló intézkedések, iparegyletek, -iskolák ügyei, gyárügyek, a vas- és selyemtermelés ügyei, heti és országos vásárok engedélyezése és más vásárügyek, a brassói és szebeni görög kereskedőtársaság, más kereskedőtestületek, a házaló kereskedelem ügyei, ártabellák felterjesztésének ügye, a vaskereskedés, általában a bányatermékekkel való kereskedés ügye, harmincad- és vámügyek, az ipar- és kereskedelmi kamarák ügyei, ipart és kereskedelmet előmozdító kiváltságok engedélyezése, a bel- és külkereskedelem növelését célzó intézkedések, a biztosításügy, utak, vasutak, hajózási, tutajozási, vízszabályozási ügyek, hidak, révek, út- és hídvámok ügyei, középítkezési ügyek), másrészt a *református és evangélikusok vallás- és oktatásügyei* (kb. mint a római katolikusoké; az alapítványi ügyek itt hiányzanak, viszont szerepelnek a református, ill. evangélikus püspöki tiszt betöltésének ügyei, az egyházi gyűlések, egyházi törvénykezés ügyei, a külföldi akadémiákra való menetelé, a házassági engedélyügyek). Nagy Elek referatuma szintén két eltérő ügycsoportból tevődik össze: hozzá tartozik a szorosabban vett *közigazgatási és közjogi ügyek* egy része (országgyűlési ügyek általában, országgyűlési jegyző- és iromány könyvek, törvénycikkek kinyomtatása, országos és adománylevéllel ellátni szokásos hivatalok betöltése s e tisztségviselők nyugalmazása, bányatörvényszéki bírói, káptalani és konventi requisitori tisztségek betöltése, nemességi, főrang-, kitüntetési, névváltoztatási ügyek, a Főkormányszék, királyi tábla levéltárainak, a hitelesheljek országos levéltárainak ügyei, a közhitelű személyek által vezetett vallománykönyvek ügyei, káptalani és konventi kiadványok fassiókról, közhitelű bizonyítványügyek, országhatárügyek, törvényhatóságok közjogi felterjesztései, a Főkormányszék által közigazgatási tárgyakban kibocsátott biztosságok munkálatai, zsidóügy, telepítésügy, a lakhatási jog, ki- és bevándorlás, honosítás, áttelepültek hagyatéki ügyei, népességösszeírás, országos pénzalapokból vagy gyűjtésből létesítendő közintézetek felállítása, közintézmények személyzeti létszámügyei, az országos tiszti címtár szerkesztése, konzulátusok szervezésének ügye, külországokkal való szerződésekkel kapcsolatos teendők; a magyar és székely törvényhatóságok közgyűléseinek ügyei, e törvényhatóságok statutumai, a volt román határőrvidékek törvényhatósági igazgatásának megszervezése, törvényhatósági határvitaügyek, a törvényhatóságok tisztújítása, tisztjeik és szolgáik személyzeti és illetményügyei, az ellenük tett panaszok kivizsgálása; a törvényhatóságok közigazgatási költségeinek, levéltárainak, közhitelű pecséteinek ügyei, az országház, a királyi tábla épülete, a törvényhatóságok székházügyei s ezek költségei, számvétel ezekről, a revindikált havasok ügye, a magyar testőrség ügyei, a kolozsvári Magyar Nemzeti Színház pénzalapjának s fenntar-

tásának ügye). Nagy Elek referatumának másik része az *unitáriusok vallás- és oktatásügyei* (mint a másik két protestáns felekezetnél). Schreiber Simon referatumát egyrészt a *főbiztossági ügyek* tették (katonaság elszállásolása, átvonuló katonaság fuvar- stb. ügyei, hadgyakorlatok helye, katonaság számára való szolgáltatás, laktanyák, katonai raktárak, kórházak s más épületek ügyei, katonaállítás, újoncozás, katonaságtól elbocsátás, katonaszökevények, katonai kihágások, rokkant és kiszolgált katonák ügyei, tiszti kaució, katonák elhalálozásának, özvegyének, árváinak, hagyatékának ügyei, a hadikincstár és katonai személyek ellen követelések, a polgári lakosság és a katonaság más közös ügyei, lósorozási, hágatási ügyek, lőpor-, salétromügyek), másrészt az *adó és más országos jövedelmek ügyei* (adó, más közterhek kirovásának helyesbítései, tűz-, jég-, árvízkárosultak adójának elengedése, az adó s más közterhek behajtása, a felszedhetetlenek elengedése, kataszteri ügyek, a rendszeresített közigazgatási költségek kezelése és számvétel róluk, pénzkezelő személyzet, törvényhatósági pénztárnokok beállítása és számvétel tőlük, az országos és kamarai pénztár közti kölcsönös követelések, pénznemek, bankjegyek ügyei, gyűjtések és engedélyezések, országos pénzalapok ügyei, a tartományi pénztár ügye). Ioan Alduleanu tanácsos referatuma a *görög nem egyesültek vallás- és oktatásügye* volt; Dunka Pál tanácsosé a *kamarai ügyek* (a megszüntetett tized és haszonbére ügyei — amelyek nem tartoztak a földtehermentesítési vagy uradalmi ügyek közé —, sóügyek, bányászati és harmincadügyek — a polgári és kamarai személyek vitái —, bányavárosok és aranymosók szabályozása, kincsleletügyek, kamarai illetékek, a pénzügyőrök ügyei) és a *postaügyek* (útvonalak, állomások). Jakabb Bogdán tanácsos referatuma a *rendészeti* ügyek (közbiztonság, rendőrség, csendőrség, sajtó-, színházrendészet, nyilvános előadások, táncmulatságok ügyei, gyűlés engedélyezése, termés és ínségügy, élelmiszerek stb. piaci árai, húsárszabályozás, útlevelek, igazoló jegyek, vándorkönyvek, mérték- és súlyügyek, dolog- és lelencház, elmegyógyintézet ügyei, hírlapi hirdetmények, koldulás ügye, rablók üldözése, rögtönbíráskodás engedélyezése, fegyverviselés, -használat, tiltott játékok ügyei, népmozgalmi statisztika, köztisztaság, fürdők rendje, építési, vadászati rend, gyűjtések ügye tűz-, víz-, jég- stb. károsultak számára, biztosító társulatok ügyei) és a *börtönügyek* (országos fogházak, törvényhatósági, városi és községi börtönök szabályozása, felszerelése, költségei). Az *egészségügy* Wass Albert titkár referatuma volt (orvosok, sebészek, szülészek, bábák, gyógyszerészek ügyei, az orvosok összefoglaló jelentései az egészségügyi helyzetről, járványok, himlőoltás ügyei, a fogházak egészségügye, beteg és elhalt katonák kimutatásai, egészségügyi statisztika, sebészműhelyek, gyógyszertárak, gyógyszergyárak megnyitását illető kimutatások, orvosok folyamodványai a Goldberg-ösztöndíjért, az orvossebészeti tanintézetek ügyei). Pál Sándor titkárhoz a *földművelési és úrbéri* ügyek tartoztak (a földművelés javítására célzó javaslatok, rendelkezések, gazdasági egyletek és tanintézetek ügyei, erdészeti ügyek, mező-, erdőrendészet, évi terméskimutatások és más agrárstatisztikák, lóversenyügyek, úrbéri és tizedkárpótlási ügyek, az úrbéri törvényszékek felállítása után is közigazgatási útra tartozó úrbéri ügyek, a regaliák, osztatlan közhelyek, közbirtokossági és községi erdők, a legelőarányítási ügyek). Végül Keserű Mózes kolozsmonostori apát referatumába tartoztak azok a *r. k. és g. e. egyházi ügyek*, amelyeket 1848 előtt a Commissio in Publico-Ecclesiasticis intézett (erdélyi r. k. iskolák, iskolai alapítványi helyek iránti kérelmek ügyei, iskolák javítására utalványozások,

az oktatási vonatkozású alapok ügyei; alapítványi kölcsön iránti kérelmek, papok és kántorok fizetésének utalványozása körüli kérelmek, lakásügyeik, a szebeni kolostori alapítvány és a Babb-alapítvány ügyei; a szebeni Theresianum ügyei).[155]

Az ügykörbeosztás nem elsősorban a hatáskör tekintetében sokatmondó; arra nézve ti., hogy egy-egy ügykör ügyeiből mit intézett az országos hatóság, az egyes normatív rendelkezések mondanak többet, arról pedig, hogy mely ügyek mily súllyal estek latba, maga az iratanyag. Az ügykörök elosztása a rendelkezés legérdekesebb vonása. A visszaállított Főkormányszék még mindig nem jutott túl a Gubernium differenciáltsági fokán: egy-egy ügycsoportot több tanácsos is intézhetett, egy-egy tanácsos hatáskörébe a legkülönbözőbb ügyek tartozhattak. A személyi adottságok (hozzáértés, felekezeti hovatartozás) és a referensek száma (tizenkettő) még mindig erősebben ható tényező, mint a szakosodás. Az még (különösen Erdély felekezetei 1848 előtti jogi helyzetének ismeretében) nem különösebben meglepő, hogy a vallásügyeket és oktatást öt referens intézi (a római katolikusokét Nemes János, a reformátusokét és evangélikusokét Kemény Domokos, az unitáriusokét Nagy Elek, aki a zsidóügyön belül nyilván e tekintetben is felügyeletet gyakorolt e felekezetre, a görög nem egyesültekét Alduleanu s végül bizonyos római katolikus és görög egyesült vallásügyeket Keserű apát — az ügybeosztásból nem tűnik ki, hogy a többi görög egyesült ügyek kihez tartoztak), bár itt is elgondolkoztató: miért van két referens kezén a római katolikus vallásügy, s miért különítik el így az unitáriusok vallásügyét a másik két protestáns felekezetétől? Szemet szúróbb azonban az, hogy a közigazgatási-közjogi ügyeket is két személyre osztják ki, s egyikük e mellé vallás- és oktatásügyi referátumrészt kap, vagy hogy Kemény Domokos a református és evangélikus vallás- és oktatásügy mellé megkapja az ipar-, kereskedelem-, közmunka- és közlekedésügyet. 1848/49-hez képest egyaránt visszaesés az, hogy a Commissariatica- és adóügyek ismét közös referatumba kerülnek; nem indokolt a postaügyek elválasztása sem a közlekedésügytől, a börtönügynek a rendőri ügyekkel való összepárosítása. A négy vallás jogai, az egyes személyek szakértelme, az 1848 előtti hatáskör- és ügykörbeosztás egyaránt hatottak a szakosodás ellen, s hozták létre ezt a nehezen áttekinthető helyzetet.

Érdemben nem sokat változtatott ezen a helyzeten az 1862. márciusi ügykörbeosztás sem (csak a referátumok személyi elosztását kellett a magyar tanácsosok egy részének kiválása miatt újra felkavarnia). A *kebli ügyek* most Nemes Jánoshoz kerültek, az *ipar-, kereskedelem-, közmunka- és közlekedésügyek* referense Schreiber Simon lett, külön referatum lett a *földtehermentesítési ügyeké*, ez Lázár Sándor tanácsoshoz tartozott; Nagy Elek korábbi referatumának *közigazgatási és közjogi* részét Jakabb Bogdán vette át, a *rendőri és börtönügyeket* Iacob Bologa tanácsos, a *kamarai és postaügyeket* és Schreiber korábbi referatumának egy részét (a közigazgatás rendszeresített költségei, az országos és kamarai pénztárak egymás közti követelései, bankóügyek, gyűjtések engedélyezése, az országos pénzalapok és a tartományi pénztár ügyei) Phleps Károly; Páll Sándor vette át a *városi és majorsági ügyeket* (id. Bethlen Gábor korábbi referatumát). Bíró Lajos titkár lett a *földművelés- és úrbéri ügyek* (a földtehermentesítési ügyek kivételével), valamint a *r. k. vallás- és oktatásügy* referense. A *főbiztossági és adóügyek* előadását Dimitrie Moga titkár látta el. Továbbra is Keserű Mózes apát referálta a Commissio in Publico-Ecclesiasticis által intézett *r. k. egyházi, oktatási és alapítványi ügyek*et; Pataki Dániel országos főorvos az *egészségügyet*. A *nem*

r. k. felekezetek vallás- és oktatásügyei külön-külön referatumokat képeztek (a reformátusokét ideiglenesen Füley István tanácsos, az evangélikusokét Schreiber Simon, az unitáriusokét Iszlay László titkár, a görög egyesültekét Lázár Sándor, a görög nem egyesültekét Iacob Bologa referálta — a zsidókét, a zsidóügy egészének keretén belül, Jakabb Bogdán —).[156] A kép lényegében ugyanolyan tarka, mint 1861-ben (a vallás- és oktatásügy vonalán még tarkább), s a referensek 1861-i és 1862-i referatumainak egybevetése sem a szakosodás haladása mellett vall.

Az ügykörbeosztás következő változását az 1863. május 8-i elnöki rendelet hozza. E szerint Szacsvai Zsigmond tanácsos referatumába a *kebli ügyek* tartoztak, továbbá a *korábbi közigazgatási és közjogi* referatum ügyeinek egy része (országos és adománylevéllel betölteni szokott hivatalok betöltése, ill. nyugalmazás ezeknél, bányatörvényszéki bírák, káptalani és konventi requisitorok kinevezése, főrang, nemesség, lovagi vagy más rang, kitüntetések ügyei; nemességi perek, névváltoztatási ügyek, a Főkormányszék, a két hiteleshely országos levéltára és a királyi táblai levéltár ügye, vallománykönyvügyek, káptalani és konventi hiteles kiadványok, közhitelű bizonyítványok ügyei s végül az országos kórházi bizottmány által kezelendő ügyek). Groisz Gusztáv tanácsos referatuma egyrészt az *ország- és magyar és székely törvényhatósági gyűlések* ügyeiből állt, másrészt az *ipar-, kereskedelem-, közmunka-, közlekedésügy*ből. Haupt Frigyes tanácsos Dimitrie Moga 1862-i *főbiztossági és adóügyi* referatumát vette át, s a *csendőrség* ügyeit. Conrad Schmidt tanácsoshoz, a szász natio comes-helyetteséhez a *városi és majorsági ügyek* tartoztak. Iacob Bologa tanácsos a *rendőri ügyeket* tartotta meg. Fekete Sámuel tanácsos látta el a *földművelés- és úrbéri ügyeket* és a *kebli ügyeknek* azt a részét, amely nem Szacsvaihoz tartozott. Lázár Sándor megtartotta a *földtehermentesítés ügyét*, Jakabb Bogdán is a *közigazgatási és közjogi ügyeknek* azt a részét, amit Szacsvai nem vett át tőle. Phleps Károly referatuma *(a kamarai és postaügyek és a referatumba tartozó költségvetéseik, pénztári stb. ügyek)* most Rannicher Jakabnak jutott. Keserű apát és Pataki főorvos megtartotta 1862-i referatumát. Az *egyes keresztény felekezetek vallás- és oktatásügye* most külön referatumokat képezett; a római katolikusokét Páll Sándor titkár, a reformátusokét Fekete Sámuel tanácsos, az evangélikusokét Rannicher tanácsos, az unitáriusokét Hajós János titkár, a görög egyesültekét Dunka Pál tanácsos s a görög nem egyesültekét Bologa tanácsos látta el.[157] A változás ismét csak a személyekben van (s a személyi változások értéke kétes), eltekintve a kebli és a közigazgatási-közjogi referatum kettéosztásáról és a csendőri ügyeknek az adó- és főbiztossági ügykörhöz utalásától.

1864. január 1-én Folliot-Crenneville újra szabályozta a referatumokat. A *földtehermentesítési* referatum (időközben önálló földtehermentesítési alapigazgatóság jövén létre) megszűnt, Conrad Schmidt referatumát Daniel Imre tanácsos vette át, s az egyes referatumokból csatoltak át másoktól bizonyos ügyköröket. Groisz megkapta korábbi referatumához a *postaügyeket* (azok végre együvé kerültek a közlekedésüggyel), kivéve az *előfogatügyeket*, amelyek a városi és majorsági ügyek referensséhez kerültek. Bologa tanácsos vette át a közigazgatási és közjogi referatumból a *zsidóügyet* s Rannichertől a *jótékony célú gyűjtések ügyeit*. Fekete Sámuel átvette Jakabb referatumából a *revindikált havasok* ügyét, s ő volt hivatva foglalkozni azokkal a királyi rendeletekkel és kérvényekkel, amelyek *földtehermentesítési* ügyekben mégis a Főkormányszékhez érkeztek. A többi referatumok maradtak.[158] Minimális előrelépés a szakosodás útján s bizonnyal személyi indokolású apróbb ügyköri vonatkozások — ennyi történt.

Közjogi vonatkozású volt az az intézkedés (a Főkormányszék 1862. március 29-i rendelete a szász universitashoz), amely egy 1796-i rescriptum határozmányait újította fel. Az universitas e szerint köteles volt jegyzőkönyveit azonnal felterjeszteni az udvarhoz; ez a Főkormányszék útján történt.[159] *Korábbi hatóság egész feladatkörének átvételét* jelentette az a szabályozás, amely (mindjárt működésének kezdetén) a Főkormányszékre ruházta mindazon ügyeknek intézését, amelyekkel korábban az erdélyi földtehermentesítési alapigazgatóság foglalkozott.[160]

A Főkormányszék és a visszaállított 1848 előtti törvényhatóságok viszonyát általában érintette két rendelkezés. Az első a törvényhatóságok főtisztjeinek az 1861. március 26-i udvari rendeletben kiadott ideiglenes utasítása volt. Ez a következőkben érintette a Főkormányszék hatáskörét: *a)* az uralkodói megerősítés alá tartozó választott tisztek névsorát rajta keresztül terjeszti fel a törvényhatóság az udvarhoz; *b)* ezek fizetésjavítása ügyében hozzá kell fordulni; *c)* az állandó bizottmány is a Főkormányszékhez küldi fel félévi költségvetését; *d)* az állandó bizottmányok a Főkormányszék alá tartoznak, az közvetlenül is levelezhet velük; hozzá terjesztik fel ülésjegyzőkönyveiket.[161] A második (amely az előbbiekben ismertetett korábbi intézkedések megújítása volt) az erdélyi udvari kancellária 1864. július 1-i rendelete (tartalmát az év július 12-én főkormányszéki elnöki körrendelet közölte a törvényhatóságokkal), amelynek értelmében a közigazgatás alsóbb szervei minden a területükön előforduló fontosabb eseményről jelentést tartoztak tenni az országos közigazgatási kormányszervnek (sürgős esetekben táviratilag is). Különös fontosságú eseményeknél ugyanakkor jelentést kellett küldeni ezekről az Erdélyi Udvari Kancellária elnökségéhez; erről a körülményről említésnek kellett történnie a Főkormányszékhez intézett felterjesztésben is.[162]

A Főkormányszék elnökségének a bíráskodással kapcsolatos hatáskörét illette két szabályozás. Az első az Erdélyi Udvari Kancellária 1863. szeptember 25-i rendelete volt (amelyet megerősített és interpretált 1864. július 27-i újabb rendelkezése is). Eszerint a bírói hatóságok olyan esetekben, amelyekben támogatásra van szükségük, „s *egyáltalán minden ügyeikben*" a királyi táblához forduljanak, amely, ha saját erői nem lennének elégségesek a feldat megoldására, a Főkormányszék elnökségéhez továbbította az ügyet.[163] A második a kancellária elnökségének 1864. június 8-i „intézménye": e szerint a törvényszékek elnökeinek, ülnökeinek, fő- és alügyészeinek és aljegyzőinek ideiglenes beállítása vagy áthelyezése a Főkormányszék elnökségének feladata volt. Ugyanez intézte valamennyi törvényszéki hivatalnok fizetési, jutalmazási és segélyezési ügyeit (csak a nyugdíjazások tartoztak a Főkormányszékhez magához). A törvényszéki ülnökök, fő- és alügyészek és jegyzők elbocsátása (amely korábban az igazságügyminisztérium hatáskörébe tartozott, most tehát az Erdélyi Udvari Kancelláriára kellett volna átszállnia) ideiglenesen szintén a Főkormányszék elnökségének feladata volt.[164]

Áttérve most már a közigazgatás egyes ágai szabályozásának ismertetésére: az abszolutizmus irányító szerveinek megcsappant kezdeményező kedve még mindig a *rendészet* terén mutatkozott a legaktívabbnak. Az általános rendészetet illető rendelkezések közül az első a Főkormányszék 1862. január 21-i körrendelete volt a fegyvertartást illetően. Ennek az országos közigazgatási hatáskörét illető pontjai a következők: *a)* katonai fegyvereket beszerezni vagy használni csak a törvényés helyhatóságok közbiztonsági őrszemélyzetének szabad; az illető szerv a Főkormányszékhez tartozik folyamodni engedélyekért az ilyen fegyverek vásárlására; *b)* ha akár katonai, akár egyéb fegyverek beszerzésének külföldről kell történnie,

ezt ismét csak a Főkormányszék engedélyezi; *c)* az országos közigazgatási hatóság ellenőrzést gyakorol az erdélyi fegyverművesek felett a fegyverviselési rendszabályok megtartását illetően.[165] Ugyancsak a fegyvertartás ügyével kapcsolatos négy további rendelkezés. Az első (Folliot-Crenneville 1863. május 26-i elnöki körrendelete) arra szólította fel az alárendelt közigazgatási hatóságok elöljáróit, hogy az ilyen elkobzott fegyvereket a hatóságnál gyűjtsék össze, s ha számuk elérte a húszat, tegyenek jelentést róla a Főkormányszék elnökségének.[166] 1863. december 1-én újabb elnöki körrendelet a fegyverengedélyek nyilvántartását rendelte el. (Az erre a célra készült űrlap rovatai a fegyvertulajdonos nevének, lakhelyének, az engedély számának, kiállítása keltének és tartamának, a fegyver fajtájának és az esetleges további közlendőknek feljegyzésére szolgáltak.) Ezeket a nyilvántartólapokat félévenként kellett felterjeszteni a Főkormányszék elnökségéhez.[167] Végül 1864-ből való két újabb rendelet az elkobzott fegyverekről kimutatások felterjesztése iránt: az április 30-i elnöki „körlevél", amely szerint kéthavonként kellett ilyen kimutatásokat felterjeszteni, és a november 25-i elnöki körrendelet, amely elégségesnek tartotta ezek félévenkénti beküldését.[168]

A rendészeti igazgatás egyes szakágaira vonatkozólag kiadott szabályozásokat az alábbiakban ismertetjük: a *sajtórendészet* körébe tartozik a Főkormányszék elnökségének az az 1864. január 21-i körrendelete, amely a hatóságok tekintélyét volt hivatva védeni. „Nem ritkán fordul elő" ti. „az az eset, hogy az időszaki sajtó útján egyes hivatalos cselekvények, vagy egyes hivatalnokok hivatalbani vagy azon kívüli eljárása és magatartása nyilvánosság elé hozatván, olyszerű bírálat tárgyává tétetnek, mely az illető hivatali testület, vagy egyéniségre kedvezőtlen árnyékot vetni alkalmas." Fontosabb ilyen eseteknél a törvényhatóságok és városok vezető tisztviselői haladéktalanul meg kellett hogy indítsák a vizsgálatot a tiszta tényállás kipuhatolása és felderítése iránt, s az érdekelt hírlapi közlemény nyilvánosságra kerülésétől számítandó tíz napon belül jelentéssel tartoztak az ügyről a Főkormányszék elnökségének.[169] Az *egyletek* feletti felügyelet körébe tartozott a Főkormányszék elnökségének 1864. június 6-i (az Erdélyi Udvari Kancellária 1864. május 29-i rendelkezésén alapuló) körrendelete. Ez az újonnan alakult egyletek alapszabályainak a Főkormányszék elnökségéhez való felterjesztését követelte, s előírta azt is, hogy egyletekbe külföldi személyek felvételéhez főkormányszéki elnökség engedélye szükséges.[170] A *tűzrendészetet* az az 1862. szeptember 12-i főkormányszéki elnöki körrendelet illette, amelynek értelmében minden fontosabb és nagyobb tűzesetről haladéktalanul jelentést kellett tenni neki.[171]

Az *útlevélrendészet* terén az abszolutizmus második évtizedében is történt néhány újabb szabályozás. Az első ezek között a Főkormányszék elnökségének 1862. január 19-i körrendelete. Minthogy „még a legújabb időben is" megtörtént, hogy „a külföldre szóló útlevelek kiszolgáltatására felhatalmazott törvényhatóságok a fennálló rendeletek számba nem vételével minden válogatás nélkül oly egyéneknek is szolgáltattak ki ily utazási okleveleket, akiknek utazási célja szembetűnőleg csak tettetett volt, és a kiknek az országból való eltávozás vagy éppen nem, vagy csak illő elővigyázat mellett rövid időre lett volna megengedhető", az elnökség megvonta a törvényhatóságoktól az útlevél-kiállítás jogát. Ezeket a továbbiakban csak ő adhatta ki. A törvényhatóságok elnökei csak sürgős esetekben (halál, betegség stb.) adhattak ki az egyesült dunai fejedelemségekbe, rövid időre szóló útleveleket. A legeltetési útlevelek, továbbá a határátlépési jegyek kiadásának

módja változatlan maradt.[172] Ugyanez év augusztus 29-én Folliot-Crenneville megszüntette a vándorkönyvekkel ellátott egyéneknek külön útlevelek kiállítását, azzal, hogy az utazási engedélyt vándorkönyvükbe kell majd bejegyezni.[173] Végül az 1863. november 8-i főkormányszéki elnöki rendelet lényegében véve megerősítette az 1862. január 19-i körrendeletben foglaltakat.[174]

A Főkormányszék egyéb teendőinek szabályozásai közül elsőnek a *gazdasági élettel* kapcsolatosak említendők. 1862. december 13-án a Főkormányszék (a kancelláriától nyert utasítás alapján) körrendeletet bocsátott ki az alsóbb közigazgatási hatóságokhoz: tegyenek jelentést arról, hogy vannak-e területükön részvénytársaságok, s terjesszék fel ezek alapszabályait is (annak jelzésével, hogy ezeket mely hatóság s mikor erősítette meg).[175] Az ipar- és kereskedelmi kamarák és a Főkormányszék, ill. a kereskedelmi minisztérium kapcsolatát szabályozta a kereskedelmi minisztérium 1863. október 3-án (az az évi február 17-i császári elhatározás alapján) kiadott rendelete. E szerint a kamarák tisztán kereskedelmi és ipari ügyekben általában közvetlenül a minisztériumhoz kellett hogy megtegyék jelentéseiket. Egyéb ügyekben (különösen választási, személyzeti — elnök megerősítése stb. —, költségvetési, számvételi, egyéb „das Oeconomicum betreffende" ügyekben, igazgatási változtatások, választási, ügyviteli rendtartás, szervezeti változások ügyeiben) a levelezésnek a Főkormányszéken keresztül kellett történnie.[176] Itt említendő még a Főkormányszéknek a vasútépítésekkel kapcsolatos teendőit illető szabályozás. Az 1865. december 7-i királyi rendelet úgy intézkedett, hogy a vasútépítkezések által érintett (a vasúttársaság által megváltandó, lerontandó vagy tűzbiztossá átépítendő) épületek ügyében helyszíni bizottsági vizsgálat tartása az országos közigazgatási hatóság feladata.[177] (Nem számított új rendelkezésnek, hanem egy korábbi, feledésbe ment szabályozás felújításának az Erdélyi Udvari Kancelláriának az az 1862. december 17-i rendelete, amely szerint a törvényhatóságok jelentésekkel tartoztak a Főkormányszéknek az évi termésered-ményekről, ez pedig a kancelláriának kellett hogy felküldje az összegezéseket.)[178]

Az *oktatásügy* terén a középiskolai statisztikák új szabályozása rótt feladatokat a Főkormányszékre. Az egységes szempontok szerint készült táblázatokat az iskolai év végén kellett felterjeszteni a Főkormányszékhez; onnan (a kancellárián keresztül) a birodalmi statisztikai igazgatósághoz kerültek.[179]

A Főkormányszék *egészségügyi* teendőivel kapcsolatban a következőket kell elmondani: 1861. szeptember 16-án az országos közigazgatási hatóság körrendeletet bocsátott ki az alsóbb közigazgatási szervekhez a gyógyszertárak, fűszerkereskedések és borbélyműhelyek évi ellenőrzése tárgyában. A rendelkezés értelmében ezek a hatóságok a vizsgálat részletes jegyzőkönyvét (és a vele kapcsolatos esetleges megjegyzéseket) évente fel kellett hogy terjesszék hozzá.[180] A Főkormányszék teendői közé tartozott a kolozsvári bábaképző intézet ösztöndíjas növendékeinek kiválogatása is.[181] Bizonyos feladatok hárultak rá a nagyszebeni elmegyógyintézet igazgatásával kapcsolatban is. Ő állapította meg az ápolási díjakat (a külföldi személyekre nézve az igazgató és az ápolt hozzátartozói közt megegyezés jöhetett létre, de ezt is a Főkormányszék elé kellett terjeszteni jóváhagyásra). Esetleges részletfizetés vagy ingyenes ápolás engedélyezése is az ő hatáskörébe tartozott. Ingyenes ápoltaknak gyógyultan hazaküldése tárgyában is (ha ti. hozzátartozói nem vitették haza a felépültet) neki kellett jelentést tenni.[182]

A *hadkiegészítés* terén a Főkormányszék hatáskörét az alábbi szabályozások érintették: a hadkiegészítési kontingens felosztása az egyes törvényhatóságokra és városokra a Főkormányszék feladata volt: ez ebben a kérdésben a főhadiparancsnoksággal egyetértésben kellett hogy eljárjon. Erre a célra minden törvényhatóságtól bekérte az I—II. korosztályba tartozó hadkötelesek, továbbá az említett korosztályok katonai szolgálatra teljesen képtelen tagjai összegező kimutatását; ezek alapján történt aztán a kivetés.[183] Korábbi (de időközben némileg módosított) rendelkezést újított fel (s állított vissza eredeti formájára) a kancellária 1863. november 14-i rendelete; e szerint az I—II. korosztályba tartozó ifjaknak csak a Főkormányszék adhatott nősülési engedélyt.[184]

Az *adóigazgatásra* a Főkormányszéknek éppúgy nem volt *érdemi* befolyása, mint közvetlen elődjének. Mindenesetre támogatást kívánt nyújtani az adóigazgatás közvetlen szerveinek azzal, hogy havi kimutatásokat követelt a befolyt adóösszegekről. (Ezeket a Főkormányszék elnökségének kellett megküldeni.)[185]

A Főkormányszék *börtönügyi* feladatait illetőleg a következőkről kell említést tennünk: 1862. június 24-én az országos közigazgatási hatóság körrendeletben utasította a törvény- és helyhatóságokat, hogy engedélye és rendelkezése nélkül ne szállítsanak rabokat a szamosújvári és nagyenyedi országos börtönbe.[186] A foglárok felvételét pedig az 1863. július 8-i kancelláriai rendelet szabályozta: ehhez (a Főkormányszék útján) esetről esetre az uralkodótól kellett engedélyt kérni.[187]

Az országos közigazgatási hatóság feladatkörének egyéb, kisebb jelentőségű szabályozásaival e helyütt ismét nincs módunk foglalkozni.

Az abszolutizmus rendszerének felszámolása (az 1867-es kiegyezés) egyben a különálló Erdély megszűntét is jelentette. Az 1848-ban már kimondott uniót újból törvénybe iktatják. Az 1868. XLIII. tc. 6. §-a értelmében „a kormányzat az erdélyi területre nézve is a törvények értelmében Ő Felsége magyar felelős minisztériuma által gyakoroltatik". A 7. § pedig feloszlatta a Főkormányszéket, s megbízta a minisztériumot: 1869. május 1-ig szüntesse meg annak működését.[188] Már az a két esztendő is, ami a kiegyezést a Főkormányszék feloszlatásától elválasztotta, tanúskodik róla, hogy a kormány nem sietett túlságosan Erdély ügyeinek kézbevételével. 1848-cal ellentétben most volt ideje a cselekvésre. Bár 1867-tel (ill. az unió másodszori törvénybe iktatásával, 1868-cal) Erdély különállásának jogi alapja megszűnik, a kiegyezés éve után (1872-ig bezárólag) még egy korszaka van az erdélyi közigazgatás történetének: az Erdélyi Királyi Biztosság időszaka.

A kormány ti. közvetlenül a kiegyezés után Péchy Manó Abaúj megyei főispánt küldte királyi biztosként Erdélybe. A biztos a kormány alá volt rendelve; a Főkormányszék munkáját (míg ti. nem oszlott fel) mint annak elnöke volt hivatva irányítani. Péchy azonban csak működésének bizonyos szakaszaiban tartózkodott Kolozsvárott; így a Főkormányszék ügyeit Groisz Gusztáv, Kolozsvár rossz emlékű 1848-as főbírája, ekkor már a Főkormányszék alelnöke vezette. A királyi biztos egyik fő feladatául az igazgatás átszervezését jelölte meg utasítása. Meg kellett indítania a törvényhatóságok alkotmányos szervezését, javaslatokat kellett tennie ez iránt a kormánynak. (Utasítása szerint maga csak sürgős esetekben intézkedhetett.) Másrészt az utasítás a biztos feladatává tette az unió védelmét és megerősítését, a „nemzetiségi súrlódások" megelőzését.

Minthogy tehát Péchy többnyire nem tartózkodott Kolozsvárott, hanem megyéje székhelyéről, Kassáról látta el — titkára segítségével — teendőit, 1867

és 1869 tavasza (a Főkormányszék működésének beszüntetése) előtt a következő helyzet alakult ki: az immár a magyar kormánynak alárendelt Főkormányszék folytatja működését, miközben hatáskörét lassan-lassan átadja a magyar minisztériumoknak (abban az értelemben, hogy azok bizonyos ügyekre nézve közvetlen érintkezésbe lépnek az erdélyi törvényhatóságokkal). Emellett egy új elnöki hatáskör jön létre (a főkormányszéki elnökét ti. többnyire az alelnök gyakorolja), s ez elválaszthatatlan Péchy pártpolitikusi teendőitől. Ez az utóbbi (a királyi biztosnak, utasításán túlmenőleg, a gyakorlat során kialakult hatásköre) az igazgatás átszervezésének ügyeire terjed ki (személyzeti, szervezeti stb. ügyek), továbbá a kiegyezéssel kapcsolatban felmerült alkotmányjogi ügyekre. Fontos feladata a biztosnak a román nemzeti mozgalom elleni harc. Ez a mozgalom nagyra nőtt, s kapcsolatokkal rendelkezett a határokon túl is. Az erdélyi román nemzeti mozgalomról érkező jelentések, Erdélybe érkező román politikai vagy kulturális személyiségek figyeltetése és az ellenük tett intézkedések, jelentések és rendelkezések a hivatalos nyelvet illetőleg, kémhálózat létrehozása Romániában, határsértési ügyek: ilyen és ehhez hasonló ügyek iratai jelzik a biztos ez irányú működését. A román nemzeti mozgalom mellett a szászokéval kapcsolatban is voltak teendői Péchynek (ha sokkal kisebb mértékben is). A biztos bizonyos rendészeti ügyekre is kiterjesztette működését (s ennek joga is megillette, hiszen a rendészeti ügyek ellátása az abszolutizmus korában is az országos közigazgatási hatóság elnökének volt a feladata). Különösen az egyletek ellenőrzése érdemel ez irányú munkájából figyelmet: honvédegyletek, népkörök, demokrata körök, munkásegyletek figyeltetése, betiltása stb. tartozott ide. Végül (kisebb-nagyobb fontosságú, de inkább egyedi jellegű közigazgatási ügyek mellett): a biztos volt Erdélyben a kormánypárt főexponense, s ez választások alkalmával jelentett számára teendőket. A miniszterelnökök és belügyminiszterek (gyakran magánlevélben) neki adtak utasításokat a választást illetőleg, tőle kértek információkat a választási lehetőségekkel kapcsolatban, hozzá küldték a választások pénzelésére szánt összegeket stb.

1869 májusával a helyzet annyiban változott meg, hogy a Főkormányszék által még a minisztériumok közvetlen intézésébe át nem adott ügyeket a biztosi hivatal vette át. Ez öt ügyosztályra bomlott; az I. az elnöki, kebli (nagyrészt személyzeti), általános és útlevélügyeket intézte; a II. a közjogi, közigazgatási, városi, községi, ipari és kereskedelmi, s 1869. június 1-től az úrbéri és rendőri ügyeket is; a III. osztály mindazokat az ügyeket, amelyekkel nem a többi, szakjellegű osztályok foglalkoztak; a IV. a közegészségügyieket (ide kerültek a veszteglőintézetek politikai vonatkozású heti jelentései is); az V. osztály a katonai vonatkozásúakat. A hivatalnak ez az *általános* hatásköre a minisztériumok és az erdélyi alsóbb igazgatási szervek közötti kapcsolat kiépülésével fokozatosan csökkent, egyre inkább a helyi ügyekre korlátozódott. 1872-ben már nagyrészt csak a katonasággal kapcsolatos és egészségügyi igazgatási működést fejtett ki. 1872. szeptember 30-án az Erdélyi Királyi Biztosság megszüntette működését. *Ez az időpont a külön erdélyi országos kormányzati szervek működésének, a különálló Erdélynek végét jelenti.* (Ami ezután még néhány évig tart — a megszűnt országos hatóságok levéltári hivatalainak működése stb. —, az már nem tekinthető olyan igazgatási tevékenységnek, amely ezt a terminust későbbre tolná.)

*

Az 1849 és 1867 közti erdélyi országos közigazgatási hatóságok *ügyintézését* nincs módunk ismertetni. Csak irattározásukról szükséges egyet és mást összefoglalóan elmondani.

A kormányzóság irodája működésének első szabályozására 1850 legelején került sor.[189] Az ezt követő években is számos változás figyelhető meg az iratkezelés módjában, ezekről a hatóságok általános iratainak ismertetésénél számolunk be; általános szabályozás azonban csak 1855 tájt történik. A registratura új utasítása 1856 elejével lép életbe. Az utasítás értelmében a registraturán őrzendő irat az expediturától került oda. A kiadóban letisztázott és elküldött iratok visszamaradó részeit az irattár vezetője vette át, iratjegyzék ellenében. Ez ellenőrizte az iratok meglétét, rájuk jegyezte az átvétel napját, kiválasztotta belőlük a valamiért különleges őrizetben részesítendő darabokat, s az iratjegyzéket átadva a kiadónak, megkezdte az anyag tulajdonképpeni irattári feldolgozását. Az első (és az egyik legdöntőbb) momentuma ennek a munkának az iratok szétosztása volt a különböző irattári osztályok (Registraturs-Abtheilungok) közt. Tizenhárom ilyen osztály volt, mindegyikük a helytartóság egy-egy nagy ügykörét (rendőri ügyek, községi ügyek stb.) foglalta magában. Ennek megtörténte után az irattár vezetője ellenőrizte: pontosan rávezették-e az iratokra a szükséges kancelláriai ügyintézési feljegyzéseket. Az egyes osztályoknál történt az iratok lajstromozása. Az osztály anyagát (előre megállapított séma szerint) kisebb tárgyi csoportokba (Nummer) osztották. A Nummereken belül az iratok további kisebb egységekbe kerültek: az ún. Subnummerekbe. A Subnummer az *egyedi* ügy *összes* irata it tartalmazta; így állhatott egyetlen iktatmányból is, de akár több százból is. Olyan esetekben, amelyekben egy irat többféle tárgyat is tartalmazott, ezt természetesen csak egy osztály anyagában helyezhették el; a többi érdekelt osztályoknál pedig kivonatok vagy egyszerű feljegyzések utaltak az eredeti iratra. Az így rendezett anyagot többféle segédkönyvbe vezették be. Elsőnek a lajstromkönyvek említendők közülük. Ezek egy-egy osztály irataihoz készültek. Nummerek szerint tagolódtak; az egyes Nummerek tartalmát (a bennük foglalt ügykört) nyomtatva tüntették fel az egyes lapok tetején. A lajstromkönyv rovatai a következők voltak: Nummer, Subnummer, az irat tárgya (rövid kivonat) és iktatószáma. Az egyes osztályok anyagához betűsoros mutatók is készültek (Alphabetisches Hilfsbuch). Ezek az ilyen segédkönyvek szokott képét mutatták: címszavaiknál az irat tárgykivonatát és jelzetét tüntették fel. (Ezek mellett a mutatók mellett készült az irattár anyagához egy ún. Haupt-Index is. Ez valamennyi osztály anyagát felölelte; címszavai és a tárgykivonatok mellett az irat iktatószámát tüntette fel.) Miután az iratokra rákerült az irattári osztály, Nummer és Subnummer jelzése, ezt a jelzetet bevezették az iktatókönyvekbe s az ún. szám-elenchusba (Nummer-Elenchi, Perceptions-Buch) is.

Meg kell még emlékeznünk a segédkönyveknek egy különleges fajtájáról, a keletkönyvről (Daten-Buch). Ez annak feljegyzésére szolgált, hogy az év egyes napjain milyen idegen számú és saját számú iratok érkeztek a hatósághoz.[190]

Különválasztották az irattárban a normatív jellegű iratokat; ezek önálló sorozatot képeztek. Külön sorozatba kellett hogy kerüljenek a nyomtatott és sokszorosított rendeletek, hirdetmények stb. Szintén már 1849-től kezdve úgynevezett szabályrendeletei könyveket (Normalien-Buch) is vezettek; ebbe az előírás szerint a birodalmi és országos törvénylapban meg nem jelent normatív rendelkezéseket kellett bemásolni, vagy nyomtatott, ill. sokszorosított példányukat elhelyezni.

(A gyakorlatban persze sokszor megtörtént, hogy olyan iratok is kerültek ide, amelyek a két említett hivatalos lapban is olvashatók voltak.)[191]

Az abszolutizmuskori országos közigazgatási hatóságok levéltára némileg csonka. A kormányzóság általános irataiban nem kevés (különösen az első években) a hiány.[192] A legfájdalmasabb csonkulás azonban 1861-ben, a Főkormányszék visszaállítása előtt érte a levéltárat. Mielőtt ti. az iratanyagot átadták volna a jogutód hatóságnak, a katonai és polgári kormányzóság elnöki irataiból kiválogatták a katonai, a határőrizeti és az állambiztonsági vonatkozású darabokat. Ezek nem kerültek átadásra. Az iratrablók alapos munkát végeztek; még az iktató- és mutatókönyvekből is törölték a kiemelt iratokra vonatkozó bejegyzéseket, sőt (nagyobb biztonság kedvéért) a segédkönyvek egy részét újra is írták. Másrészt viszont az 1960-as évek elején lezajlott rendezés új fondok és állagok egész sorát alakította ki.

JEGYZETEK

[1] A feloszlatást elrendelő császári határozat 1848. december 22-én kelt. (ETKL 1849—50:Gy:9.o.)

[2] Az Erdélyre vonatkozó határozmányok az 1849. március 4-i alkotmány 74. §-ában találhatók (Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaisertum Österreich, 1849. évf. Bécs, 1850. 159. o.).

[3] Az „alapvonalak" ismertetett szakaszait l. Reichs-Gesetz und Regierungsblatt . . . 1849:459—461. o.

[4] ETKL 1849—50:Gy:2.o.

[5] Az egykorú hivatalos szóhasználat szerint károlyfehérvári.

[6] A rettegvidéki hivatalt 1850. április 15-én ügyviteli okokból Besztercére tették át. (Wohlgemuth 1850. április 26-i rendelete: ETKL 1850:Gy: 92. o.)

[7] 1850. júniusában ennek a vidéknek a székhelyét is áthelyezték Marosvásárhelyre. (Wohlgemuth 1850. június 13-i rendelete: ETKL 1850:Gy: 173. o.)

[8] Kifejezett bíráskodási hatáskörrel az 1849. szeptember 21-i szabályozás szerint csak a szebenvidéki főbiztos rendelkezett.

[9] Az egykorú hivatalos magyar szóhasználat kerületeknek és alkerületeknek fordítja a Bezirk és Unterbezirk kifejezést. Tekintettel azonban arra, hogy a kerület terminust a Kreis fogalmának fordítására kívántuk fenntartani, ez esetben kénytelenek vagyunk eltérni az egykorú szóhasználattól.

[10] A rendelkezést, Erdély új területi beosztásának részletes ismertetését és a három ismertetett utasítást l. ETKL 1849—50:Gy:35—52. o.

[11] Wohlgemuth hirdetményét és a hozzá mellékelt Haynau-féle proklamációt l. ETKL 1849—50:Gy:6—8. o.

[12] ETKL 1849—50:Gy:33—34. o.

[13] A hirdetményt l. ETKL 1849—50:Gy:11. o.

[14] 1849. október 30-án a kormányzóság elrendeli annak az öt katonai vidékparancsnokságnak, amelyekben haditörvényszéket állítottak fel, hogy tegyenek jelentést a kerületükben működő haditörvényszékek által letartóztatott és kivizsgálás alatt álló rendkívül súlyos cselekményekkel vádolt személyekről. (F 259. 1849:16677.)

[15] Ez utóbbiakra nézve l. a katonai és polgári kormányzóság 1849. október 27-i körrendeletét a katonai körzetparancsnokokhoz: a felségsértés miatt vád alá kerülő személyek lefoglalt vagyonát haladéktalanul gondos kezelés alá kell venni, hogy a kincstárt ne érje e téren károsodás. (F 259. 1849:1525.)

[16] A hirdetmény: ETKL 1849—50:Gy: 33—34. o. Az idézett szöveg a 33. oldalon.

[17] A rendeletet l. F 259. 1855:Fasc. 26. Nr. 505. (5411.b.) Ennél az iktatószámnál (egyéb iratok mellett) egy litografált összeállítás található az alsóbb közigazgatási hatóságok által a katonai és polgári kormányzóságnak, ill. utódának, a helytartóságnak teendő jelentésekről. A továbbiakban a fenti jelzetre való hivatkozások erre az összeállításra vonatkoznak.

[18] F 259. 1849:1295.
[19] F 259. 1849:1551.
[20] F 259. 1849:1574.
[21] A belügyminisztérium 1849. szeptember 12-i rendeletét l. F 259. 1849:681.
[22] F 259. 1849:1521.
[23] F 259. 1849:1575.
[24] F 259. 1849:1679.
[25] F 259. 1849:3811.
[26] F 259. 1850:517.
[27] 1849. augusztus 20-án Bedeus már jelentést is tett a belügyminisztériumnak az újjászervezésről. Bach 1849. szeptember 11-i rendeletében (F 259. 1849:682) jóváhagyólag nyugtázta a tett intézkedéseket.
[28] A pátenst a pénzügyminisztérium 1849. október 23-án küldte meg a kormányzóságnak. (F 259. 1849:1663.)
[29] L. erre nézve a kormányzóság 1850. augusztus 8-i jelentését a pénzügyminisztériumnak. (F 259. 1850:16432.)
[30] L. erre vonatkozólag: F 259. 1849:2164. (A kormányzóság 1849. november 18-i rendelete Bedeushoz.)
[31] A rendeletet l. F 259. 1850:19263.
[32] A pénzügyminisztérium rendeletét s az ebből folyó intézkedéseket Schwarzenberg 1851. november 28-i rendelete tette közzé. (ETKL 1851:647—648. o.)
[33] L. erre nézve a kormányzóság 1850. január 30-i értesítésének fogalmazványát (F 260. 1850:1177).
[34] A császári rendelkezést Schwarzenberg kormányzó 1852. június 22-i hirdetményében tette közzé. (ETKL 1852:345. o.)
[35] A bizottságok megalakítását (kettő, az udvarhelyi vidékre nézve Marosvásárhelyen és a kolozsvári vidékre nézve Szilágysomlyón már működött ekkor) Wohlgemuth 1850. március 13-i hirdetménye adta tudtára az országnak (ETKL 1849—50: 1850. év 23. o.).
[36] Wohlgemuthnak a szervezést bejelentő 1849. november 20-i rendeletét, amely egyben mintegy pályázati hirdetmény is az új bíróságok állásaira, l. ETKL 1849—50: Gy:97—98. o.
[37] Az 1850. április 28-i hirdetményt l. ETKL 1849—50:1850. év 135—136. o.
[38] L. Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt 1850:1223—1230. o.
[39] Az igazságügyminisztérium 1850. szeptember 10-i keltű rendeletét l. F 259. 1850: 21204; az ezt közzétevő, 1850. szeptember 18-i keltű kormányzósági hirdetményt: ETKL 1849—50:1850. év 246—247. o. Az utasítást: F 259. 1850:23400 és ETKL 1851: 11—13. o.
[40] L. ETKL 1849—50:1850. év 264—265. o.
[41] F 259. 1850:1093.
[42] F 260. 1851:21058.
[43] A rendeletet l. Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt 1851:95—96. o.
[44] F 260. 1850:29789.
[45] F 259. 1849:681.
[46] F 259. 1849:1430.
[47] ETKL 1849—50:Gy. 92. o.
[48] A hirdetményt és a vidéki dragonyosok „szervezeti és szolgálati utasítás"-át l. ETKL 1849—50:Gy: 146—152. o.
[49] Az 1850. február 8-i rendeletet, valamint Wohlgemuth 1850. április 25-i körrendeletét, amellyel ezt megküldötte a vidéki hivataloknak, l. ETKL 1850:93—97. o.
[50] Erről Wohlgemuth 1850. április 26-i rendeletében értesítette a vidéki hivatalokat. (ETKL 1850:132. o.)
[51] A legfőbb rendőrhatóság 1852. május 27-i értesítését működésének megkezdéséről l. F 260. 1852:182—183. o. Hatáskörének szabályozását: uo. ad 184. o.
[52] L. ezekre nézve: F 259. 1855: Fasc.26. Nr. 595(5411):3—5.o.
[53] F 259. 1855:Fasc.26. Nr. 595 (5411): 74. o.
[54] A kormányzóság két idézett rendeletét l. F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411):5—8. o.
[55] Az egyleti törvényt l. Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt 1852. 1109—1116. o.
[56] A rendeletet l. ETKL 1852:181. o.
[57] Kaucióköteles volt minden időszaki nyomtatvány, amely akár csak mellékesen is, a napi politikai eseményekkel, politikai, vallásos vagy társadalmi kérdésekkel foglal-

kozott, s egyéb sajtótermékek is, amennyiben, tartalmuk vagy a sajtórendtartás megsértése miatt, bírói ítélet így ítélkezett.

[58] A rendtartást l. Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt, 1852:603—615. o.

[59] L. erre nézve Karl Schwarzenberg kormányzó 1852. szeptember 1-én kelt hirdetményét. (ETKL 1852:468. o.)

[60] A kormányzó 1852. szeptember 10-i rendeletét l. ETKL 1852:470—471. o.

[61] A kormányzónak a birodalmi rendőrfőnökség 1852. szeptember 15-i rendelkezését ismertető szeptember 28-i rendeletét l. F 259. 1855:Fasc. 26. Nr. 595(5411):2. o.

[62] A rendtartást a belügyminisztérium 1850. november 25-én küldte meg a Gouvernement-nak. F 260. 1850:29791.

[63] F 260. 1850:29791.

[64] A színházi vétségek ügyében végzendő bíráskodásra vonatkozó rendelkezést a bel-, had- és igazságügyminisztérium adta ki 1851. december 21-én. (ETKL 1852:22.)

[65] Az idézett §-t l. ETKL 1851:710. o.

[66] A kormányzó 1852. június 29-i rendeleteit l. F 259. 1855:Fasc. 26. Nr. 595(5411): 3. o.

[67] A rendeletet l. ETKL 1849 —50:Gy:92—95. o.

[68] A kormányzóság 1851. október 20-i rendeletét l. F 259. 1855:Fasc. 26. Nr. 595 (5411):1. o.

[69] Kétes, mennyire került alkalmazásra Erdélyben ez a rendelkezés. L. erre: F 259. 1850:19752.

[70] A rendeletet l. ETKL 1851:332—336. o.

[71] A kormányzóság 1851. október 20-i rendeletét l. F 259. 1855 Fasc. 26. Nr. 595 (5411): 59—61. o.

[72] Az igazságügyminisztérium aznapi rendeletét l. Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt 1853: 6—8. o.

[73] Wohlgemuth 1850. szeptember 30-i hirdetményét l. ETKL 1850: 260—263. o. Megjegyzendő: bár a kormányzóság hatásköre az úrbériség megszüntetését, ill. az úrbéri kárpótlást illető ügyekben nem volt részletesen szabályozva, a hatóság jelentős arányú normatív tevékenységet folytatott ezen a téren.

[74] A szabályzatot l. ETKL 1851:668—716. o.

[75] L. erre nézve: F 259. 1850:7490, 8040.

[76] Az igazgatóság felállítása a kereskedelem-, ipar- és közmunkaügyi minisztérium 1849. november 13-i rendelete alapján történt; működését 1850. január 1-én kezdte meg. Utasítása csak annyiban utalt a kormányzósággal való kapcsolatára, hogy sürgős esetben ahhoz kellett fordulnia, ettől kellett utasítást kérnie. (F 259. 1849:3877.)

[77] A rendeletet és a hozzá mellékelt tervezetet (az erdélyi iskolaügy megszervezésének alapvonalai) l. F 259. 1850:3306.

[78] A rendeletet és Heuffler utasítását l. F 259. 1850:5552.

[79] A törvényt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1850. július 17-én küldte meg a kormányzóságnak. (F 259. 1850:16507.)

[80] A rendelet kelte 1852. szeptember 10. Szövegét l. F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595 (5411): 48—49. o.

[81] L. erre F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411): 30. o.

[82] A rendeletet, az utasítást és az utóbbihoz mellékelt táblázatokat l. 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411): 38—43. o.

[83] A két rendeletet és mellékleteiket l. F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411): 9—24. o.

[84] A belügyminisztérium 1851. május 12-i rendeletét l. Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt 1851:373—386. o.

[85] A belügyminisztérium 1851. május 12-i rendeletét l. Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt 1851:373—386. o.

[86] A két kabinetiratot l. ETKL 1851: 504—505., 507—508. o.

[87] A nyílt parancsot l. ETKL 1852: 91—92. o.

[88] Az „alapelveket" és a kísérő császári kabinetiratot l. ETKL 1852:92—97. o. A „Grundsätze" nem konkrét intézkedéseket tartalmaz. Az igazgatási apparátus felépítése szempontjából legfontosabb része a 4—6. pont; ez újból a koronatartományok igazgatásának hármas tagolódását (körzet, kerület, koronatartomány) mondja ki.

[89] A definitivumnak a helytartóságra és a helytartóra vonatkozó részeit l. ETKL 1853: I. 46—57. o.

[90] A helytartóság működése 1854. május 29-ével kezdődött. (L. erre nézve F 259. 1854: $\frac{24}{4}$ sz. a. Schwarzenberg 1854. június 2-i jelentését a belügyminiszterhez.)

[91] Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt 1854. 1160—1161. o.

[92] A helytartóság vezetőjének címe továbbra is kormányzó (Gouverneur) maradt. (L. erre nézve: Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt 1856:753.)

[93] A belügyminisztérium erre vonatkozó 1853. november 19-i rendeletét l. F 259. 1853:134/215.

[94] A rendeletet l. F 259. Reg.-Abth. 8. Nr. 1. Subnr. 49.

[95] Mindkét rendeletre l. F 260. 1860:164. o.

[96] F 259. 1855. Fasc. 26. Nr. 595(5411): 75—76. o.

[97] F 259. 1855. Fasc. 26. Nr. 595(5411): 76—82. o.

[98] A rendeletet l. F 260. 1856. 269—272. o.

[99] A rendeletet l. ETKL 1857. 76—80. o.

[100] Az idézett rendeletet l. F 260. 1857. 180. o.

[101] A két szerv utasítását, amelyet a kormányzóság elnöksége 1858. április 2-án adott ki, l. F 260. 1858. ad 98. o.

[102] L. erre nézve a kormányzó 1858. június 4-i körrendeletét. (F 260. 1858. 170—171. o.)

[103] A szabályozást, továbbá a kormányzónak ezt tudtul adó 1858. június 4-i körrendeletét és rendelkezését Kirchner rendőrigazgatóhoz l. F 260. 1858. 170—172. o. és a 172. o. melléklete.

[104] A rendeletet l. ETKL 1858: I. oszt. 85—91. o.

[105] A helytartóság rendeletét l. F 260. 1859. 84. o.

[106] A kormányzó 1856. február 7-én elnöki rendeletben közölte ezt a helytartóság osztályaival. (F 260. 1856. 15. o.)

[107] A rendeletet l. ETKL 1856: I. oszt. 309—310. o.

[108] A rendelet úgy intézkedett, hogy azok felett az egyletek felett, amelyeknek engedélyezése az 1852. november 16-i egyházi törvény értelmében a helytartóság feladata, részben a helytartóság gyakoroljon ellenőrzést (amennyiben ti. az egyesület célja tagjainak közös jövedelemszerzése), részben az alsóbb közigazgatási hatóságok. Az elmondottakra l. F 259. Reg.-Abth. 8. Nr. 1. Subnr. 50.

[109] A rendtartást l. ETKL 1857: II. oszt. 38—56. o.

[110] A kormányzó rendeletét l. F 260. 1856: 295. o.

[111] A rendeletet l. ETKL 1854. II. oszt. 2—5. o.

[112] ETKL 1855. II. oszt. 138—142. o.

[113] ETKL 1857: I. oszt. 69—76. o.

[114] ETKL 1853: I. oszt. 741—742. o.

[115] F 260. 1856: 45—47. o.

[116] A szabályzatot l. ETKL 1857: I. oszt. 149—159. o. (Az érdekelt rész a 158. oldalon.)

[117] A rendeletet l. ETKL 1859: I. oszt. 594—595. o.

[118] Az 1859. április 24-i pátenst és a községtörvényt l. ETKL 1859: I. oszt. 135—239. o.

[119] A bel- és igazságügyminisztérium 1857. december 19-i rendelete értelmében az úrbéri főtörvényszéknek 1858. január 15-én, az elsőfokú úrbéri törvényszékeknek 1858. január 30-án kellett megkezdeniük működésüket. (Reichs- und Regierungs-Gesetzblatt 1857:947. o.)

[120] A rendeletet l. ETKL 1858: I. oszt. 638—644. o.

[121] A helytartóság hirdetményét l. ETKL 1855: II. oszt. 64—65. o.

[122] ETKL 1858: II. oszt. 165. o.

[123] A rendeletet és a kormányzóságnak ennek alapján kiadott hirdetményét l. F 260. 1853:72. Az utóbbi nyomtatásban: ETKL 1853: II. oszt. 145—155. o.

[124] Az 1857. június 4-i nyílt parancsot és az erdőtörvényt l. ETKL 1857: I. oszt. 431—465. o.

[125] A rendeletet l. F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411): 75. o.

[126] L. erre nézve: F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411): 57. o.

[127] F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411): 66. o.

[128] F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411):66—67. o.

[129] F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411):67. o.

[130] A rendeletet a helytartóság 1856. július 25-én hirdetményben tette közzé. (L. ETKL 1856:II. oszt. 100. o.)

[131] F 260. 1853:72.
[132] A rendeletet l. ETKL 1857:I. oszt. 301—304. o.
[133] F 259. 1853: $\frac{38}{97}$.
[134] F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411): 27. o.
[135] A rendeletet l. ETKL 1857:II.oszt. 61—75. o.
[136] F 259. 1855: Fasc. 26. Nr. 595(5411):30. o.
[137] F 260. 1855:42. (A rendelkezés egy 1852-i szabályozást módosított; aszerint ti. minden ilyen ügy a kormányzóság elé tartozott.)
[138] ETKL 1859:II.oszt. 18. o. (Az utasítás kivonatosan jelent meg az ETKL 1859. évfolyamában — II. oszt. 5—38. o.)
[139] Az ezt az intézkedést tartalmazó rendeletet a helytartóság adta ki 1859. január 29-én (ETKL 1859:II. rész39—42. o.). Mind az előbb említett ideiglenes hadkiegészítési utasításnak, mind ennek az 1858. szeptember 29-i hadkiegészítési törvény szolgált alapjául.
[140] F 260. 1854. 5—6. o.
[141] Az utasítást, mellékleteit és a helytartóság kísérő rendeletét l. ETKL 1856:II. oszt. 19—72. o.
[142] A rendeletet l. F 260. 1857: 321. o.
[143] F 260. 1859. 29. o. (A helytartóság 1859. február 10-i átiratai az országos főtörvényszék elnökségéhez és Johann Meutberger országos főtörvényszéki tanácsoshoz.)
[144] A rendeletet magát l. F 260. 1860. 1. o.
[145] A rendeletet az új belügyminiszter, Goluchowski adta ki. (L. ETKL 1859:I.oszt. 543—544. o.)
[146] Ezt a megállapodást a helytartóság 1859. november 4-én adta alantasai tudtára. A rendeletet l. F 260. 1859. 215. o.
[147] A rendeletet l. F 260. 1860. 205—208. o.
[148] Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből. 1849. július 19.—1866. április 17. (I—II. köt. Temesvár, 1894.) I. köt. 242—243. o.
[149] Az 1860. december 9-i, 10-i és 21-i kéziratra nézve l. Erdély nagyfejedelemség hivatali tiszti névtára 1863-dik évre. — Hozzá járul: a rendeletek és intézkedések tára, Erdély alkotmányos felosztása s helységneveinek betűsoros jegyzéke (a továbbiakban: Schem.) Kolozsvár, 1863. II. rész. 2—3. o.
[150] A helytartóság elnökségének 1861. április 14-i hirdetménye közölte ezt. (Kivonatosan l. Schem. 1863:II. rész. 8. o.)
[151] Schem. 1863: II. rész. 12. o.
[152] Schem. 1863: II. rész. 20. o.
[153] Ürmössy: II. köt. 15—16. o.
[154] Ürmössy: II. köt. 220. o.
[155] F 263. 1861:47.
[156] F 263. 1414.
[157] F 263. 2477.
[158] F 266. 1864:1117.
[159] Schem. 1863:II.rész. 43. o.
[160] Ezt a rendelkezést a helytartóság elnökségének idézett 1861. április 14-i hirdetménye tette közzé. (Schem. 1863:II.rész 8. o.)
[161] Schem. 1863: II.rész 5—6. o.
[162] F 268. 1864. 51. o.
[163] A két rendelkezést ismertető főkormányszéki elnöki körrendeletet l. F 268. 1864. 65. o.
[164] A Főkormányszék elnöksége 1864. június 25-én körrendeletben tette közzé a kancellária rendeletét. (L. F 268. 1864. 45—47. o.)
[165] A rendeletet l. F 268. 1861. 381—384. o.
[166] F 268. 1863. 93. o.
[167] F 268. 1863. 137. o.
[168] Az 1864. november 25-i elnöki körrendeletet (amely röviden ismerteti az az év április 30-i rendelkezés tartalmát is) l. F 268. 1864. 85. o.
[169] F 268. 1864. 5. o.
[170] F 268. 1864. 37—39. o.

[171] A rendeletet l. F 268. 1862. 185. o.
[172] F 268. 1862. 17—18. o.
[173] F 268. 1862. 89. o.
[174] F 268. 1863. 107—109. o.
[175] F 268. 1862. 890—891. o.
[176] A rendeletet a Főkormányszék 1863. november 6-én tette közzé. (Ezt a köriratot l. F 268. 1863. 753. o. A minisztérium rendeletét: uo. 755—756. o.)
[177] A rendeletet és a Főkormányszéknek ezt közzétevő köriratát l. F 268. 1865. 353—356. o.
[178] A Főkormányszék 1862. december 29-i körrendeletét és a hozzá mellékelt táblázatot l. F 268. 1862. 955—959. o.
[179] L. erre nézve: F 268. 1863. 361—366. o.
[180] F 268. 1861. 257. o.
[181] L. erre nézve a hatóság 1861. november 4-i körrendeletét (F 268. 1861. 371. o.).
[182] A Főkormányszéknek a szebeni elmegyógyintézet „rendezését" illető hirdetményét l. F 268. 1863. 729—732. o.
[183] A Főkormányszék erre vonatkozó körrendeletét l. F 268. 1862. 838—840. o.
[184] A kancellária rendelkezését a Főkormányszék 1863. november 14-én körrendeletben tette közzé. (L. F 268. 1863. 783. o.)
[185] A Főkormányszék erre vonatkozó, 1862. május 24-i rendeletét l. Schem. 1863: II.rész 46. o.
[186] A rendelet: Schem. 1863:II. rész 55. o.
[187] A Főkormányszék 1863. július 20-én körrendeletben tette közzé ezt. (F 268. 1863. 649. o.)
[188] A tc.-t l. CJ: 1836—1868.évi tc.-k 486—489. o.
[189] L. erre nézve: F 259. 1850:700.
[190] A számelenchusok és a keletkönyvek vezetése nem 1856-tal jött szokásba; már 1849-től kezdődőleg használták őket.
[191] A szabályozásra nézve l. „Vorschrift für die Registratur der k. k. Statthalterei in Siebenbürgen".
[192] Ezeknek az éveknek (különösen 1849—1850-nek) általános iratanyaga egyébként is meglehetősen zavaros képlet. Nemcsak a kormányzóhoz intézett jelentések, rendeletek stb. találhatók benne, hanem olyanok is, amelyek a teljhatalmú császári biztos Eduard Bach vagy éppen Weiss von Starkenfels fondjába tartoznának, ha ezeknek maradt volna fenn külön fondjuk.

F 257. *Organisirungs-Commission, Organisirung-Landes Commission*

1851–1855

42 csomó, 5 kötet

1—5.	Organisirungs-Commission: ügyiratok	1851—1853	5 csomó
6—11.	Organisirungs-Landes Commission	1853—1855	6 csomó
	Localisirungs-Acten:		
12.	Kreisämter		1 csomó
13—29.	Bezirksämter		17 csomó
30—42.	Alkalmaztatási kérelmek		13 csomó
	Segédkönyvek:		
43—46.	Iktatókönyvek	1851	
		1853—1854	4 kötet
47.	Mutató	1851—1852	1 kötet

A fondot két szerv, az Organisirungs-Commission és az Organisirungs-Landes Commission egybefonódó iratanyaga teszi. Az Organisirungs-Commissiont a katonai-polgári kormányzóság 1851 júniusában szervezte az alsóbb közigazgatási szervek végleges formában való létrehozására. A bizottság szinte kizárólag személyzeti ügyekkel, azon belül is alkalmaztatás iránti kérelmekkel foglalkozott (részben pályázatra beadottakkal, részben egyéb kérvényekkel). Kis számban kerültek hozzá a közigazgatási területi beosztással kapcsolatos viták, helységek kérelmei hatóság odahelyezése iránt, a hivatalok számára igénybe veendő épületekkel kapcsolatos viták, a szervezés költségeinek ügyei, az alsó szervek irodaszer-ellátásának, útiszámlaügyeinek általános kérdései. A bizottság, iratanyagából kitűnően, 1853 elején szűnt meg. Feladatait (némi módosulással) az 1853 februárjában működni kezdő Organisirungs-Landes Commission vette át; ennek ügyforgalmában szintén az alkalmaztatás iránti kérelmek a legfontosabb tétel, emellett nagyobb teret kapnak a hivatalok elhelyezésének ügyei (ehhez kapcsolódnak olyan ügyek, mint hivatalok áthelyezése, kérés hatóságnak egy bizonyos helységben hagyása iránt). Külön ügycsoportot alkotnak azok a (körrendeletre) érkezett jelentések, amelyek tárgya egy alsó igazgatási egységben telekkönyvek betáblázási jegyzőkönyvek léte vagy nemléte.

Az állag ügyiratanyagból és két külön sorozatból áll. Az ügyiratanyag egysége, az egyes ügyirat a hatósághoz érkezett iratból (és mellékleteiből), valamint az érkezett irat kivonatából és az elintézés fogalmazványát tartalmazó előadóívből tevődik össze. Az iratok évek, azon belül iktatószámok rendjében vannak elhelyezve e sorozatban. A két külön sorozat közül a Localisirungs-Acten az új szerveknek egyes helységekben való elhelyezésének iratait tartalmazza, helységenként csoportosítva (ezekbe az egységekbe a két most tárgyalt szerv ügyiratain kívül az új bírósági szervezetet létrehozó Gerichtseinführungs Commission ügyirataiból is kerültek). Az egyes egységekhez iratjegyzékek készültek. A Localisirungs-Acten sorozatán belül külön alsorozat a Kreisamtok, ill. a Bezirksamtok anyaga; mindegyiken belül a helységek betűrendjében van elhelyezve az iratanyag. A másik külön sorozat az alkalmaztatási kérel-

meké; ezek nevek betűrendjében vannak elhelyezve. E sorozat végéhez jegyzékek csatlakoznak az állások pályázóinak visszaadott kérvényéről.

Segédkönyvül iktató- és mutatókönyv szolgál a fondhoz. Az iktatókönyvek az iktatószámot, a küldő nevét, az irat keltét, tárgyát, az elintézés módját (hová történik) és keltét közlik (néhány esetben azt is, hogy az ügy kapcsán honnan várható rendelet vagy jelentés, s a kapcsolatos számot is). A mutatókönyv betűsoros. A kutatás az említett segédkönyvek alapján történhet az állagban. A kérőlapon az állag és a sorozat nevét és az ügyiratnál az évet és az iktatószámot, a Localisirungs-Actennél a szerv és a helység nevét, az alkalmaztatási kérelmeknél a személy nevét kell feltüntetni.

F 507. *Landescommission für die gemischten Bezirksämter*

1854–1855

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond a vegyes körzeti hivatalok (más elnevezés szerint „Vereinigte Bezirksämter", egyesített körzeti hivatalok; ezek közigazgatási és bíráskodási teendőket egyaránt láttak el) megszervezésével kapcsolatos teendők ellátására létrehozott országos bizottság iratait tartalmazza. Az iratanyag alkalmaztatás iránti folyamodványokból, kinevezésekből (vagy a kérések elutasításából), áthelyezés, ill. át nem helyezés iránti kérelmekből, állomáshelycsere-ügyekből, lemondásokból, helyettesítési ügyekből, esküokmányok felterjesztéséből áll.

Az anyag ügyirat jellegű. Segédeszköz nem készült hozzájuk. A kérőlapon a fond nevét (és az iktatószámot) kell feltüntetni.

Militär- und Civilgouvernement, Statthalterei in Siebenbürgen

F 258. PRÄSIDIALIEN

1850–1861

285 csomó, 58 kötet

1—285.	Ügyiratok	1850—1861	285 csomó
286—312.	Iktatókönyvek	1851—1861	27 kötet
313—314.	Mutatók	1850—1856	2 kötet
315—316.	Irattári sorkönyvek	1857—1861	2 kötet
335—340.	Keletkönyvek (Daten-Protocolle)		6 kötet
317—323.	Útlevélmutatók (Pass-Indices)	1852—1860	7 kötet
324—334.	Külföldi útlevelek másodpéldányai	1850	11 kötet
341.	Útlevél-, menetlevél- és vándorkönyv-anyagszámadási napló (Vormerkung über Pässe, Passierscheine und Wanderbücher)	1851—1864	1 kötet
342.	Guberniumi elnöki iratok kölcsönkönyve		1 kötet
343.	Államkölcsönügyek mutatója (National-Anlehens-Index)		1 kötet

Az állag a jelzett hatóságok elnöki iratait tartalmazza. (Mint a bevezetőben említettük, az anyag 1861-ben, a helytartóság működésének megszűnése előtt jelentős csonkulást szenvedett.)

Az iratanyag egysége az egyes ügyirat. Ez formájára nézve azonos az általános iratokkal. Az egyes ügyiratok 1856-ig bezárólag iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve a csomókban; tárgyi tagolódás nincs az anyagban. 1857-től kezdődőleg az anyag tárgyilag tagolódik; Fascikelekre s egyes esetekben további kisebb tárgyi egységekre bomlik. Ezeken az egységeken belül az iratok iktatószámaik rendjében fekszenek.

Az iktatókönyvek adatai: az iktatószám, a hatósághoz érkezés napja, az irat küldője, kelte és az idegen szám, az irat tárgya, az ügy elintézése, az elintézés kelte és az esetleges kapcsolatos szám. 1857-től közlik a Fascikel-számot és az esetleges alszámot is. A mutatókönyv betűsoros; ez címszavakat, tárgykivonatot és iktatószámot ad meg. Az irattári sorkönyvek az iktatószámot, a Fascikelszámot (és az esetleges alszámot) és végül azt a számot közlik, amelyhez az iratot csatolták. (Ez az esetek kis részében fordul elő.)

Az államkölcsönügyek mutatója az elnöki iratok közt található ilyen természetű ügyek év- és iktatószámára utal. A keletkönyvek idegen számmutatók. Az útlevélügyi mutatók az útlevélkérő nevét és az irat iktatószámát tartalmazzák. A külföldi útlevelek másodpéldányait tartalmazó kötetek a következőképpen készültek: az útleveleket a középkori oklevelek chirografálásához hasonló módszerrel állították ki, s egyik felük ezekben a kötetekben maradt. A Vormerkung über Pässe, Passierscheine und Wanderbücher anyagszámadási napló. A két utolsó kötet jellegét neve határozza meg.

A kutatást az állagban megnehezíti az, hogy mutatókönyvek csak az 1850—1854. időszakra állnak rendelkezésre. Ezeknél az éveknél a kutatás elsősorban e könyvek alapján kell hogy történjék. A további éveknél csak az iktatókönyveket használhatjuk segédkönyvül. Az útlevél-másodpéldányok kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag neve mellett az év- és iktatószámot, 1857-tel kezdődőleg emellett a Fascikel-számot és az esetleges alszámot is fel kell tüntetni.

F 259. ÁLTALÁNOS IRATOK

1849—1861

1604 csomó, 275 kötet

1—1604.	Iratok	1849—1861	1604 csomó
1605—1714.	Iktatókönyvek		110 kötet
1803—1822.	Lajstromkönyvek (Registraturs-Abtheilungok szerint)	1856—1860	20 kötet
1823—1836.	Lajstromkönyvek (Registraturs-Abtheilungok szerint)	1861	14 kötet
Mutatók:			
1715.	1849: Index		1 kötet
1716—1717.	Index Protokol vagy Registraturs-Index		2 kötet

1718—1719.	1850: Namen-Index		2 kötet
1720—1723.	Haupt-Index		4 kötet
1724—1725.	Index Protokol, Protocol Index		2 kötet
	Szakmutatók:		
1726.	Militair-Index		1 kötet
1727.	Polizei-Index		1 kötet
1728.	Gemeinde-Index		1 kötet
1729.	Sanitäts-Index		1 kötet
1730.	Landescultur-Index		1 kötet
1731.	Cultus- und Unterrichts-Index		1 kötet
1732.	Politischer Index		1 kötet
1733.	Finanz-Index		1 kötet
1734.	Gerichtlicher Index		1 kötet
1735.	(Csonka feliratú mutató, a börtönügyi iratokhoz)		1 kötet
1736—1739.	Namen-Index	1851—1852	4 kötet
1740.	1851: Politischer Index		1 kötet
1741.	Gemeinde- und Urbarial-Index		1 kötet
1742.	Gerichtlicher Index		1 kötet
1743.	Landes Polizei-Index		1 kötet
1744.	Sanitäts-Index		1 kötet
1745.	Landes Cultur-Index		1 kötet
1746.	Militair-Index		1 kötet
1747.	Finanz-Index		1 kötet
1748.	Helynévmutató (Gemeinde-Index)	1851—1854	1 kötet
1749—1756.	Mutatók (Registraturs-Index vagy név nélkül)	1852	8 kötet
1757—1764.	Registraturs-Index	1853	8 kötet
1765.	Namen Index	1853—1854	1 kötet
1766—1771.	Mutatók (Haupt-Indices)	1854	6 kötet
1772—1773.	Namen-Index	1855	2 kötet
	Szakmutatók:	1855	
1774—1776.	Index für Cultus und Unterricht, Landes-Cultur und Polizei		3 kötet
1777—1780.	Index für Militair, Finanz und Sanität		4 kötet
1781—1783.	Index politische, Gerichtliche, Gemeindewesen, Urbarial		3 kötet
1784.	Gemeinde-Namen-Index (helynév-mutató)		1 kötet
1785—1792.	Haupt-Index	1856—1857	8 kötet
1793—1797.	Haupt-Index	1858—1859	5 kötet
1798—1802.	Haupt-Index	1860	5 kötet
1837—1850.	Alphabetisches Registraturs-Hilfsbuch	1856—1860	14 kötet

1851—1860.	Alphabetisches Registraturs-Hilfsbuch	1861	10 kötet
1861—1866.	Irattári számkönyvek (Perceptions-Buch)	1852—1855 1857—1858	6 kötet
1867—1879.	Keletkönyvek (Daten-Buch)	1849—1853, 1855, 1860—1861	13 kötet

Ez az állag az erdélyi katonai és polgári kormányzóság és a helytartóság általános irataít tartalmazza.

Az iratanyag legegyszerűbb egysége az egyes ügyirat. Ez formájában már nem a Gubernium irataival egyezik, hanem a későbbi, miniszteriális anyaggal. Külön palliuma nincs; az előadóív szolgál mintegy borítólapjául is. Ez az előadóív most nyomtatott fejrésszel rendelkezik; ezen tüntették fel az iratnak a hatósághoz érkezte keltét, mellékletei számát, az ügyet intéző osztály számát, az irat általános és ügyosztályi iktatószámát, a kiadóba jutás keltét, a tisztázás és összeolvasás keltét és végzőinek nevét, a kiadásra kerülés keltét, az iktatóba kerülés dátumát és végül az irattárnak való átadás keltét és az irattal együtt átadott mellékletek számát (az irattárnak való átadást illető adatok részére kijelölt hely általában üresen maradt). A fejrész után kéthasábosan vezették az előadóívre előbb balról fenn az érkezett irat tárgyát, jobbról fenn az előiratok számát (amellett itt kellett volna feltüntetni az ügy előadójának nevét, az előadás keltét, az ülésen elnöklő és részt vevő személyek nevét; ily adatokat azonban általában nem közöltek). A tárgykivonat után a jobb oldali hasábban következett az elintézés fogalmazványa (esetleg több is). A hatósághoz érkezett irat, mellékletei és ez az előadóív alkották a legegyszerűbb ügyintézési és egyben irattári egységet. Erre az egységre épül az ismertetett korszak első két évének (1849—1850) irattári rendszere. Az egyes ügyiratok egyetlen nagy sorozatot alkotnak, iktatószámaik rendjében. 1851-ben azonban már megváltozik a rendszer. Az iratokat tárgyi csoportokba osztják (Fascikel). Az egyes csoportokon belül általában továbbra is az előbbiekben említett egyszerű ügyirat marad az egység; az iratok iktatószámaik rendjében követik egymást a fasciculusokban. (Ez a rend természetesen nem folyamatos; kb. ilyen képet nyújt: Fasc. 23: 2, 73, 121, 132, 145, 289 stb. Ilyen fasciculus-jelzéseket az 1849—1850-i iratokban is találunk; ott azonban, úgy látszik, nem vitték keresztül következetesen ezt a rendszert; így jobbnak látták egyszerűen iktatószámok rendjében elhelyezni az anyagot.) 1852-ben ismét változás történik; a Fascikelek száma megnő, s amellett az irattári jelzet elválik az iktatószámtól. A Fascikelen belül sorszámozzák az iratokat. 1855-ben (a tárgyi csoportok számának megtartásával) részben visszaállítják az 1851-es rendszert: ismét az iktatószám kerül a jelzetbe. Itt azonban már rendszeressé válik a kapcsolatos iratok csatolása; ilyenkor a legalacsonyabb iktatószámhoz kerülnek az iratok. 1856-ban életbe lép a bevezetőben már ismertetett rendszer: irattári osztályok (Registratus-Abtheilung), Nummer, Subnummer. (Az osztályok ügyköre a következő: az udvar és a birodalom ügyei; nemességi és földtehermentesítési ügyek; községi ügyek; népmozgalmi ügyek; egyházi ügyek; közoktatásügy; egészségügy; rendészeti ügyek; építés- és tűzrendészeti ügyek; alapítvány- és

jótékonysági intézmény-ügyek; földművelés- és iparügyek; pénzügyek; katonai ügyek.)

Az iratokhoz a következő segédkönyvek állnak rendelkezésre:

Iktatókönyvek. Az általuk közölt adatok köre többször változik a tárgyalt korszakban; 1849-ben előbb csak az iktatószámot, az irat tárgyát, az ügyben kelt határozatot és keltét, az esetleges későbbi kapcsolatos jelentésre való hivatkozást és az ilyen jelentés számát adják meg, majd az iratnak a hatósághoz érkezése napját, küldője nevét és az idegen számot is. Ez a rendszer marad érvényben 1850-ben is. 1851-ben, az irattári rendszer változása által megkövetelve, megjelenik a Fascikelek jelzése is az iktatókönyvben; 1852-ben az irattári számoké is. 1853-ban nem találjuk az iktatókönyvben az irattári jelzetet, 1854-ben ismét ott szerepel. Az 1855-i iktatókönyv a Fascikel jelzése mellett közli azt az iktatószámot is, amelyhez az iratot csatolták. 1856-tól a helytartóság megszűntéig a Registraturs-Abtheilung száma, a Nummer és Subnummer feltüntetése kerül (a korábban ismertetett adatok mellett) az iktatókönyvbe.

Lajstromkönyvek. Ezek az 1856—1861-i időszakban irattári osztályonként készültek. Rovataik: Nummer, Subnummer, az irat tárgyának kivonata (ennél a rovatnál a címrész alatt nyomtatva szerepelt az illető Nummer száma), s végül az illető Subnummer alatt elhelyezett iktatószámok.

Mutatókönyvek. Az iktatókönyvekhez hasonlóan ezek is eltérő típusokat mutatnak. 1849-ben mindkét fajta mutatókönyvünk címszót, tárgykivonatot és iktatószámot közöl. Ugyanezt találjuk az 1850. évi indexekben is. Kivételt csak a Namen Indexek képeznek; ezek csak nevet és iktatószámot adnak meg, ugyanígy áll a dolog a helynévmutatókkal is. 1851-ben a szakindexek már a Fascikel-számot is közlik; 1852—1854-ben pedig az iktatószám helyett az irattári szám szerepel. 1855-ben azután újra az iktatószám kerül az irattári szám helyébe. Az 1851—1861. évi mutatók adatai: címszó, tárgykivonat, év, iktatószám, az irattári osztály száma, a Nummer és a Subnummer (az előbbi törve az utóbbival). Az 1856—1861-i Haupt-Indexek adatai: rövid tárgykivonat és iktatószám.

Irattári sorkönyvek (Perceptions-Buchok). Ezek az egyes iratok iktatószámát és irattárba kerülésük napját, továbbá azokban az években, amelyekben az iratanyag tárgyilag is tagolódik, a Fascikel számát vagy az irattári számot is, az 1857—1858. évnél pedig az irattári osztály számát, a Nummert és a Subnummert adják meg.

Irattári keletkönyvek. Ezek azt közlik, hogy az egyes évek napjain milyen idegen számmal és saját iktatószámmal ellátott iratok érkeztek az irattárba.

A kutatás az anyagban az ismertetett segédkönyvek alapján történhet. Az 1849—1855. években elsősorban a mutatók használhatók. Ezekből kell megállapítani az 1849—1850-es éveknél az irat iktatószámát, 1851-ben Fascikel- és iktatószámát, 1852—1854-ben Fascikel-számát és irattári számát, 1855-ben Fascikel- és iktatószámát. 1856—1861 közt is használhatjuk a mutatókat (elsősorban az osztály-indexeket); ezekből a Nummert és a Subnummert kell megállapítani. Az 1856—1861. évnél azonban már a legtöbb kutatásnál ajánlatosabb a lajstromkönyvet használni; az irattár tagoltsága révén ti. egy-egy kérdés anyagát itt együtt találja a kutató. A kérőlapra a következő adatok kell hogy kerüljenek: az állag neve, 1849 és 1855 közt az év jelzése, továbbá 1849—1850-nél az iktatószám, 1851-ben a Fascikel- és iktatószám, 1852—1854-ben a Fascikel- és irattári

szám, 1855-ben a Fascikel-szám és az iktatószám. 1856—1861-ben az évszámot nem tüntetjük fel; az irattári osztály számának, a Nummernek és Subnummernek kell a kérőlapon szerepelnie (ha a Subnummerből csak egyetlen iktatmányra van szüksége a kutatónak, ezt külön fel kell tüntetnie).

F 260. NORMALIEN

(Az erdélyi katonai és polgári kormányzóság és az erdélyi helytartóság szabályrendeletei)

1849–1861 (–1864)

17 csomó, 14 kötet

1—17.	Iratok	1849—1864	17 csomó
18—26.	Szabályrendeleti könyvek (Normalien-Bücher)	1851—1852 1854—1860	9 kötet
27.	Lajstrom és mutató az 1849—1851-i szabályrendeletekhez és az 1851—1857-i szabályrendeleti könyvekhez		1 kötet
28—30.	Mutatók a szabályrendeletekhez	1849—1860	3 kötet
31.	Az Erdélyi Törvényes Kormánylapban megjelent rendeletek lajstroma (Normalien-Register)		1 kötet

Ez az állag a címben említett két hatóság külön kezelt szabályrendeleteit tartalmazza. Lényegében két részből tevődik össze: az iratokból és a szabályrendeleti könyvekből. Az előbbieket az ügyiratanyagból emelték ki, s helyezték el ebben a sorozatban. Az ügyiratanyag segédkönyveiben *általában* jelezték, hogy mi került ide. A másik alkotórész általában sokszorosított vagy nyomtatott rendeletekből áll. (Egy részük a birodalmi, ill. az erdélyi országos hivatalos lapban is megjelent.)

Az iratok évrendben, azon belül iktatószámok szerint következnek az állagban. A szabályrendeleti könyvek egy-egy év anyagát tartalmazzák, nagyjából időrendben. Minden kötet elején lajstrom és mutató van: az első a rendelet iktatószámát és esetleges idegen számát, tartalmának kivonatát és a kötet megfelelő lapszámát foglalja magában, a második a lapszámra utal. A lajstrom- és mutatókötet két részből áll. Az első rész a kötetekben nem foglalt 1849—1851-i szabályrendeletek lajstroma s az ezekhez készült mutató, amely a lajstrom oldalszámaira utal. A második rész az 1851—1857-i szabályrendelet-kötetek elején található lajstromok és mutatók másodpéldányait tartalmazza. Az iratokhoz készült mutatók az egyes darabok iktatószámaira utalnak. A Normalien-Register az erdélyi országos hivatalos laphoz készült; évek, azon belül igazgatási ágazatok szerint tagolódik. Egy-egy ágazatnak a hivatalos lap lapszámai rendjében közöl kivonatokat a rendeletekről; helyenként kormányzósági, ill. helytartósági iktatószámukat és megjegyzést is.

Az iratokban való kutatásra a mutatókönyvek szolgálnak. Ezek az irat iktatószámaira utalnak. A kormányzóság és a helytartóság általános irataink segédkönyveiben található utalások is felhasználhatók a kutatásnál. A szabályrendeleti

könyvekben való kutatás a kötetek elején található lajstrom és mutató alapján történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét és az irat év- és sorszámát, ill. a kötet évszámát tüntesse fel.

F 509. SANITÄTS-DEPARTEMENT: AZ ÁLLANDÓ ORVOSI BIZOTTSÁG IRATAI

1854–1861

1 csomó

1. **1 csomó**

Ez az állag a helytartóság egészségügyi osztálya mellett szakértői szervként működő állandó orvosi bizottság iratait tartalmazza. (A bizottság szorosan az ügyosztályhoz kapcsolódó szerv volt: önálló hivatali levelezése tulajdonképpen nem volt — kivételektől eltekintve —, a helytartóságtól kapta az ügyeket, s annak tett jelentéseket.) E szerv foglalkozott a halottvizsgálat kérdésével, járványok, oltás ügyeivel; szakvéleményt adott mérgezési ügyekben, sebesülés, gyermekgyilkosság, szamosújvári fegyencek dohányzása ügyében, orvosi vonatkozású cukrászati ügyben, kórházat, sebészeti intézetet, egészségügyi célú építkezéseket illetően. Foglalkozott gyógyszertárak felállítására tett javaslatok ügyével, szakvéleményt adott gyógyszerkérdésekben, gyógyfürdő-, gyógyvízügyekben. Állategészségügyi kérdések is jutottak elébe. Hivatalos orvosi bizonyítványt is adott ki állami tisztviselők részére beteg létükről vagy betegszabadságra szorulásukról. A bizottság anyagába került még egy kimutatásanyag az erdélyi egészségügyi személyzetről (orvosok, sebészek, állatorvosok, bábák, gyógyszerészek). A kimutatások típusai eltérőek (egyes esetekben külön-külön közlik az orvosok, sebészek stb. adatait, másutt többet együtt ezekből a kategóriákból), adatszolgáltatásuk azonban zömmel azonos: az orvosok, sebészek, bábák, állatorvosok esetében nevük mellé jellegüket (orvosi stb. rangjuk, hivatali beosztásuk), születésük helyét, diplomájuk keltét, illetményüket, korukat, vallásukat, családi állapotukat, nyelvismeretüket, az alkalmaztatásuk alapjául szolgáló rendelkezést, szolgálati idejüket, rendes illetményükön túli állandó jövedelmüket, állomáshelyüket közlik (s esetleges további megjegyzéseket), a gyógyszerészeknél a név mellett a vizsga helyét, évét, állomáshelyüket, a gyógyszertár nevét, az engedély kiállítóját, keltét és számát, az esetleges ideiglenes vezető nevét, az alkalmazottak, tanoncok számát.

Az állag négy részre tagolódik; ezek: *a)* a bizottság ülésjegyzőkönyvei. Ezeket az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján vezették; *b)* ügyiratok. Ezek évrendben vannak elhelyezve az állagban; *c)* iktatókönyv az ügyiratanyaghoz (az irat iktatószámát, praesentatumát, küldőjét, idegen számát, keltét, tárgyát, elintézésének keltét és módját közli); *d)* kimutatások. Az iratok e csoportok szerint, a felsorolás rendjében vannak elhelyezve az állagban. Segédkönyvül csak az iktatókönyv szolgál az ügyiratanyaghoz. Az állag többi részeiben a kutatás csak átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a megfelelő állagrész nevét, valamint az ülésjegyzőkönyvnél az ülés keltét, az ügyiratoknál az évet és iktatószámot, a kimutatásoknál az évet, a közigazgatási egységet és a tabella típusát kell feltüntetni.

F 512. ERDÉLY TERÜLETI BEOSZTÁSA

1852–1853

4/5 csomó

1. 4/5 csomó

Három kimutatás alkotja az állagot: 1. az 1852-i beosztási terv. Ez kerületenként, azon belül körzetenként közli a helységek nevét (három nyelven) és lélekszámukat. 2. Az 1853. január 1-én életbe lépő új beosztás. Ez nyomtatott; elején tartalmazza a közigazgatási, bíráskodási, adó- és pénzügyi beosztást, majd adóhivatalok rendjében sorolja fel a helységeket (három nyelven adva meg nevüket), jelzi az alkörzetet, ahová tartoznak, s az 1849 előtti törvényhatóságot is, amelynek területén feküdtek. 3. Az Organisirungs Landes-Commission 1853. május 8-i határozata alapján készült beosztási terv. Ez jelzi, hogy az egyes helységek mely kerületbe és körzetbe, mely körzeti bírósághoz, adóhivatalhoz, országos vagy kerületi, ill. büntető vizsgálati törvényszékhez és pénzügyi körzeti igazgatósághoz tartoznak; kerületek és körzetek rendjében sorolja fel a helységeket, három nyelven közölve nevüket, jelezve, hogy 1849 előtt mely törvényhatósághoz, 1849 után pedig mely ideiglenes közigazgatási egységhez tartoztak, majd feltünteti a helység népességét (nemzetiségek szerint és összegezve).

Az állagban az említett rendben követik egymást az iratok. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a megfelelő állagrész nevét kell feltüntetni (az 1852-i összeállításnál a kerületét is).

F 513. KÖRZETI ADÓHIVATALOK FELSZERELÉSI KIMUTATÁSAI

1850-es évek

1 kötet (1/5 csomó)

1. 1 kötet

Ez az állag körzeti adóhivatalok felszerelésének (címer, pecsét, bútorok, irodai felszerelések stb.) kimutatásait tartalmazza.

A kötetben a helységek ábécérendjében vannak a kimutatások. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 514. MUTATÓ A LANDESREGIERUNGSBLATT 1857-I ÉVFOLYAMÁHOZ

1857

1 füzet

1. 1 füzet

Ez a füzet tárgymutatóvázlat a Landesregierungsblatt említett évfolyamához. Az egyes címszavaknál részletesen közli a tárgyat, a lap osztályára és lapszámára utal. Címszavai nincsenek betűsorba szedve.

Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 515. A SIEBENBÜRGER LANDESGESETZBLATT SZERKESZTŐSÉGI ELSZÁMOLÁSAI

1850–1860

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Az elszámolásokban szereplő bevételek a lap bizományi árusításából és előfizetésekből származnak, a kiadások pedig az így befolyt összegek befizetései az országos főpénztárba.

Az állag alapját a pénztári napló képezi; ez évente, azon belül negyedévenként közli a bevételeket és kiadásokat. Ehhez csatlakoznak (évrendben) a bizonylatok. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét és a szükséges állagrész megjelölését kell feltüntetni.

F 261. KANZLEI-DIRECTION

1852–1854

2 csomó, 1 kötet

1—2.	Ügyiratok	1852—1854	2 csomó
3.	Lajstromkönyv (K. D. Statthalterei Praes. Protocoll)	1852—1854	1 kötet

Az állag a katonai és polgári kormányzóság irodaigazgatóságának iratait tartalmazza; kizárólag személyzeti ügyekéit.

Az iratok az ügy egy fázisát foglalják magukban; iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve az állagban. A lajstromkönyv az irat iktatószámát, a hivatalhoz érkezése napját, tárgyát, az ügyben kelt határozatot és ennek keltét, s végül az esetleges kapcsolatos számot tünteti fel. (Feltehetően később készült, mert az iktatószámok között hézagok vannak.) A kutatás a lajstrom alapján történhet az anyagban. A kérőlapon az állag nevét, továbbá az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 516. IRATTÁRI HIVATAL

1850-es évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az 1850-es évek erdélyi országos közigazgatási kormányhatóságai irattári hivatalainak iratait tartalmazza.

Az állag ügyiratanyag; az irattári előírások közléséből, az anyag rendezésével, iratanyag átvételével, szerelésével, összeállítások készítésével kapcsolatos iratokból, a hivatali személyzet anyagellátási ügyeinek irataiból áll; az anyag végén egy csomójegyzék-vázlat foglal helyet.

Az iratanyagban évrend uralkodik. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét s az ügyirat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

F 517. A SEGÉDHIVATALI IGAZGATÓ JEGYZÉKE AZ „APRÓ KIADÁSOKRÓL"

1850–1861

1 kötet (csomóban)

1. 1 kötet

Ebben a kötetben a két említett országos kormányhatóság segédhivatali igazgatója vezetett pénztári naplót bizonyos „apró kiadásokról", amelyek mibenlétét nem közli a kötet; feltehetőleg apróbb irodai kiadásokról van szó.

A kötetben időrendben követik egymást a bejegyzések (kinek s mily összeg került utalványozásra). Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 262. ABSZOLUTIZMUSKORI VEGYES IRATOK

9 kötet

1—9. 9 kötet

Ezen a néven foglaltuk össze az abszolutizmuskori erdélyi levéltárnak azt a részét, amelynek összetevői nem tarthatnak számot a külön állagként kezelésre. Az alábbiakban kötetenként ismertetjük őket.

Index zum Urkundenbuch. Betűsoros mutató egy, az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakban ma nem található kötethez.

Drucksachen (1856—1861). Előjegyzési könyv nyomtatott és litografált hirdetményekről stb. Rovatai: sorszám, iktatószám, a hirdetmény stb. kelte, tárgyának kivonata, megjegyzés.

Index für Drucksachen. Betűsoros mutató az előbbi kötethez; sorszámaira utal.

Ausweis über die in Siebenbürgen bestehenden Realgewerbe (1855—1860). Kimutatás az erdélyi „Realgewerbe"-ről; összesen 25 bejegyzést tartalmaz, egyetlen kivétellel gyógyszertárakra vonatkozókat. Rovatai: kerület, helység, az ipar fajtája, a jelenlegi tulajdonos neve, az ipar valódi (Real-) jellegéről hozott határozat kelte és száma, az utolsó eladási ár és megjegyzés (a két utóbbi rovatba nem történt bejegyzés).

Grundbuch der in Siebenbürgen bestehenden und genehmigten Vereine. Kimutatás az Erdélyben hatósági engedéllyel működő egyletekről. Az egyes egyletekre vonatkozó adatok külön lapokra kerültek; ezeken az egylet céljának rövid leírása s a rá vonatkozó rendeletek száma (esetleg kelte stb. is) található. A kötetben foglal helyet (külön, bele nem kötött íven) az 1864-ben alapított egyletek kimutatása. A kötet végén tartalomjegyzék.

Vorschrift für die Registratur der K. K. Statthalterei in Siebenbürgen. A helytartóság irattára számára kiadott utasítás.

Scontro in Politicis et Judicialibus pro 1854. Feltehetőleg a kolozsvári bánya-, erdő- és sóügyi igazgatóság irattárába tartozhatott. Rovatai: iktatószám (ez, mint a scontro-könyveknél általában szokásos, ugrásokkal halad), a küldő neve, az irat kelte és a hatósághoz érkezése, az esetleges idegen szám, az irat tárgya, az ügy elintézésének kivonata, kelte, annak feltüntetése, hogy az ügyben kinek küldtek választ, s végül az esetleges kapcsolatos szám.

Csomójegyzékek a katonai és polgári kormányzóság és a helytartóság levéltáráról. 2. kötet.

F 511. *Közigazgatási államvizsga-bizottság*

1850–1861

1 csomó

1. 1 csomó

A bizottság röbb részlegben fejtette ki tevékenységét. Ezek közül az általános részlegnek és a közigazgatási részlegnek (amelyet 1858-tól államtudományi államvizsga-bizottságnak neveztek) van itt iratanyaga. A két részleg által intézett ügyek közt nem vonható éles határ: az általános részleg instructiókat nyert felsőbbségeitől, a bizottság személyzeti ügyeivel, a vizsgák szabályozásával és költségeivel foglalkozott. Tájékoztatást kapott a birodalom más részeiben felállított államvizsga-bizottságok szervezetéről és működéséről; ezek a bizottságok rendszeresen értesítették arról, hogy egy jelölt náluk vizsgán megbukott, s hogy mennyi időre volt eltiltva újabb vizsgától. Közöltek vele általános igazgatási rendszabályokat is. A közigazgatási részleg (és jogutódja) ügyforgalmának (az általános részlegéhez hasonlóan) szintén jó részét tették a Birodalom többi államvizsga-bizottságainak értesítései a bukásokról; itt találhatók vizsgaengedély-, vizsgadíjelengedésügyek, hiányzó tanulmányok pótlásának elengedése, vizsgabizonyítvány elvesztése, vizsgabizonyítvány kiadásának módja. A részleg a helytartóságnak és a birodalmi vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak jelentéseket tett működéséről.

A fond öt részből áll. Az első az általános részleg anyaga; ez ügyirat jellegű. Irataihoz iktatókönyv (ez az irat számát, keltét, praesentatumát és tárgyát jelzi) és a közigazgatási osztállyal közös betűsoros mutatókönyv szolgál. A közigazgatási részleg, ill. államtudományi államvizsga-bizottság ügyiratanyaga hasonló, s lényegében hasonló segédletekkel ellátott (iktatókönyve 1854-től bővebb). A harmadik rész a közigazgatási részleg és jogutódja vizsgajegyzőkönyve; ez a vizsgázók személyi és tanulmányi adatait és a vizsga eredményét közli. Külön füzet tartalmazza a közigazgatási részleg és az államtudományi államvizsga-bizottság előtt eredményesen vizsgát tettek jegyzékét, s ismét külön egység a Birodalom *összes* államvizsga-bizottságai előtt bukottak névmutatója. A kutatás az első két részben mutató- és iktatókönyvek alapján, a harmadikban és negyedikben átforgatással történhet. A kérőlapon a fond nevét és a fondrész megjelölését kell feltüntetni (az ügyiratsorozatok esetén az évet és iktatószámot is).

F 508. *Berg-, Forst- und Salinen-Direction*

(1786–) 1848–1874

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond az 1852-ben létrejött bánya-, erdő- és sóügyi igazgatóság iratanyagának egy töredékét tartalmazza (a hozzá csatlakozó más provenienciájú iratanyaggal együtt). Az anyag négy tárgyi csoportra oszlik: *a)* bányahelyek iskolaügyeit tárgyazó iratok (1786—1855), zömmel a zalatnai uradalomra; *b)* alsóbb erdőhivatalok jelentései az erdőtüzek okairól s az ellenük foganatosított rendszabályokról (1858); *c)* 1860—1861-i iratok: ezek az iratok részben bányaügyiek (bányák rendszeres jelentései, fa leszállítása, eladása); néhány pénzverésügyi vonatkozású irat

is található itt (aranypróbaügyek, pénzverési kimutatások); más iratok a bánya- és erdőügyi igazgatás személyzeti, illetmény- és útiszámlaügyeivel kapcsolatosak; a fennmaradó pár irat tárgya számvételi ügy, Maros-szabályozás, gátépítés az uradalomban; *d)* a nagyági egyházi vagyonra és iskolákra vonatkozó iratok (1848—1874). Ez a csoport mintegy folytatása a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis hasonló jellegű iratanyagának. Évköre révén proveniencia tekintetében eléggé sokoldalú: egyaránt találhatók itt a Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis, Ferro miniszteri biztos, a Berg-, Forst- und Salinen-Direction, majd a bányaigazgatóság működéséből keletkezett iratok.

A fondban az említett csoportosítás szerint, azon belül pedig évek és iktatószámok rendjében követik egymást az iratok. Mindegyik csoporthoz egyszerű számjegyzék készült. A kutatás darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond és a csoport nevét (s lehetőleg az év- és iktatószámot) kell feltüntetni.

F 510. *Az ideiglenes földadót bevezető bizottság*

(Steuer-Kommission zur Ausführung des Grundsteuer-Provisoriums, Steuer-Kommission)

1851

1/5 csomó

1.		1/5 csomó

Ez a fond az ideiglenes földadót bevezető országos bizottság iratainak egy töredékét tartalmazza. A bizottság elnöke Bedeus volt, az országos főbiztosság vezetője. Az iratanyag legnagyobb részét a földadó bevezetéséhez létrehozott becslő bizottságok alkalmazottainak esküokmányai teszik; szerepelnek még itt a becslő bizottságok egyéb személyzeti, anyagellátási ügyeinek iratai, az adóbizottságok összetételének ügyei, a birodalmi pénzügyminisztérium és a birodalmi földadókataszteri főigazgatóság utasítása s a Militär- und Civilgouvernement egy-két rendelete a bizottság számára s a kormányzóság hirdetménye a földmérés előkészítéséről.

Az iratok iktatószámaik rendjében követik egymást a fondban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét (és az iktatószámot) kell feltüntetni.

Visszaállított Főkormányszék

F 263. ELNÖKI IRATOK

1861—1869

161 csomó, 22 kötet

1—160.	Ügyiratok	1861—1869	160 csomó
161.	Mellékletek	1862	1 csomó
162—172.	Iktatókönyvek		11 kötet
173—183.	Mutatókönyvek		11 kötet

Ez az állag a visszaállított Főkormányszék elnöki iratainak azon részét tartalmazza, amelyek nem kerültek „a visszaállított Főkormányszék titkos elnöki iratai" elnevezésű állagba vagy az útlevélügyi iratok közé.

Az iratsorozat egysége az egyszerű ügyirat; egy ügy egy fázisát foglalja magában (az elnökséghez érkezett irat és az elintézésfogalmazvány). A mellékletek a Főkormányszék elnökségének 1862: 3667. sz. iratához tartoznak: jegyzékek a szebeni Landesgericht feloszlatása alkalmával a szebeni magistratusnak átadott iratokról, bűnjelekről, foglyokról stb. Az iktatókönyvek adatai: iktatószám, az elnökséghez érkezett irat kelte, érkezése napja, tárgya, az ügyben kelt határozat kelte, tárgya és az elintézés elküldésének napja. A mutatókönyvek betűsorosak; címszavaiknál a tárgy rövid kivonatát és az iktatószámot közlik.

Az állag kutatása a mutatókönyvek alapján kell hogy történjék. A kérőlapon az állag nevét, továbbá a szükséges irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

F 264. TITKOS ELNÖKI IRATOK

1861–1867

20 csomó, 5 kötet

1—20.	Ügyiratok	1861—1867	20 csomó
21—22.	Iktatókönyvek	1861—1862	2 kötet
23—25.	Mutatókönyvek	1862—1866	3 kötet

Ez az állag a visszaállított Főkormányszék titkos elnöki iratait tartalmazza.

Az iratanyag egysége az egyszerű ügyirat. Ez az ügy egy fázisát foglalja magában (az elnökséghez érkezett iratot és az elintézésfogalmazványt). Az iktatókönyvek adatai: iktatószám, az iratnak a hatósághoz érkezése napja, saját kelte és az esetleges idegen szám, tárgyának kivonata, az ügyben kelt határozat és kelte és az esetleges kapcsolatos szám. A mutatókönyvek betűsorosak; címszavaiknál az irat tárgyának kivonatát és az iktatószámot közlik.

A kutatás elsősorban a mutatókönyvek alapján történhet. Az 1861. év irataihoz azonban nem lévén mutatók, az iktatókönyveket kell használnunk segédeszközül. A kérőlapon az állag neve mellett az év- és iktatószámot kell feltüntetni.

F 265. ÚTLEVÉLÜGYI IRATOK

(1811–) 1861–1868

136 csomó, 14 kötet

1—135.	Ügyiratok	1861—1868	135 csomó
136.	Útlevélügyi szabályrendeletek	1811—1866	1 csomó
137—143.	Iktatókönyvek	1862—1868	7 kötet
144—150.	Mutatókönyvek	1862—1868	7 kötet

Az állag a visszaállított Főkormányszék útlevélügyi iratait tartalmazza.

Az iratanyag egysége az egyes ügyirat. Ez az ügy egy fázisát foglalja magában (az elnökséghez — ez intézte az útlevélügyeket — érkezett irat és az elintézésfogalmazvány). Az iktatókönyvek adatai: iktatószám, az irat kelte, az esetleges „idegen szám", az elnökséghez érkezés kelte, az irat tárgya, az ügyben kelt határozat és kelte. A mutatókönyvek betűsorosak; csak a nevet és az iktatószámot adják meg.

A kutatás a mutatókönyvek alapján történhet; az 1861. évnél (nem állván ott rendelkezésre mutatókönyv) az iratok darabonkénti átnézésével. A kérőlapon az állag neve mellett az évet és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 558. ALELNÖKI IRATOK

1863

1/6 csomó

1.	1/6 csomó

Az állag a Főkormányszék alelnöke külön kezelt iratainak néhány iratból álló töredéke.

Segédeszköze nincs. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 562. PHYLERAE REFERADALES

(Kötetekbe kötött előadóívek)

1861

28 kötet

1—28.	28 kötet

A Főkormányszék visszaállításakor a közigazgatási osztályon rövid időre újra felvették azt az 1848 előtti gyakorlatot is, hogy (az ülésjegyzőkönyv pótlásául) az általános ügyiratok előadóíveit külön kötetekbe kötötték. Ez a gyakorlat hozta létre az állagot.

Az előadóívek iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve. Külön segédeszköz nem készült hozzájuk; a közigazgatási osztály általános iratainak segédkönyvei alapján kutathatók. A kérőlapon az állag nevét és az iktatószámot kell feltüntetni.

F 266. A KÖZIGAZGATÁSI OSZTÁLY ÁLTALÁNOS IRATAI

1861—1869

1588 csomó, 114 kötet

1—1588.	Ügyiratok	1861—1869	1588 csomó
1589—1650.	Iktatókönyvek	1861—1869	62 kötet
1651—1702.	Mutatókönyvek	1861—1869	52 kötet

Ez az állag a visszaállított Főkormányszék *közigazgatási* osztályának általános iratait tartalmazza. (A törvénykezési osztály iratai a Magyar Országos Levéltár Bírósági Levéltárak elnevezésű részlegében voltak elhelyezve; 1956-ban a tűzvész áldozatává váltak.)

A Főkormányszék visszaállításakor az iratkezelésben visszatértek az 1848 előtti, kezdetlegesebb módszerhez: az irattári egységnek az egyszerű ügyiratot (a hatósághoz érkezett irat és mellékletei, előadóív, az elintézés fogalmazványa vagy fogalmazványai) vették. Az előadóívnek és az elintézésfogalmazványoknak formája is az 1848 előtti maradt. Az iratok így iktatószámaik rendjében követik egymást az állagban.

Az iktatókönyvek a következő adatokat közlik: az irat iktatószáma, kelte és a hatósághoz érkeztének napja, az ügy előadója, az irat tárgyának kivonata, a

határozat kelte és annak feltüntetése, hogy az ügyben kihez történt intézkedés. A mutatókönyvek betűsorosak; az egyes címszavaknál az irat kivonatát és iktatószámát adják meg.

A kutatás az iratokban a mutatókönyv alapján kell hogy történjék. A kérőlapon az állag nevét, valamint az irat iktatószámát kell feltüntetni.

F 267. KIRÁLYI LEIRATOK ÉS RENDELETEK

1861–1863

2 kötet

1—2. 2 kötet

Ez az állag a visszaállított Főkormányszékhez az Erdélyi Udvari Kancelláriától érkezett rendeletek kötetekbe vezetett másolatait tartalmazza. Általában főkormányszéki iktatószámaik rendjében másolták beléjük a rendeleteket. Az 1862. évi kötet végére van betéve egy töredékes másolatfüzet, amely az 1863-i rendeleteket tartalmazza. A kötetek végén betűsoros mutató található; ez címszavainál a rendeletek rövid kivonatát és a kötet lapszámát tartalmazza. (Az 1863-i töredékhez — amely utólag került az 1862. évi kötetbe — nincs mutató.) A kutatás ezeknek a mutatóknak alapján történhet (az 1863-i töredéknél átforgatással). A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 268. A VISSZAÁLLÍTOTT FŐKORMÁNYSZÉK ÉS A KIRÁLYI BIZTOSSÁG SZABÁLYRENDELETEI

1861–1867

7 kötet

1—7. 7 kötet

Ez az állag a visszaállított Főkormányszék és az Erdélyi Királyi Biztosság szabályrendeleteinek másolatát tartalmazza; az előbbinek bíráskodási tárgyú rendeleteit is. Egy-egy kötetbe egy év szabályrendelet-anyaga került. A köteteken belül tovább tagolódott az anyag; külön csoportot alkottak az elnöki, a bíráskodási és a közigazgatási szabályrendeletek; 1867-ben ezek mellé negyedikül a királyi biztosi rendeletek csoportja társult. Az egyes csoportokon belül a rendeletek iktatószámaik rendjében követik egymást. A kötetek élén számjegyzék, lajstrom és betűsoros mutató található. A lajstrom a rendelet sorszámát, esetleges kancelláriai számát és keltét, főkormányszéki vagy főkormányszéki elnöki számát és helyét, tárgyának kivonatát és végül annak a lapnak a számát tünteti fel, amelyen a rendelet található. A mutató betűsoros; címszavainál a rendelet tárgyának rövid kivonatát, az irat iktatószámát és a kötet lapszámát közli.

A kutatás a mutató és a lajstrom alapján történhet a kötetben. A kérőlapon az állag neve mellett annak az évnek a számát kell feltüntetni, amelyben kutatást kívánunk folytatni.

F 269. KEBLI IRATOK

1861–1869

1 csomó

1. Ügyiratok 1861—1869

Lajstrom („Jegyzőkönyv") az 1863. évi iratokhoz 1 csomó

Ez az állag a visszaállított Főkormányszék kebli iratait tartalmazza. A kebli előadóhoz, ill. osztályhoz intézett főkormányszéki rendeletekből és ezek elinté-

zésfogalmazványaiból keletkezett ügyiratokat külön állagként kezelték. Az állagot személyzeti (alkalmazási, segély-, előleg-, szolgálati igazolás stb.), anyagbeszerzési, épületkarbantartási, költségvetési ügyek iratai és a Főkormányszék belső körözvényei teszik.

Az iratok egysége az ügy egy fázisát (az előadóhoz érkezett iratot és az elintézés fogalmazványát) tartalmazó egyszerű ügyirat. Segédkönyve csak az 1863-i iratoknak van; ez az említett év irataínak élén található. Adatai: folyószám, idegen szám (főkormányszéki vagy főkormányszéki elnöki), az irat kivonata és annak jelzése, hogy az ügyben hová vagy hogy történt elintézés. A kutatás az 1863-i iratoknál a segédkönyv alapján, egyébként pedig az iratok átforgatásával történhet. A kérőlapon a állag nevét és lehetőleg az év- és sorszámot is fel kell tüntetni.

Erdélyi Királyi Biztosság

F 270. ELNÖKI IRATOK

39 csomó, 8 kötet

1—39.	Ügyiratok	1867—1872	39 csomó
40—45.	Iktatókönyvek Mutatókönyvek	1867—1871	6 kötet
46.	Iktatókönyv	1872	1 kötet
47.	Mutatókönyv	1872	1 kötet

Ez az állag az Erdélyi Királyi Biztosságnak mindazokat az elnöki iratait tartalmazza, amelyeket nem a titkos elnöki iratok vagy az útlevélügyi iratok állagában helyeztek el.

Az iratok az ügy egy fázisát foglalják magukban (az elnökséghez érkezett iratot és az elintézés fogalmazványát). Az iktatókönyvek adatai: iktatószám, az elnökséghez érkezés napja, a küldő neve, az irat kelte és az esetleges idegen szám, az irat tárgyának kivonata, az ügyben kelt határozat napja s kivonata vagy annak feltüntetése, hogy kihez történt az elintézés s végül az esetleges kapcsolatos szám. A mutatókönyvek betűsorosak; címszavaiknál az irat kivonatát és az iktatószámot közlik. A kutatásnak a mutatókönyvek alapján kell történnie. A kérőlapon az állag nevét, továbbá a szükséges irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

F 271. TITKOS ELNÖKI IRATOK

1867—1872

3 csomó, 1 kötet

1—2.	Ügyiratok	1868—1872	2 csomó
3.	Vegyes iratok		1 csomó
4.	Iktató- és mutatókönyv		1 kötet

Ez az állag az Erdélyi Királyi Biztosnak a legbizalmasabban kezelt iratait tartalmazza.

Az iratanyag egysége az egyszerű ügyirat; ez az ügy egy fázisát foglalja magában. Segédkönyvül az iktató- és mutatókönyv szolgál az iratokhoz. Az iktatókönyv az iratnak a biztossághoz érkezését, iktatószámát, a küldő megjelölését, az irat esetleges idegen számát és keltét, a tárgy kivonatát, az elintézés keltét közli, továbbá azt, hogy hová küldték el ezt az elintézést, és az esetleges kapcsolatos számot is.

F 272. ÚTLEVÉLÜGYI IRATOK

1869–1871

54 csomó, 6 kötet

1—54.	Ügyiratok	1869—1871	54 csomó
55—57.	Iktatókönyvek	1869—1871	3 kötet
58—60.	Mutatókönyvek	1869—1871	3 kötet

Az állag az erdélyi királyi biztosság által intézett útlevélügyek iratait tartalmazza.

Az iratanyag egysége az egyszerű ügyirat; ez egy ügy egy fázisát foglalja magában. Az állag az említett segédletek alapján kutatható.

F 273. ÁLTALÁNOS IRATOK

1869–1872

67 csomó, 11 kötet

1—67.	Ügyiratok	1869—1872	67 csomó
68—74.	Iktatókönyvek	1869—1872	7 kötet
75—78.	Mutatókönyvek	1869—1872	4 kötet

Ez az állag az Erdélyi Királyi Biztosság általános iratait tartalmazza. (A Biztosság 1869-ben átvette a feloszlatott Főkormányszék hatásköréből azokat az ügyeket, amelyeket a minisztériumok és az alsóbb hatóságok még nem intéztek közvetlen érintkezéssel.)

Az iratok egysége az egyes ügyirat. Ez a Biztossághoz érkezett iratból és az elintézés fogalmazványából áll. Az iktatókönyvek adatai: az iktatószám, az ügyosztály száma, az iratnak a Biztossághoz érkezésének kelte, a küldő megjelölése és az esetleges idegen szám, az irat tárgyának kivonata, az ügyben történt határozat kelte és annak megjelölése, hogy az elintézés kihez történt, végül az esetleges kapcsolatos szám. A mutatókönyvek betűsorosak; címszavaiknál az irat rövid kivonatát és az iktatószámot közlik.

A kutatás a mutatókönyvek alapján kell hogy történjék. A kérőlapon az állag nevét, továbbá az irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

Segédhivatalok iratai

F 518. A JEGYZŐKÖNYVI HIVATAL JEGYZŐKÖNYVE

1862–1863, 1869–1872

1 kötet (csomóban)

1.		1 kötet

A Főkormányszék jegyzőkönyvi hivatala kétfajta bejegyzést eszközölt e kötetbe. Az egyik bejegyzéscsoport (a kötet elején) zömmel annak feltüntetését tartalmazza, hogy a jegyzőkönyvi hivatal egyes tisztviselői mely iratokat promoveáltak, leleteltek (feltehetően bélyegilletékezéshez), s hová küldtek el nyugtákat (feltehetően szintén bélyegilleték-ügyben); értesítések érkeztek ide bélyegilletékek utalványozásáról, megküldték bélyegilletékek kimutatásait. Ide küldtek vissza tévesen postázott hivatalos leveleket. A Főkormányszék elnöke rendelkezett a hivatalhoz az iktatókönyvben számok üresen hagyása iránt. Végül helyenként szerepel a kötetben annak feltüntetése is, hogy

az elnökségnek, egyes osztályoknak, előadóknak iratokat küldtek meg. A másik bejegyzéscsoport (a kötet végén) szabályrendelet jellegű iratokat ismertet (a Főkormányszék ügybeosztása és ennek változásai, az oda érkezett levelek átvétele, felbontása, kezelése, leletelés, nyugtázás, bélyegek alkalmazása, pénz és értékpapírok kezelése, anyagellátási ügyek, a Birodalom más tartományából érkező kormánylap kezelése). Az Erdélyi Királyi Biztosság jegyzőkönyvi hivatala előtt megforduló ügyek az előbb említett első csoporthoz hasonlóak; többletnek amazzal szemben az illetmény-, épületkarbantartási, irodaszer-ellátmány-, ruházati átalányügyek, nyomdai költségek, törvényhatóságoknak megküldött nyomtatványok ára ügye számíthatók.

A jegyzőkönyv iktatókönyv jellegű. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 519. A KIADÓHIVATAL IRATAI

1861–1867

1 csomó

1. 1 csomó

Az iratanyag két részre oszlik. A tulajdonképpeni ügyiratanyag tárgya körrendeletek kinyomtatása, nyomtatványok megküldése törvényhatóságoknak stb., kézbesítési vények feljegyzése (ill. jelentés a kézbesítés nem teljesítéséről), tévesen irányított küldemények visszaküldése, értesítés bélyegilletékről, iratok kérése, címzésügyek, kebli nyomda ügyei, ellátmányügyek. Az iratok közt fekszik számos kérvény Mikó Imre főkormányszéki elnökhöz vagy a Főkormányszékhez kormányhatósági szolgai alkalmazás iránt. Az állag másik része a kiadóhivatal szabályrendelet-könyve; ez a szabályrendeletek kivonatát vagy teljes szövegét közli. A rendeletek tárgya hatáskör-szabályozások, pecséthasználat, sürgönyzéssel élés ügye, restanciák felszámolásának sürgetése, videat-darabok ellátásának szabályozása, katonai menetállomások rendszerének módosítása, a Habsburg-birodalom és Svájc közt kötött egészségügyi egyezmény ismertetése, rokkantnyilvántartás ügye, hídépítési ügyek, törvényhatósági, városi, községi mérnökök számláinak igazolása, illetékügyek, költségvetés, számvételi ügyek, illetményügyek és -szabályzat, konfiskált birtokok, marhavész ügye s a római katolikus püspök kinevezésével kapcsolatos rendelkezések. Az ügyiratanyag évrendben van elhelyezve az állagban; a szabályrendeleti könyv a csomó végére került. Segédeszköz nincs az anyaghoz; kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a megfelelő állagrész nevét kell feltüntetni (az ügyiratoknál lehetőleg az évet és iktatószámot is).

F 523. *Erdélyi úrbéri kárpótlási országos tanács*

1870–1879

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a fond az erdélyi úrbéri kárpótlási országos tanács iktatókönyve. A tanács a belügyminisztérium mellett működött mint szakvéleményező szerv; a minisztérium hozzá küldte meg az erdélyi országos földtehermentesítési alapigazgatóság-

tól fellebbezett ügyeket, s ő azután helybenhagyta, törölte, módosította az igazgatóság határozatát, vagy adatkiegészítést kért tőle.

A tanács által tárgyalt ügyek kizárólag a székelyföldi úrbériség ügyei (volt birtokosok és volt úrbéresek panaszai, kérelmei egyaránt; általános normatívák megküldése a minisztérium részéről, kérés a székely úrbéri kárpótlás szabályozásának megváltoztatása iránt).

A tanács anyagából csak iktatókönyve maradt fenn; ez az iktatószámot, a praesentatumot, a küldő nevét és saját számát, tárgyának (pár szavas, az ügy jellegén túl érdemit nem tartalmazó) kivonatát, elintézésének módját s keltét tartalmazza. Kutatás esetén a kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 524. *Erdélyi országos földtehermentesítési bizottság, ill. alapigazgatóság*

1854–1855, 1865–1871

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond az erdélyi országos földtehermentesítési bizottság, ill. alapigazgatóság iratainak egy töredékét tartalmazza. A hatóság feladata az úrbéri, ill. egyházi tizedkárpótlásokkal kapcsolatos ügyek intézése volt. Hozzá érkeztek az úrbéri kárpótláskérések, nála jelentették be úrbéri kárpótlásoknak a birtok elidegenítésével kapcsolatos átruházását, az államszámvevőség neki küldte meg az úrbéri kárpótlási határozványokat, vele közölték úrbéri kárpótlási kiutalás jogérvényre emelkedését. Az igazgatóság foglalkozott úrbéri kárpótlási utalványozási kérések és utalványozások, illetéktelenül felvett előlegek ügyeivel is; törvényhatóságok intéztek hozzá kérdéseket az iránt, hogy egyes személyek bizonyos birtokokért nyertek-e kárpótlást. Úrbéri perekben ingatlankimutatást kértek az igazgatóságtól, függőben levő úrbéri pereket terjesztettek fel hozzá. Az úrbéri kárpótlási ügyeket törvényhatósági szinten intéző valósító bizottságok felküldték neki működési naplóikat, felterjesztették személyzeti ügyeiket. Az igazgatóság elé kerültek az egyházak tizedkárpótlási ügyei is. A szerv lényegében a Főkormányszék egy bizottsága volt. Ülésein a Főkormányszék elnöke vagy egy tanácsosa elnökölt, tagjai főkormányszéki tanácsosok és titkárok voltak.

Az anyag három részből áll. Első része az ügyiratanyag. Második részét az igazgatóság két ülésjegyzőkönyve teszi (1865. május 30., október 7.); ezek iktatókönyv jellegűek, az ügy iktatószámát, tárgyát, ellátásának módját s az ügyben történt számadás eredményét közlik. A harmadik rész az igazgatóság által utalványozott kárpótlási összegek táblázatos kimutatásaiból áll. A tabellák az ülésenkénti folyószámot, az iktatószámot, az utalványozást nyert személy nevét, az úrbéri kárpótlás összegét (jelezve: ez előleges, utólagos vagy végleges kárpótlás-e — mindegyik kategórián belül külön tüntetve fel a kötvényben, ill. készpénzben fizetett összeget —), s végül a tizedkárpótlását közlik. Ebben a részben évrend uralkodik. Segédeszköz az anyag egyik részében sincs. Kutatás esetén a kérőlapon a fond és a megfelelő fondrész nevét kell feltüntetni (a kimutatásoknál az évet és hónapot is).

Baudirection in Siebenbürgen

Bevezetés

Az 1849 nyarán—őszén megkezdődő új berendezkedésben az országos építési igazgatóság is új szervezetet kapott. Az 1848 előtti Directio Aedilis helyébe előbb az építésügyi miniszteri bizottság (Ministerialcommission in Bausachen), majd a Baudirection in Siebenbürgen lépett. Működésének első éveiben függési viszonyát, hatáskörét, feladatait kevéssé szabályozták; felettes hatósága a birodalmi építési főigazgatóság (General-Baudirection), majd 1852 nyarától a kereskedelmi minisztérium (az év május 12-én a császár feloszlatja az építési főigazgatóságot, s hatáskörét a minisztériumra ruházza azzal, hogy a vasútépítkezések ügyei a központi vasútépítési igazgatóság hatáskörébe kerülnek, s ez közvetlenül a kereskedelmi minisztérium alá tartozik, a többi építkezési ügyek pedig a minisztérium II. osztályáéba). Egyben azonban a Militär- und Civilgouvernementtől is függött; ezt a viszonyt írásos rendelkezések láthatólag nem szabályozták. Hatáskörét a Directio Aedilistől örökölte, ezt 1852 előtt csak részszabályozások érték (1850-ben az ideiglenes körzeti mérnökök az év március 3-i utasításában szabályozzák az igazgatóság felügyeleti jogát felettük: azok közvetlenül a Baudirectiont ekkor vezető miniszteri biztos alá tartoznak, a hatáskörük körüli vitákat hozzá kell hogy felterjesszék, minden szeptember végén kimutatást küldenek fel a körzetükben megkezdett állami építkezések állásáról az igazgatóságnak, a Baudirection és a körzeti építési hivatal vezetője vagy helyettese — az építési főigazgatóság 1850. augusztus 25-i rendelete értelmében — szükség esetén meglátogatja az épülő állami objektumot, s jelentést tesz róla a főigazgatóságnak; a főigazgatóság 1851. február 13-i ideiglenes előírásában a műszaki átvételt illetően a Baudirectionról annyi áll, hogy az állami építkezések átvételekor a Baudirection — vagy az építési főigazgatóság — megbízottja is jelen kell hogy legyen).

Az építésügy átfogó szabályozását a definitivum jelentette. Az 1852. szeptember 14-i császári elhatározás a létrehívandó helytartóságot jelölte meg az ország legfőbb közigazgatási hatóságául azokat az építési ügyeket illetően, amelyek nem tartoznak a Finanzlandesdirection ügykörébe, vagy amelyeket nem utaltak más hatóságokhoz. A bel-, pénzügy-, kereskedelmi, ipar- és közlekedésügyi minisztérium 1853. február 9-i rendelete az 1852. szeptemberi elvi döntés alapján szabályozta (ideiglenes jelleggel, de a Baudirection egész további fennállására kihatóan) a helytartó és az építési igazgatóság viszonyát. A helytartó felügyelete alá tartoztak a Finanzlandesdirectionhoz vagy más igazgatási szervekhez nem utalt építésügyek s az építési hatóságok; az ő kötelessége volt irányítani és ellenőrizni e szervek munkáját. Jogában állt rendeleteket kibocsátani hozzájuk; a kereskedelmi minisztérium rajta át levelezett a Baudirectionnal. Ez a felügyelet azonban elsősorban az ügyintézés szabályozásának biztosítására, szervezeti és személyzeti, valamint költségvetési és más peres ügyekre vonatkozott. A rendelkezés kifejezetten a helytartó feladatává tette az építési szolgálat adminisztratív ügyvitelének irányítását; a személyzetet illetően ő tett javaslatot az igazgatóság és az építési számvételi ügyet irányító technikai számvevőségi osztály vezetőjére a kereskedelmi minisztériumnak, az építési hivatalnokok kinevezését, építési növendékek és gyakornokok felvételét illetően ő továbbította véleményes felterjesztéssel a kereskedelmi minisztériumhoz a Baudirection javaslatait, ugyanígy járt el az építési számvevőségi osztály vezetőjének javaslataival a számvételi személyze-

tet illetően; a kereskedelmi minisztérium által betöltendő állások üresedése esetén jelentést tett oda; a minisztérium által kinevezett tisztviselőket (a Baudirection, ill. a technikai számvevőségi osztály vezetőjének javaslatára) ő osztotta be az egyes építési szervekhez (kivéve az igazgatóság, a kerületi építési hivatalok és a technikai számvevőségi osztály vezetőit). A költségvetési és egyéb pénzügyeket illetően a következőket tette a helytartó feladatává a rendelet: ő foglalkozott az építkezések szükségességének megvizsgálásával, feladata volt azok célját eléretni, s minimálisra szorítani a költségeket; birodalmi érdekű építkezéseket 3000 Ft-os határig ő engedélyezett (ha ezek a költségvetésben szerepeltek); az ő joga volt elengedni 50 Ft-ig terjedő pénztárhiányt (ha nem sikkasztásból keletkezett), 1000 Ft-on aluli behajthatatlan számadási hiányt (ha az ellenőrző bizottság akceptálta ezt), az 1000 Ft-on aluli behajthatatlan hátralékokat (ez esetekben az elengedéshez vagy törléshez a Finanzlandesdirection hozzájárulása volt szükséges); ő hagyta jóvá az építési hatóságok hivatali helyiségbérleteit (ha e szerveket bérleményben kellett elhelyezni; három évig tartó ideig és évi 600 Ft bérösszegig) és az irodafenntartással és irodaszer-ellátással kapcsolatos kiadásokat (a költségvetés keretén belül); ő gondoskodott arról, hogy az építésügyi költségvetések, az időszaki pénzszükséglet-kimutatások, a számadások és más pénzkezelési ügyek szabályosan folyjanak (ezeket a megszabott időpontokban javaslataival vagy jegyzeteivel a kereskedelmi minisztériumhoz terjesztette). A Baudirection csak rajta keresztül tehetett utalványozásokat (a helytartó vagy maga intézkedett, vagy a kereskedelmi minisztérium elé terjesztette az ügyet). A rendelkezés hangsúlyozta: az építésügyek műszaki részébe a helytartó nem avatkozhatott.

Ami mármost magára a Baudirectionra vonatkozott: a hatóság volt a középítkezésügy országos irányítója. A kerületi építési hatóságok hozzá terjesztették fel a hatáskörüket meghaladó ügyeket, s az saját hatáskörében intézkedett (ha ti. nem tett véleményes jelentést a helytartónak). A helytartó rendeletére közreműködött a közigazgatási alapokból, országos, kerületi vagy járási pénzekből községek vagy területek által stb. történő középítkezéseknél, szakvéleményt adott, bizottsági tanácskozásokon vett részt, építkezéseket eszközölt, műszaki átvételeket hajtott végre ily ügyekben. Ugyanúgy járt el az igazság-, pénzügyi stb. szervek megkeresésére is. A kereskedelmi minisztérium javadalmazásából (az út- és vízépítkezési alapból) történő építkezéseknél, karbantartási, javítási munkát 500 Ft értékig saját hatáskörében végeztethetett (ha a fedezet az évi költségvetésben biztosítva volt). A kerületi építési hivatalok hatáskörében történő építkezések műszaki átvételét az igazgatóság eszközölte (az ő hatáskörébe vágókét a helytartó). Ezen túlmenőleg az építési szervek más hatóságok felszólítására is kötelesek voltak véleményt nyilvánítani, technikai vizsgálatokat stb. elvégezni, természeti csapások (árvíz, hegyomlás), más szerencsétlenségek esetén segélyt nyújtani. Részt vett a magánépítkezések felügyeletében (annak megállapításában, hogy azok megfelelnek-e a törvényes előírásoknak). Személyzeti kérdésekben hatásköre elég szerény volt: ő vette fel az ország valamennyi építési hatóságánál a napidíjasokat, fizetés nélküli gyakornokokat, hivatalszolgákat, kisegítőket, út- és hídmestereket, folyamfelügyelőket, útjavítókat és a havibéres állandó napszámosokat, s intézkedett ezeknek az egyes építésügyi szervek közti elosztása iránt (a magasabb rangú tisztviselőket illetően csak javaslatot tehetett a helytartónak). Minden negyedév végén kimutatást kellett felterjesztenie a kereskedelmi minisztériumnak a személyi változásokról.

Kitért a szabályozás a Baudirection mellett működő technikai számvevőségre is (ez az abszolutizmus kora kezdetétől fennállt, s az építkezések körüli számvételi ügyekkel foglalkozott). Leszögezte: az osztály nincs alárendelve az igazgatóságnak, hanem mellérendeltségi viszonyban áll vele. Az osztály vezetője közvetlenül a helytartó alá tartozott. Ő tett javaslatot a helytartóhoz az osztály tisztviselőit illetően. A Baudirection vezetőjéhez hasonlóan negyedévi kimutatásokkal tartozott a kereskedelmi minisztériumnak a személyi változásokról.

Az 1853. február 9-i rendelkezéseknek mintegy kiegészítése volt a Statthalterei in Siebenbürgen elnökségének 1854. augusztus 28-i rendelete: a kerületi építési hivatalok utasítása; ez több vonatkozásban foglalkozott az igazgatóság hatáskörével is. A kerületi építési hivatalok a kerületben folyó birodalmi építkezéseket illetően közvetlenül a Baudirection alá tartoztak (rendeleteit azonban a kerületi elnök láttamozásával kapták, s azzal is tett felterjesztéseket az igazgatósághoz). Havi jelentésekkel tartoztak neki ezekről az építkezésekről. A birodalmi kincstár terhére történő magasépítkezéseknél tőle kaptak utasításokat, engedélyt az építkezéshez. Ha nagyobb építkezés vezetésére külön építési tisztviselőt kellett kinevezni, ez a Baudirection feladata volt (a kinevezéshez a helytartónak hozzá kellett járulnia). Kisebb építkezések kivitelezésénél a Baudirectiontól kértek közelebbi utasítást. Az engedélyezett építési terven később engedély nélkül nem volt szabad változtatni (csak ha a késedelem veszélyt jelentett volna; ez esetben utólag jelentést kellett tenni az ügyben a Baudirectionnak). A kerületi elnöknek joga volt a kerületi építési hivatal terveit stb. az igazgatóság elé terjeszteni (ha ti. ezeket nem küldték fel amúgy is oda). A kerületi építési hivatal a kerületi elnöknek vagy a Baudirectionnak kellett hogy felterjessze betekintésre ügyviteli jegyzőkönyvét és az építkezésekről vezetett előjegyzési könyvét. Évenként költségvetést nyújtott be az igazgatósághoz a kerület országutainak karbantartását és javíttatását illetően. Szükség esetén ideiglenes személyzetkiegészítést kérhetett tőle.

Ami mármost az igazgatóság által irányított vagy ellenőrzött középítkezéseket illeti, ezek négy fő csoportra oszthatók. Az első csoport a magasépítkezéseké (közigazgatási szervek székház- stb. építkezései, templom- és iskolaépítkezések, a határőrizet számára szükséges építkezések és a veszteglőintézetek építkezései, kincstári építkezések); nagyobb csoport az út- és hídépítési ügyeké; a harmadik csoportba a vízépítkezési ügyek sorolandók (folyószabályozás, -kotrás, mocsárlecsapolás, árvízvédelem); az utolsóba a tűzbiztonsági ügyek.

A hatóság 1868-ban szüntette be munkáját.

F 274. ÁLTALÁNOS IRATOK ÉS A SZÁMVEVŐSÉG IRATAI

1850—1868

443 csomó, 73 kötet

1— 70., 70/a.,
71—154., 154/a.,
155—208., 208/a.,
209—218., 218/a.,
219—242., 242/a.,
243—253., 253/a.,
254—305., 305/a.,
306—414. Ügyiratok 1850—1868 421 csomó

436—471.	Iktatókönyvek	1850—1868	36	kötet
472—490.	Mutatókönyvek	1850—1868	19	kötet

Vegyes iratok:

415.	Normalia	1851—1859	1	csomó
418.	Körzeti építési hivatalok költségvetései	1858	1	csomó
419.	Árszámítások		1	csomó
420.	Útmesteri útleltárak		1	csomó
421.	Útépítési alap szükségletkimutatásai Vállalkozói elszámolások		1	csomó
422, 428.	Kavicsárügyek		1	csomó
422.	A marosportusi híd ügye		1/2	csomó
423—424.	Építési szerződések és megállapodások		2	csomó
425.	Hásházi országút		1	csomó
426.	Építészvizsgák jegyzőkönyvei		1	csomó
427.	Iskolaépítési tervek	1854	1	csomó
428.	Útmesterkimutatások	1860—1864	1/2	csomó
429—430.	Folyószabályozási ügyek		2	csomó
431.	Szászváros—gyalári út		1	csomó
432.	Kreisbauamt Bistritz, Dés		1	csomó
433.	Anyagfelhasználási kimutatások. A Baudirection könyvtárára és irattárára vonatkozó iratok és jegyzékek		1	csomó
434—435.	Scontro-füzetek, ismeretlen építési hatóság iktatókönyve	1857—1867	2	csomó

Vegyes könyvek:

503.	Normalien	1850—1860	1	kötet
504.	Einräumer-Status	1850—1868	1	kötet
505.	Beamten-Status	1850—1868	1	kötet
506—508.	Átadási lajstromok		3	kötet
416—417.	A számvevőség iratai	1850—1861	2	csomó
491—502.	A számvevőség iktatókönyvei	1851—1864	12	kötet
509.	Anyagelszámolások, személyzeti, illetmény-, segélykimutatások, útiszámla-jegyzőkönyv		1	csomó

Az állag az építési igazgatóság általános ügyiratanyagát és az ehhez csatlakozó vegyes irat- és könyvanyagot, valamint a számvevőség ügyiratanyagát tartalmazza.

Az állag zömét tevő ügyiratanyag legkisebb egysége, az egyes ügyirat, a hatósághoz érkezett iratból és az előadóívből áll (az utóbbi az érkezett irat kivonatát és az elintézés fogalmazványát tartalmazza). Az iratok évek és iktatószámok rendjében vannak elhelyezve. Az ügyiratsorozathoz számos külön csomó, ill. kötet csatlakozik (l. az anyag leírását). A számvevőségi iratok szintén évrendben, azon belül iktatószámok rendjében vannak elhelyezve sorozatukban.

A Baudirection általános ügyiratanyagához iktató- és mutatókönyvek szolgálnak segédletül. Az iktatókönyvek az irat iktatószámát, a hatósághoz érkezése keltét, küldőjét, idegen számát és keltét, tárgyát, az elintézés keltét és kivonatát, a tisztázás keltét, a Registraturs-fascikelt (ma ez az adat értelmetlen) és a referens nevét adják meg. A mutatók betűsorosak. A külön csomóknak, ill. köteteknek nincs segédletük. A számvevőségi anyagnak csak iktatókönyvei maradtak; ezek az idegen számot, a praesentatumot, az iktatószámot, a tárgyat, az érkezett irat darab- és ívszámát, a mellékletek számát, a referens nevét, a kiosztás és elintézés napját, a Baudirectionhoz való felterjesztés keltét, az elaboratum terjedelmét (darabszám, ív, mellékletek száma — később ezek elmaradnak —) és az esetleges megjegyzéseket közlik. Az állag kutatása az említett segédletek alapján, ill. darabonkénti átnézéssel vagy átforgatással történhet. A kérőlapon a két ügyiratsorozatnál az állag és a sorozat nevét, az év- és iktatószámot, a külön csomóknál, ill. köteteknél az állag neve mellett ezek megjelölését kell feltüntetni.

F 520. ÁLLAMVIZSGA-IRATOK

1868

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag az 1868 elején tartott mérnöki államvizsga iratait tartalmazza: a vizsga jegyzőkönyvét, a vizsgadolgozatokat és vizsgarajzokat. (Vizsgára három személy jelentkezett.)

Az állag élén a vizsgajegyzőkönyv foglal helyet, ezt a vizsgadolgozatok és vizsgarajzok követik. Segédeszköz nem készült az anyaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

A II. JÓZSEF-KORI KERÜLETI BIZTOSSÁGOK LEVÉLTÁRA

BEVEZETÉS

A kerületi biztosságok a II. József uralkodása alatt az igazgatás szervezetében végbement változások termékei közé tartoznak. A II. József által létrehozott új törvényhatósági beosztás szerint Alsó-Fehér megye volt az egyetlen, amely egymagában, korábbi területének lényegében változatlanul hagyásával képezett törvényhatóságot Fehér megye néven. Hunyad megyéhez hozzácsatolták a kis Zaránd megyét. Délen új megyék alakultak ki. Szeben megyében szász székek egész sora és két megye töredéke egyesült: Szeben-, Szászsebes-, Szászváros-, Szerdahely-, Medgyesszék, Felső-Fehér megye egyes részei és Alsó-Fehér megye néhány helysége. A szász székek másik csoportja — Kőhalom-, Nagysink-, Segesvár-, Újegyházszék —, továbbá Fogarasvidék és végül Felső-Fehér megye más részei Fogaras megyét alkották. Az ország délkeleti sarkában Háromszékből, Brassóvidékből, Felső-Fehér megye töredékeiből és Háromszékből alakult ki Háromszék megye. Udvarhely megyéhez Udvarhelyszék legnagyobb része, Csík- és Gyergyószék tartozott. Küküllő megyét és Marosszéket, s Udvarhelyszék egy kis részét Küküllő megye néven egyesítették egy törvényhatóságba. A törvényhatóságok területének új megállapítása szétdarabolta a kelet—nyugati irányban az országot átszelő megyéket. Torda, Kolozs és Doboka megye keleti részéből, Besztercevidékből és a két román határőrezred területéből Torda megye néven alakítottak új törvényhatóságot. Kolozs és Torda megye nyugati részét s a kicsiny Aranyosszéket Kolozs megye néven egyesítették. Belső-Szolnok megyét a régi Belső-Szolnok megye és Doboka megye nyugati része alkotta. Közép-Szolnok megyéhez a korábbi Közép-Szolnok és Kraszna megye, valamint Kővárvidék tartozott.

1786 elején a Thesaurariatus in Cameralibus beleolvadt a Guberniumba, amely ugyanakkor két fórumra, közigazgatási és kincstári, másrészt bíráskodási fórumra oszlott fel. Néhány nappal a Thesaurariatus beolvasztása után, 1786. január 23-án került sor a kerületi biztosságok felállítására. Az országot három kerületre osztották fel: a szebeni, fogarasi és kolozsvári kerületre. A szebeni kerülethez a nem sokkal előbb alakított új törvényhatóságok közül Szeben, Fehér, Hunyad és Küküllő megye tartozott, a fogarasi kerülethez Fogaras, Udvarhely és Háromszék megye; a kolozsvári kerülethez Kolozs, Torda, Belső- és Közép-Szolnok megye. Az egyes kerületek élére kerületi biztosokat állítottak. A kerületi biztosok hatásköre az igazgatás mindhárom ágára kiterjedt. Elsősorban azonban közigazgatási ügyeket intéztek, ellenőrzést gyakoroltak az egykori országos főbiztosságnak továbbra is fennálló alsó szervei felett. (Az országos főbiztosság mellett korábban is kerületi biztosságok működtek. Ezeknek a kerületi biztosságoknak a területét most megváltoztatták, területük egybeesett az újonnan létesített kerületekével. Minden ilyen kerület élén egy biztos állt, aki az újonnan létrehozott kerületi biztosság

alá tartozott.) A biztosságoknak megalakulásukkor nyert utasítása leszögezi azt is, hogy kamarai ügyekben is felügyeletet gyakorolnak. Ez a felügyeleti jogkör azonban korlátozott volt. A sóügyekbe a biztosnak minimális mértékben volt beleszólása, a vám- és harmincadigazgatásra egyáltalán nem bírt befolyással, a tized-, Dominalia és más Cameratica jellegű pénzügyigazgatási ügyekben pedig csak akkor kellett közbelépnie, ha a kincstár érdekei veszélyben forogtak. A bánya- és pénzverési ügyeket pedig külön országos hatóság intézte, amelyet nem olvasztottak be a Guberniumba. Bíráskodási hatáskörük leglényegesebb eleme a következő volt: mint az uralkodó delegatus perpetuusai működtek kerületükben a nem nemesek néhány kivétellel összes bűnpereiben. Ez azt jelentette, hogy kegyelmezési jogkört (jus aggratiandi) gyakoroltak, amely előzőleg az udvari kancellária kezében volt. Nem terjedt ki delegatus perpetuusi megbízatásuk a nem nemesek következő ügyeire: crimen laesae majestatis, crimen perduellionis és crimen fractae pacis publicae. Amennyiben pedig egy halálos ítéletet vagy az elítélt megbélyegzésre ítélését jóváhagyták, a deliberatumot végrehajtás előtt fel kellett terjeszteni az udvari kancelláriához. Hatáskörük legkevésbé konkrétan meghatározott része: helyük a Gubernium és a megyék közt. A II. József által létesített tizenegy megye ugyanis továbbra is megmaradt. A biztosságok felállításakor hatáskörüket szabályozó rendelkezések leszögezték: a Gubernium továbbra is közvetlenül a megyei és városi hatóságokhoz intézze rendeleteit, és csak a legfontosabb ügyekben adjon külön rendelkezéseket a kerületi biztosoknak, hogy túl ne terheljék azokat jelentéktelenebb ügyekkel, s el ne vonják őket a rájuk bízott fontos ügyek intézésétől. A kerületi biztosok is csak általános érdekű ügyekben voltak kötelesek a Guberniumnak jelentést tenni.

Egy-egy kerületi biztosi hivatal a biztosból, titkárából, egy protocollistából, egy regestransból, két cancellistából és a hivatali segédszemélyzetből állt. A kerületi biztos a kerületéhez tartozó egyik megyének főispáni tisztét is betöltötte, a többi megyéknek pedig administratora volt. Az egyes megyék igazgatási szervezete is átalakult. Korábban a megyék élén a főispán állt, s utána rangban a két főbíró, majd a két alispán következett (kivéve a partiumi megyéket, ahol a megyei igazgatás szervezete a magyarországihoz volt hasonló); a székely székekben a főkirálybírák alatt alkirálybírák működtek, a magyar vidékeken a főkapitányok alatt alkapitányok. A szász székek élén általában királybírák álltak. Az új igazgatási szervezetben minden megye élén a kerületi biztos állt, főispáni vagy administratori minőségben. A megyék igazgatásának tényleges vezetői az alispánok voltak: az ordinarius vicecomes a közigazgatási és pénzügyigazgatási ügyeket intézte (in Politicis et Oeconomicis praeses), a substitutus vicecomes pedig az in Judicialibus praeses munkáját látta el. Míg korábban egy megyének egy vagy több királyi perceptora volt, az új igazgatási rendszerben egy megyének egy generalis perceptora volt, s a generalis perceptor alá tartoztak a circulusok perceptorai. Az egyes circulusok élén főbírák álltak. A megyei személyzet kiválogatásába a kerületi biztosnak kellett belefolynia. Különösen fontosnak tartották az instructiók azt, hogy az alispánok ne cserélődjenek. Az alispánt (az új igazgatási szervezet kiépítése után) csak a főispán előterjesztésére, az udvari kancellária hozzájárulásával lehetett újra választani.

A szebeni kerület élére Kemény Farkast (megbízatásáig mint országos főbiztos, a Gubernium tanácsosa), a fogarasi kerületére Bruckenthal Mihályt (később szász

comes), a kolozsváríéra Belső-Szolnok megye korábbi főispánját, Teleki Ádámot állították.

A biztosi hivatalok gyakran közvetlenül leveleztek az egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancelláriával. Az főleg normatív rendelkezéseket küldött nekik, s egyes különleges ügyekkel (földmérés stb.) foglalkozott rendeleteiben. A Gubernium tól általában az ország egészét érintő ügyekben (rendészet, kivándorlás megakadályozása) érkeztek rendelkezések hozzájuk. A biztosságoknak jogában állt közvetlenül levelezni egymással (területeik határainak ügyében stb.). Az egyes biztosságok alá rendelt megyék kötelesek voltak jegyzőkönyveiket időszakonként felküldeni hozzájuk. Kétféle ilyen jegyzőkönyvről találunk említést: a Gestions-Protocollokról (ezek általános jegyzőkönyvek voltak) és az Unterthans Protocollokról (ezekbe az úrbéri ügyeket vezették be). Az előbbieket 14 naponként, az utóbbiakat havonként terjesztették fel a biztosságokhoz, azok pedig átvizsgálás után visszaküldték nekik a jegyzőkönyveket. Külön kell foglalkoznunk Brukkenthal Mihály azon iratainak tárgyával, amelyek egy korábbi megbízatásának termékei; ő ti. biztosként vett részt a Horia-felkelés leverésében s az azt követő rendszabályok végrehajtásában. Azok az ügyek, amelyeket ebben az időszakban intézett, három nagy csoportba tagolhatók. Az első csoportba a megtorló intézkedések tartoznak, a felkelők felkutatása, elítéltetésük, fogvatartásuk ügyei, a felkelők egy részének a Bánátba való deportálása stb. A másik csoportba az egyéb parasztpolitikai intézkedések tartoznak. A harmadikba a II. József-féle úrbéri összeírással kapcsolatos ügyek sorolhatók.

A bizottságok működése 1790-ben szűnt meg.

F 275. *Kolozsvári kerületi biztosság*

1786–1790

36 csomó, 10 kötet

1—36.	Ügyiratok	1786—1790	36 csomó
37—40., 45.	Iktatókönyvek		5 kötet
41—44.	Mutatókönyvek	1786—1789	4 kötet
46.	Helységek visitatiójának jegyzőkönyve		1 kötet

A fond a kolozsvári kerületi biztosság iratanyagát tartalmazza.

Az iratok egysége az egyes ügyirat; ez a biztossághoz érkezett iratból, mellékleteiből és az elintézés fogalmazványából áll. Az iktatókönyvek a következő adatokat adják meg: iktatószám, az irat kelte, az irat hivatalhoz érkezésének kelte, tárgya, az ügy elintézésének napja, az ügyben hozott határozat, az elintézés kiadásának kelte. A mutatókönyvek betűsorosak. Egy-egy címszónál az irat tárgyának rövid kivonatát és az iktatószámot adják meg. Az iratanyag segédkönyvekkel ellátott. Így a kutatás az 1786—1789. évek iratanyagában a mutatókönyv alapján történhet, az 1790. évnél az iktatókönyv alapján. A kérőlapon a fond nevét és az irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

F 276. *Szebeni kerületi biztosság*

1786–1790

25 csomó, 15 kötet

1—25. Ügyiratok	1786—1790	25 csomó
28—35. Iktatókönyvek	1786—1790	8 kötet
36—40. Mutatókönyvek	1786—1790	5 kötet
26—27. Acta Diurna	1786. máj.-dec.	
	1787. jan.-ápr.	2 kötet

A fond a szebeni kerületi biztosság megmaradt iratanyagát tartalmazza.

Az ügyiratok egysége, az egyes ügyirat, a szervhez érkezett iratból és mellékleteiből, valamint az elintézés fogalmazványából áll. Az iktatókönyvek a következő adatokat adják meg: biztossági iktatószám (ha az irat a Guberniumtól érkezett rendelet volt, a guberniumi iktatószám is), az irat kelte és a hatósághoz érkezésének napja, az irat tárgyának rövid kivonata, az ügyben hozott határozat kelte, annak feltüntetése, hogy az ügyben kinek adtak választ, vagy milyen más módon intézték el az ügyet, az elintézés elküldése kelte, „signum monitorium" (ebbe a rovatba nagyritkán „N B" jelzéseket írtak be). A mutatókönyvek betűsorosak. Egy-egy címszónál az irat tárgya rövid kivonatát és az iktatószámot tüntetik fel. Az Acta Diurna elnevezésű feljegyzési könyvek jegyzőkönyvszerűek, bejegyzéseik időrendben és az iktatószámok rendjében haladnak. Egy-egy bejegyzés az ügy rövid kivonatából (ez a lap bal hasábjába került) és az ügyben kelt határozat kivonatából áll (ez kerül a jobb hasábba).

A kutatás a mutatókönyvek alapján történhet. Ugyanúgy történhet a kutatás az Acta Diurna-ban is. A kérőlapon a fond nevét, az irat év- és iktatószámát kell feltüntetni; az Acta Diurna-nál az iktatószám feltüntetése természetesen nem szükséges.

F 277. *Fogarasi kerületi biztosság*

1786–1790

39 csomó, 2 kötet

1—39. Ügyiratok	1786—1790	39 csomó
40—41. Iktatókönyvek	1786—1787	2 kötet

A fond Bruckenthal Mihálynak a Horia-felkelés leverésével kapcsolatban végzett biztosi működése és a fogarasi kerületi biztosság iratanyagát tartalmazza.

Az ügyiratok egysége az egyes ügyirat; ez a hatósághoz érkezett iratból, mellékleteiből és az elintézés fogalmazványából áll. Az iktatókönyvek a következő adatokat adják meg: iktatószám, az irat tárgya, az ügyben kelt határozat, az elintézés kelte, az esetleges kapcsolatos szám.

Az 1786—1787. éveknél a kutatás az iktatókönyvek alapján folyhat. A többi iratokat darabról-darabra kell átnézni. A kérőlapon a fond nevét, az irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

LEVÉLTÁRAT NEM ALKOTÓ FONDOK ÉS ÁLLAGOK

Az ismertetés e részében foglalkozunk azokkal a fondokkal és állagokkal, amelyek az előbbiekben tárgyalt levéltárak egyikébe sem tartoznak, önálló levéltárat nem alkotnak, de az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak részei.

F 278. *Bánffy György gubernator (II.) udvarhelyszéki administratorságának iratai*

1791–1794

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond Bánffy György főkormányzó (és részben előde, Bethlen János) udvarhelyszéki administratorságának iratait tartalmazza. A 18. század végén szokatlan jelenség volt Erdélyben, hogy a főkormányzó egyszersmind egy törvényhatóság vezető tisztviselőjének funkcióját is ellássa. Bánffy György udvarhelyszéki administratorságának magyarázatát bizonnyal abban kell keresnünk, hogy a székely anyaszék az egyik gyújtópontja volt a fel-felcsapó elégületlenségnek. A jobbágyok is mozgolódtak; falvak hosszú sora kérte: engedjék meg felvenniök a fegyvert (azaz határőrszolgálatba állni), hogy ne kelljen a földesurat szolgálniok. A szabad székelyek elégületlensége az állami terhek: az adóztatás, katonai terhek ellen irányult. Bánffy 1792-ben átvette a szék administratorságát, és 1794-ig viselte ezt a tisztséget. Az ügyeket az alkirálybírák vitték helyette, gondosan tájékoztatva Bánffyt minden jelentősebb dologról. A gubernator még székgyűlésekre sem járt le Udvarhelyre; személyest küldött le maga helyett.

Az iratanyag kis része Bánffy előde, Bethlen János administrator működésének idejéből való.

Az iratok közül azok tarthatnak a legtöbb érdeklődésre számot, amelyek a szék elégületlenségére vetnek világot: az adó és katonaállítás okozta panaszokra vagy megmozdulásokra, „a nép közötti lármázás"-ra. Az iratok más részének tartalma a szék vízkár- és építésügyei. A hivatal belső ügyeit tárgyazó iratok közt találjuk Bánffy 1792. március 20-i utasítását a törvényhatóságok vezető tisztviselőinek, a dullók instructióját. Kérvényeket postázó rendeletekkel is (Bánffy információt kérve a szék tisztségének küldte le a hozzá intézett kérvényeket) találkozunk. A fondba keveredett egy-két darab olyan irat is, amely nem Bánffynak udvarhelyszéki administratorságával kapcsolatos (az erdélyi országgyűlés tárgyalásai dolgában tartott rendkívüli udvari értekezletek jegyzőkönyvei stb.).

Az iratok egysége az ügyirat. Ez érkezett iratból, mellékleteiből és az elintézés fogalmazványából áll. Gyakran csak az utóbbit találjuk a fondban. Az iratok egy éven belül iktatószámaik rendjében követik egymást; az egyes évek iratainak sorrendje az évrendhez igazodik.

Segédkönyv nem készült a fondhoz. Kutatása darabról darabra való átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét tüntesse fel (ismétlődő kutatásnál az irat év- és iktatószámát is).

F 279. *K. k. Besitzregulirungs-Commission für den Bezirk des ehemaligen Ersten Romanen Grenz-Regiments*

1864

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond az 1. román határőrezred feloszlatása után a határőrvidék területének birtokviszonyai rendezésére kiküldött bizottság iratait foglalja magában. Az iratok legnagyobb része az ún. revindikált havasok tulajdonjogának ügyeit foglalja magában.

A fond ügyiratanyag; egysége az egyes ügyirat. Ez a bizottsághoz érkezett iratból és mellékleteiből, továbbá az előadóívből áll. Ez utóbbi az exhibitum rövid tárgyi kivonata mellett az elintézés fogalmazványát tartalmazza. Az egyes ügyiratokat iktatószámaik rendjében helyezték el a fondban. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. Kutatásuk így végigforgatásukkal történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét, ismétlődő kutatásnál pedig az iktatószámot is tüntesse fel.

F 280. *Commissiones Nauticae*

1792—1819

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond három, a marosi sóhajósok ügyében kiküldött bizottság iratait foglalja magában. Az erdélyi sóbányák termékeinek egy részét kivitték az országból. Ez a szállítás jórészt vizen folyt le, a Maroson. A szállítással a Maros menti helységek hosszú sorának lakosai foglalkoztak (egy-egy faluból vagy városból többkevesebb ember). A sóhajósok kiváltságokkal rendelkeztek; ezek állandó torzsalkodásra szolgáltattak alkalmat köztük (és a kincstári szervek közt, amelyek hatósága alá tartoztak), másrészt a törvényhatóságok közt. A hajósok helyzetét az 1748-i conventio szabályozta ugyan, de az összetűzések ezzel nem szűntek meg. Ezért volt szükség időről időre újabb és újabb bizottságok kiküldésére.

Az első ilyen bizottság, amelynek iratanyaga itt maradt meg, 1792—1793-ban működött a part menti törvényhatóságokban. Tagjai kincstári tisztek és a törvényhatóságok képviselői voltak. Ez a bizottság a sóhajózással kapcsolatos panaszokkal foglalkozott, és elkészítette a hajósok összeírását. 1802-ből újabb vegyes bizottság működésének iratai maradtak meg. Ez a bizottság az előbbihez hasonló össze-

tételű volt; működése is elődéével egyezett meg. Az 1819-ben kiküldött vegyes bizottság iratanyagának feltehetően csak töredéke van a fondban. A bizottságokhoz mind a hajósok, mind a törvényhatóságok és helységek részéről érkeztek panaszok. A hajósok amiatt emeltek szót, hogy földesuraik és a törvényhatóságok jogtalanul terhelik meg őket; a helységek és törvényhatóságok a hajósok „excessusai", sókikötők elhelyezése stb. miatt fordultak a bizottsághoz. Kérvények érkeztek hozzájuk a sóhajósok sorába való felvétel vagy jubilatio iránt.

Az iratok két csoportra oszthatók: a bizottságok ülésjegyzőkönyveire és a hajósok összeírására. Az előbbieket az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján vezették. Az 1792—1793. évben működött bizottság ülésjegyzőkönyve egy füzetbe van foglalva; az 1802. évié törvényhatóságonként külön füzetben található; az 1819-inek csak első fele (Alsó-Fehér megyei ügyködésének jegyzőkönyve) maradt meg. Az összeírások táblázatszerűen készültek. Főbb rovataik: a hajósok neve, kora, szolgálati éveinek és igásállatainak száma. Helységenként haladnak; egy-egy helységen belül külön csoportot alkotnak a tényleges hajósok, a jubilatusok és a hajósok özvegyei. Az állag egyes részei időrendben követik egymást. Ugyanazon évből származó jegyzőkönyveknél vagy conscriptióknál a sorrend: Alsó-Fehér megye, Szászsebesszék, Szászvárosszék, Hunyad megye.

Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Kutatásuk darabról darabra való átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét és annak az anyagrésznek megjelölését kell feltüntetni, amelyre a kutatónak szüksége van.

F 281. *Directio Oeconomica Saxonica*

1760-as–1770-es évek

1 csomó

1. **1 csomó**

Ez a fond a Directio Oeconomica Saxonica ügyében tartott vizsgálatok iratait tartalmazza. A Directio Oeconomica 1759 januárjában alakult meg. Felállítását a szász törvényhatóságok igazgatásában mutatkozó bajok tették szükségessé (l. erre nézve a Commissio Saxonica leltárát). Az udvar előbb Seeberget küldte le Erdélybe a szász törvényhatóságok gazdálkodásának megvizsgálására; őt ideiglenes biztosként Rosenfeld guberniumi tanácsos követte. 1758. július 1-jén kelt az a királyi rendelet, amely a Directio Oeconomica Saxonica felállítását írja elő. A tényleges felállításra azonban csak 1759 januárjában került sor. A Directio élére akkor a szász comes került; az igazgatóság vezető tisztségében azután többször is történt változás. 1761 szeptemberében az udvar újabb rendelettel megszüntette az igazgatóságot, azzal azonban, hogy a szász törvényhatóságok hozzá nyújtsák be azokat a számadásokat, amelyek a Directio fennállásának idejéből valók. A hatóság azonban még kb. három évig működött.

A Directio léte még megszűnése után is adott okot iratanyag keletkezésére. Az igazgatóság és a szász törvényhatóságok közti ellentétek kivizsgálására a Gubernium két ízben is bizottságot küldött ki. Ezeknek a bizottságoknak iratanyagát találjuk itt. Az iratanyag tárgyilag nem túlságosan sokféle. Találunk benne memorialét a Directio egész működéséről, felterjesztést a személyzet sorsáról, illetményeik kérdéséről. Számadási kimutatások is vannak. A volt Directiónak

a szász törvényhatóságok által a vizsgálóbiztoshoz küldött észrevételekre adott válasza is itt maradt fenn. A vizsgálóbiztosoknak a Guberniumhoz tett feljelentéseivel is találkozunk. (Az iratok legnagyobb része másolat.)

Segédkönyv nem készült a fondhoz. Kutatása az iratok darabról darabra való átnézésével történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét tüntesse fel.

F 282. *Domus Convertitarum*

1760-as évek

1 kötet, 1 csomó

1—2. 1 kötet, 1 csomó

Ez a fond az 1760-ban Batthyány József kalocsai érsek által Kolozsvárott a rekatolizáció céljának szolgálatára létrehozott Domus Convertitarum pénztárkönyvét és római katolikus hitre tértek kötelezvényeit tartalmazza. A pénztárkönyv előbb a bevételek keltét és összegét tartalmazza (időrendben), majd a kiadásokét (három csoportban, időrendben — konyhai kiadások, ruházati, vegyes kiadások —). A kötelezvények a katolikus hit megtartásáról szólnak.

Segédkönyv nincs a fondhoz. Kutatása a kötet átforgatásával, ill. az iratok darabonkénti átnézésével történhet. A kérőlapon a fond és a szükséges állagrész nevét kell feltüntetni.

F 525. *Forum Cambiale Appellatorium*

(A fellebbviteli váltótörvényszék iratai)

1772—1785

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez a fond a fellebbviteli váltótörvényszék irataínak fennmaradt töredékét tartalmazza. A törvényszék a váltóügyi bizottságból (Cambialis Commissio) fejlődött ki (1772-ben még mindkét néven emlegetik a szervet). Elnöke a Gubernium egy tanácsosa volt, tagjai a Gubernium részéről két, a Thesaurariatuséról szintén két tanácsos; a szebeni magistratus két senatort, a szebeni szász kereskedőtársaság további egy személyt delegált a bíróságba. Feladata az első fokú váltótörvényszéktől hozzá fellebbezett perek megítélése volt. Tőle a királyhoz nyílt a fellebbezés útja (ez az Erdélyi Udvari Kancelláriát jelentette). Az iratanyagnak csak egy kis hányadát teszik az első fokú váltótörvényszékből a Forum Cambiale Appellatoriumhoz fellebbezett perek. Egyes perek irataiból csak a postázó rendelkezés (a Gubernium átteszi az ügyet a Forum Cambiale Appellatoriumnak) vagy a felterjesztő jelentés (a Guberniumhoz) maradt a fondban. A szerv egy ülésjegyzőkönyve is itt található. A bíróság jelentéseket tett a Guberniumnak a perek állásáról, a Gubernium sürgette perek felterjesztését, peres ügyekben kelt rescriptumokat továbbított hozzá. Az iratok egy része Normalia jellegű; a bíróságnak megküldték a Constitutio Cambialist s más, a váltótörvénykezést, a csődügyet illető elvi rendszabályokat; ő dolgozta fel a törvényhatóságoknak a csődrendtartásra vonatkozó megjegyzéseit. Más iratok az ügyrend szabályozásaival, személyzeti kérdésekkel kapcsolatosak. Itt is található egy példány II. József 1784-i körleveléből a hivatali etikáról.

Az iratok évrendben követik egymást a fondban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel kell hogy történjék. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 526. *Brassói delegált vegyesbíróság*

1813

2/3 csomó

1. 2/3 csomó

Ez a fond a Brassó székhellyel működő rendkívüli vegyesbíróság iratait tartalmazza. A bíróság feladata az Erdély délkeleti területein ez idő tájt erősen elszaporodott súlyosabb bűncselekmények (házfelverés, rablógyilkosság, marhalopások stb.) tetteseinek felkutatása és megítélése volt. A bíróság elnöke Székely Mihály, a királyi tábla későbbi elnöke volt; a fiscalis director (legalábbis időnként) személyesen vett részt a szerv munkájában. Tekintettel a bíróság „mixtum" elnevezésére, feltehető, hogy polgári—katonai vegyes szerv volt (minthogy a tettesek egy része a határőr-katonaság soraiban volt keresendő). A bíróság általában maga járt el s ítélkezett ezekben az ügyekben, de előfordult az is, hogy törvényhatósági bíróságok már ítéleteket terjesztettek fel hozzá. Ítéleteit a Gubernium küldte fel jóváhagyásra. Az iratanyag a peres eljárás különböző fázisainak terméke (idéztetés — Moldvában is nyomoztattak feltehetően odaszökött bűnözők után —, foglyok útba indítása a törvényszék elé, törvényhatósági bíróság ítéletének fellebbezése, tanúvallatás, bűneset leírása, periratok, perek és ítéletek felküldése a Guberniumhoz, elítéltek javainak összeírása, becslése, zár alá vetése, a Gubernium rendeletei peres ügyeket illetően, jóváhagyott ítéletek továbbítása és elítéltek átkísértetése az illetékes törvényhatósághoz, ill. határőrszervhez).

Az iratok iktatószámaik rendjében vannak elhelyezve a fondban. Segédeszközük nem maradt fenn. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a fond nevét (és iktatószámot) kell feltüntetni.

F 527. *Forum Delegatum Mixtum Monokianum*

1801–1802

1/2 csomó

1. 1/2 csomó

Ez a fond annak a rendkívüli törvényszéknek megmaradt iratait tartalmazza, amelyet Monoki János és társai bűntetteinek kivizsgálására és megítélésére küldtek ki. A bíróság munkáját két éven át megelőző bizottsági vizsgálatok nemcsak Monoki bandája tetteinek felderítésével foglalkoztak, hanem Erdély délkeleti részében mások által elkövetett nagyobb bűncselekményekkel is; így a vegyesbíróság hatásköre is túlterjedt a Monoki-ügyön. A szerv elnöke Nemes Ferenc királyi táblai assessor volt, tagjai polgári és katonai személyek (tekintettel arra, hogy a vádlottak közt határőrkatonák is voltak), a vádat egy fiscalis procurator képviselte. A bíróság székhelye Brassó volt. Az iratokban a per egyes fázisainak rögzítésével találkozunk (tolvaj elfogásáról jelentés, rendelkezés rabok Brassóba kísértetésére, a munka, ill. ítélethozatal sürgetése a Gubernium részéről, kérvé-

nyek a bírósághoz, peres iratok és ítélet, az ítélet jóváhagyása, ill. megváltoztatása a Gubernium által, rabok közmunkára irányítása, bűnözők elkobzott javaiból károk megtérítése), s a bizottság személyzeti, irodaszerellátmány- stb.-ügyeivel.

A fondban évek és iktatószámok rendjében követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel kell hogy történjék. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatásnál az év- és iktatószámot is).

F 283. *Forum Superrevisorium Mixtum*

1770–1780-as évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond a vegyes (katonai—polgári) fellebbviteli törvényszék iratait foglalja magában. A törvényszék megalakítását a határőrezredek felállítása tette szükségessé. A határőrzés létrehozása nagyszámú olyan peres ügy keletkezésére adott alkalmat, amelyekben az egyik fél katonai, a másik pedig polgári joghatóság alá tartozott. Ezeket az ügyeket az egyes törvényhatóságokban vegyes törvényszékek (forum mixtumok) intézték. Ezeknek fellebbviteli hatósága volt a vegyes fellebbviteli törvényszék. Székhelye Szeben volt: elnökletét a főhadiparancsnok látta el, tagjai katonai részről egy hadbíró (auditor) és más tisztek, polgári részről egy guberniumi titkár mint referens és több, magas tisztségeket viselő személy volt. A törvényszék által intézett ügyek egy részét birtokperek tették ki. Nagyobb ügycsoportot képeztek még a határőrségbe állt jobbágyok visszakövetelését tárgyazó perek. (Sok jobbágy próbál így szabadulni a földesúri hatóság alól, a határőrnek való jelentkezés még jóval a határőrség megszervezésének végleges lezárta után sem volt ritka jelenség az erdélyi jobbágyságnál.) Az iratok közt az alsó bíróságtól felküldötteket és a fellebbviteli törvényszék által létrehozottakat találunk; az utóbbiak egy részét a per rövid kivonata teszi ki, s ezt követik a bíróság tagjainak véleményei.

Az iratok egységei (az egyes perek iratai) általában együtt maradtak.

Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatás darabról darabra való átnézésükkel történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét tüntesse fel.

F 284. *Königliche Grundausmessungs und Fatierungs Oberkomission des Hermannstädter Distrikts*

(A szebeni földmérési főbizottság iratai)

1788–1790

1 csomó, 2 kötet

1. Ülésjegyzőkönyv (Protokoll)	1789	1 kötet
3. Iratok	1789	1 csomó
2. Iktatókönyv (Einreichungs Protocoll)	1788—1790	1 kötet

A fond a II. József kori-földmérés egyik erdélyi végrehajtó szerve, a szebeni földmérési főbizottság megmaradt iratait tartalmazza. A bizottság területi hatásköre a szebeni kerületi biztosságéval volt azonos; elnökletét is a kerületi biztos

látta el. A bizottság feladata a földmérési munka irányítása volt. Ez elsősorban a munka gyakorlati részét végző biztosok jegyzőkönyveinek, működési kimutatásainak megvizsgálásából, ezekre megjegyzések tételéből állt. A főbizottság mérnököket osztott be a helyszíni bizottságokhoz, foglalkozott a munkálatok finanszírozásának, irodaszer-ellátásának kérdéseivel, a földmérés egyes elvi problémáival (rétek felmérése, vegyes polgári és határőr lakosságú területek felvétele), a munka nehézségeivel (rossz időjárás stb. miatti elhúzódása). Felterjesztették hozzá magukat a felméréseket is s ezek összegezéseit (ezek azonban ma nincsenek a fondban).

A főbizottság iratainak csak töredéke maradt meg (egy év jegyzőkönyve, az ügyiratanyagból egy kisebb csomónyi és egy iktatókönyv).

Az ülésjegyzőkönyv szerkezete a szokásos (kéthasábos, az érkezett irat kivonatával és az elintézésjavaslattal). Az egy ügyben különböző időpontban a hatósághoz érkezett iratokat láthatólag nem kapcsolták egybe. Az iktatókönyvek az irat iktatószámát, keltét, praesentatumát, tárgyát, elintézésének keltét s annak jelzését, hogy ezt kinek küldték el, az átküldés napját és az esetleges előjegyzést (itt ritkán NB jelzés található) közlik. Az anyag kutatása az iktatókönyv alapján történhet (az ti. jelzi az ügy tárgyalása napját, s így a jegyzőkönyvhöz is használható) vagy átforgatással, ill. darabonkénti átnézéssel. A kérőlapon a fond nevét és a megfelelő állagrész jelzését vagy az irat év- és iktatószámát kell feltüntetni.

F 285. *A Hunyad megyei Honvédsegélyező Egylet ülésjegyzőkönyve*

1861. április—október

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet az 1861-ben működött Hunyad megyei honvédsegélyző egyesület ülésjegyzőkönyve. Az egyesület 1861. április 4-én alakult meg. Tevékenysége nem csupán arra szorítkozott, hogy a szabadságharc egykori honvédeinek támogatására gyűjtés, színielőadások stb. útján pénzalapot teremtsen, s ezt a segélyezést végezze is. Magával a honvédsegélyzéssel is, de egyéb eszközökkel is (üdvözlő irat Damjanich özvegyéhez stb.) igyekezett erősíteni a honvédkultuszt. Kapcsolatot tartott más megyék honvédsegélyező egyesületével is. Az egyesület vezetőségében nemcsak magyarok, hanem románok is helyet foglaltak. Utolsó ülését 1861. november 10-én tartotta.

A kötet az ülésjegyzőkönyvek szokásos módján készült. Segédkönyv nem áll hozzá rendelkezésre. A kutatás végigforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon a kötet nevét tüntesse fel.

F 528. *Kolozsvári Orvos-Sebészeti Intézet*

1849/50

1 füzet

1. 1 füzet

Ez a fond a Kolozsvári Orvos-Sebészeti Intézet (ez az ottani akadémia orvosi és állatorvosi karának megfelelő intézmény volt) tanulmányi eredmény-kimutatásait tartalmazza. Két típusa van. Az egyik nyomtatott közös tanulmányi értesítő, amely évfolyamonként közli a hallgatók nevét s az általuk az egyes tantár-

gyakból kapott érdemjegyeket. A másik típus évfolyamonként halad; feltünteti a felvett hallgatók számszerű adatait (számuk az év elején, a később jelentkezők, bel- és külföldiek, ösztöndíjasok, rendes, ill. rendkívüli hallgatók, felekezeti megoszlás, a vizsgák előtt kimaradtak), a vizsgaeredményeket (tárgyankénti, számszerű összegezésben), majd személyenként közli az egyes tantárgyakból félévenként nyert érdemjegyet (külön a szorgalmi és az előmeneteli jegyet). A füzetbe az egyes évfolyamok adatainál csatolva vannak az illető évfolyamok vizsgaanyagának összeállításai (terminusonként, azon belül tárgyanként).

Segédeszköz nincs a fondhoz. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 286. *A Kővárvidék és Szatmár megye közti határt megvonó országos határmegállapító bizottság iratai*

1794

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a fond annak az országos határmegállapító bizottságnak az iratait tartalmazza, amelynek feladata a Kővárvidék és Szatmár megye közti határ megállapítása volt. Ez a határ egyben országhatár is. (L. ugyane kérdésre a Commissio Limitanea leltárát is.)

A fond nagyobb részét az egyes községek határvonalának leírásai teszik. Itt találhatók a rendezéssel kapcsolatos hivatali levelezés iratai, térképvázlat, a bizottság útinaplója, számadásai és a határrendezésre vonatkozó korábbi iratok (tervek stb.) is.

A határvonalak leírásai részletesen ismertetnek egy-egy határvonalszakaszt. Leíró jellegű a bizottság útinaplója. Más iratok hivatali levelezés termékei, számadások stb. Segédkönyv nem készült a fondhoz. Kutatása darabról darabra való átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon a fond nevét tüntesse fel.

F 529. *II. erdélyi insurgens gyalogezred*

1809–1810

1 kötet (csomóban)

1. 1 kötet

Ez a kötet az 1809-i nemesi felkelés során létrehozott II. erdélyi insurgens gyalogezred naplója. (A nemesi felkelés szervezése Erdélyben még 1808 őszén kezdődött, az erdélyi felkelő sereg harcba vetésére azonban nem került sor.) A napló részben az ezredparancsnoksághoz felsőbb helyről (a nemesi felkelés főparancsnoka, dandárparancsnok) érkezett, részben az ezredparancsnokság által kiadott rendeletek, az ezred hadbírósága által lefolytatott tárgyalások s az ott hozott ítéletek feljegyzésére szolgált. A (meglehetősen rendszertelenül kiadott) rendelkezések a szolgálat legkülönbözőbb ágait érintették: van köztük általánosabb jellegű tábori rendtartás, szállásolási, szállásszemle iránt kiadott rendelkezés, szolgálati szabályok, ismételt rendelkezések a szolgálati út megtartására, parancskiadás időpontjának közlése, tiszti küldöncök kiválasztásának elrendelése s elvei; más rendelkezések tárgya előléptetés, áthelyezés, szabadságolás, a

felkelő seregből való elbocsátás. Több rendelkezés foglalkozik a létszámjelentések ügyével, különböző statisztikai összeállítások sürgetésével, kimutatások bekérésével a fegyverzetről, egyéb fegyver-, valamint egyenruhaügyekkel, a ruhajavítás kérdéseivel (többször fordultak elő az ezrednél engedély nélküli eltávozások vagy legalábbis szabadságkérések azon a címen, hogy az illető lerongyolódott), az élelemfelvételezés és nyugtázás módjával, a nemesi felkelők élelemvásárlási ügyeivel, a zsoldfizetés kérdésével. Más rendeletek tárgya ügyelet szervezése, gárda kijelölése és felszerelése, őrség tartása, őrjáratok kiküldése, gyakorlatok tartása, céllövészet előkészítése és lefolytatása, századácsok kijelölése, haditörvények oktatása, dobos kijelölése és képzése, szemlék tartása. Az ezrednél hadbíróságot szerveztek; az ennek létrehozásával foglalkozó rendeletek, a hadbírósági eljárások jegyzőkönyvei és ítéletei, a fogdával kapcsolatos rendszabályok is a naplóba kerültek. Külön kategória a bejegyzések közt az egészségügyi vonatkozású rendelkezéseké; ezek a katonaorvosi parancskiadásra, tisztek megbetegedésének jelentésére, kórházi szakács kijelölésére s betegszemlére vonatkoznak. Más rendelkezések a szállásokkal kapcsolatos tűzrendészet körébe tartoznak. Itt találhatók olyan parancsok, amelyek a katonai istentiszteleti rendtartást, a postai küldemények ügyét szabályozzák; külön említendő egy főparancsnoki rendelet az ezred által elkövetett erőszakosságok ügyében, elveszett lőszer ügyében folytatott vizsgálattal kapcsolatos bejegyzések. A kötetbe kerültek az ezred zsold- és létszámkimutatásai (az utóbbiak képet adnak egyes törvényhatóságok nemesi felkelőinek tömeges szökéséről).

A kötetben időrendben követik egymást a bejegyzések. Segédeszköz nincs hozzá; kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon a fond nevét kell feltüntetni.

F 530. *Román nyelvű jegyzőkönyvek*

19. század első fele

1 csomó

1. 1 csomó

A fond két kötetből áll, amelyek feltehetőleg a két román fejedelemség levéltárából kerültek (ismeretlen úton) az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakba. Egyikükben a Moldvai Állami Levéltár pecsétje szerepel 1849-i dátummal, a másik kötetben található töredezett pecsét feltehetően szintén valamelyik román fejedelemségi szervé. Az egyik kötet ülésjegyzőkönyvszerű, 1847—1848-ból; a másik elenchus jellegű.

Kutatás esetén a kérőlapon a fond nevét kell megjelölni.

Az erdélyi országos közigazgatási hatóságok levéltárainak cumulus-anyaga

Az ismertetendő állagok az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak egykori cumulus-anyagának maradványai. Ezek a cumulusok az országos közigazgatási hatóságok levéltárainak irataiból képződtek. A Gubernium Transylvanicum (in Politicis)-nál nem fejlődött ki az iratok tárgyuk szerinti összekapcso-

lása és csoportosítása. Az iratsorozat egysége az egyes ügyirat; az egy ügyre vonatkozó iratokat vagy éppen az egy ügykörbe tartozókat nem egyesítették. Az ügyintézésben azonban mégis szükségessé vált az, hogy egy-egy bonyodalmasabb, hosszabb ügy iratait együtt tartsák. Ezek az ügyek lehettek egyediek is (X. Y. pere Z. községgel), de olyan általánosak, az egész országot érintők is, mint pl. egy nemesi felkelés; esetleg csak egy-két éven át tartottak, de egy cumulusba egyesíthették 100–150 évnek egy tárgyra vonatkozó iratait is. A Főkormányszék 1861. évi visszaállítása után az iratkezelés módja az 1849 előtti maradt; tovább tartott a cumulusok gyarapodása is. Ezeknek a cumulusoknak számát szaporították még az alapok iratai is. (Az alapokra nézve l. az Országos Főszámvevőség levéltárának leltárát — Exactoratus Provincialis: pénztári osztály.)

A cumulusok külön tartása jelentett bizonyos előnyt annyiban, hogy egy-egy ügynek iratai együtt voltak találhatók. Azok a szempontok azonban, amelyek a csoportok kialakulásánál közrejátszottak, a napi ügyintézés szükségleteinek szempontjai voltak, s csak részben könnyítették meg a kutatást, részben éppen akadályai voltak. Így indokolt volt ezeknek a cumulusoknak a lehetőség szerinti feloszlatása, amelyre az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltáraknak az 1940-es évek első felében folyt rendezése közben került sor. Ez a rendezés a korábban 370 csomónyi anyag legnagyobb részét eredeti helyére juttatta vissza. A cumulusok nagy többsége teljesen eltűnt; a megmaradtaknak feltehetően legnagyobb részét többé-kevésbé érintette a rendezés: azokat az irataikat, amelyeknek jelzete megállapítható volt, reponálták. (A cumulusokban helyenként jegyzékeket találunk a reponált iratokról.)

F 288. ALAPOK SZÁMADÁSAI

1810-es–1850-es évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ebbe az állagba különböző alapok iratai kerültek.

Az iratok egy részét a gyulafehérvári uradalomra vonatkozóak teszik. Ezek általában Rudnay Sándor erdélyi püspök távozása alkalmával a közte, utóda (Szepesy Ignác) és a Thesaurariatus közti osztozás során jöttek létre. Találunk köztük leírást az uradalomról, terményjegyzékeket, az uradalom jobbágyainak szolgáltatásait feltüntető jegyzékeket, kimutatást az uradalom alkalmazottainak és cselédeinek járandóságáról, összeállítást Rudnaynak és Szepesynek a Thesaurariatusszal szemben fennálló adósságairól. Az iratoknak az 1850-es évekből származó része többféle anyagból tevődik össze. Egy csomóban a Landesfondok kezelésére kiadott instructiót és a Nebenfondról (amelybe 24 kis alap tartozott) készült tájékoztatót (Übersicht) találjuk. Egy másik csomó zömmel kölcsönügyek iratait s amellett kimutatásokat és nyugtákat tartalmaz.

Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatásnak darabról darabra való átnézésükkel kell történnie. A kutató a kérőlapon az állag nevét és a szükséges csomó rakszámát tüntesse fel.

F 289. DOBOKA MEGYEI HELYSÉGEK ÁLLAMKÖLCSÖNKÖTVÉNYEI ÉS KURTAKOCSMA. JÖVEDELMEI FELAJÁNLÁSÁNAK IRATAI

1860-as—1870-es évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag olyan iratokat tartalmaz, amelyek Doboka megyei községek államkölcsönkötvényei és kurtakocsma-jogukból származó jövedelmeik egyházi és iskolai célra történt felajánlására vonatkoznak. Az állag a felajánlásokról felvett jegyzőkönyveket és az üggyel kapcsolatos jelentéseket, rendelkezéseket tartalmazza.

Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatás átforgatásukkal történhet. A kérőlapon az állag megjelölését kell feltüntetni.

F 290. ERDÉLY KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETI BEOSZTÁSÁNAK VÁLTOZÁSAIT ILLETŐ IRATOK

1783—1865

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a gyűjtemény olyan iratokat foglal magában, amelyek Erdély közigazgatás. területi beosztásának változásaival, ill. az erre vonatkozó tervekkel kapcsolatosak-

Erdély törvényhatósági területekre való osztása, ahogy az a magyar államhat talom erdélyi kialakulásával létrejött, sok nehézséget okozott az egyes törvényhatóságok igazgatási apparátusának s a megye lakosságának egyaránt. A magyar megyék egy része nyugat—keleti irányban egész Erdélyt átszelte; szélességüker azonban nem egy helyütt egyetlen falu határa tette ki. A korábbi Fehér megyg keleti része pedig (Felső-Fehér megye) a Bolya völgyétől majd Kézdivásárhelyie nyúló hatalmas területen szétszórt területdarabkákból állt, amelyek székely és szász székek közé ékelődtek. Két nagy fejedelmi uradalom (a kővári és a fogarasi) területe pedig külön közigazgatási területként ki is vált azoknak a megyéknek testéből, amelyekhez eredetileg tartozott. A székely székek területi megoszlása kevésbé volt problematikus: a kis terjedelmű székek olyan összetett törvényhatóságokká csoportosultak, mint a három székből és egy filiális székből álló Háromszék vagy a három székből összetevődő Csík-Gyergyó-Kászonszék; Udvarhelyszéknek is voltak filiális székei. A szász székek és vidékek között azonban nem ment végbe ilyen egyesülési folyamat; egy-egy folyócska völgyében néhol két szász szék is elfért.

Az első nagyarányú kísérlet, amely Erdély közigazgatási területi átalakítására irányult, II. József nevéhez fűződik. Ez a kísérlet két fázisból állt. II. József 1783. november 26-án adta ki azt a rendeletét, amely szerint Erdély tíz megyére osztandó. 1784-ben a terv oda módosult, hogy az országot tizenegy megyére kell tagolni. A tizenegy megyét később három kerület közt osztották szét. Ez a beosztás 1790 tavaszáig maradt érvényben; akkor az 1783 előttihez tértek vissza. A kísérlet legfontosabb iratai a gyűjteményben találhatók. A Gubernium Transylvanicum (in Politicis) levéltárából ide emelték ki az udvar idevágó rendeleteit, a

Guberniumnak az ügyben kelt elintézésfogalmazványait. Itt találhatók a Gubernium ülésjegyzőkönyv-kivonatai az udvari rendeletek tárgyalásáról, kimutatások az új megyékről, táblázatok a megyei tisztek illetményeiről, a megyék panaszai II. József intézkedése ellen stb. A másik rendezési terv, amelynek nyomát találjuk az iratanyagban (s amely terv is maradt), az 1841—1843-i országgyűlés rendszeres bizottságának tervezete volt. A bizottság foglalkozott a közigazgatási területi beosztás módosításának kérdésével: operatuma és hivatalos levelezése található az iratanyagban. Az 1849—1861 közti időszakból csak néhány kimutatás maradt ránk; ezek közül említést érdemel Erdély közigazgatási területi beosztásáról egy kimutatás, amely feltünteti az egyes területek nemzetiségi megoszlását is. Az iratok utolsó csoportját az 1863—1864. évi Landtagnak a törvényhatóságok területi rendezésével foglalkozó iratai teszik. A rendezés dolgát ekkor már az erdélyi románoknak a korábbinál sokkal fejlettebb formában jelentkező igényei is bonyolultabbá tették. Ennek a rendezési kísérletnek irataiból a Landtagnak az ügyben kiküldött bizottsága jelentése, a törvényjavaslat, a tervezet kidolgozásánál használt (az 1857-i összeírás alapján készült) statisztikai tabellák, Puscariu értekezése Erdély területi beosztásáról s egyéb, a kísérlettel kapcsolatos iratok maradtak meg. Külön helyet foglal el az anyagban az az irat, amely a visszaállított Főkormányszék ügyköri beosztását tartalmazza, s azok az iratok (s velük együtt a Kolozsvári Közlöny egy száma), amelyek az 1865 decemberében megnyílt magyar országgyűlésre való választásokkal s az ugyanakkor lefolyt erdélyi országgyűlés tárgyalásaival kapcsolatosak.

Az anyag egy-egy tárgyilag együvé tartozó része általában együtt is maradt; az egyes csoportok egymásutánjában is részben érvényesül az időrend. II. József korából udvari rendeletek, a Gubernium rendeletfogalmazványai, jegyzőkönyvkivonatai, a hozzá érkezett panasziratok, amellett kimutatások stb. maradtak az iratok közt; az 1841—1843-i rendezési terv iratai hivatali levelezésből és operatumból állnak; az 1849—1861-i időszakból kimutatásokat találunk, az 1861—1865-i évekből hivatali levelezés, országgyűlési bizottság nyomtatott jelentése, nyomtatott törvényjavaslat, brosúra alakjában megjelent cikk, időszaki sajtótermék egy száma stb. maradt.

Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatás csak darabról darabra való átnézésükkel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni; ismétlődő kutatásnál helyes megadni a kért irat jelzetét, ill. egyéb jellegű meghatározását is.

F 291. GEORGI MÁRTON CSŐDÜGYE

18. század vége

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag Georgi Márton nagysinkszéki adóperceptor csődügyének iratait tartalmazza. A perceptor nem számolt el a kezére bízott adóösszegekkel; ezért eljárás indult ellene. Ennek iratait a szék hivatali levelezésének egyes darabjai, guberniumi rendeletek, vizsgálati és árverési jegyzőkönyvek teszik ki.

Az iratokhoz segédkönyv nem készült. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 292. A GYULAFEHÉRVÁRI KATONAI RAKTÁRBA KÉSEDELMESEN TÖRTÉNŐ TŰZIFASZÁLLÍTÁSOK ÜGYÉNEK IRATAI

1830-as – 1840-es évek

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag feltehetően egy vizsgálat iratait tartalmazza, amely a gyulafehérvári katonai raktárba késedelmesen történő tűzifa-szállítások dolgában zajlott le. A raktárba vállalkozók szállították a tűzifát; a szállítások körüli gyakori bajok tették szükségessé a vizsgálatot. Az állagot a szállítókkal kötött szerződések, a késedelmeskedő szállítók megintései (admonitorio-certificatoria) és az üggyel kapcsolatos hivatali levelezés teszik.

Az iratok különböző típusúak: szerződések, több admonitorio-certificatoria stb. Egykorú jelzetük van. Mai rendjük kb. egykori jelzetük rendjének felel meg. Segédkönyv nem készült az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon a kutató az állag nevét tüntesse fel; ismétlődő kutatásnál ehetőleg a szükséges irat jelzetét is.

F 293. A HATÁRŐRSÉG ISKOLÁINAK MŰKÖDÉSÉRŐL KÉSZÜLT KIMUTATÁSOK ÉS ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSEK

1840-es évek

7 csomó

1—7. 7 csomó

Az erdélyi határőrszervezet az 1760-as évektől kezdődően jött létre. Az öt határőrezred közül négynek (a két székely és két román gyalogezrednek) területe nagy ívben övezte keletről és délről az országot; a székely huszárezredé (amelynek állományába székelyek mellett románok is tartoztak) szeszélyesen szétszórt volt az egész ország területén. A militarizált területen a katonai hatóságok bizonyos iskolaszervezetet is fejlesztettek ki; ez elsősorban elemi fokú iskolákból állott, néhány helyütt (Kézdivásárhely, Naszód) felsőbb fokú iskolákkal is.

Létesítésüknek elsősorban a román határőrezredek területén volt jelentősége; számottevő szereppel bírtak az erdélyi románság kulturális színvonalának emelkedésében. Az iskolák oktatási nyelve részben a nemzeti nyelv, részben a német volt.

Az iratok egy részét kimutatások teszik. Ezeket az egyes iskolák készítették. Egyes kimutatások a tanulók korát, szüleik nevét és rangját (vagy ha az illetők nem katonai személyek, foglalkozásukat) tüntetik fel. (A határőrezredek felügyelete alá tartozó iskolákba nemesek, nyugalmazott katonatisztek, falusi kisiparosok is járatták gyermekeiket.) Mások emellett közlik (több-kevesebb részletességgel) a tanulók előmenetelét is. További táblázatok az iskolák tanrendjét tartalmazzák. Megemlítendők azok a kimutatások is, amelyek jó eredményükért megjutalmazott tanulók személyi adatait és tanulmányi eredményeit tüntetik fel. Az iratok közt a szépírásban kiváló előmenetelt tanúsító tanulók írásmintái is találhatók. Az iratok másik része összefoglaló jelentésekből áll. Ezeket részben az egyes határőrezredek parancsnokságai (amelyek az iskolákra felügyeltek) készítették a főhadiparancsnokság számára, részben pedig a főhadiparancs-

nokság az udvari haditanács számára. Az utóbbiaknak csak fogalmazványai maradtak az állagban. Találunk végül az iratok közt olyan összefoglaló kimutatásokat is, amelyek a határőrség egész iskolahálózatáról adnak képet.

A határőrezredek főhatósága az erdélyi főhadiparancsnokság (Generalcommando, Suprema Armorum Praefectura) volt; így a határőrezredek jelentései (amelyekhez az iskolákhoz érkezett kimutatások, jelentések mellékletképpen voltak csatolva) hozzá jutottak. A főhadiparancsnokság tett összefoglaló jelentést az udvari haditanácsnak a határőrök gyermekeinek iskoláztatásáról; ő készítette el az összefoglaló kimutatásokat is. Az iratanyag tehát kezdetben a főhadiparancsnokság levéltárába tartozott. A főhadiparancsnokság 1855-ben az iratokat átadta a helytartóságnak (Statthalterei in Siebenbürgen). Onnan 1870-ben emelte ki őket az erdélyi királyi biztos rendeletére Jakab Elek, az akkorára már feloszlatott Főkormányszék levéltárának igazgatója. Az erdélyi királyi biztosi hivatal általános iratai közül ezeket az iratokat (terjedelmük miatt) különválasztották.

Az iratanyag évrendben helyezkedik el az állagban. Segédkönyv nem készült hozzá. A kutatónak darabról darabra át kell néznie az iratokat. A kérőlapon az állag nevét tüntesse fel; ismétlődő kutatásnál jelölje meg azt az iratot, amelyre szüksége van.

F 294. KATONAI KVÁRTÉLYHÁZAK STB. TERVRAJZAI ÉS EGYÉB IRATAI

19. század első fele

1 csomó

1. 1 csomó

Ez a gyűjtemény elsősorban katonai kvártélyházak tervrajzait foglalja magában. Emellett néhány, más jellegű katonai épületről (laktanya, katonai kórház) készült tervrajzot és egyéb iratot (inventarium stb.) is találunk benne.

Az iratanyag jó része törvényhatóságonként csoportosított. Segédkönyv nem készült az állaghoz. A kutatás az iratok darabról darabra való átnézésével történik. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel; ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését is (iratfajta, helység, törvényhatóság).

F 295. KIMUTATÁSOK KATONAI SZOLGÁLTATÁSOKRÓL

1853, 1856–1857

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag kimutatásokat tartalmaz katonai szolgáltatásokról. A kimutatások Erdély legkülönbözőbb területeire vonatkoznak. Kimutatásokon kívül még hasonló tárgyú fogalmazványok is találhatók az iratok közt.

Az állag néhány terjedelmesebb iratból áll. Az országos főbiztosság (Oberlandescommissariat) és a Liquidirungs-Commission iratai elkülönülnek egymástól. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatás darabról darabra való átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 298. A NAGYENYEDI KOLLÉGIUMOT ILLETŐ IRATOK

(1836) 1840–1841

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a nagyenyedi kollégiumban 1841-ben folyt guberniumi vizsgálat irata it tartalmazza. (A vizsgálatra nézve l. a szerző: „A nagyenyedi kollégium történetéhez — 1831—1841" c. tanulmányát — Bp. 1957 —.) Az állag két részre tagolódik: az 1836-i vizsgálat irataira (amelyeket csatoltak az 1840—1841-i inquisitio anyagához) és az 1840—1841-i vizsgálatéra. Az elsőnek jó részét a református egyházi főtanács által lefolytatott vizsgálat jegyzőkönyvei teszik; ezek a jegyzőkönyvek szokásos módján készültek. Még néhány rendeletmásolatot is az iratok mellett találunk. Az 1840—1841-i vizsgálat jegyzőkönyve a vizsgálati jegyzőkönyvek módján készült: a vizsgálatot megindító rendelet másolatát, a bizottság működését leíró feljegyzéseket, a kihallgatásokhoz készített kérdőpontokat, a kihallgatottak vallomásait, a bizottságnak a vallomásokkal kapcsolatos megjegyzéseit, végül a bizottság hivatalos levelezésének másolatait tartalmazza, a bizottság működésének időrendjében. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. Így a kutatás az iratok, ill. a kötet végigforgatásával kell hogy történjék. A kutató a kérőlapon tüntesse fel az állag nevét és azt, hogy az 1836-i vagy az 1840—1841-i vizsgálat irataival kíván-e foglalkozni.

F 299. THORDAI JÓZSEF BŰNÜGYÉNEK IRATAI

1738

1 csomó

1. 1 csomó

Az iratok tárgya Rákóczi József 1738-i, korai halála miatt meghiúsult kísérletével kapcsolatos. Az akció idején egy sor tekintélyes erdélyi személy ellen indult vizsgálat. Ebben az ügyben szerepelt (hamis feljelentőként) Thordai József is. Az iratok vegyes jellegűek: rendeletek, kérvények, tanúvallatási jegyzőkönyvek találhatók köztük.

Segédkönyv nem készült az állaghoz. A kutatás darabról darabra való átnézéssel történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 300. A CUMULUSOK JEGYZÉKE

(„Az erdélyi kir. főkormányszék cumulusokban — tárgyak szerinti csoportokban — őrzött iratainak jegyzéke")

19. század vége–20. század eleje

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a 19. század végén és a jelen század elején készített jegyzék a cumulusanyagról. Felsorolása feltehetően nem teljes. Az egyes tárgyi csoportoknál a bennük foglalt iratok levéltári jelzetét tüntetik fel. Helyenként jelzik azt is, hogy az iratokat visszahelyezték-e abba az állagba, amelybe eredetileg tartoztak. Tartalomjegyzék vagy más segédeszköz nem készült a kötethez. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon a kötet nevét kell feltüntetni.

A Gubernium Transylvanicum és a visszaállított Főkormányszék levéltári hivatalának és levéltárnokainak iratai

Az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakat létrehozó szervek levéltári hivatalai közül a legterjedelmesebb anyaga a Gubernium Transylvanicum és a visszaállított Főkormányszék levéltári hivatalának maradt. Ez az anyag is jórészt abszolutizmuskori.

A hivatal teendője (az anyag rendszeres irattári feldogozásán túl) elsősorban az iratkölcsönzésekkel, ill. kölcsönzött iratok visszaszerzésével kapcsolatos feladatok ellátása volt. Amellett azonban foglalkoznia kellett a Gubernium, ill. Főkormányszék mindenféle anyagellátási ügyeivel (az irodaszer-ellátástól kezdve a hivatalos lap megrendelésén, űrlapok kidolgozásán, könyvek bekötésén át a tüzelőanyag-ellátás problémájáig), hivatalos letétek kezelésének ügyeivel. A Főkormányszék megküldte neki tájékozódásul a más országos levéltárak helyzetét illető felterjesztéseket. A levéltári hivatal foglalkozott helységnévtárak adatgyűjtésével; megszűnt hatóságok pecsétjeit ő vette át megőrzésre. Az ügyforgalom részét tették végül a hivatal saját személyzeti, irodaszer-ellátási stb. ügyei

F 301. A LEVÉLTÁRI HIVATALOK IRATAI

(1700–) 1850–1875 (–1880-as évek)

25 csomó, 18 kötet

1—12.	Iratok	1850—1875	12 csomó
13., 13/a, 14—15.	Irodai átalány- és anyagszerkimutatások	1866—1869	4 csomó
16—18.	Selejtezési jegyzékek		3 csomó
19.	Leltár	1863	1 csomó
20.	Bútorleltárak	1859—1865	1 csomó
21.	Országház-, pincealap számadásai		1 csomó
22.	Tinta- és pecsétfestékszámadások	1817—1868	1 kötet
23.	Formulare	kb. 1700—1849	1 csomó
24—30.	Kölcsönkönyvek	1829—1873	7 kötet
31.	Őrjegyek		1 csomó
32—38.	Iratjegyzékek	1762—1872	7 kötet
39—40.	Iktatókönyvek	1850—1865	1 csomó és 1 kötet
41—42.	Mutatók	1860-as—1880-as évek	2 kötet

Ebben az állagban foglalnak helyet a levéltári hivatalok érdemi tevékenységével kapcsolatos iratok: a levéltári hivatalok ügyiratai, irodai átalány- és anyagszerkimutatások, selejtezési jegyzékek, kölcsönkönyvek, iratjegyzékek, valamint némi leltár- és számadásanyag.

Az ügyiratanyag évek szerint van rendezve. Az anyag többi részeit különleges tárgyú csomók, ill. kötetek teszik. Segédeszköz az ügyiratanyag egy részéhez áll rendelkezésre (iktató- és mutatókönyvek; az előbbiek az iktatószámot, a praesen-

tatumot, az irat tárgyát, az elintézés keltét s azt közlik, hogy az hová történt; az utóbbiak betűsorosak). Az ügyiratanyag részben ezek alapján kutatható, részben csak darabonkénti átnézéssel; az anyag többi része csak darabonkénti átnézéssel, ill. átforgatással. A kérőlapon az állag nevét, az év- és iktatószámot, ill. az anyagrész közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 302. HIVATALI ESKÜOKMÁNYOK, SZEMÉLYZETI KIMUTATÁSOK ÉS MÁS SZEMÉLYZETI VONATKOZÁSÚ IRATOK

1692–1869

25 kötet

1— 3.	Libri Juramentorum	1713—1848	3 kötet
4— 5.	Album, Album I. Cancellariae Majoris Provincialis	1720—1848 1861—1868	2 kötet
26.	Esküformulák	1692—1848	1 kötet
27.	Rang-Liste der Beamten der politischen Behörden in Siebenbürgen	1857—1858	1 kötet
28.	Beeidigungs-Protocoll	1852—1853	1 kötet
29.	Index über Beeidigungen	1854—1855	1 kötet
10—12.	Esküokmányok	1854—1861	3 kötet
13.	Erdélyi bíróságok esküfeljegyzési könyve	1850-es évek	1 kötet
14.	Esküokmányok jegyzéke	1856—1861	1 kötet
15.	Mutató az előbbihez		1 kötet
16.	Tisztviselők változásainak kimutatásai	1861	1 kötet
17.	Törvényszéki hivatalnokok és szolgák feljegyzési könyve	1862	1 kötet
18—19.	A rendelkezés alatti hivatalnokok ügyeit tárgyaló bizottság iktató- és mutatókönyve	1863	2 kötet
20.	Tisztviselők és szolgák névtára	1861—1869	1 kötet
21.	Mutató az előbbihez		1 kötet
22.	Tiszti névtár	1869	1 kötet
23.	Polgári állásokra előjegyzett kiszolgált katonák névmutatója	1860-as évek	1 kötet
24.	Consignatio pensionistarum	1844—1861	1 kötet
25.	Nyugdíjasok könyve	1861—1862	1 kötet

Ebben az állagban a levéltári hivatalok által őrzött esküokmányok és egyéb személyzeti vonatkozású iratok vannak csoportosítva.

A Libri Juramentorum három kötete időben részben fedi egymást (1713—1760, 1774—1843, 1790—1848). Ezekbe a közigazgatási és bíráskodási országos szervek tisztségviselőinek eskümintáit vezették be (rangfokozatok szerint), s az egyes eskümintáknál az illető tisztséget elnyert s felesküdött tisztviselők neveit (a felesketés keltével; e bejegyzések eredetiek vagy másolatok). A kötetek kitöltése eltérő; a legkorábbi kötetben zömmel az írnokok nevei szerepelnek, a másodikban inkább tanácsostól a fogalmazóig terjedő kategóriák betöltőié, a harmadikban a gubernatorok is. A két Album-kötet guberniumi kancellisták és szolgák feljegyzési könyve. Az esküformula-kötetben helyenként esküokmá-

nyok is találhatók. A Rang-Liste rangfokozatonként sorolja fel a tisztviselők nevét, illetményét és állomáshelyét. A Beeidigungs-Protocoll bírósági tisztviselők esküokmányainak feljegyzési könyve. A további kötetek közül a tisztviselők változásainak kimutatásai hatóságonként sorolják fel a tisztviselőket, hivatali állásukat, fizetésüket, már itt bevezetve a változásokat; ezeket azonban külön táblázatokon is feltüntetik. A többi köteteknél címük elégséges tájékoztatást nyújt.

Az állag egyes részeiben a leírásban szereplő mutatók szolgálnak segédeszközül; az anyag többi részeinek nincs segédkönyve. A kutatás a mutatók alapján történhet vagy átforgatással. A kérőlapon az állag és a szükséges anyagrész nevét kell feltüntetni.

F 303. POSTAKÖNYVEK, LETÉTI JEGYZÉKEK ÉS MÁS VEGYES SEGÉDHIVATALI IRATOK

1846–1872

23 kötet

1—9.	Postakönyvek	1840—1849 1861—1869	9 kötet
10—11.	Kézbesítőkönyvek	1870	2 kötet
12—13.	Depositen-Protocoll	1849—1861	2 kötet
14.	Journal für Depositen	1854—1860	1 kötet
15.	Depositen Conto	1864	1 kötet
16.	Letétek ellenőrző könyve	1865	1 kötet
17.	Letéti könyv	1869	1 kötet
18.	A királyi biztostól áttett iratok feljegyzési könyve	1870—1872	1 kötet
19.	Register für Privilegien	1853—1857	1 kötet
20—21.	Geldjournal der d. k. siebenbürgischen Gouvernement Kanzlei Direction für gestempelte Reiseurkunden	1850—1852	2 kötet
22.	Expedits-Protocoll	1857—1858	1 kötet
23.	Feljegyzési könyv a Főkormányszéknek szállított irodaszerekről	1863—1869	1 kötet

Ebben az állagban a levéltári hivatalok postakönyvei, letéti jegyzékei s egyéb feljegyzési könyvei stb. vannak egyesítve.

Az állagnak segédeszköze nincs. Kutatása a kötetek átforgatásával történhet. A kérőlapon az állag és a szükséges anyagrész nevét kell feltüntetni.

F 304. MIKE SÁNDOR STYLIONARIUMA

1821–kb. 1835

1 kötet

1.		1 kötet

Ebben a gyűjteményben Mike Sándor (l. rá nézve a kötet, ill. a Gubernium Transylvanicum Levéltára bevezetőjét) olyan iratokat egyesített, amelyeket iratmintaként kívánt megőrizni, vagy amelyek iratfajták kiállítási módját írták le; való vagy vélt különleges értéke révén két irat került az állagba. Mike a gyűj-

tést 1821-ben, marosvásárhelyi táblai kancellista korában kezdte meg. Mint kancellistát, nemegyszer küldték ki (egy-egy társával együtt) peres felek admoneáltatására, vizsgálat tartására stb. A fiatal kancellista megőrizte a vizsgálat céljára kiadott kérdőpontokat (utri puncta, utrum), instructiókat és egyéb iratokat. Ezt a gyakorlatot folytatta guberniumi kancellista korában is. A gyűjteményben helyezte el Mike olyan (megyei sedrián lefolyt) perek iratainak másolatát is, amelyekben ő képviselte valamelyik felet, s néhány más természetű iratmintát is.

Külön kell említeni egy, a korabeli peres eljárás (elsősorban annak írásos gyakorlata) szempontjából fontos összeállítást („Bevezetés a' Procuratori iratásokra"), amely rendszerezve, mintákkal ismerteti a per folyamán létrejött iratokat. Mike a gyűjteményben helyezett el két, a többitől eltérő természetű eredeti iratot is: II. Rákóczi Ferenc egy (nem erdélyi tárgyú) oklevelét és az 1790—1791-i erdélyi országgyűlés meghívóját.

Az iratokhoz segédkönyv nem készült. A kutatás a kötet átforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 305. MIKE-FÉLE MUTATÓK

17. század vége—1860-as évek

23 kötet

1—23. 23 kötet

Ez az állag Mike Sándor által készített mutatókat tartalmaz. Ezekben a mutatókban a Gubernium Transylvanicum (in Politicis)-nak és a visszaállított Főkormányszék közigazgatási osztályának (egészen elvétve az 1849 és 1861 közti időszak országos közigazgatási hatóságainak) azokra az irataira való utalásokat kívánta összegyűjteni, amelyek megítélése szerint történelmi érdekkel bírtak. Az összegyűjtött jelzetek legnagyobb része Normalia jellegű rendeletre vagy törvénycikkre, kis része kiváltságlevélre, céharticulusra, intézmények történetét tárgyazó iratokra utal. A gyűjteménynek így elsősorban a közigazgatás, a kormányzat politikája, egyes intézmények története szempontjából van értéke. A kötetek latin címszavakat tartalmaznak. A mutató készítésénél Mike nem tartotta magát egészen szorosan a mutatókönyvek szokásos készítési módjához. Helyenként a címszavak mellett csak rövid tárgykivonatot s a jelzetet jegyezte fel, másutt azonban megjegyzéseket is fűzött az iratokhoz, vagy hosszabb-rövidebb historica deductiót is közölt egy-egy intézményről vagy magyarázatra szoruló fogalomról (az accessorialis fundusról, az arrháról stb.), s ezeket elbeszélő történeti forrásokból (Cserei Mihálytól stb.) vett idézetekkel is tarkította. Helyenként még nyomtatásban megjelent munkákra, cikkekre is hivatkozott. Mike utóda, Jakab Elek csak kevés feljegyzéssel vitte tovább a mutatók készítését; ő helyenként részletes kivonatokat is közölt a fontosnak tartott iratokról.

Egy-egy kötet az egy betűvel kezdődő címszavakat tartalmazza. Az egyes címszavaknál a jelzetekre való rövidebb-hosszabb utalás vagy a historica deductio található. Az egyes köteteken belül a bejegyzések sorrendje alkalomszerű, nem igazodik a második vagy éppen harmadik betű rendjéhez. A kötetek élén

tartalommutató jelzi a bejegyzések rendjét. A kutató ma is felhasználhatja ezeket a mutatókat, bár nem bízhatja magát teljességükre. A kérőlapon az állag nevét és a szükséges kötet betűjét kell feltüntetni.

F 306. LIBER AUREUS

[Betűrendes mutató a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) nemességigazoló irataihoz]

kb. 14. század–19. század

21 kötet

1—21. 21 kötet

Ez az állag a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) nemességigazoló irataihoz készített betűrendes mutató; Mike Sándor műve. A nemességet igazoló iratok (productio stb.) jelzetét adja meg; gyakran részletes közlést nyújt a nemesítésről, feltünteti azt is, hogy a név hol milyen alakban fordul elő, vagy hogy a család mikor halt ki.

Egy-egy kötet az egy betűvel kezdődő címszavakat tartalmazza. A köteten belül a bejegyzések az első két-három betű rendjében követik egymást. Az egyes bejegyzések a nevet és az irat jelzetét tartalmazzák, esetleg további adatokat is a nemesítés tényére s a család kihalására vagy arra vonatkozóan, hogy a név hol milyen alakban fordul elő stb. Ha a kutató fel kívánja használni a mutatókönyveket, a kérőlapon az állag nevét és a szükséges kötet betűjelzetét tüntesse fel.

F 307. AZ ERDÉLYI KÖLCSÖNÖS JÉG- ÉS TŰZKÁRBIZTOSÍTÓ TÁRSULAT IRATAI

1860-as évek–1870-es évek eleje

1 csomó

1. 1 csomó

Az iratok *nem hivatali eljárás útján* kerültek valamely *hatóság* levéltárába. Az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárakban való őriztetésüknek oka az, hogy Jakab Elek, a visszaállított Főkormányszék utolsó levéltárnoka a felkért jegyző szerepét töltötte be a társulat közgyűlésein, választmányi ülésein és egyéb megbeszélésein; így magánál őrizte jegyzőkönyvek fogalmazványait, magukat a jegyzőkönyveket s a társulatnak egyes egyéb iratait is. Ezek az iratok az ő szolgálatának megszűntével az Országos Levéltár erdélyi osztálya iratai közé keveredtek. Az iratok zömét jegyzőkönyvek és jegyzőkönyv-fogalmazványok teszik ki. A többi irat közt találunk kimutatásokat a társulat jövedelmeiről és kiadásairól, adósairól, emlékiratokat, kérvényeket és más természetű hivatali levelezést.

Az egyes iratok különböző iratfajtákba tartoznak. Legnagyobb részük a szokásos módon vezetett jegyzőkönyv vagy rendszertelenül vezetett feljegyzések, amelyek a jegyzőkönyv-fogalmazvány elkészítéséhez szolgáltak alapul; vannak még köztük kéziratos vagy nyomtatott kimutatások, jelentések, ügyiratszerű iratdarabok is. Segédkönyv nem készült hozzájuk. A kutatás az iratok darabról darabra való átnézésével történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

Az erdélyi kormányhatósági levéltárak vegyes állagai

F 308. CONSIGNATIO STATISTICO-TOPOGRAPHICA SINGULORUM IN M. PRINCIPATU TRANSYLVANIAE EXISTENTIUM LOCORUM CIVITATUM ITEM ET OPPIDORUM UT ET ECCLESIARUM

1831

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag helységnévtárszerű táblázatos összeállítás Erdély helységeiről. Az összeállítást az országos számvevőség (Exactoratus Provincialis) készítette el 1831-ben.

Az állag három kötetből áll, amelyek azonban ugyanannak a táblázatnak a fogalmazványa, ill. a tisztázati példányai. A kimutatás táblázatosan készült. Betűrendben sorolja fel Erdély összes helységeit (törvényhatóságok szerint nem tagolja a felsorolást). Az egyes helységeknél először megadja magyar, latin, német és román nevüket. (Az egykorú schematismusokban található helységnévtárak a helységek latin nevét általában nem közlik, román és német nevüket pedig — a szász székek és vidékek helységeitől eltekintve, ahol mindhárom nevet megtaláljuk — csak elvétve.) A táblázatok jelzik, hogy az illető helységben milyen egyházközségek vannak. (A négy bevett vallás és a hozzájuk csatlakozó görög egyesültek mellett a görög nem egyesültekre és a zsidókra terjeszkednek ki.) Megadják a helység lélekszámát, annak a törvényhatóságnak nevét, amelyhez a helység tartozott, s a törvényhatóság székhelyét, végül pedig a törvényhatóság minősítését.

Segédkönyv nem készült az állaghoz. A kutatás a kötetek végigforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 309. CSENDŐRI JELENTÉSEK

1867

1 csomó

Ez az állag a 10. sz. országos csendőrparancsnokság összefoglaló jelentéseit tartalmazza. A jelentések minden olyan esetről beszámoltak, amelyben a csendőrhatóságok eljártak. Az ügyek legnagyobb része igen szűkszavú közlés lopási, rablási, csempészeti ügyekről, kihágásokról, verekedésekről, öngyilkosságokról, szerencsétlenségekről (tűzeset, fagyhalál), járványokról. Jóval kevesebb azoknak a jelentéseknek a száma, amelyek „önkényes" erdőlésről, falopásról, felségsértésről, fegyverek elkobzásáról vagy helyi nemzetiségi összeütközésről számolnak be. 1867 februárjában és márciusában a kiegyezés visszhangja is a csendőri jelentésekbe került (bár csak néhány esetben): néhol leverték a kétfejű sasos címert, másutt beverték azoknak az ablakát, akik a kiegyezést kísérő ünnepségek alkalmával nem világították ki házaikat.

A jelentések általában ötnapi időközt ölelnek fel. Egy-egy ilyen jelentés a csendőrség szervezetének megfelelő beosztásban (szárnyanként, azon belül szakaszonként) közli az egyes részjelentéseket. A részjelentések többnyire néhány soro-

sak. A lapszélen kiemelve találjuk annak a csendőrőrsnek a megnevezését, amelynek területén a jelentett eset történt s az eset megjelölését (többnyire büntetőjogi terminust). Az időszaki jelentések időrendben követik egymást. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. Kutatás esetén darabról darabra át kell nézni őket. A kutató a kérőlapon az állag nevét és az időszakot tüntesse fel.

F 310. CSEREI FARKAS ERDÉLYI UDVARI KANCELLÁRIAI TANÁCSOS KÖNYVTÁRÁNAK JEGYZÉKE

1785

1 füzet

1. 1 füzet

Ezt a katalógust Cserei halála után özvegye a Guberniumnak terjesztette fel. Ott a G. P. 1786:4813. sz. alá került. Két fő részre oszlik: első részét történeti (és földrajzi, valamint a történeti segédtudományokkal foglalkozó) művek teszik, a másodikat jogi, filozófiai és vegyes tárgyú munkák. Címek és szerzők vegyes betűrendjében halad; az ábécé egy-egy betűjén belül nem tart további rendet. Adatai: a mű szerzője, címe, megjelenésének helye, éve, kötetszáma, a kötet alakja és kötésmódja.

Kutatás esetén az állag nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 311. DUJARDIN JÓZSEF TÁBLAI PERÉNEK KIADMÁNYA

1765–1769

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet a 18. századi Erdély egyik leghíresebb pere, Dujardin József táblai pere egy szakaszának kiadmányát foglalja magában.

A vádlott Franciaországból Erdélybe származott, itt birtokokat szerzett és a legjobb erdélyi familiákkal összeházasodott, előkelő kapcsolatokkal bíró család sarja volt. Így érthető, hogy Dujardin József szörnyű tetteire csak nagykésőn derült fény (1765-ben indult meg ellene a vizsgálat), és a nagy port felvert ügy, valamint az évekig húzódó per még sokáig foglalkoztatta az emberek fantáziáját. A félig erdélyi, félig francia nagyúr tucatszámra tartotta saját börtönében vagy törvényhatóságok tömlöceiben jobbágyait (sőt néha azok tízéves gyermekeit is), végeztette ki vagy kínzatta halálra őket. Gyakorolta a jus primae noctist. Perverz cselekmény vádját is emelték ellene. A táblai eljárás 1765-től 1769-ig folyt; közben nagyszámú inquisitio folyt le, s a védelem alaposan felhasználta a vádlott nemesi előjogaiban rejlő perhúzási lehetőségeket. Az ítélet azonban elkerülhetetlen volt (ha nem is abban az elrettentő formában, ahogy a vád képviselője kérte). A királyi tábla 1769-ben hozta meg halálos ítéletét. Az ítélet megerősítése 1771-ben érkezett le, a kivégzésre azonban nem került sor: Dujardin pár nappal előbb öngyilkosságot követett el.

A táblai kiadmányt tartalmazó hatalmas (2188 oldalas) kötetnek csak kisebb részét teszik ki a vád képviselőjének és a vádlottnak, ill. védőjének szóváltásai. A nagyobbik rész a per során végzett inquisitiók iratainak másolatait tartalmazza.

Az inquisitióknál tucatjával hallgatták ki a tanúkat, sokszor húsznál is több kérdőpont alapján.

A kötet a per táblai tárgyalásának iratait tartalmazza; felépítése tehát a perkiadmány szokásos felépítéséé: a „perbeli feleselés" kivonatos közlése, amelybe bele vannak iktatva az inquisitiók másolatai. Az inquisitiók a bevezető rész — a vizsgálat megindítását kiváltó rendelet, a vallató pontok, a vizsgálat helye és ideje (amelynek megjelölése hosszabb vizsgálat esetén az egyes tanúvallomások közt is előfordul) — után közlik a tanúk vallomásait, s végül a vizsgálóbiztosok által készített egyszerű záróformulával vagy a vallomások érdemi összegezésével fejeződnek be.

A kötethez segédkönyv nem készült. A kutatónak végig kell forgatnia. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 531. EGYHÁZI VAGYONKIMUTATÁSOK

1786—1788

5 csomó

1—5. 5 csomó

Ez az állag az erdélyi római katolikus, görög egyesült és görög nem egyesült egyház (az egyházmegye, szerzetes rendházak, egyes egyházközségek) vagyonának és jövedelmének kimutatásait foglalja magában. A kimutatások (kivételektől eltekintve) nyomtatott űrlapokon készülnek. Az űrlapok rovatai: A. bevételek: 1. jószágok és évi jövedelmük, 2. épületek és évi jövedelmük, 3. földterületek (kertek, szántók, szőlők stb.) és évi jövedelmük, 4. kihelyezett tőkék, 5. beneficiumok, 6. kamat nélküli tőkék; B. kiadások: 1. adósságok, 2. papi javadalmak, 3. kegyes célokra történő kiadások, 4. az épületek fenntartására, 5. egyéb kiadások. Számba vették a congregatio-pénztár állományát is. Egyes esetekben (r. k. püspökség, káptalan vagyona stb.) a kimutatás kibővült.

Az állagban felekezetek, azokon belül törvényhatóságok szerint tagolódnak az iratok; az egyes törvényhatóságok anyagában egykorú számrend uralkodik. Segédeszköz nincs az állaghoz; kutatása így ismertetett rendje alapján történhet. A kérőlapon az állag, a felekezet és a helység nevét kell feltüntetni.

F 532. AZ I. FERENC JÓZSEF ÁLTAL AZ ERDÉLYI G. E. EGYHÁZKÖZSÉGEKNEK NYÚJTOTT 30 000 FT-OS SEGÉLY IRATAI

1852

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag arra a 30 000 Ft-os segélyre vonatkozó iratokat tartalmazza, amelyet I. Ferenc József 1852-ben (bizonnyal erdélyi útja alkalmával) juttatott az 1848/49-ben kárt szenvedett g. e. egyházközségeknek, elsősorban templomaik helyreállítására. A segély kiosztását (kormánybiztosi minőségben) Balás Konrád őrnagy irányította. Az anyag egységes űrlap szerint készült nyugtákból s az ezeket összefoglaló kimutatásokból áll; az utóbbi az irat sorszámát, a nyugta keltét, az egyházközség nevét s annak feltüntetését, hogy mely katonai kerületb e n

körzetben és alkörzetben, egyházi igazgatási egységben fekszik, a templom károsodását (templomi könyvek, berendezés eltűnése, a templom vagy parochia leégése — több helyütt csak azt jegyezték be e rovatba, hogy az egyházközség szegény —), az utalványozott összeget s végül a pap nyugtáját tartalmazza.

A nyugták a kimutatásban jelzett sorszámok szerint foglalnak helyet az állagban. Kutatás esetén a kérőlapon az állag s a megfelelő állagrész nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 533. ERDÉLY KÖZIGAZGATÁSI BEOSZTÁSA ÉS TISZTVISELŐINEK KIMUTATÁSA

1786 körül

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag egy 1786 táján készült kimutatást tartalmaz Erdély közigazgatási beosztásáról és a Gubernium in Politicis et Cameralibus, a Gubernium in Judicialibus és az alájuk tartozó országos és alsóbb igazgatási szervek személyzetéről és ezek illetményeiről. Az első rész kerületenként, azon belül megyénként, (megyén belüli) kerületenként és járásonként sorolja fel Erdély helységeit. A második rész előbb a Gubernium Transylvanicum in Politicis et Cameralibus tanácsosainak, titkárainak, alsóbb beosztású tisztviselőinek, a Gubernium in Politicis et Cameralibus alá tartozó országos szervek, majd az alsóbb kincstári hatóságok, végül a kerületi biztosságok s az alájuk rendelt közigazgatási szervek személyzetének névsorát és illetményeit adja, majd ugyanezt a Gubernium Judiciale-nál, a királyi táblánál, a kolozsvári és marosvásárhelyi kerületi táblánál és a megyei törvényszékeknél. (A Gubernium in Politicis et Cameralibusra s az alája rendelt országos szervekre vonatkozó résznek van egy — valamivel későbbi — nem teljes második példánya is itt.)

Segédkönyv nem készült az állaghoz. Kutatás esetén a kérőlapon az állag s megfelelő része nevét kell feltüntetni.

F 534. AZ ERDÉLYI NEMZETI SZÍNHÁZ PÉNZALAPJÁNAK SZÁMADÁSI IRATAI

1809—1844

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a Fundus Insurrectionalisnak és az Erdélyi Nemzeti Színház pénzalapjának (Fundus Theatralis) számadási iratait tartalmazza. (A Nemzeti Színház céljaira 1811-ben az insurrectionalis nemesi összeírás alapján történt a kivetés; feltehetően a Fundus Insurrectionalis maradványát is a színház szükségleteire fordították.) Az iratok közt találhatók insurrectionalis kirovások, insurgens-jegyzékek, felkelő ezredek számadásai, a Cassa Provincialisnak a Fundus Insurrectionalist illető pénztári naplói (a befizetők nevének s a befizetett tőke- és kamatösszegnek, valamint a kifizetéseknek feltüntetésével), az 1821-ben a Fundus Insurrectionalis végső adjustatióját ellátó törvényhatósági bizottságok jegyzőkönyvei, jegyzékek restantiákról, az alapok adósainak kimutatásai (név, tőke, kamat, törlesztés, restantia), kifizetések a Fundus Insurrectionalisból a

gyulafehérvári vár építkezésére, insurrectionalis perceptorok jegyzéke, kivetések a Fundus Theatralis céljaira (személyekig részletezve). Az állagba tartozik a Gubernium és az Exactoratus Provincialis közt az ügyben folyt hivatali levelezés néhány darabja.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (lehetőleg az irat közelebbi megjelölését is).

F 312. A GUBERNIUM TRANSYLVANICUM IN JUDICIALIBUS ÉS AZ ERDÉLYI FELLEBBVITELI TÖRVÉNYSZÉK VEGYES IRATJEGYZÉKEI

1828–1849

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag iratjegyzékeket tartalmaz. Egy részük guberniumi iratokról készült. (Egyes tanácsosoknak kiosztott iratok, elintézetlenül maradt ügyek stb.) Más részük a Gubernium levéltárából a feltörvényszék elnökének átadott iratokra vonatkozik. Az iratjegyzékek közé keveredett az 1849. évi erdélyi teljhatalmú országos biztosság néhány rendelete, amelyeket levéltári ügyekben küldött Mike Sándornak, a Gubernium levéltárnokának.

Az iratanyaghoz segédkönyv nem készült. A kutatás az iratok darabról darabra való végigforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 535. A GUBERNIUM TRANSYLVANICUM (IN POLITICIS), AZ 1848-I MAGYAR MINISZTÉRIUM, A VISSZAÁLLÍTOTT FŐKORMÁNYSZÉK KÖZIGAZGATÁSI OSZTÁLYA ÉS AZ ERDÉLYI KIRÁLYI BIZTOSSÁG ÜGYKÖR-BEOSZTÁSAI

kb. 1838–1867

1 kötet (csomóban)

1. 1 kötet

A Guberniumot illető anyag zömmel 1838-i; részben az ügyköröknek a tanácsosok és referens titkárok közti felosztása ismertetéséből áll (itt két típus szerepel: az egyiknél csak a referens neve és az ügykörök megjelölése található a jegyzékben, a másiknál ezen túl a referenshez beosztott titkár, fogalmazó, gyakornok, cancellista neve is), részben az egyes ügyköröknek kisebb ügycsoportokig menő ismertetéséből. Az 1848-i magyar minisztérium ügykörjegyzéke részben az egyes minisztériumok egész ügykörét adja meg (változó terjedelemben), részben a minisztériumok egyes osztályaiét. A visszaállított Főkormányszékre vonatkozó anyag jórészt 1866-ból való; a hatóság egyes osztályai kimutatásokat készítettek arról, hogy mely ügyek volnának az Erdélyi Udvari Kancelláriához felterjesztendők, s melyek a Főkormányszék által saját hatáskörében ellátandók. Más összeállítások a Főkormányszéktől a Kancelláriához felterjesztetni szokott ügyekről adnak számot; ismét más kimutatások a törvényhatóságok által az országos kormányhatóság egyes osztályaihoz időszakonként felterjesztett jelentéseket stb. sorolják fel. Az Erdélyi Királyi Biztosság ügyköre részletesen ismerteti a biztosság és egyes osztályai teendőit.

A köteten belül a sorrend a következő: *a)* guberniumi ügykörfelosztások (a kevésbé részletesek), *b)* főkormányszéki kimutatások, *c)* részletes guberniumi ügykörjegyzékek, *d)* az 1848-i minisztérium ügyköre, *e)* az Erdélyi Királyi Biztosság ügyköre. Kutatás esetén az állag nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 536. AZ 1. ROMÁN HATÁRŐREZRED POLGÁRI IGAZGATÁSNAK ÁTADÁSÁNAK IRATAI

1850–1852

1/6 csomó

1. 1/6 csomó

Ez az állag az 1. román határőrezred területének és vagyonának a határőrvidék megszüntetése során a polgári igazgatás számára való átadása iratait tartalmazza. Az átadást katonai—polgári vegyes bizottság bonyolította le; tagjai katonai részről Kammerer vezérőrnagy dandárparancsnok, egy törzstiszt az ezred képviseletében s egy további személy polgári részről a közigazgatási szervek képviseletében, a katonai kerületi parancsnok, a pénzügyigazgatás részéről egy kamarai ügyész, a bányaigazgatás részéről egy miniszteri fogalmazó (mindegyikük mellett egy-egy beosztott) s az igazságszolgáltatási szervek képviseletében egy felsőbírósági tanácsnok. Az állagba kerültek a vegyes bizottság jegyzőkönyve, a határőrezredekhez tartozó helységek jegyzéke és népességének kimutatásai, az ezred irattárának átadási okmánya, kimutatás az átadott bírósági letétekről, az ezredhivatalnál még függőben lévő polgári ügyekről, az ezredhivatal irodaszereiről, az ezredpénztár, az ezred területén lévő egyházközségi pénztár, az iskolaalap pénztára kimutatásai, összeállítás egyházközségi és községi pénztárakból beszerzett ornátusok és más egyházi felszerelések értékéről, a Montoursfond pénztári naplóinak jegyzéke s az alap birtokában lévő kötelezvények, táblázatos összeállítás az ezred földjeiről, erdészszemélyzetéről, az ezred erdőhivatalának átadási leltára, az ezred birtokában lévő ingatlanok bérbeadásakor elvett árverési jegyzőkönyvek, bérleti szerződések, összeállítás a bérbeadott egyházi és községi javakról, revindikált havasokról, szerződések kéményseprőkkel középületek kéményeinek tisztítására, kimutatás az ezrednél készített nyomtatványokról, az átszervezés költségeit tartalmazó összeállítás s végül iratjegyzék az átadásnál keletkezett iratokról.

Segédeszköz nem áll rendelkezésre az iratokhoz. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (s lehetőleg az irat közelebbi megjelölését is).

F 537. INQUISITORIO-RELATORIÁK

1591–1767

1/4 csomó

1. ¼ csomó

Ez az állag tanúvallatási jegyzőkönyveket tartalmaz. A vizsgált ügyek tárgya elhalt jobbágy örököseinek, elszökésüknek és vagyonuknak kérdése, jobbágy elfogatása és újoncnak adása, fogadósnak számadási hátralék miatti befogatása, megyei hajdúk húzás-vonásai, birtokjogi vita, bűncselekmény és az azt illetően hozott ítélet, rab elszalasztásának ügye, kezesek elítéltetése, Kraszna megye

főispánja és a Bánffyak összetűzése, executio meggátlása, a postaszolgálat akadályozása. Egy-két olyan irat is tartozik ide, mint birtokos levele Kraszna megye alispánjához jobbágyainak más birtokos által megfogatása tárgyában, a Kraszna megyei rendek és a főispán vitája a bíráskodás menetét illetően.

Az iratok évrendben vannak elhelyezve az állagban. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését is).

F 538. ISKOLAKIMUTATÁSOK

1838–1861

3/4 csomó

1. ¾ csomó

Ez az állag iskolák, tanszemélyzet, tanulmányi eredmények kimutatásait (s néhány vizsgadolgozatot) tartalmaz. Első része a sepsiszentgyörgyi elemi iskola 1838—1858. évi kimutatásaiból áll. Ezek egyik típusa a tanulók nevét, korát, születési helyét, a szülők foglalkozását, a határőrszázad számát, amelyhez tartoznak, az osztályba felvétel keltét, az egyes tárgyakból nyert osztályzatot, a hiányzások számát, a tanuló vallását, katekizálásának adatait, az iskolalátogatásokat s a gyermek általános osztályzatát közli; a másik az egyes tantárgyakból osztályonként szerzett érdemjegyek statisztikai összesítése. A második rész a 2. román határőrezred területén lévő iskolák tanulóinak vizsgadolgozataiból áll (az 1850-es évek elejéről); ezek általában írásminták. A harmadik rész r. k. alapítványok iránti folyamodványokat tartalmaz. A negyedik rész 1849 őszén iskolákról tett jelentésekből, ill. ezekről és tanszemélyzetükről készült kimutatásokból áll. Az utolsó csoport végül 1860/61-ből tartalmaz iskolai bizonyítványokat és összefoglaló jelentéseket.

Az állagban az ismertetett rend szerint követik egymást az iratok (ahol egy csoport több év anyagát fogja át, ott a csoporton belül évrend uralkodik). Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a csoport nevét kell feltüntetni (s lehetőleg az évet is).

F 539. ISKOLAÜGYI SZABÁLYRENDELETEK

(1847–) 1848–1855

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag iskolaügyi szabályrendeleteket (s néhány más kulturális vonatkozású rendelkezést) tartalmaz. A rendelkezések részben az iskolaügy egész szervezetére, igazgatására vonatkoznak (a birodalmi vallás- és közoktatásügyi minisztérium Erdélybe küldött miniszteri biztosának utasítása, iskolaügyi hatóságok szervezése Csehországban, az iskolatanácsosok feladatai), részben az oktatásügy egyes területeire (egyetemek és főiskolák; jogász-, tanárképzés szabályozása, egyetemi hallgatók óralátogatásának ellenőrzése; gimnáziumok; szervezésük, tanterv és ennek módosításai, felveendő diákok létszámának szabályozásai, érettségi vizsgálatok; reáliskolák rendtartása; ipariskolák szervezése;

elemi iskolai statisztikák készítése, elemi iskolák látogatása elmulasztásának büntetése, tanítóképzés, magániskolák rendtartásai, tanulóik érettségi vizsgái; államvizsga-rendtartás; tankönyvügyek általában, felhasználható tankönyvek jegyzéke, magyar tankönyvek készítése; ösztöndíj-, tandíjügyek; tanszemélyzet illetményeinek, szabadságolásának ügye; városi tornaiskolák szervezése). Az állagba kerültek tankönyv-, tanszerárjegyzékek is. Néhány rendelkezés a műemlékvédelemmel kapcsolatos. Ide került a konkordátum egy nyomtatott szövege, a birodalmi Akadémia tagnévsora is, valamint néhány általános közigazgatási rendszabály.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 540. KATONASZÖKEVÉNY-KIMUTATÁSOK

1864

2 csomó

1—2. 2 csomó

Ez az állag katonaszökevények, a velük kapcsolatos katonai végrehajtások és ezek költségei kimutatásait tartalmazza. A táblázatok zöme helységenként tünteti fel a szökevényekre vonatkozó adatokat: a szökött katona nevét, a végrehajtás alá vont személy (általában a szökevény apja) megjelölését, nemzetiségét, életkorát, gyermekei számát, a szökevénnyel való rokonsági fokát, vagyonának értékét, a végrehajtásra vonatkozó adatokat (a végrehajtás kezdete és vége, a katonaság behelyezésének és kivonásának kelte, létszáma, az állítás eredménye, a katonaság élelmezésével és beszállásolásával kapcsolatos adatok). Az elmondottakat több, egymást sok tekintetben fedő tabellatípus tartalmazza. Kisebb számmal találhatók az állagban olyan kimutatások, amelyek az egy-egy járásban stb. történt végrehajtások összesítő adatait közlik.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a helység nevét kell feltüntetni.

F 541. KERÜLETI DRAGONYOSOK JELENTÉSEI

1850

3/4 csomó

1. $^3/_4$ csomó

A kerületi dragonyosok szervezete, a csendőrség megszervezése előtt, kb. amannak funkcióit töltötte be. A jelentések kétfajta űrlapon készültek. Az egyik típus a szolgálat napját és óraszámát, a szolgálattevő kerületi dragonyos nevét, feladatait (vizsgálat, cirkálás, egyéb feladatok), a szolgálat leírását tüntette fel (megjegyzéseket is tartalmazhatott). A másik típus a keletet, a létszámban beállott változásokat, a kapott parancsokat és kiadott rendelkezéseket s végül azok eredményét közölte.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (s lehetőleg a területegység vagy helység megjelölését is).

F 313. A KÉZDIVÁSÁRHELYI KATONAI ISKOLA SZÁMADÁSI IRATAI

1832–1848

1 csomó

1. 1 csomó

A kézdivásárhelyi iskolát a határőrség tartotta fenn. Az iratok kimutatások azokról a növendékekről, akikért a kosztpénzt időszakonként befizették.

Az iratokon sorszámozás van; ez (részben) az időrendnek felel meg. Segédkönyv nem készült az állaghoz. A kutatás az iratok darabról darabra való átnézésével történhet. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 314. KIMUTATÁS ERDÉLYI EGYLETEKRŐL ÉS RÉSZVÉNYTÁRSASÁGOKRÓL

1781–1869

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet erdélyi egyletek és részvénytársaságok kimutatását tartalmazza. Már maga az időszak, melyet felölel, sejtetni engedi, milyen sokszerű anyagot fog össze. A magyar megyékben és székely székekben az egyesületek a birtokos nemesek kaszinói vagy olvasóegyletek stb. Ipar-, kereskedelmi egyesület, biztosító társaság csak néhány fejlettebb iparú és kereskedelmű városkában található; a legnagyobb magyar városban, Kolozsvárott feltűnik a munkásmozgalom első jelensége, a nyomdászsegélyező egyesület is. A szász városokban a kereskedelmi és iparegyesületek mellett a legkülönbözőbb egyéb egyesületek sorát találjuk: lövészegyesületet, tornaegyletet, dalárdát, takarékpénztári egyesületet, zeneegyesületet, különböző nyugdíj-, jótékonysági egyesületeket, iskolaegyesületeket s néhány tudományos célú egyesülést is (Verein für siebenbürgische Landeskunde stb.). A néhány kisebb manufaktúrával rendelkező Szebenben mesterlegény-egyesület járul ehhez a sorhoz. A kimutatás csak néhány olyan „egyesületről" tesz említést, amelyek részvénytársaságszámba mehetnek (pl. a szebeni kénsavgyár-„egyesület"). Az egyesületek jó része az 1830—1840-es évektől kezdődőleg alakult.

A kimutatás csak az egyesület nevét, alakulása idejét és azt tünteti fel, hogy az egyesület működési engedélye milyen szám alatt kelt. A kötet törvényhatóságok szerint tagolódik. (A törvényhatóságok rendje a szokásos.) Egy-egy egyletre nézve a következő adatokat közli: az egylet székhelye, neve és célja s az egylet működését engedélyező rendelet száma; végül (ritkán) egyéb megjegyzések is.

A kötethez csak egy tartalommutatószerű jegyzék készült, amely a törvényhatóságok sorrendjét tünteti fel. A kutatás a kötet végigforgatásával történhet. A kutató a kérőlapon a kötet nevét tüntesse fel.

F 315. A KOLOZSVÁRI EGYETEMI KÖNYVTÁR KATALÓGUSA

1787

1 kötet

1. 1 kötet

Ezt a katalógust Winkler Lajos, a kolozsvári egyetem könyvtárának őre állította össze. Tárgyi csoportok szerint írja le a könyvanyagot; az egyes csoportokon belül a szerzők betűrendjében halad az ismertetés, a szerző nevét, a könyv címét, megjelenésének helyét, évét és alakját tüntetve fel.

Kutatás esetén a kötet nevét kell megjelölni a kérőlapon.

F 542. KOLOZSVÁROTT TARTÓZKODÓ IDEGENEK KIMUTATÁSAI

1867. január – március

1/4 csomó

1. ¼ csomó

Ez az állag a kolozsvári városi magistratus kimutatásait tartalmazza a városban tartózkodó idegenekről. Ezek naponként készültek; láthatólag csak az aznap érkezettek neve került beléjük. Az idegenek nevét, foglalkozását, lakhelyét tartalmazzák, továbbá azt, hogy honnan hová utaznak, s hol vannak szállva.

Az állagban időrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az irat keltét kell feltüntetni.

F 543. KŐVÁRVIDÉKI VIZSGÁLÓBIZOTTSÁG

1791 – 1797

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag az 1797-ben Kővárvidéken működött vizsgálóbizottság iratait tartalmazza. A vizsgálatra a Teleki Imre és Katona Mihály kővárvidéki főkapitány közti viszály adott okot. (Kővárvidéken a Teleki család volt akkor a legnagyobb birtokos.) A viszály tárgya elsősorban a Kővárvidéken igen nagyszámú egyházi nemesség helyzetének, jogainak kérdése volt; a magát sértve érző Teleki Imre azután hivatali visszaélésekkel, becsületének megsértésével is vádolta a főkapitányt. Az 1791 óta folyó vita Teleki feljelentése nyomán lépett oly stádiumba, hogy a Gubernium vizsgálóbizottságot látott jónak kiküldeni a Kővárvidékre. A biztosok Koszta István guberniumi tanácsos és Joachim Bedeus guberniumi titkár voltak; a vizsgálat 1797-ben folyt le. Az iratanyag Teleki feljelentéseinek másolataiból, a Guberniumnak a biztosoknak adott rendeleteiből, a biztosok által a tanúkihallgatások céljaira foganatosított idézésekből, a vidék tisztjeihez kibocsátott körrendeleteikből, megkereséseikből, a tanúvallomásokról felvett jegyzőkönyvekből s a bizottságnak ezekről készült feljegyzéseiből, fogalmazványaiból áll.

Az állagban évrendben követik egymást az iratok; a tanúvallatási jegyzőkönyvek anyaga a vallató pontok rendjében, azon belül számrendben van elhelyezve. Segédeszköz nincs az állaghoz; kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatásnál az irat közelebbi megjelölését is).

F 544. KORMÁNYHATÓSÁGI SZEMÉLYZETI KIMUTATÁSOK

1769 – 1868

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag a Gubernium Transylvanicum és az alája rendelt országos kormányszervek (Exactoratus Provincialis, Supremus Commissariatus Provincialis), a visszaálltott Főkormányszék és az alája rendelt országos hatóságok (visszaállított országos főbiztosság, ill. főszámvevőség) és a belügyminisztériumi számvevőségi

kirendeltség személyzetéről tartalmaz kimutatásokat (amellett, kismértékben, hasonló jellegű egyéb iratanyagot is).

A kimutatások típusukban eltérőek. Található itt olyan összeállítás, amely az összes egyidejűleg működő erdélyi közigazgatási országos kormányszervek személyzetére kiterjed (s még a törvényhatóságok főtisztjeit is felsorolja), más kimutatások csak egy-egy hatóságra vagy annak egyes részlegeire, tisztviselőinek egyes típusaira terjednek ki. Az adatközlés is eltérő arányú: egyes esetekben csak egyszerű névsort találunk egy kormányszerv bizonyos rangfokozatú tisztviselőiről, másutt közlik az illető személy vallását, nemzetiségét, korát, családi állapotát, szolgálati éveinek számát vagy szolgálata kezdetének keltét, korábbi szolgálati helyeit, jelenlegi beosztásában szolgálata kezdetének időpontját, illetményét, szállaspénzének és egyéb javadalmainak összegét, a kinevező okmány számát (mindezt számos eltérő variánsban); egyes összeállítások ügyosztályonként sorolják fel a kormányszerv tanácsosait, jelezve a melléjük beosztott titkárok, fogalmazók, írnokok nevét. Ezek mellett a kimutatások mellett az állagban maradt számos jelölési ív bizonyos tisztségekre, pályázók névsorai, betűrendes névmutató kormányhatósági tisztekről (a név, hivatali rang és a kinevező rendelet iktatószáma közlésével), nyomtatott napló, szabályzat, feljegyzések illetményügyekről s némi vegyes iratanyag (scontroívek, jegyzékek valamely hatóságnak rövid úton áttett iratokról).

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (ismétlődő kutatásnál lehetőleg az irat közelebbi megjelölését is).

F 545. KÖZIGAZGATÁSI TISZTVISELŐK ÉS SZOLGÁK MINŐSÍTÉSI TÁBLÁZATAI

1850-es—1860-as évek

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ez az állag közigazgatási tisztviselők és szolgák minősítési táblázataiból áll. A táblázatok (három, némileg eltérő típusban) a tisztviselő vagy szolga nevét, hivatali állását, születési helyét és idejét (vagy korát), vallását, családi állapotát, iskolai végzettségét, nyelvismeretét, korábbi és jelenlegi szolgálati helyét és ott élvezett illetményét, a kinevező rendeletek számát, a szolgálati eskü keltét és az egyes szolgálati helyeken külön-külön és együttvéve töltött szolgálati időt, a hatóságon belüli rokoni kapcsolatait, minősítését (képességek, szorgalom, erkölcs, politikai magatartás) közlik.

Az anyag három részre különül. Első része az 1850-es évekből származik. Itt a minősítési táblázatokat a nevek betűrendje szerint csoportosították. A második, szintén az 1850-es évekből származó rész hatóságtípusonként (kerületi, járási hivatalok), azon belül rangfokozatonként tagolódik. A harmadik rész 1863—1864-ből való; itt törvényhatóságonként (azok hagyományos rendjében), azon belül ábécérendben van csoportosítva az anyag. Segédeszköz nem áll rendelkezésre az állaghoz. Kutatás esetén a kérőlapon az állag és a szükséges állagrész megjelölését és a tisztviselő nevét (s lehetőleg beosztását) kell feltüntetni.

F 546. MÜLLER GYÖRGY IRATAI

1822

1/4 csomó

1. ¼ csomó

Ez az állag Müller György segesvárszéki királyi perceptornak az 1822. I. félévi computuson bemutatott iratait tartalmazza: jegyzéket az említett időszakban az egyes helységek által (1820., 1821. és 1822. évi adótartozás fejében) befizetett adómennyiségről, táblázatot a helységek által szolgáltatott naturaliáról és ennek készpénz-ellenértékéről, kimutatást relaxatióra felterjesztett árvízkárosultakról, a téves taxatio korrigálására történt adóengedményekről, nyugtákat, jegyzékeket a perceptor által a Cassa Provincialisba beszolgáltatott összegről s az országos főbiztosság előfogat-utalványait a pénz beszállításához s végül a Guberniumnak és a Supremus Commissariatus Provincialisnak az említett összeállításokkal kapcsolatban Müllerhez küldött rendelkezéseit.

Segédeszköz nem készült az iratokhoz. Kutatásuk darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 316. NEMESÍTÉSEK, RANGEMELÉSEK, ÖRÖKBEFOGADÁSOK, NÉVVÁLTOZTATÁSOK ÉS KITÜNTETÉSEK IRATAI

(„Nemesítések")

1861–1869

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a gyűjtemény kétféle iratot foglal magában. Az egyik csoportba nyomtatott jegyzékek tartoznak a birodalomban történt nemesítésekről, rangemelésekről, ill. rangigazolásokról, rangtól való megfosztásokról. Egy-egy ilyen nyomtatott jegyzék az egy évben történt nemesítéseket stb. foglalta össze. A másik csoportba Jakab Eleknek, a visszaállított Főkormányszék levéltárnokának örökbefogadási, névváltoztatási és kitüntetési ügyekről készült hivatali feljegyzései tartoznak. A nyomtatott jegyzékek a nemesítésben stb. részesültek nevét, a rangemelés fokát és idejét közlik, s amellett esetleges megjegyzéseket is. Az egyes jegyzékek évrendben vannak elhelyezve. Jakab Elek feljegyzései jegyzőkönyvszerűen vezetett jegyzetek.

Segédkönyv nincs az iratokhoz; a kutatónak darabról darabra kell végignézni őket. A kérőlapon az állag nevét és az évet kell feltüntetni.

F 547. NORMALIA-MUTATÓ VEGYES KORMÁNYHATÓSÁGI ANYAGHOZ

kb. 1800–1800-as évek

1 kötet (csomóban)

1. 1 kötet

Ez a kötet a Gubernium Transylvanicum (in Politicis), a Gubernium Transylvanicum elnöksége, az Erdélyi Kancellária, az Exactoratus Provincialis, a Thesaurariatus, a Statthalterei in Siebenbürgen, a visszaállított Főkormányszék és elnöksége, a visszaállított Főszámvevőség bizonyos szabályrendelet jellegű

irataihoz és egyes birodalmi minisztériumi szakközlönyökben megjelent rendeletekhez készült betűsoros mutató. Feltehetően a visszaállított Főszámvevőségnél készült. Összesen néhány tucat iratra utal, a betűk egy részénél egyáltalán nincs bejegyzés. A rendelkezések illetmény-, előleg-, pauschale-, útiszámla-, előfogat-, nyugdíj-, utalványozás-, átalány-, adó-, kötelezvény-, absolutorium-, alapítványügyekre, számvételi ügyekben teendő időszaki jelentések módjára, törvények végrehajtására vonatkoznak.

A mutató jelzi a hatóság nevét, amelynek levéltárában az irat található, továbbá az év- és iktatószámot. Kutatás esetén a kérőlapon a kötet címét kell feltüntetni.

F 317. NOVELLEN PROTOCOLL

1819. február–1826. december

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet ismeretlen erdélyi katonai szerv szabályrendeleti könyve. (Minthogy bejegyzéseiből kitűnően alantasa volt a főhadiparancsnokságnak, feltehető, hogy valamelyik határőrezredé volt. Tisztázatlan úton keveredett az Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak anyagába.) A benne foglalt rendeleteket részben udvari katonai hatóságok adták ki, részben a főhadiparancsnokság. Tárgyi szempontból a legnagyobb súllyal a bíráskodási (és börtön-)ügyek szerepelnek a kötetben. Számos rendelkezés foglalkozik a katonaszökevényekkel kapcsolatos teendőkkel. Más szabályrendeletek tárgya személyzeti, számvételi ügy. Megküldtek a hatóságnak általános politikai (állambiztonsági) vonatkozású rendelkezéseket is.

A rendeleteket időrendben vezették a kötetbe. Segédeszköz nem készült hozzá. Kutatása átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 548. OLTÁSI, ÚJRAOLTÁSI KIMUTATÁSOK

1859–1860

1/3 csomó

1. 1/3 csomó

Ez az állag az 1859/60. katonai évben végzett himlőoltásokról tartalmaz kimutatásokat. Több típusuk van. A kerületi és körzeti hivatalok által készített táblázatok az oltást végző orvos nevét, hivatali rangját, lakhelyét, azoknak a helységeknek számát, ahol oltást végzett, az oltóorvosi kerület lélekszámát, az előző évben be nem oltott oltáskötelesek, a foganatlanul oltottak, az új oltandók számát, az előző évi oltás óta az oltandók számában történt fogyatkozást, a folyékony, ill. száraz oltóanyaggal beoltottak számát, az eredményt (helyes, helytelen, foganatlan oltás), a nem oltottak, az oltás óta himlőben elhunytak, ill. kikezeltek, a még nem oltottak (a himlőn átesettek, ill. át nem esettek, himlőben elhaltak, a következő évre maradt oltandók) számát, az oltás és ellenőrzés időpontját, tartamát, az oltó orvosnak munkája közben megtett útja hosszát és költségeit közlik (a kerületi hivatalok a jelentéstevő hatóság nevét is). Hasonló adatokat tartalmaz az a táblázat is, amely helységenként, azon belül személyenként sorolja fel az adatokat (itt koruk és felekezeti hovatartozásuk is fel van tün-

tetve). Végül az egyes helységek tanúsítványt adtak az oltó orvosok mukája elvégzéséről (jelezve benne a gyermekek felekezet szerinti megoszlását, az oltás és ellenőrzés napját és tartamát, az oltás eredményét, a himlőt kapottak s nem oltottak számát).

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni (s lehetőleg az igazgatási egység megjelölését is).

F 549. PÁLINKAFŐZŐK KIMUTATÁSAI

1861

1/2 csomó

1 ½ csomó

A kimutatásoknak több típusa van; adatközlésük részben fedi egymást. Pálinkafőző üzemenként készültek. A pálinkafőző tulajdonosának nevét, az üzem helyét, az alapanyagkészletek mennyiségi adatait, a főzéssel és a tisztítással kapcsolatos adatokat s végül az adó összegét közlik.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. Kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag (és a pálinkafőző-tulajdonos) nevét kell feltüntetni.

F 550. PRODUCTIONALIS PEREK IRATAI

1772–1795

1/2 csomó

1. ½ csomó

Ez az állag nemességi productionalis perek iratait tartalmazza. Az anyag kevés kivétellel csak az ügyek guberniumi intézésekor keletkezett palliumokat tartalmazza (ezeken jelezték, hogy hová került az irat: a fél visszavette, egy guberniumi tanácsos vette magához stb.). Elvétve maradt a borítólapban egy-egy guberniumi elintézésfogalmazvány, nyugta okmányok átvételéről vagy visszaszolgáltatásáról, előadóívszerű feljegyzés, a törvényhatósági gyűléshez benyújtott kérvény s annak döntése.

Az állagban egykorú sorszámozás szerint követik egymást az iratok. (Ez a számozás sem az évrendre, sem a guberniumi iktatószámra nincs tekintettel.) Segédeszköz nincs az állaghoz; kutatása így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és a sorszámot kell feltüntetni.

F 319. RECOGNITIONALES OFFICII CASSAE CAMERALIS SOLUTORII SUPER PRAESTITO SPONTANEO MUTUO

1758

1 tok

1. 1 tok

Ez az állag egy 1758-i államkölcsön alkalmával kiadott nyugtákat tartalmaz, amelyeket a kamarai fizetőhivatal (Officium Solutorium Camerale) adott ki. A befizetések adminisztrálását e hatóság végezte. A nyugták sorszámmal vannak ellátva, s sorszámaik rendjében vannak elhelyezve a tokban.

Segédkönyv nincs hozzájuk. A kutatónak darabonként kell átnézni őket. A kérőlapon az állag nevét és a sorszámot kell feltüntetni.

F 320. SPECIMINA EXERCITATIONUM IN STYLO JURIDICO

1801

1 kötet

1. 1 kötet

Ezt a kötetet egy, Alsó-Fehér megye törvényszéke előtt lefolyt per iratainak több példányban készült másolatai teszik. A másolatokat a kolozsvári akadémia diákjai készítették stílusgyakorlatképpen, s az akadémia a Guberniumhoz terjesztette fel (több más jelentésével együtt), ahol a G. P. 1801:7713. sz.-hoz került. Onnan választották külön.

Kutatása esetén az állag nevét kell feltüntetni a kérőlapon.

F 551. STATISZTIKAI TABELLÁK

1843–1865

4 csomó

1—4. 4 csomó

Ez az állag statisztikai táblázatokat tartalmaz.

A legkorábbi, 1843—1845. évi anyag a következő tabellatípusokat tartalmazza: 1. házassági statisztika (törvényhatóságok szerint haladva közli a vőlegény és a menyasszony korát, a házasságra lépők családi állapotát — nőtlenek és hajadonok, ill. özvegyek, vegyes —, felekezeti hovatartozásukat, a növekedést vagy fogyást az előző évi számhoz képest); 2. születések száma (törvényhatóságok szerint jelzi előbb a gyermek nemét, majd nemek szerint és összegezve a törvényes és törvénytelen gyermekek számát, a törvénytelen születések arányát, felekezeti hovatartozásukat, a születések számának növekedését és fogyását az előző évihez képest, a halálesetek számát s a természetes szaporodást és fogyást, a halvaszületések számát — törvényességük, ill. törvénytelenségük és nemek szerint — s arányukat az élveszületésekhez); 3. halálozások száma (törvényhatóságok szerint; a nemek, kor, a halál oka — természetes halál, a betegségek főbb csoportjai szerint, erőszakos halál, betegségek szerint —, felekezeti megoszlás, összes halálesetek száma, növekedés, ill. fogyás az előző évhez képest); 4. keresztény felekezetek papsága (törvényhatóságok szerint; érsekségek, püspökségek száma — felekezetek szerint —, superintendentiáké — együttesen —, káptalanok száma és létszáma, plébániák, ill. parókiák száma — felekezetek szerint; a protestánsok együtt —, káplánságok — a protestánsok nélkül —, szemináriumok száma és lélekszáma, a papság teljes létszáma, a saját jövedelem és az állami támogatás összege; szerzetes-, ill. apácakolostorok száma, létszáma, saját jövedelmeik s a nekik juttatott állami támogatás, kolostoron kívül élő szerzetesek és apácák összlétszáma; a papság és szerzetesek összes száma — felekezetek szerint — s jövedelmeik összege); 5. a népiskolák száma (törvényhatóságok szerint; a katolikus plébániák, ill. nem katolikus parókiák és hitközségek száma, az iskolák típusok szerinti és teljes száma, felekezeti és nyelvi megoszlás, tanszemélyzet létszáma — felekezetek és grádusok szerint —, költségvetés, iskolás korú gyermekek és iskolalátogatók száma — nemek szerint —); 6. ipar, kereskedelem, szabadfoglalkozásúak kimutatása; 7. nevelőintézetek (convictusok, kollégiumok) statisztikája (számuk, tanszemélyzet, növendékek létszáma, költségvetési adatok,

ösztöndíjasok száma és évi dotációjuk); 8. termőterület, állatállomány kimutatása; 9. kórházak, lelenc- és árvaházak, szegényházak kimutatása; 10. főiskolák, gimnáziumok kimutatása; 11. városi és községi bevételek, kiadások, kinnlévőségek és más aktív vagyon kimutatásai.

Az abszolutizmuskori anyag egyik része az 1850-es évek első feléről való. Az alábbiakból áll: 1. népességi statisztika (1850; országos összegezés és kerületi, körzeti és alkörzeti táblázatok; adatközlésük a helységek, házak, lakások számára, a belföldi népesség nemek, nemzetiség, felekezet, családi állapot szerinti megoszlása, a 17—26 éves férfiak, a távollevők, az idegenek — Erdély más területéről stb. valók, a Birodalom területéről, ill. külföldről Erdélybe költözöttek — s az össznépesség nemek szerinti számára vonatkoztak. A táblázatok közlik az igásállatok — ló, szarvasmarha — számadatait is). 2. Népmozgalmi statisztikák: *a)* házasságkötések (két típusban; az első csak a görög egyesültek adatait közli; az előző évi házasságkötések számát, a házasulandók családi állapotát, a férj, ill. a feleség korát, a házasságkötések számának az előző évvel szembeni növekedését vagy csökkenését. A második táblázattípus előbb hónapok, majd körzetek és felekezetek szerint közli a házasságra lépő férfiak korát — korcsoportok szerint jelezve: mily korú nőkkel léptek házasságra —, családi állapotukat, a vegyes házasságok számát s a felbomlott házasságok adatait); *b)* születések (ugyancsak két típusban; az első itt is csak a görög egyesültekre vonatkozik. Ez az előző évi születésszám jelzése után a törvényes és törvénytelen gyermekek számát mutatja ki nemek szerint, a növekedést vagy fogyást, a halvaszületések számát ugyancsak törvényesekre s törvénytelenekre, azon belül nemekre osztva). A másik típus előbb hónapok szerint, majd körzetek s felekezetek szerint közli előbb a törvényes gyermekek adatait nemek szerint, külön jelezve az ikrek, hármas, ill. többes ikrek számát, majd ugyanígy a törvénytelenekét; *c)* halálozás (a már jelzett két típusban. Az első az előző év halálozási száma után a tárgyalt évre nézve nemek, kor, a halálozás oka — természetes, ill. erőszakos halál, alkategóriákban — szerint csoportosítja az adatokat, majd a halálozások összes számát egybeveti az előző évivel. A második főtípusnál egy tabella a szokásos megoszláson belül csak korcsoportok szerint közli az adatokat, egy további a gyermekhalandóság kimutatására szolgál — korcsoportok, azon belül a törvényes és törvénytelen gyermekek száma, nemek szerint —), végül egy harmadik a halálozás oka szerint csoportosítja adatait. Ezekhez a tabellatípusokhoz csatlakozik két további táblázat; az első a legfiatalabb, ill. legidősebb vőlegény és mennyasszony korát közli (körzetenként), a másik az öngyilkosságok közelebbi adatait (helység, nem, kor, időpont, valószínű ok). 3. Papsá.g kimutatása (körzetenként; felekezetek szerint, azon belül rangkategóriánként)

Az abszolutizmuskori anyag második része 1865 táji; ez g. e. esperességek kimutatásaiból áll az egyházközségeknél található anyakönyvekről (külön-külön közölve a régi és új típusú, ezeken belül a keresztelési, házassági és halálozási anyakönyveknél azt, hogy ezek mettől-meddig állnak rendelkezésre, s csatolva hozzá az egyes községekben használatos anyakönyvtípusok mintáit).

Az abszolutizmuskori anyag harmadik része az új adórendszer bevezetését szolgáló felmérés: iparosok, kereskedők, szabadfoglalkozásúak több-kevesebb részletességű kimutatásai s az ezekhez kapcsolódó jegyzőkönyvek s más iratok.

Az állagon belüli rend az alábbi: 1. csomó: *a)* 1843—1845. évi tabellák; *b)* 1850—1854. évi tabellák (az 1850-i népességi statisztikák kivételével). 2. csomó:

1850-i népességi statisztikák. 3. csomó: 1865. évi anyakönyv-kimutatások. 4. csomó: az új adórendszer bevezetését szolgáló felmérés iratai (kerületenként csoportosítva). Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag neve mellett az irat közelebbi megjelölését kell feltüntetni.

F 321. STATUS PERSONALIS ET SALARIORUM VON DEM K. K. SIEBENBÜRGISCHEN THESAURARIAT IN MÜNZ UND BERGWESEN

1780

1 kötet

1. 1 kötet

Ez a kötet részletes kimutatás az erdélyi bánya- és pénzverésügyi igazgatás személyzetéről és illetményeikről. A kincstartóság újrafelállításához szükség volt a személyzet és illetmények 1780. évi állapotának ismeretére. Ekkor készült el ez a táblázat. Az összeállítás nemcsak a központi kormányszerv személyzetét és illetményeiket tünteti fel, hanem az *egész* bánya- és pénzverésügyi igazgatását (tehát az alárendelt szervekét is). Sorra veszi a bánya- és pénzverésügyi igazgatás hatóságait. Minden egyes hatóságnál felsorolja az egyes rangfokozatokat, s mindegyikükön belül az egyes tisztviselőket is. (Az alárendelt hatóságok alsóbb tisztjeinél és alkalmazottainál az egész csoportra vonatkozó adatokat együttesen adja meg.) Minden egyes személynél — vagy csoportnál — közli az illető személy vagy csoport készpénz- és természetbeni fizetését, részletezve azt is, hogy az illető milyen címen kapja ezt az összeget vagy juttatást (lakbér, homo regiusi szolgálat stb.).

A kötethez kétféle segédeszköz készült. A kötet élén tartalommutatót találunk (ez arra nyújt felvilágosítást, hogy egy-egy hatóságra nézve mely oldalakon találunk bejegyzéseket), végén pedig névmutató van. A névmutató személyneveket (s velük együtt az illető személy hivatali beosztását) és annak a lapnak a számát közli, amelyen az illetőre vonatkozó bejegyzés található, vagy csak a hivatali beosztást. A kötet a tartalomjegyzék és a mutató alapján kutatható. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 552. SZAMOSÚJVÁRI FEGYHÁZI MŰHELYEK SZÁMADÁSAI

1864

1 füzet (csomóban)

1. 1 füzet

Ez a füzet a szamosújvári országos fegyház műhelyeinek számadásait tartalmazza. A fegyházban az iratok tanúsága szerint kovács és lakatos-, könyvkötő-, asztalos-, bognár és ács-, kádár-, szabó- és cipészműhely állt fenn. A számadások a bevételek és kiadások összegező és részletes kimutatásait, amellett szerszám-, ruházati, ágy- és bilincskimutatásokat tartalmaznak.

A füzet részei minden rendszer nélkül követik egymást. Segédeszköz nincs az állaghoz. Kutatása így átforgatással történhet. A kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 553. SZEBENI KATONAÁLLÍTÁSI JEGYZŐKÖNYVEK

1854–1857

1/6 csomó

1. 1/6 csomó

A jegyzőkönyvek az állításköteles sorozási számát, nevét, születési és lakhelyét, az utóbbit magában foglaló körzet nevét és a házszámot, születési évét, foglalkozását, családi állapotát, vallását, magasságát, az állítási leletet (az alkalmasság vagy alkalmatlanság s az utóbbi oka jelzésével), végül a „megjegyzés" rovatban a váltság megfizetését, az állításköteles tartózkodási helyét stb. tartalmazzák. (Mellékletként csatlakoznak hozzájuk panaszok törvénytelen állítás miatt, születési anyakönyvi kivonatok stb.)

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét és az évszámot kell feltüntetni.

F 554. A SZILÁGYSOMLYAI KATASZTERI FELÜGYELŐSÉG DŰLŐKIMUTATÁSAI

1850-es évek

1 füzet (csomóban)

1. 1 füzet

A kimutatás a (közigazgatási) körzet, a helység és a dűlő nevét s az egyes dűlőkben folytatott mezőgazdasági kultúra megjelölését tartalmazza.

A füzet körzetenként, azon belül helységek ábécérendjében közli az adatokat. Segédeszköz nincs hozzá. Kutatás esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 322. A TELEKI–NÁDASDY-PER IRATAI

1669–1736

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag a Teleki család és Thököly Mária, majd a Nádasdyak között özv Rhédei Ferencné Bethlen Druzsiánna hagyatéka ügyében folyt per iratait foglalja magában. A hagyatéki ügy kiindulópontja az erdélyi országgyűlés egy 1669. évi határozata volt Huszt várának országos őrséggel való megszállatásáról. A nagy fontosságú végvár Rhédei Ferenc özvegyének, Bethlen Druzsiánnának birtokában volt. Az országgyűlés biztosokat küldött ki a vár átvételére; ezeknek egyike volt Teleki Mihály is. A biztosok 1669 decemberében szálltak ki. 1670 januárjában Betlen Druzsiánna meghalt; gyermek nem maradt utána. A perre Teleki Mihálynak közvetlenül Rhédeiné halála utáni cselekedetei adtak indokot; úgy hírlett, hogy a biztos az örökség egy részére rátette a kezét. Per azonban csak jó két évtizeddel később, 1693-ban lett a dologból; ezt az egyik örökös, Thököly Mária indította meg a Telekiek ellen. Az sokáig húzódott. A Gubernium 1736-ban tárgyalta az ügyet. Az iratok egy részét a Teleki Mihály eljárása dolgában tartott vizsgálatok jegyzőkönyvei teszik; emellett köztük találjuk a fejedelmi tanács igazolását 1670-ből Teleki biztosi működéséről, azoknak a jószágoknak jegyzékét, amelyek az örökség felosztásakor a fiscusra szálltak s egyéb

peres iratokat. Külön említendő a Teleki Mihálynak mint huszti főkapitánynak 1673-ban kiadott instructio.

Az iratokhoz segédkönyv nem készült. A kutatás darabról darabra való átnézéssel történik. A kutató a kérőlapon az állag nevét tüntesse fel.

F 555. TÖRVÉNYHATÓSÁGI SZEMÉLYZETI ÉS ILLETMÉNYKIMUTATÁSOK

1830

1/5 csomó

1. 1/5 csomó

Ez az állag az Exactoratus Provincialis által készített törvényhatósági személyzeti és illetménykimutatásokból áll. Ezek azokra a törvényhatóságokra, ill. helységeire vonatkoznak, amelyek felett az Exactoratus Provincialis Departamentum Allodiale Hungaricuma, ill. Departamentum Allodiale Saxonicuma gyakorolt ellenőrzést: a szász törvényhatóságokra, ill. a magyar és székely városokra és taxalis helyekre. (A szász törvényhatóságok esetében a kimutatások egészen a helységekig mennek.) Az egyes tisztviselők számát és illetményét jelzik.

Segédeszköz nem készült az állaghoz. A kérőlapon az állag és a törvényhatóság nevét kell feltüntetni.

F 556. VÁMHELYKIMUTATÁSOK

1769

1 füzet (csomóban)

1. 1 füzet

Ez a füzet magánszemélyek által birtokolt száraz- és hídvámok, ill. révek kimutatásait tartalmazza. Jelzi a törvényhatóság nevét, ahol a vámhely található, a helységet és az ott húzódó útvonalakat (külön a száraz- és hídvámokat s az ott húzódó útvonalakat s külön a réveket s útvonalakat), a vámhely birtokosát, a vámszedés jogcímét (kiváltság, adomány, ill. urbárium, szerződés vagy régi szokás alapján történik-e), a vám eredeti és 1769-i mértékét, a tartásához fűződő terheket (a híd karbantartását stb.), annak jelzését, hogy ezek a kötelezettségek fennállnak-e, s betöltik-e őket, s hogy a vámhely fenntartásának van-e alapja.

A kimutatás a törvényhatóságok szokásos rendjében halad (végén pótlás található). Segédeszköz nem készült hozzá. Kutatása esetén a kérőlapon az állag nevét kell feltüntetni.

F 557. VESZTEGLŐINTÉZETI ÉPÜLETLELTÁRAK

1836–1841

3/4 csomó

1. 3/4 csomó

Ez az állag veszteglőintézetek épületleltárait (s a kisebb tatarozásokra szolgáló összeggel való elszámolások iratait) tartalmazza. A leltárak az épületek és helyiségek részletes leírását adják (a „megjegyzés" rovatban utalva az épület stb. rongált voltára, a javítás szükségére).

Az állagban évrendben követik egymást az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag nevét (és az irat közelebbi megjelölését) kell feltüntetni.

F 323. VESZTEGLŐINTÉZETEKET ILLETŐ IRATOK

1836

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag inventariumokat tartalmaz a határszéli veszteglőintézetekről, valamint számadásokat és nyugtákat karbantartási költségeikről.

Az iratok inventariumok, számadások és nyugták. Egy-egy veszteglőintézetnek mindhárom fajta iratát együvé csoportosították; így az iratok egységei az egyes veszteglőintézetek iratai. Segédkönyv nem készült az iratokhoz. A kutatás darabról darabra való átnézéssel történhet. A kérőlapon az állag és a veszteglőintézet nevét kell feltüntetni.

F 324. VÍZAKNAI VIZSGÁLAT IRATAI (1713)

1713

1 csomó

1. 1 csomó

Ez az állag egy vizsgálat iratait tartalmazza, amely 1713-ban Vízaknán zajlott le. A vizsgálatot a városi tisztség és a város román lakosainak ellentétei tették szükségessé. A Szebentől néhány falura lévő kis bányaváros népessége vegyes volt, nemcsak abban az értelemben, hogy nem kizárólag sóvágók lakták, hanem nemzetiségi szempontból is. Ez adott lehetőséget arra, hogy a városi tisztség és a lakosság román része közt összeütközések történjenek. Okuk a városi tisztségek megoszlása volt. A vízaknai románok azt állították, hogy korábban ők is részesültek a városi tisztségekben, a vallási unió óta azonban kiszorultak onnan. Egyetlen esküdtjük volt a városi tanácsban: papjuk, de ő is adófizetésre volt köteles. A város magyar vezetői ellen jogtalanságok egész sora miatt merült fel vád. Ezek szerint a románokra illetéktelen taxákat vetettek; adóztatásnál aránytalanul terhelték meg őket. A városi tisztek ellen a visszaélések sorozatának vádja hangzott el, hűtlen pénzkezelés, húzás-vonások stb. miatt. Egy vád szerint a bíró és esküdtek rátörtek a görög egyesült parochiára. A román lakosok elégületlensége zendülésféle helyi megmozdulásokban is megnyilvánult. A vizsgálatot azonban kérvényük indította el. A vizsgálatnak néhány darab irata maradt. Ezek közt találjuk a vízaknai románok kérvényét a főhadiparancsnokhoz, a tanúkihallgatási jegyzőkönyveket és egy összefoglalást az ügy állásáról.

Az iratok közt van kérvény, amelyet a vízaknai románok a főhadiparancsnoknak küldöttek el. Vannak tanúkihallgatási jegyzőkönyvek; ezek az ilyen jegyzőkönyvek szokásos módján készültek. Itt található egy fogalmazvány, amely összefoglaló tájékoztató az ügyről. Segédeszközül a borítólapon lévő jegyzék szolgál az iratokhoz; ez a tárgy kivonatát tartalmazza. A kutató a kérőlapon az állag nevét és a szükséges irat közelebbi megjelölését tüntesse fel.

F 563. IDŐRENDI VEGYES IRATOK

1564–1892

44 csomó

1—44. 44 csomó

Ez az állag az erdélyi országos kormányhatósági levéltáraknak azt az iratanyagát tartalmazza, amelyről nem eldönthető, hogy mely hatóság levéltárába tartozott, s amely nem formált akkora tárgyi egységeket, amelyeket már önálló állagnak lehetne tekinteni. Tárgyi szempontból ez az iratanyag (természeténél fogva) teljesen heterogén, így részletes tárgyi elemzésével nincs értelme foglalkoznunk.

Az állagban évrendben vannak elhelyezve az iratok. Segédeszköz nem készült hozzájuk. Kutatásuk így darabonkénti átnézéssel kell hogy történjék. A kérőlapon az állag nevét és az év megjelölését kell feltüntetni.

F 326. AZ 1691 és 1865 KÖZTI ORSZÁGOS KÖZIGAZGATÁSI ÉS BÍRÓI SZERVEK LEVÉLTÁRAINAK LELTÁRA

(Mike-féle leltár)

1865 (–1940-es évek)

1 kötet

1 1 kötet

Ezt a kötetet Mike Sándor (a Főkormányszék levéltárának akkor már nyugalmazott igazgatója) készítette 1865-ben a címben említett levéltárakról. A leltár a levéltárban őrzött anyag elhelyezésének, időhatárainak és mennyiségének rögzítését volt hivatva szolgálni (bizonyos egységeinek részletes ismertetése is belekerült). A kötet elején lévő tartalomjegyzék rendjében veszi sorra az egyes levéltárakat és állagaikat; ez a rend a levéltár 1865-i szobarendjének felel meg. Azoknál az állagoknál, amelyek kormányhatóságok irattárainak voltak részei, s így leírásukhoz elégséges volt év-, fiók-, iktató-, darabszámok közlése, az adatszolgáltatás nem bővebb ennél. Részletes (az egyes darabokig menő) ismertetésre ott került sor, ahol nem registratura jellegű anyagról van szó (országgyűlési iratok, okmány-, térkép- stb. gyűjtemények). A leltár funkciója nem zárult le összeállításával. A levéltár (ill. később az Országos Levéltár erdélyi osztálya) gondozói s az anyag felállításával stb. foglakozó más személyek belevezették azokat a megjegyzéseiket, amelyek a levéltárak egészének, ill. egyes állagainak vagy darabjainak sorsát tárgyazták (egyes állagok vagy iratdarabok átadása — időlegesen vagy állandóan — hatóságoknak, az Országos Levéltár egyéb osztályainak, kiadása magánszemélyeknek, új állagok létrehozása stb.). Így a leltár a levéltár 1865 utáni történetének fontos forrása. A kötet végén pecsétgyűjtemény foglal helyet.

A leltár használata a tartalommutató alapján történhet. A kutató az állag nevét jegyezze fel a kérőlapon.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A leggyakrabban idézett művek, ill. hivatkozott levéltári állagok elnevezése rövidítve szerepel a szövegben. A rövidítések feloldását az alábbiakban adjuk:

Bethlen Miklós Önéletírása = Gróf Bethlen Miklós Önéletírása. Kiadta Szalay László. I—II. köt. Pest, 1858—60

CJ:ET = Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1540—1848. évi erdélyi törvények. Fordították és utalásokkal ellátták dr. Kolosvári Sándor és dr. Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetekkel kíséri dr. Márkus Dezső. Budapest, 1900

EOE = Monumenta Hungariae Historica — Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor I—XXI. Budapest, 1875—1898

Kemény: Notitia = Kemény József: Notitia Historico-diplomatica archivi et literalium capituli Albensis Transsilvaniae. Szeben, 1836

RGBl = Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaisertum Oesterreich

ÖZV = Die österreichische Zentralverwaltung. Herausgegeben von Heinrich Kretschmayr

Pállfy J. = Magyarországi és erdélyi urak. Pálffy János emlékezései. I. Sajtó alá rendezte Szabó T. Attila. H. n. (Kolozsvár), 1939

S:B = Schmidt, Franz Anton: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und . . . Siebenbürgen. Wien, 1834—38

Sz:S = Szász Károly: Sylloge tractatuum aliorumque actorum publicorum historiam et argumenta b. diplomatis Leopoldini resolutionis item quae Alvinciana vocatur, illustrantium. Kolozsvár, 1833

A levéltári anyagot, a sorozatszerkesztés intencióinak megfelelően, a jelenleg érvényes nyilvántartási rendszer szerinti jelzetekkel idézzük. A jelzetekkel szereplő állagok címei (annak megjegyzésével, hogy valamennyi a Magyar Országos Levéltárba tartozik, így ezt címükben itt nem tüntetjük fel külön):

A 39. = Magyar Kancelláriai Levéltár: Acta generalia
B 2. = Erdélyi Kancelláriai Levéltár: Acta generalia
B 11. = Erdélyi Kancelláriai Levéltár: Liber normalium resolutionum
B 50. = Erdélyi Kancelláriai Levéltár: Estei Ferdinánd királyi biztos titkos iratai
F 37. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Gubernium Transylvanicum: Praesidialia
F 41. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Gubernium Transylvanicum (in Politicis): Protocolla Sessionalia
F 46. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Gubernium Transylvanicum (in Politicis): ügyiratok
F 79. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Gubernium Transylvanicum Judiciale: ügyiratok

F 127. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Gubernium Transylvanicum: Cista Diplomatica: Királyi hitlevelek, királyi leiratok, politikai és törvényes ügyiratok

F 189. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Thesaurariatus: Praesidialia

F 200. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Thesaurariatus: Acta generalia

F 202. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Thesaurariatus: Normalium collectio

F 234. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Erdélyi Fiscalis Levéltár

F 245 = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: 1849-i teljhatalmú országos biztosok iratai

F 259. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Militär- und Civilgouvernement, Statthalterei in Siebenbürgen: Általános iratok

F 260. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Militär- und Civilgouvernement, Statthalterei in Siebenbürgen: Normalien

F 263. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Visszaállított Főkormányszék: Elnöki iratok

F 266. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Visszaállított Főkormányszék: a közigazgatási osztály általános iratai

F 268. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: A visszaállított Főkormányszék és a Királyi Biztosság szabályrendeletei

F 290. = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak: Erdély közigazgatási területi beosztásának változásait illető iratok

H 2. = 1848/49-i minisztériumi levéltár: Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség: általános iratok.

H 9. = 1848/49-i minisztériumi levéltár: Belügyminisztérium: Elnöki iratok

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

Összeállította

Kádár Emőke

NÉVMUTATÓ*

A

Albrich, Johann 234
Alduleanu, Ioan 648, 649
Alvinczi Péter ítélőmester 31, 32, 75, 107, 127, 557
Alvinczi Péter kassai prédikátor 127
Andlern, Franz Reinald 510
Andrássy Gyula 20
I. Apafi Mihály 137, 150, 152, 302, 304, 560, 573
II. Apafi Mihály 149, 150, 302, 304, 545, 559
Apor István 10, 22, 151, 174, 220, 309, 438, 470—472, 493, 494, 509, 559
Apor Lázár 74, 227
Apor Péter 184
Aranka György 192, 246, 322
Asztalos Pál 607
Auersperg, Maria Joseph 13, 40, 155—157, 180, 195, 298, 408

B

Babb, Ioan 299, 593, 601
Bach, Alexander 625, 645, 658
Bach, Eduard 619, 624, 662
Bajtay Antal 27
Balku Mihály 560
Baló József 510, 511
Bánffy Farkas, a Gubernium Transylvanicum tanácsosa 156
Bánffy Farkas thesaurarius 225, 240, 321, 483—485
Bánffy György (I.) 9, 10, 25, 149, 174, 219, 471
Bánffy György (II.) 15—17, 25, 53—55, 61, 67, 71—73, 78, 79, 157, 167, 170, 186, 192, 227, 228, 230, 240, 247, 248, 251, 257, 265, 273, 321, 323—325, 333, 450, 483, 485
Barabás Samu 305
Báthori Gábor 147
Báthori István 290
Báthori Zsigmond 293, 305
Batthyány Ignác 129, 222, 324, 578, 579
Batthyány József 695
Baussnern, Samuel 157, 438
Beke Antal 24, 130, 132, 137—139
Bedeus, Josef 298, 328, 368, 623, 658, 675
Béldi György 18, 491, 492, 507, 543, 622
Bem József 19, 174, 368, 604, 606, 609, 618
Benyovszki Mihály 66
Beöthy Ödön 18, 19, 174, 604, 605, 607
Berde Mózes 299, 607
Bethlen Gábor, Erdély fejedelme 137, 305
Bethlen Gábor erdélyi udvari kancellár 13, 38, 39, 41, 42, 76, 77, 85, 157, 236, 377, 497
id. Bethlen Gábor, a visszaállított Főkormányszék tanácsosa 646, 649
Bethlen Gergely 149, 182
Bethlen János 17, 116
Bethlen József 25, 157, 333, 486, 487, 500, 506
Bethlen Kata 545
Bethlen Miklós kancellár 27, 35, 36, 87, 88, 107, 144, 149—151, 174, 195, 219, 310, 355
Bethlen Miklós thesaurarius 220, 245
Bethlen Pál 312, 323, 611
Bethlen Sándor 321, 368
Beyschlag, Ignaz 484
Biró Antal 559
Biró Lajos 649
Blümegen, Heinrich 13, 40
Bocskai István 137
Boczkó Dániel 604, 606, 607, 610, 611
Bogáthi Pál 367, 377, 438
Bologa, Iacob 650
Bordolo, Johann 400

* Mindkét mutató csak a leglényegesebb tételeket tartalmazza; azokat sem valamennyi, hanem csak jelentősebb előfordulásuk oldalszámával.

Bornemissza Anna 304, 559, 572
Bornemissza Ignác József 40, 475, 479, 480
Bornemissza János 230, 646
Bölöni Farkas Sándor 193
Breuner, Karl Adam 13, 39, 76
Brigido galíciai kormányzó 56, 58
Bruckenthal család 291
Bruckenthal, Michael 182, 240, 241, 689, 690
Bruckenthal, Samuel 13, 15, 39, 41, 42, 53, 76, 157, 224
Buccow, Adolf Nikolaus 13, 40, 1 5, 261, 408, 562

C

Clary-Aldringen, Ludwig 13, 40, 480, 481
Conrad, Michael 525, 526
Cronenthal, Johann 65
Cziráky Antal 226, 227

Cs

Csáky László 35, 76, 88, 509
Csányi László 19, 23, 104, 604—608, 610—613
Csedő László 182, 281, 295
Cserei Farkas, az Erdélyi Udvari Kancellária tanácsosa 47—52, 589
Cserei Farkas, a Gubernium Transylvanicum tanácsosa 328

D

Daniel Imre 650
Debreczeni Márton 19, 604, 606, 615
Dietterich, Friedrich Wilhelm 262, 475—479
Dobokai József 609
Donáth József 59, 62
Donáth Sándor 299
Dunka Pál 648, 650
Dunod, Antidius 7
Duschek Ferenc 613

E

Eckhart Ferenc 244
Eder Károly 492, 504, 517, 613
Eger, Friedrich 333
Estei Ferdinánd 17, 75, 97, 105, 106, 115—117, 172, 193, 313
Esterházy Ferenc 14, 53—56, 59, 77
Esterházy János 65, 224, 225, 250, 322

F

Fábián Dániel 66, 108
Fekete Sámuel 650
Ferro miniszteri biztos 19, 623, 675
V. Ferdinánd 18, 107, 194, 289
I. Ferenc 67, 70, 97, 114, 128, 191—193, 233, 274, 306
I. Ferenc József 633
Ferenc Károly főherceg 107
Fichtel, Honorius 511
Fridvaldszky János 185, 243
Folliot-Crenneville, Ludwig 343, 347, 646, 650, 652, 653
Füley István 650

G

Gál János 485
Gál László 178, 311, 328, 331, 339
Geötz László 227
Gerliczy Fülöp 505
Géczi István 227
Goluchowski, Agenor 661
Groisz Gusztáv 343, 650, 654

Gy

Gyergyai Samu 613, 615
Gyujtó Lajos 613
Gyulaffi László 38

H

Haan, Ignaz 11, 366, 473, 474
Hadik András 155, 245
Hajós János 650
Haller János gubernator 10, 220
Haller János thesaurarius 149, 470, 493
Haller Gábor, a Gubernium Transylvanicum tanácsosa 156
Haller Gábor országos főbiztos 182, 369
Hauenschild, Mattheaus 535
Haupt Frigyes 650
Haynau, Julius 621, 657
Heuffler, Ludwig 631
Honnamonn, Otto 529, 543
Horváth Sándor 42, 47, 48, 50—52
Huttern, Michael 157

I

Illésy János 90
István nádor 74

Iszlay László 650
Izabella királyné 137
Izdenczy József 333

J

Jakab Elek 23, 24, 27, 287, 295, 296, 705, 710, 711, 723
Jakabb Bogdán 648—650
János Zsigmond 137
Jósika János 97, 105, 114—116, 172, 227, 233, 313
Jósika Lajos 646
Jósika Miklós 147
Jósika Sámuel 74, 97, 173
II. József 14, 15, 22, 23, 25, 26, 51—55, 59, 61, 64, 71, 76, 97, 157, 158, 164, 165, 167—170, 175, 182, 183, 251, 252, 290, 312, 324, 388, 702

K

Katona Zsigmond 227
Kaunitz, Wenzel Anton 37, 62
Kálnoki Sámuel 33—35, 75, 76, 184, 472
III. Károly 406
Károly főherceg 108
Kászoni János 478
Kemény Dénes 173
Kemény Domokos 647, 649
Kemény Farkas 156, 241, 321, 689
Kemény Ferenc 174, 189, 315, 645, 646
Kemény József 129, 131, 132, 137, 138
Kemény László 40, 415
Kempen, Johann Franz 625, 645
Kendeffy Ádám 116
Keresztesi Sámuel 151
Keserű Mózes 648—650
Kleinburg, Paul Karl 473
Kollonits László 220
Kolowrat, Ferdinand 475, 476, 479
Kolowrat, Leopold 63, 76
Korda György 246
Kornis István 11
Kornis János 17, 105, 115, 116, 491, 504
Kornis Mihály 43, 50, 156
Kossuth Lajos 18, 174, 605—607, 612
Koszta István 168, 170, 175, 182, 183, 191, 248, 281, 298, 321, 324, 327, 483, 721
Kozma József 563
Köleséry Sámuel 9, 472, 478, 494
Königsegg-Erps, Karl 37, 476, 479
Kőváry László 24
Kressel, Franz Karl 55
Kun Gotthárd 609

L

Laskai Károly 92
Lázár János 324
Lázár László 173, 178, 182, 227, 281, 296
Lázár Sándor 649, 650
Leitner, Joseph 482
Lészai Lajos 328
I. Lipót 290, 295, 300, 472
II. Lipót 61—64, 78, 388
Löffler Ignác 506

M

Majláth József 62
Majláth György 22, 114, 128, 217, 227
Manzador Pius 589
Mária Terézia 14, 36,—38, 42, 61, 76, 154, 157, 181, 261, 290, 312, 406, 475, 495
van der Marck, Joseph 41, 42, 47—49, 51, 52, 59
Márki Sándor 609
Mártonffi József 152, 224, 322
II. Mátyás 147
Mednyánszky Alajos 489, 498, 505
Metternich, Clemens 114, 115, 117
Micu-Klein, Innochentie 303, 310, 313
Mike Sándor 24, 27, 176—179, 183, 220, 262, 286, 287, 290, 297—304, 311, 316, 318, 320, 426, 711, 716, 732
Mikes János 182
Mikes Kelemen 143
Mikó Ferenc 189
Mikó Imre 18, 74, 173, 174, 328, 330, 491, 645, 646
Moga, Dimitrie 649, 650
Möringer, Lambert 156, 262
Müller, Franz 482

N

Nádasdy Ferenc 344, 505, 526, 646
Nagy Elek 647—649
Nagyszegi Gábor 509
Naláczi József 234
Nemes Ádám 497, 505, 506
Nemes Ferenc 696
Nemes János a Gubernium Transylvanicum tanácsosa 156, 240, 241
Nemes János főispán 338
Nemes János a visszaállított Főkormányszék tanácsosa 646, 649
Némai Márton 362
Noptsa Elek 105—107, 227, 295
Novákovics Dénes 13, 262, 545, 561, 563

O

O'Donnel, Karl 155

P

Pálffy János 315
Pálffy Károly 55, 61, 62
Páll Sándor 648—650
Pataki Dániel 649, 650
Pauler Gyula 23
Péchy Manó 20, 654, 655
Pekri Lőrinc 309, 311
Pettkó Béla 90
Phleps Károly 649, 650
Puchner, Anton 18, 97, 173, 174, 368, 491
Pulszky Ferenc 74
Puşcariu, Ioan 703

R

Rabutin erdélyi főhadiparancsnok 149, 151, 184, 508, 509
Rainer főherceg 69
Rannicher Jakab 650
II. Rákóczi Ferenc 10, 127, 151, 710
I. Rákóczi György 137
II. Rákóczi György 137, 143
Rákóczi József 12, 706
Redl, Franz 59, 62, 66, 333
Récsei István 560
Reichenstein, Franz Leonhard Müller von 344
Reichman, Franz 47, 49, 50, 51
Reischach, Simon Thaddäus 13, 40, 52—54, 77, 333
Rhédei Ádám 328, 491, 504, 505
Rhédei Ferenc 143
Reviczky Ádám 116, 117
Rosenfeld, a Gubernium Transylvanicum tanácsosa 540, 693
Rudnay Sándor 701
Rudolf 147

S

Sachs von Harteneck, Johannes 10, 93, 149, 151, 184, 310
Sala Farkas 613
Salat József 107—109
Schmidt, Conrad 650
Schreiber Simon 648—650
Schwarzenberg, Felix 633
Schwarzenberg, Karl 630, 636, 639, 658—660
Sebes Antal 227
Sedlnitzky, Josef 117
Seeberg, Vanckhel Zacharias 155, 240, 257, 258, 261, 263, 306, 416, 694
Seeau, Johann Ehrenreich 150, 306, 313, 472, 473, 508
Seeau, Johann Friedrich 150, 306, 313, 472, 508
Semsey András 62
Sofronie (Stan Popovici) 13, 261, 262
Somlyai János 115
Spielmann, Anton 333
Straussenburg, Daniel 175, 177, 182, 326, 327, 450
van Swieten, Gerhard 55

Sz

Szacsvai Zsigmond 650
Szalárdi János 24, 128
Szamosközi István 24
Szász Károly 17, 106, 116, 193
Száva Mihály 471
Szegedi József 485
Székely Dávid 168, 322, 485
Székelly Márton 80
Székely Mihály 233, 696
Szentgyörgyvölgyi Mihály 134
Szent Iványi Károly 296, 604, 606, 607, 611
Szentkereszti András 32, 184
Szepesy Ignác 701

T

Tagányi Károly 74
Taraczközi Ferenc 128
Tartler, Johann 399
Teleki Ádám 225, 322, 485, 690
Teleki József 18, 173, 189, 230, 328, 504, 507
Teleki Károly 220, 222, 224, 259
Teleki Lajos 450
Teleki László, a Gubernium Transylvanicum tanácsosa (1771) 156
Teleki Sámuel 16, 62, 63, 69, 78, 86, 157, 170, 265, 295, 324, 333
Thallinger, Friedrich 364
Thavonath, Ludwig 9, 150, 471
Thoroczkai János Joachim 474
Thököly Imre 127, 150

U

Ugarte, Alois 97
Uhlfeld, Corfiz Anton 37

Ü

Ürmössy Lajos 661

V

Varga Katalin 571
Vass György 141
Vay Miklós 18, 19, 173, 174, 289, 368, 507
Veterani, Friedrich 143
Viechter, Joseph 474
Visarion 261
Vlădimirescu, Tudor 95, 188, 192, 500
Vlasits Ferenc 75, 114, 115, 172

W

Wallis, Franz Paul 10
Walter, Friedrich 61
Wass Albert 648
Weiss von Starkenfels, Theodor 523, 622, 624, 630, 662
Wellmann Imre 74, 75, 82, 83, 110, 120
Wesselényi István 152, 494
id. Wesselényi Miklós 107, 322
Wesselényi Miklós 11, 24, 106, 115, 116, 192, 193, 570
Wiesenhütten, Franz 475, 496
Windischgrätz, Alfred 289
Winkler Lajos 720
Wohlgemuth, Ludwig 619, 621, 625, 629, 657, 659

Z

Zakariás Antal 540
Zeyk Dániel 333

TÁRGYMUTATÓ*

A mutatóban nem szerepelnek az ismertetett fondok és állagok nevei; ezekről a tartalomjegyzék tájékoztat. Tehát a tárgymutatóban nincs olyan címszó, tárgymegjelölés, amelyet a fond- vagy állagcím feleslegessé tesz. Szerepelnek viszont az állagokon belüli sorozatok külön címei, amennyiben e sorozatokat önálló szövegrészben ismertettük — ezek ti. a tartalomjegyzékbe nem vehetők fel.

Nem indikáltunk bizonyos címszavakat az egyes hatóságok történetét összefoglaló „Bevezetés"-ekből sem: az Erdélyi Udvari Kancellária bevezetőjének pl. nem vettük fel valamennyi lapszámát e tételnél; hatóságok szervezetének, hatáskörének külön indikálása a hatóság történeténél felesleges, hisz az ismertető leltárnak — műfajánál fogva — általában elengedhetetlen része az ismertetett szerv hatáskörének és szervezetének elemzése.

A

Abrudbánya 107
adománylevelek 309, 310
adó 9, 36, 48, 65, 67, 82, 83, 85, 95, 120, 121, 150, 170, 184, 186, 189, 191, 194, 288, 299, 300, 302, 310, 314, 324, 325, 329, 334, 339, 366, 376, 379—381, 383—385, 388, 389, 393, 394, 401, 404, 407, 408, 410, 412, 416, 419, 431, 432, 438, 440—446, 465, 466, 468, 470, 478, 508, 509, 514, 540, 546, 560, 590, 608, 620, 622, 649, 650, 692, 703, 723
adóalap 428
— eltitkolása (celatio) 417
adóclassificatio 454
adóellenes megmozdulás 303
adófelügyelők 623
adóhátralék-számadások 373
adóigazgatás 19, 239, 290, 416, 471, 473, 607, 609, 623, 654
adóigazgatási utasítások 300
adókedvezmény-ügyek 607
adókezelés 301
adókimutatások 413, 460
adókivetés 257, 302, 367, 419
adó és más országos jövedelmek 648
adómegajánlások 500
adómentesség 237, 416, 419
adómennyiség 332, 417, 421, 429, 454
adó összege 419
adóösszeírás 302
adópénztárakból felvett összegek visszakövetelése (1849 után) 622
adórendszer 12, 236, 287, 290, 419—421
adóssági perek 572
adósságok 258
adótabellák 414
— revideálása 409
adótörvény (1848/49) 290
adóügyi bizottság → Commissio Contributionalis
— eljárás 300
— instructio, általános (1802) 368
— kancellária 419
— munkálat 332
— sérelmek 335
adózókategóriák 236
agrárpolitika 288
ágensek 59, 85, 104, 110, 111, 113, 121
Akadémia, birodalmi 719
Alaghy család levéltára 137
alapítványi alap 67
— birtokok 492
— pénztári naplók 596
— számvevőség (Exactoratus Fundationalis) 23, 73
— — működése 599
alapítványok 55, 66, 84, 89, 95, 118, 194, 221, 225, 289, 290, 362, 576, 599, 635
alapítványokból felvett kölcsönök 571
alapítványok számadásai 413
alapköltségvetések 290, 291
alapok adósainak kimutatásai 456
— kimutatásai 468
— számadásai 455, 456
„alapvonalak" (1849) 619, 657
alkalmaztatási ügyek 84, 607, 610, 663
alkancellár 34

* Néhány *több szavas, dőlt betűs* tételt második és további előfordulásakor az oszlopban egyetlen „—" jelez.

alkotmány, 1849. március 4-i 618, 633, 657
alkotmányjogi ügyek 655
Allodialia 73
állambiztonsági ügyek 657, 724
állami fiókpénztár 613
államigazgatás 288
— szervezete 303
állami távirdák magáncélokra felhasználása 626
— vagyon 545
államkölcsön 291, 431, 725
állampénztár 495
állampolgárság 624, 636, 645
államszámvevőség (Staatsbuchhaltung) 23, 414, 469, 545, 588, 640
államtanács 67
állatállomány kimutatásai 727
állategészségügy 300, 670
Állodalmi javak igazgatósága 613
alsóbb közigazgatási szervek létrehozása (1851-től) 663
alsófokú bíróságokon megfordult fiscalis perek 558
általános közigazgatási sérelmek 335
— — ügyek (Publico-Politica generalia) 49
— közjogi sérelmek 335
— sajtórendtartás 627
alvinci uradalom 517
Alvinczíana Resolutio 32, 54, 88, 149, 257, 306
anabaptisták 515
—, Alvinc 546
antikváriumok 629
anyagellátási ügyek 523
Apafi—Bethlen-törzsbirtokok 550
Apafi-jószágok 559
arany- (és egyéb nemesfém-) bányák inspectora 470
aranymosó cigányok 101, 252, 502, 546
aranymosók jogvédelme 478, 503
aranyváltás 502, 528
aranyváltó 494
Archivum Regni 144, 316
— Vetus 175—177, 179, 195, 197, 198, 262, 284, 298, 302, 304
armalisok 334, 559
arrha 439
Articuli Diaetales 568
árszabások 288
árvaházak 255 → *még* Theresianum
— kimutatásai 727
árvaházi alap 597, 599, 601
árvai és gyámügyek 413
— kimutatások 452, 468
árvaügyek 167
árvavagyon-számadások 452
áttelepülők 66

B

Babb-alap 575, 593, 597, 599
balázsfalvi szerződés (1687) 305
Bancalis Administratio 495
bancalis repraesentans 12, 474, 475
Bankal- und Dreissigst Gefällen Regie 537, 538
bankjegykibocsátás 291
bankóhamisítás 534
bankügy 291
Baudirection in Siebenbürgen, költségvetési ügyek 683, 684
— — mellett működő technikai számvevőség 685
— —, pénzügyek 683, 684
— —, személyzeti ügyek 684
— —, szervezeti ügyek 683
— —, ügyintézés szabályozása 683
bányabíráskodás 164, 478, 481
bánya-, erdő- és sóügyi igazgatóság (Berg-, Forst- und Salinen-Direction) 19, 545, 623, 673
bánya- és erdőügyi igazgatás személyzeti ügyei 675
bányafelügyelőség 15, 494
bányahelyek görög egyesült egyházközségei 478
— iskolaügyei 674
— római katolikus egyházközségei 478
bányaigazgatás 14, 19, 620, 623
bányaigazgatási szervek tisztviselői illetményei 539, 540
bányaigazgatóság 479, 496, 675
— átszervezése bányafőigazgatósággá 480
bányajövedelmek 9
bánya- és kohóüzemek munkájának újból megindítása (1849) 614
bányaművelés 502
bányaművelési alap 478
bánya- és pénzverésügyek (Montanistica et Monetaria) 471, 476—479, 481, 482, 496, 506, 510, 551, 557
bánya- és pénzverésügyi főigazgatóság 485, 486, 501, 502
— — igazgatás 497
— — igazgatási szervezet működése 502
— — — — személyzete 502
— — inspector 475
— — kincstartóság 161
— — udvari kamara 181
— — — kollégium 476, 477, 479
bányaperek 161, 181
bányarendtartás 478
bányatelepek anyagellátási ügyei 502
— építkezései 502
— útépítési ügyei 502

bányatérképezés 502
bányauradalmak 496
bányauradalmi igazgatás 482
bányaügy (Montanistica) 53, 63, 333, 497, 521, 674, 689
bányaügyi felügyelő 470, 475
bányavidék iskolaügyei 478
bányák 546
bányászat 332
bányászati számvevőség 613
bányásznép egészségügyi, egyházi, iskoláztatási problémái 502
— jogvédelme 478, 503
bányászok 252, 306
bástyások 546
belügyminisztérium, birodalmi 622, 624—626, 633, 638—642, 645
—, magyar 681
belügyminisztériumi számvevőségi kirendeltség 413, 721
békebíróságok 609
békeszerződések 305
belkereskedelem 332
Belső-Szolnok megyei fiscalis jószágok 550, 554
— — — sóbányahelyek és tizedbérletek 550
belső vámok 288
beszállásolás 401, 403, 404, 412, 461, 623
beszállásolási jelentések 636
betáblázási jegyzőkönyvek 663
bevándorlók 189
bíráskodás 73, 121, 158, 281, 289, 304, 572, 609, 618, 623, 651, 678, 689, 724
— rendje 95, 306
bíráskodási sérelmek 338
birodalmi egyházügyi bizottság 55
— főszámvevőség 53
— hatóságok 634
— igazgatás reformjai 475
Birodalom pénztárügyének ellenőrzése 494
bírósági főbizottság (Obergerichtscommission) 412
Bírósági Levéltárak (Magyar Országos Levéltár) 677
bírósági szervezet 322, 411, 624
birtokelválasztási ügyek 246
birtokgazdálkodási iratok 545, 560
birtokigazgatás 559
birtokjog 544, 566
birtokjogbiztosító oklevelek 88, 560, 561
birtokjogi iratok 89, 558
birtokok elkobzása 622
— zár alá vétele 622
birtokösszeírás 571
birtokperek 697
„Bizonyos Punctumok" 121, 229, 288, 300
biztonsági őrszemélyzet 626
biztosítótársaságok 291, 720
boeronatus nyerése 86
boérok, Fogarasvidék 353, 354
bonificatio 245, 246, 334, 545, 546, 555, 574, 576, 595
börtönelszámolások 411
börtönök 182, 300, 331, 635, 644, 648, 649, 654, 724
brassai főharmincad 651
Brassó és Brassóvidék conscriptiója (1713) 259
brassói görög kereskedők 336
— — kereskedőtársaság 308
— görög—román — 308
— szász — 308
brázai fiókharmincad 615
bulgárok 324, 595
—, Alvinc 515, 546
—, Déva 546
bűnperek 567
büntetésvégrehajtás 167
büntetőbíráskodás 607, 610
büntetőbizottságok (ambulante Criminal-Commissionen) 623
büntetőperek 65, 277, 566
büntetőtörvénykezés 330
büntetőtörvénykönyv 323
— -javaslat 331
— —, magyarországi 331
— (Mária Terézia-féle) erdélyi bevezetése 348
bűnügyek 570

C

caducitas 568
Cameralia 14, 47, 52, 55, 57, 63, 479, 497, 510
cameralis director 474
— repraesentans 406, 473, 474, 494, 495
Cameratica 689
— Commissio 9, 10, 22, 150, 313, 471, 472, 493, 512, 515, 556
Cancellaria rei Contributionalis revisoria 239
— Revisoria 407, 408
cancellarius provincialis → országos kancellár
canonica portio 325, 331
Cassa Bellica 377, 431, 438, 439
— Cameralis 377, 514
— Concurrentionalis 440
— Limitanea 439
— Provincialis → országos pénztár
cassae director 438
céharticulusok 89, 307, 710
céhek 66, 72, 73, 85, 243, 546, 607, 611
— elleni perek 567

céhkiváltságlevelek 307
céhstatutumok 307
céhszabályozás 242
census Sancti Martini 107, 546, 583
cenzúra 95, 103, 116, 166, 187, 194, 289, 306, 331
cenzúrabizottság 13
cigányok 334
— regulatiója 188
címadományozások 90
címerbővítés 89
Cista Diplomatica 179
classificatio 237
Codex Theresianus 324
Collectio Historico-Diplomatica 178
Commercialia 40, 42, 47, 52, 53, 63, 121
Commercium Salinare Transylvanico-Palatinale 87
Commissariatica 48, 191, 325, 473, 514, 644
Commissio Aulica 178, 562
— Bonificatoria 245, 246
— Cameralis 16, 168, 483, 485, 499
— Catholica 220, 598
— Centralis in Negotio Insurrectionali 247
— Commercialis 13, 47, 155, 178, 180, 254, 307
— Contributionalis 13, 183, 239, 419
— Dimensuratoria 178
— Directiva 176, 304, 377, 417
— Ecclesiastica 98, 167, 220
— in Ecclesiasticis, Litterariis et Fundationalibus 73, 74, 165, 167
— Limitanea 699
— Litteraria (tanulmányi bizottság) 98, 166, 191
— Militaris 47
— Militaris Mixta 245, 246
— in Natione Saxonica 257, 259
— Principalis in Re Quartiriali 268
— Principalis Separatoria 245, 246
— in Publico-Ecclesiaticis 13, 84, 220, 224, 285, 331, 598, 600, 648, 649
— in Publico-Ecclesiasticis, Fundationalibus et Litterariis 337
— in re Allodiali Nationis Saxonicae ordinata 257, 259
— in re Tributaria 407, 409
— Revisoria 419
— Sanitatis 176, 179
— Saxonica 693
Commission in Transylvanicis 40
computusok 367
connumeratiok 144
Consilium Catholicum 220
— Bellicum Aulicum → Udvari Haditanács
Constitutio Cambialis 695
contumaciák → veszteglőintézetek
convertiták 513
Currentia 50, 64

Cs

Cseffey család levéltára 137
Cseh—Osztrák Udvari Kancellária 40, 49
cselédrendtartások 292
csempészet 332, 534, 539
— (arany, ezüst, higany) 478
csendőrlaktanyák 461
csendőrősök 461
csendőrség 402, 403, 412, 461, 626, 650, 719
csendőrségi anyagleltárak 636
csendőrség megszervezése 625
— újjászervezése 645
csíkgyimesi harmincad 615
csődügy 521

D

David-féle összeesküvés 116
defectusok 567
definitivum 20, 633, 659, 683
Deputatio 10, 151
— et Gubernium 151
Deputation 87, 93
Dés 554
Désakna 554
devalváció 191, 291
Diana-vadásztársaság 191
Dicasterialia 50
Diploma Leopoldinum 7, 31, 40, 88, 89, 149, 150, 152, 168, 169, 181, 257, 306, 312, 314, 322, 360, 470, 472, 495, 573
Directio Aedilis → építési igazgatóság
— Cameralis 495. 510
— Oeconomica Saxonica 13, 259, 417
director 152
Directorium in Publicis et Cameralibus 479
disuniálások 562, 567
disunitusok → görög nem egyesültek
Doboka megyei fiscalis jószágok és tizedek 550, 554
— — sóbányahelyek és tizedbérletek 550
dohánytermelés 622
dologi iparok (Realgewerbe) 641
Dominalia 519, 573—575, 594, 689
donatio-ügyek 338

E

egészségügy 49, 95, 121, 289, 292, 303, 322, 338, 513, 534, 631, 644, 648, 649, 653
egészségügyi célú építkezések 670
— határrendészet 292
— igazgatás 287
— intézmények 190
— számadások 412
— személyzet 294, 644, 670
— szervezet 292, 294
egyesített Magyar—Erdélyi Udvari Kancellária 161, 165, 181, 192, 257, 273, 296, 537, 690
—, alapítványi bizottság 60, 61
—, currens ügyek 58
—, egyházi bizottság 60, 61
—, erdélyi és magyarországi ügyek közös ülésen tárgyalása 59
—, iktatóhivatal 59, 60
—, Liber regius-ok 57
—, protocollista 56
—, protocollistatus 56, 58
—, referátum-beosztás 59
—, referensek 56, 60, 64
—, registratura 57, 59, 61
—, számvevőség 58
—, számvevőségek szétválasztása 62
—, tanulmányi bizottság 60, 61
—, taxatoratus 57
egyenes adók igazgatása 492
egyesületek 627, 660, 673
— felügyelete 639, 652, 655
egyesületi alapszabályok 291
— rendészet 634
— törvény 627
egyezségkötés 641
egyházak 66, 72, 73, 82, 83, 85, 121, 166, 185, 194, 289, 545
— létszám- és vagyonkimutatásai 600
egyházi alapítványok 528
— bíráskodási ügyek 562
— és iskolai kegyúri viszonyok 601
— javadalmak betöltése 69
— javak elkülönítése 562
— könyvek behozása 562
egyházi só-deputatumok 293
— személyzet 190
— tisztségek 90
— tizedkárpótlások 682
— vagyon 546, 562
— — és iskolák, Nagyág 675
egyházközségeknél található anyakönyvek 727
egyházközségek szabályozása 222
— számadásai 599
— szétválasztása 261
elemi iskolai (népiskolai) alap 597, 599
— oktatás 331
elintézésfogalmazvány 156, 172
elintézetlenül maradt kérvények 334
elkobzások 606
ellátási főbiztos (Oberprouiandt-commissarius) 366, 473
ellenforradalmi felkelés (1848 őszi) 539, 605, 611, 612
ellenzéki mozgalmak 187, 192, 313, 505
elnökileg kezelt államrendőrségi teendők 637
előfogatügyek 402, 403, 439, 461, 623, 644, 650
előnév adományozása 89
— nyerése 86
elszámolások a katonasággal 366
emberiességi és egyéb intézetek 635
építési főigazgatóság, birodalmi (General-Baudirection) 683
építési igazgatóság (Directio Aedilis) 23, 71, 631, 683
építésügy 289, 631, 633—635, 692
építésügyi miniszteri bizottság (Ministerialcommission in Bausachen) 683
— szervezet 322
építkezési ügyek 73, 500
építőanyagok árának kimutatása 460
építőipari árak és bérek kimutatásai 411
építőipari bérek 460
ércbányászat 566
— felügyelője 473, 474, 494
— és pénzverés felügyelője 11
érchegységi (erdélyi) bányászat 539
ércvizsgálat 502
Erdély közigazgatási felosztása 340
— és Magyarország közjogi kapcsolata 106
— nagyfejedelemségi diplomája 306, 360
— és a Török Birodalom viszonya 305
— új területi felosztása 303
erdélyi fejedelmek és a román fejedelmek viszonya 305
— fellebviteli törvényszék 19
Erdélyi Fiscalis Levéltár 22, 23, 129, 183, 493, 513, 516, 556, 568—570
— — — személyzete 560
erdélyi főtörvényszéki bizottság 19
Erdélyi Gazdasági Egyesület 339
erdélyi királyi biztos 705
Erdélyi Királyi Biztosság 21, 23, 654, 655
—, elnöki ügyek 655
—, kebli ügyek 655
— személyzete 296
— ügybeosztása 296
Erdélyi Királyi Pénztári Perceptoratus 528
erdélyi kormányhatóságok székhelye 16

Erdélyi Múzeum 329
Erdélyi Múzeum Egyesület 291
erdélyi nemesség memoranduma (1787) 109
— törvényhatóságok körlevelei 358
Erdélyi Udvari Kancellária 17, 18, 150, 152, 153, 169—171, 182—184, 190, 220, 227, 228, 266, 295, 303, 306, 324, 333, 347, 415, 496, 497, 599, 645, 651, 678, 695, 723
— alárendeltsége 36
— bíráskodási hatásköre 38, 72
—, elintézésfogalmazvány 44
—, expeditor 45
— felállítása 8
— fősége a Gubernium Transylvanicum felett 36, 153
— hatásköre 8, 64, 70
— hatásköri szabályozása 65, 68
—, iktatás 43
—, iktató *(személy)* 44
—, iratok tisztázása 45
— irattára 21, 38, 46
— irattárának rendezése 40, 42
— kegyelmezési jogköre 64
—, kérvények intézése 63
—, királyi kéziratok jegyzőkönyvezése 64
—, királyi könyvek 46
—, levéltár 59
— működése 8, 94
—, perek tárgyalása 64
—, postabontás 43
—, praesentálás 43
—, protocollista 43
—, protocollistatus officium 43, 58
—, referálás rendje 34
—, referátumok változtatása 51
— referencia-beosztása 46, 51, 105
—, referensek 44, 68—71
—, registrator 34, 41—43
—, registratura 43
— rendelkezéseinek aláírása 38
—, segédhivatalok 34, 46
— tanácsa 34
—, tanácsülés 44, 60, 64
—, taxatoratus 45
—, titkárok 44
— utasítása 34
—, ügyintézés 38
—, ügyintézési reformok 14, 43, 51, 56, 59, 60, 67, 78, 81
—, ülésjegyzőkönyvek vezetése 45
— visszaállítása 20
—, votum 44, 68, 70, 71
—, votum separatum 44
erdészet 293
erdőrendtartás 293
erdőtörvény 293, 642
erdőügyek 615
erdőügyi oparatum 293
erdőtüzek 674
erkölcstelenségi ügyek 567
erődítési ügyek számadásai 474
erőszakos házasságkötési perek 567
erőszakoskodási perek 567
eteristák 192
evangélikus egyház sérelmi iratai 327
evangélikusok vallás- és oktatásügyei 647
Exactoralia 72
Exactoratus Cameralis → kamarai számvevőség
— Fundationalis → alapítványi számvevőség
— Provincialis → országos főszámvevőség
— Pupillaris → gyámság- és gondnokságügyi számvevőség
expeditura 166, 297

F

facultas-adó 237
falvak határvitája 611
Fascicularia 178
faúsztatás 397, 398
februári pátens 341, 360
fegyvergyár, Kolozsvár 608
fegyvergyártás 612
fegyverek elkobzása 712
fegyvertartás 651, 652
Fehér megyei fiscalis birtokok, sóügy, nemesfémbányák 553
— — kincstári birtokok és tizedbérletek 550
fejedelmek levelezése 127
— partiumi adományozásai 323
fejedelmi adományok felülvizsgálata 471
— birtokok 302, 572
— jövedelmek 571
— kincstár 302
— levéltár 7
— prefectura conservatoriuma 22
— udvartartás 302
felekezetek 95
— vagyoni vitái 324, 325
felekezeti megoszlás 190
— sérelmek 325, 331
felkelési állandó bizottságok 248
fellebbezés 164, 181
feloszlatott szerzetesrendek birtokjogi vonatkozású iratanyaga 545
felségjogok 545
felségsértés 620, 657, 712
felsőoktatási rendszer, új 224
feltörvényszék 604, 606
felvilágosítások más hatóságoknak vagy feleknek 626

Felvinc újjáépítése (1849) 607
fémbányászat 508
Finanzkonferenz 495
Finanzlandesdirection in Siebenbürgen (országos pénzügyigazgatóság) 20, 492, 493, 545, 683
— —, személyzeti ügyek 542
— —, ügyintézés 542
Finanzprocurator in Siebenbürgen 545
fiscalia 483
fiscalis aranymosó cigányok 552
— birtokok becslése 573
— — összeiratása 573
— cigányok 515, 574
fiscalis director 11, 330, 331, 438, 470, 474, 476, 481—484, 495, 559, 560, 566, 613, 696
Fiscalis Directoratus 23, 178, 323, 324, 482, 513, 544, 556, 559, 567, 590
— — jogállása, működése, személyzeti ügyei, szervezete 566
— — levéltára 544, 567, 568
fiscalis jobbágyok és zsellérek 567
— jogokat illető bejelentések 167
— jószágok 145, 314, 354, 528, 558
— — inspectora 475
— — praefectusa 470
— jövedelmek 314
— perek 483, 484, 513, 544, 559, 560, 567, 572
fiscalis procuratorok 559, 570
— tizedügyek 567
— uradalmak 144, 576, 582
— — számadásai 573
fisco-Apafiana jószágok administratora 474, 476
— — felügyelője 11
— — igazgatása 479
— uradalmak 582
fiscus által visszaváltott zálogbirtokok 590
fogarasi kapitányok 560
— tisztek 557
— uradalom 551, 555
folyóirat-engedélyek 626
Forum Mixtum Superrevisorium 28
— Productionale 28, 107, 154, 164, 182, 355, 362, 499, 568
főaranyváltóhivatal 478
főbiztossági ügyek 648—650
főhadbiztos (Superior Belli Commissarius) 245
főhadiparancsnok 13, 17, 18, 81, 151, 152, 180, 232, 245, 261, 313, 366, 473, 494, 697
főhadiparancsnokság 18, 106, 170, 174, 232, 234, 240, 704, 705
főiskolák kimutatása 727
Főkormányszék → Gubernium Transylvanicum
földadókataszter 623
földadó-provisorium 623
földadórendszer 290
földesúr—jobbágy viszony 611
földmérés 290, 690, 697
földművelésügy 633, 648—650
földtehermentesítési alapigazgatóság 650, 651, 681
— ügyek 649, 650
főrang adományozása 89
— nyerése 86
főszámvevő (primarius exactor) 406, 407
főtisztségekre való kinevezések 116
főtörvényszéki bizottság (Obergerichts-Commission) 624
főudvarmesteri bíróság erdélyi perek revideálásában végzett munkája 36
francia forradalom és háborúk 187—189, 500
Fundus Accessorius 454
— Cameralis 257, 449
— Commercialis 378
— Domesticus 325
— Insurrectionalis 327, 378, 715
— Lusitanicus 598
— Orphanalis 452
— Purificationalis 414
— Regius 299
— Religionis 601
— Scholarum Nationalium 575
— Stipendiorum 575
— Studii Metallurgico Chymici 378
— Studiorum 575
— Sydoxialis 378, 454
— Taxarum Sydoxialium 437
— Transmigrantium 378

G

gabonaárak 642
gazdaság 240
gazdaságpolitika 243
Gávay-család levéltára 137
Gerichtseinführungs Commission 663
gimnáziumok kimutatása 727
görög egyesült alapítványok 598, 599, 602
— — érsekség 563
— — esperességek kimutatásai 727
— — papság 514, 562
— — püspök 220, 313, 545
— — — tanácsosi rangja 331
— — sérelmek 327, 338
— — templomok helyreállítása 714
— egyesültek 220, 260—262, 299, 562, 563, 648, 714
— kereskedők 242
— kereskedőtársaságok 381, 515, 533
görög nem egyesült felekezet bevétele 329, 331

görög nem egyesült püspök sérelmi irata 331
— — — teológiai főiskolai növendékek 643
— — — vallás- és oktatásügyek 648
— — egyesültek 260—262, 437, 714
— — —, türelmi rendelet (1759) 261
görögök 324, 546, 552, 560, 595
Gratialia 50
— in Juridicis 66
gubernator 8, 13, 14, 17, 31, 87, 90, 118, 149, 152, 154, 155, 157, 160, 162, 165, 167, 169, 170, 180, 184, 189, 190, 220, 222, 233, 306, 313, 314, 322, 482, 537, 598
— teendői az országgyűlésekkel kapcsolatban 188
Gubernium et Deputatio 10
— Judiciale 15, 16, 28, 72, 172, 281, 611
Gubernium Transylvanicum 17—19, 31, 32, 36, 41, 54, 64—66, 72, 73, 75, 76, 78, 81, 82—85, 87—90, 93, 94, 98, 103, 104, 107, 108, 115, 120, 121, 144, 145, 147, 172, 227—229, 232—234, 239, 245, 246, 254, 257—259, 261, 262, 266, 268, 281, 287, 289, 299, 303, 306, 307, 310, 311, 313—315, 366, 368, 394, 407—409, 411, 415, 416, 419, 420, 431, 434, 436, 447—449, 457, 463, 470, 471, 475, 477, 481, 483, 484, 493—495, 501, 504, 528, 536, 537, 558, 567, 568, 570, 591, 601, 604, 605, 607, 618, 621, 688—690, 694—696, 700, 702, 706, 710, 711, 716, 721, 723
—, alelnökök 11
— alá rendelt országos hatóságok működése 287
— és az alája tartozó országos szervek viszonya 167
— és az alsóbb hatóságok közti kapcsolat 167
— belső ügyvitele 153
— bíráskodási hatásköre 12, 159, 161, 170
— bírói működése 153, 154, 157, 159
— bírói ügyvitele 159
— classisokban való működése 153
— — — működésének eltörlése 154
—, currens ügyek 162, 166, 171
—, elintézésfogalmazványok 163
— elnökének hatásköre 186
— elnöksége 171, 723
— előtt folyt (fiscalis) perek 558
—, expeditura 163
— feloszlatása 174
Gubernium Transylvanicum hatásköre 8, 67
— hatásköri szabályozása 166
— időszaki jelentései a Kancelláriához 163
—, elnök 152, 222, 233
—, iktatóhivatal 162, 163
—, irattár 166, 174, 175
— irattárának rendezése 175
—, irodaigazgató 281
—, ítéletterv kidolgozása 161
—, jegyzőkönyvek felküldése 52
— és a Kancellária hatáskörének elhatárolása (1816) 71
— katonai hatásköre 150
—, kivonat (extractus) készítése a perből 160
— könyvvizsgáló hivatala elnöke 103
— levéltára 22, 294, 545
— működése 8, 154, 194, 300
— országgyűlési ügyek tárgyalásáról felvett jegyzőkönyvei 319
— in Politicis et Cameralibus 15, 16, 165, 255, 410, 482, 535
— — —iratanyagának kettéválasztása 486
—, praesentatum 162, 165
—, per proklamálása 160
—, referatum-beosztás 14, 156, 170, 182, 257, 294
—, registratura 156, 175
— régi levéltárának (Archivum Vetus) rendezése 298
— rendeletei a megyékhez 357
—, series causarum összeállítása 160
— szabályozása (1771) 14
—, szegények ügyvédje 277
— székhelye 8
— szervezeti ügyei 186
—, tanácsosi tisztségek 113
—, tanácsosok 90
—, tanácsosok helyettesítése 171
—, tanácsülések 171
—, tanácsülési jegyzőkönyvek felterjesztése a Kancelláriához 162
— és a Thesaurariatus egyesítése 53, 77, 164, 410, 482
— — tisztikarának szállásügyei 268
—, törvényszakaszok 160
— ügyintézésének szabályozásai 296
— ügyintézési reformja 14, 155, 161, 165, 171
— ügyvitele 154
— ülésjegyzőkönyvei 153, 172
— ülésjegyzőkönyveinek felterjesztése az udvarhoz 172
—, votum 156, 166, 172

Gy

gyámság- és gondnokságügyi főbizottság (Oberpupillarcommission) 411
— — számvevőség (Exactoratus Pupillaris) 22, 71, 108, 323, 411, 412
gyámsági és gondnoksági ügyek 121, 187, 451
— kimutatások 453
gyári lerakatok 642
gyermekgyilkosság 670
gyógyfürdők 670
gyógyszerek 289
— behozatala 644
gyógyszerészet 294
gyógyszerkérdések 670
gyógyszertárak 670, 673
gyógyvízügyek 670
gyulafehérvári káptalan 313, 545
Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára 21, 323, 324
gyulafehérvári pénzverde 500

H

hadbíróság 699, 700
hadi főbiztos 367
hadiipar szervezése 606, 609
hadipénztár 528
hadisarc 609
hadi subsidiumok 494
haditörvényszékek 621, 622, 623, 657
hadiüzemek (1849) 614
hadkiegészítés 644, 654
hadkiegészítési törvény 661
hadsereg ellátása 612
hágatási jegyzőkönyvek 404
hajósok 252, 303
hajózás 337
halálbüntetés 72, 73
halálozási statisztikák 726
halottvizsgálat 670
hamispénzverők 513, 627
harmincad 302, 483, 505, 511, 513, 519, 521, 532, 533, 535, 557, 566
harmincadfelügyelő 11, 470, 473—476, 496
harmincadfelügyelőség 479
harmincadhelyek kimutatásai áruforgalmukról 534
harmincadhivatalok 574, 589
— építkezései 539
— működési, személyzeti ügyei 534
— pénztári állomány- és bevétel-kimutatásai 539
— számviteli ügyei 539
— személyzete 539
harmincadigazgatás 53, 471, 484, 500, 506, 575
harmincadigazgatási szervek tisztségeinek betöltése 538
harmincadigazgatóság (Tricesimarum Administratio) 15, 16, 22, 165, 482—485, 613
—, alsó harmincadhatóságok ellenőrzése 538
—, fegyelmi hatáskör 538
— működése 538
— személyzete 538
harmincadjövedelmek 508, 528
három nemzet és négy vallás jogai 188
— — uniója 11
hatalmaskodás 567
határállomások 500
határkordonszemélyzet 369
határőrizeti ügyek 657
határőrezredek 230, 606, 697, 724
határőrök (határőrség) 28, 65, 108, 170, 182, 187, 245, 252, 295, 327, 334, 336, 416, 425, 720
— fiainak iskoláztatása 224
határőrségbe állt jobbágyok visszakövetelése 697
határőrség felállítása 13, 48, 155, 178
—, gyámügyek 453
határőrvidék 49, 245, 590
— felosztalása 624
határőrvidéki bonificatiok 565
határőrző plájások 546
határrendészet 625
határszéli forgalom 639
határviták (a zalatnai és belényesi uradalom közt) 513
hatóságok elhelyezése 268
— működése 121
Hatvani család levéltára 137
Havasalföld 519, 610
havasalföldi legeltetés 590
Havasalföldre menekült erdélyi alattvalók (1849) 590
hazaárulók birtokainak zár alá vétele 612
házassági engedélyek 645
— felmentések 89, 91, 559
— statisztikák 726
házasságkötések 640
házasságtörési perek 567
helységek költségvetése 641
helytartó 635, 684, 685
— és az építési igazgatóság viszonya 683
— hatásköre 634
helytartóság (Statthalterei in Siebenbürgen) 20, 23, 287, 636, 638, 640—645, 657, 659—661, 683, 705, 723
— elnöksége 636—638
— hivatali hatalma közvetlenül alája rendelt városok felett 641
— irattára 656, 673
— registraturájának ügyintézése 296

helytartóság ügybeosztása 634
— ügyvitele 634, 635
hetivásárok 643
hét bírák jószágai 310
hétszemélyes tábla 606
hidak karbantartása 72
hídépítések 363
hídvám 521
higanybányászat 508
himlőoltás 413, 631, 724
hitel 300, 330—332, 337, 521
hiteleshelyi levéltárak: Arad, Csanád 21
hivatali kinevezések 309
hivatalok elhelyezése 663
hivatalszervezeti ügyek 185
Hofcommission in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricis 36. 476
— in Justiz Gesetzsachen 107
Hofdeputation in Bannaticis, Transylvanicis et Illyricis 37, 479, 496
— in Illyricis 43
Hofkommercienrat 243
Hofrechenkammer 61, 409, 410
Homagialia 179
homagialis eskü 194
honfiúsítás 89, 314
honosság 640, 645
honvédkultusz 698
Horia-felkelés 15, 168, 690, 691
Hunyad megyei fiscalis birtokok, érc-bányák, hajósok ügyei, tizedügyek 553
— — — — és tizedbérletek 550
hús-próbavágások 642
hűségeskü 351, 358

I

idegenügy 625, 626
ideiglenes büntetőtörvényszékek 623
— főtörvényszék 605
igazgatás átszervezése (1867 után) 654, 655
— újjászervezése (1849) 610
igazságügyminiszter, birodalmi 624
iktatóhivatal 156
illetmények 396, 611
illetménykimutatások 303, 325
indigenatus 86, 120, 324, 334, 338—340
indítványok 344
információk a külállamokból 305
ínség (éhínség) 16, 95, 113, 115, 117, 170, 172, 187, 189, 192, 206, 288, 335, 385, 434, 435, 465, 500, 607
ínségalap 411
ínségsegélyek 414
Inspectoratus Cameralis → kamarai felügyelőség
inspectori hálózat megszüntetése 479
insurrectionalis fundus 248
Interimalis Cameralis Directio 496
interpellációk 344
intézmények 287
inventariumok 144, 600
ipar 189, 190, 240, 241, 622, 655
ipar- és bányaügyi sérelmek 337
iparegyesületek 720
iparengedélyek 630
igarigazgatás 641
ipar- és kereskedelmi kamarák 653
ipar- és kereskedelemügy 634, 647, 649, 650
iparkimutatások 726
iparosok 252
iparpolitika 288
iskolaegyesületek 720
iskolai kimutatások 704
iskolák (iskolaügy) 49, 55, 84, 85, 118, 121, 166, 190, 194, 221, 223, 224, 291, 326, 576, 610, 622, 631
iskolák létszám- és vagyonkimutatásai 600
— számadásai 466
iskolalátogatási kötelezettség 643
iskolamesterek kimutatásai 600
iskolarendszer 225
iskolaszervezet 84
— feletti felügyelet 84
iskolaügyi bizottság 13
— sérelmek 331, 338
ítélőmester 315

J

javítóintézetek 635
járványok 187, 189, 286, 289, 293, 294, 296, 670
— elleni védekezés 232
jégkárosultak 445
jelentkezési kötelezettség (jelentkezésügy) 65, 637
jezsuita rend 568, 574
— — feloszlatása 84
— — jószágai 564, 565
— rendház, Gyulafehérvár 562
— rendházak 591
— vagyon átvétele 591
— — kimutatásai 591
jobbágyok 717
jobbágypanaszok 229, 251, 571
jobbágytörvények (1848) 230
jobbágyügy 337
jogbiztosító iratok 88, 545, 567
jószágok elkobzása 615
jószágösszeírás 145
jótékonycélú gyűjtések 650
jótékonysági egyesületek 720
— intézmények 622, 635

jövedékügy 620
Judicialia 66, 67
juhosgazdák 385, 454
Juridica 47

K

kamarai felügyelő (cameralis inspector) 166, 483, 485, 575
— felügyelőség (Inspectoratus Cameralis) 15, 16, 22, 165, 482, 484, 485
— —, alárendelt hatóságok ellenőrzése 536
kamarai fizetőhivatal (Officium Solutorium Camerale) 591, 599, 613
—, illetményügyek 595
—, pénzkezelési ügyek 595
—, személyzeti ügyek 595
— ügyintézése 595
kamarai igazgatás 620
— jószágok 535
kamarai számvevőség (Exactoratus Cameralis) 23, 544, 598
—, Departamentum Fundationale 576
—, kebli ügyek 574
— működési ügyei 590
kamarai ügyek 648—650, 689
kancellár 8, 152, 273
Karolina-kórház, Kolozsvár 233, 293, 452
kártérítés 607, 609
kaszárnyaépítések 468
kaszinók 291, 720
katonaállítás 120, 194, 332, 560, 692
katonai élelmiszerraktárak 438
— építkezések 363, 364
— fuvar 412
— kórházak 402, 404, 413, 631, 705
— magazinok 400
— és polgári hatóságok közötti viszony 295
— — kormányzó (Militär- und Civilgouverneur) 619, 630, 636, 638—640, 659, 660
— — kormányzóság (Militär- und Civilgouvernement) 19, 23, 287, 631, 632, 640, 642, 643, 657, 659, 661, 663, 675, 683
— — — és alsóbb közigazgatási hatóságok kapcsolata 624
— — vegyes ügyek 303
— raktárak 404
— regulamentumok 295, 300
— ruházat gyártása 612
— szállásügyek 268
— személyek 595
— terhek 9
katonai ügyek 47, 65, 95, 121, 189, 289, 303, 644, 655, 657
— vidék (Militär-District) 619
— vidékparancsnok (Militär-Districts-Commandant) 620
katonakötelesek nősülése 646
katonaló-kiállítás 417
katonaság, átvonuló 303
— dislocatiója 369
— elszállásolása 325, 332, 401
— élelmezése 332, 339, 401, 623
— felszerelése 610
— részére tett szállítások 454
— — — szolgáltatások 404, 429
— tartása (ellátása) 82, 83, 88, 128, 170, 287, 295, 300, 303, 367, 417, 474, 509, 606, 610
— útitervei 401—404
katonaságtól való elbocsátás 401
katonaszedés 295, 300, 303
katonaszökevények 724
katonaügyi sérelmek 336
kegyelmi ügyek 69, 89
kegyes alapítványok 49, 163
kémjelentések 500
kémkedés 191
kereskedelem 9, 190, 240—243, 300, 340, 642
— és igazgatás 630
— korlátozásai 10
kereskedelempolitika 288
kereskedelemügy 186, 655
kereskedelmi egyesületek 720
kereskedelmi és iparügy 633
— kimutatások 309, 726
— minisztérium, birodalmi 653, 683—685
— sérelmek 337
— társaságok 631
kereskedőként való bejegyzés 630
kereskedőtársaságok (kereskedőtestületek) 291, 332, 571
— szabályzatai 308
keresztyén felekezetek vallás- és oktatásügye 650
— papság 726
kerületek (II. József) 15
kerületi biztos 15
— biztosok *területi* kincstári hatásköre 482
— biztosságok 23, 165, 168, 170, 401
— építési hivatalok 685
kepeváltság 295
kepeügy, Csíkszék 331
kérvények 344
készpénz-szolgáltatások 439
két Kancellária egyesítése 14, 53, 106
— — elválasztása 62, 118
kezességi kötelezés 641

kézművesek 241
kiegyezés 654, 712
kihágási bíráskodás 639
kihágások 638
kimutatás külföldi pénzekről 292
kincsleletek 500, 546, 566, 568
kincstartó → thesaurarius
kincstartóság → Thesaurariatus
kincstár 163, 355
—, büntetőperek 514
— perei 570
— polgári perei 514
kincstári alkalmazottak 513
— apparátus tiszti állományában beállt személyi változások 523
— bányajogok 478
— bánya- és kohóüzemek 613
— (új) bányák nyitása 502
— bevételi kimutatások 500
— birtokok 355, 471, 492, 514, 545, 546, 613, 615
— — igazgatása 20
— építkezések 363, 364, 500, 514, 575
— fizetőhivatal (Officium Solutorim Camerale) 598
— főpénztárnok 473
— hatóságok 622
— — újjászervezése (1849) 613
— igazgatás 53, 150, 152, 165, 332, 546, 613, 615
— — átszervezése 472
— — kettéválasztása Cameralia- és Montanistica et Monetaria-igazgatásra 478
— — működési ügyei 499, 500
— —, pénztári ügyek 499
— — reformja (1750) 479
— — személyzete 499, 500, 560
— — szervezete 499, 500, 560
— — tisztségeinek betöltése 484
— — újjászervezése (1849) 622
— igazgatási szervek 604
— — — anyagellátási ügyei 530
— igazgatóság 11
— jogok 475, 560
— — védelme 471
— jogokat illető perek 571
— jogügyletek 499, 505, 506, 513
— jószágok bérbeadása 471
— jövedelmek 8—10, 150, 288, 471, 495, 508, 528, 612
— — generalis perceptora 494
— jövedelmi források 560
— kegydíjügyek 513
— népek 566
— nyugdíjügyek 513
— sóbányák 612
— számadások 514
— számvevő 473, 474, 476
kincstári számvevőség 495, 530
— számvétel 576
— személyzet 481, 504
— — kiválogatása 14
— — szabadságügyei 514
— szervek 127
— tisztek 572
— — fizetése 528
— tisztségek 478
— tisztségekre alkalmazás 485
— — csak római katolikusok vagy görög egyesültek alkalmazhatása 481
— tisztviselők 513, 590
— — adója 595
— — és alkalmazottak hozzátartozóinak gyámsági és gondnoksági ügyei 513
— — cautio-ügyei 514
— — hagyatékai 589
— tizedelők 299
— tizedelőszervezet működése 581
— — személyzete 581
— uradalmak 482, 483
— uradalmi tisztek 556
— ügyek 82, 95, 300, 494, 622
— ügyészek 556
királybíró választása 334
királyföldi románok 331
— — sérelmei 329, 339
királyi biztos 18, 28, 654
— előterjesztések 314, 327
— jövedelmek főpénztárnoka 556
— rendeletek végrehajtása 281
— tábla 12, 28, 71, 81, 83, 90, 94, 105, 145, 154, 157, 159, 181, 306, 313, 315, 528, 568, 570, 605, 611, 651, 713
— — előtt folyt fiscalis perek 558
— — elvi döntései 93
királyi tábla, illetményügyek 106
— —, működési ügyek 106
— — személyzeti ügyei 105, 513
— táblai ügyvédek 144
kiváltságlevelek 710
kiváltságok 89
kivándorlás 288, 636
— megakadályozása 690
kiviteli tilalmak 288
K. K. Gemischte Naturalien Liquidirungs-Commission 395
kocsmajog 546, 567
kohászat 502
koldulási alap 411, 413
kolera 96, 106, 193, 233, 234, 289, 296
Kolozs megyei fiscalis jószágok és tizedek 554
kolozsmonostori alapítványi uradalom 226, 599
— egyezség (1437) 560

kolozsmonostori konvent 313, 545
Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára 22, 323
Kolozs megyei fiscalis birtokok, tizedek és sóbányahelyek 550
kolozsvári convictus 599
— Nemzeti Színház építkezése 364
— piarista kollégium 297
— román olvasótársaság 291
— szeminárium 599
kommerciális bizottság → Commissio Commercialis
Kommerzienrat 40
Konferenz megszervezése 63
konkordátum 639, 719
kórházak 327, 411, 451, 670 → *még* Karolina-kórház
— kimutatásai 727
—, Marosvásárhely 303
—, számadások 461, 466
kórházügyi bizottság 233
kormánybiztosok 606
kormánybiztosságok 19, 604
kormányhatóságok és törvényhatóságok átszervezése (1786) 300
Kossuth-bankók megsemmisítése 620
kölcsönkönyvtár-engedélyek (— -kimutatások) 626, 628
költségvetések 299, 412, 417, 635, 650
könyvkötészet, kolozsvári líceumi 599
könyv-, mű-, zeneműkereskedési engedélyek (— — — kimutatások) 626, 629, 634
kőnyomdák 629
körzeti pénzügyigazgatóság (Finanzbezirksdirection) 492
Kővárvidék 552
kővárvidéki ellenzéki mozgalmak (1846—1847) 570
— nemesek és puskások 354
közbiztonság 71, 73, 95, 187, 620
közegészségügy 655
középiskolai statisztikák 653
középítkezések 363, 684
Közép-Szolnok megyei fiscalis birtokok és tizedek 550, 555
középületek karbantartása 72
közföldek felosztása 323, 417
közigazgatás 329, 646, 647, 649, 650, 655, 688
közigazgatási apparátus kiépítése, ill. helyreállítása (1849) 607
— hatóságok építkezése 363
— — szervezése (1849) 619
közjogi ügyek 329, 647, 649—651, 655
közlekedés biztonsága 620
közlekedésügy 643, 647, 649, 650
közmunkaügyek 325, 329, 657, 649, 650
közrendészeti ügyek 116
közrendű székelyek panaszai 336
község területe 641
községek határvillongása 402
községi adó 241
— építkezések 641
— igazgatás tisztviselői és szolgái 641
— jövedelem és vagyon 727
— kölcsönök 641
— pótadó 241
— rendészet 620
— törvény 640
— ügyek 634, 640, 655
— vagyon 641
köz- és személyi biztonság 626
közterhek 334
köztisztasági ügyek 363
közvetett adók igazgatása 20, 492
Kraszna megyei fiscalis birtokok és tizedek 550, 555
kulturális sérelmek 338
— egyesületek 291
kuruc mozgalmak 180
— szabadságharc 9, 36, 82, 149, 184, 303, 310, 312, 472, 509
Küküllő megyei fiscalis birtokok és tizedbérletek 550
— megyei fiscalis jószágok 554
külföldi akadémiákra való utazás 331
— állampolgárok 639
— pénzek forgalma 560
— utazás engedélyezése 95
külföldiek 626
— erdélyi utazásai 188
külföldön élő osztrák állampolgárok nyilvántartása 626
külkereskedelem 188, 332
külországok ügyei 561
különleges bíráskodás 324
külügyek 188
külügyminisztérium, birodalmi 645

L

labanc insurgensek 350
laktanya 705
lefegyverzés (1849) 606, 609, 610, 620
lefoglalások 610
legeltetési útlevelek 639
— — Havasalföld, Moldva, Bulgária területére 630
lelencházak kimutatásai 727
lelkiismereti szabadság 327
lengyel menekültek Erdélyben 187
letétek 362, 574
Libri Conceptuum Regii 179
liquidatio 419
Liquidirungs-Commission 705

litografált sajtótermékek engedélyezése 626
lopás 567
lőszergyártás 612
lövészegyesületek 720
lustra 147

M

magazinok 387
magánépítkezések felügyelete 684
magániskolák 631, 643
magánnépiskolák 293
magánosok és testületek kiváltságlevelei 545
magasépítkezések 685
maglovak 401, 402
Mágochy család levéltára 137
magyar és erdélyi alkancellár 14
— —erdélyi számvevőség 53, 61
— forradalmi szervezkedések 540
— kamarai archivum 544
— minisztérium (1848/49) 18, 19
magyarországi megyék körlevelei 358
Magyar Országos Levéltár erdélyi osztálya 24
Magyarországot illető birtokjogbiztosító iratok 555
magyar és székely perfolyamat 329
— — törvényhatóságok vezető tisztviselői 71
— törvényhatósági gyűlések 650
Magyar Udvari Kancellária 14
majorsági ügyek 649, 650
manufaktúrák 240—242, 334
marchalis gyűlések 113, 189, 228
marhahúsárak 642
marhavész 385
Maros-szabályozás 364, 589, 675
Marosvásárhely 260
medgyesszéki tizedszámadások 587
megműveletlen területek 609
megtorló intézkedések 621
megye belső ügyei 358
megyegyűlés 500
— jegyzőkönyve 144
— üdvözlő iratai 358
megyegyűléshez kérvények, panaszok 359
megye- és székgyűlés 193
— — működése 357
— — jegyzőkönyvei 356
megye és szék sérelmi feliratai 357
megyék igazgatása 282, 689
mérgezési ügyek 670
mértékszabályozások 288
mesterlegény-egyesület 720
mesterlegények vándorlása 288
mészárszékjog 546
mészárszéktartás 567
mezei rendőrség 322, 329, 337, 339, 340
mezőgazdaság 186, 188, 241, 286, 300
mezőgazdasági társaság 241, 243
Miháltz család levéltára 137
Militaria → katonai ügyek
Militär- und Civilgouvernement → katonai és polgári kormányzóság
Ministerial-bancodeputation 479
Ministerial-Deputation 82
Ministerialis Conferentia in Transylvanicis 184
Ministerialkonferenz 37, 82, 115, 496
minisztériumok, birodalmi 634
—, magyar 654, 655
moldvai harmincadok 528
Montanistica → bányaügy
Montanistica et Monetaria → bánya- és pénzverésügyek
munkásmozgalom 720
műemlékvédelem 719
művelődési szabadság 327
Műegyetem 329
művészeti ügyek 331, 626
művészettörténeti jelentőségű pecsétanyag 351

N

Nagyág 539
Nagyenyed újjáépítése (1849) 607
napidíj 297
napóleoni háborúk 16
— konjunktúra 170
natiók 95
— sérelmei 336
négy bevett vallás (recepta religio) 219, 220, 225
nemesfémek 500
nemesfémbányászat 508
nemesfémbánya- és aranymosóhelyek 551
nemesfém- és higanymonopólium 572
nemesi birtokmegoszlás 353
— felkelés 247, 248, 313, 327, 447, 699
— összeírások 249, 350, 352, 353
— productio 109
— productionalis perek 72
— sérelmek 336
— só 324, 350
— testőrség 189
nemesítés 89, 116, 120
nemességi perek 66, 73, 352, 567, 725
— — ellenőrzése 64
— ügyek 85, 189, 289, 338, 711
nemesség nyerése 86
— tárgyában vizsgálatok 352
német nyelvrendelet (II. József) 324
nem katolikus felekezetek vallás- és oktatásügyei 649—650

nem katolikus papok kimutatásai 600
— úrbéres parasztság 607
Nemzeti Akadémia 329
— Gazdasági Egyesület 329
nemzetiségi összeütközések 712
„nemzetiségi súrlódások" 654
Nemzeti Színház 329
nemzetőrség 606, 608
Neoacquistica Commissio 36, 475
népesedési statisztika 460, 727
népesség foglalkozási csoportjai 190
népességnyilvántartás 625
népiskolák 726
népnevelés 331
népmozgalmi statisztikák 640, 727
— ügyek 187, 630, 640
népszámlálás (1857) 640
nevelésügy 331
nevelőintézetek 726
Normalia 710
Novus Ordo Judiciarius 289
növényegészségügy 300

Ny

nyelvművelés ügye 331
nyersanyagok termelése 241
nyomda, Kolozsvár 599
nyomdafelállítási engedély 626, 634
nyomdai kimutatások 629
nyomdászsegédek nyugdíjpénztára 291
nyomdászsegélyező egyesület 720
nyugdíjegyesületek 720
nyugdíjügyek 66, 607, 610

O

Oberlandescommissariat → országos főbiztosság
Oberlandesgericht 644
Oberpupillarcommission 414
Oberster Gerichts- und Cassationshof 412
Oberste Staatskontrolle 66
Officium Solutorium Camerale → kamarai fizetőhivatal
okirathamisítás 567
oktatási intézmények 591
oktatás- és művelődésügyek 635, 643, 646, 653
októberi diploma 20, 341, 360, 645
oltások 670
Olténia 11, 12, 474, 519, 528, 595
Olt hajózása 364
olvasókabinetek 628
operatum az erdélyi törvénykezés tárgyában (Horváth István) 331
ország generálisa 8, 10, 149, 150, 152
országgyűlés 81, 82, 94, 106, 107, 109, 114—120, 131, 143, 145, 150, 151, 154, 157, 168, 169, 173, 178, 184, 193, 194, 229, 247, 255, 268, 289, 303, 310, 366, 473, 474, 500, 506, 508, 692, 703
— alatti perfolyamat 329, 339, 340
— bírói tevékenysége 314
— bizottságai:
— (1790—1791) rendszeres bizottságai 117, 118, 181, 321, 333
— (— —), adó- és Commissariatica-ügyi rendszeres bizottság 290, 321, 325, 326
— (— —), bíráskodási — — 321, 323, 571
— (— —), egyházi — — 322, 324
— (— —), iskolaügyi — — 322, 326, 332
— (— —), kamarai és bányászati — — 321, 503
— (— —), kamarai és Commercialia-ügyi, — — 326
— (— —) közigazgatási — — 321, 322, 326
— (— —) — — —, posta- és cambiaturaügyi operatum 297
— (— —) úrbéri — — 229, 230, 321, 326
— (1809) előzetes és rendszeres bizottságai 333
— (1837—1838) rendszeres bizottsága 327
— (1841—1843) kérelmi és sérelmi bizottsága 334
— (— —) rendszeres bizottságai 327, 703
— (— —) — — központi bizottmány 329
— (— —) — —; osztályok
— (— —) — —, adó-, Commissariatica-ügyi és úrbéri osztály 290, 328, 332
— (— —) — —, adó-, Commissariatica- és úrbérügyi osztály munkálata a katonaság élelmezése, elszállásolása és újoncozás tárgyában 295
— (— —) — —, kincstári és közgazdasági osztály 328, 332
— (— —) — —, közigazgatási osztály 328, 329, 331
— (— —) — — törvénykezési osztálya 328, 330
— (— —) — — úrbéri osztálya 506
— (— —) — — vallás és művelődésügyi osztálya 328, 331
országgyűlés (1863—1864), bizottságok 343, 344

országgyűlés (1863—1864) dictaturája 315
— elé tartozó perek 181
— elnöke 315
— elnöklete 169
— előkészítése 346
— előtt folyt perek 558
— helye 313
— (1865—1866) iratai 347
— konstituálása 344
—, magyar 703
— működése 344, 346
—, nemzeti gyűlések 316
— összehívása 169
— összetétele 169
— tárgya 314
országgyűlések ügyiratanyaga 319
országgyűléshez intézett rescriptumok 342
országgyűlési iroda 345
— iratai 345
— irományok 341, 348
— irománykönyvek 318
— jegyzőkönyvek 316, 341
— királyi biztos 313, 343, 344
— — — iratai 343, 347
— követek 344, 358, 416
— követi utasítások 557
— követválasztások 345, 607, 609
— naplók 318, 342
— szállások 268, 339
— törvényszünet 330, 331
— ügyek 496, 513, 650
— végzések 545
— vegyes iratok (1865—1866) 348
országhatárok ügyei 314
országhatár-viták 246
országos adóösszeírás (1750) 424
— bányabíróság 501, 503
— egészségügyi főbizottság 233
— főbiztos (supremus commissarius provincialis) 87, 90, 155, 170, 367, 438
országos főbiztosság (Supremus Commissariatus Provincialis, Oberlandescommissariat) 11, 12, 14, 17, 22, 69, 71, 73, 82, 83, 90, 149, 152, 163, 165, 168, 170, 176, 178, 298, 300, 303, 325, 367, 416, 450, 623, 688, 705, 723
— kollegiális ügyintézése 367
— leveleskönyvei 371
— megszüntetése 367
— rendeletei a megyékhez 357, 370, 406, 408, 414
— ülésjegyzőkönyvei 370
országos főszámvevőség (Exactoratus Provincialis) 11, 12, 22, 65, 66, 71—73, 82, 83, 90, 104, 149, 152, 155, 163, 177, 178, 186, 190, 239, 290, 297, 298, 303, 367, 377, 379, 394, 463, 716, 721, 723, 730
országos főszámvevőség (Exactoratus Provincialis) átszervezései 419
— elnöke 90
— feloszlatása 407
—, irattár 460
— levéltára 23
— —, selejtezés 467
— — — (1838) 413
— — — (1850) 414
— megszűnése 411
—, működési ügyek 468
—, osztályok:
—, adóügyi osztály (Departamentum Contributionale) 410, 420
—, gyámság- és gondnokságügyi osztály (Departamentum Pupillare) 411
—, magyar majorsági osztály (Departamentum Allodiale Hungaricum) 411, 413
—, pénztárügyi osztály (Departamentum Perceptorale) 410, 411, 598
—, szász majorsági osztály (Departamentum Allodiale Saxonicum) 410
—, registratura 411, 459
—, személyzeti ügyek 463, 468
— újjászervezése 185
— — (1771) 416
— újra elkülönülése 410
— visszaállítása 408, 412
— főtisztségek 334
— főtörvényszék 661
— hatóságok 557
— — illetmény- és személyzeti ügyei 513
Országos Honvédelmi Bizottmány 18, 19, 174, 289, 368, 604, 607, 618
országos járuléki pénzalap 412
— jövedelmek 433
— — számvétele 239
— és kamarai számvevőség egyesítése 410
— kancellár (cancellarius provincialis) 17, 36, 90, 153, 154, 160, 162, 163, 170, 172, 180
— kancellária (Cancellaria Provincialis) 281
— kórházak 225, 293
— kormányhatóságok tisztségeinek betöltése 115
— összeírás 303
— pénzalapok 411, 623, 634
— — számadása 466
— pénztár (Cassa Provincialis) 48, 71, 72, 73, 90, 186, 191, 298, 303, 336, 367, 379, 384, 388, 392, 393, 404, 406, 408, 410, 414, 416, 438—442, 446, 450, 613, 715, 723

országos pénzügyigazgatóság → Finanzlandesdirection in Siebenbürgen
— választásra fenntartott tisztségek betöltése 314
ország területének ügyei 188
országutak 329
ósánci főharmincad 615
ostromállapot felfüggesztése 636
oroszországi hadjárat (1812) 369, 397
ortodox papság 514, 562
orvosi bizonyítvány 670

Ö

örmények 202—204, 242, 307, 419, 421, 514, 515, 560
— bíráskodási kiváltságai 338
örökös jobbágyság eltörlése 229, 306
— tartományokbeli reformátusok és evangélikusok 293
örökösödés 311
ösztöndíjalap 597, 599, 601
ösztöndíjügyek 84

P

pálos rend erdélyi jószágai 563
— — feloszlatása 362
papírmalom, Kolozsmonostor 599
paplakok kimutatásai 600
papság 562
— anyagi ellátása 325
— illetménye 331
— kimutatása 727
parasztkérdés 13
parasztmozgalmak 173, 187, 228, 255, 303, 500, 505, 607, 621
parasztok ki- és elvándorlása 187
— panaszai 282
Partium hovatartozása 303
— kormányzata 152
— reincorporatiója 118, 120, 191, 327, 329, 348, 505
pecsétek 351
pénzalapok számadásai 412, 461
pénzkezelés 616
pénzkiviteli tilalmak 292
pénztárak 20, 65, 72, 73, 474, 475, 495, 650
pénzügyek 95, 121
pénzügyigazgatás szervezése (1850—1851) 540
pénzügyigazgatási vonatkozású pénztári ügyek 492
pénzügyi teendők, a szabadságharc leverésével kapcsolatban 622
pénzügyminisztérium, birodalmi 492, 622
—, magyar 491, 612
pénzügyőrség 20
pénzügyőrség irányítása 492
pénzverés 291, 502, 674, 689
pénzverési monopólium 572
pénzverőház jövedelmei 528
perceptori liquidatio 418
perek 95
peres iratok 106
— ügyek 82, 85, 118, 120, 194
perfolyamat 324, 340
perrendtartás (ordo processualis) 323, 571
pestis 234, 289
piaci árak 411, 413, 414, 459, 580, 617, 642
plájások 546, 557
polgári kórházak ügyei 413
— kormányzat megszervezése 609
— perek 277
— törvénykezés új rendje 330
polgármesterek 641
politikailag gyanús személyek figyeltetése 636
politikai perek 567
— rendőrség 626
— és rendőri igazgatás 633
— ügyek 187
portio 386, 494
postai építkezések 363
postaigazgatás 620
postarendtartás 121, 322
— (1748) 297
— (1837) 297
postaügy átszervezése (1698) 297
postaügyek 66, 167, 297, 514, 610, 611, 631, 648—650
postaügyi szerződések külállamokkal 297
pótdiploma (1699) 306
Pragmatica Sanctio 306, 360
praefectus 571
praesentatum 156
primipilatus nyerése 86
privilégiális anyag 560
productio 9, 28, 354, 355, 471, 558
propositiók 343
protectori szervezet 220
protestáns egyházak 220
— egyházjog 348
— papság 514
— sérelmek 337
protestánsok házassági diszpenzációja 65
— iskolaügyei 84
— iskolaügyi sérelmei 224
Protocolla Imperatoria 178
Publico-Ecclesiastica 50
Purifications-Commission 540
puskások 546
püspöki székhely 562

Q

quinquagesima 546

R

rabok tartása 331
rác határőrség 509
Rákóczi-szabadságharc → kuruc szabadságharc
rangemelések 116
Ratio Educationis 331
recepta religio → négy bevett vallás
recursusok 72, 73, 157, 158, 182
református alapítványok 563
— consistorium 84, 106, 116, 193, 491, 504, 706
— püspöki jószágok 334
— püspökök megerősítése 309
reformátusok vallás- és oktatásügyei 647
regalisták 313, 315, 343, 344
Regnicolaris Levéltár 306
Regulamentul Organic 188
rekatolizáció 10, 219, 505
Religiosa in genere 49
rendek elnöke 149, 154, 165, 313, 328
— sérelmei 336
rendészet 20, 50, 65, 95, 166, 289, 300, 303, 626, 634, 636, 648—651, 655, 690
rendészeti időszakos jelentések 637
rendőrbizottság, Brassó, Kolozsvár 637
rendőrfőnökség, birodalmi 626, 638
rendőrhatóságok 636
rendőri bírságok 454, 627
rendőrigazgató 638
rendőrigazgatóság 637, 639
rendőrség 645
— feladatköre 625
rendőrszemélyzet 638
requisitorok 125, 126, 128, 131, 134, 139, 144
Repertorium Galianum 178, 179
Restitutionsedikt 15, 16, 61, 191, 306,, 483
részvénytársaságok 653
revindikált havasok 650, 693
római katolikus egyház 220, 221, 562, 648, 714
— — egyházi alapítványok 598, 599, 649
— — — építkezések 363, 514
— — papság 514
— — — vagyoni ügyei 566
— — püspök 14, 118, 149, 152, 154, 155, 157, 165, 170, 180—182, 220, 222, 224, 313, 574, 598, 599
— — —, a Gubernium könyvvizsgáló hivatala elnöke 103
— — — guberniumi első tanácsossága 10, 11
— — — tanácsosi rangja 331
— — püspöki beneficiumok 562
— — püspökök és kanonokok magánjogi ügyei 562
római katolikus püspökség 10, 125, 219, 545
— — — vagyona és jogai 545
— — rendek tanácskozása 220
— — sérelmek 337
— — vallás- és oktatásügy 514, 646, 649
Román Akadémia 607
— — bukaresti kézirattára 23
román egyesülési törekvések 20
— egyházak [unitus (görög egyesült) és ortodox (görög nem egyesült)] 562
román fejedelemségek 610, 629, 700
— — fontosabb eseményei 534
— fejedelemségekbe legeltetésre áthajtott állatok taxája 534
— forradalmi emigráncok (1849) 610
— Komité, 1848/49 173, 174, 571
— nemzeti mozgalom 505, 655
— nemzetiségi kérdés 12
— — vezetők 571
— nép művelése 325
— nyelv története 262
— püspökök követelései 336

S

sajtórendészet 626, 627, 634, 652
sajtótermékek 306
sajtóügyek 116, 327
sajtóügyi sérelmek 338
salgamum-szolgáltatások 439
salinaris oeconomiák 511
sanctio criminalis 324
Sanitätshofdeputation 37, 43, 232
Schuldenkassa 495
Schuldenkommission 495
sebesülések 670
sebészeti intézet 670
sedria ítéletei (Háromszék, Csikszék, Udvarhelyszék, 1685) 350
selejtezés 21, 22, 175, 707
semmítőszék létrehozása 329
sérelmek 314
sérelmi iratok 306, 340
sóbányafelügyelő 470
sóbánya-jövedelmek 528
sóbányászat 362, 478, 482, 494, 566
societas oeconomica mercantilis 326
só- és ércbánya főfelügyelőség 181
Sofronie-mozgalom 155, 178, 252, 326, 562
sóhajósok 362, 693, 694
sóhajózás a Maroson 482
sóigazgatóság 613
sókamarai gazdaságok felügyelősége 479
sókereskedelem 482
sorezredek felállítása 303

sorkatonaság 245
sorozás 402—404, 412
sószállítás 546
—, tengelyes 482
— vízi úton 535
sóutak 266, 267, 404, 434, 469
sóügy 120, 327, 332, 337, 471, 479, 484, 499, 505, 506, 508, 510, 511, 513, 519, 535, 551, 556, 574, 617, 689
sóügyi igazgató 11, 474, 475
— felügyelő 494, 496
sóvágók 303
Staatsbuchhaltung → államszámvevőség
Staatshauptbuchhaltung 65, 66
Staatsrat 14, 53, 54, 109
statisztikai adatfelvétel 620
— adatgyűjtés 632
— táblázatok 189
Statthalterei in Siebenbürgen → helytartóság
Stiftungshofkommission 55
Studienhofkommission 84, 97, 98
Substitutum Gubernium 8
Supplex Libellus Valachorum 25, 118
Supremus Commissariatus Provincialis → országos főbiztosság
Systhema Bethlenianum (Bethlen-féle adórendszer) 12, 13, 177, 236, 290, 300, 306, 408, 420
— Bruckenthalianum (Bruckenthal-féle adórendszer) 13, 177, 239, 290, 300, 306, 408, 420, 425
— Buccowianum (Buccow-féle adórendszer) 13, 177, 290, 300, 306, 408, 420

Sz

szabadfoglalkozásúak kimutatása 726
szabadságharc (1848/49) 399
— alatt szenvedett károk megtérítése 540
— egykori honvédeinek támogatása 698
— résztvevőinek lefoglalt vagyona 543
szabadságos katonák nősülése 646
szabad székelyek 349
szabályrendeletek 286, 571, 599
szállásbonificatiók 468
szállásmester, országos 365
Szamos szabályozása 364
számvevő bizottság 411, 604
számvétel 48, 72, 73, 266, 325, 403, 406, 494, 675, 724
számvételi hatóságok 634
számvevőség 163
szarvasmarha-egészségügy 631
szász accorda 257
— allodiális pénztárügyek 66
szász comes 71, 90, 154, 155,170, 182, 620, 694
— — guberniumi tanácsossága 11
— helységek 258
— közjövedelmek 257, 258
— natio 109, 164, 257, 289, 299, 310 336, 546, 552, 583, 651
— — adósságai 310
— — allodiális jövedelmei 417
— — birtokai 299
— — magyar nemességet nyert családjai 353
— — mint bírói hatóság 159
— — sérelmei 310
— nemzeti mozgalom 655
— papok tizedváltsága 293
— regulatiók 170, 299
— székek 551
— — és vidékek igazgatása 299
— törvényhatósági tisztek választása 66
— törvényhatóságok 299, 552, 609
— — gazdálkodása 259
— — kimutatásai adósságaikról 260
— — — jövedelmükről 260
szászok által fellebbezhető perek 182
— polgári perei 72, 73
Szebenben székelt hatóságok felszámolása 609
szebeni főharmincad 615
— kereskedőtársaság 241
— postahivatal 395
— városi levéltár 310
szegények pénzalapja 413
— udvari ágense 277
szegényházak 225, 411
Szék sóbányaváros 554
székely határőrség 300, 354
— lustrajegyzékek 349—351
— örökség 340
— székek 551
— törvényhatósági gyűlések 650
székelyföldi közföldek felosztása 337
— úrbériség 340, 682
székgyűlés működése 357
személy és tulajdon védelme 620
személyzet, hivatali 620
személyzeti kimutatások 303, 404, 463
— ügyek 185, 186, 194, 224, 282, 369, 416, 417, 419, 608, 634, 635, 663, 724
szervezési bizottság (Organisirungs-Commission) 633
szerzetesrendek 222
— feloszlatása 600
— számadásai 599
színház és egyéb nyilvános előadások 626 634
színházrendészet 629, 639
színházügyek 192

színházi rendtartás 629
szóbeli törvénykezés 331
születési statisztikák 726

T

tábori szabályzat 305
takarékpénztárak 291, 642
takarékpénztári egyesületek 720
takarmány árának kimutatása 460
tanítói (népiskolai) nyugdíjalap 597, 599, 601
tanulmányi alap 485, 535, 599, 601
— ügyek 66, 97, 98
— és vallásalap 163
tanulók külföldre utazása 562
tanügy 83
társulati alapszabályok 291
taxaügyek 514
taxa sydoxialis 383, 384, 454, 590
tébolyda, Szeben 401
tébolydai ügyek 412
Telegdy család levéltára 137
telekkönyvek 663
telekkönyvezés 259, 630
telekkönyvi hivatalok 299
telepítés 292
teljhatalmú császári biztos 619
— királyi biztosi intézmény 327
— országos biztosok 23, 608, 609, 716
— — — katonai hatásköre (1849) 605, 606
templomépítkezések 562
templomok 591
térképek 364, 517
termékszolgáltatások 369, 439, 440, 445
terményárjelentések 581
terméseredmények 187, 653
termőterület kimutatásai 727
tervrajzok 364
theologus 220
Theresianum-árvaház, Szeben 221, 331, 336, 411, 453, 586, 598, 599
Thesaurariatus 8, 11—13, 18, 19, 24, 81, 115, 155, 157, 178, 181, 183, 220, 232, 234, 240, 241, 254, 266, 268, 328, 333, 536, 544, 568, 570, 585, 589, 591, 592, 595, 598, 605, 612, 613, 616, 618, 622, 623, 695, 701, 723
— actuariusa 476
—, alapítványügyek 511
—, Archivalia 510
Thesaurariatus, Bonificatoria 510
—, currens ügyek 486
—, elintézésfogalmazványok 488
— elnökei 556
Thesaurariatus, elnöki iroda 490
— feloszlatása 492
—, Fiscalia 510
—, generalis perceptor 476
—, iktatóhivatal 487, 489
—, interimalis director 475
—, iratkezelés 490
— irattárának rendezése 493
—, irodaigazgató 490, 491
—, Judicialia 510
—, Jurisdictionalia 510
—, kebli ügyek 511, 521
—, kiadványozás 488
—, kiadóhivatal 490
— különválása 410
— levéltára 513, 559
— működése 480, 504—506
— működésének szabályozása (1770) 14
—, napidíjügyek 514
—, Oeconomica 510
— officii administrator 13, 480
— országos kormányhatóság-rangra emelése 480
—, pénztári ügyek 511, 521
—, postabontás 487
—, referensek 489
—, referensrendszer 480
—, registratura 489
—, selejtezés 496, 500
—, számvétel 511, 521
—, személyzeti ügyek 505, 506, 523, 530
— szervezete 505, 506
— tanácsa 14, 480
—, tanácsosi tisztségek 113
—, tisztázatok aláírása 489
— ügyintézése 513
— ügyintézési reformja (1782) 481
— — — (1795) 486
— — — (1811) 487
— — — (1838) 489
— visszaállítása 497
—, votum 487
— in Cameralibus 11, 15, 16, 27, 164, 165, 168, 688
— — visszaállítása (1791) 485
— in Montanisticis et Monetariis 11, 16, 28, 164, 165, 168, 170, 181, 477, 482, 522, 675
— — — feloszlatása 482
— — — visszaállítása 485, 486
Thesaurariatusok (kettő) egyesítése (1811) 486
thesaurarius 8—12, 87, 90, 107, 149—152, 154, 155, 161, 164, 165, 170, 180, 220, 222, 232, 240, 305, 306, 313, 328, 470, 472, 473, 483, 486, 497, 556, 598
— fegyelmi jogköre 477

thesaurariusi levéltár (Apor István) 559
— tisztség újból való betöltése (1742) 474
tiltott könyvek jegyzéke 107
„tisztogatás" 621
tisztogató bizottság (Purifikations-Commission) 622
tisztségek betöltése 66, 67, 69, 71, 83, 89, 90, 94, 116, 194, 477, 560
tisztviselőapparátus 167
tisztviselők elmozdítása 620
— kimutatása 463
titkosszolgálat 116
titkosszolgálati kiadások pénzalapja 626
tized 306, 362, 514, 557, 566, 574, 594, 609, 613, 689
tizedbérlet 528
tizedbérlet-felügyelő 11, 474, 495
— -felügyelőség 479, 496
tizedbérletjegyzékek 583
tizedbérletjog 546
tizedelés 300, 578
tizedhátralékok 581
tizedigazgatás 482, 506, 535, 576, 615
tizedjog 546
tizedjövedelmek 471, 617
tized megszüntetése 607
tizedmegtagadás, Brassó 581
tizedpraefectus 470
tizedszámadások 581
tized- és uradalmi igazgatás 484
toloncolási kiadások számadásai 636
toloncszámadások 413
Torda megyei bonificatio-ügyek 554
— — fiscalis jószágok 550, 554
— — tizedek és sóbányahelyek 550
— sóbányaváros 554
tornaegyletek 720
Torockó 260
tömösi harmincad 615
török alattvalók 514
Török Birodalom 514
— — területére adott kivándorlási engedélyek 636
török háború (1788—1791) 404, 436, 454
— iratok 305
törvényalkotás 120
törvények 320, 545, 710
— (1669 óta keltek) összegyűjtése 330
— (— — —) rendszerezése 323
törvényesítések 89
törvényhatósági főtisztek 113, 115, 313, 315
— igazgatás ellenőrzése 186
— illetmények 382, 445
— — ítélőszékek ülnökei 329
— költségek 382
— rendszer 15
— tisztek választása 329
törvényhatósági, városi személyzeti ügyek 417
törvényhatóságok 94, 248, 394, 606
— belszerkezete 327
— bíráskodása 299
— szabályozása 322
— területi beosztása 161
törvényjavaslatok (1810—1811) megerősítése 329
törvénykezés 300
transmigransok 48, 49, 66, 163, 258, 511, 514
trinitárius rend gyulafehérvári rendháza 564
tudóstársaság 331
türelmi rendelet 306
tűzbiztonság 685
tűzkárosultak 445
tűzrendészet 322, 299, 639, 652

U

udvari ágensek → ágensek
Udvari Haditanács (Consilium Bellicum Aulicum) 77, 87, 245, 295, 494, 509, 705
Udvari Kamara (Hofkammer) 14, 40, 42, 53, 63, 69, 70, 76, 87, 93, 266, 333, 366, 470, 473—475, 480—482, 485—487, 494—496, 502, 504, 518, 533, 544
Udvari Kancelláriák (Magyar és Erdélyi) egyesítése 53, 106
udvartartási iratok, I. Apafi Mihály-kori 545
új adórendszer 302, 325, 727
— bányászok betelepítése 478
— bírósági szervezet és rendtartás 333
— igazgatási szervezet előkészítése 620
— pénz kibocsátása 325
— területi beosztás (II. József) 144, 306, 657, 688
újoncozás 339, 401, 417, 606, 609, 717
újoncmegajánlások 500
unió Magyarországgal 18, 20, 74, 118, 168, 173, 605, 618, 654
unióbizottság 173
unitárius püspökök megerősítése 309
unitáriusok 303, 334, 335
— sérelmei 337
— vallás- és oktatásügyei 648
unitusok → görög egyesültek
Universalbankalität 474, 475, 494, 495
Universalcommerciendirectorium 37
uradalmak határperei 362
— számadási iratai 599
Urbarialia 48

urbáriumok 144, 145, 573, 600
úrbéri egyezségek 166
— főtörvényszék 660
— kártérítés 540, 605, 607, 630, 682
— kártérítési bizottság 636
— munkálat 332
— összeírások 255, 469, 605, 607
— panaszok 72, 106, 188
— perek 567
— részszabályozások 300
— törvény 230, 288, 315
— törvényszékek 230, 660
— ügyek 95, 187, 255, 277, 641, 648—650, 655, 690
— viszony 329
— viszonyok megszüntetése 230, 289, 620
úrbérrendezés 105, 228, 339, 605
úrbérrendezési kísérletek 128, 164, 172, 192, 226, 229, 230, 288, 326, 332, 500
úrbérterv 339
urburajog 478
urburariusok 306
utak karbantartása 72
útépítések 363, 364
út- és hídépítés 685
útiszámlák 412
útlevélügyek 95, 104, 105, 188, 539, 620, 626, 629, 630, 634, 639, 652, 655
út- és vízépítkezési kisajátítások 643

Ü

ügyészek 258
ügyintézés 620
üzleti könyvek 568

V

választási petíció 344
— jegyzőkönyvek és lajstromok 341
választások 346, 655
választói névjegyzékek 347
vallásalap 68, 221, 222, 485, 535, 597, 599, 601
vallás- és közoktatásügy 633
— és tanulmányi alap 545
vallási sérelmek 144, 252
— unió 10, 150, 163, 180, 220, 260, 477, 479, 505
— ügyek 120, 326, 337, 496, 546, 560, 634
— viták 331
vallásügyi bűnperek 567
váltótörvénykezés 331
váltóügyi bizottság (Cambialis Commissio) 695
vám- és harmincadigazgatás 689
vámmentesség
vámkiváltságok
vámtarifák 288
vámügyek 300, 546
vándorkönyvek 653
vándormozgalom 16, 170, 288
városi jövedelmek 416, 417, 727
— sérelmek 336
— ügyek 546, 649, 650, 655
városkapitányságok 625
városok statutumainak felülvizsgálata 640
vasútépítés 339, 653
vasútügy 643
vásárjog 288
vásárkiváltságok 89, 90
vásárrendészet 620
végrendeletek 310
Verein für Siebenbürgische Landeskunde 291, 720
Verespatak 107
vérfertőzési perek 567
veszteglőintézetek 43, 233, 234, 411, 521, 590
vesztegzár-kihágási ügyek 539
vesztegzárügy 575, 610
vidéki biztos (Districts-Commissär) 620
vidéki dragonyosok (Districts-Dragoner) 625
világi alapítványok 225
visszaállított Erdélyi Udvari Kancellária 651, 661, 662
— elnöksége 651
visszaállított Főkormányszék 21, 23, 145, 287, 343, 401, 463, 645, 651, 653—655, 657, 662, 721, 723
— alelnöke 654
— elnöke 682
— elnöksége 651, 661, 723
—, kebli ügyek 646, 649, 650
—, költségvetési ügyek 679
— közigazgatási osztálya 346, 710
— létrehozása 20, 657
— személyzeti ügyek 679
— ügykörbeosztása 646—650, 703
— és a visszaállított 1848 előtti törvényhatóságok viszonya 651
visszaállított országos főbiztosság 20, 721
— — főszámvevőség 20, 721, 723
— — — ügykörének elhatárolása 469
Vízakna 551
vízépítés 363, 685
vízkárosultak 445
vízkárügyek 692

W

Walkay család levéltára 137

Z

zalatnai bányafőfelügyelőség 482, 539
— bánya-, kohó-, uradalmi igazgatóság 525
— uradalom 551
záloghivatalok 291
zálogjog 641
Zaránd megyei fiscalis birtokok 551
Zaránd megyei fiscalis jószágok és bányahelyek 553
zárolt jószágok 609, 613
zeneegyesületek 720
zenei kölcsönzőintézet-engedélyek, -kimutatások 626, 628
Zenzur- und Studienhofkommission 55
zilahi fiscalis tizedek számadásai 587

Zs

zsidó kereskedők 288
zsidók 337, 381, 444, 456, 552, 636, 650
— házassága 640

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés

Az ismertetésre kerülő levéltárak 5

Jegyzetek 27

ELSŐ RÉSZ

Az Erdélyi Kancelláriai Levéltár (B szekció)

Bevezetés 31

Jegyzetek 75

Erdélyi Udvari Kancellária 80

Általános iratok, általános másolati könyvek, általános és szaksegédkönyvek

B 2. Acta generalia 80
B 1. Instantiae 84
B 12. Altissimae resolutiones et manuales 85
B 13. Libri resolutionum 86
B 21. Index generalis familiarum nobilium Transylvanarum 86

Leveleskönyvek

B 14. Liber expeditionum et correspondentiarum 87
B 15. Liber decretorum et politicarum expeditionum 87

Királyi könyvek

B 17. Libri regii grationalium 88
B 18. Libri regii primae classis 89
B 20. Libri regii secundae classis 90
B 19. Liber regius matrimonio-dispensationalium 91

Szabályrendeletek és szabályrendelet-mutatók

B 11. Libri normalium resolutionum 91
B 9. Index generalis normalium 92
B 10. Index normalium ordinationum 92

Vegyes másolati könyvek

B 16. Liber mandatorum juridicorum 92
B 53. Index manualis in juridicis 93

Elnöki iratok

B 6. Teleki Sámuel erdélyi udvari kancellár elnöki iratai 94
B 7. Elnöki iratok 96
B 8. Propositiones non resolutae 96

A Commissio Studiorum iratai

B 57. Protocolla Commissionis Studiorum 97

Segédhivatalok iratai

B 23. Normales ordinationes pro inclyto officio exhibitorum protocolli Transylvanico-Aulici 99
B 22. Libri juramentorum 99
B 27. Perceptio et divisio taxarum 100
B 24. Stylionaria 100
B 25. Titularia 101
B 29. Az irattári (levéltári) hivatalt illető iratok és iratjegyzékek 101
B 28. Iratjegyzékek 102
B 30. Kölcsönkönyvek 102
B 54. Miscellanea nova archivi Cancellariae Aulicae Transylvanicae 103

Vegyes iratok

B 56. Tiltott és megengedett könyvek jegyzékei és egyéb könyvjegyzékek 103
B 26. Consignatio statistico topographica singulorum in Magno Principatu Transylvaniae locorum 104
B 3. Deposita 104
B 5. Passuales 104

Kancelláriai tisztviselők iratai

B 44. Miscellanea praesidialia cancellarii aulici Noptsa 105
B 31. Pivolusz Pál erdélyi udvari kancelláriai titkár irathagyatéka 107
B 32. Kászoni Dénes iratai 108

Egyéb tisztviselők iratai

B 34. Izdenczy József államtanácsos irathagyatéka 109
B 33. Blosz József guberniumi kancellista iratai 109

Udvari ügyvivők iratai .

B 35. Conrad ügyvivő irathagyatéka 111
B 36. Dienes ügyvivő irathagyatéka 112
B 37. Enyedi ügyvivő irathagyatéka 112
B 38. Finta ügyvivő irathagyatéka 112
B 39. Marusy ügyvivő irathagyatéka 112
B 40. Salat ügyvivő irathagyatéka 112

B 41. Udvarnoky ügyvivő irathagyatéka 112
B 42. Vitéz ügyvivő irathagyatéka 112
B 43. Acta miscellanea agentium 113
B 49. Vlasits királyi biztos iratai 113
Estei Ferdinánd erdélyi királyi biztos iratai
Bevezetés 114
B 50. Titkos iratok 116
B 51. Az általános iratok iktatókönyve 117
Vegyes gyűjtemények
Országgyűléseket tárgyazó iratok
B 46. Protocolla super actis diaetalibus 118
B 45. Acta diaetalia 119
B 47. Protocolla diaetalia 119
B 48. Articuli diaetales 119
B 55. Országgyűlési vonatkozású iratok scontro-könyve („Humillimae propositiones") 120
B 52. Patentes, instructiones et normales ordinationes 120

MÁSODIK RÉSZ

Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak (F szekció)

A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára
Bevezetés 125
Jegyzetek 131
Erdélyi fejedelmi kancellária: F 1. Libri regii 133
A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára
F 2. Protocolla 134
F 3. Centuriae 135
F 4. Cista comitatuum 135
F 5. Cista diversorum comitatuum 135
F 6. Genealogiae 135
F 7. Armales 136
F 8. Metales 136
F 9. Miscellanea 136
F 10. Cista appendicis 136
F 11. Articuli diaetales 136
F 12. Lymbus 137
F 13. Az 1819—1820-i úrbéri összeírás másodpéldányai Majláth György biztosi kerületéből 138
F 14. Segédkönyvek 138

A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára

Bevezetés 139

F 15. Protocolla, libri regii et stylionaria 140
F 16. Protocollum-másolatok 140
F 17. Cista comitatuum 141
F 18. Neoregestrata 141
F 19. Manumissionales 142
F 20. Metales 142
F 21. Armales 142
F 22. Protestatoria 142
F 23. Testamentaria 143
F 24. Genealogiales 143
F 25. Miscellanea 143
F 26. Minuta 144
F 27. Urbaria 144
F 28. Mandata requisitoria 145
F 29. Articuli diaetales 145
F 30. Fassionales 145
F 31. Kolozsvár városát illető iratok 146
F 32. A levéltár kölcsönkönyve 147
F 33. A levéltár vegyes iratai 147
F 34. Segédkönyvek 148

A Gubernium Transylvanicum Levéltára

Bevezetés 149

Jegyzetek 180

Gubernium Transylvanicum elnöksége

F 35. Bánffy György gubernator (I.) iratai 184
F 36. Acta gubernatoris Auersperg 185
F 37. Praesidialia 185
F 564. Bánffy György gubernator 1790-i bécsi tartózkodása alatti iratai 191
F 38. Acta gubernatoris Georgii Bánffy (II.) 191
F 39. Iktatatlan iratok 192
F 40. Acta gubernatoris Kornis 193
F 565. Gebbel-iratok 194

Gubernium Transylvanicum (in Politicis)

F 41. Protocolla sessionalia 194
F 42. Phylerae referadales 196
F 43. Libri conceptuum regii Hungarici et Latini 196
F 44. Tabellae relatorum 197
F 45. Tabella menstrualis benignorum rescriptorum et decretorum aulicorum 197
F 46. Ügyiratok 198
F 47. Armarium 200
F 48. Fasciculare 200

Összeírások

F 49. Vegyes conscriptiók 201
F 50. 1750-i országos adóösszeírás 213
F 51. 1785/1786-i úrbéri összeírás 215
F 52. Conscriptio Czirákyana 217

A bizottságok iratai 218

F 53. Commissio in Publico-Ecclesiasticis 219
F 54. Commissio Litteraria 223
F 55. Protocollum Concertationis Litterariae 225
F 56. Commissio Fundationalis 225
F 57. Commissio Urbarialis 226
F 58. Commissio Sanitatis 231
F 59. Commissio Directiva 236
F 60. Commissio Contributionalis 238
F 61. Commissio Commercialis 240
F 62. Commissio Bonificatoria 245
F 63. Insurrectionalia 246
F 64. A Polizey-Commission jegyzőkönyve és vegyes rendőri iratok 250

A Gubernium Transylvanicum (in Politicis) vegyes állagai

F 65. Protocolla imperatoria 251
F 66. Acta Soteriana 254
F 67. Protocoll der in Urbarial Gegenständen verhandleten Referaden 255
F 69. Állagba nem illesztett általános iratok 255
F 488. Repertóriumok, egyéb régi segédkönyvek 256
F 489. Scontro-könyvek 256
F 566. A II. József-kori igazgatást illető iratok 257

Nem guberniumi bizottságok 257

F 70. Commissio Saxonica 257
F 71. Commissio Aulica 260
F 72. Commissio Limitanea 264
F 73. Commissio Mixta Salinaris 266
F 74. Commissio Quartirialis 267

Gubernium Transylvanicum Judiciale

F 75. Protocolla sessionalia 269
F 76. Phylerae referadales 270
F 77. Gyárfás József guberniumi titkár referátumairól készült ülésjegyzőkönyv-kivonatok 270
F 78. Tabellae relatorum 271
F 79. Ügyiratok 271
F 80. Permellékletek 273

F 81. Liber regius in judicialibus 273
F 82. Elenchus processuum transmissionalium 274
F 83. Series causarum judicio Exc. R. Gubernii in merito submissarum 274
F 84. Imperatoria judicialia 274
F 490. Gái László scontro-könyve 275
F 85. A szász ügyek- és válóperekhez tartozó irodai jegyzőkönyv 275
F 86. Magyar és székely törvényhatóságok és városok ítélőszékein tárgyalt perek lajstromai 276
F 87. Protocolla dictaturae gubernialis 276
F 88. Liber praenotationis recursuum per pauperum advocatum gubernialem ad augustam aulam promotorum 277

Guberniumi ügyvédek után maradt iratok 277

F 89. Ágotha Ferenc guberniumi ügyvéd 278
F 90. Barla Dávid guberniumi ügyvéd 278
F 91. Berde Mózes guberniumi ügyvéd 278
F 92. Csehi Sándor guberniumi ügyvéd 278
F 93. Finta Alajos guberniumi ügyvéd 278
F 94. Gáll Antal guberniumi ügyvéd 278
F 95. Gáll József guberniumi ügyvéd 278
F 96. Garda Sámuel guberniumi ügyvéd 279
F 97. Gyergyai Ferenc guberniumi ügyvéd 279
F 98. Horvátovich István guberniumi ügyvéd 279
F 99. Kenyeres István guberniumi ügyvéd 279
F 100. Kovácsi Lőrinc guberniumi ügyvéd 279
F 101. Kozma József guberniumi ügyvéd 279
F 102. Kozma László guberniumi ügyvéd 279
F 103. Lányi Teofil guberniumi ügyvéd 279
F 104. Lostajner János guberniumi ügyvéd 279
F 105. Nagy József guberniumi ügyvéd 280
F 106. Nagy Mihály guberniumi ügyvéd 280
F 107. Seres László guberniumi ügyvéd 280
F 108. Sikó István guberniumi ügyvéd 280
F 109. Szabó Antal guberniumi ügyvéd 280
F 110. Szőcs József guberniumi ügyvéd 280
F 111. Török István guberniumi ügyvéd 280
F 112. Winkler Ágoston guberniumi ügyvéd 280
F 113. Ismeretlen guberniumi ügyvéd 280
F 114. Lajstromok és mutatók guberniumi ügyvédek irataihoz ... 281
F 115. Korlátnoki iratok 281

Cista Diplomatica

Bevezetés 282

F 116. Libri regii 283
F 117. Ordinationes aulicae 285
F 118. Királyi leiratok és erdélyi udvari kancelláriai rendeletek 285
F 119. Normalia 286
F 120. Vegyes normalia-gyűjtemények 287
F 121. Vegyes tárgyú szabályrendeletek (Normalia) 300
F 122. Liber normalium ordinationum referadam commissariatico-militarem atque contributionalem respcientium 300
F 123. Liber chronologicus ordinationum normalium 301
F 124. Mutatók a Gubernium Transylvanicum (in Politicis) Normalia jellegű irataihoz 301
F 125. Collectio historico-diplomatica 302
F 126. Történelmiek 305
F 127. Királyi hitlevelek, királyi leiratok, politikai és törvényes ügyiratok 306
F 128. Céhiratok 307
F 129. A brassói görög kereskedőtársaságot illető adatok 308
F 130. Liber privilegiorum et collationum 309
F 131. Litteralia jurisdictionum 310
F 132. Documenta privatorum 310
F 133. Privilegia et constitutiones jurisdictionum 311
F 134. Repertorium Galianum 311
F 135. Diaetalia 312
F 136. Székely lustrajegyzékek és nemesi összeírások 349
F 137. Helynévmutató a székely lustrajegyzékekhez, a Székely Oklevéltárhoz és a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltárának egy iratához 351
F 138. Homagialia 351
F 139. I jelzetű productionalisok 352
F 140. K jelzetű productionalisok 354
F 141. Függőben maradt nemességi perekhez tartozó nemeslevelek 356
F 142. Gyrás gyűlési jegyzőkönyvek 356
F 143. Extractus litterarum et litteralium instrumentorum diversas familias tangentium 360
F 144. „Múzeum" 360
F 145. A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltárának iratairól a Gubernium részére készült másolatok 361
F 146. A Cista Diplomatica vegyes iratai 362

F 147. Directio Aedilis 363

F 521. Kiadóhivatal 364

F 522. Országos Postahivatal 365

Erdélyi Országos Főbiztossági Levéltár

Bevezetés 366

Supremus Commissariatus Provincialis

F 169. Elnöki iratok 369
F 148. Acta diurna 370
F 327. Bekötetlen ülésjegyzőkönyvek 370
F 328. Az Országos Főbiztosság előadóívei 370
F 152. Protocolla correspondentiarum 371
F 149. Általános iratok 371
F 350. A Guberniumtól az Országos Főbiztossághoz áttett iratok 372
F 153. Liber ordinationum normalium 372
F 154. Számadáskönyvek 373
F 155. Protocolla rationum commissariaticarum super restantiis 373
F 156. Protocolla extractuum computualium super fundis contributionalibus 5 annorum normalium 373
F 157. A taxa sydoxialisról vezetett számadáskönyvek 374
F 158. Libri competentionales 374
F 161. Diarium perceptionum ... 1761 374
F 160. Diarium administrationum ad cassam provincialem factarum 375
F 335. Computusok iratai 375
F 168. Protocollum praestationum inclytae militiae factarum ac in computibus militaribus legitimatarum 376
F 170. Computs-Protocolle 376
F 162. Acta imputationalia 376
F 368. A Cassa Provincialis 3 havi kimutatásai 377
F 359. A Cassa Provincialis negyedévi és havi kimutatásai ... 377
F 331. A Cassa Provincialis heti kimutatásai 378
F 332. A kolozsvári Cassa Provincialis heti kimutatásai 378
F 365. Perceptori számadások 379
F 367. Törvényhatósági perceptorok pénztári kimutatásai 379
F 333. Törvényhatósági pénztárak statusai 379
F 334. Törvényhatósági perceptoratusok pénztári naplókivonatai 380
F 358. Törvényhatóságok jelentései az adózók jövedelmi forrásairól 380
F 362. Adórepartitiók 381
F 150. Kimutatások, elszámolások a katonaság ellátásáról 381
F 369. Kimutatások az adó befizetéséről 381
F 370. Kimutatás a 13 krajcáros házi alapról 382
F 336. Extractus summarii super quanto contributionali 383
F 338. Adó- és quotta sydoxialis-kimutatások 383
F 341. Kimutatások juhosgazdák adójáról és adóhátralékairól . 383
F 344. Vegyes adókimutatások 384
F 366. Törvényhatósági adókimutatások 384
F 347. Törvényhatósági adókimutatások 384
F 337. Kimutatások, attestatumok adóhátralékokról 385

F 368. Ezredek tartásának kimutatásai 385
F 363. Erdélyi ezredek termékellátásának kimutatásai 386
F 351. Termésjelentések 386
F 352. Jelentések termékszolgáltatásokról 387
F 346. Rendkívüli szolgáltatások kimutatásai 387
F 357. Koronázási ajándékok iratai 388
F 165. Haupt-Ausweise 388
F 355. Kimutatások az adóalapból tett kifizetésekről 388
F 164. Kimutatás a Gubernium rendeleteire tett kifizetésekről.. 389
F 356. Adómérlegek 389
F 353. A katonaság dislocatiója 389
F 361. Kimutatások katonai kvártélyházakról és kvártélyokról 390
F 159. Katonai kvártélyházak kimutatásai 390
F 340. Szebeni katonai szálláspénzek iratai 391
F 345. A katonai menetállomások tervezetét illető iratok 391
F 360. Előfogat-kimutatások 392
F 339. Assignatiók feljegyzési könyvei 392
F 166. Protocolla super factis ... praestationibus 393
F 342. Nyugták taxákról 393
F 163. Protocollum quietantiarum super vecturis et lignis focalibus concinnatarum 394
F 167. Protocollum praestationum extraordinariarum 394
F 343. A kebli számtisztnek áttett iratok 394
F 348. A szászsebesi katonai kórházat illető iratok 395
F 349. A dobrai magazint illető iratok 395
F 354. Az Országos Főbiztosság postakönyvei 395
F 364. Kerületi biztosok jelentései és kimutatásai 396
F 373. Illetményfelfüggesztések és -levonások feljegyzési könyve 396
F 374. Az Országos Főbiztosság irodaszer-ellátási feljegyzési könyve 396

F 376. A marosvásárhelyi ideiglenes hadparancsnokság mellé rendelt országos biztos iratai 397

F 377. Acta Defluidationis..... 397

F 378. A szebeni sorozóbizottság iratai 398

F 381. Lukátsfi János udvarhelyszéki perceptor adóbefizetési kimutatáskönyve 398

F 569. Quartiers-Oberkommission 399

F 172. Gemischte Naturalien Liquidirungs Commission für Siebenbürgen 399

F 570. Exmittirte Naturalien Liquidirungs Commission 400

F 173. A visszaállított Országos Főbiztosság iratai 401

F 379. A besztercei kerületi biztosság iratai 402

F 380. A brassói kerületi biztosság iratai 402

F 571. A kolozsvári kerületi biztosság iratai 403
F 171. A főbiztossági szervek vegyes iratai 404

Erdélyi Országos Főszámvevőségi Levéltár

Bevezetés 406

Exactoratus Provincialis

Az országos főszámvevőség 1833 előtti anyaga 414
F 382. Az országos főszámvevőség ülésjegyzőkönyvei 415
F 383. Az országos főszámvevőség leveleskönyve 415
F 384. Az országos főszámvevőséghez intézett, ill. az azt illető királyi leiratok, udvari kancelláriai és guberniumi rendeletek másolati könyvei 416
F 385. A Gubernium rendeletei az Exactoratus Provincialishoz 418
F 386. Normalia 419
F 387. Új adórendszer bevezetését illető iratok 420
F 388. Városok és mezővárosok 1769/70. évi classificatiói 421
F 389. Classificatiók iratai 422
F 390. Erdélyi adózók kimutatásai 422
F 391. Erdélyi adózó családfők kimutatásai 423
F 392. Erdélyi adózók 1831. évi kimutatásai 424
F 393. Kimutatások egyházi személyekről és tanítókról 424
F 394. 1761/62. évi vetésterület-kimutatás 424
F 395. Földadókimutatások 425
F 396. Adó alól kivett jobbágyföldek jegyzékei 425
F 397. Adótabellák 426
F 398. Az 1780. és 1781. évi adómennyiség egybevetése 428
F 399. Bilanx quanti contributionalis 428
F 400. Költségvetési kimutatások országos jövedelmekről és felhasználásukról 429
F 401. 1699—1701-i számadások 429
F 402. A Cassa Provincialis pénztári naplója az 1764/66. katonai évi adó befizetéséről 430
F 403. A Cassa Provincialis pénztári kimutatásai 431
F 404. A Cassa Provincialis főjelentései 431
F 405. A Cassa Provincialis számadáskönyve 431
F 406. Kimutatás erdélyi udvari kancelláriai és guberniumi rendeletekre tett kifizetésekről 432
F 407. A Cassa Provincialis nyugtáinak feljegyzési könyvei ... 432
F 408. Az Országos Pénztártól visszatérítési kötelezettséggel felvett előlegek kimutatásai 433
F 409. Visszatérítési kötelezettséggel felvett előlegek feljegyzési könyvei 433
F 410. Számadási kötelezettséggel felvett előlegek feljegyzési könyvei 433
F 411. A Cassa Provincialisból tett nyomdai stb. (sóútépítési és ínségügyi) előlegezések kimutatásai 434

F 412. Repartitiók, dislocatiók és a katonaságnak tett vegyes szolgáltatások iratai 435
F 413. Kimutatások katonai terhekről 435
F 414. Az 1788—1791. években a katonaság számára tett termékszolgáltatásokról adott guberniumi assecuratoriák feljegyzési könyve 436
F 415. Túlfizetések kimutatásai 436
F 416. Adóhátralékok összesítő kimutatásai 437
F 417. Taxa sydoxialis-hátralék kimutatások 437
F 418. Adósságok és restantiák kimutatásai 438
F 419. Kimutatások rendkívüli szolgáltatásokról 438
F 420. Libri Auxiliares 438
F 421. Feljegyzési könyvek királyi perceptorok bevételeiről és kiadásairól 440
F 422. Királyi perceptorok adóbefizetéseinek feljegyzési könyvei 440
F 423. Törvényhatósági perceptorok befizetéseinek összesítő kimutatásai 441
F 424. Perceptori liquidatiók iratai I. 442
F 425. Perceptori liquidatiók iratai II. 442
F 426. Perceptori liquidatiók feljegyzési könyvei 443
F 427. Törvényhatósági perceptorok liquidatióinak összegező kimutatásai 443
F 428. Protocollum circa diaria menstrualia regiorum perceptorum magni principatus Transylvaniae 444
F 429. Csernátoni György perceptor kimutatása kerülete adófizetéséről 444
F 430. Túri Antal háromszéki perceptor számadási iratai 445
F 431. Libri salariales 445
F 432. Törvényhatósági és városi tisztek illetménykimutatásai 445
F 433. Protocollum commissionis ad dilucidationem antiquarum Cassae Provincialis praetensionum ... ordinatae 446
F 434. II. József császári koronázási ajándékának iratai 446
F 435. A Fundus Insurrectionalist illető iratok 447
F 436. Kötelezvények a szász natio adósságairól 448
F 437. Kolozsvári adóügyi vizsgálat jegyzőkönyve 448
F 438. Brassó város ház- és kocsmáltatási adóösszeírása 449
F 576. Deputatio exactoralis 449
F 577. Commissio Gubernialis in Exactoralibus 450

Az Exactoratus Provincialis selejtezés utáni registraturája

F 175. Exactoratus Pupillaris — Departamentum Pupillare ... 450
F 176. Departamentum Contributionale 453
F 177. Departamentum Perceptorale 454
F 178. Departamentum Allodiale Hungaricum 457
F 179. Departamentum Allodiale Saxonicum 458
F 180. Segédhivatali iratok 459
F 181. Központi segédkönyvek 460

F 183. Staatsbuchhaltung in Siebenbürgen 461
F 184. Oberpupillarcommission in Siebenbürgen 462
Visszaállított Erdélyi Országos Főszámvevőség
F 185. Az országos főszámvevőségek elnöki iratai 462
F 186. Általános iratok 464
F 493. Osztályok feljegyzési könyvei 466
F 187. Belügyminisztériumi Erdélyi Számvevőségi Kirendeltség .. 466
Erdélyi Országos Főszámvevőség levéltári hivatala
F 188. Az Erdélyi Országos Főszámvevőség levéltári hivatala . 467
F 494. Az Exactoratus Provincialis Levéltárának selejtezését illető iratok 467
F 182. Vegyes iratok 468

Erdélyi Kincstári Levéltár
Bevezetés 470
Jegyzetek 494
A Thesaurariatus elnöksége
F 189. Praesidialia 499
F 190. Thesaurariats Praesidialia in Montanis et Monetariis ... 501
F 191. Thesaurariatus Montano-Judiciali-Praesidialia 503
F 192. Praäsidial-Ternions-Akten 504
F 193. Geheime Präsidial Akten 505
F 194. Iktatatlan elnöki iratok 506
F 195. Mikó Imre thesaurarius iktatatlan elnöki iratai 507
„Thesaurariatus"
F 196. Cameratica Commissio 508
F 197. Protocolla sessionalia 510
F 198. Phylerae scontrales 512
F 199. Acta Nr. X. 512
F 200. Általános iratok 516
F 201. Libri regii 518
F 495. Instructiók 519
F 202. Normalium collectio 519
F 203. Index normalium montanisticorum 520
F 204. Verfassungen und Normal Verordnungen 520
F 496. Vegyes szabályrendeletek 521
F 205. Elenchi super praecipuis objectis 521
F 206. Index normalium in rebus cassae 522
F 207. Index zum Hofkammer Decreten Protocoll 522
F 208. Universalis normalium index regio thesaurarialis 522
F 209. A galíciai országos kincstári hatóságok szabályrendeletei 522
F 210. Normalien-Buch bei der Wieliczkaer Salzgrube 523
F 211. A Thesaurariatus registraturájának iratai 523
F 212. Beamten-Reverse 524

F 213. Conduit-Listen 524
F 214. Personal Stand der königlichen Salinen Beamten in Siebenbürgen 525
F 215. Schulden und Pupillar Akten 525
F 216. Untersuchung gegen den Thes. Secretair Alex Sófalvi .. 525
F 217. Verzeichnisse über Vieh Pascuanten von der Bukarester Agentie 526
F 218. Acten des Thesaurarial Commissärs Conrad 526
F 219. A Bodendorfer-féle pénzhamisítási ügyben tartott vizsgálat iratai 527
F 220. A kolozsi sóbányában történt útépítés iratai 527
F 221. Kiselejtezett román nyelvű iratok 528
F 222. Kincstári számadások és pénztári könyvek 528
F 223. Consignationes actorum cameralium in archivo gubernialí existentium de annis 1786—1790 529
F 224. Acten des Purification Comité's 529
F 225. Untersuchung gegen den Thes. Secretair Carl Eder 530
F 497. Harmincadhivatalok kimutatásai a külföldről behajtott állatokról 531
F 498. Külkereskedelmi kimutatások 531
F 499. Transmigransok vagyoni kimutatásai 532
F 500. Harmincadhivatalok felülvizsgálatainak jegyzőkönyvei . 532

F 226. Des Hofkommissärs Spina Korrespondenzen 532

F 227. Geheime Präsidial Acten des Kronstädter Ober Dreissigst Amtes 534

F 228. Cameralis Inspectoratus 535

F 229. Tricesimarum Administratio 537

F 561. Harmincadfelügyelőség 539

F 501. Thesaurariatus in Montanisticis et Monetariis 539

F 502. Országos Bányatörvényszék 540

Finanzlandesdirection in Siebenbürgen

F 230. Organisirungs Protocoll Acten 540
F 231. Általános iratok 541
F 232. Akten der Präsidial Kanzlei der Finanzlandesdirection in Siebenbürgen 542
F 504. Kun Gotthárd elkobzott birtokait illető iratok 542

F 233. Liquidirungs-Commission 543

F 572. Siebenbürgische Finanzprocuratur in Hermannstadt 543

F 234. Erdélyi Fiscalis Levéltár 544

F 235. Erdélyi Fiscalis Directoratus 570

Fejedelmi kori számvevőség

F 439. A fejedelmi praefecturalis sedria jegyzőkönyve 571
F 440. Fejedelmi kori számadások és egyéb gazdasági iratok . 572

Exactoratus Cameralis

Bevezetés 573

F 441. Ügyiratok 575
F 442. Normalia, instructiók 575
F 443. Dominalia 576
F 444. Fiscalis birtokok termék- és jövedelemkimutatásai 577
F 445. Fiscalis birtokok becslései 577
F 446. Apafi-birtokok számadási iratai 577
F 447. A dévai uradalom számadási iratai 578
F 448. A gyulafehérvári (és alvinci) uradalom számadási iratai 578
F 449. Az alvinci uradalom számadási iratai 579
F 450. A borzási fiscalis portio számadási iratai. 579
F 451. Farnadiai és kiskajáni provisori számadások 580
F 452. A kötkei fiscalis portio számadásai 580
F 453. A nagyrápolti fiscalis jószág számadásai 580
F 454. Pócstelki fiscalis provisori számadások 581
F 455. Tizedügyi hivatali levelezés 581
F 456. Tizedügyi instructiók, szabályozások 581
F 457. Tizedjövedelmek összesítő kimutatásai, tizedköltségvetések 582
F 458. Tizedjegyzékek 582
F 459. Tizedbiztosok extractus summariusai 583
F 460. Tizedszámadáskönyvek 584
F 461. Tizedbérletjegyzékek 584
F 462. Tizedbérleti szerződések 585
F 463. Tizedbérlet-számadások 585
F 464. A szebeni árvaháznak juttatott tizedek ügyeit illető iratok 586
F 465. Brassóvidéki tizedszámadások felülvizsgálatának iratai .. 586
F 466. Szász helységek attestatumai a fiscusnak járó tizedről .. 586
F 467. Vegyes tizedszámadások 587
F 468. Harmincadhivatalok épületleltárai, átadási leltárai és felülvizsgálati iratai 587
F 469. Harmincadhivatalok űrlapigénylései és űrlapnyugtái ... 587
F 470. Salinaris oeconomiák számadási iratai 588
F 471. Személyzeti, ügyviteli ügyek iratai 588
F 472. Hagyatéki ügyek iratai 589
F 473. Építkezési ügyek iratai 589
F 474. Miscellanea 589
F 475. Bonificatiók iratai 590
F 476. Fiscalis cigányok taxaügyei 591
F 477. Jesuitica 591
F 478. Letét-kimutatások 592
F 479. A vízaknai r. k. egyház számadási iratai 592
F 480. A Fundus Studiorum és a Fundus Scholarum Normalium pénztári naplói 592
F 481. A Fundus Stipendiorum pénztári naplói 593

F 482. A Babb-alap pénztári naplói 593
F 505. Esküokmányok 594
F 506. Balomiri Papp János tizedelő számadási iratai 594
F 578. Vegyes iratok 594

Officium Solutorium Camerale 595

F 483. Rendeletmásolati könyvek 595
F 484. Vegyes iratok 596
F 485. A vallásalap pénztári naplói 596
F 486. A tanítói nyugdíjalap pénztári naplói 597
F 487. Alapítványi kölcsönök és kamathátralékaik, valamint egyéb alapítványi kinnlévőségek kimutatásai 597

Exactoratus Fundationalis 598

F 237. Iratok 599
F 238. De omnibus piis fundationibus 601
F 239. A Babb-alap pénztári főkönyve 601
F 240. A tanulmányi alap pénztári főkönyve 601
F 241. Székler Fouragen-Fond 602
F 242. Vereinter Babb'scher Fond 602
F 243. Videat-buch in Stiftungsangelegenheiten 602
F 244. Görög nem egyesült alapok számlakönyve 603

1849-i erdélyi magyar hatóságok levéltára

Bevezetés 604

Teljhatalmú országos biztosok

F 245. Biztosi iratok 604
F 246. A számvevő bizottság iratai 608

F 247. Berde Mózes kormánybiztos 608
F 248. Dósa Elek kormánybiztos 610
F 249. Fellebbviteli törvényszék 611
F 250. Debreczeni Márton miniszteri biztos 612
F 251. Állodalmi javak igazgatósága 615
F 252—254., 573—575. Harmincadhivatalok iratai 615
F 255. Kolozsvári harmincadi raktár 616
F 256. A feloszlatott Thesaurariatus irattári hivatala 616
F 503. Besztercei tizedhivatal 617

Az abszolutizmus és egyesítés korának erdélyi közigazgatási levéltára

Bevezetés 618

Jegyzetek 657

F 257. Organisirungs-Commission, Organisirungs-Landes Commission 663

F 507. Landescommission für die gemischten Bezirksämter 664

Militär- und Civilgouvernement, Statthalterei in Siebenbürgen

F 258. Präsidialien 664
F 259. Általános iratok 665
F 260. Normalien 669
F 509. Sanitäts-Departement: az állandó orvosi bizottság iratai 670
F 512. Erdély területi beosztása 671
F 513. Körzeti adóhivatalok felszerelési kimutatásai 671
F 514. Mutató a Landesregierungsblatt 1857-i évfolyamához .. 671
F 515. A Siebenbürger Landesgesetzblatt szerkesztőségi elszámolásai 672
F 261. Kanzlei-Direction 672
F 516. Irattári hivatal 672
F 517. A segédhivatali igazgató jegyzéke az „apró kiadásokról" 673
F 262. Abszolutizmuskori vegyes iratok 673

F 511. Közigazgatási államvizsga-bizottság 674
F 508. Berg-, Forst- und Salinen-Direction 674
F 510. Az ideiglenes földadót bevezető bizottság 675

Visszaállított Főkormányszék

F 263. Elnöki iratok 675
F 264. Titkos elnöki iratok 676
F 265. Útlevélügyi iratok 676
F 558. Alelnöki iratok 677
F 562. Phylerae referadales 677
F 266. A közigazgatási osztály általános iratai 677
F 267. Királyi leiratok és rendeletek 678
F 268. A visszaállított Főkormányszék és a Királyi Biztosság szabályrendeletei 678
F 269. Kebli iratok 678

Erdélyi Királyi Biztosság

F 270. Elnöki iratok 679
F 271. Titkos elnöki iratok 679
F 272. Útlevélügyi iratok 680
F 273. Általános iratok 680

Segédhivatalok iratai

F 518. A jegyzőkönyvi hivatal jegyzőkönyve 680
F 519. A kiadóhivatal iratai 681

F 523. Erdélyi úrbéri kárpótlási országos tanács 681

F 524. Erdélyi országos földtehermentesítési bizottság, ill. alapigazgatóság 682

Baudirection in Siebenbürgen

Bevezetés 683
F 274. Általános iratok és a számvevőség iratai 685
F 520. Államvizsgairatok 687

A II. József-kori kerületi biztosságok levéltára

Bevezetés 688

F 275. Kolozsvári kerületi biztosság 690

F 276. Szebeni kerületi biztosság 691

F 277. Fogarasi kerületi biztosság 691

Levéltárat nem alkotó fondok és állagok

F 278. Bánffy György gubernator (II.) udvarhelyszéki administratorságának iratai 692

F 279. K. k. Besitzregulirungs-Commission für den Bezirk des ehemaligen Ersten Romanen Grenz-Regiments 693

F 280. Commissiones Nauticae 693

F 281. Directio Oeconomica Saxonica 694

F 282. Domus Convertitarum 695

F 525. Forum Cambiale Appellatorium 695

F 526. Brassói delegált vegyesbíróság 696

F 527. Forum Delegatum Mixtum Monokianum 696

F 283. Forum Superrevisorium Mixtum 697

F 284. Königliche Grundausmessungs und Fatirungs Oberkommission des Hermannstädter Distrikts 697

F 285. A Hunyad megyei Honvédsegélyező Egylet ülésjegyzőkönyve 698

F 528. Kolozsvári Orvos-Sebészeti Intézet 698

F 286. A Kővárvidék és Szatmár megye közti határt megvonó országos határmegállapító bizottság iratai 699

F 529. II. erdélyi insurgens gyalogezred 699

F 530. Román nyelvű jegyzőkönyvek 700

Az erdélyi országos közigazgatási hatóságok levéltárainak cumulusanyaga 700

F 288. Alapok számadásai 701

F 289. Doboka megyei helységek államkölcsönkötvényei és kurtakocsma-jövedelmei felajánlásának iratai 702

F 290. Erdély közigazgatási területi beosztásának változásait illető iratok 702

F 291. Georgi Márton csődügye 703

F 292. A gyulafehérvári katonai raktárba késedelmesen történő tűzifaszállítások ügyének iratai 704

F 293. A határőrség iskoláinak működéséről készült kimutatások és összefoglaló jelentések 704

F 294. Katonai kvártélyházak stb. tervrajzai és egyéb iratai .. 705

F 295. Kimutatások katonai szolgáltatásokról 705
F 298. A nagyenyedi kollégiumot illető iratok 706
F 299. Thordai József bűnügyének iratai 706
F 300. A cumulusok jegyzéke 706

A Gubernium Transylvanicum és a visszaállított Főkormányszék levéltári hivatalának és levéltárnokainak iratai 707

F 301. A levéltári hivatalok iratai 707
F 302. Hivatali esküokmányok, személyzeti kimutatások és más személyzeti vonatkozású iratok 708
F 303. Postakönyvek, letéti jegyzékek és más vegyes segédhivatali iratok 709
F 304. Mike Sándor stylionariuma 709
F 305. Mike-féle mutatók 710
F 306. Liber aureus 711
F 307. Az erdélyi kölcsönös jég- és tűzkárbiztosító társulat iratai 711

Az erdélyi kormányhatósági levéltárak vegyes állagai

F 308. Consignatio statistico-topographica ... locorum civitatum item et oppidorum ut et ecclesiarum 712
F 309. Csendőri jelentések 712
F 310. Cserei Farkas erdélyi udvari kancelláriai tanácsos könyvtárának jegyzéke 713
F 311. Dujardin József táblai perének kiadmánya 713
F 531. Egyházi vagyonkimutatások 714
F 532. A I. Ferenc József által az erdélyi g. e. egyházközségeknek nyújtott 30 000 Ft-os segély iratai 714
F 533. Erdély közigazgatási beosztása és tisztviselőinek kimutatása 715
F 534. Az Erdélyi Nemzeti Színház pénzalapjának számadási iratai 715
F 312. A Gubernium Transylvanicum in Judicialibus és az erdélyi fellebbviteli törvényszék vegyes iratjegyzékei 716
F 535. A Gubernium Transylvanicum (in Politicis), az 1848-i magyar minisztérium, a visszaállított Főkormányszék közigazgatási osztálya és az Erdélyi Királyi Biztosság ügykörbeosztásai 716
F 536. Az I. román határőrezred polgári igazgatásnak átadásának iratai 717
F 537. Inquisitorio-relatoriák 717
F 538. Iskolakimutatások 718
F 539. Iskolaügyi szabályrendeletek 718
F 540. Katonaszökevény-kimutatások 719
F 541. Kerületi dragonyosok jelentései 719
F 313. A kézdivásárhelyi katonai iskola számadási iratai 720
F 314. Kimutatás erdélyi egyletekről és részvénytársaságokról 720
F 315. A kolozsvári egyetemi könyvtár katalógusa 720
F 542. Kolozsvárott tartózkodó idegenek kimutatásai 721
F 543. Kővárvidéki vizsgálóbizottság 721

F 544. Kormányhatósági személyzeti kimutatások 721
F 545. Közigazgatási tisztviselők és szolgák minősítési táblázatai 722
F 546. Müller György iratai 723
F 316. Nemesítések, rangemelések, örökbefogadások, névváltoztatások és kitüntetések iratai 723
F 547. Normalia-mutató vegyes kormányhatósági anyaghoz ... 723
F 317. Novellen Protocoll 724
F 548. Oltási, újraoltási kimutatáok 724
F 549. Pálinkafőzők kimutatásai 725
F 550. Productionalis perek iratai 725
F 319. Recognitionales Officii Cassae Cameralis Solutorii super praestito spontaneo mutuo 725
F 320. Specimina exercitationum in stylo juridico 726
F 551. Statisztikai tabellák 726
F 321. Status personalis et salariorum von dem K. K. Siebenbürgischen Thesaurariat in Münz und Bergwesen 728
F 552. Szamosújvári fegyházi műhelyek számadásai 728
F 553. Szebeni katonállítási jegyzőkönyvek 729
F 554. A szilágysomlyai kataszteri felügyelőség dűlőkimutatásai 729
F 322. A Teleki—Nádasdy-per iratai 729
F 555. Törvényhatósági személyzeti és illetménykimutatások . 730
F 556. Vámhelykimutatások 730
F 557. Veszteglőintézeti épületleltárak 730
F 323. Veszteglőintézeteket illető iratok 731
F 324. Vízaknai vizsgálat iratai (1713) 731
F 563. Időrendi vegyes iratok 732
F 326. Az 1691 és 1865 közti országos közigazgatási és bírói szervek levéltárainak leltára 732

Rövidítések jegyzéke 733

Név- és tárgymutató 735

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KÖZPONTI KÖNYVTÁRA *

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Kádár Emőke — Műszaki szerkesztő: Merkly László
Terjedelem: 68,6 (A/5) ív — AK 104 k 7375
73.73707 — Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI

I.

LEVÉLTÁRI LELTÁRAK

sorozatban megjelent

Ember Győző

AZ 1848/49-I MINISZTÉRIUM LEVÉLTÁRA

280 oldal • Kötve 40,— Ft

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI A MAGYAR ÁLLAMI LEVÉLTÁRAKBAN

216 oldal • Fűzve 36,— Ft

Felhő Ibolya—Vörös Antal

A HELYTARTÓTANÁCSI LEVÉLTÁR

600 oldal • 12 fakszimile tábla

Kötve 140,— Ft

Sashegyi Oszkár

AZ ABSZOLUTIZMUSKORI LEVÉLTÁR

522 oldal • Kötve 90,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST

Ára: 135,— Ft